

τὸ αὐτό ; καθὼς καὶ ἐκλήθητε. Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα· εἷς Θεὸς καὶ Πατήρ, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν. Ἴδού δὲ, τί καλόν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό ; οὐκ ἐν οἴκῳ μόνον σωματικῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ τῷ ἁγίῳ καὶ πνευματικῷ. Ὁ γὰρ οἶκός μου, φησὶν, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τοῦ αὐτοῦ μύρου κατηξιώθημεν οἱ φωτισθέντες. Ἐμόρισε γὰρ πάντας ἡμᾶς τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν· δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ μεγαλοπρέπεια εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁸⁸ Ephes. iv, 5, 6. ⁸⁹ Matth. xxi, 13.

*unum baptisma : unus Deus et Pater, qui est super omnes, et per omnia, et in omnibus*⁸⁸. *Ecce nunc quid bonum, vel quid jucundum, nisi habitare fratres in unum ? non in corporea solum, sed etiam in hac sancta atque spirituali domo. Domus enim mea, inquit, domus orationis vocabitur*⁸⁹. *Quin et nos qui fuimus illustrati, eodem unguento donati sumus. Nam Salvator noster Christus omnes nos justitia sua unxit : per quem et cum quo Patri et sancto Spiritui gloria et majestas in sæcula sæculorum. Amen.*

MONITUM.

Commentarius ille, de quo nobis nunc proloquendum, si non aliunde, at merito tamen antiquitate commendatur. Nam inter doctos satis convenit id opus aut ad quartum sæculum pertinere, aut ad id ætatis proxime accedere. Hæc autem interpretatio ut in vulgatis, ita in mss. quoque imperfecta est, neque in his, neque in illis ultra caput decimum sextum Isaïæ extenditur. Fuit tamen aliquando tempus, cum exstaret integra, si fides est Possevino : qui, cum veteres libros Messanensis bibliothecæ recenset, ita scribit App. pag. 37, ad calcem operis ; *Copiosissima in Isaïam prophetam D. Basilii interpretatio. Opus integrum et rarum in sol.* Quod si explanatio in reliqua Isaïæ capita ita erat copiosa in hoc Messamensi libro, ut est pars ea, quam in priora sexdecim capita habemus ; non video qui fieri potuerit, ut volumine uno tanta commentariorum moles comprehenderetur. Utut hæc sunt, ea de re ad nostrum procuratorem generalem in curia Romana scripsimus : sed nihil certi didicimus. Nunc igitur rumoris nescio quid superest dantaxat Messanæ, famosissimos tres codices manu exaratos olim e bibliotheca Reverendorum Patrum ordinis Sancti Basilii a quodam Siciliæ prorege alio exportatos fuisse, ob idque fieri potuisse, ut Basilianus ille codex cum aliis duobus ablatus sit. Sed eum neque Possevimus neque quisquam alius dicat hunc se librum aut vidisse aut legisse, non est quod de eo quærendo multum laboremus : eo magis, quod verisimillimum sit talem librum nunquam exstitisse.

Imperfectum illum in Isaïam Commentarium jam a longo tempore Basilio Magno tributum fuisse constat. Inter alios numerabimus Maximum martyrem, Joannem Damascenum, Symeonem Logothetam, Antonium Melissam, Tarasium patriarcham Constantinopolitanum, et auctorem Scholiorum Græcorum in Epistolas apostolicas. Quod si recentiores quoque, qui ejus operis Basilium Magnum auctorem faciunt, recensere aggredieremur, dies nos deficeret et charta. Celebres sunt Tilmannus, Duceus, Combefisius, Natalis Alexander, Dupinus, Tillemontius, Lequienus et alii prope innumeri. Contra, pauci sunt qui aliter sentiant, iique in litteris non ita magnæ auctoritatis, excepto Petavio viro longe doctissimo : qui nullum quidem argumentum ad suam opinionem probandam protulit, sed asseveranter tamen pronuntiavit id opus Basilii non esse. Ejus autem verba hæc sunt tom. III *Theol. dog.*, lib. I, c. 2, n. 4 : *Rursus auctor Commentariorum ad Isaïam, qui Basilio solent inscribi, nec sunt tamen illius, videtur etiam corporatos angelos facere.* Quam quidem sententiam amplexus sim, satis intelligitur vel ex eo loco, ubi hunc Commentarium edendum curavi (a) : sed argumenta ipsa, quæ ad eam comprobendam adduxi, legas velim in Præfatione suo ordine loco.

(a) Id est inter dubia. Ex argumentis tamen a D. Prud. Marano allatis in *Vita Basilii*, inter genuina annumerandus est ; sed ut ordinem a L. Jul. Garnerio institutum servemus, quem inversum moleste ferrent eruditi, nihil mutamus. EDIT. PATR.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ (20-21).

1. Εὔξασθε μὴ γενέσθαι τὴν φυγὴν ὑμῶν χει-

⁴⁰ Matth. xxiv, 20.

(20-21) Antiquus codex Combef. : Βασιλείου τοῦ μεγάλου ἐξήγησις εἰς τὸν προφήτην Ἰσαΐαν, προοίμιον. Reg. secundus : Τοῦ Βασιλείου ἐρμηνεία, etc.,

378 ENARRATIO

IN PROPHETAM ISAIAM

PROOEMIUM.

1. *Orate ne fiat fuga vestra hieme vel Sabbato*⁴⁰.

προοίμιον. Editi : Λόγος α' inepte. Non enim hic primus est sermo eorum quos auctor, quisquis est, in prophetam Isaïam conscripsit : sed quoddam est

Advertendum est Deum non fecisse hiemem aut Sabbathum reprehensibile; scriptum est enim: *Aeternam et ver tu finxisti ea* ⁴¹. Verum in hieme sumus, cum carnis cupiditates imperium obtinent in nobis. Itaque sic intelligendum est dictum illud evangelicum, nimirum ut non fiat fuga nostra, cum vitia in nobis dominantur, aut cum per inertiam vitam nostram traducimus. Nam id nobis significat per Sabbathum; ut benedictionem illam consequamur: *Beatus servus ille, quem cum venerit Dominus, invenerit vigilantem* ⁴². *Estote prudentes sicut serpentes* ⁴³; forsitan ob id, quod prudenter ac sapienter detrahat senectutem. Etenim ubi jam exuenda est pellis, in locum angustum, quique undique corpus prorsus obstringat, immittit se ipsum, atque ad eum modum transmittens sese, senectam exiit. Forsan igitur et nos velut hic sermo per aretam et strictam viam ingredienti exuere veterem hominem, ac novum induere, ut nostra quoque, velut aquilæ, juvena renovetur. Magna quidem atque adeo prima dos, quæque animam summe purgatam requirat, divini afflatus esse capacem ad prophetandum mysteria Dei. Proxima vero secundum illam, et ipsa quidem non mediocrem aut vulgarem diligentiam desiderans, audire quid sibi velint ea quæ dicuntur a Spiritu, nec aberrare a dictorum sententia, sed recta ad illam deduci via a Spiritu, quo auctore scripta est prophetia, gubernaturque intellectus eorum, qui cognitionis donum acceperunt. Unde et Dominus addidit, dicens: *Qui habet aures ad audiendum, audiat* ⁴⁴. Præterea propheta quoque Joel [Osee]: *Quis sapiens et intelliget hæc? intelligens, et cognoscet ea* ⁴⁵? Et Apostolus eo loco quo de charismatibus loquitur, quoddam esse donum ait prophetiam, quoddam discretionem spirituum ⁴⁶. Nam qui sese dignum exhibet instrumentum, per quod Spiritus operetur, is propheta est. Porro qui vim eorum quæ denuntiantur prudenter percipit, is donum habet discernendorum spirituum. Quapropter et Corinthiis præscribens: *Prophetæ autem, inquit, duo aut tres dicant, et cæteri dijudicent* ⁴⁷.

2. Est autem donum hoc adeo magnum, ut Dominus comminetur sese ablatarum e Judæa prophetam,

⁴¹ Psal. lxxiii, 17. ⁴² Matth. xxiv, 46. ⁴³ Matth. x, 16. ⁴⁴ Matth. xi, 15. ⁴⁵ Ose. xiv, 10. ⁴⁶ I Cor. xii, 10. ⁴⁷ I Cor. xiv, 29.

procemii genus non ita scite consarcinatum. Sunt qui existiment partem procemii illius ad Basilium Magnum non pertinere. Sed tantum abest ut ego de eo cum illis contendere velim, ut procemium totum ejus non esse facile concedam. De ipso opere, an Basilii sit, in Præfatione satis copiose disputavimus. ipso initio uterque Combef., *μη γενέσθαι*. Reg. secundus δὴ *μη γενέσθαι*. Editi denique, *εὐξασθαι μὲν δεῖ μή*, etc.

(22) Reg. secundus, *Σαββάτω*. Statim post illa, *ἐποίησεν ὁ θεός*, additur in editis et in Reg. secundo, *οὐδὲ ἔκτισε*; sed quin hæc expungi debeant, non valde admodum dubitamus, cum prorsus *παρέλκειν* videantur. Accedit etiam, quod in utroque Combef. deesse constet.

A *μῶνος ἢ Σαββάτου* (22). Σημειωτέον οὖν, ὅτι χειμῶνα ἢ Σάββατον ψεκτὸν οὐκ ἐποίησεν ὁ θεός· γέγραπται γάρ· *θεός καὶ ἔαρ σὺ ἐπλασας αὐτά*. Ἐν χειμῶνι δὲ ἐσμεν, ὅταν τὰ πάθη τῆς σαρκὸς δυναστεύῃ ἐν ἡμῖν. Οὕτω τοίνυν νοητέον τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν, *μη γενέσθαι ἡμῶν τὴν φυγὴν*, ὅταν τὰ χεῖρονα ἐν ἡμῖν κρατῇ, ἢ ὅταν ἀργίᾳ τὴν ζωὴν ἡμῶν παραπέμπωμεν. Τοῦτο γὰρ ὑποβάλλει νοεῖν διὰ τοῦ Σαββάτου, ἵνα τύχωμεν τῆς εὐλογίας ἐκείνης· Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ Κύριος εὕρησει γρηγοροῦντα· *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις* (23)· *τάχα διὰ τὸ φρονίμως καὶ συνετῶς ἀποξέσθαι* (24) τὸ γῆρας. Καὶ γὰρ ἐπειδὴν ἀποδύεσθαι δεῖ τὴν λεδηρίδα, στενῶ τόπῳ καὶ ἀκριβῶς προσφίγγοντι αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐπιδοῦς ἑαυτὸν, οὕτω διείρων (25) ἑαυτὸν, ἀποδύεται τὸ γῆρας. Τάχα οὖν καὶ ἡμᾶς βούλεται ὁ λόγος διὰ (26) τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ πορευομένους ἀποδύεσθαι μὲν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἐνδύσασθαι δὲ τὸν νέον, ὥστε καὶ ἡμῶν αὐτῶν ἀνακαινισθῆναι, ὡς αἰετοῦ, τὴν νεότητα. Μέγα μὲν καὶ πρῶτον χάρισμα, καὶ ψυχῆς ἄκρως κεκαθαρμένης δεόμενον, χωρῆσαι τὴν θείαν ἐπίπνοιαν πρὸς τὸ προφητεύειν τὰ τοῦ θεοῦ. Δεύτερον δὲ μετ' ἐκεῖνο, καὶ οὐδὲ αὐτὸ μικρᾶς οὐδὲ τῆς τυχοῦσῆς ἐπιμελείας δεόμενον, τὸ κατακούειν τοῦ βουλήματος τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ μὴ παραστοχάζεσθαι τῆς διανοίας τῶν λεγομένων, ἀλλ' εὐθυβόλως ἐπ' αὐτὴν ὁδηγεῖσθαι ὑπὸ τοῦ οἰκονομήσαντος Πνεύματος γραφῆναι τὴν προφητείαν, ὁδηγοῦντος καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ὑποδεξαμένων τὸ τῆς γνώσεως χάρισμα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐπέφερε, λέγων· *Ὁ ἔχων ὠτα ἀκούειν, ἀκουέτω*. Καὶ ὁ προφήτης δὲ ὁ Ἰωήλ. *Τίς σοφός* (27), καὶ συνήσει ταῦτα; καὶ συνετὸς, καὶ ἐπιγνώσεται αὐτά; Καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῷ περὶ χαρισμάτων τόπῳ, τὸ μὲν τι χάρισμα προφητείαν φησὶ, τὸ δὲ διάκρισιν πνευμάτων. Ὁ μὲν γὰρ παρέχων ἑαυτὸν ἄξιον ὄργανον τῇ ἐνεργείᾳ (28) τοῦ Πνεύματος, προφήτης ἐστίν· ὁ δὲ τὴν δύναμιν τῶν ἀπαγγελλομένων συνετῶς ἐκδεχόμενος, τὸ χάρισμα ἔχει τῆς διακρίσεως τῶν πνευμάτων. Διὸ καὶ Κορινθίοις διατάσσει, *Προφήται δὲ, φησὶ, δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρίνετωσαν* (29).

2. Καὶ οὕτω μέγα, ὅτι ἐν ἀπειλῇ κεῖται ἀφελεῖν Κύριον ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτην, καὶ στοχαστήν,

(23) Reg. secundus, ὁ ὄφεις.

(24) Sic Regii primus, secundus et tertius. Editi, ἀποδύεσθαι. Mox codices tres, *ἀποδύεσθαι*. Editi, ἀποδύσασθαι.

(25) Reg. secundus et tertius, *διείρων*, recte. Reg. primus, *διείρας*. Editi, *διείρων*.

(26) Sic tres mss. At editi, *βούλεται ὁμοίως διὰ*, etc. Statim duo mss. *ἀποδύεσθαι*. Alter, *ἀποδύεσθαι* Editi, *ἀποδύσασθαι*.

(27) Illa, *τίς σοφός*, etc., non invenimus quidem apud Joelem: sed apud Oseam leguntur xiv, 10.

(28) Reg. secundus, *τῆς ἐνεργείας*. Editi cum utroque Combef., *τῇ ἐνεργείᾳ*.

(29) Reg. secundus, καὶ ἄλλοι διακρίνοντες διακρίσεις καὶ.

καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν· Ἡμᾶς δὲ εὐχεσθαεχρῆ λαβεῖν τὸ τῆς σοφίας καὶ τὸ τῆς γνώσεως καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας χάρισμα, ὥστε πάντα δομοῦ συνδραμόντα τῷ ἡγεμονικῷ ἡμῶν ἐντυπῶσαι τὴν πάσης τῆς προφητευσμένης ἀληθείας μόρφωσιν. Ἔστι δὲ τοῦ μὲν λόγου τῆς γνώσεως χρεῖα πρὸς τὸ θεωρεῖν τοῦ Πνεύματος τὰ ἀπόρρητα· τοῦ δὲ λόγου τῆς σοφίας, πρὸς τὸ κατασκευάσαι καὶ ἐξεργάσασθαι τὰ συνεστραμμένως ἐν βραχυλογίαις ἐκδεδομένα· ἴδιον γὰρ τῆς σοφίας τὸ ἐκτείνειν λόγους. Ἐξέτεινα γὰρ, φησὶ, λόγους (30), καὶ οὐ προσείχετε. Ἐπειτα τὸ τῆς διδασκαλίας χάρισμα εἰς οἰκοδομὴν τῶν ἀκουόντων. Χρὴ τοίνυν τῇ ψυχῇ τοῦ μέλλοντος προφητεῦειν τὴν ἐπιτηδειότητα προὔποκεισθαι ἐκ τοῦ ἐφ' (31) ἡμῖν κινήματος, ἵνα ὁ ἐν τοῖς ὅλοις λόγος τὰς ἀρμονιωτέρας ψυχὰς ἐκλεγόμενος, ἐν αἷς οὐδὲ μικρὸν τι κίνημα τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς ἀσύμφωνόν ἐστι πρὸς τὸν λόγον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐνυπαρχούσης εὐαρμοστίας, τὴν ἐκ τοῦ θείου Πνεύματος ἐνέργειαν ἐπαγάγη. Οὐ μόνον δὲ ἡ τῶν παθῶν καταστολὴ ἀναγκαία εἰς τὸν εὐτρεπισμὸν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ, καὶ τὸ μέτρον τῆς περὶ τὴν πίστιν διαθέσεως, καὶ τὸ συμφέρον αὐτοῦ τε τοῦ ὑποδεχομένου (32) τὴν χάριν, καὶ τῶν κατὰ καιρὸν ἀκουόντων, ἢ καὶ εἰς ὕστερον μεθεξόντων τῆς ἐκ τῶν προφητῶν ὠφελείας. Δίδοται γὰρ, φησὶν, ἐκάστῳ ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον· καὶ πάλιν· Κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως. Ἀνέφικτον μέντοι (33) τὸ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει παραστῆσαι τὸν λόγον τῆς διαφόρου ἐνεργείας παρὰ τοῦ θείου Πνεύματος τοῖς ἀξίοις ἐγγινόμενης· καθ' ὃν ὁ μὲν προφητεῖαν πιστεύεται, καὶ ταύτην ἐπὶ τοσόνδε. Ὁ δὲ χάρισμα λαμβάνει, καὶ ταῦτα τηλικάδε (34)· καὶ ἄλλοις ἐνεργήματα δυνάμεων μειζόνων ἢ μικροτέρων. Ταῦτα γὰρ μόνος οἶδεν ὁ τῇ ἐκάστου ψυχῆς ἀξία ἐνατενίζων, καὶ τοῖς ἀθεωρήτοις τῆς δικαιοσύνης μέτροις διαιρῶν ἐκάστῳ τὰ πρὸς ἀξίαν.

3. Πῶς προεφήτευον αἱ καθαρὰ καὶ διατυγεῖς ψυχαί; Οἷονεὶ κάτοπτρα γινόμενα τῆς θείας ἐνεργείας, τὴν ἔμφασιν τρανῆν καὶ ἀσύγχυτον καὶ οὐδὲν ἐπιθολουμένην ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς ἐπεδείκνυντο. Πᾶσι μὲν (35) γὰρ παρέστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἀλλὰ τοῖς μὲν καθαρεύουσι τῶν παθῶν τὴν ἰδίαν ἐμφαίνει δύναμιν· τοῖς δὲ τὸ ἡγεμονικὸν συγκεχυμένον ἔχουσιν ἀπὸ τῶν τῆς ἀμαρτίας σπύλων, οὐκέτι. Δεῖ δὲ πρὸς τῇ καθαρότητι καὶ τὸ ὁμαλὸν τῆς εὐσταθοῦς (36) καταστάσεως ἐπιδείκνυσθαι. Οὐ γὰρ ὁ ἀνωμάλως ἔχων περὶ σωφροσύνην, καθαρὸς· ἀλλ' ὁ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ὑποτάξας τῷ Πνεύματι. Ὡσπερ γὰρ αἱ τῶν προσώπων ἐμφάσεις οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ὕλαις γίνονται, ἀλλὰ ἐν ταῖς λειότητά τινα καὶ διαφάνειαν κεκτημέναις· οὕτως οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ψυχαῖς ἡ

et conjectorem, et admirandum consultorem, **379** et auditorem intelligentem ⁴⁸. Nobis vero precandum ut accipiamus sapientiae, ac scientiae, neque non doctrinae donum, ut omnia simul concurrentia formam omnia veritatis quae prophetia continetur, in principali animi nostri parte imprimant. Opus est autem sermone scientiae ad contemplanda Spiritus arcana: sermone vero sapientiae, ad apparanda et excolenda ea quae contorte ac paucis sunt prolata. Siquidem sapientiae proprium est producere sermonem. Ait enim: *Produxi sermones, et non attendistis* ⁴⁹. Praeterea doctrinae domum pertinet ad aedificationem audientium. Itaque ex liberi arbitrii motu in anima ejus qui sit prophetaturus, praeraceat necesse est quaedam habilitas, ut verbum illud quod est in omnibus, dum magis compositos deligit animos, in quibus nec exiguus affectuum animi motus dissonat cum ratione juxta analogiam praecedentis aptitudinis, divini Spiritus inducat efficaciam. Neque vero solum requiritur affectuum sedatio, ut quis ad suscipiendum Spiritum paratus sit et aptus, verum etiam quidam in animo erga fidem modus, utilitasque, tum hujus qui gratiam accipit, tum illorum qui in tempore audiunt: aut eorum etiam qui in posterum ex prophetis fructum percepturi sunt. *Datur enim, inquit, unicuique manifestatio Spiritus ad utilitatem* ⁵⁰; ac rursus: *Secundum rationem fidei* ⁵¹. Sane supra naturae vires est, exhibere rationem modumque diversae operationis, quae a Spiritu divino accidit in his qui merentur. Juxta quam huic prophetia committitur, et id quidem ad certum modum. Alius accipit dona sanationum, atque ea ad certam mensuram; alius vero operationes virtutum, majorum aut minorum. Enim vero solus ista novit qui cujusque animae meritum penitus intuetur, et invisibilibus justitiae mensuris quae ex merito sunt unicuique distribuit.

3. Quomodo prophetabant purae ac pellucidae animae? Nempe eae velut specula factae divinae operationis, imaginem integram inconfusamque et nulla ex parte affectibus carnis turbatam representabant. Nam omnibus quidem adest Spiritus sanctus: sed iis qui puri sunt affectibus, peculiarem exhibet virtutem; at vero iis quorum mens peccati sordibus perturbatur, minime. Oportet autem praeter puritatem, constantis animi aequabilitatem exhibere. Neque enim qui inaequalis est animi castitatem, purus est, sed qui carnis petulantiam subjecit Spiritui. Quemadmodum enim vultuum imagines non in qualibet materia redduntur, sed in his duntaxat quae laevorem ac perluciditatem quamdam obtinent; ita non in quibuslibet mentibus

⁴⁸ Isa. III, 2. ⁴⁹ Prov. I, 24. ⁵⁰ I Cor. XII, 7. ⁵¹ Rom. XII, 6.

(30) Aquila, Symmachus et Theodotio pro λόγους ediderunt, χειρὰ μου, *manum meam*.

(31) Reg. secundus, ἐν.

(32) Idem codex, δεχομένου.

(33) Ita quatuor mss. At editi, μὲν.

(34) Reg. secundus, δὲ τηλικαῦτα.

(35) Sic mss. tres. Deest μὲν in editis.

(36) Reg. secundus cum utroque Combef., εὐσταθοῦς. Editi, εὐπειθοῦς.

operatio Spiritus, sed in iis quæ nihil habent obliquum, nihil obtortum. Candida quidem nix, verum imagines intuentium non representat, propterea quod inæqualis est, e concreta spuma constans. Lac album, at non recipit imagines, eo quod et ipsi exiguæ quæpiam insint bullulæ. Contra, in aqua licet nigra relucet **380** forma ob lævorem. Ita videlicet vitæ inæqualitas nequaquam idonea est ad suscipiendam divinam operationem. Ergo cum anima omni virtutis studio dedita ex vehementi in Deum amore, perpetuo Dei memoriam sibi impressam servat; atque hoc modo Deum velut in se ipsa inhabitantem reddit; ex vehementissima in Deum intentione et arcano amore, numine afflata, digna prophetiæ dono evadit, Deo divinam virtutem impertiente, animique oculos aperiente, ad intelligendas quas velit speculationes. Quapropter et prophetæ ante videntes vocabantur: propterea quod futura perinde quasi præsentia fuissent, prospicerent. Sed magis inducemur ad intelligendum propheticum afflatum ex visis, quæ in somnis accidunt. Quemadmodum enim visis principali animi parti impressis, urbes aut regiones magnitudine ac pulchritudine præstantes, aut animalia supra naturam conspicimus: aut etiam verborum aliquorum memoriam, quæ auribus hausta sint, sæpenumero obtinemus; cumque tam multa, tamque nova spectemus in nobis et audiamus, haud jam vere quidquam corporeo sensu videmus, neque audimus: itidem et divinorum ac beatorum virorum mens, aliquando quidem per apertam visionem, aliquando vero per somnium impressis imaginibus, divinis sermonibus ac visis impletur, cum neque per oculos imagines eorum quæ videntur, revocarit, neque per aures aeris ictum, a vocis edendæ instrumentis profectum, acceperit. Neque enim sublimis ille thronus, et elevatus, aliquid erat foris subsistens, neque rursus in eo sedens, quem vidit Isaias ⁵²: neque ille electrinus ab ilibus rursus, igneus autem ab ilibus deorsum, qui apud Ezechielem describitur ⁵³, erat specie humana. Sed horum mens majore quadam virtute in earum rerum, contemplatione morabatur, Spiritu divinam naturam per ænigmata representante.

4. Vident autem prophetæ non futura solum verum etiam quæ in rebus præsentibus sunt abdita. Quemadmodum ait Paulus: *Si vero prophetetis, ingrediatur autem aliquis infidelis, aut indoctus, occulta cordis illius manifesta fiunt* ⁵⁴. Aut quemad-

⁵² Isa. vi, 1. ⁵³ Ezech. viii, 2. ⁵⁴ I Cor. xiv, 24.

(37) Sic codices tres. Editi vero, ἐγκοπτόντων.

(38) Ita antiquus Combefisii codex et Reg. secundus. Alter Combef. cum editis, μέλαινα.

(39) Reg. secundus, ἐνοικον εν αὐτῇ.

(40) Basilus, si tamen ejus hæc sunt, male accipit id quod legitur I Reg. ix, 9, ut recte ac prudenter adnotavit Combefisius. Etenim illud, ἔμπροσθεν, voci ἐκκαλοῦντο, non voci βλέποντες, jungendum esse nemo, qui locum Scripturæ legerit, inficiabitur. Quare optime interpretatus est Symma-

Α τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια, ἀλλ' ἐν ταῖς μηδὲν σκαλιὸν ἔχουσαι, μηδὲ στραγγαλιῶδες. Ἡ χιῶν λαμπρά, ἀλλ' εἰκόνας τῶν ἐγκυπτόντων (37) οὐ δείκνυσι, διότι τραχεῖά ἐστὶν ἐκ πεπηγότων ἀφρῶν συγκειμένη. Τὸ γάλα λευκὸν, ἀλλ' οὐ παραδέχεται τὰς εἰκόνας, διότι καὶ αὐτῇ μικραὶ τινὲς εἰσι πομφόλυγες. Ὑδατι δὲ καὶ μέλανι (38) μορφὴ ἐμφαίνεται διὰ λειότητά. Οὕτως ἄρα τὸ ἀνώμαλον τοῦ βίου πρὸς ὑποδοχὴν θείας ἐνεργείας ἀνεπιτέθειον. Ὅταν οὖν ψυχὴ πάσῃ ἀσκήσει ἀρετῆς ἑαυτὴν ἐπιδοῦσα, τῷ σφοδρῷ περὶ Θεὸν φίλτρῳ διηνεκῶς μνήμην Θεοῦ ἐντυπωθεῖσαν αὐτῇ διασώζη, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ οἶονεὶ ἔνοικον αὐτῇ (39) τὸν Θεὸν εἶναι κατασκευάσῃ· ἐκ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν σφοδροτάτης ἐνατενίσεως, καὶ τοῦ ἀβρόχτου φίλτρου θεοφορουμένη, ἀξία τοῦ κατὰ τὴν προφητεῖαν χάρισματος γίνεται, διδόντος θείαν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς διανοίγοντος εἰς κατανόησιν ὧν βούλεται θεαμάτων. Διὸ καὶ οἱ προφηταὶ ἔμπροσθεν (40) βλέποντες ἐκαλοῦντο, παρὰ τὸ ὡς παρόντα τὰ μέλλοντα πποσρᾶν. Προσαχθησόμεθα δὲ μᾶλλον εἰς τὸ ἰδεῖν τὸ προφητικὸν κίνημα ἐκ τῶν κατ' ὄναρ φαντασμάτων. Ὡσπερ γὰρ ἐν ταῖς καθ' ὕπνον φαντασίαις τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς ψυχῆς ἡμῶν τυπουμένου, πόλεων ἢ τόπων μεγέθει (41) καὶ κάλλει διαφερόντων, ἢ ζώων ὑπὲρ τῆν φύσιν γινόμεθα θεαταί· ἢ καὶ λόγων τινῶν μνήμην διὰ τῆς ἀκοῆς ἐμπεσόντων, πολλάκις παρακατέχομεν· καὶ τοσούτων περὶ ἡμᾶς θεαμάτων τε· (42) παραδόξων καὶ ἀκουσμάτων ὄντων, οὔτε τι εἶδομεν κατὰ ἀλήθειαν σωματικῇ αἰσθήσει, οὔτε ἠκούσαμεν· οὕτω καὶ τὸν τῶν θείων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν (43) νοῦν, ποτὲ μὲν ὕπαρ, ἄλλοτε δὲ ὄναρ τυπούμενον, λόγων τε θείων καὶ θεαμάτων πληροῦσθαι· οὔτε δι' ὀφθαλμῶν τὰς εἰκόνας τῶν ὀρωμένων ἀναμαξάμενον, οὔτε δι' ὠτῶν αἴρος πληγὴν ἐκ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων προελθοῦσαν ὑποδεξάμενον. Οὐ γὰρ ἐξωθέν τι ὑποκείμενον τῆν ὑψηλὸς θρόνος καὶ ἐπηρμένος· οὐδὲ ὁ ἐπ' αὐτοῦ καθήμενος (44), ὃν εἶδεν ὁ Ἰσαίας· οὐδὲ ἀνθρωποειδής, ὁ ἡλέκτρινος μὲν τὰ ἀπὸ ἀσφύος ἀνω, πύρινος δὲ ἀπὸ ὀσφύος ἐπὶ τὰ κάτω, ὁ παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ· ἀλλ' ὁ μὲν νοῦς αὐτῶν, δυνάμει κρείττονι (45), ἐν θεωρίᾳ τούτων ἐγένετο, δι' αἰνιγμάτων τοῦ Πνεύματος τῆν θείαν φύσιν παραδεικνύοντος.

4. Ὅρῳσι δὲ οἱ προφηταὶ οὐ τὰ μέλλοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν παρόντων τὰ λανθάνοντα, ὡς φησι Παῦλος· Ἐὰν δὲ προφητεύητε, εἰσέλθη δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται· ἢ ὡς ὁ Ἐλισσαῖος· Οὐχὶ ἡ καρ-

chus, dum ita scripsit, τὸν γὰρ προφήτην τότε ἐκάλουν κατὰ τὸ ἀρχαῖον, ἀρῶντα, *Nam cum qui tunc propheta erat, vocabant antiquitus, Videntem.*

(41) Sic tres mss. Editi vero, μεγέθη, male.

(42) Reg. secundus, θεαμάτων τε καὶ παραδόξων.

(43) Sic Reg. secundus. Editi cum duobus mss., ἀνδρῶν καὶ μακαρίων.

(44) Reg. secundus, καθεζόμενος.

(45) Ita Regii primus, secundus et tertius. Editi, κρείττων.

διά μου ἐπορεύετο μετὰ σοῦ, ἤνικα ἀνέστρεφεν ὁ ἀνὴρ, μετὰ τοῦ ἄρματος αὐτοῦ, εἰς συνάντησίν σοι (46); Ἔστι δὲ προφητεία καὶ ἡ δι' ὀνείρων πρόγνωσις, ὡς τῷ Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῷ Δανιήλ ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας, ἐδείκνυτο. Ἡὼς οὖν καὶ Φαραὼ, καὶ Ναβουχοδονόσορ; Ὅτι περὶ τῶν κοσμικῶν καταστάσεων τοὺς κρατοῦντας, ἔδει προβλέπειν, ἵνα πιστεύηται. Ἡὼς δὲ καὶ Βαλαὰμ προφητεύει καὶ Καϊάφας; Ὅτι κακεῖνοι τοὺς πειθομένους εἶχον· καὶ ὁ μὲν ὡς ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ ὡς μάντις. Οὐ γὰρ ψυχῆς καθαρότης ἐνταῦθα, οὐδὲ διαύγεια νοῦ ἐνορῶντος Θεοῦ, καὶ τὴν ἐκεῖθεν δύναμιν ἐπισπῶντος (47)· ἀλλ' οἰκονομικῶς ἐν αὐτοῖς ὁ λόγος, οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς τὸν καιρὸν. Ζητήσεις δὲ εἰ τὰ παρά (48) τῷ Ἡσαΐα καὶ τῷ Ἰεζεκιήλ ὄπτασιαι εἰσὶ, διὰ τοιῶνδε φαντασιῶν ἐωραμέναι, ἢ θεολογίαι, δι' αἰνιγμάτων τοῦ Πνεύματος τὰ τῆς θεότητος ἡμῖν ἰδιώματα καταγγέλλουσαι (49);

jusmodi phantasias conspectæ, an potius rerum divinarum doctrina, per Spiritus ænigmata divinitatis proprietates nobis significans?

5. Φασι δὲ τινες ἐξεστηκότας αὐτοὺς προφητεύειν, ἐπικαλυπτομένου τοῦ ἀνθρωπίου νοῦ παρὰ τοῦ Πνεύματος. Τοῦτο δὲ παρὰ τὴν ἐπαγγελίαν ἐστὶ τῆς θείας ἐπιδημίας, ἔκφρονα ποιεῖν τὸν θεόληπτον, καὶ ὅτε πλήρης γέγονε τῶν θείων διδαγμάτων (50), τότε καὶ τῆς οἰκείας ἐξίστασθαι διανοίας, καὶ ἄλλους μὲν ὠφελούντα δι' ἑαυτοῦ, αὐτὸν δὲ τῆς ἐκ τῶν ἰδίων λόγων ἀπολείπεσθαι ὠφελείας. Ὅλως δὲ, τίνα λόγον ἀκόλουθον ἔχει, ἐκ τοῦ τῆς σοφίας Πνεύματος μεμνηνότε παραπλήσιον γίνεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ τῆς γνώσεως Πνεύματος τὸ παρακκολληθητικὸν ἀποβάλλειν (51); Ἄλλ' οὔτε τὸ φῶς τυφλότητα ἐμποιεῖ, ἀλλὰ τὴν ἐκ φύσεως ἐνυπάρχουσαν ὀρατικὴν δύναμιν διεγείρει· οὔτε τὸ Πνεῦμα σκότῳ ἐμποιεῖ ταῖς ψυχαῖς, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν νοητῶν θεωρίαν τὸν ἀπὸ τῶν τῆς ἀμαρτίας κηλίδων καθαρεύοντα νοῦν διανίστησι. Πονηρὰν μὲν οὖν δύναμιν συγχυτικὴν εἶναι διανοίας, ἐπιβουλεύουσαν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, οὐκ ἀπίθανον· Θεοῦ δὲ Πνεύματος παρουσίαν ταυτὸ τοῦτο λέγειν ἐνεργεῖν, ἀσεβές. Ἐπειτα, εἰ σοφοὶ οἱ ἅγιοι, πῶς οὐκ ἐπηκολούθουν τοῖς προφητευομένοις; Σοφὸς γὰρ, φησὶ, νοήσει τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος· ἐπὶ δὲ χεῖλεσι φορεῖ ἐπιγνωμοσύνην. Εἰ δὲ ὅτι ἐξέστη (52) Ἰσαὰν ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ Δαβὶδ εἶπεν ἐν τῇ ἐκστάσει αὐτοῦ, διὰ τοῦτο τὴν παραφορὰν καταψεύδονται τῶν ἁγίων, γινωσκέτωσαν τὴν ἐκπληξίν ἐκστασιν εἰρηῆσθαι· ὡς τὸ, Ἐξέστη ὁ οὐρανός, καὶ

modum Elisæus: *Nonne cor meum ambulabat tecum cum reverteretur vir cum curru suo tibi obviam* ⁵⁵? Est autem et prophetia, cum aliquid per somnium præscitur, quemadmodum Joseph in Ægypto et Daniel in Babylone revelatio facta est. At quomodo igitur et Pharaos et Nabuchodonosor futura præscierunt? Nempe de mundanarum rerum statu oportebat dominos prævidere, uti his fides haberetur. Quomodo vero etiam Balaam prophetat et Caiphas? Nimirum quod hi quoque habebant quibus imperabant: hic quidem tanquam sacerdotum princeps, ille **381** vero, tanquam vates. Neque enim hic puritas animi fuit in causa, neque mentis illustratio Deum contemplantis, atque inde virtutem haurientis: sed certa quadam dispensatione illis contigit sermo, non pro merito, sed pro temporis opportunitate. Quæres autem, an ea quæ leguntur apud Isaiam et Ezechielem, sint visiones per hu-

5. Porro sunt qui dicant eos furore ac insania correptos prophetare, humana mente a Spiritu absorpta. Verum id abhorret a professione divinæ præsentis, ut amentem reddat, qui a numine corripitur, cumque plenus divinorum decretorum esse cæperit, tum a sua ipsius mente excidat, et qui aliis ex sese præbeat utilitatem, ipse ex propriis sermonibus nihil capiat emolumenti. In summa, qua ratione consentaneum est, ut quis per sapientiæ Spiritum, simillimus insano evadat, ac ex intelligentiæ Spiritu vim amittat intelligendi? Quin potius neque lumen cæcitatem parit, verum videndi facultatem a natura insitam expergeficit; neque Spiritus tenebras inducit animis, sed ad contemplationem rerum intelligibilium, mentem a peccati maculis puram excitat. Non quidem dissimile veri est, improbam potestatem, naturæ humanæ insidiantem, confundere mentem: sed id ipsum per Spiritus divini præsentiam effici, dicere impium est. Ad hæc, si sapientes sunt sancti, quomodo eorum quæ vaticinio edebant, intelligentiam non sunt assecuti? *Sapiens enim, iuquit, intelliget quæ ab ore proprio proficiscuntur: in labiis autem portat intelligentiam* ⁵⁶. Quod si quoniam Isaac in ingressu filii sui obstupuit ⁵⁷, et quoniam David dixit in excessu suo ⁵⁸: ob id fingunt sanctos mentis suæ compotes non esse; noverint admirationem ac stu-

⁵⁵ IV Reg. v, 26. ⁵⁶ Prov. xvi, 23. ⁵⁷ Gen. xxvii, 33. ⁵⁸ Psal. cxv, 2.

(46) Codices duo, σου. Mox uterque Combef., ὡς τῷ Ἰωσήφ.... καὶ τῷ Δανιήλ. Editi, ὁ Ἰωσήφ... καὶ Δανιήλ.

(47) Reg. secundus, ἐνταῦθα, οὐδὲ νοῦς ἀνθρώπων ὁ ὄντων Θεοῦ, καὶ τὴν ἐκεῖθεν δύναμιν σπιντων, *Neque mens hominum intuentium Deum, indeque virtutem haurientium.* Regii primus et tertius non aliter atque editi, nisi quod pro ἐπισπῶντος habeant σπῶντος.

(48) Sic Reg. primus. Duo alii mss., εἰ παρά. Editi, εἰ αἰ παρά.

(49) Regii primus et secundus, καταγγέλλουσαι. Editi, καταγγέλλοντος, non ita recte.

(50) Reg. secundus, χαρισμάτων.

(51) Codices tres, ἀποβάλλειν. Non longe hinc Reg. secundus, τυφλότητα ποιεῖ. Subinde idem codex, Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(52) Illud, ἐξέστη, potest nonnunquam ita accipi, ut quamdam mentis alienationem significet. Vulgata, *Expavit Isaac stupore vehementi.* Aliquando post Reg. tertius, διὰ τοῦτο τὴν περιφορὰν, haud emendate.

porem appellatum esse mentis excessum. Cujusmodi est illud: *Obstupuit cœlum, et horrui terra* ⁵⁹. Porro fatendum est a communibus principiis profectos nosea quæ secundum litteram contraria sunt, in Deo non intelligere. Quale est juxta communes acceptiones, divinam naturam, bonam, iræ expertem

6. Quale si Scriptura Deum irasci, mœrore affici, aut pœnitere, aut præter meritum aliquo uti dicat: quid sibi velint verba quærendum est; ac sollicite cogitandum quomodo ea restituere possimus. Non autem oportebit præclaras de Deo opiniones subvertere. Atque ad eum modum citra offensam in Scripturis versabimur, dum et ex iis, quæ facile percipi possunt, adjuvabimur, et ab iis quæ sunt intellectu difficiliora, non offendemur. Quod si quis illud divinæ Scripturæ vitio vertat, quod non doceat, neque producat ea quæ prodesse possint, is perpendat universam rerum mortalium ordinationem, non solum in **382** spiritualibus, verum etiam in inferioribus, atque ad vitam pertinentibus negotiis; consideretque eam vim, quæ gubernat universa, brutis animalibus facilem ad vitam tuendam occasionem tribuisse, alimentum ultro præbens, operimentum sponte agnatum, e pilis aut plumis indumenta: hominem autem solum, nudum producens; rationem omnium illorum vice dedit, per quam artes repertæ sunt, quibus illa sibi supeditet, puta, architectura, textoria, agricultura, æraria fabrica; quandoquidem quod deerat corporibus, ad animus per rationis copiam supplet. Quem admodum igitur opifex noster in his commoditates vitæ nobis haud invidens, omnia una nobiscum similiter brutis produci ac procreari non permisit; sed velut ingenii exercitium rerum necessariorum inopiam nobis excogitavit; itidem et in Scripturis data opera voluit esse obscuritatem ad mentis nostræ utilitatem, vim ipsius ac virtutem excitans. Primum quidem, ut his occupata, a deterioribus avocetur. Deinde quod quæ labore parta sunt, ea, nescio quo pacto, magis amantur, quæque longo tempore contingunt, constantius permanent. Porro quæ facile parantur, his non perinde avidè fruimur. Negligitur enim rerum obviarum copia, neque ulla custodia dignas ducit, qui possidet. Quapropter et somniorum obscura et involuta est ratio, ita ut non mediocrem desideret animi sagacitatem, habentque insomniorum ænigmata plurimum affinitatis cum iis quæ in Scriptura allegorico et arcano sensu significantur. Unde et Joseph et Daniel per prophetiæ donum somnia dignoscebant, quandoquidem ipsa per se cogitationis vis non satis valet ad veri indaginem. Denique accedit huc quod vitæ quoque puritas requiritur, ut ad navandam virtuti morali operam, id quod in Scripturis obvolutum est, dignoscamus. Requiritur autem præter.

⁵⁹ Jerem. II, 12.

(53) Ita Regii primus et tertius. Deest ἐστὶ in editis. Reg. secundus, τοῦτ' ἐστὶ τὴν θείαν.

A ἡ γῆ ἐφριξε. Χρὴ δὲ ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ὠρμημένους, περὶ Θεοῦ τὰ ἐναντιούμενα, ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει, ὁμολογεῖν, μὴ νοεῖν. Οἶον, κατὰ τὰς κοινὰς προλήψεις ἐστὶ (53) τὴν θείαν φύσιν ἀγαθὴν, καὶ ἀόργητον καὶ δικαίαν ὁμολογεῖν.

ac justam esse confiteri.

B 6. Ἐὰν οὖν ὀργιζόμενον, ἢ λυπούμενον, ἢ μεταμελόμενον, ἢ μὴ κατ' ἀξίαν τινὶ χρώμενον ἢ Γραφῇ λέγει, ζητεῖν προσήκει τὸ τῆς λέξεως βούλημα, καὶ μεριμνᾶν, τίνα τρόπον ἀποκαταστῆσαι δυναθῶμεν· οὐχὶ δὲ ἀνατρέπειν τὰς ἀξιολόγους περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις. Καὶ οὕτως ἀπροσκόπως ἐντευξόμεθα ταῖς Γραφαῖς, ἀπὸ μὲν τῶν εὐλήπτων ὠφελούμενοι, ἐκ δὲ τῶν ἀσαφεστέρων οὐ παραβλαπτόμενοι. Ἐὰν δὲ τις ἐγκαλῆ τῇ θείᾳ Γραφῇ, ὡς οὐ διδασκαλικῇ οὐδὲ ἐνεργητικῇ τῶν ὠφελείσθαι δυναμένων, καταμανθανέτω πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρωπίνων διακόσμησιν, οὐκ ἐν τοῖς πνευματικοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὑποδεεστέροις καὶ τοῖς κατὰ τὸν βίον πράγμασιν· ὅτι τοῖς μὲν ἀλόγοις εὐκόλον ἔδωκε τὴν πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμὴν· τροφὰς αὐτομάτους, καὶ σκέπην αὐτοφυᾶ· καὶ τὰ ἐκ τριχῶν καὶ πτερῶν ἐνδύματα ἢ τὰ σύμπαντα οἰκονομοῦσα δύνამεις ἐχαρίσατο· τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνὸν παραγαγοῦσα, λόγον ἔδωκεν ἀντὶ πάντων, δι' οὗ αἱ τε (54) ποριστικαὶ συνέστησαν τέχναι, οἰκοδομικῇ, ὑφαντικῇ, γεωργίᾳ; χαλκευτικῇ· τὸ τοῖς σώμασιν ἐνδέον ἀναπληρούσης τῆς ψυχῆς τῇ παρουσίᾳ τοῦ λόγου. Ὡς περὶ οὖν ἐν τούτοις, οὐχὶ βασκαίνων ἡμῖν πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμῶν, παραπλησίως τοῖς ἀλόγοις συναπογεννηθῆναι πάντα ὁ δημιουργὸς ἡμῶν οὐ συνεχώρησεν, ἀλλὰ τὴν ἐνδειαν τῶν ἀναγκαίων, γυμνάσιον ἡμῖν τῆς διανοίας ἐμηχανήσατο· οὕτω καὶ τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀσάφειαν ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ νοῦ διεγείρων αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, ἐπετήδευσε. Πρῶτον μὲν, ἵνα τούτοις ἐνασχολούμενοσ τῶν χειρόνων ἀφέλκῃται· ἔπειτα ὅτι τὰ πόνη κτηθέντα μᾶλλον πως ἀγαπᾶται, καὶ τὰ διὰ μακροῦ χρόνου προσγενομένα μονιμώτερον παραμένει· ὧν δὲ ῥάδια ἢ κτησίς, οὐ περισπούδαστος ἢ ἀπολαυσίς. Εὐκαταφρονητος γὰρ ἢ τῶν προχείρων παρουσία, καὶ οὐδεμιᾶς φυλακῆς ἀξιουμένη τοῖς ἔχουσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἢ τῶν ὀνείρων φύσις ἀσαφής καὶ πλαγία, καὶ οὐ μικρὰς δεομένη τῆς ἐκ τοῦ νοῦ ἐντρεχείας· καὶ πολλὴ συγγένεια πρὸς τὰ ἐκ τῶν ὀνείρων αἰνίγματα τοῖς κατὰ ἐπίκρυψιν ἐν τῇ Γραφῇ δηλουμένοις. Ὅθεν καὶ Ἰωσήφ καὶ Δανιὴλ τῷ προφητικῷ χαρίσματι τὰ ὀνείρατα διεγίνωσκον, ἐπειδὴ οὐκ αὐεάρκη τὰ τῶν ἐννοιῶν πρὸς τὴν θήραν τῆς ἀληθείας. Πρὸς δὲ τοῦτο χρεῖα τῆς ἐν τῷ βίῳ καθαρότητος, ὥστε καὶ πρὸς τὴν τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ἐπιτηδέυσιν τὸ ἐν (55) ταῖς Γραφαῖς κεκαλυμμένον διαγνωσθῆναι. Χρεῖα δὲ πρὸς τῇ καθαρότητι τοῦ βίου καὶ τῆς ἐν ταῖς Γραφαῖς διατριβῆς, ἵνα τὸ σεμνοπρεπὲς καὶ μυστικὸν τῶν θείων λογίων ἐκ τῆς συνεχοῦς μελέτης ἐντυπωθῇ τῇ ψυχῇ. Ὅτι δὲ βίου ὄλου δεῖται ἢ τῶν θείων λόγων μελέτη, συν-

(54) Αἱ τε, Forte. αἱ γε, EDIT.

(55) Editi, ἐπί. At mss. tres, ἐν.

ιστησιν (56) ὁ Μωϋσέως βίος· ὅς ἐπὶ μὲν τῇ πρώτῃ A τεσσαρακονταετηρίδι ἐπαιδεύθη ἰτὰ Αἰγυπτίων, ἐπὶ δὲ τῇ δευτέρᾳ τεσσαρακονταετηρίδι ἐπὶ προφάσει τοῦ ποιμαίνειν ἐπὶ τὰς ἐρημίας ἀναχωρήσας, τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων ἀπεσχόλασε. Καὶ οὕτω λοιπὸν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιφανείας ἀξιωθεὶς μετὰ τὴν δευτέραν τεσσαρακονταετηρίδα, ἄκων, ὑπὸ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπιμέλειαν κατηνέχθη. Καὶ οὐδὲ τότε διηνεκῶς τῷ πρακτικῷ παρεμένε βίῳ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐποπτικὸν ἐπανήει πολλάκις. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν Αἰγυπτιακὴν εἰδωλομανίαν ὄλα ὑπηνέχθη (57) τὰ πλήθη, τῷ Θεῷ συνόντος τοῦ ἀγίου ἀνδρὸς ἐν τῷ ὄρει.

ravit, verum subinde ad contemplativam revertebatur. Unde et ad Ægyptia cum idolorum cultum universa inducta est multitudo, viro illo sancto in monte cum Deo colloquente.

7. Τοιοῦτος δὲ τις καὶ ὁ Ἠλίας, τὸν τῶν ἀνθρώπων B ὄχλον ἀποδιδράσκων, καὶ περὶ τὰς ἐρημίας φιλοχωρῶν. Εἰ τοίνυν τοῖς ἀγίοις μετὰ πάσης εὐσταθείας τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐπονείτο τῆς ἀληθείας ἢ ζήτησις, πῶς οὐκ ἄλογον τοὺς καρποὺς τῶν μυρίων καμάτων ἀνευ τινὸς πραγματείας ἐπιζητεῖν; Τῆρει γὰρ καὶ Ἠλίαν, μεφ' ὅσας ἀναχωρήσεις καὶ ἡσυχίας καὶ καμάτων ἰδεῖν Θεὸν ἡξιώθη (58). Ὑπόθεσις τοῦ βιβλίου, ἢ φανερά, καὶ αὐτόθεν ληπτῆ. Ἐπειδὴ κατὰ χρόνους γέγονεν ὁ προφήτης, ἐν οἷς ἐπλεόνασεν ἡ κακία, τὰ μεγέθη τῶν ἀποκειμένων αὐτοῖς κακῶν διηγεῖται, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ προτάσσει, ἵνα εἰς μετάνοιαν αὐτοὺς ἐναγάγη. Πρῶτον μὲν ἄρχεται τῶν κατὰ τῆς Ἰουδαίας λόγων· ἐπειδὴ, κατὰ τὸν Hέτρον, Ὁ καιρὸς ἦν τοῦ ἀρξασθαι τὸ κρίμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ· φυσικῶς γὰρ τοῖς οἰκειοτάτοις μάλιστα χαλεπαίνομεν, ὅταν εἰς ἡμᾶς ἐξαμαρτάνωσι. Καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ, ὁ Κύριος προστάσων (59) κολάζεσθαι τοὺς ἡμαρτηκότας. Ἀπὸ τῶν ἀγίων μου ἀρξασθε, φησί. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐκλεκτῆς τοῦ Θεοῦ χώρας ἤρξατο, καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐν ἣ τὸ ἁγιαστήριον, ἀπαγγέλλων τὰ ἐπικείμενα, δεῦτερον Βαβυλῶνος, εἶτα τῆς Μωαβίτιδος, εἶτα Δαμασκοῦ, πέμπτον Αἰγύπτου, εἶτα τῆς ἐρήμου, εἶτα τῆς Ἰδουμαίας, εἶτα τῆς φάραγγος Σιών, εἶτα Τόρου, εἶτα τῶν τετραπόδων. Ἐφεξῆς τούτοις ἐστὶ τὰ περὶ τὸ τεσσαρεσκαίδεκατον ἔτος τῆς βασιλείας Ἐζεκιίου γεγεννημένα· μεθ' ἃ προφητεῖαι εἰσὶν ἀνευ τινὸς προγραφῆς (60), πάθη τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς Ἰουδαίας προαγγέλλουσαι, καὶ τὰ περὶ τῶν ἐν τῇ διασπορᾷ, καὶ περὶ τῆς τούτων ἐπανόδου, μετὰ τὸ ἐκπληρωθῆναι τὴν δίκην, καὶ τὰ περὶ Χριστοῦ πάση τῇ D προφητεῖᾳ ἐνεσπαρμένα· ἐκάστου τῶν καθ' ἱστορίαν λεγομένων, καὶ τοῦ μυστικοῦ συγκαταπεπλεγμένων (61).

vitæ puritatem assidua in Scripturis exercitatio; ut majestas atque arcanum divinorum eloquiorum perpetua meditatione animo imprimatur. Cæterum, ad divinorum verborum exercitationem, totam vitam impendi oportere Moysis vita demonstrat: qui quidem primis quadraginta annis Ægyptiis disciplinis institutus est; alteris autem annis quadraginta hoc prætextu tanquam pasturus oves, in solitudines secedens, rerum contemplationi operam dedit. Atque ita deinceps post hos quadraginta annos Dei visione dignus habitus, invitus; per Dei in homines studium, ad hominum curam descendit. Quanquam ne tum quidem assidue in negotiali vita perseve-

ravit, verum subinde ad contemplativam revertebatur. Unde et ad Ægyptia cum idolorum cultum universa inducta est multitudo, viro illo sancto in monte cum Deo colloquente.

7. Hujusmodi fuit et Elias, hominum tumultum fugiens, et in desertis versari gaudens. Quare si sancti cum omni animi constantia, ad vestigandam veritatem elaborarunt; an non absurdum est innumerabilium laborum fructus nullo negotio velle acquirere? Etenim Eliam **383** observa, post quantos secessus, quanta otia, quantos sudores, promeruit videre Deum. Argumentum hujus libri patet, atque ex seipso percipitur. Quoniam propheta iis temporibus vivebat, quibus exsuperabant vitia: magnitudinem malorum quæ illos manerent, exponit, ac divinæ iræ causam proponit, ut eos provocet ad pœnitentiam. Exorditur autem primum ab his sermonibus, qui ad Judæam pertinebant. Quandoquidem, juxta Petrum, *Tempus erat ut inciperet iudicium a domo Dei* ⁶⁰. Nam natura iis maxime, qui nobiscum necessitudine sunt conjuncti, succensemus, quando in nos peccaverint. Et in Ezechiele Dominus jubens punire qui deliquerant, *A sanctis, inquit, meis incipite* ⁶¹. Ideo ab loco Deo delecto cœpit, atque ab ea civitate in qua sanctuarium erat, denuntians quæ ipsis impenderent, deinde de Babylone, postea de Moabitide, deinde de Damasco, quinto loco de Ægypto, deinde de deserto, deinde de Idumæa, deinde de valle Sion, deinde de Tyre, deinde de quadrupedibus. Sub hæc sequuntur ea quæ acciderunt anno decimo quarto regni Ezechie; post quæ prophetiæ sunt absque ullo titulo prænuntiantes mala Hierusalem, et Judææ: item res eorum qui essent in dispersione, et de eorum reditu, posteaquam expleta esset vindicta: item quæ spectant ad Christum, in omni prophetia inspersa. Nimirum: unumquodque quod juxta historiam dicitur, et id quod mysticum sensum habet, inter se connectuntur.

⁶⁰ I Petr. iv, 17. ⁶¹ Ezech. ix, 6.

(56) Reg. secundus, δείκνυσιν. Ibidem tres mss., ἐπὶ μὲν τῇ.

(57) Reg. secundus ὑπηνέχθη. Aliquanto post Reg. secundus, τοίνυν τοὺς ἀγίους. Editi et duo alii mss., τοῖς ἀγίοις.

(58) Reg. secundus, κατηξιώθη. Ibidem idem Codex, Ἡ ὑπόθεσις τοῦ βιβλίου φανερά, rectius. Alii duo mss. eum editis ut in contextu. Statim Reg.

secundus, ἐν οἷς ἐπλεόναξεν.

(59) Ita mss. tres. Editi, προτάσων.

(60) Reg. secundus, γραφῆς. Hoc ipso in loco idem eodex, Ἰδουμαίας προαγγ.

(61) Ita Regii primus et tertius. Editi, καὶ τῷ μυστικῷ συγκαταπεπλεγμένων. Reg. secundus, καὶ τοῦ μυστικοῦ συγκαταπεπλεγμένου.

INITIUM SERMONIS,

A

ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΡΗΤΟΥ (62).

8. CAP. I, VERS. 1. — *Visio quam vidit Isaias filius Amos, quam vidit adversus Judæam, et adversus Jerusalem, in diebus Ozia, et Joatham, et Achaz, et Ezechia regum Juda. Ex sensuum nostrorum organis visus est, cui insit res sensibiles percipiendi vis efficacissima. Quæ enim formidabilia sunt nequaquam possit quis auditu internosse perinde ac visu: neque alia facultas est, quæ peræque ut visus, cupienda apprehendat. Quapropter eorum, quæ vera sunt, speculatio, visio appellata est, ob evidentiam et certam cognitionem. Unde propheta vocabatur etiam videns, et ante videns. Siquidem in Amos didicimus dixisse Amasiam: Videns, egredere, recede in terram Juda; et ibi prophetabis* ⁶². Quin etiam Samuel in Regnorum libro dictus est ante videns. Vocabatur enim, inquit, propheta, ante videns ⁶³. Nam quatenus futura prævidebant appellabantur ante videntes, quatenus vero Dei consilia speculabantur, nuncupati sunt videntes.

9. Itaque nostri muneris est, mentis curam habere, ut per idonea exercitia perfectionem **384** adeptam, perspicax evadat. Dei vero donum est, cum Spiritus sanctus lucem suam nobis infundit ad intelligenda ejus mysteria. Verum visione præmissa, verborum enuntiationem subjunxit; ut ostenderet se nequaquam ea auditu percepisse. Imo verborum sententiam animo impressam fuisse enuntiat. Nobis namque voce opus est ad nostras cogitationes indicandas: Deus vero, ipsam eorum qui digni sunt mentem attingens, consilii sui in ipsis imprimit cognitionem. Cur patrem addidit? Ut ostendat illud prophetiæ donum a Patre fuisse ad se transmissum. *Quam vidit adversus Judæam. Quid sibi vult hæc iteratio? Nimirum voce quidem priore visionem communem, posteriore vero jam visionem peculiarem designat quæ et qualis sit visio isthæc, et ad quem spectet. Itaque sermones quos vidit propheta, erant spectabiles, id est, mente cerni poterant, juxta illud quod in Exodo dictum est: Omnis populus videbat vocem* ⁶⁴. Similiter autem præfati suat et alii prophetæ. *Visio Abdia: hæc dicit Dominus Deus Idumææ. Au-*

⁶² Amos vii, 12. ⁶³ I Reg. ix, 9. ⁶⁴ Exod. xx, 18.

(62) Hic titulus est editorum: Λόγος β', non quidem levi errore, sed necessario. Nam cum initio proœmii typographus apposuisset: Λόγος α', consequens fuit ut hic apponeret: Λόγος β'. Antiquior codex Combeff.: Τέλος τοῦ προοιμίου, καὶ ἀρχὴ τῆς προφητείας, finis proœmii, et initium prophetiæ. Alter Combeff. nullum præfert titulum Pro titulo in Reg. secundo leguntur illa: Ἀρχὴ τοῦ ρητοῦ, Initium sermonis. Illud hic quasi prætereuntes notabimus, quod in antiquioribus mss. pro εἶδεν scribi soleat ἴδεν.

(63) Edidi, Ἐζεχίου. At LXX et Ensebius et Procopius cum tribus mss., Ἐζεχίου. Mox antiquior codex Combeff. cum Reg. secundo ἐνεργεστάτην, cui insit rerum sensibilibus percipiendarum facultas evidentissima. Editi cum Reg. tertio, ἐνεργεστάτην, fa-

8. Ὅρασις, ἣν εἶδεν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς, ἣν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεχίου (63) βασιλέων Ἰούδα. Τῶν παρ' ἡμῶν αἰσθητηρίων τὸ ἐνεργεστάτην τὴν κατάληψιν ἔχον τῶν αἰσθητῶν, ὄρασις ἐστίν. Οὔτε γὰρ τὰ φοβερά δι' ἀκοῆς δυνατόν ἐστι γνωρίσαι, ὡς δι' ὄρασεως· οὔτε τῶν ἐπιθυμητῶν ἄλλη τις οὕτως ἀντιλαμβάνεται δύναμις, ὡς ἡ ὄρασις. Διόπερ ἡ τῶν ἀληθῶν θεωρία, διὰ τὸ ἐναργὲς καὶ ἀναμφίβολον, ὄρασις προστιγόρευται (64). Ὅθεν καὶ ὁ ὄρων ἐκαλεῖτο ὁ προφήτης, καὶ ὁ εμπροσθεν ὄρων. Ἐν μὲν γὰρ τῷ Ἀμώς μεμαθήκαμεν, ὅτι εἶπεν Ἀμασίας· Ὁ ὄρων, βάδιζε καὶ ἐκχώρησον εἰς γῆν Ἰούδα, κακεῖ προφητεύσεις. Ἐμπροσθεν δὲ ὄρων ὁ Σαμοὴλ εἴρηται ἐν ταῖς Βασιλείαις· ἐκαλεῖτο γὰρ, φησιν, ὁ προφήτης ὁ ἔμπροσθεν (65) βλέπων. Καθ' ὃ μὲν γὰρ ἐπιβλεπτικοὶ τοῦ μέλλοντος ἦσαν, ἔμπροσθεν ὄρωντες ἐχρημάτιζον· καθ' ὃ δὲ θεωρητικοὶ τοῦ θεοῦ βουλήματος ἦσαν, ὄρωντες προστιγορεύοντο.

9. Ἡμέτερον μὲν οὖν ἔργον, ἐπιμέλειαν ποιῆσθαι τοῦ νοῦ, ἵνα γένηται διορατικὸς (66) διὰ τῶν καταλλήλων γυμνασιῶν τελειούμενος· Θεοῦ δὲ δωρεὰ, ἐλλάμψαι ἡμῖν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὴν τῶν μυστηρίων αὐτοῦ κατανοήσιν. Ὅρασιν δὲ προτάξας, λόγων ἀπαγγελίαν ἐπήγαγεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐ δι' ἀκοῆς ἐδέξατο, ἀλλὰ τῷ νῷ ἐντυπωθεῖσαν τοῦ λόγου τὴν διάνοιαν ἐξαγγέλλει. Καὶ γὰρ ἡμῖν φωνῆς μὲν χρεῖα πρὸς τὸ σημάσαι ἡμῶν τὰ νοήματα· ὁ δὲ Θεὸς, αὐτοῦ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν ἀξίων ἀπτόμενος, τὴν τοῦ ἰδίου βουλήματος γνώσιν αὐτοῖς ἐντυποῖ. Τίς (67) ἡ τοῦ πατρὸς προσθήκη; Ἴνα δείξῃ, ὅτι πατρικὸν αὐτῷ τῆς προφητείας τὸ χάρισμα. Ἦν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας. Τί βούλεται ἡ ἐπανάληψις; Ὅτι μὲν διὰ τοῦ πρώτου, τὸ κοινὸν τῆς ὄρασεως, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου, τὸ ἰδικὸν ἤδη σημαίνει, τίς καὶ ποταπὴ, καὶ τίνοι διαφέρουσά ἐστιν ἡ ὄρασις. Δόγοι οὖν ὄρατοί, τουτέστι νῷ θεωρητοί (68), οὓς ἐώρακεν ὁ προφήτης, κατὰ τὸ ἐν τῇ Ἐξόδῳ εἰρημένον, ὅτι Πᾶς ὁ λαὸς ἐώρα τὴν φωνήν. Προοιμιάσαντο δὲ καὶ ἄλλοι προφηταὶ παραπλησίως· Ὅρασις Ἀβδίου· τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῷ (69) Ἰδομαίᾳ· Ἀκοὴν ἤκουσα παρά

D *cultas efficacissima.*

(64) Reg. secundus, προσαγορεύεται.

(65) Aliquanto ante jam monuimus, p. 380, not. c, vocem ἔμπροσθεν aliter accipi quam debet: nunc monebimus eam eodem plane modo atque hic usurpatam inveniri apud Procopium, pag. 5. Hoc ipso in loco Reg. secundus, ὁ τὰ ἔμπροσθεν.

(66) Reg. secundus, δραστικός, effiaz.

(67) Reg. secundus, Τίς δέ.

(68) Regii primus, secundus et tertius, θεωρητοί. Editi, θεωρητικοί. Mox idem tres mss., κατὰ τὸ ἐν Ἐξόδῳ Editi, ἐν τῇ.

(69) Editi, Κύριος τῷ. At mss. tres cum LXX ut in contextu.

Κυρίου, καὶ περιοχὴν εἰς τὰ ἔθνη ἐξαπέστειλε. Καὶ ἐπὶ τὸν Ναούμ· Λῆμμα Νινευῆ· βιβλίον ὄρασεως Ναούμ τοῦ Ἐλκεσαίου (70). Καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀμβακούμ· Τὸ λῆμμα ὃ εἶδεν Ἀμβακούμ ὁ προφήτης. Καὶ ὁ Μαλαχίας λῆμμα εἶπεν ἄνευ τῆς ὄρασεως, οὕτω λέγων· Λῆμμα λόγου Κυρίου ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ. Καὶ εἰκόνασι διὰ τοῦ λῆμματος ἐμφαίνειν, ὅτι οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἔχουσι τῆς προφητείας τὴν δύναμιν, ἀλλὰ λαβόντες· ὥστε τὸ λῆμμα ἴσον δύνασθαι τῷ, δόμα παρὰ Θεοῦ. Οὗτοι μὲν οὖν ὄρασεως εἶναι τὰ βιβλία φασίν· οἱ δὲ λοιποὶ προφήται λόγους ἐκηκοέναι παρὰ Θεοῦ φασιν. Ὁ λόγος γὰρ, φησὶ, Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὁσηὲ τὸν τοῦ Βεθρὶ ἐν ἡμέραις Ὁζίου καὶ Ἰωάθαμ καὶ Ἀχάζ καὶ Ἐζεκίου βασιλέων Ἰούδα· καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ υἱοῦ Ἰωᾶς βασιλέως Ἰσραὴλ. Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὁσηὲ. Ἐν δὲ τῷ Ἀμώς· Λόγοι Ἀμώς, οἱ ἐγένοντο ἐν Ἀκκαρεὶν ἐκ Θεοκουε, οὓς εἶδε περὶ Ἱερουσαλήμ (71) ἐν ἡμέραις Ὁζίου βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ βασιλέως Ἰσραὴλ, πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. Ἀντέστραπται (72) ἡ τάξις ἐνταῦθα ὡς πρὸς τὸν Ἡσαϊάν. Ἐκεῖ μὲν ὄρασις προτέτακται, καὶ λόγοι ἐπήχθησαν· Ἄκουε, οὐρανέ· ἐνταῦθα δὲ, λόγων προκειμένων, ὄρασις ἐπηκολούθησε· Λόγοι γὰρ Ἀμώς, οὐχὶ (73) ὄρασις Ἀμώς, οὐχὶ οὓς ἤκουσεν, ἀλλὰ, οὓς εἶδεν. Ἐν δὲ τῷ Μιχαίᾳ· Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Μιχαϊάν τὸν Μωρασθεὶ, ἐν ἡμέραις Ἰωάθαν καὶ Ἀχάζ καὶ Ἐζεκίου βασιλέων Ἰούδα, ὑπὲρ ὧν εἶδε περὶ Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλήν (74)· καὶ, Λόγος Κυρίου ὃς ἐγενήθη πρὸς Ἰωήλ τὸν τοῦ Βαθουήλ· καὶ, Ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν· καὶ, Λόγος Κυρίου ὃς ἐγενήθη πρὸς Σοφονίαν τὸν τοῦ (75) Χουσι υἱὸν τοῦ Γοδολίου τοῦ Ἀμορίου τοῦ Ἐζεκίου, ἐν ἡμέραις Ἰωσίου τοῦ υἱοῦ Ἀμώς, βασιλέως Ἰούδα. Ἰδιότροπος δὲ καὶ ἡ τῶν χρόνων ἐπισημείωσις καὶ ἡ τοῦ λόγου ὑποδοχὴ παρὰ τῷ Ἀγγαίῳ εἴρηται. Ἐν τῷ δευτέρῳ γὰρ, φησὶν, ἔτει ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως, ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ, μὲν τοῦ μηνός, ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐν χειρὶ Ἀγγαίου τοῦ προφήτου. Δοκεῖ δὲ μοι τὸ ἐνταῦθα εἰρημένον, Ἐν χειρὶ, ἴσον δύνασθαι τῷ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀναγεγραμμένῳ λῆμματι. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ζαχαρίου δὲ· Ἐν τῷ ὀγδόῳ μηνὶ ἔτους δευτέρου ἐπὶ Δαρείου ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ζαχαρίαν τὸν τοῦ Βαραχίου υἱὸν Ἀδδῶ (76), τὸν προφήτην.

⁶⁸ Abd. i, 1. ⁶⁶ Nahum i, 1. ⁶⁷ Habach. i, 1. ⁶⁸ Malac. i, 1. ⁶⁹ Ose. i, 1, 2. ⁷⁰ Amos i, 1. ⁷¹ Mich. i, 1. ⁷² Joel i, 1. ⁷³ Jon. i, 1. ⁷⁴ Soph. i, 1. ⁷⁵ Agg. i, 1. ⁷⁶ Zach. i, 1.

(70) Ita tres mss. et editio Romana, Editi, τοῦ Ἐλκεσαίου.

(71) Apud LXX legitur, ὑπὲρ Ἱερουσαλήμ, *super Jerusalem*: at, Hieronymo teste, Aquila, Symmachus et Thedotio verterunt, ἐπὶ Ἰσραὴλ, *super Israel*. Nec aliter Vulgata, *Quæ vidit super Israel*.

(72) Editi, ἀνατέτραπται., Reg. tertius cum altero mss., ἀντέτραπται. Regii primus et secundus, ἀντέστραπται: et ita legi oportere credidimus.

(73) Uterque Combef. æque ac duo alii mss., οὐχὶ γὰρ: sed vocula γὰρ in vulgatis non legitur, et fortasse melius. Mox mss. non pauci cum LXX, τὸν

ditum audivi a Domino; et munitionem in gentes misit ⁶⁸. In Nahum quoque: *Assumptio Ninive, liberationis Nahum Elcesai* ⁶⁶. Et in Ambacum: *Assumptio quam vidit Ambacum propheta* ⁶⁷. Malachias quoque visione silentio prætermissa, *Assumptionem* dixit, sic loquens: *Assumptio verbi Domini super Israel in manu angeli ejus* ⁶⁸. Porro per assumptionem ostendere videntur, non a se ipsis prophetiæ facultatem habere, sed ipsam accepisse; adeo ut assumptio idem significet ac donum a Deo acceptum. Hiigitur aiunt libros esse visionis: cæteri vero prophetæ se suos sermones a Deo audivisse dicunt. Ait enim: *Verbum Domini quod factum est ad Osee filium Beerii in diebus Ozix et Joatham et Achaz et Ezechix regum Juda, et in diebus Hieroboam filii Joas regis Israel. Initium sermonis Domini ad Osee* ⁶⁹. In Amos vero: *Sermones Amos, qui facti sunt in Accarim ex Thecue, quos vidit de Jerusalem in diebus Ozix regis Juda, et in diebus Hieroboam regis Israel, ante duos annos terræ motus* ⁷⁰. Ordo hoc loco inversus est, habita ratione verborum Isaiæ. Illic quidem præponitur visio, subjunguntur vero sermones. *Audi cælum*. Hic autem, sermonibus præpositis, subsequuta est visio. Nam *Sermones Amos*: quippe non visio Amos: non quos audivit, sed, *Quos vidit*. In Michæa autem: *Et factus est sermo Domini ad Michæam Morasthiten, in diebus Joatham, et Achaz, et Ezechix regum Juda, super his quæ vidit de Samaria et Jerusalem* ⁷¹; et: *Sermo Domini qui factus est ad Joel filium Bathuel* ⁷²; et: *Factus est sermo Domini ad Jonam* ⁷³; et: *Sermo Domini qui factus est ad Sophoniam filium Chusi filii Godelix filii Amorii filii Ezechix, in diebus Josix filii Amos regis Juda* ⁷⁴. Atque etiam peculiari quadam ratione apud Aggæum tempus notatur, et de sermonis acceptione facta est mentio. Ait enim: *In secundo anno Darii regis, mense 385 sexto, una mensis, factus est sermo Domini in manu Aggæi prophetæ* ⁷⁵. Dictum hoc, *In manu*, mea quidem sententia eundem intellectum habet ac *assumptio*, quod vocabulum ab aliis scriptum est. At vero in Zacharia: *Octavo mense anni secundi sub Dario, factus est sermo Domini ad Zachariam filium Barachix, filium Addo, prophetam* ⁷⁶.

D Μωρασθεὶ. Editi, Μορασθεὶ.

(74) Ita Regii primus, secundus et tertius cum Colb. et cum LXX. Editi vero, Ἰσραὴλ.

(75) Sic mss. multi. Deest τοῦ in editis. Aliquanto post mss. quatuor. υἱοῦ Ἀμώς, et ita legit interpretes, *filius Amos*. Editio Romana, cui consentit Vulgata, υἱοῦ Ἀμών, *filius Amon*. Statim mss. ἰδιότροπος. Editi, ἰδιότροπως, haud recte.

(76) Editi et mss. et LXX, quibus consentit Hieronymus, habent, υἱὸν Ἀδδῶ, *filius Addo*. Theodoretus vero et Complut., uti jam notavit Nobilius, υἱοῦ, *filius*, Vulgata quoque, *filius Addo*.

10. *In diebus Oziae et Joatham et Achaz et Ezechiae.* Tempus observare necesse fuit, ut compertum esset, ante quantum temporis praedicta post quantum temporis evenerint, et quod Dei providentia magis exuberavit tum cum exuberavit morbus. Plurimi enim eodem fere tempore inter se concurrerunt: Osee in diebus Oziae et in diebus Jeroboam: Michaeas in diebus Joatham et Achaz: Sophonias in diebus Josiae filii Amos. At reliquorum nonnulli quidem prophetiarum suarum tempora minime assignarunt: alii vero Barbarorum adnotarunt regna, ut quae essent magis nota, quod tunc rerum potirentur. Aggaeus et Zacharias, Abdiasque et Nahum, Ambacum, Jonas et Matathias de temporibus mentionem non fecere: imo plures ne patrum quidem meminere. Et fortasse illi, utpote ex illustribus patribus oriundi, poterant esse acceptiores. Qui enim sanguine sunt clariores, ii majorem impetrant fidem: qui vero ex obscuris et ignobilibus parentibus erant nati, praetermissi silentio sunt. Amos tamen ille, qui inter duodecim numeratur, nequaquam Isaiae pater est. Neque enim pronuntiatio eadem est, neque eadem notio huic voci subjecta est. Illud enim densiore spiritu pronuntiatur, hoc tenuiori. Quin etiam diversa est significatio. Nomen enim patris Isaiae et vocis proprietates indicat firmamentum, virtutem et fortitudinem: at vero prophetae nomen sermonem durum sonat. Porro prophetia Osee Isaia videtur esse antiquior; propterea quod dictum est: *Principium verbi Domini ad Osee*⁷⁷. Sciendum quidem est hunc eundem Oziam dictum fuisse et Azariam. In priore enim Paralipomenon libro Ozias est dictus; in secundo autem Regnorum, Azarias, ex eodem tamen patre et matre. Nimirum ejus mater erat Chalia; pater autem Amazias. Tempus etiam regni est idem, anni quinquaginta duo. Prophetarunt autem sub Ozia Isaias, Osee et Amos. Sed quia legitur, *Principium verbi Domini ad Osee*, num primus vaticinari coepit? Et quia Amos ante duos annos terrae motus prophetauit; numquid vaticinatus est ante visionem Isaiae, in qua ait: *Et elevatum est superliminare*⁷⁸?

⁷⁷ Ose. i, 1. ⁷⁸ Isa. vi, 64.

(77) Sic uterque Combef. At in editis et in duobus mss. pro *Ἱεροβοάμ* legitur *Ἰωάθαν*. Aliquanto post rursus quatuor mss., *υἱοῦ Ἀμώς*. Editi, *υἱοῦ Ἀμών*.

(78) Editi, *Ἀδδίας δέ*. At mss. quatuor, *Ἀδδίας τε*. Alter Combef., *Ἀδδίου τε*. Statim Reg. secundus, *οὐκ ἐπεμνήθησαν*.

(79) Editi, *οὐ μὴν οὐδέ*. Deest οὐδέ in quatuor mss.

(80) Sic uterque Combef. et alii duo. Editi, *κατά*, rectius.

(81) Reg. secundus, *ἐν μὲν*. Ubi notandum, quae citantur e primo libro Paralipomenon, reperiri in secundo xxvi, 1. Item, quae citantur e libro secundo Regnorum, ea legi in quarto xiv, 21. Combefisius pro ea qua Basilium colebat observantia, ne tanto viro tantum *σφάλμα μηνμονικόν* ascriberet, librariorum unos ejus erroris incusavit: sed ego, cum satis sit errorum, quorum non immerito librariorum

10. Ἐν ἡμέραις Ὀζίου καὶ Ἰωάθαν καὶ Ἀχάζ καὶ Ἐζεκιίου. Ἡ τῶν χρόνων παρατήρησις ἀναγκαία, ἵνα φανῆ, τὰ πρὸ πόσου χρόνου προβόρηθέντα μετα πόσον χρόνον ἀπήντησε, καὶ ὅτι, ὅτε ἐπλεόνασεν ἡ ἀσθένεια, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιμέλεια. Σχεδὸν γὰρ οἱ πλείστοι συνέδραμον ἀλλήλοις κατὰ τὸν χρόνον. Ὅση ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοάμ (77). Μιχαίας ἐν ἡμέραις Ἰωάθαν καὶ Ἀχάζ. Σοφονίας ἐν ἡμέραις Ἰωσίου υἱοῦ Ἀμώς. Τῶν δὲ λοιπῶν οἱ μὲν ἀχρόνως ἀνέγραψαν τὰς προφητείας, οἱ δὲ τὰς τῶν βαρβάρων βασιλείας, ὡς γνωριμώτερας διὰ τὸ κρατεῖν τῆνικαῦτα, παρεσημήναντο. Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας, Ἀδδίας τε (78) καὶ Ναούμ, καὶ Ἀμβακούμ, Ἰωνᾶς καὶ Μαλαχίας τῶν χρόνων οὐκ ἐμνήθησαν, ἀλλ' οὐδὲ οἱ πλείους πατέρων. Καὶ τάχα οἱ μὲν ἐξ ἐπισήμων πατέρων ἠδύναντο εὐπαράδεκτοι γενέσθαι. Πιστότεροι γὰρ οἱ γνωριμώτεροι: οἱ δὲ ἀσήμων γονέων παρεσιωπήθησαν. Οὐ μὴν (79) οὗτος Ἀμώς, ὃν τοῖς δώδεκα συντεταγμένον ἔχομεν, πατήρ ἐστι τοῦ Ἡσαίου: οὔτε γὰρ ἡ ἐκφώνησις ἡ αὐτῆ, οὔτε τὸ ὑπὸ τῆς φωνῆς σημαινόμενον: τὸ μὲν γὰρ δασυτέρῳ τῷ πνεύματι ἀναφωνεῖται, τὸ δὲ ψιλοτέρῳ. Καὶ τὰ δηλούμενα διάφορα: τὸ μὲν γὰρ τοῦ πατρὸς Ἡσαίου ὄνομα, καὶ (80) τὸ τῆς φωνῆς ἰδίωμα, στερέωσιν καὶ δύναμιν καὶ ἰσχὺν ἐμφαίνει: τῷ δὲ τοῦ προφήτου, λόγος σκληρὸς δηλοῦται: πρὸ δὲ τοῦ Ἡσαίου ἔοικεν εἶναι ἡ προφητεία τοῦ Ὄση, διὰ τὸ εἰρησθαι: Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὄση. Γνωστότερον μὲντοι, ὅτι ὁ Ὄσιος οὗτος ὁ αὐτὸς καὶ Ἀζαρίας εἴρηται: ἐν (81) γὰρ τῇ προτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων Ὄσιος εἴρηται. ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλείων Ἀζαρίας. Πλὴν καὶ πατρὸς τοῦ αὐτοῦ, καὶ μητρός: ἡ μὲν γὰρ μήτηρ Χαλία (82), ὁ δὲ πατήρ Ἀμασίας. Καὶ χρόνος τῆς βασιλείας ὁ αὐτός: πεντήκοντα δύο ἔτη (83). Ἐπὶ Ὀζίου προφήτευσεν Ἡσαίας, Ὄση καὶ Ἀμώς. Ἀλλ' ἐπειδὴ, Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὄση, μήποτε πρῶτος ἤρξατο προφητεῦειν; Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀμώς πρὸ δύο ἐτῶν σεισμοῦ, μήποτε πρὸ τῆς δράσεως τοῦ Ἡσαίου, ἐν ἧ φησι: Καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον;

auctores haberi debeant, malo culpam in ipsum auctorem, quam in librariorum transferre. Fit quidem non raro, ut librarii vocem unam pro alia scribant: sed hoc fere contingit tum, cum voces inter se similes sunt et affines; id quod hic nullum locum habere vident, opinor, omnes. Ibidem codices tres Duc. et Reg. tertius et Colb. itidem tertius, πατρὸς τοῦ αὐτοῦ. Editi, πατρὸς αὐτοῦ.

(82) Editi et Fr. et Anglic. et Reg. tertius, Χαλία. At vero in H. et J. et Colb. tertio et apud Procopium pro Χαλία legitur Χανάα, aut Χανά. A quibus omnibus longe dissident LXX, apud quos IV Reg. xv, 2, editum invenitur, Ἰεχελία ἐξ Ἱερουσαλήμ. *Hiehetia de Jerusalem.*

(83) Sic codices H. et J. cum Colb. tertio. Editi et A. et F. cum Reg. tertio, πεντηκροστῷ δευτέρῳ ἔτει. Lege Duc. Hoc ipso in loco mss. tres, προεφήτευσαν. Editi cum aliis tribus, προεφήτευσεν.

11. Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Ἐπειδὴ κατὰ γενεὰν πονηρὰν ἢ προφητεία ἐγένετο, οὐκ ἔχων ἐν τοῖς ἀνθρώποις τοὺς ἀκούοντας, οὐρανῶ καὶ γῆ διαλέγεται. Ἐπὶ γὰρ τούτων τῶν μαρτύρων ὁ νόμος ἐδόθη, Μωϋσέως εἰπόντος· Διαμαρτύρομαι ὑμῖν σήμερον τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ πάλιν· Πρόσεχε, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω· καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. Ἐπρεπεν οὖν τοὺς ὅτε ἐδίδοτο ὁ νόμος παραληφθέντας μάρτυρας, τοὺς αὐτοὺς κληθῆναι ἐπὶ τῷ ἐλέγχῳ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου. Ἐκκλησιάσατε γὰρ, φησὶ, πρὸς μὲ τοὺς φυλάργους ὑμῶν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ὑμῶν, καὶ τοὺς κριτὰς, καὶ τοὺς γραμματοεισαγωγεῖς, ἵνα λαλήσω εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ διαμαρτύρομαι (84) αὐτοῖς τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Παρατετήρηται δὲ ὅτι ἐναντίως ἔχει ὡς πρὸς τὴν ᾠδὴν ὁ λόγος ἐνθάδε. Ἐκεῖ μὲν γὰρ· Πρόσεχε, οὐρανὲ, ἢ κατὰ τὰς ἄλλας ἐκδόσεις, Ἐνωτίζου, οὐρανὲ, καὶ ἀκουέτω γῆ· ἐνταῦθα δὲ· Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ. Ὅτι ὅταν μὲν τὰ ὑψηλὰ φρονῇ ὁ λαὸς, καὶ Θεοῦ μὴ ἀποστή, ὡς ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὄντα (85) τὸν οὐρανὸν προσκαλεῖται, καὶ ἐντίθεσθαι εἰς τὰ ὦτα τοὺς λόγους παρακαλεῖ· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, Ἐνωτίζου. Ὅταν δὲ μακρυνθῇ τῶν οὐρανίων, ὡς μακρὰν ὄντι αὐτῷ διαλέγεται· Ἄκουε, οὐρανέ.

12. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο Μωϋσῆς μὲν ὡς ἐγγὺς ἔχων τὸν οὐρανὸν, διὰ τὴν προκοπὴν τοῦ λαοῦ, Πρόσεχε, οὐρανὲ, ἢ, Ἐνωτίζου, ὡς οἱ λοιποὶ (86). Ἡσαΐας δὲ, ἐν ἀμαρτίαις ὄντος τοῦ λαοῦ, καὶ τὰ γήινα φρονούντος, ὡς σύνεγγυς τὴν οὐρανὸν, τὴν γῆν (87) εἰς τὰ ὦτα τοὺς λόγους δέχεσθαι ἐπιτάσσει· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ ἐνωτίζεσθαι. Ἡ μετωνυμικῶς οὐρανὸν μὲν τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ κατοικοῦντας· ὡς πόλιν λέγομεν τοὺς ἐν τῇ πόλει, καὶ γῆν τοὺς ἐν αὐτῇ πάντας· πρὸς τὸ μὴ ἐντεῦθεν περιελκυσθῆναι ἡμᾶς ἱμψυχα νομίζειν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Οὕτω γὰρ καὶ θρόνος Θεοῦ λέγεται ὁ οὐρανός, ἐκ τοῦ τὰς ἐπουρανίους (88) δυνάμεις παγίως ἐν αὐταῖς τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν ἐνιδρυμένην ἔχειν. Καὶ ἡ γῆ, ὑποπόδιον, διὰ τὸ τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους τὰ τελευταῖα τῶν περὶ Θεοῦ μόλις χωρῆσαι δύνασθαι. Κατὰ τοῦτο εἴρηται· Ἄνθρωπος πανοῦργος (89), θρόνος αἰσθήσεως· θρόνος δὲ ἀτιμίας, γυνὴ μισοῦσα δίκαια. Ὡς περὶ καὶ αἰσθήσεως θρόνος, ὁ αἰσθητικὸς καὶ ἔμφρων· οὕτως Θεοῦ θρόνος, ὁ χωρῆσας τὰ ἀνωτάτω περὶ Θεοῦ διηγήσεως. Ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Φοβερὸν τὸ παρακούειν τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων.

⁷⁹ Deut. iv, 26. ⁸⁰ Deut. xxxii, 1. ⁸¹ Deut. xxxi, 28. ⁸² Prov. xii, 23.

(84) Codices tres una cum LXX, διαμαρτύρομαι. Editi et Reg. primus cum Bibliis Complut., διαμαρτύρωμαι. Satatim duo mss., λόγος ἐνθένθε.

(85) Reg. secundus et Colb. tertius, ὄντος *Tanquam Deus sit in propinquo*. Editi cum duobus aliis mss., ὄντα.

(86) Editi, οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί. Vox ἐρμηνευταί deest in mss.

(87) Σύνεγγυς τὴν οὐρανὸν, τὴν γῆν. Forte legendum. τὴν σύνεγγυς οὐρανὸν, τὴν γῆν, vel deleto

11. VERS. 2. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia 386 Dominus locutus est.* Quandoquidem prophetia hæc edita est tempore reprobæ generationis, nec in hominibus haberet auditores, cælum et terram alloquitur. Est enim data lex coram his testibus, dicente Moyse: *Contestor vobis hodie cælum, et terram,* ⁷⁹; et rursus: *Attende cælum, et loquar; et audiat terra verba ex ore meo* ⁸⁰. Decebat utique testes eosdem qui cum lex daretur assumpti fuerant, tunc ad exprobrandam legis violationem acciri. *Convocate enim, inquit, ad me tribuum vestrarum principes, et seniores vestros, et iudices, et magistros, ut loquar in aures eorum, et contestor eis cælum et terram* ⁸¹. Observatum autem est cantico hunc sermonem esse contrarium. Illic enim, *Attende, cælum,* aut juxta alias editiones, *Auribus percipe, cælum et audiat terra.* Hic vero, *audi, cælum et auribus percipe, terra.* Nam cum sublimia sapit populus, nec semotus a Deo est, cælum tanquam propinquum attestatur, et ut sermones in aures inducat, adhortatur. Hunc enim sensum indicat illud: *Auribus percipe.* Quando vero longe abest a cælestibus, ipsum alloquitur veluti procul remotum. *Audi, cælum.*

12. De terra etiam idem sentiendum. Quapropter Moyses quidem quasi in propinquo habens cælum, ob populi profectum ait: *Attende, cælum, vel, Auribus percipe,* ut reliqui. Isaias autem, populo in peccatis manente, et ad terrena animum intendente, terram uti proximam auribus sermones excipere jubet. Nam *auribus percipere* id sonat. Aut metonymice cælum quidem dicimus cæli habitatores: quemadmodum civitatem civitatis incolas, et terram omnes in ipsa commorantes nuncupamus: ne inde adducamur, ut cælum et terram animata esse arbitremur. Sic enim et cælum dicitur esse Dei thronus, quod cælestes illæ virtutes cognitionem Dei firmiter in se ipsis insidentem habeant. Terra itidem dicitur scabellum, propterea quod homines, in terra degentes, extrema quæ de Deo prædicantur, capere vix valeant. Dictum est juxta illud: *Vir astutus, thronus sensus* ⁸²; thronus autem ignominie, mulier odio habens quæ justa sunt. Quemadmodum thronus sensus est vir, qui cordatus est et prudens: ita Dei thronus est ille, qui supremam enarrationem de Deo habitam intellexit. *Quia Dominus locutus est.* Negligenter Dei sermones audire, res est formidanda.

articulo, σύνεγγυς οὐρανὸν τὴν γῆν. EDIT.

(88) Codices duo, οὐρανίους.

(89) Apud LXX Prov. xii, 23, pro πανοῦργος legitur, συνετός, *vir intellegens*. Sed scholiastes apud Nobilium, aut potius interpres quidam, ut ex Hexaplis discimus, hæc ipsa voce πανοῦργος usus est. Suspiciatur doctissimus vir Montsfaucionius, Aquilam et Theodotionem sic vertisse potuisse, cum non aliter verterint Gen. iii, 1. Vulgata quoque *Homo versutus*.

13. *Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt* A me. O studium erga homines! Allegat jura sua Dominus, ut post certissima argumenta, decernat quæ justa sunt ac debita. *Filios genui et exaltavi*. Ex anima et corpore compositus homo est: caro ex terra, anima cælestis existit. Quoniam igitur ipsi cum utroque affinitas inest et cognatio, coram iis quæ ei maxime propria sunt, peccatum coarguit. *Filios genui et exaltavi*. Generationis duæ species sunt. Una quidem, quæ 378 fuerit secundum Deum forma, quæ ex operibus, exque susceptis dogmatis perficitur: hunc ad modum Paulus per Evangelium jam lapsos parturit⁸³. configuratque, et ipsos ad pietatem reformat. Est autem altera quædam, nempe introitus in hanc vitam, ut est illud: *Hic liber generationis cæli et terræ*⁸⁴. Utramque igitur generationem ipsis objicit; et exprobrat quod ex nihilo conditi, et ad Dei imaginem facti (hoc enim est genitos esse et exaltatos), neque ut Creatori egere gratias, neque ut patri similes sese exhibuere: sed in vitium conversi spreverunt Deum: diabolum vero patrem suum effecerunt. *Omnis enim qui facit peccatum, ex diabolo genitus est*⁸⁵. Atque Dominus ipse iniquis ait: *Vos ex patre vestro diabolo estis*⁸⁶. Sane grande crimen et insimulatio, eum qui filius est, et corporalem ortum consecutus est, ingratum esse erga suum genitorem. Cæterum odio intolerabili est dignus, qui usque adeo exaltatus, ut consors cælestium fieret, nec sic tamen perseverat in charitate erga beneficii hujus auctorem.

14. VERS. 3. *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit*. Bovi et asino confertur Dei contemptor. Quandoquidem *Dum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et, similis factus est illis*⁸⁷. Tales autem sunt qui non ratione, sed libidine vitam instituunt, præ insipientia ad belluinam vitam abrepti. Jam vero in exprimenda similitudine, ea animalia quæ una cum hominibus nutriuntur, quæque nota sunt assumpsit, ut pudore afficiamur, quippe qui simus ipsis et insipientiores, et eam quam a brutis animantibus accipimus benevolentiam, Conditori nostro ipsi minime rependamus. Bos enim, qui in agris colendis nobis adjutor traditus est, vocem nutritoris sui novit, eumque qui sibi pabulum D afferre solet, agnoscit. Asinus autem sponte naturæ ad consueta stabuli sui loca festinat. Quod si brutis animalibus tantæ inest habitudo cum suo provisore,

13. Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὑψώσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Ὡ τῆς φιλανθρωπίας! Δικαιολογεῖται ὁ Δεσπότης, ἵνα μετὰ τὰς ἀποδείξεις ἐπαγάγη τὰ πρὸς ἀξίαν. Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὑψώσα. Σύνθετος ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ σὰρξ ἀπὸ τῆς γῆς (90), ἡ ψυχὴ οὐρανία. Ἐπεὶ οὖν πρὸς ἀμφοτέρα αὐτῷ ἡ συγγένειά ἐστιν, ἐπὶ τῶν οἰκειοτάτων αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν ἐλέγχει. Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὑψώσα. Γενέσεως εἶδη δύο. Ἡ μὲν, ἡ κατὰ Θεὸν μόρφωσις, ἐξ ἔργων καὶ πικραδοχῆς δογμάτων ἐπιτελουμένη· ὡς γεννᾷ Παῦλος διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τοὺς ἐκπέσοντας ὠδίνει, καὶ διαμορφοῖ ἀναπλάσσωσιν αὐτοὺς εἰς εὐσέβειαν· ἡ δὲ τίς ἐστιν, ἡ εἰς τὸν βίον εἴσοδος, ὡς τὸ, Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς. Ἄμφοτέρας οὖν αὐτοῖς προφέρει (91), καὶ ὀνειδίζει, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς γένεσιν ἀχθέντες, καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενοι (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ καὶ γεννηθῆναι καὶ ὑψωθῆναι), οὔτε ὡς Κτίστη ἠὲ χάριστήσατε (92), οὔτε ὡς πατρὶ ἑαυτοὺς ὁμοιώσατε· ἀλλὰ διὰ τῆς πρὸς τὸ χεῖρον τροπῆς ἠθέτησαν μὲν τὸν Θεὸν, πατέρα δὲ ἑαυτῶν ἐποίησαν (93) τὸν διάβολον. Ἦς γὰρ ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ διαδόλου γεγέννηται· καὶ ὁ Κύριος δὲ τοῖς πονηρευομένοις φησιν· Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαδόλου ἐστέ. Μεγάλῃ μὲν οὖν κατηγορίᾳ, καὶ τὸν υἱὸν ὄντα καὶ τῆς σωματικῆς γενέσεως τετυχηκότα, ἀγνώμονα εἶναι περὶ τὸν γεννήσαντα· ἀφορήτου δὲ μίσους ἄξιος ὁ καὶ ὑψωθείς τῷ (94) γενέσθαι τῶν οὐρανίων μέτοχος, καὶ μηδὲ οὕτως ἐπιμένων τῇ πρὸς τὸν εὐεργέτην ἀγάπῃ.

14. Ἔγνω βοὺς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ (95) ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκε. Βοὶ καὶ ὄνῳ συγκρίνεται ὁ ἀθετήσας Θεόν. Ἐπειδὴ γὰρ Ἐν τιμῇ ὄν, οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. Τοιοῦτοι (96) δὲ εἰσιν οἱ μὴ κατὰ λόγον, ἀλλὰ κατὰ πάθος ζῶντες, ἐκ τῆς ἀλογίας πρὸς τὸν κτηνώδη βίον ὑποφερόμενοι. Τὰ σύντροφα δὲ τοῖς ἀνθρώποις καὶ γνώριμα πρὸς τὴν εἰκόνα παρέλαβεν, ἵνα αἰσχυνώμεθα, καὶ τούτων ὄντες ἀσυνετώτεροι, καὶ μηδὲ τῆς παρὰ τῶν ἀλόγων εὐνοίας τυγχάνομεν, ταύτης αὐτοῖς τῷ κτίσαντι ἡμᾶς μεταδιδόντες. Βοῦς μὲν γὰρ, ὁ συνεργὸς ἡμῖν εἰς γεωργίαν παραδοθεὶς, καὶ φωνῆς τοῦ τρέφοντος ἐπαισθάνεται, καὶ τὸν συνήθως αὐτῷ προσφέροντα τὴν τροφήν ἐπιγινώσκει· ὄνος δὲ αὐτομάτως ἐπὶ τοὺς τῆς καταλύσεως συνήθεις τόπους ὄρμῃ. Εἰ οὖν τοῖς ἀλόγοις τσαύτη πρὸς τὸν ἐπιμελούμενον ἡ συνήθεια, πόσον ἡ λογικὴ φύσις τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγά-

⁸³ Galat. iv, 19. ⁸⁴ Gen. v, 1; II, 4. ⁸⁵ I Joan, III, 8. ⁸⁶ Joan. VIII, 44. ⁸⁷ Psal. XLVIII, 13.

(90) Sic mss. quatuor. Deest τῆς in editis. Mox mss. duo cum Eusebio, ἀμφοτέρα αὐτῶν. Alii duo mss. perinde atque editi, αὐτῷ. Lege Præfationem.

(91) Reg. primus et alii duo προφέρει. Editi cum Reg. tertio, προσφέρει.

(92) Editi et quatuor mss., ἠὲ χάριστήσατε. . . ὁμοιώσατε. Reg. secundus, ἠὲ χάριστήσαν. . . ὁμοίωσαν. Et fortasse præstat ita legi ob ea quæ sequun-

tur verba, ἠθέτησαν. . . ἐποίησαν. Hoc ipso in loco quinque mss., τροπῆς. Editi, τροπῆς.

(93) Sic mss. quator. Editi, ἐποίησαντο. Mox duo mss., γεγέννηται.

(94) Ita mss. quator. Editi, τοῦ.

(95) Editi, Ἰσραὴλ μὴ δὲ ἔγνω. At mss. ut in contextu.

(96) Sic aliquot mss. At editi τοιοῦτο.

πης τὸ μέτρον ἀπαιτηθήσεται; Παρατήρει δὲ, ὅτι ὁ βοῦς πλείονα τὴν σύνεσιν ἔχειν παρὰ τὸν ὄσον μαμαρτύρηται. Ὁ μὲν γὰρ αὐτὸν ἔγνω τὸν κτησάμενον (97), ὁ δὲ τὴν φάτνην μόνον. δεικνύοντος τοῦ λόγου, ὅτι τὸ γαστρίμαργον ζῶον τὸν τῆς ἡδονῆς μόνον γνωρίζει τόπον, ὁ δὲ ἔχει τινὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ καλοῦ καὶ ὠφελίμου σύνεσιν. Διόπερ ὡς ἀνοικαίως ἐχόντων τῶν ζώων πρὸς ἀλλήλα, ἐν Δευτερονομίᾳ ἀπηγόρευται (98) ἀροτριᾶν. Ἐν μόσχῳ καὶ ὄνῳ ἐπὶ τὸ αὐτό· τουτέστι, τὸ γαῦρον (99) τῆς ψυχῆς καὶ φιλόπονον, τῷ φιληδόνῳ καὶ παθητικῷ μὴ συζεύξης. Οὐ γὰρ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ ἀλλὰ δι' ἡμᾶς πάντως ἐγγράφη, Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν συνέζευκται. Μακάριος γὰρ ὁ σπείρων ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ· τουτέστι ὁ τῷ διδασκτικῷ λόγῳ τὸ τε φιλόπονον τῆς ψυχῆς ἐπεγείρων, καὶ τὸ φιληδόνον αὐτῆς θεραπεύων. Ὡςπερ γὰρ τὸ ζῶον ἀχθοφορικόν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν τῆς ψυχῆς τῷ βάρει τῆς ἀμαρτίας καταπεφόρτισται.

voluptatibus delectatur, emendat ac cohibet. Quemadmodum enim asinus animal est gestandis oneribus natum, sic et vis animæ concupiscens peccati pondere deprimitur.

15. Καὶ βοῦς μὲν τὸν κτησάμενον ἔγνω, Ἰσραὴλ δὲ με (1) οὐκ ἔγνω τὸν κτίσαντα· καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἐπέγνω, Ἰσραὴλ δὲ με οὐ συνῆκε. Καὶ φάτναι μὲν πολλαί, ἀλλ' ὅμως ὁ ὄνος τῆς τοῦ κεκτημένου αὐτὸν φάτνης οὐκ ἀποσφάλλεται. Θεὸς δὲ εἷς, καὶ ὁ ἀγνώμων λαὸς ἐπὶ τοὺς μὴ ὄντας θεοὺς ἀποπλανᾶται. Ἐμὲ οὐ συνῆκε, τὸν δι' οὐρανοῦ γνωριζόμενον, τὸν διὰ γῆς καὶ θαλάσσης δεικνύμενον (2)· τὸν διὰ ἡλίου, καὶ σελήνης, τὸν διὰ τῶν ἀστέρων, τὸν διὰ πάσης τῆς κτίσεως καταμηνυόμενον. Οἰκείως δὲ τῇ μὲν τοῦ βοῦς εἰκόνι ὁ Ἰσραὴλ ἀποδέδοται, τῇ δὲ τοῦ ὄνου ὁ ἀπλῶς λαός. Ὅση γὰρ βοὶ πρὸς ὄνον ἡ διαφορὰ, τοσοῦτον τοῦ Ἰσραὴλ, ὅς ἐρμηνεύεται ὁ ὄρων Θεὸν, πρὸς τὸν ἀπλῶς λαὸν χρηματίζοντα τὸ διάφορον.

16. Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλῶν, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἄνομοι! Ἔθνος καὶ λαὸς πολλαχοῦ συνεζευγμένως λέγεται· ὡς τὸ (3). Ἐν πολλῶν ἔθνοι, δόξα βασιλείως· ἐν δὲ ἐκλείψει λαοῦ, συντριβὴ δυνάστου· καὶ τὸ, Ἴνα τί ἐφρόβαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κανά; Νυνὶ δὲ ἀπὸ τοῦ ἔθνος εἶναι ἀμαρτωλῶν ἀρξάμενοι, κατὰ (4) τὴν ἐν πονηρίᾳ αὐξήσιν γίνονται λαὸς πλήρης ἀνομιῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρμα πονηρὸν εἶναι, ἐπὶ τὸ

A quanta dilectionis in Deum mensura reposedenda est a rationali natura? Observa autem, bovem juxta testimonium illud majorem præ asino obtinere intelligentiam. Ille namque ipsum novit possessorem: hic vero præsepe solum. Ostendit autem Scriptura animal ventri indulgens, solum agnoscere voluptatis locum. Bos vero quamdam ipsius honesti atque utilis habet cognitionem. Itaque tanquam nihil inter se affinitatis habeant hæc animalia, vetitum est in Deuteronomio arare *In bove et asino in id- ipsum* ⁸⁸; id est, eam animi partem, cui inest vigor strenuitasque, cum ea, quæ voluptatibus et affectibus gaudet, ne copulaveris. Non enim de bobus cura est Deo ⁸⁹: sed profecto nostra causa id scriptum est. Contra tamen, alio loco copulantur.

388 *Beatus enim qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcat* ⁹⁰: hoc est, qui sermone ad docendum appposito vim animæ strenuam ac laborum patientem exsuscitat, atque eam ipsius partem quæ

15. Et quidem bos suum possessorem cognovit; Israel autem non cognovit me, qui ejus conditor sum; et asinus præsepe agnovit, sui domini; Israel autem me non intellexit. Atque multa quidem præsepia sunt, nec tamen asinus a sui possessoris præsepi aberrat. Sed licet unus sit Deus, tamen populus beneficiorum immemor post eos, qui non sunt dii, deerrat. *Me non intellexit*, quem cælum comumonstrat, quem terra et mare declarant, quem sol et luna, stellæ et omnes res creatæ indicant. Porro Israel ut convenienter per bovis similitudinem exprimitur, ita per asini comparisonem simplex populus. Quanta ergo inter asinum et bovem differentia est, tanta intercedit dissimilitudo inter Israelem, qui *Deum videns* interpretatur, et populum simpliciter nuncupatum.

16. *Væ genti peccatriei, populo pleno peccatis, semini, nequam filiis sceleratis!* Gens et populus plerumque conjunctim dicuntur, puta: *In gente multa gloria regis: in defectu autem populi, contritio principis* ⁹¹. Item illud: *Quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania* ⁹²? Nunc autem cum cœperit gens esse peccatrix, propter sceleris progressum populus iniquitatum plenus evaserunt; et qui ante fuerant semen nequam, filii iniqui jam

⁸⁸ Deut. xxii, 10. ⁸⁹ I Cor. ix, 9. ⁹⁰ Isa. xxxii, 20. ⁹¹ Prov. xiv, 28. ⁹² Psal. ii, 1.

(97) Reg. secundus, κτήσαντα.

(98) Sic mss. At editi, ἐν Δευτερονόμιᾳ ἀπηγορεύεται, corrupte.

(99) Ait eruditissimus vir Ducæus legisse se in aliquibus mss. et apud Procopium, ἐνεργόν. Sed Combesius, homo non plus justo credulus, ea de re dubitare videtur, dum hoc loco ita scripsit: Ἐνεργόν putat Duc. se legisse, loco τοῦ, γαῦρον. Ut hæc sunt, illi ipsi codices Regii, quos contulit Ducæus, quorum primus fuit Francisci primi, alter Henrici secundi, constanter cum aliis tribus mss. et cum editis habent, γαῦρον. Scio quidem legi apud Procopium, pag. 10, τὸ ἐνεργόν τῆς ψυχῆς, nec dif-

fiteor eam lectionem altera mihi videri præstantiorem: sed contra auctoritatem nostrorum mss. et editorum quidquam immutare ausus non sum.

(1) Ita mss. non pauci. Deest με in editis. Mox Reg. secundus, ἐπέγνω, ὁ λαὸς δὲ. Subinde quinque mss., κεκτημένου. Editi, κτησάμενου.

(2) Editi, δεικνύμενον. At mss. quinque δεικνύμενον. Mox tres mss., τῶν ἀστέρων. Alii duo cum editis ἀστέρων.

(3) Sic mss. quinque. Editi, ὡς ἐν τῷ.

(4) Reg. tertius, μετὰ, post incrementum, Statim tres mss., πλήρης ἀνομίας.

facti sunt. Ut enim qui fit in virtute progressus, a minoribus ad majora capit incrementum; ita malitiæ effusio, sumpto a minoribus initio, ad aliquid immedicabile devolvitur. Porro semen inter et filios inest etiam secundum ipsam naturam cognatio ingens et convenientia. A semine enim ad hoc progreditur natura, ut generentur filii. Nec id modo secundum generationes corporeas: sed et juxta animæ processum, qui per doctrinæ semina efficitur; quandoquidem qui doctrinam exceperunt, eo usque proficiunt, ut doctoribus suis fiant consimiles. Et idcirco filii appellantur, sive filii regni, cum suscepti salutaribus seminibus, per ea perficiuntur; aut gehennæ filii, si ob perversam et improbam doctrinam perditioni destinantur. Magna autem objurgatio est, totam gentem vocari peccatricem, ac si ne unus quidem in ipsa quidpiam recti operis patraret: item, cum populus peccatis plenus dicitur, quasi nullum non genus iniquitatis et flagitii ab ipso exerceatur. adeo ut etiam ipsa vitia secum pugnantia et contraria inveniantur, ceu dictum est: *Repletos omni iniquitate* ⁹³. Et illud: *Nondum enim completa sunt peccata Amorrhæorum* ⁹⁴. Quin etiam ab ipso Salvatore dictum est: *Et vos implete mensuram patrum vestrorum* ⁹⁵.

389 17. *Semini nequam*. Zizanium, quod ab inimico homine puro frumento inspersum est, jam adultum filius iniquus evasit, cum filius sit perditionis, filiusque gehennæ. Quapropter et commiseratione digni sunt, qui cum essent filii Altissimi, facti sunt filii iniqui; quique cum in generatione magis divina manere debuissent, facti sunt semen nequam. Cæterum inveterata malitia iis qui primum ipsa inferti sunt, interitum parit. Extrema namque malitia secum ipsa pugnat. *Dereliquistis Dominum et irritastis sanctum Israel*. Quodnam datur majus malitiæ argumentum, quam a bono deficere? quæ itidem pravitas major quam bonum ac mitem exasperare? Quin et de iisdem apud Jeremiam coarguuntur. *Me enim dereliquerunt fontem aquæ vivæ* ⁹⁶. Verum pro ratione et modo hujusce defectionis unusquisque sibi ipse, cum remuneratio fiet, iræ mensuram recondit. *Alienati sunt retrorsum*. Hoc ex editione Theodotionis appositum est, quasi a Deo abalienari quodam in vitium lapsu, si interpreteris, idem sit atque eum derelinquere. Quemadmodum enim is qui ad perfectionem con-

γενέσθαι υἱοὶ ἄνομοι. Ὡς γὰρ ἡ κατ' ἀρετὴν προκοπή ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων ἐπὶ τὰ μείζω (5) τὴν αὐξήσιν ἔχει· οὕτως ἡ τῆς κακίας χύσις ἀπὸ τῶν ὑποδεεστέριον τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τὸ ἀνήκεστον φέρεται. Σπέρμα δὲ πρὸς υἱοὺς πολὺ τὸ ἀκόλουθον καὶ κατ' αὐτὴν τὴν φύσιν ἔχει. Ἀπὸ τοῦ σπέρματος γὰρ εἰς τὸ υἱοὺς (6) γενέσθαι προκόπτει, οὐ μόνον κατὰ τὰς σωματικὰς γενέσεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐν ψυχῇ αὐξήσιν, ἐκ τῶν τῆς διδασκαλίας σπερμάτων εἰς τὴν πρὸς τοὺς διδάξαντας ἑξομοίωσιν τῶν ὑποδεξαμένων τὰ διδάγματα προκοπόντων, καὶ διὰ τοῦτο υἱῶν χρηματιζόντων, ἦτοι υἱῶν τῆς βασιλείας, ὅταν τὰ σωτήρια δεξάμενοι (7) σπέρματα, κατ' αὐτὰ τελειοῦνται, ἢ τῆς γενένης υἱῶν, ἐκ πονηρῶν διδαγμάτων τῇ ἀπωλείᾳ προσοικειῶνται. Μεγάλη δὲ κατηγορία, ὅλον ἔθνος ἀμαρτωλὸν χρηματίζειν, ὡς μηδένα ἐν αὐτῷ κατορθοῦν· καὶ λαὸν πλήρη ἀμαρτιῶν, ὡς πᾶν εἶδος ἀνομίας (8) ἐπιτηδεύεσθαι παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς κακίας πρὸς ἑαυτὴν ἐναντιώματα εὐρίσκεισθαι, καθὼς εἴρηται· Πεπληρωμένους πάσης ἀδικίας· καὶ τὸ, Οὐπω γὰρ ἀναπεπλήρωνται αἱ ἀμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων· καὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος δέ· Πληρώσατε καὶ ὑμεῖς τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν.

17. Σπέρμα πονηρὸν. Τὸ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀνθρώπου τῷ καθαρῷ σίτῳ ἐπισπαρὲν ζιζάνιον, ὃ εἰς τελείωσιν ἐλθὼν υἱὸς ἐγένετο ἄνομος, υἱὸς ὧν ἀπωλείας καὶ υἱὸς (9) γενένης. Διὰ τοῦτο καὶ θρήνου ἀξιοῦνται οἱ, ἀντὶ τοῦ υἱοὶ Ὑψίστου εἶναι, υἱοὶ γενόμενοι ἄνομοι, καὶ ἀντὶ τοῦ μείναι ἐν (10) τῇ θειοτέρᾳ γεννήσει, σπέρμα γενόμενοι πονηρὸν· πλὴν ὅτι ἡ ἐν ἔθει πονηρία αὐτῶν πρῶτον τῶν ἐχόντων ἐστὶ φθαρτικὴ· τὸ γὰρ ἔχαστον ἐν πονηρίᾳ καὶ πρὸς ἑαυτὸ ἐστὶν ἀσύμφωνον. Ἐγκατελίπατε (11) τὸν Κύριον, καὶ παρωξίνατε τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Τίς μείζων κακίας ἀπόδειξις, ἢ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἐγκατάλειψις; καὶ πονηρίας ὑπερβολή, τὸ παροξύναι τὸν ἀγαθὸν καὶ πρᾶον (12); Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ κατηγοροῦνται. Ἐμὲ γὰρ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος. Κατὰ δὲ τὴν ποσότητα τῆς ἐγκαταλείψεως, τὸ μέτρον ἕκαστος ἑαυτῷ θησαυρίζει τῆς ἐν τῇ ἀνταποδόσει ὀργῆς. Ἀπελλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω. Τοῦτο ἀπὸ τοῦ (13) Θεοδοτίωνος προστέθη, οἷον εἰ ἑρμηνεῖα τοῦ ἐγκαταλιπεῖν, τὸ ἀπαλλοτριῶσθαι τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀποπτώσεως. Ὡσπερ γὰρ ὁ τελειούμενος τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεκτείνεται, οὕτως ὁ ἀμαρτάνων εἰς τὸ κατόπιον

⁹³ Rom. i, 25. ⁹⁴ Gen. xv, 16. ⁹⁵ Matth. xxiii, 32. ⁹⁶ Jerem. ii, 13.

(5) Editi et duo mss., τὸ μείζων. Alii tres, τὰ μείζω.

(6) Colbertini primus et tertius, υἱός. Editi cum Reg. secundo, τοὺς υἱοὺς. Regii primus et tertius ut in textu.

(7) Reg. secundus, δεξαμένων. Ibidem mss. quinque, τελειοῦνται. Editi, τελειῶνται.

(8) Sic editi cum duobus mss. Alii tres, ἀμαρτίας. Mox mss. duo ἐναντιώματα ἐνευρίσκεισθαι.

(9) Ita editi et mss. nonnulli. Vox υἱός in utro-

que Combef. deest. Non longe hinc duo mss., θρήνους ἀξιοῦνται.

(10) Editi cum duobus mss., ἐπί. Alii tres, ἐν. Nec ita multo post mss. quinque, πρῶτον. Editi, πρώτων.

(11) Legitur in mss. nonnullis, ἐγκατελίπατε.

(12) Ita editi et duo mss. Alii tres, ἅγιον.

(13) Sic mss. At editi omittunt, Τοῦτο. Lege Duc.

ἀναποδίξει (14), μακρύνων ἑαυτὸν τοῦ Κυρίου, καὶ διὰ τοῦτο ἀπολλύμενος. Ἴδου γὰρ, φησί, οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολοῦνται. Οὕτως οὖν βιώσωμεν, ὡς μηδέποτε τὰ παρελθόντα κρείττονα εἶναι τῶν μελλόντων ἢ τῶν ἐνεστηκότων. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Ἐκκλησιαστὴν ἀπαγορεύει. Μὴ εἶπης, ὅτι ἡμέραι αἱ πρότεραι ἀγαθαὶ ἦσαν ὑπὲρ ταύτας· ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ ἐπηρώτησας περὶ τούτου. Ἐὰν γὰρ αἱ προάγουσαι ἡμέραι βελτίους ὦσι τῶν μετὰ ταῦτα, λεχθήσεται ἡμῖν (15). Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ. ἀμαυρουμένων τῶν καλῶν ὑπὸ τῆς ἐν τοῖς ὕστερον ἀμελείας. Ὁ γὰρ Ἰεζεκιήλ φησιν. Ἐν τῷ ἀποστρέψαι δίκαιον ἐκ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, καὶ ποιῆσαι ἀδικίαν κατὰ πάσας τὰς ἀνομίας ἃς ἐποίησεν ὁ ἄνομος· πᾶσαι αἱ δικαιοσύναι ἃς ἐποίησεν, οὐ μὴ μνησθῶσιν· ἐν τῷ (16) παραπτώματι αὐτοῦ ᾧ παρέπεσε, καὶ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις αὐτοῦ αἷς ἤμαρτεν, ἐν αὐταῖς ἀποθανεῖται.

18. Τί ἔτι πληγῆτε, προστιθέντες ἀνομίαν; Τὸ λεγόμενον τοιοῦτόν ἐστι· Ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν παιδεύων ὑμᾶς, ἐμαστίγουν. Μὴ μετανοοῦσιν, ἀλλ' ἔτι ἐξαμαρτάνουσιν ἐπήγον αἰεὶ καὶ προσετίθουν τὰς μάστιγας, ὡς πᾶν μέρος τοῦ σώματος ἀπὸ τῶν ἐν νοθεσίᾳ πληγῶν κατελιθῆναι. Τοῖς μὲν ἰάσιμα ἀμαρτάνουσιν ἀπειλεῖ ὁ λόγος, ἐπισκέπτεσθαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν, καὶ ἐν μάστιγι τὰς ἀδικίας αὐτῶν· τοῖς δὲ ἀνιάτως ἔχουσι λέγει· Τί ἔτι πληγῆτε; Πάσας διεξεληλυθότες τὰς πληγὰς, πασῶν κατεφρονήσατε τῶν ἐπιστρεπτικῶν μάστιγων· συντριμμὸς ὑμᾶς μένει. Ἀποροῦντος ἢ φωνῆ καὶ ἀπογιγνώσκοντος τὴν διόρθωσιν, ὡς ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ (17). Ὁ ζῆλός μου ἀποστήσεται ἀπὸ σοῦ, καὶ οὐ θυμωθήσομαι ἐπὶ σοί. Τῶν δὲ περιστατικῶς συμβαινόντων τινὰ μὲν ἀμαρτημάτων ἕνεκα γίνεται, τινὰ δὲ εἰς διόρθωσιν τοῦ ἤθους τῶν πειραζομένων, ἀλλὰ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἐκτριβῆναι τοὺς ἀπεγνωσμένους, ὡς ἐπὶ τοῦ Φαραώ. Τούτοις οὖν ὡς ἀπεγνωσμένοις οὐκέτι πληγαί, οὐδὲ μάστιγες, ἀλλ' ἀφανισμὸς ἀπειλεῖται. Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Τί ἔτι πληγῆτε, ὧν καὶ τὰ σώματα καὶ αἱ ψυχαὶ μεμαστίγωνται, καὶ οὐδαμοῦ ἢ διόρθωσις, πάσης κεφαλῆς ὀδυνομένης καὶ πάσης καρδίας σκυθρωπάζουσης (18); Οὐ πάντως τὸ μέλος τοῦ σώματος λέγει τὴν κεφαλὴν, ὡς περὶ αὐτὴν μόνην τῆς ὀδύνης ἐστηριγμένης, ἀλλὰ Πᾶσα κεφαλὴ, ἀντὶ τοῦ τὸν καθ' ἓνα ἄνθρωπον, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς. Λάβετε (19) γὰρ ἀπαρχὴν πάσης συναγωγῆς Ἰσραὴλ, κατὰ συγγενείας, κατὰ δήμους, κατ' οἴκους πατριῶν, κατὰ ἄριθμὸν ἐξ ὀνόματος αὐτῶν, κατὰ κεφαλὴν αὐτῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ὅλον τὸ ἔθνος ἀμαρτωλὸν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς πλήρης ἀνομιῶν, διὰ τοῦτο

A pedem refert, submovens sese a Domino, et ob id disperit. *Ecce enim, inquit, qui elongant se a te, peribunt* ⁹⁷. Ad hunc igitur modum vitam nostram instituamus, ut quæ præterierunt, nunquam meliora futuris existant aut præsentibus. Id ipsum enim interdicit Ecclesiastes: *Ne dixeris, quia dies priores erant boni super hos: quia non in sapientia interrogasti de hoc* ⁹⁸. Si enim dies priores posterioribus sunt meliores, dicetur nobis: Tanto passi estis frustra, siquidem vestra bona opera præ subsequente negligentia ad nihilum redacta sunt. Ait enim Ezechiel: *Justus si averterit se a justitia suo, et fecerit iniquitatem juxta omnes iniquitates quas fecit iniquus: omnes justitiæ quas fecit, non memorabuntur in delicto suo in quod prolapsus est, et in peccatis suis quæ peccavit, in ipsis morietur* ⁹⁹.

18. VERS. 5. *Quid adhuc percutiamini, adjicientes iniquitatem?* Quod dicitur, est hujusmodi: Flagellis vos cædebam, pro peccatis vestris castigans vos. Cum vos haud pœniteret, imo cum magis delinqueretis; inducebam semper et multiplicabam flagella, ut quælibet corporis pars plagis ad corrigendum idoneis operiretur. Certe, quando delinquentium peccatis remedium afferri potest, interminatur Scriptura fore ut visitet Dominus eorum iniquitates in virga, et eorum injustitias in verberibus ¹; sed his qui insanabiliter peccaverunt dicit: *Quid adhuc percutiamini?* Experti plagas omnes, omnia quibus castigati fuistis flagella contempsistis. Contritio vos manet. Hæc vox est deficientis et de correctione desperantis, quemadmodum in Ezechiele: *Zelus meus recedet a te, et non irascar adversum te* ². Porro ex iis calamitatibus, quæ eveniunt, aliæ quidem accidunt ad punienda peccata, aliæ ad mores eorum qui tentantur emendandos, aliæ ad eos qui desperantur atterendos, ut in Pharaone. Itaque his **390** tanquam desperatis non jam plagas aut flagella, sed interitum minatur. *Omne caput in labore, et omne cor in tristitia.* Quod adhuc percutiamini vos, quorum tum corpora tum animæ flagris concisa sunt, nec tamen correcti estis? quippe caput omne dolore cruciatur, et cor omne mœrore afficitur. Profecto corporis membrum per caput non intelligit, tanquam ipsi soli insideret dolor: sed juxta Scripturæ consuetudinem, per omne caput, homo quilibet significatur. *Accipite enim primitias omnis synagogæ Israel, secundum cognationes, secundum populos, secundum domos patriarum, secundum numerum ex nomine eorum, secundum ca-*

⁹⁷ Psal. LXXII, 27. ⁹⁸ Eccle. VII, 11. ⁹⁹ Ezech. XVIII, 24. ¹ Peal. LXXXVII, 23. ² Ezech. XVI, 42.

(14) Reg. secundus, ἀναποδίξεται.

(15) Editi, ὑμῖν. At quinque mss., ἡμῖν.

(16) Editi, ἀλλ' ἐν τῷ. At mss. quinque et in contextu.

(17) Codices tres, Ἰεζεκιήλ φησιν.

(18) Editi et duo mss. σκυθρωπευούσης. Alii tres, σκυθρωπαζούσης.

(19) Sic omnes nostri mss. et Anglic. cum editis, At LXX, λάοετε ἀρχὴν, *Sumite principium.* Vulgata *Tollite summam.*

put corum ³. Nam cum tota gens peccatrix sit, populusque omnis peccatis plenus, ob id ad omnes pervenit supplicium, ei omne cor mœret, quoniam in captivitatem ob peccata sua abductus populus est. VERS. 6. *A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas, neque vulnus, neque livor, neque plaga tumens.* Hanc vocem, *caput*, pro toto accepit homine. *A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas: neque vulnus, neque livor, neque plagatumens;* propterea quod ob unumquodque peccatum invecta sunt flagella ab eo qui ipsorum curam suscipiebat. Deinde, cum vulnus, continuitatis corporis sit dissolutio, discissa in exigua aliqua parte connexionem, sitque livor plagæ vestigium subcruentum, cum ex duritie et asperitate cædentis contunditur corpus, hocque vestigium in aliqua parte imprimitur; cum itidem phlegmone tumor ignitus sit, quando scilicet humores in infirmam ac debilem partem confluent, et male affectam calore naturæ contrarie accendant; quid de his dicit Scriptura, qui toti infirmitate prorsus correpti sunt? Non ut vulnus, inquit, non ut livor, non ut plaga tumens: ita ægritudo vestra vos occupavit; sed conjunctim ingruit vobis malum, ita ut confusa sint omnia, adeoque sint vulnus, livor, et plaga. *Non est malagma imponere, neque oleum, neque ligamenta.* Quandoquidem hæc ægritudo, vulnere, livore ac plaga tumente peior est; non est malagma imponere tanquam ad plagam, neque oleum, ut ad vulnera. Non jam, inquit, opus est hisce remediis: quippe majora sunt symptomata quam ut hisce medicamentis cedant. Itaque vulnera sunt Ecclesiæ schismata: vibices vero cordasunt subdola et fallacia: phlegmone autem animi est elatio, ex insulsa opinione intumescens, atque ob eam rem efferentis sese adversus Christi scientiam. Porro malagma est sermo mansuetudini lenitatisque conjunctus, qui vanas deprimat elationes: oleum vero, sermo est quo fraudulentam, subdola et aspera simulate falsoque loquentium verba leniuntur cum misericordia et commiseratione. Ligamentum tandem sermo est, quos simul ea quæ ad dissensionem festinabant, coercentur et retinentur.

19. VERS. 7. *Terra vestra deserta, civitates vestræ succensæ igni; regionem vestram coram vobis alieni devorant: et desolata est, eversa a populis alienis.* Quandoquidem desperavit de correctione, interitum interminatur. Cæterum isthæc tempore **391** Isaia ^D non contigerunt: sed futura quasi jam facta enarrare Scriptura solet, uti est illud: *Dederunt in escam meam fel, et in siti meo potaverunt me aceto* ⁴. Enimvero cum esset sibi persuasum, fore ut quæ prædicta sunt, contingant; tanquam ea sint indubi-

³ Num. 1, 2. ⁴ Psal. LXXIII, 22.

(20) Editi et duo mss., ἀγομένου. Alii tres mss., ἀπαγομένου.

(21) Ita Regii primus et tertius. Editi, μὴ εἶναι. Illud, μὴ εἶναι, omnino deest in aliis tribus mss.

(22) Reg. secundus. τραῦμα. Mox duo mss., ὄγκουμένη... ἐπιχειρούμενη. Editi cum duobus aliis

καὶ ἡ κόλασις ἐπὶ πάντα ἔφθασε, καὶ πᾶσα καρδία λυπηρὰ, εἰς αἰχμαλωσίαν ἀγομένου (20) τοῦ λαοῦ διὰ τὰ ἁμαρτήματα. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλοκληρία, οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα. Τὸ, Κεφαλὴ, ἐπὶ ὅλου ἔλαβε τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλοκληρία, οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα· διὰ τὰς ἐφ' ἐκάστῳ ἁμαρτήματι παρὰ τοῦ ἐπιμελομένου αὐτῶν ἐπενεχθείσας μάστιγας. Εἶτα ἐπειδὴ τραῦμα λύσις ἐστὶ τῆς τοῦ σώματος συνεχείας, κατὰ μικρὸν τι μέρος τῆς συναφείας διακοπέσσης· καὶ ὡς ὁ μώλωψ ὄγκος ἐστὶ πληγῆς ὑφαιμον, θλασθέντος τοῦ σώματος ἐκ τῆς ἀντιτυπίας τοῦ πλήξαντος, καὶ τοῦτο δὲ κατὰ τι μέρος συνίσταται· καὶ ἡ φλεγμονὴ ὄγκος ἐστὶ πυρῶδης, πυρῶδόντων ἐπὶ τὸ ἀσθενῆσαν μέρος τῶν ὕδρων, καὶ τῇ παρὰ φύσιν θερμασίᾳ φλεγόντων τὸ πεπονθός· ὁ λόγος τί φησι περὶ τῶν ὄλων δι' ὅλου τῇ ἀσθενείᾳ κατειλημμένων; Ὅτι οὐχ ὡς τραῦμα, φησὶν, οὐδὲ ὡς μώλωψ, οὐδὲ ὡς πληγὴ φλεγμαίνουσα, οὕτως ὑμῶν ἡ ἀρρώστια ἤψατο, ἀλλὰ ἠνωμένως ἐπίκειται ὑμῖν τὸ κακόν, ὡς πάντα εἶναι συγκεχυμένα, καὶ τραῦμα εἶναι (21), καὶ μώλωπα, καὶ πληγὴν. Οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμους. Ἐπειδὴ ὑπὲρ τραῦμα καὶ μώλωπα καὶ πληγὴν φλεγμαίνουσαν ἡ ἀρρώστια ἐστίν, οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, ὡς πρὸς τὴν πληγὴν, οὐδὲ ἔλαιον ὡς πρὸς τὰ τραύματα. Οὐ χρεῖα, φησὶ, τῆς ἀπὸ τούτων βοήθειας· μείζονα γὰρ τὰ συμπτώματα ἢ ὥστε τούτοις ἐνδοῦναι. Τραύματα (22) μὲν οὖν ἐστὶ τὰ ἐν Ἐκκλησίᾳ σχίσματα· μώλωπες δὲ, αἱ ὑπουλοὶ καρδίαι· φλεγμονὴ δὲ, ἔπαρσις ψυχῆς ἐξ ἀλόγου οὐσίσεως ὄγκουμένης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαιρουμένης κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ. Μάλαγμα μὲν οὖν ἐστὶν ὁ μετὰ πραύτητος καὶ ἐπιεικειᾶς ταπεινωτικὸς τῶν ματαίων φυσιώσεων λόγος· ἔλαιον δὲ, ὁ μετὰ οἴκτου καὶ συμπαθείας τὸ δολερὸν καὶ ὑπουλον καὶ τραχὺ τῶν ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων καταλειπνῶν· κατάδεσμος δὲ, λόγος ὁ τὰ πρὸς διάστασιν ἐπιεγόμενα συγκρατῶν.

19. Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρίκαυστοι· τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσιν αὐτήν, καὶ ἠρήμωται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων. Ἐπειδὴ ἀπέγνω τῆς διορθώσεως, ἀπειλεῖ τὸν ἀφανισμόν. Ταῦτα δὲ οὐκ ἐπὶ τῶν χρόνων Ἡσαΐου γέγονεν· ἀλλὰ σύνηθες τῇ προφητείᾳ τὰ μέλλοντα γίνεσθαι ὡς ἤδη γενόμενα λέγειν, ὡς τὸ, Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. Διὰ γὰρ τὴν ἐπὶ τῇ ἐκβάσει τῶν προσαγορευθέντων (23) πεποι-

mss.. ὄγκουμένης... ἐπιχειρούμενης.

(23) Colb. primus, προσαγορευθέντων. Mox Colb. tertius, ἐκθήσομένη. Alii duo mss., ἐκθήσομένην. Editi denique cum aliis duobus mss., ἐκθήσομένων, recte.

θησιν, ὡς ἀναυτιβρήτως ἐκβησομένων, τὸ μέλλον ἄ
 ἔσεσθαι τῷ παρελθόντι συνάπτεται. Συμβέβηκε δὲ
 ταῦτα ἐπὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας, τὴν τε
 γῆν κενωθῆναι τῶν οἰκητόρων, καὶ τὰς πόλεις ἐμ-
 πρησθῆναι, καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Μηδείας ἀποστα-
 λέντων ἐποίκων τὴν χώραν ἐσθίεσθαι, βλεπόντων τῶν
 καταλειφθέντων (24). ὅτε καὶ ἐγένετο πᾶσα ἡ χώρα
 κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων. Κατὰ δὲ τὰς
 ὑψηλοτέρας ἐννοίας, τὰς ἡμῖν προσοικειούσας τὰ
 παλαιά. Ὅταν ἀποστῶμεν ἀπὸ Θεοῦ τοῦ ἡμετέρου,
 καὶ διαπατάσωμεν τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς θεὸν ἀλλό-
 τριον, παραδιδόμεθα ἀλλοτρίοις τοῖς ἐρημοῦσιν ἡμᾶς
 καὶ καταστρέφουσιν. Ἐξέσται γὰρ θεωρῆσαι πάντα
 τὰ ἀπειλημένα συμβαίνοντα τοῖς ἀμαρτάνουσιν. Ἦ
 γῆ ὑμῶν ἔρημος. Ἦ τὴν πολλαχοῦ τὴν ψυχὴν ὁ λόγος
 λέγει τὴν ὑποδεχομένην τὰ τοῦ λόγου σπέρματα, ὡς
 ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ δεδιδάγμεθα διὰ τῆς παραβολῆς
 τοῦ Κυρίου, ὅτι τὰ μὲν ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν κα-
 λὴν, τὴν δεκτικὴν μαθημάτων θεῶν, καὶ πρὸς καρ-
 ποφορίαν εὐθυστον. Ἐρημος δὲ, ἡ σοφίαν μὴ ἔχουσα,
 μηδὲ λόγον, μηδὲ κατὰ δικαιοσύνην βιοῦσα, μηδὲ ἐν
 ἀληθείᾳ πορευομένη. Αἱ πόλεις ὑμῶν πυρκαυστοί.
 Πόλις ἐστὶ σύστημα ἀνθρώπων ἐκ διαφορῶν ἐπιτη-
 δευμάτων ἐπὶ κοινωνίᾳ βίου συγκεκροτημένον· ὅπερ
 διὰ τὸ πολλὴν ἔχειν τὴν ἐν τοῖς ἔργοις ματαιότητα,
 ξύλα, χόρτον (25) καὶ καλάμην, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς
 κρίσεως καταπίμπραται, καὶ γίνεται τὰ συστήματα
 τῶν ἀσεβῶν πυρκαυστά. Τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον
 ὑμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσιν, ὅταν ἐκ προτέρου
 βίου καὶ πολιτείας ἀγαθῆς πεπληρωμένης τῆς φυγῆς
 τῶν καρπῶν τοῦ Πνεύματος, ἀγάπης, χαρᾶς, εἰρήνης,
 μακροθυμίας, χρηστότητος, ἐπιπεσόντες ἀλλότριοι
 λογισμοὶ καταναλίσκωσι τὰ προπεπονημένα. Ἀλλὰ
 ἐὰν καὶ ἐν τῇ πράξει τῶν κατὰ τὸν βίον τὸ πρακτι-
 κὸν τῆς φυγῆς ἐκδοτὸν δῶμεν δαιμονίοις ἀκαθάρτοις,
 γίνεται ἡ γῆ ἡμῶν κατεστραμμένη ὑπὸ ἀλλοτρίων.
 Θεοῦ γὰρ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομὴ ἐσμεν. Ἔως
 ἐσμὲν (26) κλήματα μένοντα ἐν τῇ ἀμπέλῳ τῷ Χρι-
 στῷ, φέροντα τοὺς καρποὺς τοὺς ἐπιβάλλοντας ἡμῖν,
 Θεὸν ἔχομεν γεωργόν· ἐὰν δὲ ἀποστῶμεν τῆς ζωο-
 ποιοῦ ῥίζης, τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ξηραινόμενοι
 βαλλόμεθα ἔξω, καὶ καιόμεθα· καὶ ἡ ἐκ τῆς διδα-
 σκαλίας οἰκοδομὴ ἡμῶν, παρὰ τὸ καθῆκον βιούστων,
 καταστρέφεται. Ἐὰν γὰρ μὴ ἐπιμένωμεν τῷ θεμελίῳ
 τῶν ἀποστόλων, ἀποικοδομοῦντες τὰ τίμια. ὡς μὴ
 ἔχοντες θεμέλιον καταβρῆγνόμεθα, καὶ γίνεται τὸ
 πτώμα ἡμῶν μέγα· οἶονεὶ γὰρ κατεσθίει σωφροσύνην
 μὲν ἡ ἀκολασία, καὶ τὸ ἀπλοῦν (27) ἐν μεταδόσει ἢ
 φιλαργυρία, καὶ τὸ ἀγαπητικὸν ἢ φιλεχθρία. Ἐλεεινὸν
 οὖν τὴν εὐθηνούσαν τῇ τῶν ἀγαθῶν καρποφορίᾳ
 ψυχὴν κατάβρωμα γίνεσθαι τοῖς ὑπεναντίοις, οἱ οὐκ
 ἀρκοῦνται ἡμῶν τῇ ἐρημώσει, ἐὰν μὴ καὶ τὴν κα-
 ταστροφὴν ἐπαγάγωσιν. Ἡ μὲν γὰρ καταστροφὴ ἐκ

tanter eventura, futurum cum præterito connectit.
 Porro hæc contigerunt tum cum in Babylonem ab-
 ducti sunt captivi: siquidem terra suis exhausta est
 habitatoribus: civitates fuerunt igni succensæ, et
 ab iis qui ex Media missi erant colonis devorata re-
 gio est, his ipsis qui fuerant derelicti, id cernen-
 tibus; itidem cum regio omnis subversa est ab
 alienis populis. Sed juxta sublimiorem intelligen-
 tiam res antiquæ nobis adaptantur. Quando defici-
 mus a Deo nostro, manusque nostras expandimus
 ad deum alienum, alienis qui nos devastant ac ever-
 tunt, tradimur. Nam advertere licet minas omnes
 intentas peccatoribus accidere. *Terra vestra de-
 serta*. Plerisque locis Scriptura terram vocat ani-
 mam semina verbi suscipientem, uti parabola Do-
 mini sumus in Evangelio edocti⁵: quod videlicet
 alia semina ceciderunt in terram bonam, doctrinæ
 divinæ capacem, atque ad fructum ferendum ido-
 neam. At vero *deserta* ea est quæ sapientiam non
 habet nec doctrinam, nec vitam instituit juxta ju-
 stitiam, neque in veritate ambulat. *Civitates vestræ
 igni succensæ*. Civitas hominum cœtus est, ex diver-
 sis moribus et institutis ad communem vitæ societa-
 tem conflatus, qui propterea quod in operibus suis
 multum habeat vanitatis, ligna scilicet, fenum et
 stipulam, in judicii die comburitur, atque hæc im-
 piorum societates igne succenduntur. *Regionem
 vestram coram vobis alieni devorant* tum cum, anima
 per priorem vitam et rectam agendi rationem re-
 pleta Spiritus fructibus, charitate, gaudio, pace,
 patientia, benignitate⁶, advenientes alienæ cogita-
 tiones pristinos labores absumunt. Quod si in ge-
 rendis vitæ negotiis, agentem animi vim impuris
 dedamus dæmoniis, terra nostra ab alienis everti-
 tur, quippe Dei agricultura, Dei ædificatio sumus⁷.
 Quandiu sumus palmites in vite manentes, fructus
 qui nos deceant, Christo afferentes: Deum habemus
 agricolam. Si vero desciverimas a vivificante ra-
 dice, ab ea nempe quæ in Christum est fide, arefacti
 projicimur foras, et comburimur. Atque illa nostra
 doctrinæ ædificatio, si indecore vivimus, subverti-
 tur. Nam nisi in fundamento apostolorum perseve-
 remus, sumptuosa ædificia construentes, quasi nullo
 subnixi fundamento ruimus, nosterque casus haud
 exiguus est. Etenim quasi devorat intemperantia
 temperantiam, avaritia liberalitatem in rebus com-
 municandis sitam, odii studium vim ac facultatem
 diligendi. Itaque res est miseranda, animam bonos
 fructus ubertim producentem, inimicorum fieri pa-
 bulum, quibus non satis est nostra vastitas, nisi et
 ruinæ nostræ fuerint auctores. Enimvero ex pravis
 documentis nascitur ruina, eorum qui errore sedu-
 cuntur **392** anima solo quasi allisa. Vastatio vero,

⁵ Matth. xiii, 3 seqq. ⁶ Galat. v, 22. ⁷ I Cor. iii, 9.

(24) Editi, καταληφθέντων. At mss. aliquot, κατα-
 λειφθέντων.

(25) Nonnulli mss., ξύλα καὶ χόρτον.

(26) Reg. secundus, ἔως μὲν οὖν ἐσμεν.

(27) Vox ἀπλοῦν hoc loco liberalitatem significa-

re videtur. Nec desunt qui dicant vocem ἀπλό-
 της pro beneficentia quoque atque liberalitate poni
 Epistola secunda ad Corinthios. viii, 2, et rursus in
 eadem ix, 11 et 13.

civium priorum est privatio. Hoc autem facile fit in humana natura. Vide enim mihi quempiam juvenem a puero pudicis honestisque moribus educatum, alacriter et studiose ad precationum domos prodeuntem, pro sua virili parte beneficum, æterni iudicii memorem, amplectentem doctrinæ sermonem: deinde illum considera in stuprum aliquod prolapsum; quomodo post pudicitiae jacturam, fructuumque vastationem, omnimoda illum deinceps ruina maneat. Jam mala conscientia non hunc sinit ad precationis locum proficisci, quippe fidelium ordine non consistit: ab eo siquidem excidit; nec tamen in deflentium loco stat, siquidem erubescit. Hinc oritur in precatione segnitias, ac fictas excusationes ad inquisitores fallendos comminiscitur. Quispiam, inquit, urget me, atque adeo non opperior cænæ celebrationem; et ob eam causam ante fidelium precationem rursus subducitur, quamlibet excusationem effingens. Deinde sensim ob consuetudinem meditatur apostasiam, et ad integram perditionem deducitur. In summa, malignis potestatibus peculiare est, nunquam prius ab iis quos justitiæ fructibus vacuos reddiderint secedere, quam eosdam iis qui circa cognitionem versantur erroribus imbuerint.

²⁰30. VERS. 8. *Derelinquetur filia Sion, sicut tabernaculum in vinea, et sicut pomorum custodia in cucumerario.* Argumentum justi iudicii Dei exhibet similitum retributio. Dereliquit Dominum, ob eam causam derelinquetur filia Sion. Suam tamen erga illam servat adhuc benignitatem, filiam nominat, rursus ipsam appellans priore nomine, quod ante oblinebat quam se ab alienasset. *Derelinquetur sicut tabernaculum in vinea.* Ad custodiam fructuum in vineis nascentium figuntur tentoria. Cum ergo vinea propriis fructibus exuberat, omni studio ac diligentia curatur tentorium; ut ex eo custos sedulo prospiciat, ne, qui in via prætereunt, fructus ejus decerpant. Cum autem vinea infructuosa est, vineæ munimenta consequenter negliguntur. Quamobrem Israeliticum populum derelictum iri interminatur, utpote qui consentaneum fructum non ferat. Timendum itaque nobis est ne infructuosi simus, ut ne Dei inspectione destituamur. Spiritus sanctus est, qui nos custodit. Itaque cum anima fructus æternis apothecis dignos profert tum astat custo-

(28) Ita mss., quatuor. Editi, μοχθηρῶν.

(29) Reg. secundus, μὲν γάρ.

(30) Dubium non est quin horum Commentariorum auctor, dum ita scriberet, ἐν δὲ τῇ τῶν, etc., ad antiquum pœnitentiæ publicæ ritum respexerit. Nam inter alios illius gradus ipsa quoque deflentium statio numerabatur.

(31) Sic Colbertini primus et tertius cum Reg. secundo. Editi vero et duo alii mss., πεπλασμένοι. Vox σύναξις, quæ mox sequitur, non solam corporis et sanguinis Domini participationem, sed totam mysteriorum celebrationem significat. Lege Duc.

(32) Ita quinque mss. At editi, γίνεται.

(33) Sic editi et tres mss., nec aliter legitur apud

τῶν πονηρῶν (28) διδαγμάτων γίνεται, οἷον ἐδαφιζομένης τῆς ψυχῆς τῶν ἀποσφαλλομένων· ἡ δὲ ἐρήμωσις στέρησις ἐστὶ τῶν προπεπολιτευμένων. Τοῦτο δὲ ῥαδίως γίνεται περὶ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν. Ὅρα γὰρ μοι νέον τινὰ ἐκ παιδὸς τεθραμμένον ἐν βίῳ σεμνῇ, εἰς οἴκους ἀπαντῶντα τῶν προσευχῶν φιλοπόνως, τῆς κατὰ δύναμιν εὐποιίας μὴ ἀμελοῦντα, μεμνημένον κρίματος αἰωνίου, ἀντεχόμενον λόγου διδασκαλίας, εἶτα ὀλισθήσαντα εἰς τὴν πορνείαν, πῶς μετὰ τὸν ἀφανισμόν τῆς σωφροσύνης, καὶ τὴν ἐρίμωσιν τῶν καρπῶν, λοιπὸν καὶ ἡ παντελής αὐτῷ καταστροφὴ ἀκολουθεῖ. Οὐκ ἄγει δὲ (29) αὐτὸν ἡ πονηρὰ συνείδησις εἰς τὸν τόπον τῆς προσευχῆς, διότι ἐν τῇ τάξει τῶν πιστῶν οὐχ ἔστηκεν· ἐξέπεσε γάρ· ἐν δὲ τῇ τῶν (30) ὑποκλαιόντων χώρα οὐχ ἴσταται, αἰσχύνεται γάρ. Ἐντεῦθεν ὄκνος εἰς προφάσεις πεπλασμένας (31) ἐπινοῶν πρὸς τοὺς ἐπιζητούντας. Ὁ δεῖνά με, φησὶν, ἐπείγει, καὶ οὐκ ἀναμένω τὴν σύναξιν· καὶ διὰ τὸδε πάλιν πρὸ τῆς τῶν πιστῶν εὐχῆς ὑπεξῆλθεν, ὅτι ἂν τύχη πλασάμενος. Εἶτα ἐκ τῆς κατὰ μικρὸν συνηθείας μελέτη αὐτῷ πρὸς ἀποστασίαν ἐγγίνεται (32), καὶ εἰς παντελῆ ἀπώλειαν περιάγεται. Καθόλου δὲ, ἴδιον τῶν πονηρῶν δυνάμεων. μετὰ τὸ ἐρήμους ἀποδείξαι τῶν καρπῶν τῆς δικαιοσύνης, μὴ ἀφίστασθαι πρὶν ἂν καὶ τοῖς κατὰ τὴν γνῶσιν σφάλμασι περιβάλωσιν.

20. Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκηνὴ ἐν ἀλπελῶνι, καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἐν σικυηράτῳ (33). Ἀπόδειξιν τῆς τοῦ θεοῦ δικαιοκρισίας ἔχει ἡ τῶν ὁμοίων ἀντίδοσις, Ἐγκατέλιπε (34) Κύριον, διὰ τοῦτο ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών. Ἐπι δὲ ἔχεται τῆς φιλανθρωπίας, θυγατέρα ὀνομάζει, ἐκ τοῦ προτέρου αὐτὴν ὀνόματος ἀνακαλῶν, δ εἶχε πρὶν ἀλλοτριωθῆναι. Ἐγκαταλειφθήσεται ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι. Εἰς φρουρὰν τῶν ἐν ταῖς ἀμπέλοις καρπῶν αἱ σκηναι πῆγνυνται. Ὅταν μὲν οὖν εὐθηνῇ τοῖς οἰκειοῖς καρποῖς ἡ ἀμπελος, σπουδάζεται ἡ σκηνή, καὶ πάσης ἀξιούται ἐπιμελείας, ὥστε ἀπ' αὐτῆς κατοπτεῦειν (35) τὸν φύλακα, μήποτε τρυγῶσιν αὐτὴν οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν. Ὅταν δὲ ἄκαρπος ᾖ, ἀμελεῖται ἀναγκαίως τῆς ἀμπέλου τὰ φυλακτήρια. Διὰ τοῦτο τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τὴν ἐγκατάλειψιν ἀπειλεῖ, ὡς μὴ καρποφοροῦντος τὰ ἐπιβάλλοντα. Φοβηθῶμεν οὖν εἶναι ἄκαρποι, μὴ ἐγκαταλειφθῶμεν ὑπὸ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ θεοῦ (36). Τὸ φυλάσσειν ἡμᾶς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ. Ὅταν μὲν οὖν καρποφορῇ ἡ ψυχὴ ἄξια τῶν αἰωνίων ἀπο-

LXX et apud Procopium. At legitur in duobus mss. et apud Eusebium, σικυηλάτῳ. Vocem σικυηλάτον alibi reperiri jam dudum monuerat Nobilius. Velim compares quæ in hunc locum scripsere antiquissimi tres interpretes, horum Commentariorum scriptor, et Hieronymus.

(34) Ita quinque mss. Editi vero, ἐγκατέλιπε. Ibidem tres mss., καταλειφθήσεται.

(35) Ita codices quinque. Editi, κατοπτεῦσαι.

(36) Apud Eusebium pro illis, ὑπὸ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ θεοῦ legitur ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ, ad verbum, *Ne deseramur ob iram Dei.* Sed quando præstet lectio alia, nemo, opinor, non videt. Lege Præfationem, num. 66.

θηκῶν, παραμένει καὶ φυλάσσει, καὶ πόρρωθεν ἀπείργει τὰς τοῦ μονιου τοῦ ἀγρίου ἐπιβουλὰς. Ὄταν δὲ σταφυλὴν χολῆς γεωργῆ, καὶ βότρυν πικρίας ἐκφέρῃ, ἐγκαταλιμπάνει τὴν ἀκαρπον ψυχὴν, καὶ τότε ὑπὸ παντὸς λογισμοῦ θηριώδους καὶ πάσης ἀλόγου ἐπιθυμίας καταπατεῖται (37). Πολλαχοῦ δὲ τροπικῶς ἀμπελῶνα τὸν Ἰσραὴλ ὁ λόγος προσαγορεύει, ὡς τὸ, Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας· καὶ, Ἄμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ· καὶ, Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσά σε ἀμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινὴν. Εἰ δὲ ὁ Ἰσραὴλ ἀμπελῶν, σκηνὴ δὲ τῆς ἀμπέλου ταύτης ὁ οἶκος τάχα ὁ τοῦ ναοῦ· σκηνῶμα γὰρ δόξης ἐλέγετο, καὶ Σκηνῶμα οὖν (38) κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. Ἔως μὲν οὖν ὅτε ἐποίει καρπὸν πολὺν, καὶ ἡ σκηνὴ διὰ τὴν τῶν καρπῶν φυλακὴν συνειστήκει· ἐπεὶ δὲ ὁ (39) φυτεύσας αὐτὴν ἔμεινε τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας, αἷς τὸν Κύριον ἐστεφάνωσαν, καὶ ἐστράφη πᾶσα εἰς πικρίαν (ἐποίει γὰρ σταφυλὴν χολῆς καὶ βότρυν πικρίας, διὸ καὶ εἰς τὸ βρῶμα ἔδωκαν τῷ Κυρίῳ χολῆν), διὰ τοῦτο ἐγκατελείφθη ἡ σκηνὴ τοῦ ἀμπελῶνος. Ἴδου γὰρ, φησὶν, ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Τότε ἐπληρώθη ἡ ἀπειλή αὕτη· Ἐγκατελείφθη γὰρ, Ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι· ἐξ ἐκείνου λοιπὸν καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντείλατο τοῦ μὴ βρέξαι ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα. Διὰ τοῦτο οὐκέτι προφήται παρ' αὐτοῖς, οὐκέτι οὐρανία χάρις, ἀλλὰ γέγονεν εἰς χέρσον καὶ καταπάτημα. Ὅτε γὰρ φραγμοὶ τοῦ λαοῦ (40) ἐκείνου καθηρέθησαν, ὁ ὑπερασπισμὸς τῶν ἁγίων δυνάμεων, κἂν τι ἐργάζωνται κατὰ τὸν νόμον, εἰς ἀπώλειάν ἐστι.

21. Διὰ τοῦτο νῦν μὲν (41) Τρυγῶσιν οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν· καὶ ὅς ἐκ δρυμοῦ ἐλυμῆνατο, καὶ μονιὸς ἀγρίου κατενεμήσατο· νῦν δὲ αἱ ἀόρατοι δυνάμεις καταπατοῦσιν αὐτούς, καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ. Εἰς φυλακὴν τῶν σικυῶν τὰ φυλακτήρια τῆς ὀπώρας κατασκευάζεται. Σικυηλάτον οὖν ἐστὶ τόπος προσκαίρων καὶ ὀλιγοχρόνιων καρπῶν οἰστικὸς (42), τέρψιν τινα μᾶλλον ἢ ὠφέλειαν παρεχομένων. Τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ νόμος, ὀλιγοχρόνιον ἔχων τὴν χρῆσιν. Πρόσκαιρος γὰρ ἡ λατρεία, καὶ πρὸς ὀλίγον ἀνθήσασα, εἶτα τῇ ἀληθινῇ

ditque, et singularis feri⁸ insidias procul abigit: cum vero uvam fellis et botrum amaritudinis⁹ pro-
ducit, infructuosam animam deserit, et tum a qua-
vis cogitatione belluina, et a quavis insulsa cupi-
ditate conculcatur ac proteritur. Plerumque autem
Scriptura Israel em vineam tropice nuncupat; ut,
393 *Vineam ex Aegypto transtulisti*¹⁰; et: *Vinea
facta est dilecto*¹¹; et: *Ego autem plantavi te vineam
fructuosam, totam veram*¹². Quod si Israel vinea
fuerit, fortassis hujus vineæ tabernaculum erit tem-
pli domus. Dicebatur enim gloriæ tabernaculum, et
*Tabernaculum ubi habitavit in hominibus*¹³. Donec
itaque multum fructum protulit, tabernaculum ad
fructuum custodiam substitit. Sed, posteaquam qui
plantavit eam, expectavit ut faceret uvam; fecit
autem spinas¹⁴, quibus Dominum coronarunt, et
ubi conversa est tota in amaritudinem: faciebatur enim
uvam fellis et botrum amaritudinis, quapropter et
in escam Domino fel dedere¹⁵; ob hoc derelictum
est tabernaculum vineæ. *Ecce enim, inquit, relin-
quetur vobis domus vestra deserta*¹⁶. Tunc impleta
est illa comminatio: quippe derelicta est, *Sicut ta-
bernaculum in vinea*: exinde vero nubibus manda-
vit ne pluerent super vineam¹⁷. Idecirco non ultra
prophetæ apud illos sunt, non cœlestis gratia; sed
conversa est in terram incultam, et in conculca-
tionem. Enimvero sublatae sunt et dejectae populi
illius sepes, nimirum sanctarum virtutum tutela;
ac etiamsi quidpiam secundum legem agant, id il-
lis in perniciem vertitur.

21. Quamobrem nunc quidem *vindemiant qui
prætergrediuntur viam; et aper de silva devastavit,
et singularis feras depastus est*¹⁸: nunc vero invi-
sibiles potestates ipsos conculcant. *Et sicut pomorum
custodia in cucumerario*. In autumno extru-
untur munimenta ad asservendos cucumeres. Ita-
que cucumerarium locus est continens fructus fu-
gaces et parum diuturnos, qui potius delectationem
quamdam præbeant, quam utilitatem. Talis autem
lex erat, cujus usus brevi tempore permansit. Si-
quidem cultus ipsius fuit temporarius, ac parum diu

⁸ Psal. LXXIX, 14. ⁹ Deut xxxii, 32. ¹⁰ Psal. LXXIX, 9. ¹¹ Isa. v, 4. ¹² Jer. ii, 21. ¹³ Psal. LXXVII, 60.
¹⁴ Isa. v, 4. ¹⁵ Matth. xxvii, 54; Psal. LXVIII, 22. ¹⁶ Matth. xx, 38. ¹⁷ Isa v, 6. ¹⁸ Psal. LXXIX, 13, 14.

(37) Rursus pro illo, καταπατεῖται, corrupte apud Eusebium legitur, καταπεσεῖται. *Et in quamvis concupiscentiam irrationabilem decidet*. Velim iterum legas Præfationem, num. 66.

(38) Editi et duo mss. cum Eusebio, ου. Alii tres mss., δ.

(39) Sic in duobus mss. et apud Eusebium. Alii duo mss., ἐπειδὴ δὲ ὁ. Editi, ἐπειδὴ ὁ. Mox in editis legebatur, ἡ δὲ ἐποίησεν ἀκάνθας· sed codicum aliquorum testimonio et Eusebii auctoritate freti, paulo aliter edidimus. Statim mss. quinque, πᾶσα, ei ita quoque editum invenimus apud Eusebium. Editi, πᾶσαν, non recte.

(40) Sic editi et quinque mss. At in Regio secundo et in Eusebii Commentariis legitur, ναοῦ. *sepes templi*.

(41) Ita Reg. secundus cum Colbertinis primo et tertio, nisi quod duæ illæ voculæ, νῦν μὲν, in Colbertinis desiderantur: at editi et alii tres mss.,

ἀπώλειά μὲστι, καὶ ὡς ὀπ. omissis intermediis.

(42) Monet Combesisius, se in uno ms. pro ο-
στικὸς legisse εἰστηκὸς, id quod ipse interpre-
tatur, *erecta domuncula casula*. Sed, nisi valde fal-
lor, nodum vir doctus in scirpo quærere videtur,
dum multis probare conatur, pro οἰστικὸς legi po-
tius debere οἰκιστὸς, aut οἰκτιστὸς· quarum vocum
primam sic ipse reddidit, *locus tabernaculi et um-
braculum*: alteram, hoc modo, *miseracula domus
ac tugurium*. Nam, ut ne interim dicam eas quas
linxit voces Græcas et earum quoque interpretatio-
nem absonam quiddam et alienum præ se ferre,
vox οἰστικὸς sententiam satis idoneam efficit. Sic
igitur interpretari licet: *Cucumerarium locus est
ferens fructus*, etc., aut, *locus est continens fructus*,
etc. Quare vocem οἰστικὸς retinere non dubitavi-
mus: eoque magis, quod quinque mss. auctoritate
nitatur. Hic monere juvat, modo legi in mss., σι-
κυηλάτον, modo σικυηλάτον.

floruit : deinde statum illum cum vero ac solidiore cibo, nimirum cum Evangelii doctrina cominutavit. Sion igitur derelinquetur, eritque sicut pomorum custodia, ceu locus quo autumnales fructus asservantur. Poma autem non solidus et constans cibus sunt, sed mollis et fugax. Talis autem lex erat, quæ cultus speciem, non ipsam veritatem habebat, eoque exemplar est et umbra cælestium. Quia vero vineæ comparatur uniuscujusque anima, ut in psalmo : *Uxor tua sicut vitis abundans* ¹⁹ : item Dominus ait : *Ego vitis, vos palmites* ²⁰ ; verendum est ne ad nos etiam perveniat isthæc comminatio, si quando non idoneos edimus fructus. Fortassis enim corpus tabernaculum est, et in quo inhabitat Spiritus sanctus. *An nescitis, quod corpora vestra templum sunt habitantis in vobis Spiritus sancti* ²¹ ? Anima vero vinea est ²², a qua reposcitur fructuum ubertas, plantatione primigenia et Dei agriculture digna : quippe plantata est vera, ad imaginem **394** veri Dei condita. Jam vero paulatim excolitur sui conditoris providentia, qui palmitem fructum ferentem purgat, ut plus afferat fructus ²³. Etenim si nos addixerimus paradæ vitæ puritati, ad expurgandas animi perturbationes Deus ipse fert suppetias ; studium nostrum, nostramque erga bonum honestumque propensionem perficiens. Quemadmodum igitur putatur vitis, nimium eluxuriari prohibita : sic et animæ studium erga res vanas circumcidimus, omnes ejus vim ac facultatem ad fructus bonorum operum producendos colligimus ; ut ne silvenscens et eluxurians in hoc ostentationis mundo ad gratiam hominum captandam suam omnem exhauriat facultatem, dum quasi circa folia et capreolos, mundi scilicet figuram, sese occupat. Quin et circumfoditur anima, ac cuncta adjacentia ad suum nutrimentum sibi vindicat, sicque ad excipiendam Spiritus doctrinam se ipsa præparat. Quemadmodum enim vitis, quæ non foditur, meatibus destituitur, neque ex aqua utilitatem ob terræ adjacentis densitatem capit : pari ratione anima quæ non exuit se his corporalibus, quæque præ eorum pondere minime respirat, infecunda permanet, terrenorum pondere depressa ; et ob id, supernum auxilium non recipiens, infructuosa manet. Porro ab infructuosa anima Spiritus sanctus se submovet : cadunt etiam sepes, angelorum subsidia ; irruunt autem peregrini ad nos pervadentes, nimirum potestates illæ peccatorum circa doctrinam commissorum effectrices. Quin etiam cupiditates quæ eam præoccupaverant, instar suis bruto impetu irruentis, seque in fetido putore voluntatis, ipsam

καὶ στερεωτέρα τροφῇ τῇ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον διδασκαλίᾳ τὴν πόλιτείαν μεταπαρέδωκεν. Ἐγκαταλειφθήσεται οὖν ἡ Σιών, καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον, τὸ φυλακτῆριον τῆς ὀπώρας. Ἡ δὲ ὀπώρα οὐχὶ στερεὰ τροφή καὶ μόνιμος, ἀλλ' ἀπαλή (43) καὶ πρόσκαιρος. Τοιοῦτος δὲ ὁ νόμος, μίμημα ἔχων λατρείας, οὐκ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν· διότι ὑπόδειγμά ἐστι καὶ σκιά τῶν ἐπουρανίων. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ καθέκαστον ψυχὴ ἀμπέλῳ παρεικάζεται, ὡς ἐν ψαλμῷ· Ἡ γυνὴ σου ὡς ἄμπελος εὐθηνούσα· καὶ ὁ Κύριος, Ἐγὼ, φησὶν, ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· μήποτε καὶ εἰς ἡμᾶς φθάνῃ τὰ ἠπειλημένα, ὅταν μὴ ἀποδίδωμεν τοὺς ἐπιβάλλοντας ἡμῖν καρπούς. Τάχα γὰρ σκηνὴ μὲν ἐστὶ τὸ σῶμα, ᾧ ἐνοικεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐκ οἶδατε γὰρ, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν ; Ἀμπελῶν δὲ ἡ ψυχὴ, τὴν καρποφορίαν ἀξίαν τῆς ἐξ ἀρχῆς φυτείας καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γεωργίας ἀπαιτούμενη. Ἐφυτεύθη γὰρ ἀληθινὴ κατ' εἰκόνα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γενομένη· γεωργεῖται δὲ ταῖς κατὰ μέρος ἐπιμελείαις τοῦ κτίσαντος, ὅς τὸ μὲν καρποφοροῦν καθαίρει, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ. Ἐὰν γὰρ ἑαυτοὺς ἐπιθῶμεν τῇ καθρότητι τοῦ βίου, συλλαμβάνεται ἡμῖν πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν παθῶν κάθαρσιν ὁ Θεὸς, τελειῶν τὴν περὶ τὸ ἀγαθὸν σπουδὴν καὶ προθυμίαν. Ὡς περ οὖν κλαδεύεται ἄμπελος, ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς περιττοῖς φορᾶς κωλυομένη· οὕτω καὶ ψυχῆς τὴν περὶ τὰ μάταια σπουδὴν περικόπτομεν (44), πᾶσαν αὐτῆς τὴν δύναμιν ἐπὶ τὴν τῶν σπουδαίων ἔργων καρποφορίαν ταμιευόμενοι· μήπως ὕλομανήσασα ἐν τῷ ἐπιδεικτικῷ κοσμῷ, πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀρέσκειαν τὴν ὅλην ἑαυτῆς δύναμιν ἐκκενώσῃ, οἶονεὶ περὶ φύλλα καὶ ἔλικας, τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου, ἀσχοληθεῖσα. Ἀλλὰ καὶ σκάπτεται ἡ ψυχὴ πάντα εἰς τὴν ἰδίαν τροφὴν οἰκιοῦσα τὰ παρακείμενα, καὶ οὕτως ἑαυτὴν εὐτρεπίζουσα πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Πνεύματος. Ὡς περ γὰρ μὴ σκαφεῖσα ἄμπελος ἀδιάπνευστός ἐστι, καὶ τῆς ἐκ τοῦ ὕδατος ὠφελείας διὰ τὴν πυκνότητα τῆς παρακειμένης γῆς ἀνεπίδεκτος· οὕτως ἡ μὴ ἀποσκευασαμένη τὰ σωματικά ψυχῆ, καὶ ἐκ τοῦ βάρους αὐτῶν ἀναπνεύσασα, ἄγονος διαμένει τῷ βάρει τῶν ὑλικῶν πεπιλημένη (45), καὶ διὰ τοῦτο, τῆς ἀνωθεν μὴ μεταλαμβάνουσα βοήθειας, ἀκαρπος μένει. Τῆς δὲ ἀκάρπου ψυχῆς ἀφίσταται μὲν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πίπτουσι δὲ οἱ φραγμοὶ, αἱ τῶν ἀγγέλων βοήθειαι· εἰσπίπτουσι δὲ οἱ ξένοι οἱ διοδεύοντες ἡμᾶς, αἱ τῶν περὶ τὴν γνῶσιν ἀμαρτημάτων ἐνεργητικαὶ δυνάμεις· τὰ τε πάθη προκαταλαμβάνοντα (46) λυμαίνει, ὡς δίκην ἀλόγιστα ὄρμῶντος, καὶ καλινδομένου ταῖς δυσωδίαις. Καὶ τότε πληροῦται ἐπὶ τὴν τοιαύτην ψυχὴν τὸ, Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκηνὴ ἐν

¹⁹ Psal. cxxvii, 3. ²⁰ Joan. xv, 5. ²¹ I Cor. vi, 19. ²² Jerem. ii, 21. ²³ Joan. xv, 2.

(43) Sic mss. At editi, ἀπατηλή, corrupte.

(44) Dissident inter se mss. et editi. Regii primus et secundus cum duobus aliis, ψυχῆς... περικόπτομεν... ταμιευόμενοι. Reg. tertius, ψυχῆ... περικόπτομένη... ταμιευομένη. Reg. quartus, ψυχῆ... περικόπτομένη... ταμιεύει. Editi denique, ψυχῆ... περικόπτομένη ταμιεύεται.

(45) Reg. secundus et duo alii mss., ἐπειλημένη, *detenta*. Alii duo mss. cum editis, πεπιλημένη, *depressa*. Sensus eodem redit.

(46) Sic mss. sex. Editi προκαταλαμβάνοντα. Statim sex mss., ὄρμῶντος καὶ καλινδομένου, nisi quod desit in tribus conjunctio καί. Editi, ὄρμῶντος κυλινδομένου.

ἀμπελῶνι. Ἀλλὰ καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἐν σικυη-
ράτῳ. Οἱ μὴ τὰ ἄξια τῆς θείας ἀποθήκης καρποφοροῦν-
τες, ἀλλὰ τοῖς εὐφθάρτοις καρποῖς τοῦ κόσμου τούτου
ἐπαγαλλόμενοι· οἱ πλούτῳ πεποιθότες· οἱ δόξῃ
ἐπαιρόμενοι (47)· οἱ ἐπ' εὐγενεῖα προγόνων, ἢ εὐεξία
σωματικῇ μέγα φρονοῦντες, σικυηράτῳ εἰκόσιν,
ἄτροφον καρπὸν γεωργοῦντες, φυσήματος ἀλαζονικοῦ
ὑποπιμπλῶντα, καὶ ὀγκῶ ματαίῳ τὴν ψυχὴν ἐξοιδάινειν
καὶ ὑπερφυσᾶσθαι παρασκευάζοντα. Ὡν ἐφιέμενος ὁ
ἐπιθυμητῆς λαός, ἐτάφη ἐν ἐρήμῳ (48)· "Ἐκλαίον γὰρ,
φῆσι, μνησθέντες τῶν σικύων, καὶ κῶν πεπόνων, τῶν
Αἰγυπτιακῶν βρωμάτων, ἃ οὐκ ἂν φάγοι Ἰσραηλι-
της, ὁ τῷ οὐρανίῳ ἄρτι τῷ μάννα τρεφόμενος· ὃν
ἐξουθενοῦντες (49) οἱ τότε, τῶν κρομμύων ἐπεθύμουν.
"Α μὴ πάθωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν ἡδονικὸν βίον τοῦ λο-
γικοῦ προτιμῶντες. Κρομμύοις γὰρ τῷ ὄντι καὶ
σκορόδοις αἱ διὰ τοῦ σώματος ἡδοναὶ προσεοίκασι,
πολὺ μὲν τὸ δριμύ καὶ ἐρεθιστικὸν παρεχόμεναι,
δυσωδίαν δὲ χαλεπὴν καὶ δυσένκιπτον ἀναφειῖσαι τῷ
βάθει, οἷς ἂν ἐγγένωνται, δακρύων δὲ πλῆθος τοῖς
δεχομένοις (50) αὐτὰς προσξενούσαι. Ἐν ταῖς ἀπειλαῖς
δὲ ἐστὶ καὶ τὸ ὡς πολιορκουμένην πόλιν ἐγκαταλει-
φθήσεσθαι. Περικαθίζονται (51) ἡμᾶς οἱ πολέμιοι,
ἐπιτηροῦντες ἡμῶν τὴν ἄνεσιν, ἵνα ἀφυλάκτοις ἡμῖν
ἐπιθῶνται. Ὡσπερ οὖν ἐκπολιορκηθεῖσα πόλις, διαρ-
πασθέντος τοῦ πλούτου τοῦ ἐναποκειμένου αὐτῇ, οὐ
πύλας ἔχει κεκλεισμένας, οὐ φύλακας ἐπὶ τῶν τει-
χῶν ἀγρυπνοῦντας· οὕτω ψυχὴ τῶν ὑπαρχόντων (52)
αὐτῇ παρὰ τῆς θείας δωρεᾶς θησαυρῶν ἐκκενωθεῖσα,
ὡς ἀναξία λοιπὸν τῆς θείας φρουρᾶς ὑπεροράται. Διὰ
τοῦτο εἶρηται τὸ, Πάση φυλακῇ τήρει σὴν καρ-
δίαν. Πρὸς οὖν τὸ (53) οὕτω γρηγορεῖν καὶ νήφειν,
εὐχόμεθα ἵνα καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπαγρυπνεῖν ἡμῶν
τῇ φυλακῇ ζητῶμεν ἵνα μὴ νυστάξῃ μηδὲ ὑπνώσῃ ὁ
φυλάσων τὸν Ἰσραήλ. Ἐὰν γὰρ μὴ Κύριος φυλάξῃ
πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσων· Ὅταν
δὲ διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐγκαταλεί-
πη (54) ἡμῶν τὴν φρουρὰν, ἔτοιμοι εἰς διαρπαγὴν
καὶ αἰχμαλωσίας καὶ ἀπαγωγὰς τοῖς πολεμίοις ἐκκεί-
μεθα (55).

qui custodit ²⁷. Cæterum ubi nostram dereliquerit

corrumpunt. Atque tunc circa ejusmodi animam
impletur illud: *Derelinquetur filia Sion, sicut ta-
bernaculum in vinea. Sed, Et sicut tugurium in cu-
cumerario.* Qui fructus proferunt divina apotheca
indignos, imo qui de mundi hujus fructibus corru-
ptioni obnoxiiis gloriantur: qui confidunt in divitiis:
qui de gloria efferuntur: qui de majorum suorum
nobilitate, vel de bona corporis habitudine super-
biunt, hi ad cucumerarium similitudine accedunt,
fructum producentes nihil edulem, qui superbo flatu
adimplet, efficitque ut inani tumore turgeat anima,
ac supra modum infletur. Quarum rerum desiderio
cum teneretur concupiscens populus, in deserto
sepultus est. Flebant enim, ait Scriptura ²⁴, memo-
res cucumerum, et peponum, eduliorum Ægyptia-
corum, quæ sane nunquam Israelita ille comederit,
qui coelesti pane, nimirum manna, enutritur, quem
qui tunc fastidiebant, concupiscebant cepas. Porro
isthæc nobis vitam voluptariam ei quæ ratione
regitur præferentibus nequaquam accidunt. Nam
revera voluptates corporeæ cepis assimilæ sunt
et alliis: multum quippe **395** acrimoniæ et irrita-
menti creant; ac graveolentiam intolerabilem et fere
illutibilem ex imo immittunt iis in quos grassatæ
fuerint, multumque lacrymarum conciliant suis
assectatoribus. Est autem et illud in comminationi-
bus, derelictum iri ut civitatem expugnatam. Nos
obsident hostes, nostram desidiæ observantes,
ut nos incautos adorianur. Quemadmodum igitur
expugnatæ civitatis portæ, direptis quæ in ea re-
condabantur divitiis, non jam obserantur, nec am-
plius in mœnibus vigilant excubiæ: sic anima the-
sauris ex divino munere obtentis denudata, tanquam
divina jam custodia sit indigna, despicitur. Qua-
propter dictum est illud: *Omni custodia serva cor
tuum* ²⁵. Itaque præterquam quod ita vigilamus, ac
sobrii sumus, precamur et quoniam ipsi nostræ
custodiæ advigilamus, idcirco efflagitemus, ut ne
dormitet, neque dormiat qui custodit Israel ²⁶. *Nisi
enim Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat*

custodiam propter inopiam ac vacuitatem bonorum
operum, et ab hostibus in captivitatem carceremque abdu-
cimur.

²⁴ Num. xi, 5. ²⁵ Prov. iv, 23 ²⁶ Psal. cxv, 4. ²⁷ Psal. cxxvi, 1.

(47) Codices tres, ἐπεριδόμενοι *innixi*. Alii tres **D**
codices cum editis, multo melius, ἐπαιρόμενοι, *elati*.
Ibidem duo mss., ἢ ἐπ' εὐγ. Alii et editi, οἱ ἐπ'
εὐγ.

(48) Editi et tres mss., ἐτάφη ἐν ἐρήμῳ, unde
Tilmannus. *In eremo nutritus est*, pessime. At **H.** et
J. cum Colbertinis primo et tertio, ἐτάφη ἐν ἐρή-
μῳ, *In deserto sepultus est*, optime. Ita enim legi-
tur Numer. xi, 34: "Ὅτι ἔθαψαν τὸν λαὸν τὸν ἐπε-
θυμητῆν. *Quia illic sepeliverunt populum concupito-
rem.* Hic locus, ut observat Ducæus, recte et emen-
date legebatur apud Procopium, pag. 16.

(49) Ita Reg. secundus et alii quinque. Editi vero
ἄρτι μάννα τρεφόμενος ὃν ἐξουθενοῦσιν. Mox nostri
sex mss. βίον τοῦ λογικοῦ. Editi, βίον τοῦ λογιστι-
κοῦ.

(50) Editi cum tribus mss., δεχομένοις. Alii tres

mss., προσδεχομένοις.

(51) Reg. secundus, περικαθίζονται γάρ. Statim
editi cum tribus mss., ἀφυλάκτοις ἡμῖν. Alii tres
mss., ἀφυλάκτως.

(52) Codices quinque, ὑπαρχόντων, et ita quoque
legitur in Reg. primo prima inanu. At hic codex
cum editis secunda manu, ἐνυπαρχόντων.

(55) Alii mss., τῷ, rectius: alii, τό. Editi, μὲν
οὖν τό. Mox quinque mss., εὐχόμεθα. Editi et Colb.
primus, εὐχόμεθα, bene. Subinde mss. sex, διὰ τοῦ
αὐτοῦ. Editi, αὐτοῦ.

(54) Codices quatuor, ἐγκαταλίπη.

(55) Editi et quatuor mss., ἐκκείμεθα. At Colber-
tini primus et tertius ἐσόμεθα, sed ita tamen, ut
Colb. tertius emendatus sit, habeatque in margine,
ἐκκείμεθα. Aliquanto post Reg. secundus, καὶ ὅλως
ὁ λαός.

22. VESR. 9. *Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset A nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorrha similes essemus.* Gens tota ei peccatrix est, universusque populus plenus est iniquitatibus, et omnes filii iniqui sunt, quodnam semen est Israeli derelictum quod impediatur ne Sodomorum et Gomorrhæ pœnas ac supplicia pertulerit? Nam quod ipsi Israeli inerat semen, semen erat nequam, nec salutem præstabat, sed interitu erat dignum. Quale igitur illud erat? An non id de quo in promissionibus Ahrahæ dictum est: *Tibi dabo et semini tuo* ²⁸? *Non enim dixit, inquit, Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in uno: Et semini tuo, qui est Christus* ²⁹. Hoc itaque semen eos, qui pro merito eorum quæ in vita gesserant, Sodomorum supplicia pati, et igni ac sulphure ob nequitiam Sodomiticæ mensuræ haud imparem consumi debuissent, suo ipsius adventu liberavit. Verumtamen etiam post admissum in Christum peccatum, *Reliquiæ quidem secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt* ³⁰: cæteri vero excæcati sunt, et subversioni traditi, uli ait Amos: *Subverti enim vos, sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrham, et ne sic quidem conversi estis ad me, dicit Dominus* ³¹. Quanquam sæpe minatus est, sæpe pepercit; postea tamen in cor haud pœnitens calamitates operibus eorum dignas invexit. Siquidem in quodam propheta, ad vindictam quidem ob populi iniquitatem propendet: sed cunctatur ob suam **396** erga homines benignitatem. *Quid statuum tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? Quasi Adama ponam te, et sicut Seboim* ³². Utraque autem ad Sodomiticam pentapolin C pertinet. Deinde per exsuperantiam clementiæ suæ subjungit: *Conversum est cor meum in eodem: conturbata est pœnitudo mea. Nequaquam faciam juxta iram furoris mei* ³³. Attamen ubi ad extremam delapsi sunt prævaricationem, templum quidem igni conflagravit, civitas autem tota tradita igni est; ac ipsi fame, peste, seditione, mutuisque insidiis sunt consumpti. Porro ex omni Israel pars quæ in Christum credidit, salva facta est: quandoquidem in

22. Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμοιώθημεν. Εἶ ὅλον τὸ ἔθνος ἀμαρτωλὸν, καὶ ὄλος ὁ λαὸς πλήρης ἀνομιῶν, καὶ πάντες υἱοὶ ἀνομοί, ποῖον ἐναφείθη σπέρμα τῷ Ἰσραὴλ, τὸ κωλύσαι τὰ Σοδόμων καὶ Γομόρρας αὐτὸν ὑπομεῖναι παθήματα; Τὸ μὲν γὰρ ἐνοπάρχον σπέρμα τῷ Ἰσραὴλ, σπέρμα ἦν πονηρὸν, οὐχὶ σωτηρίας αἴτιον, ἀλλ' ἀπωλείας ἄξιον. Ποῖον οὖν ἦν τοῦτο; μήποτε περὶ οὗ εἴρηται ἐν ἐπαγγελίαις τῷ Ἀβραάμ τὸ, Σοὶ δώσω καὶ τῷ σπέρματί σου (56); Οὐ γὰρ εἶπε, φησὶ, καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν· ἀλλ' ὡς ἐπὶ ἑνὸς, καὶ τῷ σπέρματί σου. ὅς ἐστι Χριστός. Τοῦτο οὖν τὸ σπέρμα, τοὺς, ὅσον ἐπὶ τῇ ἀξίᾳ τῶν βεβιωμένων, βυβίλοντας παθεῖν τὰ Σοδόμων, καὶ πυρὶ καὶ θείῳ ἐκτριβῆναι διὰ τὴν κακίαν φθάνουσιν εἰς τὸ Σοδομητικὸν μέτρον, τῇ παρ' ἑαυτοῦ παρουσίᾳ ἐκώλυσεν. Ἄλλ' ὅμως καὶ μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀμαρτίαν, τὸ μὲν λείμμα (57) κατ' ἐκλογὴν χάριτος ἐσώθη, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν, οἱ καὶ παρεδόθησαν τῇ καταστροφῇ, ὡς φησὶν Ἀμώς· Κατέστρεψα γὰρ ὑμᾶς (58), καθὼς κατέστρεψε Κύριος Σόδομα καὶ Γόμορρα, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐπεστρέψατε πρὸς με, λέγει Κύριος. Καίτοι πολλάκις ἀπειλήσας, πολλάκις ἐφείσατο· ὕστερον δὲ ἐπήγαγε τῇ ἀμετανοήτῳ καρδίᾳ τὰ ἄξια τῶν ἔργων πάθη. Ἐν γὰρ τινὶ προφήτῃ ὄρμη μὲν πρὸς τὴν ἐκδίκησιν διὰ τὴν ἀδικίαν τοῦ λαοῦ, ἐπέχει δὲ διὰ τὴν οἰκίαν φιλάνθρωπίαν. Τί σε διαθῶ, Ἐφραΐμ; τί σοι ποιήσω, Ἰούδα; Ὡς Ἀδαμα θέσομαι σε, καὶ ὡς Σεβοίμ· αὐταὶ δὲ εἰσι τῆς Σοδομητικῆς πενταπόλεως. Εἶτα ὑπερβολῇ φιλάνθρωπίας εὐθὺς ἐπάγει· Μετεστράφη ἡ καρδία μου ἐν τῷ αὐτῷ (59), συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου. Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν (60) τοῦ θυμοῦ μου. Ἄλλ' ὅμως ὅτε εἰς τὴν ἐσχάτην παρανομίαν ἐξέπεσαν, κατεπρήσθη μὲν τὸ ἱερὸν, ἡ δὲ πόλις πᾶσα πυρὶ καυστος γέγονε, λιμῶν δὲ καὶ λοιμῶν, καὶ στάσει καὶ ἐπιβουλαῖς ταῖς κατ' ἀλλήλων ἐξανηλώθησαν. Τὸ μὲντοι μέρος τῶν πιστευσάντων εἰς Χριστὸν διεσώθη, ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ ἐν ὀλίγοις εὐρεθείσης τῆς ἐκλογῆς.

²⁸ Gen. xv, 18. ²⁹ Galat. iii, 16. ³⁰ Rom. xi, 5. ³¹ Amos iv, 11. ³² Ose. xi, 8. ³³ ibid. et 9.

(56) Ita mss. At editi, σπέρματί σου ὅς ἐστι Χριστός. Sed illa, ὅς ἐστι Χριστός, e glossemate fluxisse credi merito possunt.

(57) Editi et Colb. primus cum utroque Combef. λῆμμα, *assumptio*: quæ lectio, etsi insolita est, non videtur tamen Combefisio violenta, eique satis probatur. At Colb. secundus et Reg. quartus cum sacro textu, λείμμα, *reliquiæ*. Ibidem Regii primus, secundus, tertius et quartus cum Colbertinis primo ex secundo et cum editis, ἐσώθη· pro qua voce in Vulgata Græca simpliciter et sine ullo additamento legitur, γέγονεν. Fortasse in mentem venire alicui possit, non aliter Vulgatæ auctorem legisse, quam ἐσώθη, cum sic interpretatus sit Rom. xi, 5, *Reliquiæ salvæ factæ sunt*. Aut potius, interpretes ille credi potest scriptum in veteribus libris reperisse, γέγονε σωζόμενον. Nec mirum videbitur hominibus, in hoc studiorum genere tritis, vocem σωζόμενον in textu sacro deesse, cum non raro librarii vocem aliquam inter scribendum omittant.

(58) Editi, ὑμᾶς, φησὶ. Deest φησὶ in mss. Mox mss. quinque, ἐπεστρέψατε. Editi, ἐπιστρέψετε. Subinde quatuor., καίτοι. Editi, καὶ τά.

(59) Quod ait Combefisius, putare se, a LXX interpretibus scriptum non fuisse, ἐν τῷ αὐτῷ, sed ἐν ἑμαυτῷ, *in me ipso*, de eo dubitari vix posse arbitramur. Atque hoc, ut idem ille vir doctissimus observavit, eo probabilius videri debet, quod Vulgatæ auctor ita legisse putandus sit, cum verterit Osee xi, 8, *Conversum est in me cor meum*. Quoniam tamen et in editis et in nostris mss. perinde atque apud LXX legitur, ἐν τῷ αὐτῷ, nec licet nobis quidquam in sacris paginis mutare, ad verbum interpretati sumus, *in eodem*.

(60) Reg. secundus cum Colb. itidem secundo, ὀργήν. Editi et aliquot mss., ὀργήν. Nec ita multo post mss. quatuor, ἐξέπεσαν. Alii duo mss., cum editis, ἐξέπεσαν. Vox collectiva λαός facit ut scriptura utraque ex æquo possit admitti.

ὅπερ ὡς ζύμη γενόμενον τοῖς ἔθνεσι, πάντα πρὸς τὴν οἴκειαν εἴλκυσεν ὁμοιότητα· ὥστε καὶ ἀπ' ἐκείνου καὶ Ἰσραὴλ χρηματίζειν καὶ λαὸν Κυρίου, καὶ εἶναι τὸν ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖον (61), καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπαγγελιῶν κληρονόμον, τὸν ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκότα. Ἐπεὶ δὲ Σόδομα ἐρμηνεύεται ἐκκλησις, Γόμορρα δὲ στάσις, καὶ τοιοῦτόν τινα νοῦν ὑποβάλλει ἡ ἐρμηνεία τῶν ὀνομάτων, ὅτι εἰ μὴ ἦλθε τὸ σπέρμα ὃ ἐπήγγελλτο, οὐδὲν ἐκώλυεν ἡμᾶς εἰς παντελεῖ ἀπώλειαν ἐκπεσεῖν, ἐκκλίναντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰ μὴ εἰρήνη ἡμῖν ἐπεφάνη ἐξ ὕψους, Ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, ἕκαστος ἂν ὑπὸ τῆς ἰδίας στάσεως καὶ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτῷ πολέμου (62) ἐξανηλώθημεν. Τὰ γὰρ πάθη τῆς ἀμαρτίας, καὶ πᾶσαι αἱ κατὰ ἀλογίαν κινήσεις, θορύβους ἀσιγήτους καὶ στάσιν ἀδιάλλακτον ἐμποιεῖν πεφύκασι ταῖς ψυχαῖς.

23. Αἰσθημένη (63) οὖν τῆς ὠφελείας ἐκ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, ὅς ὡς σπέρμα μικρὸν διὰ τῆς ἀνθρωπείας σαρκὸς ἐνέπεσεν ἡμῶν τῷ βίῳ, ταῦτα λέγει ἐν εὐχαριστίας εἶδει ἡ Ἐκκλησία· Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων· προσέχετε νόμον Θεοῦ, λαὸς Γομορράς· ἵνα δείξη, ὅτι ἡ τοῦ σπέρματος τοῦ ἐγκαταλειφθέντος αὐτῇ παρὰ Κυρίου Σαβαώθ παρουσία, αἰτία αὐτοῖς γέγονε τῆς σωτηρίας (64). Ἐπεὶ, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, τοῖς παθήμασι τῆς Σοδομηνῆς (65) ὑπόδιοι ἦσαν, ἄρχοντας αὐτοῦς Σοδόμων καὶ λαὸν Γομορράς προσαγορεύει ὑπὲρ τὴν κακίαν τὴν τῶν ἀρχόντων· διὰ τὸ οἶονε! μητρόπολιν μὲν εἶναι τῆς πονηρίας τὰ Σόδομα, ταύτης δὲ αὐτῆς κατὰ κακίας ὑπερβολὴν ὑπερέχειν τοὺς ἄρχοντας. Διὰ τί δὲ ἄρχοντες Σοδόμων, ἡ διότι καθάπερ ἐκεῖνοι παρητοῦντο τὸν τὰ δίκαια κρίνοντα Λὼτ, ὅτε ἐξαιρεῖσθαι τοὺς παρ' αὐτῷ ἐπιξενωθέντας ἐσπούδαζε, λέγοντες· Εἰσῆλθεσ παραικεῖν, μὴ καὶ κρίσιν κρίνειν· οὕτω καὶ οὗτοι τὸν δίκαιον κριτὴν παρητοῦντο, κράζοντες· Σταυροῦ, σταυροῦ (66)· αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον; Πολλῶν δὲ μείζων ἐνταῦθα ἡ μοχθηρία. Οἱ μὲν γὰρ εἰς ξένους καὶ μηδὲν ἡδικοκότες ἠσέλγαινον, οἱ δὲ εἰς τὸν τὰ μεγάλα αὐτοῦς καθ' ὑπερβολὴν (67) εὐεργετήσαντα· κάκεινοι μὲν εἰς ξένους, οὗτοι δὲ τὸν εἰς τὰ ἴδια ἐλ-

³⁴ Philipp. iv, 7. ³⁵ Gen. xix, 9. ³⁶ Luc. xxiii, 21.

(61) Sic quatuor mss. At editi, τῶν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίων, corrupte. Statim duo mss., ἐπεὶ δὲ. Editi et quatuor mss., ἐπειδὴ Σοδ. Subinde editi, ἐκκλησις. At quinque mss., ἐκκλησις, et ita quoque apud Procopium legitur.

(62) Codices duo, ἐν αὐτῷ. Deest ἐν in aliis mss. et in editis. Ibidem in Reg. secundo, pro πολέμου legitur, πολεμίου.

(63) Editi, αἰσθανομένη. At quinque mss., αἰσθημένη.

(64) Reg. secundus, Σαβαώθ αἰτία αὐτῇ αὐτοῖς γέγονε σωτηρίας ὑπόθεσις, etc. Sed, ut dicam quod sentio, emendatio hæc ejus esse videtur, qui, quod perspiceret aliquid hoc loco deesse, huic malo, quantum in se fuit, mederi conatus est. Rem autem ei male cecidisse, vel ex ipsa interpretatione constabit. Sic enim ad verbum licet vertere: *Seminis causa, ipsa eis fuit salutis causa, seu origo*, id quod

A paucis inventa electio est: quæ portio velut fermenti vicem inter gentes explens, omnes sui ipsius similes effecit, ita ut ex illa populus Domini etiam Israel vocetur, sitque quivis qui ex gentibus crediderit, in abscondito Judæus, ac spiritualium hæres promissionum. Sed præterquam quod sonat, si Sodoma interpreteris, *declinationem*, Gomorrha vero *seditionem*, etiam ejusmodi sensum nobis exhibet horumce nominum interpretatio: quod nisi semen quod promissum fuerat, venisset, nihil vetuisset quominus nos in integram incidissemus perditionem, quippe qui declinasset a Domino. Et nisi pax nobis ab alto affulsisset, *Quæ exsuperat omnem sensum*³⁴, fuissemus singuli a propria rebellionem et ab inhabitante in nobis bello consumpti. Nam cupiditates ex peccato ortæ, omnesque commotiones a ratione alienæ, obstrepentes tumultus seditionemque implacabilem solent animabus parere.

23. Ecclesia igitur utilitatis ex Salvatoris adventu perceptæ conscia, qui velut exiguum semen vitæ nostræ illapsus est per humanam carnem, in modum actionis gratiarum hæc dicit: (Vers 10) *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: attendite legi Dei, populus Gomorrhæ*; ut ostendat, seminis ejus, quod ei a Domino Sabaoth relictum erat, adventum eis salutis fuisse causam originemque. Quoniam, quantum in eis situm erat, Sodominae urbis malis erant obnoxii; ipsos, cum essent principibus peiores, principes Sodomorum et populum Gomorrhæ appellat, quod Sodoma esset veluti nequitiae metropolis, ejusque principes exsuperantia iniquitatis superarent. Porro quid est quod vocentur Sodomorum principes? An quia quemadmodum illi repellebant a se et aversabantur Lot justa decernentem, cum eos quos hospitio receperat, ipsorum manibus eximere conaretur (dicebant nimirum: *Ingressus es ut advena, num etiam ut judicium judices*³⁵?), ita et hi rejiciebant æquum judicem, **397** clamantes: *Crucifige, crucifige*³⁶, ejusmodi virum tolle e terra? Hoc autem scelus multo majus est. Etenim illi quidem libidine acti, in hospites nihil de se male meritos furebant: hi vero cum impetunt, a quo erant beneficiis maximis affecti. Illi

D male sonat per se, nec ad rem pertinet. Maluimus igitur vocem παρουσία addere, non codicum quidem manu scriptorum freti ullo testimonio, sed Combetisii conjecturam secuti.

(65) Codices tres. Σοδομηνῆς. Reg. secundus, Σοδομινῆς. Editi, παθήμασι τοῖς Σοδομικοῖς. Mox aliquot mss., προσαγορεύει. Subinde tres mss., διὰ τὸ. Editi cum Reg. tertio, διὰ τοῦ.

(66) Codices quinque, σταύρου, σταύρου. Editi, diverso accentu, σταυροῦ, σταυροῦ· quæ scriptura inter variantes lectiones in Novo Testamento Oxoniensi legitur Luc. xxiii, 21. Illud quod sequitur, ἀπὸ τῆς γῆς, in tribus mss. desideratur.

(67) Sic editi. At quinque mss., αὐτοῦς οὐ μόνον ἔχοντα ὑπερβολὴν, nescio quo sensu. Mox editi et mss. οὗτοι δὲ τὸν εἰς τὰ· sed auctor quicumque ille fuit, aut scripsit, εἰς τὸν, aut particulam εἰς subaudivit.

in peregrinos, hi vero in eum qui in propria venit, fuere contumeliosi : illi quidem in angelos, hi vero in Deum. Quare principum Sodomiticorum nomen jure ac merito consecuti sunt. Attamen Deus in ipsos beneficus ad utiles suos sermones audiendos adhortatur, populumque his principibus subditum, et propter improbam doctrinam appellatum Gomorrhæ populum, ad præbendam legi attentionem inducit, dum solertioribus præcipit, ut audiant ; insipientibus, ut attendant ; vel, ut auribus percipiant, sicut cæteri interpretati sunt. Porro quanta est sermonem inter et legem differentia, tanto discrimine audire et auribus percipere inter se dissident. Est enim lex justorum et injustorum regula ; quæ quidem agenda sunt, imperans, ea vero quæ minime sunt facienda, prohibens : quam servat vulgus, tametsi ejus ignorat utilitatem. Sermo autem reddit etiam rationem, cur quædam sint constituta. Et maxime sermo noster, sublimi spiritalique sensu legem explicans, nuda et legali observatione nobilior est ac præstantior. Audire autem et auribus percipere, quid inter se differunt ? Quod audire mentis est, uti Dominus indicat, dum nos ad dictorum sententiam probe intelligendam exstimulat : *Qui habet aures audiendi audiat* ³⁷ : at vero auribus percipere est auribus nudum ingerere sonum. Quapropter populus in Exodo ait : *Omnia quæcunque dixerit Deus, faciemus, et audiemus* ³⁸ : tametsi consentaneum magis fuerat, ut dicerent : *Audiamus et faciamus*. Profecto facere ejus est, qui vel crassissima sit mente præditus, puta Sabbatum observare juxta corporalem sensum, ab escis abstinere, die octavo circumcidi, atque ter in anno in templo interesse : sed horum rationes assequi, id sane fuerit viri perfecti jam, ac multum scientia proveci. Ferunt autem hanc unam fuisse causam, quæ hujus temporis populum ad insidias prophetæ struendas impulerit. Jam vero nunquid ideo vocati sunt Sodomorum principes, quod improbis imperarent, an quia ipsi essent improbi ? Potest enim quis improbis imperans, ipse a subditorum nequitia esse immunis. Quod si de populo quidem obticuiet, fortassis locum aliquem posset habere ambiguitas. Nunc autem quia populus vocatus est Gomorrhæ populus, populus minus quam ipsius principes culpandus est : nimirum Sodoma pentapoli præfuisse ostendit Scriptura, eamque in iniquitate obtinuisse primatum et de omnibus malis longe cæteros superasse. His-

³⁷ Matth. xi, 15. ³⁸ Exod. xxiv, 3.

(68) Editi et tres mss., προκαλείται. Alii duo, προσκαλείται.

(69) Reg. secundus et Colb. itidem secundus, τὸ αὐτοῦ.

(70) Legitur in duobus mss., ἕγε. Ibidem aliquot mss., ὑψηλῶς. Editi, ὑψηλῶν. Rursus hoc ipso in loco quatuor mss., φιλῆς κατ' αὐτὸ τὸ γράμμα. Editi, κατὰ τὸ γράμμα.

(71) Editi et Colb. primus secunda manu et recenti, ποιήσωμεν καὶ ἀκουσώμεθα, et ita quoque editum invenimus apud LXX. At alii quatuor mss., ποιήσωμεν καὶ ἀκουσώμεθα, *Faciamus et audiamus*. Sta-

θόντα· κάκεινοι μὲν εἰς ἀγγέλους, οὗτοι δὲ εἰς τὸν θεόν. Διὰ τοῦτο δικαίως τῆς τῶν Σοδομιτικῶν ἀρχόντων προσηγορίας ἠξίωονται. Ἄλλ' ὅμως τούτους εὐεργετῶν ὁ θεός, εἰς τὴν τῶν ὠφελίμων αὐτοῦ λόγων ἀκοὴν προκαλείται (68)· τὸν δὲ ὑπὸ τούτων ἀρχόμενον λαόν, καὶ ἐκ τῶν πονηρῶν διδασμάτων Γομόρρας λαὸν χρηματίζοντα, εἰς τὴν τοῦ νόμου προσοχὴν ἐπιστρέφει· τοῖς μὲν ἐντρεχεστέροις τὸ ἀκοῦσαι προστάσσει, τοῖς δὲ ἀσυνέτοις τὸ προσέχειν, ἢ τὸ ἐνωτίζεσθαι, ὅπερ ἕτεροι ἐκδεδώκασι. Ὅση δὲ λόγου πρὸς νόμον διαφορά, τοσαύτη καὶ τοῦ ἀκούειν πρὸς τὸ ἐνωτίζεσθαι. Ὁ μὲν γὰρ νόμος κανὼν δικαίων ἐστὶ καὶ ἀδίκων, προστατικὸς μὲν ὢν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸς δὲ ὢν οὐ ποιητέον· οὗ φυλακτικὸς ἐστὶν ὁ πολὺς, κἂν τὸ ἐν αὐτῷ (69) ὠφέλιμον ἀγνοῇ. Ὁ δὲ λόγος καὶ τῆς αἰτίας ἐστὶν ἀποδοτικὸς καθ' ἣν τάδε τινὰ διατέτακται. Καὶ μάλιστα ὁ (70) καθ' ἡμᾶς λόγος, ὑψηλῶς τὸν νόμον καὶ πνευματικῶς ἐξηγούμενος, τιμιώτερός ἐστι τῆς ψιλῆς κατὰ τὸ γράμμα παρατηρήσεως. Τί δὲ τὸ ἀκούειν τοῦ ἐνωτίζεσθαι διαφέρει ; Ὅτι τὸ μὲν ἀκούειν διανοίας ἐστίν, ὡς δηλοῖ ὁ Κύριος διεγείρων εἰς τὸ συνετῶς κατακούειν τοῦ βουλήματος τῶν λεγομένων· Ὁ ἔχων ὧτα ἀκούειν, ἀκουέτω· τὸ δὲ ἐνωτίζεσθαι, ψιλὸν τὸν ἦχον ἐντίθεσθαι τοῖς ὠσὶ· Διὸ καὶ ὁ λαὸς ἐν τῇ Ἐξόδῳ φησὶ· Πάντα, ὅσα ἐὰν εἴπῃ ὁ θεός ποιήσωμεν, καὶ ἀκουσώμεθα (71). Καίτοιγε ἀκολουθότερον ἦν εἰπεῖν· Ἀκουσώμεθα καὶ ποιήσωμεν· ἀλλὰ τὸ μὲν ποιῆσαι παντός ἐστι τοῦ παχυτάτου τὴν διάνοιαν, οἷον τηρῆσαι σωματικῶς τὸ Σάββατον, καὶ ἀπέχεσθαι (72) βρωμάτων, καὶ περιτεμεῖν τῇ ὀγδόῃ, καὶ τὸ τρις τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθῆναι ἐν τῷ ναῷ· τοῖς δὲ λόγοις τούτων ἐπιβαλεῖν, τοῦ τελείου ἤδη καὶ ἐπὶ πολὺ διαβεβηκός τῃ γνώσει. Φασὶ δὲ μίαν ταύτην αἰτίαν εἶναι τὴν κινήσασαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ προφήτου ἐπιβουλήν τοὺς τότε. Οἱ δὲ ἄρχοντες Σοδόμων πότερον διὰ τὸ πονηρῶν ἄρχειν προσηγορεύθησαν, ἢ διὰ τὸ πονηροὶ εἶναι ; Δύναται γὰρ τις κακῶν ἄρχων αὐτὸς ἀπηλλάχθαι τῆς κακίας τῶν ἀρχομένων. Ἄλλ' εἰ μὲν περὶ τοῦ λαοῦ ἀπεσιωπήθη (73), τυχὸν ἂν εἶχέ τινα χώραν ἢ ἀμφίβολα· νῦν δὲ τῷ λαῷ Γομόρρας ὁ λαὸς ὠνομάσθη (74), τὸ ἦττον ψεκτὸν τοῦ λαοῦ παρὰ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν, τοῦ λόγου δηλοῦντος διὰ τὸ προκαθεῖζεσθαι τὰ Σόδομα τῆς πενταπόλεως, καὶ αὐτὴν ἔχειν τὰ οἶονεὶ ἀρχεῖα τῆς πονηρίας, καὶ τῆς ἐν πᾶσιν κακοῖς ὑπεροχῆς ἠξιώσθαι. Ἀρχοντας δὲ Σοδόμων ἡ ἱστορία οὐ παραδέδωκε πλὴν τῶν βασιλέων τῶν ἠττηθέντων. Διὰ μέντοι τὸν πεπαρρησιασμένον τούτων

tim editi et duo mss., ἀκουσώμεθα καὶ ποιήσωμεν. Reg. primus, ἀκουσώμεθα καὶ ποιήσωμεν.

(72) Codices aliquot ἀποσχέσθαι. Ibidem quinque mss., περιτεμεῖν. Editi, περιτέμνειν. Nec ita multo post mss. quinque, τούτων ἐπιβαλεῖν. Editi, ἐπιβάλλειν.

(73) Editi, ἐσιωπήθη. At quinque mss., ἀπεσιωπήθη.

(74) Codices quatuor, τὸ λαὸς Γομόρρας ὁ λαὸς ὠνομάσθη, nisi quod in uno post illud, ὁ λαὸς, addatur, ἔλος. Reg. secundus, διὰ τῷ λαῷ. ὠνομάσθη. Editi, διὰ τὸ λαὸς... ὠνομάσθη.

τῶν ἀδικούντων ἔλεγχον, ὁ Ἀπόστολος φησι περὶ τοῦ Ἰσραήλ· Ἀποτολμᾶ καὶ λέγει. Χρήσεται δὲ ποτε τούτοις ὁ ἐν δύγμασιν ὑγιέσι καὶ ἀνεπιλήπτῳ βίῳ τυγχάνων πρὸς ἄρχοντας Ἐκκλησιῶν παρανόμως βιοῦντας (75), καὶ λαὸν ἐκκλίνοντα καὶ ἀχρείως πολιτευόμενον.

versus Ecclesiarum principes vitam flagitiosam ducentes, nec non adversus populum aberrantem ac inutiliter conversantem.

24. Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος. Ἐν τῶν ὀφειλόντων ἀκουσθῆναι παρὰ τῶν ἀρχόντων, καὶ παρὰ τοῦ λαοῦ φυλαχθῆναι, τὸ, Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; Θυσίαι ἀσεβῶν βδέλυγμα Κυρίου (76). Ἡὼς δὲ διὰ θυσιῶν τῶν ἐν ἀλήθειᾳ προσαγομένων ἀνευ ἀξιολόγου μετανοίας ἐλπίζετε εὐρήσειν τινὰ ἀπολύτρωσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν; Οὐ γὰρ ἐν αἵματι ζῶων, οὐδὲ ἐν σφαγαῖς ἐπιβωμίαις, ἀλλ' ἐπὶ καρδίᾳ συντριμμένῃ Θεὸς ἰλάσκειται· Θυσία γὰρ τῷ Θεῷ πνεῦμα συντριμμένον. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐν δαπάναις μὲν ἀφειδεῖς, μὴ μετανοοῦντας δὲ διὰ τῶν ἔργων, ἀρμόσει λέγεσθαι· Διὰ τοῦτο οὐχὶ καθόλου θυσίας παραιτεῖται ὁ λόγος, ἀλλὰ τὰς Ἰουδαϊκὰς. Τί γὰρ μοι πλῆθος, φησὶ, τῶν θυσιῶν ὑμῶν; Καὶ τὸ μὲν πλῆθος ἀποπέμπεται, μίαν δὲ θυσίαν ἐπιζητεῖ. Αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτὸν προσάγει (77) τῷ Θεῷ, παριστῶν ἑαυτὸν θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, διὰ τῆς λογικῆς λατρείας θύων τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ τὸν νόμον θυσιῶν ὡς ἀχρεῖον ἐκβέβληται, μία θυσία προσεδέχθη ἐπ' ἐσχάτων τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἀμαρτίας ἀνενεχθεῖσα. Ὁ γὰρ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ἔρε τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἑαυτὸν ἀνενεγκὼν προσφορὰν καὶ θυσίαν εἰς ὄσμην εὐωδίας.

25. Πλήρης εἰμί (78). Ἐνταῦθα καλῶς ἔχει περιουσιθῆναι τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀρχῆς ἀρξασθαι τῶν (79) ἐξῆς. Τὸ μὲν γὰρ πεπληρωθῆναι τῆς ἰδίας μακαριότητος, καὶ ἀνευδεῶς ἔχειν ἑαυτοῦ, προπωδέστατον τῷ Θεῷ· τὸ δὲ τῆς ἀπὸ τῶν ὀλοκαυτωμάτων κλίσεως καὶ τοῦ αἵματος τῶν σφαζομένων πεπληρωθῆναι λέγειν, ἀνάξιον τοῦ Θεοῦ. Πλήρης οὖν ἔστιν Ἄφ' οὗ τοῦ πληρώματος (80) ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Δαίμοσι μὲν γὰρ (81) διὰ τὸ φιλήδονον καὶ ἐμπαθὲς αἱ θυσίαι φέρουσι τινὰ ἡδονὴν καὶ χρεῖαν, ἐκθυμιώμεναι, διὰ τῆς καύσεως ἐξαμιζομένου τοῦ αἵματος, καὶ οὕτω διὰ τῆς τοιαύτης λεπτοποιήσεως εἰς τὴν σύστασιν αὐτῶν ἀναλαμβάνο-

³⁹ Rom. x, 20. ⁴⁰ Prov. xv, 8. ⁴¹ Psal. l, 19.
⁴² Joan. i, 16. ⁴³ Coloss. ii, 9.

(75) Ita quatuor mss. At editi cum Reg. primo, παρανομοῦντας καὶ κακῶς βιοῦντας. Hoc ipso in loco Reg. secundus, ἐκκλίναντα.

(76) Editi, παρὰ Κυρίου. Deest παρὰ in tribus mss. et in editione Romana.

(77) Tres mss., ἐπιζητεῖ, ἦν αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτὸν προσάγει. Unus ms., προσάγει· alter, προσάγει. Sed cætera in utroque ms. leguntur ut in contextu.

(78) Illud, Πλήρης εἰμί, hic et apud Procopium absolute ponitur, nec ad aliud quidquam refertur.

toria autem de principibus Sodomorum non facit mentionem, nisi quod regum devictorum commemorat. Atqui propter libertatem illam qua redarguuntur isti iniqui, de Isaia ait Apostolus ³⁹: *Audet et dicit*. Cæterum is cujus sana est doctrina et vita inculcata, poterit nonnunquam hac coarguendi licentia uti ad-

24. VERS. 11. *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus*. Ex his quæ a principibus debuerant audiri, et a populo observari, hoc unum est: *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? Sacrificia impiorum abominatio sunt Domino* ⁴⁰. Quomodo autem per victimas affatim oblatas sine condigna pœnitentia speratis vos aliquam animarum vestrarum redemptionem esse assecuturos? Non enim animalium sanguine, neque impositis aræ sacrificiis, sed contrito corde Deus placatur: siquidem *Sacrificium Deo spiritus contribulatus* ⁴¹. Porro id ipsum non inepte dicitur ad eos quoque qui ingentes impensas faciunt, nec tamen per opera agunt pœnitentiam. Quamobrem non omnino Scriptura rejicit sacrificia, sed tantum Judaica. *Quid enim, inquit, mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? Et quidem reprobatur multitudo; unam vero requirit hostiam*. Unusquisque Deo offerat se ipse, exhibens sese hostiam viventem, acceptam Deo, per rationalem cultum Deo laudis sacrificium immolans ⁴². Cum autem legalium victimarum multitudo tanquam vana rejecta sit, approbata est et oblata ultimis temporibus ad delendum peccatum hostia una. Etenim Dei Agnus abstulit mundi peccatum ⁴³, se ipsum offerens oblationem et hostiam in odorem suavitatis ⁴⁴.

25. *Plenus sum*. Hic abs re non fuerit lectioni finem imponere, exque alio principio quæ sunt deinceps discenda inchoare. Deum enim decet vel maxime, sua plenum esse beatitudine, nec ullius præter se egere: asserere autem ipsum holocaustorum nidore et occisarum victimarum sanguine plenum esse, Deo indignum est. Est igitur plenus, *De cujus plenitudine nos omnes accepimus* ⁴⁵, et in quo *Inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* ⁴⁶. Porro dæmones, utpote voluptatibus affectibusque indulgentes, ex victimis non nihil capiunt voluptatis ac emolumenti. Quippe dum incenduntur, sanguis per adustionem convertitur in vaporem, sicque in ejusmodi minutas partes resolutus, in eorum

⁴² Rom. xii, 1. ⁴³ Joau. i, 29. ⁴⁴ Ephes. v, 2.

Plenus sum. Similiter et in Vulgata: *Plenus sum. Holocausta arietum . . . nolui*. Sed non ita apud LXX, ubi sic legimus: *Πλήρης εἰμί ὀλοκαυτωμάτων κριῶν. Plenus sum holocaustis arietum*. Ultimam hanc lectionem et apud Eusebium et in aliquot mss. reperiri statim adnotabimus.

(79) Ita quinque mss. At editi, τὰ.

(80) Editi, πληρώματος αὐτοῦ. Vox αὐτοῦ in aliis quatuor mss. desideratur.

(81) Δαίμοσι μὲν γὰρ. Lege Præfationem.

substantiam subit. Omnino enim toti vaporibus aluntur, non quod eos mandant, aut injiciant in ventrem; sed perinde ut animalium pili, ungues et quæcunque sunt ejus generis, ad suam totam constituendam substantiam alimentum excipiunt. Quapropter avide gaudent nidoribus, ac fumum ex thure prodeuntem tanquam sibi ad alimoniam accommodatum exsorbent. **399** Et fortasse in animalibus inest aliqua cum dæmoniorum corporum proprietatibus necessitudo. Porro qui votis dæmonum explendis student, alii aliud offerunt, tanquam eis ad alimoniam accommodatius. Atqui vox isthæc Deo convenit, *Plenus sum*. Nihil ergo desidero, sed omnia penes me sunt. Bonum siquidem est, quod omnia appetunt. Deus autem vere bonus est. Sum fons et origo plenitudinis. *Nonne enim cælum et terram ego impleo? dicit Dominus* ⁴⁷; et *Domini est terra, et plenitudo ejus* ⁴⁸. Quocirca et ipse indigus sum nullius, et ad quos accedo, iis confero plenitudinem. Implentur a me sancti. *Stephanus plenus gratia, et fortitudine, faciebat prodigia, et signa magna in populo* ⁴⁹. Quin et Paulus post acceptam fidei cognitionem plenus Spiritu sancto reversus est in Jerusalem ⁵⁰. Per hanc plenitudinem Abraham quoque erat senior et dierum plenus ⁵¹. Et in populo qui revertitur, dies pleni inveniuntur ⁵².

26. *Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum, et hircorum nolo*. Et hæc pertinent ad sermonem qui auditur, et ad legem quæ auribus percipienda est. Considera autem num pugnent isthæc cum Moysis lege, eique non adversentur: siquidem illic requiruntur holocausta, hic vero rejiciuntur. Sed qui fieri potest ut non prætereat a lege iota unum, aut unus apex, donec omnia fiant ⁵³? Num forte indicat Scriptura, corpus quidem legis interseri, sed illud spiritali ac sublimi intelligentia esse exponendum? Non enim, inquit, animal ipsum arietem ullo modo expetivi: sed mentem animæ moderatricem, sollicitudinibus terrenis haud

⁴⁷ Jer. xxiii, 24. ⁴⁸ Psal. xxiii, 1. ⁴⁹ Act. vi, 8. ⁵³ Matth. v, 18.

(82) Unus Combef., δι' ὄλου. Editi et aliquot mss., δι' ὄλων. Mox Reg. secundus, διὰ μασήσεως. Subinde quinque mss., τρίχες τῶν ζώων. Editi, τρίχες πάντων ζώων. Nec ita multo post unus ms., τροφήν καταδέχονται.

(83) Reg. tertius, ὑπερασπάζονται, valde amant, excipiunt exsorbent. Editi et quatuor mss., ὑπερ-, ασπίζονται, defendunt protegunt; id quod alienum est, nec ad rem pertinet.

(84) Reg. secundus, ἐκλαμβάνοντες. Ibidem unus et Combef., τόδε ᾤδε ὡς.

(85) Reg. secundus, ἀληθῶς.

(86) Auctor cum scriberet illa, Καὶ ἐν τῷ, etc., respexit ad versiculum decimum psalmi septuagesimi secundi, ubi sic legitur: Διὰ τοῦτο ἐπιστρέψει ὁ λαός μου. Ideo revertetur populus meus, etc. Aut cum Vulgata, Ideo convertetur populus meus. Plura qui cupit, Nobilii notas legat.

(87) Ita Colb. primus cum Reg. secundo. Editi cum uno mss., ὀλοκαύτωμα τῶν κριῶν. Regii primus et tertius, ὀλοκαυτώματων κριῶν, ubi supplendum reliquit librarius, πλήρης εἰμί, plenus sum holocaustis arietum.

μένου. Ὅλοι γὰρ δι' ὄλον (82) τρέφονται τοῖς ἀτμοῖς, οὐ διὰ μασήσεως καὶ κοιλίας· ἀλλ' ὡς αἱ τρίχες τῶν ζώων, καὶ ὄνυχες, καὶ ὅσα τοιαῦτα, εἰς ὄλην ἑαυτῶν τὴν οὐσίαν τὴν τροφήν καταδέχεται: Διὰ τοῦτο λίχνως περὶ τὰς κνίσσας ἐπτόγηται, καὶ τὸν ἐκ τοῦ λιθανωτοῦ καπνὸν ὡς ἐπιτήθειον αὐτοῖς εἰς τροφήν ὑπερασπάζονται (83). Καὶ τάχα ἔστι τις ἐν τοῖς ζώοις πρὸς τὰς ιδιότητας τῶν δαιμονικῶν σωματίων οἰκείωσις. Καὶ οἷγε τὸ βούλημα αὐτῶν ἐκλαβόντες (84), τόδε τῷδε ὡς οἰκειότερον εἰς τροφήν προσκομίζουσι. Θεῷ δὲ πρέπουσα φωνή, τὸ, Πλήρης εἰμι. Οὐδενὸς οὖν ἐφίεμαι, ἀλλ' ἑμαυτοῦ τὰ πάντα. Τὸ ἀγαθὸν γὰρ ἔστι, οὐ πάντα ἐφίεται. Ἀγαθὸς δὲ ἀληθινῶς (85) ὁ Θεός. Πηγὴ εἰμι πληρότητος, Οὐχὶ γὰρ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος· καὶ, Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Διὰ τοῦτο αὐτός τέ εἰμι ἀνευδεής, καὶ οὐκ ἂν προσγένωμαι, τὴν πληρότητα ἐπάγω. Ἀπ' ἐμοῦ πληροῦνται οἱ ἅγιοι. Στέφανος πλήρης χάριτος, καὶ δυνάμεως, ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ. Καὶ Παῦλος ἐστρεψεν εἰς Ἱερουσαλὴμ. Ἐκ ταύτης τῆς πληρώσεως καὶ Ἀβραάμ ἦν πρεσβύτερος καὶ πλήρης ἡμερῶν. Καὶ ἐν τῷ ἐπιστρέφοντι λαῷ ἡμέραι πλήρεις εὐρεθίσονται (86).

26. Ὀλοκαυτώματα τῶν κριῶν (87), καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων, καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Καὶ ταῦτα τοῦ λόγου ἐστὶ τοῦ ἀκουομένου, καὶ τοῦ νόμου (88) παραδεχθῆναι ταῖς ἀκοαῖς ὀφείλοντος. Σκόπει δὲ εἰ μὴ ἀντινομοθετεῖ ταῦτα καὶ ἀντιδιατάσσεται τοῖς διὰ Μωϋσέως· εἴπερ ἐκεῖ μὲν ἐπιζητεῖ, ἐνταῦθα δὲ ἀποστρέφεται. Καὶ πῶς ἰῶτα ἐν ἡ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἐν τοῦ νόμου, ἕως πάντα γένηται; Ἡ μήποτε ὁ Λόγος παρίστησιν, ὅτι τὸ μὲν σωματικὸν τοῦ νόμου παρεντάσσει, πνευματικῶς δὲ καὶ ὑψηλῶς ἐν μεγαλονοίᾳ προσῆκεν αὐτὸ (89) ἐξετησθαι; Οὐ γὰρ κριὸν τὸ ζῶον πάντως, φησὶν, ἐπεζητήσα (90), ἀλλὰ τὸν νοῦν τὸν ἡγεμονικὸν τῆς ψυ-

⁵⁰ Act. ix, 26. ⁵¹ Gen. xxv, 8. ⁵² Psal. lxxii, 10.

(88) Auctor est nobis Combefisius, ut illa, καὶ ταῦτα τοῦ λόγου, etc., emendemus suo ipsius periculo, legamusque: Ταῦτα μὲν τοῦ λόγου ἐστὶ τοῦ ἀκουομένου οὐ τοῦ νόμου· quæ verba sic ipse interpretatur, *Sunt hæc sermonis qui audiatur (spiritalis intelligentiæ et evangelicæ perfectionis), non legis quæ auribus suscipienda ac percipienda*. Sed viri alioqui doctissimi iudicium, reclamantibus libris omnibus tum excusis tum manu exaratis, sequi non libuit.

(89) Editi, ὅτι τὸ σωματικὸν... πνευματικῶς καὶ... αὐτόν. Reg. quartus, ὅτι τὸ μὲν σωματικὸν... πνευματικῶς δὲ καὶ ὑψηλῶς... αὐτά. Unus e Combef. codicibus, αὐτό. Combefisius hunc locum sic legendum putat: ὅτι ὁ τὸ σωματικόν· sed nisi me fallo, voluit scribere, ὅτι τὸ τοῦ νόμου σωματικόν ὁ. Partim secuti sumus Reg. quartum, partim codicem Combef. qui habet, αὐτὸ προσῆκεν.

(90) Codices duo, ἐξεζητήσα. Mox editi, ταῖς μερίμναις περὶ τὰ γήινα. Regii primus et tertius, ταῖς γήιναῖς μερίμναις. Alii tres mss., ταῖς γήιναῖς μερίμναις περὶ τὰ γήινα· id quod pleonasmum redolet. Statim quinque mss., ὄλον ἐπιζητῶ. Editi, ὄλον

χῆς, μὴ μεριζόμενον ταῖς γήναις μερίμναις, οἶονεῖ A
 διὰ πυρὸς καθαρθέντα καὶ δόκιμον ἀποδειχθέντα ὄλον
 ἐπιζητῶ ἐμοὶ ἀναπεμφθῆναι· οὐδὲ στέαρ ἀρνῶν ἀπο-
 κινισοῦσθαι πυρὶ πρὸς τὸ λεπτότατον, ἀλλὰ τρόπων
 ἀπλότητα ἀπὸ τῆς ἀνάκου ψυχῆς ἐμοὶ ἀνατίθεσθαι.
 καὶ οὐχὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων προσχεῖσθαι (91)
 τῇ βάσει τοῦ θυσιαστηρίου· ἀλλὰ τὸ ἐπιθυμητικὸν
 καὶ θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς διὰ φιλοπόνου προσευχῆς,
 καὶ τῆς εἰς τὰ ἅγια προσεδρείας ἐξαναλίσκεσθαι.
 Τῆρει δὲ, ὅτι οὐχὶ πᾶν αἷμα εἶπε μὴ βούλεσθαι, ἀλ-
 λά τὸδε τὸ αἷμα, τὸ ἐκ τῶνδε τῶν ζώων. Αἷμα γὰρ τὸ
 ἐπ' ἐσχάτων τῶν αἰώνων ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεισιν
 ἁμαρτιῶν, ὃ καὶ κρεῖττον λαλεῖ παρά τὸ τοῦ (92)
 "Ἄβελ, οὐκ ἂν εἶπε μὴ βούλεσθαι· ἀλλὰ μετατίθησι
 τὰς θυσίας ἐπὶ τὸ πνευματικόν, ἐπειδὴ καὶ ἱερωσύ-
 νης μετάθεσις μέλλει γίνεσθαι. Εἰ γὰρ παραιτεῖται B
 τὰς σωματικὰς θυσίας, παραιτεῖται δηλονότι τὸν κα-
 τὰ νόμον ἀρχιερέα. Πῶς γὰρ τελειωθῶσι τὰς χεῖρας
 οἱ κατὰ νόμον ἀρχιερεῖς, τοῦ κριοῦ τῆς ὀλοκαυτώ-
 σεως, ᾧ ἐπετίθεσαν τὰς χεῖρας, μηκέτι προσαγομέ-
 νου; πῶς δὲ βάντισθῶσιν οἱ μηκέτι διὰ τοῦ αἵματος
 βάντιζόμενοι; Οὕτως οὖν ἀμφοτέρω ἴσταται, καὶ ὁ
 κατὰ Μωϋσέα νόμος, καὶ ἡ παρεισαγωγή τοῦ κρεῖτ-
 τόνου. Ἐκβάλλονται τοίνυν οἱ ἐκ τοῦ σπέρματος Ἀα-
 ρῶν, ἵνα ὁ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲχ ἀντιστάθῃ.
 Οὐκέτι αἱ τοῦ ἐνδελεχισμοῦ θυσίαι· οὐκέτι αἱ (93)
 κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἰλασμοῦ· οὐκέτι ἡ σποδὸς τῆς
 δαμάλεως καθαρίζουσα τοὺς κεκοινωμένους. Μία γὰρ
 θυσία, ὁ Χριστὸς, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν νέκρωσις τῶν
 ἁγίων. Εἰς βάντισμὸς, τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας·
 ἐν ἁμαρτίας λυτήριον, τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας
 τοῦ κόσμου αἷμα. Διὰ τοῦτο ἀθετεῖ τὰ πρῶτα, ἵνα C
 τὰ δευτέρα στήσῃ. Οὐδ' ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναι μοι.
 Ἄπο κοινοῦ τὸ (93*), οὐ βούλομαι. Οὐ μόνον τὸν περὶ
 θυσιῶν νόμον ἀθετεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τοῦ δεῖν ὀρᾶ-
 σθαι πᾶν ἀρσενικὸν τρεῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐνώπιον Κυρίου.
 Ἐπεὶ οὖν οὐ μετεβλήθησαν (94) ἀπὸ τοῦ ἄδικοι εἶναι
 καὶ σχολιά ἔχειν τὰ ἐπιβούλια, ἐξέβαλεν αὐτοὺς τῶν
 ἑαυτοῦ ὀφθαλμῶν. Ὀφθαλμοὶ γὰρ Κυρίου ἐπὶ δι-
 καίου· καὶ, Εὐθύτητας εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ.
 Ὀργὴν δὲ τὴν εἰς οἰκέτας ἐμφαίνει δεσπότου, τὸ ἀφ-
 αιρεῖσθαι τὴν παρῶρησιαν αὐτῶν τῆς ἐντεύξεως· τὸ
 δὲ εἰς τρεῖς (95) τὴν περὶ Θεοῦ θεωρίαν ἐκτείνεσθαι
 δηλοῖ τὴν ἐν Τριάδι τῆς θεολογίας ἐπίγνωσιν. Διὰ
 τοῦτο δὲ ἀρρένας ὡς ἀξίους τῶν θείων ὀφθαλμῶν προ-
 ετίμησεν, ἐνδεικνύμενος, ὅτι συντόνους ψυχὰς παγίως
 καὶ κραταιῶς ἐπιτελούσας τὰ δόγματα, ἀλλὰ οὐχὶ D

⁵⁴ Hebr. xii, 24. ⁵⁵ Hebr. vii, 12. ⁵⁶ Hebr. v, 10.
⁶⁰ Psal. x, 8.

ἀναζητῶ. Ibidem Reg. tertius, ἀναπεμφθέντα. Colb.
 secundus, ἀναπεμφθῆναι, *concoqui*.

(91) Ita quatuor mss. Reg. tertius, προσχεῖσθαι.
 Editi, προσκεῖσθαι.

(92) Ubi legitur in editis, παρά τού, scriptum re-
 perimus in Colb. secundo et apud Procopium,
 παρά τὸ τοῦ. Alii duo mss. παρά τοῦ. Reg. secundus
 cum altero ms. et cum sacro textu, παρά τόν. Mox
 quinque mss., ἐπὶ τὸ πνευματικόν. Editi, τὸν πνευ-
 ματικόν.

(93) Reg. secundus, γὰρ αἱ. Mox tres mss. ἡμέ-
 ραν τοῦ Ἰλαστηρίου. Alii duo mss. et editi, τοῦ Ἰλα-

distractam, quasi per ignem purgatam, et quæ se
 probam ostenderit, offerri mihi totam cupio. Neque
 agnorum adipem exopto in tenuissimos nidores fu-
 mosque igni resolvi, sed morum simplicitatem
 candoremque mihi ab anima innocente consecrari.
 Neque exoptulo, ut ad altaris crepidinem affunda-
 tur taurorum aut hircorum sanguis; sed ut ea ani-
 mæ pars in qua iræ cupiditasque existunt, per
 strenuam precessionem, ac per perseverantem in
 locis sanctis commorationem, absumatur. Cæterum
 observa eum non dixisse sese nolle sanguinem
 quemlibet, sed certum quorundam animalium san-
 guinem. Nam qui sanguis in his ultimis temporibus
 in remissionem peccatorum effusus est, qui et me-
 lius loquitur quam sanguis Abelis ⁵⁴, hunc se nolle
 non dixit: sed 400 hostias cum spiritali cultu
 commutat: quandoquidem futura erat sacerdoti
 translatio ⁵⁵. Etenim, si corporeas repudiat hostias,
 rejicit profecto legalem pontificem. Quomodo enim
 pontifices isti legales consecrarent manus suas,
 cum aries, cui manus imponebant, non amplius in
 holocaustum offeratur? quomodo vero aspergerentur
 ii qui per sanguinem non amplius purgantur? Hac
 itaque ratione stat utrumque, tum lex Mosaica, tum
 melioris introductio. Excluduntur igitur qui sunt
 ex Aaronis semine oriundi, ut istis succedat sacer-
 dos secundum ordinem Melchisedech ⁵⁶. Non jam
 amplius jure illud sacrificium ⁵⁷, non jam hostiæ
 illæ quæ offerebantur in die propitiationis, non am-
 plius cinis juvenecæ mundat inquinatos ⁵⁸. Una enim
 hostia, Christus; atque ea quæ secundum ipsum est,
 sanctorum mortificatio. Una aspersione, lavacrum
 regenerationis; una peccati expiatio, sanguis pro
 mundi salute effusus. Ob id abrogat ac rejicit prima,
 ut secundo statuatur. Vers. 12. *Neque veniatis, ut ap-
 pereatis mihi*. Ex communi subaudiendum est illud:
 Nolo. Non legem solum abrogat sacrificiorum, sed
 eam rescindit, qua oportebat masculinum omne ter
 in anno apparere in conspectu Domini. Quia ergo
 iniqui esse non desierant, neque obliquis destite-
 rant consiliis, ejecit eos ab oculis suis. *Oculi enim
 Domini super justos* ⁵⁹. Et: *Æquitates vidit vultus
 ejus* ⁶⁰. Domini autem in famulos ira indicatur,
 cum ab ipsis aufertur interpellandi fiducia: cum
 vero Dei conspectui masculus ter sistitur, id agni-
 tionem divinæ doctrinæ ad Trinitatem pertinentis
 demonstrat. Ob hoc autem mares prætulit tanquam

⁵⁷ Dan. xi, 31. ⁵⁸ Hebr. ix, 13. ⁵⁹ Psal. xliiii, 16.

σμοῦ, nec aliter legitur Levit. xxiii, 27. Illud, ἀπὸ
 κοινοῦ, quod aliquanto post sequitur, indicat vocem
 aliquam, ex serie orationis supplendam esse.

(93*) Τό. Forte, τοῦ. EDIT.

(94) Editi cum Regio tertio, μετεβλήθησαν. Alii
 tres mss., μεταβέβληκεσαν. Reg. primus utramque
 lectionem præfert, hanc in contextu, illam in mar-
 gine, manu recentiore.

(95) Editi cum tribus mss., τρεῖς. Alii duo mss.,
 τρεῖς. Statim Reg. secundus, θεολογίας γινῶσιν. Nec
 ita multo post quinque ms., ἐνδεικνύμενος. Editi,
 δεικνύμενος.

divinis conspectibus dignos, ut ostenderet quod Scriptura animas constanter viriliterque dogmata expletes requirat, non autem molles, inconstantes. aut effeminatas. Quapropter *Ter in anno*, inquit, *apparebit omne masculinum coram me*⁶¹; quod ipsum quoque corporali modo a carneo Israele oblatum repudiat.

27. *Quis enim requisivit hæc de manibus vestris? Quæ sint hæc corporalia legis sacrificia, expressit. Indicatur videlicet aries qui totus comburebatur, adeps agnorum, taurorum hircorumque sanguis, et corporalis in templum occursus, tanquam si oculis divinis ad videndum accessu eorum opus esset, nec aliter ad longe dissitos pervenirent. Hæc, inquit, abjecta adeo et terrena quis exquisivit de manibus vestris? Vides quanta vi et necessitate mentem legis spiritali quodam sensu compellamur interpretari. Si quis enim verba legis confiteatur a Deo quidem esse data, sed hæc quæ nunc fiunt, a Deo non requiri dicat; clare et sine ulla controversia mentem nostram ad spiritualem legis contemplationem attollere nos cogit; cum tantum non clamet et obtestetur: *Misericordiam volo, et non sacrificium et scientiam Dei magis quam holocaustum*⁶².*

401 Et: *Si annuntiatum est tibi, homo, quid bonum, et quid Dominus quærat a te, nisi ut facias iudicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ambulare cum Domino Deo tuo*⁶³? Et: *Immola Deo sacrificium laudis*⁶⁴. Atque omnis de sacrificiis et holocaustis doctrina in his verbis quæ ad misericordiam et dilectionem attinent, contineri videtur; cum lex tota in his dictis summam comprehendatur: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*⁶⁵. Quin et ea loca quæ ad dies festos spectant, eidem expositionis generi subjicientur; ita ut et pascha nequaquam nos celebremus: *In fermento malitiæ, et nequitiae, sed in axymis sinceritatis et veritatis*⁶⁶. Si quidem ad vesperum, hoc est, in consummatione sæculi vera illa ovis Christus immolatur, cujus caro vere est cibus⁶⁷; ita ut non habitemus solum in tabernaculis stato dierum numero, sed omni tempore incolatus nostri, veram præstolantes patriam, cujus artifex et conditor est Deus⁶⁸, atque adeo Pentecosten agamus expletis septem hebdomadibus: hoc est, de vita desperemus tanquam in die extrema constituti.

⁶¹ Exod. xxxiii, 17. ⁶² Ose. vi, 6. ⁶³ Mich. vi, 8. ⁶⁴ Psal. xlix, 14. ⁶⁵ Matth. xix, 19. ⁶⁶ I Cor. 5, 8. ⁶⁷ Joan. vi, 56. ⁶⁸ Hebr. xi, 10.

(96) Editi, παρά τοῦ σαρκικοῦ. At quinque mss., παρά τοῦ σαρκίνου. Vox παρά non placet Combefisio, pro qua ait legendum esse περί sed, ut notavimus, nec editi, nec mss. ejus emendationi favent. Aliquanto post Reg. secundus, ἔδειξεν ὅποια.

(97) Sic quinque mss. Editi, γινόμενα οὐ, φησὶν, ἐκζητεῖ.

(98) Editi, βιάσεται. At mss. aliquot, βιάζεται.

(99) Editi, ἀναγγελοῦ. Duo mss. ἀναγγέλη. Alii tres cum LXX, ἀνηγγέλη. Editi favet Vulgata, *Indicabo tibi, o homo*. Statim tres mss. cum LXX, ἀλλ' ἢ τοῦ. Duo alii mss., ἀλλ' ἢ τό. Editi, παρά σοῦ, ἢ τό.

ἀπαλὰς καὶ εὐκόλους καὶ ἐκτεθηλυμένας ὁ λόγος ἐπιζητεῖ. Διὰ τοῦτο, Τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ, φησὶν, ὀφθίσεται πᾶν ἀρβένικόν ἐνώπιόν μου· ὁ καὶ αὐτὸ σωματικῶς παρά τοῦ σαρκίνου (96) Ἰσραὴλ ἀγόμενον παραιτεῖται.

27. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Ἐδειξε ποῖα ταῦτα, τὰ σωματικὰ τοῦ νόμου, τὸν κριὸν τὸν ὀλοκαυτούμενον, καὶ τὸ στέαρ τῶν ἀρνῶν, καὶ τὸ αἷμα τῶν ταύρων καὶ τράγων, καὶ τὸ τῆ σώματι ἀπαντᾶν εἰς τὸν ναὸν, ὡς τῶν θείων ὀφθαλμῶν προτεγγισμοῦ δεομένων εἰς τὸ ἰδεῖν, ἄλλως δὲ μὴ φθαινόντων ἐπὶ τοὺς πόρρω. Ταῦτα, φησὶ, τὰ οὐτω ταπεινὰ καὶ γήινα τίς ἐξεζήτησεν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Ὁρᾶς ὄσσην βίαν καὶ ἀνάγκην ἐπάγει πνευματικῶς πὺς ἐκλαμβάνειν τοῦ νόμου τὸ βούλημα. Εἰ γὰρ παρά Θεοῦ μὲν ὠμολόγηται δεδῶσθαι τοῦ νόμου τὰ ῥήματα, ταῦτα δὲ νῦν γινόμενα οὐ φησὶν ἐκζητεῖν (97) ὁ Θεὸς, σαφῶς καὶ ἀναντιρρόητως ἀνάγειν ἡμῶν τὸν νοῦν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν θεωρίαν τοῦ νόμου βιάζεται (98)· μονονουχὶ κράζων καὶ διαμαρτυρόμενος· Ἐλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· καὶ ἐπίγνωσιν Θεοῦ μᾶλλον ἢ ὀλοκαύτωσιν· καὶ τὸ, Εἰ ἀνηγγέλη (99) σοι, ἄνθρωπε, τί καλὸν, καὶ τί Κύριος ἐκζητεῖ παρά σοῦ, ἀλλ' ἢ τὸ ποιεῖν κριμα, καὶ ἀγαπᾶν ἔλεον, καὶ ἐτοιμάζεσθαι τοῦ πορεύεσθαι μετὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου; καὶ τὸ, Θῦσον τῆ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως. Καὶ ἔοικεν ὁ πᾶς (1) περὶ θουσιῶν καὶ ὀλοκαυτωμάτων λόγος ἐν τῆ περὶ ἐλέους καὶ ἀγάπης ἐμπεριέχεσθαι λόγῳ· ἐπεὶ καὶ ὁλος ὁ νόμος ἀνακεφαλαιοῦται ἐν τῆ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Καὶ ὁ περὶ τῶν ἑορτῶν δὲ τόπος τῆ αὐτῆ εἶδει τῆς ἐξηγήσεως ὑπαχθήσεται· ὥστε καὶ τὸ (2) πάσχα μὴ ἑορτάζειν ἡμᾶς Ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκρινείας καὶ ἀληθείας· θυομένου πρὸς ἐσπέραν, τουτέστιν ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, τοῦ ἀληθινοῦ προβάτου Χριστοῦ, οὗ ἡ σὰρξ ἀληθῶς (3) ἐστὶ βρωσις· καὶ κατοικεῖν ἐν σκηναῖς οὐχὶ τακτὸν ἡμερῶν ἀριθμὸν, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον τῆς παροικίας ἡμῶν, ἀναμένοντας τὴν ἀληθινὴν πατρίδα, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεὸς, καὶ πεντηκοστὴν ἄγειν ἑπτὰ ἑβδομάδων συντελουμένων· τουτέστιν, ὡς ἐν τῆ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ὄντας ἀπεγνωκέναι τοῦ βίου (4).

⁶⁴ Psal. xlix, 14. ⁶⁵ Matth. xix, 19. ⁶⁶ I Cor. 5, 8. ⁶⁷ Joan. vi, 56. ⁶⁸ Hebr. xi, 10.

(1) Reg. secundus, Ἐοικεν πᾶς ὁ. Ibidem mss., θουσιῶν καὶ. Deest καὶ in editis. Rursus hoc ipso in loco Reg. secundus, περὶ ἐλέου. Nec ita multo post tres mss., πλησίον σου, ὡς ἐαυτὸν.

(2) Sic mss. quatuor. Editi, ὡς τό. Reg. tertius, ὡς καὶ τό. Aliquanto post Reg. secundus, συντελείᾳ τῶν αἰώνων.

(3) Ita Colbertini duo. Alii tres mss. Regii ἀληθῆς, *verus est cibus*. Editi, ἀληθείας. Mox uterque Combefisi codex cum Reg. secundo, οὐχὶ τακτὸν ἡμερῶν ἀριθμὸν. Editi, οὐχὶ τακτῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ, haud emendate.

(4) Reg. secundus, τὸν βίον.

28. Πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε. A Φοβερὰ ἀπειλή τοῖς αἰσθανομένοις, ἀλλὰ τῶν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τινὲς πρὸς τὴν ζημίαν ταύτην ἀναίσθητοῦσι, καὶ οἱ μὲν δυνάμενοι ἀπαντᾶν, βραθυμοῦσιν (5)· οἱ δὲ δι' ἁμαρτήματα καταδικασθέντες, ἀδιαφοροῦσιν. Ἐνδείκνυται δὲ ὁ λόγος τὴν ὑβριστικὴν εἴσοδον τῶν κτηγορουμένων, ὡς καταπατούντων τὸ ἅγια. Ὁ μὲν οὖν τέλειος εἰς αὐτὰ φθάνει τὸ ἅγια τῶν ἁγίων εἶσω τοῦ καταπετάσματος, τουτέστι διαβάς τὰ σωματικά, γυμνῇ τῇ θεωρίᾳ τῶν θείων νοημάτων ὁμιλήσει (6)· ὁ δὲ ὑποδεέστερος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ τοῦ κατὰ τὴν τῶν σωματικῶν λατρείαν διακονικοῦ (7) ἐφάπεται. Ὁ δὲ ἄρτι εἰσαγόμενος εἰς τὴν εὐσεβείαν, τῇ αὐλῇ μόνῃ ἐντυχεῖν ἐπιτρέπεται· ὁ δὲ καὶ ταύτης ἀπεωσμένος, ἔξω ἐστὶ τῶν τόπων τῆς εὐσεβείας· Ἡλίος οὖν ὁ κίβυνος, καὶ ὁ δοκεῖ τις ἔγειν, καὶ B τοῦτο (8) ἀφαιρεθῆναι; Ὁ μέντοι ἅγιος ὑπεραγαπῶν τὸν Θεόν, πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ σύμβολα ὑπερασπάζεται (9), λέγων· Ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου, Οἶδε γὰρ ὅτι ἄλλως ἀδύνατον ἐξανθῆσαι, καὶ ἀρχὴν λαβεῖν εἰς καρποφορίαν, μὴ ἐν ταῖς αὐλαῖς γενόμενον τοῦ Κυρίου. Εὐεργετῶν δὲ αὐτοὺς ὁ Θεός, τῆς Ἰουδαϊκῆς αὐλῆς αὐτοὺς ἐξοικίζει, ἵνα τῇ αὐλῇ τῶν Χριστοῦ προβάτων προσφύγῃσι, καὶ γένηται μία ποιμνῆ, εἰς ποιμῆν.

29. Ἐὰν φέρητέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστὶ (10). Τὰς νεομηνιας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Νηστείαν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Σαφῶς παρωθεῖται (11) τὴν σωματικὴν ἐκδοχήν, ἐπαγγειλάμενος νόμον Θεοῦ, καὶ εἰς προσοχὴν μετὰ μεγάλων ὄνειδῶν τοὺς τε ἄρχοντας καὶ τὸν λαὸν διεγείρας. Οὐδὲν μὲν γὰρ παρ' ἑαυτοῦ ἀπαγγέλλει, τὰ δὲ παλαιὰ διαγράφει, τοῦτον λέγων εἶναι νόμον Θεοῦ καὶ διαταγὴν Θεοῦ (12) τὸ μηδὲν γίνεσθαι τῶν νῦν τελουμένων· Ἐὰν φέρητέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον. Πολλαχοῦ χρῆται ἐπὶ τῶν θουσιῶν τῇ σεμιδάλει· ποτὲ μὲν ἀκατάσκευον ἐλαίου μόνου ἐπι-

⁶⁹ Psal. LXXXIII, 3. ⁷⁰ Joan. x, 16.

(5) Ita Colbertini primus et secundus cum Reg. secundo. Editi, καὶ οἱ μὴ δυνάμενοι ἀπαντᾶν ἀθυμοῦσιν, vitiose. Regii primus et tertius, quos contulit Combefisius, καὶ οἱ μὲν δυνάμενοι ἀπαντᾶν ἀθυμοῦσιν· at doctissimus vir pro μὲν legit μὴ ob idque vertit: *Et quibus non licet occurrere mœrore* D *afficiuntur.*

(6) Sic mss. At editi, ὁμιλῆσαι,

(7) Ita editi et uterque Combefisii codex. Alii duo mss. Colbertini, Θεοῦ τοῦ κατὰ τὴν τῶν σωματικῶν λατρείαν διακονουμένων, et ita quoque legitur in Reg. secundo, nisi quod pro σωματικὴν habeat σωματικῶν. Vix autem dubitari posse arbitramur, quin legi oporteat διακονικοῦ, cum in omnibus mss. scriptum sit Θεοῦ τοῦ. Nemo enim non videt voculam τοῦ postulare, ut necessario legatur διακονικοῦ.

(8) Codices tres, τούτου.

(9) Ita alter Combef. cum Reg. secundo et cum Colbert. itidem secundo. Alii duo mss. et editi, ὑπερασπίζεται.

(10) Illa, ἐὰν φέρητε, etc., aliter apud LXX et

28. *Calcere atrium meum non adjicietis.* Terribilis est intelligentibus isthæc comminatio, sed quidam Ecclesiæ alumni nullo hujus damni sensu tanguntur, et quibus licet occurrere, ii segnes sunt: quibus autem ob peccata indicta multa est, ii id nihil curant. Cæterum hic sermo ob oculos ponit eorum qui coarguuntur, aditum contumeliosum, tanquam conculcarent sancta. Qui igitur perfectus est, ad ipsa usque Sancta sanctorum penetrat intra velamen, hoc est, ubi corporalia transcenderit, nudæ et apertæ divinarum sententiarum contemplationi vacabit: qui vero inferior est, is in domo Dei sacrarium ob corporale obsequium attinget. Qui autem recens ad excolendam pietatem introducitur, solum adire atrium permittitur: contra, qui ab eo exclusus est, is extra pietatis loca manet. Quantum igitur impendat periculum, ne id etiam quod quis habere videtur, ab ipso auferatur! Sane qui sanctus est, quique summe Deum diligit, omnia Dei signa ac symbola amat et amplexatur, dicens: *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini* ⁶⁹. Novit enim ille aliter fieri non posse, ut flores producat, fructusque afferre incipiat, nisi versetur in atrii Domini. Porro Deus in hos beneficus, ex Judaico atrio ipsos expellit, ut ad ovile ovium Christi confugiant, et fiat unum ovile, unus pastor ⁷⁰.

29. VERS. 13, 14. *Si tuleritis mihi similam, vanum: thymiama abominatio mihi est. Neomenias vestras, et Sabbata vestra, et diem magnam non fero: jejuniam et otium et neomenias vestras odit anima* 402 *mea.* Corporalem interpretationem perspicue rejicit, Dei legem professus; atque ad attentionem post acres objurgationes principes populumque excitat. Nihil quidem a se ipso annuntiat; sed antiqua proscribitque vetera, dicens hanc legem Dei esse, hanc Dei esse ordinationem, ut nihil eorum quæ hactenus peragebantur, fiat. *Si tuleritis mihi similam, vanum.* In sacrificiis sæpenumero adhibetur similago. Aliquando quidem incondite citraque ullum apparatus cum sola olei infusione, ali-

apud Eusebium interpunguntur: siquidem vox μάταιον in utrisque jungitur cum voce sequente θυμίαμα· *Vanum thymiama abominatio est mihi.* At hic est apud Procopium vox μάταιον ad id, quod præcedit, refertur: *Si tuleritis mihi similam, id erit vanum.* Neo secus in Vulgata, *Ne offeratis ultra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi.* Statim major pars mss., νεομηνιας. Editi, νεομηνιας. Subinde aliqui mss., ἀργίαν καὶ τὰς νεομηνιας ὑμῶν μισεῖ. Editi cum duobus mss., ἀργίαν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ. Legitur utrumque apud LXX: Ἀργίαν καὶ τὰς νεομηνιας ὑμῶν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ, etc. *Otium et neomenias vestras et solemnitates vestras odit anima mea.*

(11) Codices tres, παρωθεῖται ἐπὶ τε. Alii duo cum editis, παρωθεῖται. Infra tres mss. οὐδὲν μὲν γὰρ. Deest γὰρ in editis et in duobus aliis mss.

(12) Illa, καὶ διαταγὴν Θεοῦ, ex Reg. secundo et ex duobus Colbertinis addidimus. Ibidem, editi, τὸ μηδὲ γίνεσθαι τό. At quinque mss. ut in contextu, nisi quod in aliquibus legatur, γενέσθαι. Subinde duo mss., μόνον ἐπιχεθέντος.

quando vero absque oleo, ut in zelotypia⁷¹: nonnunquam lagana: nonnunquam azymi panes: interdum sola erat massa, subacta oleo similagine. Nunc vero similaginis illius usum abrogans, plurimam sacrificiorum partem abolevit. Quid igitur hæc ejus dicta sibi volunt? Quod licet alia sub sermonis involucro significantur, vos, mente legislatoris posthabita, studium omne operamque in rerum corporalium vanitate ponitis. Oportebat enim ut frumentum pro eo sermone, qui in seminis modum animabus vestris inscribitur, acciperetis, utque ex eo mundana omni cogitatione nudato secundum se, in incorporeo ac puro Dei cultu uteremini. Atque hæc est spiritualis similago, videlicet is qui de Deo habetur sermo a corporali intelligentia discretus. Itaque hæc similia corporali sensu intellecta, atque Judaico more oblata, est vanum quiddam: thymiana vero jam quoque abominatio est Domino. Nam revera est quidpiam execrabile, si a Deo permissionem quamdam thymiamatis quo per olfactum voluptatem aucupetur, existimemus præcipi, nec intelligamus corporis sanctimoniam quæ animi temperantia et castitate comparatur, Domino esse thymiana, pari inter se temperatione ac sedate compositis animæ partibus. *Sume enim, inquit, tibi suavitates, stacten, onycha, galbanum boni odoris, et thus pellucidum*⁷². Hæc quatuor eum quatuor elementis ex quibus corpora constant, habent cognationem. Stacte quidem ad aquam refertur: onyx ad terram propter ariditatem: galbanum ad ignem propter calorem: thus tandem ad aerem propter pelluciditatem. *Æquale, æquali erit*⁷³: hoc est, impetus, ex intemperie coortos et in absurdas cupiditates erumpentes refrenans, ad æquabilem temperaturam revocabis. *Et contundes ex his minutim*⁷⁴, hoc est, quod in anima carneum est, crassumque, et materiæ immersum, destruens, id ipsum spirituale efficere studebis. *Et ita pones contra testimonium in tabernaculo, 403 unde innotescam tibi inde*⁷⁵. Cum enim quis ad perfectam permissionem pervenerit, et contusus fuerit; tum dignus erit qui in sancta introducatur, atque ad Dei cognitionem accedat. Pones enim ea, inquit, contra testimonium, unde innotescam tibi inde. Hoc autem prohibitum fuit,

⁷¹ Num. v, 15. ⁷² Exod. xiii, 34. ⁷³ ibid. ⁷⁴ ibid. 36. ⁷⁵ ibid.

(13) Ita mss. quatuor. Reg. tertius, ἡμῶν. Editi, ἡμῶν. Nec ita multo post uterque Combetisii codex, αὐτῷ κεχρησθαι. Alii tres mss., αὐτῷ χρησθαι. Editi, αὐτῷ καὶ χρησθαι.

(14) Sic quinque mss. At editi, ὄντι οἴεσθαι. Mox tres mss. σύνθεσιν διατεταχέναι. Alii duo mss., προστεταχέναι.

(15) Ita mss. aliquot. Deest φησὶ in editis. Statim duo mss. Regii et LXX, χαλδάνην ἡδυσμοῦ. Alii duo Colbertini secunda manu et recentiore, ἡδυσμοῦ. quæ vox si non melior, certe significantior est. Haud longe aliquot mss., τὰ σώματα. Deest articulus in editis.

(16) Sic mss. sex. Editi, ἴσως. Mox iidem illi sex

χυθέντος, ποτὲ δὲ ἄνευ ἐλαίου, ὡς ἐπὶ τῆς ζηλοτυπίας· ἄλλοτε λάγανα· ἄλλοτε ἄζυμα· ἄλλοτε μόνον φύραμα, ἀναπειποιημένης ἐλαίῳ τῆς σεμιδάλεως. Νῦν ταύτης τὴν χρῆσιν ματαιώσας, τὸ πλεῖστον μέρος τῶν θυσιαίων διέγραψε. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει; "Ὅτι ἄλλα τοῦ λόγου ἀνίσσομένου, ἀφέντες τὸ βούλημα τοῦ νομοθέτου, τὴν πᾶσαν πραγματείαν περὶ τὴν ματαιότητα τῶν σωματικῶν ἐπιδείκνυσθε. "Ἐδει γὰρ τὸν σῆτον εἰς τὸν λόγον μεταλαμβάνειν σπερματικῶς ὕμῶν (13) ἐγκείμενον ταῖς ψυχαῖς, καὶ πάσης αὐτὸν κοσμικῆς ἐννοίας ἀπογυμνώσαντας, αὐτῷ χρησθαι· καθ' ἑαυτὸν ἐν τῇ ἀύλῳ καὶ καθαρᾷ θεραπείᾳ Θεοῦ. Καὶ τοῦτο ἐστὶ πνευματικὴ σεμιδαλις, λόγος περὶ Θεοῦ σωματικῆς ἐννοίας κεχωρισμένος. Ἡ μὲν οὖν σωματικῶς νοουμένη καὶ προσφερομένη κατὰ τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον σεμιδαλις, μάταιον· τὸ θυμιάμα δὲ ἤδη καὶ βδέδυγμα ἐστὶ τῷ Κυρίῳ. Βδελυκτὸν γὰρ τῷ ὄντι τὸ οἴεσθαι (14) τὰς διὰ ὁσφρήσεως ἡδονὰς τὸν Θεὸν θηρώμενον, τοῦ θυμιάματος τὴν σύνθεσιν προστεταχέναι, καὶ μὴ νοεῖν ὅτι θυμιάμα Κυρίῳ ὃ ἐν σώματι ἁγιασμός, ὑπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν σωφροσύνης ἐπιτελούμενος· ἰσοκρατῶς ἐχόντων καὶ ἀστασιάστως πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς. Λάβε γὰρ, φησὶ (15), σεαυτῷ ἡδύσματα· στακτὴν, ὄνυχα, χαλδάνην ἡδυσμοῦ, καὶ λίθον διαφανῆ. Τέσσαρα ταῦτα πρὸς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἐξ ὧν τὰ σώματα σύγκειται, τὴν ὁμοιότητα· ἡ μὲν στακτὴ πρὸς τὸ ὕδωρ· ὃ δὲ ὄνυξ διὰ τὸ ξηρὸν πρὸς τὴν γῆν· ἡ δὲ χαλδάνη διὰ τὴν θερμότητα πρὸς τὸ πῦρ· ὃ δὲ λίθος, διὰ τὸ διαφανὲς πρὸς τὸν ἀέρα. Ἴσον ἴσω (16) ἔσται· τουτέστι, τὰς ἐκ δυσκρασίας γινομένας ὁρμὰς εἰς ἐπιθυμίας ἀτόπους κολάζων ἐπανισώσεις. Καὶ συγκόψεις ἐκ τούτων λεπτόν· τουτέστι, πνευματικὸν ποιῆσαι φιλοπονήσεις, ἐξαφανίζων τῆς ψυχῆς τὸ τῆς σαρχὸς παχὺ καὶ ὑλῶδες. Καὶ οὕτω θήσεις ἀπέναντι τοῦ μαρτυρίου ἐν τῇ σκηνῇ (17), ὅθεν γνωσθήσομαί σοι ἐκεῖθεν. "Ὅταν γὰρ ἐγγένηται τῇ ἀκριβεῖ κοινωνίᾳ, καὶ ἀπολεπτυνθῇ, τότε ἄξιός ἐστι εἰσφέρεισθαι εἰς τὰ ἅγια, καὶ τῇ γνώσει τῇ περὶ Θεοῦ προσεγγίζειν. Θήσεις γὰρ αὐτὰ, φησὶν, ἀπέναντι τοῦ μαρτυρίου, ὅθεν γνωσθήσομαί σοι ἐκεῖθεν. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἀπηγόρευται ἑαυτῷ τινα ποιεῖν εἰς ἀπόλαυσιν· τουτέστιν, ἑαυτῷ (18) ἐπιγράφειν τὰ κατορθώματα, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Θεὸν τῶν καλῶν τὴν αἰτίαν ἀνάγειν. Τοιοῦτο γῆν θυμιάμα Ησαῖος ὁ λέγων (19)·

mss., γινομένας, Editi, γενομένας.

(17) Editi et Reg. tertius, τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς. Alii tres mss., τῆς σκηνῆς. Denique tres alii ut in contextu.

(18) Codices tres, ἀπηγόρευται ἑαυτῷ τινα ποιεῖν εἰς ἀπόλαυσιν, τουτέστιν μὴ δὴ ἑαυτῷ. Alii tres mss., ἀπαγορεύεται, etc., ut supra. Editi, ἀπαγορεύεται ἑαυτοῦ τινα ποιεῖν ἀπόλαυσιν, τουτέστιν ἑαυτῷ. Colb. primus in margine, manu recenti, οὐ δεῖ, non oportet quemquam sibi præclara facinora vindicare.

(19) Ita mss. plerique omnes. Editi, ὁ Ησαῖος λέγων.

Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν· καὶ πάλιν· Χάρις τῷ Θεῷ ἅ
τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς, καὶ τὴν ὄσμην
τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι ἐν ἡμῖν (20).

referat. Tale erat thymiamma Paulus, qui dicebat: *Christi bonus odor sumus* ⁷⁶. Et rursus: *Gratia autem Deo qui semper triumphat nos, et odorem notitiæ suæ manifestat in nobis* ⁷⁷.

30. Τὸ δὲ σωματικὸν θυμίαμα, καὶ τοῖς κατὰ τοὺς
μυκτῆρας πόροις ἐμπύπτον, καὶ τὴν αἴσθησιν συγ-
κινούσι, βδέλυγμα τῷ ἄσωμάτῳ εἰκότως νενόμισται.
Νουμηνίας δὲ πρεπούσας αἰωνίοις ἔτεσι παρὰ τῶν
συνετῶν νοεῖσθαι ὁ λόγος βούλεται· οὐ τὴν διὰ τῶν
τριάκοντα ἡμερῶν τῆς σελήνης ἀποκατάστασιν, ἐπι-
καταλαμβάνουσης τὸν ἥλιον, καὶ πάλιν ἀφισταμένης.
'Ἄλλ' ἐπειδὴ Ὁ ἄφρων ὡς σελήνη ἀλλοιοῦται,
τὴν πρὸς τὸ φῶς ἐπάνοδον, ὅπερ ἐξέλιπεν ὁ ἄφρων
καὶ τὴν διὰ μετανόιας (21) εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατά-
στασιν ἑορτὴν ἡγεῖσθαι τὸν φιλάδελφον καὶ συμπαθῆ
ὁ λόγος βούλεται· οἷον εἰ νομηνίαν ἄγων τὴν ἀρχὴν
τοῦ ἐν φωτὶ βίου· ἐπειδὴ ἐξέλιπε μὲν τὸ φῶς διὰ τὴν
εἰς τὸ χεῖρον τροπὴν (22), ἐπαλινδρόμησε δὲ πάλιν
πρὸς αὐτὸ διὰ τῆς ἐπιστροφῆς. Ἐξῆς ἂν εἴη περὶ
τῶν μισουμένων Σαββάτων εἰπεῖν τὸ, Μὴ αἰρεῖν βιά-
σταγμα, καὶ μὴ ἐξέρχεσθαι ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ·
καὶ, Μὴ καλεῖν πῦρ ἐν πάσῃ τῇ κατοικίᾳ αὐτῶν·
ταῦτα τὸ ἀδύνατον εἰς τήρησιν καὶ ἀκριβῆ φυλακὴν
αὐτόθεν ἐμφαίνοντα, ὑπόδικον ποιεῖ τῇ κατάρα τὸν
σωματικῶς ἀκούοντα. Μὴ κινεῖσθαι γὰρ ἀπὸ τοῦ τό-
που ἀμήχανον, καὶ πᾶν τὸ ἐπαιρόμενον κἂν ἐλαφρό-
τατον ἦ (23), βιάσταγμα λέγεται, οἷον ἱμάτιον, ἢ ἄρ-
τος, ἢ τι τῶν ἀναγκαίων. Ἄλλὰ καὶ πῦρ καλεῖν οὐ κε-
λεύει· τουτέστιν, ὑπὸ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς μὴ
ἀναφλέγεσθαι (24)· μὴ ἐπαίρειν δὲ βιάσταγμα· τουτ-
έστι, μὴ τῷ βάρει τῆς ἀμαρτίας καταφορτίζεσθαι,
καὶ τῆς ἐν Θεῷ διαμονῆς μὴ μεθίστασθαι, ἰδραῖον
μένοντα καὶ ἀμετακίνητον ἐν τῇ πίστει. Οὕτω δὲ τε-
λειοῦντας τὰ Σάββατα, οὐκ ἐν τῇ τῶν κακῶν ἀργίᾳ,
ἀλλ' ἐν τῇ ἀποχῇ τῶν καθηκόντων, εἰκότως ἀποστρέ-
φεται, καὶ οὐκ ἀνέχεται αὐτῶν ὡς ψευδῶν. Τοιαῦτα
γὰρ εἰσι (25) τὰ παρὰ τῷ προφήτῃ ταλανιζόμενα
Σάββατα· Οὐαὶ οἱ ἐγγίζοντες καὶ οἱ ἐφαπτόμενοι
ψευδῶν Σαββάτων. Σάββατα δὲ ἀληθῆ, ἢ ἀποκει-
μένη ἀνάπυσις τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ· ἅπερ διὰ τὸ ἀλη-
θινὰ εἶναι ἀνέχεται ὁ Θεός. Καὶ φθάνει γε ἐπ' ἐκεῖ-
να τὰ Σάββατα τῆς ἀναπαύσεως, παρ' ᾧ ὁ (26)
κόσμος ἐσταύρωται, ἀποστὰς δηλονότι τῶν κοσμικῶν,
καὶ ἐπὶ τὸν ἴδιον τόπον τῆς πνευματικῆς ἀναπαύ-
σεως καταντήσας, ἐν οἷς ὁ γινόμενος οὐκέτι κινηθῆ-
σεται ἀπὸ τοῦ ἰδίου τόπου, ἡσυχίας καὶ ἀταραξίας
περὶ τὴν κατάστασιν ἐκείνην ὑπαρχούσης. Καὶ πῦρ

⁷⁶ II Cor. II, 15. ⁷⁷ ibid. 14. ⁷⁸ Eccli. xxvii, 12.

(20) Editi cum tribus mss., ἐν ἡμῖν. Alii tres
omittunt ἐν.

(21) Editi, ἀλλοιοῦται τὴν πρὸς τὸ φῶς ἐπάνοδον ὁ
ἄφρων, καὶ τὴν διὰ μετάνοιαν· quod cum vitiosum
sit, putavit Combefisius illud, ὁ ἄφρων, expungen-
dum esse, tanquam inepte repetitum, et explendo
sensui a Tilmanno additum. Sed vir doctus aliter
judicasset, si codices suos legisset attentius, in qui-
bus, et in aliis quatuor, ita legitur, uti edidimus.

(22) Codices tres, τὸ χεῖρον τροπὴν· lege τά. Mox
tres mss., ἐξῆς ἂν. Editi cum Reg. tertio, ἐξ ἧς ἂν.
Subinde tres mss., φέρειν βιάσταγμα. Ibidem mss.,

ut ne quis sibi quidpiam ejusmodi ad usum suum
conficeret: hoc est, ne sibi ipsi præclara facinora
adscribat: sed ea ad Deum bonorum causam
referat. Tale erat thymiamma Paulus, qui dicebat: *Christi bonus odor sumus* ⁷⁶. Et rursus: *Gratia autem Deo qui semper triumphat nos, et odorem notitiæ suæ manifestat in nobis* ⁷⁷.

30. At vero thymiamma corporale, quodque na-
rium meatibus illabatur, et sensum commovet,
optimo jure ei qui incorporalis est, habitum est
pro abominatione. Quin et neomenias quæ annis
æternis dignæ sint, vult Scriptura a prudentibus
intelligi, non autem lunæ circuitum triginta diebus
peractum, cum assequitur solem, et rursus se ab
eo submovet. Quia vero *Stultus ut luna mutatur* ⁷⁸,
significat Scriptura hunc ad lucem ab insipiente
desertam reditum, hancque per pœnitentiam ad
pristinum statum redintegrationem, ei qui fratrum
sit amator eorumque dolorem doleat, ceu festum
diem esse, perinde ac si neomeniam celebret, ni-
mirum vitæ in luce agendæ principium. At post-
quam stultus lucem per suam ad pejus mutationem
dereliquit: rursus per conversionem ad ipsam re-
currit. Deinde illud de Sabbatis odio habitis licet
dicere: Ne quis portet sarcinam, et ne exeat a loco
suo ⁷⁹: et, ne ulli accendant ignem in omni habi-
tatione sua ⁸⁰: hæc cum non possint observari, et
tamen secundum ipsam litteram palam sit ea esse
accurate observanda, eum utique qui ea corporali
sensu intelligit, maledictioni obnoxium reddunt.
Etenim fieri nequit, ut quis e loco suo non movea-
tur: item omne id quod portatur, tametsi est le-
vissimum, sarcina dicitur, exempli causa, vestis,
vel panis, vel quælibet res necessaria. Quin etiam
jubet, ut ne ignem accenderent: hoc est, ne quis
sinat se a carnis cupiditatibus exuri: rursus ne
quis tollat sarcinam, id est ut ne pondere peccati
degravetur, nec in Deo permanere supersedeat,
sed firmus immotusque in fide perseveret. Sabbata
autem qui sic perficiunt, non ut ab improbis ope-
ribus desistant, sed ut abstineant discedantque a
suo officio, hos merito aversatur Deus, nec ipsa
Sabbata tolerat tanquam mendacia et falsa. Enim-
vero desuntur a propheta ejusmodi Sabbata: *Væ
qui appropinquant et attingunt Sabbata mendacia* ⁸¹!
Sesposita autem Dei populo requies Sabbata vera
sunt, quæ quod vera sint, grata habet Deus. Et
certe cui mundus crucifixus est, is ad illa spiritualis
requietis Sabbata pervenit, cum a rebus mundanis
recesserit, atque ad proprium **404** quietis locum

⁷⁹ Exod. xxxv, 3. ⁸⁰ Jerem. xvii, 27. ⁸¹ Amos vi, 3.

καὶ μὴ ἐξέρχεσθαι. Deest καὶ in editis.

(23) Sic mss. aliquot. Editi, ἦν.

(24) Ita quinque mss. At editi, ἀναφέρεσθαι, haud
recte. Aliquanto post aliqui mss., ἐν τῇ πίστει οὕτω
τελοῦντας. Deest ἐν in excusis libris.

(25) Aliquot mss., ἐστι. Mox nonnulli mss., καὶ
οἱ ἐφ. Deerat οἱ in editis. Statim aliqui mss., Σάβ-
βατα δὲ ἀληθινὰ ἢ προκειμένη, *proposita requies*.

(26) Sic nonnulli mss. Abest ὁ ab editis. Alter
Combef., παρὰ ὁ. Hoc ipso in loco duo mss., καὶ
ἀποστὰς.

accesserit: quibus in Sabbatis qui versatus fuerit, non amplius movebitur a suo loco. Quandoquidem quies tranquillitasque in illo statu consistit. Neque ignem accendat in æterna habitatione, propterea quod materiam quæ ignem accendit, non afferat, ligna, fenum, stipulam. Nec tollet sarcinam is, qui imo vere in Sabbatis deliciarum acturus otium est.

(31). Porro pro magna die interpretes reliqui reddiderunt, *vocatam*. Theodotio quidem, *Vocatam convocatam non fero*: Symmachus vero, *Vocatam convocationem non feram*. Unde existimamus non unam diem peculiarem dictam fuisse magnam, sed omnem quæ *vocata* appellatur. Ait enim de azy-mis: *Prima celebris, quia sancta erit vobis*⁸²; et: *Dies septima vocata sancta erit vobis*⁸³; et *Die septima novorum, quando offeritis hostiam hebdomadam, celebris sancta erit vobis*⁸⁴; et rursus: *Decima septimi mensis hujus, celebris sancta erit vobis*⁸⁵. Itaque plurimos dies eodem nomine nuncupatos, imo omnes fere celebres leges solemnitates per unam et eandem vocem aversari videtur. His igitur rejectis, qualem recipit et probat? Illam de qua dictum est: *Diem Domini magnam*⁸⁶, quam non producet hic sol sensibilis, sed quam exoriens justitiæ sol illustrabit: quæ una erit et continua, cui non succedit nox, sed ad omne ævum sese extendit. Vere igitur et proprie magna est dies illa. Attanem Judææ carnalis in his magnam quærit, quas beatus Jacob parvas esse et malas affirmavit⁸⁷. Cæterum quatuor sunt eorum quæ commemoratæ sunt differentiæ: alia vana, quæ scilicet ritu Judaico observantur: abominanda alia: alia intoleranda: quarto alia sunt odiosa, quibus et ipsum Judæorum jejunium adjungitur. Quemadmodum igitur et in cæteris declaratum est aliquid esse rejectandum, aliquid vero Deo acceptum: ita accidit et in jejunio. Hanc quidem escarum abstinentiam quæ fit ad ostentationem, Domini anima odio prosequitur, proptereaquod hæc præcepta: *Ne tetigeris neque gustaveris, neque contrectaveris*⁸⁸, finem habent: quæ vero ad carnis petulantiam servituti addicendam adhibetur, hanc diligit Deus, quandoquidem sanctimoniam per carnis afflictionem perficit. Nec tamen per se satis est alimentorum abstinentia ad commendandum jejunium: sed etiam conjungenda est reliqua vitæ ratio in sermonibus, in colloquiis, et in eo con-

⁸² Num. xxviii, 18. ⁸³ ibid. 25. ⁸⁴ ibid. 26. ⁸⁵ Coloss. ii, 21.

(27) Reg. secundus et Colb. primus, ἐν τῇ αἰωνίᾳ καὶ οἰκίᾳ, in æterna et propria habitatione.

(28) Sic quinque mss. Editi vero, μὲν γάρ. Mox mss., οὐκ ἀνέχομαι. Nostra editio Paris., οὐκ ἀνέχομαι. Lege Ducæum.

(29) Codices quatuor πᾶσαν αὐτὴν προσαγ. Reg. tertius, ἀλλὰ πᾶσι τὴν προσαγ.

(30) Uterque Combefisii codex cum duobus aliis, ποίαν. Editi cum duobus aliis mss., ποίας.

(31) Codices sex, ζητεῖ. Editi vero, ἐπιζητεῖ. Ibidem quatuor mss., περὶ ὧν ὁ. Alii duo mss. et editi, περὶ οὗ ὁ. Haud longe uterque codex Combef. et

οὐ καύσει ἐν τῇ αἰωνίᾳ (27) κατοικήσει, διὰ τὸ μὴ ἐπικομίζεσθαι ὕλην πῦρ ἀνάπτουσαν, ξύλα, χόρτον, καλάμην. Καὶ βάσταγμα οὐκ ἀρεῖ ὁ μὴ ἔχων τὸ βαρὺ φορτίον τῆς ἀνομίας αὐτῷ ἐπικείμενον, ἀλλ' ὄντως Σάββατα τρυφερὰ ἀναπαύσεται.

nullo peccati pondere sibi impendente prægravatur,

31. Ἀντὶ δὲ τῆς μεγάλης ἡμέρας οἱ λοιποὶ ἐκδεδώκασιν, κλητῆν. Ὁ μέντοι (28) Θεοδοτίων, Κλητῆν ἐπικλητὸν οὐκ ἀνέχομαι· ὁ δὲ Σύμμαχος, Κλητῆν ἐπικλησιν οὐκ ἀνέχομαι. Ὅθεν λογιζόμεθα μὴ μίαν ἐξάριτον μεγάλην εἰρηῆσθαι· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν προαγορευθεῖσαν (29) κλητῆν. Περὶ γὰρ τῶν ἀζύμων φησὶν, Ἡ πρώτη ἐπικλητος, ὅτι ἅγια ἔσται ὑμῖν· καὶ, Ἡ ἡμέρα ἡ ἐβδόμη κλητῆ ἅγια ἔσται ὑμῖν· καὶ, Τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ τῶν νέων, ὅταν προσφέρητε θυσίαν τῶν ἐβδομάδων, ἐπικλητος ἅγια ἔσται ὑμῖν· καὶ πάλιν, Τῇ δεκάτῃ τοῦ ἐβδόμου μηνὸς τούτου, ἐπικλητος ἅγια ἔσται ὑμῖν. Ἔοικεν οὖν διὰ μιᾶς φωνῆς πολλὰς παραιτεῖσθαι ἡμέρας τὰς τῷ αὐτῷ ὀνόματι κεχρημένας, καὶ σχεδὸν πάσας τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς ἐν τῷ νόμῳ. Ταύτας οὖν παραιτούμενος, ποίαν (30) δέχεται; Περὶ τῆς εἰρηται· Τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην, ἣν οὐχὶ ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος ποιήσει, ἀλλ' ἀνατολῇ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου καταφωτίσει, ἥτις μία ἔσται καὶ διηνεκῆς, διάδοχον νύκτα μὴ ἔχουσα, ἀλλὰ τῷ αἰῶνι παντὶ συμπαρεκτεινομένη. Ἀληθῶς μὲν οὖν καὶ κυρίως μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη. Ὁ δὲ σωματικὸς Ἰουδαῖος ἐν ταύταις ζητεῖ (31) τὴν μεγάλην, περὶ ὧν ὁ μακάριος Ἰακώβ ἀπεφήνατο, ὅτι μικραὶ καὶ πονηραὶ εἰσι. Τέσσαρες δὲ εἰσι τῶν μνημονευθέντων διαφοραὶ· τὰ μὲν ἔστι μάταια, τῶν γινομένων Ἰουδαϊκῶς· τὰ δὲ βδελυκτά· τα δὲ οὐκ ἀνεκτά· τέταρτον (32) ἔστι τὰ μισητά· ἐν οἷς καὶ ἡ νηστεία ἔστι τῶν Ἰουδαίων. Ὅσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἶναι μὲν τι τὸ ἀπόβλητον, εἶναι δὲ τι τὸ εὐπρόσδεκτον τῷ Θεῷ ἐκδείκνυτο· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς νηστείας. Τὴν μὲν πρὸς ἐπίδειξιν γινομένην ἀποχὴν τῶν βρωμάτων, ἐν τῷ, Μὴ ἄψη, μηδὲ γεύση (33), μηδὲ θίγης, τὸ τέλος ἔχειν, μισεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου· τὴν δὲ ἐπὶ τῷ δουλαγωγῆσαι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς παραλαμβανομένην ἀγαπᾷ, διὰ τοῦ ὑπωπιασμοῦ τῆς σαρκὸς τὸν ἁγιασμὸν κατορθοῦσαν. Οὐκ ἐξαρκεῖ δὲ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων πρὸς τὸ ἐπαινετὴν ποιῆσαι τὴν νηστείαν· ἀλλὰ δεῖ καὶ τὴν λοιπὴν ἀγωγὴν προσεῖναι (34), ἔτ τε λόγοις καὶ ἀνα-

⁸⁶ Num. xxix, 7. ⁸⁶ Joel ii, 31. ⁸⁷ Gen. xlvii, 9.

alii quatuor, τῶν μνημονευθέντων. Editi, τῶν προμνημονευθέντων.

(32) Editi, τέταρτον δέ, Abest δὲ a sex mss. Mox iidem illi sex mss., ὡσπερ οὖν καὶ. Editi, ὡσπερ γὰρ καὶ.

(33) Illud, μηδὲ γεύση, in prius editis desiderabatur. Ibidem mss., ἔχειν. Editi, ἔχει. Subinde quatuor mss., διὰ τοῦ ὑπωπιασμοῦ. Alii duo mss. et editi, διὰ τὸν ὑπωπιασμόν.

(34) Codices nonnulli, προσεῖναι. Alii cum editis, προσεῖναι.

στροφαίς, καὶ τῇ πρὸς τοὺς ὠφελεῖν δυναμένους συνουσίᾳ· ὥστε τὸ κατὰ τὰ βρώματα παρακολούθημα εἶναι τῆς ἀσκήσεως. Τὰ πολλὰ μὲν οὖν κατὰ νοῦν ἐνεργοῦντος τοῦ σπουδαίου, καὶ περὶ τὴν τῆς ἀληθείας θήραν ἐσχολακότης, ὀλιγάκις δὲ πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς σαρκὸς καταβαίνοντος, τίτα μετὰ τὸ λειτουργῆσαι τὰ ἀναγκαῖα τῷ σώματι, ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀπραγματεύτως διαιτώμενον, εὐθὺς ἀποπηδῶντος τῆς ἀσχολίας τῶν ἀνωφελῶν, καὶ εἰς τὴν προηγουμένην ἑαυτοῦ ζωὴν ἀνατρέχοντος. Ἡ γὰρ τοιαύτη ἀγωγή πᾶσαν ἀφορμὴν, δι' ἧς τρέφεται τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἐξάγει, ὡς μηκέτι καταδυναστεύειν τοῦ πνεύματος, μηδὲ ποιεῖν τὰ οἰκεία ἔργα τὴν σάρκα, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακῆν. Νεκρώσαντες (35) οὖν ἑαυτῶν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διὰ λόγων ἐπιπληκτικῶν καταστελλόντων τὰ πάθη, καὶ διὰ τῆς ἀποχῆς τῶν βρωμάτων νηστεύσωμεν νηστείαν δεκτὴν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ (36). Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων κωλυτικὴ τῶν κατὰ γαστέρα ὀρέξεων, καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα. Καὶ ὁ φιλόπονος δὲ χρησίμως τούτοις ἐνδιατρίψει, ἔχων ὑπόδειγμα (37) τὸν Ἡλίου βίον, τὸν Μωσέως, τὸν Δανιὴλ, τὸν Ἰωάννου, καὶ τὸν τῶν λοιπῶν ἁγίων, ὧν οὐκ ἦν ἄξιός ὁ κόσμος, οἱ περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι. Ἄλλ' οὐπω τὸ ἐν ἀποχῇ βρωμάτων εὐτονον, ἱκανὸν εἰς τελείωσιν, εἰ μὴ καὶ ἡ ψυχὴ ἐν παντελεῖ ἀποχῇ τῶν τρεφόντων κακίαν ὑπάρχη. Ὡσπερ γὰρ διπλοῦς ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς συνεστῶς καὶ σώματος· οὕτω καὶ αἱ τροφαὶ διπλαῖ, κατάλληλοι τῇ ἑκατέρῃ συστάσει τυγχάνουσαι, εὐτονώτερον πρὸς τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἀποτελοῦσι τὸ (38) τρεφόμενον. Ὡσπερ γὰρ ἐν τοῖς γυμναστικοῖς αἱ ἀθλητικαὶ τροφαὶ μετὰ τῶν καταλλήλων γυμνασίων τοῖς σώμασι προσαγόμεναι, ὅσον κατακρατοῦνται ὑπὸ τῆς τῶν τρεφόμενων δυνάμεως, τοσοῦτον εἰς εὐεξίαν μείζονα τὸ σῶμα ἐξάλλουσι, καὶ προσθήκη αὐτοῦ γινόμεναι διὰ τοῦ (39) εἰς τὴν τοῦ σώματος ἀναλαμβάνεσθαι σύστασιν. οὕτω καὶ ἐν τῇ τῆς εὐσεβείας ἀσκήσει τὰ τῆς πίστεως δόγματα, καὶ οἱ διορθωτικοὶ λόγοι τῶν ἡθῶν, συνεχῶς προσαγόμενοι τῇ ψυχῇ, καὶ ταῖς κατὰ μικρὸν αὐτὴν προσθήκαις αὐξόντες, δυνατωτέραν αὐτὴν καὶ φιλοπονωτέραν εἰς τὸ μειζόνων καὶ τελειότερων τῶν ἐν δόγμασι διδασκασμάτων ἐπορεύεσθαι παρασκευάζουσιν.

32. Ἀπὸ τῆς οὖν (40) ἐν τῷ κρυπτῷ νηστείας φυλακτέον ἡμῖν, τῆς κατὰ δικαίαν κρίσιν μισεῖσθαι λεγομένης ὑπὸ τοῦ Κυρίου, περὶ ἧς καὶ ὁ προφήτης ἀπεύχεται, λέγων· Οὐ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὰς

⁸⁹ Coloss. III, 5. ⁹⁰ Hebr. XI, 37, 38. ⁹¹ Prov. X, 3.

(35) Editi, νεκρώσαντα. At quinque mss., νεκρώσαντες.

(36) Ubi legimus in editione Paris., τῷ Θεῷ. legitur in mss., τῷ Κυρίῳ.

(37) Editi, ὑπογραμμόν. At regii primus et tertius et alii tres uti in contextu.

(38) Ita quatuor mss. Editi vero et Reg. tertius, τὸν Illum hominem magis alacrem efficiunt. Scri-

A gressu, qui cum his qui prodesse possunt habetur: ita ut hæc ciborum abstinentia pium vitæ genus comitetur. Itaque viri probi est multa in mente versare, atque veritati indagandæ operam dare, et raro ad carnis curam descendere; deinde postquam corpori subministravit necessaria vilibus alimentis nullo negotio parandis vescens; repentino a rerum inutilium occupatione sese subtrahit, et ad pristinum vitæ genus occurrit. Etenim hoc vitæ genus occasionem omnem e medio tollit, qua carnis **405** nutriatur petulantia: adeo ut non amplius in spiritum exercent tyrannidem, neque caro opera sibi propria perficiat, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam⁸⁹. Nostra igitur ipsorum membra quæ sunt super terram, mortificantes, perque sermones objurgatorios qui cupiditates coercent, ac per ciborum abstinentiam, jejunemus jejunium Domino acceptum gratumque. Enimvero ventris et rerum venerearum appetentiam refrenat ciborum abstinentia. Porro qui in tolerandis laboribus strenuus est, in his se utiliter exercebit, exemplum habens vitam Eliæ, Moysis, Danielis, Joannis, et reliquorum sanctorum, *Quibus non dignus erat mundus, qui circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti*⁹⁰. Sed strenua alimentorum abstinentia haud satis est acquirendæ perfectioni, nisi anima ab his quæ malitiam nutriunt, prorsus abstineat. Quemadmodum enim duplex est homo, constans anima et corpore: ita et duplices sunt cibi, qui cum sint utriusque substantiæ alendæ accommodi, id quod his enutritur ad propria sua opera exserenda validius fortiusque efficiunt. Quemadmodum enim in exercitationibus gymnasticis athleticus victus inter idonea exercitia corporibus subministratus, quanto magis subigitur, tanto corpus ad præstantiorem ac vegetiorem evehit habitudinem, eique fit accessio, proptereaquod in corporis substantiam transeat: ita et in pietatis exercitatione fidei dogmata, nec non sermones ad mores emendandos idonei, continuo animæ exhibiti, atque paulatim quibusdam incrementis ipsam augentes, robustiorem eam et in subeundis laboribus magis alacrem reddunt; ut majorem perfectioremque dogmatum doctrinam compareret.

D 32. Itaque a jejunio quod in occulto est, cavendum nobis est, quod justo judicio dicitur a Domino odio haberi, quod et propheta deprecatur, dicens: *Non interficiet fame Dominus animas justorum*⁹¹.

ptura utraque admitti potest.

(39) Ita sex mss. At editi, τὸ, sensu non dissimili. Aliquanto post duo mss., οἱ ὀρθωτικοί.

(40) Ἀπὸ τῆς οὖν, etc. Hoc est, *Cavendum a jejunio interioris hominis, a jejunio verbi divini totiusque cælestis doctrinæ*: qua de inedia scriptor mox disserebat.

Siquidem non de corporali fame loquitur (alioqui dixisset, corpora justorum), sed de animarum inedia. *Non enim interficiet fame animas justorum*: alioquin hoc pacto in beatorum vita futura esset contrarietas, quandoquidem Paulus in his de quibus gloriatur id enumerat: *In jejuniis sæpe*⁹²; item illud: *In fame et siti*⁹³. Famem autem a justis deprecatur. Verum singula hæc præstat juxta sublimiorem inediæ intelligentiam interpretari. Ejusmodi est et illud: *Non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem*⁹⁴. Meminimus enim Eliæ, qui a Sidonide petivit panem⁹⁵: quin et semen Jacobi in Ægypto panes quærebat. Quod si vitaverimus abjectam et humilem intelligentiam, jam evanescet ea quæ in verborum repugnantia sita est ineptia. Ejusmodi igitur jejunia jejunabant Judæi, facientes interiore suum hominem, quod ad ipsos pervenisset comminatio illa, quæ dicit: **406** *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et inducam super terram hanc famem: non famem panis, neque sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini*⁹⁶. Itaque jejunia odisse se dicit Dominus, eorum, qui animum suum conficiunt quidem tabe præ salutarium ac vivificantium documentorum inedia: sed pinguefaciunt præter modum saginantque exteriorem hominem. Quemadmodum enim in libræ momento, quando lanx altera deorsum vergit, ea quæ huic obversa est, attollitur: pari ratione in homine id ipsum fieri quivis advertere potest. Cum enim pinguescit caro, contingit mentem fieri quodam modo infirmiore; extenuari vero sæpenumero carnem, dum mens iterum bona habitudine gaudet. Et id ipsum est quod ait Apostolus, quod, tantum corrumpitur exterior homo, tantum renovatur interior⁹⁷. Item illud: *Quando infirmior, tunc potens sum*⁹⁸. Nam fuliginosæ quædam exhalationes ex copioso et pingui alimento emissæ, densæ nubis instar infusam animæ a Spiritu sancto illustrationem intercipiunt. Quocirca et Moyses ad Dei contemplationem monte ascendens, quadraginta dies a cibo potuque perseveranter abstinuit; quippe qui statuisset ut princeps animæ suæ facultas perturbationis omnis expers persisteret. Similiter Elias. Deum quæsiturus, æquali temporis intervallo escas fastidivit, ne qua menti a cibis offunderetur caligo. At e contrario Dominus ex mortuis resurgens, et ad cælos rediens, cibos degustavit, suscitati corporis naturam astruens: cum autem ex indulgentia sese accommodaret

⁹² II Cor. xi, 27. ⁹³ ibid. ⁹⁴ Psal. xxxvi, 25. ⁹⁵ III Reg. xvii, 11. ⁹⁶ Amos viii, 11. ⁹⁷ II Cor. iv, 16. ⁹⁸ II Cor. xii, 10.

(41) Sic Reg. secundus cum Colb. itidem secundo. Uterque Combefisii codex et Reg. quartus cum LXX, ψυχὴν δικαίαν, animam justam. Editi, ψυχὴν δικαίων. Idcirco autem edendum curavimus, ψυχὰς δικαίων quod statim ita in omnibus mss. constanter legatur: quippe verisimile nobis fit, scriptorem utroque loco modo eodem locutum fuisse.

(42) Sic mss. At editi, δὲ ἄν καὶ ἐναντίωμα πρὸς, etc. Mox Colb. secundus, ἀπαριθμεῖται. Reg. secundus, ἀπαριθμεῖται. Conatur scriptor Paulum et Salomonem inter se conciliare, qui, si de eadem fame

δικαίων (41). Οὐ γὰρ περὶ τοῦ σωματικοῦ λιμοῦ λέγει (ἢ γὰρ ἂν εἶπε, σώματα δικαίων), ἀλλὰ περὶ τοῦ ψυχικοῦ. Οὐ γὰρ λιμοκτονήσει ψυχὰς δικαίων. οὕτω δ' ἂν καὶ ἐναντίωμα ἦν πρὸς (42) τὸν τῶν μακαρίων βίον, εἶπερ Παῦλος μὲν ἐν τοῖς καυχήμασιν ἀριθμεῖ τὸ, Ἐν νηστεύσει πολλὰκις, καὶ τὸ, Ἐν λιμῷ καὶ δίψει. Τὸν δὲ λιμὸν ἀπεύχεται τοῖς δικαίοις. Ἀλλὰ βέλτιον τούτων ἕκαστον κατὰ τὸν ὑψηλότερον περὶ ἐνδείας νοῦν ἐξακούειν. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους. Μεμνήμεθα γὰρ Πλίου ζητήσαντος ἄρτον παρὰ τῆς Σιδωνίας, ἀλλὰ καὶ τὸ σπέρμα Ἰακώβ, τοῦ δικαίου, ἄρτους ἐζητεῖ (43) εἰς Αἴγυπτον. Ἐὰν δὲ φύγωμεν τὴν ταπεινὴν ἔννοιαν, καὶ ἡ ἐν τοῖς ἐναντιώμασιν ἀτοπία συνδιαλυθήσεται. Ταύτας οὖν ἐνήστευον τὰς νηστείας οἱ Ἰουδαῖοι, λιμοκτονοῦντες ἑαυτῶν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, διὰ τὸ φθάσαι ἐπ' αὐτοὺς τὴν λέγουσαν ἀπειλήν, ὅτι Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἐπάξω (44) ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην λιμὸν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκούσαι λόγον Κυρίου. Ταύτας οὖν τὰς νηστείας μισεῖν λέγει ὁ Κύριος (45), τῶν ἐκτεχνόντων μὲν ἑαυτῶν τὸν νοῦν ἐν ἀτροφίᾳ τῶν σωτηρίων καὶ ζωοποιῶν διδασμάτων, ὑπερπαινόντων δὲ καὶ κατάσφαρκούντων τὸν ἔσω ἄνθρωπον. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἐν ζυγοῦ ῥοπή-δταν βαρῆται τὸ ἕτερον, ἀνυψοῦται πῶς τὸ ἀντικείμενον: οὕτω καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου (46) συμβαίνει ἴδοι τις ἄν. Σαρκὸς μὲν γὰρ πληθυνομένης, συμβαίνει τὸν νοῦν πῶς ἀσθενέστερον γίνεσθαι: τοῦ νοῦ δὲ πάλιν εὐεκτοῦντος, τὴν σάρκα πολλὰκις καταλεπύνεσθαι. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ὅσον ὁ ἔξω ἄνθρωπος διαφθείρεται (47), τσοῦτον ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται: καὶ τὸ, Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τῆς γὰρ δαψιλοῦς καὶ παχείας τροφῆς αἰθαλώδεις τινὲς ἀναθυμιάσεις ἀναπεμπόμεναι, νεφέλης δίκην πυκνῆς τὰς ἀπὸ τοῦ ἀγίου (48) Πνεύματος ἐγγινομένας ἐλλάμψεις εἰς τὸν νοῦν διακόπτουσι. Διὸ καὶ Μωϋσῆς πρὸς θεωρίαν Θεοῦ ἀναβαίνων διὰ τοῦ νοῦ, ἄσιτος καὶ ἄποτος ἡμερῶν τεσσαράκοντα διετέλεσεν ἀθόλωτον διαμένειν αὐτῷ τὸ ἡγεμονικὸν διοικούμενος. Ἠλίας τε ὁμοίως, ὅτε ἐμελλεν ἐκζητεῖν τὸν Θεόν, ἐν ἴσῳ χρόνῳ τῶν τροφῶν ὑπερεῖδεν, ὥστε μηδεμίαν τῶ νῆ γενέσθαι ἀπὸ (49) τῶν τροφῶν ἐπισκότησιν. Ὁ μέντοι Κύριος ἐναντίως ἀναστὰς μὲν ἀπὸ νεκρῶν, καὶ πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ἐπανιὼν, τροφῆς ἔψατο, τὴν φύσιν τοῦ σώματος τοῦ ἀνισταμένου πιστούμενος: συγκα-

sermonem haberetn, pugnantia loquerentur.

(43) Sic quinque mss. Editi vero, ἐζητήσεν.¶

(44) Ita quinque mss. At editi, ἐπάξω.

(45) Editi cum tribus mss., ὁ Κύριος. Alii tres, ὁ Θεός.

(46) Ita Reg. secundus. Supple, τοῦτο. Ibidem editi et reliqui mss., ἀντικείμενον. Σαρκὸς μὲν, etc.

(47) In duobus mss. legitur, φθείρεται.

(48) Deest ἀγίου in aliquibus mss. Ibidem sex mss., ἐγγινομένας ἐλλάμψεις. Editi, γινομένας.

(49) Sic mss. aliquot. Deest ἐπὶ in editis.

ταβαίνων δὲ τοῖς ἀνθρώποις ἐνήστευσε, δεικνύς ὅτι τῷ μέλλοντι πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν πειρασμῶν ἀποδύεσθαι ἀναγκαῖα ἢ ἀσκησις. Οἷονεὶ γὰρ παιδοτριβεῖ πρὸς τὴν νίκην ὁ τοῦ σώματος ὑπωπιασμός. Οὐχ οὕτω μέντοι χρηστὸν τῇ σαρκί, ὥστε παραλύσαι αὐτῆς τὸν φυσικὸν τόνον διὰ τὴν ἐνδειαν (50), οὐδὲ εἰς παντελεῖ ἀπραξίαν, ἧπου καὶ ἀπαρακολουθησίαν, τὸν νοῦν ὑπὸ τῆς ἄγαν ἐκλύσεως ἐκδιάσασθαι.

33. Ἐπειδὴ δὲ ἐκελεύσθημεν, παρόντος τοῦ νυμφίου, μὴ νηστεύειν τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου νηστείαν, ὡς μὴ τρεφομένων τῷ ἄρτι τῷ ἐξ οὐρανοῦ καταβάντι, καὶ ἀποστρεφομένων τὴν βρωσιν τῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου, ζωῆς οὖσαν αἰτίαν, τὴν τοιαύτην νηστείαν μισεῖν ὁ Κύριος λέγει. Ἐν τῶν μισουμένων ἐστὶν ὑπὸ Κυρίου καὶ ἡ ἀργία, ἀπραξία τις οὖσα τῶν καθηκόντων. Καὶ ἔοικέ γε πάσης ἐπρτῆς ἐπακολούθημα ἡ ἀργία, διὰ τὸ ταῖς κληταῖς προσκεῖσθαι τὸ, Ἦν ἔργον λατρευτῶν οὐ ποιήσετε· καὶ διὰ τὸ ἐν ταῖς ἑορταῖς σχολῆν ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον ἄγοντας πᾶσαν ἀτοπίαν ἐπιτελεῖν, δικαίως μισητὴν ἀργίαν ἄγειν ἐλέγοντο. Πῶς δὲ οὐ μισητὸν ἡ ἀργία, μύρμηκος καὶ μελίσσης χείρονα ποιούσα τὸν ἄνθρωπον, ὅς γε καὶ ἐξ ἀρχῆς πλάσθεις, ἐτέθη εἰς τὸν παράδεισον ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν αὐτόν; Ὡστε τὸ πρῶτον καὶ οἰκειότατον τῷ ἀνθρώπῳ (51), ἡ περὶ τὰ ἔργα σπουδῆ, καὶ οἷονεὶ παρὰ φύσιν αὐτῷ ἡ ἀργία, ἧν μισεῖν εἶπεν ὁ Κύριος. Ἀλλὰ πῶς ἡμᾶς ἀργεῖν βούλεται; Μὴ ἐργαζομένους τὴν βρωσιν τὴν ἀπολλυμένην· μὴ ὀφθαλμοὺς αἶρειν ἐπὶ τὰ μάτια· μὴ ἀκοῆν ματαίαν τοῖς ὡσὶ παραδέχεσθαι· τὰς χεῖρας ἀποσεῖσθαι ἀπὸ δώρων· μὴ ὀξεῖς ἔχειν τοὺς πόδας C ἐκχέαι αἷμα, καὶ πάσας ἐνὶ λόγῳ τὰς σπουδὰς τὰς περὶ τὸ σῶμα μὴ ἐνεργεῖν.

pedes ad effundendum sanguinem: et uno verbo, sic ut non omne nostrum studium corpori impendamus.

34. Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. Ἀπειρηκότος φωνῆ πρὸς τὰς συνεχεῖς ἐπὶ κακίαν ὑποστρυφᾶς τοῦ εὐεργετουμένου (52). Οὐκέτι ἀνήσω. Πολλάκις προσεκαλεσάμην εἰς μετάνοιαν. Ἐδόξατε ὑπακούειν, εἶτα ἐπαλινδρομήσατε. Ἀπογνοὺς ὑμῶν τῆς ἀμετανοήτου καρδίας, οὐκέτι ἀνήσω ὑμᾶς τῆς ὀφειλομένης ὑμῖν καταδίκης. Οὐ γὰρ ὁ εἰπὼν, Ἥμαρτον, εἶτα ἐπίμένων τῇ ἀμαρτίᾳ, οὗτος ἐξομολογεῖται· ἀλλὰ ὁ, κατὰ τὸν ψαλμὸν εὐρῶν τὴν ἀμαρτίαν αὐτοῦ, καὶ μισήσας. Τί γὰρ ὄφελος τῷ ἀβήωστοῦντι ἢ παρὰ τοῦ (53) ἱατροῦ ἐπιμέλεια, ὅταν τὰ φαρμακὰ

A hominibus, jejunabat, ut hanc exercitationem ei necessarium esse ostenderet, qui ad agones tentationum sustinendos esset sese exuturus. Enimvero ad victoriam nos veluti erudit corporia afflictatio. Attamen non ita utendum est carne, ut propter inediam naturalis ejus vigor frangatur; neque per nimiam debilitatem eo adigenda, ut prorsus iners evadat, aut mentem assectari non possit.

33. Sed quia jussi sumus, præsente sponso, sermonis jejunium non jejunare ⁹⁹, cum tunc non nutriremur pane qui de cælo descendit, ac cibum carnis Domini aversaremur, quæ est causa vitæ, odisse se ejusmodi jejunium ait Dominus. Unum ex iis, quæ odio prosequitur Dominus, etiam est inertia, quæ eorum quæ ad nostrum officium pertinent intermissio quædam est. Et quidem otium omnem diem festum sequi videtur, ideo quod celebritatibus adjunctum sit illud: *Omne opus servile non facietis* ¹; item quoniam qui in festis a rebus ad vitam pertinentibus otium agebant, dum nihil non absurdum perficerent, merito odiosum otium agere dicebantur. Quomodo autem non odio habendum esset otium, quod hominem efficit formica et ape pejoem, **407** qui tamen statim atque ab initio fuerat conditus, positus est in paradiso, ut operaretur et custodiret illum ²? Quare studium in labores et opera, primum et maxime proprie homini convenit: atque inertia, quam Dominus odisse se asserit, est veluti naturæ ipsius contraria. Cæterum quomodo nos vult otiari? Ita ut non operemur cibum qui perit, nec attollamus oculos ad vana, neque inanes fabulas excipiamus auribus: ita ut manus a muneribus amoveamus: ita ut non veloces habeamus ut non omne nostrum studium corpori impendamus.

34. *Non ultra dimittam peccata vestra.* Hæc vox est spem abjicientis ob assiduum ad malitiam reditum populi beneficiis cumulati. *Non ultra dimittam.* Invitavi vos crebro ad pœnitentiam. Visi estis obtemperare, subinde iter vestrum relegistis. Postquam cor vestrum impœnitens me ex spe deturbavit, non amplius remittam vobis debitam multam. Enimvero qui dicit, Peccavi, et postea in peccato perseverat, hic nequaquam confitetur: sed potius is est, qui ubi, juxta psalmum ³, peccatum suum apprehendit, illud odit. Quid enim emolumentum affert

⁹⁹ Matth. ix, 15. ¹ Levit. xxiii, 7. ² Gen. ii, 15. ³ Psal. xxxi, 5.

(50) Editi cum tribus mss., τὴν ἐνδειαν. Alii tres mss., τῆς ἐνδείας. Hoc ipso in loco duo mss., οὐδὲ ὥστε. Subinde ubi recte et emendate legimus in editis et in quinque mss., τὸν νοῦν, perperam scribitur in altero codice Combefisiano τοῦ νοῦ. Quando de Combefisio mentionem habuimus, notam quam hoc loco apposuit, exscribere non pigebit. Ejus igitur hæc sunt: *Quam doctrinam in veris suis Asceticis tantis urget Basilius, ut et in libro De virginitate: vere mitissimus monachorum legislator et castissimus, ubique sui simillimus.* Sed qui veram Ba-

silii doctrinam perspectam habere voluerit, ei auctor sum, ut non indiscriminatim ex his fontibus hauriat. — Lege, ut in ms. Combefis. ἀπαρακολουθησίαν τοῦ νοῦ. MARAN.

(51) Editi et duo mss., τῷ ἀνθρώπῳ. Alii quatuor, τῶν ἀνθρώπων. Statim tres mss., ἧν καί.

(52) Reg. primus et editi, εὐεργέτου, corrupte. Reg. tertius cum aliis tribus, εὐεργετουμένου, emendate.

(53) Sic mss. aliquot. Deest τοῦ in editis.

ægroto medici cura, quando is qui adversa valetudine conflictatur, suæ vitæ exitialia conquirit? Sic qui adhuc peccat, nihil ei utilitatis accedit ex peccatis condonatis: neque qui impurus est, quidquam percipit lucri ex remissis impudicitiae vitiis. Quomodo autem animæ peccata remittuntur? Cum videlicet virtus animæ dominata, atque illam totam suis sermonibus imbuens, et in habitum contrarium invidiam et odium concitat: adeo ut oblata ei occasione aliena rapiendi, ultro ad honorandam amplectendamque juris æquitatem animum appellat, etiamsi facile ei esset hanc injuriam facere, eamque utpote sine testibus commissam, tanquam maximum malum a se depellere. Qui sic in se affectus est a prioribus delictis potest absolvi. Porro ad hunc modum temperantia in anima habitum firmitatemque adepta, intemperantiam libidinemque profligat. Verum temperantem continentemque, non eum dicimus, in quo præ senio vel morbo, aut alio quopiam casu extincti sint libidinis appetitus. Huic enim insidet quidem vitium ipsum: actio vera præpeditur per organorum infirmitatem. Sed continentia vera, est facultas cognitionis conciliatrix, quæ in intimo animæ recessu impressa, intestina turpium motuum vestigia delet. Qui sibi sic medetur, eo quod habitum affectui ad peccandum propendenti contrarium recuperat, ei utile est veniæ donum ac conducibile. Hæc vero sententia interminatur fore, ut prorsus repudiet eos, qui postquam a multis casibus sese erexerunt, utpote a Deo ob suum in homines **408** amorem velut manu educti, tum demum infirmitati succumbunt. Hæc vox, *Non amplius*, nobis indicat jam sæpnumero similia flagitia prius fuisse condonata. Si quidem fieri nequit, ut quis sine venia quæ a Deo concedatur, vitæ secundum virtutem instituendæ sese dedat. Idcirco ejus qui sapienter vitam nostram dispensat, mens est voluntasque, ut his qui in peccatis quibusdam versatus est, et deinde ad saniores vitæ rationem pollicetur sese recepturum, finem imponat præteritis, factoque post peccata initio quodam, quasi per pœnitentiam reviviscat. Contra, qui isthæc promittit sine ulla intermissione, et jugiter ab his excidit, illum velut penitus desperatum a sua clementia excludit.

35. VERS. 15. *Cum extenderitis manus, avertam oculos meos a vobis.* Qui specie tenus et simulate orant, manus quidem expandunt, non tamen Dei oculos habent ad eorum precessionem intentos. Cæterum hic orandi modus sanctis fuit familiaris, ut didicimus ex Davide dicente: *Expandi ad te manus*

(54) Unus e Combefisianis codicibus, λογισμοῖς. Editi et reliqui mss. λόγοις. Ibidem, ubi legitur in editis, διαλαβὴν, scriptum reperitur in quatuor mss., διαβολήν. Sed neutra vox placet Combefisio, mavultque legere, διαμονήν, habitum firmum et constantem. Neque his contentus est, sed profert non pauca, ut eam scripturam approbet. At nobis res tanti non videtur, ut plus in ea laboris ac diligentiae ponamus. Alter Combefisii codex, καταβαλοῦσα, διαβαλεῖν αὐτὴν πρὸς, etc. Denique Reg. se-

τῆς ζωῆς ὁ κάμνων ἐπιτηδεύη; Οὕτως οὐδὲν ὄφελος ἀδικημάτων συγχωρουμένων τῷ ἔτι ἀδικοῦντι, καὶ ἀκολαστημάτων ἀφιεμένων τῷ ἔτι ἀκολασταίνοντι. Ἄλλὰ πῶς ἀσίσταται ψυχῆς ἀμαρτήματα; Ἐπειδὴν ἡ ἀρετὴ κρατήσασα τῆς ψυχῆς, καὶ ὄλην αὐτὴν τοῖς οἰκείοις λόγοις (54) καταλαβοῦσα, διαβολὴν αὐτῇ πρὸς τὴν ἐναντίαν διάθεσιν ἐμποιήσῃ· ὥστε ἐν μὲν καιρῷ πλεονεξίας ἐκουσίως ὀρμῶν ἐνὶ τὴν τοῦ Ἰσοῦ τιμὴν, κἂν ῥῥῆδιον ἦ τὸ ἀδικεῖν, κἂν (55) ἀμάρτυρον, ὡς μέγιστον κακὸν ἀποφεύγειν· οὕτω διακείμενον ὑπὸ τῆς ἐν ἑαυτῷ ἕξεως, δυνατόν ἀφεθῆναι τῶν προτέρων ἀδικημάτων. Κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ἡ σωφροσύνη ἕξιν καὶ πῆξιν λακοῦσα ἐν τῇ ψυχῇ, ἀπολύει τῶν ἀκολαστημάτων. Σώφρονα δὲ λέγομεν, οὐχ ἢ ἀπεμαράνθησαν ὑπὸ γήρωσ, ἢ νόσου, ἢ ὑπὸ ἄλλου τινὸς συμπτώματος αἰ τῆς ἀκολασίας ὀρέξεις. Τοῦτο γάρ ἡ μὲν κακία ἐνυπάρχει· ἡ δὲ ἐνέργεια ἐκ τῆς τῶν ὀργάνων ἀσθενείας παραποδίζεται. Ἄλλὰ σωφροσύνη ἐστὶν ἀληθῆς ἐπιστημονικὴ δύναμις, ἐντυπωθεῖσα τῇ ψυχῇ διὰ βάρους, καὶ τὰ ἐνυπάρχοντα ἔχνη τῶν αἰσχυρῶν κινήματων ἕξασανίζουσα. Τῷ οὕτως ἑαυτὸν ἕξιωμένῳ, διὰ τοῦ ἀναλαμβάνειν τὴν ἐναντίαν τῇ ἀμαρτητικῇ διάθεσιν, καὶ ἡ παρὰ τῆς συγχωρήσεως χάρις ὠφέλιμος. Ὁ δὲ λόγος ἐνταῦθα τοὺς ἀπὸ πολλῶν πτωμάτων πολλάκις διαναστάνας ἐκ τῆς κατὰ φιλανθρωπίαν χειραγωγίας, εἶτα ὕστερον ὑπὸ τῶν ἀσθενειῶν κρατηθέντας, ἀπεσλεῖ παντελῶς ἀφήσειν. Ἐνταῦθα τὸ, Οὐκέτι, ἔμφασιν ἡμῖν παρέχει τοῦ πολλάκις ἤδη πρότερον ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις συγκεχωρηκέναι. Χωρὶς γὰρ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀφέσεως, ἐπιδιδόναι τινὰ ἑαυτὸν τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ, ἀμήχανον. Διὰ τοῦτο ὁ σοφῶς ἡμῶν οἰκονομῶν (56) τὴν ζωὴν, τὸν ἐν τισιν ἀμαρτίαις ἐξετασθέντά, εἶτα ἀνατρέχειν ἐπὶ τὸν ὑγιῆ βίον ἐπαγγελλλόμενον; βούλεται πέρατι μὲν ὀρίζειν τὰ παρελθόντα, ἀρχὴν δὲ τινα ποιῆσθαι μετὰ τὰ ἡμαρτημένα, οἶονεὶ διὰ τῆς μετανόιας ἀναβιώσκοντα· συνεχῶς δὲ ταῦτα ἐπαγγελλλόμενον, καὶ συνεχῶς αὐτῶν ἀποπίπτοντα, ὡς παντελῶς αὐτὸν (57) ἀπεγνωσμένον τῆς φιλανθρωπίας ἐκκλείει.

initio quodam, quasi per pœnitentiam reviviscat. et jugiter ab his excidit, illum velut penitus des-

35. Ὄταν ἐκτείνητε τὰς χεῖρας, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν. Οἱ μέχρι σχήματος προσευχόμενοι τὰς μὲν χεῖρας ἐκτείνουσι, τοὺς δὲ θελοῦς ὀφθαλμούς ἐπιβλέποντας αὐτῶν εἰς τὴν προσευχὴν οὐκ ἔχουσι. Ἡλίην δὲ τοῦτο σύνθηρος τοῖς ἀγίοις τὸ σχῆμα τῆς προσευχῆς ὡς παρὰ Δαβὶδ με-

cundus, καταβαλοῦσα μεταβολὴν αὐτῇ, etc.

(55) Editi. καί. At sex mss., κἂν. Hoc ipso in loco duo mss., ὡς μέγιστων κακῶν ἀποφυγὴν. Statim Reg. secundus, ἐν αὐτῷ.

(56) Sic tres mss. At editi, διὰ τοῦτο σαφῶς οἰκονομεῖ τὸν, haud recte. Ibidem gravi mendo in editis et in uno codice Combefisiano legitur, ἕκτισιν ἀμαρτίαις.

(57) Sic mss. aliquot. Editi, αὐτῶν.

μαθήκαμεν λέγοντος· Διεπέτασα πρὸς σέ τὰς χεῖρας μου· καὶ, Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή· Μωϋσέως δὲ, πολεμουμένου τοῦ Ἰσραὴλ μέχρις ἡλίου δυσμῶν· ἐν τῇ ἐκτάσει τὰς χεῖρας ἔχοντος. Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ τὸ (58) ἀποστολικόν, ἐν παντὶ τόπῳ προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας, ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας. Τάχα δὲ τι καὶ βαθύτερον ὁ λόγος παραδηλοῖ· ὅτι ὁ τὰ μεγάλα καὶ οὐράνια καὶ ὑψηλὰ ἐργαζόμενος, οἶνει διηρμένην ἔχων τὴν πρακτικὴν δύναμιν, ἐπαίρειν τὰς χεῖρας λέγεται· ὁ δὲ ταπεινὰ καὶ γήινα καὶ τῇ φθορᾷ ὑποκειμένα ἐνεργῶν, κάτω ῥεπούσας καὶ καταβεβλημένας τὰς χεῖρας ἔχει. Τοῦτο καὶ ἡ κατὰ Μωϋσέα παραινίσσεται ἱστορία, ὅτι διὰ τὸ τοὺς προκόπτοντος μὴ ἐξομαλίζεῖν τὰς πράξεις, ἀλλὰ ποτὲ μὲν κρεῖττον βιοῦν, ποτὲ δὲ δι' ἀτονίαν ἐκλύεσθαι καὶ ἀσθενέστερον ἐνεργεῖν, τῆς ἀνθρωπίνης καταστάσεως σύμβολα ἦν τὰ τότε γινόμενα. Εἰ μὲν γὰρ ἐπῆρε τὰς χεῖρας, ἐνίσχυεν (59) ὁ Ἰσραὴλ· ὅτε δὲ καθῆκε τὰς χεῖρας, κατίσχυσεν (60) Ἄμαλήκ. Τοῦτέστι, καταπιπτούσης μὲν ἡμῶν τῆς δραστηκῆς δυνάμεως, ἰσχύει τὰ ἀντιπαλαίοντα ἡμῖν. ὑψουμένης δὲ καὶ διαιρυμένης, δυνατώτερον (61) γίνεταί τὸ διορατικόν ἐν ἡμῖν, ὅπερ Ἰσραὴλ λέγεται. Τῆρει δὲ, ὅτι ἐνταῦθα οὐκ εἴρηται, Ὅταν ἐπαίρητε τὰς χεῖρας (62)· ἀλλ', Ὅταν ἐκτείνητε. Ἐπαίρει μὲν γὰρ ὁ τὰ ἄνω ζητῶν, ἐκτείνει δὲ ὁ τῆς εἰς τὰ σωματικὰ βοηθείας ἐπιδεόμενος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἔκτασις πολλάκις κατὰ διάθεσιν παρὰ τῶν νηπίων πρὸς τροφούς ἢ μητέρας γίνεται, δεικνὸς τῶν εὐχομένων τὸν ἀδιάθετον, οὐκ εἶπεν, Ὅταν ἐκτείνητε πρὸς μέ· ἀλλ' ἀπλῶς, Ὅταν ἐκτείνητε, φησὶ, τὰς χεῖρας (63), ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου· καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει, Ὅτι αἱ χεῖρες ὑμῶν τοῦ αἵματος πλήρεις.

36. Καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι. Οἱ ἐν μὲν τῷ βίῳ μηδὲν κατορθοῦντες, ἐν δὲ τῇ παρατάσει τῆς προσευχῆς νομίζοντες δικαιουθῆναι, τούτων ἀκουέτωσαν τῶν ῥημάτων. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὰ ῥήματα τῆς προσεσχῆς ὠφελεῖ, ἀλλὰ τὸ μετὰ (64) σπουδαίας διαθέσεως ἀναπέμπεσθαι. Ἐπεὶ καὶ ὁ Φαρισαῖος ἐδόκει πληθύνειν τὴν δέησιν· Ἀλλὰ τί φησιν ὁ λόγος; Σταθεὶς δὲ ὁ Φαρισαῖος, ταῦτα πρὸς ἑαυτὸν προσήχετο, οὐχὶ πρὸς τὸν Θεόν· ἐπανήρχετο γὰρ πρὸς ἑαυτὸν (65), ἐπεὶ περ ἐν ἀμαρτίᾳ τῆς ὑπερηφανίας ἐγίνετο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ, Προσευχόμενοι δὲ, φησὶ, μὴ βαττολογῆτε ὡς καὶ οἱ ἔθνικοι· δοκοῦσι γὰρ, ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται. Μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς· καὶ τὸ, Ἐκ πολυλογίας (66) οὐκ ἐκφεύξη

⁴ Psal. LXXXVII, 10. ⁵ Psal. CXL, 2. ^{5*} Exod. xviii, 12. ⁶ I Tim. ii, 8. ⁷ Luc. xviii, 11. ⁸ Matth. vi, 7, 8. ⁹ Prov. x, 19.

(58) Ita sex mss. At vero editi, Καὶ πρόσταγμα δέ.

(59) Sic mss. aliquot. Reg. primus cum editis, ἐνίσχυσεν.

(60) Mss. nonnulli, ἐνίσχυεν.

(61) Sic quinque mss. At editi, δυνατόν.

(62) Editi et Reg. primus, χεῖρας ὑμῶν. Deest ὑμῶν in quinque mss. et apud LXX.

(63) Editi et tres mss., χεῖρας ὑμῶν, Rursus de-

A *meas* ⁴: et: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* ⁵. Quin etiam Moyses, Israele ad usque solis occasum pugnante, manus extendebat ⁵. Accedit et illud Apostoli, qui vult viros in omni loco orare, sustollentes puras manus ⁶. Forte autem sententia isthæc abtrusius quiddam indicat: nimirum cum quispiam magna cœlestiaque et sublimia operatur, et quasi vim agendi habet in sublime erectam, is attollere manus dicitur; qui autem abjecta ac terrestria aut corruptioni obnoxia efficit, hic manus humi reptantes habet ac dejectas. Hoc etiam nobis innuit Moysis historia; quippe quæ tunc fiebant, conditionis humanæ erant symbola, quod ii qui proficiunt, non pari ratione ac tenore operantur: sed modo melius vivunt, modo vero ob imbecillitatem franguntur, suasque languidius exserunt actiones. Etenim si Moyses attolleret manus, vincebat Israel: quando vero eas demittebat, prævalebat Amalec. Hoc est, nostra facultas actuosa si quando fatiscit ac prosternitur, in nos prævalent adversariæ potestates: e contrario, si ea sublata in altum sit et erecta, vis nostra vivendi, quæ Israel dicitur, vires majores resumit. Observa autem hic non esse dictum, Cum sustuleritis manus: sed, *Cum extenderitis*. Siquidem qui quærit sublimia, sustollit: extendit vero, qui ad comparandas res corporales auxilium rogat. Quia vero infantes sæpenu-mero ad nutrices et matres præ suo erga ipsas affectu manus extendunt, rogantium stuporem ostendens, non dixit, Cum extenderitis ad me; sed ait simpliciter, *Cum extenderitis manus, avertam oculos meos*; et rationem subjungit: *Quia manus vestræ sanguine plenæ sunt*.

36. *Et si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam*. Qui nulla virtute vitam suam ornarunt, nihilominus tamen sese existimant in precum suarum longitudine justificari, verba hæc audiant. Non enim precum verba simpliciter prolata juvant, sed si cum vehementi affectu depromantur. Nam et Phariseus multiplicare videbatur deprecationem. Sed quid ait Scriptura? *Stans autem Phariseus, hæc apud se 409 orabat* ⁷, non apud Deum: respiciebat namque ad se ipsum, siquidem in superbiam peccato versabatur. Quapropter et Salvator ait: *Orantes autem nolite multum loqui sicut ethnici: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis* ⁸. Et illud: *Ex multiloquio non effugies peccatum* ⁹. Oportet igitur quærere re-

est ὑμῶν in aliis tribus mss.

(64) Editi cum tribus mss., μετὰ. Alii tres mss., ἀπό. Aliquanto post sex mss., σταθεὶς δέ. Abest δέ ab editis.

(65) Editi et tres mss., αὐτόν. Alii tres mss., ἑαυτόν.

(66) Codices duo, ἐκ πολυλογίας δέ. Mox Colb. secundus, δικαιοσύνην αὐτοῦ.

gnum Dei, et justitiam, non autem corporalia et A
terrena. Eam ob causam psalmus: *Unam petii a
Domino, hanc requiram: ut inhabitem in domo Do-
mini.*¹⁰

37. *Nam manus vestrae sanguine plenae.* Hoc¹¹ est
causae, quod Deus oculos avertat, cum extenderint
manus, quod ipsa supplicationis symbola ad irri-
tandum illum sint occasiones. Quemadmodum si
quis dilectum alterius filium occiderit, ac manus
suas adhuc ex caede cruentatas ad infensum sibi
patrem exporrigat, dexteramque efflagitet amicitiae,
exposcatque veniam; nonne sanguis filii in ipsius
interfectoris manu apparens patrem injuria affe-
ctum acrius exasperat? Nunc ejusmodi sunt Judae-
orum preces; siquidem cum extendunt manus, ad-
missum in Unigenitum Filium scelus Deo et Patri
revocant in memoriam, atque per singulas exten-
siones suas ipsorum manus sanguine Christi plenas
ostendunt. Enimvero qui in sua caecitate perseve-
rant, caedis paternae sunt haeredes. *Sanguis enim
ejus, inquit, super nos, et super filios nostros*¹¹.

38. VERS. 16. *Lavamini mundi estote.* Videtur
quodammodo Scriptura, quod ad verba attinet, con-
tinere contrarietatem, ac veluti mendacii cujuspiam
Deum accusare. Ait enim: *Non amplius dimittam
peccata vestra.* Item illud: *Si multiplicaveritis de-
precationem, non exaudiam vos.* Nunc quasi illi essent
sanabiles, *Lavamini*, ait *mundi estote.* Nimirum in
superioribus quidem demonstratur legem iis, qui se-
cundum ipsam vivere volunt, salutem praestare non
posse; in iis vero verbis altera ad salutem via osten-
ditur. Atque illud quidem sensibile legis Mosaicae
institutum abrogat: hoc vero vitae evangelicae prae-
monstrat exordia. *Si tuleritis simulam, vanum; thy-
miama, abominatio: adipem agnorum et sanguinem
taurorum nolo.* Quid ergo fecerimus? quid sumus
oblaturi? Num forte eo, quod corporalia rejiciun-
tur obsequia, ad festos dies sumus transituri, ac
per eos cultum exhibebimus? *Neomenias vestras, et
Sabbata, et diem magnam non fero.* An non jejuna-
bimus? Sed jejunia vestra odit anima mea. Reli-
quum est igitur, ut more Judaico supplicemus, ac
secundum legem preces effundamus? *Sed, si multipli-
caveritis supplicationem, non exaudiam vos; et si ex-
tenderitis manus, non moveor supplicatione; sed ob
effusum sanguinem ad iram provocor.* Quid igitur
410 nobis faciendum est? Quomodo te propitium
sumus reddituri? quonam pacto sanguinem abster-
gemus? *Lavamini, mundi estote.* Ita est, inquit:
meminimus enim, quid de lavacro dixerit Moyses.

¹⁰ Psal. xxvi, 4. ¹¹ Matth. xxvii, 25.

(67) Codices duo, προτείνοντο.

(68) Editi et Reg. tertius, λούσασθε καὶ καθαροί.
Particula κα in aliis quinque mss. desideratur.

(69) Ita Regii primus, tertius et quartus. Alii duo
mss., Μη τάχα τὰς, etc Editi denique, Μη τάχα διὰ
τὰς ὀλικὰς ἀπέστρεπται. Reg. corrupte. Mox duo
mss., λατρεύσωμεν. Editi cum tertio, λατρεύσομεν,

ἀμαρτίαν. Χρὴ οὖν αἰτεῖσθαι τὴν βασιλείαν τοῦ
θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην. ἀλλὰ μὴ τὰ σωματικὰ καὶ
ἐπίγεια. Λιὰ τοῦτο δὲ ψαλμός· Μίαν ἡτησάμην παρὰ
κυρίου, ταύτην ζητήσω, τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ
κυρίου.

37. Αἱ γὰρ χεῖρες ὁμῶν αἵματος πλήρεις. Τοῦτό
ἐστι τὸ αἴτιον τοῦ ἀποστρέφεσθαι τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς τοῦ θεοῦ, ὅταν ἐκτανθῶσιν αἱ χεῖρες, διότι τὰ
τῆς ἱκετηρίας σύμβολα παροξυσμοῦ εἰσιν ἀφορμαί.
Ὡσπερ ἂν εἴ τις υἱὸν τινος φονεύσας ἀγαπητὸν, ἐτι-
ῆμαγμένας ἐν τοῦ φόνου τὰς χεῖρας ἔχων, προτεί-
νοι (67) αὐτὰς τῷ πατρὶ χαλεπαίνοντι, δεξιὰν φιλίας
αἰτῶν, καὶ συγγνώμην ἔχειν παραιτούμενος· ἄρ'
οὐχὶ φανὲν τοῦ τέκνου τὸ αἷμα ἐν τῇ χειρὶ τοῦ παι-
δοφόνου μᾶλλον εἰς ὀργὴν τὸν ἡδικοημένον ἐγείρει;
Τοιαῦται νῦν εἰσιν αἱ τῶν Ἰουδαίων εὐχαί, ὅταν
ἐκτείνωσι τὰς χεῖρας, τῆς εἰς τὸν μονογενῆ υἱὸν
ἀμαρτίας ἀναμιμνησκόντων τὸν θεὸν καὶ Πατέρα,
καὶ καθ' ἑκάστην ἔκτασιν τὰς χεῖρας ἑαυτῶν τοῦ
αἵματος τοῦ Χριστοῦ πλήρεις ἐπιδεικνύοντων. Οἱ
γὰρ ἐπιμένοντες τῇ πωρώσει, τῆς πατρικῆς μαιφο-
νίας κληρονόμοι ὑπάρχουσι. Τὸ γὰρ αἷμα αὐτοῦ, φασὶν
ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν.

38. Λούσασθε καθαροὶ (68) γένησθε. Δοκεῖ πως
ἐναντίωμα ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν ὁ λόγος ἔχειν καὶ οἰονεῖ
ψευδολογίαν τινὰ τοῦ θεοῦ κατηγορεῖν. Εἶπε γὰρ, ὅτι
οὐδέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὁμῶν· καὶ τὸ, Ἐὰν
πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὁμῶν.
Νῦν ὡς ἱασιμῶν ὄντων ἐκείνων, λούσασθε, καθα-
ροὶ, φησὶ, γένησθε. Ὅτι ἐν μὲν τοῖς ἄνω τὸ ἀδύνα-
τον τοῦ νόμου εἰς σωτηρίαν τοῖς βουλομένοις κατ'
αὐτὸν βιοῦν ἀπελέγχεται· ἐν τούτοις δὲ ἕτερα ὁδὸς εἰς
σωτηρίαν δεικνύται. Κάκεινο μὲν ἀθετεῖ τὴν κατὰ τὸν
Μωϋσέως νόμον αἰσθητὴν πολιτείαν· τοῦτο δὲ τῆς
εὐαγγελικῆς ζωῆς τὰς ἀρχὰς ὑποδείκνυσιν. Ἐὰν φέ-
ρητε σερμίδαλι, μάταιον· θυμίαμα, βδέλυγμα· τὸ
στέαρ τῶν ἀρνῶν, τὸ αἷμα τῶν ταύρων οὐ βού-
λομαι. Τί οὖν ποιήσωμεν; τί προσενέγκωμεν; Μη
τάχα, διὰ τὸ τὰς ὀλικὰς ἀπεστράφθαι (69) θεραπείας,
ἐπὶ τὰς ἑορτὰς μεταβῶμεν, διὰ τούτων λατρεύσο-
μεν; Τὰς νεομηνίας ὁμῶν, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ
ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Οὐκοῦν νηστεύσω-
μεν; Ἀλλὰ τὰς νηστείας ὁμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου.
Ἵπόλοιπον οὖν ἱκετεύειν Ἰουδαϊκῶς, καὶ προσεύχε-
σθαι κατὰ τὸν νόμον; Ἀλλ' ἐὰν πληθύνητε τὴν
δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὁμῶν· καὶ ἐὰν ἐκτεί-
νητε τὰς χεῖρας, οὐ δύσωποῦμαι τὴν ἱκεσίαν, ἀλλὰ
παροξύνομαι ἐπὶ τῷ αἵματι. Τί οὖν ποιήσωμεν; Πῶς
σε ἰλεωσόμεθα εἰ πῶς το αἷμα ἀπονιψόμεθα (70); Λού-
σασθε, καθαροὶ γένησθε. Ναί, φησὶ· μεμνήμεθα γὰρ
Μωϋσῆος τί εἶπε περὶ λουτροῦ. Ὁ γὰρ ἀψάμενος, φησὶ,
τινὸς τῶν ἀκαθάρτων, καὶ μίανθεις, πλυνεῖ τὰ ἱμά

Alter mss., λατρεύωμεν.

(70) Editi, ἀπονίψομεν. At quinque mss., ἀπονι-
ψόμεθα. Reg. primus, ἀπονιψώμεθα. Ibidem editi,
λούσασθε καὶ. Voculam καὶ deesse in multis mss.
jam notavimus. Rursus hoc ipso in loco quatuor
mss., μεμνήμεθα γὰρ καὶ. Deest γὰρ in editis. Mox
e duobus mss. vocem φησὶ addidimus.

τια, καὶ λούσεται τὸ σῶμα ὕδατι, καὶ καθαρὸς ἔσται. Ἄλλ' οὐκ εἶπε· Αὐσασθε ἐφ' ἐκάστῃ μολυσμῷ, ἀλλὰ Λούσασθε μόνον (71). Ἐν βάπτισμα, μία κάθαρσις. Ἐκεῖ πλυνεῖ τὰ ἱμάτια, καὶ λούσεται τὸ σῶμα ὕδατι· ἐνταῦθα ἀφέλετε τὰς πονηρίας, οὐχὶ τὸν ῥύπον, ἀπὸ τῶν ψυχῶν, οὐκ ἀπὸ τῶν ἱματίων. Μηκέτι περιεργάζου λίβανην καὶ χαλβάνην καὶ ὄνυχα καὶ στακτὴν, μηκέτι ἀναζήτει δάμαλιν ἀκριβῶς πυρρᾶν, ὡς μηδεμίαν ἄλλην τινα χροῶν ἔχειν, ἅς τρεῖς μόλις ὁ σύμπας χρόνος τῆς νομικῆς λατρείας ἤνεγκε. Μὴ νήστευε Ἰουδαϊκῶς. Μὴ ἐμποδίζου (72) ἐν ταῖς ἀργίαις. Ἐνός σοι χρεῖα ἀπλοῦ καὶ συντόμου, οὗ αὐτοὶ ὑμεῖς ἐστε κύριοι. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Μάθετε καλὸν ποιεῖν, οὐ παντελῶς γὰρ ἀπειθῶς καὶ ἀπαιδεύτως ἔχετε. Ἐπεὶ οὖν διδασκὸν τὸ καλὸν, ὁ δὲ νόμος ὑμᾶς (73) οὐκ ἐδίδαξεν (ἐκβέβληται γὰρ αὐτοῦ ὡς οὐ καλὰ τὰ διδάγματα), πᾶσα ἀνάγκη λοιπὸν, ἐπὶ τὸ εὐαγγελικὸν διδασκαλεῖον καταφυγεῖν. Νόησύν μοι τὴν μέθοδον τῆς οἰκονομίας τοῦ λόγου ἀπὸ ὑποδείγματος ἑναργοῦς. Ἔστω τις τῶν πολυτελῶν καὶ πλουσίων, καὶ τὰ παρασκευασθέντα αὐτῷ ποικίλα τὰ πρὸς τὴν δίκαιαν· ἐχέτω δὲ οὗτος πρὸς μὲν τὰ λοιπὰ δυσἀρέστως. πρὸς ἕν δὲ μόνον ἐπιτηδεύων· εἶτα καθ' ἕκαστον αὐτῷ τῶν ἀβουλήτων ἀποπεμπομένων (74), εἰς ἀνάγκην ἀγέτω τοὺς θεραπεύοντας εἰς ἐκεῖνο ἔλθειν τὸ κατὰ φύσιν λανθανόντως ἐπιζητούμενον· οὕτω καὶ σὺν παντῶν ἐφεξῆς ἐκβεβλημένων τῶν νομικῶν, ἀναγκείως ἢ παραδοχῇ τοῦ εὐαγγελίου κατασκευάζεται. Αὐσασθε. Καὶ τί τὸ κέρδος; Ἴνα καθαροὶ γένησθε. Εἰς τί δὲ χρεῖα καθαρότητος; Ἴνα τὸν θεὸν ἴδητε. Ἄρ' οὖν ἐξαρκεῖ λουσάμενόν με καὶ τὴν ἐνὶ τοῖς προτέροις λαβόντα συγχώρησιν ἡσυχάζειν; ἢ τινος καὶ ἑτέρου χρεῖα;

39. Ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ἡ μὲν γὰρ διὰ λουτροῦ κάθαρσις τῆς φιλανθρωπίας ἔρρηται τοῦ δεσπότου· ἡ δὲ τῆς πονηρίας ἀπόθεσις ἔργον τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἐπιμελείας ἐστίν. Ἴνα δὲ μὴ μόνῃ τῇ ἀπὸ τοῦ λουτροῦ χάριτι ἐπελπίζοντες (75), ἀπρακτοὶ μείνωμεν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν, διὰ τοῦτο ἐπισυνάττει πᾶσαν τοῦ βίου τὴν συναγωγὴν· Ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν καρδιῶν (76) ὑμῶν. Οἰοεὶ ἐκρίζωσθε ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ τὰς πονηρὰς ἐννοίας, ὡς μήτε λόγον, μήτε τι ἔργον ἀπογενναῖσθαι τῶν μοχθηρῶν. Ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ἐπειδὴ πολλὰ τῶν κατὰ τὸν σπουδαῖον βίον παρὰ τῶν ἔξω τῆς πίστεως ἐπιτηδεύεται, οἷον ἀποχὴ τῶν ἐν συνουσίαις καὶ βρωμάτων ἡδοναῖς, καὶ τὸ ἐν ἧθει εὐσταθὲς καὶ

¹² Num. xix, 7.

(71) Ita mss. tres. Deest μόνον in editis et in aliis quibusdam mss. Illa quæ mox sequuntur, ἐνταῦθα ἀφέλετε, etc., sic intelligi debere videntur: *Hic auferre nequitias, non sordes eas quæ contrahuntur ex contractu rerum immundarum. Cordis masculas tollite, non vestimentorum.*

(72) Μὴ ἐμποδίζου. Hoc est, *Cave te implices in otio, quod in diebus festis observandum oportuit.* Nec ita multo post quatuor mss., χρεῖα ἀπλοῦ καὶ. Alii duo mss. cum editis χρεῖα τοῦ καὶ. Subinde qua-

A Qui enim, inquit, tetigerit quidpiam eorum quæ immunda sunt, et pollutus fuerit, invabit vestimenta, et lavabitur corpus aqua, et mundum erit. Atqui non dixit: Lavamini ob unamquamque immunditiam, sed tantum *Lavamini*. Baptisma unum, una purgatio. Hic lavabit vestimenta, et lavabitur corpus aqua ¹²: hic auferte nequitias, non sordes, ab animabus, non a vestimentis. Non amplius thuris, galbani, onychis, et stractes satagas, non jam juvenem inquiras prorsus rufam, adeo ut nullum alium habeat colorem, quales tres totum cultus legalis tempus vix tulit. Ne jejunes Judaico ritu. Ne te implices in otio. Re una simplici ac compendaria opus tibi est, quæ penes vos est. Quid tandem est hoc? (vers. 17.) *Discite bonum facere.* Cui præcepto prorsus nunc rebelles estis, ipsiusque estis rudes. Quia igitur bonum doctrina potest comparari, nec tamen lox vos docuit (nam documenta ejus tanquam non bona repudiata sunt), tum demum ad scholam evangelicam confugere necesse est omnino. Rationem qua verbum dispensatur, ex claro exemplo, velim advertas. Sit quispiam eorum qui ingentes impensas faciunt, affluuntque divitiis, cui multa ac varia ad victum apponantur: hic autem, quantum ad cætera attinet, fastidioso sit animo, et essa unica duntaxat commode vescatur: deinde singulis quæ ei non sapiunt, rejectis, famulos eo necessitatis adigat, ut ad illud quod naturaliter et occulte expetebant, deveniant: eundem ad modum etiam nunc omnibus legalibus ordine rejectis, necessario Evangelii aditur susceptio. *Lavamini*. Ecquid lucri? Ut mundi evadatis. Quid autem munditia opus est? Ut Deum videatis. Satisne igitur fuerit ablutum me esse et accepta priorum delictorum venia in otio degere? an aliud quicquam requiritur?

39. *Auferte malitias ex animabus vestris ab oculis meis.* Expurgatio quidem quæ per lavacrum fit, a Domini erga nos benignitate dependet: sed cum nequitia deponitur, id nostræ ipsorum diligentiae ac curæ effectus est. Cæterum ne in sola lavacri gratia spem ponentes, mandata non perficiamus, idcirco omnem vitæ rationem simul jungit: *Auferte malitias ex cordibus vestris.* Tollite velut radicitus a mente malas cogitationes, ut neque sermonem, neque parvum ullum opus ingeneret. *Ab oculis meis.* Quoniam multa quæ a visa probe instituta proficiunt, fiunt ab iis qui a fide alieni sunt, qualis est concubitus et voluptatum epularium abstinentia, morumque constantia et tranquillitas: haud contentus est his verbis, *Auferte malitias*; sed at-

tuor mss., τοῦτο, μάθετε. Editi, τοῦτο, τὸ μαθετε.

(73) Sic tres mss. At editi cum aliis duobus mss., ἡμᾶς

(74) Sic Reg. primus, optime. Editi et quinque alii mss., ἀποπεμπομένος, pessime.

(75) Ubi in excusis legitur, ἐλπίζοντες, scribitur in mss., ἐπελπίζοντες aut ἐφελπίζοντες.

(76) Ita mss. sex. Editi, ψυχῶν. Bene quidem: sed reclamant veteres libri, ut notavimus.

texuit illud : *Ab oculis ueis* ; tanquam actio nulla convenienter queat perfici, nisi cum pietate quæ erga Christum est, fiat. Aut quoniam Pater videt in absconditio¹³, dicit: *Ab oculis meis*, nimirum a locis quæ Deus **¶** intuetur ; ut non modo ob actionibus nequitiam auferamus, sed etiam a cogitationibus. Hoc autem fit per perfectam caritatem eo quod *Caritas*, juxta Paulum, *non cogitat malum*¹⁴.

ἀπὸ τῶν διαλογισμῶν Τοῦτο δὲ διὰ τῆς τελείας ἀγάπης περιγίνεται· διότι ἡ ἀγάπη, κατὰ τὸν Παῦλον, οὐ λογίζεται τὸ κακόν.

40. VERS. 17. *Discite bonum facere*. Enimvero moralis scientia haud perpicua est, neque ex se cunctis exposita et aperta: siquidem bona facere per doctrinam discimus. *Juste enim*, inquit, *quod justum est, persequeris*¹⁵. Hoc est, cum justitiæ sermonibus justam perficies actionem. Quemadmodum enim aliquid confici potest, quod ad artem medicam pertineat, quamquam id non ex medicinæ regulis conficitur: ratione consimili potest quis quidpiam justum efficere, licet non juste. Exempli causa, ipse herbarum usus est quidpiam quod ad artam medicam pertinet: sed dum aliquid ex medicinæ præcepto agitur, ratio et herbarum vim, et morbi qualitatem, tempus, mensuram, et utendi modum considerat. Scientiam autem inter et casum intercedit discrimen. Nam qui secundum artem operatur, eadem semper efficiet, quandiu rationi adhæserit: qui autem temere et casu agit, ei non semper conducibilia se offerent: sed si hodie dedit salutem, aliquando per eadem remedia etiam necem attulit. Hunc ad modum et rei laudabilis ac bonæ tractatio ex scientiæ præceptis effecta, æquabiliter exseritur, quod ratio hæc intus manens singulis quæ sunt præsens erit. Declarat autem in aliis locis Scriptura necessariam esse rerum agendarum scientiam, dum dicit: *Omnis qui non didicerit justitiam super terram, veritatem non faciet*¹⁶. Quid et David timorem divinum inter ea quæ disci possunt collocat, dicens: *Venite filii, audite me, timorem Domini docebo vos*¹⁷.

41. *Exquirite judicium*. Christi videlicet; secundum quod judicat nos, atque pro meritis nobis mercedem rependit: quod nisi exquiramus, nisi præ oculis habeamus, in bonorum operum exercitatione perseverare non possumus. Etenim, si quæ in judicio sunt tremenda, nobis prædicantur: eorum cogitatio pietatem docet. Aut quia non expendetur, nihil non judicabitur, cum nihil maneat in judicatum, nihilque temere et fortuito accidat. Cum consilio enim, inquit, omnia fac¹⁸. Et, *Cogitationes ju-*

A ἀτάραχον, οὐκ ἠρκέσθη τῷ εἰπεῖν, Ἄφελετε τὰς πονηρίας, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, Ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, ὡς οὐδεμιᾶς πράξεως καθηκόντως ἐπιτελεῖσθαι δυναμένης, εἰ μὴ μετὰ τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας γένοιτο. Ἡ ἐπειδὴ ὁ Πατήρ βλέπει ἐν τῷ κρυπτῷ, Ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, ἀπὸ τῶν τόπων λέγει, τῶν ὑπὸ Θεοῦ βλεπομένων· ἵνα μὴ μόνον ἀπὸ τῶν πράξεων αὐτὴν περιέλωμεν, ἀλλὰ καὶ

40. Μάθετε καλὸν ποιεῖν. Οὐ γὰρ σαφὴς ὁ ἠθικὸς λόγος, οὐδὲ πᾶσιν αὐτόθεν ἐκκείμενος (77), εἴπερ διδακτὸν ἐστὶ τὸ ποιεῖν τὰ καλὰ. Δικαίως γὰρ, φησὶ, τὸ δίκαιον διώξεις. Τοῦτέστι, μετὰ τῶν περὶ δικαιοσύνης λόγων τὴν δικαίαν πράξιν ἐπιτελέσεις. Ὡς γὰρ ἐστὶ τι ποιῆσαι ἱατρικόν, ἀλλ' οὐκ ἱατρικῶς· οὕτως ἐστὶ τι ποιῆσαι δίκαιον, καὶ μὴ δικαίως. Οἶον ἱατρικὸν μὲν, αὐτὴ ἢ τῆς βοτάνης χρήσις· ἱατρικῶς δὲ, ὁ λόγος καὶ τὴν δύνάμιν τῆς βοτάνης, καὶ τοῦ πάθους τὴν ιδιότητα, καὶ τὸν καιρὸν, καὶ τὸ μέτρον, καὶ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως ἐπεσκεμμένος. Διαφέρει δὲ τὸ κατ' ἐπιστήμην τοῦ αὐτομάτου. Ὁ μὲν γὰρ κατὰ τὴν τέχνην ποιῶν, ἀεὶ τὰ αὐτὰ ποιήσει, ἕως ἂν ἔχη (78) τὸν λόγον· ὁ δὲ αὐτομάτως, οὐκ ἀεὶ συντρέχοντα ἔξει τὰ ὠφελοῦντα, ἀλλ' εἰ σήμερον ἔσωσε, τοῖς αὐτοῖς ποτε καὶ διέφθειρεν. Οὕτω καὶ ἡ τοῦ καλοῦ πραγματεία (79) κατ' ἐπιστήμην ἐνεργουμένη ὁμαλῶς ἀποδίδεται, ἕως ἂν ἐνοικῶν ὁ λόγος οὕτως ἐκάστη τῶν γιγνομένων ἐπιστατῆ. Δείκνυσι δὲ ἐν ἄλλοις τὸ ἀναγκαῖον τῆς τῶν ποιητέων μαθησεως, εἰπὼν· Πᾶς ὅς οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς (80), ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσει. Δαβὶδ δὲ καὶ τὸν φόβον τὸν θεῖον ἐν τοῖς διδακτοῖς τίθεται, λέγων· Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς.

C 16. Quid et David timorem divinum inter ea quæ disci possunt collocat, dicens: *Venite filii, audite me, timorem Domini docebo vos*¹⁷.

41. Ἐκζητήσατε κρίσιν. ἦτοι τὴν τοῦ Χριστοῦ, καθ' ἣν κρίνων ἡμᾶς, ἀποδίδωσιν ἡμῖν τὰ κατ' ἀξίαν, ἣν ἐὰν μὴ ἐκζητῶμεν, μηδὲ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχωμεν, ἐπιμένειν τῇ ποιήσει τῶν καλῶν οὐ δυνάμεθα. Παιδαγωγὸς γὰρ ἐστὶ πρὸς εὐσεβείαν ἡ ἐννοια τῶν κεκηρυγμένων ἡμῖν φοβερῶν ἐν τῇ κρίσει. Ἦ ὅτι πάντα ἐξητασμένα καὶ κεκριμένα (81) ἔσται, μηδενὸς ἀκρίτως, μηδὲ ὡς ἔτυχε γιγνομένου. Μετὰ βουλής γὰρ, φησὶ, πάντα ποιεῖ (82)· καὶ, Λογισμοὶ δικαίων κρίματα. Χρὴ οὖν ὡσπερ δικαστὴν τὸν λόγον τὴν

¹³ Matth. vi, 6. ¹⁴ I Cor. xiii, 5. ¹⁵ Deut. xvi, 20. ¹⁶ Isa. xxvi, 10. ¹⁷ Psal. xxxiii, 12. ¹⁸ Eccli, xxxii, 24.

(77) Editi et Reg. tertius, ἐκκείμενος. Alii quinque mss., ἐκκείμενος. Mox unus mss., εἴπερ οὐδακτικόν.

(78) Unus mss., ποιήσει ὡς ἂν ἔχων.

(79) Colberterni duo et unus Reg., πράξις. Alii tres mss. cum editis, πραγματεία. Mox unus mss., ὡς ἂν ἐνοικῶν ὁ.

(80) Illud, ἐπὶ τῆς γῆς, in quibusdam mss. et apud LXX ponitur post vocem δικαιοσύνην, in editis vero et in uno ms. post verbum ποιήσει collocatur. Statim editi cum tribus mss., ἐν τοῖς διδα-

κτοῖς. Alii tres mss., ἐν τοῖς διδακτικοῖς.

(81) Unus e Combefisianis et alii quatuor, κεκριμένα. Editi et Reg. tertius, κεκρυμμένα.

(82) Ita Henr. et Jocus. cum Reg. quarto et cum uroque Colbelino. Editi vero et codex Fr. cum quibusdam Anglicis, πάντα ποιεῖ, omnia facit. Scriptorem, cum ita locutus est, repperisse ad illa Ecclesiastici, Ἄνευ βουλής μηθὲν ποιήσης, vere et recte judicarunt doctissimi viri Ducæus et Combefisius. Ubi notandum hanc Ecclesiastici sententiam in Vulgata legi xxxii, 24, apud LXX vero xxxv, 24.

ἀνωτάτω χώραν παρ' ἡμῖν λαχόντα, ἕκαστα κρίνειν καὶ ἐξετάζειν, τὰ τε λεκτέα, καὶ τὰ πρακτέα, καὶ μὴν καὶ ταῖς (83) συγκαταθέσει τῶν πραγμάτων, καὶ ταῖς ὁρμαῖς τῆς ψυχῆς μετὰ ἀκριβοῦς ἐπικρίσεως ἐπιτρέπειν (84). Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ φησιν ὁ Παῦλος· Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Ῥύσασθε ἀδικούμενον. Ἐπειδὴ διττὸν τὸ ἀδικεῖσθαι· ἢ γὰρ εἰς τὰ σωματικὰ ἀδικοῦνται τινες, οἷον εἰς χρήματα καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἐκτός, ἢ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν· ἀδιορίστως δὲ προστετάγμεθα τὸν ἀδικούμενον ῥύεσθαι· ἰστέον ὅτι πλείονός ἐσμεν σπουδῆς χρεῶσται τοῖς εἰς τὰ καιριώτατα βλαπτομένοις, τοὺς καταδυναστευθέντας παρὰ τοῦ διαβόλου, καὶ αἰχμαλώτους (85) παρ' αὐτοῦ κατεχομένους ἀνταιχμαλωτίζειν πάσῃ σπουδῇ· καὶ ἄγειν αὐτῶν τὰ νοήματα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. Πειρατέον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἀδικημάτων ἐξαιρεῖσθαι τοὺς καταδεστέρους, ὅταν ἄρπαξι (86) καὶ βιαίοις περιπεσόντες, ὡσπερ ὑπὸ χειμάρρου τῆς βίας αὐτῶν παρασύρονται, οὓς ἄραι μὴ ἐξαρκοῦντες, τοῖς τῆς παρακλήσεως λόγοις τὴν ὑπομονὴν αὐτοῖς τῶν ἐπιπόνων παρασκευάζωμεν, μηδενοὺς μὲν φειδόμενοι τῶν ἐφ' ἡμῖν (87) ἀποτυγχάνοντες δὲ τῶν κατὰ πρόθεσιν, διὰ τοῦτο τῆς φιλαδελφίας τὸ συμπαθὲς ἐπιδεικνύμενοι.

42. Κρίνατε ὄρφανῶν. Διὰ τὸ εὐκαταφρόνητον τῆς ἡλικίας, οὔτε εἰς κρίσιν ἀγαγεῖν τοῖς ὄρφανοῖς τοὺς ἀδικοῦντας ῥάδιον. Κρίνατε οὖν τοῖς ὄρφανοῖς τοῖς ἐστερημένοις τῶν συνηγόρων, παρ' ἑαυτῶν αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς ἡλικίας ἐνδέον ἀναπληρώσατε· ὡσπερ ἔχειν τὸ καύχημα τοῦ Ἰωβ· Ἐγὼ ἤμην πατὴρ ἀδυνάτων. Μήποτε δὲ πνευματικώτερόν ἐστι τῆς λέξεως τὸν νοῦν διηγῆσασθαι. Ἐπειδὴ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων καὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείαν ἀσπιζομένων πατὴρ λέγεται ὁ Θεός, ἐάν τις διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου ἀλλοτριωθείς τοῦ Θεοῦ, οἷον εἰ ἀπορφανισθῆ (88) τῆς προνοίας αὐτοῦ, κρίσει δικαίᾳ καὶ ἐπιστημονικῇ εἰς τὴν πρὸς Θεὸν οἰκείωσιν αὐτὸν ἀποκαταστήσαι σπούδασον, μήτε ἀκρίτως συγχωρῶν, μήτε ψυμπαθῶς τῇ ἀποτομίᾳ κατ' αὐτοῦ κεχρημένος· ἀλλὰ καὶ κρίνατε αὐτῶν τοὺς ὠφελίμους τρόπους τῆς μετανόιας ὑποτιθέμενοι (89). Καὶ ἐπειδὴ πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐν τοῦ διαβόλου γεγέννηται, εἰ

A *storum judicia*¹⁹. Oportet itaque rationem, quæ tanquam iudex supremum in nobis locum sortita est, singula dijudicare et expendere, tum quæ dicenda, tum quæ agenda sunt, atque etiam de rebus comprohandis, et de vehementioribus animæ motibus diligenti iudicio regendis arbitrium sibi vindicare. Hoc enim est quod ait Paulus: *Si enim nos ipsos iudicaremus, non 412 utique iudicaremur*²⁰. *Liberate oppressum*. Quia duplex est injuria: aliqui enim vel in rebus corporeis, puta in pecuniis et in reliquis bonis externis vel in ipsa anima afficiuntur injuria: indistincte sumus jussi liberare oppressum. Sciendum est studium majus nos adhibere debere in liberandis iis qui letaliter læduntur; debere quoque eos qui tyrannide diaboli opprimuntur, et ab illo captivi detinentur, nostra omni opera vicissim in captivitate redigere, nec non ipsorum mentem Christi obsequio subicere. Tentandum autem est, ut ii qui infirmiores sunt, a corporalibus injuriis eximantur, cum nimirum incidunt in rapaces et in violentos, et ab ipsorum violenta tanquam a torrente trahuntur: quos liberare si non possumus, consolatoriis verbis auctores ipsis simus ut patientiam in adversis servant, nihil non molientes eorum, quæ nostræ sunt potestatis. Quod si nec istuc ex voto nobis successerit, certe ex fraterna caritate commiserantem animum ostendamus.

B 42 *Judicate pupillo*. Nimirum quia hæc ætas haud difficulter contemnat, nec orphanis facile sit eos, qui in se injurii sunt patronis destituti: cate ergo orphanis, qui sunt patronis destituti: quod ipsis desit per ætatem, id vos ipsi supplete, adeo ut cum Jobo de hoc gloriari possitis: *Ego eram pater impotentium*²¹. Ne forte dictionis sensus potest modo magis spiritali explicari. Quandoquidem Deus dicitur eorum pater, qui in Christum crediderunt, quique evangelicum amplexati sunt institutum, si qui se ab alienaverit a Deo per legis violationem, tanquam orbatus sit ipsius providentia iudicio justo et scientia prædita nova operam, ut necessitudinem cum Deo instauret; nec citra iudicium ipsi indulgeas, neque contra ipsum immisericorditer nimiam adhibeas severitatem: sed talem iudicate, utiles pœnitentiæ modos ipsi suggerentes. Et quoniam quisquis facit peccatum, ex diabolo natus est²²,

¹⁹ Prov. xii, 5. ²⁰ I Cor. xi, 31, ²¹ Job xix, 16.

²² I Joan. iii, 8.

(83) Unus Anglicus codex et Henr. cum utroque Colbertino τὰ τε λεκτέα. καὶ μὴ, καὶ ταῖς, etc; *quæ dicenda sint quæ non dicenda*. Ait eruditissimus vir Ducæus scribi in codice Fr, I., λεκτέα in quo tamen perinde atque in aliis duobus Regiis, δεκτέα, non λεκτέα legi constat. Hinc est, quod interpretatus sit: *Exploret quæ acceptanda sint*. Editi et unus duntaxat Anglicus uti in contextu.

(84) Post verbum ἐπιτρέπειν suppleas oportet κρίσιν, aut δίκαιαν, Has enim voces non raro supplendas esse docet Henricus Stephanus in *Thesouro*.

(85) Auctor, cum scriberet illa, καὶ αἰχμαλώτους, etc., respexisse videtur ad dictum Pauli,

D II Cor. x, 5.

(86) Ubi in editis et in uno Combef. corrupte legimus, ἄρπαζειν, emanate in altero Combef. et in altis quatuor oodicibus scriptum reperitur, ἄρπαξι.

(87) Ita uterque Combef. et alii quatuor. Editi τῶν ἐφ' ἡμῶν.

(88) Reg. secundus, οἷον ἀπορφανισθείς. Mox duo Colbertini cum Reg. secundo, αὐτὸν ἀποκαταστήναι. Editi cum uno ms., αὐτοῦ. Haud longe editi, ἀποτομίᾳ τῇ κατ' αὐτοῦ Deest τῇ in mss.

(89) Colb. primus, αὐτῶν ὑποτιθέμενοι. Nec ita multo post tres mss., διαβόλου γεγέννηται. Alii duo cum editis γεγέννηται.

si quis sese ab illa maligni patris affinitate sponte sua submoverit atque ad piam doctrinam accedat ita ut in Christo Jesu regeneretur per Evangelium: is velut feliciter orbatus, ab his qui dispensant communia, convenienti cura juvetur. Enim vero orbitatem quamdam utilem esse ostendit psalmus, dum precatur ut Judæ filii maligno orbentur. Hoc enim pacto sensum rationi consentaneum continere comperietur Scriptura, dum dicit: *Fiant filii ejus orphani*²³, ut ne habeant malignum vitæ doctorem, furis proditor isque dedecus ac infamiam excipientes ob avaritæ morbum. *Et justifyate viduam*. Porro *sexus* ille præ infirmitate in multis vitæ rebus accipit detrimentum. Patet enim et exposita est viduitas cuiusvis ipsam volenti incessera injuriis: huic omnino opem ferre, jus debitum ipsi rependentes, et maxime si vere vidua sit, humano patrocinio destituta; et si omnem in **413** Deo spem collocet, ac perseveret in deprecationibus, adeo ut per pium vitæ genus ab omni macula pura in corde permaneat. Quoniam autem in plerisque Scripturæ locis de hominis anima tanquam de sua sponsa loquitur Deus; si vidua fuerit, ac propter suam a Christo defectio- nem per idololatriam spiritalibus stupris fuerit inquinata, eaque affinitate spoliata, quam cum sponso Verbo contraxerat, hanc per pœnitentiæ judicium castigatam oportet justificari. Aut quoniam Israelis secundum carnem Ecclesia vidua est, servitutis legalis jugo liberata, ita ut non jam vocetur adultera, viro alteri copulata, nempe Christo despondenti eam sibi ad salutem; et hæc ipsa, ubi evangelicam justitiam a Christo allatam didicerit, a nobis justifi-

A τις ἐκουσίως τῆς συγγενείας ἐκείνης ἑαυτὸν ἠλλο-
 τρώσει τοῦ πονηροῦ πατρὸς, καὶ προσέρχεται τῇ κατ'
 εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, ὥστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀνα-
 γεννηθῆναι διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ὡς μακαριστῶς
 ἄρφανισθεῖς, τῆς ἐπιβαλλούσης (90) ἐπιμελείας παρὰ
 τῶν οἰκονομούντων τὰ κοινὰ τυγχανέτω. Ὅτι γὰρ
 ἐστὶ (91) τις ὄρφανία λυσιτελής, ὁ ψαλμὸς δείκνυσι,
 τοῖς Ἰουδα τέκνοις τὴν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ στέρησιν
 ἐπευχόμενος. Οὕτως γὰρ τὸ εὐλογον ἢ εὐχὴ φανήσε-
 ται ἔχουσα, ἢ λέγουσα· Γεννηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐ-
 τοῦ ὄρφανοῦ· ἵνα μὴ ἔχωσι πονηρὸν τοῦ βίου διδά-
 σκαλον· διὰ τὴν νόσον τῆς φιλαργυρίας τὰ τοῦ κλέ-
 πτου καὶ τοῦ προδότου καταδεξάμενοι ὄνειδη. Καὶ
 δικαιώσατε χήραν. Καὶ τοῦτο δι' ἀσθένειαν ἐν πολ-
 λοῖς τῶν κατὰ τὸν βίον ἐλαττούμενόν ἐστι πρόσω-
 πον (92). Εὐεπίδατος γὰρ τοῖς βουλομένοις ἀδικεῖν ἢ
 χηρεῖα· τῆς παντοίως ἀντιλαμβάνεσθε, τὸ ὀφειλόμενον
 δίκαιον ἀποδιδόντες αὐτῇ, καὶ μάλιστα ἐὰν ὄντως ἢ
 χήρα (93) μεμονωμένη ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπι-
 κουρίας· πᾶσαν δὲ τὴν ἐλπίδα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἔχοασα
 καὶ προσμένουσα ταῖς δεήσεσιν, ὡς καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ
 ἀπὸ πάσης κηλίδος διὰ τὴν ἄσκησιν καθαρεύειν.
 Ἐπειδὴ δὲ ὡς περὶ νόμῃς ἑαυτοῦ τῆς τοῦ ἀνθρώ-
 που ψυχῆς πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ὁ Θεὸς διαλέγεται,
 εἶη ἂν χήρα καὶ ἢ δι' ἀποστασίην Χριστοῦ (94) διὰ
 τῆς εἰδωλολατρείας νοητῶν ἐκπορνεύσασα, καὶ τῆς
 τοῦ νομφίου Λόγου συνπρείας ἔστερημένη, ἣν δεῖ
 δικαιῶσθαι διὰ τὸ τῆς μετανοίας δικαίωμα παιδευο-
 μένην. Ἡ ἐπειδὴ ἢ (95) κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ Ἐκκλη-
 σία χήρα ἐστίν, ἐλευθερωθεῖσα τοῦ ζυγοῦ τῆς κατὰ
 νόμον δουλείας, ὥστε μηκέτι μοιχαλιδα χρηματίζειν,
 γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ τῶν καθαρμοζομένων αὐτὴν εἰς
 σωτηρίαν Χριστῷ· καὶ ταύτην δικαιῶσθαι χρὴ παρ'
 ἡμῶν, τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ δικαιού-
 νην μανθάνουσαν.

B 43. Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν (96), λέγει Κύ-
 ριος. Καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοι-
 κοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκι-
 νον, ὡς ἔριον λευκανῶ. Πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς τοιαύ-
 τας ἔχομεν λέξεις, ὡς ὁμοτίμως τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώ-
 ποις εἰς κρίσιν συγκαταβαίνοντος. Τοιοῦτον γὰρ
 ἐστὶ καὶ τὸ, Αὐτὸς ὁ Κύριος ἤξει εἰς κρίσιν μετὰ
 τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ μετὰ
 τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ· καὶ τὸ ἐν τῷ Μιχαῖα οὐ-

43. VERS. 18. *et venite, et disceptemus, dicit Dominus. Etsi fuerint peccata vestra ut purpura, quasi nivem dealbabo; et si fuerint ut coccinum, quasi lanam dealbabo*; Ejusmodi sententias plerumque in Scriptura reperimus, quasi Deus pari jure cum hominibus in judicium descendat. Tale namque est et illud; *Ipsa Dominus veniet ad judicium cum senioribus populi sui et cum principibus ejus*²⁴. Item il-

²³ Psal. cviii, 9. ²⁴ Isa iii, 14.

(90) Editi, ἐπιβαλλούσης. At quinque mss., ἐπιβαλλούσης. Scriptor per eos qui dispensant omnia, non alios intellexisse videtur, quam Ecclesiæ præfectos.

(91) Codices quinque ἐστὶ καὶ. Deest καὶ in editis. Ibidem nonnulli mss., ὁ ψαλμὸς. Alii cum editis, ὁ ψαλμὸς.

(92) Sic uterque Combef. Editi, ἐλαττούμενων προσώπων. Statim tres mss., εὐεπίδατος. Alii duo et editi, εὐεπίδατον. Subinde quatuor mss., τῆς παντοίως ἀντιλαμβάνεσθαι, τὸ ὀφειλόμενον δίκαιον ἀποδιδόντας· ubi ante verbum ἀντιλαμβάνεσθαι sup- plendum esse δεῖ satis liquet. Editi et Reg. primus ut in contextu.

(93) Ita quinque mss. At editi ἢ χήρα ἢ,

(94) Nonnulli mss., Θεοῦ.

(95) Reg. tertius et alter ms., ἢ. Editi, ὁ. Ad verbum interpres vetus: *Vel quandoquidem Israel secundum carnem, Ecclesia vidua est*. A quibus non ita multum abludunt hæc Procopii verba: *Ἐπίποις δ' ἂν χήραν καὶ τὴν κατὰ σάρκα τῶν Ἰσραηλιτῶν Ἐκκλησίαν*. *Possis etiam Ecclesiam Israelitarum secundum carnem, viduam appellare*. Obscurum non est, ut notavit Ducæus, Commentarii auctorem dum statim ita loquitur, γενομένην ἀνδρὶ, ἑτέρῳ τῶν, etc., ad Apostoli dictum alludere, II Cor xi, 2: *Ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ*. *Despondi enim vos uni viro*.

(96) Editi cum Reg. primo et tertio, διελεγχθῶμεν, *Disputemus*; nec aliter scripsit Eusebius. Apud LXX vero et in quatuor mss. legitur, *διαλεχθῶμεν, arguamur*.

τως ἔχον (97)· Ἀκούσατε δὴ λόγον Κυρίου. Κύριος εἶπεν, Ἀνάστηθι, κρίθητι πρὸς τὰ ὄρη· ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ διαλεχθήσεται. Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι; ἢ τί ἐλόπησά σε; ἢ τί παρηνώχλησά σοι; ἀποκρίθητί μοι. Καὶ πρέπον γέ ἐστι τὴν θείαν κρίσιν μὴ τυραννικὴν εἶναι, ἀλλὰ κοινωνικὴν (98) μᾶλλον τῶν ἐν ἀνθρώποις δικαστῶν, τόπον ἀπολογίας τοῖς δικαζομένοις παρεχομένην· ἵνα βλέπων τις τὴν δίκην σαφηνιζομένην αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τῇ κολάσει, συνευδοκῇ τοῖς ἀναντιρρήτοις κρίμασι τοῦ Θεοῦ, ὡς κατὰ πᾶσαν δικαιοσύνην προσαχθεῖσιν (99) αὐτῷ συντιθέμενος· ἵνα καὶ τὴν ἀφῆσιν τῶν συγχωρουμένων θεωρήσῃ, λόγῳ καὶ τάξει περὶ αὐτὸν γιγνομένην. Ταῦτα δὲ προσωποποιεῖ ἡ Γραφή, οὐχ ὡς πρὸς ἕκαστον ἡμῶν πεύσεις προσάγειν, καὶ ἀποκρίσεις ἐπάγειν λέλλοντος τοῦ κριτοῦ, πρὸς τὸν δικαζόμενον· ἀλλ' ἵνα μέριμναν ἡμῖν ἐμποιήσῃ, καὶ μὴ ἀμελετήτως ἔχωμεν γῆς ἀπολογίας. Εἰκὸς δὲ, ὅτι ἀφάτῳ τιῦ δυνάμει ἐν ῥοπῇ καιροῦ πᾶσα (1) ἡ κατὰ τὸν βίον ἡμῶν πραγματεία, οἷον ἐν τινι πίνακι τῷ μνημονευτικῷ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐντυπωθήσεται. Καὶ οὕτως ἀκουσόμεθα τοῦτο καὶ νῦν· Ἐκύκλωσαν αὐτοὺς τὰ διαβούλια αὐτῶν· ἀπέναντι τοῦ προσώπου μου ἐγένοντο. Καὶ αἱ ἐν τῷ Δανιήλ δὲ βίβλοι φερόμεναι, τί ἄλλο δηλοῦσιν, ἢ τὸ ἀνακινεῖσθαι Κύριον ἐν τῷ μνημονευτικῷ τῶν ἀνθρώπων τοὺς περὶ τῶν πεπραγμένων τύπους, εἰς τὸ μνημονεύειν ἕκαστον τῶν ἰδίων, ἵνα βλέπωμεν δι' ἃ κολαζόμεθα;

44. Μετὰ οὖν τὸ λούσασθαι, καὶ ἀποκαθαροῦναι τοῦ ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν ῥύπου, καὶ ἀφελεῖν τὰς πονηρίας ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἀπέναντι τῶν ὀσθαλμῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ παύσασθαι ἀπὸ τῶν πονηριῶν, καὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν καλῶν ἔργων ἀναλαβεῖν, καὶ ἐκζητήσαι κρίσιν, καὶ ῥύσασθαι ἀδικούμενον, καὶ κρίνειν ὀρφανῶν, καὶ δικαιοῦσαι τὴν χήραν· τότε ἐπὶ τὸ διελέγχθῆναι καλεῖται, ἐπαγγελίαν λαμβάνων, ἢ ὡς χιόνος, ἢ ὡς ἔριον λευκανθήσεσθαι. Οὕτως αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ λουτρὸν οὐκ ἐξαρκεῖ πρὸς τὴν χιόνος ἢ (2) ἔριου λευκότητα τὸν λουσάμενον ἀγαγεῖν, ἀλλὰ καὶ πράξεων χρεια καὶ ἐπιμελείας οὐ τῆς τυχοῦσης. Ὅστε τὸ μὲν λουτρὸν καθαρότητός ἐστι τῆς ἀπὸ ῥύπου ποιητικόν· ἡ δὲ κρίσις τοῦ ὀρφανοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη τῆς χήρας, καὶ τὴν ἴσα χιόνι ἢ ἐρίῳ λευκότητα προξενεῖ. Δύναται γὰρ καὶ φοινικοῦν τι ὑπάρχον καθαρὸν μὲν εἶναι, μὴ μὴν λευκασμοῦ ἠξιῶσθαι. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν φοινικοῦν ὑδαρῶς πεφοίνικται, τὸ

²⁵ Mich. vi, 1-3. ²⁶ Ose. vii, 2.

(97) Editi et duo mss., ἔχον. Alii tres mss., ἔχομεν. Ibidem mss. quatuor, ἀκούσατε δὴ. Editi, ἀκούσατε δέ. Statim duo mss., καὶ κρίθητι.

(98) Apud Procopium et in duobus mss. non secus ac in editis legitur, κοινωνικὴν. At in duobus Colbertinis scribitur, κανονικὴν· cui lectioni, nisi valde fallor, nominis similitudo occasionem dedit.—Ἀλλὰ κοινωνικὴν μᾶλλον τῶν ἐν ἀνθρώποις δικαστῶν, verte, *sed magis commune et æquabile quam apud iudices qui inter homines sunt.*

*bum Domini, Dominus dixit: Exsurge, judicare apud montes; quia iudicium Domino adversus populum suum, et cum populo duo disceptabit. Popule meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut in quo molestus fui tibi? responde mihi*²⁵. Et certe divinum iudicium decet non esse tyrannicum, sed potius aliquid habere commune cum his, qui inter homines sunt iudices, purgationis præbens locum iudicandis; ut dum videt quis sententiam adversum se clare pronuntiatam, etiam dum punietur, iudiciis Dei quibus contradici non potest, assentiat, eisque tanquam secundum omnem justitiam in se prolatis astipuletur, ut etiam contempletur condonatorum delictorum veniam, sibi ratione et ordine concessam. Scriptura autem repræsentat hæc per prosopopœiam, non quod iudex unumquemque nostrum sit interrogaturus, aut responsa ei qui iudicandus est, daturus sit, sed ut sollicitos nos reddat, ne etiam nostram negligamus purgationem. Verisimile est autem, ineffabili quadam virtute in temporis momento quamlibet vitæ nostræ actionem veluti in tabula quadam, quæ rerum præteritarum memoriam animæ nostræ exhibeat, esse imprimendam. Atque hoc sic intelligemus etiam nunc: *Circumderunt eos cogitationes suæ: contra faciem meam factæ sunt*²⁶. Quin etiam qui in Daniele habentur libri, quid aliud indicant, quam quod Dominus in hominum memoria speciem imaginemque factorum eorum excitaturus est, ut unusquisque suarum reminiscatur actionum, ut ipsi cernamus cur plectamur?

444 44. Quamobrem postquam ablutæ, purgatæque sunt peccatorum sordes, et nequitiae ex anima coram Dei oculis sunt ablatae, finisque iniquitatibus impositus, et assumpta est bonorum operum scientia, ubi exquisitum fuit iudicium, et oppressus liberatus est, ubi iudicium orphano prolatum, et justificata est vidua, tunc ad disceptandum vocatur is cui promittitur fore, ut sicut nix, aut sicut lana dealbetur. Neque adeo ipsum per se lavacrum sufficit, ut lotum perducatur ad nivis vel lanæ alborem: sed requiruntur et opera et diligentia non mediocri. Lavacrum igitur mundat a sordibus: latum vero de orphano iudicium, viduæque justificatio alborem conficiunt nivi aut lanæ nihil disparem. Potest enim et id quod puniceo est coloris, purum esse, et tamen hoc idem potest candore non donari. Sed quia purpura diluto rubore imbuta est, coccinum vero altius et ad satietatem usque infici-

(99) Uterque Colb., προσαχθεῖσαν. Editi et mss. nonnulli, προσαχθεῖσιν.

(1) Editi, πᾶσα ἡμῶν. Vox ἡμῶν in tribus mss. desideratur. Mox quatuor mss., τῷ μνημονευτικῷ. Alii duo mss. cum editis, μνημονικῷ. (Vide Ad-denda.)

(2) Codices, duo, χιόνος καὶ τῆν. Statim aliquot mss., ἀλλὰ καὶ. Deest καὶ in editis. Subinde duo mss., χιόνι καὶ ἐρίῳ.

tnr rubore : illa quidem cum nive, hoc vero cum lana cognationem habere censetur. Itaque cum rubro colore nostra comparantur peccata, quod animas perimant. Et quemadmodum in tincturis, quod multoties et cum multo labore tinctum est, tincturam firmiter inherescentem, et quæ vix elui queat, excipit : quod autem superficie tenuis et perfuntorie coloratum est, tincturam quæ amoveri et abstergi facile possit habet, ita et anima imbuta, et in peccati mali habitudine constituta, quamdam peccati maculam vix delebilem et quasi inustam in se imprimit. Sed, dum minus et quasi in tenuiori superficie inheret malo, colore debiliore infecta est, itemque leviori peccato deformata, quandoquidem pro peccatorum ratione plus aut minus accedit coloris. Cæterum cur ad exprimendam rerum albarum similitudinem nix et lana assumptæ sunt? Quod lana suapte natura alba cum sit, si diligenter præparatur, magis alba quam per se erit, redditur. Jam vero et hominis vita per rerum divinarum meditationem perficiens naturæ subsidia, ad auctiorem ac multo cumulationem virtutem progredi potest. Et certe nix, quæ pro subjecto habet aquam, aeris accessione inalbescit tum, cum præventorum violentia humor in nubibus contusus per vehementem motum in spumam intumescit, et cum per aeris refrigerationem addensatus accepta concretionem et gravitate, naturali impetu deorsum fertur. Hunc ad modum et anima, quæ naturales facultates tum sua ipsius opera, tum sancti Spiritus ope auxit et provexit, in justo Dei iudicio splendore ex Dei gratia sanctis præstito digna efficitur.

45. VERS. 19, 20. *Et si volueritis, et exaudieritis me bona terræ comedetis : si autem nolueritis, neque exaudieritis me, gladius vos devorabit.* Hinc maxime ostenditur liberum humanæ naturæ arbitrium. Enim vero hoc ipsum quod hic 415 subditur, cum omnibus sententiis prioribus congruere arbitramur. Etenim, si desciveritis, inquit, a cultu qui est secundum litteram occidentem, si loti fueritis, et mundi effecti, deinceps vitæ rationem vobis propositam servaveritis, venietis ad iudicium, in tanta et tanta bonorum copia constituemini, ac promissis perfruemini deliciis : ejus gladii qui ad puniendum interimendumque destinabatur, pabulum non eritis. Et quidem iis, qui indigno et abjecto modo audiunt, dantur terrenæ promissiones in obedientiæ mercedem : contra, iis, qui spiritaliter Scripturæ sensum exau-

(3) Reg. quartus et Colb. secundus cum uno Combef., φοινικαί. Alii tres mss. cum editis, φοινικαί : quæ primo aspectu pusilla mutatio quam longe interpretem a sensu auctoris abduxerit, ex illius verbis perspicui potest. Sic enim verterat : *Rubro quidem colori peccata nostra conferuntur, quod sint rubri colores præ animarum* (sic).

(4) Codex Fr. 1, ἀνέκπεμπτον, non ita recte.

(5) Sic Regii primus, tertius et quartus. At in editis et in Reg. secundo pro ἐχρώσθη legitur ἐχράνθη. Denique uterque Colb., ἐχρώσθη.

(6) Sic nostri sex mss. At editi, ταῖς φυσικαῖς ἀφορμαῖς. Ibidem editi cum tribus mss., συναυξή-

δὲ κόκκινον βαθύτερόν ἐστι καὶ κατακόρως ἐρυθρόν, τὸ μὲν πρὸς χιόνα, τὸ δὲ πρὸς ἔριον λευκὸν τὴν ἀναλογίαν ἔχειν ἐκρίθη. Ἐρυθρᾶ μὲν οὖν χροῖα παρεϊκά. ζονται αἱ ἀμαρτίαι ἡμῶν, διὰ τὸ φοινικαί (3) εἶναι τῶν ψυχῶν. Καὶ ὡς περ ἐν τοῖς βάρμασι τὸ μὲν πολλάκις καὶ φιλοπόνως καταβαφέν, μονιμωτέραν πῶς καὶ ἀνέκπλυτον (4) τὴν βαφήν καταδέχεται, τὸ δὲ ἐπιπολαίως καὶ ἐκ τοῦ παρατυχόντος ἐπιχρωσθὲν, εὐκίνητον ἔχει καὶ εὐαπόπλυτον τὴν βαφήν· οὕτω καὶ ψυχὴ ποιωθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἐν ἔξει τοῦ κακοῦ γενομένη, δυσέκνιπτον καὶ οἶοναί ἐγκεκαυμένον τὸν ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων ἀνεμάξατο σπῖλον. Ἐπ' ἔλαττον δὲ, καὶ οἶοναί ἐπιπολαιότερον προσδιατρίψασα τῷ κακῷ, ὑδαρέστερον ἐχρώσθη (5) καὶ κατεσπιλώθη τῷ ἀμαρτηματι, κατὰ τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἀναλογίαν ἐπὶ πλεόν ἢ ἐπ' ἔλαττον τῆς χροῖας ἐπελθούσης. Διὰ τί δὲ τῶν λευκῶν χιῶν καὶ ἔριον εἰς τὴν εἰκόνα παρελήφθη; Ὅτι φυσικῶς λευκὸν ὑπάρχον τὸ ἔριον, ἑαυτοῦ ἐξ ἐπιμελείας λευκότερον γίνεται. Καὶ ἀνθρώπου τοίνυν ὁ βίος τὰς φυσικὰς ἀφορμὰς ἐξ ἀσκήσεως τελειῶν, ἐπὶ πολὺ προελθεῖν τῆς ἀρετῆς δύναται. Καὶ ἡ χιῶν τοίνυν, ὑδωρ οὖσα τῷ ὑποκειμένῳ, τῇ τοῦ ἀέρος προσθήκῃ λευκὴ γίνεται, ὅταν ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος βίας τὸ ἐν ταῖς νεφέλαις ὑγρὸν ἀνακοπτόμενον ὑπὸ μὲν τῆς σφοδρᾶς κινήσεως εἰς ἀφρόν ἐξοιδαίνει, ὑπὸ δὲ τῆς ἐν τῷ ἀέρι φύξεως συμπηγνύμενον, σύστασιν λαβόν τινα καὶ βάρος, τῇ φυσικῇ ῥοπῇ φέρεται πρὸς τὸ κάτω. Οὕτω καὶ ψυχὴ, τὰς φυσικὰς ἀφορμὰς (6) οἰκεία τε ἀσκήσει, καὶ τῇ βοήθειᾳ τοῦ Πνεύματος συναυξήσασα, ἀξία γίνεται ἐν τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει τῆς χάριτι τοῦ Θεοῦ δεδομένης (7) λαμπρότητος τοῖς ἀγίοις.

45. Καὶ εἰάν θέλητε, καὶ εἰσακούητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· εἰάν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. Τὸ αὐτεξοβόσιον ἐντεῦθεν παριστῶν μάλιστα τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως. Πᾶσι γὰρ τοῖς προκειμένοις ἡγούμεθα τὴν ἐπαγωγὴν ταύτην ἀρμόζειν. Ἐάν γὰρ ἀποστῆτε, φησί, τῆς κατὰ τὸ ἀποκτεῖνον γράμμα λατρείας, εἰάν λούσησθε (8), καὶ καθαροὶ γενόμενοι, πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἀποδώτε τὴν ἐκτεθεῖσαν ὑμῖν πολιτείαν, ἤξετε εἰς κρίσιν, ἐν τῷσδε ἢ τῷσδε περισσεῖα γενήσεσθε, καὶ τῆς ἐν ἐπαγγελίᾳ τρυφῆς ἀπολαύσετε (9), τῆς κολαστικῆς καὶ φθαρτικῆς μαχαίρας κατάδωρα οὐκ ἔσεσθε. Τοῖς μὲν ταπεινῶς ἀκούουσι γίνονται ἐπαγγελίαι τῆς ὑπακοῆς μισθὸς δίδοται· τοῖς δὲ πνευματικῶς τοῦ αουλήματος τῆς Γραφῆς ἐπακούουσι (10) γῆς ἀλαθὰ τῆς πνευματικῆς λέγεται, ἦν

σασα. Alii tres mss., συναυξηθησῖσα.

(7) Reg. tertius, τῆς χάριτος τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένης. Alii duo ms., τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ δεδομένης. Alii tres, τῆς χάριτι δεδομένης. Varias lectiones notasse contenti, nihil in prius editis immutavimus.

(8) Sic mss. aliquot. Editi, λούσασθε.

(9) Sic tres mss. At editio nostra Paris. cum aliis tribus mss., ἀπολαύσητε.

(10) Sic Reg. secundus et uterque Colb. Editi vero et alii tres mss., ὑπακούουσι. Aliquanto post Reg. secundus et uterque Colb., ἐμψυχος νοεῖται. Alii tres mss., ἐμψυχος νοετή. Editi, ἐμψυχος καὶ

οἱ μακαριζόμενοι πραεῖς κληρονομήσειν λέγονται. Ὁμοίως καὶ μάχαιρα ἔμφυχος νοεῖται, περὶ τῆς εἰρηται, ὅτι ἐμεθύσθη ἀπὸ αἵματος τρουματιῶν· καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ φάγεται κρέα. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Τάχα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐνεργῆσαν ταῦτα γραφῆναι, στόμα νῦν εἴρηται, παρὰ τὸ καὶ ἐκ στόματος τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι προεληλυθέναι. Ὡστε σε μὴ καταφρονητικῶς ἀκοῦσαι τῶν ἀπειλῶν, τὸ ἀψευδὲς στόμα ἐπεμαρτύρατο ἡμῖν ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, τὸ ταῦτα λαλήσαν. Τίς δὲ οὕτω ταπεινὸς καὶ σάρκινος τὴν διάνοιαν, ὥστε τὰ εἰς ἀντίδοσιν τῆς εὐπειθείας (11) παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τεταμιευμένα τοῖς ἀνθρώποις, βρώματα εἶναι νομίζειν, καρποὺς τῆς γῆς εἰς φθορὰν δεδομένους τῇ ἀποχρήσει; Ἀλλὰ δηλονότι, κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ἐν τῇ καλῇ γῆ σπέρμα καρδία ἐστὶ καλὴ καὶ ἀγαθὴ, ἀκούουσα τοῦ λόγου, καὶ κατέχουσα καὶ καρποφοροῦσα ἐν ὑπομονῇ. Ἀξίον οὖν ἐπαγγελίας Θεοῦ, ἢ τῶν ἡδίστων καρπῶν τῆς καρδίας ἀπόλαυσις. Καρποὶ δὲ καρδίας, τὸ ἐν θεωρίᾳ τοῦ Θεοῦ κάλλους τερπνόν. Οὗτοι δὲ οἱ καρποὶ ἐκ τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα σπορᾶς γεωργοῦνται, θεριζόμενοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, ὧν ὁ συνάγων ἐν ἀγαλλιάσει τὰ δράγματα, κατατροφᾷ τοῦ Κυρίου, λαμβάνων παρ' αὐτοῦ τὰ αἰτήματα. Πρότερον μέντοι θελήσαι δεῖ, καὶ τότε εἰσακοῦσαι, ἵνα τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀκατανάγκαστον ᾖ. Καὶ πάλιν· Ἐὰν μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου. Ἐκ τοῦ μὴ θελήσαι, τὸ μὴ εἰσακοῦσαι. Οὕτω πᾶσα μακαριότης, καὶ ἡ ἐν κολάσει ἐν τοῖς ἐπιπόνοις διαγωγῇ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἤρτηται.

46. Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως; ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευταί. Θαυμαστικὴ ἢ ἐπαπόρησις, πολὺ τὸ ἐκπλητικὸν ἐμφαίνουσα ἐπὶ τῷ παραδόξῳ, περὶ τοῦ τίνα τρόπον ἢ πιστὴ πόλις καὶ πλήρης κρίσεως, ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐπανεπαύσατο (12), αὕτη ἐγένετο πόρνη καὶ φονευτῶν οἰκητήριον. Πῶς γὰρ οὐ θαύματος ἄξιον λυπηροῦ, πόλιν ὄλην ἀπὸ τῆς ἐν πίστει καθαρότητας εἰς τὴν ἐκ πορνείας ἀκαθαρσίαν μεταπεσεῖν; ὅπου γε καὶ μίαν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ παγίως πιστεύειν εἰς τὴν ἐξ ἀπιστίας πορνείαν περιτραπήναι (13), τῶν παραδόξων. Πότε δὲ ταῦτα κατηγορεῖται, ἢ ὅτε πονηρὰ γενεὰ καὶ μοιχαλὶς γενομένη, τὴν διακύψασαν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀναπαυσαμένην ἐκ αὐτῆς δικαιοσύνης ἐφόνευσαν, τὸν Χριστὸν καὶ Κύριον ἡμῶν; Ὁ καὶ ἐπιτείνει τὸ θαῦμα, καὶ μείζον ποιεῖ τὸ παράδοξον, εἰ ὅτε ἡ δικαιοσύνη παρῆν, ὑπερπλεόνασεν ἢ ἀδικαία. Καὶ ταῦτα ἐποιεῖ, τοὺς ὑγιεῖς περὶ κρίσεως λόγους οὐκ ἀγνοοῦσα. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ (14-15), Πλήρης κρίσεως. Σημειωτέον δὲ, ὅτι μήτηρ

²⁷ Matth. v, 4. ²⁸ Jer. xlvi, 10. ^{28*} Isa. xxxiv, 5,

νοητή· ubi credimus particulam καὶ additam fuisse ab aliquo, qui aptam idoneamque sententiam efflicere vellet.

(11) In editis corrupte legebatur εὐπαθείας· unde Tilmannus: *In compensationem felicissimæ illius iucunditatis*. At sanam veramque scripturam exhibent unus Combef. et alii quatuor mss. in quibus omni-

diunt, acervantur terræ spiritalis bona; quam qui prædicantur mites, dicuntur esse hæreditate possessuri ²⁷. Pari ratione gladius quoque animatus intelligitur, de quo dictum est: Inebriatus est sanguine vulneratorum ²⁸; et, In cælo comedet carnes. *Os enim Domini locutum est hæc* ^{28*}, Fortassis ipse Spiritus sanctus, quo auctore isthæc scripta sunt, nunc os dictus est, propterea quod etiam ex Dei ore processisse dicitur. Itaque, ne tu illa comminationes contempnim audias, isthæc ab ore veraci prolata fuisse sermo Domini nobis testatus est. Quis autem animo est ita abjecto carneoque, ut bona illa pro obedientiæ præmio hominibus servata, escas esse existimet; nimirum terræ fructus, qui ideo dati sunt, ut usu corrumpantur? Sed profecto, secundum parabolam evangelicam, satum in bona terra semen, cor est probum ac bonum, audiens verbum, illudque retinens, et fructum afferens in patientia ²⁹. Itaque res Dei promissione digna, fructio est suavissimorum fructuum cordis. Fructus autem cordis sunt ipsa oblectatio, quæ in contemplatione divinæ pulcritudinis versatur. Porro hi fructus ex satione quæ in Spiritu est, colliguntur, demessi in vitam æternam, quorum manipulos qui congerit in exultatione, se oblectat in Domino, cum petita ab ipso accipiat. Oportet quidem prius velle, et tum exaudire, ut id quod in nostra situm est potestate, nulli sit obnoxium necessitati. Et iterum: *Si nolueritis, neque exaudieritis me*. Ideo non exaudierunt, quod noluerunt. Sic beatitudo omnis, et quæ in cruciatu et molestiis traducitur

C vita, a nostra pendet voluntate.

46. VERS. 21. *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicii? in qua iustitia dormivit. nunc autem homicidæ*. Percontatio admirationis plena, ingentem stuporem ingenerans inauditæ rei causa: quomodo civitas fidelis, et iudicii plena, in qua iustitia requievit, eadem facta sit meretrix, et homicidarum domicilium. Quo enim pacto tristi non esset admiratione dignum, civitatem totam a fidei puritate in stupri impuritatem incidisse? quandoquidem cum vel una anima a firmitate fidei ad infidelitatis stuprum invertitur, id inter res stupendas numerandum est. Quandoquidem vero hæc illi obijciuntur, nisi tum cum generatio prava et adultera effecta iustitiam, cælo dilapsam, et in se ipsa conquiscentem, nempe Christum et Dominum **416** nostrum interemit? Hoc et admirationem auget, paradoxumque reddit majus, quod cum adesset iustitia, tum magis abundavit injustitia. Atque hæc faciebat, quamquam sanos de iudicio sermones non ignorabat. Hoc enim sonant hæc verba, *Plena ju-*

²⁹ Luc. viii, 15.

bus, pro εὐπαθείας scribitur, εὐπειθείας *pro obedientiæ præmio*.

(12) Uterque Colb., δικαιοσύνη ἀνεπαύσατο.

(13) Colb. secundus, παρατραπήναι.

(14-15) Ita quinque mss. Deest τό in editis et in Reg. primo.

dicit. Observandum autem est stupri matrem esse infidelitatem. Quis enim vel malam admittat cogitationem, vel malum perficiat, si Deum credat ubique esse locorum, adesse his quæ fiunt, unicuique interesse actioni, ac cordium consilia introspicere? Sed rati vel Deum non inspicere, vel non curare ea quæ aguntur; sic homines ad impia patranda facinora animum conferunt. Quin etiam et de Ecclesia hoc interdum dicitur (quod absit, ut dicatur de nostra): *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion?* cum videlicet, repudiato et rejecto fidei sermone, cui ab exordio ceu matrimonio conjuncta fuerat, secundum Patrum traditionem, qui eam exhibuerunt uni viro virginem castam multa, et diversa recipit sermonis semina ab his, qui mysteriorum sanctimoniam velut stupro contaminant, ac impietatis disseminant dogmata ad corrumpendas animas. Jure ac merito de hac Ecclesia dicitur illud: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion?* Angeli enim sancti, quibus concredita est Ecclesiarum præfectura, rerum antiquarum non ignari, ac præsentium inspectores, adversum hos cum admiratione sunt dicturi: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis?* Quippe quæ per suum stuprum simul homicidas etiam aggregaverit, homicidas non corporum, sed animarum: qui dolo ac fraude vitam adimunt simplicioribus, atque perinde ac quodam gladio, sermone per mundanam sapientiam ad suadendum instructi, lethalia animabus vulnera inferunt. Tum causam reddit cur effecta meretrix sit, quæ prius fuerat fidelis.

47. VERS. 22. *Argentum vestrum non probatum.* Hoc est, sermo fidei adulterinus est et falsa nota signatus, quippe qui integram et accuratam regis imaginis figuram non servet. Quod enim hunc sensum præ se ferat ænigma, quodque argentum nuncupet fidei sermonem, cum plurimis ex locis, tum maxime ex hoc ostenditur: *Eloquia Domini, eloquia casta: argentum igne examinatum, probatum terræ*⁸⁰. Perscrutemini igitur cordium vestrorum recessus. Omnia. quæso, circumspicite in retrusis et abditis apothecis, necubi sit drachma adulterina; hoc est, necubi sit dogma eumentum, non ex Spiritu notatum propriis characteribus veritatis, quos per prophetas et apostolos nobis largitus est, sed

⁸⁰ Psal. xi, 7.

(16) Uterque Colb., αὐτόν. Editi et duo mss. ut in contextu. Ibidem quinque mss., τῶν γινομένων. Editi cum uno mss., γινομένων.

(17) Codices tres, ἀπίη. Editi vero cum aliis tribus mss., ἀπίη, recte.

(18) Pro illo, τῶν μυστηρίων, legitur in utroque Colbertino τοῦ μυστηρίου.

(19) Ita emendavimus ex quinque mss. In editis vitiose legitur, τούτοις.

(20) Editi et nostri sex mss., ἤκονημένοι. Neque tamen Combefisius tanto hoc librorum inter se consensu adduci potuit, ut eam scripturam probaret, *Lego, inquit, ἤκονημένῳ nec Ducæo possum acquiescere, qui de personis exponit, ἤκονημένοι, instructi.* Hactenus vir doctus quidem: sed qui sibi

ἔστι πορνείας ἢ ἀπιστία. Τίς γὰρ πιστεύων εἶναι πανταχοῦ τὸν Θεόν, καὶ παρεῖναι τοῖς γινομένοις, καὶ ἐκάστη πράξει παρεστάναι, καὶ ταῖς βουλαῖς τῶν καρδιῶν ἐνορᾶν, ἢ τὴν ἔννοιαν τὴν πονηρὰν παραδέχεται, ἢ τελεσιουργεῖ τὸ κακόν; Ἄλλ' ἢ μὴ ἐφορᾶν τὸν Θεόν, ἢ μὴ μέλειν αὐτῷ (16) τῶν γινομένων ὑπολαμβάνοντες, οὕτως ὁρμῶσι πρὸς τὰς ἀνοσίας πράξεις οἱ ἄνθρωποι. Λέγεται δὲ ποτε καὶ ἐπὶ Ἐκκλησίας (ὅπερ ἀπίη (17) λεχθῆναι ἐπὶ τῆς ἡμετέρας) τὸ, Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών; ὅταν ἀποβάλλουσα τὸν λόγον τῆς πίστεως, ἢ ἐξ ἀρχῆς, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν Πατέρων, συνενυμφεύθη, τῶν παραστησάντων αὐτὴν ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν, πολλὰ καὶ ποικίλα παραδέχεται τοῦ λόγου σπέρματα παρὰ τῶν τὴν σεμνότητα τῶν μυστηρίων (18) ἐκπορνευσάντων, καὶ ἐπὶ διαφθορᾷ τῶν ψυχῶν τὰ δόγματα τῆς ἀσεβείας διασπειρόντων. Αεχθήσεται καὶ ἐπ' αὐτῆς δικαίως τὸ, Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών; Οἱ γὰρ ἅγιοι ἄγγελοι, οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν τὰς προστασίας πεπιστευμένοι, γνωρίζοντες τὰ ἀρχαῖα, ἀφορῶντες καὶ πρὸς τὰ νῦν, πρὸς τούτους (19) ἐροῦσι θαυμαστικῶς· Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ; Ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς καὶ φονευτὰς συναθροίσασα· φονευτὰς, οὐχὶ σωμάτων, ἀλλὰ ψυχῶν· ἐν δολιότητι καὶ ἀπάτῃ τὴν ζωὴν ἀφαιρούμενους τῶν ἀπλουστέρων· οἶονεὶ ξίφει τινὶ τῷ λόγῳ διὰ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας εἰς πιθανολογίαν ἠκονημένοι (20), θανάσιμα τραύματα ταῖς ψυχαῖς ἐμποιοῦσιν. Εἶτα ἢ τῆς αἰτίας ἀπόδοσις, δι' ἣν αἰτίαν ἐγένετο πόρνη ἢ πρότερον πιστὴ.

47. Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον. Τουτέστιν, ὁ τῆς πίστεως λόγος παρατετυπωμένος ἐστὶ καὶ παράσημος (21), τὸν ἀκριβῆ χαρακτήρα τῆς βασιλικῆς εἰκόνης μὴ διασώζων. Ὅτι γὰρ εἰς τοῦτο φέρει τὸ ἀίνιγμα. καὶ ἀργύριον ὀνομάζει τὸν λόγον τῆς πίστεως, πολλὰ χόθην δαίκνυται· καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ, Τὰ λόγια Κυρίου, λόγια ἀγνά· ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῆ γῆ (22). Ἐρευνήσατε οὖν ὑμῶν τὰ ταμεῖα τῶν καρδιῶν. Πάντα μοι περισκέψασθε ἐν ταῖς κρυπταῖς ἀποθήκαις, μὴ που κίβδηλος ἢ δραχμὴ· τουτέστι, μὴ που δόγμα παραπεποιημένον, οὐκ ἐκ τοῦ Πνεύματος σημειωθὲν ἐν τοῖς ἰδίῳ αὐτοῦ τῆς ἀληθείας χαράγμασιν, ἃ διὰ προφητῶν ἡμῖν καὶ ἀποστόλων ἐχαρίσατο, ἀλλ' ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπιβούλων ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπι-

plus justo confidit. Nos igitur codices mss. cum Ducæo sequi malimus, quam Combefisii conjecturam quamlibet bonam. Hos enim tutiores arbitramur, et fideliores. Ibidem mss., ἐμποιοῦσιν. Editi, ἐμποιοῦσαν. Kursus hoc ipso in loco tres mss., εἶτα ἢ. Deest ἢ in editis.

(21) Ita sex mss., nisi quod verbum ἐστὶ in quibus mss., desideratur. Editi, παρατετυπωμένος, τόν.

(22) Editi et unus Combef., δοκίμιον ἐν τῆ γῆ. At in altero Combef. et in aliis quatuor mss. perinde atque apud LXX legitur ita ut edidimus. Aliquanto post duo mss., ἢ δραχμὴ. Colb. primus, ἢ δραχμὴ. Deest ἢ, sive ἢ, in editis et in aliis tribus mss.

νοίας λαθραίως καὶ δυσφωράτως (23) παρακοπτόντων· οἱ τὰ ἄλλότρια νομίσματα, τὴν τοῦ ἐχθροῦ μορφήν περικείμενα, τοῖς βασιλικοῖς θησαυροῖς ἐπεισάγοντες, τὸν τε μέγαν πλοῦτον διέφθειραν, καὶ ἠμφιβολίαν τῆς ἐκλογῆς τοῖς πολλοῖς (24) ἐνεποίησαν. Ὀλίγοι γὰρ οἱ ὀόκιμοι τραπεζῖται. Ὀλίγοι οἱ πάντα δοκιμάζειν δυνάμενοι, καὶ τὰ μὲν καλὰ κατέχειν, ἀπὸ δὲ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθαι.

48. Οἱ κάπηλοι σου μίσγουσι τὸν οἶνον ὕδατι. Ἀκούσατε μὲν καὶ φιλοῦ τοῦ ῥήματος (25), οἱ τὸν οἶνον πωλοῦντες· καὶ μὴ δολοῦτε τὴν κτίσιν. Οὐ γὰρ παιδιὰ τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ κακὸν τῆς μεγίστης κατηγορίας ἤξιωμένον. Πλὴν ἀλλ' ἐπὶ τὸν πνευματικὸν νοῦν ὁ λόγος ἐπείγεται. Οἶνός ἐστιν εὐφραίνων καρδίαν ἀνθρώπου, τουτέστι τὸν νοῦν καὶ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς, τὰ διδάγματα τῶν Γραφῶν, διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ προφητῶν εἰς εὐφροσύνην αἰώνιον οἰνοχοοῦντος ἡμῖν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἄπερ οἱ πολλοὶ καπηλεύοντες, τὸν λόγον ἐξυδαροῦσιν (26), ἐπιμιγνύντες τὸν ἑαυτῶν νοῦν ἐπιβλαβῶς τοῖς ἀκούουσι. Καταχαριζόμενοι γὰρ αὐτῶν ταῖς ἡδοναῖς, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας κολοκεύοντες, αὐτῶν τὰ πάθη τρέφουσιν εἰς ἀπώλειαν· τὸ αὐστηρὸν καὶ εὐτονον καὶ ὠφελίμως ἐπιστῦφον τῶν Γραφῶν ὑπεκλύοντες, φιλανθρωπίας τινὰς ἀπαιδεύτους, καὶ συγχωρήσεις ἀμαρτημάτων ἀκρίτους, καὶ τοιαῦτά τινα κεχαρισμένα τοῖς πολλοῖς ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούοντων δεξιόντες, ἐπὶ πλεῖον τῶν φιληδόνων τὰς ψυχὰς ἐκθηλύουσιν.

49. Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσιν. Ἡμεῖς οἱ κάπηλοι, ἡμεῖς (27) καὶ οἱ ἄρχοντες, οἱ διὰ τὸ ἀπειθεῖν καὶ μὴ πιστεύειν πρῶτοι ποιοῦντες τὰς πόλεις τὰς πιστὰς μεταπίπτειν εἰς τὰς πορνείας. Πρὸς γὰρ τὸ τῶν κρατούντων ἦθος πλάττεσθαι πέφυκεν, ὡς τὰ πολλὰ, τὸ ἀρχόμενον· ὥστε ὁποῖοί ποτ' ἂν οἱ ἄγοντες ᾧσι, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ ἀγόμενον εἶναι. Ἐπειδὴ (28) οὖν ποτε τῆς πιστῆς πόλεως οἱ ἄρχοντες ἦσαν ἀπειθοῦντες, συνεξομοιωθεῖσα αὐτοῖς καὶ ἡ πόλις, ἀποθεμένη τὸ εἶναι πιστὴ, μετέπεσεν εἰς πορνείαν. Μὴ γενώμεθα καὶ (29) ἡμεῖς ἀπειθεῖς, καὶ ἀπιστία ἡμῶν οὐ κυριεύσει. Οἱ ἄρχοντες ὑμῶν ἀπειθοῦσι. Δηλονότι Θεῷ ἀπειθοῦσιν, ἐκκλίνοντες ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς διατεταγμένοις ὑπ' αὐτοῦ μὴ ἐμμένοντες. Ἐν δὲ τοῖς προστάγμασιν ἦν (30) τὰς χεῖρας ἀποσεῖσθαι ἀπὸ δώρων, μὴ συντρέχειν τοῖς κλέπτουσιν· οἱ δὲ ὑπὸ φιλαργυρίας, ἀισχροῦ κέρδους χάριν, κοινωνοὶ κλεπτῶν ἐγένοντο.

³¹ Psal. ciii, 15.

(23) Uterque Colb. et Reg. secundus, δυσφορωτάτως. Ibidem tres mss., προσκοπτόντων.

(24) Codices aliquot, τοῖς πολλοῖς. Deest τοῖς in editis. Quod mox sequitur. ὀλίγοι γὰρ, etc., illustratur in notis Ducæi.

(25) Editi et mss. nonnulli, τοῦ ῥήματος. Alii quidam mss., τοῦ ῥήτου. Mox Colb. secundus, τὴν κτῆσιν.

(26) Ita uterque Combef. et alii quatuor mss.

A quod signatum fuerit ab insidiosis viris, qui præ sua **417** astutia latenter et quodam artificio deprehensu difficili nummos adulterinos cudunt: qui aliena numismata inimici formam circumferentia in regales thesauros exportant, ac ingentes corrumpunt divitias, et in causa sunt cur multi quid sit eligendum, dubitent. Pauci enim probi trapezitæ. Pauci sunt qui cuncta possint explorare, retinere bona, et ab omni specie mala sibi temperare.

48. *Caupones tui vinum aqua miscent.* Audite nudam ipsam verborum sententiam ac litteram, qui venditis vinum, et ne dolo hanc vitietis creaturam. Res enim illa non ludus est, sed malum reprehensione maxima dignum. Cæterum Scriptura nos promovet ad spiritalem sensum. Est vinum lætificans cor hominis ³¹, id est, mentem, et principalem animæ partem, cum scilicet per sanctos apostolos et prophetas Scripturarum documenta, ceu vinum, ad æternam jucunditatem percipiendam nobis Spiritus infundit. Quæ dum cauponantur multi, Scripturam aquosam reddunt ac dilutam, suam ipsorum intelligentiam ad auditorum perniciem immiscentes. Et enim, dum eorum obsequuntur voluptatibus, ac per blandiloquentiam assentantur, illorum vitia nutriunt ad ipsorum exitium: siquidem severitatem vigoremque et frenum Scripturarum utiliter astringens enervante, et imperitam quamdam erga homines benignitatem, et veniam peccatorum nullo adhibito iudicio concessam, et alia id genus beneficia multis collata ad audientium ruinam exponentes, voluptariorum animum magis ac magis effeminant.

49. *VERS. 23. Principes tui infideles.* Nos hi caupones, nos et hi principes sumus, qui priores ob infidelitatem incredulitatemque in stuprum civitates fideles impellimus. Enimvero subjecti ad mores eorum qui rerum potiuntur, plurimum sese conformare solent: ita ut quales tandem fuerint duces, eum etiam qui ducitur, talem esse necesse sit. Quoniam igitur civitatis fidelis principes erant quandoque infideles, ipsa etiam civitas his assimilata, fidelitatem exuens, in stuprum incidit. Ne efficiamur nos quoque inobsequentes, et in nobis haud dominabitur perfidia. *Principes vestri non obtemperant.* Nimirum non obediunt Deo, deflectentes ab ipso, et in præceptis ejus non permanentes. Porro inter ea præcepta illud erat, ut manus suas excuterent a muneribus, ne una cum furibus accurrebant: hi vero ob avaritiam, turpis lucri gratia, facti sunt furum participes.

Editi vero, ἐξυδαροῦσιν.

(27) Uterque Colb. et Reg. secundus, ὑμεῖς οἱ κάπηλοι, ὑμεῖς, etc. *Vos estis caupones, vos estis quoque principes.* Vocula καὶ deest in pervulgatis.

(28) Uterque Colb., ἐπεὶ.

(29) Particula καὶ ab editis et a tribus mss. abest: sed ex aliis tribus addita est.

(30) Sic in utroque Combef. et in aliis tribus mss. legitur. Editi, δέον ἦν.

50. Haud plane fures intelligendi, qui marsupia excindunt, aut qui in balneis vestes furantur; sed potius si qui cum præfecti fuerint exercitibus, vel cum in civitates ac nationes usurparint principatum, alia quidem clanculum surripiant, alia vero vi aperta publiceque eripiant, in fures sunt. Cum autem is qui habetur Ecclesiæ præses, a talibus aliquid accipit, sive ad suos privatos usus per speciem honoris ad se ob præfecturam **418** pertinentis, sive nomine atque simulatione rerum in Ecclesia pauperibus distribuendarum, furti efficitur particeps. Nimirum cum fures coarguere, admonere, et ab ea iniquitate avocare debuisset; ipse manum porrigit facile ad munera, et eum ipsum prædicat beatum, quem magis oportuerat eo magis odisse, quo majora furatur. Imo ipse illum laudat, comitatur deducitque, et ad fores versans eas apprehendit manus, quibus similiter clam et publice surrepta sunt omnia. Plane si hæc peragimus, socii furum nominamur. Quanquam necesse est nos totius mundi, ipsiusque fastus inæqualitatem proterere: cum tamen in tribunalibus parvos fures a magnis punitos videmus, famulos quidem odio habemus ob ejusmodi furta, hos vero admiramur. Illos quidem quia fures sunt, aversamur: hos vero, quia ex furtis congerunt divitias, attoniti suspicimus. Quanam alia causa coarguuntur principes?

51. *Diligentes munera.* Apposite admodum dictum est: *Diligentes munera*: non autem, Accipientes munera. Sic enim quæ ex officii ratione in vitæ societate tribuuntur, fuissent vituperata. Sed, *Diligentes munera*, hoc est, accipiendi cupiditate intabescens. Coarguuntur autem principes, quod dilectionem sanctam effundunt circa hæc evanida et terrestria. Siquidem Dominum Deum oportet diligere ea tota virtute, quæ nobis inest ad diligendum. Diligendus insuper proximus: sunt quoque et inimici diligendi, ut simus perfecti, imitantes benignitatem Patris nostri, qui in cælis est; qui solem suum oriri facit super bonos et malos³². Porro nefas est in alia perperam consumere vim diligendi. Quod si malum est, præter ea quæ memorata sunt, diligere aliud quidvis: qui argentum eodem modo diligit, quo Dominum Deum diligere debet, nimirum ex toto corde suo, et ex tota anima sua, et ex tota mente sua³³: ille cum Domino servire deberet, servit mammonæ, cum dilectionis mensuram Deo debitam in argentum transferat. Idcirco avaritia fit idololatria, quod munera, quæ Domino Deo offeruntur, ad terrena exportarit. Jussi igitur sumus

³² Matth. v, 45. ³³ Matth. xxii, 37.

(31) Editi cum tribus mss., ἡγεμονίας. Alii tres, ἡγεμονίαν.

(32) Editi et mss. nonnulli, βιάζονται. Alii duo, βιάζονται. Mox mss. tres, λαμβάνων δέ. Editi et alii duo mss., λαμβάνει δέ. Subinde sex mss., ὁ νομιζόμενος. Editi, ὁ ὀνομαζόμενος, qui appellatur princeps. Haud longe Colb. primus, διὰ τὴν προστασίαν.

50. Οὐ πάντως κλέπτας νοητέον τοὺς βαλαντιοτόμους τούτους, ἢ ἐν τοῖς λουτροῖς λωποδυτοῦντας· ἀλλὰ καὶ τινες στρατοπέδων ἡγεμονίαν (31) πιστευθέντες, ἢ πόλεων καὶ ἐθνῶν ἀρχὰς παραλαμβάνοντες, τὰ μὲν λάθρα ὑφαιρῶνται, τὰ δὲ δημοσίᾳ βιάζονται (32). Λαμβάνων δὲ παρὰ τῶν τοιούτων ὁ νομιζόμενος ἀρχῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι εἰς ἰδίαν αὐτοῦ ἀπόλαυσιν ἐπὶ προφάσει τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτῷ τιμῆς διὰ τῆς προστασίας, ἢ ἐπὶ λόγῳ τῆς τῶν πτωχευόντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἰκονομίας, κοινωνός ἐστι κλοπῆς· ἀντὶ τοῦ ἐλέγχειν, καὶ νοθετεῖν, καὶ ἀφιστᾶν τῆς ἀδικίας τοὺς κλέπτοντας, βεβαίως ὑπέχων τὴν χεῖρα -ῶ λήμματι, καὶ μακαρίζων αὐτόν· δέον μείζονως αὐτὸς μισεῖν, ὅσῳ μείζονα κλέπτει, ὁ δὲ ἐπαινοῖ αὐτὸν δορυφορῶν καὶ παραπέμπων, καὶ περὶ τὰς θύρας στρεφόμενος, καὶ τῶν χειρῶν ἀπτόμενος, αἷς πάντα ὁμοίως ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ διεκλάπη. Τῷ ὄντι ταῦτα ποιοῦντες, κοινωνοὶ κλεπτῶν ὀνομαζόμεθα. Δέον καταπατεῖν ἡμᾶς τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ κόσμου παντός καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φαντασιῶν· ὅταν ἴδωμεν ἐν τοῖς δικαστηρίοις τοὺς μικροὺς κλέπτας ὑπὸ τῶν μεγάλων κολαζομένους, καὶ τοὺς μὲν οἰκέτας μισοῦμεν διὰ ταῦτα, τούτους δὲ, θαυμάζομεν. Τοὺς μὲν γὰρ, ὅτι κλέπται εἰσὶν, ἐκτρεπόμεθα· τοὺς δὲ, ὅτι πλουτοῦσιν ἐκ τῆς κλοπῆς, ἐκπλησσομεθα. Τί ἄλλο κατηγοροῦνται οἱ ἀρχόντες;

51. Ἀγαπῶντες δῶρα. Πάνυ ἀκριβῶς εἴρηται τὸ, Οἱ ἀγαπῶντες δῶρα, οὐχί, λαμβάνοντες δῶρα. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὰ καθηκόντως ἐν ταῖς τοῦ βίου κοινωνίαις διδόμενα διεβέβλητο· ἀλλ', Ἀγαπῶντες δῶρα, τούτεστι προστετηκότες τῇ ἐπιθυμίᾳ, τῇ τοῦ λαμβάνειν, Κατηγορία δὲ τῶν ἀρχόντων, περὶ τὰ φθαρτὰ καὶ τὰ γήινα τὴν ἱερὰν ἀγάπην ἐκκεχυμένην (33) ἔχειν. Κύριον γὰρ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν δεῖ πάσῃ τῇ ἐνυπαρχούσῃ ἡμῖν πρὸς τὸ ἀγαπᾶν δυνάμει, καὶ ἀγαπᾶν καὶ τὸν πλησίον, καὶ ἀγαπᾶν καὶ τοὺς ἐχθρούς, ἵνα ὦμεν τέλειοι, μιμούμενοι τὴν χρηστότητα τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς, τοῦ τὸν ἥλιον ἑαυτοῦ (34) ἀνατέλλοντος ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς. Εἰς ἄλλα δὲ τὴν τοῦ ἀγαπᾶν δύναμιν παραναλίσκειν οὐ συγκεχώρηται. Εἰ δὲ πονηρόν ἐστι καὶ ὀτιοῦν ἀγαπᾶν παρὰ τὰ εἰρημένα· ὁ ἀγαπῶν ἀργύριον οὕτως, ὡς ἀγαπᾶν ὄφειλε Κύριον τὸν Θεόν, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας αὐτοῦ, ὁ τοιοῦτος ἀντὶ τοῦ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, δουλεύει τῷ μαμμωνᾷ, τὸ τῷ Θεῷ ὀφειλόμενον τῆς ἀγάπης μέτρον ἐπὶ τὸ ἀργύριον μεταθείς. Διὰ τοῦτο γίνεται ἡ πλεονεξία εἰδωλολατρεία, ἐπειδὴν τὰ Κυρίῳ τῷ Θεῷ προσφερόμενα δῶρα ἐπὶ τὰ γήινα μετενέγκῃ (35).

(33) Ubi corrupte in excusis ex oscitantia operarum legitur ἐκκαιομένην, legi oportet ἐκκεχυμένην, uti habent uterque Combef. et alii quatuor mss.

(34) Sic nostri sex mss. At editi, αὐτοῦ.

(35) Reg. secundus et uterque Colb., μετενέγκος τις.

Προσεταιγμεθα οὖν μὴ ἀγαπᾶν τὰ δῶρα, ὥστε τούτων ἕνεκα πολλὰ τῶν ἀπηγορευμένων συγχωρεῖν τοῖς προσιοῦσι. Καθόλου δὲ οὐδὲ τὰ τοιαῦτα δῶρα ἀγαπᾶν ἡμῖν ὁ λόγος δίδωσιν, οὐδὲ ἐμπαθῶς διακεῖσθαι περὶ αὐτά· ἀλλ' ὡς ἀναγκαίαν αὐτῶν τὴν λειτουργίαν ὑποδεχόμενοι (36). Ἀμήχανον γὰρ τὸ, Ἐξ ὅλης καρδίας, μερισμὸν τινα εἰς ἕτερον ἐπιδέξασθαι. Ὡσπερ γὰρ ἐν ἀγγελίῳ πεπληρωμένῳ τινὸς ὑγροῦ, ὅσον ἂν ἐκρυῆ πρὸς τὰ (37) ἔξω, τοσοῦτον ἀνάγκη τῆς πληρώσεως ἀποδεῖν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, ὅσον ἂν αὐτῇ τῆς ἀγάπης ἐφ' ἧ μὴ προσῆκε, τοσοῦτον ἐνδέειν ἀνάγκη πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ δὲ ἀπαξ ὀρμήσας ἀγαπᾶν ἀργύριον, πᾶσαν ἐκεῖ μετακνεοῖ (38) τὴν ἀγάπην. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν ἀργύριον, οὐ πλησθήσεται ἀργυρίου.

52. Διώκοντες ἀνταπόδομα. Μέγιστον κατηγόρημα ἀρχοντος, πρόχειρον εἶναι πρὸς ἄμυναν, καὶ παντὶ τρόπῳ ἐπινοεῖν κατὰ τῶν λελυπηκότων τὴν τῶν ὁμοίων ἀντίδοσιν. Πῶς γὰρ διδάξει ἕτερον μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόναι, ὁ πάντα ποιῶν εἰς τὸ ἀμύνασθαι καὶ ἀντιλυπῆσαι τὸν βλάψαντα; μὴ μιμούμενος τὴν πραότητα τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακά· μήτε δὲ τοῦ Ἱερεμίου μεμνημένος, ὅτι Ἀγαθὸν ἀνδρὶ, ὅταν ἄρῃ ζυγὸν ἐκ νεότητος αὐτοῦ· καθήσεται καταμόνας, καὶ σιωπήσεται, ὅτι ἦρεν ἐφ' ἑαυτῷ (39). Δώσει τῷ παλόντι αὐτὸν σιαγὸνα, χορτασθήσεται ὄνειδισμῶν. Τί δὲ δεῖ λέγειν περὶ τῶν τοῦ Κυρίου διδαγμάτων, ὅπως αὐτῶν καταφρονοῦσιν οἱ διώκοντες ἀνταπόδομα; τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐάν τις σε ράπιση εἰς τὴν δεξιὰν σιαγὸνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. Παντὶ μὲν οὖν κατηγόρημα τὸ διώκειν ἀνταπόδομα· μάλιστα δὲ ὅταν ἀπὸ τῆς ἀρχοντικῆς ἐξουσίας τοῦτο ποιῇ τις· δέον ἔργῳ (40) διδάσκαλον τῶν ἀπὸ τῆς ὑπομονῆς καλῶν γίνεσθαι τῷ λαῷ. Οἶον γὰρ θέαμα! πῶς σεμνὸν καὶ θαυμάσιον καὶ μικροῦ τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην ἐκβαῖνον (41), πολλὰ λοιδορηθέντα καὶ που καὶ πληγὴν δεξάμενον ἐπὶ κόρῃς, καὶ ἄλλὰ μυρία παθόντα, καὶ λόγῳ (42) καὶ ἔργῳ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀτιμίαν φερόντων (43)· μὴ ὑπερζέσαι θυμῷ, μηδὲ διαναστῆναι πρὸς ἄμυναν, ἀλλὰ πράως καὶ ἀοργήτως ἀναστάντα, προσεύξασθαι

³⁴ Eccle. v, 9. ³⁵ Psal. vii, 5. ³⁶ Thren. iii, 27-30. ³⁷ Matth. v, 39.

(36) Uterque Combef. et alii tres mss., ὡς ἀναγκαίαν αὐτοῦ τὴν λειτουργίαν ὑποδεχόμενον. Editi, ὡς ἀναγκαίαν αὐτῶν τὴν λειτουργίαν ὑποδεχόμενος. Reg. secundus uti in contextu. Nec ita multo post editi, Ἐξ ὅλης καρδίας ἀγαπᾶν τὸν Θεόν. Sed illud, ἀγαπᾶν τὸν Θεόν, in sex mss. deest. Ibidem uterque Colb. et Reg. secundus, μερισμὸν τινα. Vox ultima in editis desiderabatur.

(37) Uterque Colb., τὸ Mox editi et tres mss., ὅσον ἂν αὐτῆς. Reg. secundus cum utroque Colb., ὅσον ἂν αὐτῇ, rectius. Statim tres mss., ἐφ' ἧ μὴ δεῖ.

(38) Sic quinque mss. Editi vero, ἐκεῖ μετακνεῖ, etc. Illuc transfert dilectionem omnem: quæ lectio, si faverent mss., valde nobis probaretur.

(39) Regii tertius et quartus, ἐφ' ἑαυτῷ. Codex Fr. primus, ἐφ' ἑαυτοῦ. Alii tres mss., ἐφ' ἑαυτόν. Editi, ἐπ' αὐτῷ tulit super se, nempe jugum: quam vocem addit Ambrosius in Psal. centesimum decimum octavum, hoc modo: *Sedebit singulariter, et*

non diligere munera; ita ut horum causa iis qui nos adeunt, multas res prohibitas permittamus. In summa autem neque ejusmodi diligere dona neque studere nos ipsis sinit Scriptura: sed eorum officium obsequiumque uti necessarium suscipiamus. Etenim illud, *Ex toto corde*, in aliud dividi nequit. Quemadmodum enim in vaseliquoris alicujus pleno, quantum ex eo foras defluerit, tantum ad complementum desit necesse est: ita et in anima, quantum dilectionis erga ea quæ amata non oportuit, exhaustum fuerit, tantum ei ad Deum diligendum deesse necesse est. Qui enim semel in animum induxerit diligere argentum, dilectionem omnem illi absomit *Qui enim diligit argentum, non implebitur argento*³⁴.

52. *Persequentes retributionem*. Maxima **419** in principem accusatio est, expeditum esse et paratum ad vindictam, atque omnibus modis esse intentum, ut iis qui ipsi molestiam confecerunt, par pari referat. Quomodo enim alium edocebit ut nemini malum pro malo rependat, dum ipse non nihil molitur, ut vindictam sumat, ac sua vice lædentem afficiat molestia? haud imitans Davidis mansuetudinem, qui ait: *Si reddidi retribuentibus mihi mala*³⁵. Neque etiam commemorat Jeremiæ: *Bonum viro, cum portaverit jugum a juventute sua: sedebit singulariter, et silebit, quia tulit super se. Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis*³⁶. Quid autem de Domini documentis dicendum est, quomodo ea aspernentur qui persequuntur retributionem? quandoquidem Dominus ait: *Si quis impigerit alapam in dexteram maxillam, obverte illi et alteram*³⁷. Itaque quisquis persequitur retributionem arguendus; maxime autem cum quis id ipsum per potestatem sibi ut duci convenientem efficit, quandoquidem operæ pretium fuisset, ut ille re ipsa populum suum patientiæ bona docuisset. Quale enim spectaculum, quam præclara res est et admiratione digna, quæque propemodum naturam humanam superat, si is qui multis impetitus est conviciis, aut forte etiam in maxilla plagam accepit, et innumera alia perpessus est mala, quanquam non-

silebit: quia tulit iudum verbi. Ibidem tres mss.; παλόντι αὐτὸν σιαγὸνα, χορτασθήσεται, nec aliter legitur apud LXX. Alii tres mss., σιαγὸνα αὐτοῦ. At in reliquis consentiunt cum prioribus. Editi, παλόντι αὐτῷ σιαγὸνα αὐτοῦ. Reg. secundus, χορτασθήσεται ὄνειδισμοῦ.

(40) Uterque Colb. cum Reg. secundo, ἔργῳ. Alii duo mss. et editi, ἔργων. Ibidem tres mss., τῶν ἀπὸ τῆς ὑπομονῆς καλῶν. Alii tres mss. cum editis, τῶν ἐν ὑπομονῇ καλῶν.

(41) Ita sex mss. At editi, ὑπερβαῖνον.

(42) Lege, ut ap. Symeonem Logothetam, p. 564. τῶν λόγῳ pro καὶ λόγῳ. *Et innumera alia et dictis, et factis ad extremam ignominiam tendentia* MARAN.

(43) Colb. primus secunda et recenti manu cum editis, φέροντα. At sex mss., φερόντων. Neutra quidem lectio multum nobis probatur: sed eam quæ multorum mss. auctoritate innititur, sequi non dubitavimus.

nulli ipsum ad extremam ignominiam præcipitem agunt, minime tamen præter modum ira effervescat, neque excitetur ad vindictam, sed mansuete et absque iracundia erigens se, preces pro suo conviciatore adhibeat: ita ut peccatum etiam ei condonetur ob præterita, atque in posterum convenienti Dei cura dignus habeatur; adeo ut proterve et petulanter agere desinat. Nunc vero nos principes inter cætera peccata, et illud maxime peccamus, persequimur nempe retributionem, neque pari mensura vices rependimus: sed ultra modum nos ipsos ulciscimur, nec indignamur solum si quapiam contumelia fuerimus vexati, sed si honore non afficimur: imo etiam eos ducimus inimicos, qui nobis minus honoris tribuerint, quo nos ipsos dignos esse existimamus.

53. *Orphanis non judicantes, et judicio viduæ non attendentes.* Reliqua quæ spectant ad orphanum, et viduam, jam in superioribus dicta sunt. Hic autem considera hæc verba, *Non attendentes*, quantum in principe arguant arrogantiam, quomodo etiam ipsum illo iudice iniquitatis agrestiore esse demonstrant: siquidem hic post multas preces, tametsi alioqui nulla tangebatur commiseratione, at certe propter vehementem viduæ importunitatem se attentum exhibuit iudicio, quippe qui illius molestia ulterius defatigari caveret³⁸. Porro de his habitus est sormo, quasi generatim iudicio viduæ attendere nollent.

420 54. *VERS. 24. Propterea hæc dicit Dominator Dominus Sabaoth: Væ potentes Israel.* Ea est Scripturæ proprietates, ut ad hunc modum figuret dictionem Cum dixisse debuisset. Potentibus, dixit, *Væ potentes*. Nimirum eam vocem quæ in durissimis cruciatibus emittitur, ait potentibus Israel congruere, qui paulo post tormentum gravissimum erant passuri. Neque id conjectura a propheta pronuntiatum est, sed secundum sententiam ab ore mendacii experte profectam. Potentes autem iidem intelligendi sunt, qui principes: qui præterquam quod non obediunt Deo, amant et munera, et persequuntur retributionem, ac reliqua de quibus insimulantur. *Væ potentibus, et iis qui non obediunt.* Enimvero infirmioribus fortassis dabitur venia. *Exiguo enim conceditur misericordia; potentes autem potenter tormenta patientur*³⁹. Et. *Cui commendaverunt multum plus petent ab eo*⁴⁰. Quapropter *væ et divitibus, quia cum potentes sint ad sublevandos pauperes, opum potentia non sunt usi ad quod acceperant eas.* Quod si quis ingenii acrimonia alio solertior, ea vi naturali atque facultate non utatur ad res divinas perquirendas: huic quoque

³⁸ Luc. xviii, 5. ³⁹ Sap. vi, 7. ⁴⁰ Luc. xii, 48.

(44) Uterque Colb., τιμήσαντας.

(45) Pro ὀρφανῶν legitur in utroque Colb. et in Reg. secundo, ὀρφανού. Statim quatuor mss., ἐπίστησον τῷ. Editi et duo mss., ἐπίστησον τό.

(46) Pro ὡς scribitur in tribus mss. ὅτι.

(47) Editi, τοῖς πόνοις. Deest τοῖς in mss.

(48) Legitur quidem in editis et in nostris sex mss. magno consensu τοῖς ἄρχουσιν, sed Combe-

ὑπὲρ τοῦ ὑβριστοῦ ὥστε καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς φθάσαιν αὐτῷ ἁμαρτίαν συγχωρηθῆναι, καὶ πρὸς τὸ ἐξῆς τῆς προποῦσις παρὰ Θεοῦ ἐπιμελείας ἀξιωθῆναι, ὥστε ἀσελγαίνοντα παύσασθαι! Nῦν δὲ ἡμεῖς οἱ ἄρχοντες μετὰ τῶν ἄλλων κκῶν καὶ τοῦτο μάλιστα ἁμαρτάνομεν, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐδὲ ἴσῳ τῷ μέτρῳ ἀντιδιδόντες, ἀλλὰ μεθ' ὑπερβολῆς ἀμυνόμενοι, οὐκ ἔάν ὑβρισθῶμεν μόνον, ἀλλ' ἔάν μὴ καὶ τιμηθῶμεν παροξυνόμενοι ἔχθροὺς ἡγούμενοι καὶ τοὺς ἔλαττον ἡμᾶς τιμῶντας (44), ὧν ἀξίους ἑαυτοὺς ὑπειλήφαμεν.

contumelia fuerimus vexati, sed si honore non afficimur: imo etiam eos ducimus inimicos, qui nobis minus honoris tribuerint, quo nos ipsos dignos esse existimamus.

53. Ὀρφανοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες. Τὰ λοιπὰ εἴρηται καὶ ἐν τοῖς κατόπιν, τὰ περὶ ὀρφανῶν (45) καὶ γήρας. Ἐνταῦθα δὲ ἐπίστησον τῷ, οὐ προσέχοντες, πόσῃν ἐμφαίνει ἀλαζονείαν τοῦ ἄρχοντος, ὅπως αὐτὸν καὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας ἀγριώτερον δείκνυσιν· εἴ γε ὁ μὲν μετὰ πολλὰς ἐντεύξεις, εἰ καὶ ἄλλως ἀσυμπαθῆς ἦν, ἀλλὰ διὰ τὸ φιλόπονον τῆς χήρας προσέσχε τῇ κρίσει, τὸ ἐπιπλεῖον ὑπὸ αὐτῆς κοποῦσθαι περιστάμενος. Περὶ δὲ τούτων εἴρηται, ὡς (46) καθόλου κρίσει χήρας προσέχειν μὴ καταδεχομένων.

54. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ· Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες Ἰσραήλ. Ἰδίωμα τῆς Γραφῆς, οὕτω σχηματίζει τὴν λέξιν. Ἀντὶ τοῦ, τοῖς ἰσχύουσιν, Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες, εἶπε· τὴν ἐπὶ δυσυπομονήτοις πόνοις (47) ἐκπεμπομένην φωνὴν ταύτην ἀρμόζειν λέγων τοῖς μικρὸν ὑστερὸν ἐν βασιάνῳ δυσφορωτάτῃ γένησομένοις· τοῖς ἰσχύουσι τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ τοῦτο οὐ στοχαστικῶς εἴρηται παρὰ τοῦ προφήτου, ἀλλὰ κατα ἀπόφασιν τὴν ἀπὸ τοῦ ἀψευδοῦς στόματος προελθοῦσαν. Τοὺς ἰσχύοντας δὲ τοὺς αὐτοὺς νοητέον τοῖς ἄρχουσιν (48)· οἱ πρὸς τῷ ἀπειθεῖν τῷ Θεῷ, καὶ ἀγαπῶσι δῶρα, καὶ διώκουσιν ἀνταπόδομα, καὶ τὰ λοιπὰ ἃ κατηγοροῦνται. Οὐαὶ τοῖς ἰσχύουσι καὶ ἀπειθοῦσι. Τοῖς γὰρ ἀσθενεστέροις τάχα συγγνώμη. Ὁ γὰρ ἐλάχιστος συγγνωστός ἐστιν ἐλέους. Δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται· καὶ, ἢ πολὺ παρέθεντο, περισσότερον ἀπαιτήσουσιν αὐτόν. Διὰ τοῦτο καὶ τοῖς πλουσίοις οὐαὶ, ὅτι ἰσχύοντες εἰς τὸ παραμυθεῖσθαι τοὺς πένητας, οὐ κέχρηται τῇ δυνάμει τοῦ πλοῦτου εἰς ἃ εἰλήφασιν. Καὶ εἴ τις ἐτέρου τὴν διάνοιαν ἐντρεχέστερος, μὴ ἀποχρητῆται τῇ ἰσχύϊ τῆς φύσεως πρὸς τὴν τῶν θείων ἔρευναν· καὶ τούτῳ οὐαὶ, ὅταν ἀπαιτῆται κατὰ

fisius, quod putet ita petere syntaxim, legi jubet, τοὺς ἄρχοντας. Ego autem cur statim dicto obediens simus, causam non video ullam. Etenim voces ὁ αὐτός et ἴσος apud Græcos sæpe dativo conjungi constat: quod aliquando imitati sunt Latini. Notum est illud Horatianum: *In vitum qui servat, idem facit occidenti*. Ibidem mss. nonnulli, πρὸς τῷ, optime. Alii quidam libri veteres et editi πρὸς τὸ, male.

τὴν ἀναλογίαν τῶν δεδομένων τὸ ἔργον. Καὶ εἰ τινες δὲ προστασίας ἐκκλησιαστικῆς ἐπειληγμένοι, μὴ κοσμοῦσι τὸ ἔργον τῇ προεπούσῃ τῷ ἐπαγγέλματι πολιτείας, καὶ τούτοις οὐαί. Οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις. Ὑπεναντίοι Θεῷ, οἱ ἀντιβάλλοντες αὐτοῦ τοῖς προστάγμασιν· οἵτινες ἐφ' ὅσον εἰσὶν ὑπεναντίοι, οὐ παύσεται ὁ λεγόμενος θυμὸς τοῦ Θεοῦ κατ' αὐτῶν. Ἐπιμένοντες μὲν γὰρ ταῖς πονηρίαις, ἐξάπτομεν ἐφ' ἑαυτοὺς τὸν θυμὸν τοῦ Θεοῦ (49), οἷον πυρὶ ὕλην τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν παρατιθέντες, κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι Πῦρ ἐκτίθεται ἐκ τοῦ θυμοῦ μου. Παυσαμένων δὲ ἡμῶν τῆς ἀμαρτίας, Κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, φησὶν, οὐ μὴ κρίθῃ· ὁ δὲ ἀπιστῶν, ἤδη κέκριται. Τῆς οὖν κρίσεως αἵτιοι οἱ ἐχθροὶ, κατὰ τὸ εἰρημένον· Διὰ ταῦτα ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν, ὅτι Οὐ παύσεται μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις, ἵνα μὴ ἄκριτον τὴν ἐπὶ τοὺς παροξύνοντας ὀργὴν εἶναι τοῦ Θεοῦ νομίσωμεν. Εἰ γὰρ (50) καὶ θυμοῦμαι ἐν τοῖς ὑπεναντίοις· ἀλλ' ὁμοῦς οὐκ ἄκριτως ἐπάξω αὐτοῖς τὰς κολάσεις, ἀλλὰ κεκριμένας κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὸ μέτρον τῶν ἵπταισμένων· τουτέστι τὸ, Κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω. Ἐχθροὶ δὲ τῷ Θεῷ (51), οἱ τὰ ἄδικα πράσσοντες. Ἐχθρὰ τῷ ἀγαθῷ ἢ πονηρία· ἐχθρὰ τῷ δικαίῳ ἢ ἀδικία· τῷ ἀγίῳ ἢ ἀκαθάρσια· τῷ ἀληθεῖ τὸ ψεῦδος. Ἐπὶ τούτοις οὖν οὐ παύσεται (52) ὁ θυμὸς, ἕως ἂν ᾧσιν ὑπεναντίοι· οὐδὲ ἄκριτον αὐτοῖς ἐπάξειν ἔφη τὴν κολάσιν.

55. Καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σὲ, καὶ πορώσω σὲ εἰς καθαρὸν. Ὅρα τὸ ἀγαθὸν τέλος (53) τῆς δικαίας κρίσεως, καὶ τῶν κατὰ τὴν κρίσιν προσαγομένων κολάσεων. Οὐ παύσεται μου ὁ θυμὸς· κρίσιν ποιήσω· ἐπάξω τὴν χεῖρα· πορώσω· Καὶ τί; Ἴνα καθαρὸν ἀποδείξω. Οὕτω θυμοῦται ὁ Θεός, ἵνα εὐεργετήσῃ τοὺς ἀμαρτωλοὺς. Οὐ γὰρ εἰς ἀφανισμόν κολάζει· ἀλλὰ παιδεύει εἰς ἐπανόρθωσιν. Ἐπάγει δὲ τὸ πῦρ τοῦτο ἐπὶ τὸ (54) ἐξαφανίσαι τὸ διὰ τῶν πεπυρωμένων βελῶν τοῦ διαδόλου ἐπιβληθὲν τῇ ψυχῇ, τῇ μὴ ἐχούσῃ τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἣ ἐμπεσὸν, κατασβέννυσι (55) τοῦ πονηροῦ τὰ τοξεύματα, καὶ γίνεται τὸ θεῖον πῦρ, πυρὸς ἑτέρου καθάρσιον (56), τοῦ εἰς ἀνοήτους καὶ βλαδερὰς ἡμᾶς ἐπιθυμίας ἐκκαίοντος. Διὰ τοῦτο φησὶν αὐτὸς ὁ Κύριος· Εἰσπορεύεται (57) ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πόα πλυνόντων, καὶ καθιεῖται χωνεύων, καὶ καθαρίζων, ὡς τὸ ἀργύριον, καὶ ὡς τὸ χρυσίον. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν ὄφελος; Ἔσονται, φησὶ, τῷ Κυρίῳ (58)

væ quia quæstus ab eo repetetur pro ratione donorum. Quin etiam si qui acceptis ecclesiasticis præfectoris, munus suum non cohonestant eo vitæ instituto, quod sua dignum sit professione, his quoque væ. *Non cessabit enim furor meus in adversariis.* Adversarii Dei ii sunt, qui ejus obluantur præceptis: qui quandiu sunt hostes, furor Dei memoratus adversum ipsos non cessabit. Nam, dum immoramur nostris nequitiis, adversum nos ipsos Dei incendimus furorem, quasi igni materiam, nimirum peccata nostra, apponentes, juxta illud dictum: *Ignis accensus est ex furore meo* ⁴¹. At vero ut primum peccatis finem imposuerimus, *Judicium de inimicis meis faciam.* Qui enim, inquit, *credit in me, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est* ⁴². Itaque judicii auctores inimici sunt secundum illam sententiam: *Propter hæc venit ira Dei in filios diffidentiae* ⁴³. Idcirco autem dixit: *Non cessabit furor meus in adversariis, ut ne Dei iram adversus eos qui ipsum irritant, temerariam et judicii expertem esse existimemus.* Etiam si ira inciter contra adversarios: non tamen indicta causa pœnas illis infligam, sed eas cum judicio pro merito et delictorum mensura ipsis irrogabo: hoc est, *Judicium de inimicis meis faciam.* Cæterum Deo sunt inimici, qui perpetrant iniqua. Nequitia bono est inimica: inimica æquitati iniquitas: sanctitati impuritas: veritati mendacium. Ob hæc igitur non conquiescet furor meus, quoad fuerint inimici: atque dixit se non sine judicio de ipsis pœnas exacturum.

C 55. VERS. 25. *Et inducam manum meam in te, et inflammabo te ad purum.* Considera justii judicii et pœnarum cum judicio illatarum bonum finem. Non cessabit furor meus; judicium faciam; extendam manum; **421** inflammabo. Et qua de causa? Ut purum reddam. Ita irascitur Deus, ut beneficia in peccatores conferat. Non enim ad interitum plectit, sed castigat ad emendationem. Immittit autem ignem hunc ad eum ignem abolendum, qui ignitis diaboli jaculis in animam clypeum fidei haud habentem injectus est: in quam cum cecidit, exstinguit nequissimi tela, ignisque divinus alterius ignis fit expurgatio qui nos ad absurdas noxiasque cupiditates incendebat. Quapropter Dominus ipse ait: *Ingreditur quasi ignis conflatorii, et quasi herba lavantium: et sedebit conflans, et emundans, sicut argentum, sicut et aurum* ⁴⁴. Ecquid hinc emolumentum? *Erunt, ait, Domino offerentes sacrificium in justitia* ⁴⁵. *Et auferam omnes iniquos abs te.* Conferatur ingens

⁴¹ Deut. xxxii, 22. ⁴² Joan. iii, 18. ⁴³ Ephes. v, 6. ⁴⁴ Malach. iii, 2. ⁴⁵ ibid.

(49) Illud, τοῦ Θεοῦ, ex tribus mss. addidimus.

(50) Codices duo, εἰ δέ.

(51) Uterque Colb. et Reg. secundus, τοῦ Θεοῦ. Alii tres mss. cum editis, τῷ Θεῷ.

(52) Rursus uterque Colb. et Reg. secundus, παύσεται. Editi vero cum aliis tribus mss., παύσεται.

(53) Editi τέλος φησὶ: sed illud, φησὶ, deest in antiquis libris.

(54) Codices quatuor, τῷ. Alii duo cum editis, τό.

(55) Scriptum reperitur in quibusdam mss. κατασβέννυει.

(56) Sic quisque mss. At editi cum Reg. tertio, καθαρτήριον.

(57) Pro εἰσπορεύεται legitur in tribus mss., ἐκπορεύεται.

(58) Codices tres, Ἔσονται γὰρ τῷ Κυρίῳ. Alii tres, Ἔσονται, φησὶ, τῷ Θεῷ. Editi uti in contextu.

beneficium animæ, quæ perverse præsentium causa abalienata est a Deo, cum ab ea auferuntur iniqui. Idcirco Ecclesiæ statuta eos qui in prohibitis peccatis sunt deprehensi, a reliquo corpore separant, ne paululum fermenti conspersionem totam corrumpat⁴⁶. Itaque Dei boni est e populo tollere iniquos. Non enim iniqui una cum sanctis sancta ingredientur, siquidem ventilabrum est in manu Domini⁴⁷. Sed qui nunc a populo segregantur ut iniqui, ea quæ fiunt, tranquille ferunt, haud intelligentes isthæ eorum esse figuram, quæ in tremendo Dei iudicio eventura sunt. Quam autem exitiosum sit iniquos ab ea quæ eis fuit cum sanctis Christi membris societate non separari, Apostolus declaravit, cum Corinthios increpuit quod non luxissent, ut ab ipsis auferetur qui perpetrarat malum⁴⁸. **B** Ἀπόστολος ἐδήλωσεν, ἐπιτιμῶν Κορινθίους, διότι οὐκ ἐπένησαν, ἵνα ἐξαρθῆ ἀπ' αὐτῶν ὁ τὸ πονηρὸν ἐργασάμενος.

36. **Vers. 26.** *Et instituem judices tuos sicut prius.* Quare omissis regibus meminit iudicum, etiamsi inter reges nonnulli principatum in populum obtinuerint cum laude? An quoniam iudicum administratio liberior erat, quæ ad eos suapte natura pertinebat, quod populus suis regeretur legibus, Deumque solum regem agnosceret: in posterum vero ex propria illorum temeritate atque amentia, instituti sunt reges? Quamobrem tum cum cumularentur beneficiis, operæ pretium erat ipsos ad statum felicem reverti. Ea de causa libertatem ipsis largiens non reges, sed iudices institutum seesse pollicitus est. *Non enim rex erat in Israel, sed unusquisque quod erat rectum in oculis suis, faciebat*⁴⁹. An quia non amplius erat tempus regum post adventum veri Regis, ideo iudices prioribus haud impares daturum se promisit? nimirum Domini discipulos, de quibus dictum est: *Sedebitis super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel*⁵⁰.

57. *Et consiliarios tuos sicut ab initio.* Rursus hic eorum libertate servata, ait præbiturum se non præfectum, sed consiliarium. Proprium namque regis est imperare subjectis: consilarii vero, utilia et conducibilia persuadere iis qui consilio utuntur. Nam unusquisque quid opus **422** sit deceatque, per se deprehendere non potest. Quamobrem beneficis Deus dat consiliarios, non autem dominos. Itaque et quilibet nostrum se non ut principem, sed ut consiliarium populo a Domino datum esse existimet. Itaque prophetæ omnes, conducibilia suadentes, fuere consilarii, et ante eos Moyses. Quare Deus, in populum beneficis, prioribus consiliariis pares alios exci-

⁴⁶ I Cor. v, 6. ⁴⁷ Matth. III, 12. ⁴⁸ I Cor. v, 2. ⁴⁹ Judic. xvii, 6; xxi, 24. ⁵⁰ Matth. xix, 28.

(59) Pro vulgata lectione, τῆ αἰτίᾳ, e codicibus mss. edendum curavimus, τὴν αἰτίαν.

(60) Ἐκαστος τὸ εὐθές, etc. *Unusquisque rectum... faciebat.* Ita quoque in Vulgata Judic. xvii, 6, et xxi, 24: *Unusquisque quod sibi rectum, etc.* Apud LXX vero utroque in loco pro voce ἕκαστος vox ἀνὴρ ponitur: ἀνὴρ τὸ εὐθές, etc. *Vir quod erat rectum. . . . faciebat.* Vocem utramque conjunxit Theodoretus, ἀνὴρ ἕκαστος τὸ ἀρεστὸν.

A προσάγοντες θυσίαν ἐν δικαιοσύνῃ. Καὶ ἀφελῶ πάντας ἀνόμους ἀπὸ σοῦ. Μεγάλη εὐεργεσία ψυχῆ, τῆ παρὰ τὴν αἰτίαν (59) τῶν κακῶς προϊσταμένων εἰς Θεοῦ ἀλλοτρίωσιν ἐκπεσούσῃ, τὸ ἀφαιρεθῆναι αὐτῆς τοὺς ἀνόμους. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ περὶ τὴν Ἐκκλησίαν τύποι τοὺς ἐν ἀπηγορευμένοις παραπτώματιν εὐρεθέντας χωρίζουσι τοῦ λοιποῦ σώματος, ἵνα μὴ μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα δολώσῃ. Ὡστε κατὰ ἀγαθὸν Θεὸν ἐστὶ τὸ ἀφελεῖν ἀνόμους ἀπὸ λαοῦ. Οὐ γὰρ οἱ ἄνομοι συνεισελεύσονται τοῖς ἁγίοις εἰς τὰ ἅγια, ἐπεὶ περὶ τὸ πύον ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Κυρίου. Ἄλλ' οἱ νῦν ὡς ἄνομοι χωριζόμενοι τοῦ λαοῦ, πρῶτος φέρουσι τὰ γινόμενα οὐ νοοῦντες, ὅτι τύπος ταῦτα τῶν ἐν τοῖς φοβεροῖς κρίμασι τοῦ Θεοῦ γενησομένων. Ἡλικὴ δὲ βλάβη τὸ μὴ ἀφαιρεῖσθαι τοὺς ἀνόμους τῆς πρὸς τὰ ἅγια μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐπιμιξίας, ὃ ἐπένησαν, ἵνα ἐξαρθῆ ἀπ' αὐτῶν ὁ τὸ πονηρὸν ἐργασάμενος.

56. Καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου ὡς τὸ πρότερον. Διὰ τί ὑπερβὰς τοὺς βασιλεῖς, τῶν κριτῶν ἐμνήσθη; καίτοι καὶ ἐν βασιλευσίν ἦσαν τινες, οἱ ἐπαινετῶς ἄρξαντες τοῦ λαοῦ. Ἡ ὅτι ἡ κατὰ τοὺς κριτὰς πολιτεία ἐλευθεριωτέρα ἦν, κατὰ φύσιν αὐτοῖς ὑπάρχουσα, αὐτονομουμένου τοῦ λαοῦ, καὶ Θεὸν μόνον βασιλέα γνωρίζοντος· ἡ δὲ τῶν βασιλέων κατάστασις ὕστερον ἐκ τῆς ἰδίας ἀβουλίας αὐτῶν ἐπεγένετο. Ἔδει οὖν εὐεργετουμένους ἐπὶ τὴν μακαρίαν κατάστασιν ἐπανελθεῖν. Διὰ τοῦτο οὐχὶ βασιλεῖς, ἀλλὰ κριτὰς ἐπιστήσειν ἐπηγγείλατο, χαριζόμενος αὐτοῖς τὸ ἐλευθέριον. Οὐ γὰρ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἕκαστος τὸ εὐθές (60) ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἐποίει. Ἡ ἐπειδὴ οὐκέτι βασιλέων καιρὸς ἦν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ ἀληθινοῦ Βασιλέως, κριτὰς ἐπηγγείλατο παρέξειν παραπλησίους τοῖς πρότερον, τοὺς (61) μαθητὰς τοῦ Κυρίου, περὶ ὧν εἴρηται, ὅτι καθήσετε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ.

57. Καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπαρχῆς. Πάλιν ἐνταῦθα τὸ αὐτεξούσιον αὐτοῖς διασώζων, οὐχὶ τὸν προτάσσοντα, ἀλλὰ τὸν συμβουλεύοντα αὐτοῖς ἔφη παρέξεσθαι. Βασιλέως μὲν γὰρ ἴδιον, ἐπιτάσσειν τοῖς ἀρχομένοις· συμβούλου δὲ, πείθειν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοὺς βουλευομένους (62). Οὐ γὰρ αὐτάρκης ἕκαστος ἀφ' ἑαυτοῦ εὐρίσκειν τὸ δέον. Διὰ τοῦτο εὐεργετῶν ὁ Θεὸς συμβούλους, ἀλλ' οὐχὶ ἐξουσιαστὰς δίδωσιν. Ὡστε καὶ ἡμῶν ἕκαστος μὴ ὡς ἄρχοντα ἑαυτὸν, ἀλλ' ὡς σύμβουλον παρὰ Κυρίου δεδομένον τῷ λαῷ λογιζέσθω. Πάντες οὖν οἱ προφῆται, οἱ τὰ συμφέροντα παραινέσαντες, σύμβουλοι· καὶ πρὸ πάντων Μωσῆς. Παραπλησίους οὖν τοῖς ἀπ-

(61) Codex Fr. 1 cum editis, παρὰ τοὺς. Deest παρὰ in aliis quatuor codicibus, rectius.

(62) Variant hoc loco libri veteres. Regii primus et tertius, τοὺς βουλομένους. *Consilarii est persuadere volentibus.* Alii duo mss., quorum unus prima manu, alter secunda, perinde ut editi, τοὺς βουλευομένους. Colb. primus et Reg. secundus, τοὺς συμβουλευομένους.

αρχῆς συμβούλοις (63) ἀναστήσειν, εὐεργετῶν τὸν λαὸν, ὁ Κύριος ἐπαγγέλλεται, τοὺς ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστάς, οἷος ἦν ὁ Παῦλος σύμβουλος, ὁ διάκονος τῆς Καινῆς Διαθήκης, λέγων· Ἰνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου. Μεγάλη δὲ εὐεργεσία συμβούλου φρονίμου καὶ εὐνοϊκῶς ἔχοντος παρουσία, ἀναπληροῦντος τὸ τῆς συνέσεως ἑλλεῖπον τῶν βουλευομένων. Ὅσον δὲ ἀπὸ τῆς συμβουλῆς ὄφελος, δείκνυσι μάλιστα Μωϋσῆς, ὁ πάσης Αἰγυπτίων σοφία παιδευθεὶς (64), ὁ τῷ Θεῷ διαλεγόμενος, ὡς ἂν εἴ τις λαλήσῃ φίλος φίλῳ. Οὗτος ἔλαβε γνώμην παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Ἰοθὼρ, ὥστε καταστῆσαι (65) χιλιάρχους καὶ ἑκατοντάρχους καὶ δεκάρχους ἐπὶ τῷ κρίνειν τὸν λαόν. Καὶ Δαβὶδ δὲ συμβούλῳ ἐχρήσατο τῷ Χουσί, δι' οὗ διεσκέδασε στρατηγικὴν γνώμην τοῦ Ἀχιτόφελ. Καὶ ὄλως ἱερὸν τι πρᾶγμα ἡ συμβουλὴ, γνώμης ἔνωσις, ἀγάπης καρπός, ταπεινοφροσύνης ἀπόδειξις. Ἀλαξονεία γὰρ δεινὴ, τὸ μηδεὶς οἶσθαι χρῆζειν, ἀλλ' ἑαυτῷ προσέχειν ὡς μόνῳ τὰ κράτιστα βουλευσασθαι δυναμένῳ. Ἡμεῖς δὲ ὀκνοῦμεν ἑαυτοὺς ἐπιδοῦναι τοῖς τὰ δέοντα εἰσηγουμένοις, καὶ ἀσχυρόμεθα τοὺς συνετωτέρους ἡμῶν κατὰ τὸν βίον ὁμολογεῖν. Ἐπειτα δὲ τὸν συμβούλον ἀναμένων, καὶ τοῖς ἰδίῳις λογισμοῖς κείρον διδῶσιν, ἐν χρόνῳ πλείονι μετὰ βασιάνου καὶ προσοχῆς ἀνιχνεύσαι τὸ δέον.

58. Καὶ μετὰ ταῦτα (66) κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῆ Σιών. Ἐδειξεν εἰς ποῖον καταλήγουσι τέλος αἱ κατὰ μέρος εὐεργεσίαι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ τῶν φονευτῶν εἶναι πόλιν, πόλις δικαιοσύνης· καὶ ἀντὶ τοῦ πόρνη πόλις, μητρόπολις· τούτῃστι, καὶ ἄλλαις (67) καθηγουμένη πρὸς σωφροσύνην. Καὶ πάλιν πιστῆ, ὅπερ ἦν πρὸ τοῦ βεβηλῶσθαι ἐκ τῆς πορνείας. Ἡ οὖν τοῖς πρέπουσιν ἑαυτῇ κόσμος κεκοσμημένη, συμβούγοις τε καὶ κριταῖς, ἡ ἐν Χριστῷ Ἐκκλησία, μητρόπολις ἂν χρηματίζοι, οἷον ἀποικίαν τινὰς τοῦ κατὰ Θεὸν βίου παρ' ἑαυτῆς ἀποστέλλουσα, Μετὰ γὰρ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἐλεημοσύνης. Οὐδὲν ἐν τοῖς ἄνω περὶ πολεμίων αἰσθητῶν, οὐδὲ περὶ αἰχμαλώτων εἰπῶν, τὴν ἀποατάστασιν αὐτῆς αἰχμαλωσίας ἄφασιν λέγων, ὑποβάλλει ἡμῖν νοεῖν, ὡς ἑκάστου ἡμῶν ὑπὸ ἁμαρτίαν γινομένου, ὅταν κατακυριευθῶμεν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. οἶονεὶ δέσμοι (68) τῆς ἀπαρτίας γινόμενοι, καὶ ἀπαγόμενοι ὑπὸ τοῦ πονηροῦ εἰς τὸ παραστῆσαι τὰ μέλη ἡμῶν δοῦλα τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν. Διὰ τοῦτο κριταὶ σώζοντες (69), ὡς

taturum se pollicetur, nempe apostolos et evangelistas; qualis consiliarius erat Paulus, Testamenti Novi administer, dicens: *Consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus Domino*⁵¹. Ingens autem beneficium praesentia est prudentis ac benevoli consilii, cum intelligentiae prudentiaeque inopiam in iis qui consilium capiunt suppleat. Quanta autem sit consilii utilitas, ostendit vel maxime Moyses, omni Aegyptiorum sapientia eruditus⁵²; qui alloquebatur Deum, perinde ac si quis amicus cum amico loqueretur⁵³. Hic a socio suo Jothor accepit consilium, ita ut constituerit tribunos, centuriones et decuriones, qui populum judicarent⁵⁴. Quin et David Chusi usus est consiliario, per quem dissipavit militare consilium Achitophel⁵⁵. Et in summa, sacra quaedam res est consilium, voluntatum est consensus, fructus dilectionis, humilitatis argumentum. Intoleranda namque arrogantia est, existimare se nullius egerre: sed sibi attentum esse quasi solus sibi optima quaeque possit suadere. Non autem veremur iis qui de officio moneant, nos ipsos subjicere, imo pudet nos confiteri illos in vivendi ratione nobis esse prudentiores. Ad haec qui expectat consilium, ratiocinationibus suis locum dat, ut tempore diuturniori ea quae decent, cum examine et attentione investiget.

58. *Et post haec vocaberis civitas justitiae, metropolis fidelis Sian.* Docuit in quem exitum singula beneficia desinant. Nam ex homioidarum civitate civitas fiet justitiae, et ex civitate meretrice fiet metropolis: hoc est, viam aliis etiam ad continentiam commonstrabit. Et rursus fidelis evadet: id quod prius erat quam meretricio opere contaminaretur. Itaque ea quae in Christo est Ecclesia convenienti sibi cultu adornata; nimirum consiliariis et iudicibus, appellari metropolis poterit, ut quae ex se veluti quaedam viae secundum Deum instituendae colonias emittat. Vers. 27. *Nam cum iudicio salvabitur captivitas ipsius, et cum misericordia.* Cum nullam in superioribus de inimicis sensibilibus, aut de captivis mentionem fecerit, et tamen cum ejus restitutionem ceu liberationem captivitatis nuntiet, suggerit nobis ut intelligamus nos, unoquoque nostrum in peccatum incidente, cum videlicet dominatur nobis inimicus, peccati esse veluti servos atque a maligno induci ut praebamus membra nostra serva iniquitati ad

⁵¹ I Cor. vii, 25. ⁵² Act. vii, 22. ⁵³ Exod. xxiii, 11. ⁵⁴ Exod. xviii, 21, 22. ⁵⁵ II Reg. xvii, 14.

(63) Nostra editio Paris, cum tribus mss. παραπλησίους οὖν τοῖς ἀπαρχῆς συμβούλοις. Alii tres, παραπλησίως οὖν, etc. Sed Combefisius suo more emendat, legitque, συμβούλους: quam scripturam secuti sunt, qui ultimam editionem Parisiensem adornandam curarunt. Et nos quoque, nisi obsesset veterum librorum auctoritas, eam sequi non dubitarem.

(64) Editi cum tribus mss., παιδευθεὶς. Alii tres, πεπαιδευμένος.

(65) In vulgatis libris legitur καταστῆσαι αὐτόν.

sed vox αὐτόν in nostris sex mss. deest. Aliquanto post mss. nonnulli, συμβούλῳ ἐχρήτο.

(66) In quinque mss. pro ταῦτα scribitur τοῦτο.

(67) Ubi in editis legitur, ἄλλαις, scriptum invenimus in quinque mss., ἄλλοις: quae lectio si recipitur, subintelligas oportet, λαοῖς. Statim uterque Colh., ὅπερ ἦς, quod eras. Editi et alii mss., ὅπερ ἦν.

(68) Codices tres, δέσμοι ὑπό. Ibidem sex mss., γινόμενοι. Editi, γενόμενοι.

(69) Sic tres mss. At editi et tres alii mss., σώζονται.

iniquitatem⁵⁶. Quocirca iudices salutis auctores A fuere, uti Barac, Samson, Gedeon, et Jephthe pugnantes pro 423 populo, ipsumque ab hostibus liberantes. Idcirco consiliiarii quæ ad salutem pertinerent, suadebant, ut civitatis hujus captivitas efficeretur digna quæ salutem consequeretur: hoc est enim *salvari cum iudicio*, id est, iudicio et examine adhibito. Deinde quoniam si iniquitates observaverit sustinebit nemo, connexuit misericordiam iudicio, ut misericordiæ temperatura iudicii severitatem mitigaret. Itaque per iudicium addita civitas est captivitati: sed revocata est per misericordiam.

59. VERS. 28. *Et conterentur iniqui et peccatores simul*. Postquam ii qui sua in pristinum statum reintegratione digni sunt, consecuti fuerint salutem cum iudicio et misericordia: qui prorsus sunt iniqui, et in peccato perseverant, *Conterentur simul*. Alii quidem, quod *Evanuerunt in cogitationibus suis*⁵⁷: alii vero, quod per legis violationem Deo dedecus inferunt. Iniqui autem ii sunt, qui nullo pacto divinis legibus obtemperant, sive ab ipsis defecerint, sive ne initio quidem ad ipsas accesserint; peccatores vero ii sunt, qui volentes peccant post acceptam veritatis cognitionem⁵⁸. Forte autem et quos suis Deus afficit beneficiis, volens eosdem in novitate vitæ ambulare, conterit ipsorum veterem hominem. Quapropter *Deo sacrificium est spiritus contritus*⁵⁹. Siquidem mundi spiritus qui peccatum admisit, conteritur, ut postquam rectus factus fuerit, renovetur in visceribus⁶⁰. Et conteritur brachium peccatoris, hoc est, peccati vis effectrix, ut quærat peccatum illius, et non inveniatur⁶¹. Ejusmodi est et illud: *Ego occidam, et vivere faciam: percutiam, et ego sanabo*⁶². Occidet enim flagitiose viventem, ut mala vita jam expurgata, novam ei tribuat.

60. Eam ob rem *Conterentur iniqui et peccatores simul*, ut refractarii et inobsequentes esse desinant. *Et qui dereliquerunt Dominum consumentur*. Nimirum peccatum illud quo derelinquitur Dominus, non amplius perpetrabitur. Tale est et illud Psalmi: *Consumetur jam nequitia peccatorum*⁶³. Quemadmodum si quis adhortetur medicum, ut finem imponat morbo languentium, aut per artem suam obstet ne serpat putredo. Hæc autem consumptio non omnino integram abolitionem significat: sed vim et impetum eorum qui taliter agunt, impedit. Etenim Paulus vaticinans de filio perditionis Thessalonicensibus dicit: *Quem Dominus Jesus consumet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui*⁶⁴. Nam si consumptio, omni-

⁵⁶ Rom. vi, 19. ⁵⁷ Rom. i, 21. ⁵⁸ Hebr. x, 26. xii, 39. ⁵⁹ Psal. vii, 10. ⁶⁰ II Thess. ii, 8.

(70) In tribus mss. legitur, παρατηρή. in aliis tribus perinde atque in excusis, παρατηρήση. Haud procul tres mss., τῇ ἐπικρατήσει. Alii tres mss. et editi, τῇ ἐπικράσει.

(71) Codices tres, συντριβεται. Editi vero et Reg. primus, συντριβήσεται. Mox quinque mss., καὶ μή. Editi cum uno ms., καὶ οὐ μή.

Βαράκ, καὶ Σαμφών, καὶ Γεδεών, καὶ Ἰεφθάε, ὑπερμαχοῦντες τοῦ λαοῦ, ἐξαιρούμενοι ἀπὸ τῶν πολεμίων. Διὰ τοῦτο σύμβουλοι τὰ πρὸς σωτηρίαν ὑφηγούμενοι, ἵνα ἀξία γένηται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς σωθῆναι: τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ μετὰ κρίματος σωθῆναι, τουτέστι κεκριμένως καὶ ἐξητασμένως. Εἶτα ἐπειδὴ ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ (70), οὐδεὶς ὑποστήσεται, συνῆψε τὴν ἐλεημοσύνην τῷ κρίματι, ἵνα τὸ τῆς κρίσεως ἀκριβὲς πραῦνθῇ τῇ ἐπικράσει τῇ τοῦ ἐλέους. Διὰ μὲν οὖν τὸ κρίμα παρεδόθη τῇ αἰχμαλωσίᾳ: διὰ δὲ τὸν ἔλεον ἀνεκλήθη.

59. Καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα. Μετὰ τὸ τοὺς ἀξίους τῆς ἀποκαταστάσεως ἐπὶ τὰ ἐξ ἀρχῆς μετὰ κρίματος σωθῆναι, καὶ μετὰ ἐλέους, οἱ πάντῃ ἄνομοι, καὶ οἱ ἐπιμένοντες τῇ ἁμαρτίᾳ, Συντριβήσονται ἅμα. Οἱ μὲν, ὅτι Ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν: οἱ δὲ, ὅτι διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζουσιν. Εἰσὶ δὲ ἄνομοι μὲν, οἱ παντελῶς ἀνήκοοι τῶν θείων νόμων, ἢ ἀποστατήσαντες αὐτῶν, ἢ μηδὲ τὴν ἀρχὴν προσελθόντες: ἁμαρτωλοὶ δὲ, οἱ ἐκουσίως ἁμαρτάνοντες μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Τάχα δὲ καὶ οὓς εὐεργετῆ ὁ Θεὸς, βουλόμενος αὐτοὺς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατῆσαι, συντριβεί αὐτῶν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον. Συντριβεται γὰρ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου τὸ ἐνεργῆσαν τὴν ἁμαρτίαν, ἵνα τὸ εὐθὲς ἐγκαινισθῇ τοῖς ἐγκάτοις. Καὶ συντριβεται (71) ὁ βραχίων τοῦ ἁμαρτωλοῦ, τουτέστιν ἡ πρακτικὴ τῆς ἁμαρτίας δύναμις, ἵνα ζητηθῇ ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῇ. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Ἐγὼ ἀποκτετῶ, καὶ ζῆν ποιήσω: πατάξω, καὶ γὰρ, ἰάσομαι (72). Ἀποκτενεῖ γὰρ τὸν κακῶς ζῶντα, ἵνα μετὰ τὴν κάθαρσιν τῆς χειρόνος ζωῆς, τὴν καινὴν αὐτῷ χαρίσεται.

60. Διὰ τοῦτο Συντριβήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα, ἵνα παύσωνται ἀνυπότακτοι εἶναι (73) καὶ παρακούοντες. Καὶ οἱ ἐγκαταλιπόντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται. Οἶονεῖ, οὐκέτι ἢ τοῦ ἐγκαταλείπειν τὸν Κύριον ἁμαρτία ἐνεργηθήσεται. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ παρὰ τῷ φαλμῷ: Συντελεσθήτω δὲ πονηρία ἁμαρτωλῶν. Ὡσπερ ἂν εἴ τις ἰατρὸν παρακαλοῖη συντελεσθῆναι τὴν νόσον τῶν ἀρρώστούντων, ἢ τὴν νομὴν τῆς σήφειας κωλυθῆναι διὰ τῆς τέχνης. Οὐ πάντως δὲ ἡ συντέλεια τοῦ παντελοῦς ἀφανισμοῦ ἐστὶ σημαντικὴ: ἀλλὰ τῆς κατὰ τόδε ἐνεργείας τῶν ἐνεργούντων κωλυτικῆ. Καὶ γὰρ ὁ Παῦλος. περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας προφητεύων Θεσσαλονικεῦσιν ἔφη: Ὁν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀναλώσει (74) πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ κατ-

⁶⁰ Psal. l, 19. ⁶⁰ ibid. 12. ⁶¹ Psal. x, 15. ⁶² Deut.

(72) Illa, πατάξω, καὶ γὰρ ἰάσομαι, desunt quidem in pervulgatis: sed adjecta sunt e Reg. secundo et ex utroque Colbertino.

(73) Sic mss. quinque. Editi, ὄντες.

(74) Regii primus et secundus, ἀνελεῖ: quæ lectio adnotatur in Novo Testamento Oxoniensi. Alii quatuor mss., ἀνέλοι. Editi, ἀναλώσει.

αργήσει τῆ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. **A** El γὰρ ἡ ἀνάλωσις (75) παντελής ἐστὶν ἀφανισμὸς, πῶς ὁ μηκέτι ὢν καταργεῖται; Ἀλλὰ δηλονότι τὸ ἐν τῷ ἀνόμῳ ψεῦδος τῷ πνεύματι τοῦ στόματος τῆς ἀληθείας ἐξαφανίζεται, καὶ οὕτω καταργηθήσεται τῆ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ (76). Πολλαχοῦ δὲ τετηρήκαμεν, ὅτι αἱ κακίαι ἐξαφανίζονται, οὐκ αὐταὶ αἱ οὐσίαι, αἷς συμβεβήκασιν· ὡς ἐν τῷ, Καὶ ὁδὸν ἀμαρτωλῶν ἀφχνεῖ· καὶ, Ὅδὸς ἀσεβῶν ἀπολεῖται.

61. Διότι αἰσχυρῶνθησονται ἀπὸ τῶν εἰδώλων αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠβούλοντο. Εὐεργεσία μεγάλη, καὶ τὸ αἰσχυρῶνθαι ἐπὶ πράγματι, ᾧ πρὸ τούτου ἐπηγάλλετο, ὑπὸ (77) ἀναισθησίας τὸ ἐν αὐτῷ αἰσχρὸν συνιδεῖν μὴ δυνάμενος, ἀλλὰ τὴν δόξαν ἔχων ἐν τῇ αἰσχρόνῃ αὐτοῦ. Τὸ οὖν αἰσχύνεσθαι ἀπὸ τῶν εἰδώλων **B** ἐπ' ἀγαθῷ τῶν αἰσχυνομένων ἐνεργεῖται. "Ὅπερ οὐκ ἄλλως γίνεται, ἢ εἰς ἐννοιαν ἐλθόντων τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ τῶν τέως εἰδωλολατρῶντων (78). Τότε γὰρ ἐγκαλύπτεται, εἰς συναίσθησιν ἐλθῶν τοῦ ἀτόπου, ὁ τοῖς ἀψύχοις ὡς δύναμιν εἰς τὸ σῶζειν ἔχουσι προσευχόμενος. Καὶ πᾶς δὲ ὁ φιληθόνος, ᾧπερ ἂν ἦ δεδουλωμένος τῶν ἀπηγορευμένων, τοῦτο θεοποιήσας, οἷον εἰδωλὸν τι ἔχει ἐν ναῷ βεβήλω τῆ ἑαυτοῦ καρδίᾳ καθιδρυμένον (79), αἰεὶ συνὼν αὐτῷ διὰ τῆς φαντασίας, καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἐν ἑαυτῷ περιφέρων. Οἷον ὁ φιλόπλουτος, ὅπου ὁ θησαυρὸς αὐτοῦ, ἐκεῖ ἔχων τὴν καρδίαν, τῷ ἐκ τῆς πλεονεξίας εἰδῶλῳ λατρεύει. Ὁ γαστρίμαργος ταῖς ἐν βρώμασιν ἐπιθυμίαις δεδουλωμένος, θεὸν ἔχει τὴν ἑαυτοῦ κοιλίαν. Ἐπικατάρατος δὲ ἄνθρωπος ὅστις ποιήσει (80) **C** γλυπτὸν ἢ χωνευτὸν, βδέλυγμα Κυρίου. Μακάριοι δὲ οἱ κατὰ τὴν συμβουλήν Ἰακώβ περιαιροῦντες ἑαυτῶν θεοὺς ἄλλοτρίους, καὶ ἀλλάσσοντες στολὰς, ἀναβαίνοντες εἰς Βαιθὴλ· τουτέστιν, εἰς οἶκον θεοῦ, τοῦ ποιῆσαι ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ θεῷ. Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἄλλότρια τοῦ θεοῦ εἰδῶλα, καὶ ἀλλάξωμεν τὰς στολὰς, ἐκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἔτι πρότερον τὰ ἐνώτια τὰ ἐν τοῖς ὠσίν ἡμῶν (81) ἀποθώμεθα, τουτέστι τὰ παλαιὰ διδάγματα οἷς ἐκαλλωπιζόμεθα. Ταῦτα διὰ τὸ, Αἰσχυρῶνθησονται ἀπὸ τῶν εἰδώλων αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠβούλοντο. Οὐδὲ γὰρ μὴ βουλούμενός τις ἔχει τὰ εἰδῶλα τὰ προαποδοδεδομένα (82) ἡμῖν· διότι ἐπιθυμήσαντες τῶν παθῶν, οὕτω θεοποιούμεν αὐτά.

62. Καὶ ἐπρησχύνθησαν ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν.

⁶⁵ Psal. cxlv, 9. ⁶⁶ Psal. i, 6. ⁶⁷ Matth. vi, 21. ⁶⁸ Deut. xxvii, 15. ⁶⁹ Gen. xxv, 3.

(75) Legitur corrupte et in editis et in quibusdam mss., ἡ ἀλώσις· quam lectionem secutus Tilmanus verterat: *Si enim captivitas*. Sed recte e suis codicibus H. et J. emendavit doctissimus vir Ducæus, legitque, ἡ ἀνάλωσις.

(76) Pro illo, τοῦ Χριστοῦ, scriptum in quibusdam mss. invenimus, αὐτοῦ.

(77) Sic quatuor mss. cum uno Combesiano. Editi οὐχ ὑπὸ. Alter Combef. Fr. 1 habet quidem οὐχ ὑπ' ἀναισθησίας· sed vocula μὴ ante vocem δυνάμενος eo in codice non legitur.

(78) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἐλθόντος...

moda extinctio est, quomodo destrueretur qui jam non esset? Sed certe ejus qui iniquus est mendacium spiritu oris veritatis e medio tollitur, sicque claritate adventus Christi destruetur. Cæterum non raro observavimus quod malitiæ delentur, non tamen ipsa earum in qua factæ sunt substantia: uti in hoc loco: *Et viam peccatorum disperdet* ⁶⁵; et: *Iter impiorum peribit* ⁶⁶.

61. VERS. 29. *Quare confundentur ab idolis suis, quæ ipsi 424 volebant*. Beneficium ingens, confundit quempiam ob rem de qua gloriabatur antea, si præ sensus inopia quid in eo esset turpitudinis intelligere non poterat, imo in suo dedecore gloriam reponebat. Confundi igitur ab idolis in rem est eorum qui confunduntur. Quod sane non aliter fit, nisi ii qui hactenus idola coluerant, ad veri Dei pertingant cognitionem. Tunc enim qui rebus inanimatis quasi salutis conferendæ facultatem habentibus preces adhibuit, is postquam stultitiæ hujus factus est conscius, pudore afficitur. Porro voluptarius omnis, cuicumque tandem servierit eorum quæ interdicta sunt; id ipsum tanquam idolum quoddam in deos referens, illud in templo profano, in suo scilicet corde collocatum retinet: huic namque adest semper cogitatione, atque in se ipso circumfert rei concupitæ imaginem. Pari ratione avarus, ubi thesaurus ipsius est, illic cor habet ⁶⁷, et avaritiæ idolum colit. Heluo ciborum appetitionibus serviens, deum sibi præstituit ventrem. *Maledictus autem homo quisquis faciet sculptile aut fusile, abominationem Domino* ⁶⁸. Beati vero ii sunt, qui juxta consilium Jacob ⁶⁹ excussis a se diis alienis, et immutatis stolis ascendunt in Bæthel, hoc est, in domum Dei, ut illic struant aram Deo. Quamobrem a nobis excutiamus inimica Deo idola, et stolas commutemus, veterem hominem exuentes, prætereaque prius inaures, quæ nostris auribus insunt, deponamus, id est, doctrinas priscas in quibus nobis assentabamur. Hæc dicta sunt propter illud: *Confundentur ab idolis suis quæ ipsi volebant*. Nemo enim invitus explicata jam a nobis idola habet: quapropter quibus ducimur cupiditatibus, eas sic deorum numero ascribimus.

62. *Et confusi sunt super hortis suis, quos concu-*

τοῦ... εἰδωλολατρῶντος· sed vulgatam lectionem tuentur alii tres mss.

(79) Sic quinque mss. At editi et Reg. primus, καθιδρυμένον.

(80) Editi et duo mss., ποιήσει. Alii quatuor mss. ποιήσει, et ita quoque legitur apud LXX.

(81) Vox ἡμῶν ex tribus mss. addita est.

(82) Sic mss. quatuor. Editi et duo mss., προαποδοδεδομένα. Statim in duobus mss. pro ἐπρησχύνθησαν scriptum reperitur ἐπαισχύνθησαν. Biblia Sixt., ἡσχύνθησαν· nonnulli mss. cum editis, ἐπαισχύνθησαν.

pierunt. Nomen horti deprehendimus in utramque partem usurpatum, sicut in Genesi quidem juxta Aquilam: *Et plantavit Dominus Deus hortum in Edem* ⁷⁰. Sed e contrario terra Ægypti, cum culparetur, appellata est hortus oleribus consitus. Iterum horti fit mentio cum vituperatione, ubi Achab ad efficiendum olerum hortum hæreditatem Nabuthæ Israelitæ concupisceret ⁷¹. Ecclesiastes contra cum laude meminit horti, dicens: *Feci mihi hortos, et pomaria* ⁷². Quin etiam benedictus est hortus, in quo fuit monumentum, quod in Domini corpore temporariam mortis dispensationem excepit. Hic quidem in malam partem acceptus est, ut qui confusionem pudoremque incutiat concupiscentibus. Et sane videtur nunc de lucis loqui, qui ad idolorum ornatum ab his qui decepti sunt, undelibet plantantur: per quos intelligi oportet vitiosa studia et externas simulationes, quibus nostra obumbramus vitia. Quemadmodum si quis se **425** in voluptatibus volutans, simularet castitatem; vel si quis pecuniarum servituti mancipatus, magnanimus videri studeat: ob quæ confundentur concupiscentes, quando cordium nostrorum consilia revelabuntur.

63. VERS. 30. *Erunt enim quasi terebinthus quæ abjecit folia, et velut hortus non habens aquam.* Quod attinet ad nativam verborum significationem, videtur de iis hortis verba facere, quorum desiderio tenebantur isti idolorum cultores: nimirum futuri erant terebintho suis foliis spoliata et horto aquæ penuria exsiccato inamœniore. Quod autem spectat ad sensum moralem, est ejusmodi. Qui per externum fucum gloriam aucupantur ab hominibus, postquam ea quæ abscondita sunt, relecta fuerint, cum fuerint omnia nuda et aperta ⁷³, nec jam ulla in obscuro delituerit creatura, tum evanescente eorum errore, deforme admodum spectaculum præbebunt, ita ut ipsi comparentur quercui. Ita enim reddiderunt alii interpretes terebinthum: quippe et in Genesi quercum et terebinthum eandem esse arborem didicimus ⁷⁴. Erunt igitur foliis jam amissis terebintho vel quercui consimiles, quæ id, quod antea latebat sub foliis, sit ob oculos positura. Nam adornata est spissiore foliorum coma atque ramorum ejus asperitas eleganti eorumdem colore contigitur. Et quidem, inquit, quercu ejusmodi erunt inamœniore tum, cum comperta fuerint quæ per vitam gesserunt. *Et vero sicut hortus aquam non habens.* Talis et utique etiam fuerit Israel, folia quidem habens peræque ac quercus, legis videlicet umbram,

⁷⁰ Gen. ii, 8. ⁷¹ III Reg. xxi. 2. ⁷² Eccle. ii, 5. ⁷³ Hebr. iv, 13. ⁷⁴ Gen. xxxv, 4-9.

(83) Ἐπαμφοτέρα, in utramque partem, hoc est, in bonum et malum. Lege Ducæum. Mox uterque Colbert., εὐρήχασμεν.

(84) Sic mss. nonnulli. Editi, Ναβουθά.

(85) Sic mss. quatuor. Editi, &. Mox Reg. secundus et uterque Colb., τὰς πεπλασμένας ἐπιτηδεύσεις. Editi et tres alii mss. ut in contextu.

(86) Editi, αὐτοῦ τὰ. Vocem αὐτοῦ delevimus,

ἃ ἐπεθύμησαν. Ἐπαμφοτέρα (83) παραληφθεῖσαν τοῦ κήπου τὴν προσηγορίαν εὐρίσκομεν, ὡς ἐν μὲν τῇ Γενέσει κατὰ τὸν Ἀκύλαν. Καὶ ἐφύτευσε Κύριος ὁ Θεὸς κήπον ἐν Ἐδέμ. Πάλιν δὲ ἡ γῆ Αἰγύπτου διαβαλλομένη κήπος εἴρηται λαχανίας. Πάλιν ψεκτὴ μνήμη κήπου, ἣν ἵκα Ἀχαάβ ἐπεθύμει τὸν κλῆρον Ναβουθαί (84) τοῦ Ἰεζραηλίτου κήπον λαχάνων ποιῆσαι. Ἐπαινετῶς δὲ μέμνηται ὁ Ἐκκλησιαστὴς λέγων. Ἐποίησά μοι κήπους καὶ παραδείσους. Ἡὐλόγηται δὲ ὁ κήπος, ἐν ᾧ τὸ μνημα, τὴν πρόσκαιρον τοῦ θανάτου οἰκονομίαν ὑποδεξάμενον ἐν τῷ σώματι τοῦ Κυρίου. Ἐνταῦθα μέντοι διαδέδληται ὡς αἰσχύνην προξενῶν τοῖς ἐπιθυμήσασιν. Καὶ εἰσὶ γὰρ νῦν τὰ ἄλση λέγειν τὰ τοῖς εἰδώλοις εἰς κόσμον παρὰ τῶν ἡπατημένων περιφυτευόμενα, ἅπερ (85) χρή νοεῖσθαι τὰς πεπλασμένας ἐπιτηδεύσεις, καὶ τοὺς ἔξωθεν σχηματισμοὺς, οἷς τὰ πάθη ἡμῶν ἐπισκιάζομεν. Οἷον εἴ τις ἐν ἡδοναῖς καλινδούμενος, σεμνότητα σχηματίζοιτο, καὶ εἴ τις δεδουλωμένος χρήμασι, μεγαλόψυχος εἶναι δοκεῖν ἐπιτηδεύοι, οἷς ἐπαισχυνθήσονται οἱ ἐπιθυμήσαντες, ὅταν αἱ βουλαὶ τῶν καρδιῶν ἡμῶν ἀποκαλύπτωνται.

63. Ἔσονται γὰρ ὡς τερεβίνθος ἀποβεβληκυῖα τὰ (86) φύλλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων. Ὡς μὲν πρὸς τὸ ῥητὸν, δοκεῖ περὶ τῶν κήπων λέγειν τῶν ἐπιθυμητῶν τοῖς εἰδωλολατροῦσιν, ὅτι ἀτερπέστεροι ἔσονται τερεβίνθου γυμνωθείσης, καὶ παραδείσου ἀποξηρανθέντος ὑπὸ (87) ἀνυδρίας. Ὡς δὲ πρὸς τὸν ἠθικὸν νοῦν, ὅτι οἱ τῷ ἔξωθεν σχηματισμῷ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν θηρώμενοι, μετὰ τὴν φανέρωσιν τῶν κρυπτῶν, ὅταν γένηται πάντα γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα, καὶ μηκέτι ἢ μηδεμία κτίσις ἀφανῆς, ἀωρότερον ἔσονται θέαμα, τῆς νῦν περὶ αὐτοὺς ἀπάτης ἀφανισθείσης, ὥστε δροῦ τὸ κατ' αὐτοὺς παρεικάζεσθαι. Οὕτω γὰρ οἱ ἄλλοι τὴν τερεβίνθον ἐκδεδώκασιν, ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ Γενέσει τὴν αὐτὴν καὶ δρῦν καὶ τερεβίνθον μεμαθήκαμεν. Ἔσονται οὖν ὅμοιοι τερεβίνθῳ ἤτοι δροῦ, μετὰ τὴν τῆς κόμης ἀπόθεσιν, τὰ ὑπὸ τῶν φύλλων τέως καλυπτόμενα προδεικνύσῃ. Πυκνοτέρα (88) γὰρ τῇ κόμῃ τῶν φύλλων κεκόσμηται, καὶ τῇ ἐκ τούτων εὐχροία τὸ τραχὺ τῶν κλάδων αὐτῆς συσκιάζεται. Καὶ ταύτης οὖν ἔσονται, φησὶν, ἀτερπέστεροι, μετὰ τῶν βεβιωμένων τὸν ἔλεγχον. Καὶ ὡς παράδεισος δὲ (89) ὕδωρ μὴ ἔχων. Τοιοῦτος δ' ἂν εἴη καὶ ὁ Ἰσραήλ, φύλλα μὲν ἔχων παραπλησίως δροῦ, τὴν ἐκ τοῦ νόμου σκιάν, ἣν ἀπέβαλεν ἀφ' ἑαυτοῦ ἐν τῷ πληρώματι τῶν καιρῶν. Καὶ ὡς παράδεισος πεφυτευμένος παρὰ

librorum mss. fidem secuti.

(87) Editi cum duobus mss., ὀπό. Alii quatuor mss. ἀπό. Haud longe tres mss., οὔτοι οἱ τῷ. Alii mss. cum editis, ὅτι οἱ τῷ.

(88) Nonnulli mss., Πυκνῆ τε.

(89) Scriptum reperitur in duobus vel tribus mss., δὲ εἰσιν.

Κυρίου, διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς κτίσιν· ἀποξηρανθεὶς δὲ, διὰ τὸ ἀπολωλεῖναι τὸ ἐν τοῖς δόγμασι ζωτικόν. Φιλοτιμητέον τοίνυν πιστεύειν ἀληθινῶς εἰς Χριστὸν, ἵνα ποταμοὶ πνευματικοὶ ἐκ τῆς κοιλάς ἡμῶν ῥέωσι (90), μήτε ἀτερπεῖς, μήτε ἀκάρπους ἡμᾶς συγχωροῦντες γενέσθαι.

64. Καὶ ἔσται ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ὡς καλάμη στυππείου, καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν, ὡς σπινθῆρες πυρός. Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι (91) ἐκάστη τὰ ἔργα αἷτια τῶν ἐν κολάσει πόνων γενήσεται ἑαυτοῦς ἡμῶν καὶ ἐπιτηδείους καύσει παρασκευαζόντων, καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς ὡσπερ σπινθῆρας πυρός εἰς ἕξαψιν τῆς ἐν γέεννῃ φλογὸς ἐπαγομένων· ὡς καὶ ὁ καταξηραινόμενος ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος ὑπὸ τῶν ἰδίων ἡδονῶν κατεφρύσσετο. Κατὰ γὰρ τὴν ἀναλογίαν ὧν δεχόμεθα βελῶν ὑπὸ τοῦ πονηροῦ (92), τῆς εἰς πλεόν ἢ ἕλαττον καύσεως μεθέξομεν. Καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων. Δὲς ἤδη συνήφθησαν ἀλλήλοις ὑπὸ τῆς προφητείας οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ (93)· ἄνω μὲν· Καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ· ἐνταῦθα δὲ· Καὶ κατακαυθήσονται Μηδεὶς ἑαυτὸν ἕξαπατάτω ἀπαιδεύτοις λόγοις· ὅτι εἰ καὶ ἁμαρτωλὸς, ἀλλὰ Χριστιανός. Οὐκ ἐμπισοῦμαι οὖν εἰς γέενναν, ὅπου οἱ εἰδωλολάτραι. Βοηθήσει μοι αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστιανοῦ, εἰ καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ παρέβην. Ἄκουε γὰρ, ὅτι Κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα. Ἀμφοτέροις τὰ τῆς καύσεως αἷτια. Στυππείου καλάμη ἐν ἀμφοτέροις, τουτέστιν εὐκατάπρηστος ζωὴ καὶ φλογὸς δεκτικὴ. Σπινθῆρ δικαίως ψυχῆν (94) ἐμπυρεύεται καὶ τούτῳ κἀκεῖν·

νῦν μὲν ὡς ἐν σποδιᾷ κεκαλυμμένος, καθόσον ὑπὸ τῶν τῆς σαρκὸς σκεπασμάτων περικαλύπτεται· ἀναφθήσεται δὲ ὑπὸ τῆς θείας κρίσεως, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκδίκησεως ἐκ τῶν ἐλέγχων ἀναδρίπιζόμενος καὶ ἕξαπτόμενος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β' (95).

65. Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἠσαίαν υἱὸν Ἀμώς, περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ. Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς προτέρας ὁράσεως ἐγένετο οὗτος ὁ λόγος πρὸς Ἠσαίαν υἱὸν Ἀμώς. Διὰ τί δὲ ἐκεῖ μὲν Ὁρασις, ἐνταῦθα δὲ Λόγος; Ὅτι ἡ μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ δύναμις κατὰ τὴν τοῦ Ἁνεύματος χάριν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ δεδομένη μία. Γνώσις γὰρ ἐστὶ τῶν ἀγνωσμένων, δι' ἀποκαλύψεως καὶ φωτι-

⁷⁵ Joan. vii, 38.

(90) Codices quinque, ῥέωσι. Editi vero, ῥεύσονται.

(91) Pro δῆλον, ὅτι, habent aliquot mss. δηλονότι

(92) Editi cum tribus mss., πονηροῦ. Alii tres mss., διαβόλου· quam vocem prioris declarationem esse arbitramur. Aliquanto post mss. omnes, κατακαυθήσονται. Editi, καυθήσονται.

(93) Codices duo, ἁμαρτωλοὶ ἅμα. Ibidem Reg. secundus ἄνω μὲν. Statim duo mss., ἐνταῦθα δὲ. Voculæ μὲν et δὲ in editis desiderabantur.

(94) Ducæus in tribus codicibus scriptum reperit, δικαίων ψυχῆν, *justorum animam*: quam scripturam

A quam a se excussit in plenitudine temporum. Et quasi hortus arboribus a Domino consitus per creationem primam: sed arefactus est, quod vitalem dogmatum sensum disperdiderit. Itaque ut in Christum vere credamus, danda opera est: ut spiritualia flumina de ventre nostro fluant⁷⁵, neque inamænos, neque infructuosos nos effici sinamus.

64. VERS. 31. *Et erit fortitudo illorum ut calamus stuppæ, et opera eorum, ut scintillæ ignis.* Hinc compertum est futurum esse ut opera in causa sint cur supplicii pœnæ ab unoquoque perferantur: quandoquidem nos ipsos ustioni reddimus idoneos, atque animæ vitia tanquam ignis scintillas ad accendendam gehennæ flammam exsuscitamus: quem admodum et dives ille in flamma arefactus, a propriis voluptatibus torrebatur. Etenim pro ratione jaculorum quæ a maligno exceperimus, plus aut minus exuremur. *Et comburentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui exstinguat.* Jamjam semel et iterum simul conjuncti sunt iniqui et peccatores a prophetia: superius quidem, *Et conterentur iniqui et peccatores*: hic vero, *Et comburentur.* Nemo se ipse seducat insulsis his verbis: Tametsi peccator sum, at certe sum Christianus. Non igitur incidam in gehennam, in quam præcipitantur idololatræ. Ipsum Christiani nomen erit mihi adjumento, etiamsi præcepta Christi violaverim. Audi enim: *Comburentur iniqui et peccatores simul.* Quod ultionis causa est, id ipsum utrisque convenit. **426** Reperitur in utrisque stuppæ calamus, hoc est vita quæ facile exuritur, flammamque suscipit. Jure et hujus et illius animam incendit scintilla, quæ quidem nunc tanquam in cinere oblecta est, dum carnis tegumentis velatur: incendetur vero a divino judicio, cum in die vindictæ criminationibus excitabitur accendeturque.

CAPUT II.

65. VERS. 1. *Verbum quod factum est ad Isaiam filium Amos, de Judæa et de Jerusalem.* Postquam descripta est prior visio, factum est hoc verbum ad Isaiam filium Amos. Jam vero quam ratione illic quidem legitur *Visio*, hic autem *Verbum*? Quoniam una quidem est virtus, quæ a Deo per Spiritus gratiam sanctis ipsius tribuitur. Est enim earum rerum quæ ignorabantur cognitio, per revelationem

et nos quoque in Regiis primo et quarto et in utroque Colb. invenimus. Sed existimat vir eruditissimus, e codice Anglic. ita emendandum esse, ut pro δικαίων legatur, δικαίως, *merito*. Ejus autem judicium eo libentius sequimur, quod hanc ipsam lectionem in nostro quoque Regio tertio invenimus. Ibidem codices H. et J. et tres alii, ἐμπυρεύεται. Editi cum Regiis primo et tertio, ἐμπυρεύεται.

(95) In tribus mss. pro titulo legitur, Ὁρασις βι. Tum in ipsis verba Scripturæ in modum alterius tituli ponuntur. Paulo aliter in aliis codicibus scriptum titulum invenimus; sed de his plus satis.

et illustrationem cordibus sanctorum infusa, sed pro diversitate eorum circa quæ versatur cognitio, id quod revelatur, vel *visio*, vel *verbum* dicitur. Illic quidem præsentia declarabantur, malitia populi, abalienatio a Deo, ingratus animus in beneficium; hic vero prænuntiatur futurum; idcirco apponitur *Verbum* (VERS. 2), *Quia erit in novissimis diebus*. Atqui certe neque illic oculis percipitur visio, neque hic auribus cognitio, sed Spiritus est illustratio in corde, qui aut exhibet præsentia, aut futurum prædicat. Rursus autem et hic sermo est de Judæa et Jerusalem. Attamen de aliis etiam nationibus nonnihil annuntiaturus est: non enim Judæorum duntaxat Deus est, sed et gentium. Nam unus est Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem⁷⁶: sed initio et primo ordine commemoravit suæ portionis. Quæres autem, num ob aliquem sensum qui disquisitionem postulet, nomen *Domini* modo addatur verbo, modo additamentum illud *Domini* desit, exempli causa, *Verbum Domini quod factum est ad Osee filium Beerī*⁷⁷; hic vero, *Verbum quod factum est ad Isaiam*. Quin et de visione dicitur apud Ezechielem: *Aperti sunt caeli, et vidi visionem Dei*⁷⁸; at vero apud Isaiam: *Visio quam vidit Isaias*. Et apud Jeremiam: *Verbum quod factum est ad Jeremiam*⁷⁹. Etenim cum sermonem haberent ad populum inobsequentem et contradicentem, quippe prorsus a Deo desciverat, nomen Domini silentio præteribant, cautione hac utentes, ut sermones ipsorum exciperentur. Nam quoniam Deo curæ non esse arbitrabantur res humanas, eos irridebant, qui uti ex persona Dei apud ipsos concionabantur, sicut Jeremias indicat, dicens: *Tota die perseveravi subsannatus*⁸⁰.

66. *Quia erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, et domus Dei in summitatibus montium*. Dies novissimi dicuntur ii, qui hujus sæculi propinqui sunt consummationi. Nam et præterfluentis temporis natura æque ac iste mundus qui corruptioni obnoxius est durat. Verum enimvero affinitatem cum rebus visibilibus habet atque cognationem. Abit quidem una cum iis quæ intereunt: una cum iis quæ fiunt atque existunt, subsistit: expectatur speraturque una cum iis quæ adhuc futura sunt. Quoniam igitur dies, noctes, menses, anni et temporaria spatia a sole lunaque et firmamenti motu ortum habent, his corruptis, etiam temporis subsequi finem necesse est. Itaque una cura mundi hujus consummatione futurus est mons Domini manife-

σμοῦ ταῖς καρδίαις τῶν ἁγίων ἐγγινομένη· κατὰ δὲ τὴν τῶν πραγμάτων διαφορὰν περὶ ἃ ἡ γνῶσις, ἡ ὄρασις, ἡ λόγος τὸ ἀποκαλυπτόμενον λέγεται. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὰ παρόντα ἐδείκνυτο· ἡ κακία τοῦ λαοῦ, ἡ ἀλλοτριώσις ἀπὸ Θεοῦ· τὸ περὶ τὸν εὐεργέτην ἀγαριστον· ἐνταῦθα δὲ τὸ μέλλον προαγορεύεται. Διὰ τοῦτο Λόγος, "Ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. Οὔτε μὲντοι ἐκεῖ δι' ὀφθαλμῶν ἡ ὄρασις, οὔτε ἐνταῦθα δι' ὠτῶν ἡ γνῶσις· ἀλλὰ φωτισμὸς ἐστὶν ἐν καρδίᾳ παρὰ τοῦ Πνεύματος, ἢ τὰ παρόντα δεικνύοντος, ἢ προαναφωνοῦντος τὸ μέλλον. Ἡλὶν μὲντοι καὶ ἐνταῦθα περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ. Μέλλει μὲν γὰρ τι καὶ περὶ τῶν ἄλλων διηγεῖσθαι ἐθνῶν· οὐ γὰρ Ἰουδαίων μόνον ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν. Ἐπιπέε (96) εἰς ὁ Θεὸς, ὅς δικαιώσει περιστομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως· ἀλλὰ προηγουμένως καὶ ἐν τῇ πρώτῃ τάξει τῆς μερίδος ἑαυτοῦ μέμνηται. Ζητήσεις δὲ, εἰ μὴ κατὰ τινα νοῦν βεβάνου δεόμενον, πῆ μὲν πρόσκειται τῷ λόγῳ τὸ (97) τοῦ Κυρίου, πῆ δὲ ἄνευ τῆς προσθήκης τῆς τοῦ Κυρίου· οἷον, Λόγος Κυρίου ὅς ἐγενήθη πρὸς Ὠσηὲ τὸν τοῦ Βεθρεὶ καὶ ἐνταῦθα. Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν. Καὶ περὶ τῆς ὄρασεως, παρὰ μὲν τῷ Ἰεζεκιήλ (98). Ἠνοίχθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδον ὄρασιν Θεοῦ· παρὰ δὲ τῷ Ἡσαΐα· Ὁρασις ἦν εἶδεν Ἡσαΐας. Καὶ παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ· Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἱερεμίαν (99). "Ὅτι ἐπειδὴ λαῶ ἀπειθεῖ καὶ ἀντιλέγοντι καὶ πάντα ἀποστατήσαντι τοῦ (1) Θεοῦ διελέγοντο, ἀπεισιώπων τὸ ὄνομα Κυρίου, οἰκονομοῦντες τὸ παραδεχθῆναι αὐτῶν τοὺς λόγους. Διὰ γὰρ τὸ οἴεσθαι μὴ μέλειν (2) τῷ Θεῷ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων, ἐμυκτηρίζον τοὺς ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου διαλεγόμενους αὐτοῖς, ὡς δηλοῖ Ἱερεμίας λέγων. "Ὀλην τὴν ἡμέραν διετέλεσα μυκτηριζόμενος.

66. "Ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων. Ἐσχάται ἡμέραι αἱ (3) προσεγγίζουσαι τῇ συντελείᾳ τοῦ χρόνου τούτου λέγονται. Συναπαρτίζονται γὰρ τῷ φθαρτῷ τούτῳ κόσμῳ καὶ ἡ τοῦ χρόνου φύσις τοῦ παραφύεοντος. Οἰκείως γὰρ ἔχει καὶ συγγενῶς τοῖς βλεπομένοις· συναπερχόμενος μὲν τοῖς φθειρομένοις, συνυφιστάμενος δὲ τοῖς γινομένοις· συμπροσδοκώμενος δὲ καὶ συνελπιζόμενος τοῖς ἔτι μέλλουσιν. Ἐπεὶ οὖν ἡμέραι καὶ νύκτες, καὶ μῆνες καὶ ἐνιαυτοὶ, τὰ (4) χρονικὰ διαστήματα, ἀπὸ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῆς φορᾶς τοῦ στερεώματος τὴν γένεσιν ἔχουσιν, ἀνάγκη τῇ τούτων φθορᾷ καὶ τοῦ χρόνου τὸ τέλος ἔπεσθαι. Ἐρὸς οὖν τῇ συντελείᾳ τοῦ κόσμου τούτου ἐμφανὲς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου

⁷⁶ Rom. III, 29, 30. ⁷⁷ Ose. I, 1. ⁷⁸ Ezech. I, 1.

⁷⁹ Jer. I, 2. ⁸⁰ Jerem. xx, 7.

(96) Codices quatuor, εἰπερ.

(97) Sic mss. tres. Aberat τὸ ab editis.

(98) Codices tres, ὄρασεως τοῦ Ἰεζεκιήλ. Alii mss. cum editis uti in contextu.

(99) Aliter in editione Romana legimus, nempe hoc modo: Τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐγένετο ἐπὶ. Unde fortassis poterit aliquis suspicari Commentarii au-

ctorem memoria lapsus esse.

(1) Addidimus τοῦ e mss. nonnullis.

(2) Operarum incuria factum est, ut in priori editione Paris., pro μέλειν legatur, μέλλειν.

(3) Sic mss. nonnulli. Deest articulus in editis.

(4) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἐνιαυτοὶ καὶ σημεῖα τὰ.

ἔσται, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρέων. **A** καὶ ὁ μὴ μόνῃ τῇ λέξει δουλεύων, καὶ ψιλῶ τῷ γράμματι παριστάμενος, ἀναγκασθῆσεται μὴ ἐναπομένειν τοῖς αἰσθητοῖς. Πῶς γὰρ τότε ἐμφανήσεται (5) τὸ ὄρος Κυρίου; πῶς δὲ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρέων ὁ οἶκος γενήσεται τοῦ Θεοῦ; Οὔτε γὰρ ἄλλου ὄρους γένεσιν, οὔτε δευτέρου οἴκου κατασκευὴν ἐπ' ἄλλων κορυφῶν (6) ἐσαμένῃν ὁ σάρκινος Ἰσραὴλ ἀναμένει τὸ δὲ Σιών ὄρος, καὶ ὁ ναὸς καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς προφητείας τοῦ Ἰσαίου ἐφαίνεται. Τί οὖν τὸ λεγόμενον; Οὐχ ὅτι ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανῆ ταῦτα γενήσεται· ἀλλ' ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, εἰς ἀθέτησιν τῆς ἀμαρτίας, ἡ μεγάλη καὶ ὑψηλὴ περὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων οἰκονομία φανήσεται. Τὸ γὰρ μυστήριον, τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τῶν χρόνων ἐφανερώθη. Ὅρει δὲ ἡ τοῦ Κυρίου κάθοδος ἐπὶ γῆς παρεικάσθη, διότι τὸ ὄρος γῆ ἐστὶν ὑψηλὴ. Καὶ ἡ σὰρξ δὲ, ἡ τοῦ Κυρίου, γῆ κατὰ τὴν κοινὴν φύσιν ὑπάρχουσα, διὰ τῆς συναφείας τῆς πρὸς Θεὸν ἀνοψώθη. Καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρέων, ἡ Ἐκκλησία ἐστὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνήν. Εἰδέναι γὰρ, φησὶ, Πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφασθαι, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος ἥς (7) οἱ θεμέλιοι εἰσὶν ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις· ὑποδομῆται γὰρ ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Ἐν τῶν ὄρέων (8) ἦν καὶ ὁ Πέτρος, ἐφ' ἧς καὶ πέτρας ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος οἰκοδομήσειν αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν. Τὰ γὰρ ὑψηλὰ καὶ διηρμένα φρονήματα, καὶ ὑπερανειστηκότα τῶν γηίνων, εἰκότως ὄρη προσαγορεύεται. Πέτρα δὲ ὑψηλὴ ἡ ψυχὴ τοῦ μακαρίου Πέτρου ὠνόμασται, διὰ τὸ παγίως ἐνεβρίζωσθαι τῇ πίστει, καὶ στεφάνως καὶ ἀνευδότης ἔχειν πρὸς τὰς ἐκ πειρασμῶν ἐπαγομένους πληγὰς. Πάντες οὖν οἱ χωροῦντες τὴν τῆς Θεότητος γνῶσιν, διὰ τὸ μέγεθος τοῦ νοῦ, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ νοῦ πράξεων, τετελειωμένοι τῷ ὑγιεῖ βίῳ, τὰ ἄκρα εἰς τῶν ὄρέων ἐφ' ὧν οἰκοδομεῖται (9) ὁ τοῦ Θεοῦ οἶκος.

67. Καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ οἱ βουνοὶ γήλοφοί τινές εἰσιν εὐπερίγραπτον ἔχοντες τὴν ἀπὸ γῆς ἐπανάστασιν, τῶν μὲν ταπεινῶν ὑπερέχοντες, τῶν δὲ ὑψηλοτάτων ἀπολειπόμενοι. Ἐπεὶ οὖν ἀσυνείκαστος ἡ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Κυρίου ὑπεροχὴ, πρὸς πάντας ὁμοῦ τοὺς ἐν οἴοις (10) δῆποτε διαφανέντας κατορθώμασι· διὰ τοῦτο ὑπεράνω τῶν βουνῶν εἶναι τὸ ἐμφανὲς γενησόμενον τοῦ

⁸¹ Coloss, 1, 26. ⁸² I Tim. III, 15. ⁸³ Psal. LXXXVI, 1. ⁸⁴ Ephes. II, 20. ⁸⁵ Matth, XVI, 18.

(5) Sic mss. tres. Alii duo, ἐκφανήσεται. Editi ἐμφανισθῆσεται.

(6) Dissident inter se veteres nostri libri. Alii habent, ἐπ' ἄλλων κορυφῶν, *aliis cacuminibus*: alii: ἐπ' ἄλλων οἴκων, *aliis domibus*. Equidem non inficias iverim, posse lectionem utramque admitti. Mihi tamen nescio quomodo verisimilius sit legi debere ἐπ' ἄλλων κορυφῶν.

(7) Sic mss. aliquot. Nostra editio, οἷς. Mox et in editis et in Reg. primo corrupte legitur, ἐπὶ τῶν θεμελιωτῶν· at in aliis multis mss. emendate scribitur, ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν, etc. Vident, opinor, omnes, in eo peccasse librarium, quod vocem τῶν

stus, et domus Dei in cacuminibus montium. Atque dictioni uni qui non servit, nec adhæret nudæ ac simplici litteræ, cogatur rebus sensibilibus non immorari. Quomodo enim tunc mons Domini fiet conspicuus? quo item pacto domus Dei collocabitur in montium cacuminibus? Neque enim carnalis Israel ortum exspectat alterius montis: neque secundæ domus fabricam præstolatur aliis cacuminibus super imponendam: mons autem Sion ac templum etiam vaticinantis Isaïæ tempore conspiciebatur. Itaque quid sibi volunt hæc verba? Non quod conspicua futura hæc sint in novissimis diebus: sed quod magna et alta de hominum salute dispensatio ad delendum peccatum in novissimis diebus fiet manifesta. Siquidem mysterium illud a sæculis absconditum, consummatione fuit patefactum ⁸¹. Cæterum Domini in terram descensus fuit monti comparatus, quod sit mons terra in altum edita. Quia et Domini caro cum per communem naturam terra sit, sua cum Deo conjunctione evecta in altum est. Et domus Dei, in montium cacuminibus sita, Ecclesia est juxta Apostoli sententiam. Sciendum est enim, inquit, *Quomodo oporteat versari in domo Dei, quæ est Ecclesia viventis* ⁸², cujus fundamenta sunt in montibus sanctis ⁸³; est enim ædificata supra fundamentum apostolorum et prophetarum ⁸⁴. Unus ex his montibus erat et Petrus, supra quam petram pollicitus fuerat Dominus suam se ædificaturum Ecclesiam ⁸⁵. Verum enim vero sublimes et elati animi et a terrenis sese sustollentes, jure optimo montes appellantur. Anima autem beati Petri vocata est sublimis petra, propterea quod firmas in fide radices egerit, constanterque et fortiter plagas in tentationibus illatas pertulerit. Quicumque igitur divinitatis cognitionem perceperit, ob mentis et earum actionum quæ ex ea proficiscuntur amplitudinem, saniore vita consummati, vertices sunt montium, in quibus Dei domus exædificatur.

67. *Et elevabitur super colles*. Colles autem sunt tumuli quidam in aliquantam a terra altitudinem modico ambitu circumscriptam insurgentes, **428** humilibus quidem locis sunt sublimiores, altissimis vero depressiores. Quoniam igitur Domini præstantia juxta humanitatem, comparisonem nullam cum ullis qui quibusvis facinoribus præclaris inclaruerint, admittat: ea de causa dictum est fore,

voci θεμελίῳ incaute conjunxerit.

(8) Legitur in nostra editione, ὄρατων quod mendum tributum nolo typographis, sed librario, qui codicem Fr. 1 exscripsit. Ac et in Ducæanis et in nostris codicibus servata est vera et germana lectio, ὄρέων.

(9) Ita sex mss. At editi, ὑποδομῆται.

(10) Editi, τοὺς ἐν οἴοις. Reg. primus, τοῖς ἐν οἴοις. Alii duo mss., τοὺς ἐν οἴοις. Denique alii tres, τοὺς ἐν οἴοις. Nec aliter legitur apud Procopium, ita loquentem pag. 42: Πρὸς πάντας ὁμοῦ τοὺς ἐν οἴοις δῆποτε διαφανεστάτους κατορθώμασι

ut mons Domini supra colles clarus ac manifestus fiat. *Amplioris enim gloriæ præ Moyse dignus est habitus, quanto ampliores honores habet is qui construxit domum, quam ipsa*⁸⁶. Quanto rursus præstantior est quam Abraham ipse? *Abraham, inquit, exsultavit ut videret diem incarnationis: et vidit, et gavisus est*⁸⁷. Et Abrahamus quidem dedit decimam Melchisedech⁸⁸: Melchisedech autem Domini typus erat. Isthæo protulimus in medium, ut præstantiam Domini corporalem ostenderemus. Absit enim ut nos gloriam divinitati demus, ob eam, qua rebus subjectis præstat, excellentiam? Dispensatio quidem naturæ humanæ iis qui inter homines exstiterunt iusti, antecellit: peccatum enim solus non fecit⁸⁹; majestas autem et magnificentia divinitatis elevata supra cælos est. *Et venient ad eum omnes gentes*. Sermonis progressus apertius detegit prophetiam: indicat nempe gentes ad Christi agnitionem concursuras. Venient enim ad fidem gentes omnes per prædicationem vocatæ. *Prædicabitur enim hoc Evangelium in universo orbe*⁹⁰; et evangelicus apostolorum sonus in omnem terram exivit⁹¹.

68. **VERS. 3.** *Et ambulabunt inquit, gentes multæ.* Cave præterea sine ullo examine accuratam hujus sententiæ intelligentiam. Qua ratione illic quidem dictum est, *Venient omnes*; hic vero, *ambulabunt*, non omnes, sed, *multæ*. Quia vox illa, *venient*, refertur ad fidem: hæc vero, *ambulare*, ad vitæ institutum. Quoniam igitur confitemur omnes fidem, nec tamen omnes juxta præcepta vivimus: ea de causa *venient* quidem *omnes gentes*: *ambulabunt* vero *multæ*. Quod autem verbum, istud, *ambulare*, pro vita quæ legi consentiat sumatur, liquet. *Beati, inquit, immaculati in via, qui ambulant in lege Domini*⁹². Sed cum, Dominus dicat: Pauci sunt qui inveniunt viam⁹³, quomodo nos gentes multas dicimus esse ambulaturas? Quia gentes omnes secundum proprium quarumlibet gentium numerum facile enumerari possunt: homines vero, qui in gentibus sparguntur, multi sunt. Hic igitur Scriptura ait gentes quidem multas, sed non omnes vitam evangelicam amplecti, etiamsi Christi senomine insigniant omnes. Neque vero quoniam gentes multæ narrantur, continuo homines singuli qui communi gentis appellatione comprehenduntur, hunc penitus numerum sequuntur. Possunt enim gentes numerari, Cappadocum, aut Galatarum, Armenorum, Syriorum, aut Ægyptiorum, sic, ut tot esse dicantur

Κυρίου ὄρος ἐλέχθη. Μείζονος γὰρ δόξης παρὰ Μωϋσῆν ἤξιώται, καθόσον μείζονα (11) τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν. "Ὅσον δὲ μείζων τοῦ Ἀβραάμ; Ἀβραάμ, φησὶν, ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνανθρωπήσεως· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Καὶ Ἀβραάμ μὲν δεκάτην ἔδωκε τῷ Μελχισεδέχ· Μελχισεδέχ δὲ τύπος ἦν τοῦ Κυρίου (12). Ταῦτα, ἵνα τὴν σωματικὴν ὑπεροχὴν παραστήσωμεν. Μὴ γένοιτο γὰρ ἡμᾶς τὴν θεότητα ἐκ τῆς πρὸς τὰ δοῦλα ὑπεροχῆς δοξάζειν! Ἡ μὲν γὰρ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον οἰκονομία, ὑπὲρ τοὺς ἐν ἀνθρώποις δικαίους, ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησε μόνος· τῆς δὲ θεότητος ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ (13) πάντα τὰ ἔθνη. Προῖων ὁ λόγος γυμνοτέραν ἐκφαίνει τὴν προφητείαν, τὴν συνδρομὴν τῶν ἐθνῶν τὴν ἐσομένην ἐπὶ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ ὑπεφαίνων. Ἡξουσι γὰρ κληθέντα διὰ τοῦ κηρύγματος ἐπὶ τὴν πίστιν πάντα τὰ ἔθνη. Κηρυχθήσεται γὰρ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ (14)· καὶ, Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ εὐαγγελικὸς φθόγγος τῶν ἀποστόλων.

68. Καὶ πορεύονται, φησὶ, ἔθνη πολλά. Τὴν ἀκρίβειαν τῆς λέξεως μὴ παραδράμης ἀβασανίστως. Πῶς ἐν μὲν τῷ, Ἡξουσι πάντα, εἴρηται· ἐν δὲ τῷ, Πορεύονται, οὐκέτι πάντα, ἀλλὰ, πολλά; Ὅτι τὸ μὲν, Ἡξουσιν, ἐπὶ τοῦ πιστεῦσιν τέτακται· τὸ δὲ πορεύεσθαι, ἐπὶ τοῦ πολιτεῦεσθαι. Ἐπεὶ οὖν τὴν μὲν πίστιν ὁμολογοῦμεν πάντες, οὐκέτι δὲ πάντος κατὰ τὰς ἐντολάς πολιτεῦόμεθα (15), διὰ τοῦτο Ἡξουσι μὲν πάντα τὰ ἔθνη· πορεύονται δὲ πολλά. Ὅτι δὲ τὸ πορεύεσθαι ἐπὶ τοῦ (16) βιοῦν κατὰ τὸν νόμον λαμβάνεται· Μακάριοι, φησὶν, οἱ ἄμωμοι· ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. Ἀλλὰ πῶς τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες τὴν ὁδόν, ἡμεῖς λέγομεν ἔθνη πολλά πορευθήσεσθαι; Ὅτι πάντα τὰ ἔθνη κατὰ τὸν ἴδιον ἀριθμὸν τῶν ἐθνῶν εὐαρίθμητα, οἱ δὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἀνθρωποὶ πολλοί. Ἐνταῦθα οὖν ὁ λόγος φησὶν, ὅτι πολλά μὲν ἔθνη κατὰ τὸ εὐαγγέλιον βιοῦν καταδέχεται (17), οὐχὶ πάντα· κἄν πάντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ὀνομάζωσιν. Οὐ μὴν ἐπειδὴ πολλά ἀριθμεῖται τὰ ἔθνη, ἤδη καὶ οἱ καθ' ἕνα ἀνθρωποὶ, ὅσοι τῇ κοινῇ προσηγορίᾳ τοῦ ἔθνους συμπεριλαμβάνονται, πάντως ἀκολουθοῦσι τῷ ἀριθμῷ. Δύναται μὲν γὰρ ἔθνη ἀριθμεῖσθαι, τὸ Καππαδοκῶν, καὶ Γαλατῶν, καὶ Ἀρμενίων, ἢ Σύρων, ἢ Αἰγυπτίων, ὥστε λέγεσθαι τασάδε εἶναι ἔθνη τὰ πορευόμενα ἐν

⁸⁶ Hebr. III, 3. ⁸⁷ Joan. VIII, 56. ⁸⁸ Gen. XIV, 20. ⁸⁹ I Petr. II, 22. ⁹⁰ Matth. XXIV, 14. ⁹¹ Psal. XVIII, 5. ⁹² Psal. CXVIII, 1. ⁹³ Matth. VII, 14.

(11) Ita sex mss. At editi, πλείονα. Aliquanto post ex aliquibus mss. verbum φησὶ addidimus.

(12) Pro Κυρίου scriptum offendimus in aliquibus mss., Χριστοῦ.

(13) Editi et mss. nonnulli, ἐπ' αὐτόν. At Reg. quartus et Colb. primus et editio Romana ἐπ' αὐτό, nempe ὄρος, *Venient ad illum montem*, rectius. Mox tres mss., Πολλὰ προῖων.

(14) Nostri sex mss. simpliciter, ἐν τῷ κόσμῳ.

(15) Editi cum tribus mss., πορευόμεθα. Alii tres,

πολιτεῦόμεθα. Hoc an illo modo auctor scripserit, nescio quidem; sed non dubito, quin utraque scriptura admitti possit.

(16) Pro illo, ἐπὶ τοῦ, scriptum reperimus in aliquibus mss.. ἐπὶ τό.

(17) Codices quatuor, καταδέχεται. Nec ita multo post mss. quatuor, ὀνομάζωσιν. Editi cum uno ms., ὀνομάζουσιν. Subinde aliquot mss., οἱ καθ' ἕνα ἀνθρώπων.

τῷ νόμῳ Κυρίου· οὐ μὴν καθ' ἕκαστον ἔθνος τοὺς ἐμπεριεχομένους ἀνθρώπους συμφώνως τὸν τῆς πολιτείας σκοπὸν καταδέχεσθαι. Ὡς μὲν οὖν πρὸς τὰ ἐβδομήκοντα δύο ἔθνη, ἣ ὅποσα δὴποτε κατὰ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἀριθμούμενα, πολλὰ τὰ πορευόμενα τὴν ἐν τῇ ζωῇ πορείαν· ὡς δὲ πρὸς τὸν ὄλον τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἀριθμὸν, ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι· οὕτω καὶ (18) τὸ Εὐαγγέλιον ἀληθεύει, καὶ ἡ προφητεία οὐ μάχεται. Πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ, προσκυνήσουσι δὲ ἀπὸ (19) τῶν πολλῶν ὀλίγοι· Πάντες, φησὶν. οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. Καὶ ὁ Σοφονίας· Ἡξουσι τοῦ δουλεύειν αὐτῷ αὐτῷ ὑπὸ ζυγὸν ἓνα.

69. Καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Οἱ προκόπτοντες τῇ γνώσει, οἵοναί προκαταλαβόντες τὰ ἄνω, προκαλοῦνται εἰς τὴν ὁμοίαν ἐαυτοῖς ἀνάβασιν τοὺς ἔτι ἐμφιλοχωροῦντας (20) περὶ τὰ κάτω, καὶ ταῖς ταπειναῖς τοῦ βίου μερίμναις προσδιατρέβοντες. Ὁ συνεγερωθὲς τῷ Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω ζητῶν, καλεῖται τοὺς τὰ ἐπίγεια φρονοῦντας, καὶ χειραγωγείτω αὐτῶν τὰ νοήματα πρὸς τὰ ἄνω. Ἐπεὶ διπλῆ τις ἐστὶν ἡ σωματικὴ πρὸς τὸ ὄρος σχέσις· νῦν μὲν ἐξ ὑπωρειῶν ἐπὶ κορυφὴν ἀνιόντων· νῦν δὲ ἐκ τῆς ἀκρωρείας καταβαινόντων ἐπὶ τοὺς πρόποδας, κατὰ τὴν διάφορον τοῦ σώματος σχέσιν, καὶ τῆς παρ' ἡμῶν ἐνεργείας διαφόρως ἐκτελουμένης. Μήποτε δὲ τὸ διπλοῦν τοῦτο (21) τῆς ἐπινοίας καὶ τῆς οἰκονομίας τῆς ἀνθρωπότητος ἐφαρμόσει, ὥστε νοεῖν ἡμᾶς ὄρος τὴν ἐνανθρώπησιν· νῦν μὲν τῆς σαρκὸς διὰ τῆς πρὸς Θεὸν συναφείας εἰς οὐρανὸν ὑψουμένης, νῦν δὲ τῆς θεότητος διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον κοινωνίας ἐπικαταβαινούσης τοῖς ὧδε (22).

70. Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν. Προσβῶμεν τῷ ὕψει τῆς θεολογίας, ἀπὸ τοῦ πάθους ἀρχόμενοι (23). Καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἀνωτέρω μὲν ὁ οἶκος ἀπλῶς εἴρηται τοῦ Θεοῦ, ἐνταῦθα δὲ, οἶκος τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Ἡ γὰρ ἐκεῖ λείπει, ἢ ἐνταῦθα παρέλκει. Ἄλλ' οὐδὲν ἀργὸν τῶν τοῦ Πνεύματος· Δείκνυσι γὰρ ὁ λόγος, ὅτι αἱ μὲν πρῶται συγκαταθέσεις κατὰ τὰς κοινὰς περὶ Θεοῦ προλήψεις γίνονται· τὸ δὲ ἀκριβὲς τῆς πίστεως τελειοῦται, τρανθυμένης ἤδη ἐν ταῖς καρδίαις τῶν προκοπόντων ἐπὶ τὴν γνῶσιν τῆς ιδιότητος (24) τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν εἰσαγομένοις εἰς γνῶσιν ἀπλῶς εἴρη-

⁹⁴ Psal. lxxi, 11. ⁹⁵ ibid. ⁹⁶ Soph. iii, 9. ⁹⁷ Coloss. iii, 1, 2.

(18) Ita emendavimus e quibusdam mss. In prius editis mendose legitur, κατὰ.

(19) Inter voculas illas, δὲ et ἀπό, adverbium πάλιν in tribus mss. invenitur. Mox editi cum tribus mss., ἡξουσι, φησί. Deest φησί in aliis tribus mss.

(20) Uterque Colb. et Reg. tertius, φιλοχωροῦντας.

(21) Ita ex tribus mss. emendavimus. Legitur corrupte in excusis, Μήποτε οὖν τὸ διπλοῦν τοῦτου.

(22) Ἐπικαταβαινούσης τοῖς ὧδε, Ad nostra descendit. Ejus verbi exemplum a Thesauri auctore quaeri notat Combefisius.

(23) Pro ἀρχόμενοι legitur in aliquibus mss., ἀρξάμενοι. Ejus loci hæc est sententia: Ex humili ad sublimia ascendamus. Hoc est: A natura humana,

tur gentes, quæ in Domini lege ambulent: neque tamen concordī animo ab hominibus quos unaquæque gens complectitur, illam vivendi rationem admitti dixeris. Et vero quod attinet ad septuaginta duas gentes, aut quotquot numerantur per universum orbem, multæ sunt, quæ in hujus vitæ via gradiuntur: quod autem spectat ad integrum hominum in terra viventium numerum, pauci sunt qui salutem consequantur; adeo verum est Evangelium, nec pugnat prophetia. *Omnes gentes servient ei* ⁹⁴, adorabunt vero e multis pauci: *Omnes, inquit, reges terræ* ⁹⁵. Et Sophonias: *Venient ut serviant ei sub jugo uno* ⁹⁶.

69. *Et dicent: Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob.* Qui in cognitione progressum faciunt, quasi jam superna occupantes, eos qui adhuc rebus infimis inhærent, atque humilibus vitæ sollicitudinibus immorantur, ad ascensum suo ipsorum ascensui similem invitant. Qui cum Christo resurrexit, et quæ sursum sunt quaerit ⁹⁷, provocet eos qui terram sapiunt, eorumque animos ad superna velut manu ducat. Cum duplex sit ad montem habitudo corporalis: nunc quidem a montis radicibus ad verticem ascenditur, nunc vero ab ejus vertice ad imam partem descenditur, juxta corporis et actionis, quam nos varie absolvimus, diversam habitudinem. Fortasse autem duplex isthæc allegoria ac consideratio conveniet etiam humanæ naturæ dispensationi; ita ut humanitatem assumptam montem esse intelligamus, cum caro per suam cum Deo conjunctionem modo ad cælum usque evehatur: modo vero divinitas utpote ad naturæ humanæ participationem sese demittens, ad nostra descendat.

70. *Venite et ascendamus.* Accedamus ad theologiæ fastigium, sumpto a passione initio. *Et ad domum Dei Jacob.* Superius quidem domus simpliciter dicta est, *Dei*: hic autem, *domus Dei Jacob*. Quid igitur causæ? Aut enim illic vox hæc defuit: aut hic redundat. Verum nihil otiosum est in Spiritus sancti verbis. Ostendit enim Scriptura, primas assensiones fieri per communes Dei prænotiones: perfici vero plenam et integram fidem, cum jam in eorum qui cognitione proficiunt cordibus proprietates Dei detegitur. Quapropter iis quidem qui introducuntur ad hanc cognitionem, dictum est sim-

quæ passa est, ascendamus ad naturam divinam, quæ pati non potest. Mentem scriptoris assecutus non fuerat Tilmannus, dum sic verterat: *Ad sublimitatem theologiæ progrediamur, sumpto exordio a repressione perturbationum animi.*

(24) Codex Er. 1, et Reg. quartus cum editis, τῆς ἀιδιότητος. Hinc Tilmannus, *Sempiternæ Dei naturæ*. Paulo melius alter Combef. et apographum Anglicum in margine, τῆς ἀγρότητος, *sacclitatis Dei*. At veteres libri H. et J. et uterque Colb. et ipsum apographum Anglicum in contextu veram lectionem *ιδιότητος* illibatam servarunt. Addita litterula una, quod non raro evenit, sententiam totam corruperat. Lege Ducæum.

pliciter, *domus Dei* : contra iis qui jamjam instru- A
oti sunt, dictum est, *cujusnam Dei sit domus, nempe
Dei Jacob*, cui se ipse familiarem præbuit. *Ego
enim, inquit, sum Deus Abraham, et Deus Isaac,
et Deus Jacob. Hoc mihi est nomen æternum* ⁹⁸. Et
enim, ut hos sanctos honore nulli unquam oblivioni
tradendo afficeret, eorumdem servorum suorum
nomina sibi aptavit, adeo ut quoties Dei fieret men-
tio, toties et illorum mentio conjungeretur. **430**
Quamobrem iis, qui jam accessere, hoc signum
veluti Dei peculiare adjecit, dicens : *Et ad domum
Dei Jacob*. Sed, quoniam Jacob est insuper sup-
plantatoris et athletæ nomen (Jacob siquidem sup-
plantator appellatur ob suam adversus obniti-
luctam ⁹⁹ : postea vero obtenta victoria præmii
loco nomen Israel accepit ¹), qui adhuc proficit, B
tunc ediscit domum Dei Jacob, nimirum ea quæ
inferiora sunt, quæque captum ipsius non supe-
rant : sed tandem aliquando Deum etiam Israelis
docebitur, cum via et ordine sint ei dispensandæ
traditiones perfectiores.

71. *Et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabi-
mus in ea*. In montem nisi ascendamus, nequa-
quam annuntiabit nobis viam suam. Quod si non
annuntiet nobis, quonam pacto ambulabimus ? Hoc
est, si Evangelium non exceperimus, quomodo ex
ipsius præscripto vivemus ? Qui autem desiderant
viam discere, utique nondum ipsam novere. Qua
igitur ratione ascenderimus in montem, viæ igna-
rî ? Nimirum hæ voces, *Venite et ascendamus*, pro-
positum studiumque indicant festinantium ; at ostendunt
concupita nondum ab ipsis obtineri. Verum C
enimvero quosdam eorum qui nunc ad fidem pro-
perant, esse invicem alloqui atque adhortari credi-
derimus. Agedum avocemus animum a rebus humi
repentibus ; agite ea quæ cœlestia sunt, sapiamus :
ingrediamur in domum Dei. Illic docebimur viam,
qua per perfectionem ad finem omnibus generatim
propositum simus perventuri.

72. *Ex Sion enim exhibit lex, et verbum Domini
ex Jerusalem*. Interroga concisum hominem, Judæum
videlicet secundum carnem, de qua lege loquatur,
de quo verbo. Num de ea lege quæ per Moysen data
est ? Sed quomodo illam ex Sion prodiisse ostendunt ?
Neque enim Moyses terram promissæ hæredita-
tatis ingressus est : situs autem est in Judæa Sion.
Itaque juxta ipsos errat Scriptura, ut quæ aliud D
nomen loco alterius referat : etenim pro Sina aut
Choreb protulit Sion. Atqui de sancta lege sermo-
nem habet. De quanam ? quando lata ? ubi con-

ται, οἶκος Θεοῦ, τοῖς δὲ στοιχειωθεῖσι λοιπὸν καὶ,
τίνος Θεοῦ, ὅτι τοῦ Ἰακώβ, ᾧ ἔλαρίσατο τὴν πρὸς
αὐτὸν οἰκειότητα. Ἐγὼ γάρ, φησιν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ,
καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Τοῦτό μοι
ἐστὶν ὄνομα (25) αἰώνιον. Ἴνα γὰρ αἰεὶ μνημόνευ-
τον ποιήσῃ τὴν τιμὴν τοῖς ἁγίοις, συνῆψεν ἑαυτῷ τὰ
τῶν δούλων ὀνόματα· ὥστε ὁσάκις ἂν γένηται μνήμη
Θεοῦ, τοσαυτάκις κἀκείνων τὴν μνήμην συναναφέ-
ρεσθαι. Τοῖς οὖν προσελθούσιν ἤδη τὸ οἶονεὶ γνώ-
ρισμα τοῦ Θεοῦ προσέθηκέν εἰπὼν· Καὶ εἰς τὸν
οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ Ἰακώβ ἔτι
τοῦ πτερνιστοῦ (26) καὶ ἀγωνιστοῦ ἐστὶν ὄνομα
(Ἰακώβ γὰρ πτερνιστῆς προσαγορεύεται διὰ τὴν
πρὸς τὰ ἀντικείμενα πάλην· ὕστερον δὲ μετὰ τὴν
νίκην ἀθλὸν ἔλαβε τὸ Ἰσραήλ ὀνομάζεσθαι), ὁ ἔτι
προκόπτων, τάως μανθάνει τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ,
τὰ ὑποδεέστερα καὶ ἑαυτῷ ἐφικτά· ὕστερον δὲ ποτε
καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραήλ διδαχθήσεται, ὁδῶν καὶ
τάξει τῶν τελειότερων παραδόσεων οἰκονομουμένων
περὶ αὐτόν.

71. Καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ
πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. Ἐὰν μὴ ἀναβῶμεν εἰς τὸ
ὄρος, οὐκ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Ἐὰν μὴ
ἀναγγείλῃ ἡμῖν, πῶς πορευσόμεθα ; Τουτέστιν, ἐὰν
μὴ δεξώμεθα τὸ Εὐαγγέλιον, πῶς βιωσόμεθα κατ'
αὐτό (27) ; Οἱ δὲ ἐπιζητοῦντες μαθεῖν τὴν ὁδὸν, δη-
λονότι οὐκ ἤδεισαν. Πῶς οὖν ἀναβαίνωμεν εἰς τὸ ὄρος,
τὴν ὁδὸν ἀγνοοῦντες ; Ἡ τὸ, Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν,
τὴν πρόθεσιν καὶ τὴν σπουδὴν τῶν ἐπειγομένων
ἐμφαίνει· οὐπω μέντοι παρίστησι τῶν ἐπειθυμητῶν
τὴν ἐπίτευξιν. Ἠγησώμεθα (28) γὰρ τινὰς τῶν νῦν
ἐπὶ τὴν πίστιν ἐπειγομένων ἀλλήλους (29) προσφω-
νεῖν καὶ παρορμαῖν· δεῦτε ἀποστῶμεν τῷ χαμερ-
πῶν· δεῦτε φρονήσωμεν τὰ οὐράνια, εἰσέλθωμεν εἰς
τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ μαθησώμεθα τὴν ὁδὸν, δι'
τις ἐπὶ τὸ κοινῶς προκείμενον ἅπασιν πέρασ διὰ τῆς
τελειότητος κατανήσομεν.

72. Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος
Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Ἐρώτησον τὸν τῆς κατα-
τομῆς ἀνθρώπων, τὸν κατὰ σάρκα Ἰουδαῖον, περὶ
ποίου νόμου λέγει, καὶ ποίου λόγου. Τοῦ διὰ Μωϋσέως
δοθέντος νόμου ; Ἀλλὰ πῶς οὗτος ἀπὸ Σιών, δεικνύ-
τωσαν. Μωϋσῆς γὰρ οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὴν γῆν τῆς
κατασχέσεως· τὸ δὲ Σιών ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Ἐσφαλται
οὖν κατ' αὐτοὺς ἡ Γραφή, ἀντὶ ἄλλου ὀνόματος ἄλλο
λέγουσα· ἀντὶ γὰρ τοῦ Σινὰ ἢ τοῦ Χωρήθ, τὸ Σιών
εἴρηκεν. Ἀλλὰ περὶ ἁγίου νόμου λέγει. Ποῖου ; τοῦ
πότε (30) δοθέντος ; τοῦ ποῦ γεγραμμένου ; Καὶ λόγος

⁹⁸ Exod. iii, 6, 15. ⁹⁹ Gen. xxv, 25. ¹ Gen. xxxii, 24-28.

(25) Codices tres, Τοῦτό μοι, φησίν, ὄνομα. At LXX, Τοῦτό μου ἐστὶν ὄνομα.

(26) Auctor, cum scriberet illa, ἔτι τοῦ πτερνιστοῦ, etc., ad Oseam respexisse videtur. 12, 3, apud quem ita legitur : Ἐν τῇ κοιλίᾳ ἐπτέρνισε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. *In utero supplantavit fratrem suum.*

(27) Editi et mss. aliquot κατ' αὐτό. Alii quidam mss., ἐν αὐτῷ, non ita recte.

(28) Pro ἡγησώμεθα edendum curavimus e mss. nonnullis, ἡγησώμεθα.

(29) Ita uterque Colb. et Reg. secundus. Editi et mss. nonnulli, ἀλλήλοις.

(30) Pro τότε scripsimus, πότε, fidem multorum mss. secuti. Ibidem antiqui libri H. et J. et duo Colbertini, ἢ ποῦ γεγραμμένου.

ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὸν προφητικὸν λέγει (31). Ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς Ἰουδαίας γεγένηται, οὐκ ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ δὲ μόνον, καὶ κατὰ τὸν Ἰσραήλ· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ· καὶ ἐν Νινευῇ, καὶ πολλαχοῦ τῆς γῆς. Ἀγγέσθωσαν οὖν ὑπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ καταδέχέσθωσαν τὴν τοῦ Κυρίου νομοθεσίαν, ἀπὸ τοῦ σκοπευτηρίου γινομένην (32) ἀπὸ τῆς σαρκὸς τῆς θεοφόρου, ἀφ' ἧς ἐπισκόπει τὰ κατὰ ἀνθρώπους πράγματα. Καὶ λόγος Κυρίου ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖθεν γὰρ ἀρξάμενον εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐπεσπάρη τὸ κήρυγμα.

73. Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν. Ὁ Θεὸς ἐν μὲν συναγωγῇ θεῶν στάς, θεοὺς διακρινεῖ· ἐν δὲ τοῖς ἔθνεσι κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν. Τοῖς μὲν γὰρ ἁγίοις τὸ διακρίνεσθαι πρέπει εἰς τὴν τῆς ἀξίας αὐτοῦ ἐπίγνωσιν· τοῖς δὲ μάτην βεβιωκόσι τὸ κρίνεσθαι. Μήποτε δὲ ἐντεῦθεν δείκνυται τὸ διάφορον εἶναι τῶν ἔξω (33) τῆς εὐσεβείας ἐθνῶν τὴν κόλασιν, ἀλλὰ μὴ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν. Καθ' ὃ μὲν γὰρ ἐκπεπτώκασι τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ, πάντες βασάνων καὶ κολάσεων ἄξιοι· καθ' ὃ δὲ διάφορα αὐτῶν τὰ κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδεύματα, ἐν τε τοῖς πάθεσι τῆς ἀτιμίας, καὶ ἐν ταῖς εἰς τοὺς πλησίον πονηρίαις, δεῖται κρίσεως κατὰ τῶν ἐθνῶν τῆς διαλαμβανούσης περὶ τῶν εἰς τοὺς πέλας πεπλημμελημένων. Καὶ ἐλέγξει λαὸν πολύν. Ἴνα δείξῃ ἡμῖν τὸ δίκαιον καὶ ἀναντιρρήτον τῆς δικαίας κρίσεως ἐπήγαγε (34) τὸ, Καὶ ἐλέγξει λαὸν πολύν. Ἐλέγξω γὰρ σε, φησὶ, καὶ παραστήσω κατὰ τὸ πρόσωπόν σου. Ἐνταῦθα μὲν οὖν μάρτυρας παριστᾷ ὁ κατηγορὸς εἰς ἔλεγχον τῶν ἐγκλημάτων τοῦ κατηγορουμένου, ἐν δὲ τῷ τῶν κρυπτῶν δικαστηρίῳ αὐτὰ τὰ πράγματα ἡμῖν παρίσταται ἐν τῷ ἰδίῳ σχήματι, ἐκάστης ἀμαρτίας παρισταμένης τοῖς ἡμαρτηκόσιν. Ἐκεῖ μὲν οὖν ἔλεγχος εἰς σύστασιν τῆς δικαιοκρασίας παραλαμβάνεται, ἐνταῦθα δὲ εἰς διόρθωσιν τῶν ἐφ' οἷς ἐλέγχεται. Ἐφ' ἣν τὸν Τιμόθεον χρῆσθαι ὁ Ἀπόστολος παραινεῖ. Πᾶς μὲντοι ἔλεγχος, ἐναργῶς καθαπτόμενος τοῦ ἐλεγχομένου, ἰσχυρῶς αὐτὸν βασανίζει, παριστᾷ τὸ αἶσχος τοῦ ἀμαρτήματος, ὥστε μεγάλα εὐεργετεῖν τὸν ἀναισθητοῦντα τῶν ἰδίων πταισμάτων (35) εἰς τὴν συναισθησιν ἄγων καὶ μεταμέλειαν ἀληθινὴν. Ποῖον γὰρ τραῦμα σωματικὸν οὕτω δριμεῖαν ἐμποιεῖ τὴν ὀδύνην, ὅποιον βάσανον ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ λόγος πληκτικὸς, καθικνούμενος τοῦ συνειδότης τῶν ἐνεχομένων τῇ αἰσχύνῃ τῶν κακῶς πεπραγμένων (36);

dine et opprobrio rerum male gestarum premuntur, conscientiam perstringit?

² Psal. lxxxix, 1, 2. ³ Psal. xlix, 21. ⁴ II Tim. iv, 2.

(31) Τὸν προφητικὸν λέγει. Monet Combefisius, hanc esse responsionem Judæorum, quam confingit Basilius, non ipsius Basili assertionem.

(32) Sic mss. plerique omnes. Editi, γινομένην. Hic imitatus est Commentarii auctor Basilius, qui in psalmum lxx dixit et ipse Domini carnem, θεοφόρον. Subinde mss. nonnulli, ἐπισκοπεῖ. Alii quidam et editi, ἐπισκόπει.

(33) Ita sex mss. Vocula ἔξω ab editis aberat.

(34) Editi, ἐπήγαγε καί. At mss, aliquot uti in contextu. Statim ubi in excusis legitur, παρίστησιν,

scripta? *Et verbum ex Jerusalem.* Propheticum verbum dicit. At ubique in Judæa factum est, non autem solum in Jerusalem. et in Israel: sed in captivitate etiam, inque Ninive et in plerisque terræ locis. Strangulentur igitur a veritate, sancitæ tamque a Domino legem recipiant, quæ e specula exorta est, nempe a carne Deum gestante, e qua quasi e specula res humanas observabat. *Et verbum Domini ex Jerusalem.* Prædicatio enim ducto illinc initio in omnem mundum dispersa est.

73. VERS. 4. *Et judicabit inter gentes.* Deus in deorum quidem synagoga stans, deos dijudicabit²; sed in gentibus *judicabit inter gentes.* Sanctis enim convenit in ipsius dignitatis agnitione discerni: ii vero qui vanam vitam duxerint, judicari. **431** Sed forte hinc patet diversum esse, non unum et idem, nationum a pietate alienarum supplicium. Quatenus enim a Dei cognitione exciderunt, tormentis digni sunt ac pœnis omnes: quatenus vero illorum vivendi ratio comperitur diversa, sive in ignominie cupiditatibus, sive in admissis adversus proximos flagitiis, opus est contra gentes iudicio Dei: in quo delicta contra proximos parata expendentur. *Et arguet populum multum.* Justi illius iudicii æquitatem evidentiamque nobis ut ostendat, subjunxit: *Et arguet populum multum. Arguam enim te,* inquit, *et statuam contra faciem tuam*³. Hic igitur testes producit accusator ut reum objectis criminibus convincat, at vero in illo rerum absconditarum iudicio res ipsæ nobis coram sistentur in propria specie, quandoquidem singula peccata iis qui peccaverint, ponenda ob oculos sunt. Illic igitur reprehensio ad comprobandam iudicii æquitatem adhibetur; hic vero ad emendanda ea, quorum quivis arguitur. Quamobrem Timotheum admonet Apostolus⁴, ut hac arguendi ratione utatur. Et quidem reprehensio omnis palam eum qui reprehenditur perstringens, ipsum vehementer torquet, cum peccati detegat turpitudinem: ita ut eum qui nullo delictorum suorum sensu tangebatur, non mediocri afficiat beneficio; quippe ad eorum conscientiam et ad veram pœnitentiam ipsum deducat. Quale enim corporis vulnus creat acrem dolorem ejusmodi, cujusmodi cruciatum animæ parit sermo objurgatorius, cum eorum qui turpitudine et opprobrio rerum male gestarum premuntur,

in veteribus nostris libris scribitur, παριστᾷ, et sic scripsimus.

(35) Editi, ὥστε μάλα εὐεργετεῖν τὸν ἀναισθητοῦντα τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων. At nostri sex mss. uti in contextu. Hoc ipso in loco uterque Colb. et Reg. secundus, μεταμέλειαν ἀληθινὴν. Alii tres mss. cum editis, μεταμέλειαν ἀλγεινὴν. *ad pœnitentiam asperam.*

(36) Ita emendandum censuimus ex nostris sex mss. In editis legitur, βεβιωμένων, eodem sensu. Nec ita multo post iidem nostri sex mss., μεταβάλλειν. Editi, μεταβάλλειν.

74. *Et confringent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces.* Hic est objurgationum finis perutilis, ad pacificum et tranquillum statum belli amatores ac tumultuum auctores transferre. Cuius autem compertum est ac perspectum, Christi legem ac sermonem, cum pacis ac concordiae causa sit et origo, iis qui longe et prope erant positi, pacem annuntiasset. Itaque et Judaei et gentes belli deposuere instrumenta: tum quae in congressu et in pugnis cominus commissis ac statariis adhiberi solent, quae vocavit propheta gladium: tum quae ad vindictam eminens sumendam cuduntur; quae ait esse hastas et lanceas. Imo haec ferramenta in instrumenta agricolationi accommodata a verbo quod de Jerusalem egressum est, voluit immutari. Quamobrem exitiosus ille gladius idoneus est, qui vitalia semina animabus ratione praeditis per sapientiam insita praeparet: quippe qui sit conversus in aratrum, quod ea quae obduruerant, emollit, avellit spinas, et ea quibus gratia caelestis incolumis servetur, praestat. Lancea autem, cuius est eminens impetere ac propellere, in id vertenda erat, **432** cui inest facultas cominus colligendi, societatemque conciliandi. Nam ejusmodi falces cogunt in unum dispersa, et in unum eundemque manipulum spicas astringunt. Est igitur rationalis quaedam messis, ad quam colligendam opus sit idoneis instrumentis, de qua dictum est. *Levate oculos vestros, et videte quia regiones albae sunt*⁵. Nemo igitur bella sciens, ad hanc messem aptus est. Sed suos dissipulos ad hanc segetem demetendam emisit, de quibus ait: *Messis quidem multa, operarii* **C** *autem pauci*⁶. Itaque hujusmodi messoribus, ut pote instrumentum belli in cordibus suis non gestantibus, potestatem dedit afferendi pacem domibus, quas essent ingressuri⁷.

75. *Et non accipiet gens contra gentem gladium.* Quandiu quidem instar ignis desæviret mundanae sapientiae sermo, gentes in se invicem insurgabant, quippe quae sermonis gladium valde exacutum, eumque meditatione ac rerum probabilium specie fulgentem in se invicem distringerent. Sed ubi primum advenit pax nostra⁸, Deoque gloria in altissimis, et in terra pax annuntiari coepit⁹, tum omne simul mendacium veritas ad silentium redegit. Quemadmodum enim, aquila alicunde in conspectum desuper veniente, avium loquacium garrulitas de repente conticuit, ita non amplius alii aliorum

⁵ Joan. iv, 35. ⁶ Luc. x, 2. ⁷ Matth. x, 12. ⁸ Ephes. II, 14. ⁹ Luc. II, 14.

(37) Sic mss. quatuor. Editi et unus mss. καὶ ὁ.

(38) Editi et duo mss. γινομένοις. Alii quatuor, γινομένοις.

(39) Ita nostri sex mss. At editi, ταύτας. Mox iidem illi sex mss., μετασκευάζειν. Editi, μετασκευάζειν.

(40) Uterque Colb. et reg. quartus cum duobus Ducæanis, ἀποπλῦνον τὰ πεπωρωμένα. Unus codex Combef. et Anglie. una cum editis, τὰ πεπωρωμένα, haud recte. Ibidem tres. mss., ἀκάνθας ἀνασπών. Alii tres cum editis, ἀκάνθα ἀνατρέπον, haud

74. Καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. Τοῦτό ἐστι τὸ εὐχρηστον τέλος τῶν ἐλέγχων, μεταβαλεῖν πρὸς εἰρηνικὴν κατάστασιν τοὺς φιλοπολέμους καὶ παραχώδεις. Δῆλον δὲ παντὶ, διὲ ὁ Χριστοῦ νόμος καὶ (37) λόγος, τὸ εἰρηνικὸν καὶ συμβατικὸν ἔχων· εἰρήνην ἐκήρυξε τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς· ὥστε καὶ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἐξ ἔθνῶν καταθεμένους τὰ πολεμιστήρια, τὰ τε πρὸς τὴν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐν τοῖς συστάδην γινομένοις (38) ἀγῶσι συμπλοκὴν ἄτινα εἶπε μάχαιραν, καὶ τὰ πρὸς ἄμυναν τὴν διὰ μακροῦ παρεσκευασμένα, ἄτινα εἶναι δόρατα καὶ ζιβύνας φησὶ ταῦτα (39) δὲ εἰς τὰ τῆς γεωργίας ἐργαλεῖα μετασκευάζειν τὸν λόγον τὸν ἐν τῆς Ἱερουσαλήμ, ὥστε τὴν φθαρτικὴν μάχαιραν σπερμάτων ζωοποιῶν, τῶν ἐκ τῆς σοφίας ἐγγινομένων ταῖς λογικαῖς ψυχαῖς, εἶναι παρασκευαστικὴν ἄροτρον γενομένην ἀπαλῦνον τὰ πεπωρωμένα (40), ἀκάνθας ἀνατρέπον, οὐρανίας χάριτος φυλακτηρίων (41) ποιητικόν. Ἡ δὲ ζιβύνη, τὸ πόρρωθεν κατακοντίζον, καὶ ἀπωθούμενον εἰς τὸ συνακτικὸν ἐκ τοῦ σύνεγγυς, καὶ κοινωνίας συνδετικόν. Τοιαῦται γὰρ αἱ δρέπαναι, συνάγουσαι τὰ διεσκορπισμένα, καὶ εἰς κοινωνίαν δράγματος συνδέουσαι τοὺς ἀστάχους. Ἔστιν οὖν τι καὶ λογικὸν θέρος, εἰς ὃ χρεῖα τῶν ἐπιτηδείων ὀργάνων, περὶ οὗ εἴρηται ὅτι, Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε ὅτι αἱ χῶραι λευκαὶ εἰσιν. Οὐδεὶς οὖν πολεμοποιὸς πρὸς τὸν θερισμὸν ἐπιτήδειος. Ἀλλὰ τοὺς ἰδίους μαθητὰς πρὸς τὸν θερισμὸν τοῦτον ἀπέστειλε, περὶ ὧν καὶ εἶπεν. Ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι. Τοῦτοις οὖν τοῖς θερισταῖς, διὰ τὸ μὴ ἔχειν πολέμου ὄργανον ἐν ταῖς καρδίαις, ἔδωκε δύναμιν τοῦ ἐναφιάναι (42) εἰρήνην τοῖς οἴκοις, εἰς οὓς ἂν εἰσέλθωσιν.

75. Καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν. Ἔως μὲν ἐνηργεῖτο διαπύρως ὁ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας λόγος, ἀλλήλων τὰ ἔθνη κατεπανίσταντο, σφοδρῶς ἠκονημένην τῇ μελέτῃ καὶ τῇ πιθανότητι στίλβουσαν τοῦ λόγου τὴν μάχαιραν ἀλλήλοις ἀντεπιφέροντες. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ἡ (43) εἰρήνη ἡμῶν, καὶ κατηγγέλη δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶν, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἅπαν ὁμοῦ τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ ὑπεσιώπησεν. Ὡς περὶ ὀρνέων λάλων πολυφωνία· ἀθρόως κατεσιγάσθη, ἀετοῦ ποθεν αὐτοῖς ἐπιφανέντος ἄνωθεν· οὐκέτι τοὺς ἀλλήλων καταβάλλουσι λόγους· ὁ μὲν, μὴ εἶναι πρόνοϊαν τὸ παράπαν, ὁ δὲ μέχρι σελήνης προ-

dissimili sensu.

(41) Editi et veteres libri H. et J. et Colb. primus φυλακτήριον. At Codex F. et Anglie. et Regii tertius et quartus cum Colb. secundo, φυλακτηρίων, recte. Aliquanto post editi cum tribus mss., συνακτικόν. Alii tres, συνέκτικόν.

(42) Colb. primus, τοῦ ἐναφιάναι. Mox quatuor mss., εἰσέλθωσιν. Alii duo et editi, ἔλθωσιν. Nec ita multo post duo Colbertini, κατεπανίστατο.

(43) Ita quinque mss. Deest articulus in editis.

διήκειν αὐτὴν λέγων· οὐκέτι περὶ ψυχῆς· ὁ μὲν θνη-
τὴν, ὁ δὲ (44) ἀθάνατον ἀποφαινόμενοι. Τὰ περὶ
εἰμαρμένης, ὁ μὲν πάντων αὐτὴν κρατεῖν· ὁ δὲ μηδὲ
εἶναι αὐτὴν τὸ παράπαν. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ἡ μωρία
τοῦ κηρύγματος, καὶ ὁ ἐσταυρωμένος δοξάζεται, καὶ
ἀνάστασις πιστεύεται (45), καὶ κρίσις ἐλπίζεται·
τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον τὰ ἔθνη καταλύσονται,
τὴν ἡσυχίαν ἄγει. Φοβοῦμαι δὲ μὴ θεαταὶ λοιπὸν τοῦ
ἡμετέρου πολέμου γίνωνται. Καὶ ἐπειδὴ πρὸ τούτου
ἅπας ὁ βίος αὐτοῖς ἐν τῇ τῶν ματαίων λόγων μαθή-
σει καταναλίσκετο (46) ὡς τῆς διαλεκτικῆς πολεμι-
κῆς οὔσης διαλόγου (47)· Οὐ μὴ, φησὶν, μάθωσιν
ἔτι πολεμεῖν· ἀντὶ τοῦ, Οὐκέτι τοῖς διδασκάλοις τῆς
λογομαχίας προσδιατρίψουσιν.

sermonum disciplina consumpta fuerit (siquidem sermocinatrix dialectica pugnis et rixis gaudet), *Non ultra*, ait, *discent bellum gerere*; ac si diceret: Magistris contentionis verborum non amplius operam dabunt.

76. Καὶ νῦν, οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε καὶ πορευ-
θῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου. Δευτέρα κλήσις (48), ἐπὶ
τὰ τελειότερα προκαλουμένη τοὺς εὐεργετούμενους.
Μετὰ γὰρ τὸ ἀναβῆναι εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὑπερ-
κύψαι τὰ γήινα· οἶον καθαρωτέρας μεταλαμβάνοντα ἀ-
γῆς (49), φωτὶ ἐστὶν ἐντυχεῖν θεῷ, φωτίζοντι ψυχῆς
ὀφθαλμοὺς εἰς κατανόησιν τῶν μακαρίων καὶ νοη-
τῶν θεαμάτων καὶ θείων (50) θεωρημάτων. Ὁμοιον
τούτῳ καὶ τὸ παρὰ τῷ Ψαλμῳδῷ· Προσέλθετε πρὸς
αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε· καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ
μὴ καταισχυθῆ. Οὐ καταισχύεται· γὰρ ἐφ' οὓς ἂν
σημειωθῆ τὸ φῶν τοῦ προσώπου Κυρίου. Ὁ δὲ τὰ
φαῦλα πράσων, μισεῖ τὸ φῶς. Ἐπειδὴ (51) δὲ ὁ
οἶκος τοῦ Ἰακώβ φῶς αὐτάρκεις τὴν ἐκ τοῦ νόμου
διδασκαλίαν καὶ ἑαυτὸν ὑπέληφεν ἡπατημένως (52)
ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, διορθούμε-
νος αὐτῶν τὴν ἄγνοιαν ὁ λόγος φησὶ· Δεῦτε καὶ πο-
ρευθῶμεν, μὴ τῷ προφητικῷ, μὴ τῷ νομικῷ φωτὶ,
ἀλλὰ, τῷ φωτὶ τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ καὶ λύχνοι
χρήσιμοι, ἀλλὰ πρὸ ἡλίου· ἀστέρες τερπνοὶ, ἀλλ'
ἐν νυκτί. Εἰ δὲ γελοῖος, ἡλίου λάμπωντος, ὁ λύ-
χνον ἑαυτῷ παραφαίνων (53), πολλῶν γελοιοτέρως ὁ,
Εὐαγγελίου κηρυσσομένου, τῇ σκιᾷ τῇ νομικῇ παρα-
μένων.

77. Ἄνῃκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ
Ἰσραήλ. Χαλεπωτάτη ζημία ἡ ἀπὸ Θεοῦ ἐγκατάλει-
ψις. Οἶονεὶ ἀπὸ ἰσχυρᾶς κατοχῆς χειρῶν, τῇ ἀνέσει
τῶν δακτύλων, οἷς τέως περιεδέρακτό (54) τις τοῦ

A sermones ac sententias convellunt. Alter quidem
ullam omnino negabat esse providentiam; alter
vero ipsam contendebat ad lunam usque sese ex-
tendere. Nec ultra disceptatur de anima. Hic qui-
dem affirmabat eam morti obnoxiam, ille vero
immortalem esse statuebat. Hæ de fato moveban-
tur quæstiones: alius quidem id rerum omnium
potiri, alius ipsum nullo modo existere asserebat.
Sed, quia advenit prædicationis stultitia¹⁰, atque
crucifixo datur gloria, quia resurrectio creditur,
speraturque iudicium, gentes, mutuis bellis seda-
tis, otium agunt. Vereor autem ne tandem gentiles
ipsi belli nostri fiant spectatores. Jam vero cum
omnis eorum vita antea in vanorum et inutilium

sermocinatrix dialectica pugnis et rixis gaudet), *Non ultra*, ait, *discent bellum gerere*; ac si diceret: Magistris contentionis verborum non amplius operam dabunt.

B 76. VERS. 5. *Et nunc, domus Jacob, venite, et ambulemus lumine Domini.* Secunda est vocatio
quæ beneficiis affectos ad perfectiora invitat. Post
quam enim ascendit quis in montem Domini, eva-
sitque terrenis superior, huic licet velut jam pu-
rioris lucis participi, divinum lumen assequi, quo
illustrati animæ oculi beata spiritualiaque specta-
cula ac divinas contemplationes percipiunt. Huic
sententiæ et apud Psaltem aliquid simile reperias:
*Accedite ad eum, et illuminamini: et facies vestrae non confundentur*¹¹. Non confunduntur enim super
quos signatum fuerit lumen vultus Domini¹². *Qui autem mala agit, odit lucem*¹³. Quoniam vero
domus Jacob doctrinam legis sufficiens sibi lumen
esse, seque ducem cæcorum esse falso arbitrata
est, lucem videlicet eorum qui in tenebrisambu-
lant, Scriptura eorum ignorantiam corrigens ait:
Venite et ambulemus, non prophetico, non legali
lumine, sed *lumine Domini*. Etenim sunt etiam
usui lucernæ, sed ante solem; stellæ jucundæ, sed
in nocte. Quod si is ridiculus censetur, qui, sole
exsplendescente, lucernam sibi præluentem tene-
ret, multo magis ridiculus est, qui, prædicato
Evangelio, in legali umbra commoratur.

77. VERS. 6. *Dimisit enim populum suum, domum Israel.* Deseri a Deo damnum est gravissimum.
Perinde ac si manus validæ ac fortes aliquid deti-
nerent, ac digitis quibus quispiam rem hactenus

¹⁰ I Cor. I, 21. ¹¹ Psal. xxxiii, 6. ¹² Psal. iv, 7. ¹³ Joan. iii, 20.

(44) Sic quinque mss. At Reg. primus, quem semper secuti sunt typographi, οὐ δὲ. Haud longe tres mss., οὐ δὲ μηδὲ εἶναι. Alii tres cum editis, ὁ δὲ.

(45) Editi et tres mss., ἀνάστασις καὶ κρίσις πιστεύεται τὸν· sed hunc locum ex aliis tribus mss. emendavimus.

(46) Editi e Reg. primo, καταναλίσκετο. Alii quinque mss. καταναλίσκετο.

(47) Uterque Combef. et alii tres mss. conjunctim, τῆς διαλόγου. Editi vero et Colb. secundus duabus vocibus, διὰ λόγου.

(48) Editi et Codex Fr. 1, ἡ λύσις, corrupto. At multi alii mss., κλήσις, emendate. Ibidem quinque

D mss., προκαλουμένη. Editi et Reg. primus, προκαλουμένη.

(49) Pro ἀγῆς legitur in excusis, αὐτῆς, incuria operarum.

(50) Editi cum tribus mss., νοητῶν καὶ θείων. Alii tres mss. ita, ut in contextu legitur. Mox tres mss., παρὰ τῷ ψαλμῷ.

(51) Sic quinque mss. At editi cum Reg. primo, ἐπεὶ.

(52) Reg. quartus, ἡπατημένος.

(53) Editi cum tribus mss., παραφαίνων. Alii tres mss., παρεμφαίνων.

(54) Codices tres, περιεδέρακτο. Alii tres cum editis, περιδεδρακτο.

suspensam apprehendebat solutis, ipsam, utpote a se non amplius retentam ac conservatam, præcipientem agi sineret : ita non jam populum a Deo retineri sententia isthæc indicat. Ea autem quæ sequuntur, ob quasnam causas Dei manibus quis dimittatur, edocent : *Quia repleta est ut ab initio regio eorum auguriis, ut ea quæ alienigenarum.* Vides quantum malum anguratio sit. Est in causa cur is, qui in ipsa studium ponit, Dei providentia ac cura destituatur. Attamen plerique Christianorum huic aures accommodant, id nihili ducentes subauscultant, captantque rumores, et ad symbola ac signa mentem appellant. Sternutavit quispiam, inquit, loquente me : profecto id aliquid significat. Me aliquis a tergo vocavit, etiam id ipsum impedimento mihi est. Impingitur pes egredientis alicui offendiculo : vestimentum detentum fuit. Imo vero nonnulli qui valde clari sunt ac celebres, quique judicem e cælo affuturum, præstolantur, tanquam nihil sua interesset, in hæc vitia incidunt. Sed audi populum qui hæc curiosa consecraretur, abjectum esse. Siquidem in lege Mosaica auguria, divinationes, omina atque auspicia tanquam dæmonum inventa vitio olim vertebantur. Non enim, inquit, hariolabimini, neque auspicabimini^{13*}. *Gentes enim, inquit, quas Dominus Deus disperdet a facie sua, illæ divinationes et vaticinia audient : tibi autem non sic dedit Dominus Deus tuus¹⁴.* Absurdum enim fuerit, eum qui ex Dei legibus ac institutis consiliorum suorum rationem inire potest, ad decernendum de rebus agendis sibi in consiliarios bruta animalia adhibere : imo vero ne in consiliarios quidem, sed potius iis uti magistris atque legislatoribus. **434** Ac quidem avis quæ periculum sibi impendens et ob oculos positum non novit, tibi est futurum prædictura. Et certe illa e nido avolans, escam pullis suis comparatura, plerumque re infecta rediit : tamen inanis ille avis motus tibi est loco vaticinii veracissimi, tibi que futurum detegit. Quod si dæmonum opera fraudulenter circumvolant, ne tu, quæso, sedeas, hisce dæmonum fallaciis intentus, neque sis diabolicis operibus deditus : qui cum semel arripuerit animam in exitium propendentem, modis omnibus ea abutens, ipsam non dimittit.

78. Sed et corvi crocitantés, et aquilæ lugentes ob prædæ inopiam, cor superstitiosum perterrefaciunt : et tanta est inimici in hominem petulantia, ut si vel felis apparet, vel canis caput exserit, vel mane occurrit homo, quamvis ex amicissimis, cuius aut oculus, aut dextrum crus vulneratum sit, resiliat, pedemque reforat, et plerumque oculos

^{13*} Deut. xviii, 10, 12. ¹⁴ ibid. 14.

(55) Sic tres mss. At editi cum aliis tribus, ἐπτάρη. Docte et fuse ostendit Ducæus sternutamenta inter ineptias ominantium numeranda esse.

(56) Editi, πάλαι μὲν. Deest μὲν in nostris sex mss.

(57) Editi et Reg. primus, quo usi sunt typographi, φησὶν, ὁ υἱὸς καί. At mss. quinque uti in contextu, nisi quod in tribus scriptum sit, ἐξολοθρεύσει, *disperdit*. Statim mss. nonnulli, δέωκε Κύριος.

(58) Pro olim edito συμβούλοις invenitur in sex

A κατεχομένου, ἀφῆκεν αὐτὸ τῆς ἰδίας συντηρήσεως ἐκπεσεῖν· οὕτως ὁ λόγος ἐμφαίνει ἀπερικράτητον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν λαὸν εἶναι. Διὰ ποίας δὲ αἰτίας ἀφίεται τις τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐφεξῆς διδάσκει· "Ὅτι ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπαρχῆς ἢ χώρα αὐτῶν κληδονισμῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων. 'Ὁρᾷς ἠλίκον κακὸν τὸ κληδονίζεσθαι. "Ἐξω τῆς παρὰ Θεοῦ ἐπιμελείας ποιεῖ τὸν προσέχοντα αὐτῇ. Πολλοῖς δὲ τῶν Χριστιανῶν ἀδιάφορον ὠτακουστῆν, καὶ φήμας θηρᾶσθαι, καὶ συμβόλοις προσέχειν. "Ἐπτάρῃ (55) τις, φησὶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ, καὶ τότε σημαίνει. Κατόπιν μὲ τις ἀνεκάλεσε· καὶ ἐμπόδιον τοῦτο. 'Ὁ πούς προσέπταισεν ἐξόντος· τὸ ἱμέτιον ἐνεσχέθη. Καὶ τῶν πάνυ γνωρίμων καὶ τῶν ἀναμενόντων κριτὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν τινες τούτοις ἀδιαφόρως τοῖς βλαβεροῖς περιπίπτουσιν. 'Ἄλλ' ἄκουε, ὅτι ἀπερῆρίφη ὁ λαὸς ὁ ταῦτα περιεργαζόμενος. Πάλαι (56) γὰρ καὶ ἐκ τοῦ Μωϋσέως νόμου, κληδόνες, καὶ μαντεῖαι, καὶ οἰωνισμοὶ, καὶ ὄρνιθοσκοπία διαθέβληνται, ὡς δαιμόνων εὐρέματα. Οὐκ οἰωοῖσθε γάρ, φησὶ, οὐδὲ ὄρνιθοσκοπήσεσθε. Τὰ γὰρ ἔθνη, φησὶν, οὓς Κύριος (57) ὁ Θεὸς ἐξολοθρεύσει πρὸ προσώπου αὐτοῦ, οὗτοι κληδόνων καὶ μαντεῶν ἀκούσονται· σοὶ δὲ οὐχ οὕτως ἔδωκε Κύριος ὁ Θεὸς σου. "Ἄστοπον γάρ, τὸν ἔχοντα τὴν ἐκ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Θεοῦ συμβουλίαν, πρὸς τὴν ὑπὲρ οὐ πρακτέων σκέψιν συμβούλους ἑαυτοῦ παραλαμβάνειν τὰ ἄλογα, μᾶλλον δὲ οὐδὲ συμβούλους (58), ἀλλὰ διδασκάλους χρῆσθαι καὶ νομοθέτας. Καὶ τὸν μὲν ἑαυτοῦ κίνδυνον παρακείμενον καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς ὄντα οὐκ εἶδεν (59) ὁ ὄρνις· σοὶ δὲ τὸ μέλλον προαγορεύει, καὶ τῆς μὲν

C καλιᾶς ἀποπτὰς, τροφήν πορίσαι τοῖς νεοσσοῖς, ἄπρακτος ἐπανῆλθε πολλάκις· σοὶ δὲ μαντεῖον γέγονεν ἀψευδές, καὶ τοῦ μέλλοντος ἀποκάλυψις ἡ ματαία τοῦ ὄρνιθος κίνησις. Εἰ δὲ ἀπὸ δαιμόνων ἐνεργείας ἀπατηλὰ περιπέτονται, μή μοι καθέξου δαιμόνων ἀπάταις προσκεχηνῶς, μηδὲ γίνου διαβολικαῖς ἐκδοτος ἐνεργείαις· ὅς ἐπειδὴν ἀπαξ λάβῃ ψυχὴν εὐάγωγον εἰς ἀπώλειαν, πάντα τρόπον αὐτῇ παραχρῶμενος (60), οὐκ ἀνήσιν.

D

qui cum semel arripuerit animam in exitium propendentem, modis omnibus ea abutens, ipsam non dimittit.

78. 'Ἄλλὰ καὶ κρώζοντες κόρακες, καὶ ἀλύουτες ἀετοὶ δι' ἀπορίαν θήρας, τὴν δεισιδαίμονα καρδίαν πτήσσουσι· καὶ τοσαύτη τοῦ ἐχθροῦ ἢ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὕβρις, ὥστε καὶ γαλῆ παραφανεῖσα, καὶ κύων διακύψας, καὶ ἄνθρωπος ἐπιφανεὶς ἔωθεν, κἂν τῶν εὐνουστάτων ᾗ, ὀφθατμόν ὃν ἡ σκέλος δεξιὸν πεπληγῶς (61), ἀπεπήδησε, καὶ ἀπετράπη, καὶ ἀπεκα-

mss., συμβούλους.

(59) In aliquibus mss. scriptum invenimus, οἶδεν. Mox mss. nonnulli, προαγορεύσει.

(60) Alii mss., καταχρῶμενος· alii cum editis, παραχρῶμενος. Mox tres mss., κρώζοντες, *vociferantes* : sed dubium non est quin alia lectio, cum corvorum propria sit, præferri debeat. Ibidem post vocem κόρακες adduntur illa, ἐπὶ δὲ τοῦ κλάζειν λέγεται, sed quid sibi velint hæc verba, non satis intelligo.

(61) Ita quinque mss. At editi, ἢ πεπληγῶς.

λύψατο πολλάκις τοὺς ὀφθαλμούς. Τί ἐλεεινότερον τοῦ τοιοῦτου βίου, πάντα ὑποπεύειν, ὑπὸ πάντων ἐμποδίζεσθαι, δέον πανταχόθεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν πρὸς Θεὸν ἐπανάγειν (62); "Ὅταν ἴδῃς ὄρνιθας διαπατομένους τὸν ἀέρα, μὴ τὰ σχήματα τῶν πτήσεων περιεργάζου, εἰ κύκλους ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν περιγράφουσιν, ἢ ἀντιπρόσωποι φέρονται, ἢ ἐκ τῶν κατόπιν ἐφίπτανται, ἢ πρὸς τὰ πλάγια μεταβαίνουσι. Ταῦτα καταλιπὼν, τοῦ Δημιουργοῦ τὴν ἐπ' αὐτοῖς σοφίαν καὶ διακρίσεις θαύμασον· πῶς βάρος τοσοῦτον δι' ἀέρος φέρεται· πῶς ἡ ἀπαλὴ τοῦ ἀέρος φύσις ὄχημα γίνεται τῷ πτερῷ· πῶς τῇ μὲν ἐκτάσει τῶν πτερῶν ἐπινύχονται τῷ ἀέρι, τῇ δὲ οὐρᾷ οἷον πηδάλῳ τὴν πτήσιν ἑαυτῶν ἀπευθύνουσι· πῶς ὅσα βαδίζειν ἐστὶν ἀνεπιτήδεα, τῷ πτερῷ τὴν χρεῖαν τῶν ποδῶν ἐκπληροῖ. "Ὅσα νηκτικὰ (63), ὅσα ἀρπακτικὰ, πρέπουσαν τῷ βίῳ τὴν κατασκευὴν ἔχει (64) τοῦ σώματος. Τοῖς μὲν γὰρ ὄργανα πρὸς τὴν ἀρπαγὴν, οἱ ὄνυχες· τοῖς δὲ οἰονεὶ κῶπαι οἱ ὑμένες εἰσὶ τῶν ποδῶν· ὥστε τῷ πλάτει τῆς βάσεως ῥᾶον διαθεῖσθαι τὸ ὕδωρ κατὰ τὴν κίνησιν. Πάντα γέμει τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ· πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν. Ὁ δὲ μικρόψυχος, καὶ ταπεινὰ φρονῶν (65), τὰς τῶν ἀλόγων κινήσεις τῷ ἰδίῳ σκοπῷ συναρμύζειν ἐπιχειρῶν, καταλιπὼν Θεὸν, δαίμοσιν ἐπιβούλοις ἐκδοτον ἔδωκεν (66) ἑαυτὸν, οἱ τῷ κρατεῖν τοῦ ἀέρος ὡδε καὶ ὡδε στρέφειν ἐπινοοῦντες τοὺς ὄρνιθας, ἀθεράπευτον τὴν ἀπάτην τῶν ἀνοήτων συνέχουσι. Ταῦτα εἰ καὶ παρεκβατικώτερον εἴρηται, ἀλλ' οὐκ ἀχρήστως ὁ λόγος τῇ ἐκ τοῦ ῥήτου ἀφορμῇ εἰς θεραπείαν τῶν ἀνοήτων ἐχρήσατο. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸν κληδονισμόν ἴδιον ἐπιτήδευμα τῶν Φυλιστιαίων ἡ Γραφὴ παραδίδωσι, τουτέστι τῶν Παλαιστινῶν·

τούτους γὰρ καὶ μόνους ἀλλοφύλους ἔθος αὐτῇ ὀνομάζειν. "Ὡσπερ γὰρ Χαλδαῖοι γενεθλιαλογίαν, καὶ Αἰγύπτιοι φαρμακείας καὶ ἐπαισιδᾶς, καὶ Κρήτες οἰωνιστικὴν· οὕτε καὶ οἱ ἀλλόφυλοι τὸν κληδονισμόν ἰδιώσαντο. Πρὸς οὖν ἀ' ἴδια ἑαυτῆς κακὰ ἐπανήλθεν ἡ χώρα, γενομένη ὡς τὸ ἀπαρχῆς.

admodum enim Chaldæi prædictionem et notationem cujusque vitæ ex natali die, Ægyptii veneficia et incantamenta, Cretes auspicandi artem: ita et allophyli divinationem sibi peculiariter vindicarunt. Itaque ad mala sibi propria redit regio illa, ad statum pristinum redacta.

79. Καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγενήθη (67) ἐν αὐτῇ. "Ὅταν πόλις, ἔθνη μοχθηρὰ παραδεξαμένη, κατ' αὐτὰ βιοῦν ἔληται, τοῖς ἐπιγινομένοις λοιπὸν ὡσπερ νόμος γίνεται τὸ τῶν πατέρων ἀμάρτημα, καὶ εὐθὺς ἐκ γενέσεως ἀλλόφυλά ἐστὶ τὰ τέκνα, ὑπὸ τῆς πονηρᾶς ἀγωγῆς ἀλλοτριούμενα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ καὶ οἱ καρποὶ τῆς ψυχῆς τέκνα πολλάκις λέγονται, εἴποι ἄν τις τὸν παρὰ τὸ βούλημα τῆς θείας

¹⁵ Psal. ciii, 24.

(62) Editi, ἐπαναγαγεῖν. At mss. sex, ἐπανάγειν. Statim Colb. primus, εἰς τὸν ἀέρα

(63) Editi cum Reg. tertio, νηκτικὰ. Alii quinque mss., νηκτικὰ.

(64) Alii mss., ἐπέχει· alii cum editis, ἔχει.

(65) Colb. primus, ταπεινοφρονῶν.

(66) Editi cum tribus mss., ἐπιβούλοις ἐκδοτον ἔδωκεν. Alii tres, ἐπιβούλοις ἐκδέδωκεν, omissa voce

obtegat. Quid magis miserandum quam hoc vivendi genus, quo nihil non suspectum habetur, suntque omnia impedimento, cum potius animam suam undelibet ad Deum reducere deberet? Cum videris aves per aerem volantes, ne curiosius volatus modum rationemque explores: num scilicet circulos super caput nostrum describant: an in obversam faciem ferantur; utrum a tergo advolent, an in obliquum deflectant. His omissis, renitentem in ipsis Conditoris sapientiam ordinationemque admirare: qui fiat ut moles tanta per aerem feratur: quomodo liquida aeris natura pennis fiat vehiculum: quomodo aerem tranent passis alis; cauda vero quasi gubernaculo volatum suum dirigant; qua ratione quæcunque ad incedendum non sunt idoneæ, vicem pedum alis suis suppleant. Quæcunque aves sunt natatiles, quæcunque sunt rapaces, sortitæ sunt corporis constitutionem vitæ suæ idoneam atque convenientem. Aliis quidem data sunt instrumenta rapinæ accommodata, ungues scilicet: in aliis vero veluti remorum loco reperiuntur pedum membranæ; ut per plantarum latitudinem juxta modum impressam aqua facilius propulsetur. Nihil non est plenum Dei sapientia: siquidem omnia in sapientia fecit ¹⁵. Qui tamen parvi est animi, quique abjecta et humilia sapit, animantium motus ad suum propositum accommodare molitur, ac Deo derelicto insidiosis dæmonibus mancipatum se præstat et addictum: qui cum in aere dominantur, volucris ut huc et illuc se circumagant auctores sunt, faciuntque ut error insipientium sanari non possit. Quanquam plus æquo digressus hæc retuli, ea tamen, occasione ex allatis arrepta, ad medelam insipientibus adhibendam non inutiliter oratione complexi sumus. Advertendum autem est quod Scriptura tradat divinationem Philisthæis, hoc est, Palæstinis, peculiare exercitium esse; solet enim hosce solos nominare alienigenas. Quem-

admodum enim Chaldæi prædictionem et notationem cujusque vitæ ex natali die, Ægyptii veneficia et incantamenta, Cretes auspicandi artem: ita et allophyli divinationem sibi peculiariter vindicarunt. Itaque ad mala sibi propria redit regio illa, ad statum pristinum redacta.

435 79. *Et filii multi alienigenæ facti sunt in ea.* Cum sceleratos mores civitas est amplexa, vultque secundum eos vitam instituere; postmodum parentum flagitium tanquam lex ad posterum transit, statimque ab ipso natali filii fiunt alienigenæ, ob improbam vitæ rationem alienati a populo Dei. Cum autem et fructus animæ nuncupentur multis in locis filii; dicere qui possit eum, qui

ἐκδοτον, quæ alioqui non ita necessaria esse videtur.

(67) Editi et Reg. tertius et Colb. secundus, ἐγενήθη, *facti sunt*; et ita quoque editum invenitur apud LXX. At alii quatuor mss. e nostris perinde atque nonnulli Bibliorum codices, ἐγεννήθη, *nati sunt*. Aliquanto post nonnulli mss., βιοῦν ἔλοιτο. Hoc ipso in loco Colb. secundus, τοῖς ἐπιγεννωμένοις λοιπόν.

præter divinæ Scripturæ sensum sermones haud sanos collegerit, exceperitque a quibusvis a pietate alienis, filios alienigenas genuisse.

80 VERS. 7. *Repleta est enim regio eorum argento et auro, et non erat numerus thesaurorum illorum.* Divitiarum studium quam grave sit peccatum, ex eo liquet, quod in tantorum scelerum catalogo numeretur. Nam una cum auguriis et filiis alienigenis, qui forte in Israel ob multiplicata stupra procreati fuerant, hoc etiam numeratum est, nempe impletam fuisse regionem argento et auro. Verum enim vero pia ac religiosa anima ex divitiis ansam arripit beneficiendi, quatenus eas impertitur ac communicat; animæ vero libidinosæ et corporis amanti, voluptatis impuritatisque occasio sunt. Paupertas namque dux est et magistra ad pietatem; contra, divitiæ fiunt petulantia procacitatisque occasio et causa. Quod si gens integra de opum copia accusatur, secum velim reputent divites, quomodo pro suis sint rationem reddituri. Si quis vero existimet ob aliquem prætextum qui videatur rationi esse consentaneus, sese non ideo peccare, quod dives sit; meminerit is evangelici præcepti, quo clare congerere ¹⁶.

81. VERS. 8. *Et repleta est terra equis, et non erat numerus curruum eorum.* Sanctos ubique observavimus, cum in bellicis conflictibus, tum in reliquis vitæ necessitatibus equorum usum fuisse aversatos. Quamobrem hic etiam equorum usus una cum cæteris criminationibus recensitus est. Cum enim vellet Deus a suo ipsius præsidio eos dependere, illosque inter bellum gerendum nequaquam spem reponere in suis ipsorum armis: et ea de causa hoc vetat, dicens: Ne unquam tibi multiplices equum ¹⁷: qui tum accusabantur, tanta equorum oingebantur multitudine, ut numerum etiam superaret. Porro aut id hyperbolice accipiamus, aut existimemus ideo dictum fuisse non esse curruum numerum, quod vilia et præsertim ingloria nullo numero in Scriptura habeantur. Observa enim in Numeris ¹⁸ non recenseri mulierem, veluti infirmam: non puerum, tanquam aspernabilem, exceptis primogenitis et Levitarum liberis; non servum, propter inustam sibi ignominiam; non eum qui commisti est generis, propter diversitatem. Itaque hac ratione currus male comparatos ac possessos non numerari ducimus.

82. *Et repleta est terra abominationibus operum manuum eorum.* Gentilium mores, sumpta a divinationibus origine, per avaritiam et insanum **436** equorum studium in idololatriam impegere. Nam quod a Dei consilio defecerint, ac vaticiniis sese præbuerint attentos: quod non Deo, sed instabi-

A Γραφῆς συλλεξάμενον ἀπὸ τῶν ἐξωθεν τῆς θεοσεβείας λόγους οὐχ ὑγιεῖς, καὶ παραδεξάμενον αὐτοὺς, τὰ τέκνα ἀλλόφυλα ποιεῖσθαι.

80. Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν ἀργυρίου καὶ χρυσίου, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Ἠλίκον ἀμάρτημα τὸ φιλοπλουτεῖν, ὅτι ἐν τῇ καταλόγῳ τῶν τηλικούτων ἀμαρτημάτων ἐτάχθη. Μετὰ γὰρ κληδονισμῶν καὶ τέκνων ἀλλοφύλων, τῶν ἐκ τοῦ πληθυνθῆναι τὴν πορνείαν γεννωμένων (68) τάχα ἐν τῇ Ἰσραήλ, συγκατηρίθμηται καὶ τὸ ἐμπλησθῆναι τὴν χώραν ἀργυρίου καὶ χρυσίου. Θεοσεβεῖ μὲν γὰρ ψυχῇ ἀφορμὴ πρὸς εὐποιάν κατά τὴν μεταδοτικὴν κοινωνίαν ὁ πλοῦτος γίνεται· φιληδόνῳ δὲ καὶ φιλοσωμάτῳ ἐφόδιον τρυφῆς καὶ ἀκολασίας γίνεται. Πενία μὲν γὰρ παιδαγωγὸς ἐστὶν εἰς εὐσέβειαν, πλοῦτος δὲ ὑβρεῶς ἐστὶν ἀφορμὴ. Εἰ δὲ ὄλον ἔθνος ἐγκαλεῖται περιουσίαν χρημάτων, σκοπεῖτωσαν οἱ πλουτοῦντες, πῶς ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἀπολαγήσονται. Ἐὰν δέ τις οἴηται ἐκ τινος εὐλόγου προφάσεως νομιζομένης πλουτῶν μὴ ἀμαρτάνειν, ἀναμνησθήτω τοῦ εὐαγγελικοῦ προστάγματος, σαφῶς ἀπαγορευόντος μὴ θησαυρίζειν ἑαυτοῖς ἐπὶ τῆς γῆς.

ovidenterque prohibemur thesauros in terra nobis

81. Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ ἵππων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν. Πανταχοῦ παραιτησαμένους τοὺς ἀγίους τετηρήκαμεν τὴν τῶν ἵππων χρῆσιν, ἐπὶ τε τῶν πολεμικῶν παρατάξεων, καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς κατὰ τὸν βίον χρείαις. Δι' ὃ καὶ ἐνταῦθα τοῖς λοιποῖς κατηγορήμασι καὶ ἡ τῶν ἵππων συγκατηρίθμηται. Τοῦ γὰρ Θεοῦ βουλομένου τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας αὐτοὺς ἐξηρτησθαι, καὶ μὴ ταῖς οἰκείαις παρασκευαῖς αὐτοὺς ἐπελπίζειν ἐν τοῖς πολέμοις, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαγορεύσαντος. Μὴ ποτε πληθύνῃς σεαυτῷ ἵππον· οἱ τότε ἐγκαλούμενοι τοσοῦτόν τι πλῆθος ἵππων περιεβάλλοντο, ὥστε καὶ ἀριθμὸν ὑπερβαίνειν. Τοῦτο δὲ ἔτι ὑπερβολικῶς ἐκδεξώμεθα (69), ἢ παρὰ τὸ τὰ φαῦλα καὶ ἄλλως ἄτιμα, μὴ ἀριθμεῖσθαι ἐν τῇ Γραφῇ, νομίσωμεν εἰρησθαι τὸ μὴ εἶναι ἀριθμὸν τῶν ἀρμάτων. Τήρει γὰρ, ὅτι ἐν Ἀριθμοῖς οὐ γυνὴ ἀριθμεῖται, ὡς ἀσθενῆς· οὐ παιδίον, ὡς εὐκαταφρόνητον, πλὴν πρωτοτόκων καὶ Λευϊτικῶν (70)· οὐ δούλος, διὰ τὸ ἄτιμον· οὐχ ὁ ἐπίμικτος, διὰ τὸ ἀλλότριον. Οὕτως οὖν καὶ τὰ κακῶς κτηθέντα ἄρματα ἐξω εἶναι τοῦ ἀριθμοῦ λογιζώμεθα.

82. Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν. Τὰ ἐθνικὰ ἐπιτηδεύματα ἀπὸ κληδονισμῶν τὴν ἀρχὴν λαβόντα, διὰ φιλαργυρίας καὶ ἵππομχνίας προκόψαντα, εἰς εἰδωλολατρίαν ἐξώκειλε. Διὰ γὰρ τὸ ἀποστῆναι συμβουλίας Θεοῦ, καὶ κληδόσι προσέχειν, διὰ τὸ μὴ ἐπὶ Θεὸν πεποιθέ-

¹⁶ Matth. vi, 19. ¹⁷ Deut. xvii, 16 ¹⁸ Num. iii, 15, 40.

(68) Ita Colb. secundus et Reg. itidem secundus. Editi vero et tres mss., γενομένων. Mox quatuor mss., συγκατηρίθμηται. Editi, συγκαταριθμεῖται.

(69) Colb. secundus cum Reg. secundo, ἐκλεξώ-

μεθα. Alii duo mss., ἐκδεξώμεθα.

(70) Ubi in editis legitur, Λευϊτῶν, scribitur in aliquibus mss., Λευϊτικῶν.

ναι, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοῦ πλοῦτου ἀδηλότῃ διὰ τὸ τοῖς A
 ψευδέσιν εἰς σωτηρίαν ἵπποις, ἀλλὰ μὴ τῷ δυνατῷ
 συντρίβειν πολέμους, ἐπιστηρῆσαι ἐκ τοῦ ἀκολού-
 θου προῆλθον εἰς τὸ ἐμπλῆσαι τὴν γῆν αὐτῶν βδέ-
 λυγμάτων. Πᾶσα μὲν οὖν πρᾶξις, ἢ παρὰ τὸν ὀρθὸν
 λόγον ἐνεργουμένη, βδέλυγμά ἐστι τῷ θεῷ. Ὡς (71)
 οἱ στομαχῶντες καὶ εὐανάστρεπτοι τὰ μυστρά τῶν
 θαμάτων ἐκτρέπονται· οἶον, περιττωμάτων ἐκβολὰς,
 καὶ ἔλκη δυσώδη, καὶ τὰ τοιαῦτα· οὕτω καὶ αἱ κατὰ
 ἀκαθαρσίαν ἐνεργεῖαι βδέλυγμά εἰσι τῷ ἀγίῳ. Ἐπειδὴ
 κυρίως τὰ εἰδῶλα βδελύγματα (72) λέγειν εθος τῇ
 Γραφῇ, πᾶσαι αἱ μοχθηραὶ φαντασίαι κατὰ ἀναζω-
 γράφῃσιν ἐναποτυπούμεναι τῇ ψυχῇ, βδελύγματά
 εἰσι πληροῦντα τὴν χώραν· τουτέστι, τὴν εὐρυχω-
 ρίαν πᾶσαν τοῦ λογιστικοῦ τῆς ψυχῆς. Καὶ προσ-
 εκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. Ὡ
 ὑπερβολῆς (73) μανίας! Θεὸν νομίζειν τὸ ὑπ' αὐτοῦ B
 γενόμενον, καὶ μὴ συνορᾶν τὴν ἀτοπίαν τοῦ γινομέ-
 νου. Εἰ μὲν γὰρ τὴν ὕλην θαυμάζεις, τί δήποτε καὶ
 τὸν ἀτύπωτον χαλκὸν ἢ λίθον οὐ προσκυνεῖς; Εἰ δὲ
 διὰ τὴν τέχνην, τὰς χεῖρας σαυτοῦ προσκύνει (74),
 τὰς ἐπιβαλοῦσας αὐτῷ τὴν μορφὴν, ἢ τὰ ὄργανα δι' ὧν
 ἀπήρτισας. Πόσῃν δὲ καὶ τὴν ἀνοιαν ἔχει τὸ ἐν τῷ αὐτῷ
 χρόνῳ τριβῆ, καθ' ἣν ἐγλύφετο, ἢ ἐχωνεύετο τὸ ἀφίδρυ-
 μα, μὴ λαθεῖν ἐννοίαν τοῦ γινομένου; Τοῦτο γὰρ
 ἐμφαίνει τὸ (75). Καὶ προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν
 οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. Ἐπειτα μέντοι καὶ τῶν δύο τὸ
 ἕτερον ἐλέσθαι ἀναγκασθήσεται, ἢ μὴ ἔχειν Θεὸν
 πρὶν μορφῶσαι δι' ἑαυτοῦ, ἢ γράσαι τὸν προὑπάρ-
 χοντα, διὰ τὸ (76) ἐπιδειθῆναι ἐτέρου. Ἐπικατ-
 άρατος δὲ πᾶς ἄνθρωπος, ὅστις ποιήσει γλυπτὸν
 ἢ χωνευτὸν, ἔργον χειρῶν τεχνίτου.

83. Καὶ ἐκύψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη
 ἀνὴρ. Σχετλιαστικῶς ἠγοῦμαι ταῦτα εἰρησθαι, οὐ
 φέροντος τῶν ἀνθρώπων τὴν τῆς ἀξίας κατάπτωσιν.
 Ὑπέκυψε, φησὶ, τῷ εἰδῶλι (77) ὁ ἄνθρωπος εἰς
 προσκύνῃσιν, τῶν ἐπὶ γῆς ζώων τὸ τιμιώτατον, τὸ
 μετὰ ἀγγέλους ἐν λογικοῖς τεταγμένον, ὃ τῇ εἰκόνι
 τοῦ Θεοῦ τιμημένος, ὃ τῇ τοῦ λόγου δυνάμει τέχνας
 ἐξευρών. Τὰ (78) ἐν τῇ γῇ ἐπιγνοῦς, φυτῶν καὶ ριζῶν
 καὶ καρπῶν δυνάμεις, θαλάσσης κατατολήσας,
 ἀέρος φύσιν, ἀνέμων γένεσιν, ἀστέρων θέσιν, κινή-
 σεις τούτων, ἀποστήματα, συνδρομάς, τὴν ἐπὶ γῆς
 διακόσμησιν, τὰς πόλεις, τοὺς νόμους, τὰς στρα-

¹⁹ Psal. xxxii, 17. ²⁰ Deut. xxvii, 13.

(71) Sic quinque mss. At editi, ὡσπερ γάρ. Mox D
 Reg. quartus, στομαχοῦντες καὶ εὐανάστρεπτοι.

(72) Alii mss., βδέλυγμα. Alii cum editis, βδελύ-
 γματα. Aliquando post tres mss., βδέλυγμά εἰσι.
 Alii duo cum editis, βδελύγματα. Lege Ducæum.

(73) Ita uterque Colbertinus. Editi, ὑπερβολῆ.
 Mox Colb. secundus, τὸν ὑπ' αὐτοῦ.

(74) Editi, προσκυνεῖς, adoras. Uterque Colberti-
 nus et Reg. secundus cum uno Combef., προσκύνει,
 odora. Vere et recte judicavit Combefisius, id em-
 phasim habere, atque per ironiam dici.

(75) Ita quinque mss. At editi et Reg. primus, καὶ
 τό. Nec ita multe post duo mss., ἀναγκασθηναί.

litati divitiarum confiderint: quod in equis ad sa-
 lutem fallacibus ¹⁹, non in eo qui bella potest con-
 terere, fuerint innixi; inde consequens fuit illos
 eo devenisse, ut terram suis abominationibus com-
 plerent. Omnis igitur actio præter rectam ratio-
 nem patrata, Deo est abominatio. Quemadmodum
 enim qui stomacho, ejusque facili dissolutione la-
 borant, sordida spectacula aversantur: exempli
 causa, excrementorum ejectamenta, ulcera gra-
 veolentia, nec non alia id genus: sic et impuræ
 obscenæque actiones sancto sunt abominatio.
 Quandoquidem Scripturæ mos est idola proprie
 abominationes appellare, vitiosæ omnes imagina-
 tiones instar picturæ cujusdam animo impressæ,
 abominationes sunt regionem implentes; hoc est,
 omnem amplam capacitatem rationis animæ. *Et*
adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum. O quam
 summa stultitia fuerit, id quod quis fecerit, Deum
 existimare, nec rei factæ intelligere ineptiam?
 Etenim, si materiam demiraris, cur etiam æs in-
 forme aut lapidem non adoras? Quod si id facis
 propter artem, tuas ipsius manus quæ æri formam
 indidit, aut certe instrumenta quibus eam for-
 mam absolvisti, adora. Cæterum quanta quoque
 insipientia est in tanto temporis spatio, quo ex-
 sculperetur, aut constaretur statua, ad rei factæ
 cognitionem haud pervenisse? Nam indicat sen-
 sum hunc illud: *Et adoraverunt quæ fecerunt di-*
giti eorum. Denique eo necessitatis adiget, ut
 alterum e duobus eligat: vel ut Deum ante non
 habuerit, quam illum ipse formasset: vel ut ideo
 C alterius indiguerit, quod prior consenuerit. *Male-*
dictus autem homo omnis, quisquis faciet sculptile
aut fusile, opus manuum artificis ²⁰.

83. VERS. 9. *Et incurvavit se homo, et humiliatus*
est vir. Hæc per commiserationem a propheta di-
 cta fuisse puto, quod homines a sua dignitate la-
 psos esse ferre non posset. Incurvavit se, inquit,
 homo ad adorandum idolum, quanquam erat ani-
 malium in terra præstantissimum, secundum an-
 gelos in rationalibus collocatum: qui Dei imagine
 cohonestatus, vi rationis artes excogitavit. Qui
 terrena novit, plantarum scilicet radicumque et
 fructuum virtutes; qui mare nequaquam exti-
 muit; qui aeris cognovit naturam, ventorum ori-
 ginem, stellarum situm, harum motus, intervalla,

(76) Editi, διὰ τοῦτο, non recte. Partim habent
 mss., διὰ τοῦ· partim, διὰ τό.

(77) Hæc verba, Ὑπέκυψε, etc., edita sunt a nô-
 bis eo ordine, quo in duobus mss. inveniuntur. Pau-
 lo aliter disponuntur in editione Parisiensi. Reg.
 secundus et Colb. primus, φησὶν, εἰς προσκύνῃσιν
 τῶν εἰδῶλων. Hoc ipso in loco editi et quatuor mss.,
 καὶ ἐπὶ γῆς ζῶον τό. At Reg. primus ut in textu,
 bene.

(78) Editi et tres mss., τὰ. Alii tres, τὰς. Paulo
 post editi, ἀστέρων θέσιν. At mss. partim cum ipsis
 conveniunt, partim ab eisdem dissident. Alii enim
 habent, ἀστέρων θέσεις· alii, ἀστέρων θέσιν.

concursum, terræ ornatum et ordinem, civitates, leges, exercituum præfecturas, artes, tum quæ ad vitam agendam necessariæ 437 sunt, tum quæ ornamento et ostentationi subserviunt: ille ipse ante idolum procidit, tanquam ab eo salutem rogaturus, adeo ut animatus ab inanimato, et ratione præditus a sensus experti petat. Is a cujus manu subduntur animalia: ad cujus servitutem redacta sunt cuncta animantia per Deum hæc nobis subjicientem, qui in hoc nos ad suam imaginem condidit, quod aquatilibus dominemur simul et terrestribus: ille ipse animantis unius ratione destituti, aut deformis alicujus mulieris, aut viri turpissimi simulacro ne astare quidem pari jure ac conditione audeat, nedum uni brutorum animalium viribus præstantium se sistat: sed cum timore vultuque in terram demisso coram adest, ut qui ob admissum in cælum scelus indignus sit qui oculos ad cœlestem attollat.

84. *Et incurvavit se homo, et humiliatus est vir.* B 84. Καὶ ἔκυψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἄνθρωπος. Ἐπίτασις (82) τοῦ κακοῦ, ἄνδρα τὸν ἀρχικώτερον, τὸν τελειότερον ἐν τῇ νοήσει, δυνατώτερον ἐν ταῖς πράξεσι, τοῦτον τοῦ ἰδίου ἀξιώματος ἐπιλαθόμενον ταπεινωθῆναι ὑπὸ τὸ εἶδωλον. Ὁ εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων, ὁ κεφαλὴν ἔχων ἑαυτοῦ τὸν Χριστὸν, ἐταπεινώθη ὑπὸ τὸ εἶδωλον· καὶ ταῦτα ἄνθρωπος. Τοῦτό ἐστι τῆς συμφορᾶς τὸ χαλεπώτατον. Εἰ γὰρ παιδίον, εἰ γὰρ γυνή, ἦν ἂν τις τῶ μὲν ἐκ τῆς ἡλικίας, τῇ δὲ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἀσθενείας συγγνώμη. Νῦν δὲ ἄνθρωπος ἐταπεινώθη, ὃ πᾶσαν ὑπεραίρει αἰσχύνης ὑπερβολήν. Καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς. Ὡ τῶν ἀπειλούμενων! Ἄρα μὴ διὰ τὴν αἰωνίαν (83) κόλασιν ταῦτα, οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς; Ἔως γὰρ ἐκκληδονίζοντο, ἕως ἀλλότρια τέκνα ἐπλήθουναν (84) παρ' ἑαυτοῖς, ἕως ἐπτόνηντο εἰς ἀργύριον, ἕως ἰππικὸν ἐξηρτύοντο, ἦν ἐλπίς καὶ ἀνέσεως προσδοκία· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν τὸ ἔσχατον τῶν κακῶν ἐκπεπτώκασι, καὶ τοῦ ἰδίου ἀξιώματος μὴ αἰσθανόμενοι, τῶ εἰδώλῳ τὰς ἰσοθέους τιμὰς ἀπονέμουσιν, οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς. Καὶ τοῦτο (85) ἐπ' εὐεργεσία ὁ ἀγαθὸς ἐνεργεῖ. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ἀνεσις ἀκολασίας ἐστὶν ἀφορμὴ (86), οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς: ἵνα ἡ θλίψις γούν ἀνάγκην αὐτοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ μνήμης παράσχῃ. Ὡστε οὐκ ἀπειλή βλαβερά, ἀλλὰ παιδαγωγία σωτήριος τὸ μὴ ἀνεθῆναι. Οὐ μὴ γὰρ σε ἀνώ, φησὶν, οὐδ' οὐ (87) μὴ σε ἐγκαταλίπω.

85. Καὶ νῦν εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κού-

85. VERS. 10. *Et nunc ingredimini in petras, et*
21 Jos. I, 5.

(79) Ita nostri sex mss. At editi, ὁ ἔμφυχος τῶ ἀψύχῳ ὁ λογικὸς τῶ ἀναισθητῶ.

(80) Ita uterque Combef. et alii quatuor. Editi, μνήματι. Nec ita multo post editi, αἰσχίστου ὅς οὐδέ. Sed voculam ὅς inde sustulimus, librorum veterum auctoritate innixi.

(81) Ita sex mss. At editi, ἀνανεῶσαι. Mox editi et duo mss., οὐρανόν. Alii quatuor, οὐράνιον, paulo melius.

(82) Additur particula ὃ ante vocem ἐπίτασις in Colb. primo. Ibidem in Reg. tertio, pro νοήσει legitur, φρονήσει, prudentia præstantiorem.

(83) In aliis mss. scribitur, αἰωνίαν· id aliis, αἰώ-

νιον. Haud longe tres mss., ἀνήσει, male. Alii tres mss. cum editis, ἀνήσω, recte.

(84) Ubi in editis legitur, ἐπλήθουνον, scriptum invenimus in quatuor mss., ἐπλήθουναν· in aliis vero duobus, ἐπλήθύνοντο.

(85) Sic mss. quinque. At nostra editio Paris. cum Reg. primo, τοῦτον, non satis emendate.

(86) In quatuor mss. scriptum reperitur, ἀρχή, sitque libidinis principium. Nec ita multo post aliquot mss., μνήμης παράσχοι.

(87) Ita sex nostri libri veteres. Editi vero, οὐδέ.

πτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Ἄλλη παράκλησις αὕτη πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ τὸ συμφέρον παρακαλοῦσα. Ὡς γὰρ, Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου· Δεῦτε καὶ πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου· οὕτω καὶ τὸ νῦν· Εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου. Ἄρα τίς ἐστὶν οὕτω συκοφάντης τῆς Γραφῆς, ὥστε οἰεσθαι συμβουλεύειν φεύγειν τινὰς ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, ἐν ταῖς κοιλότησι τῶν πετρῶν ἑαυτοὺς κατακρύψαντας; Ἄλλὰ, Ποῦ πορευθῶ, φησὶν, ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· καὶ πάλιν ὁ Κύριος· Ἐὰν πατακρυβῶσιν εἰς τὸν (88) Κάρμηλον, ἐκεῖθεν λήψομαι αὐτούς. Ἐὰν φύγωσιν εἰς τὴν θάλασσαν, ἐκεῖ ἐντελοῦμαι τῷ δράκοντι, καὶ δήξεται (89) αὐτούς. Πῶς οὖν σκέπην ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου συνεβούλευσε προβαλέσθαι τὴν πέτραν; Ἄλλὰ μήποτε μίαν λέγει (90) τῶν κακῶν ἀπαλλαγὴν, ὅσα ἐν τοῖς κατόπιν ἀπηριθμήσατο, τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν σκέπην τῆς πέτρας, τούτῃ ἐστίν, εἰς τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὅπου καὶ Μωϋσῆς ἐτέθη, μέλλων τὸν Θεὸν βλέπειν· ἐκεῖ, φησὶν, Εἰσέλθετε, καὶ κατακρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν· τούτῃ ἐστι, θάψατε ἑαυτούς. Ἴνα τί; Ἴνα συνταφέντες αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ συναποθανόντες, ἐν καινότητι ζωῆς περιπανήσητε, ἀποθανόντες τῇ ἀμαρτίᾳ. Συνάγαγε (91) δὲ τὰ περὶ πέτρας ἐν τῇ Γραφῇ, ὥστε σοι τρανωθῆναι τὸν τόπον. Ἐν πέτρᾳ ὕψωσάς με. Καὶ ἐκ πέτρας ἔπιεν ὁ λαός· ἀλλὰ καὶ μελι εἶχεν ἐκ πέτρας. Καὶ ὁ Ψαλμωδός φησι· Πέτρα καταφυγὴ τοῖς λαγωοῖς. Τὸ καθαρὸν πρὸς κόρον (92)· καὶ ἔλαιον δὲ, ᾧ ἐχρίοντο, ἡ στερεὰ πέτρα παρεῖχε, κατὰ τὴν ᾠδὴν τὴν Μωϋσεώς. Ἐὰν οὖν εἰσέλθητε εἰς τὴν πέτραν, δυνήσεσθε ἐκκλῖναι ἀπὸ τοῦ φόβου Κυρίου (93), ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν, ὅταν μέλλῃ ἀφανίζειν τὰ γήινα, καὶ ἀφανίζειν τὸν χοϊκὸν ἐπὶ τῷ ἀνεμπόδιστον παρέχειν (94) τῷ πνευματικῷ τὴν ζωὴν. Πηάσαι οὖν δεῖ τὴν μετὰ δόξης καὶ ἰσχύος αὐτοῦ ἀνάστασιν, διὰ τοῦ τοιοῦτου τρόπου ἐπιμεληθέντας ἑαυτῶν.

86. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοί, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός. Ἴνα μὴ νομίσης σωματικὴν τινα

²² Psal. cxxxvii, 7, 8. ²³ Amos ix, 3. ²⁴ Colos. ii, 5. ²⁵ Exod. xxxii, 22. ²⁶ Rom. vi, 4. ²⁷ Psal. lx, 3. ²⁸ Num. xx, 11. ²⁹ Deut. xxxii, 13; Psal. lxxx, 17. ³⁰ Psal. ciii, 18. ³¹ Deut. xxxii, 13.

(88) Ita quinque mss; nec aliter scripsere LXX D tur uterque Colb. et Duc. libri H. et H., τὸ καθαρὸν πρὸς κόρον. ubi notes velim in Colb. secundo manum quidem altera, sed antiqua tamen, additum esse ὕψωσας post καθαρὸν· quam vocem in nostra interpretatione expressimus. Exemplar Anglicum et Reg. quartus, τῷ καθαρῷ προσκορόν, unico vocabulo. Reg. tertius, τῷ καθαρῷ πρὸς κόρον. Editi denique et Reg. primus, τῷ καθαρῷ πρόσκαιρον· quod ita interpretatus est Tilmannus: *Ei inquam, qui purus est opportunum suffugium.*

(89) Editi et mss. multi, δήξεται. Exemplar vero Anglicum et Reg. primus, δέξεται, *suscipiet*, corrupte. Codex autem Fr. 1, δείξεται, *ostendet*, non rectius. Librarios vocis similitudine deceptos esse, nemo, opinor, non videt.

(90) Editi, λέγει. At sex mss., λέγει.

(91) Ita unus codex Combef. et quatuor alii. Nostra editio Paris. et Reg. primus, συναγάγεται, gravi mendo.

(92) Viri doctissimi, Ducæus et Combefisius, non parum ponunt operæ ac studii in hoc loco explicando: sed cum nos hunc Commentarium tanti non faciamus, lectiones varias adnotasse satis habebimus. Qui volent, eorum libros adire poterunt. Igi-

abscondimini in terra a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus: cum surrexerit ad conterendam terram. Altera hæc est ad domum Jacob adhortatio, quæ ipsam ad id quod conducibile est invitatur. Quemadmodum enim dixerat (VERS. 3, 5): *Venite et ascendamus in montem Domini: Venite, et ambulemus lumine Domini: ita etiam nunc, Ingredimini in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini.* Num quis ita Scripturam calumniatur, **438** ut ab ea aliquibus existimet dari consilium de capienda fuga a facie timoris Domini, ut sese in petrarum concavis abscondant? Sed inquit, *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es* ²². Et rursus Dominus, *Si absconditi fuerint in Carmelo, illic assumam illos. Si fugerint in mare, illic mandabo draconi, et mordebit eos* ²³ Qua igitur ratione consilium dedit, ut petram ceu tutamen a facie timoris Domini objectarent? Sed fortasse unum hunc esse modum liberationis malorum quæ in superioribus enumerata sunt, ut ingrediantur in integumentum petræ, hoc est, in fidei quæ in Christo est soliditatem ²⁴. Ubi collocatus est Moyses Deum visurus ²⁵; illo, inquit, *Ingredimini et abscondimini in terra*, hoc est, sepelite vosipsi. Quid ita? Ut per baptismum una cum ipsa sepulti ²⁶, ac comortui, in novitate vitæ ambuletis, mortui peccato. Porro quæ de petra in Scriptura occurrunt, in unum collige, quo tibi locus hic fiat clarior et explanatior. *In petra exaltasti me* ²⁷. Et de petra bibebat populus ²⁸; quia etiam de petra habebat mel ²⁹. Atque Psalter ait: *Petra refugium leporibus* ³⁰. Pura aqua ad satietatem usque eis data est: sed et petra dura oleum, quo inungebantur, juxta Moysis canticum ³¹, ministrabat. Itaque, si introieritis in petram, poteritis a timore Domini declinare, cum surget ad conterendam terram: cum terrena est e medio sublaturus, eumque aboliturus, qui ex pulvere ac luto est, ut ei qui spiritualis est, vitam expeditam et omni impedimento solutam præstet. Opus est igitur ut ipsius resurrectionem cum gloria et fortitudine cunctum assequamur, atque hoc modo curam nostri ipsorum suscipiamus.

86. VERS. 11. *Nam oculi Domini sublimes, homo autem humilis.* Ne corporeum quemdam a Deo seces-

(93) Alii mss., Κυρίου· alii cum editis, Θεοῦ.

(94) Editi et duo mss., ἔχειν· sed ratur quispiam vocem ἔχειν huic loco non convenire, in Colb. primo secunda manu, pro ἔχειν scripsit, εἶναι. At Regii primus, tertius et quartus, παρέχειν.

sum suaderi putares, adjecit illud: *Oculi Domini A* *sublimes, homo autem humilis.* Nihil eorum quæ infra geruntur, latet eum, qui e sublimi despectat, cum sub ejus aspectum veniant omnia, nihilque Illius oculis tenebras offendat. *Humilis autem homo*; qui vel se ipse pro nihilo ducit, cum se divinæ majestati comparat, vel qui arrogantem superbientemque spiritum deposuit per modestiam, vel tandem qui per peccatum a pristina sua celsitudine se ipsum dejecit. *Et humiliabitur altitudo hominum.* In superioribus suam humiliabat celsitudinem homo, ac reprehensione erat dignus: siquidem *Incurvavit se homo, et humiliatus est vir.* Hic vero humilitas est perutilis. Cum enim vanus deponitur fastus, cumque ab elatione et a superba celsitudine, necnon a vana de se existimatione ad proprium meritum et conditionem reditur, hæc est **439** humilitas laudabilis. Nam, si confugerint quipiam ad petram, ac sperantes resurrecturos se cum Christo, in terra corpus suum sibi subdant, altitudines ab insipientia natæ concidunt, præcepsque ruit vana sua de se ipsis opinio: vera autem testificatio celsitudinis Deo soli ab ipsis defertur.

87. *Et exaltabitur Dominus solus in die illa.* Veluti ad notam diem, et quæ in confesso sit apud omnes, Scriptura nos remittit. *In die illa,* nempe dierum omnium ultima, quam neque nox intercudit, neque tempus circumscribit: cui neque principium, neque finem lux corporea præbet, sed una est sui similis, immobilis, vespere carens, successioni haud obnoxia. Itaque *in die illa exaltabitur Dominus solus,* cum omnis superbiorum elatio ac fastus concidet. Cæterum omnem beatarum virtutum claritatem præstantissimus gloriæ illius splendor vincit et obscurat. Sive fuerit propheta, sive apostolus, sive fuerint sanctæ et cœlestes potestates; ubi primum exsplenduerit vera illa celsitudo, omnia humilia et abjecta censebuntur. Id ipsum quod dicitur tibi, quæso, finge ab exemplo quodam ex sæculi usu desumpto. Sit aliqua operariorum hominum civitas, qui ex opere quotidiano vix vitæ necessaria sibi comparent: sint rursus hic aliqui aliis supramodum pauperibus opulentiores, qui interim ab istis mendicis prædicentur beati, ac suspiciantur. Deinde rex quispiam in hanc adveniat civitatem, regum omnium ditissimus, qui multum habeat auri argenti- que, et multos lapides pretiosos, alios regali ornameto intectos alios ad ostentationem expositos. Sit vestium illius immensa quædam pulchritudo ac copia singularis. Superet numerum famulorum satellitumque turma: impensam faciat inenarrabilem. Ea sit camelorum et mulorum divitias sarcinasque exportantium multitudo, quæ numerari non possit.

(95) Editi, προσφυγόντων. At mss. sex, προσφυγόντων.

(96) Editi, οὖν ἡμέρᾳ τῇ. At mss. sex uti in contextu. Ibidem tres mss., ὅτε πεσεῖται. Alii mss. cum editis, ὅτι.

(97) Editi, ἐκ τῆς ἐφημερίου. Reg. tertius. ἐκ τῆ

τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἀναχώρησιν συμβουλεύειν, ἐπήγαγε τὸ, Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὕψηλοι, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός. Τὸν ἐξ ὕψους ἀποσκοπεύοντα οὐδὲν τῶν κάτω λανθάνει, πάντων ὑπ' ὄψιν ὄντων, καὶ μηδενὸς ἐπισκοτοῦντος τοῖς ὀφθαλμοῖς. Ταπεινός δὲ ἄνθρωπος, ἢ ὁ τῇ συγκρίσει τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρεπείας τὸ μηδὲν ἑαυτὸν λογιζόμενος· ἢ ὁ διὰ μετριοπάθειαν τὸ ἀλοζονικὸν ἀποθέμενος φρόνημα· ἢ ὁ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐκ τοῦ προτέρου ὕψους ἑαυτὸν καταβρίψας. Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων. Ἐν τοῖς κατόπιν τὸ ὕψος ἐταπεινοῦτο, καὶ κατηγορίας ἀξίως ὁ ἄνθρωπος· Ἐκυψε γὰρ ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἄνθρωπος. Ἐνταῦθα δὲ ὠφέλιμος ἡ ταπεινώσις. Ἡ γὰρ ἀπόθεσις τοῦ ματαίου φρονήματος, καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ ἐπάρματος καὶ ὕψους ἀλαζονικοῦ καὶ οἰήματος διακένου πρὸς τὴν οἰκείαν ἀξίαν ἐπάνοδος, ταπεινώσις ἐστὶν ἐπαινετή. Τῶν γὰρ προσφυγόντων (95) τῇ πέτρᾳ, καὶ ἐν τῇ γῆ ἑαυτῶν ποιησάντων τὸ σῶμα ἐν ἐλπίδι τῆς μετὰ Χριστοῦ ἀναστάσεως, πίπτει μὲν τὰ ἐξ ἀλογίας ὑψώματα, καὶ ἡ περὶ ἑαυτῶν ὑπόληψις αὐτῶν ματαία· ἀναπέμπεται δὲ παρ' αὐτῶν μόνον τῷ Θεῷ ἡ ἀληθῆς μαρτυρία τοῦ ὕψους.

87. Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ὡς ἐπιγινωσκομένην ἡμέραν, καὶ ὑπὸ πάντων ὁμολογουμένην ὁ λόγος ἡμᾶς ἀναπέμπει. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῇ ἐσχάτῃ πασῶν ἡμερῶν, ἣν οὔτε νῦν διακόπτει; οὐ χρόνος περιορίζει, οὐ σωματικὸν φῶς ἀρχὴν αὐτῇ παρέχει καὶ τέλος, ἀλλὰ μία ἐστὶν ὁμοία πρὸς ἑαυτὴν, ἀκίνητος, ἀνέσπερος, ἀδιάδεκτος. Ἐν οὖν τῇ ἡμέρᾳ (96) ἐκείνῃ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος· ὅτε πεσεῖται μὲν πᾶν ὑπερηφάνων φρόνημα· πᾶσα δὲ λαμπρότης τῶν μακαρίων δυνάμεων τῇ ὑπερβολῇ τῶν μαρμαρυγῶν τῆς δόξης ἐκείνης ἐναφανίζεται. Κἂν προφήτης ᾖ, κἂν ἀπόστολος, κἂν ἄγιοι δυνάμεις ὡσεὶ καὶ ὑπερκόσμοι· ἐκφανέντος τοῦ ἀληθινοῦ ὕψους, πάντα ταπεινὰ λογισθήσεται. Νόησόν μοι ἀπὸ τίνος τῶν κατὰ τὸν βίον ὑποδείγματος τὸ λεγόμενον. Ἔστω τις πόλις χειροτεχνῶν ἀνδρῶν ἐν τῆς ἐφ' ἡμέραν (97) ἐργασίας μόλις τὰ ἀναγκαῖα τὰ πρὸς τὸν βίον ποριζομένων· εἶναι δὲ τινὰς ἐνταῦθα τῶν καθ' ὑπερβολὴν πενήτων εὐπορωτέρους, μακαριζομένους τέως ὑπὸ τῶν πτωχευόντων καὶ ἀποβλεπομένων· εἶτα ἐπιδημήσαι τινὰ τῇ πόλει βασιλέα, πάντων βασιλέων πλουσιώτατον, πολὺν μὲν τὸν χρυσὸν ἔχοντα, πολὺν δὲ τὸν ἄργυρον, πολλοὺς δὲ λίθους, τῶν πολυτιμῶν, τοὺς μὲν ἐν τῷ κόσμῳ τῷ βασιλικῷ ἐπικειμένους, ταῦς δὲ εἰς ἐπίδειξιν προβεβλημένους, ἐσθλῆτός τι κάλλος καὶ πλῆθος (98) ἀμύχανον, οἰκετῶν καὶ δορυφόρων πλῆθος ἀριθμὸν ὑπερβαῖνον, διαπάνην ἀμύθητον, καμῆλων καὶ ἡμιόνων ἀμύθητόν τι χρῆμα τὸν πλοῦτον σκευαγωγόντων, ἵππους χρυσῶ καὶ τάπησιν ἀλουργοῖς κατακεκοσμημένους, τοὺς

ἐσημέρας. Alii quatuor mss., ἀνδρῶν ἐφ' ἡμέραν. Reg. quartus ita, ut edidimus.

(98) Illud, καὶ πλῆθος, ex quatuor mss. addidimus. Aliquanto post sex mss., χρῆμα τὸν πλοῦτον σκευα. Editi, χρῆμα τῶν πλοῦτον σκευα. Id quod fortasse melius videri poterit.

μὲν ὑπηρετοῦντας, τοὺς δὲ προπομπεύοντας. Τί ἂν ἐπὶ τῇ τούτου (99) θεᾷ παθεῖν τὸν πτωχὸν δῆμον ἐκείνον, τὸν τέως τὰ μικρὰ θαυμάζοντα τοὺς ἑαυτῶν ὑπερέχοντας; οὐχὶ ἀισχυνηθῆναι μὲν ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ κρίσει, πάντων δὲ καταφρονῆσαι τῇ πρὸς τὸ ὑπερέχον συγκρίσει, μόνῳ δὲ δόξαν καὶ πλοῦτον τῷ ἀληθῶς πλουσίῳ προσμαρτυρεῖν; Οὕτω τοίνυν ἕσον ἀποκρύπτεται τὸ ὕψος καὶ τὸ μέγεθος τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, πολλὰ δόξει εἶναι τὰ ὑψηλὰ καὶ μεγάλα παρὰ τοῖς ἐν ἐσχάτῃ πτωχείᾳ καθεστηκόσιν. ἐπὶ δὲ ἐκφανῆ τὸ ὄντως σοφόν. καὶ τὸ ἀληθινῶς δυνατὸν, οὐδεὶς οὔτε σοφός, οὔτε δυνατός (1) λογισθήσεται. Οὕτω ποτὲ καὶ Μωϋσῆς ἰσχυρόφωνον καὶ βραδύγλωσσον ἑαυτὸν ὠμολόγει, ἐπειδὴ Θεοῦ λαλοῦντος πρὸς αὐτὸν ἤκουσε. Καὶ Ἀβραάμ ὅτε Θεὸν εἶδεν, ἑαυτὸν (2) γῆν καὶ σποδὸν ὠμολόγει. Οὐδεὶς οὖν ἀξιούμενος ἐνορᾶν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητι καὶ σοφίᾳ, δυνήσεται ἢ ἑαυτῷ ἢ ἄλλῃ σοφίαν ἢ δύναμιν μαρτυρῆσαι. Οἱ γὰρ ἅγιοι πάντες οἶον (3) φῶς εἰσι λυχνιαῖον ἐν μεσημβρίᾳ σταθῆρᾷ ὑπεραυγαζόμενον τῷ ἡλίῳ. Διὰ τοῦτα ὑπερύψωθῆσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

alteri sapientiam vel potentiam vindicare poterit. Sancti enim omnes quasi lumen sunt lucernarum in meridie ferventissima et clarissima: quod majori solis luce obtunditur ac superatur. Quamobrem supra modum *exaltabitur Dominus solus in die illa.*

88. Ἡμέρα γὰρ Κυρίου (4) ἐπὶ πάντα ὕβριστήν καὶ ὑπερήφανον. Τάχα πρώτη ἀμαρτία ὕβρις καὶ ὑπερηφανία· εἴπερ ὁ διάβολος ἐξέκβρισε τῷ κόρῳ τῶν περὶ αὐτὸν ἀγαθῶν ἀπέστη Θεοῦ, καὶ συναπάστησεν ἑαυτῷ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, λέγων. Ἐπάνω τῶν ἀστρῶν θήσομαι τὸν θρόνον μου· καὶ καθιῶ ἐν ὄρει ὑψηλῷ ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς βορρᾶν. Ἀναθήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν (5), ἕσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. Διὰ τοῦτο ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐκδίκησις ἄρχεται. Καὶ εἰ τις μέντοι τυφωθείς εἰς κρίμα ἐμπέπτωκε τοῦ διαδόλου, μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ οἰονεὶ δημιουργοῦ τῆς ὑπερηφανίας καταδικασθήσεται· Κύριος γὰρ ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται. Ἔοικέ πως ἀρχὴ τῆς ὑπερηφανίας ἡ ὕβρις εἶναι. Ὁ γὰρ διαπτύων τοὺς ἄλλους, καὶ (6) τὸ μηδὲν ἡγούμενος, ἀλλὰ τοὺς μὲν πτωχοὺς, τοὺς δὲ δυσγενεῖς, τοὺς δὲ ἀμαθεῖς ὑπολαμβάνων, ἐκ τῆς ὕβρεως ταύτης εἰς τὸ μόνον ἑαυτὸν οἶσθαι εἶναι σοθὸν, συνετὸν, εὐγενῆ, πλούσιον, δυνατὸν ὑποφέρεται (7)· ἀρχὴν πρὸς τὸ ὑπερηφανεῦσθαι τὴν ὑπεροψίαν λαμβάνων. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπερηφανεῦσθαι, τὸ ὑπερφαινεσθαι τῶν πολλῶν ἐπιχειρεῖν. Ἐν δὲ τῷ τούτῳ (8) ποιεῖν, ἐξουδενοῖ μὲν τὸν πλησίον,

³² Exod. iv, 10. ³³ Gen. xviii, 27. ³⁴ Isa. xiv, 13, 14. ³⁵ I Petr. v, 5.

(99) Editi, τούτων. At sex mss., τούτου. Mox velim animadvertas illud, τὰ μικρὰ, locum occupare non suum: siquidem ante vocem ὑπερέχοντας poni debuerat. Alioquin enim ridicula ac falsa dicerentur, cum populus quemvis seipso præstantiorem non parum, sed valde admodum miraretur. Haud longe quinque mss., τῇ οἰκείᾳ. Editi et Reg. primus, τῇ ἰδίᾳ.

(1) Editi, δυνατός τις. Abest τις a nostris mss.

(2) Vocem ἑαυτὸν e nostris mss. addidimus.

(3) Editi, οἶοναι. Sed variant libri veteres. Alii habent, οἶον· alii, ὡς. Statim mss. aliquot, μεσημβρία σταθερᾷ. Codex Fr. 1 cum editis, σταθῆρᾷ.

Habeate quos auro stragulisque purpureis exornatos, quorum alii inserviant, alii vero pompæ præeant. Eo rege conspecto, quo affectu tangi putas inopem illum populam, cui hactenus fuerant admirationi ii qui se essent paulo præstantiores? Nonne existimas eum suo ipsius iudicio confundendum esse ac pudore suffundendum? Annon ob institutam cum maioribus divitiis comparationem omnes parvi facturus est? Nonne ei soli qui vere dives est, gloriam et divitias suo testimonio est attributurus? Ad hunc igitur modum quandiu celsitudo ac magnitudo sapientiæ virtutisque Dei absconditur, multa iis qui in extrema **440** paupertate constituti sunt, videbuntur esse excelsa ac magna: sed simul atque vera sapientia, veraque potentia sese in conspectum dederit, nemo aut sapiens, aut potens reputabitur.

Ita et Moyses quondam cum Deum audisset ad se loquentem, hæsitantium linguæ ac loquendi tarditatem qua laborabat, confitebatur³². Quin et Abraham quando Deum vidit, se profitebatur terram esse ac cinerem³³. Nemo igitur eo quod dignus habeatur qui videat Dei bonitatem ac sapientiam, aut sibi aut

88. VERS. 12. *Dies enim Domini super omnem contumeliosum et superbum.* Fortassis primum peccatum contumelia fuit ac superbia: siquidem diabolus, bonorum quibus dotatus fuerat fastidio, contumeliosum se præbens descivit a Deo, secumque adversarias potestates adduxit ad defectionem, dicens: *Super astra ponam solium meum, et sedebo in monte excelso super montes excelsos, qui sunt ad aquilonem. Ascendam super nubes: ero similis Altissimo*³⁴. Ea de causa illinc initium ducit vindicta. Enimvero, si quis fastu elatus ac tumens, in diaboli iudicium inciderit, una cum principe et quasi superbiæ opifice condemnabitur: *Dominus enim superbis resistit*³⁵. Videtur quodam modo contumelia origo esse superbiæ atque principium. Nam cæteros qui aspernatur, ac pro nihilo eos ducit, alios quidem egenos, alios vero ignobiles, alios autem inscios esse ratus, per hanc contumeliam eo devenit, ut se solum existimet esse sapientem, intelligentia præditum, nobilem, divitem, potentem: quippe superbiendi initium ex aliorum contemptu sumit. Conniti namque ut aliis plurimis videaris præstantior, hoc ipsum superbia est. Porro dum id efficit, nihili

(4) Editi et mss. nostri, Κυρίου. Sed apud LXX vox Σαοαώθ additur, quæ quoque in Vulgata exprimitur: *Quia dies Domini exercituum super omnem superbum.*

(5) Editi, νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Sed illud, τοῦ οὐρανοῦ, cum in nostris mss. et apud LXX non legatur, delevimus.

(6) Sic libri veteres. Editi vero, ἄλλους ο.

(7) Codex H., ὑπερφέρεται.

(8) Editi, ἐν δὲ τούτῳ, non recte. At mss. plerique omnes, ἐν δὲ τῷ τούτῳ, bene. Ibidem mss. nonnulli, ἐξουδενεῖ. Haud ita multo infra Reg. primus et editi, διὰ τοῦτο καὶ ἡ. At deest καὶ in reliquis mss.

quidem facit proximum, se ipsum vero jactat. Est insuper superbiæ origo contumelia, superbia itidem malus fons est, et origo superbiæ; superbia est contumeliæ fetus. Quapropter vindicta exercebitur in omnem contumeliosum et superbum. Siquidem peccata quæ quamdam inter se cognationem habent, pari ratione puniuntur. Inducet ergo vindictam ille Domini dies celeberrimus in omnem contumeliosum et superbum. Nos autem, qui sumus commiseratione digni, totu die in iis malis versantes, ne intelligimus quidem qualia sint mala, quæ sunt a nobis admissa: *Maledici regni Dei hæreditatem non accipient*³⁶. Nos tamen maledicimus, atque inter conviciandum non animadvertimus verba isthæc quæ nunc profero, mihi esse in die Domini objicienda, meamque viam interseptura, atque instar muri futura esse, quem nemo transcendere potest. Quis nostrum se ipse supra modum non offert? quis proximum non aspernatur? Contumelia autem est quid majus quam maledicentia. Hæc enim duntaxat linguæ est dedecus et probrum; contumelia vero aliquid re ipsa ad ignominiam eorum qui contumelia lacesuntur, molitur. Qui quidem elatus est, potest hodie, si velit, ad humilium abjectionem **441** descendere; periculum vero fuerit ei qui nunc humilis est, ne ad superbiorum elationem transferatur. Enimvero cum quis se credit ad humilitatis pertigisse apicem, id ipsum elati animi argumentum est, et præter modum efferri adversus eum qui in peccatis versari videtur, gravis est superbia, quam passus fuit adversus publicanum Phariseus.

89. *Et super omnem excelsum et sublimem.* Vitio eidem excelsus obnoxius est atque sublimis, ut qui affectu tantummodo a contumelioso et superbo differat. Hic namque adversum ceteros contumeliam superbiæque adhibet; ille vero, etiam cum solus est, plus æquo se ipsum effert, animique vanitate se sustollit, ac erigit. Atque ut intelligas quis sit prorsus sublimis, tui ipsius reminiscere, qualis in juventutis tuæ vanitate fueris: si quando usquam dum solus tibi vacares, vitæ rationem ac studia attendisti; quam facile mentis cogitatione a principatu in principatum, a dominatu in dominatum concurreres, comparares divitias, domos extrueres, reponeres aurum et argentum, prædia colligeres, ex quibus singulis annis tot tantaque tibi redirent talenta, haberes famulos innumeros, artes omnis generis, proventus ex his emergentes, armenta equorum, ovillos greges boumque armenta, opes ex his provenientes, uxorem, liberos, ac eorum sobolem; afficeres amicos beneficiis: te de inimicis vindicares, principatum obtineres civitatum, deinde et gentium; ac tandem regnum occupares. Vides quemadmodum ejusmodi animus præ levitate sua elatus sit et sublimis? Nusquam constitit, sed ultra id quod

ἑαυτὸν δὲ ἀποσεμνύνει. Καὶ ἔστιν ἡ ὕβρις ὑπερηφανίας ἀρχὴ, καὶ ἡ ὑπερηφάνια κακὸν ἔγγονόν ἐστι τῆς ὕβρεως. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκδίκησις ἐπὶ πάντα ὕβριστὴν καὶ ὑπερήφανον. Αἱ συγγενεῖς γὰρ ἀμαρτίαι ὁμοιότροπως κολάζονται. Ἐπάξει οὖν ἡ διαβόητος ἡμέρα τοῦ Κυρίου τὴν ἐκδίκησιν ἐπὶ πάντα ὕβριστὴν καὶ ὑπερήφανον. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἔλαεινοί, πᾶσαν ἡμέραν ἐν τοῖς κακοῖς τούτοις στρεφόμενοι, οὐδὲ συνίεμεν ὅποια κακὰ ἀμαρτάνομεν· λοιδόροισι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Καὶ ἡμεῖς λοιδороῦμεν, ἐν αὐτῶν τῶν λοιδόρειν μὴ συνιέντες, ὅτι ταῦτα ἃ νῦν ἀφήμι ῥήματα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἀντιστήσεται μοι, καὶ διακόψει μου τὴν ὁδόν, καὶ ὡς περ τεῖχλον γενήσεται ὑπερθαθῆναι μὴ δυνάμενον. Τίς ἡμῶν ἑαυτὸν οὐχ ὑπεραίρει (9); τίς τὸν πλησίον οὐ διαπτύει; Ἡ δὲ ὕβρις πλέον τί ἐστὶ τῆς λοιδόριας. Ἡ μὲν γὰρ γλώσσης ἐστὶ μόνον ἀτιμία· ἡ δὲ ὕβρις καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπ' αἰσχύνῃ τῶν ὕβριζομένων ἐπίνοιαν ἔχει. Δυνατὸν μέντοι σήμερον βουλευθέντι τῶν ὑψηλῶν καταλθεῖν εἰς τὴν τῶν ταπεινῶν ταπεινώσιν· καὶ τῶν νῦν μέντοι ταπεινῶν κίνδυνος ἀντιμεταστῆναι εἰς τὸ τῶν ὑπερηφάνων ὕψωμα. Αὐτὸ γὰρ τὸ ὑπολαβεῖν περὶ ἑαυτοῦ εἰς τὸ ἄκρον τῆς ταπεινώσεως ἐληλυθέναι, ὕψωμάτός ἐστιν ἀφορμὴ καὶ τὸ τοῦ σφόδρα δοκοῦντος ἐν ἀμαρτίαις εἶναι κατεπαρθῆναι, ὑπερηφάνια δεινὴ, ἣν ἔπαθεν ὁ Φαρισαῖος κατὰ τοῦ τελωνου.

89. Καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετέωρον. Τῆς αὐτῆς κακίας ἐστὶ καὶ ὁ ὑψηλὸς καὶ μετᾶωρος, διαφέρων πρὸς τὸν ὕβριστὴν καὶ ὑπερήφανον τῇ σχέσει μόνον. Ὁ μὲν γὰρ καθ' ἑτέρων τῇ ὕβρει καὶ τῇ ὑπερηφανίᾳ κέχρηται· ὁ δὲ, καὶ μόνος ὢν, ἑαυτὸν ὑπεραίρει, καὶ μετεωρίζει τῇ ματαιότητι τοῦ νοῦς, καὶ ἀνοήσοι. Καὶ ἵνα μοι νοήσης τὸν ἀκριβῶς μετέωρον, ἀνάμνησον σεαυτὸν ἐν τῇ ματαιότητι τῆς νεότητός, σου, εἴ ποτε κατὰ σεαυτὸν γενόμενος ἔλαβες ἐννοίαν τοῦ βίου, καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων· πῶς εὐκόλως κατὰ τὴν φαντασίαν τοῦ νοῦ ἐπέδραμες ἀρχὰς ἐξ ἀρχῶν, δυναστείας ἐκ δυναστειῶν, πλοῦτον περιεβάλου, οἰκίας ὑκαδόμησας, χρυσὸν καὶ ἄργυρον (10) ἀπέθου, κτήσεις συνήγαγες, τόσα καὶ τόσα τάλαντα κατ' ἔτος προσκομιζούσας, οἰκέτας ἔσχεες μυρίους, τέχνας παντοδαπὰς, τὰς ἐκ τούτων προσόδους, ἀγέλας ἵππων, ποιμνία καὶ βουκόλια, τὰ ἐκ τούτων χρήματα, γυναῖκα καὶ παῖδας, καὶ τούτων τὰ ἔκγονα (11), φίλους εὐεργέτησας, ἐχθροὺς ἡμόνῳ, ἤρξας πόλεων, εἶτα ἔθνῶν, τὸ τελευταῖον καὶ ἐβασίλευσας. Ὁρᾶς πῶς ὑπὸ κορυφότητος ὁ τοιοῦτος νοῦς ὑψηλὸς ἐστὶ καὶ μετέωρος; Οὐδαμοῦ ἐστήρικται, ἀλλ' ὑπὲρ τὰ ἀδύνατα, ὑπὲρ τὴν φύσιν φέρεται. Ἀπειλεῖται εὖν καὶ τοῖς μετεώροις τὰ φοβερά τῆς ἡμέρας. Ἀμαρτία γάρ

³⁶ I Cor. vi, 10.

(9) Editi et duo mss., ὑπερέχει. Alii quatuor mss., ὑπεραίρει, rectius.

(10) Editi et Reg. primus ἀργύριον. Sed in aliis

quinque mss. ἄργυρον legitur.

(11) Pro ἔκγονα aliquot mss. habent, ἔγγονα.

ἔστι, φησίν, ὁ μετεωρισμός. "Ἀκουε γὰρ τοῦ (12) Κυρίου λέγοντος· Καὶ μὴ μετεωρίζεσθε. Καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐν τοῖς κατορθώμασι ἀριθμεῖ τὸ μὴ μετεωρισθῆναι, μηδὲ ὑψωθῆναι. Κύριε γὰρ, φησίν, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου. "Ἔστι μέντοι καὶ ἐπαινετικῶς ὑψωθῆναι, ὅταν μὴ μικροπρεπῆς ᾖ, μηδὲ ταπεινὰ μεριμνῶν, ἀλλὰ διεγρηγερμένος τὸ φρόνημα, καὶ τῷ ἀναστήματι τῆς ἀρετῆς ὑπὸ μεγαλοψυχίας καὶ μεγαλονοίας κεκοσμημένος. Τὸ τοιοῦτον ὕψος τῆς γνώμης ἀποδεκτὸν, τὸ ἀταπεινῶτον ἐν θλίψεσι, τὸ ὑπερφρονοῦν τῶν ἐπὶ γῆς. Τοιοῦτος ὁ τὸ πολίτευμα ἔχων ἐν οὐρανοῖς, ὁ τὴν καρδίαν ἐπτοημένην ἔχων εἰς τοὺς ἐκεῖ θησαυρούς. Καὶ ἔοικε τοῦτο τὸ ὕψος τῆς διανοίας, πρὸς τὴν ἐκ τοῦ τόφου ἔπαρσιν, τὴν αὐτὴν ἔχειν διαφορὰν (13), τὴν ἀληθινὴν εὐεξία πρὸς τὴν ἐξ ὕδερου γινομένην τῆς σαρκὸς ἐπανάστασιν. "Ὁγκωταί μὲν γὰρ τὸ σῶμα, ἀλλ' ὑπουλόν ἐστι καὶ νοσεῖ.

Intumescit quidem ac turget corpus, sed subter ægrum est et morbosum.

90. Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου τῶν ὑψηλῶν καὶ μετεώρων. Ἡολα κακία, φησὶ, τῆς κέδρου, ὅτι καὶ τὸ ταύτης ὑψηλόν, ὅπερ ἐκ φύσεως αὐτῇ πρόσσεστιν, εἰς ἐξέτασιν ἄγεται; Διὰ τί δὲ ὅλως καὶ ταῖς ἐν τῷ Λιβάνῳ κέδροις ἀπειλεῖ τὴν ἡμέραν ὁ λόγος; "Ὅτι μὲν οὖν περὶ ἐμφύγων ὁ λόγος τῶν πεφυσιωμένων, καὶ μετὰ ἀναισθησίας ἐχόντων τὴν ἔπαρσιν, οὐδεὶς ἀντρεῖ. Ἀλλὰ διὰ τί κέδροι; καὶ διὰ τί, τοῦ Λιβάνου; Διὰ κέδροι φυτὸν εἰσιν, ἀχρηστων καρπῶν οἰστικά, εἰς (14) ὕψος μάλιστα ἀξάνομενοι, καὶ ἀεὶ ἐπιδιδούσαι κατὰ τὴν προσθήκην τοῦ χρόνου, οὔτε γηρῶσαι ῥαδίως, οὔτε εὐκόλως κατασηπόμενοι· ὁ δὲ Λίβανος ὄρος εἰδωλολατρίας τὸ παλαιὸν ἦν. "Ἰνα οὖν τὰς ἐκεῖ ἐμφιλοχωρούσας (15) ὀλεθρίους δυνάμεις ἐνδείξηται ἡμῖν, κέδρους ἀνόμασε τοῦ Λιβάνου τὰ ὑψώματα τῆς πονηρίας, τὰ ἐπαιρόμενα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν καὶ ὁ ψαλμὸς φησίν, ὅτι Συντρίψει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Δύναται δὲ τὰ ἐν ἀνθρώποις ἀλαζονικὰ ἔθθη ἄνευ αἰτίας τινὸς ἀκολουθῆσαι πρὸς τὴν φυσίωσιν ἐπαιρόμενα διὰ τῶν κέδρων αἰνίσσεσθαι. "Ἔστι γὰρ καὶ ἐν φυσιώσει ἢ πιθανῇ τις αἰτία τὴν ἔπαρσιν ἐμποιοῦσα, ἢ πάντῃ ἄλογος. Οἶον (16), φρονεῖ τις ἐφ' ἑαυτῷ δι' ἐγκράτειαν· φρονεῖ διὰ σωφροσύνην, φρονεῖ διὰ τὸ ἐν ταῖς προσευχαῖς ἐπίμονον· κακῶς μὲν ποιεῖ παρ' ὃ δεῖ φρονῶν, πλὴν ἀλλ' ἔχει ἀκλουθίαν τὸ ὕψωμα. Ὁ τοιοῦτος ὑψηλὸν μὲν ἐστὶ φυτὸν, ἀλλ' ἐγκαρπον· ὁ δὲ ἄνευ ἐργασίας τινὸς ἀγαθῆς, ἢ διὰ πλοῦτον, ἢ δι' εὐγένειαν, ἢ διὰ σώματος ἰσχύον μετεωριζόμενος, κέδρος ἐστίν, ἀκάρπῳ ζωῇ καὶ ἀν-

fieri potest, ultra naturæ conditionem fertur. Itaque quæ sunt in die illa formidanda, sublimibus interminatur. Nam, inquit, elatio, peccatum est. Audi enim Dominum dicentem: *Et nolite in sublime tolli* ³⁷. Et beatus David inter virtutes, et præclara facinora enumerat, si quis se in sublime non evehat neque sustollatur. *Domine enim, inquit, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei.* ³⁸ Potes tamen laudabiliter exaltari, cum animum non despondes, neque vilia aut abjecta curas, sed experfecto animo et alacri, atque virtutis sublimitate per animi excelsitatem ac magnitudinem ornatus es. Talis animi elatio commendatur, si animus in afflictionibus non abjicitur, si terrena contemnuntur. Talis est, cujus est conversatio in cælis, cujus cor thesauris illic reconditis inhiat. Porro idem videtur interesse discrimen inter hanc animi celsitudinem et superbiam, elationem, quod inter corporis habitudinem ac carnis tumorem ex aqua intercute profectum intercedit

est et morbosum.

90. VERS. 13. *Et super omnes cedros Libani excelsas et sublimes.* Dixit quispiam: Quodnam vitium inest cedro, ob quod et ipsius altitudo sibi a natura indita ad examen adducatur? Cur etiam prorsus diem illam cedris Libani Scriptura comminatur? Nemo it inficias quin sermo de anima **442** præditis habeatur, qui tument ac turgescunt, ac sensu expertes sese efferunt. Sed ecquid cedri? et quam ob causam cedri Libani? Cedri arbores sunt, quæ fructus usibus haud idoneos ferunt, crescuntque in amplissimam altitudinem, et pro temporis progressu semper augentur, vix senescunt, vixque putrescunt: Libanus autem olim mons erat idololatriæ. Itaque ut exitiosas potestates illic commorantes nobis indicaret, altitudines nequitiæ, adversus Dei scientiam se attollentes ³⁹, cedros Libani nominavit, de quibus ait psalmus: *Confringet Dominus cedros Libani* ⁴⁰. Porro superba hominum ingenia citra ullam æquam rationem ad tumorem usque elata per cedros possunt significari. Enimvero etiam in animi tumore aut elatio gignitur ex speciosa aliqua causa, aut ratione nulla nititur. Exempli gratia, quispiam sibi nimium arrogat propter continentiam: seipse ob temperantiam effert, jactat se ob suam in precibus perseverantiam: plane perperam agit, dum præterquam quod decet, gloriatur: verumtamen rationem prætextumque habet elatio. Qui ejusmodi est, arbor quidem est excelsa, sed fructifera; qui vero sine bono ullo opere sese extollit, puta, vel propter divitias, vel generis splen-

³⁷ Luc. xii, 29. ³⁸ Psal. cxxx. 1. ³⁹ II Cor. x, 5. ⁴⁰ Psal. xxviii, 5.

(12) Addita est e quibusdam mss. particula γάρ. Reg. primus, ἀκουσον, τοῦ.

(13) Ita nostri sex mss. At editi, ἔπαρσιν, διαφορὰν λαβεῖν. Statim tres mss., ἐξ ὕδερου. Alii quidam mss. cum editis, ἐξ ὕδερων. Subinde unus ms., ὀγκωταί.

(14) Editi et tres mss., καρπῶν, αἱ καὶ εἰς, haud recte. Reg. tertius, καρπῶν εἰστικά καὶ εἰς quod

quidem per se mendosum est, sed ita tamen, ut ad veram lectionem proxime accedat. Regii primus et quartus, καρπῶν οἰστικά, *fructuum feraces*. optime.

(15) Editi et duo mss., φιλοχωρούσας. Alii quatuor, ἐμφιλοχωρούσας.

(16) Ita tres libri antiqui. Deest οἶον in editis et in aliis quibusdam mss.

dorem, vel ob corporis robur, cedrus est, cum de vita infructuosa et inuili superbiat. Jam vero cur adjunctum est, *Libani*? Quia sicut arbores in montibus fixæ alienam accipiunt altitudinem: ita qui obtinent divitias aut potestatem, aut majorum gloriam, rebus nihil ad se pertinentibus ad præbendam suæ elationi occasionem abutuntur. Quin et laudantur cedri: *Saturabuntur ligna Domini, cedri Libani, quas plantavit* ⁴¹. Imo ad dandam Deo gloriam ligna fructifera cedrique omnes admittuntur ⁴²; ut ostendatur nihil esse suapte natura malum nihilque a Deo alienatum, sed singula ex se in causa esse cur a Deo aut abscedant, aut cum ipso jungantur. Ideo et adhibitæ ad construendum templum cedri, ex Libano, uti historia docet, fuerant exportatæ, quod possit idololatria in sanctitatem transmutari. Quocirca modo quidem confringitur cedrus, cum a Libano non separatur: modo vero cum relicta vetustate, evadit digna cui sanctitas conferatur. Uno verbo animalium indoles, speciesque arborum ad variam mentis humanæ affectionem designandam assumuntur.

91. *Et super omnem arborem glandis Basan.* Arboris alius fit mentio, ut ostendat humanam vitam comminationis judicio fore obnoxiam. Nam indoles inhumana, inflexibilis, omnibus obnitens et adversa, ex communi more quercui **413** comparatur. Arbor autem illa fructum quidem affert, sed porcino esui idoneum. Quapropter nominavit ignominie arborem: siquidem Basan ad ignominiam denotandam usurpant. Quorum igitur gloria uberem ignominie fructum parit, etiam in illos dies Domini impinget. Quin et idololatriam vocari ignominiam deprehendimus, uti in tertio Regnorum libro Elias ad Achaab loquitur: *Et nunc mitte, et congrega ad me omnem Israel in montem Carmeli, et prophetas ignominie, et prophetas lucorum: quadringentos viros manducantes mensam Jezabet* ³⁴. Quia igitur *Arbor omnis quæ non facit fructum bonum, exciditur, et in ignem mittitur* ⁴⁴, arboribus etiam ignominie, diem Domini tanquam horrendam et formidabilem interminatur

⁴¹ Psal. ciii, 16. ⁴² Psal. cxlviii, 7. ⁴³ III Reg. xviii, 49. ⁴⁴ Matth. iii, 10.

(17) Dissidere inter se hoc loco libros veteres notum est: nec mirum videri debet, si alius aliter legat. Ducæus codicum suorum H. et J. et Vulgatæ, atque Procopii auctoritate fretus, legi debere putat, ξύλα τοῦ πεδίου, *ligna campi*: sed reclamat Combesius, aitque sibi videri potius legendum esse, ξύλα τοῦ Κυρίου, *ligna Domini*, ob fidem videlicet codicis F. 1, et psalmorum non paucorum, et exemplaris Hebraici. Præterea viro erudito licebat Symmachi, Hieronymi, Theodoretii, Regii tertii, Colbertini secundi, quintæ et sextæ editionis testimonium proferre ad idem ostendendum. Vicissim Ducæus opinionem suam auctoritate LXX interpretum Eusebii que et Regii quarti confirmare poterat. Nec illud silentio prætereundum, in Colbertino primo scriptum reperiri secunda et recenti manu, ξύλα τοῦ δρυμοῦ, *ligna memoris*. Hic quoque monere juvat, illa, ὁ Ἑβραῖος καὶ οἱ λοιποὶ, τοῦ Κυρίου. τεθεικασί, quæ apud Nobilium in modum scholii le-

ονήτω ἐπαγαλλόμενος. Διὰ τί δὲ καὶ τοῦ Λιβάνου; Ὅτι ὡσπερ τὰ ἐπὶ τῶν ὄρων πεπηγότα φυτὰ ὑφεί αλλοτρίῳ συγκέχρηται, οὕτως οἱ πλοῦτον, ἢ δύναμιν, ἢ δόξαν προγόνων ὑποδαλλόμενοι, τοῖς κατ' οὐδὲν προσήκουσιν εἰς ἀφορμὴν τῆς οἰκείας ἐπάρσεως ἀποκέχρηται. Εἰσὶ μέντοι καὶ ἐπαινούμεναι κέδροι. Χορτασθήσεται τὰ ξύλα τοῦ Κυρίου (17), αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφότευσε. Καὶ εἰς τὴν δοξολογίαν παραλαμβάνεται ξύλα καρποφόρα, καὶ πᾶσαι κέδροι· ἵνα δειχθῇ, ὅτι οὐδὲν τῇ φύσει πονηρὸν, οὐδὲ ἡλλοτριωμένον Θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἑαυτῶν αἰτίαν ἕκαστα ἢ ἀφίσταται ἀπὸ (18) Θεοῦ, ἢ προσοικειοῦται αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ εἰς κατασκευὴν τοῦ ναοῦ συντελέσασαι κέδροι ἐκ τοῦ Λιβάνου ἦσαν καταγεκομισμέναι (19), τῆς ἱστορίας παραδεικνυούσης, ὅτι δυνατὸν ἐξ εἰδωλολατρίας εἰς ἀγιασμὸν μεταβαλεῖν. Διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν συντρίβεται κέδρος, ὅταν ἀχώριστος ᾖ τοῦ Λιβάνου· ποτὲ δὲ, ὅταν καταλιποῦσα τὰ ἀρχαῖα, ἀξία τοῦ ἀγιαζεσθαι γένηται. Καθόλου μέντοι καὶ τὰ τῶν ζώων ἦθη καὶ τὰ τῶν φυτῶν εἶδη εἰς τὸ ποικίλον τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων λαμβάνεται.

91. Καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασάν. Ἄλλου φυτοῦ μνήμη, πρὸς ἔνδειξιν ἀνθρωπέου βίου ὑποπεσεῖν ἀπειλουμένου τῇ κρίσει. Τὰ γὰρ σκληρὰ ἦθη καὶ δύσεικτα ἀντιτύπως πρὸς πάντα καὶ ἀντιβατικῶς διακειμένα, καὶ ἡ κοικὴ συνήθεια δρυὶ παρεικάζει. Φέρει δὲ τὸ δένδρον τοῦτο καρπὸν, ἀλλὰ χοίρων τροφήν. Διὰ τοῦτο δένδρον αἰσχύνης ὠνόμασε· τὸ γὰρ Βασάν εἰς τὴν αἰσχύνην μεταλαμβάνουσιν. Ὡν οὖν ἡ δόξα τῆς καρποφορίας αἰσχύνη ἐστὶ, καὶ ἐπὶ τούτοις (20) ἔσται ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου. Καὶ δὲ καὶ τὴν εἰδωλολατρίαν αἰσχύνην εὖρομεν λεγομένην, ὡς ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν Ἡλίας λέγει πρὸς τὸν Ἀχαάβ· Καὶ νῦν ἀπόστειλον καὶ συνάθροισον πρὸς μὲ πάντα Ἰσραὴλ εἰς ὄρος τὸ Καρμήλιον, καὶ τοὺς προφῆτας τῆς αἰσχύνης, καὶ τοὺς προφῆτας τῶν ἀλσῶν, τετρακοσίους ἀνδρας ἐσθίοντας τράπεζαν (21) Ἰεζάβελ. Ἐπεὶ οὖν πᾶν δένδρον μὴ ποιῶν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται, ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα καὶ τοῖς

guntur, ipsa esse verba antiquissimi interpretis Eusebii. Aquila et Theodotio, ut scribit Ducæus, utrumque amplexi sunt, ξύλα τοῦ πεδίου Κυρίου, *ligna campi Domini*. Nos nihil quidquam in contextu mutandum censuimus. Hoc ipso in loco uterque Colb. et duo Regii, ἐφότευσας. Editi et Regii primus et tertius, ἐφότευσεν.

(18) Ita uterque Colbertinus et Reg. secundus. Deest ἀπό in reliquis mss. et in excusis.

(19) Prior editio Paris. et quinque mss., κατακεκοσμημέναι, *exornatæ*, inepte. Posterior editio et Colb. secundus, κατακεκομισμέναι, *exportatæ*, apte: et ita legitur Tilmannus.

(20) Colb. secundus, τούτους. Haud longe aliquot mss., εὖραμεν λεγομένην.

(21) Illud loquendi genus, ἐσθίοντας τράπεζαν, *manducantes mensam*, Hebraismus est; idemque valet, atque id quod Vulgata legitur, *comedunt de mensa*.

δένδροις τῆς αἰσχύνης ὡς φοβερὰ ἀπειλεῖται. Διὰ (22) A τοῦτο καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Βασάν Ὁγ προσηγόρευται. Ὁγ δὲ ἐρμηνεύεται διάφραξις· ὡς τῶν ἔργων τῆς αἰσχύνης τὴν ὁδὸν ἡμῖν τῆς σωτηρίας ἀποφρασσόντων. Πόρνοι γάρ, καὶ μοιχοί, καὶ μαλακοί, καὶ ἀρσενοκοῖται, καὶ πάντες τῆς αἰσχύνης ἐργάται ὑπὸ τοῦ Ὁγ βασιλεύοντος, τοῦ τὴν ἀπὸ Θεοῦ διακοπὴν ἐνεργοῦντος· ὃν συντρίβει ὁ Κύριος ἐπ' ἐλευθερίᾳ τῶν κρατουμένων. Ἐξομολογεῖσθε γάρ τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός, τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους, καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιούς, τὸν Σηὼν καὶ τὸν Ὁγ.

92. Καὶ ἐπὶ πᾶν ὄρος, καὶ ἐπὶ πάντα βουνόν, καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὑψηλόν. Ὡσπερ τὰ ὄρη πρὸς τοὺς βουνοὺς τὴν κατὰ μέγεθος ἔχει διαφορὰν, τῷ δὲ λοιπῷ τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις ἐστίν· οὕτω καὶ αἱ (23) B ἐναντία δυνάμεις τῇ μὲν προαιρέσει ἀλλήλαις ἐοικασί, τῷ δὲ μεγέθει τῶν ἀδικημάτων διεννηόχασιν. Εἰκότως οὖν καὶ κατὰ τούτων ἡ (24) ἡμέρα Κυρίου Σαβαώθ ἐνστήσεται. Τί δὲ βούλεται τὸ, Καὶ ἐπὶ πάντα πύργον; Ὁ πύργος ἐντὶν ὑψηλὸν σκοπευτήριον πρὸς φυλακὴν πόλεως, καὶ γινώσιν ἐφόδων πολεμικῶν ἐπιτήδειον. Τοιοῦτος ἡμῖν δέδοται καὶ ὁ νοῦς, φυλακτικὸς τῶν ἀγαθῶν, προορατικὸς τῶν ἐπιβούλων. Τοῦτον οὐ γρη῏ ἐν ἑαυτῷ οὐδὲ διὰ τῶν γήινων τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνοδὸν πραγματεύεσθαι. Καταβαίνει γάρ ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν κάτω πεσόντα διὰ τὸ φρόνημα, καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν αὐτοῦ συμφωνίαν διασπᾶ ἐπ' εὐεργεσίᾳ καὶ σωτηρίᾳ. Περὶ τῆς τούτου οἰκοδομῆς κελεύει ἡμᾶς ὁ Κύριος καθίσαντας ψηφίσαι, εἰ ἔχομεν τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν, ὡς δηλοῖ αὐτῇ ἡ σύμφρασις τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸν οὖν ὑψηλόφρονα νοῦν, καὶ ὑπέρογκον, καὶ πάντας ἐξευτελιζόντα, καὶ ἑαυτὸν μακαρίζοντα φοβεῖσθαι· ὁ λόγος τὴν ἡμέραν Κυρίου βούλεται. Καὶ ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑψηλόν. Πάλιν τεῖχος ἔρυμά ἐστι πρὸς φυλακὴν πόλεων πεποιημένον, καὶ τὰς προσβολὰς τῶν πολεμίων ἀποκρουόμενον· οὕτως εἰσὶ τινες καὶ λόγοι, οἱ μὲν ἐκ τῆς ἀληθείας αὐτῆς περικεῖμενοι ἡμῖν, τὸ ἀκαθαίρετον τῶν σωτηριῶν δογμάτων διατηροῦντες· οἱ δὲ ἐκ τῆς ἐξωθεν ἐπινοίας πρὸς ὀχύρωσιν ψεύδους καὶ φυλακὴν ματαιότητος ἐπιτετηθευμένοι. Ἡ γὰρ τῆς διαλεκτικῆς δύναμις τεῖχος ἐστὶ τοῖς δόγμασιν, οὐκ εἴωσα αὐτὰ εὐδιάρπιστα εἶναι καὶ εὐάλωτα τοῖς βουλομένοις. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν τῆς Ἱερουσαλήμ τεῖχη ἀνάγραπτά ἐστὶν ἐπὶ τῶν χειρῶν τοῦ Κυρίου· τὰ δὲ Ἱεριχοῦντος ὑπὸ Ἰησοῦ καθαιρεῖται, φωνῇ D μόνῃ διαλυόμενα. Ἄνω μὲν οὖν μόνον τὰ ὑψηλὰ καταγορεῖται· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὰ ἰσχυρὰ τινὰ μετὰ τοῦ ὑψους ἔχοντα· τὴν ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς μεθόδοις πιθανότητα ἐπὶ πολὺ κραταιωθεῖσαν καὶ ὑψωθεῖσαν τεῖχος ὑψηλὸν τροπικῶς λέγοντες τοῦ προφήτου, καὶ

Scriptura. Quare et rex Basan Og appellatus est. Og autem interpretatur *obstructionem*, quod turpitudinis opera salutis nobis viam præcludant ⁴⁶. Scortatores enim, adulteri, molles, et qui concumbunt cum masculis, omnesque ignominie operarii Og ipsi eos a Deo præcidenti ac separanti, ceu regi subjiciuntur; quem conterit Dominus, ut ii, quibus dominatur, liberentur. *Confitemini enim Domino quoniam bonus qui percussit reges magnos, et occidit reges fortes, Seon et Og* ⁴⁶.

92. VERS. 14, 15. *Et super omnem montem, et super omnem collem, et super omnem turrim excelsam.* Quemadmodum montes a collibus magnitudine discrepant, sed in reliquis omnino inter se conveniunt: ita et contrarie potestates proposito quidem et consilio sibi invicem sunt consimiles, sed scelestorum magnitudine differunt. Merito igitur dies Domini Sabaoth illos invadet. Quid autem hoc sibi vult: *Et super omnem turrim?* Turris specula est eminens ad tuendam civitatem, et ad bellicos incursus cognoscendos accommodata. Mens quoque ejusmodi concessa nobis est, bonorum custos, et quæ insidiantes prospiciat ac deprehendat. Hunc neque per se neque per res terrenas ascensum ad cælum moliri oportet. Ad ipsam enim ob fastum deorsum prolapsam descendit Dominus, ac beneficii et salutis ergo, hanc ipsius cum malo necessitudinem conspirationemque dissipat. Jubet de hujus ædificii fabrica Dominus, ut sedentes compute-mus, an ea quibus opus est ad perficiendum, habeamus, uti ipsum Evangelii consilium declarat ⁴⁷. Vult igitur Scriptura ut hanc Domini diem formidet ac metuat animus illic, qui de se alte sentit ac ultra modum intumescit, quique aspernatur omnes, et se ipse prædicat beatum. *Et super omnem murum excelsum.* Rursum murus septum est ac munimen ad custodiendas civitates, et ad hostiles impetus propulsandos exstructum: ita sunt et sermones quidam, quibus ab ipsa veritate præcingimur et munimur, qui vim salutarium dogmatum inexpugnabilem tuentur: alii vero ab externa astutia ad corroborandum ~~444~~ mendacium et ad retinendam vanitatem magna cum diligentia sunt excogitati. Vis namque dialectices, dogmatum est murus, quæ ea a quibuslibet qui vellent, facile interverti, aut facile expugnari non sinit. Quapropter muri quidem Jerusalem manibus Domini descripti sunt ⁴⁸: at Jerichontinæ civitatis mœnia solo clamore diruta, a Jesu evertuntur ⁴⁹. Superius quidem ea sola quæ excelsa erant, reprehensa sunt; hic vero ea

⁴⁶ I Cor. vi, 10. ⁴⁷ Psal. cxxv, 1, 17-20. ⁴⁸ Luc. xiv, 28. ⁴⁹ Isa. xlix, 16. ⁵⁰ Jos. vi, 20.

(22) Editi, Καὶ διὰ. At deest καὶ in mss., nonnullis; nec dubium quin melius absit.

(23) Sic mss. aliquot. Vocula αἱ in editis desiderabatur. Mox quidam mss., ἀλλήλαις. Alii cum editis, ἀλλήλοις. Mox editi, ἀλλήλαις διεννηόχασιν. sed inde vocem ἀλλήλαις sustulimus, tum quod eo loco

otiosa sit, tum quod in nostris sex mss. non reperiatur.

(24) Sic mss. nostri omnes. Aberat articulus ab editis. Statim quinque mss., ἐνστήσεται. Editi vero et Reg. primus, ἐκστήσεται. Subinde mss. nonnulli, φυλακὴν πόλεων.

etiam quæ aliquod robur celsitudini conjunctum A nacta sunt, coarguuntur. Nimirum propheta vim persuadendi in argumentis demonstrativis sitam, tropice murum excelsum nuncupat, et eum in Domini die asseverat eversum iri.

93. VERS. 16. *Et super omnem navem maris.* Ænigmata sunt ad exercendam mentem nostram proposita, ut ne oscitanter audiamus Scripturam, neve animum in terram desigamus. Postquam de animo alta cogitante, nec de se demisse aut humiliter sentiente sermonem habuit, consequenter juxta idem allegoriæ genus etiam de corporibus loquitur. Non enim dies illa Domini inanimatis navibus formidabilis est et extimescenda, sed iis, qui per sua corpora in amaro hujus vitæ fluctu jactantur. Quemadmodum enim navigia onere degravata non nisi ægre vehi possunt, ac facile subeunt naufragium: ita et corpora quæ plurimis ac uberibus deliciis ad corpulentiam vergunt, per voluptatem voragini perditionis innata nautia, maris naves appellantur. Vice versa collaudantur navigia, quibus utuntur qui ad operationem in aquis multis faciendam in mare descendunt ⁵⁰, et de quibus in psalmo ad divinas laudes celebrandas composito dictum est: *Illic naves pertranseunt* ⁵¹. Quæ enim naves mare trajiciunt, nec in eo permanent, nec fluctibus immerguntur, illæ laudantur: atque adeo qui in carne degunt, nec militant secundum carnem, sed hujus vitæ calcant fluctum, eoque superiores fiunt, operationem in aquis multis faciunt. Ejusmodi sunt quicumque se in hac vita demittunt, ut aliquos eorum qui in profundo demersi sunt, lucrentur. Quapropter Domini opera noverunt, ut qui operum Domini et rerum in profundo ⁵² admirationem moventium intelligentiam pro operationis mercede receperint. *Et super omnem aspectum pulchritudinis navium.* Audiant isthæc qui in ornando corpore studium ponunt, ac in his spectandis curiosius immorantur. Nec enim navium aspectus noxius est: sed noxia est corporis quod concupiscitur contemplatio. Erit igitur dies Domini super omnem aspectum pulchritudinis navium. Quamobrem qui viderit mulierem ad concupiscendum, in corde suo mœchatus est ⁵³. Quin et mulier quæ ideo se exornat, ut libidinosa incontinentium desideria ad se

445 94. VERS. 17. *Et humiliabitur omnis homo.* D Hisce verbis Scriptura declaravit, omnia quæ antea allata sunt, in ænigmate et abscondite fuisse de hominibus dicta. Siquidem post contumeliosum et superbum, post excelsum et sublimem, post omnem cedrum Libani, post omnem arborem glandis

⁵⁰ Psal. cvi, 23. ⁵¹ Psal. ciii, 26. ⁵² Psal. cvi, 24.

(25) Sic tres libri veteres. Alii tres, τοῦ μὴ ἀργῶς ἀκούειν. Nostra vero editio Paris., τοῦ μὴ ἀργῶς ἀκούομεν. ubi voculam, τοῦ, παρέλκειν constat. Reg. secundus, μὴ οὖν ἀργῶς.

(26) Particulam γάρ, quæ in excusis legitur, auctoritate quinque mss. delevimus.

(27) Notat Combesisius, interpretem legisse, τροφῆν, aitque eam scripturam sibi magis probari. Certe et nobis quoque magis placet: quoniam tamen

καθαίρεθῆσθαι αὐτὸ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου διεβεβαιουμένου.

multum invalescentem et in sublime exurgente

93. Καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης. Αἰνίγματα ἔστι πρὸς τὴν γυμνασίαν τοῦ νοῦ ἡμῶν προβεβλημένα, μὴ ἀργῶς ἀκούωμεν (25) τῆς Γραφῆς, ἵνα μὴ χαμαὶ τὸν νοῦν καταβάλωμεν. Εἰπὼν (26) περὶ τοῦ νοῦ τοῦ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντος, καὶ μὴ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγομένου, ἀκολουθῶς ἐν τῷ αὐτῷ εἶδει τῆς ἐπικρύψεως καὶ περὶ σωμάτων διαλέγεται. Οὐ γὰρ φοβερὰ τοῖς ἀψύχοις πλοίοις ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα, ἀλλὰ τοῖς διὰ τῶν σωμάτων ἐὸ τῷ ἀλμυρῷ κλύδωνι τοῦ βίου τούτου σαλευομένοις. Ὡσπερ γὰρ τὰ πλοῖα καταβαρυνόμενα τῷ φόρτῳ, δυσάγωγά ἐστι, καὶ εὐκόλα πρὸς ναυάγιον· οὕτω καὶ τὰ σώματα, ὅσα πολλῇ καὶ δαφιλεῖ τῇ τροφῇ (27) εἰς πολυσαρκίαν καταπεφόρτισται, διὰ φιληδονίαν, τῷ βυθῷ τῆς ἀπωλείας ἐπινηχόμενα, πλοῖα θαλάσσης λέγεται. Ἔστι μέντοι καὶ ἐπαινούμενα πλοῖα τὰ ὑπηρετοῦντα τοῖς καταβαίνουσιν εἰς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῷ (28) ποιῆσαι ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, καὶ περὶ ὧν ἐν τῷ ψαλμῷ τῆς δοξολογίας εἴρηται, ὅτι Ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται. Τὰ γὰρ διαβαίνοντα τὴν θάλασσαν πλοῖα, ἀλλὰ μὴ ἐναπομένοντα αὐτῇ, μηδὲ καταβαπτιζόμενα τοῖς κύμασιν, ἐπαινεῖται· καὶ οἱ ἐν σαρκὶ δὲ ζῶντες, καὶ μὴ κατὰ σάρκα στρατευόμενοι, καταπατοῦντες τὸν κλύδωνα τοῦ βίου, καὶ ὑψηλότεροι αὐτοῦ ὄντες, ποιῶσιν ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς· ὅσοι (29) συγκαταβαίνουσι τῷ βίῳ ἐπὶ τῷ κερδῆσαι τινὰς τῶν βεβουλισμένων. Διὰ τοῦτο εἶδον τὰ ἔργα Κυρίου, μίσθον τῆς ἐργασίας τὴν σύνεσιν τῶν ἔργων Κυρίου καὶ τῶν ἐν τῷ βυθῷ θαυμασίων λαμβάνοντες. Καὶ ἐπὶ πᾶσαν θέαν πλοίων κάλλους· Ἀκουέτωσαν οἱ περὶ τὸν καλλωπισμὸν τοῦ σώματος ἔχοντες, καὶ οἱ περὶ τὴν τούτων θέαν περιέργως ἐσχολακότες. Οὐ γὰρ ἡ τῶν πλοίων θεὰ βλαβερά· ἀλλ' ἡ πρὸς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος κατανόησις. Ἔσται οὖν ἡ ἡμέρα Κυρίου ἐπὶ πᾶσαν θέαν πλοίων κάλλους, διότι ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐμοίχευσε· καὶ ἡ καλλωπιζομένη γυνὴ πρὸς τὸ τὰς ἐπιθυμίας ἐφ' ἑαυτὴν (30) τῶν ἀκολάστων κινῆσαι, ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς ἤδη μεμοίχευται.

alliciat, jam in corde suo adulterium commisit.

94. Καὶ ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος. Ἐκ τούτων ἔδειξεν ὁ λόγος, ὅτι τὰ προάγοντα πάντα ἐν αἰνίγματι καὶ περικεκαλυμμένως περὶ ἀνθρώπων εἴρητο (31). Μετὰ γὰρ τὸν ὑβριστὴν καὶ ὑπερήφανον, καὶ μετὰ τὸν ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, μετὰ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου, μετὰ πᾶν δένδρον βαλάνου Βα-

⁵³ Matth. v, 28.

scriptum invenimus in nostris mss., τροφῆν, idcirco quidquam mutare in vulgatis nolimus.

(28) Editi, τό. At sex mss., τῷ.

(29) Pro ὅσοι scripsit Procopius, ὅτε id quod cuiuspiam fortasse rectius videri poterit.

(30) Alii mss., ἐφ' ἑαυτὴν. Alii cum editis, ἐφ' ἑαυτῇ.

(31) Editi, εἴρηται. At sex mss., εἴρητο.

σάν, μετὰ πάντα πύργον ὑψηλόν, μετὰ πᾶν τεῖχος ὑψηλόν, μετὰ πᾶσαν θείαν πλοίων κάλλους· τότε φησὶ· Ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος· τουτέστι πᾶσα ἰδέα τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν καταπεσεῖται. Εἰσῆχθημεν δὲ ὡσπερ εἰς κοινὸν διδασκαλεῖον τὸν κόσμον (32) τοῦτον οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἐκελεύσθημεν, νοῦν τε λαβόντες, καὶ ὀφθαλμοὺς εἰς κατανόησιν ἔχοντες, οἷον ἀπὸ γραμμάτων τινῶν τῶν κατὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ διοίκησιν τοῦ παντός τὸν Θεὸν ἀναγνῶναι· ἵνα οἱ θέλοντες περὶ τὴν τῆς ἀληθείας ζήτησιν καταγίνεσθαι, ἐξ ὧν εἰλήφασιν ἀφορμῶν, ἱκανῶς παρασκευασμένοι, καὶ τῆς πρόσωπον (33) πρὸς πρόσωπον θεῶς τῶν καλῶς ζητηθέντων ἀξιωθῶσιν, ἢ παραπολὺ τῆς ἀληθείας παρενεχθέντες, ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῷ ψεύδει καταισχυρθῶσιν· Ὅτι γινόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ἠὲ χαρίστησαν. Τῶν μὲν γὰρ ἁγίων ὁ νοῦς οὐχ ὄρα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκούει τῆς κτίσεως τὰ περὶ δόξης Θεοῦ διηγουμένης· Οἱ οὐρανοὶ γὰρ (34), φησὶ, διηγούνται· δόξαν Θεοῦ. Οἱ δὲ τῶν φαινομένων πλέον μὴδὲν συνιέντες. Ἐματαιώθησαν, καὶ ἐσεβάσθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα.

95. Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Φωτὸς ἀναφανέντος, ἀφανίζεται σκότος, καὶ ὑγείας παρούσης, τὰ ὀχληρὰ τῆς νόσου πέπνυται· καὶ ἀληθείας ἀποδειχθείσης, τοῦ ψεύδους ἡ φύσις ἐλέγχεται (35). Καὶ τοῦ ἀληθινῶς ὑψηλοῦ γνωρισθέντος, ὅσον ἐστὶν ὑπὲρ πάντα νοῦν ὑψηλόν καὶ μετέωρον· καὶ πάσης τῆς ἀληθινῆς θεωρίας καταληφθείσης, τὸ πρότερον ὑψηλὰ καὶ μετέωρα (36) εὐκαταφρόνητα δόξει. Μόνος οὖν Θεὸς τὸ ἀληθινῶς ὑψηλόν καὶ μέγα παρὰ πάσης λογικῆς φύσεως μαρτυρηθήσεται, τῶν τέως ἠπατημένων τὰς ἐπὶ τοῖς καθέκαστον ψευδοδοξίας ἀποθεμένων.

96. Καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψουσιν, εἰσενέγκαντες εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς τὰς σχισμάς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. Ἐπειδὴ πολλάκις ἡ Γραφή ὁμοίως περὶ τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ κρίσει διαλέγεται, καὶ περὶ τῶν δύο παρουσιῶν ἐπιπεπλεγμένως ἀπαγγέλλει ἐνίοτε· ἠγοῦμεθα τὰ νυνὶ ταῦτα περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λέγεσθαι· εἰ καὶ ὅτι μὴδὲ πρὸς τὰ μέλλοντα καὶ προσδοκώμενα ἀπ᾿ αὐτοῦ τῶν προκειμένων ἡ ἐννοία. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίαν ἡ περὶ τὰ χειροποίητα σπουδῆ παρέρριπται. Οὐκέτι μὲν ἀγαλματοποιοὶ σπουδάζον-

A Basan, post omnem turrim excelsam, post altum omnem murum, post omnem aspectum pulchritudinis navium, tum subjungit: *Humiliabitur omnis homo; hoc est, omnis species malorum in hominibus decidet.* Porro nos homines in mundum quasi in communem scholam sumus introducti, atque tum mente donati, tum oculos ad intelligendum habentes, Deum tanquam ex quibusdam litteris per dispensationem gubernationemque universi exaratis cognoscere jussi sumus: ut qui vellent veritatem indagare, iis quæ acceperere subsidiis abunde instructi, digni fierent qui facie ad faciem res recte disquisitas contemplerentur; vel si longe a veritate aberrarent, coram ipsa veritate ob mendacium confunderentur: *Quoniam cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt*⁵⁴. Mens enim sanctorum non videt modo, sed audit etiam creaturam ea quæ ad Dei gloriam pertinent edisserentem: *Cæli enim, inquit, enarrant gloriam Dei*⁵⁵. Hi vero præter ea quæ ob oculos sunt posita, nihil intelligentes, *Vani facti sunt, et ea quæ condita sunt, Conditore præterito, venerali sunt ac coluerunt*⁵⁶.

95. *Et exaltabitur Dominus solus in die illa.* Evanescent tenebræ, luce exoriente: simulatque adest sanitas, desinunt morbi molestiæ: apparente quoque veritate mendacii natura arguitur. Itidem cum is qui vere excelsus est, omnemque intellectum excelsum ac sublimem superat. innotuerit, cumque apprehensa fuerit omnis vera contemplatio: quæ prius excelsa censebantur et sublimia, videbantur esse contemnenda. Itaque ubi primum ii qui hactenus fuerant decepti, falsas suas de rebus singulis opiniones deposuerint, natura omnis ratione prædita veram celsitudinem magnitudinemque Deo uni convenire testabitur.

96. VERS. 18, 19. *Et manufacta omnia abscondent, inferentes in speluncas, et in scissuras petrarum, et in foramina terræ, a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendum terram.* Quandoquidem Scriptura multis in locis pari ratione de Christi in carnem adventu, atque de eo quo ad judicium venturus est, sermonem facit, etiam nonnunquam de utroque adventu conjunctim loquitur: quæ nunc occurrunt, de assumpta humanitate dicta esse arbitramur, etiamsi eorum quæ proponuntur sensus non etiam alienus sit ab iis, quæ futura sunt ac sperantur. Enimvero post Christi adventum, studium quod ad manufacta conferebatur evanuit. Non jam in aliquo nu-

⁵⁴ Rom. i, 21. ⁵⁵ Psal. xviii, 1. ⁵⁶ Rom. i, 22, 25.

(32) Editi, εἰσῆλθομεν... εἰς τὸν κόσμον. At quinque mss. uti in contextu.

(33) Vocem πρόσωπον ex quinque mss. adjecimus.

(34) Rursus voculam γὰρ addidimus, secuti fidem librorum quorundam veterum.

(35) Editi et tres mss., πέπνυται.. ἐλέγχεται. Alii tres mss., νόσου ἐλέγχεται... φύσις γνωρίζεται. Ali-

quanto post, ubi legitur in editis et in aliquot mss., ὅσον ἐστίν, Duceus in codice F. Scriptum invenit, ὅς ἐστιν· quam scripturam tuentur quoque Regii tertius et quartus: nec dubium habemus quin auctor ita scripserit.

(36) Editi, μεγάλα. At nostri sex mss. μετέωρα in quorum tribus hoc tamen vitii est, quod inepte πρότερα legatur pro πρότερον.

mero ponuntur statuarii, et quæcunque antiquitus colebantur, 446 non jam ipsis par studium imperitur: sed in speluncas, cavernas, et abstrusissima loca dejecta sunt. Quæ enim eatenus delituerant in ignorantie tenebris, ea, luce exorta, viderunt, lignum videlicet tanquam lignum, et lapidem ut lapidem. Neque jam ex forma hisce rebus circumposita in errorem inducuntur, sed ex propria ipsarum natura eas agnoscunt. Nam Christi adventus qui universo orbi est salutaris, dæmonibus fuit terrore; et nunc loca adeo decantata ceu fallacie officinas dereliquerunt. Non amplius Delphi: non amplius oracula: atque conticescit quidem mulier fatidica: bibitur vero fons Castalius; et tamen qui bibunt, sanam retinent mentem, fugit Amphiarus; Amphilocus nusquam apparet, abolitæ statuæ, sed et invisibiles potestates a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus recessere. Ex quo crux nominatur, fugata idola sunt. Porro phantasmata eorum qui mendaciis, tum de Deo, tum de re quavis in quæstionem adducta excogitatis, fide: adhibent si cuilibet animæ fuerint insculpta, sunt etiam idola. Atque quandiu vis et explanatio veritatis non intelligitur, sua quisque figmenta veneratur, ac colit: posteaquam autem celsitudo et præstantia ejus qui plane verus ac verax est illuxerit, tunc sua quique dogmata ideo condemnantes, quod eorum animo fallaces species objectæ essent, jam mendacii imagines mente conceptas delere festinant, ipsas veluti in speluncis et foraminibus recondentes. Quippe jam ex hac ipsa vi et efficacia vident terribilem Dei et ad abolendas cunctas res corporeas, et veluti ad conterenda terrena virtutem ac fortitudinem; quod fit ut spiritalia manifestentur. Quin et oportet ipsam ejus qui terrestris est imaginem deleri, ut imago ejus qui cælestis est videndam se præbeat. Itaque falsas de Deo opiniones qui habent, spiritalem quamdam in se ipsis idololatriam exsuscitantes, ea quæ non sunt, tanquam si essent, animos sibi fingunt; atque se ipsi obnoxios reddunt maledictioni, quæ dicit, *Maledictus omnis homo qui faciet sculptile et fusile, abominationem Domino, opus manuum artificis, et ponet illud in occulto*⁵⁷.

97. VERS. 20, 21. *Die enim illa ejiciet homo abominationes suas argenteas et aureas, quas fecerunt ad adorandum vana, et vespertiliones: ad intrandum in cavernas firmæ petrae, et in scissuras petrarum, a facie timoris Domini, a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad conterendam terram.* Recondi

⁵⁷. Deut. xxvii, 15.

(37) Allii mss. cum editis, Χριστοῦ, alii, Κυρίου.

(38) Uterque Colb. et Reg. secundus, Ἀμφιάραος. Allii tres mss., Ἀμφιάρεως, quod idem esse nemo non videt; perinde ac si quis diceret usitate, λαός. aut Attice, λαός. Editi, Ἀμφιάρεω.

(39) Ita sex mss. Editi vero simpliciter, τετυπωμένα.

(40) Ita quatuor mss. Præter unum Conbefsianum. Vox ὄντως in editis, deerat. Statim editi, ψεῦ-

ται, οὐδὲ ὅσα ἦν ἐκ παλαιοῦ θεραπεύόμενα τῆς ἰσῆς ἐπιτυχάνει σπουδῆς, ἀλλ' ἐν σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὀπαῖς, καὶ τοῖς ἀφανεστάτοις παρερρίθη τόποις. Εἶδον γὰρ, τοῦ φωτὸς ἀναλάμψαντος, τὰ ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας τέως διαλανθάνοντα, τὸ ξύλον ὡς ξύλον, καὶ τὸν λίθον ὡς λίθον· οὐκέτι ἐκ τοῦ περικειμένου χαρακτῆρος αὐτοῖς ἀπατώμενοι, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπαρχούσης φύσεως ἐπιγινώσκοντες. Φοβερά γὰρ δαίμοσιν ἢ σωτήριος τῷ κόσμῳ παντὶ τοῦ Χριστοῦ (37) ἐπιδημία· καὶ καταλελοίπασιν νῦν τοὺς περιβοήτους τόπους, τὰ τῆς ἀπάτης ἐργαστήρια. Οὐκέτι Δελφοί, οὐκέτι τὰ χρηστήρια· καὶ σιωπᾶ μὲν ἡ πρόμαντις, πίνεται δὲ ἡ Κασταλία, καὶ σωφρονοῦσιν οἱ πίνοντες· φυγὰς δὲ Ἀμφιάραος (38)· ὁ Ἀμφίλοχος οὐδαμοῦ, καὶ τὰ ἀφιδρύματα ἐξηφάνισται· καὶ αἱ ἀόρατοι δυνάμεις ὑποκεχωρήκασιν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ ὀνομάζεται ὁ σταυρὸς, ἐφυγαδεύθη τὰ εἰδῶλα. Εἰδῶλα μὲντοι ἐστὶ καὶ τὰ ἐκάστη τῆ ψυχῆ ἐντετυπωμένα (39) φαντάσματ' τῶν τὰ ψευδῆ ὑπολαμβάνοντων, εἴτε περὶ Θεοῦ, εἴτε περὶ οὐτινοσοῦν τῶν ζητουμένων. Καὶ ὅσον μὲν ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ τῆς ἀληθείας φανέρωσις οὐ νοεῖται, ἕκαστος περιέπει τὰ ἴδια ἀναπλάσματα· ἐπὶ δὲ τὸ ὕψος καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ὄντως (40) ὄντος ἀληθοῦς ἐκφανῆ, τότε ἕκαστος τῶν ἰδίων δογμάτων κατεγνωκῶς, ὡς ψευδῶς αὐτοῦ τῆς ψυχῆς φαντασιονμένης, ἐξαφανίσει σπουδάζει τὰ τοῦ ψεύδους νοήματα, οἷον εἰ σπηλαίοις καὶ τρώγλαις ἐγκατακρύψας αὐτὰ (41)· ὁρῶν λοιπὸν ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς τὰ φοβερά τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι, ἐπὶ τῷ ἐξαφανίσει τὰ ὑλικά πάντα, καὶ οἷον εἰ θραῦσαι τὰ γήινα, ἵνα τὰ πνευματικὰ φανερωθῆ, καὶ δεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ ἐξαφανισθῆναι, ἵνα ἡ τοῦ ἐπουρανίου ἀναφανῆ. Ὅστε καὶ οἱ ψευδεῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις ἔχοντες, τινὰ νοητὴν εἰδῶλολατρειαν εἰδωλοποιοῦντες ἐν ἑαυτοῖς, τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα ἔχουσι· καὶ ὑπόδοκοι οὗτοι γίνονται (42) τῆ κατάρφ τῆ λεγούση· Ἐπικατάρφτος πᾶς ἄνθρωπος ὃς ποιήσει γλυπτὸν καὶ χωνευτὸν, βδέλυγμα Κυρίῳ, ἔργον χειρῶν τεχνίτου, καὶ θήσει αὐτοῦ ἐν ἀποκρύφῳ.

97. Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησαν προσκυνεῖν τοῖς ματαίοις, καὶ ταῖς νυκτερίσι· τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς τρώγλας τῆς στερεᾶς πέτρας, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς

δος. At quinque mss., ψευδῶς.

(41) Editi, αὐτοῖς, gravi mendo. At quinque mss., αὐτὰ, emendate. Paulo post quinque mss., ἐνεργείας αὐτῆς. Editi, ταύτης.

(42) Vox γίνονται in nostris sex mss. desideratur: quorum in tribus pro οὗτοι legitur, αὐτοί. Statim editi et tres mss., πᾶς ἄνθρωπος· sed vox prior in aliis tribus mss. non invenitur, neque apud LXX.

δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Ἐν τοῖς κατόπιν λόγοις κατακρύπτεσθαι ἐλέγετο τὰ εἰδῶλα, νῦν δὲ ἐκβάλλεσθαι· διότι ἐπισχυνοῦνται πρότερον δεῖ τῷ ψεύδει (43), εἶτα ἐκβάλλειν αὐτὸ ἐκ τῆς καρδίας. Ἐκβάλλει οὖν τὰ εἰδῶλα τὰ ἀργυρᾶ ὁ τοὺς ἐν πάσῃ πιθανότητι κατασκευάζοντας τὸ ψεῦδος λόγους τῶν κρυπτῶν ἑαυτοῦ ἐξορίζων· καὶ τὰ χρυσᾶ, ὁ τοὺς ἐν τῇ διανοίᾳ περὶ τοῦ ψεύδους ἐγγινομένους (44) τύπους ἐξαφανίζων. Ταῖς δὲ νυκτερίσι προσκυνεῖ ὁ τὴν τῶν δαιμόνων δύναμιν συγγενῆ οὔσαν τῷ σκότει θεοποιῶν. Ἡ γὰρ νυκτερίς ζῶν ἐστὶ νυκτὶ φίλον καὶ σκότει ἐνδιδαιτιώμενον, αὐγὴν ἡλίου μὴ φέρον, ἐν ἐρημίαις φιλοχωροῦν. Τί δὲ οἱ δαίμονες; Οὐ τοιοῦτοι; ἐρημοποιοί, τὸ φῶς ἀποφεύγοντες τὸ ἀληθινόν, τὸ τοῦ κόσμου παντός; Ἡ νυκτερίς καὶ πτηνόν ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐπτέρωται, ἀλλ' ὕμνι σαρκίνῳ διαπέταται τὸν ἀέρα. Τοιοῦτοι καὶ οἱ δαίμονες, ἀσώματοι μὲν (45) εἰσιν, οὐκ ἐπτέρωνται δὲ τῷ θείῳ πόθῳ, ἀλλ' οἶονεὶ ἀπεσαρκωθησαν, ταῖς τῶν ὀλικῶν ἐπιθυμίαις προστετηχότες. Ἡ νυκτερίς καὶ πτηνόν ἐστὶ καὶ τετράπορον, ἀλλ' οὔτε τοῖς ποσὶν ἀσφαλῶς ἐστήρικται, οὔτε τὴν πτῆσιν βεβαίαν ἔχει. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ δαίμονες, οὔτε ἄγγελοι εἰσιν, οὔτε ἄνθρωποι· τῶν μὲν τὴν ἀξίαν ἀπολέσαντες, τῶν δὲ τὴν φύσιν μὴ ἔχοντες (46). Καὶ ὀδόντας ἔχουσιν, ὅπερ οὐκ ἔχουσιν ὄρνιθες· ἀμυντικοὶ δὲ καὶ οἱ δαίμονες, ὅπερ οὐ ποιοῦσιν ἄγγελοι. Ἀλλὰ καὶ οὐκ ὠτοκοῦσιν ὡσπερ οἱ ὄρνιθες, ἀλλ' εὐθύς ζῶα τίκτουσι. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ δαίμονες, εὐθύς καὶ σὺν πολλῷ τῷ τάχει τελεσιουργοῦντες τὴν πονηρίαν. Ὡστε οἱ δαίμοσι προσκυνούντες, νυκτερίσι τροπικῶς εἴρηνται προσκυνεῖν. Ὅταν δὲ τις ἀποθῆται τὴν ματαιότητα τῶν εἰδῶλων, καὶ παύσῃται προσκυνεῖν ταῖς νυκτερίσι, τότε ζητήσῃ εἰσελθεῖν εἰς τὰς τρώγλας τῆς στερεᾶς πέτρας, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν. Οἶμαι, ὅτι τρώγλαι αἱ πολλαὶ μοναὶ, αἱ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐκάστῃ διήρηνται· καὶ σχισμαὶ (47) πετρῶν, τὸ πάθος ἐστὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ· ᾧ οἱ σωζόμενοι προσφυγεῖν καὶ ἐγκατακρυφθῆναι αὐτοῦ τῆ σκέπη εὔχονται.

98. Παύσασθε ἀπὸ ἀνθρώπου, ᾧ ἀναπνοὴ ἐν (48) μυκτῆρι αὐτοῦ· ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη αὐτοῖς; Ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τῆς κοινῆς ἐκδόσεως οὐ κεῖται τοῦτο, ἀλλ' ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κείμενον, ἐκ τῶν λοιπῶν μετεκομίσθη. Ὁ δὲ νοῦς τοιοῦτός ἐστι· Φείσασθε τοῦ ἀνθρώπου, προσπαλαλεῖν αὐτῷ, καὶ στρατεύεσθαι κατ' αὐτοῦ, ὅς τοιαύτης ἐστὶ κατασκευῆς οὕτως ἀσθενοῦς, ὥστε τὴν ζωτικὴν ἀναπνοὴν ἔχειν ἐν τῷ

(43) Ita sex mss., nec aliter scripsit Procopius, Editi vero, τὸ ψευδές.

(44) In aliquot mss. legitur, ἐγγενομένους.

(45) Vocula γὰρ ante μὲν additur in mss. nonnullis.

(46) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἔχοντες, καὶ ἡμιόνοις παρεικάσθησαν, *Et multis comparati sunt*, seu, *similes facti sunt*: sed illa, καὶ ἡμιόνοις, παρεικάσθησαν, nihil esse nobis videntur nisi mera

idola indicabat superior sententia, nunc vero ea ejici dicuntur. Nam prius oportet ob mendacium pudore affici, deinde id ex corde ejicere. Itaque qui eos sermones eliminat, qui omni verisimilitudinis genere mendacium fallaciamque concinnabant, is ex occultis suis penetralibus idola argentea ejicit: at vero ablegat aurea, qui species mendacii animo informatas delet. Adorat autem vespertiliones, qui dæmonum potestatem 447 tenebris plane, cognatam et affinem pro Deo habet. Est enim vespertilio animal noctis amans, versans in tenebris, solis splendorem non ferens, et in desertis locis perlibenter inhabitans. Ecquid autem dæmones? Annon ejusmodi sunt? nonne vastitatis sunt opifices? cum veram totius mundi lucem aversentur? Vespertilio est et volueris, nec tamen pennis instructa est, sed membrana carnea per aerem volat. Ejusmodi sunt et dæmones, incorporales quidem, sed divini amoris pennis destituuntur: imo rerum carnalium desideriiis dediti, veluti carnis naturam induerunt. Vespertilio et volatilis est et quadrupes; nec tamen pedibus tuto fulcitur, nec validi est volatus. Ejusmodi autem sunt et dæmones: neque angeli, neque homines sunt: illorum siquidem dignitatem amiserunt, horum vero natura non donantur. Quin et dentes habent vespertiliones, aves aliæ non item; dæmones etiam ad vindictam sunt parati, id non efficiunt angeli. Vespertiliones insuper avium ritu ova non edunt, sed statim pariunt animalia. Tales sunt et dæmones; actutum et cum plurima celeritate nequitiam perficiunt. Quare qui adorant dæmones, per metaphoram dicti sunt vespertiliones adorare. Sed ubi quispiam exuerit idolorum vanitatem, atque vespertiliones colere ac venerari desierit, tunc in foramina solidæ petræ et in scissuras petrarum ingredi studebit. Mansiones multas per petrarum foramina designari arbitror, quæ juxta fidei quæ in Christum est analogiam, singulis distribuuntur: at vero petrarum scissuræ passionem ipsius corporis denotant, ad quam qui salutem sunt consecuturi, confugere, seque sub ejus tegumento abscondere exoptant.

98. VERS. 22. *Quiescite ab homine, cui spiratio in nare ejus: quia in quo reputatus est ipsis?* In exemplaribus communis editionis minime apponuntur hæc verba: sed cum in Hebraico reperiantur, ex reliquis interpretibus huc translata sunt. Hic est autem sensus: Cavete ab homine, ne cum eo luctemini, ne adversus eum bellum inferatis, qui talis est constitutionis usque adeo infirmæ, ei ut sit in

additamenta librariorum.

(47) Editi, σχίσμα. At nostri sex mss., σχισμαί.

(48) Editio nostra Paris., ἐν τῇ· sed præterquam quod nullus articulus in nostris mss. reperitur, editum oportuerat, ἐν τῷ. Hic, ut alibi non raro, reperias scitu digna in notis Duceæi. Ibidem Regii illi quos Duceæus contulit libri, cum aliis tribus, ἐν τίνι; per interrogationem.

mare vitalis respiratio, qua vel modice detenta, A
existere jam desinit. Itaque hisce virtutibus quas
per translationem nominavit vespertiones, præ-
scribere videtur, ut deinceps ab iis quas hominibus
struunt insidiis abstineant: qui infirmi quidem
secundum carnem sunt, apud Deum vero inter eos
qui honorabiles sunt recensentur: atque adeo eo-
rum quæ ad ipsos spectant, nihil non disquisitum est.

CAPUT III.

448 99. Vers. 1. *Ecce igitur Dominator Dominus*
Sabaoth auferet a Judæa et a Jerusalem validum
et validam. Postquam Judaicus populus improbum
consilium iniit adversus Dominum: ipse ex infir-
mitate carnis ab eis crucifixus, vivens vero ex vir-
tute Dei Patris⁵⁸, infirmitatem illis reliquit. *Morie-*
*mini enim, inquit, in peccatis vestris*⁵⁹; nobis autem
largitus est resurrectionis virtutem. *Qui enim cre-*
*dit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet*⁶⁰. Siquidem
increduli præ sua erga crucem iucrudulitate infir-
mantur; justi vero cum fiducia dicunt: *Omnia*
*possum in eo qui me confortat Christo*⁶¹. Qui igitur
non possidet Christum virtutem Dei, huic non inest
robur. Quare auferet Dominus ab Jerusalem et Ju-
dæa validum et validam; cujusmodi erat Sarra,
robusta videlicet et tanti viri Abrahæ moderatrix,
juxta præceptum Domini dicentis: *Omnia quæcun-*
*que dicet tibi Sarra, audi ipsam*⁶². Qualis erat Re-
becca quæ hospitalitatis causa aquam hausit⁶³,
fuitque robusta propter virtutem; Debhora dux
exercitus⁶⁴; Jael quæ strenuam et fortem se
ostendit⁶⁵; Anna cujus preces sunt exauditæ⁶⁶;
Elisabeth quoque, quæ vaticinata est⁶⁷. Neque ro-
busti, neque robustæ jam reperiuntur. Atque infir-
mitatis subjuncta causa est, quod non sit apud ipsos
robur panis et robur aquæ. Quemadmodum enim
corpora nostra convenientibus alimentis roboran-
tur: ita quiddam est etiam, quod pascit animam,
eique vehemens in res bonas honestasque studium
indit. Quid igitur hoc sibi vult? Id quod dixit Do-
minus: *Caro mea verus est cibus; et sanguis meus,*
*verus est potus*⁶⁸. Quibus autem hæc non suppetunt,
iis deficit robur panis et robur aquæ. Ubi autem in-
firma alimenta, ibi eos qui his enutriuntur, con-
similes effici necesse est.

100. Cæterum absit ut Ecclesia peccatis Jerusa- D
lem sit obnoxia, adeo ut ab ea auferatur qui potens
sit in omni opere bono et sermone ad propugnandam
veritatem idoneo; qui itidem potens sit in
jejuniis, potens in precationibus; fortis in tenta-

⁵⁸ II Cor. XIII, 4. ⁵⁹ Joan. VIII, 24. ⁶⁰ Joan VI, 25. ⁶¹ Philipp. IV, 13. ⁶² Gen. XXI, 12,
⁶³ Gen. XXIV, 19. ⁶⁴ Judic. IV, 9. ⁶⁵ ibid. 17. ⁶⁶ I Reg. I, 20. ⁶⁷ Luc. I, 42. ⁶⁸ Joan. VI, 56.

(49) Titulus nullus in nostris mss. invenitur. Editi,
δέ. At mss., δή.

(50) Alii mss., ἐκείνοις ἐναφῆκεν. Alii, ἐκείνοις
ἀφῆκεν. Editi, αὐτοῖς ἐναφῆκεν.

(51) Editi, τῆ διανοία. Sed præterquam quod vox
διανοία in mss. non legitur, eam vocem prorsus re-
dundare vel cæco apparet.

(51*) Partim habent mss., ἀρεῖλεν. partim ἀφ-
ελεῖ, et ita quoque in excusis legitur. Mox Reg. se-

μυκτῆρι, ἧς ἐπισχεθείσης μικρὸν, οὐκέτι ἐστίν.
Ἔοικεν οὖν ταύταις προστάσειν ταῖς δυνάμεσιν ἅς
νυκτερίδας τροπικῶς ὠνόμασε, τοῦ ἀποσχέσθαι λοι-
πὸν τῆς ἐπιβουλῆς τῶν ἀνθρώπων· οἱ ἀσθενεῖς μὲν
εἰσι κατὰ τὴν σάρκα· ἐν τοῖς τιμίαις δὲ εἰσι καταλε-
λογισμένοι παρὰ Θεῶ, καὶ οὐδὲν ἀζήτητον τῶν κατ'
αὐτοῦς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ I'.

99. Ἴδου δὴ (49) ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ
ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἰερουσαλήμ
ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν. Μετὰ τὸ βουλευσασθαι
τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν βουλὴν πονηρὰν κατὰ τοῦ Κυ-
ρίου, ὁ σταυρωθεὶς παρ' αὐτῶν ἐξ ἀσθενείας τῆς
σαρκικῆς, ζήσας δὲ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ Πατρὸς, τὴν
ἀσθένειαν ἐκείνοις ἐναφῆκεν (50). Ἐναποθανεῖσθε
γάρ, φησὶ, ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν· ἡμῖν δὲ τὸ δυνα-
τὸν τῆς ἀναστάσεως ἐχαρίσατο. Ὁ γὰρ πιστεύων
εἰς ἐμὲ, κὰν ἀποθάνῃ, ζήσεται. Οἱ μὲν γὰρ ἄπι-
στοι ἐνασθενοῦσι τῇ (51) διὰ τὸν σταυρὸν ἀπιστία·
οἱ δὲ δίκαιοι μετὰ πεποιθήσεως λέγουσι· Πάντα
ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. Ὁ οὖν μὴ
ἔχων τὸν Χριστὸν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, τὴν ἰσχὺν
οὐκ ἔχει. Διὰ τοῦτο ἀφελεῖ (51*) Κύριος ἀπὸ Ἰερου-
σαλήμ καὶ ἀπὸ Ἰουδαίας ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν,
ὅποια ἦν Σάρρα, ἰσχύουσα καὶ ἀρχουσα τοῦ τηλικούτου
Ἀβραάμ, κατὰ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου εἰπόντος, Πάντα
ὅσα ἐρεῖ σοι Σάρρα, ἀκουε αὐτῆς. Ὅποια Ῥεβέκκα,
διὰ φιλοξενίαν ἀντλούσα, καὶ ἐνισχύουσα διὰ τὴν
ἀρετὴν· Δεββώρα στρατηγοῦσα· Ἰαήλ ἀριστεύου-
σα (52). Ἄννα εἰσακουσμένη· καὶ Ἐλισάβετ προφη-
τεύουσα. Οὐκέτι ἰσχύοντες, οὐδὲ ἰσχύουσαι. Καὶ ἡ
αἰτία τῆς ἀσθενείας ἐπῆκται· διὰ τὸ μὴ εἶναι παρ'
αὐτοῖς ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος. Ὡσπερ γὰρ τὰ
σώματα ἡμῶν ταῖς καταλλήλοις τροφαῖς ἐνδυνα-
μοῦνται· οὕτως ἔστι τι καὶ τὸ τὴν ψυχὴν τρέφον, καὶ
παρέχον αὐτῇ τὴν περὶ τὰ καλὰ εὐτονίαν. Τί οὖν
ἔστι τοῦτο, ὃ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι Ἡ σὰρξ μου
ἀληθῆς ἐστὶ βρῶσις (53), καὶ τὸ αἷμά μου ἀλη-
θῆς ἐστὶ πόσις; Οἷς δὲ ταῦτα μὴ πρόσσεστιν, ἰσχύς
ἄρτου καὶ ἰσχύς ὕδατος οὐκ ὑπάρχει. Ὅπου δὲ αἱ
τροφαὶ ἀσθενεῖς, ἐκεῖ ἀνάγκη καὶ τοὺς τρεφομένους
εἶναι τοιοῦτους.

100. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο παθεῖν τὴν Ἐκκλησίαν τὰ
ἀμαρτήματα τῆς Ἰερουσαλήμ, ὥστε ἀφαιρεθῆναι
αὐτῆς (54) ἰσχύοντα ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καὶ λόγῳ
τῷ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἰσχύοντα ἐν νηστεύσει, ἰσχύον-
τα ἐν προσευχαῖς, ἰσχύοντα ἐν πειρασμοῖς, ἰσχύον-
τα ἐν πείρῃ.

(52) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἀρχου-
σα, non ita recte.

(53) Ubi in editis βρῶμα legimus scriptum re-
peritur in quinque veteribus libris, βρῶσις.

(54) Ita sex mss. At editi, αὐτοῖς. Aliquanto post
editi et tres mss., ἰσχύοντα ἐν πειρασμοῖς. Alii tres
mss., ἐν πείρῃ.

τα ἐν ὑπομονῇ, ἐν ταπεινοφροσύνῃ, ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῶν ἐντολῶν, τῇ ἀγάπῃ· ὁμοίως δὲ καὶ ἰσχύουσαν ἐν ἀφθαρσίᾳ, ἐν σεμνότητι, ἐν ἐλεημοσύνῃ, ἐν τῇ προσεδρίᾳ τῶν δεήσεων, ἐν τοῖς κόποις τῆς ἀγρυπνίας· μηδὲ τὴν τοῦ ἄρτου καὶ ὕδατος ἰσχὺν τῆς τροφιμωτάτης τοῦ λόγου δυνάμειος τὴν ἀφορμὴν ἀφαιρεθῆναι· ὡς ἐπέλιπεν Ἰουδαίους ἡ ἰσχὺς τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, καὶ κατάδιψοι λόγου τυγχάνουσι, ἐπιθυμοῦντες λόγου (55) Θεοῦ, καὶ μὴ ἔχοντες. Ἀφείλε γὰρ Κύριος ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος. Ἔστι μὲν οὖν τις καὶ παρ' ἡμῶν τροφή, ἰσχὺν μὲν οὐκ ἐντιθεῖσα, ἀποθνήσκειν δὲ οὐκ ἐπιτρέπουσα· Ἰπολίαν Παῦλος τοῖς ἔτι νηπίοις ἐν Χριστῷ Κορινθίοις παρασκευάζει. Ἔστι δὲ καὶ λάχανα ἀσθενούντων τροφή· ἔστι δὲ καὶ τελείοις ἐπιτήδειον ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἔχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Καὶ ἐὰν ποτε ἀπορῆ Ἐκκλησία τῶν στεβρὰ καὶ εὐτόνα δόγματα καὶ πεπληρωμένα τοῦ Θεοῦ νοῦ παραδιδόντων, γνώρισμά ἐστι τοῦ ἀφαιρεῖσθαι (56) αὐτῆς τὴν ἰσχὺν τοῦ ἄρτου. Ἔστι δὲ καὶ ἐν ὕδατι ἰσχὺς καὶ ἀσθένεια, καθὰ φησιν ὁ Κύριος. Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει (57) εἰς τὸν αἰῶνα. Ὡσπερ δὲ τὴν στερεὰν τροφήν κατὰ προηγούμενον λόγον προσφερόμεθα, τὴν δὲ ὑγρὰν ὥστε ὄχημα γενέσθαι· τῇ ξηρᾷ, καὶ χειραγωγῆσαι αὐτὴν πρὸς τὴν ἀνάδοσιν· οὕτως ἂν εἴη καὶ ἐν τῇ τροφῇ τῆς ψυχῆς. Ὁ μὲν νοῦς, ἡ πρώτη καὶ οἰκειοτάτη τροφή τῆς ψυχῆς· ὁ δὲ λόγος, διὰ τῆς οἰκείας ἐνεργείας ὁδοποιῶν τοῖς δόγμασι, τὴν ἀνάληψιν ἐργάζεται. Ἀνοῖξαι δὲ δεῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἵνα τούτου τοῦ ἄρτου ἐμπλησθῶμεν καὶ τοῦ ὕδατος. Διάνοιξον γὰρ, φησὶ, τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἐμπλησθητι (58) ἄρτων. Καὶ ἐν Γενέσει δὲ ὕδωρ.

101. Γιγαντα καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄνθρωπον πολεμιστὴν καὶ δικαστὴν. Ἐπὶ καλοῦ τεταγμένην τὴν τοῦ γίγαντος προσηγορίαν ἐνταῦθα εὐρομεν (59), καὶ εἴ που, κατὰ τὸ σπάνιον, Ὡς τὸ, Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν. Ἀφελεῖ οὖν γίγαντα (60). Τοὺς ἔχοντάς τινα ἐκ φύσεως προτερήματα, καὶ κατὰ τὴν σύγκρισιν τῆς σαρκὸς πολλῶν (61) διαφέροντας, εἰς ἀνάληψιν ἐπιστήμης. ἢ εἰς ἀσκήσιν ἀρετῆς, τούτους ἡγοῦμεθα γίγαντας λέγεσθαι· ἰσχύοντας δὲ τοὺς ἐκ τῆς ἰδίας ἐπιμελείας καὶ μελέτης τὸ ἐκ φύσεως ἀγαθὸν τελειώσαντας. Οὐκέτι παρὰ Ἰουδαίοις πολεμισταί· οὐδὲ γὰρ ἐναριθμοῦνται τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις· ἀλλ' οὐδὲ δικαστῆς· παρεδόθησαν γὰρ δικασταῖς ἀχμαλωτεύσασιν αὐτοὺς, διὰ τὸ ἐκλείπειν ἄρχοντα (62) ἐξ Ἰούδα. Ἐκαστα μὲντοι τῶν ἐκεῖ-

⁶⁹ I Cor. III, 2. ⁷⁰ Joan. IV, 13. ⁷¹ Prov. XX, 17. ⁷² Genes. XXI, 19. ⁷³ Psal. XVIII, 6.

(55) Editi. λόγον. At quatuor mss., λόγου.

(56) In aliquibus mss. scriptum reperitur, ἀφρηθῆσθαι.

(57) Editi et duo mss., διψήσει. Alii tres mss. cum sacro textu, διψήσῃ.

(58) Reg. secundus et uterque Colb., ἐμπλησθησῇ, impleberis.

(59) Reg. tertius, ἠύραμεν. Alii quidam mss., εἰ-

tionibus, fortis in patientia, in humilitate, in preceptorum summa, charitate scilicet. Pari ratione absit etiam, ut auferatur ea quæ integritate, morum gravitate, eleemosynis, assiduitate orandi, nec non vigiliarum labore valeat. Absit ut auferatur robur panis et aquæ, subsidium scilicet quo sermo maxime nutritur: quemadmodum spiritus prophetici vis deseruit Judæos, atque adeo siti sermonis conflictantur, cum Dei sermonem exoptent, nec tamen illum habeant. Abstulit enim Dominus robur panis, et robur aquæ. Est quidem et apud nos nutrimentum quoddam, **449** quod quamquam robur non præstat, tamen emori non sinit; cujusmodi alimentum Corinthiis adhuc in Christo parvulis apponit Paulus ⁶⁹. Quin etiam olera infirmorum sunt cibus, esca autem solida perfectis et integris convenit, quando quidem habitu quodam sensus eorum ad discretionem boni et mali sunt exercitati. Quod si unquam Ecclesia labore penuria eorum qui dogmata firma solidaque et sensu divino plena tradant, id ab ea robur panis auferri ostendit. Quin etiam inest in aqua robur et infirmitas, uti ait Dominus: *Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum* ⁷⁰. Quemadmodum autem primo ordine sumimus solidum cibum, humidum vero ideo capimus, ut sicco sit vehiculum eique viam paret ad digestionem: ita quoque fit in alimento animæ. Intelligentia quidem prima est et maxime propria esca animæ: sermo vero sua vi et efficacia dogmatis iter præmuniens, facit ut ea percipiantur. Jam vero aperiendi sunt oculi, ut pane isto et aqua satiemur. *Aperi, inquit, oculos tuos, et implere panibus* ⁷¹. In Genesi vero, *Aperti sunt oculi Agar, et vidit aquam* ⁷².

Ἐνοίγησαν τῆς Ἀγάρ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ εἶδε τὸ ὕδωρ.

101. VERS. 2. *Gigantem et fortem, et virum bellatorem et judicem.* Gigantis nomen in bonam partem usurpatum hic deprehendimus, et sicubi inveniat, id fit perraro. Exempli causa: *Exsultabit ut gigas ad currendam viam* ⁷³. Auferet igitur gigantem. Arbitramur gigantes dici eos, qui eximias quasdam a natura dotes obtinent, quique ad excipiendam scientiam sive ad excolendam virtutem, habita corporis ratione, e vulgo præstant: fortes vero eos qui suomet studio et exercitatione acceptum a natura bonum perfecerunt. Nulli jam apud Judæos, bellatores; neque enim jam albo militari conscribuntur; imo neque judex ullus; traditi sunt enim hisce iudicibus, qui eos redegerunt in captivitatem, propterea quod ex Juda dux defecerit. Quæ-

ραμεν. Ibidem quinque mss., καὶ εἴπου. Editi et Reg. primus, εἴπου καί.

(60) In tribus mss. legitur, γίγαντας, auferet gigantes.

(61) Editi, πολλῶν. At mss. nonnulli, πολλῶν.

(62) Regii primus tertius et quartus, ἄρχοντα, duces.

cunq̄ue autem minæ adversus illos ob suam in Dominum incredulitatem intentatæ sunt, eadem et nobis, si simus increduli, intendi possunt. Desunt siquidem et nobis bellatores, qui, arrepta Domini armatura omni, sese fortiter diaboli insidiis opponant, cum infidelitas oppresserit nos, simusque adversariis traditi. Sed obsecremus Dominum, ut ne a nobis tollatur bellator, vir fidei lorica communitus: salutis indutus galeam præcipuæ corporis ipsius partes tegentem, cujus pedes in præparationem Evangelii firmi sint et stabiles⁷⁴: cujus gladius sit districtus, et ad ulciscendum omnem inobedientiam paratus⁷⁵: et uno verbo, qui, ut bonus Christi miles⁷⁶, afflictionum Evangelii participes sit, nec vitæ negotiis implicetur, ut ei qui se in militiam delegit, placeat.

102. Habet autem Ecclesia et judices, qui possint fratrem fratri reconciliare, a quibus judicatur **450** et mundus; qui angelos etiam judicabunt. Quapropter si quando fuerint multiplicati vaniloqui et mentium corruptores⁷⁷, docentes quæ non oportet, domos totas turpis lucri gratia subvertentes⁷⁸; nec tamen in Ecclesia adfuerit qui talibus os obturet, et eorum altitudinem se adversus scientiam Dei extollentem evertat⁷⁹; scire oportet derelictam eam esse ob multiplicatam suam inobedientiam. Quod si nullus est sapiens qui possit inter fratrem et fratrem dijudicare⁸⁰, sed præ sanctorum penuria judicentur ab infidelibus, hoc etiam desertionis est signum: abstulit enim Dominus et judicem. *Et prophetam, et conjectorem.* Ad Joannem usque prophetia omnis penes Judæos stetit; sed ab illo tempore eis defuit. Nec est ullus apud ipsos qui legis sensum modo spiritali interpretetur, ob eam quæ Israeli contigit cæcitatem. Sed benignitate ejus qui posuit in Ecclesia primum apostolos, deinde prophetas⁸¹, nunc in Ecclesia donum prophetiæ repperitur. Quamobrem si quando introierint infideles et idiotæ, neque tamen coarguantur, neque dijudicentur, illud etiam denotat derelictionem. Si enim, inquit, *prophetis, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: occulta cordis ejus manifesta fiunt*⁸². Propheta igitur est qui juxta Spiritus sancti revelationem futurum prænuntiat: conjector vero, qui per scientiam quam ex similibus rebus simul collatis comparavit ob eventuum præteritorum experientiam futura conjectat. Puta, si quispiam dicat: Si perpetraverimus flagitia Sodomorum, simili atque illi pœna plectemur. Aut: Si nos non secus ac Ninivitas pœnituerit, perinde atque illi misericordiam consequemur.

⁷⁴ Ephes. vi, 14. ⁷⁵ II Cor. x, 6. ⁷⁶ II Tim. ii 3. ⁷⁷ ibid. 4. ⁷⁸ Tit. i, 10, 11. ⁷⁹ II Cor. x, 5. ⁸⁰ I Cor. vi, 5. ⁸¹ I Cor. xii, 28. ⁸² I Cor. xiv, 24, 25.

(63) Idem veteres illi quos mox nominavi libri, κατακρατῆ. Statim nonnulli mss. et editi, ἀλλὰ δεόμεθα. Alii tres mss., δεώμεθα, rectius.

(64) Editi et mss. nonnulli, μετά. Alii quidam mss., μεταξύ.

(65) Ita edidimus, uti in nostris sex codicibus scriptum invenimus. Editi, ἀφελεῖ, auferet.

νοῖς διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον ἀπιστίαν ἀπειληθέντων, δυνατὸν καὶ ἐφ' ἡμῶν γενέσθαι, ἐὰν ἀπειθῶμεν. Ἐπιλείπουσι γὰρ καὶ ἡμᾶς πολεμισταί, οἱ ἀναλαμβάνοντες τὴν τοῦ Κυρίου πανοπλίαν, καὶ ἰστάμενοι γενναίως πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, ὅταν κατακρατήσῃ (63) ἡμῶν ἡ ἀπιστία, καὶ παραδοθῶμεν τοῖς ὑπεναντίοις. Ἀλλὰ δεώμεθα τοῦ Κυρίου, μὴ ἀρθῆναι ἀφ' ἡμῶν πολεμιστὴν, ἄνδρα τῷ θώρακι τῆς πίστεως ὠχυρωμένον, καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου σκέπουσιν αὐτοῦ τὰ καίρια περικείμενον, καὶ τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου ἠσφαλισμένον· ἐσπασμένον δὲ καὶ τὴν μάχαιραν ἐτοίμως ἔχοντα ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν· καὶ τὸ δλον, ὡς καλὸν στρατιώτην Χριστοῦ, συγκακοπαθοῦντα τῷ Εὐαγγελίῳ, μὴ ἐμπλεκόμενον ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.

B 102. Ἐχει δὲ καὶ δικαστὰς ἡ Ἐκκλησία τοὺς δυναμένους ἀδελφὸν μετὰ (64) ἀδελφοῦ συμβιβάσαι: ἐφ' ὧν καὶ ὁ κόσμος κρίνεται, οἱ καὶ ἀγγέλους κρίνουσιν. Ἐὰν οὖν ποτε πληθυνθῶσι ματαιολόγοι καὶ φρεναπάται, διδάσκοντες ἅ μὴ δεῖ, ἀνατρέποντες δλους οἴκους αἰσχροῦ κέρδους χάριν· καὶ ὁ ἐπιστομίζων ἐν Ἐκκλησίᾳ τοὺς τοιοῦτους μὴ ᾔ, μηδὲ καθαιρῶν αὐτῶν τὰ ἐπαιρόμενα ὑψώματα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, εἰδέναι δεῖ, ὅτι διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν παρακοήν αὐτῆς ἐγκαταλέλειπται. Καὶ ἐὰν μηδεὶς ᾔ σοφὸς ὁ δυνάμενος κρίνειν ἀναμέσον τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀπίστων κρίνονται δι' ἀπορίαν ἀγίων· σημεῖον καὶ τοῦτο ἐγκαταλείψεως· ἀφεῖλε (65) γὰρ Κύριος καὶ δικαστήν. Καὶ προφήτην, καὶ στοχαστήν. Πᾶσα προφητεία παρὰ Ἰουδαίοις μέχρι Ἰωάννου· τὸ δὲ ἀπ' ἐκείνου ἐπιλέλοιπεν αὐτούς. Καὶ ὁ τοῦ νόμου δὲ πνευματικῶς στοχαζόμενος τοῦ βουλήματος παρ' αὐτοῖς οὐκ ἔστι, διὰ τὴν πώρωσιν τὴν γενομένην τῷ Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χάρισμά ἐστι προφητικόν, διὰ τὸν θέμενον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας. Ἐὰν οὖν ποτε εἰσέλθωσιν ἄπιστοι ἢ ἰδιῶται, καὶ μὴ ἐλεγχθῶσι (66), μηδὲ ἀνακριθῶσι, γνώρισμα καὶ τοῦτο ἐγκαταλείψεως. Ἐὰν γὰρ, φησὶ, προφητεύητε, εἰσέλθῃ δὲ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεταν ὑπὸ (67) πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνεται. Οὐκ οὖν προφήτης μὲν ἔστιν, ὁ κατὰ ἀποκάλυψιν τοῦ Πνεύματος προαγορεύων τὸ μέλλον· στοχαστής δὲ, ὁ διὰ σύνεσιν ἐκ τῆς τοῦ ὁμοίου παραθέσεως διὰ τὴν πείραν τῶν προλαβόντων τὸ μέλλον συντεκμαιρόμενος. Ὁ λέγων (68), Ἐὰν ποιήσωμεν τὰ Σοδόμων, ὅμοιοι ἐκείνοις πεισόμεθα. Ἡ ὅτι, Ἐὰν μετανοήσωμεν ὡς οἱ Μινεῦται, παραπλησίως ἐκείνοις ἐλεηθησόμεθα.

(66) Colb. primus, διελεγχθῶσι.

(67) Nostra editio, ἀπό. Al sex mss., ὑπό. Statim tres mss., καὶ τὰ κρυπτά.

(68) Editi, λέγων ὅτι. Deest ὅτι in nostris sex mss., Haud longe quinque mss., ἐλεηθησόμεθα. At nostra editio et Beg. primus, ἐλεησόμεθα.

103. Καὶ πρεσβύτερον. Ἐν τοῖς ἀπειλουμένοις ἄ
 ἐστὶ καὶ ἡ τοῦ πρεσβυτέρου ἀφαίρεσις, ὡς ὄφελος οὐ
 μικρὸν ἐκ τοῦ παρεῖναι παρέχοντος. Ἄρ' οὖν ὁ ὅπως
 οὖν (69) τῆς προεδρίας ἀξιωθείς, καὶ ἐγκαταλεγείς
 τῷ πρεσβυτερίῳ, οὗτος πρεσβύτερος; ἢ ὁ φέρων τὸν
 χαρακτήρα τοῦ πρεσβυτέρου ἀνεγκλήτως (70), μά-
 λιστα μὲν ἀπείρατος γυναικός; Εἰ δὲ ἄρα κατὰ τὸν
 τοῦ Κυρίου νόμον μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ, τέκτα ἔχων
 πιστὰ, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας ἢ ἀνυπότακτα, μὴ
 αὐθάδης, μὴ ὀργίλος, μὴ πάροινος, μὴ αἰσχροκερδής·
 ἀλλὰ φιλόξενος, φιτεχόμενος, σώφρων, ὁσιος, δίκαιος,
 ἐγκρατής, ἀντεχόμενος τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν (71)
 πιστοῦ λόγου, ὡς δυνατὸς εἶναι καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ
 ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγ-
 χειν· οὗτος πρεσβύτερος, ὃν ἀπὸ τοῦ ἀμαρτάνοντος
 λαοῦ ἀφαιρεῖται Κύριος. Ὡς ἰσχύοντα καὶ (72) ἰσχύου-
 σαν, ὡς ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος, ὡς πολε-
 μιστὴν, ὡς δικαστὴν, οὕτω καὶ πρεσβύτερον. Ὅταν
 οὖν ἰδῆς ὄντας μὲν τινὰς ἀξίους τοῦ ἐγκατατάσσε-
 σθαι τοῖς πρεσβυτέροις, λαμβάνοντας δὲ, ἢ ἀμελου-
 μένους, καὶ ἀντ' αὐτῶν τοὺς ἀναξίους προβεβλημέ-
 νους· γίνωσκε, ὅτι ἀπὸ τοῦ τοιοῦτον λαοῦ ἀφείλεν ὁ
 Κύριος πρεσβύτερον. Ἡλικίου δὲ ἐστὶ χρεῖα τραπε-
 ζίτου, ὥστε μὴ διαλανθάνειν αὐτὸν τὸν (73) ἐν τού-
 τοις δόκιμον, ἔδειξεν ὁ Θεὸς τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ θερά-
 ποντι Μωϋσεῖ τὴν τῶν τοιοῦτων ἐκλογὴν ἐπιτρέψας.
 Συνάγαγε γὰρ μοι, φησὶ, ἐδόδομήκουτα ἀνδρας
 ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ Ἰσραὴλ, οὓς αὐτὸς
 σὺ οἶδας· ὅτι οὗτοί εἰσι πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ·
 καὶ συνάξεις αὐτοὺς ἐπὶ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυ-
 ρίου, καὶ στήσονται ἐκεῖ μετὰ σοῦ· καὶ ἀφελῶ
 ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπὶ σοὶ, καὶ ἐπιθήσω C
 ἐπ' αὐτοὺς, καὶ συναντιλήψονται μετὰ σοῦ τὴν
 ὁρμὴν τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ οὐκ οἴσεις αὐτοὺς σὺ
 μόνος.

104. Τούτους δὲ χρὴ εἶναι προσήκοντας καθ' ἡλι-
 κίαν, πολλῶν μὲν πεπειραμένους διὰ τὸν χρόνον, καὶ
 τὸ εὐσταθὲς τῶν ἡθῶν ἐκ τῆς ἐπανθούσης αὐτοῖς πολιᾶς
 ὑποφαίνοντας. Δόξα γὰρ πρεσβυτέρων, πολιᾶ (74).
 Εἰ δὲ που καὶ ἐν ἡλικίᾳ νέᾳ πρεσβυτικὸν εὐρεθῆι
 φρόνημα, οὐκ ἀτιμαστὸν τὸ δῶρον; ἀλλὰ πιστευτέον
 τῷ λέγοντι· Πολιᾶ δὲ ἐστὶ σρόνησις ἐν ἀνθρώποις.
 Πλεῖον γὰρ τῷ ὄντι εἰς πρεσβυτέρου σύστασιν τῆς ἐν
 θριξὶ λευκότητος, τὸ ἐν φρονήσει πρεσβυτικόν (75).
 Μήποτε γὰρ τοῦτο βούλεται καὶ ὁ λόγος· Ἀπὸ προσ-
 ῶπου πολιῶ ἐξαναστήσει, καὶ τιμήσεις πρόσ-

⁸³ Tit. i, 6-9. ⁸⁴ Num. xi, 16, 17. Prov. xx, 29.

(69) In mss. nonnullis legitur, ὁ ὅπως δῆποτε.

(70) Reg. primus, πρεσβυτέρου ἀνεγκλήτου, *presbyteri inculpati*. Alii tres mss., ἀνεγκλήτος, *inculpatus sit*. Editi et duo mss., ἀνεγκλήτως, *citra ullam reprehensionem*. Aliquantopost mss. nonnulli, ἢ ὀργίλος.

(71) Ita sex mss., non secus ac textus sacer. Editi, διδασκαλίαν.

(72) Editi et quinque mss., καί, ὡς. At Colb. primus, καί, recte. Nam voculam ὡς hic non convenire perspicuum est.

(73) Uterque Colb. et Reg. secundus διαλανθάνειν αὐτοὺς τὸν, corrupte. Alii tres mss., αὐτὸν τὸ, *eto., quid in iis probum sit*. Nostra editio, αὐτὸν

103. *Et seniorem*. Inter cætera minatur ablatu-
 rum se etiam seniorem, ut qui sua præsentia non
 parum afferat emolumentum. Num igitur quisquis
 quoquo modo præsulis dignitatem adeptus est, et
 presbyterorum cœtui ascriptus, presbyter est ac
 senior? an potius, is, qui presbyteri insigne cha-
 racteremque citra ullam reprehensionem præ se
 fert, maxime si uxorem non duxerit? Rursus si
 juxta Domini legem ⁸³ sit unius uxoris vir, filios
 habens fideles, qui lasciviæ non accusentur, aut
 qui non sint intractabiles: si non sit superbus, non
 iracundus, non vinolentus, non turpilucro deditus:
 sed hospitalis, bonorum amans, sobrius, sanctus,
 justus, continens, tenax ejus qui secundum doctri-
 nam est fidelis sermonis, ut potens sit etiam
 exhortari in doctrina sana, et contradicentes con-
 vincere: hic presbyter ac senior est, quem aufert
 Dominus a delinquente populo. Ut validum et vali-
 dam, ut robur panis et robur aquæ, ut bellatorem,
 ut judicem, ita et seniorem aufert. Itaque cum vi-
 deris quosdam qui sint quidem digni qui in ordinem
 presbyterorum cooptentur, sed delitescant aut
 negligentur, et eorum **451** loco videris offerri in-
 dignos, Dominum ab ejusmodi populo presbyterum
 abstulisse scias. Quali autem trapezita opus sit, ut
 cognoscat quis in iis probus sit, Deus magno suo
 famulo Moysi ostendit, permissio ipsi talium dele-
 ctu. *Congrega enim, inquit, mihi septuaginta viros
 de senioribus Israel, quos tu ipse nosti, quod hi sunt
 seniores populi, simulque adduces eos ad taberna-
 culum testimonii, et stabunt illic tecum: et auferam
 de spiritu qui in te est, et imponam super eos:
 et sustinebunt tecum impetum populi hujus, et non
 portabis eos tu solus* ⁸⁴.

104. Oportet autem hos esse ætate provector, adeo ut multa sint temporis diuturnitate experti, atque ex canitie in ipsis efflorescente constantiam morum ostendant. *Gloria enim seniorum, canities* ⁸⁵. Attamen si quando comperietur in ætate juvenili senilis prudentia, donum hoc haudquaquam aspernabile: sed habenda fides est ei qui dicit: *Canities autem est prudentia in hominibus* ⁸⁶. Nam revera plus confert ad senioris ætatis presbyteri commendationem senectus mentis, quam crinium albor. Fortasse enim hoc etiam isthæc sententia

⁸⁵ Sap. iv, 9.

τόν, *quis in iis probus sit*. Sive τὸν, sive τὸ legeris, apta et idonea sententia efficietur.

(74) Reg. secundus et duo Colbertini, πρεσβυτέρῳ πολιᾶ, *canities gloria est seniori*. Alii tres mss., πρεσβυτέρων πολιᾶ. Editi et LXX, πρεσβυτέρων πολιᾶ, in numero multitudinis. Πολιᾶ, non πολιᾶ, edere libuit. Nam præterquam quod ita in nostris mss. legatur, eodem plane modo scripsere quoque antiquissimi tres interpretes, Aquila, Symmachus et Theodotio.

(75) Regii primus et quartus, πρεσβυτερικόν. Alii. quatuor mss. et editi, πρεσβυτικόν. Apud LXX vero legitur, πρεσβεῖον, *honorem senectutis*.

vult: *A facie cani exsurges et honorabis faciem senioris* ⁸⁷. Etenim si quis, ad exemplum sapientis Danielis, corpore quidem juvenis sit, mente vero canus, is potiori jure pluris æstimandus est quam qui corporis canitiem cum animo impuro circumferunt, quales erant illi Babylonis seniores diebus malis inveterati. Quare et ad Danielelem cum adhuc puer esset, et ætate sensibili junior, sed spiritali prudentiæ canitie cohonestatus, donum transit presbyterii. Non enim mentiebantur qui dicebant: *Veni, et sede in medio nostrum: quia tibi dedit Deus honorem presbyterii* ⁸⁸. Hunc ad modum nonnunquam contingit, ut juvenes majori honore digniores inveniantur quam seniores, qui oscitanter segniterque vitam traducunt. Illi igitur apud Judæos seniores e mentito nomine sic vocabantur. Abstulit enim Deus, ut bellatorem et prophetam, ita et seniorelem a Judæorum populo. Oret autem Ecclesia, ne a se auferatur presbyter ac senior, qui hoc dignus sit nomine. Id autem quanti sit faciendum didicimus in Abrahamo. Nam in superioribus generationibus enumerantur multi, qui longiorem quam ipse vitam egerunt. Vixit enim Adam nongentis et triginta annis: Mathusala nongentis et septuaginta annis vixit, et mortuus est: vixit Noe nongentis annis; tamen nemo illorum senior. At Abraham fuit senior Sarræ testimonio, quæ dicit: *Nondum quidem mihi contigit hactenus: dominus autem meus senior* ⁸⁹. Erat autem senior, quod virtus animum ipsius canitie ornaverant.

105. VERS. 3. *Et principem super quinquaginta.* Interminatur Dominus exercitum ablatum se a **452** Judæis cum reliquis etiam principem super quinquaginta. Qua de causa hoc dicit? Quod ordinatam omnem eorum gubernationem administrationemque, toto per partem designato, confundi ac permisceri sinat. Etenim de consilio Jothor ⁹⁰, Moyses tribunos, centuriones, principes super quinquaginta et decuriones constituit, ut ipsi pondus populi sustinerent, minoraque judicia in se reciperent eorum, quibus opus esset iudicio. Minatur fore, ut ordo ille ac status eis auferatur. Quapropter interminatur principem super quinquaginta, bellatorem, iudicem, conjectorem, prophetam ac seniorelem ab eis ablatum iri.

106. *Et admirabilem consiliarium.* Consilium non parum affert utilitatis ac emolumentum ad vitam hominum instituendam, quod nemo unus sit sibi satis ad omnia perficienda, sed ad ea quæ conducibi-

Α πον πρεσβυτέρου. Ἐάν γάρ τις ᾗ, κατὰ τὸν σοφὸν Δανιήλ, νέος μὲν τὸ σῶμα, πολιὸς δὲ τὴν φρόνησιν, δικαιότερος προτιμᾶσθαι τῶν τὰς σωματικὰς πολιὰς ἐν ἀκολάστῃ τῇ προαιρέσει προφερόντων, κατὰ τοὺς ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας πρεσβυτέρους, τοὺς πεπαλαιωμένους ἡμερῶν κακῶν. Διὸ καὶ ἐπὶ τὸν Δανιήλ παιδάριον ὄντα, καὶ νεώτερον κατὰ τὴν αἰσθητὴν ἡλίκιαν, τὴν δὲ νοητὴν πολιὰν ἐπὶ τῆς φρονήσεως ἔχοντα, μετῆλθε τοῦ πρεσβυτέρου τὸ χάρισμα. Οὐ γὰρ ἐψεύδοντο λέγοντες· Δεῦρο, καὶ κάθισον ἐν μέσῳ ἡμῶν ὅτι σοι ἔδωκεν ὁ θεὸς τὸ πρεσβυτέριον. Οὕτως ἐνδέχεται ποτε, πρεσβυτέρων ῥαθύμως καὶ ἡμελημένως βιούντων προτιμότερους εὐρίσκεισθαι νέους. Φευδώνυμοι τοίνυν οἱ παρὰ Ἰουδαίοις πρεσβύτεροι. Ἀφείλε γὰρ ὁ θεὸς, ὡς πολεμιστὴν καὶ προφήτην, οὕτω καὶ πρεσβύτερον ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτῶν (76). Ἡ δὲ Ἐκκλησία εὐχέσθω, μὴ ἀφαιρεθῆναι αὐτῆς πρεσβύτερον, τὸν τῆς προσηγορίας ἀξίον ταύτης. Τοῦτο δὲ ἡλίκον ἐστίν, ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ μεμαθήκαμεν· ὅτι πολυχρονιώτεροι μὲν αὐτοῦ πολλοὶ κατηγοροῦνται ἐν ταῖς ἄνω γενεαῖς· ἔζησε δὲ Ἀδάμ ἐννεακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη, καὶ ἔζησε Μαθουσάλα ἐννεακόσια καὶ ἐβδομήκοντα ἔτη, καὶ ἀπέθανε· καὶ ἔζησε Νῶε ἐννεακόσια ἔτη· καὶ πρεσβύτερος ἐκείνων οὐδεὶς. Ἄλλ' Ἀβραάμ πρεσβύτερος κατὰ τὴν μαρτυρίαν Σάρρας, λεγούσης· Οὐπὼ μὲν μοι γέγονεν ἕως τοῦ νῦν· ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτερος. Πρεσβύτερος δὲ ἦν διὰ τὴν πολιώσασαν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν (77) ἀρετὴν.

105. Καὶ πεντηκόνταρχον. Ἀφαιρήσειν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀπειλεῖ Κύριος Σαβαὼθ καὶ πεντηκόνταρχον (78) τῶν Ἰουδαίων. Τί τοῦτο λέγων; Ὅτι πᾶσαν τὴν εὐτακτον περὶ αὐτοὺς οἰκονομίαν καὶ διοίκησιν ἀφήσει συγχυθῆναι, ἀπὸ μέρους τὸ ὄλον λέγων. Χιλιάρχων γὰρ καὶ ἑκατοντάρχων καὶ πεντηκοντάρχων καὶ δεκάρχων, κατὰ τὴν συμβουλὴν Ἰοθάρ, ὑπὸ Μωϋσέως καταστάντων· ὥστε διαβαστάζειν αὐτοὺς τὸν λαόν, καὶ τὰ ἥσσονα κρίματα τῶν δεομένων κρίσεως ἐφ' ἑαυτοὺς ἀναδέχεσθαι, ἢ ἀπειλὴ αὐτοῖς ἐστὶ, τὴν διακόσμησιν ταύτην ἀφαιρεθῆσθαι. Διὰ τοῦτο ἀφαιρεθῆσθαι αὐτῶν καὶ πεντηκόνταρχον ἀπειλεῖ· πολεμιστὴν, καὶ δικαστὴν, καὶ στοχαστὴν, καὶ προφήτην καὶ πρεσβύτερον (79).

106. Καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον. Πολὺ τὸ ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον ἐκ τῆς συμβουλῆς τῶν βίῳ τῶν (80) ἀνθρώπων, διὰ τὸ ἕνα μηδένα ἑαυτῷ ἑξαρκεῖν πρὸς πάντα, ἀλλὰ δεῖσθαι κοινωνῶν πλέον κατὰ τὴν τῶν

⁸⁷ Levit. xix, 32. ⁸⁸ Dan. xiii, 50. ⁸⁹ Gen. xviii, 12. ⁹⁰ Exod. xviii, 21.

(76) Reg. secundus et uterque Colb., λαοῦ αὐτοῦ, ab ipso populo. Animadvertas velim quæ mox auctor narrat de annis Mathusala et de ætate Noe, ea non omnino consentire neque cum LXX, neque cum Vulgata.

(77) Sic editi. At sex nostri mss., διὰ τὴν πολιώσαν αὐτοῦ τῆς ψυχῆς.

(78) Illud, καὶ πεντηκόνταρχον, additum est ex quatuor libris veteribus.

(79) Alii mss. habent, πρεσβύτην. Alii cum editis, πρεσβύτερον.

(80) Editi, τῶν βίῳ τῶν τῶν. At mss., βίῳ τῶν. Statim quinque mss., διὰ τὸ ἕνα μηδένα ἑαυτῷ. Reg. quartus, διὰ τὸ μηδένα. Editi, διὰ τὸ ἕνα μηδέ ἑαυτῷ· ubi hoc solum vitii est, quod post μηδέ syllaba na typographis exciderit. Subinde Reg. secundus et duo Colbertini, κοινωνῶν πλειόνων, pluribus adiutoribus.

συμπερόντων ἐκλογὴν, ἢ κατὰ τὰς ἐνεργείας τὰς σωματικὰς. Ὡστε ἀσυμβούλευτος ἄνθρωπος πλοῖόν ἐστιν ἀκυβέρνητον, ὡς ἔτυχε ταῖς φοραῖς τῶν πνευμάτων ἐκδεδομένον. Εἰ τοίνυν ἐν ταῖς περὶ τῶν τυχόντων σκέψει συμβούλους παραλαμβάνομεν (81) ὅταν ὑπὲρ ψυχῆς καὶ τῶν διαφερόντων αὐτῇ βουλευώμεθα, πῶς οὐχὶ τοὺς θαυμαστοὺς συμβούλους ἐπιζητητέον ἡμῖν; Ἰουδαῖοι τοίνυν ἀφ' οὗ τὸ πονηρὸν συμβούλιον ἐποιήσαντο τὸ πῶς παραδώσουσι (82) τὸν Κύριον, ἀφείλεν αὐτῶν ὁ Κύριος τὸν θαυμαστὸν σύμβουλον, οὗ τὰς μὲν συμβουλάς ἐθαύμαζον. Ἐξεπλήττοντο γὰρ ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ταῖς δὲ παραινέσεσιν οὐ προσεῖχον. Ἦως δὲ οὐ θαυμαστὸς σύμβουλος, ὁ ἀντὶ τοῦ, Ὁφθαλμὸν ἀντὶ (83) ὀφθαλμοῦ, συμβουλεύων, τῷ ῥαπίζοντι τὴν δεξιὰν σιγῶνα, στρέφειν αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην· μὴ ὀργίζεσθαι, μὴ (84) δικάζεσθαι, μὴ ἐπιθυμεῖν τῶν αἰσχυρῶν, ἐχθρὸν μὴ ἡγεῖσθαι, ἀλλ' ἀγαπᾶν τοὺς μισοῦντας, μὴ μεριμνᾶν περὶ τῶν φθαρτῶν· μὴ μετεωρίζεσθαι τὴν διάνοιαν, μὴ ζητεῖν παρὰ Θεοῦ τὰ μικρὰ· ἐν οὐρανῷ τὴν καρδίαν ἔχειν, ἐκεῖ μετατιθέντα τοὺς θησαυροὺς, Θεῷ συνειναι, φιλάδελφον εἶναι, συμπαθεῖ, κοινωνικὸν ὦν ἔχει, μὴ ἐν βρώμασι τὸ μιᾶρον, ἀλλ' ἐν καρδίᾳ καὶ προαιρέσει τίθεσθαι; Τοῦτον τὸ τὰ τοιαῦτα συμβουλεύοντα, οὕτω θεῖα καὶ θαυμαστά, διὰ τὸ μὴ δεχθῆναι παρ' αὐτῶν, ἀφείλεν ὁ Κύριος (85). Οὐκέτι οὖν θαυμαστὸς παρ' αὐτοῖς σύμβουλος. Εὐξώμεθα δὲ μὴ ἀποστερηθῆναι θαυμαστοῦ συμβούλου τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην, ἵνα, ἐπειδὴν καταλάβῃ τινὰ καιρὸς τῆς ὑπὲρ τῶν ἀναγκαίων βουλής, ἀπαντήσας εἰς τὸν οἶκον τοῦτον τὸ κοινὸν τῶν ψυχῶν βουλευτήριον, εὖρη (86) λόγον παρακλήσεως, οἷόν τι φῶς πρὸς τὴν εὐρεσιν τῶν ἀναγκαίων ταῖς ψυχαῖς ἐμποιοῦντα. Ὁ δὲ, παρουσίας συμβουλῆς ἀγαθῆς, τῷ θελήματι τῆς καρδίας αὐτοῦ πορευόμενος τῆς ματαίας, ὁμοίος ἐστὶ τῷ Ῥοβοᾶμ, ὃς ἀτιμάσας τὴν σώζουσαν γνώμην τῶν πρεσβυτέρων, ἠκολούθει τοῖς νεωτέροις τοῖς συνεκτραφεῖσιν αὐτῷ, δι' οὓς καὶ τῶν δέκα φυλῶν τῆς βασιλείας ἐξέπεσεν.

consilium bonum habeat ad manum, is assimilis est Roboam, qui seniorum salutari consilio spreto, juniores secum educatos secutus est, quorum opera imperium in decem tribus amisit ⁹⁴.

107. Καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα. Μετὰ τὸ ἀρθῆναι ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων τὴν ὠφέλειαν τοῦ θαυμαστοῦ συμβούλου, ὃς ἐδείκνυτο ὦν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἦρθη ἀπ' αὐτῶν καὶ ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων, καὶ ἐγένετο ἀπόστολος ἐθνῶν, ὁ Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, ὁ κατὰ νόμον Φαρισαῖος, Παῦλος δοῦλος γενόμενος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν ἐδίωκε (87). Τίς ἔστι τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτοῦ ἐπιστήμης ἀπόδειξις; Αὐτὸς γὰρ φησιν· Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. Οἴμαι δὲ, ὅτι καὶ τὸ Ἡνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρχιτεκτονεῖ Ἐκκλησίαν Θεοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν Παῦλον λέγοντα. Συν-

⁹¹ Matth. xxii, 33. ⁹² Levit. xxiv, 20. ⁹³ Matth. v, 39. ⁹⁴ III Reg. xii, 10 seqq. ⁹⁵ Philipp. iii, 5. ⁹⁶ I Cor. iii, 10.

(81) Ita sex mss. At editi, συμπαραλαμβάνομεν. Nec ita multo post mss. multi, βουλευώμεθα. Editi et Reg. tertius, βουλευόμεθα.

(82) Sic veteres quinque libri. Editi vero et Reg. primus, παραδώσωσι.

(83) Editi et Reg. primus, ἀντὶ τοῦ. Abest τοῦ ab aliis quinque mss.

Alia sunt eligenda magis adjutoribus indigeat, quam ad corporales actiones producendas. Itaque homo conciliario carens, navis est suo destituta gubernatore, temereque exposita agitationibus ventorum. Jam vero si in quæstionibus de rebus levioris momenti habitis adhibemus consiliarios: cum de anima et de rebus emolumentum aliquod ipsi afferentibus inimus consilium, nonne inquirendi sunt nobis admirabiles consiliarii? Ex quo igitur Judæi pravam constituere consilium, quonam pacto Dominum tradituri essent, Dominus consiliarium admirabilem, cujus consilia illis erant admirationi, ab ipsis abstulit: *Mirabantur enim in doctrina ejus* ⁹¹, nec tamen animum attendebant ad ejus monita. Nonne consiliarius ille erat admirabilis, qui loco illius mandati, *Oculum pro oculo* ⁹², id dat consilii, ut si quis dexteram tuam maxillam percusserit, obverias illi et alteram ⁹³: ut ne irascaris, ne ligites, ne turpia concupiscas, ne ullum existimes tibi inimicum, quin potius ut eos, qui te odio habent, diligas; qui monet ut ne quisquam de rebus corruptioni obnoxiiis sit sollicitus, ne mente efferatur, ne parva a Deo petat, ut in cælo, transmissis illuc thesauris, cor habeat, ut cum Deo versetur, fratres amet, alienis commoveatur calamitatibus, alios eorum quæ possidet faciat participes, ut ne putet in cibis inesse quidquam pollutum, sed in corde et in animi proposito? Qui ejusmodi consilia adeo divina et admirabilia dabat, cum ideo Dominus abstulit, quod ipsum non acceperint. Itaque non est jam apud ipsos admirabilis consiliarius. Cæterum precemur, ne Ecclesia hoc admirabili consiliario destituatur, ut cum occasio petendi de rebus necessariis consilio sese cuipiam dederit, ad hanc domum, commune animarum consilium, veniens, inveniat verbum consolatorium, quo veluti lux quædam animabus ad invenienda ea quæ sibi conducunt, afferatur. Porro qui vani sui cordis voluntate fertur, etiamsi

Roboam, qui seniorum salutari consilio spreto, juniores secum educatos secutus est, quorum opera imperium in decem tribus amisit ⁹⁴.

107. *Et sapientem architectum.* Postquam a Judæis utilitas submota est admirabilis consiliarii, qui declaratus est esse Dominus noster Jesus Christus, ab iisdem quoque ablatum est sapiens architectus, et factus est gentium apostolus, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Phariseus ⁹⁵, Paulus Jesu Christi, quem persequabatur, servus effectus. Quodnam est argumentum ejus qua pollebat scientiæ architectonicæ? Certo ait ipse: *Ut sapiens architectus fundamentum posui* ⁹⁶. Arbitror autem et a Spiritu sancto ceu ab architecto Ecclesiam Dei

(84) Veteres quatuor libri simpliciter, μὴ. Editi vero et duo mss., μηδέ.

(85) In aliquibus mss. scriptum offendimus, ὁ θεός.

(86) Habent mss. nonnulli, ἄροισι.

(87) Editi, ἐδίωξε. At mss. quatuor, ἐδίωκεν.

ædificari, secundum Paulum ipsum, qui dicit: *Coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu* ⁹⁷; asseritque Ecclesiam ministrante Spiritu coædificari et crescere in templum sanctum in Domino. Itaque eos, qui hunc admirabilem consiliarium Deum Verbum rejecerunt, sapienti architecto Spiritu sancto spoliavit. Quapropter, cum non habeant qui eos coagmentet ac compingat, sunt soluti atque a se invicem separati, neque spiritualem ædificationem fieri Dei templum possunt. Nos vero precemur, ut Ecclesiæ ministretur Spiritus adeo ut nobis spirituales architectos constituat, cujusmodi erat Beseleel, quem implevit Deus Spiritu divino, Spiritu intelligentiæ et scientiæ ⁹⁸, ut architectonicas opera omnia fabrefaceret. *Et prudentem auditorem.* Si juxta Salomonem, *Sermo pretiosus in aurem obedientem* ⁹⁹, ubi sermo non est, auditu nihil opus est. Cum igitur e medio sublatus sit admirabilis ille consiliarius, quadam consequentia etiam prudens auditor simul ablati sunt. Ubi enim argentum non est, otialur trapezita. Est autem molestum quiddam, cum sermo quidem intelligentiæ et sententiarum plenus habetur, et qui de officiis tractet, nec tamen adest quisquam qui isthæc prudenter percipiat, propterea quod eas animæ aures non habeat, quas Dominus ad suorum sermonum auscultationem requirit, dicens: *Qui habet aures audiendi, audiat* ¹.

108. VERS. 4. *Et imponam adolescentes principes eorum: derisores dominabuntur eis.* Duplex est pœnæ genus, et bonis privari, et tradi deterioribus. Posteaquam enim Dominator Dominus abstulit ab Judæa et ab Jerusalem robur panis et robur aquæ, gigantem fortem, hominem bellatorem, judicem, conjectorem, principem super quinquaginta, admirabilem consiliarium, sapientem architectum et prudentem auditorem: tunc minata est Scriptura, fore ut ipsis adolescentes principes mitterentur: adeo noverat hanc pœnam gravissimam, cum ab adolescentibus regitur administraturque civitas. Est enim adolescentia levitati obnoxia et ad flagitia prona: cupiditates effrenatæ, belluinæ iræ, petulantia, contumelia **454**, superbia et arrogantia, vitia sunt una cum juventute enutrita. Excilatur invidia adversus virtutem præstantissimam, suspiciones habentur adversus domesticos. Innumerabilem malorum turma juventutem comitatur, quorum omnium consortes esse subditos necesse est. Quippe principum vitia calamitates sunt subditorum ac cruciatus. *Imponam adolescentes principes eorum.* Bona quidem numero singulari expressit,

⁹⁷ Ephes. II, 22. ⁹⁸ Exod. xxxi, 3. ⁹⁹ Prov. xxv, 12. ¹ Matth. xi, 15.

(88) Veteres quinque libri, συνοικοδομεῖσθε. Editi vero et Reg. primus, et Procopius, pag. 64, συνοικοδομεῖσθαι.

(89) Apud LXX, pro πολυτελής legitur, σοφός. Λόγος σοφός εἰς εὐήκοον οὖς, *Sermo sapiens in aurem obedientem*: in quo quid scriptorem deceperit, facile, opinor, intelliget qui verba antecedentia legere voluerit. Hæc autem sunt, εἰς ἐνώτιον χρυσοῦν καὶ Σάρδιον πολυτελές δέδεται, *in auream in aurem*

οικοδομεῖσθε (88) εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι· καὶ τὸ διὰ τῆς ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος συνοικοδομεῖσθαι καὶ αὐξάνειν εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ. Τοὺς οὖν ἀποβάλλοντας τὸν θαυμαστὸν σύμβουλον, τὸν Θεὸν Λόγον, ἐρήμους ἐποίησε τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος, τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο μὴ ἔχοντες τὸν συναρμοολογούντα αὐτοὺς καὶ συμβιδάζοντα, λελυμένοι εἰσὶ καὶ ἐσχισμένοι ἀπὸ ἀλλήλων, γενέσθαι ναὸς Θεοῦ διὰ τῆς πνευματικῆς οἰκοδομῆς μὴ δυνάμενοι, Ἄλλ' ἡμεῖς εὐξώμεθα, ἔχειν τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ Πνεύματος ὥστε ἀναδείκνυσθαι ἡμῖν τοὺς πνευματικοὺς ἀρχιτέκτονας, ὁποῖος ἦν ὁ Βεσελεήλ, ὃν ἐνέπλησεν ὁ Θεὸς Πνεῦμα θεῖον, Πνεῦμα συνέτεως καὶ ἐπιστήμης, ἀρχιτεκτονεῖν κατὰ πάντα τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονίας. Καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Εἰ κατὰ τὸν Σολομῶντα, Λόγος πολυτελής (89) εἰς οὖς εὐήκοον, ὅπου λόγος οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ἀκοῆς χρεία. Ἐπεὶ οὖν ἤρθη ὁ θαυμαστὸς σύμβουλος, ἀκολούθως συναφηρέφῃ καὶ ὁ συνετὸς ἀκροατὴς. Ὅπου γὰρ ἀργύριον οὐκ ἔστι, τραπεζίτης ἀργεῖ. Αὐτηρὸν δὲ καὶ ὅταν λόγος μὲν ἦ πλήρης νοημάτων, καὶ κατὰ πραγμάτων φερόμενος, ὁ δὲ συνετὸς αὐτῶν ἐπαισθανόμενος μὴ παρῆ, τῷ μὴ ἔχειν τὰ ὦτα τῆς ψυχῆς, ἃ ὁ Κύριος πρὸς τὴν τῶν ἰδίων λόγων ἀκροάσιν ἐπιζητεῖ λέγων· Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκούετω.

108. Καὶ ἐπιστήσω νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίχται κυριεύσουσιν αὐτῶν. Διπλῆ τιμωρία, καὶ ἀφαιρηθῆναι τὰ ἀγαθὰ, καὶ παραδοθῆναι τοῖς χείροσι. Μετὰ γὰρ τὸ ἀφελεῖν τὸν Δεσπότην Κύριον ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἰσχυρὸν ἄρτου καὶ ἰσχυρὸν ὕδατος, γίγαντα καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄνθρωπον πολεμιστὴν, καὶ δικαστὴν, καὶ στοχαστὴν, καὶ πεντηκόνταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν· τότε ἠπέλησεν ὁ λόγος αὐτοῖς ἐπιπεμφθῆσθαι νεανίσκους ἄρχοντας· οὕτω χαλεπωτάτην οἶδε τιμωρίαν, ὑπὸ νεανίσκων ἄρχεσθαι καὶ διοικεῖσθαι πόλιν. Κοῦφον γὰρ ἡ νεότης καὶ εὐκίνητον πρὸς τὰ φαῦλα· ἐπιθυμίαι δυσκάθεκτοι, ὄργαι θηριώδεις, προπέτειαι, ὕβρεις (90), ὑπερηφανίαι καὶ φυσιώσεις, σύντροφα τῇ νεότητι πάθη· φθόνοι πρὸς τὸ ὑπερέχον, ὑποψίαι πρὸς τὸ οἰκεῖον. Μυρίων κακῶν ἐσμός συνέζευκται τῇ νεότητι· ὧν πάντων ἀνάγκη ἀπολαύειν τοὺς ἀρχομένους, διότι τὰ τῶν ἀρχόντων κατὰ συμφορὰς τοῖς ἀρχομένοις γίνονται. Ἐπιστήσω νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν. Τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐνικῶς ἀπηγγέλλετο, ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν πολεμιστὴν δικαστὴν, προφήτην, στοχαστὴν, πεντηκόνταρχον (91) θαυ-

etiam Sardium pretiosum ligatum est. Videtur enim interpres ille vocem πολυτελής ab una periodi parte μνημονικῶς ἀμαρτήματι in alteram transtulisse.

(90) Editi, ὕβρεις. At sex mss., ὕβρεις. Mox quinque mss., φθόνοι. At Reg. primus, e quo grave illud erratum in nostram editionem transiit, habet, φθόνω.

(91) Ita libri sex antiqui. Editi, πεντηκόνταρχον, καὶ τὰ λοιπὰ. θαυμαστὸν. Illud, καὶ τὰ λοιπὰ etiam,

μαστόν σύμβουλον, σοφόν ἀρχιτέκτονα, τὸν συνετὸν ἀκροατὴν· τῶν δὲ κακῶν ἢ ἀπειλῆ εἰς πλῆθος ἤ-
 ξησε· Νεανίσκους ἄρχοντας, καὶ, Ἐμπαῖκται κυ-
 ριεύσουσιν ὑμῶν. Οὐχ ὁ τὴν ἡλικίαν νέος κατηγο-
 ρεῖται, ἀλλ' ὁ νεαρός τὸ ἦθος. Οὐ γὰρ ὁ τῷ χρόνῳ
 ἐλλείπων πάντως ψεκτός· ἀλλ' ὁ κατὰ πάθος ζῶν.
 Ὅποιος ἦν ὁ Ῥοβοᾶμ, περὶ οὗ γέγραπται, ὅτι Καὶ
 Ῥοβοᾶμ ἦν νεώτερος, καὶ δειλὸς τῇ καρδίᾳ. Διὰ
 τοῦτο καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής, Οὐαὶ σοι, πόλις, φησὶν,
 ἧς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερος καὶ οἱ ἄρχοντές σου
 πρωὶ ἐσθίουσιν. Οὐ γὰρ ὁ τὴν ἡλικίαν (92) νέος,
 ἀλλ' ὁ τὴν ψυχὴν ἀτελής, νεώτερος καὶ ἐνταῦθα λέ-
 γεται. Ἐπεὶ τό γε τῆς ἡλικίας ὅτι οὐκ ἐμπόδιον τῷ
 βουλομένῳ ζῆν κατ' ἀρετὴν, ἐν τοῖς πρὸς Ἱερειμὴν
 λόγοις ὁ Κύριος ἔδειξεν, εἰπὼν Μὴ λέγε· Ὅτι νεώ-
 τερός εἰμι. Οὐ γὰρ ἠρνήσατο αὐτὸν (93) εἶναι νεώ-
 τερον· ἄλλ' ἔφη, μὴ εἶναι ἐμπόδιον αὐτῷ τὴν
 νεότητά διὰ τὴν τελείωσιν τῆς ψυχῆς· Ὅτι πρὸς
 πάντας, πρὸς οὓς ἐὰν ἐξαποστελῶ σε, πορεύσῃ.
 Τῷ γὰρ φρονήματι ἐώρακα πρεσβυτικὸν τυγχά-
 νοντα (24), ὁ βλέπων τὴν σεμνότητά τῆς ἐν τῷ
 κρυπτῷ πολιῆς.

ibis. Ego enim, qui canitie quæ in occulto est gravitatem video, ipse te conspexi mente et prudentia senem.

109. Ἐμπαῖκται δὲ κυριεύσουσιν· τῶν παραστη-
 σάντων ἑαυτοὺς δούλους τῇ ἀμαρτίᾳ. Ἐὰν γὰρ γέ-
 νηται κύριος αὐτῶν ὁ κοινὸς ἐχθρὸς, οὐχὶ ὡς ἰδίους
 κέχρηται, ἀλλὰ σαρακέχρηται ὡς ἀλλοτρίοις. Ἐμ-
 πομπεύει (95) γὰρ τῷ παγιδευθέντι ὑπὸ τῆς ἀμαρ-
 τίας ὁ κοινὸς ἡμῶν πολέμιος, ἐπεμβαίνων καὶ κατ-
 επαιρόμενος ἡμῶν, καὶ οὐχ ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ
 τοῦ Κυρίου ἡμῶν, οὗ ἀπεστασίασεν ἡμᾶς, καὶ δημο-
 σιεύων ἡμῶν τὴν ἀσχημοσύνην, οὗ παύται θριαμ-
 βεύων τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ἐμπαίζων τοῖς ὑποχει-
 ρίοις. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς πεποιήται εἰς τὸ ἐγκατα-
 παίζεσθαι (Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἀρχὴ πλάσμα-
 τος Κυρίου, πεποιημένον ἐγκαταπαίζεσθαι ὑπὸ
 τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ· καὶ ὁ ψαλμὸς (96)· Δράκων
 οὗτος ὃν ἐπλάσας ἐμπαίζειν αὐτῷ), περιτρέψας
 ἡμῖν ἄπερ αὐτὸς πάσχειν ὤφειλεν, κυριεύει ἡμῶν
 διὰ τῶν ἐμπαιγμῶν. Ὅθεν ὁ τῆς ἐκ (97) τοῦ διαβόλου
 ἐνεργηθείσης εἰς αὐτὸν ἀμαρτίας αἰσθόμενος, Ὅτι
 αἱ φόβαι μου, θησὶν, ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων.
 Καὶ σχεδὸν ὡσπερ ὁ Σαμφὼν λάφυρον γενόμενος διὰ
 τῆς πορείας τοῖς ἀλλοφύλοις, ἀποτυφλωθεὶς παρ'
 αὐτῶν, προήχθη τοῦ ἐμπαυχθῆναι (98)· οὕτω καὶ

² II Par. xiii, 7. ³ Eccle. x, 16. ⁴ Jer. i, 7. ⁵ Job. xl, 19. ⁶ Psal. ciii, 26. ⁷ Psal. xxxvii, 8. ⁸ Jud. xvi, 25.

si a mss. non abesset, ita tamen per se otiosum est, ut exercitati in his rebus homines, ob eam solam causam, ni fallor, statim delendum judicarent.

(92) Colb. primus, ὁ τῇ ἡλικίᾳ.

(93) In tribus mss, legitur, ἑαυτὸν, male. Nam hoc loco Dominus, non Jeremias loquitur. Mox tres mss. æque ac LXX, πρὸς πάντας οὓς. Editi et duo mss., ὅτι πάντας πρὸς οὓς. At Reg. tertius melius, magisque ex præscripto grammatices, πρὸς πάντας πρὸς οὓς.

(94) Ita recte emendavit Ducæus e suis codicibus H. et J., quibus uterque Colbertinus adjungi debet. At tres Regii mss. et editi corrupte habent, πρεσβυτικῷ τυγχάνοντι.

A puta validum, validam, bellatorem, judicem, propheta, conjectorem, principem super quinquaginta, admirabilem consiliarium, sapientem architectum, prudentem auditorem; e contrario ea quæ intentantur mala in pluralem numerum excrevere: nimirum, *Adolescentes principes, et, Derisores dominabuntur* vobis. Non is qui ætate est juvenis, sed qui juvenis est moribus, insimulatur. Non enim is, cui deficit ætas, est continuo culpandus, sed qui vitam agit cupiditatibus addictam. Ejusmodi erat Roboam, de quo scriptum est: *Et Roboam erat junior, et timidus corde*². Quare et Ecclesiastes: *Væ tibi*, inquit, *civitas, cujus rex tuus junior, et principes tui mane comedunt*³. Non enim qui ætate juvenis, sed qui secundum animam imperfectus est, etiam hic dicitur junior. Nam quod ætas minor impedimento non sit ei, qui ex præscripto virtutis vivere voluerit, ostendit Dominus cum allocutus est Jeremiam, dicens⁴: *Noli dicere, Quia junior sum*. Nec enim negavit esse juniorem: sed dixit, juveniam ei non esse impedimento propter animi perfectionem: *Quia ad omnes ad quos misero te,*

109. *Derisores autem dominabuntur*, eis videlicet qui sese peccati addixerint servituti. Etenim si communis inimicus evadat eorum dominus, jam non quasi propriis mancipiis utitur, sed abutitur tanquam alienis. Nam hic noster communis hostis eum quem irretivit peccato, ceu in pompa ostentat, insultatque, et se adversum nos effert; nec adversus nos solum, sed etiam adversus Dominum nostrum, a quo nos impulsu ipsius defecimus: atque turpitudinem nostram detegens, de captivis triumphare, ac subditos illudere non cessat. Nam quoniam destinatus est irrisioni (*Hoc enim, inquit, est principium formationis Domini, factum ut illuderetur ab angelis ejus*⁵: et psalmus: *Draco iste, quem formasti ad illudendum ei*⁶), ea quæ pati debuerat, in nos rejiciens, dominium in nos per suas illusiones habet. Unde qui sentiebat peccatum, quod diaboli opera admiserat, dicebat: *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus*⁷. Et fere quemadmodum Samson alienigenis ob stuprum præda effectus, atque ab eis excæcatus, **455** eo adductus est ut sibi illuderetur⁸: sic quoque quemcunque

(95) Reg. quartus, ἐκπομπεύει. Infra Colb. primus, ἡμῶν τὴν ἀσχημοσύνην. Haud longe aliquot mss., ἐμπαίζων τοὺς ὑποχειρίους. Alii quidam mss. cum editis, τοῖς ὑποχειρίοις.

(96) In aliquibus mss. scriptum invenimus, καὶ ὁ Ψαλμῶδός.

(97) Editi et Reg. primus, Ὅθεν ἐκ τῆς· quod cum palam vitiosum sit, emendare de suo non dubitavit Combesius. Ait igitur legendum esse, ἐμπαιγμῶν, ὡσπερ ἐκ τῆς. Sed conjectura illius nihil opus est, cum hic locus satis commode ex quinque mss. sanari possit: in quibus omnibus constanter legitur, ἐμπαιγμῶν, ὅθεν ὁ τῆς ἐκ.

(98) Editi, ἐμπαυχθῆναι παρ' αὐτῶν. Sed illud,

excœcaverit peccatum, is ab alienigenis illuditur. Hos autem irrisores non comminatur Dominus se esse perinde instituturum, atque adolescentes principes: sed ait hosce derisores ipsis volentibus esse dominaturos, quod suis quisque operibus se ipse eorum dominio subiciat. Fortasse igitur, quod ante crucem Domino illusere illum crucifixuri, recentiori Romanorum imperio traditi sunt, eisque dominati sunt derisores, qui apud se veritatem minime habebant. Quod si Ecclesiam ab iis qui sua versutia adulterant verbum, et per simulationem mendacium dicunt, gubernatam conspexeris: scias ipsi dominari derisores, qui blandiloquis ac persuasibilibus verbis simpliciores decipiunt.

110. VERS. 5. *Et confliget populus, homo ad hominem, et homo ad proximum suum.* Palam enarrat propheta quæ facta sunt ante extremam illam Jerusalem expugnationem, post quam dispersi sunt. Non amplius sermonem profert ænigmata prophetica, sed nude et perspicue ipsas res gestas narrat, cum scilicet inter se congressi seditione et cæde civitatem implevere neque a suis hostibus ipsos undique obsidentibus ad concordiam quæ necessaria erat, sunt adducti: sed extrema sibi metuentes, civitate tantum non capta, disiectis muris, hostibus ingredientibus, in se invicem domini ac primatus obtinendorum studio invaserunt. Atque hæc ideo patiebantur, quod ablati esset ab eis propheta, convector, senior, et admirabilis consiliarius: contra, supra ipsos constituti essent adolescentes principes, eisque dominarentur derisores. *Et invehetur puer in senem, inhonoratus in honoratum.* Quæ sunt perturbationis confusionisque propria enarrat. Nam seditionis proprium est, nihil ut discernatur: sed ut puer seni molestum se præbeat, et in ejus documenta invehatur. Et qui inhonoratus est ob inustum sibi per ignominiae vitia dedecus, honestior majorique reverentia dignior, quam qui honorabilis est, volet haberi. Metuo autem ne isthæc ad nos etiam pertingant, et ne hæ ipsæ prophetiæ hæc ætate impleantur, qua pueri ætate juvenes, moribus juniores, adoriuntur Ecclesiæ presbyteros, neque sacra illorum ministeria admittunt, neque congruum debitumque Ecclesiæ ordinem servant. Quin etiam cum qui male vixerunt, probis reipublicæ administratoribus inferunt

A πᾶς, ὃν ἂν ἀποτυφλώσῃ ἡ ἀμαρτία, ἐμπαίζεται παρὰ τῶν ἀλλοτρίων. Τούτους δὲ τοὺς ἐμπαίζοντες οὐκ αὐτὸς ἐπιστήσειν ὁ Κύριος ἀπετλεί, ὡσπερ τοὺς νεανίσκους ἄρχοντας, ἀλλ' ἀφ' ἐαυτῶν (99) ἔφη κυριεύσειν, ἐξ ὧν ἂν ἕκαστος ἐαυτῷ διὰ τῶν ἔργων τὸ κυριεῦθῆναι παρ' αὐτῶν ἐπισπάσῃται. Τάχα οὖν διὰ τὸ ἐμπαίζειν τῷ Κυρίῳ πρὸ τοῦ σταυροῦ τοὺς μέλλοντας σταυροῦν, παρεδόθησαν νεωτέρᾳ ἀρχῇ τῇ τῶν Ῥωμαίων· ἐμπαίχται δὲ κατεκυρίευσαν αὐτῶν, οἱ τὴν ἀλήθειαν μὴ ἔχοντες παρ' ἑαυτοῖς. Κἂν Ἐκκλησίαν δὲ ἰδῆς ὑπὸ τῶν ἐν πανουργίᾳ δουλοῦντων τὸν λόγον ἀγομένην, καὶ ὑπὸ τῶν ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, γίνωσκε ὅτι ἐμπαίχται κυριεύουσιν αὐτῆς, οἱ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ πιθανολογίας ἐξαπατῶντες τοὺς ἀκεραιότερους.

B 110. Καὶ συμπεσεῖται ὁ λαὸς, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρωπον, καὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. Ἄντικρυς τὰ πρὸ τῆς ἀλώσεως Ἱεροσολύμων, τῆς τελευταίας ταύτης μεθ' ἣν τῇ διασπορᾷ παρεδόθησαν, διηγεῖται ὁ προφήτης· οὐκέτι δι' αἰνιγμάτων προφητικῶν προάγων τὸν λόγον· ἀλλὰ γυμνῶς καὶ ἀναφανδὸν αὐτὰ τὰ πράγματα διηγούμενος· ὅτε συμπεσόντες ἀλλήλοις, στάσεως καὶ φόνου τὴν πόλιν ἐπέπλησαν, οὐδὲ ὑπὸ τῶν περιστοιχισμένων αὐτοῖς (1) πολεμίων εἰς τὴν ἀναγκαίαν ὁμόνοιαν συνελαινώμενοι, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐσχάτων ἀγωνιῶντες, τῆς πόλεως ἤδη λαμβανομένης, τῶν τειχῶν καταρρίπτωμένων, τῶν πολεμίων εἰσχεομένων, ὑπὸ φιλαρχίας καὶ φιλοπρωτείας ἀλλήλοις ἀντετήησαν (2). Καὶ ταῦτα ἔπασχον διὰ τὸ ἀρθῆναι ἀπ' αὐτῶν προφήτην, καὶ στοχαστήν, καὶ πρεσβύτερον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον· ἐπιστῆναι (3) δὲ αὐτοῖς ἄρχοντας νεανίσκους, καὶ ἐμπαίχτας αὐτῶν κυριεῦσαι. Καὶ προσκόψει τὸ παιδίον πρὸς τὸν πρεσβύτερον. ὁ ἄτιμος πρὸς τὸν ἐντιμον. Ἐπεξέρχεται τοῖς τῆς συγχύσεως ἰδιώμασιν. Ἴδιον γὰρ στάσεως, τὸ μηδὲν διακρίνειν· ἀλλὰ καὶ τὸν παῖδα δυσαρεστεῖσθαι τῷ πρεσβύτῃ, καὶ προσκόπτειν αὐτοῦ τοῖς διδάγμασι· καὶ ὁ ἄτιμος διὰ τὸ ἐν πάθει (4) ἀτιμίας ἐνουβρίσθαι, σεμνότερον ἑαυτὸν βουλήσεται νομίζεσθαι τοῦ ἡμιμίου. Φοβοῦμαι δὲ μὴ καὶ ἐφ' ἡμᾶς φθάνῃ (5) ταῦτα, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος καιροῦ ὧσιν αἱ προφητεῖαι αὗται· ὅτε παῖδες νέοι τὴν ἡλικίαν, νεαρώτεροι τὸν τρόπον, τοῖς πρεσβυτέροις τῆς Ἐκκλησίας προσκόπτουσι, μῆτε τὰς ἱερουργίας αὐτῶν προσιέμενοι, μῆτε τὴν πρέπουσαν εὐταξίαν τῆς Ἐκκλησίας (6) φυλάσσοντες. Καὶ ὅταν δὲ οἱ κακῶς βεβιωκότες κατὰ τῶν εὐ-

παρ' αὐτῶν, in nullo mss. legitur; ob idque inde tollendum censuimus. Ibidem editi, πᾶς, ὃν ἀποτυφλώσῃ. At sex mss. uti in contextu. Nec ita multo post aliquot mss., ὑπὸ τῶν ἀλλοτρίων.

(99) Editi et Reg. primus, quo, ut jam monuimus, usi sunt typographi, ἐφ' ἑαυτῶν. Alii quinque mss., ἀφ' ἑαυτῶν. Ibidem aliquot mss., κυριεύειν. Hoc ipso in loco editi corrupte, ἐξ ὧν ἀναγκάστως. At uterque Combef. et Reg. quartus emendate, ἐξ ὧν ἂν ἕκαστος.

(1) Ita nostri sex libri veteres. Editi, αὐτοῦς. Aliquanto post Colb. primus, ὑπὸ φιλαργυρίας καὶ.

(2) Unus codex Combef. et alii quatuor, ἀντεπήησαν. Editi, ἀντέπεσαν.

(3) Libri quidam veteres, ἐπιστῆσαι.

(4) Sic mss. nostri omnes. Editi, ἐν πάθει. Statim Colb. primus, ἑαυτὸν βουλεύσεται.

(5) Sic Reg. primus. Alii quinque mss., φθάνει. Editi, φθάσει. Haud longe mss. tres, ὡς εἶναι αἱ προφητεῖαι αὗται, et ita quoque habent editi et unus ms., nisi quod vocula αἱ in ipsis desideratur. Reg. quartus, ὡς εἶναι προφητεῖαι ταῦτα. Reg. tertius ut in contextu.

(6) Reg. quartus, τῇ Ἐκκλησίᾳ.

πολιτευτων στρατεύωνται, οί ἄτιμοι τοῖς ἐντίμοις προσκόπτουσιν. Ἡ γὰρ οὐχ ὀρῶμεν ἄνδρας καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀπὸ μέθης καὶ γαστριμαργίας, ἀπὸ τῶν χαμαιτυπιῶν ἀνισταμένους, καὶ περὶ Θεοῦ διαλεγόμενους, καὶ κρίνοντας τοὺς τιμίους τοῦ λαοῦ.

111. Ὅτι ἐπιλήψεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ πλησίον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων. Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω. Σαφῶς καὶ ταῦτα ἐπὶ τὸν καιρὸν φέρει τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀλώσεως, ὅτε ἐκτετηκότες λιμῶ, ὡς καὶ εἰς ἀλληλογραφίαν (8*) αὐτοὺς ἐκπεσεῖν, τοῖς δοκοῦσιν εὐπορεῖν προσεχώρουν, τὰς προστασίας αὐτῶν ἐπικαλούμενοι. Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς (7) ἡμῶν γενοῦ. Ὁ ἀληθῶς ἄρχων οὐκ ἐκ τῶν ἐξωθεν συμβόλων γνωρίζεται, οἷον πορφύρας, χλαμίδος, καὶ διαδήματος· ἀλλ' ἐκ τοῦ ἔχειν τὴν ἀρχικὴν ἀρετὴν. Ὁ γὰρ ἀρχόμενος ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, καὶ ἀγόμενος ἐπιθυμίαις (8) ποικίλαις, δούλος ὢν τῆς ἀμαρτίας, ἀνεπιτήδειός ἐστι πρὸς τὸ ἀρχεῖν. Ἐνταῦθα μέντοι ἡ μαρτυρία τοῦ δύνασθαι ἀρχεῖν οὐκ ἀπὸ τοῦ τὴν ψυχὴν κεκοσμηθῆαι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν ἱματίων περιβολῆς. Ἀλλ' ἡμεῖς ἐξώμεθα, τοὺς ἀρχοντας τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ καθηγουμένους τοῦ λαοῦ μὴ ἐκ τῆς ἐξωθεν περιβολῆς, καὶ τοῦ ἐπιφερομένου (9) σχηματισμοῦ τὴν μαρτυρίαν ἔχειν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ὥστε λέγειν ἡμᾶς· Οὐκ ἐπειδὴ τὸ ἐξωθεν σου κεκόσμηται, καὶ ἱκανῶς σοι πλάσμα τῆς εὐτελείας κατώρθωται, ἀλλ' ἐπειδὴ σου τὴν ψυχὴν ἐνέδυσεν ὁ Θεὸς ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης, καὶ παντὶ πλούτῳ σε ἐμεγάλυνεν, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, ὅπως ἂν ἀπὸ τῆς ἐν λόγῳ καὶ σοφίᾳ καὶ ἔργοις ἀγαθοῖς περιουσίας εὐθηνίαν ἡμῖν (10) ἐκ τῆς σῆς διακονίας τῶν πνευματικῶν εὐρωμεν ἀπολαύσεων. Καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω, τουτέστι, τὸ σιτομέτριον ὑπὸ σὲ ἔστω.

112. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔρει· Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγὸς ὑμῶν (11). Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον. Ἐτι τὰ κατὰ τὴν στάσιν, ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν, ὁ λόγος αἰνίσσεται, τὴν εἰς ἔσχατον πτώσιν τοῦ λαοῦ διηγούμενος, ὡς μὴδὲ μέχρις ἐνδὸς ἱματίου εὐπορούντων, τῶν εἰς προστασίαν παρ' αὐτῶν ἐλκομένων. Δείκνυσι δὲ τὸ στασιαστικὸν τῆς στάσεως τῶν πραγμάτων (12), τὸ μὴ ἐκ σύμφωνου, μὴδὲ ἐκ συμπνοίας πάντας ὀρμᾶν ἐπὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δυναμένου ἀρχεῖν αὐτῶν, ἀλλ'

* II Tim, III, 3, 6. ¹⁰ Isa. LXI, 10.

(6) Ἀλληλογραφίαν. Interpres legisse videtur, ἀλληλοφαγίαν, quod et magis consentaneum est. Edit.

(7) Colb. primus, στρατηγός, *imperator*. Ibidem post vocem γενοῦ, in excusis adduntur illa, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω quæ verba cum in nostris sex mss. non inveniuntur, delere non dubitavimus. Ibidem Reg. primus, ὁ ἀληθῆς ἄρχων *verus princeps*.

(8) Editi et Reg. primus, ἐπιθυμίαις πολλαῖς καὶ sed quin illud, πολλαῖς καί, expungi debeat, dubium non habemus. Nam hæc verba et in sacro textu et in quinque mss. pariter desiderantur.

(9) Ita mss. omnes. Editi, καὶ τοῦ ἐπιφαινομένου, *neque ab apparente habitu*. Nec ita multo infra

A bellum, tum inhonorati adversus honorabiles insurgunt. Enimvero nonne quotidie viros cernimus, qui ex ebrietate et ingluvie, et lupanari egredientes, de Deo sermonem habent, ac eos qui ex populo sunt honorandi, judicant?

111. VERS. 6. *Quia apprehendet homo fratrem suum, et propinquum patris sui, dicens: Vestimentum habes princeps esto noster, et cibus meus sub te sit.* Aperte et isthæc spectant ad Judaici excidii tempus, quando fame tabescentes, ita ut etiam 456 alii alios manducarent, in partes transibant eorum qui opulentiores videbantur, atque ut sibi præessent, rogabant. *Vestimentum habes princeps esto noster.* Qui vere princeps est, non ab externis insignibus dignoscitur, uti purpura, paludamento, et diademate, sed ab imperatoria qua præditus est virtute. Qui enim subditur voluptatibus, ac variis cupiditatibus ducitur⁶, servus cum sit peccati, ad imperandum idoneus non est. Hic quidem testimonium, quo imperandi facultas designatur, non ab animi ornatu, sed a vestimentorum cultu desumitur. Atqui oremus nos, ut Ecclesiarum principes populique duces neque ab exteriori amictu, neque ab eo quem præ se ferant habitu, sed ab ipsamet veritate testimonium habeant, ita ut dicere possimus: Non quod quæ in te extrinsecus apparent, ornata sint, aut pietatis larva a te multum exulta sit, sed quod animam tuam vestimento salutaris tunicaque lætitiæ Deus induit, omnique divitiarum genere te magnificavit¹⁰, princeps sis noster, ut per abundantiam in sermone et sapientia et operibus bonis reconditam nobis ex tuo ministerio comparemus spiritualium deliciarum copiam. *Et cibus meus sub te sit, hoc est tritici mensura sub te sit.*

112. VERS. 7. *Et respondens in illa die dicet. Non ero princeps vester. Non enim est in domo mea panis, neque vestimentum.* Adhuc ea quæ in illa seditione gesta sunt, quod ad historiam attinet, significat Scriptura: nimirum enarrat extremum populi excidium, ita ut ne unum quidem indumentum suppeteret illis, quos ad principatum trahebant. Hoc autem tumultuosum rerum in seditione gestarum statum ostendit, quod omnes communi consensu et concordibus animis ad eligendum eum qui ipsis præ-

nostris sex mss., τὸ ἐξωθεν. Editi, τὰ μὲν ἐξωθεν.

(10) Ubi In editis legimus, ἡμεῖς, in nostris sex codicibus scriptum reperitur. ἡμῖν. Illud quod mox sequitur, ὑπὸ σὲ ἔστω, additum est e libris veteribus.

(11) Vox ὑμῶν deest quidem in editis: sed in utroque Colb. invenitur. Ibidem editi, ἐστὶ μοι. At vocem μοι, nostrorum codicum omnium fidem secuti, expunximus.

(12) Legitur et in editis et in mss. omnibus, τῶν πραγμάτων. Combefisius tamen, ut sæpe alias, vulgata lectione non contentus, ait sibi videri legendum, τὸ πραττόμενον. Haud longe mss. nonnulli, πάντα ὀρμᾶν.

eese posset, non concurrerent, sed unusquisque A quemlibet obvium assumeret, non eum qui esset electione dignus, sed qui sibi familiaris esset ac necessarius; non eum qui salvos ipsos ac incolumes servare posset, sed qui sanguinis necessitudine ipsum contingeret. *Apprehendet enim, inquit, homo fratrem suum, et domesticum patris sui.* Absit certe ne id fiat in tribuendis Ecclesiarum præfecturis: ita ut quilibet quemlibet eligat, eum nempe qui nuptialibus indumentis careat, qui sit decenti cultu destitutus, qui spiritualium eget alimentorum: et qui in domo sua, hoc est, in arcano cordis sui secessu panem verum ac viventem nequaquam habet, qui possit cor hominis confirmare ¹¹. Nunc autem timeo ne, ut olim in Judaica seditione erant qui seipsos arbitrarentur indignos, qui cæteris præficerentur, utpote suæ ipsorum paupertatis conscii, ita hoc tempore sint nonnulli, qui licet Christum et miserationis viscera ¹² induiti non sint, secundum Apostolum ¹³, si quis tamen eos promoveat, non contradicant: et si promoveat nemo, plurimi se intrudunt. Nam principatum ambiunt non pauci, sua ipsorum opera creati, præsentem claritudinem consecutantes futurum vero iudicium nequaquam prævidentes. Atqui non ejusmodi fuit Moyses, sed in omnibus obediens ac morigerus, quando ad populum mittebatur, aiebat: *Obsecro, Domine, elige alium quem mittes* ¹⁴. Ex quo factum est ut Deus ipsum urgeret quasi pertinacius, utpote qui hac ipsa recusatione et suæ infirmitatis confessione se primatu dignum ostenderet. Quapropter egregia est admonitio illa: *Ne quæras fieri iudex ne forte non possis auferre iniquitates* ¹⁵. At tamen recusationem eorum, qui a seditione ad excipiendum principatum compellebantur, generalem non fuisse declarat sermo propheticus. Non enim simpliciter ait: *Non ero princeps*; sed cum adjectione, *Non ero princeps populi hujus*; atque causam subjunxit.

113. VERS. 8, 9. *Quia dissoluta est Jerusalem, et Judæa concidit et linguæ eorum cum iniquitate his quæ Domini sunt, non obtemperant.* Jerusalem enim, quæ hactenus per Domini manum fuerat concordiae vinculo colligata, nunc dissoluta est et repudiata. *Et Judæa concidit, subductis ejus fulcimentis.* Ac calamitates quidem nonne tales sunt? Quæ vero diligentia ab eis adhibita est ad se reddendos Deo gratos, et quod studium ad penitentiam agendam ostensum est, ut inde affulgeret spes finem malis intentatis impositum iri? Atqui *Linguæ eorum his quæ Domini sunt, non obtemperant, nec inobsequen-*

ἑκαστον τοῦ προστυχόντος (13) ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ μὴ τὸν ἄξιον αἰρεῖσθαι, ἀλλὰ τὸν αὐτῷ οἰκεῖον· μηδὲ τὸν σώζειν δυνάμενον, ἀλλὰ τὸν κατὰ γένος αὐτῷ διαφέροντα. Ἐπιλήψεται γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ οἰκείου τοῦ (14) πατρὸς αὐτοῦ. Ὅπερ ἀπεῖη ἐν ταῖς τῶν Ἐκκλησιῶν προστασίαις γενέσθαι, ὥστε τὸν τυχόντα τοῦ τυχόντος ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ τὸν ἀποροῦντα γαμικῶν ἐνδουμάτων, καὶ κόσμου τοῦ πρέποντος ἐστερημένον, πτωχεύοντα βρωμάτων πνευματικῶν, καὶ οὐκ ἔχοντα ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, τουτέστιν ἐν τῇ κρυπτῷ τῆς κάρδιας αὐτοῦ, ἄρτου ἀληθινὸν καὶ ζῶντα, δυνάμενον στηρίζειν τὴν καρδίαν ἀνθρώπου. Νῦν δὲ φοβοῦμαι, μὴ ἐν μὲν τῇ Ἰουδαϊκῇ στάσει ἦσαν τινες οἱ ἀναξίους ἑαυτοῦς τοῦ ἐτέρων ἄρχειν ἡγούμενοι, διὰ τὴν συναίσθησιν τῆς ἐνυπαρχούσης αὐτοῖς πτωχείας· ἐπὶ δὲ τῶν παρόντων, κἂν μὴ ὡς τινες ἐνδεδυμένοι Χριστὸν, μηδὲ σπλάγγνα οἰκτιρμοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, κἂν (15) ἐπιλάβηται τις, οὐκ ἀντιλέγουσι, κἂν μὴ ἐπιλάβηται, εἰσωθοῦνται πολλοί, σπουδαρχαὶ δὲ πολλοί (16) αὐτοχειροτόνητοι, τῆς παρούσας λαμπρότητα διώκοντες, τὴν δὲ μέλλουσαν κρίσιν μὴ προορώμενοι. Ἄλλ' οὐ Μωϋσῆς τοιοῦτος· ἀλλ' ὁ πάντα εὐπειθῆς καὶ εὐήκοος, ὅτι ἀπεστέλλετο πρὸς τὸν λαόν· λέωμαι, φησὶ, Κύριε, προχέρισαι ἄλλον ὃν ἀποστελεῖς. Δι' ὃ καὶ οἰονεῖ φιλονεικότερον ἀντέχεσθαι αὐτοῦ τὸν Θεὸν κατεσκευάσεν (17) αὐτῇ τῇ παραίτησει καὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἀσθενείας τὸ ἄξιός εἶναι τοῦ προστάται δεικνός. Διὸ καλῶς ἔχει τὸ παράγγελμα· Μὴ (18) ζῆται γενέσθαι κριτῆς, μήπως οὐκ ἰσχύσεις ἐξἄραι ἀδικίας. Ὁ μόντοι προφητικὸς λόγος τὴν παραίτησιν τῶν ἐλκομένων ἄρχειν ὑπὸ τῶν στασιαζόντων οὐ καθόλου φησὶ γεγενῆσθαι. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγός, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγός τοῦ λαοῦ τούτου· καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγεν.

113. Ὅτι ἀνεῖται Ἰερουσαλὴν, καὶ ἡ Ἰουδαία συμπέπτωκε, καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν μετὰ (19) ἀνομίας τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦσιν. Ἡ γὰρ τέως συνεχομένη ὑπὸ τῆς χειρὸς (20) τοῦ Κυρίου Ἰερουσαλήμ τῷ δεσμῷ τῆς συναφείας, ἀνεῖται νῦν καὶ ἐκδέδληται. Καὶ ἡ Ἰουδαία συμπέπτωκε, τῶν στηριγμάτων αὐτῆς ὑφαιρεθέντων. Καὶ οὐχὶ τὰ μὲν πάθη τοιαῦτα ἐπιμέλεια δὲ τίς τοῦ εὐαρεστῆσαι Θεῷ, καὶ σπουδῇ εἰς μετάνοιαν, ὥστε ἐντεῦθεν ἐλπὶδα εἶναι παυθησεσθαι τὰ δεινὰ; Ἄλλ' αἱ γλῶσσαι αὐτῶν τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦσιν, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀπειθοῦσιν, ἀλλὰ μετὰ ἀνομίας· ὡς, διὰ τὸ τὴν καρ-

¹¹ Psal. ciii, 15. ¹² Coloss. iii, 12, ¹³ Exod. iv, 13. ¹⁴ Eccli. vii, 6.

(13) Ita mss. omnes. Editi, τοῦ προστυγχάνοντος.

(14) Editi, οἰκείου. At mss. aliquot, οἰκείου τοῦ.

(15) Libri veteres, Ἀπόστολον, κἂν. Editi, Ἀπόστολον, ἐνδεδυμένα, κἂν.

(16) Editi, εἰσωθοῦνται πολλοί, καὶ οὐκ ἀντιλέγουσι, πολλοί σπουδαρχίδαι, πολλοί, haud recte. At hunc locum e mss. emendavimus.

(17) Ita sex libri veteres. Editi vero, παρεσκευάσεν.

(18) Editi, τὸ μὴ. Deest τό in mss. Statim quatuor mss., οὐκ ἰσχύσης.

(19) In editis pro μετὰ legitur μεσταί, non librariorum quidem vitio, qui diligenter scripsere μετὰ, sed typographorum.

(20) Libri aliquot veteres, τῶν χειρῶν. Mox mss. nonnulli, αὐτῆς ἀφαιροθέντων.

διαν ἠλλοτριῶσθαι ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἀνυπότακτον εἶναι τοῦ Θεοῦ νόμου, τῆς γλώσσης αὐτῶν, ὅσον μελετᾶν νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν νόμον Κυρίου, ἀντιλεγούσης καὶ ἀπειθούσης. Τίνος οὖν ἄρξω, φησί; Τῆς Ἱερουσαλήμ; Ἀλλὰ ἐκδέδληται καὶ ἀνεῖται. Τῆς Ἰουδαίας; Ἀλλ' οὐκέτι ἔστηκεν ὀρθή· συμπέπτωκε γάρ. Τῶν μετανοούντων; Ἀλλ' ἀπειθοῦσι ταῖς γλώσσαις αὐτῶν. Τάχα τοίνυν διὰ τὴν προὑπάρχουσαν δόξαν, σεμνὸν τὸ ἄρχειν τῶν τοιούτων. Ἀλλ' Ἐταπεινώθη, φησὶν, ἡ δόξα αὐτῶν, καὶ ἡ αἰσχρὴ τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀντέστη αὐτοῖς. Τουτέστιν, οὐδὲ παρρησία αὐτοῖς ἀνανεῦειν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τὸ τὴν ἁμαρτίαν (21) μὴ τὴν τυχοῦσαν εἶναι, ἀλλὰ τῇ Σοδομιτῶν ἀξίαν εἶναι παραβάλλεσθαι, ἣν οὐχὶ λάθρα οὐδὲ ἐπαισχυνόμενοι πεποιθήκασιν, ἀλλ' οἶονεὶ ἐπαγαλλόμενοι (22) τῇ ἐργασίᾳ τῶν πονηρῶν, ἀνήγγειλαν πᾶσι καὶ ἐνεφάνισαν ὡσπερ ἐκεῖνοι, ἐπὶ τὰς παρανόμους ἡδονὰς ὀρμῶντες, οὐχὶ ῥήμασιν (23) εὐπροσώποις τὴν ἀσέλγειαν συνεκάλυπτον. Ποῦ γὰρ εἰσι, φησὶν, οἱ ἄνδρες οἱ εἰσελθόντες παρὰ σοί; Ἐξάγαγε αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, ἵνα αὐτοῖς συγγενώμεθα. Ἐκεῖνην ἐμμήσαντο τὴν ἁμαρτίαν. Τὴν γὰρ ἁμαρτίαν αὐτῶν, ὡς Σοδόμων (24), ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Ταῦτα ὁ ἐντυχὼν τῇ ἱστορίᾳ διηγουμένη τὰ πρὸ τῆς καταστροφῆς Ἱερουσαλήμ πάθη, τῆς προφητείας τὸ ἐναργὲς ἐκπλαγῆσται. Δύο τοίνυν αἰτίαι παραιτήσεως εὐλόγου τῶν εἰς προστασίαν ἐλκομένων τοῦ λαοῦ, ἡ οἰκεία αὐτοῦ ἀδυναμία, καὶ ἡ τῶν πραγμάτων δυσκολία, δυσδιορθῶτων ὄντων τῶν λαῶν διὰ τὴν πολλὴν χύσιν τῆς ἁμαρτίας· ἅπερ ἀμφοτέρω ὁ προκείμενος περιέχει λόγος· περὶ μὲν τῆς ἰδίας ἀδυναμίας, τοῦ τὴν ἀρχὴν ἐξορμυμένου, λέγοντος· Οὐκ ἔστιν ἄρτος ἐν τῷ οἴκῳ μου, οὐδὲ ἱμάτιον· τὸ δὲ τοῦ λαοῦ ἀνάτατον, ἐκ τοῦ εἰπεῖν· Οὐκ ἔσομαι ἄρχων τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι ἀνεῖται Ἱερουσαλήμ, καὶ ἡ Ἰουδαία συμπέπτωκε, καὶ αἱ γλώσσαις αὐτῶν μετὰ (25) ἀνομίας τὰ πρὸς τὸν Κύριον ἀπειθοῦσι. Τὴν γὰρ ἀνομίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐδὲ γὰρ Σοδομίτας εἰς ἂν ἐγένετο δυνατὸς περισώσασθαι, ἀλλ' ἐχρηζον δικαίων δέκα τὸ (26) ἐλάχιστον, τῶν ἐξαιτουμένων αὐτούς.

prodiderunt. Neque enim servare poterat unus aliquis Sodomitas, sed decem saltem justis egebant, qui eorum pœnam deprecarentur.

114. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλήν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες. Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἔστι. Τοίνυν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται.

¹⁵ Gen. XIX, 5.

(21) Editi, ἁμαρτίαν αὐτῶν. Vox αὐτῶν in nostris mss. non reperitur.

(22) Variant inter se libri antiqui. Habent tres, ἐναγαλλόμενοι, alii tres, ἐπαγαλλιώμενοι *exsultantes.*

(23) Reg. quartus, ῥήμασι μόνον.

(24) Editi et quatuor mss., ὡς Σοδόμων. Alii duo, ὡς Σόδομα. Aliquanto post editi et unus ms., καταπλαγῆσται. Alii quinque mss., ἐκπλαγῆσται.

(25) Jam monuimus legi debere, quemadmodum in mss. legitur, μετὰ, non μεσταί.

(26) Editi καὶ τό. Vocula καὶ in mss. nusquam

les sunt simpliciter, sed cum iniquitate. Nam lingua eorum cum nocte ac die legem Domini meditari debisset, contradicit ac refragatur, quod alienatum a Deo sit cor eorum, neque legi divinæ subditum. Cui ergo, inquit, imperabo? Jerusalem? Sed ejecta est et dissoluta. An Judææ? Sed non amplius stat recta: siquidem collapsa est. Iisne qui pœnitentiam agunt? Sed linguis suis imperium detrectant. Fortasse igitur ob pristinam gloriam gloriosum fuerit in hos imperium habere. Sed *Humiliata est, gloria eorum, et confusio vultus eorum resistit eis.* Hoc est, nulla eis relinquatur fiducia oculos sustolendi ad Deum, quod peccatum eorum non qualecunque sit, sed dignum quod crimini comparetur Sodomitarum, quod neque clanculum, neque pudori suffisi admisere. Imo quasi de flagitiis perpetratis gloriantes, ea nuntiaverunt omnibus ac prodiderunt, perinde atque illi in scelestissimas libidines festinantes, lasciviam suam speciosis verbis non occultarunt. *Ubi enim sunt, inquit, viri qui ingressi sunt apud te? Educ illos ad nos, ut coeamus cum eis*¹⁵. Peccatum illud sunt imitati. Nam peccatum suum, quemadmodum peccatum Sodomorum vulgatum fuerat, evulgaverunt ac prodiderunt. Quisquis in historiam eas quæ ante Jerosolymitanum excidium acciderunt calamitates enarrantem incidit, evidentiam perspicuitatemque prophetiæ admirabitur. Duplex itaque **458** speciosæ illius detrectationis ratio suppetebat iis, qui imperium in populum accipere compellebantur, propria imbecillitas, ac difficilis rerum status, quandoquidem populus vix ad frugem bonam redire poterat, ob plurimam peccatorum congeriem: quod utrumque hic sermo complectitur. Nam qui recusat principatum, de sua ipsius infirmitate dicit: *Non est panis in domo mea, neque vestimentum;* populi vero malum insanabile ostendit, dum dicit: *Non ero princeps populi hujus, quia dissoluta est Jerusalem, et Judæa concidit; et linguæ eorum cum iniquitate his quæ Domini sunt, non obtemperant. Iniquitatem enim suam quasi Sodomorum divulgaverunt ac*

114. VERS. 10. *Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis. Itaque fructus operum suorum comedent.* Posteaquam tandem advertisset

comparat. Quod ait hoc loco Combefisius, verborum illorum, δέκα τὸ ἐλάχιστον, etc., hunc esse sensum, *decem minimum egebant, qui expeterent,* in eo insigniter hallucinatum esse arbitramur. Neque satis intelligimus quid sibi velint illa, quæ vir eruditissimus addidit ad approbandam suam interpretationem, *Cum unus id præstaret Abraham.* Igitur verbum *ἐξαιτεῖν* hic non debet sumi pro eo quod est *expetere*: sed idem valet, quod *pœnam deprecari.* Respiciebat scriptor, quisquis est, ad verba Genes. XVIII, 32.

propheta populum instar Sodomorum sine ullo pudore ad peccatum præcipitem ferri, ita ut ne occulte quidem aut abscondite peccarent, imo cum plurima audacia et impudentia sese gerentes, ex ignominiosis facinoribus gloriarentur, ipsos deflens, hæc verba profert: *Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum adversum se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis nobis est.* Consilia adversus justos inita in consultantium capita rectorquentur: quemadmodum tela jacta a solidis ac repulso præditis corporibus in suos jaculatores resiliunt. Eam ob rem ait: *Inierunt consilium adversum se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis nobis est.* Judæi autem adveniente Domino hæc faciebant: quippe ipsum ligatum deduxere ad Caipham¹⁶. Ligabant manus, quæ ipsos beneficiis cumulaverant, nec justitiæ ferebant præsentiam, quob malitiam aboleat et exterminet. Est enim justitia injustis ac iniquis molesta, perinde atque sol lippientibus. Quapropter ait: *Fructus operum suorum comedent.* Illorum autem operum fetus sunt captivitas, dispersio, templi eversio, lapsus a gloria, confusio vultus eorum, per quam eis non licet oculos ad Deum, ob impium facinus in Unigenitum admissum, tollere. Itaque fiduciam priorem perdidere, quippe qui nec prophetas, nec cultum habeant: Verbo autem ligato, ligata veritate, luce ligata, justitia ligata, ligato Salvatore, ligato medico, liberatore ligato, quæ omnia Christus est juxta variam quæ de eo habetur notionem, privati sunt lumine, privati sunt verbo, privati sunt veritate, in iniquitate degunt, morbo insanabili laborant. Hi sunt fructus operum eorum quos comedunt.

115. VERS. 11. *Væ iniquo! Mala pro operibus manuum ejus evenient ei.* Hæc de divino judicio, quod unicuique pro merito mercedem rependit, dicta fuisse arbitramur. Quod si ideo *Væ iniquo*, dicitur, quod *Mala pro operibus ipsius evenient ei*: cujus malitia ad opus usque non processit, sed in arcano cordis recessu consummata est, nonne ei infligetur pœna, ita ut *Væ* ipsi etiam adaptari possit? Aut ubi quod in malitia perfectum est retulit; quod minus est, id tibi proportionem servata reliquit excogitandum. Est enim perfecta malitia, cum quis et voluntate peccat et factis: dimidia vero mali pars est, cum peccatum in animi proposito manet. Itaque qui cogitatione peccat, non omnino remansurus est

¹⁶ Joan. xviii, 28.

(27) Editi et Reg. primus, τῶν βεβουλευμένων. Alii quinque mss., βουλευομένων. Paulo post mss. nonnulli, πρὸς τοὺς ἀφέντας.

(28) Colb. primus, αὐτὸν, φησὶν, ἀπήγαγον, quæ vox ἀπήγαγον reperitur quoque in duobus aliis codicibus.

(29) Regii duo et Anglicus unus, τὴν περὶ αὐτοῦς. Codex Er. 1, τὴν περὶ ἑαυτοῦς συμβουλίαν καὶ. At Henricianus et Anglici alii, et uterque Colb.

A Ταῦτα λοιπὸν ὁ προφήτης μετὰ τὸ ἰδεῖν τὸν λαὸν παραπλησίως Σοδόμοις ἀπερυθριάσαντα πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν, ὡς μηδὲ μετὰ ἐπικαλύψεως καὶ ἐπικρύψεως πταίειν, ἀλλ' ἐμπαρρησιάζεσθαι ἀνισχύοντως, καὶ ἐπισημνύνεσθαι τοῖς ἀίσχροις, ἀποθρηνῶν αὐτοὺς, φησὶν· Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλήν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, λέγοντες· Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν. Αἱ κατὰ τῶν δικαίων βουλαὶ ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν βουλευομένων (27)· ὡσπερ ἀπὸ στερόρων καὶ ἀντιτύπων σωμάτων τὰ προσπεσόντα βέλη πρὸς τοὺς ἀφέντας ἐπάνεισι. Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐβουλεύσαντο βουλήν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες· Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν. Ταῦτα δὲ ἐποίουν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Κυρίου· δήσαντες γὰρ αὐτὸν ἤγαγον (28) πρὸς Καϊάφαν. Ἐδέσμουν τὰς χεῖρας τὰς εὐεργετούσας, οὐ φέροντες τῆς δικαιοσύνης τὴν ἐπιδημίαν, διότι πονηρίας ὑπέρχεν ἀφανιστική. Δύσχρηστος γὰρ τοῖς ἀδικοῦσιν ἡ δικαιοσύνη· ὡσπερ ὀφθαλμῶσιν ὁ ἥλιος· Διὸ φησὶ· Τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φίγονται. Ταῦτα δὲ ἐκείνων τῶν ἔργων τὰ γεννήματα, ἡ αἰχμαλωσία, ἡ διασπορά, ἡ καταστροφή τοῦ ναοῦ, ἡ ἀπὸ τῆς δόξης κατάπτωσις, ἡ ἀίσχνη τοῦ προσώπου αὐτῶν, οὐκ ἔωσα αὐτοὺς πρὸς Θεὸν ἀναβλέπειν, διὰ τὴν εἰς τὸν Μονογενῆ ἀμαρτίαν. Ἀπώλεσαν οὖν τὴν προτέραν παρρησίαν· μήτε προφήτας, μήτε λατρείαν ἔχοντες· δήσαντες δὲ τὸν Λόγον, δήσαντες τὴν ἀληθειαν, δήσαντες τὸ φῶς, δήσαντες τὴν δικαιοσύνην, δήσαντες τὸν Σωτῆρα, δήσαντες τὸν ἰατρὸν, δήσαντες τὸν ἐλευθερωτὴν· ἅπερ πάντα ἐστὶ, κατὰ ποικίλην τὴν περὶ αὐτοῦ (29) ἐπίνοιαν, ὁ Χριστός. Ἐστέρηνται φωτὸς, ἐστέρηνται λόγου, ἐστέρηνται ἀληθείας· ἀδικίᾳ συζῶσιν, ἀνίκα νοσοῦσιν. Ταῦτά (30) ἐστὶ τὰ γεννήματα τῶν ἔργων, ἃ ἐσθίουσιν.

115. Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ! Πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ· Περὶ τῆς θείας κρίσεως, τῆς ἀνταποδιδούσης ἐκάστῳ τὰ πρὸς ἀξίαν, ταῦτα εἰρησθαί φαμεν. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ, ὅτι Πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ, ᾧ μὴ προεχώρησεν εἰς ἔργον ἢ ἀδικίαν, ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς καρδίας συνετελέσθη· ἄρα οὐκ ἐπαχθήσεται ἡ κόλασις, ὥστε ἐφαρμόσαι τὸ Οὐαὶ καὶ αὐτῷ; Ἡ τὸ τέλειον εἰπὼν ἐν κακίᾳ, σοὶ νοεῖν τὸ λείπον ἐξ ἀναλογίας κατέλιπε. Τελεῖα μὲν γὰρ κακία, τὸ καὶ γνώμα καὶ πράξεις ἀμαρτάνειν (31)· ἡμισυ δὲ τοῦ κακοῦ, ἐπὶ τῆς ὀρμῆς τῆς κατὰ διάνοιαν στῆναι τὴν ἀμαρτίαν. Οὐ πάντῃ οὖν ἀτιμώρητος ὁ κατὰ διάνοιαν ἀμαρτάνων, ἀλλ' ὅσον ἐλλείπε,

uti in contextu.

(30) Ita libri veteres. Editi, ταῦτα δέ.

(31) Totum illud, Τελεῖα μὲν γὰρ κακία τὸ καὶ γνώμη καὶ πράξεις ἀμαρτάνειν, ex Henriciano et ex apographo Anglico addendum esse, et textui inserendum, jam monuerat eruditissimus vir Ducæus. Monemus nos hæc ipsa verba reperiri quoque in aliis duobus Regiis et in utroque Colbertino.

τοῦ κακοῦ, τοσοῦτον αὐτῷ τῶν πόνων ὑφαιρεθήσεται. Οὐαὶ οὖν τῷ ἀνόμῳ, ὅτι πονηρὰ αὐτῷ κατὰ τὰ ἀνομήματα, καὶ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ (32)· διότι αἱ χεῖρες ὄργανά εἰσι τῆς ἐννοίας. Ὡς ἂν οὖν κινή τὸ κατάρχον, οὕτω κινεῖται τὸ ἐνεργοῦν.

116. Δαός μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν καλαμῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν (33) ὑμῶν. Ἀνακαλουμένου τὸν λαὸν ἢ φωνῆ, καὶ συναλγοῦντος τοῖς κακουμένοις, Δαός μου. Πρὶν δῆσαι τὸν δίκαιον, πρὶν τὴν χρῆσιν αὐτοῦ παραιτήσασθαι, τί πεπόνθητε; Νῦν (34) κατάρχροι γεγένησθε πολλῶν ὀφλημάτων. Διὰ τοῦτο τοῖς ἐκπράσσουσιν ὑμᾶς (35) τὴν ὀφειλὴν ἐκδοτοὶ γεγένησθε· οἱ ἐπειδὴ δράγματα ἐν ὑμῖν οὐχ εὐρίσκουσιν, οὐδὲ καρπῶν εὐθηνίαν, καλαμῶνται ὑμᾶς μικροὺς καὶ εὐτελεῖς, κατακεκλασμένους καρποὺς τῶν ψυχῶν ὑμῶν (36) ἐκλέγοντες. Τοιοῦτοι δὲ ἐσμεν, μικροπρεπῶς καὶ εὐτελεῶς καὶ ἀκάρπως μετνοοῦντες. Ὁ γὰρ σπείρει ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Ὁ τοίνυν τῇ ἀξιολόγῳ μεταμελεῖα πλουσίως σπείρων εἰς τὸ Πνεῦμα, ἐλεημοσύνην, εὐσπλαγγίαν, ἰκεσίαν, δικαιοσύνην, δάκρυον διηνεκῆς· οὗτος σπείρων ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θερίσει, αἴρων τῆς μετανοίας τὰ δράγματα, ὥστε τῷ πράκτορι ὄλον ἀποτίσαι τὸ χρέος. Ὁ δὲ μεταμελεῖα (37) τῶν προημαρτημένων μικρὰ σπείρων, ἐν ἐλεημοσύνῃ, ἐν προσευχῇ, ἔρημον καρποῦ καλάμην τρέφων, οὐδὲ ταύτην ὑπὸ τοῦ πράκτορος ἔχειν συγχωρηθήσεται. Τίς δὲ ὁ πράκτωρ οὗτος, ἐκ τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον παραινέσεως διδαχθῶμεν, τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ὡς γὰρ ὑπάγεις μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ' ἄρχοντα, ἐν τῇ ὁδῷ δὺς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι αὐτοῦ· μήποτε κατασύρῃ σε πρὸς τὸν κριτὴν, καὶ ὁ κριτὴς σε παραδῶ τῷ πράκτορι· καὶ ὁ πράκτωρ σε βάλῃ εἰς φυλακὴν. Νόησον γὰρ ἐκεῖ τὸν ἀντίδικον καὶ τὴν ὁδόν· εἶτα τὸν ἄρχοντα τὸν προεστῶτα τοῦ ἀντιδίκου ἡμῶν. Ὁδὸς μὲν γὰρ, ὁ βίος ἡμῶν· ἀντίδικος δὲ, ἡ ἀντιπαλαύσα ἡμῖν δύναμις καὶ παρεπομένη τῷ βίῳ, πάσῃ μεθοδείᾳ μηχανωμένη ἐκτρέψαι ἡμᾶς τῆς πρὸς θεὸν ἀγούσης ὁδοῦ· ἄρχων δὲ, ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, περὶ οὗ ὁ Κύριος εἶρηκε· Νῦν ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρήσει (38) οὐδέν. Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ Κυρίῳ εὐρεν οὐδέν, διότι Ἄμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· τῷ πεπειραμένῳ κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα. χωρὶς ἁμαρτίας.

A inultus : sed quantum deficit a malo, tantum ei pœnarum remittetur. Væ igitur iniquo, quia ei mala secundum iniquitates et secundum opera manuum ejus evenient, quod manus organa sunt cogitationis. Quoquo igitur modo moveatur id quod principium est, eodem movetur id quod exsequitur.

116. VERS. 12. *Popule meus, exactores vestri demelunt vos, et exigentes dominantur vobis.* Vox isthæc, *Popule meus*, est adhortantis populum, et male affectos miserantis. Priusquam alligassetis justum, priusquam eo uti recusassetis, quid passi fueratis? Jam debitis multis obstricti estis. Idcirco traditi estis in manus exigentium a vobis debita, qui cum neque manipulos, neque uberes fructus apud vos inveniant, in modum spicilegii exiguos vos atque viles demelunt, contractos animarum vestrarum fructus colligentes. Sumus autem ejusmodi, si cum pusillo abjectoque animo ac sine fructu pœnitentiam agimus. *Quod enim seminat homo, hoc et metet*¹⁷. Qui igitur eleemosynam, commiserationem, obsecrationem, justitiam, lacrymas assiduas per præclaram laudabilemque pœnitentiam in Spiritu abundanter seminat, hic seminans in lacrymis, metet in exultatione¹⁸; atque manipulos pœnitentiæ auferet, adeo ut exactori debitum omne exsolvat. Quem vero pœnitet peccatorum ante commissorum, si exigua quæpiam seminat in eleemosyna et in precatione; is vacuum fructu stipulam nutriens, ne hanc quidem relinere permittetur ab exactore. Quis autem iste sit exactor, edoceamur per evangelicam admonitionem, dicente Domino : *Cum enim vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam ut libereris ab eo, ne forte pertrahat te ad judicem, et judex trahat te exactori, et exactor mittat te in carcerem*¹⁹. Profecto hic consideres velim *adversarium et viam*, postea *principem* qui adversario nostro præfectus est. Via quidem, nostra vita est : adversarius vero, virtus est nobis obluetans, vitæque socia, quæ nullas **460** non excogitat insidias, quibus nos a via ad Deum deducente abducat : princeps autem est ipse mundi hujus princeps, de quo Dominus dixit : *Nunc venit princeps mundi hujus, et in me non inveniet quidquam*²⁰. Sane in Domino quidem nihil invenit, quia *Peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*²¹; licet tentatus fuerit per omnia pro similitudine, absque peccato²².

¹⁷ Gal. vi, 8. ¹⁸ Psal. cxv, 6. ¹⁹ Luc. xii, 68.

²⁰ Joan. xiv, 30. ²¹ I Pet. ii, 22. ²² Hebr. iv, 15.

(32) Sic libri quatuor veteres. Aberat αὐτῷ ab editis. Illa quæ statim leguntur, ὡς ἂν οὖν, etc., Quoquo modo moveatur id quod principium est, eodem movetur id quod exsequitur, sic intelligenda esse puto : Quoquo modo moveatur, causa prima, eodem quoque movetur instrumentum. Et vero instrumentum tale est, ut, quod a prima excogitatum est, exsequatur.

(33) Editi et Reg. primus, κυριεύουσιν, *dominantur*. At in aliis quinque mss. et apud LXX legitur, κυριεύουσιν, *dominantur*.

(34) Hic locus ita interpungitur: ut punctum in

aliis mss. ponatur ante voculam Νῦν, in aliis post eandem.

(35) Editio prior et Reg. primus, ἡμᾶς, male. Alii quinque mss., ὑμᾶς, bene.

(36) Regii duo cum editis, ἡμῶν. Alii quatuor mss., ὑμῶν, rectius.

(37) Editi et codex Fr. 1, ἐπιμελεῖα, vitiose. Alter Combefisii codex et alii nonnulli, μεταμελεῖα, recte.

(38) Apud Joannem xiv, 31, paulo aliter, οὐκ ἔχει, *non habet*. Notandum tamen, vocem εὐρήσει notari et ipsam in Novo Testamento Oxoniensi. Quin

117. Cum igitur in nobis invenerit multa, nos multis peccatorum quorum auctor est vinculis pertractos, quibus nosmetipsos obstrinximus, tradet iudici. Iudex autem cui iudicium omne dedit Pater²³, nos criminibus multis ab adversario et ab ultore coargutos apprehendens, tradet exactori exigendis pœnis præstituto; qui nos mittet in carcerem, hoc est, in supplicii locum, flagris immanissimis pro rebus vel minimis et pro peccatis a nobis cum contemptu patris repositis ac exigens pœnas. Quocirca consilium dat Dominus, ut dum in via cum adversario sumus²⁴, demus operam ut ab illo liberemur, hoc est, ea efficiamus opera, quibus ab inimico valeamus liberari; nec unquam inducamur, ut adventum extremæ illius horæ expectemus, qua princeps astans nos perscrutabitur: qui si multa quæ sui ipsius impulsu patrata fuerint, in vita nostra invenerit, tradet nos iudici, coarguens nos, nec negare nos sinens, ut qui nobis revocaturus in memoriam sit locum in quo peccatum admisimus, quod esset nobiscum, et una nobiscum malum conficeret; item modum quo deliquimus, atque eum quo peccavimus affectum. Itaque interea dum agendi habemus potestatem, navemus operam, ut ab adversario liberemur. *El exigentes dominantur vobis. Pauperes multo ære alieno oppressos in servitutem redigunt exactores. Et quidem operæ pretium est nihil debere: proximum autem fuerit, æris alieni dissolvendi non deesse facultatem: sin minus, cum rationes repetentur, servum esse necesse est omnino. Hæc dicta sint propter illud: Exactores vestri demetunt vos, et exigentes dominantur vobis.*

118. *Popule meus, qui beatos vos prædicant, decipiunt vos, et semitam pedum vestrorum turbant.* Qui adolescentibus subjiciuntur, et derisorum subduntur dominio, qui instar spicilegii demetuntur ab exactoribus, et addicuntur servituti, quod non habent unde solvant, atque ob nimiam inopiam amisere libertatem, ii profecto digniores sunt qui commoveant miserationem, quam ut beati prædicentur. Qui igitur tales beatos prædicat, adulatoris partes agit; præter decorum ad captandam gratiam loquens, eos decipit, nec mediocriter nocet, cum sensum peccatorum adimat; atque, dum ob beatitudinem immerito attributam decipiuntur, semita pedum eorum conturbatur. Quapropter calamitates quidem provocant ad humilitatem, beatitudinis vero

²³ Joan. v, 22. ²⁴ Luc. xii, 58.

et Theodorus Beza, ut monet Ducæus, ita quoque in duobus exemplaribus legerat, οὐχ εὐρήσει, non inveniet.

(39) Editi et quinque mss., πότε. At Reg. tertius, ὁπότε.

(40) Editi et tres mss., τρόπου δ, et ita quoque scribitur in Colb. secundo, prima manu. Reg. quartus, cui favet Colb. secundus, secunda manu, τρόπος δν. Alter Combesisii codex, τρόπος φ. Mox editi et Reg. primus, ἡμαρτάνομεν. Alii quinque mss., ἡμάρτομεν.

117. Ἐπειδὴν οὖν εὕρη ἐν ἡμῖν πολλὰ, πολλαῖς ἡμᾶς σειραῖς, αἷς ἑαυτοὺς κατεδήσαμεν, τῶν ἑαυτοῦ ἀμαρτιῶν ἐπισυρόμενος, παραδώσει τῷ κριτῇ. Ὁ δὲ κριτῆς, ᾧ πᾶσαν κρίσιν ἔδωκεν ὁ Πατήρ, παρὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐκδικητοῦ ἐλεγχθέντας ἐπὶ πολλοῖς ἐγκλήμασι παραλαβὼν, παραδώσει τῷ πράκτορι τῷ ἐπὶ τῶν κολάσεων τεταγμένῳ· ὃς βαλεῖ εἰς τὴν φυλακὴν· τουτέστιν, εἰς τὸν τόπον τῆς κολάσεως, δι' ἐπιπόνων μαστίγων ἀπαιτῶν καὶ ἐκπράστων μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων καὶ μετὰ καταφρονήσεως παρ' ἡμῶν ἀμαρτανόμενων. Διὸ συμβουλεύει ὁ Κύριος, ἕως ἔσμεν ἐν τῇ ὁδῷ μετὰ τοῦ ἀντιδίκου, δοῦναι ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι αὐτοῦ, τουτέστι ποιεῖν τὰ ἔργα πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ μὴ ἀναμένειν ποτὲ ἀχθόμεν, ὁπότε (39) ἔλθῃ ἡ τελευταία ὥρα· ἐν ἣ ἐπιστάς ὁ ἄρχων διερευνησεται ἡμᾶς· ὃς ἐὰν πολλὰ τῶν ἑαυτοῦ ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν εὕρη, παραδώσει ἡμᾶς τῷ κριτῇ, ἐλέγχων ἡμᾶς, καὶ τὴν ἄρνησιν μὴ συγχωρῶν, ὑπομιμνήσκων ἡμᾶς τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἐποιούμεν τὴν ἀμαρτίαν, ὡς μεθ' ἡμῶν ὑπάρχων, καὶ συνεργῶν ἡμῖν τὸ κακὸν, τοῦ τρόπου δ (40) ἐπετηδεύσαμεν, τῆς διαθέσεως μεθ' ἧς ἡμάρτομεν. Ἐως οὖν ἔσμεν κύριοι τοῦ ἐργάζεσθαι, δῶμεν ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι τοῦ ἀντιδίκου. Καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν (41) ὑμῶν. Οἱ τοὺς πένητας πολλοῖς ὀφλήμασι ὑποκειμένους ἀπαιτοῦντες, ἔλκουσιν εἰς δουλείαν. Καλὸν μὲν οὖν, μὴ ὀφλισκάνειν· δεύτερον δὲ, τὸ μὴ ἀπορεῖν πρὸς τὴν διάλυσιν τοῦ ὀφλήματος. Εἰ δὲ μὴ, πᾶσα ἀνάγκη, δούλον εἶναι τῶν ἐπαγομένων αὐτῷ ἀπαιτήσεων. Ταῦτα διὰ τὸ, Οἱ πράκτορες ὑμῶν καταλαμῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες (42) κυριεύουσιν ὑμῶν.

118. Λαὸς μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς, πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταράσσουσιν. Οἱ ὑπὸ νεανίσκων ἀρχόμενοι, καὶ ὑπὸ ἐμπαικτῶν κυριεύομενοι, οἱ ὑπὸ τῶν πρακτόρων καταλαμῶμενοι, καὶ διὰ τὸ ἀπορεῖν πρὸς τὴν διάλυσιν εἰς δουλείαν ἀγόμενοι, καὶ ρῆν ἐλευθερίαν ὑπὸ τῆς ἄγαν πενίας ἀπολωλεκότες, τοῦ ἐλεεῖσθαι ἀξίως πράσσουν μᾶλλον ἢ τοῦ μακαρίζεσθαι. Ὁ οὖν μακαρίζων τοὺς τοιοῦτους, κόλακος ποιῶν ἔργον, καταχαριζόμενος παρὰ τὸ προσήκον, πλανᾷ βλάπτων οὐ μέτρια, τὴν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι ἀίσθησιν ἀφαιρούμενος· τῶν δὲ ἀπατωμένων ἐπὶ τῷ παρὰ τὴν ἀξίαν μακαρισμῷ καὶ ἡ τρίβος τῶν ποδῶν συνταράσσεται. Διότι αἱ μὲν θλίψεις ἐπὶ ταπεινώσει προκαλοῦνται· ὁ δὲ μακαρισμὸς φυσίωσιν ἐμποιεῖ. Καθόλου δὲ εἶπεν. Λαὸς· δηλῶν, ὅτι οὐχὶ οὗτος μόνον ταπεινῶς διακείμενος (43), ὡς ἐν τοῖς ἀπηριθμημέ-

(41) Reg. primus, κυριεύουσι.

(42) Editi, ἀπαιτοῦντες ὑμᾶς. Vox ultima in nostris sex mss. non invenitur. Ibidem Reg. primus rursus, κυριεύουσιν.

(43) Sic emendatum reperi in margine mei libri: sed, ut verum fatear, non notavi qua auctoritate quove testimonio id fecerim. Mihi tamen est persuasissimum, me non conjectura ductum, sed fide alicujus codicis innixum, ita castigasse. Vulgatam lectionem nunc ascribam, quæ hæc est: Καθόλου δὲ καὶ πᾶς ὁ λαὸς, οὐχὶ οὗτος μόνον ὁ οὕτω ταπεινῶς

νοῖς εἶναι παθήμασιν ἀλλὰ πᾶς οὖν ὁ καθόλου λαός, τῷ ἄθροισμα εἶναι ἀνθρώπων ἐκ διαφορῶν ἐπιτηδεύματων καὶ ἡλικιῶν καὶ βίων συνειλεγμένος, ὑφ' ἑνα πίπτειν μακαρισμὸν ὁμοτίμως οὐ δύναται. Ἄλλαι γὰρ ἄλλως (44) ἴδια ἕκαστον συμφορὰ κατατρώχουσι· τὸν μὲν τὰ τοῦ γήρωσ ἐπίποναι· τὸν δὲ τὰ τῆς δουλείας κακὰ· ἄλλον πενία· ἐτέρους οἰκείων (45) ἀποβολή· ἄλλους νόσοι. Πῶς οὖν οὐκ ἀπατηλὸς ἐστὶν ὁ μακαρισμὸς ὁ λαῷ πατὶ προσαγόμενος; Ὁ μὲντοι Κύριος, εἰ καὶ πλῆθος ἐμφαίνει διὰ τοῦ μακαρισμοῦ· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· καὶ, Μακάριοι οἱ πεινῶντες· καὶ, Μακάριοι οἱ κλαίοντες· ἀλλὰ τῷ (46) πρὸς παρόντας ἀποτεινέσθαι δείκνυσι τὸ εὐαρίθμητον τῶν μακαριζομένων. Δῆλον γὰρ, ὅτι περὶ τῶν μαθητῶν ἐποιεῖτο τὸν λόγον, τῶν δεδιδαγμένων τὴν ἐπαινετὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ κατὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐξομολώσιν, τὸν δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντα, τὴν ἐν τῷ φρονήματι πτωχείαν ἀνειληφότων. Διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι Ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ τὸ, Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. Εἰ δὲ στενὴ ἡ ὁδὸς, καὶ ὀλίγοι οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν, ποῦ δυνατόν πολλοὺς εἶναι τοὺς μακαριζομένους; Ὡστε πάντως ὁ λαὸν ὄλον μακαρίζων, πλανᾷ καὶ ταράσσει αὐτὸν, μὴ ἐὼν ὀδεύειν εἰρηνικῶς. Ἔστι δὲ ῥαδίον ἀλῶναι τῷ πάθει τῶν ἐπαινῶν τοὺς μὴ προσέχοντας, ὑπὸ φιλαυτίας ἐκάστου ῥαδίως ταῖς ἐκ τῶν κολακειῶν ἀπάταις ὑπαγομένου· ἀνδρὸς δὲ ὠφελημένου (47), μήτε ταῖς κακηγορίαις τινῶν ὑποπίπτοντα ταπεινοῦσθαι, μηδὲ συστέλλεσθαι παρὰ τοῦτο, μήτε ὑπὸ ἐπαινῶν ἀγνοῖα τῶν καθ' ἑαυτὸν ἐξοιδάινειν ῥαδίως καὶ φυσιοῦσθαι. Ἐπεὶ δὲ τρίτος ἐστὶν ἡ προτετριμμένη καὶ διωδευμένη (48) ὑπὸ τῶν προλαβόντων ὁδὸς, ὁ μὴ ἐὼν εἰς αἴσθησιν ἐλθεῖν λυπηρὰν τοὺς ἀπολειπομένους τοῦ ζήλου τῶν προαγόντων, ἀλλ' ὡς κατορθῶντας μακαρίζων τοὺς ἀμαρτάνοντας, τὴν τρίτον τῶν ποδῶν αὐτῶν συνταράσσει.

rum studio deficiunt, mæsto ac tristi sensu affici non sinit, imo vero delinquentes quasi recte se gererent, prædicat beatos, is semitam pedum eorum conturbat.

119. Ἄλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος, καὶ στήσει εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ. Πάντα κρίσει θεῖα καὶ συνέσει κατὰ τὴν δυσδιήγητον σοφίαν ἐπιμερίζεται ἕκαστῳ πρὸς τὴν ἀξίαν· τὰ τε νῦν ἐπαγόμενα, τὰ τε κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Ἐπεὶ οὖν τοιαῦτα, φησὶν, ἠνόμησεν ὁ λαός, τοιαῦτα δὲ αὐτῷ ἐπήγαγεν ὁ Κύριος. Διὰ τὸ οἶονεῖ ἀποδειχθῆναι ὀφείλειν (49) τὰ περὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ

²⁵ Matth. v, 3. ²⁶ ibid. 6. ²⁷ ibid. 5. ²⁸ II Cor. viii, 9. ²⁹ Matth. v, 3. ³⁰ ibid. 6. ³¹ Matth. vii, 14.

διακείμενος, ὡς ἐν τοῖς ἀπηριθμημένοις εἶναι παθήμασιν· ἀλλὰ καὶ πᾶς λαός τὸ ἄθροισμα εἶναι ἀνθρώπων.

(44) Pro ἄλλους scripsimus ἄλλως, non quod vox ἄλλως nobis magis arrideat, sed quod sex codicum auctoritate fulciatur.

(45) Editi et quatuor mss., οἰκείων, necessariorum amissio. At uterque Combefisii codex, οἰκιῶν, ædium jactura; et ita legit vertitque Tilmannus. Statim in editis legitur, νόσος; sed scriptum reperitur in nostris sex codicibus, νόσοι.

(46) Editi, τό. At mss., τῷ. Illud quod mox se-

rum ostendit non modo eum populum qui ita depressus est ut in malis enumeratis versetur, sed iu universum quemvis populum, utpote qui sit cœtus hominum, ex diversis studiis ætatibusque et vitæ institutis collectus, unum et idem beatitatis genus ex æquo assequi non posse. Aliæ enim alio modo, et suæ quemque calamitates divexant; hunc quidem senectæ incommoda, hunc vero servitutis miseræ: alium paupertas, cæteros necessariorum amissio, alios morbi affligunt. Quomodo igitur beatitatis prædicatio populo omni attributa, fucata non est et captiosa? Dominus autem etiamsi multitudinem declarat in beatitudinibus designandis, *Beati pauperes spiritu*²⁵, et, *Beati qui esuriunt*²⁶, et, *Beati qui lugent*²⁷, tamen eo quod eos qui præsentés aderant alloqueretur, eos qui beati prædicantur, facile numerari posse docet. Planum est enim, eum de discipulis sermonem habuisse, qui laudabilem edocti fuerant humilitatem, atque ad similitudinem ejus qui propter nos egenus factus est²⁸, paupertatem spiritus erant amplexi. Quamobrem ait: *Vestrum est regnum cœlorum*²⁹; et illud, *Beati qui nunc esuriunt, quia ipsi saturabuntur*³⁰. Quod si angusta est via, et pauci sunt qui inveniant eam³¹, qui fieri potest ut multi sint qui prædicentur beati? Itaque quisquis omnem omnino populum prædicat beatum, seducit ipsum et conturbat, nec illum tranquille incedere sinit. Facile autem est iis qui minime sunt attentè laudum affectu ac studio capi, cum unusquisque assentationum fallaciis præ sui ipsius amore haud difficulter seducatur. Est autem viri provecta virtute præditi nequaquam dejici, conviciis quorundam succumbentem, neque ob id animo contrahi neque facile præ laudibus intumescere ac inflari sui ipsius statum ignorantem. Quia vero semita iter est jam tritum, et ab iis qui præcesserunt confectum; quisquis eos qui a decesso-

rum studio deficiunt, mæsto ac tristi sensu affici non sinit, imo vero delinquentes quasi recte se gererent, prædicat beatos, is semitam pedum eorum conturbat.

119. VERS. 13. *Sed nunc constituetur in judicium Dominus, et sistet in judicium populum suum.* Omnia divino judicio ac prudentia unicuique pro merito distribuuntur juxta inenarrabilem sapientiam; tum ea quæ nunc temporis inferuntur, tum quæ in futuro sæculo reservantur. Quoniam igitur, inquit, talibus sese iniquitatibus obnoxium præstitit populus, tales item ei irrogavit pœnas Dominus. Quasi

quitur, τὸν λόγον in nostris sex mss. non invenitur; neque tamen quidquam delendum censuimus.

(47) Editi et Reg. primus, ὠφελίμου. Alii quatuor mss. cum uno Combefisiano, ὠφελημένου. Ibidem editi et duo mss., κατηγορίαις, *accusationibus*. Alii quatuor mss., κακηγορίαις, *conviciis*. Probatur quidem nobis utraque lectio: sed eam selegimus, cui plures codices favent.

(48) Editi et mss. nonnulli, διωδευμένη. Alii quidam mss., διωδευμένη.

(49) Editi, ὀφείλε. Reg. tertius, ὀφείλει. At in aliis quatuor mss. legitur, ὀφείλειν.

quæ ad Dei justitiam pertinent oculis subjici debeant, quod videlicet iniquitatum mensuram vindictæ magnitudine non superarit, idcirco dictum est: *Sed nunc constituetur in judicium Dominus*: ut particula *nunc* distinguatur a futuro sæculo. Aut forte illud, *nunc*, apud nos quidem minimum et individuum temporis momentum significat: **462** sed in Deo, juxta significationem vocis *nunc*, adjacent et astant omnia. Nihil enim apud ipsum præteritum est, nihil futurum: sed cuncta sunt præsentia, et quæ procul a nobis futura expectantur, tanquam jam præsentia a divinis oculis conspiciuntur, ita ut in Deo illa temporis pars *Nunc* ævum etiam futurum complectatur. Cum igitur, quantum ad Deum attinet, non longe absit definitum judicii tempus, vocem hanc *nunc* ad universale judicium referri duximus. *Constituetur* autem *in judicium*. Declarat rationes justitiæ suæ, juxta quas ob ipsa opera æquam in sumendis ejusmodi suppliciis vicem adhibet: sic ut ii etiam qui condemnantur, pronuntiato adversum se judicio tanquam justissimo assentiantur.

120. *Et sistet in judicium populum Israeliticum.* (*Quicumque enim in lege peccaverunt, per legem judicabuntur* ³².) Nequaquam autem sententiam parem prolaturus est in reliquos populos. Nam *Quicumque sine lege peccaverunt, sine lege etiam peribunt* ³³. Et, *Impii non resurgent in judicio* ³⁴, sed in condemnatione. Judicium autem est penes omnem legislatorem in eos qui secundum legem ab eo scriptam judicantur, cum et ea quæ acta sunt, et legislatoris voluntas inter se comparantur. Quapropter ait etiam Dominus: *Sermo quem locutus sum, ipse vos judicabit* ³⁵: quippe cogitationes sibi invicem adversantur, tum ea quæ a Domino suggeritur, tum ea quæ ad peccatum invitatur. Nam, juxta Osee ³⁶, circumdabunt unumquemque cogitationes ipsius. Videbimus enim simul omnia opera nobis per memoriam veluti astantia, atque ex adversa facie cum propriis formis menti nostræ objecta, prout unum quodque vel gestum, vel prolatum est. Postquam enim Dominus, quod ad gentium a se assumptarum curam attinet, ea omnia quæ muneris illius sunt, omnino præstitisse se ostendit, tum dicitur vincere, cum apud nos judicatur ³⁷. Sane haud putandum est multum temporis consumptum iri, ut se quisque cum actionibus suis conspiciere valeat; quippe animus vi inexplicabili, momento temporis, tum judicem, tum quæ divino judicio conjuncta sunt, sibi ipse finget, sibi que repræsentabit omnia, ac velut in speculo, eorum quæ gesta sunt formas acie mentis contuebitur.

³² Rom. II, 12. ³³ ibid. ³⁴ Psal. I, 5. ³⁵ Joan. XII, 48. ³⁶ Ose. VII, 2. ³⁷ Psal. L, 6.

(50) Ita Reg. quartus. Deest τὸ in aliis quinque mss. et in pervulgatis.

(51) Veteres quatuor libri, συμπεριλαμβάνειν.

(52) Editi et quinque mss., καθώς: sed pro καθώς in Reg. quarto rectius legitur, καθ' οὓς.

A Θεοῦ, ὅτι οὐχ ὑπερέβη τὸ μέτρον τῶν ἀδικημάτων ἐ τῷ πλήθει τῆς τιμωρίας, εἴρηται τὸ (50), Ἄλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος· ἵνα τὸ νῦν τοῦτο τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀντιδιαστέλληται. Ἡ μήποτε τὸ, νῦν, ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ ἀκαριαῖον καὶ τὸ ἀδιάρητον τοῦ χρόνου σημαίνει· ἐπὶ δὲ Θεοῦ πάντα κατὰ τὴν τοῦ, νῦν, ἀΐσθησιν παράκειται. Οὐδὲν γὰρ αὐτῷ παρήλθεν, οὐδὲ μέλλει, ἀλλὰ πάντα ἐνέστηκε, καὶ τὰ πόρρωθεν ἡμῶν προσδοκώμενα, ὡς ἤδη πρὸντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ ὀφθαλμοῦ καθορᾶται, ὥστε ἐπὶ Θεοῦ τὸ, νῦν, καὶ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, συμπαραλαμβάνειν (51). Ἐπεὶ οὖν οὐ μακρὰν ἐστὶν ὡς πρὸς τὸν Θεὸν, ὁ ὠρισμένος τῆς κρίσεως καιρὸς, ἐπὶ τὴν καθολικὴν κρίσιν ἀναφέρεσθαι τὸ νῦν ἐξειλήφαμεν. Καταστήσεται δὲ εἰς κρίσιν, ἐξαπλῶν τοὺς λόγους τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, καθ' οὓς (52) ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἔργοις δικαίαν ποιεῖται τῶν τοιῶνδε κολάσεων τὴν ἀνταπόδοσιν, ὥστε καὶ τοὺς καταδικαζομένους συντίθεσθαι τὴν κατ' αὐτῶν ἀποφανθεῖσαν κρίσιν ὡς δικαιοτάτην.

120. Καὶ στήσει εἰς κρίσιν τὸν λαὸν τὸν Ἰσραηλιτικὸν (Ὅσοι γὰρ ἐν νόμῳ ἤμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται), τοὺς δὲ λοιποὺς λαοὺς οὐκέτι· διότι Ὅσοι ἀνόμως ἤμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ, οἱ ἀσεβεῖς οὐκ ἀναστήσονται ἐν κρίσει, ἀλλ' ἐν κατακρίσει. Παντὶ δὲ νομοθέτῃ (53) πρὸς τοὺς κατὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένον νόμον κρινόμενους κρίσις ἐστὶν ἐν τῇ παρεξέτασει τῆς τε πράξεως καὶ τοῦ βουλήματος τοῦ νομοθέτου. Διὸ καὶ ὁ Κύριος. Ὁ λόγος, φησὶν, ὃν ἐλάλησα, αὐτὸς ὑμᾶς κρινεῖ· ὅτι οἱ λογισμοὶ ἀλλήλοις ἀντικαθίστανται· ὃ τε παρὰ τοῦ Κυρίου ὑποβληθεῖς, καὶ ὁ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἐκκαλεσάμενος. Κατὰ γὰρ τὸν Ὠσηὲ, κυκλώσει ἕκαστον τὰ διαβούλια αὐτοῦ. Ὡψόμεθα γὰρ ἅμα πάντα οἴονεὶ παρεστῶτα ἡμῶν τὰ ἔργα διὰ τῆς μνήμης, καὶ φαινόμενα ἀντιπρόσωπα τῇ διανοίᾳ ἡμῶν μετὰ τῶν ἰδίων τύπων, ὡς ἕκαστον πέπρακται, ἢ ὡς λελάληται. Ἐπειδὴν γὰρ ἐπέδειξεν τὰ καθ' ἑαυτὸν πάντα ἀνελλιπῶς πεποιηκότα περὶ τὴν ὧν εἴληφεν ἔθνῶν ἐπιμέλειαν ὁ Κύριος, νικᾶν λέγεται ἐν τῷ κρίνεσθαι πρὸς ἡμᾶς. Οὐ μὴν χρόνους γε προσήκει νομίζειν καταναλωθήσεσθαι εἰς τὸ ἕκαστον ἰδεῖν ἑαυτὸν μετὰ τῶν ἑαυτοῦ πράξεων, καὶ τὸν κριτὴν καὶ τὰ ἀκόλουθα τῷ θεῷ δικαστηρίῳ ἀφάτη δύναμις ἐν ῥοπῇ καιροῦ φαντασιουμένου τοῦ νοῦ, καὶ πάντα ἀναζωγραφῶντος ἐκρυτῷ, καὶ οἴονεὶ ἐν κατόπτρῳ τῷ ἡγεμονικῷ ἐνορῶντες τοὺς τύπους τῶν πεπραγμένων.

(53) Hic, ut sæpe alias, graviter offenderunt operæ, quæ cum ex mss. edendum esset, παντὶ δὲ νομοθέτῃ, aliud cogitantes edidere tamen πάντα δὲ νομοθετεῖ.

121. Αὐτός Κύριος εἰς κρίσιν ἔξει μετὰ τῶν A
 πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων
 αὐτοῦ. Πῶς (54) καὶ σφοδρότεραν τὴν συγκίνησιν ὁ
 λόγος ἐμφαίνει ἐν τῷ, Αὐτός Κύριος εἰς κρίσιν
 ἔξει; Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ λαοῦ εἴρηται τὸ, Καταστή-
 σεται (55) εἰς κρίσιν Κύριος, καὶ στήσει εἰς κρί-
 σιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ τῶν πρεσβυτέρων καὶ
 τῶν ἀρχόντων τὸ, Αὐτός Κύριος εἰς κρίσιν (56)
 ἔξει. Πρῶτον μὲν, ἵνα διδασθῶμεν, ὅτι ἕκαστος ἐν
 τῷ ἰδίῳ τάγματι κριθησόμεθα, ὁ λαὸς, οἱ πρεσβύ-
 τεροι, οἱ ἄρχοντες. Ὁ μὲν γὰρ ἐλάχιστος, συγγνω-
 στός ἐστὶν ἐλέους· δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθή-
 σονται. Δῆλον δὲ, ὅτι εἰς κρίσιν ἐρχόμενος, οὐκ ἐπὶ
 τῷ κρίναι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ διακρίναι (57) ἔξει. Οὐ γὰρ
 τοῦ κρίνοντος ἐστὶ μετὰ τῶν κρινομένων ἐρχεσθαι
 πρὸς τὴν κρίσιν, ἀλλὰ τῶν κρινομένων μετ' ἀλλήλων B
 ἀπαντᾶν πρὸς τὸν κρίνοντα. Ἐλθὼν δὲ εἰς κρίσιν
 μετ' αὐτῶν, εὐθὺς καὶ ἐγκαλέσει ἐλεγκτικῶς, λέγων·
 Ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρίσατέ μου τὸν ἀμπελῶνα καὶ
 ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν; τί
 ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου (58); Βουλευσώμεθα,
 οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ, τί ἀποκρι-
 νώμεθα τῷ ἐγκαλοῦντι· μᾶλλον δὲ εὐξώμεθα, μὴ
 ἐφευρεθῆναι τὰ ἄξια τοῦ ἐγκαλεῖσθαι τὰ τοιαῦτα.
 Δῆλον γὰρ, ὅτι πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος· τοὺς μὲν ἐν
 πρεσβυτερίῳ, τοὺς δὲ ἐν μείζονι τιμῇ τοῦ λαοῦ
 προεστῶτας. Ἐπίστευσα ὑμῖν ἄμπελον εὐθηνούσαν,
 πᾶσαν ἀληθινήν, εἰς τὸ ποιεῖν αὐτὴν τοὺς δέοντας
 καρποῦς διὰ τῆς ἐπιμελείας ὑμῶν· ὑμεῖς δὲ οὐ μόνον
 ἀπεχερσώσατε αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ προσενεπρήσατε.
 Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν πρὸς τῷ (59) μὴ διδάσκειν
 τὰ δέοντα, ἔτι καὶ τὸν ἐκ τῆς δυσσεθείας ἁμπελῶνα, C
 οἷόν τινα φλόγα ἔρπουσαν πανταχοῦ, καὶ αἰεὶ τὰ συν-
 εχῆ ἐπιλαμβάνομένην, καὶ εἰς τὸν ἀμπελῶνα παρα-
 δεξώμεθα. Οἱ τὰ (60) τέως θάλλοντα καὶ εὐθηνούντα
 τὰ κλήματα ξηρὰ καὶ ἀπρεπῆ καὶ ἄκαρπα ἐπιδει-
 κνύοντες, καὶ οἱ τὰ ἐκ τῶν πεπυρωμένων βελῶν τοῦ
 διαδόλου ἐγγινόμενα πάθη μὴ σθεννύοντες, ἀλλὰ τῇ
 ἐκλύσει τοῦ βίου τοῦ καθ' ἑαυτοὺς πολλὰ γίνεσθαι συγ-
 χοροῦντες, ἐμπυρίζουσι τὸν ἀμπελῶνα. Ἀλλὰ καὶ ὁ διὰ
 τῆς ἡδείας πλεονεξίας πολλοὺς εἰς τὴν τῶν ἀλλοτρίων
 ἐπιθυμίαν προκαλούμενος, ἐμπυρίζει τὸν ἀμπελῶνα.
 Ἐπισυνάπτει γοῦν τὸ, Καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ
 ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν. Ὡστε καὶ οἱ ἄδικον κτήσιν
 ἀπὸ ἀρπαγῆς καὶ βίας συλλέγοντες, αἰτίαν τοῦ ἐμ-
 προημοῦ τῷ ἀμπελῶνι παρέχουσιν. ἐκ τοῦ πονηροῦ
 ὑποδείγματος τοῦ κατὰ τοὺς προεστῶτας καὶ τοῦ D
 λαοῦ παντὸς εἰς τὴν κατ' ἀλλήλων πλεονεξίαν παι-

³⁸ Sap. vi, 7.

(54) Editi, ἐνταῦθα πῶς. Vox prior in mss. non invenitur. Hoc ipso in loco editi et Reg. secundus, σφοδρότερον. Alii quinque mss., σφοδρότεραν.

(55) Sic Combesisii codices et nostri. Editi, καταστήσει.

(56) Additum est e libris quatuor veteribus illud, εἰς κρίσιν.

(57) Editi et Anglic., διακριθῆναι, sed ut iudicio contendat, vel iudicio experiatur. At uterque Combesisianus cum utroque Colbertino et cum Reg. quarto, διακρίναι, sed ut discernat inter iudicandos, et suum cuique pro merito reddat. Totum

121. VERS. 14. *Ipsse Dominus in iudicium veniet cum senioribus populi, et cum principibus ejus.* Acriorem quodam modo commotionem Scriptura indicat his verbis: *Ipsse Dominus in iudicium veniet.* De populo quidem dictum est: *Constituatur in iudicium Dominus, et sistet in iudicium populum suum.* At vero de senioribus principibusque dicitur: *Ipsse Dominus in iudicium veniet.* Primum quidem, ut doceamur fore, ut suo quique ordine iudicemur, populus, seniores, principes. *Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter examinabuntur*³⁸. Liqueat autem in iudicium venientem, non ad iudicandum, sed ad discernendum venire. Non enim est **463** iudicis cum iis qui iudicantur, ad iudicium venire: sed eorum est, qui iudicandi sunt, simul collectos iudicem adire. Cum autem ad iudicium cum ipsis venerit, statim eos coarguet, modo objurgatorio dicens (VERS. 15): *Vos autem, utquid incendistis vineam meam, et rapina pauperis in domibus vestris? utquid vos injuria afficitis populum meum?* Seniores ac populi principes, quid simus ei in jus vocanti responsuri, perpendamus: imo vero precemur, ut in nobis talia minime inveniantur, quæ reprehensione digna sint. Compertum est enim, hæc verba ad nos spectare, quorum alii cooptati sunt in presbyterorum ordinem, alii vero in honore et gradu majori constituti, populo præsent. Concredidi vobis vineam fertilem, totam veram, ut cura vestra ac diligentia fructus idoneos ederet: vos autem non ei solum intulistis vastitatem, sed ipsam etiam incendistis. Id autem contingit, cum præterquam quod non docemus quæ officii sunt ac muneris, etiam ex impietate incendium quasi quamdam flammam ubique serpentem, et perpetuo partes contiguas invadentem, in vineam inducimus. Qui virentes hactenus uberesque psalmites reddunt aridos, deformes, infructuosos, et qui vitia ex ignitis diaboli jaculis nata non extinguunt, imo etiam suæ vitæ privatæ intemperantia vitiiis multis dant locum, hi vineam incendunt. Quin etiam qui per stolidam avaritiam ad aliena bona concupiscenda multos invitat, is incendit vineam. Adjungit igitur illud: *Et rapina pauperis in domibus vestris.* Itaque qui injustas opes rapina et vi colligunt, vineæ incendio causam ansamque dant exemplo pravo, quo omnis etiam populus alii aliorum bona præfectorum imitatione concupiscere edocentur. Seniores igitur ac principes, qui per sanam doctri-

illud, ἀλλ' ἐπὶ τῷ διακρίναι, sive διακριθῆναι, ut in Colb. primo, ita, Ducæo teste, in Henriciano desideratur.

(58) Antiqui tres libri, τὸν ἀμπελῶνά μου, *injuria afficitis vineam meam.* Mox mss. nonnulli, ἀποκρινώμεθα.

(59) Editi et tres mss., τό. Alii tres, τῷ.

(60) Editi, ἡ τὰ. Nec emendatioribus sunt codices tres, in quibus legitur, εἴτα: sed in aliis duobus emendate scriptum invenimus, εἰ τὰ. Statim editi, ξηρὰ καὶ ἀπρεπῆ. At uterque Combes., ξηρὰ καὶ ἀπρεπῆ.

nam ac per bona vitæ privatæ exempla non ex-
colimus vineam, horum accusabimur. Nec imme-
rito sumus audituri illud: *Et rapina pauperis in
domibus vestris; si quæ concessa sunt pauperum
sublevandorum causa, domi retineamus, atque
spoliamus indigentes.*

122. VERS. 15. *Quid vos injuria afficitis populum
meum, et vultum pauperum confunditis? Mos est iis
qui injuriam inferunt, et spoliant, ut, cum a læsis
expostulantur, contumeliis et conviciis ipsos con-
fundant, vilipendentes ac plagas comminantes,
eosque tanquam litigandi cupidos traducentes.
Itaque non solum ait, Injuria afficitis pauperem,
qui facile potest spoliari, cuique utpote auxiliis
destituto haud difficulter parantur insidiæ, sed et
additur: Confunditis vultus pauperum. Pudorem
quo ex illata injuria affici debueratis, tyrannide
vestra in pauperes refunditis. Subornantes testes,
mercede conducitis patronos, corrumpitis judices,
donec præter reliquam iniquitatem pudorem etiam
ex sycophantia ortum in pauperes transtuleritis.
Sed at alias incurrimus in crimen, cum ob paria
delicta pauperes acriter lacessimus: qui scilicet
prodamus 464 quidem eorum peccata, probroque
omni adhibito, Deique zelo in pauperes ostenso,
hoc pacto vultus ipsorum confundamus. Quia vero
nonnulli pauperes dicuntur beati⁸⁹, qui pietatis
causa aspernati sunt omnia, atque acquirenda-
rum Dei divitiarum spe educti, mundanas opes
nihili aestimarunt; quando ii qui male præsent
populo, cum hujusmodi pauperes beatos prædicare
debuissent, eos calumniantur, vilipenduntque, et
commendabilem eorum humilitatem contemptui
habent, tum merito objurgantur, maxime si senio-
res sint aut principes, siquidem sanctorum paupe-
rum vultibus incutiunt pudorem. Joannes erat hu-
jusmodi pauper, domum non habens, non famulum,
non bovem aratorem, non agellum, non lectum,
non panem. Talis Elias erat. Ejusmodi erant san-
cti omnes, qui *Circuierunt in melotis, in pellibus
caprinis, egentes, angustiati, afflicti*⁴⁰.*

123. VERS. 16, 17. *Hæc dicit Dominus: Pro eo
quod elevata sunt filix Sion, et ambulaverunt erecto
collo, et in nutibus oculorum, et gressu pedum simul
trahentes tunicas, et pedibus simul ludentes: et hu-
miliabit Deus principes filias Sion. Etsi verba isthæc
res quaspiam majoris momenti potissimum signifi-
cant, tamen quæ dicuntur, continent etiam in seipsis
quiddam populis utile, et moribus corrigendis ac-
commodum. Refrenant enim mulierum lascivarum
vitam, quæ habitu, aspectu, incessu amictuque suam
ad stuprum proclivitatem produnt. Cum enim ob*

⁸⁹ Matth. v, 3. ⁴⁰ Hebr. xi, 37.

(61) Veteres aliquot libri, σφοδρῶς καθαπτώμεθα. Ibidem Reg. quartus, δημοσιεύοντες μὲν. Deest μὲν in editis et in aliis mss. Subinde idem codex, ἐπιδει-

δοτριβουμένου. Πρεσβύτεροι οὖν καὶ ἄρχοντες, οἱ μὴ
διὰ τῆς ὑγιαίνουσας διδασκαλίας καὶ τῶν κατὰ τὸν
ἴδιον βίον ἀγαθῶν ὑποδειγμάτων τὸν ἀμπελῶνα
γεωργοῦντες, ταῦτα ἐγκληθησόμεθα· εὐλόγως δὲ καὶ
ἀκουσόμεθα τὸ, Καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς
οἴκοις ὑμῶν, ἐὰν τὰ εἰς λόγον τῆς ἀναπαύσεως τῶν
πενήτων διδόμενα, ἐν τοῖς οἴκοις ἔχωμεν, ἀποστεροῦν-
τες τοὺς ἐνδεεῖς.

122. Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου, καὶ τὸ
πρόσωπον τῶν πτωχῶν καταισχύνετε; Ἔθος τοῖς
ἀδικοῦσι καὶ ἀποστεροῦσιν, ἐπειδὴν ἐγκλῶνται παρὰ
τῶν ἡδίκημένων, ὕβρει καὶ λοιδορίαις καταισχύνειν
αὐτοὺς ἐξευτελίζοντες, καὶ πληγὰς ἀπειλοῦντες, καὶ
ὡς φιλοπράγμονας διαβάλλοντες. Οὐ μόνον οὖν φη-
σιν, Ἀδικεῖτε τὸν πένητα, εὐδιάρπαστον ὄντα, καὶ
εὐεπιβούλευτον, διὰ τὴν ἐρημίαν· ἀλλὰ καὶ, Καται-
σχύνετε τὰ πρόσωπα τῶν πτωχῶν. Τὴν ὑμῖν προσ-
ήκουσαν ἐκ τῆς ἀδικίας αἰσχύνην, ταύτην ἐκ τῆς
τυραννίδος ὑμῶν τοῖς πτωχοῖς περιτρέπετε, μάρτυ-
ρας ἀναπειθόντες, συνηγόρους μισθούμενοι, τοὺς
δικάζοντας παραπειθόντες, ἕως ἂν πρὸς τῇ λοιπῇ
ἀδικίᾳ καὶ τὴν ἐκ τῆς συκοφαντίας αἰσχύνην τοῖς
πένησι περιστήσητε. Γίνεται δὲ καὶ ἄλλως ἡμέτερον
τὸ ἐγκλημα, ὅταν ἐν τοῖς ὁμοίοις πταίσμασι τῶν μὲν
πενήτων σφοδρῶς καθαπτώμεθα (61), δημοσιεύοντες
μὲν αὐτῶν τὰ πταίσματα, καὶ μηδενὸς ὀνείδους φει-
δόμενοι, ἐνεπιδεικνύμενοι δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ ζῆλον τοῖς
πένησι, καὶ ἐκ τούτου τὰ πρόσωπα αὐτῶν καταισχύ-
νοντες. Ἐπεὶ δὲ εἰσὶ τινες πτωχοὶ μακαριζόμενοι, οἱ
διὰ τὴν θεοσέβειαν πάντων καταφρονήσαντες, καὶ
ἐπ' ἐλπίδι τοῦ κατὰ Θεὸν πλούτου, τῆς κοσμικῆς πε-
ριουσίας ὑπεριδόντες, οἱ κακῶς προεστῶτες τοῦ λαοῦ,
ἀντὶ τοῦ μακαρίζειν τοὺς οὕτω πτωχεύοντας, δια-
βάλλοντες, καὶ ἐξουθενοῦντες, καὶ τὴν ἐπαινετὴν
αὐτῶν ταπεινοφροσύνην ἐξευτελίζοντες, εἰκότως
ἐγκαλοῦνται· μάλιστα ἐὰν πρεσβύτεροι ᾧσιν ἢ (62)
ἄρχοντες, ὡς τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων πτωχῶν κα-
ταισχύνοντες. Ὅποιος ἦν πτωχὸς Ἰωάννης, μὴ οἶκον
ἔχων, μὴ οἰκέτην, μὴ βοῦν ἀροτῆρα, μὴ γῆδιον, μὴ
κλίνην, μὴ τράπεζαν, μὴ ἄρτον. Ὅποιος ἦλθας.
Ὅποιος τῶν ἁγίων ἕκαστος, οἱ Περιῆλθον ἐν μηλω-
ταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι,
κακουχούμενοι.

123. Τάδε λέγει Κύριος· Ἄνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ
θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχή-
λῳ, καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ
τῶν ποδῶν ἅμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς
ποσὶν ἅμα παίζουσαι· καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς
ἀρχούσας θυγατέρας Σιών. Εἰ καὶ μεζονά τινα
προηγουμένως ἐμφαίνει ὁ λόγος, ἀλλ' ὁμοῦς ἔχει τι
καὶ αὐτόθεν τοῖς πλήθεσι χρήσιμον καὶ ἐπιστρεπτι-
κὸν τὰ λεγόμενα. Συστέλλει γὰρ ἀκολάστων γυναικῶν
τὴν ζωὴν, καὶ σχήματι, καὶ βλέμματι, καὶ βαδί-
σματι, καὶ στολῇ τὴν πρὸς πορνείαν εὐκόλιν ἐπι-

κνύμενοι δέ. Editi vero et alii mss., ἐπιδεικνύμενοι μὲν.

(62) Veteres quinque libri, ἢ. Editi et Reg. pri-
mus, οἱ.

δεικνυμένων. "Όταν γάρ ἐπὶ τῷ κάλλει τοῦ σώματος A
 μεγαλοφρονοῦσαι ὑπεραίρωσιν ἑαυτὰς τῶν λοιπῶν,
 ματαίῳ φρυάγματι κεχρημένοι, καὶ ἐπαιρόμεναι
 πράγματι ταχὺ ἀπανθοῦντι καὶ ἀποθροῦντι· εἶτα
 ὑψηλὸν μὲν τὸν τράχηλον φέρουσιν, ὑπὲρ τοῦ πᾶσιν
 αὐτῶν τὰ πρόσωπα εἶναι καταφανῆ. Ἡ μὲν γάρ
 σεμνὴ γυνὴ καὶ κοσμία, εἰς γῆν κατανεύουσα ὑπὸ
 αἰδοῦς, ἐπὶ τὸ (63) κάτω καθελκόμενον ἔχει τὸ πρόσωπον· ἡ δὲ πολλοὺς ἀγρεῦσαι τῇ παγίδι τοῦ κάλλους
 προαιρουμένη, πορεύεται ὑψηλῶ τραχήλῳ. Καὶ ἐν
 νεύμασιν ὀφθαλμῶν. Γυναικὸς πορνείας πνεύσεως
 τὸ κατηγορήμα, περίεργα βλέπειν τῷ ὀφθαλμῶ, τὴν
 ἀσέλγειαν τῆς ψυχῆς καταμηνύειν τῷ βλέμματι,
 ἐμμειδιᾶν, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐρεθίζειν πορνικῶς, ἰόν
 τινα φθαρτικὸν ἐξαποστέλλειν τοῖς ὀμμασιν· ὁποῖον
 δὲ τι καὶ ὁ περὶ τοῦ βασιλίσκου κατέχει λόγος, ὃν B
 φασὶ καὶ ἐκ μόνης τῆς ὄψεως διασθεῖρην τοὺς θεαθέν-
 τας. Δικαίως οὖν ἀγανακτεῖ ὁ λόγος κατὰ τῶν πο-
 ρευομένων ὑψηλῶ τραχήλῳ· τουτέστιν, ἀπερυσθια-
 σμένῳ προσώπῳ, καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν. Τὸ δὲ
 ὀψηλὸν τοῦ τραχήλου, δεῖγμα τοῦ μηδὲ τῷ ζυγῶ τῆς
 σωφροσύνης ὑποκειῖσθαι· ἀβρυνογένης δὲ καὶ χλιδῶ-
 σης, τὸν χιτῶνα ἐπισυρομένην βαδίζειν, καὶ τὸ βά-
 δισμα μὴ κατὰ φύσιν ποιῆσθαι, ἀλλὰ πρὸς ῥυθμὸν
 ἐκμελῆ ἐπιτετηδευμένον ἐκλότως. Ἄντι οὖν τούτων
 Ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών.
 Ἐπειδὴ ἐκουσίως τὸ ταπεινὸν οὐχ εἶλοντο ἀλλ' ἐπο-
 ρεύθησαν ὑψηλῶ (64) τραχήλῳ, ταπεινώσει, φησὶ,
 τὰς ἀρχηγούς αὐτῶν, τὰς θυγατέρας (65) Σιών.
 Ἔτι καὶ νῦν ἔξεστιν ὄραν πολλαχοῦ τὰς Ἰουδαίας
 γυναῖκας τοῖς ἐκάστου ποσὶν ἐπιπαιζούσας, καὶ μὴ
 ἐντροπομένας τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Εἶθε δὲ μὴ (66) C
 καὶ τῆς Ἐκκλησίας αἱ θυγατέρες τὰ αὐτὰ ἐγκα-
 λοῖντο. Πολλὰ γὰρ ὡς ἐν πλήθει ἐπὶ τῶν προσ-
 ιόντων τῷ θεῷ λόγῳ, ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἑορτῶν,
 οὐκ εἰδοῦσαι εὐφροσύνην πνευματικῆς, παιδιαῖς
 ἀσέμνοις ἑαυτὰς ἐπιδιδούσαι, κώμοις καὶ μέθαις
 ἐγκαγινδούνται· καὶ μὴ τηροῦσαι τὸ παράγγελμα τὸ
 λέγον, ὅτι Οἱ ὀφθαλμοί σου ὀρθὰ βλέπέτωσαν·
 ὑπολοξοῦσαι (67) τὸ ὄμμα καὶ παρεκκλίνουσαι, δεῖγμα
 πονηρᾶς ἐκφέρουσι προαιρέσεως. Πολλαχοῦ δὲ τὰ
 νεύματα τῶν ὀφθαλμῶν διεκτέλλεται· ὡς ἐν Παροι-
 μίαις ἐπὶ τοῦ κακοῦ παρατετήρηται, ὅτι Ὁ δὲ αὐτὸς
 ἐννεύει μὲν ὀφθαλμῶ, σημαίνει δὲ ποδί· καὶ πάλιν·
 Ὁ ἐννεύων ὀφθαλμῶ μετὰ δόλου, συνάγει
 ἀνδράσι λύπας· καὶ τὸ, Οἱ μισοῦντές, με δωρεάν, D

corporis pulchritudinem ac elegantiam nimium sibi
 arrogantes, sese supra cæteras efferunt, fastu inani
 utuntur atque de re cito marcescente et evanescente
 gloriantur : deinde collum in sublime erectum fe-
 runt, ut earum vultus valeant omnium oculis spe-
 ctari. Nam quæ pudica est mulier et bene morata,
 defixis præ pudore in terram oculis, faciem habet
 deorsum demissam : quæ autem pulchritudinis suæ
 laqueo captare ac venari multos in animum induxit,
 incedit surrecto collo. *Et in nutibus oculorum.*
 Accusatio est in mulierem stuprum anhelantem
 conflata, cum videlicet ea oculis curiosis aspiciens,
 obtutibus suis impuritatem animæ declarat, atque
 subridens, meretricie oculis suis prolicit ac provo-
 cat, dum aspectu ipso exitiosum quoddam virus
 jaculatur. Sane simile quiddam narrat rumor de
 basilisco, quem ferunt solo intuitu interficere spe-
 ctatores. Jure igitur ac merito sententia isthæc ad-
 versus eas quæ arrecto collo, hoc est, inverecundo
 vultu, et in nutibus oculorum incedunt, indignatio-
 nem præfert. Cæterum colli elatio indicat mulierem
 continentię jugo nequaquam subjici. Cum autem ita
 incedit, ut tunicam trahat, hicque incessus non se-
 cundum naturam, sed ad numerum inconcinnum
 dissolute ac studiosius perficiatur, id efferentis sese,
 et in deliciis viventis indicium est. Itaque ob eam
 rem *Humiliabit Deus principes filias Sion.* Quoniam
 non sponte sua **465** amplexæ sunt humilitatem, sed
 ambulaverunt collo elato, humiliabit, inquit, illa-
 rum duces, filias Sion. Licet etiamnum multis in lo-
 cis videre Judæas mulieres, uniuscujusque pedibus
 illudentes, quæ hanc prophetæ vocem minime re-
 vereantur. Atque utinam Ecclesiæ quoque filiabus
 hoc idem exprobrari non posset ! Multæ enim tan-
 quam catervatim in oculis eorum qui in diebus
 festis verbum divinum audituri accedunt, lætitiæ
 spiritualis ignaræ, inhonestis ludis vacant, ac in
 conviviis lascivis atque in ebrietate volutantur, nec
 admonitionem illam observant, quæ dicit : *Oculi tui
 recte videant* ⁴¹; nempe dum in obliquum detor-
 quent oculos ac deflectunt, pravæ voluntatis argu-
 mentum ac specimen præbent. Multis autem locis
 in malam partem accepti sunt oculorum nutus, uti
 in Proverbiis observatum est de homine nequam :
Ipsæ autem innuit quidem oculo, pede vero signifi-
cat ⁴². Et rursus : *Qui innuit oculo cum dolo, con-*

⁴¹ Prov. iv, 25. ⁴² Prov. vi, 13.

(63) Ita mss. multi, tum a viris eruditissimis
 Ducæo et Combefisio, tum a nobis ipsis collati.
 Editi et codex Fr. 1, ἐπὶ τῷ.

(64) Codices duo, ἐν ὀψηλῶ.

(65) Editi et collati a Ducæo libri H. J. et A., τὰς
 ἀρχούσας τῶν θυγατέρων· a quibus in eo solum duo
 Colbertini differunt, quod pro ἀρχούσας habeant,
 ἀρχηγούσας. At uterque Combef. et Reg. quartus, et
 apographum Anglicum, τὰς ἀρχηγούς αὐτῶν, τὰς
 θυγατέρας. Mutasse Ducæum lectionem veram falso
 conqueritur Combefisius. Nos rem totam erudito-
 rum judicio permittimus. Statim Reg. secundus et
 uterque Colb., τὰς Ἰουδαίας γυναῖκας. Vox ultima in

excusis deerat.

(66) Vere et docte emendavit hunc locum Ducæus
 e suis codicibus H. J. et A., quibus libris adjungi
 possunt et alii quatuor, ubi similiter legitur, εἶθε δὲ
 μὴ, etc. At codex Fr. 1, εἶτε δὲ μὴ... ἐνεκαλοῦντο·
 quem codicem secutus Tilmannus, sic verterat.
*An non filix etiam Ecclesiæ ob eadem in jus vocatæ
 sunt?* Hoc exemplo, ut aliis multis, quantas tene-
 bras vel eruditissimis hominibus exigua scripturæ
 variatio offundat, edocemur.

(67) Editi, ὑπολοξοῦσαι, male. At uterque Combef.
 cum aliis duobus, ὑπολοξοῦσαι. Nee ita multo post
 duo mss., τὰ ἐννεύματα.

gregat viris tristitias ⁴³. Item illud : *Qui oderunt me gratis, et annuunt oculis* ⁴⁴. Quin et aliquando ad viros pertingunt istiusmodi crimina, qui inferiores superbo quidem animo aspernantur, gestu vero supino habituque et superciliorum nictatione superbiam detegunt : qui et fastoso et elato gradu numerose incedentes, arrogantiam suam, vestibus ad malleolos usque demissis, declarant : quos tandem ad ludos immoderatos animum suum adjungentes manet intentata ruina, ipsos a celsitudine per humilitatem dejectura.

124. *Et Dominus revelabit habitum earum.* Hunc habitum superbum, ad intemperantiam omnemque impudicam cogitationem incautorum animis ingenerandam compositum revelabit Dominus, cum, patefactis arcanis, carnis quidem auferentur integumenta, anima vero nuda et sola una cum turpitudinis operibus proferetur in medium ⁴⁵. Atque etiam in hoc sæculo ad eorum quibus istud contingit, utilitatem revelatur interdum habitus, ita ut rebus quæ antea multos latuerant, denudatis, atque peccatorum turpitudine ad plurimorum cognitionem perveniente, hi ipsi qui prius latitantes in malo persistebant, jam pudibundi convertantur ac resipiscant. Quamobrem fucatum simulatumque habitum revelare, munus Domini est. Quare si qui nostrum qui in dignitate et honore constituimur, vitam indecoram per simulationem contegunt, metuant eum qui nostrum habitum revelaturus est, atque cordium nostrorum consilia patefacturus, adeo ut peiores cogitationes in cujusque animo conceptæ ob omnium oculos ponantur ⁴⁶. Circumdabunt enim unumquemque nostrum cogitationes ipsius ⁴⁷. Quin et actiones nos circumstant, eaque suis notis insignitæ, pudorem probrumque æternum nobis inferentes, quandoquidem sermoni doctrinæque deprehenduntur contrariæ : ita ut qui prædicat non furandum, is furti inveniatur reus : qui dicit non mœchandum, is suam cum adulteris portionem habere comperiatur ⁴⁸ : qui **466** abominatur idola, idem non sibi temperet a sacrilegio. Nihil enim occultum est, quod detegendum non sit : nihil absconditum, quod revelandum non sit ⁴⁹.

125. *VERS. 18. In die illa auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et ornatum earum.* Quandoquidem rebus quæ ad usum fuerant concessæ, utebantur contra decori rationem, *Auferet Dominus gloriam vestimenti earum*, quo in suum et occurentium malum amiciebantur. Itaque omnem mulierem vestimenti cultu abutentem, eo spoliatum iri minitatur. Quoniam, inquit, incedebant etiam simul tunicas trahentes, quasi non uterentur vestimento,

⁴³ Prov. x, 10. ⁴⁴ Psal. xxxiv, 19. ⁴⁵ I Cor. iv, 5. ⁴⁶ Ibid. ⁴⁷ Ose. vii, 2. ⁴⁸ Psal. xlix, 18. ⁴⁹ Luc. viii, 17.

(68) Vox ταπεινωσις hoc loco notam et solitam significationem non habet : sed sumi videtur pro animadversione, qua Deus superbos punit, eosque deprimit.

(69) Sic uterque Combef. et alii mss. non pauci.

καὶ διανεύοντες ὀφθαλμοῖς. Φθάνει δὲ ποτε καὶ ἐπὶ ἄνδρας τὰ τοιαῦτα ἐγκλήματα, τοὺς φρονήματι μὲν ἀλαζονικῶ ὑπερφρονούντας τῶν ὑποδεεστέρων, ὑπτιαζοντας δὲ τῷ σχήματι, καὶ τῷ νεόματι τῶν ὀφρύων τὴν ἀλαζονείαν ἐνδεικνυμένους. σοβαρῶ δὲ καὶ διηρημένῳ βαδίσματι εὐρυθμα βαίνοντας, τὸ ἱμάτιον καθιέντας μέχρι τῶν σφυρῶν, ἀλαζονείαν ἐνδεικνυμένους, καὶ παιδιαῖς ἑαυτοῦς ἀμέτροις ἐκδεδωκότας, οὓς μένει τὸ ἀπειληθὲν πτώμα τὸ διὰ τῆς ταπεινώσεως (68) τῆς ἀπὸ τοῦ ὕψους.

124. Καὶ Κύριος ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν. Τοῦτο τὸ σχῆμα τὸ ὑπερήφανον, καὶ πεποιημένον πρὸς ἔκλυσιν (69) καὶ πᾶσαν ἀκόλαστον ἔννοιαν, ταῖς καρδίαις τῶν ἀφυλάκτων ἐνεργαζόμενον, ἀνακαλύψει Κύριος, ὅταν ἐν τῇ φανερώσει τῶν κρυπτῶν τὰ μὲν τῆς σαρκὸς παραπετάσματα περιαιρεθῇ, γυμνῇ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὴν μετὰ τῶν ἔργων τῆς ἀσχημοσύνης παραδειγματίζεται ἡ ψυχὴ. Ἐνεργεῖται δὲ ποτε καὶ ἐν ταῦθα ἡ ἀποκάλυψις τοῦ σχήματος ἐπὶ καλῶ τῶν περὶ οὓς ἡ ἐνέργεια, ὥστε γυμνωθέντων, ἃ τέως πολλοὺς διαλανθάνει, καὶ εἰς γοῶσιν τοῖς πολλοῖς ἐλθοῦσης τῆς ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἀσχημοσύνης, ἐπιστρέψαι καταιδεσθέντας τοὺς τέως διὰ τὸ λανθάνειν ἐπιμένοντας τῷ κακῷ. Τοῦ Κυρίου οὖν ἔργον, ἀνακαλύψαι τὸ σχῆμα τὸ ἐπίπλαστον, καὶ κατεσχηματισμένον. Ὅστε καὶ εἰ τινες ἡμῶν τῶν τιμωμένων προσχήματι βίον ἄσεμνον ὑποκρύπτουσι, σοθηθήτωσαν τὸν ἀνακαλύπτειν ἡμῶν τὸ σχῆμα μέλλοντα, καὶ φανεροῦντα τὰς βομλάς τῶν καρδιῶν ἡμῶν, ἐν ταῖς πάντων προκειῖσθαι ὄψει τοὺς ἐν ἐκάστῳ γινομένους χείρονας λογισμοῦς. Κυκλώσει γὰρ ἕκαστον ἡμῶν τὰ διαβούλια αὐτοῦ, καὶ αἱ πράξεις ἐν τοῖς ἰδίοις γνωρίσμασι περιστήσονται, αἰσχύνην καὶ ὄνειδισμόν αἰώνιον ἡμῖν ἐπάγουσαι, ὅταν ἐλέγχωνται ἐναντίως ἔχουσαι πρὸς τὸν λόγον ὥστε τὸν κηρύσσοντα μὴ κλέπτειν, κλοαῖα ἐφευρίσκεισθαι τὸν λέγοντα μὴ μοιχεύειν, ἐν τοῖς μοιχοῖς ἔχοντα τὴν μερίδα φωρᾶσθαι τὸν βδελυσσόμενον τὰ εἶδωλα, ἱεροσυλίας τοῦτον μὴ ἀπεχόμενον. Οὐδὲν γὰρ κρυπτὸν, ὃ οὐ φανερωθήσεται· οὐδὲ κεκαλυμμένον (70), ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται.

125. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν. Ἐπειδὴ παρὰ τὸ πρέπον ἐχρήσαντο τοῖς δεδομένοις εἰς χρῆσιν, Ἄφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, ὃν ἐπὶ κακῶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἐντυγχανόντων αὐταῖς περιεβάλλοντο (71). Ὅστε πᾶσα γυνὴ κακῶς κεχρημένη τῇ περιβολῇ τῆς ἐσθῆτος, τὴν (72) ἀφαίρεσιν ἀπειλεῖται. Ἐπειδὴ καὶ ἐπορεύοντο, φησὶν, ἅμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας ὡς μὴ χρώμε-

Editi, ἔκλυσιν, incuria operarum.

(70) Regii tertius et quartus, κατακεκαλυμμένον.

(71) Major pars codicum nostrorum, περιεβάλλοντο.

(72) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἐσθῆτος.

ναι τῷ ἱματισμῷ, ἀλλὰ παραχρῶμεναι, ἐκελεύσθησαν γυμνωθῆναι τῆς δόξης τοῦ ἱματισμοῦ. Ἀφαιρεῖται μέντοι καὶ ἀφ' ἡμῶν τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ, ἔαν ἀναξίως αὐτῷ κεχρημένοι φανῶμεν, καταπατοῦντες αὐτόν, καὶ τῶν σαρκίνων μολυσμάτων ἀναπιμπλάντες. Τίς δὲ ἐστὶν οὗτος ὁ ἱματισμὸς, ἢ τὸ ἔνδυμα τῶο ἀγίω, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός; Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε. Χριστὸν ἐνεδύσασθε, ὃν ἀφαιρεῖ Κύριος ἀπὸ τῶν διὰ τοῦ ἁμαρτάνειν τὸ σῶμα καταπατούντων. καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἔγγουμένων (73). Τούτου τοῦ ἱματισμοῦ σύμβολα ἦν τὰ ἱμάτια τοῦ Ἰσραὴλ, τὰ μὴ κατατριβέντα, καθὼς γέγραπται ἐν Δευτερονομίῳ, ὅτι τὰ ἱμάτια ὑμῶν οὐ κατετριβή, καὶ τὰ ὑποδήματα ἐν τοῖς ποσὶν ὑμῶν οὐκ ἐπαλαιώθη. ἐπεὶ καὶ τὰ ὑποδήματα σύμβολα ἦν τῆς ἐτοιμασίας τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Ἦν γὰρ δέδωκε Διαθήκην Καινὴν (74) Χριστὸς Ἰησοῦς, μένει καινὴ, μηδέποτε παλαιουμένη. Ὅσον γὰρ χρώμεθα τούτῳ καὶ τοῖς ὑποδήμασι, τοσοῦτω καινότερα γίνεται, αἰὲ προσφάτου καὶ νέας ἐπιγινομένης ἡμῖν τῆς ἐτοιμασίας τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῇ προκοπῇ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Καὶ τοὺς κοσύμβους (75). Ἀφαιρήσειν ἀπειλεῖ τῶν καλλωπιζομένων γυναικῶν διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος καὶ τοὺς κοσύμβους. Οὐ πάνυ δὲ ἡ τοῦ κοσύμβου λέξις τῇ Ἑλληνικῇ συνηθείᾳ καθωμίληται, ὅθεν οὐδὲ ὁ νοῦς αὐτῆς πρόδηλος. Πλὴν ἡμεῖς ἐν τῇ κατασκευῇ τῆς ἀρχιερατικῆς ἐσθῆτος εὐρόντες χιτῶνα κοσμηθέν, ἔχοντα ῥοίσκους καὶ κώδωνας, ἀποδέσμους τινὰς τῶν κροσσῶν, ἐνοήσαμεν τοὺς κοσύμβους συναπτημένους τοῖς κώδωσι τοῖς χρυσοῖς, καὶ τοῖς ῥοίσκοις ἀπὸ τῶν ἄκρων, οὓς ἐμιμοῦντο καθ' ὑπερβολὴν τρυφῆς καὶ αἰ θυγατέρες Σιών ἐν τῇ περιβολῇ τῆς ἰδίας οὐτῶν ἐσθῆτος· δι' ὧν ἐνύβριζον (76) τοῖς ἱερατικοῖς ἰδιώμασιν, ὑακίνθινα καὶ κόκκινα ἐγκομβώματα κροσσῶν ἀπληρημένα τοῦ λώματος περιφέρουσι.

126. Καὶ τοὺς μηνίσκους, καὶ τὸ κάθεμα, καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν, Κατ' εἶδος ἐπεξέρχεται τῷ γυναικείῳ κόσμῳ, τὸ περίεργον τοῦ καλλωπισμοῦ διασύρων. Ἀφελεῖ γὰρ Κύριος (77) καὶ τοὺς μηνίσκους καὶ τὸ κάθεμα. Σαφέστερον δὲ τοὺς μηνίσκους ἕτερος ἐξέδωκεν, εἰπὼν, καὶ τοὺς μανιάκας· καὶ ἀντὶ τοῦ καθέματος εἰπὼν χαλαστά. Μηνίσκος τοίνυν κόσμος ἐστὶ γρυσοῦς περιτραχήλιος, κυκλοτέρως ἀπειργασμένος, ὃν περιτιθέμεναι αἱ γυναῖκες, γυμνὸν ἐπιτηδεύουσι προδεικνύουσαι τὸν τράχηλον, καὶ ἀναισχύοντως ἀπογυμνοῦν, ἃ συγκαλύπτειν εὐσχημονέστερον. Καὶ τὸ κάθεμα κόσμος τίς ἐστι, καὶ αὐτὸς καθ-

⁵⁰ Gal. iii, 27. ⁵¹ Hebr. x, 29. ⁵² Deut. xxix, 5.

προδοκάτω αὐτῆς τὴν, *Itaque omnis mulier quæ vestimenti cultu abutitur, ejus ademptionem expectet.* Haud contemnenda lectio. Alii tres mss. cum editis uti in contextu.

(73) Sic libri quinque veteres. Editi et Reg. tertius, ἡγησασμένων.

(74) Vocem Καινὴν, quæ in editis desiderabatur, suppeditavere antiqui tres libri.

(75) De significatione ejus vocis, κόσμβος, ut

A sed quæ abuterentur, ideo jussæ sunt vestimenti gloria privari. Aufert quidem et a nobis vestimenti gloriam, si eo deprehendimur indigne uti, illud conculcantes, atque carnalibus inquinamentis complentes. Hoc autem vestimentum quodnam est, nisi sanctorum indumentum, ipse Dominus noster Jesus Christus? *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis* ⁵⁰, quem ab iis aufert Dominus, qui corpus proculcant per peccatum, et testamenti sanguinem pro polluto ac communi habent ⁵¹. Indumenti hujus figura erant Israelitici populi vestes, nequaquam detritæ, uti scriptum est in Deuteronomio ⁵². *Vestimenta vestra non sunt detrita, et calceamenta in pedibus vestris non sunt vetustate consumpta.* Enimvero hæc etiam calceamenta symbola erant ac figura præparationis Evangelii paucis ⁵³. Nam Novum Testamentum quod Jesus Christus tradidit, novum perseverat, nec est unquam antiquandum. Nam quo magis hoc vestimento calceamentisque utimur, eo utraque fiunt recentiora, quandoquidem fide quæ in Christum est proficiente, præparatio Evangelii recens semper ac nova in nobis succedit. *Et cosymbos.* A mulieribus nimio cultu exornatis cosymbos etiam ablaturum se Dominus per prophetam comminatur. Hoc autem *cosymbi* vocabulum non valde admodum Græco usu est receptum, unde minime perspicua est illius intelligentia. Quia tamen in vestis pontificiæ apparatus tunicam cosymbis ornatam et malis punicis ac tintinnabulis instructam reperimus ⁵⁴, *cosymbos* existimavimus quosdam esse fimbriarum nodos, una cum lintinnabulis aureis et malis punicis ab extremis vestimenti partibus dependentes, quos etiam filie Sion præ suo nimio luxu imitabantur in sui vestimenti ambitu. Quo pacto peculiarem vestium sacerdotalium prærogativam dedecorabant, cum circumferrent nodosa fimbriarum ornamenta ab ima vestis ora pendentia, eaque hyacinthina et coccinea.

126. VERS. 19. *Et lunulas, et monile demissum, ornatum faciei earum.* Mundum muliebrem singularim percurrit, atque id quod in hoc ornatu superfluum est, reprehendit. Auferet enim Dominus *et lunulas et monile demissum.* Alius autem interpretatus est clarius, pro lunulis **467** dicens, *et torques;* dicensque loco monilis demissi, *et catenulas.* Lunula igitur aureum est ornamentum collo circumpositum, orbiculatim effectum, quod cum sibi adaptant mulieres, student collum nudum palam ostendere, et ea quæ convenientius tegerentur, impudenter denudare. At *monile demissum* quidam mun-

⁵³ Ephes. vi, 15. ⁵⁴ Exod. xxviii, 33, 34.

fuse, ita diligenter disputat Ducæus: cujus, qui harum rerum curiosi sunt, eruditissimam notam legant suadeo. Illud quod non longe legitur, καὶ τοὺς κοσύμβους, ex antiquis tribus libris addidimus.

(76) Reg. quartus, ἐνύβριζον. Colb. primus, ἐνυβρίζουσι. Alii quidam mss. et editi, ἐνυβρίζουσαι.

(77) Sic veteres quinque libri. Vox Κύριος in editis deerat.

us est, et ipse quidem demissus, et ad pectus usque descendens, levibus ac laxatis quibusdam catenulis dependens; qui ut omnibus sit conspicuus, pectus decenter tegi non posse omnino necesse est. *Et ornatum faciei earum.* Sunt et colores quidam a mulieribus ad decorandam faciem valde exquisiti, albus, rubeus, et alius niger. Albus albitudinem ementitur corporis; rubens in genis efflorescit; niger in modum lunæ in cornua curvatæ circum oculos supercilia depingit: quem ipsum etiam Dominus ablaturum se interminatur. Hæc quidem dicit, ne virorum circumveniatur continentia, neve ejusmodi picturis miserabiles oculi juvenum corripiantur. Alioqui tunc auferentur isthæc, cum omnia coram judice sistentur nuda et aperta; quandoquidem concidet supercilium, gena præ se feret tristitiam, color lividus erit præ timore. Itaque et ornatum aufert Dominus. *VERS. 20: Et compositionem ornatus gloriæ,* materiam videlicet ornatus inservientem ipsaque artis opera ac inventa. Et quoniam ne uno quidem ornatu licet usque adeo efferri, aut ejus causa inflari, at omnibus tamen simul junctis cogitatio superba accedit, Dominus minuitur se etiam ornatus compositionem ablaturum. Qualis autem est ornatus, talis est utique et gloria de eo nata. Atqui corporis ornatus vanus est et inanis: proinde gloria quoque ex illo emergens, interitura est, nec subsistere potest.

127. *Et chlidones, et armillas, et reticula.* Totus quidem qui recensitus est mundus, mulieris deliciis deditæ studium est, hoc est, voluptariæ ac gaudii indulgentis: potissimum tamen *chlidones* quod convenient nomine cum voluptate, hinc fortasse brachiis circumponebantur. Armillæ autem sunt, quæ in manuum extremitate aptabantur omnibus spectandæ. Aliquando tamen in bonam partem acceptæ sunt armillæ; exempli causa, cum senior domus sanctam Rebeccam exornaret⁵⁵. Siquidem par erat illam, utpote patriarchæ contubernio usuram, ab eo cujus opera erat despondenda, in antecessum practicam mentis dotem erudiri. Quapropter armillis aureis, id est, eximiis actionibus manus ipsius condecorabat⁵⁶. Decem vero aureorum erat pondus earum, quod capitibus decem tota legis observatio concluditur⁵⁷. *Et inaures* singularum drachmarum pondus habentes, quia fide unum Deum profitente par est obedientiam exornari. Hic tamen

⁵⁵ Gen. xxiv, 22. ⁵⁶ ibid. ⁵⁷ Deut. x, 4.

(78) Editi, καθειμένος. At quinque mss., καθέμενος.

(79) Editi, μέλαν ὄν. At nostri sex mss. una voce, μελανόν· sed, nisi valde fallor, duabus vocibus legi præstat, μέλαν ὄν.

(80) Sic mss. nostri omnes Editi, τῶν ἀνθρώπων. Aliquanto post, ubi in editis legitur, παρίστησι, veteres tres libri habent, παρίστανται· alii tres, παρίσταται.

(81) Editi, ἐμπλόκιον· et ita quoque apud LXX editum invenimus: at nostri sex mss., ἐμπλόκια.

(82) Quod ait scriptor, *chlidones nomine cum voluntate convenire*, id vere a Græco dici potuisse

λέμενος (78) μέντοι καὶ ἐπικαταβαίνων τῷ στήθει, χαλαρῶν τινῶν ἀλύσειων ἀπλωρημένος, ὅς ἵνα προφαίνεται, πάντως ἀνάγκη μηδὲ τὰ περὶ τὸ στήθος εὐσχημόνως συνεστιάσθαι. Καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν. Ἔστι τινὰ καὶ χρώματα πρὸς κόσμον ταῖς γυναῖξιν ἐπιτετηδευμένα τοῦ προσώπου· λευκόν τε, καὶ ἐρυθρόν, καὶ ἕτερον μέλαν ὄν (79). Τὸ μὲν λευκότητα τοῦ σώματος καταψεύδεται· τὸ δὲ ἐρυθρόν ταῖς παρειαῖς ἐπανθεῖ· τὸ δὲ μέλαν μηνσοειδῶς τὰς ὀφρῦς τοῖς ὀφθαλμοῖς περιγράφει· ὄν καὶ αὐτὸν περιαιρήσειν ὁ Κύριος ἀπειλεῖ, ἵνα μὴ κλέπτηται, φησὶν, ἢ σωφροσύνη τῶν ἀνδρῶν (80), μηδὲ ταῖς ζωγραφίαις ταύταις ἐλεεινοὶ νεωτέρων ὀφθαλμοὶ συναρπάζονται. Ἡ τότε ἀφαιρεθήσεται ταῦτα, ὅταν γυμνὰ πάντα παρίσταται τῷ κριτῇ, ὅτε ὀφρῦς συμπεπτωκυῖα, παρειαὶ κατηφῆς, χροῶμα πελιδνόν ὑπὸ τοῦ φόβου. Ἀφαιρεῖ οὖν καὶ τὸν κόσμον ὁ Κύριος, καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης· οἶονεὶ καὶ τὴν ὕλην τὴν κοσμοῦσαν, καὶ αὐτὴν τὴν ἐκ τέχνης ἐπινοίαν. Καὶ ἐπειδὴ ἐνὶ μὲν οὐκ ἔστιν ἐπαρθῆναι τοσοῦτον, οὐδὲ φυσιωθῆναι ἐπ' αὐτῷ, ὁμοῦ δὲ πᾶσι συγκειμένοις τὸ ἀλαζονικὸν ἐπιγίνεται φρόνημα, καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου ἀφαιρήσειν ὁ Κύριος ἀπειλεῖ. Ὅποῖος δὲ ὁ κόσμος, τοιαύτη δηλονότι καὶ ἡ ἐπ' αὐτῷ δόξα· σωματικὸς δὲ κόσμος, καὶ μάταιος· φθαρτὴ οὖν καὶ ἡ ἐπ' αὐτῷ δόξα καὶ ἀνυπόστατος.

127. Καὶ τοὺς χλιδῶνας, καὶ τὰ ψέλλια, καὶ τὰ ἔμπλόκια (81). Ὅλος μὲν ὁ κατηριθμημένος κόσμος χλιδῶσης γυναικὸς ἐστὶν ἐπιτετηδευμα, τουτέστι, τρυφῆς καὶ διακεχυμένης· ἐξαιρέτως δὲ οἱ χλιδῶνες (82) παρώνυμι ὄντες τῆς τρυφῆς, τάχα τοῖς βραχίονσι περικαίμενοι. Ψέλλια δὲ ἐστὶ τὰ τοῖς ἄκροῖς τῶν χειρῶν κατὰ τὸ προφανὲς προβαλλόμενα (83). Ἔστι δὲ ποτε καὶ ἐπὶ καλοῦ παρειακῆς τὰ ψέλλια, ὡς ὅτε τὴν ἀγίαν Ῥεβέκκην ὁ πρεσβύτερος τῆς οἰκίας κατεκόσμη. Ἔδει γὰρ μὴν μέλλουσαν συνοικεῖν τῷ πατριάρχῃ, ὑπὸ τοῦ μνηστευομένου αὐτὴν τὸ πρακτικὸν τῆς ψυχῆς προπαιδευθῆναι. Διὰ τοῦτο ψέλλιοις χρυσοῖς κατεκόσμη τὰς χεῖρας, τουτέστι πράξεισι τιμίαις. Δέκα δὲ χρυσίων (84) ὀλκή αὐτῶν· διότι ἐν δέκα κεφαλαίοις ἡ πᾶσα τήρησις, τοῦ νόμου συμπεραιουῖται. Καὶ ἐνώτια ἀνά δραχμὴν ὀλκῆς ἔχοντα· ὅτι τὴν ὑπακοὴν τῇ εἰς ἓνα Θεὸν πίστει προσῆκε κεκοσμηθῆναι. Ἐνταῦθα μέντοι περιαιρεῖται (85) τὰ ψέλλια, διὰ τὰς ἐπαρμομένας τῷ κόσμῳ

constat, cum voluptas Græce dicatur, χλιδῆ. Unde χλιδῶνες, hoc est, *brachialia, monilia*, et alia ejusdem generis, ideo sic appellabantur, quod mulieres χλιδῶσαι, seu voluptati deditæ, iis uti solebant. Subinde editi et Reg. primus, ἂ τοῖς. Alii quidam mss., τὰ τοῖς.

(83) Ita antiqui sex libri. Editi, περιβαλλόμενα. Statim editi, οἰκίας Ἀβραάμ· sed vox ultima in mss. non legitur, ob idque eam inde sustulimus.

(84) In editis et apud LXX legitur, χρυσῶν· at in nostris sex codicibus, χρυσίων.

(85) Antiqui tres libri, περιαιρεῖ, tollit armillas.

τῶν φελλίων· καθόλου ἡμῖν ἐνδεικνυμένου τοῦ λόγου, ὅτι ὁ ἐπὶ τῷ δεδυνῆσθαι τὰ κρείττονα ὑψηλοφρονήσας ἐγκαταλείπεται (86) ὑπὸ τῆς συνεχούσης αὐτὸν ἐπισκοπῆς. Τὸ δὲ ἐμπλόκιον ἔοικέ τι εἶναι συγκαταπλεκόμενον ταῖς θριξίν, εἰς τὸ τῇ παρ' ἐαυτοῦ εὐχροίᾳ διεγεῖραι τῶν τριχῶν τὴν χροάν. Καὶ μηδενὶ ταῦτα μικροπρεπῆ νομιζέσθω. Οὐ γὰρ σεμνότεροι τοῦ Πνεύματος ἡμεῖς, ὡς ἀπαξιούν τὰς ἐν τῇ Γραφῇ λέξεις διερευνᾶσθαι. Μεμαθήκαμεν γὰρ ἐν τοῖς Ἄσμασι, τῆς ἐπαινουμένης νύμφης καὶ τὸ ἐμπλόκιον σεμνυνόμενον· Κεφαλή γὰρ σου, φησὶν, ὡς ὁ Κάρμηλος, καὶ ἐμπλόκιον (87) κεφαλῆς σου, ὡς πορφύρα.

128. Καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τοὺς δακτυλίους. Ἐπαινετὴν μὲν τὴν χρῆσιν ἐνωτίων ἐν τῇ μνηστείᾳ τῆς Ῥεβέκκας ἐδιδάχθημεν, σύμβολον τοῦ ἀγαθὰ μέλλειν αὐτῇ διδάγματα περὶ τῆς ἐν τοῖς νοητοῖς ἀληθείας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀβραάμ γενομένη παραδοθήσεσθαι (88)· κατηγορούμενα δὲ αὐτὰ πολλαχοῦ κατειλήφαμεν. Πρῶτον μὲν, ἐκ τοῦ, ὅτε ἀναβαίνειν ἐμελλον εἰς Βεθὴλ, προσταχθῆναι παρὰ τοῦ Ἰακώβ τὰς γυναῖκας περιελέσθαι αὐτὰ μετὰ τῶν θεῶν τῶν ἀλλοτρίων, ὡς ἐμποδίου ὄντος ἐκ τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ τῆς τῶν ἐνωτίων χρήσεως, πρὸς τὸ ἀνελθεῖν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου· Βεθὴλ γὰρ οἶκος Θεοῦ ἐρμηνεύεται. Ἐπειτα ἐν τῇ Ἐξόδῳ καταστασιασθεὶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁ Ἀαρὼν εἰς τὸ ποιῆσαι εἰδῶλον, ὡς ἐπιτηδείαν ὕλην εἰς κατασκευὴν τῶν ἀπηγορευμένων τὰ ἐνώτια ἐξελέξατο. Περιέλαντο (89) γὰρ πᾶς ὁ λαός, φησὶ τὰ ἐνώτια τὰ χρυσᾶ, τὰ ἐν τοῖς ὤσιν αὐτῶν, καὶ ἤνεγκαν πρὸς Ἀαρὼν, καὶ ἔπλασεν αὐτὰ μόσχον χωνευτόν. Ἀλλὰ καὶ Γεδεὼν ἐκ τῶν σκύλων τῶν Ἰσραηλιτικῶν λαθῶν τὰ ἐνώτια παρὰ τοῦ λαοῦ, Ἐποίησεν αὐτὰ εἰς Ἐφοῦδ, καὶ ἔστησεν αὐτὸ (90) ἐν τῇ πόλει. Καὶ ἐξεπόρνευσε πᾶς Ἰσραὴλ ὀπίσω αὐτοῦ ἐκεῖ, καὶ ἐγένετο τῷ Γεδεὼν καὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ εἰς σκάνδαλον. Καὶ ταῦτα νῦν τὰ ἐνώτια διὰ τὸ συνεπαίρειν τὸ φρόνημα τῶν θυγατέρων Σιῶν διαβέβληται. Καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ μεσοπόρφυρα. Τὸν ἐν τῇ ἐσθῆτι κόσμον τῶν καλλωπιζομένων γυναικῶν ὡς περιεργον διαβάλλει, πορφύραν ποτὲ μὲν κατὰ τὰ ἄκρα παρυφαινότων, ποτὲ δὲ κατὰ τὸ μέσον αὐτῆν ἐντιθέντων. Δόλου δὲ σύμβολον ἢ πορφύρα τὴν κατὰ φύσιν χροάν ἐπικαλύπτουσα, καὶ τὸ οἰκτεῖον ἄνθος προφαίνουσα, κατὰ τοὺς ἐν ἐπιφανείᾳ φαιδρούς, ἐν δὲ τῷ βάθει τὸ κακὸν συσκιάζοντας. Ὅπερ κἂν τὰ ἄκρα τοῦ βίου, κἂν τὸ μέσον ἐπέχη (91), φευκτόν. Διόπερ καὶ τὰ περιπόρφυρα παρατεῖται ὁ λόγος.

adimuntur armillæ, 468 propterea quod gloriarentur de earum ornatu. Uno verbo hisce verbis edocemur eum, qui ob præstantiores quibus dotatus est facultates effertur, a custodia se conservante destitui. Videtur autem *reticulum* ornatus quidem fuisse capillis intertextus, ut eximio suo colore capillis colorem excitaret. Hæc autem parvipendat nemo. Nos enim non sumus Spiritu sancto graviore, ut voces in Scriptura positas perscrutari fastidiamus. Didicimus enim in Canticis, *reticulum quoque sponsæ, quæ laudabatur, commendatum fuisse: Nam caput tuum, inquit, sicut Carmelus, et reticulum capitis tui in purpura* 58.

128. VERS. 20. *Et inaures, et annulos.* Novimus quidem inaurium usum in Rebeccæ sponsalibus fuisse laudatum. Quod erat argumento documenta eidem domum Abrahæ ingressæ de rerum spiritualium veritate tradenda esse. At inaures fuisse sæpe condemnatas deprehendimus. Primo quidem id ex hoc liquet, quod cum mulieres essent ascensuræ in Bethel, eas jussit Jacob inaures una cum diis alienis ablegare 59. Nam idololatria et inaurium usus erant impedimento, ne ascenderent in domum Domini: quippe si Bethel interpreteris, sonat *domum Dei*. Deinde Aaron in Exodo populi seditione ad conflandum idolum adactus, inaures tanquam materiam faciendis rebus prohibitis idoneam delegit. *Abstulerunt enim, inquit, omnis populus inaures aureas quæ in auribus earum erant, et attulerunt ad Aaron, et formavit illas vitulum fusilem* 60. Quin et Gedeon postquam ex Ismaelitarum spoliis inaures a populo accepit, *Fecit eas in Ephud, et statuit illud in civitate. Et fornicatus est omnis Israel post illud illic, et factum est Gedeoni et domui ejus in scandalum* 61. Atque inaures istæ nunc dantur crimini, quod animus filiarum Sion inde efferretur. VERS. 21. *Et prætextas, et vestes ex media parte purpureas.* Vestium ornamentum quod a mulieribus gloriam ex his aucupantibus adhibetur, tanquam superfluum perstringit. Aliquando quidem illæ purpuram attexebant ad extremum, aliquando vero parti mediæ eam inserebant. Cæterum doli fallaciæque figura purpura est quæ nativum colorem tegat, proprium vero florem in medium proferat, haud aliter atque illi, qui in speciem læta sunt fronte, intus vero malum occultant. Quod sane fugiendum est sive extremum vitæ, sive medium occupet. Quare et *prætextas purpureas* Scriptura rejicit.

58 Cant. vii, 5. 59 Gen. xxxv, 4. 60 Exod. xxxii, 3, 4. 61 Judic. viii, 27.

(86) Codices aliquot, ἐγκαταλέλειπται.

(87) Apud LXX pro ἐμπλόκιον legitur πλόκιον, *Et plexus capitis tui*.

(88) Nostra editio et Reg. primus, παραδοθήσεται, haud emendate. Alii quatuor mss., præter Combesianum, παραδοθήσεσθαι. Ibidem pro αὐτοῦ e multis mss. edi oportuerat, αὐτά.

(89) Veteres quatuor libri, περιέλαντο. Editi cum duobus aliis mss., περιέλοντο. Statim nostri

sex mss., ἔπλασαν αὐτά, *formarunt*. Editi non secus ac LXX, ἔπλασεν, *formavit*. Subinde quidam mss., τῶν Ἰσραηλιτῶν. Alii et editi, τῶν Ἰσραηλιτικῶν.

(90) Editi et Reg. secundus, αὐτῷ. Codex. Fr. 1, αὐτά. Alter Combesii Codex et alii tres, αὐτό.

(91) Editi et Reg. primus, ἀπέχη. Alii quatuor, ἐπέχη.

129. VERS. 22. *Et indumenta quæ sunt per domum, A et pellucida Laconica.* Immodicam luxus deliciarum-que copiam declarat hæc sententia, dum ait recondita domi indumenta præ nimia tenuitate esse pellucida. Sumptus enim ad ostentationem factus pro scopo gratiam hominum ac benevolentiam sibi proponit. Cum autem quis etiam nemine spectante, privatim domi degens, pellucidis 469 vestibus amicitur, id rerum nostro usui concessarum ab-usum perquam immodicum esse ostendit. Itaque indumenta Lacænarum imitabantur, quæ cum intersaltandum plane nudari nolint, tanquam id sit indecorum, lineam vestem quam tenuissime contextam induunt, perquam objiciant spectanda quæ virorum oculis non conspici oportebat. VERS. 23. *Et byssina, et hyacinthino, et byssum, cum auro et hyacintho B intertexta.* Jam vero immodestam vitam agentes et præ immodico luxu sanctis insultantes filię Sion, etiam vestem circumferebant similitudine ad indumentum sacerdotale accedentem⁶²: vestimenta scilicet byssina et hyacinthina gerebant, qualibus ceu symbolis elementorum ex quibus omnia constant, induti sacerdotes, introibant in sancta seorsum, Deo pro mundo supplicaturi. Byssus quidem pro terra, hyacinthus pro aere, purpura pro aqua, coccinum pro igne ponitur. Hæ autem mulieres harumce rerum ornatu non contentæ, ad varietatem efficiendam et ad majorem ostendendam magnificentiam, aurum cum iis contexuerunt. *Et theristra accubitoria.* Theristrum videtur esse indumentum æstivum, ita ut et tegere videretur, nec tamen in æstu gravaret: quemadmodum et in Genesi didicimus C Rebeccam obviam Isaac euntem, theristro fuisse indutam⁶³. Quæ autem nunc Scriptura vituperat, vocantur theristra, quæ videlicet ad discumbendum præ nimio voluptatis studio lectis insternebantur. Sed dictionem hanc, *cataclita*, ne reddidere quidem interpretes alii. Quapropter tanquam quæ nullum sensum exhiberet, notata obelo est.

130. VERS. 24. *Et erit pro odore suavi pulvis: et pro zona funiculo cingeris, et pro ornatu capitis aureo calvitium habebis propter opera tua.* Pars voluptatis suavitas est odorum, quandoquidem incensis quibusdam unguentis inficiunt aerem, suavemque sibi halitum reddunt. His igitur mulieribus voluptate perfusis et odorem jucundum olfactui accersentibus, ab eo qui minas intentat, pulvis retribuetur. Pulvis D

⁶² Exod. xxviii, 5. ⁶³ Gen. xxxviii, 14.

(92) Sic in quinque mss. et in editione Romana legitur. Additur αὐτοῦ in editis et in Reg. primo post vocem οἴκλου.

(93) Nostri sex mss., τῶν Λακωνίων. Hinc suspicari quispiam possit, Tilmannum de suo edidisse, Λακωνίων· cum tamen Lacænae Græce potius dicantur Λακωνίδες. Hoc ipso in loco editi et Reg. primus, ἃ κατὰ. Alii quinque mss., αἱ κατὰ, recte.

(94) Antiqui sex libri, αὐτῶν. Editi, ἐαυτῶν.

(95) Codex Fr. 1 et editi, ἐκεῖνα, male. Alii quinque mss. præter Henricianum et Anglicum, ἐκεῖνοι,

129. Καὶ τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἴκλου (92), καὶ τὰ διαφανῆ Λακωνικά. Ὑπερβολὴν ἀσωτίας καὶ τρυφῆς ἀφειδοῦς ὁ λόγος ἐμφαίνει, τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατ' οἶκον διαφανῆ λέγων εἶναι τῇ ὑπερβολῇ τῆς λεπτότητος. Τὸ γὰρ πρὸς ἐπίδειξιν δάπανηρόν, ἔχει σκοπὸν τὴν ἀνθρωπαρέσκεϊον· τὸ δὲ καὶ μηδεὸς ὀρώντος ἐφ' ἑαυτοῦ διάγοντα κατὰ τὴν οἴκλου διαφανῆ περιβάλλεσθαι, πᾶσαν ὑπερβολὴν παραχρῆσεως τῶν πρὸς χρῆσιν συγκεχωρημένων ἡμῖν ἐπιδείκνυται· ὥστε μιμεῖσθαι τὰ τῶν Λακωνίων (93) ἐπιβλήματα αἱ κατὰ τὴν ὄρχησιν τὸ φανερώς γυμνοῦσθαι ὡς ἀσεμνον παραιτούμεναι, ὑπερβάλλουσαν λεπτότητι λινῆν ἐσθῆτα περιβαλλόμεναι, δι' αὐτῆς φαίνουσιν ἃ κρύπτειν ἔδει τὰς τῶν ἀρρένων ὄψεις. Καὶ τὰ βύσσινά, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσοῦ καὶ ὑακίνθω συγκαθυφασμένα. "Ἡδὲ καὶ τῆς ἱερατικῆς ἐσθῆτος μιμήματα, ἐν τῇ ἀσέμνω αὐτῶν (94) ζωῇ δι' ὑπερβολὴν τρυφῆς ἐμπαρονοῦσαι τοῖς ἁγίοις, αἱ θυγατέρες τῆς Σιών περιφέρουσι, βύσσινά καὶ ὑακίνθινα, ὅποια ἐκεῖνοι (95) σύμβολα τῶν στοιχείων περιβαλλόμενοι, ἐξ ὧν τὰ πάντα συνέστηκεν, εἰσήεσαν εἰς τὰ ἅγια δι' ἑαυτῶν, ὑπὲρ τοῦ κόσμου τὸν Θεὸν ἱλεούμενοι. Βύσσος μὲν γὰρ ἀντὶ τῆς γῆς· ἡ δὲ ὑακίνθος ἀντὶ τοῦ ἀέρος· καὶ πορφύρα ἀντὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τὸ κόκκινον ἀντὶ τοῦ πυρός· αἱ δὲ οὐκ ἐξαρκούμενοι (96) τῶ ἐξ αὐτῶν κόσμῳ, καὶ χρυσοῦ αὐτοῖς συγκαθύφαινον, ὑπὲρ ποικιλίας καὶ πολυτελείας πλείονος. Καὶ θέριστρα κατάκλιτα (97). "Ἔοικε τὸ θέριστρον ἐπιβλημα εἶναι θερινόν· ὡς καὶ περιβάλλειν δοκεῖν, καὶ μὴ βαρύνειν ἐν τῷ κάσῳ· ὡς καὶ ἐν τῇ Γενέσει μεμαθήκαμεν τὴν Ῥεβέκκην ἐν τῇ συναντήσει τοῦ Ἰσαὰκ περιβαλλομένην τὸ θέριστρον. "Α δὲ νῦν διαβάλλει ὁ λόγος, θέριστρα λέγεται, τὰ ἐν τῷ κατακλίεσθαι δι' ὑπερβολὴν τρυφῆς ταῖς κλίνας ἐπιβαλλόμενα. Καί τοι τὸ, κατάκλιτα, οὐδὲ ἐκδεδώκασιν οἱ λοιποί. Διὸ καὶ ὠβέλιστα, ὡς οὐδένα νοῦν ἐμφαίνον.

130. Καὶ ἔσται ἀντὶ ἐσμῆς ἡδεΐας, κονιορτός· καὶ ἀντὶ ζώνης, σχοινίῳ ζώσῃ, καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσοῦ (98), φαλάκρωμα ἕξεις διὰ τὰ ἔργα σου. Μέρος τρυφῆς ἐστὶ καὶ τὸ ἐν ταῖς ὀσμάτις ἡδὺ, φαρμάκοις τισὶν ἐκθυμιωμένοις καταφαρμακευόντων τὸν ἄερα, καὶ ἡδεΐαν ἑαυτοῖς μηχανωμένων ἀναπνοῆν. Ταῖς οὖν διακεχυμέναις ἐφ' ἡδονῆς, καὶ ὀσμὴν ἡδεΐαν μηχανωμέναις τῇ ὀσφρῆ-

bene. Lege Ducæum.

(96) Ita libri antiqui omnes. Editi, ἀρκούμεναι.

(97) Notat Ducæus, interpretem, quod in Bibliis Plantinianis et Germanicis legisset, θέριστρα κατάκλειστα, vertisse, *theristra clausa*: sed optime judicavit Ducæus e suis codicibus legi oportere, θέριστρα κατάκλιτα, *theristra accubitoria*. Judicium viri eruditissimi adjuvat, quod ita quoque in aliis quatuor mss. legatur.

(98) Editi libri, τοῦ χρυσοῦ. At sex mss. et editio Romana, τοῦ χρυσοῦ.

σει, κονιορτός ἀντιδοθήσεται (99) ὑπὸ τοῦ ἀπειλοῦν-
τος. Λεπτὴ δὲ ἐστὶ γῆ ἢ κόνις, ἀναπεποιημένη πρὸς
τὸν ἀέρα, δυσκολίαν τινὰ περὶ τὴν ἀναπνοὴν καὶ
ἀηδῖαν πολλὴν ἐμπονοῦσα διὰ τὴν ἔμφραξιν. Μύροις
μὲν γὰρ καὶ θυμιάμασιν ἐπιτέρπεται ἡ ψυχὴ (1),
ἀλλὰ μύροις τοῖς πνευματικοῖς· ὁποῖος ἦν ὁ λέγων·
Χριστοῦ εὐωδία ἴσμεν· καὶ, Χάρις τῷ Θεῷ τῷ
τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι ἐν
παντὶ τόπῳ. Τοιαύτης ἀντελαμβάνετο ὁσμῆς ἀπο-
πνεύσεως τοῦ Ἰακώβ ὁ πατὴρ Ἰσαάκ· Ἴδοὺ ὁσμὴ
τοῦ υἱοῦ μου, ὡς ὁσμὴ ἀγροῦ πλήρους, ἐν εὐλό-
γησε (2) Κύριος. Καὶ αἱ ἐν τῷ Ἄσματι δὲ νεάνιδες
αἰσθόμεναι τῆς οὐρανόθεν εὐωδίας τοῦ Λόγου, ἔλεγον·
Εἰς ὁσμὴν μύρων σου δραμοῦμεν. Καὶ τὸ ἀρχιερα-
τικὸν δὲ χρίσμα μύρον ἦν καλὸν καὶ τερπνόν, ἀδελ-
φῶν συναφεία παρεικάζεσθαι ἄξιον. Τὸ τοιοῦτον μύ-
ρον τεχνίτου δεῖται, ἀπὸ Θεοῦ λαβόντος τὴν μυρεψι-
κὴν τέχνην, εἰς τὸ ποιῆσαι χρίσμα ἅγιον, ὃ οὐκ
ἀναδύσεται εἰς σάρκα ἀνθρώπου. Ὅταν μέντοι πρὸς
ἀκολασίαν τὸ ἡδὺ τῆς ὁσμῆς ἐπιτηδεύηται, ἐμφράσ-
σεται ὑπὸ τοῦ κονιορτοῦ ὁ πόρος τῆς αἰσθήσεως,
εὐεργετοῦντος τοῦ ταῦτα αὐτοῖς οἰκονομοῦντος Κυρίου.
Τάχα δὲ ἐπεὶ ἐν τῷ ναῷ ἦν τὰ ἡδύσματα τῆς ὁσμῆς,
τὸ τε μύρον τῆς χρίσεως, καὶ τὸ θυμίαμα τῆς συν-
θέσεως· κανεβρίφη δὲ ὁ ναὸς, καὶ ἐστὶ νῦν ἐν κόνιᾳ,
ἀνατραπείς καὶ κάτω κείμενος, ἀντὶ τῆς ποτε ὁσμῆς
τῆς ἡδεΐας κατὰ τὴν νομικὴν λατρείαν, νῦν (3) κονι-
ορτός ἐστι διὰ τὰς πορευθείσας ὑψηλῶ καὶ ἀνυπο-
τάκτῳ τραχίλῳ ψυχᾶς· οἷς καὶ εἴρηται. Ἴδοὺ ἀφίε-
ται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Ἐξέστι μέντοι αὐ-
ταῖς, ἐὰν βούλωνται, ἐκτιναξαμένας τὸν χοῦν,
ἀναπλησθῆναι τῆς εὐωδίας Χριστοῦ κατὰ τὴν παραί-
νεσιν τοῦ λέγοντος· Ἐκτίναξαι τὸν χοῦν σου, καὶ
βραχίονός σου.

131. Καὶ ἀντὶ ζώνης σχοινίῳ ζώσῃ. Ζώννυται μὲν
τὴν ὁσφύν ἐν ἀληθείᾳ ὁ κατὰ Θεὸν ζωννόμενος. Ὅποῖος
ἦν ὁ Πέτρος, ἐκτείνων τὰς χεῖρας, καὶ ζωννόμενος
εἰς τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ πόλεμον ὑπὸ τῶν εἰς τὸ ὑπὲρ
τῆς ἀληθείας αὐτὸν μαρτύριον μέχρι θανάτου προ-
καλουμένων. Ὁ μὲν οὖν ἅγιος περιζώννυται δόνα-
μιν. Ὁ Θεὸς γὰρ, φησὶν, ὁ περιζωννύων με δό-
ναμιν· ὁ δὲ ἀπολέσας τὴν ζώνην ταύτην, τῷ δε-
σμῷ τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν ζώννυται· διότι Σειραῖς
τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται. Ἴν σὺμ-
βολὸν ἦν τὸ ἐκ σχοινίων φραγέλλιον, ἐξελαῦνον τοῦ
ἱεροῦ τοὺς βεβηλοῦντας τὰ ἅγια, δεικνύντος τοῦ Κυ-
ρίου, ὅτι ἐκάστη μᾶστιγες αἱ οἰκείαι πλοκαὶ τῶν
ἀμαρτιῶν γίνονται, καὶ μαστίζεται σχοινίοις ἀμαρ-
τιῶν τοῖς περιπλεκομένοις αὐτῷ· Ἀντὶ δὲ τοῦ κό-
σμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσοῦ (4), φαλάκρωμα

A autem est tenuis terra, aeri commista, quæ dum
meatus obstruit, quamdam respirandi difficultatem
et molestiam multam creat. Et quidem unguentis ac
suffitu delectatur anima, sed unguentis spiritualibus;
cujusmodi erat qui dicebat: *Christi bonus odor su-
mus* ⁶⁴. Et, *Gratia Deo qui odorem notitiæ suæ ma-
nifestat in omni loco* ⁶⁵. Odore ejusmodi fragrante
Isaac Jacobi pater recreabatur: *Ecce odor filii mei,
sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus* ⁶⁶. Quin
et in Cantico adolescentulæ cœlestem gratumque
Verbi odorem sentientes, dicebant: *In odorem un-
guentorum tuorum curremus* ⁶⁷. Sed et pontificium
chrisma unguentum erat bonum et oblectans ⁶⁸, di-
gnum quod fratrum concordie compararetur ⁶⁹.
Ejusmodi unguentum **470** indiget artifice, qui ac-
cipiat a Deo artem unguentariam, ut chrisma sanctum
conficiat, quod in carnem hominis nequaquam
ascendet ⁷⁰. Quando igitur suavitas odoris instigat
ad libidinem, meatus sensui inserviens oppilatur
pulvere, quod fit Domini hæc eis largientis benefi-
cio. Fortasse autem, quod in templo erant odorum
condimenta, unctionis videlicet unguentum, et com-
positionis thymiama; dirutum autem est templum,
jacetque nunc in pulvere, eversum et humi dejectum,
pro grato odore juxta legalem cultum olim fragrante
nunc pulvis est, ob eas animas, quæ erecto et in-
tractabili collo ambulavere, quibus dictum est:
Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta ⁷¹. At-
tamen si voluerint, licet eis, excusso pulvere, suavi
Christi odore compleri, secundum admonitionem
ejus qui dicit: *Excute pulverem tuum, et surge, Je-
rusalem, et induere gloriam brachii tui* ⁷².

ἀνάστηθι, Ἱερουσαλήμ, καὶ ἔνδυσαι τὴν δόξαν τοῦ
131. *Et pro zona funiculo cingaris*. Qui quidem
secundum Deum cinctus est, ejus lumbus in veritate
cingitur. Ejusmodi erat Petrus, qui expandebat
manus, et ad bellum pro Christo sustinendum ab iis
accingebatur, qui eum ad mortem usque causa te-
stimonii veritatis provocabant. Sanctus itaque cir-
cumcingitur virtute: *Deus enim, inquit, qui circum-
cingit me virtute* ⁷³; at zonam hanc perdidit, cingitur
vinculo peccatorum suorum, quod *Catenis peccato-
rum suorum unusquisque constringitur* ⁷⁴. Quorum
diliكتور symbolum erat flagellum illud e funi-
culis contextum, quo expulsi sunt e templo ii qui
sancta profanabant ⁷⁵. Ostendebat enim Dominus
propriis peccatorum nexus ceu flagella unicuique
inesse, et suis quemque peccatorum funiculis se
circumplectentibus flagellari. *Pro ornatu autem ca-*

⁶⁴ II Cor. II, 15. ⁶⁵ ibid. 14. ⁶⁶ Gen. xxvii, 27. ⁶⁷ Cant. I, 3. ⁶⁸ Exod. xxx, 25. ⁶⁹ Psal. cxxxii, 1, 2.
⁷⁰ Exod. xxx, 32. ⁷¹ Luc. xii, 35. ⁷² Isa. lii, 2. ⁷³ Psal. xvii, 33. ⁷⁴ Prov. v, 22. ⁷⁵ Joan. ii, 15.

(99) Ita nostri sex libri antiqui. Editi vero, ἀντ-
αποδοθήσεται.

(1) Veteres aliquot libri, ἡ ψυχὴ. Deerat articu-
lus in vulgatis.

(2) Editi, εὐλόγησεν ὁ· at articulus in nostris sex
mss. non legitur. Ibidem quinque mss., καὶ αἱ ἐν.
Editi et Reg. primus, καὶ ἐν. Rursus hoc ipso

in loco sex mss. νεάνιδες αἰσθόμεναι. Editi, αἰσθα-
νόμεναι.

(3) Voculam νῦν ex nostris sex mss. addidimus.
Nec ita multo infra vulgati libri, εἴρηται τό. At in
mss. omnibus deest τό.

(4) Editi, χρυσοῦ. At mss. quinque; χρυσοῦ.

pitis aureo, calvitium habebis propter opera tua. A Quemadmodum illæ præ nimia rerum ad odoratum attinentium sollicitudine requirentes quæ erant præter naturam, ab his quæ ex natura sunt, exciderunt; haud enim aeris simplicis aspiratione contentæ, sed unguentis suffimentisque eum imbuentes, postmodum ne aerem quidem purum, sed pulverem permistum spiritu duxerunt: hunc ad modum propterea quod in nativo capillorum ornatu, mulieribus pro velamine dato ⁷⁶, non permansere, sed reticulis quibusdam capillos implicantes, ad fastidium usque se ipsæ adornabant, ornamento etiam naturali spoliatae sunt, atque amissis crinibus (quo ornatu ceu proprio nativoque ab ipsa natura vestitæ mulieres sunt) eadem factæ sunt spectaculum fœdissimum. Etenim, si fœdum est mulieri tonderi aut radi ⁷⁷: quanto utique fœdias fuerit ipsam deturpari calvitio, quod tamen eis quæ sua venustate male utuntur, deformitatem utiliter inducit? *Pro tunica autem clavatae purpuræ circumcingeris sacco.* Id quoque sancit Dominus in commodum earum quæ **47** suum decorem ostentant, hancque fieri jubet permutationem. Quandoquidem vestis purpurea mollitiei et jactantiæ materia est et occasio: saccus vero contritionis humilitatisque comparandæ facultatem præbet. Et qui purpura indutus est, abjicere se in terram, Deumque adorare fastidit, cavetque ornatui, ne scilicet vestis suæ color deformetur: qui vero amictus est sacco, omnem locum sibi ad adorandum idoneum esse ducit.

132. VERS. 25. *Et filius tuus pulcherrimus, quem dilexisti, gladio cadet.* Præstiterit iis, qui pravis moribus essent informandi, præripi mortis ante adolescentiam quam diutius educatione mala a parentibus imbui. Habebas igitur filium, aut corpore pulcherrimum, aut qui maternis oculis talis esse videretur. Hic in ipsa juventute et in ætatis flore morietur. Et hinc malum augetur, quod nequaquam morte sponte proveniente, aut naturali, sed violenta sublatus e medio est, utpote per manum hostilem gladio sauciatus. *Et fortes vestri gladio cadent.* Et hæc dum patietur, ne ulciscendi quidem facultas ei suppetet. Nam ulcisci interfectos, eisque qui mærorem conficiunt, vices rependere, in malis solatium est. At ne hoc quidem penes te erit. Qui enim ætate vigent, morituri sunt in bello omnes, adeo ut relinquenda sit ætas inutilis sola et imbellis, quæ cum auxilio sit destituta, ad omnia mala toleranda valde est exposita, quæ ei inferre visum fuerit hostibus. VERS. 26. *Es humiliabuntur et tugebunt thecæ ornatus vestri.* Thecæ auri et argenti, vestisque sumptuosæ et pre-

⁷⁶ I Cor. xi, 15. ⁷⁷ ibid. 6.

(5) Antiqui duo libri, ἐπέμειναν. Ibidem duo mss., ἐν πλοκίοις. Alii duo mss. cum editis unica voce, ἐμπλοκίοις, bene.

(6) Reg. quartus, τὸ κείρασθαι.

(7) Reg. quartus, ἀίσχροις: sed in ora illius ipsius libri legitur, μοχθηροῖς.

(8) Veteres quidam libri, ἀντιπεριβαλεῖν.

ἔξεις διὰ τὰ ἔργα σου. Ὡσπερ ἐπὶ τῆς κατὰ τὰ ὄσφραντὰ περιεργίας τὰ παρὰ φύσιν ἐπιζητοῦσαι, καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐξέπιπτον· οὐκ ἀνεχόμεναι γὰρ ἀναπνεῖν ψιλὸν ἀέρα, ἀλλὰ μύροις αὐτὸν καταχρω- νῶσαι καὶ θυμιάμασιν, ὕστερον οὐδὲ καθαρὸν ἀέρα, ἀλλὰ κονιορτῶ τοῦτον ἀναμεμιγμένον ἀνέπνεον· οὐ- νως ἐπειδὴ τῶ ἐκ τῆς φύσεως κόσμῳ τῶν τριχῶν, ὅς ἀντὶ περιβολαίου δέδοται ταῖς γυναῖξιν, οὐκ ἐπ- ἔμενον (5), ἀλλὰ ἐμπλοκίοις τιςὶ τὰς τρίχας συγκα- ταπλέκουσαι, φορτικῶς ἑαυτὰς ἐκαλλώπιζον, καὶ τοῦ κατὰ φύσιν κόσμου ἀπεστερήθησαν, καὶ ἐγέν- νοντο ἀωρότατον θέαμα ἐν τῇ ἀποβολῇ τῶν τριχῶν, ὅς οἰκεῖος καὶ συγγενῆς κόσμος παρ' αὐτῆς τῆς φύ- σεως ταῖς γυναῖξιν περιβέβληται. Εἰ γὰρ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι (6) ἢ ξυρᾶσθαι, πόσῃ δὴπου αἰσχίον, φαλάκρωμα ἔχειν, ἐπὶ συμφέροντι τὴν δυσ- μορφίαν ἐπάγον ταῖς κακῶς τὴν ὥραν διαθεμέναις; Ἄντὶ δὲ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώση σάκκον. Καὶ τοῦτο ἐπὶ συμφέροντι τῶν ὠραίζομένων οἰκονομῶν ὁ Κύριος τὴν μεταβολὴν ταύτην γενέσθαι προστάσσει. Διότι ἡ μὲν πορφυρὶς ἀβρότητας καὶ ἀλαζονείας ἐστὶν ἀφορμὴ· ὁ δὲ σάκκος συντριμμοῦ καὶ ταπεινώσεώς ἐστὶν ἐφόδιον. Καὶ ὁ μὲν τὴν ἀλουρ- γίδα περικείμενος, πεσεῖν εἰς γῆν καὶ προσκυνεῖν τὸν Θεὸν κατοκνεῖ, φειδοῖ τοῦ κόσμου, μὴ τῆς ἐσθῆτος τὸ ἄνθος διαλυμήνηται· ὁ δὲ τὸν σάκκον περικείμενος, πάντα τόπον ἐπιτήδειον ἑαυτῷ εἰς προσκύνησιν τίθεται.

132. Καὶ ὁ υἱὸς σου ὁ κάλλιστος, ὃν ἠγάπησας, μαχαίρᾳ πεσεῖται. Τοῖς ἐν ἡθεσι μοχθηροῖς (7) μέλ- λουσιν ἀνατρέφεισθαι, λυσιτελέστερον πολλῶν προαπελ- θεῖν τῆς ἀκμῆς, ἢ ἐπὶ πλέον τῆς πονηρᾶς τῶν γο- νέων ἀγωγῆς ἀναπύμπλασθαι. Υἱὸν οὖν ἔσχες, ἦτοι τῶ σώματι κάλλιστον, ἢ τοῖς μητρικοῖς ὀφθαλμοῖς τοιοῦτον φαινόμενον. Οὗτος ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ καὶ τῶ ἄνθει τῆς ἡλικίας τεθνήσκει. Καὶ ἡ ἐπίτασις τοῦ κακοῦ, οὐ τὸν αὐτόματον, οὐδὲ τὸν ἐκ τῆς φύ- σεως θάνατον, ἀλλὰ βίαιως ἐκ πολεμίας χειρὸς, τραυματίας μαχαίρᾳ. Καὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν μα- χαίρᾳ πεσοῦνται. Καὶ ταῦτα παθοῦσα, οὐδὲ τὴν πρὸς τὸ ἀμύνασθαι δύναμιν ἔξει. Παραμυθία γὰρ ἐν κακοῖς τὸ ἐπαμῦναι τοῖς ἀνηρημένοις, καὶ τοῖς ἴσοις ἀντιπεριβάλλειν (8) τοὺς λελυπηκότας. Σοὶ δὲ οὐδὲ τοῦτο ὑπάρξει. Οἱ γὰρ ἐν ἡλικίᾳ πάντες τελευτή- σουσιν ἐν πολέμῳ, ὥστε τὴν ἄχρηστον ἡλικίαν πε- ριλειφθῆναι· ἢ διὰ τὸ ἀβοήθητος εἶναι, εὐκόλος ἐστὶ (9) πάντα παθεῖν, ἅπερ ἂν δοκῇ τοῖς πολεμίοις, καὶ ταπεινωθήσονται καὶ πενήσουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὑμῶν. Χρυσίου καὶ ἀργυρίου (10) θῆκαι,

(9) Colb. secundus, ἔσται.

(10) Sic quinque mss. At editi, χρυσοῦ καὶ ἀργύ- ρου. Nec ita multo post, ubi in excusis legitur, πο- λυτίμων, scriptum invenimus in quinque codicibus, βαρυτίμων. Sed si paulo diversa est scriptura, ea- dem plane sententia est.

καὶ ἐσθῆτος πολυτελοῦς, καὶ λίθων βαρυτίμων, ἕως μὲν ἂν ἔχη τὰ κειμήλια, πολλῆς ἀξιοῦται σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας· ἐν οἴκοις ὄχυροῖς ἀποκείμενα (11) ἐπὶ ὑψηλῶν τόπων, καὶ μοχλοὶ, καὶ κλεῖς, καὶ σφραγίδες, καὶ φύλακες, καὶ πάντα τὰ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ φυλακὴν ἐπινοούμενα· ἐπειδὴν δὲ κενὰ τῶν κειμηλίων (12) ἀποδειχθῆ, ἡμελημένα καὶ παραρρίπτουμένα παροράται. Ταῦτα καὶ ἡμᾶς ὠφελεῖτω, ὅτι ψυχὰι, αἱ δεξάμεναι τοῦ θείου λόγου τὴν δωρεάν, ἀποθῆκαι γεγόνασιν τῶν τιμίων τοῦ ἐν τοῖς θείοις θησαυροῖς ἀποκαῖσθαι ἄξια· ἐπειδὴν δὲ κενὰ τῶν θείων κόσμων ἀποδειχθῶσι, ταπεινωθήσονται ἀπορρίφεισαι, ἀχρηστίαν καταγνωσθεῖσαι. Διὰ τοῦτο Ἰχρειώθη (13), φησὶν, Ἰεχονίας, ὡς σκεῦος, οὗ οὐκ ἔστι χρεῖα. Ἴνα οὖν μένωμεν ἐν ταῖς βασιλικαῖς ἀποθήκαις, μὴ προδῶμεν τοῖς κλέπταις τὸν πολυτίμητον μαργαρίτην, ὃν ἐπιστεύθημεν.

A tiosorum lapidum, quoad supellectili pretiosa replentur, studio multo atque diligentia asservantur, seponunturque in tutis ædium partibus et in excelsis locis. Atque adhibentur vectes, claves, sigilla, custodes, ac tandem omnia, quæ ad munimen et custodiam sunt excogitata. Sed postquam capsæ istæ supellectili sunt exinanitæ, jam neglectæ et derelictæ, contemptui habentur. Hæc et nobis prosint: quippe eæ animæ, quæ verbi divini donum acceperunt, pretiosarum rerum factæ sunt apothecæ, dignæ utique quæ in divinis thesauris recondantur, Cum autem deprehensæ fuerint divinis ornamentis vacuæ, humiliabuntur utpote abjectæ, et de inutilitate damnatæ. Eam ob rem *Inutilis*, inquit, *factus est Jechonias, sicut vas, cujus nullas est usus* ⁷⁸. Itaque ut maneamus id regalibus apothecis, pretiosam hanc margaritam nobis conceditam furibus ne prodamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ' (14).

133. Καὶ ἐπιλήφονται ἑπτὰ γυναῖκες ἀνθρώπου ἑνός, λέγουσαι, Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα, πλὴν τὸ ὄνομά σου κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς· ἄφελε τὸν ὀνειδισμόν ἀφ' ἡμῶν. Ὡς πρὸς τὸ ῥητόν, δοκεῖ ὀλιγότητα ἀνδρῶν ἐκ πολέμων ἢ νόσων ἐπιγενομένων τῷ λαῷ κατ' ὄργην τοῦ Θεοῦ ὁ λόγος σημαίνειν, ὥστε ὑπὲρ τοῦ μὴ ἄγονον εἶναι μηδὲ στεῖραν, ἅπερ ἐν κατάρφαι τοῖς πάλαι λελόγισται, ἀπερυθρίαν τὰς γυναῖκας καὶ ἑνός ἀνδρός πλείους ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ προστασίᾳ πλειόνων γυναικῶν ἀγῶνα αὐτοῦ παραμυθουμένας λέγειν· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια (15) ἡμῶν περιβαλούμεθα. Ἀφείς οὖν τὴν ἐπὶ τῷ πορισμῷ ἀναγκαίαν μέριμναν, τὸ ὄνομά σου χρῆσον ἡμῖν εἰς τὸ διαφυγεῖν ἡμᾶς τὸν ἐπὶ τῇ ἐρημίᾳ ὀνειδισμόν. Τὸ μὲν κατὰ λέξιν, τοῦτο· ἡ δὲ ὑπόνοια καὶ ἐπὶ μειζόνων ἔρευναν προκαλεῖται ἡμῶν τὸν νοῦν. Ὡς οὖν ἐν τόπῳ δυσθεωρήτῳ καὶ πολὺ τὸ ἐπεσκιασμένον ἐκ τῆς ἀσαφείας ἔχοντι, τοιαύτη τις ἡμῖν περὶ τῶν ἑπτὰ γυναικῶν ἔννοια ὑποπίπτει, ὅτι πολλαχοῦ καὶ ὁ βίος οὗτος καὶ ὁ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ ἐπὶ τοῦ (16) ἑπτὰ λαμβάνονται. Ὁ μὲν περὶ τὰ ἐν γενέσει πράγματα χρόνος, διότι ἀπὸ ἑπτὰ ἡμερῶν ἀνακυκλουμένων πληροῦται. Ὅθεν καὶ ὁ μετὰ τὴν κατάστασιν ταύτην αἰὼν, ὀγδόη εἴρηται ἐν τῇ Γρα-

CAPUT IV.

133. VERS. 1. *Et apprehendent septem mulieres hominem unum, dicentes: Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur: cæterum nomen tuum vocetur super nos: aufer opprobrium a nobis.* Ad litteram quod attinet, **472** sententia isthæc virorum paucitatem quæ in populo ex bellis, aut morbis ob Dei iram contigerat, videtur significare. Itaque ne qua infecunda aut sterilis esset, quod utrumque apud veteres maledicto fuit obnoxium ⁷⁹, mulieres plures omni pudore posito apprehendunt virum unum, atque molestiam quam ei illud in plures mulieres regimen exhibere potuisset, solaturæ dicunt: *Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur.* Ea igitur sollicitudine quæ ad quæstum faciendum necessaria est, omissa nomen tuum nobis commoda, ut solitudinis nostræ probrum effugiamus et dedecus. Hæc est utique nativa et propria verborum significatio: sensus autem figuratus ad majora investiganda mentem nostram invitat. Quemadmodum igitur si versaremur in loco quem conspiceri vix possis, quemque tenebræ multæ operiant ob obscuritatem; aliquid ejusmodi de his septem mulieribus cogitamus, nimirum quod et vita hæc, et is qui secundum carnem est Israel per septenarium numerum plerumque desi-

⁷⁸ Jerem. xii, 28. ⁷⁹ Deut. vii, 14.

(11) Antiqui quinque libri, ἀποκείμεναι. Editi soli, ἀποκείμενα. Aliquanto post editi, ὡς ἡμελημένα, recte, ut nobis quidem videtur. Putamus igitur hæc ita intelligenda esse, quasi scriptum fuisset, ἕως μὲν ἂν ταῦτα πράγματα ἔχη, etc., *quandiu res ejusmodi pretiosam supellectilem, includunt*, etc. Quod cum non animadvertenter librarii, pro ἀποκείμενα scripserunt, ἀποκείμεναι, ut vox ἀποκείμεναι ad vocem θῆκαι referri posset. At Socula ὡς in quinque mss. deest.

(12) Sic nostri libri veteres. Editi vero, τῶν τιμίων κόσμων, *pretiosis ornamentis*.

(13) Apud LXX, pro ἰχρειώθη legitur ἠτιμώθη, *inhonoratus*. Ibidem vetus Combefisii codex cum aliis tribus, σκεῦος οὗ. Alter et editi, σκεῦος ὧν, corrupte.

(14) Titulus nullus in mss. positus est. Haud longe quinque mss., καὶ τὰ ἱμάτια. Editi, καὶ τὸ ἱμάτιον.

(15) Hic veteres duo libri rursus, καὶ τὸ ἱμάτιον. Statim editi, πορισμῷ τῶν ἀναγκαίων. At mss. quinque ut in contextu.

(16) Libri quinque antiqui, ἐπὶ τοῦ. Editi, ἐπὶ τῶν.

gnentur. Tempus quidem in rebus initio creandis insumptum significatur, quia septena dierum conversione ac circuitione completur⁸⁰. Unde et æternitas statum hunc secutura, in Scriptura dicta est *Octava*. Hinc psalmi pro *octava*⁸¹, id est, pro sæculo huic tempori successuro. Sed et qui in manifesto sunt Judæi⁸², et ipsorum regimen sæpe de septenario numero accipiuntur. *Da*, inquit, *partem ipsis septem, et quidem ipsis octo*⁸³. Nam Testamentum, tum Vetus, tum Novum, testimonium accipere debent, quod veniant a Deo, unamque mutuam societatem ineant ac concordiam. Itaque mulieres septem adumbrant Vetus Testamentum. Apprehendet hominem unum, Dominum, qui non unus est ex multis, sed tamen unus est. Dicunt, *Panem nostrum comedemus*, hoc est, in nostro substantiæ modo manebimus. Etenim futurorum erimus umbra⁸⁴, cælestiumque imagines. Vocetur duntaxat nomen Christi in Veteri Testamento, ut inutilitatis opprobrium auferatur. Sed et Israelis synagoga, ea qua detinebatur lege destructa, jam libera facta, et cui velit nupta⁸⁵, potest vocari non adultera⁸⁶, tametsi ad sponsum Verbum accedit, eique veluti amatori complexu adhærescens valet dicere: *Nomen tuum vocetur super nos*.

134. Dictum autem est a quibusdam, mulieres septem septem esse spiritus, quos paulo post enumeraturus est ille ipse propheta, tanquam requieturos super eum, qui ex radice Jesse ceu flos erat erupturus: spiritum, inquam, sapientiæ et intellectus, spiritum consilii et fortitudinis, spiritum scientiæ et pietatis, spiritum timoris Dei⁸⁸. Qui quidem spiritus propterea quod declinarent omnes, simulque fierent inutiles⁸⁸, nec haberent in quo amanter requiescerent, apprehendunt Domini hominem, ac ea quæ sunt scripta, implent. Nam spiritus scientiæ et pietatis vacat, et otiosus manet tum cum non est qui intelligat, **473** aut exquirat Deum⁸⁹. Atque id virtutibus quasi probro est et dedecori, neminem reperiri qui eas amplectatur, sed eas, anima quæ ipsas suscipiat deficiente, esse tanquam viduas. Quia enim sua ipsarum pulchritudine capere neminem possunt, sed permanent in solitudine, per hoc et virtutes ipsæ quasi perstringi videntur. Qui autem in se ipso omne virtutis genus summe et perfectissime erat demonstraturus, is aufert ab eis opprobrium et ignominiam. Et quoniam ab iis etiam, qui Deum ignorabant, scientiam, intelligentiam, consilium, fortitudinem, sapientiam, pietatemque excoli compertum est, postulant Christi nomen super se invocari.

135. VERS. 2. *In die autem illa splendescet Dominus in consilio cum gloria super terram, ut exaltet et glorificet quod derelictum est ex Israel*. Isthæc

⁸⁰ Gen. II, 2. ⁸¹ Psal. VI, 1, et XI, 1. ⁸² Rom. II, 28. ⁸³ Eccle. XI, 2. ⁸⁴ Coloss. II, 17. ⁸⁵ I Cor. VII, ⁸⁶ ibid. 2.

(17) Veteres tres libri, *μένομεν*. Statim editi, *ἐσόμεθα* καὶ τύπος τῶν. At illud, καὶ τύπος, in nostris mss. non legitur, ob idque deletum est.

(18) Antiqui duo libri, *κυκλήσθω*. Alii tres cum editis, *ἐπικεκλήσθω*.

(19) Editi, *γινομένη*. At mss. *quinque*. *γενομένη*.

ἄφῃ· καὶ ψαλμοὶ ὑπὲρ τῆς ὀγδόης, ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ τοῦ μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον αἰῶνος. Πολλαχοῦ δὲ καὶ οἱ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖοι, καὶ ἡ κατὰ αὐτοὺς πολιτεία ἐπὶ τοῦ ἑπτὰ λαμβάνονται. Δὸς μερίδα, φησὶ, τοῖς ἑπτὰ, καὶ γε τοῖς ὀκτώ· ὡς καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὀφειλοῦσης λαβεῖν τινα μαρτυρίαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχειν, καὶ τῆς Καινῆς, καὶ εἰς μίαν ἀλλήλαις ἔλθεῖν συμφωνίαν. Αἱ οὖν ἑπτὰ γυναῖκες, ἡ Διαθήκη ἡ Παλαιά· ἐπιλήφεται ἀνθρώπου ἑνός, τοῦ Κυρίου, ὃς οὐχὶ εἰς τῶν πολλῶν ἐστίν, ἀλλ' εἰς ἐστὶ· λέγουσαι, ὅτι Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, τουτέστι μενοῦμεν (17) ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου μέτρου τῆς ὑποστάσεως. Σκια γὰρ ἐσόμεθα τῶν μελλόντων, καὶ εἰκόνες τῶν ἐπουρανίων. Μόνον τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα κεκλήσθω (18) τῇ Παλαιᾷ, ἵνα ὁ ὄνειδισμὸς τῆς ἀχρηστίας ἀφαιρεθῇ. Δύναται δὲ καὶ ἡ συναγωγὴ Ἰσραὴλ, ἀποθανόντος τοῦ νόμου ἐν ᾧ κατείχετο, ἐλευθέρα γενομένη (19), πρὸς τὸ ᾧ θέλει γαμηθεῖσα, μὴ χρηματίζειν μοιχαλῖς, τῷ νυμφίῳ Λόγῳ προσελθοῦσα, καὶ οἶονεὶ ἐρωτικῶς ἀντεχομένη, αὐτοῦ, λέγειν· Τὸ ὄνομά σου κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς.

134. Εἴρηται δὲ τισιν, ὅτι αἱ ἑπτὰ γυναῖκες ἑπτὰ πνεύματά εἰσιν, ἃ μικρὸν ὕστερον ὁ αὐτὸς οὗτος προφήτης καταριθμεῖσθαι μέλλει, ὡς ἐπαναπαύομενα ἐπὶ τὸν ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ ἐξανθήσειν μέλλοντα· πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλής καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ· ἅπερ διὰ τὸ πάντα ἐκκλίνειν, καὶ ἅμα ἀχρειωθῆναι, οὐκ ἔχοντα ᾧ ἐπαναπαύσεται ἀγαπητῶς, τοῦ κατὰ τὸν Κύριον ἀνθρώπου λαβόμενα, ποιεῖ τὰ ἀλαγεγραμμένα. Ἄργεϊ γὰρ τὸ πνεῦμα τῆς γνώσεως καὶ τῆς εὐσεβείας ἐν καιροῖς, ὅτε οὐκ ἔστιν ὁ συνιών, οὐκ ἐστὶν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν· καὶ οἶονεὶ ὄνειδος ἐστὶ ταῖς ἀρεταῖς τὸ μηδένα εἶναι τὸν ἀντεχόμενον αὐτῶν, ἀλλ' οἶονεὶ χηρεύειν αὐτὰς ἀπορίᾳ τῆς ὑποδεχομένης αὐτὰς ψυχῆς. Τὸ γὰρ μηδένα δυναθῆναι ἐλεῖν τῷ οἰκείῳ κάλλει, ἀλλ' ἐναπομεῖναι τῇ ἐρημίᾳ, ὡς περ καὶ τῶν ἀρετῶν δοκεῖ καθάπτεσθαι. Ὁ δὲ ἐν ἑαυτῷ (20) πᾶν εἶδος ἀρετῆς κατὰ τὴν ἄκραν τελείωσιν ἐπιδεικνύοναι μέλλων, ἀφαιρεῖ τὸν ὄνειδισμὸν ἀπ' αὐτῶν. Καὶ ἐπειδὴ καὶ παρὰ τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν Θεὸν δοκοῦσιν ἐπιτηδεύεσθαι γνώσις, καὶ σύνεσις, καὶ βουλή, καὶ ἰσχύς, καὶ σοφία, καὶ εὐσέβεια, ἀξιοῦσι τὸ Χριστοῦ ὄνομα ἐπικεκλήσθαι αὐταῖς.

135. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψει ὁ Κύριος ἐν βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑψῶσαι καὶ (21) δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ.

(20) Antiqui quinque libri, *ἑαυτῷ*. Editi, *αὐτῷ*· quæ de Christo Domino accipienda esse, satis, ni fallor, a quovis intelligitur.

(21) Editi et Reg. tertius, καὶ τοῦ· Alii quatuor mss., καὶ.

Συνάδει ταῦτα τοῖς προαποδαδομένοις. Οὐ γὰρ ἐπελά-
βοντο αἱ ἑπτὰ γυναῖκες ὡς (22) ἀνδρὸς, οὗτος ὡς Κύ-
ριος ἐπιλάμψει. Ἐπειδὴ γὰρ ἀντεποιήθησαν τοῦ τὸ
ὄνομα αὐτοῦ κεκλησθαι ἐπ' αὐταῖς, ἀποδεχόμενος αὐ-
τῶν τὴν προθυμίαν ὁ Θεὸς, ἐπιλάμψει αὐταῖς ἐν
βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς· τούτεστι, κεκριμένως
καὶ βεβουλευμένως, τὸ ἐκ τῆς κρίσεως ἀγαθὸν χαρι-
ζόμενος, καὶ οὐκ ἀβουλεύτως, οὐδὲ ἐκκεχυμένως.
Ἡμέρα δὲ αὕτη (23) ἐστὶν, ἐν ἣ ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς
ἐν βουλῇ μετὰ δόξης· αὕτη ἦν αὐτὸς ποιεῖ ὁ ἥλιος τῆς
δικαιοσύνης, ὁ Κύριος ἡμῶν, ὁ διδάσκων περὶ ἑαυ-
τοῦ, ὅτι ἕως ἐστὶν ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς ἐστὶ τοῦ
κόσμου· διὸ καὶ παρήνει, ἐργάζεσθαι ἕως ἡμέρα ἐστί.
Σημειωτέον δὲ, ὅτι κατ' ἄλλην καὶ ἄλλην ἐπίνοιαν
καὶ ἡμέρα λέγεται ὁ παρῶν βίος, καὶ νύξ ἡ τῆς κρί-
σεως ἡμέρα. Καὶ πάλιν, νύξ μὲν, ἡ παρούσα κατά-
στασις, ἡμέρα δὲ, ὁ προσδοκώμενος αἰὼν. Τὸ μὲν γὰρ,
Ἐργάζεσθε (24) ἕως ἡμέρα ἐστί, σαφῶς εἰς τὸν βίον
τοῦτον φέρει τὸν πεφωτισμένον τῇ Χριστοῦ ἐπιγνώ-
σει· τὸ δὲ, Ἐρχεται νύξ, περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶ-
νος εἴρηται, διὰ τὸ σκυθρωπὸν καὶ ἐπίπονον τῶν
ἐν ἀμαρτίαις εὐρισκομένων τῆς προσηγορίας ταύτης
ἀξιουμένου. Καθὼ καὶ ὁ προφήτης πρὸς τοὺς ἐν ἔρ-
γοις μὲν πονηροῖς ὄντας, ἐπιέγοντας δὲ τὴν ἡμέραν
τῆς ἀνταποδόσεως, Ἰνα τί ὑμῖν, φησὶν, ἡ ἡμέρα
Κυρίου; Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς. Ἐμ-
παλιν δὲ καὶ (25) ὁ Ἀπόστολος νύκτα μὲν λέγει τὸν
βίον τοῦτον, καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ σύγχυσιν, καὶ τὴν
ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ τῶν βιωτικῶν φροντίδων ἐγγινο-
μένην (26) τῷ νῦν, ὡς τὰ πολλά, ἐπισκότησιν· ἡμέραν
δὲ, τὸν χρόνον τῆς ἀναστάσεως, ἐν τῷ λέγειν· Ἡ
νύξ προέκοψεν (27), ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικε. Καθ' ὅπο-
τέραν οὖν ἐὰν βουληθῆς ἐκδοχὴν, ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς ἐν
βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπεὶ οὖν μετὰ βου-
λῆς ἐπιλάμψει, ἑαυτοὺς ἀξίους ποιήσωμεν πρὸς τὸ
χωρῆσαι τὸν φωτισμὸν αὐτοῦ, ὥστε τὸν κατὰ ἀναλο-
γίαν τῆς ἐν ἐκάστῳ ἐπιτηδειότητος τὴν ἔλλαμψιν χα-
ριζόμενον, ἐν μείζονι τῇ κατὰ τὴν ψυχὴν ἡμῶν προ-
θυμίᾳ· μείζονα καὶ τελειότερα καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ
παρασχεῖν. Καὶ ὕψώσει (28) τὸ καταλειφθὲν τοῦ
Ἰσραὴλ· τούτεστιν, ἐπάνω ποιήσει τῶν ὑλικῶν, καὶ
τῇ θεωρίᾳ προσάξει τῶν ἀσωμάτων τὸ κατ' ἐκλογὴν
χάριτος λείμμα τοῦ Ἰσραὴλ. Εἰ δὲ καὶ τὴν δόξαν, ἣν
δοξασθήσονται οἱ ἅγιοι, κατὰ τὸ ἀρέσκον τῇ Γραφῇ
ποθεῖς μαθεῖν, νόησόν μοι τὴν περὶ τὸ ἡγεμονικὸν
τῶν τὰ μεγάλα καὶ θεῖα θεωρούντων ἱεροπρεπῆ κα-
τάστασιν, ὅποια ἦν περὶ Μωϋσέα, ὅτε κατηξιώθη ἐν

A cum iis quæ superius tradita sunt, concinunt. Quem
enim mulieres septem apprehenderunt uti virum,
ille effulgebit tanquam Dominus. Nam quia nomen
ipsius super se vocari desideravere, Deus deside-
rium earum comprobans, illucescet ipsis in consilio
cum gloria super terram; hoc est certo iudicio
et consilio, non inconsulte aut effuse id quod ex
iudicio bonum est tribuens. Dies autem ipsa est,
in qua fulgebit Deus in consilio eum gloria. Dies
est ipsa, quam facit ipse Sol justitiæ⁹⁰, Dominus
noster, qui hoc de seipso docet, se quandiu est in
mundo, mundi esse lucem: quocirca admonebat
ut operarentur donec dies est⁹¹. Adnotandum au-
tem est, juxta aliam et aliam notionem, diem dici
etiam præsentem vitam, noctem vero iudicii diem.
Et rursus, nox quidem præsens est status, dies
vero, illud quod speratur sæculum. Nam illud,
Operamini donec dies est, clare ad hanc vitam refert
utpote Christi cognitione illustratam; hoc autem,
*Venit nox*⁹², dictum est de futuro sæculo, quod ob
eorum qui in peccatis deprehenduntur mœstitiam
ac laborem, sic appellatum est. Quemadmodum et
propheta eos compellat qui licet in operibus flagi-
tiosis versarentur, nihilominus tamen diem remun-
erationis urgebant: *Ut quid, inquit, vobis dies Do-
mini? et ipsa est tenebræ, et non lux*⁹³. Rursus au-
tem et Apostolus noctem quidem vocat hanc vitam
ob tumultum ipsius et perturbationem, itemque ob
tenebras plerumque a carne et a sæculi hujus solli-
citudinibus menti offusas; diem vero vocat resur-
rectionis tempus, cum dicit: *Nox progressa est, dies
autem appropinquavit*⁹⁴. Itaque utraque significatione
acceperis illucescet Deus in consilio cum gloria su-
per terram. Quoniam igitur cum consilio illucescit,
nosmetipsos reddamus dignos qui ejus splendorem
suscipiamus, sicut qui singulis, prout idonei sunt,
fulgorem suum largitur, pro majori animæ nostro
studio dona etiam majora perfectioraque submini-
stret. *Et exallabit quod derelictum est ex Israel*; hoc
474 est, reliquias Israelis secundum electionem gra-
tiæ⁹⁵, supra terrena et crassa attollet, atque ad rerum
incorporearum provehet contemplationem. Quod si
gloriam, qua afficiendi sunt sancti, discoere cupis
juxta Scripturæ placitum; excogita, quæso, sacrum
illum statum, in quo mens animusque eorum qui
magna ac divina contemplantur, consistit. Qualis
D erat Moysis status tum cum dignus habitus est, qui

⁹⁰ Malach. iv, 2. ⁹¹ Joan. ix, 4. ⁹² ibid. ⁹³ Amos v, 18. ⁹⁴ Rom. xiii, 12. ⁹⁵ Rom. xi, 5.

(22) Vocem ἑνός, quæ in editis voci ἀνδρὸς ad-
juncta erat, auctoritate nostrorum quinque co-
dicum delevimus. Mox Colb. secundus cum Reg.
itidem secundo οὗτος ὡς Κύριος ἐπιλαμβάνεται, καὶ
ἐπιλάμψει, *Hic uti Dominus apprehenditur, et illu-
cescet.*

(23) Sic veteres aliquot libri. At editi, αὐτῆς.

(24) Sic Regii secundus et quartus. Alii tres mss.
et editi, ἐργάζεσθαι· ubi præterea notandum, vocu-
lam ἕως in editis deesse, sed ex multis mss. addi-
tam fuisse. Subinde quinque mss., ἐπιγνώσει. Editi,
γνώσει.

(25) Addita est conjunctio καὶ ex quinque libris
antiquis.

(26) Editi, ἐπιγινόμενην. At mss. ut in contextu.

(27) In Vulgata Rom. xiii, 42, legitur *nox præ-
cessit*: sed non desunt qui existiment erratum esse
librariorum, qui, quod aut parum attentis essent,
aut ignari, levi æque ac facili mutatione ex *pro-
cessit* effecerunt *præcessit*. Statim tres mss., ἐπι-
λάμψει. Reg. secundus, ἐκλάμπει. Editi vero et Reg.
tertius, ἐπιλάμψει.

(28) Editi, ὕψώσει καὶ δοξάσει. At quinque mss.,
ὑψώσει.

Deum conspiceret ⁹⁶. Quoniam igitur affulgebit Deus in consilio cum gloria, his duobus duo adjunxit, nimirum, *ut exaltet et glorificet*: quo intelligas munus esse consilii exaltare gloriæ vero glorificare.

136. VERS. 3. *Et erit, quod reliquum fuerit in Sion et quod relictum fuerit in Jerusalem, sancti vocabuntur omnes scripti ad vitam in Jerusalem.* Reliquiæ Israelis secundum electionem gratiæ ^{96*}, vocabuntur sancti, et conscribentur ad vitam in Jerusalem, illustrati Dei adventu, et gloria ipsius exaltati. Sancti vocabuntur hi, quos sibi ipsi reliquit Deus, quod imitati sint eos qui non curvaverunt genu ante Baal ⁹⁷. Quanam autem ratione alios quidem in Sion, alios vero in Jerusalem? Quia in iis qui ad salutem pertingunt, discrimen est: quandoquidem unusquisque in suo ordine ⁹⁸ bonis a Deo paratis fruiturus est, eorumque futurus est particeps. Sed quoniam pauci sunt qui salutem consequantur ⁹⁹, non plurali, sed singulari numero sensum reddidit Scriptura. Non enim dixit: Qui fuere relictii; sed, *Quod relictum est.* Id autem quod derelictum est in Sion, videtur ordo esse deterior, veluti dimissus ab iis qui n anteriora festinant: qui autem ordo perfectior est, pro operum merito sedem in ipsa Jerusalem videtur obtinuisse. Quin et historia ipsa suggerit nobis ordinum differentiam, ex eo quod Sion civitas vetus sit et deterior; Jerusalem vero regia civitas sit, in qua viget sanctimonia. Certe hi omnes scribentur ad vitam in Jerusalem, atque beatus est quisquis habebitur dignus, qui conscribatur in Jerusalem. Etenim viventium librum in quo scripti sunt Christi discipuli, in illa Jerusalem reperiri concedet. *Gaudete enim, inquit, quod nomina vestra scripta sunt in caelis* ¹. Quoniam autem verbis his, *Scripti in Jerusalem*, adjungitur illud, *In vitam*; necessarium fuerit scire utrum sint quidam qui scribantur quidem, sed non ad vitam, juxta Jeremiam dicentem: *Qui recesserunt, in terra scribantur* ². Itaque juxta hunc sensum duæ intelligi possunt descriptiones: una quidem eorum est qui ad vitam, altera autem eorum qui scribuntur ad perditionem. Atque sæpe contingit Scripturæ permutatio, uti cum a virtute ad malitiam dilabimur. Nam verba hæc: *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur* ³; item isthæc: *Dele et me de libro tuo* ⁴; dicuntur de quibusdam tanquam jam digni essent habitii qui in Dei libro conscriberentur.

137. VERS. 4. *Quia abluet Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem purgabit ex medio eorum, in spiritu judicii et in spiritu combustionis.* Verba hæc idem perspicue **475** prænuntiant, quod Joannes de Domino dixit: *Ipse est qui vos baptizabit in Spiritu sancto et igne* ⁵; de se ipso

⁹⁶ Exod. xxxiii, 14, 23. ^{96*} Rom. xi, 5. ⁹⁷ III Reg. xix, 18; Rom. xi, 4. ⁹⁸ I Cor. xv, 23. ⁹⁹ Matth. xx, 16. ¹ Luc. x, 20. ² Jer. xvii, 13. ³ Psal. lxxviii, 29. ⁴ Exod. xxxii, 32. ⁵ Matth. iii, 11.

(29) Antiqui duo libri, ἔλαμψεν.

(30) Editi, Καὶ ἔσται καί. At mss. aliquot, Καὶ ἔσται.

θεωρία τοῦ Θεοῦ γενέσθαι. Ἐπεὶ οὖν ἐοιλάμψει (29) ὁ Θεὸς ἐν βουλῇ μετὰ δόξης, πρὸς δύο ταῦτα δύο ἐπήγαγε, τὸ ὑψῶσαι, καὶ δοξάσαι· ὡς νοεῖσθαι βουλήσ μὲν ἔργον τὴν ὑψῶσιν, δόξης δὲ τὸ δοξάσαι.

136. Καὶ ἔσται τὸ (30) ὑπολειφθῆν ἐν Σιών, καὶ τὸ καταλειφθῆν ἐν Ἱερουσαλήμ, ἅγιοι κληθήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ. Τὸ κατ' ἐκλογὴν χάριτος λείμμα τοῦ Ἰσραὴλ ἅγιοι κληθήσονται· καὶ ἐγγραφήσονται εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ οἱ φωτισθέντες τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑψωθέντες τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Οὗτοι ἅγιοι κληθήσονται, οὓς καὶ κατέλιπεν ἑαυτῷ ὁ Θεὸς, κατὰ μίμησιν τῶν μὴ καμψάντων γόνου τῇ Βάαλ. Διὰ τί δὲ τοὺς μὲν ἐν Σιών, τοὺς δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ; "Οτι καὶ τῶν σωζομένων ἐστὶ διαφορὰ, ἐκάστου ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι τῆς ἀπολαύσεως τῶν παρὰ Θεοῦ ἀγαθῶν μεθέξοντος. Ἐπειδὴ δὲ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι, οὐ πληθυντικῶς, ἀλλ' ἐνικῶς ὁ λόγος ἐξέδωκεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οἱ καταλειφθέντες, ἀλλὰ, Τὸ καταλειφθῆν. Ἔοικε δὲ τὸ μὲν ὑπολειφθῆν ἐν Σιών, τὸ ὑποδεέστερον εἶναι τάγμα, οἶοναὶ ἐναφεθῆν ὑπὸ τῶν ἐπιγομένων εἰς τὸ ἔμπροσθεν· τὸ δὲ τελειότερον, διὰ τὴν τῶν ἔργων ἕξιαν (31), τῆς ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλήμ καθιδρύσεως ἡψιῶσθαι. Ὑποβάλλει δὲ ἡμῖν καὶ ἡ ἱστορία τῶν ταγμάτων τὸ διάφορον, ἐκ τοῦ τὴν μὲν Σιών τὴν ἀρχαίαν εἶναι πόλιν, καὶ ὑποδεεστέραν· τὴν δὲ Ἱερουσαλήμ, τὴν βασιλεύουσαν, ἐν ἣ τὸ ἀγίασμα. Ἦάντες μέντοι οὗτοι (32) γραφήσονται εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ μακάριος ὁ τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ καταγραφῆς ἀξιούμενος. Ἐν ἐκείνῃ γὰρ ἔοικεν εἶναι τῇ Ἱερουσαλήμ ἡ βίβλος τῶν ζώντων, ἐν ἣ γράφονται οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ. Χαίρετε γὰρ, φησὶν, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γεγραμμένα ἐστὶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐπειδὴ δὲ πρόσκειται τῷ, Οἱ γραφέντες ἐν Ἱερουσαλήμ, τὸ, Εἰς ζωὴν, ἐπιστῆσαι ἀναγκαῖον, μήποτε εἰσὶ τινες οἱ γραφόμενοι μὲν, οὐκ εἰς ζωὴν δὲ, κατὰ τὸν Ἱερεμίαν λέγοντα· Ἀφροστηκότες ἐπὶ τῆς γῆς γραφήτωσαν· ὥστε κατὰ τοῦτο δύο τινὰς καταγραφὰς νοεῖσθαι· τῶν μὲν εἰς ζωὴν, τῶν δὲ εἰς ἀπώλειαν· καὶ εἶναι πολλάκις καὶ μεταβολὴν τῆς Γραφῆς, ὅταν καὶ ἡμεῖς εἰς κακίαν ἀπὸ ἀρετῆς μεταπέσωμεν. Τὸ γὰρ, Ἐξαλειφθήτωσαν ἐκ βίβλου ζώντων, καὶ μετὰ δικαίων μὴ γραφήτωσαν· καὶ τὸ, Ἐξάκειψον καμὲ ἀπὸ τῆς βίβλου σου· ὡς ἤδη τῆς ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Θεοῦ καταγραφῆς ἡξιωμένων λέγεται.

137. "Οτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶς υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα Ἱερουσαλήμ ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν, ἐν πνεύματι κρίσεως, καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. Τρανῶς τὰ αὐτὰ τῷ Ἰωάννῃ ὁ λόγος προαγορεύει, περὶ τοῦ Κυρίου λέγοντι, ὅτι Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι

(31) Reg. quartus, ἀξίωσιν.

(32) Editi, μὲν τοιοῦτοι. At mss. tres ita, ut edidimus.

ἀγίῳ καὶ πυρὶ· περὶ δὲ ἑαυτοῦ, ὅτι Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· Ἐπεὶ γοῦν (33) ἀμφοτέρω συνῆψεν ὁ Κύριος, τὸ τε Ἐξ ὕδατος εἰς μετάνοιαν, καὶ τὸ Ἐκ Πνεύματος εἰς ἀναγέννησιν (34), καὶ ὁ λόγος ἀνίσσεται ἀμφοτέρω τὰ βαπτίσματα. Μήποτε τρεῖς εἰσιν αἱ ἐπινοιαί τοῦ βαπτίσματος, ὃ τε τοῦ ῥύπου καθαρισμὸς, καὶ ἡ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀναγέννησις, καὶ ἡ ἐν τῷ πυρὶ τῆς κρίσεως βάσανος, ὥστε τὸ μὲν ἐκπλύνειν πρὸς τὴν ᾧδρα ἀποθεῖν τῆς ἀμαρτίας λαμβάνεσθαι· τὸ δὲ πνεύματι κρίσεως, καὶ πνεύματι καύσεως, πρὸς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι διὰ τοῦ πυρὸς δοκιμασίαν. Δέονται δὲ αἱ μὲν κατ' ἄγνοιαν ἀμαρτίαι, οἷνεὶ ῥύπος τις οὔσαι, τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ψυχῆς ἀφανίζουσαι, καὶ τῷ φυσικῷ κάλλει αὐτῆς λυμαινόμεναι, τοῦ ἐκ τῆς πλύσεως καθαρισμοῦ· αἱ δὲ πρὸς θάνατον ἀμαρτίαι τῶν ἔκουσίως ἐξαμαρτανόντων, μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν, αἷμα προσαγορεύονται, δεόμεναι τῆς ἐν τῷ καύματι κρίσεως. Ἐπεὶ οὖν ὁ ἐξομολογούμενος καὶ πλυθῆναι ἀξιοῖ καὶ καθαρισθῆναι, καὶ τὴν μὲν ἀνομίαν πλύσεώς φησι δεῖσθαι, τὴν δὲ ἀμαρτίαν καθαρισμοῦ, λέγων· Ἐπὶ πλεῖον πλυνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας μου καθάρισόν με. Οἱ μὲν πάντῃ ἀνήκοσι τῶν θείων μαθημάτων, πρὶν μαθεῖν τὸν λόγον ἡμαρτηκότες, οἷονεὶ ἐρρύπωμένοι, τοῦ ἀπὸ τοῦ ὕδατος δεόνται καθαρισμοῦ· οἱ δὲ μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ζωὴν ἐπιβουλεύοντες ἑαυτοῖς, αἷματι (35) ὄντες ἔνοχοι, τοῦ ἐκ τοῦ πυρὸς δεόνται καθαρισμοῦ. Ἔστι δὲ καὶ ἀπλούστερον ἐκλάβεῖν. Ὅτι τὰ μὲν ἐπιπόλαια τῶν ἀμαρτημάτων (36) ῥύπῳ τινὶ ἔοικε· τὰ δὲ διὰ βάθους ἐκ διαθέσεως τῆς πρὸς τὸ κακὸν τῶν πλημμελούντων ἀμαρτανόμενα αἷματι παρεϊκάζεται. Διὸ καὶ ἐκ μέσου τῶν ἡμαρτηκόντων διὰ τῆς τοῦ πνεύματος καύσεως ἐκκαθαρίζεσθαι τὸ αἷμα λέγεται.

138. Καὶ ἔξει, καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ ὄρους Σιών, καὶ πάντα τὰ περὶ κύκλῳ αὐτῆς σκιάσει νεφέλη ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ (37), καὶ ὡς φωτὸς καιομένου νυκτός, πάσῃ τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιάν ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ, καὶ ἐν ἀποκρύφῳ ἀπὸ σκληρότητος καὶ ὕδατος. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ λουτροῦ κάθαρσιν, καὶ τὴν ἐκ μετανοίας ἀποκάθαρσιν (38), ἔξει, φησὶ, καιρὸς, ὅτε πᾶς τόπος οἰκειωθήσεται τῷ ὄρει Σιών· τούτῃ ἐστιν, ὑψηλὸς, καὶ τῶν οὐρανίων εἶναι σκοπευτικὸς καταξιωθήσεται. Μετὰ τὸ ἐπιλαβέσθαι ἀνδρὸς (39) τὰς ἑπτὰ γυναῖκας, καὶ ἐπιλάμψαι Κύριον μετὰ δόξης ἐν βουλή, τοῦ ὑψῶσαι καὶ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ

⁶ Matth. iii, 11. ^{6*} Psal. l, 4.

(33) Codices aliquot, οὖν.

(34) Combefisius putat aliquid post vocem ἀναγέννησιν deesse; et de suo confidenter addit, καὶ ἐκ πυρὸς, et ex igne. Nec satis habuit id fecisse; præterea paulo superius pro illo, ὁ Κύριος, ait legendum, ὁ πρόδρομος, præcursor. Hic, ut alibi passim, sibi multum tribuit vir alioqui doctissimus: nos inaudaces libentius libros tum manu exaratos tum typis descriptos sequimur.

(35) Editi, ἑαυτοῦς, αἵματος. At uterque Combef. et alii tres, ἑαυτοῖς, αἷματι.

A autem ait: *Ego quidem vos baptizo in aqua in pœnitentiam*⁶. Quoniam igitur utrumque conjunxit Dominus, illud, *Ex aqua in pœnitentiam*: item illud, *Ex spiritu in regenerationem*; etiam *baptisma* utrumque designat Scriptura. Equidem haud soio an tres sint baptismatis acceptiones, expurgatio sordium, regeneratio per Spiritum, et ea quæ in igne judicii fit probatio: adeo ut ablutio quidem de ea peccati depositione, quæ hoc tempore fit, accipiatur, hæ vero dictiones, *spiritu judicii, et spiritu combustionis*, ad probationem per ignem in futuro sæculo exigendam referantur. Sed admissa per ignorantiam peccata, cum sint veluti sordes quædam, quæ animæ superficiem corrumpunt, ejusque nativam deformant pulchritudinem; expurgatione quæ per lavationem accessura sit indigent: quæ vero ad mortem ducunt peccata, eorum, qui post acceptam cognitionem voluntarie delinquant, sanguis vocantur, ac ustionis judicio egent. Quisquis igitur confitetur, seque ablui postulat et expurgari, fatetur suam quidem iniquitatem lotura, peccatum vero expurgatione indigere, cum ait: *Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me*^{6*}. Qui certe de divinis documentis nihil omnino audivere, si priusquam verbum discerent, peccavere, ii uti sordibus operti indigent ut per aquam purgentur: qui vero post acceptam vitam sibi ipsi insidiantes, reddunt se sanguini obnoxios, necesse est, hos purgari per ignem. Quin et illud simplicius potest explicari. Siquidem sita in superficie delicta similia sunt sordibus quibusdam: peccata vero ex delinquentium affectu in malum propendenti alte impressa, sanguini comparantur. Quapropter expurgandus dicitur sanguis de medio etiam eorum qui peccavere per spiritus ustionem.

138. VERS. 5. *Et veniet, et erit omnis locus montis Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, obumbrabit nubes per diem, et tanquam fumo, et tanquam luce ardente per noctem; omni gloria protegetur. Et erit in umbram ab æstu, et in protectionem, et in absconsionem ab asperitate et pluvia.* Postquam facta purgatio est per lavacrum, et post expurgationem quæ fit per pœnitentiam, tempus, inquit, veniet, cum locus omnis cum monte Sion necessitudinem affinitatemque habebit; hoc est, erit sublimis, ac dignus idoneusque efficietur, ex quo spectentur cœlestia. Posteaquam apprehenderint virum mulieres septem, et illuxerit

(36) Reg. primus, τῶν ἀμαρτιῶν. Statim editi et unus ms., παρεϊκάζονται. Alii tres mss., παρεϊκάζεται.

(37) Ita veteres quatuor libri; nec aliter apud LXX aut apud Eusebium legitur. Antiquus Combefisii codex, καπνός. Editi, καπνόν. Mox editi, καὶ πάσῃ. Vocula καὶ in mss. non reperitur.

(38) Veteres tres libri, καὶ τὴν ἐκ τοῦ πυρὸς ἀποκατάστασιν, post redintegrationem quæ fit per ignem. Lectio optima.

(39) Addita est vox, ἀνδρός, ex Reg. quarto.

Dominus cum gloria in consilio, ut exaltet et gloria afficiat reliquias Israelis; cumque sordibus filiarum Sion ablutis, ac sanguine de medio eorum expurgato, sancti vocati fuerint, **476** tum ea quæ in circuitu Jerusalem sunt, obumbrabit nubes per diem, ita ut umbram suppeditet ad coercendum æstum, protegatque ab asperitate ac pluvia; et lux accensa occupet noctem, sitque gloria quasi fumus quidam qui omnia apprehendit. Arbitramur autem hæc promitti iis qui requie fuerint digni. Nam cum in domo Patris mansiones multæ sint⁷, diversæque conditionum distributiones reserventur in illa hereditatis terra, quam possessuri mites sunt⁸, compertum est aliquos quidem in splendore visionis Dei, aliquos vero sub tegmine cælestium virtutum requieturos, alios denique in gloria ex illa luce quasi ex fumo resiliente occultatum iri. Fortasse autem ipsi Sion lux affulgebit, atque loca ei circumjecta per diem illustrabit nubes, quæ non aliunde quam ab ipso lumine suum ortum trahit. Quemadmodum fumus ab igne, ita a lumine habet existentiam nubes, sub qua qui degent, magna sunt fruituri gloria, quod ab ipsa nube illustrentur, quæ in æstu quidem se expandit supra capita eorum, eisque sua umbra gratam affert oblectationem: decidentibus vero asperis imbribus, vicem supplet densi ac solidi umbraculi, et magnopere protegit eos, qui opus habent quodam latibulo, et sua ipsius densitate obtutus arcet. Ejusmodi erat nubes lucida, quæ in Domini transfiguratione discipulos obvolvitur⁹. Cum autem nobis quies ac velut concretio signum sit serenitatis; ejus qui tunc erit status tranquillitatem per ipsius nubis umbraculum indicat. Equidem ut adhuc clarius percipiamus quid sit illud, *In absconsionem velamenti esse*, induci aliquo ejusmodi exemplo possumus. Sit unus aliquis qui ab adversariis quæretur, sed custodiatur a familiaribus suis in cubiculo quodam inventu perquam difficili. Sane consimile quiddam erga sanctum a divina illa nube ipsum protegente effici putandum est, ne facile in illum invadere possint inimici. Dicta sunt isthæc, ut dilucidius cognoscatur auxilium iis qui in circuitu Sion versantur traditum eo consilio, ut eos interdum obumbret nubes, qua ab æstu protegantur, utque noctu lux ignis accendatur, eos illustratura, atque adeo utroque tempore ab insidiantibus tuti sint et securi.

⁷ Joan. xiv, 2. ⁸ Matth. v, 4. ⁹ Matth. xvii, 5.

(40) Similiter copulam *καὶ* adjecimus ex mss. quibusdam. Illud, *αὐτῶν ἐκ μέσου*, verti potest, *de medio eorum*, aut, *de medio earum*. Potest enim hic locus vel de filiabus solis, vel de filiis simul et filiabus intelligi.

(41) Sic veteres quatuor libri. Editi vero et Reg. tertius, *κληρονομοῦσιν*. Illud, *δῆλον ὅτι*, quod hoc loco legitur, ex Reg. quarto additum est.

(42) Pro *γέννησιν* edidimus ex quatuor mss., *γένεσιν*.

(43) Sic quatuor mss. At editi, *ὅφ' ἦν*. Mox quatuor mss., *ἀπολαύουσιν*.

(44) Editi, τοῦ σκιασμοῦ. At quinque mss., τοῦ

Ἰσραήλ· ὅτε καὶ ἅγιοι ἐκλήθησαν, διὰ τὸ ἐκπλυθῆναι τὸν ῥύπεν τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ (40) ἐκαθαρισθῆναι τὸ αἷμα αὐτῶν ἐκ μέσου, τότε σκιάσει τὰ περὶ κύκλῳ τῆς Ἱερουσαλήμ νεφέλη ἡμέρας, ὥστε παρασχεῖν σκιάμ ἀπὸ καύματος, καὶ σκέπην ἀπὸ σκληρότητος καὶ ὑετοῦ· τὴν δὲ νύκτα ὑπὸ φωτὸς κατέχεσθαι καιομένου, καὶ εἶναι τὴν δόξαν οἰονεῖ καπνὸν τινα τὰ πάντα ἐπιλαμβάνουσιν. Αἰγιζόμεθα δὲ ταῦτα ἐπαγγέλλεσθαι τοῖς ἁγίοις τῆς ἀναπαύσεως. Διότι πολλῶν μονῶν οὐσῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ διαφορῶν κληροδοσίας ἀποκειμένης ἐν τῇ γῆ τῆς κληρονομίας, ἣν κληρονομήσουσιν (41) οἱ πραεῖς, δῆλον, ὅτι τινὲς μὲν ἐν τῇ φαιδρότησι τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιφανείας, τινὲς δὲ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἀναπαύσονται, καὶ ἄλλοι ἐν τῇ δόξῃ τῇ ἀπὸ τοῦ φωτὸς ὡς ἀπὸ καπνοῦ καλυφθήσονται. Τάχα δὲ αὐτῇ μὲν τῇ Σιών ἐπιλάμψει τὸ φῶς· τὰ δὲ περὶ κύκλῳ αὐτῆς ἐπιλάμψει νεφέλη ἡμέρας. ἤ τις οὐκ ἄλλοθεν ἔχει τὴν γένεσιν (42), ἢ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ φωτὸς· ὡς περὶ καπνὸς ἀπὸ πυρὸς, οὕτως αὐτῇ ἀπὸ τοῦ φωτὸς τὴν σύστασιν ἔχουσα, ὅφ' ἦν οἱ (43) διαιωόμενοι μεγάλης τῆς δόξης ἀπολαύσουσιν, ὡς ὑπ' αὐτῆς τῆς νεφέλης καταλαμπόμενοι, ἐν καύματι μὲν ὑπερηπλωμένης τῶν κεφαλῶν αὐτῶν, καὶ ἠδεῖαν ἐκ τοῦ ἐπισκιασμοῦ (44) παρεχομένης ἀναπνοῆν ὁμῶν δὲ σκληρῶν καταρῥηγνυμένων, τὴν τῶν στεγανῶν σκεπασμάτων χρεῖαν ἀναπληροῦσης, καὶ τοὺς διαλαθεῖν δεομένους ἰκανῶς περισκεπούσης, καὶ τῇ πυκνότητι τῇ παρ' ἑαυτῆς διειργούσης τὰς ὄψεις. Ὅποια τις ἦν κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡ φωτεινὴ νεφέλη τοὺς μαθητὰς περιστείλασα (45). Ἐπειδὴ δὲ ἡ στάσις καὶ οἶον ἡ σύμπηξις τῆς νεφέλης νηνεμίας ἐστὶ σημεῖον, τὸ ἀτάραχον τῆς τότε καταστάσεως διὰ τῆς κατὰ τὴν νεφέλην (46) σκέπης ἐνδείκνυται. Ἐτι ὑπὲρ τοῦ τρανότερον ἰδεῖν, τί ἐστὶ τὸ, Ἐν ἀποκρύφῳ σκέπης γενέσθαι, τοιοῦτον τινὲ παραδειγματι προσαγόμεθα. Ἐστω τις ζητούμενος μὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὑπὸ δὲ τῶν οἰκείων ἐν τινὲ οἰκίσκῳ δυσσευρέτῳ φρουρούμενος. Τοιοῦτον οὖν τι νοητέον γίνεσθαι περὶ τὸν ἅγιον, ὑπὸ τῆς θείας ἐκείνης νεφέλης σκεπαζούσης αὐτὸν πρὸς τὸ μὴ εὐεπιχείρητον εἶναι τοῖς πολεμίοις. Τοσαῦτα, εἰς τὸ σαφέστερον νοηθῆναι τοῖς κύκλῳ Σιών τὴν γινομένην βοήθειαν, εἰς τὸ ἡμέρας μὲν σκιάζειν αὐτοὺς τὴν νεφέλην, ἵνα ῥυσθῶσιν ἀπὸ καύματος· νυκτὸς δὲ, φῶς πυρὸς αὐτοῖς καίεσθαι, φωτίζον (47) αὐτούς· ἀμφοτέροις δὲ τοῖς καιροῖς τὴν ἀπὸ τῶν ἐπιβουλεύοντων ἀσφάλειαν ὑπάρχειν αὐτοῖς.

ἐπισκιασμοῦ.

(45) Antiqui quatuor libri, *περισταῖσα*, *discipulos circumdedit*. Editi et Reg. tertius, *περιστείλασα*, *obvolvitur*. Ultra scriptura melior sit, alii judicabunt. Interim vulgatam retinuimus.

(46) In nostris quinque mss. non, *κεφαλῆν*, uti in editis, sed *νεφέλην* legitur. Vox *κεφαλῆν*, si libri antiqui faverent, non parum nobis placeret. Hoc ipso in loco Reg. tertius et editi, *ἔστιν ὑπὲρ τούτου*. Alii quatuor mss., *ἔτι ὑπὲρ τοῦ*, bene. Subinde tres mss., *σκέπης γίνεσθαι*.

(47) Editi, *φωτίζον*. At quinque mss., *φωτίζον*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

A

CAPUT V.

139. Ἄσω δὴ (48) τῷ ἠγαπημένῳ ἄσμα του ἀγαπητοῦ μου τῷ ἀμπελῶνί μου. Τὰ ἄσματα πάντα φαιδρότεραν δοκεῖ περιέχειν πραγμάτων κατάστασιν. Ἦ ἐν τῇ Ἐξόδῳ ᾠδὴ ἄσμα ἐστὶν ἐπινίκιον. Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται. Τὸ ἄσμα τῶν ἄσμάτων ἐπιθαλάμιός ἐστιν ᾠδὴ, δραματικῶς (49) πεπλεγμένη. Ἐνταῦθα δὲ ἀπειλὴν ὁ λόγος ἔχει τὴν κατὰ τοῦ ἀμπελῶνος κατὰ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἐπαγομένην. Μήποτε δὲ καὶ αὐτὰ τὰ φοβερά, τῷ πρὸς τέλος χρηστὸν ἀναφέρεσθαι, πρεπόντως ἐγκατετάχθη τοῖς ἄσμασι; Ἠρώσωπον δὲ τὸ ἀπαγγέλλον τὴν ᾠδὴν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπερ ᾄδει τὸ ἄσμα τῷ ἠγαπημένῳ ἀμπελῶνι. Ἔστι δὲ τὸ ἄσμα τοῦτο τοῦ ἀγαπητοῦ. Τίς δὲ ὁ φύσει ἀγαπητός, ἢ ὁ Μονογενής, τὸ αὐτοάγαθον (50), οὗ πάντα ἐφίεται, οὗ ἡ ἀγάπησις φυσικῶς καὶ ἀβρόχως ταῖς πάντων τῶν λογικῶν διανοίαις ἐνέστακται; Ἐπεὶ οὖν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν ὁ Παράκλητος ἐκ τοῦ Μονογενοῦς λαμβάνει πάντα, καὶ ἀναγγέλλει ἡμῖν, καὶ τὴν ᾠδὴν τοῦ ἀγαπητοῦ φησὶν εἶναι, ὡς παρ' αὐτοῦ λαβῶν. Ἡ δὲ αὐτὴ ᾠδὴ μετανοοῦντι μὲν τῷ ποτε ἠγαπημένῳ ἀμπελῶνι ἄσμα ἐστὶν ἐπιμένοντι δὲ τῇ ἀμαρτίᾳ θρηῆνος γίνεται καὶ οὐαί, καθάπερ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ μεμαθήκαμεν, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου μέλος καὶ θρηῆνον γεγραμμένον, καὶ οὐαί. Καὶ ὁ τοῦ Κυρίου λόγος εἰς ζωὴν αἰώνιον καὶ ἀπόλαυσιν οὐρανίων ἀγαθῶν προκαλούμενος, μέλος ἦν πρὸς εὐρυθμον καὶ ἐμμελῆ κίνησιν καὶ τὴν κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαν τὰς ψυχὰς διεγείρων. Τὸ δὲ Ἰωάννου κήρυγμα, εἰς μετάνοιαν τοὺς ἀπειθεῖς ἐπιστρέφον, θρηῆνος ἦν, λύπην εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον (51) ἐργαζύμενος. Εὐρίσκοντο δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας, μήτε τοῖς χρηστοῖς προτρεπόμενοι εἰς ζωὴν, μήτε ὑπὸ τῶν στυγνοτέρων ἐναγόμενοι εἰς μετάνοιαν. Οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐν χερσὶν ἄσμα καὶ ἔπαινον ἔχει τῆς ἀρχαίας εὐγενείας καὶ τῆς περὶ αὐτῶν (52) τοῦ Θεοῦ ἐπιμελείας, καὶ ἔλεγχον τῆς παρούσης κακίας, καὶ ἀπειλὴν τῶν ἐπαχθησομένων δεινῶν. Καὶ ὁμοίως τὸν ἀπειθῆ λαὸν οὐτε ἐκεῖνα πρὸς τὴν οἰκείαν ἀξίαν ἀνακαλεῖται, οὐτε ταῦτα συστῆλαι καὶ σωφρονέστερον ποιῆσαι δύναται.

140. Αρχεται δὲ τῶν ἐγκωμίων τῆς παλαιᾶς εὐγενείας. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλούσι. Ἀμπελῶνα λέγει τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ. Ἀμπελον γὰρ, φησὶ, ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας. Καὶ ἐν τῷ Ἱερεμιά διὰ τῆς αὐτῆς εἰκόνας

¹⁰ Exod. xv, 1. ¹¹ Joan. xvi, 14. ¹² Ezech. ii, 9.

(48) Titulum nullum in mss. invenimus. Sed tamen prophetica illa, ἄσω δὴ, et cætera, ad modum tituli in Reg. quarto leguntur.

(49) Fortassis monere juvabit, dramaticum opus illud esse, in quo personæ solæ agunt, absque poetæ interlocutione.

(50) Veteres quinque libri una voce, αὐτοάγαθον. Editi duabas, αὐτὸ ἀγαθόν.

(51) In Vulgata II Cor. vii, 10, ita legitur, *Quæ enim contritio Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.* Hinc fortasse suspicari

139. VERS. 1. *Cantabo dilecto canticum dilecti mei vineæ meæ.* Cantica omnia lætiores rerum statum videntur complecti. Quæ in Exodo reperitur ode, canticum est ob partam victoriam compositum. *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est*¹⁰. Canticum Canticorum nuptiale est carmen, dramatico opere pertextum. Hic autem Scriptura minas continet, ex justo Dei judicio in vineam intentatas. Numquid autem illa ipsa tremenda quæ intentantur, quod in bonum **477** finem referantur, convenienter relata sunt inter cantica? Quæ autem persona canticum illud pronuntiat, Spiritus sanctus est, qui vineæ dilectæ carnem canit. Hoc autem dilecti canticum est. Quis vero natura carissimus, nisi Unigenitus, illud ipsum bonum, quod appetunt omnia, cujus amor in animis omnium qui sunt ratione præditi, naturali ineffabilique modo est impressus? Quoniam igitur juxta Domini vocem, Paracletus ab Unigenito accipit omnia, et annuntiat nobis¹¹, hoc canticum ait dilecti esse, tanquam ab ipso acceptum. Eadem autem ode vineæ olim dilectæ, canticum est, si pœnitat: sed si in peccato persistat, fit lamentum et væ; quemadmodum in Ezechiele didicimus scriptum fuisse in eodem libro *carmen, lamentum, et væ*¹². Quin et Domini sermo ad vitam æternam et ad honorum cœlestium fruitionem invitans, carmen erat, quod animas ad numerosum concinnumque motum et ad operationem virtuti consentaneam excitabat. At vero Joannis prædicatione, qua inobsequentes convertebantur ad pœnitentiam, erat lamentatio, quæ ad salutem conferendam mœrorem haud pœnitendam pariebat¹³. Judæi autem, præ cordis duritia, neque verbis benignioribus comperiebantur ad vitam provocari, neque austerioribus ad pœnitentiam adduci. Atque adeo canticum, quod in manibus est, tum priscae illius generositatis et ejus quam Deus pro ipsis gessit curæ laudem complectitur, tum præsentem eorum malitiam exhibet, et infligenda mala comminatur. Neque tamen illa populum inobsequentem ad propriam dignitatem revocant: neque hæc ipsum compescere aut prudentiorem reddere potuerunt.

140. Sumit autem exordium ab antiquæ nobilitatis laudibus. *Vinea facta est dilecto, in cornu, in loco pingui.* Vineam dicit populum Israeliticum. *Vineam enim, inquit, de Ægypto transtulisti*¹⁴. Et in Jeremia probrum infertur populo per eandem si-

¹³ II Cor. vii, 10. ¹⁴ Psal. lxxix, 19.

quispiam possit, interpretem legisse, aut potius legere sibi visum fuisse, ἀμετάβλητον, *ad salutem stabilem*, cum legendum tamen esset, ἀμεταμέλητον, *ad salutem haud pœnitendam.* Et quidem vox una alteri ita similis est, ut interpretem in hoc facile labi potuisse nemo non videat.

(52) Codices si non plures, at tres tamen, περὶ αὐτόν: ita si leges, suppleas oportet, ἀμπελῶνα, aut λαόν. Editi vero cum Reg. secundo, περὶ αὐτῶν, hoc est, Ἰουδαίων.

militudinem : *Ego autem plantavi te vineam fructiferam totum veram. Quomodo conversa es in amaritudinem, vilis aliena*¹⁵? *In cornu, in loco pingui.* De terra loquitur ab Israelitico populo occupata, patribus eorum juxta Dei promissionem data¹⁶. *In cornu, in loco pingui.* Summa laus est paucis comprehensa. Cornu est altius firmissimum reliquo omni corpore : quod simul ornamentum affert capiti, et simul loco est armorum ad propulsandas injurias idoneorum. Sed siccum est et exsuccum. Unde animalium cornigerorum catuli non ad matris cornu feruntur, sed nemine docente mammam requirunt, locum videlicet humidum ac pinguem. Cum igitur Scriptura doceat Judæorum regionem ad utrumque idoneam esse ac sufficientem, tum ad tuendos eos ab hostibus, tum ad incolas alendos, utrumque simul junxit, *In cornu, in loco pingui*, hoc est, et in terra solida, et in qua plurimum est alimenti. Jam vero sunt qui dum sententiam hanc interpretantur, attingant intelligentiam reconditiorem. Nimirum sicut cornutorum animalium caput in ipsorum ortu primum erumpit, ultimum tamen absolvitur, atque tum demum enascentibus cornibus sero ornamentum suum recipit, ita et Israel qui primus gentium omnium ad Dei accitus est familiaritatem ac benevolentiam (*Factus est enim, inquit, populus Domini, pars ejus, funiculus hæreditatis ejus Israel*¹⁷), post omnes perfectionem suam consummationemque est consecuturus. Nam ubi plenitudo gentium introierit, tunc omnis Israel salvus fiet¹⁸.

141. Ejusmodi autem fama obtinuit, quæ per traditionem non scriptam in Ecclesia servatur, nimirum Judæam primum habitorem Adam habuisse, qui postquam e paradiso ejectus fuisset in ea sedem posuit¹⁹, bonorum eorum quibus exutus fuerat jacturam mitigaturus. Itaque excepit etiam prima mortuum hominem, cum Adam ibi mulctæ satisfecerit. Quamobrem os capitis nudatum carne quæ defluerat, illius ætatis hominibus novum ac insolens spectaculum esse videbatur. Et quia in hoc loco deposuere calvariam, Calvariæ locum appellarunt. Verisimile autem est Noe sepulcrum ducis mortalium omnium haud ignorasse, adeo ut post diluvium rumor iste ab ipso divulgatus sit. Eam ob causam Dominus mortis humanæ primitias perscrutatus, in memorato Calvariæ loco necem pertulit²⁰, ut quo in loco hominum interitus initium accepit, inde regni vita originem suam traheret, et quemadmodum mors invaluit in Adam, ita in Christi morte infirmaretur²¹. Quapropter et

¹⁵ Jerem. II, 21. ¹⁶ Gen. XII, 7. ¹⁷ Deut. XXXII, 9. ¹⁸ I Cor. XV, 22.

(53) Antiqui duo libri, δεδομένης.

(54) Sic Reg. secundus cum Colb. secundo. In editis pro ἐν legitur καί. Mox Combefisii codex antiquior ἀπτονται ἤδη.

(55) Ita ex quinque mss. emendavimus. Editi, τὴν γένεσιν.

(56) Veteres quinque libri, μνήμην. Editi vero γνώμην. Statim Regii primus et quartus et editi,

ἀνειδίξεται ὁ λαός. Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσά σε ἄμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινὴν. Πῶς ἐστράφης εἰς πικρίαν, ἢ ἄμπελος ἢ ἀλλοτρία ; Ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνονι. Περὶ τῆς γῆς λέγει τῆς κατασχεθείσης ὑπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, κατ' ἐπαγγελίαν Θεοῦ τοῖς πατρᾷσιν αὐτῶν δεδομένης (53). Ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνονι. Μέγα ἐγκώμιον ἐν βραχεῖ. Τὸ κέρας ὑψηλότερόν ἐστι τοῦ παντός σώματος καὶ στερέροτον, ὁμοῦ μὲν κόσμον παρέχον τῇ κεφαλῇ ὁμοῦ δὲ καὶ ὄπλον ὑπάρχον ἀμυντήριον. Ἀλλὰ ξηρόν ἐστι καὶ ἀνικμον. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ γεννώμενα ὑπὸ τῶν κερασφόρων ζώων, οὐκ ἐπὶ τὸ κέρας ὄρμα τῆς μητρὸς, ἀλλὰ τὴν θηλὴν ἀδιδάκτως ἐπιζητεῖ, τὸν ὑγρὸν τόπον καὶ πίνονα. Δεικνύς οὖν ὁ λόγος, ὅτι ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων πρὸς ἀμφοτέρᾳ ἐστὶν αὐτάρκης, καὶ φυλακὴν τὴν ἀπὸ τῶν πολεμίων, καὶ διαθρέψαι τοὺς ἐνοικοῦντας, ἀμφοτέρᾳ συνῆψεν, Ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνονι· τουτέστιν, ἐν (54) στερέρῳ καὶ τροφίμῳ. Ἄπτονται δὲ ἤδη τινὲς καὶ βαθυτέρου λόγου ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ῥητοῦ τούτου. Ὅτι ὡσπερ ἡ κεφαλὴ τῶν κερασφόρων ζώων πρώτη προκύπτει κατὰ τὴν γέννησιν (55)· τελευταία δὲ πληροῦται, καὶ ὁπότε τὸν ἴδιον κόσμον ἀπολαμβάνει κατὰ τὴν ἐκφυσιν τῶν κερμάτων· οὕτω καὶ ὁ Ἰσραὴλ πρῶτος πάντων τῶν ἐθνῶν εἰς οἰκείωσιν Θεοῦ κληθεῖς (Ἐγενήθη γὰρ, φησὶ, λαός Κυρίου, μερὶς αὐτοῦ, σχολίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ), μετὰ πάντας μέλλει τῆς τελειώσεως ἀξιούσθαι. Ὅταν γὰρ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται.

141. Λόγος δὲ τίς ἐστι καὶ τοιόσδε κατὰ τὴν ἄγραφον μνήμην (56) ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διασωζόμενος· ὡς ἄρα πρῶτον ἡ Ἰουδαία ἔσχεν οἰκήτορα τὸν Ἀδὰμ, μετὰ τὸ ἐκβληθῆναι τοῦ παραδείσου ἐν ταύτῃ καθιδρυθέντα, εἰς παραμυθίαν ὣν ἐστέρηθη. Πρῶτη οὖν καὶ νεκρὸν ἐδέξατο ἄνθρωπον, ἐκεῖ τοῦ Ἀδὰμ τὴν καταδίκην πληρώσαντος. Καινὸν οὖν ἐδόκει εἶναι τοῖς τότε θέαμα, ὁστέον κεφαλῆς, τῆς σαρκὸς περιβύσεισης, καὶ ἀποθέμενοι τὸ κρανίον ἐν τῷ τόπῳ, κρανίου τόπον ὠνόμασαν. Εἰκὸς γὰρ μὴδὲ τοῦ Νῶε τοῦ ἀρχηγοῦ πάντων ἀνθρώπων ἀγνοῆσαι τὸν τάφον, ὡς μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀπ' αὐτοῦ διαδοθῆναι τὴν φήμην. Διόπερ ὁ Κύριος τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀνθρωπέλου (57) θανάτου ἐρευνήσας, εἰς τὸν λεγόμενον κρανίου τόπον τὸ πάθος ἐδέξατο, ἵνα ἐν τῷ τόπῳ ἢ φθορὰ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν, ἐκεῖθεν ἡ ζωὴ τῆς βασιλείας ἀρξεται· καὶ ὡσπερ ἴσχυσεν ἐν τῷ Ἀδὰμ ὁ θάνατος, οὕτως ἀσθενήσῃ (58) ἐν τῷ θανάτῳ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ Ἐν κέρατι, ὡς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀμυντήριον ἔχοντι τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ· καὶ, Πίνονι, ὡς μετὰ

¹⁹ Rom. XI, 25. ²⁰ Gen. III, 23. ²¹ Matth. XXVII, 33.

ὡς ἄρα πρῶτη ἡ Ἰουδαία ἄνθρωπον ἔσχεν οἰκήτορα, etc. At Reg. secundus et Colb. itidem secundus uti in contextu, rectius. Fabulæ et nugæ. Vide Hieronymum.

(57) Antiqui duo libri διόπερ καὶ ὁ... τοῦ ἀνθρωπέλου.

(58) Veteres libri, ἀσθενήσει. Editi, ἀσθενήσῃ.

τὸν παράδεισον τῶν κατὰ πάσης τῆς ὄφ' ἡλίω τῶν A *In cornu, veluti arma ad vim hostis propulsandam πρωτείων ἤξιωμένω.* idonea habente, crucem videlicet Christi : et *Pinguī*, veluti primas post paradisum inter omnes regiones quæ sub sole sunt, obtinendi.

142. Καὶ φραγμὸν περιέθηκα, καὶ ἐχαράκωσα (59), καὶ ἐφύτευσα ἄμπελον Σωρήχ· καὶ ὠκοδόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ προλήνιον ὠρύξα ἐν αὐτῇ. Οὐ πάνυ τι ἡ ἀκολουθία τῆς λέξεως τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ἔπεται. Πρώτερον γὰρ ἔστι τὸ φυτεῦσαι τοῦ χαράκωσαι· εἴπερ οἱ χάρακες εἰσι βοήθεια τῇ ἀμπέλῳ πρὸς τὸ ἀνέχειν ἀπὸ τῆς γῆς τοὺς καρπούς. Ἡ μήποτε ὁ προνοητικὸς γεωργὸς παρὰ τὴν πρώτην κατασκευὴν πάντα προσυτρεπίσας, ὕστερον ἀρχεται τῆς φυτείας; Διὰ τοῦτο πρῶτον περιφράσσει, εἶτα χαρακοῖ, εἶτα φυτεύει ἄμπελον· οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ Σωρήχ, ὅπερ Σύμμαχος ἐποίησεν Ἐκλεκτὴν. Τίς οὖν ὁ φραγμὸς, ἡ δηλονότι αἱ ἐντολαί; ἅς πρὸ τοῦ ἀγαγεῖν εἰς τὴν γῆν τῆς κατασχέσεως (60), ἔδωκε τῷ λαῷ; Εἶτα δύνανται αὐτοῖς ἐδόθη παρὰ Θεοῦ, κρατεῖν τῶν ὑπεναντίων, καὶ ἐξολοθρεύειν τὰ προενοικήσαντα ἔθνη. Ὅπερ χάρακας εἶπε, διὰ τὸ ὑψηλοῦς ποιεῖν καὶ περιφανεῖς, τοὺς καρπούς ἐγείροντας ἀπὸ τοῦ πτώματος, πρὸς τὸ μὴ πάντῃ (61) εὐεπιχειρήτους εἶναι. Μετὰ τοῦτο ἡ φυτεία τῶν ἐκλεκτῶν· διὰ τὸ ἐκ σπέρματος εἶναι Ἄβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ πύργος ὁ οἰκοδομηθεὶς ἐν μέσῳ τοῦ ἀμπελῶνος, δηλονότι (62) ὁ ναὸς ἔστιν ἐν μέσῳ τῇ Ἰουδαίᾳ καθιδρυμένος· προλήνιον δὲ, αὐτὴ ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων, διότι ληνὸς μὲν κυρίως ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, ἐκ τῆς πανταχόθεν συλλογῆς κεκοσμημένη, δι' ἣν καὶ τὰ ἐπιλήνια ἄσματα (63) παρὰ τῷ Ψαλμῷ ἄδεται· προλήνιον δὲ, καὶ ἡ προπαρασκευὴ ἡ διὰ τοῦ νόμου, καὶ προμελέτησις εἰς εὐσέβειαν· καὶ καθὸ μὲν εἰς ἐνότητα ἄγει, ληνὸς, καθὸ δὲ προπαρασκευὴ τελειωτέρων, ἔστι προλήνιον. Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Ἀκόλουθον ἦν ἐπὶ τῇ φυτείᾳ τῇ ἐκλεκτῇ, καὶ τῇ ἐπιμελείᾳ τῇ τοσαύτῃ, τοὺς καρπούς γλυκαῖς ἀποδίδοσθαι. Τὰ γὰρ τέκνα τοῦ Ἄβραάμ τὰ ἔργα τοῦ Ἄβραάμ ἀπαιτεῖται. Ἄλλ' ἀντὶ τῆς προσδοκηθείσης σταφυλῆς ἐποίησεν ἀκάνθας· τουτέστιν, ἀντὶ τοῦ εὐφραίνειν καὶ ἀναπαύειν, ἔτοιμος (64) πρὸς τὸ κατακτείνειν καὶ καταξάλλειν καὶ αἱμάσσειν τοὺς πλησιάζοντας. Τίνα γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν, κατὰ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παραβολὴν; Οὐ μόνον δὲ, οἶμαι, κατὰ τὸ φθονικὸν ἀκάνθας ἐγκαλοῦνται πεποιηθέναι, ἀλλ' ὅτι καταλιπόντες τὸ εἶναι φιλόθεοι, φιλήδονοι μᾶλλον γεγόνασι, καὶ ταῖς μερίμναις τοῦ βίου οἴονεὶ ἀκάνθαις

142. VERS. 2. *Et sepem circumposui, et vallavi, et plantavi vineam Sorech : et ædificavi turrin in medio ejus, et protorcular fodi in ea.* Non admodum cum natura rerum cohæret sententiæ series. Prius enim plantatur vinea, quam valletur : siquidem pedamenta viti sunt auxilio, ad fructus e terra erigendos. Cæteroqui numquid agricola providus, ubi omnia ad primum apparatus attinentia adornavit, tum demum plantare aggreditur? Quocirca primo circumsepit, deinde vallat, postea plantat vineam non qualemcunque, sed *Sorech*, quam vocem Symmachus interpretatur *Electam*. Quænam est igitur sepes, nisi illa utique præcepta quæ ante dedit populo²², quam eum in terram possidendam induceret? Deinde eis a Deo tradita facultas est, qua superarent hostes, ac gentes, quæ illic prius habitaverant, penitus tollerent²³. Quod ipsum vallos appellavit, quod hos **479** sublimes efficerent ac conspicuos, fructus levantes ne caderent, et ne ullo modo ad prædam essent expositi. Secundum hoc sequitur plantatio electorum, utpote qui prodierint ex semine Abraham, Isaac et Jacob, electorum Dei. Turris autem in medio vineæ ædificata, utique est templum in media Judæa collocatum : protorcular vero ipsa est Judæorum synagoga : quandoquidem torcular proprie dicitur Dei Ecclesia, ex cœtu undelibet convocato adornata, cujus gratia Psaltes epilenia cantica cecinit. Quin etiam protorcular²⁴, præparatio est per legem exhibita, et antecedens quædam pietatis exercitatio. Et quidem torcular est, quatenus adducit ad unitatem : protorcular vero, quatenus præparat ad perfectiora. *Expectavi ut faceret uvam : fecit autem spinas.* Conveniebat plantationi huic electæ, tantaque cura exultæ, ut dulces ederet fructus. Enimvero ab Abrahæ filiis Abrahæ opera repetuntur²⁵. Sed pro expectata uva spinas fecit; hoc est, cum exhilarare et recreare debuisset eos qui accedunt, eosdem pungero, lancinare ac cruentare parata est. Quem enim prophetarum non occiderunt, juxta evangelicam parabolam²⁶? Meo quidem judicio non accusantur solum quod spinas fecerint per suam ad cædem proclivitatem, sed quod Deum amare desinentes, voluptatem magis amavere, ac vitæ hujus curis tanquam spinis animum suffocarint²⁷. Quemadmodum

²² Exod. xx, seqq. ²³ Num. xxi, 23. ²⁴ Psal. viii, 1; lxxx, 1. ²⁵ Joan. viii, 39. ²⁶ Matth. xxiii, 37. ²⁷ Luc. viii, 14.

(59) Admonere abs re non fuerit, verbum χαράκωσαι hoc loco sumi pro eo quod est, palis, seu, pedamentis firmioribus vineam alligare. Lege Combesium.

(60) Jure optimo reprehendit Ducæus Tilmannum, qui cum vertere debuisset, in terram possessionis, verterat tamen, in terram promissionis. Et vero vox κατάσχεσις possessionem, non promissionem, significat; nec aliter hoc vocabulum redditur Psalmo ii,

8 : *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.*

(61) Editi, παντὶ, cuivis. At nostri quinque mss., πάντῃ, omnino.

(62) Reg. quartus, δῆλον ἐστι.

(63) Epilenia cantica ea sunt, quæ inter premedas uvas cani solerent.

(64) Veteres quinque libri, ἔτοιμος. Editi, ἔτοιμον.

autem spina non fert uvam, ita nec sarmentum spinas producit. Eam ob rem ait Dominus: *Numquid colligunt de spinis uvas*²⁸? Judæi tamen pro uvis proferunt spinas.

143. VERS. 3. *Et nunc, homo Juda, et habitatores Jerusalem, judicate inter me et inter vineam meam.* Si Domini vinea domus Israel est, et homo Juda novella planta dilecta; quomodo coram vinea adversus vineam lis intenditur? Numquid vult Scriptura ob evidentiam objurgationum atque perspicuitatem, eos adversum se ipsos adhibere judices? Fecit et hoc Nathan adversum David tum, cum eum constituit propriæ iniquitatis judicem²⁹. Illud autem summam ostendit benignitatem, quod Deus cum famulis suis pari conditione in judicium venit. Quin et simul hinc demonstratur justitia, quod qui condemnantur, juris evidentiae ac perspicuitati contradicere non possint. *Judicate, inquit, inter me et vineam meam.* Et dicite quid factum non sit eorum, quæ huic conducere poterant ad proferendos fructus? VERS. 4. *Quid enim, inquit, faciam vineæ meæ, et non feci ei?* Quid non præstiti eorum, quæ mihi ad eam curandam facere me decebat? Nonne pinguis locus est, idemque munitissimus? nonne sepes, nonne valli, annon plantatio perquam eximia, annon turris, annon protorecular adhibita sunt? nonne factum est quidquid quis in medium potest proferre? Cæterum putandum **480** est Scripturam hæc adversum nos etiam dicere: qui ad edendos justitiæ fructus³⁰ vocati, incidimus præ nimio divitiarum studio in tentationem laqueumque et insulas atque noxias cupiditates, quæ demergunt homines in exitium et interitum³¹. *Expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas.* Operæ pretium fuit eandem repetere sententiam. Etenim qui superiore loco pronuntiabat canticum, dicebat: *Expectavi ut faceret uvam*: hic vero eos alloquitur coram quibus judicatur: *Judicate inter me et inter vineam meam.* Nimirum. Ferte judicium de hoc, *Expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas.*

144. VERS. 5. *Nunc autem annuntiabo vobis quia faciam vineæ meæ.* Proprium est ejus quod Deus in homines habet studii, nequaquam silentio pœnas irrogare, sed eas prænuntiare, utpote qui per minas peccatores provocet ad penitentiam: qua agendi ratione usus est erga Ninivitas Jonæ opera³². Nec ta-

²⁸ Matth. vii, 16. ²⁹ II Reg. xii, 5. ³⁰ Jac. iii, 18.

(65) Sic mss. nonnulli. At editi, δὴ.

(66) Veteres quinque libri, ἰσότημον. Editi, ὁμότιμον, eadem plane sententia. Mox editi, ὡς οὐδὲ τῶν. Reg. secundus et duo Colbertini, ὡς οὐδὲ οὐδὲν τῶν. Alii tres mss., ὡς οὐδὲν τῶν.

(67) Ait Combefisius, Basilium sine dubio scripsisse, τῇ ἐπεργασίᾳ, *executioni juris*, non τῇ εὐεργεσίᾳ, uti in libris prius editis legitur. In quo mirari subit, homini cæteroque doctissimo sua ita placuisse, ut lectionem comminisceretur, cum ei in suis codicibus esset ad manum lectio alia, ex qua

τὸν νοῦν συνεπνίγοντο. Ὡσπερ δὲ (65) ἄκανθα σταφυλὴν οὐ φέρει, οὕτως οὐδὲ κληματὶς ἀκάνθας. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος, Μήτι συλλέγουσι, φησὶν, ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλάς; Ἄλλ' ὁμως οἱ Ἰουδαῖοι ποιοῦσιν ἀντὶ σταφυλῶν ἀκάνθας.

143. Καὶ νῦν, ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες Ἰερουσαλήμ, κρίνατε ἐν ἐμοὶ καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου. Εἰ ὁ ἀμπελῶν τοῦ Κυρίου οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἡγαπημένον· πῶς ἐπὶ τοῦ ἀμπελῶνος δικάζεται κατὰ τοῦ ἀμπελῶνος; Ἡ διὰ τὸ ἀναντίρρητον τῶν ἐλέγχων αὐτοῖς βούλεται καθ' ἑαυτῶν δικασταῖς ὁ λόγος χρῆσασθαι; Ὁ καὶ ὁ Νάθαν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ ἐποίησεν, αὐτὸν δικαστὴν καθίσας τοῦ ἰδίου ἀδικήματος. Τὴν δὲ ὑπερβολὴν τῆς φιλάνθρωπίας συνίστησι τὸ εἰς ἰσότημον (66) κρίσιν τὸν Θεὸν τοῖς ἑαυτοῦ οἰκέταις συγκαταβαίνειν. Ὁμοῦ δὲ καὶ τοῦ δικαίου ἀπόδειξιν ἔχει, ὡς οὐδὲ οὐδὲν τῶν καταδικαζομένων ἐχόντων ἀντιλέγειν τῇ ἐναργείᾳ τοῦ δικαίου (67). Κρίνατε, φησὶ, μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ ἀμπελῶνός μου. Καὶ εἶπατε, τί τῶν πρὸς καρπογονίαν αὐτῷ συντελούντων οὐχὶ γεγένηται; Τί γάρ, φησὶ, ποιήσω τῷ ἀμπελῶνί μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; Τί τῶν ἐπιβαλλόντων μοι περὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιμελείας οὐχὶ πεποίηκα; Οὐ τόπος πίων καὶ καρτερὸς ὁ αὐτός; οὐ φρογμός; οὐ χάρακες; οὐ φυτεία εὐγενεστάτη; οὐ πύργος, οὐ προλήνιον; οὐχ ὅτι ἂν εἶπη τις; Ταῦτα μέντοι γε νομιστέον λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ πρὸς ἡμᾶς· οἱ κληθέντες ἐπὶ τῷ ποιεῖν τοὺς καρποὺς τῆς δικαιοσύνης, ὑπὸ φιλοπλουτίας ἐμπίπτομεν εἰς πειρασμόν, καὶ παγίδα, καὶ ἐπιθυμίας ἀνοήτους καὶ βλαβερὰς, αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν. Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Ἐχει τι ἀναγκαῖον ἢ ταυτολογία. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄνω ὁ τὴν ψδὴν ἐπαγγέλλων ἐλεγεν, Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν· ἐνταῦθα δὲ πρὸς τοὺς, ἐφ' ὧν κρίνεται, ποιεῖται (68) τοὺς λόγους· Κρίνατε ἐν ἐμοὶ καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου· τὸ, Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας.

144. Νῦν δὲ ἀναγγελῶ ὑμῖν τί ποιήσω τῷ ἀμπελῶνί μου. Ἴδιον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπίας, τὸ μὴ σιωπῆ τὰς κολάσεις ἐπάγειν, ἀλλὰ προκηρύσσειν διὰ τῶν ἀπειλῶν προκαλουμένου εἰς μετάνοιαν τοὺς ἡμαρτηκότας· ὡς πεποίηκε Νινευίταις διὰ τοῦ Ἰωνᾶ. Καὶ τῷ Ἰσραὴλ ἡμαρτηκότι οὐ σιωπῆ ἐπήγαγε τὸν ἀφανισμόν, ἀλλὰ κινῶν εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἰκσαίαν

³¹ I Tim. vi, 9. ³² Jon. iii, 4.

eadem plane sententia effici posset. Nam in Regiis primo et tertio, quos is, quem dixi, vir eruditissimus contulit, ita scriptum reperitur, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ δικαίου, *juris executioni, juris actioni*. Quid jam sentiam ipse, paucis aperiam. Censeo igitur ex Reg. quarto et ex utroque Colbertino legendum esse, τῇ ἐναργείᾳ τοῦ δικαίου, *juris evidentiae atque perspicuitati*. Quæ scriptura ita apta mihi videtur et huic loco conveniens, ut quemquam, qui eam improbet, repertum iri non putem.

(68) Nostri sex mss., ποιεῖται. Editi, ποιεῖ.

τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα, προεκήρυσσε, λέγων· Καὶ νῦν ἄφες με, καὶ (69) ἐξαλείψω τὸν λαὸν τοῦτον. Παραπλησίως δέ τι καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τῆς κατὰ τὴν συκῆν παραβολῆς μεμαθήκαμεν, τοῦ δεσπότης αὐτῆς λέγοντος τῷ γεωργῷ· Ἴδου τρία ἔτη ἔρχομαι ἐπὶ τὴν συκῆν, ζητῶν καρπὸν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ εὗρισκω (70). Ἐκκοφον αὐτήν. Ἴνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἐρεθίζων μὲν τὸν γεωργὸν εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἐπιμέλειαν, διεγείρων δὲ τὴν ἄκαρπον ψυχὴν εἰς τὸ ποιεῖν τοὺς ἐπιβάλλοντας αὐτῇ καρπούς. Ὁ δὲ λέγομεν, σαφέστερον παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ ἔστιν εὐρεῖν. Ἴδου γὰρ, φησὶ, ὡς ὁ πηλὸς τοῦ κεραμέως, οὕτως ἐστὲ ὑμεῖς ἐν ταῖς χερσὶ μου, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος. Πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος ἢ ἐπὶ βασιλείαν, τοῦ ἐξᾶμαι αὐτοὺς καὶ ἀπολλύειν· καὶ ἐπιστρέψει τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἀπὸ τῶν κακῶν αὐτῶν, καὶ μετανοήσω περὶ τῶν κακῶν, ὧν ἐλογισάμην τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Καὶ πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ ἐπὶ βασιλείαν (71), τοῦ ἀνοικοδομεῖσθαι καὶ τοῦ καταφυτεύεσθαι· καὶ ποιήσουσι τὰ πονηρὰ ἐναντίον μου, τοῦ μὴ ἀκούειν τῆς φωνῆς μου· καὶ μετανοήσω περὶ τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἐλάλησα, τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα δεχόμεθα τὴν πρόβρῃσιν, οὐκ ἀπόφασιν τοῦ πάντως ἐκδησομένου, ἀλλ' ἀπειλὴν ἐπιστροφῆν ἐμποιοῦντος ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Τί οὖν ἐστὶν ἡ ἀπειλεῖ;

145. Ἀφελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν. Καὶ καθελῶ τὸν τοῖχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδὲ μὴ σκαφῆ, καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν ὄσος εἰς χέρσον ἀκανθα. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν. Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἡγαπημένον. Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Ἀναλαβόντες ἴσθινον καὶ καθ' ἕκαστον τῶν ἠπειλημένων ἐξετάσαντες καὶ βασανίσαντες αὐτῶν τὸν νοῦν, ἐρευνήσωμεν μήτι (72) καὶ ἡμῶν ἄπτεται τὰ λεγόμενα· Καθελῶ, φησὶ, τὸν φραγμὸν αὐτοῦ. Ἡροσκήκει μὲν τὰς νομικὰς ἐντολὰς φραγμὸν ὑπονοῆσαι, ἦτοι τὸν Ἰσραὴλ, ἐκ τῆς πρὸς Ἐφρασίους Ἐπιστολῆς τοῦ Μαύλου λέγοντος, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὸν (73) νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Τὸ γὰρ αὐτὸ ἐδόκει καὶ φυλακτήριον εἶναι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ κωλυτικὸν τῆς ἐπιμιξίας καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν λαῶν, διὰ τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ νόμου ἀποκνουμένων εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας. Ὁ οὖν ἐν δόγμασι, τουτέστιν, ἐν θεωρήμασιν ὑψηλοῖς τὴν σαρκίην καὶ

A sed famulum suum ad fundendas pro populo preces excitans, his verbis prædixit: *Et nunc dimitte me, et delebo populum hunc*³³. Rursus simile quiddam in Evangelio etiam per parabolam a ficu sumptam sumus edocti; quippe dominus ejus dicit agricolæ: *Ecce anni tres sunt ex quo venio ad hanc ficum, quærens fructum in ea, et non invenio. Succide illam. Utquid etiam terram occupat*³⁴? Hoc autem dicebat tum ut agricolam incitaret ad eam accurandam, tum ut animam infructuosam ad producendos fructus sibi convenientes exstimularet. Quod autem dicimus, id licuerit manifestius deprehendere apud Jeremiam: *Ecce enim, inquit, sicut lutum signil, sic estis vos in manibus meis, domus Israel, dicit Dominus. Ad summam loquar super gentem aut super regnum, ut auferam illos, et disperdam: et convertetur gens illa a malis suis, et pœnitebit me malorum quæ cogitaveram facere eis. Et ad summam loquar super gentem et super regnum, ad reedificandum et plantandum; et facient mala coram me, non audiendo vocem meam; et pœnitebit me bonorum, quæ locutus fueram, ut facerem eis*³⁵. Ad hunc igitur modum etiam hic accipimus hanc prædictionem, non velut rei certo eventuræ denuntiationem, sed ceu comminationem ejus qui a peccato avocatur. Quid igitur est, quod interminatur?

145. VERS 5-7. *Auferam sepem ejus, et erit, in direptionem. Et diruam maceriam, ejus, et erit in conculcationem. Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur, et crescet in ea tanquam in inculta terra spina. Et nubibus mandabo ne pluant super eam pluviam. Nam vinea Domini domus Israel est, et homo Judo, novella plantatio dilecta. Expectari ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem.* Itaque resumptis expensisque singulis comminationibus, et earum sensu diligenter explorato, perscrutemur utrum quæ dicuntur nos etiam attingant. *Auferam, inquit, sepem ejus.* Par est sepem hanc, præcepta legalia aut Israelem interpretari, juxta Pauli ad Ephesios Epistolam, dicentis: *Ipse est qui medium parietem maceræ solvit, legem mandatorum decretis evacuans*³⁶. Nam idem ille paries medius et Israel custodire, et permistionem conjunctionemque populorum impedire videbatur, quod reformidarent ob grave legis jugum pietatis sermonem excipere. Qui igitur in decretis hoc est, in altis sublimibusque contemplationibus carneam et humilem legalis literæ observationem abrogavit, is medium parietem maceræ solvit, non quod populum suum dereliquit

³³ Exod. xxxii, 10. ³⁴ Luc. xiii, 7. ³⁵ Jerem. xviii, 6-10. ³⁶ Ephes. ii, 14, 15.

(69) Editi, καὶ θυμωθεῖς, et ita quoque apud LXX legitur: sed in nostris sex mss. vox θυμωθεῖς deest.

(70) Veteres tres libri, καὶ οὐχ εὗρισκω. Alii tres, καὶ μὴ εὗρισκων. Statim editi et duo mss., καταργῆ. Alii tres, καταργεῖ.

(71) Codices tres, καὶ ἐπὶ βασιλείαν. Alii duo

cum editis, καὶ βασιλείαν.

(72) Codex unus, μὴ πως. Aliquanto post duo mss., φραγμὸν νοῆσαι. Ibidem nostri sex mss., ἦτοι τόν. Editi, ἦ καὶ τόν.

(73) Reg. quartus, καὶ τόν. Vocula καὶ neque in editis, neque in aliis quatuor mss. legitur.

rit absque circummunitione, sed quod in uno ovili illum incluserit, ut fiat unus grex, unus pastor ³⁷. Nunc igitur scriptura minatur Deum maceriam esse diruturum, id est munimentum omne ab Israele ablaturum. Et fortasse cum per angelos in manu mediatoris dato lex sit ³⁸, ipsam etiam custodiam angelorum terminos Israelis tuentium sublaturum se indicat. Fortassis etiam cum unusquisque nostrum qui habet sanctum angelum castrametantem in circuitu timentium Dominum, in peccatis versatus, intentatæ huic plagæ futurus est obnoxius; et muro privabitur, tutela videlicet sanctarum virtutum, quæ quidem quandiu adfuerint, eos quos ipsæ custodiunt, inexpugnabiles servant. Anima autem omnis quæ hoc præsidio destituitur, objicitur hostibus ad direptionem, hoc est, adversariis virtutibus, et ad conculcationem ejus qui gloria-bundus dicit: *Postquam perambulavi terram, adsum* ³⁹. Tale quiddam et psalmus de vinea dicit: *Utquid destruxisti maceriam ejus* ⁴⁰? Et, *Devastavit eam aper de silva* ⁴¹. Qui enim consilio et virtute angelorum communiti non sunt, ii stolidis absurdisque commotionibus exponuntur, suntque excipiendis porcis idonei ob peccati graveolentiam in ipsis redundantem, cum magis ac magis peccati cœnum commoveant, seseque in eo volent. Aliquid etiam ejusmodi narrat Apostolus: *Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in passiones ignominix, ut faciant ea quæ non conveniunt* ⁴². Hoc est, qui rationis custodiam rejiciunt, ii patent belluinis cogitationibus et dæmonibus improbis, qui ipsis eis auctores sunt impuritatis. Et quidem pertigit ad Israel comminatio tum, cum ob peccatum adversus Dominum admissum traditi gentibus, eisque permissi, facti sunt in direptionem atque in conculcationem hostium.

ἀμαρτίαν ἔκδοτοι τοῖς ἔθνεσιν ἀφεθέντες (76), εἰς διαρπαγὴν ἐγένοντο καὶ καταπάτημα τῶν πολεμίων.

146. Deinde ait: *Et diruam maceriam ejus, et erit in conculcationem*. Collata a se in populum beneficia superius cum recenseret, aiebat: *Sepem circumposui, et ædificavi turrim*: hic vero, *Auferam sepem ejus, et diruam murum*, pro turri, ut puto, dicens murum, quoniam turris muris quatuor inter se per angulos conjunctis constat; ita ut illic altus murorum vineæ ambitus per turrim sit intelligendus, ut inaccessa esset hostibus atque inexpugnabilis. Quin et evertitur murus noster, cum per socordiam ignaviamque reddiderimus nos tutela divinorum dogmatum indignos. Deus quidem justo turris est a **482** facie inimici ⁴³: sed a peccatore ob derelictionem omnis custodia et totius arcis propugnaculum auferitur. *Et dimittam vineam meam,*

³⁷ Joan. x, 16. ³⁸ Galat. iii, 19. ³⁹ Job. i, 7. ⁴⁰ Psal. lxxix, 13. ⁴¹ ibid. 14. ⁴² Rom. i, 28. ⁴³ Psal. lx, 4.

(74) Colb. secundus, περιλαμβάνει.

(75) Editi et unus ms., ἔγκειται. Alii tres, ἔκκειται. Codex alius, κείται.

(76) Nostra editio et Reg. primus, ἀφέντες. Alii quinque mss., ἀφεθέντες.

(77) Editi et tres mss., νοεῖσθαι. Alii tres

ταπεινὴν τοῦ νομικοῦ γράμματος παρατήρησιν καταργήσας, αὐτὸς ἔλυσε τοῦ φραγμοῦ τὸ μεσότοιχον, οὐκ ἀπερίφρακτον καταλιμπάνων τὸν ἑαυτοῦ λαόν, ἀλλὰ μιᾷ περιλαμβάνων (74) αὐτῇ, ἵνα γένηται μία ποιμήν, εἰς ποιμήν. Nūn οὖν ἀπειλεῖ ὁ λόγος καθαιρήσειν τὸν φραγμόν· τουτέστι, πᾶν φυλακτήριον τοῦ Ἰσραὴλ περιαιρήσειν. Καὶ τάχα ἐπειδὴ δι' ἀγγέλων ἐδόθη ὁ νόμος ἐν χειρὶ μεσίτου, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων φυλακὴν, τῶν φρουρούντων τὰ ὅρια τοῦ Ἰσραὴλ, περιαιρήσειν ἀνίσταται. Μήποτε δὲ καὶ ἡμῶν ἕκαστος ἔχων ἀγγέλον ἅγιον τὸν παρεμβάλλοντα κύκλῳ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, ἐν ἀμαρτίαις ἐξετασθεῖς, ὑπόδικος γένηται τῇ ἀπειληθείσῃ πληγῇ, καὶ γυμνωθῇ τοῦ τείχους τῆς ἀπὸ τῶν ἁγίων δυνάμεων ἀσφαλείας· αἴτινες, ὅσον ἂν παρῶσι χρόνον, ἀκαθαιρέτους διασώζουσι τοὺς παρ' αὐτῶν φρουρουμένους. Γυμνωθεῖσα δὲ πᾶσα ψυχὴ τῆς ἀσφαλείας ταύτης, ἔκκειται (75) εἰς διαρπαγὴν τοῖς ἐχθροῖς, τουτέστι ταῖς ἀντικειμέναις ἐνεργεῖαις, καὶ εἰς καταπάτημα τοῦ ἐγκαινωμένου καὶ μέγοντος, ὅτι Ἐμπεριπατήσας τὴν οἰκουμένην πάρειμι. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ ψαλμὸς περὶ ἀμπέλου φησὶν. Ἴνα τί καθεῖλες τὸν φραγμόν αὐτῆς; καὶ, Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὡς ἐκ δρυμοῦ. Οἱ γὰρ μὴ πεφραγμένοι λόγῳ καὶ δυνάμει ἀγγελικῇ, ἔκδοτοι εἰσι τοῖς ἀλόγοις κινήμασι· καὶ διὰ τὴν πλεονάζουσαν ἐν αὐτοῖς τῆς ἀμαρτίας δυσωδίαν, ἐπιτήδειοι εἰσι χοίρων ὑποδοχῆς, ἐπὶ πλεόν τῆς ἀμαρτίας τὸν βόρβορον ἀνακινούντων, καὶ ἐγκαλινδουμένων αὐτῶν. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Καὶ καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας, ποιῆν τὰ μὴ καθήκοντα. Τουτέστιν, οἱ τὴν ἐκ τοῦ λόγου φυλακὴν ἀποβάλλοντες, ἔκδοτοι εἰσι τοῖς βοσκηματώδεσι λογισμοῖς, καὶ πονηροῖς δαιμονίοις τοῖς τὰ ἀκάθαρτα ἐνεργοῦσιν. Ἐπὶ μέντοι τοῦ Ἰσραὴλ ἔφθασεν ἡ ἀπειλή, ὅτε διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον

146. Εἰτά φησι· Καὶ καθελῶ τὸν τοῖχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Ἐν τοῖς ἄνω διηγούμενος τὰς παρ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν λαόν εὐεργεσίας, Φραγμόν, φησὶ, περιέθηκα, καὶ ὑκοδόμησα πύργον· ἐνταῦθα δὲ. Ἀφελῶ τὸν φραγμόν αὐτοῦ, καὶ καθελῶ τὸν τοῖχον, ἀντὶ πύργου, ὡς οἶμαι, τὸν τοῖχον λέγων· ἐπεὶ καὶ ὁ πύργος τέσσαρες εἰσι τοῖχοι κατὰ γωνίας ἀλλήλοις συναπτόμενοι· ὥστε κάκει πύργον νοεῖσθαι (77) τὴν ὑψηλὴν τοῦ ἀμπελῶνος τῶν τοίχων περιβολὴν, πρὸς τὸ ἀνέμβατον αὐτὸν εἶναι καὶ ἀνεπιχείρητον τοῖς ὑπεναντίοις. Καὶ ἡμῶν δὲ τοῖχος καθαιρεῖται, ὅταν ἀναξίους ἑαυτοῦς τῆς ἐκ τῶν θείων δογμάτων φυλακῆς, διὰ ῥαθυμίας ποιήσωμεν. Τῶ μὲν γὰρ δικαίῳ πύργος ἐστὶν ὁ Θεὸς ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ, τοῦ δὲ ἀμαρτωλοῦ (78) διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν

(78) Antiqui sex libri, τοῦ δὲ ἀμαρτωλοῦ. Editi, τῶ δὲ ἀμαρτωλῶ. Statim editi et tres mss., ὀχυρώματος προβολή. Reg. tertius, περιβολή, *castris ambitus*. Reg. quartus cum Colb. primo, προσβολή, minus recte.

περιαιρείται πᾶσα ἀσφάλεια καὶ παντὸς ὀχυρώματος προβολή. Καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδὲ μὴ σκαφῆ. Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι ἡ ἀνεσις τῶν ἀμαρτωλῶν κατὰ ἐγκατάλειψιν γίνεται. Ὡν μὲν γὰρ προνοεῖται, ὁ λόγος φησὶν. Οὐ μὴ σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκαταλείπω (79). Ὡν δ' ἂν παντελῶς ἀπογνῶ, τούτους ἀνέτους ἀφήσει ποιεῖν τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν αὐτῶν, ὡς τῆς παιδευτικῆς ἀνωφελοῦς αὐτοῖς ἐσομένης. Ἀνήσω οὖν, φησὶ, τὸν ἀμπελῶνα. Καὶ τί (80) τὸ ἐντεῦθεν αὐτῷ συμβαῖνον; Οὐ μὴ τμηθῆ, φησὶν, οὐδὲ μὴ σκαφῆ ἔτι. Ὡσπερ γὰρ οἱ τὴν ἀμπελον τέμνοντες, συνέχουσιν αὐτῆς τὴν δύναμιν, ὥστε τεταμιευμένως καὶ σωφρόνως, διὰ τῆς τῶν ἀναγκαίων φορᾶς, προϊέναι· οὕτω καὶ ψυχὴ ἐπίκαμπτομένη ταῖς θλίψεσιν, οἶονεὶ συστέλλεται καὶ ταπεινοῦται· λυσιτελῶς, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν ἐαυτῆς ἐπιμέλειαν ἐπανάγεται, τὸ ἀναγκαῖον καὶ ὠφέλιμον ἐν τοῖς πράγμασιν αἰρουμένη· ἡ δὲ ἀφειθεῖσα ἀνετος, οἶόν τις ἀμπελος ἀτημέλητος, ὑλομανεῖ καὶ ἐκχεῖται περὶ τὰ ἄχρηστα καὶ ἀνωφελῆ, πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ἀπάτην πᾶσαν τὴν τῶν ἔργων ἐπίδειξιν ποιουμένη. Ὁ γὰρ τῶν φθαρτῶν τὴν ἐργασίαν ποιούμενος ὁμοίος ἐστὶν ἀμπέλῳ, ξύλα καὶ φύλλα (81) καὶ ἔλικας ἐκτρεφούσῃ, οἶνον δὲ εὐφροσύνης ποιητικόν, εἰς ἀποθήκας βασιλικὰς ἀποτεθῆναι δυνάμενον, μὴ (82) ποιούσῃ.

147. Ὁ οὖν ἀνεθείς ἀμπελῶν δύο πάσχει δεινά· οὔτε τέμνεται, φησὶν, οὔτε σκάπτεται. Ἐῖρηται τί τὸ μὴ τέμνεσθαι, τουτέστι μὴ κατακονδυλιζέσθαι ταῖς περιστάσεσιν, ἕπερ ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν θλιβομένων οἰκονομεῖται. Σκάπτεται δὲ ὁ πᾶσαν τὴν περιχειμένην (83) αὐτῷ ὕλην διδασκόμενος πρὸς τὴν οἰκίαν ὠφέλειαν λαμβάνειν (84). Οἶον, ἄσκαφος ἐστὶν πλούσιος ὁ τῷ βάρει τῶν γηίνων τὴν ψυχὴν πιεζόμενος· πρὸς ὃν οὔτε ὑετὸς οὐράνιος καταβαίνει· οὐ γὰρ ἐφικνεῖται τῆς ῥίζης, πολλῆς ἐπ' αὐτῆς (85) συμπεφορημένης τῆς ματαιότητος. Ὁ μὲντοι τῷ κατανοκτικῷ λόγῳ ἀποσκευάσασθαι τὸν ὄχλον τῶν γηίνων πραγμάτων καὶ φθαρτῶν διδασκῆς, καὶ ἀναπνεῦσαι μὲν ἀπὸ τῆς συνοχῆς, ἐκκαλύψαι δὲ ἐαυτοῦ τὰ κρυπτά, ἀνατρέψαι δὲ τὰς τῆς πικρίας ῥίζας, καὶ οἶονεὶ ξηρᾶναι διὰ μετανοίας, οὕτως ἐστὶν ὁ σκαφεὶς. Διόπερ καὶ ἡ τῶν ἀκανθῶν χύσις κωλύεται· τουτέστιν, αἱ μέριμναι τοῦ βίου τούτου οὐδεμίαν ἔξουσι χώραν ἐν τῇ ἀνατροπῇ τῶν γηίνων. Ἐτι πρὸς τὸ, μὴ τμηθῆναι, καὶ τὸ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ εἰρημένον παραληπτέον· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργὸς ἐστὶ. Πᾶν κλήμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἶρει αὐτὸ, καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτὸ, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ.

⁴⁴ Jos. I, 5. ⁴⁵ Rom. XIII, 14. ⁴⁶ Joan. XV, 1, 2.

(79) Veteres quinque libri, οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκαταλείπω. Editi, οὐδὲ μὴ σε ἐγκαταλείψω, *neque te derelinquam*.

(80) Reg. quartus, Καὶ τί. Deest τί in vulgatis.

(81) Editi mirifice depravantur, in quibus sic legimus, ξυλαμπέλῳ καὶ φύλλα. At quinque mss., ἀμπέλῳ, ξύλα καὶ φύλλα, optime.

(82) Veteres quinque libri, μὴ. Editi, οὐ.

(83) Editi, παραχειμένην. At quinque mss., περιχειμένην.

A *et non putabitur, neque fodietur*. Liquet inde eorum qui peccant dimissionem fieri per derelictionem. Ait enim Scriptura de iis quibus providet: *Non te deseram, neque te derelinquo*⁴⁴: e contrario de quibus prorsus desperat, hos ad carnis et cogitationum suarum desideria explenda liberos dimittit⁴⁵, quod eis profutura non sit animadversio. *Dimittam igitur, inquit, vineam*. Ecquid ei posthac contingit? *Non, inquit, putabitur, neque fodietur amplius* Quemadmodum enim qui vitem putant, astringunt continentque ejus virtutem, sic ut necessaria profundens, certa temperatione et moderate procedat: ita et anima afflictionibus incurvata, quasi contrahitur, humiliaturque utiliter, et ad curam sui ipsius habendam revocatur, ut quæ in rebus peragendis id quod utile est et conducibile, eligat. E diverso, quæ dimissa est libera, perinde atque vinea quæpiam neglecta eluxuriatur, seque in res vanas et inutiles effundit, atque omnia sua opera ostentat, quo plures in errorem pelliciat. Qui enim opera patrat corruptioni obnoxia, is vineæ consimilis est, ligna, folia et capreolos enutrienti, vinum autem non producenti, quod jucunditatem creet, quodque possit in regalibus apothecis recondi.

147. Vineam igitur derelictam, mala duo patitur: neque putatur, inquit, neque foditur. Dictum est quid sit non putari, hoc est, calamitatibus minime vexari, id quod ad utilitatem eorum qui affliguntur, decernitur. Qui autem omni materia sibi circumposita uti docetur ad suum ipsius commodum, in foditur. Exempli causa, dives cujus anima rerum terrenarum pondere premitur, et ad quem non dilabatur cælestis pluvia, fossus non est. Neque enim imber ob multam vanitatem in anima congestam ad radicem usque pertingit. Quisquis autem ex sermone contritioni faciendæ idoneo didicit terrestrium fluxarumque rerum turbam exuere, ab angustia et a coarctatione respirare, occulta sua detegere, amaritudinis radices evertere ac veluti per pœnitentiam arefacere, is fossus est. Quare et impeditur fusio spinarum et accretio; hoc est, locum nullum habituræ sunt hujus vitæ sollicitudines in terrenorum eversione. Insuper ad explicandum quid sit, *non putari*, assumendum est quoque id quod dictum est in Joannis Evangelio: *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit, et omnem qui fert fructum, purgat eum, ut fructum copiosorem afferat*⁴⁶. Malus

(84) Nostri sex libri veteres, λαμβάνειν. Editi vero, ἀποβάλλειν, *ad suum ipsius commodum materiam abjicere*. Quo autem in libro ita scriptum invenerint typographi Parisienses, nescio: sed certo scio in illis ipsis codicibus, quibus ad editionem suam adornandam usi sunt, etiamnum constanter legi, λαμβάνειν, *ad suum ipsius commodum materia uti*. Ibidem editi, ὁ πλούσιος. Articulus in mss. deest.

(85) Editi, ἐπ' αὐτήν. At quinque mss., ἐπ' αὐτῆς. Aliquanto post tres mss., ἀκανθῶν φύσις.

igitur rei familiaris administrator ait : *Fodere non valeo*⁴⁷, bonus autem ac prudens rei familiaris administrator scite circumfodiet, hoc est, sua omnia emovebit, atque **183** principali suæ vitæ accommodabit. Ostendit nimirum quod quemadmodum terra quæ ab radice solvitur, fit plantæ alimentum, et ea quæ ei incumbit, comprimit illam et degravat : sic et opum exsuperantia divitibus incumbens, eorum animas demergit, alienata vero a possessoribus, et indigentibus distributa, tunc eorum fit propria. Sed ex eo quod neque putata vinea sit, neque fossa, consequens est ut in ea tanquam in terra inculta crescant spinæ. Servator noster eos qui sese hujus vitæ curis ac sollicitudinibus implicant, ait esse terram spinas producentem, quæ quidem excipit verbi fructum, sed illum spinis suffocat⁴⁸. Itaque ingens curarum turba invadit in animam incultam. Eam ob causam ait : *Crescent in ea tanquam in inculta terra spinæ.*

148. Observa autem prophetam superius quidem dixisse : *Exspectavi ut faceret uvam : fecit autem spinas* ; hic vero addidit : *Et crescent.* Etenim magnam quamdam malitiam, et illius fusionem late serpentem indicat Scriptura, per spinarum ascensum acretionemque. Deinde quoniam prava sunt vineæ germina, ab ea tollitur pluvia : quandoquidem ejus, ut par erat, adjumento usa non est. Quare et nos cum occasione nobis a Deo data non ad bonum utimur, nobis adimitur cœleste præsidium. Quod si Israel vinea est, manet inculta, non solum quod Domino non attulerit fructus sibi congruentes, sed quod servos prius ad se missos ceciderit, obruerit lapidibus et occiderit, ac pastremo in ipsum heri filium manus ad necem injecerit⁴⁹. Fuerunt autem spinarum nomine⁵⁰ insignitæ hæ omnes pravæ et injustæ actiones : quæ terræ maledictæ fetus cum sint, jure ac merito nubes in vineam talia profertem non pluere jussæ sunt. Ecquæ tandem nubes, ecquis imber ? Conemur physicis rationibus ad nubes spectantibus ad eorum quæ dicta sunt, intelligentiam pertingere. Est igitur nubes aer crassus ex humidis vaporibus e terra excitatis constans, dein sursum ventis evector, simulatque eorum ope in justum acervum congregatus est, et ex humore sibi insperso gravitas sufficiens accessit, tunc in terram guttatim labitur. Hæc quidem est imbrum natura, qui suam originem trahunt a terra, ac iterum per aera in terram delabuntur. Ejusmodi erant et prophetæ, qui a communi quidem natura oriundi, sed propter animæ puritatem virtute Spiritus

Α Ὁ μὲν οὖν κακὸς οἰκονόμος, σκάπτειν, φησὶν, οὐκ ἰσχύω· ὁ δὲ ἀγαθὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος ἐπιστημόνως περισκάψει· τουτέστιν, ἀνακινήσει πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ τῇ προηγουμένη ἑαυτοῦ (86) ζωῇ προσδουκίωσει· δεικνύς, ὅτι ὡσπερ ἡ γῆ, ἀφισταμένη μὲν τῆς ῥίζης, τροφή τοῦ φυτοῦ γίνεται, ἐπικειμένη δὲ αὐτῇ, θλίβει αὐτὴν καὶ βαρύνει· οὕτω καὶ ἡ τῶν χρημάτων περιβολή, ἐπικειμένη μὲν τοῖς πλουτοῦσι, βυθίζει αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἀλλοτριουμένη δὲ τῶν ἐχόντων εἰς τὴν τῶν δεομένων με-άδοσιν, τότε αὐτῶν οἰκεία γίνεται. Ἀκολουθεῖ δὲ τῷ μὴ τέμνεσθαι, μηδὲ σκάπτεσθαι, τὸ ἀναβαίνειν ὡς εἰς χέρσον ἄκανθαν. Τοὺς ἐνεχομένους ταῖς τοῦ βίου μερίμναις ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἔφησεν εἶναι γῆν ἀκάνθας ἐκρύβουσαν, δεχομένην μὲν τὸν τοῦ λόγου καρπὸν, συμπνίγουσαν δὲ ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν. Εἰς οὖν (87) τὴν ἀγεώργητον φυγὴν πολὺ τὸ πλῆθος τῶν μεριμνῶν. Διὸ φησὶν· Ἀναθήσονται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἄκανθαι.

148. Τήρει δὲ, ὅτι ἄνω μὲν εἶπεν· Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· ἐνταῦθα δὲ προσέθηκε τὸ, καὶ ἀναθήσονται. Μέγεθος γάρ τι (88) τῆς κακίας, καὶ τὴν ἐπὶ πολὺ χύσιν ὁ λόγος ἐμφαίνει διὰ τῆς τῶν ἀκανθῶν ἀναθάσεως. Ἢτα ἐπειδὴ πονηρὰ τῆς ἀμπέλου τὰ βλαστήματα, αἴρεται αὐτῆς ὁ ὑετός· ἐπειδὴ περ οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο τῇ παρ' αὐτοῦ βοηθείᾳ. Ὡστε καὶ ἡμεῖς ὅταν ταῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομέναις ἡμῖν ἀφορμαῖς μὴ εἰς ἀγαθὸν κεχρημένοι ὦμεν, ἀφαιρεῖται ἡμῶν ἡ ἐξ οὐρανοῦ βοήθεια. Εἰ δὲ ἀμπελῶν ὁ Ἰσραήλ, ἀγεώργητος μένει διὰ τὸ μὴ ἀποδιδόναι τοὺς ἐπιβάλλοντας αὐτῷ καρποὺς τῷ δεσπότῃ· ἀλλὰ πρότερον μὲν τοὺς ἀπεσταλμένους δούλους δεῖραι καὶ λιθοβολῆσαι, καὶ ἀποκτεῖναι, ὕστερον δὲ καὶ αὐτῷ τῷ υἱῷ τοῦ δεσπότου τὰς χεῖρας εἰς φόνον ἐπιβαλεῖν. Αὐταὶ (89) δὲ πᾶσαι αἱ πονηραὶ καὶ ἄδικοι πράξεις ἄκανθαί εἰσιν ὀνομασμέναι· διὰ τὸ γῆς κατηραμένης εἶναι βλαστήματα, εἰκότως ἐντολὰς λαμβάνουσιν αἱ νεφέλαι τοῦ μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν τὰ (90) τοιαῦτα ἐκφέροντα ἀμπελῶνα. Τίνες οὖν αἱ νεφέλαι, καὶ τίς ὁ ὄμβρος ; Ἐκ τῆς περὶ νεφῶν φυσιολογίας πειραθῶμεν εἰς ἐννοίαν τῶν εἰρημένων ἐλθεῖν. Ἔστι τοίνυν ἡ νεφέλη ἀῆρ παχύς ἐν τῆς ὑγρᾶς κατὰ γῆν ἀναθυμιάσεως συνιστάμενος, εἴτα μετεωρισθεὶς τοῖς ἀνέμοις, ὅταν λάβῃ παρ' αὐτῶν ἀξιόλογον ἄθροισμα, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνεσπαρμένης αὐτῷ (91) νοτίδος βάρους ἰκανὸν ἐγγένηται, τότε σταγόνας εἰς τὴν γῆν ἀφίησι. Καὶ αὕτη τῶν ὄμβρων ἡ φύσις, ἀπὸ γῆς τὴν ἀρχὴν ἐχόντων, καὶ δι' αἴρος πάλιν ἐπὶ τὴν γῆν φερομένων. Τοιοῦτοι ἦσαν καὶ οἱ προφῆται, ἐκ μὲν τῆς κοινῆς φύσεως

⁴⁷ Luc. xvi, 3. ⁴⁸ Luc. viii, 14. ⁴⁹ Matth. xxi, 35-39. ⁵⁰ Gen. iii, 18.

(86) Veteres quinque libri, ἑαυτοῦ. Editi, αὐτοῦ.

(87) Illa, εἰς οὖν, etc., aut ἑλλειπτικῶς dici, aut trunca esse nemo, ni fallor, homo diffitebitur. Suppleas igitur oportet verbum ἀναβαίνει, aut aliud, quod magis placuerit.

(88) Sic veteres quatuor libri. Editi vero ἐπὶ Statim Reg, tertius, λόγος ἐκφαίνει.

(89) Editi, Αὔται. At quinque mss., αὐταί. Mox editi, αἱ διὰ τό. At in quinque mss. deest αἱ.

(90) Veteres quinque libri, ἐπὶ τὸν τά. Deest τά in excusis.

(91) Editi, αὐτῶν. Antiqui tres libri, αὐτῇ. Alii duo, αὐτῷ, ἀέρι videlicet, melius. Statim sex mss., τὴν ἀφίησι. Editi, ἐνίησι.

ὄρμημένοι, διὰ δὲ καθαρότητα ψυχῆς τῆ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ὑπερυψούμενοι, καὶ λόγων γονίμων σταγόνες ταῖς ψυχαῖς ταῖς ἀγαθαῖς καὶ καρποφόροις ἐνστάζοντες. Τοιοῦτος ἦν Μωϋσῆς, λέγων· Προσδοκᾶσθω ὡς ὑετὸς τὸ ἀπόφθεγμα μου· καὶ πάλιν· Ὡς (92) ὄμβρος ἐπ' ἄγρωστιν, καὶ ὡσεὶ νιφετὸς ἐπὶ χόρτον. Αὗται οὖν αἱ οὐράνιοι δυνάμεις ἐντολὴν λαμβάνουσι τοῦ μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν ἀκανθοφόρον ἀμπελῶνα, τὸν ταῖς ἀκάνθαις ταῖς οἰκείαις στεφανώσαντά μου τὸν Δεσπότην. Διὰ τοῦτο νῦν σιωπὴ ἐστὶ παρὰ τῆ συναγωγῆ ἐκείνη λόγου Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶν ἔτι προφήτης, οὐδὲ ἄρχων, οὔτε ἡγούμενος, ἀλλ' αἰθρία δεινὴ καὶ ἀνέφελος, τῆς πάλαι κατάρως ἐπ' αὐτῆς βεβαιουμένης· ὅτι, Καὶ ἔσται σοι ὁ οὐρανὸς (93) ὑπὲρ κεφαλῆς σου γαλκοῦς, καὶ ἡ γῆ ὑποκάτω σου σιδηρᾶ· καὶ πάλιν· Διψῆ ὁ Κύριος τὸν ὑετὸν τῆς γῆς σου κονιορτὸν, καὶ χουὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβήσεται ἐπὶ σὲ, ἕως ἂν ἐκτριψῇ σε. Οὐκέτι γὰρ αἱ νεφέλαι αἱ πνευματικαί· καὶ οὐκέτι προφήτης, τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου βεβαίας φυλαττομένης· Καὶ αἱ νεφέλαι δὲ βρέχειν λέγωνται· οὐδὲν ἤττον ὁ Κύριός ἐστὶν ὁ βρέχειν. Οὐκ ἐστὶ γὰρ, φησὶν ὁ προφήτης, ὑετίζων ὡσπερ σὺ. Καὶ πάλιν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ εἶρηται· Καὶ βρέξω ἐπὶ πόλιν μίαν, ἐπὶ δὲ πόλιν μίαν οὐ βρέξω· μερὶς μία βραχῆσεται, καὶ μάρτις, ἐφ' ἣν οὐ βρέξω, ξηρανθήσεται· οἰκονομοῦντος τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὴν μερίδα τῶν χειρόνων μὴ βραχῆναι ὑπὲρ τοῦ ξηρανθῆναι ἐν αὐτῇ τὰ τῆς πονηρίας βλαστήματα. Σαρῶς παρέστησε τὸ βούλημα (94) τοῦ λόγου, ὅτι ἀμπελῶνα τὸν Ἰσραὴλ λέγει, περὶ ὃν γενήσεσθαι τὰ ἐπαγγελθέντα καὶ προειρημένα ἠπειλήται.

149. Καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, τεόφυτον ἡγαπημένον. Διηρέθη ἡ προσηγορία τοῦ Ἰακώβ εἰς τὸν Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα, πρότερον μὲν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Σαούλ, μερισθέντος τοῦ λαοῦ εἰς τὸν υἱὸν Σαούλ καὶ τὸν Δαβὶδ· ὕστερον δὲ ἐπὶ τοῦ Ῥοβοᾶμ, ὅτε Ἱεροβοᾶμ ἀπέστησε τὰς δέκα φυλάς υἱὸς Νάβατ, ὅς ἐξῆμαρτε τὸν Ἰσραὴλ. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν διπλῆς ἔτυχε τῆς προσηγορίας. Φαίνεται δὲ ἐκ τῆς τετάρτης τῶν Βασιλειῶν πλείον ἁμαρτῶν (95) ὁ Ἰσραὴλ, διὸ καὶ τάχιον ἠχμαλωτίσθη. Καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ ἐννενηκοντα μὲν καὶ τρεῖς (96) ἡμέραι ἐπὶ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἀριθμοῦνται, τεσσαράκοντα δὲ ἐπὶ τοῦ Ἰούδα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ μὲν ἀκανθοφόρος ἀμπελῶν οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ γίνεται, ὁ δὲ τοῦ Ἰούδα ἄνθρωπος, οὐκέτι ἀμπελῶν, ἀλλὰ νεόφυτον, οὐ κεχερσωμένον, ἀλλ' ἡγαπημένον. Τίς δὲ ὁ

A in sublime erecti, animabus bonis et frugiferis vitalium verborum guttas instillabant. Talis erat Moyses, dicens : *Expectetur ut pluvia, eloquium meum* ⁵¹ ; et rursus : *Quasi imber super gramen, et quasi pluvia nivalis in herbam* ⁵². Præcipitur itaque cælestibus istis virtutibus, ne in vineam spiniferam pluant, quæ Dominum meum suis spinis coronavit. Quare in synagoga illa nunc siletur Dei verbum, nec est amplius propheta, neque princeps, neque dux ⁵³ : sed sudum grave, nubibus nullis obductum : quippe pronuntiata olim adversus eam **ISA** maledictio confirmatur. Nimirum, *Et erit tibi cælum super caput tuum, æneum : et terra sub te ferrea* ⁵⁴. Et rursus : *Det Dominus pluviam terræ tuæ pulverem : et pulvis e cælo descendet super te, quoadusque attriverit te* ⁵⁵. Non enim amplius exstant nubes spirituales : neque amplius reperitur propheta : siquidem firme ac constanter servatur Domini præceptum. Etsi nubes pluere dicuntur, nihilominus tamen qui pluit Dominus est : Non est enim, ait propheta, qui pluat, sicut tu ⁵⁶. Et iterum de persona Dei dictum est : *Et pluam super unam civitatem : super unam autem civitatem non pluam : pars una irrigabitur : et pars, super quam non pluerò, arcescet* ⁵⁷. Sanxit nimirum Deus bonus, ne irrigetur deteriorum pars, ut in ea germina exarescant malitiæ. Perspicue sensum exhibuit dicti hujus, nempe vineam Israel vocari, cui et quæ prænuntiata sunt et prædicta, eventura esse minitatus est.

C 149. *Et homo Juda, novella planta dilecta.* Appellatio Jacob dispertita est in Israel et Judam. Nam primum quidem Davide post Saulis mortem regnante divisus est populus in filium Saulis et ipsum David ⁵⁸ : postea vero sub Roboam, quo tempore Jeroboam filius Nabat, quo auctore peccavit Israel, tribus decem ad defectionem impulit ⁵⁹. Quare etiamnum duplicem sortitur appellationem. Constat autem ex quarto Regnorum libro amplius peccasse Israel, unde citius quoque deductus est in captivitatem. Et in Ezechiele, pro peccatis Israel, nonaginta tres dies numerantur ; pro Judæ vero peccatis, quadraginta ⁶⁰. Quapropter et his spinifera quidem vinea domus Israel est : at Judæ domus, homo, non vinea, sed novella planta, nequaquam D inculta, sed dilecta. Quisnam vero sit homo ille ex

⁵¹ Deut. xxxii, 2. ⁵² ibid. ⁵³ Dan. iii, 38. ⁵⁴ Deut. xxviii, 23. ⁵⁵ ibid. 24. ⁵⁶ Jerem. xiv, 22. ⁵⁷ Amos. iv, 7. ⁵⁸ II Reg. ii, 10. ⁵⁹ III Reg. xii, 20. ⁶⁰ Ezech. iv, 5, 6.

(92) Editi, Ὡσεὶ. At quinque mss., Ὡς. Nec ita multo infra editi et unus ms., αἱ οὐράνιοι. Alii quatuor, αἱ οὐράνιοι.

(93) Apud LXX et in tribus mss. legitur, οὐρανός ὁ. Hoc ipso in loco nostri mss. omnes habent, κεφαλῆς. Editi, κεφαλῆν. Statim duo mss., ὑετὸν αὐτοῦ τῆς.

(94) Libri veteres, τὸ βούλημα. Editi, τὸ βούλευμα.

(95) Editi, ἁμαρτεῖν. At quinque mss., ἁμαρτῶν.

(96) Putare se ait Combefisius, illud, ἐννενηκοντα καὶ τρεῖς. *Nonaginta tres*, mendosum esse, nec a Basilio profectum : cujus nos judicio subscribimus haud inviti : sed ab ipso dissentimus, in eo quod culpam derivet in librarium, nos in ipsum Commentarii scriptorem : quem a Basilio alium esse, ex Præfatione constabit. Hunc Ezechielis locum et docte et copiose interpretans Hieronymus, docet Bibliorum exemplaria multum inter se discrepare : cujus verba cum proluxiora sint, referre nolui ; aed fontem ipsum adeas suadeo.

Juda oriundus, vita florenti præditus ac vere dilectus, facile cognosci potest a quovis, qui talia contemplari noverit: *Exspectavi ut faceret judicium: fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem.* Cum juxta Salomonem, *Cogitationes justorum sint judicia*⁶¹, exigitur a nobis, ut cum judicio faciamus omnia, nihil vero citra judicium. Et quidem vitam sine judicio et inconsiderate actam comitantur iniquitates. Nam qui minime sequitur rectam rationem, nec judicat quid agendum sit, aut non agendum ex data legis regula, is putrat iniquitatem: nec facit justitiam, sed clamoris, tumultusque et confusionis est auctor. Quamobrem quies eorum qui judicantur judicia justa sequitur, cum ea quæ decreta sunt, constanti tranquilloque animo excipiant: contra clamor, tumultusque seditiosus eorum, qui ob injustitiam indignatur, judicia injusta comitatur. Ad hunc autem clamorem quod attinet, Apostolus etiam admonet, dicens: *Omnis clamor et tumultus tollatur a vobis, cum omni malitia*⁶². Est autem et clamor bonus, qualem stans in templo Christus emisit⁶³; quali usus est et David, cum diceret: *Voce mea ad Dominum clamavi*⁶⁴. Nec quidquam est miri, si idem nomen ad res contrarias designandas sit usurpatum, si videlicet modo tumultuosum quidpiam et turbulentum significet, modo vero altam magnamque cælestium dogmatum vocem. Profecto in præsentī dictione clamor cum eo qui a Sodomis et Gomorrha ascendit⁶⁵, affinitatem habet.

150. VERS. 8-10. *Væ, qui conjungunt domum cum domo, et agrum ad agrum admovent, ut a proximo auferant aliquid. Nunquid habitabitis soli super terram? Audita enim sunt hæc in auribus Domini Sabaoth. Nam si fuerint domus multæ; in desertum erunt, magnæ et pulchræ, et non erunt qui habitent in eis. Ubi enim operantur decem juga boum, faciet lagunculam unam. Et qui seminal artabas sex, faciet mensuras tres. Deflentur nunc ii, qui plura concupiscentes, quæ sunt proximerum, resecant; qui neque suis prædiis ruri sitis neque suis facultatibus domi reconditis contenti, sed in agris metandis vicinorum fines invadentes, suosque transgredientes, et interclusas vicinorum domos sibi ascribentes, inexplebili sua avaritia in angustum coacti, in suis sese finibus continere minime possunt: quin et specioso illo prætextu ad exsatiandam suam avaritiam abutuntur,*

⁶¹ Prov. xii, 5. ⁶² Ephes. iv, 31. ⁶³ Joan. vii, 37.

(97) Antiqui sex libri, καὶ ἀληθινῶς. Editi, καὶ ἀληθῶς.

(98) Veteres tres libri, ἀπαιτούμεθα δέ.

(99) Editi eum tribus mss., ἀνομίαν. Alii tres ἁμαρτίαν.

(1) Nostri mss. omnes, θόρυβος στασιαστικός, tumultus seditiosus. Editi, θόρυβος, στασιαστικῶς ἀγανακτούντων, quippe quia tumultuose indignantur.

(2) Veteres sex libri nostri, ἐστὼς ἐν. Editi, στάς. Statim tres mss., Δαβὶδ κέχρηται.

ἐξ Ἰούδα ἀνατείλας ἄνθρωπος, ἀκμάζων τῇ ζωῇ καὶ ἀληθινῶς (97) ὑπάρχων ἀγαπητός, οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν τῷ ἐπισταμένῳ τὰ τοιαῦτα θεωρεῖν. Ἐμείνα ἵνα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Ἐπεὶ περ, κατὰ τὸν Σολομῶντα, Λογισμοὶ δικαίων κρίματα· ἀπαιτούμεθα (98) πάντα κρίσει ποιεῖν, καὶ μηδὲν ἀκρίτως. Ἐπεταί μέντοι τῇ ἀκρίτῳ καὶ ἀνεξετάστῳ ζωῇ τὰ ἄνομα. Ὁ γὰρ μὴ ἐπόμενος τῷ ὀρθῷ λόγῳ, μηδὲ κρίνων τὸ πρακτέον, καὶ μὴ κατὰ τὸν δεδομένον ἐκ τοῦ νόμου κανόνα, ἀνομίαν (99) ποιεῖ, καὶ οὐ δικαιοσύνης ἐστὶν ἐργάτης, ἀλλὰ κραυγῆς καὶ θορύβου καὶ συγχύσεως αἴτιος. Διότι τοῖς μὲν δικαίοις κρίμασιν ἡ ἡσυχία τῶν κρινομένων ἀκολουθεῖ, εὐσταθῶς καταδεχομένων τὰ ὀριζόμενα· τοῖς δὲ ἀδίκοις κραυγὴ καὶ θόρυβος στασιαστικός, ἀγανακτούντων (1) ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ. Περὶ δὲ τῆς κραυγῆς ταύτης καὶ ὁ Ἀπόστολος παραινεῖ, λέγων· Πᾶσα κραυγὴ καὶ θόρυβος ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν, σὺν πάσῃ κακίᾳ. Ἔστι δὲ τις καὶ κραυγὴ ἀστεία, ἣν ὁ Κύριος ἐστὼς ἐν (2) τῷ ἱερῷ ἔκραξεν· ἡ καὶ Δαβὶδ ἐκέχρητο, λέγων· Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα. Καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, τὸ αὐτὸ ὄνομα ἐπὶ τῶν ἐναντίων τετάχθαι, καὶ σημαίνει νῦν μὲν τὸ ταραχῶδες καὶ σεσοθημένον, νῦν δὲ τὸ μεγαλόφωνον καὶ μεγαλοφυῆς τῶν οὐρανίων δογμάτων. Ἐπὶ μέντοι τῆς παρούσης λέξεως, ἡ κραυγὴ συγγενῆς ἐστὶ τῇ ἀπὸ Σοδόμων καὶ Γομόρρας ἀναβαινούσῃ.

150. Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἶκλον πρὸς οἶκλον, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τὸν πλησίον ἀφέλωνται τι. Μὴ οἰκήσεται μόνος ἐπὶ τῆς γῆς Ἡκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα. Ἐὰν γὰρ γένωνται οἰκίαι πολλοὶ, εἰς ἔρημον ἔσονται, μεγάλαι (3) καὶ καλαὶ, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐταῖς. Οὐ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσει κεράμιον ἓν. Καὶ ὁ σπείρων ἀρτάβας ἕξ, ποιήσει μέτρα τρία. Ταλανίζονται νῦν οἱ διὰ τὴν τοῦ πλείονος ἐπιθυμίαν τὰ τῶν πλησίον παρατεμνόμενοι (4), καὶ μήτε ἐν ἀγροῖς ταῖς οἰκείαις ἀρκούμενοι κτήσεσι, μήδε ἐν ταῖς οἰκήσεσιν ἀρκούμενοι τοῖς (5) ἑαυτῶν, ἀλλὰ παρορίζοντες μὲν τοὺς πέλας ἐν τῇ γεωργουμένῃ, προσπεριβαλλόμενοι δὲ τὰ τῶν γειτόνων οἰκήματα, ὑπὸ τῆς οἰκείας πλεονεξίας στενοχωρούμενοι, καὶ μένειν ἐν τοῖς οἰκείαις ὄροις οὐκ ἀνεχόμενοι, ἀλλ' εὐλόγῳ δὴ ταύτῃ κατακε-

⁶⁴ Psal. cxli, 2. ⁶⁵ Gen. xix, 13.

(3) Colbertinus primus, ἔσονται οἰκίαι μεγάλαι. Illud, quod mox sequitur, ποιήσει κεράμιον ἓν, interpretans Hieronymus, ita scribit: *Pro laguncula, quam soli LXX transtulerunt: omnes alii datum interpretati sunt... In sterilitate ergo nimia quæ sequetur captivitatem, decem jugera vinearum facient datum, id est, tres amphoras.*

(4) Regii duo, περιτεμνόμενοι.

(5) Editi, ταῖς. At mss. nostri omnes, τοῖς: ubi arbitramur suppleri debere illud, ὑπάρχουσι, suis facultatibus.

χρημενοι προφάσει πρὸς τὴν ἄμετρον φιλονημο-
σύνην, τῷ (6) δοκεῖν προσεχῆ καὶ συνημμένα εἶναι
τὰ τῶν γειτόνων. Πρὸς οὓς ἐλεγκτικώτατα ὁ λόγος
ἀπήντησεν, εἰπὼν· Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς
γῆς; Εἰ γὰρ ὅτι γείτων ὁ τὴν ἔχομένην γῆν γεωρ-
γῶν ἀφαιρεθῆναι δίκαιος, δηλονότι, τούτου ἐκβλη-
θέντος, ἕτερός σοι πάλιν γείτων ἀναφανήσεται, καὶ
τὸ αὐτό σοι (7) πάλιν καὶ πρὸς ἐκεῖνον λέγειν ἡ πλεο-
νεκτικὴ καρδία ὑποβάλλει, εὐλογον ὑποδεικνύουσα (8)
εἶναι σεαυτοῦ ποιήσασθαι τὰ πλησιόχωρα. Ὅταν δὲ
κάκεϊνος γυμνωθεὶς ἀπέλθῃ τῶν ἰδίων, καὶ γέ-
νηται μέρος τῆς σῆς στήσεως ἢ τοῦ τρίτου χώρα·
πάλιν ἄλλος γείτων, ἄλλαι σπουδαί, ἀποδιῶξαι μὲν
τῶν ὑπαρχόντων ἐκεῖνον, ἑαυτοῦ δὲ ποιήσασθαι τὰ
τοῦ τετάρτου γείτονος. Τίς οὖν ἔσται σοι ὄρος τῆς
ἐπιθυμίας τοῦ πλείονος; Ὅρι γὰρ ἔοικεν ἡ πλεον-
εκτικὴ καρδία, διὰ τῆς καιομένης ὕλης πορευομένη, B
καὶ τὰ μὲν φθείροντι, τὰ δὲ ἐπερχομένη. Ἦπου κα-
θάπερ τοῦ ἐμπρησμοῦ σβέσις γίνεται ἡ ἀπορία τῆς
ὕλης, οὕτω καὶ τὴν πλεονεκτικὴν καρδίαν καὶ τὸν
ἀπλήρωτον ὀφθαλμὸν ἐκεῖνο ἴσθησι μόνον, τὸ μηδένα
ἔχειν τὸν συνοριζόμενον τοῖς κτήμασι. Πόρρωθεν οὖν
ἰώμενος ὁ λόγος τὸ πάθος, οἶονεὶ ἐπ' ἄδων τῆ φιλοκτημονί
ψυχῆ, ταῦτά φησι· Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς;
remedium eminus afferens, animum divitiarum cupidum veluti carmine demulcens, profert isthæc:
Nunquid habitabilis soli super terram?

151. Εἰ γὰρ ἐπιθυμεῖς τῶν τοῦ γείτονος, γείτων δὲ σοι
πάντως οὐ λείπει· ἀνάγκη σε δηλονότι ἐπὶ τὰ ἔσχατα
φθάσαι τῆς καθ' ἑμᾶς οἰκουμένης. Εἰ δὲ τοῦτο ἀμή-
χανον, ἀπὸ τῆς πρώτης ἐννοίας παῦσον σεαυτοῦ τὴν
πρὸς τὸ κακὸν ὀρμήν, ὦ ἄνθρωπε, ἀρκοῦμενος οἷς
παρέλαβες, ἐπιμένων οἷς ἔχεις, εἰδὼς, ὅτι καὶ μεγέθη C
οἰκιῶν, διὰ τὸ ἐξ ἀδικίας συστήναι, ἔρημά ἐστι τῶν
οἰκητόρων, καὶ πλῆθος χώρας (9), ἐκ πλεονεξίας πε-
ριβληθὲν, ἄγονον πολλάκις τῶν καρπῶν ἀπεδείχθη.
Προλαμβάνει γὰρ πολλάκις τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἡ
θεία δίκη, καὶ ἤδη τὰς ἀδίκως πεπορισμένας οἰκίας,
εἰς ἄχρηστον περίστησιν (10), ἀπὸ τῆς πολυανθρώ-
που οἰκήσεως καὶ τῆς λαμπρᾶς εὐθηνίας, ἐρήμους
τῶν οἰκητόρων ποιοῦσα. Πολλάκις γοῦν (11) ἐγνωμεν
ὄλα γένη ἄρδην ἀφανισθέντα, ὡς ἀπορία τῶν διαδεχο-
μένων καταρρύθηναι πρὸς γῆν τὰς μεγαλοφυεῖς καὶ
ὑπερηφάνους τῶν οἰκημάτων κατασκευάς. Ἀλλὰ καὶ
δοιοι μετὰ παρορισμοῦ τῶν πλησίον τοὺς ὄρους τῶν
οἰκείων κτήσεων ὑπερεξέτειναν, διὰ τὸ ἀπὸ στενα-
γμοῦ τῶν ἡδικημένων συμπεπορίσθαι τὰς κτήσεις,
πάντως ἀλλότριον τῆς θείας ἀπεδείχθησαν εὐλογίας·
ὥστε ἔνθα δέκα ζεύγη βοῶν εἰργάσατο, μόγις κερά-
μιον ἐν τρυγηθῆναι (12)· καὶ ἔνθα ἐξ ἀρτάβαι κατ-
εσπάρησαν, τρία μέτρα συνάγεσθαι τῶν καρπῶν, ἀπερ
ἐστὶ πολλοστημόριον τῶν σπερμάτων.

(6) Veteres quinque libri, τό. Editi et Colb. pri-
mus, τῷ.

(7) Editi, καὶ τοῦτό σοι. At nostri sex mss., καὶ τὸ
αὐτό σοι.

(8) Veteres quinque libri, ὑποδεικνύουσα. Editi cum
Reg. tertio, ὑποδεικνύουσα. Hoc ipso in loco sex
mss., ποιήσασθαι. Editi, ποιῆσαι. Statim sex mss.,
ἀπέλθῃ. Editi, ἀπελασθῆ, pro ἀπελαθῆ, *ejectus
est.*

A quod vicinorum prædia utpote contigua, et suis
conjuncta, sui ipsorum juris esse videantur. Quibus
Scriptura obsistit verbis perquam objurgatoriis, cum
ait: *Nunquid habitabilis soli super terram?* Si enim
a vicino terram quam colit, ideo æquum est auferri,
quod tibi contigua sit: profecto, eo ejecto, compe-
rietur rursus alter tibi vicinus esse. Atque denuo
avarum cor tibi suggeret, ut hoc idem etiam adver-
sus illum dicas: suadet scilicet, fore, ut fiat aliquid
rationi consonum, si tibi terram finitimam vindices,
Postquam autem abierit ille, bonis suis spoliatus,
et tertii ager possessionis tuæ partem effecerit: ite-
rum adest vicinus alius: jam nascuntur aliæ curæ,
quomodo illum quidem a suis prædiis abigas, ac
quarti hujus finitimi bona tibi assumas. Quem ergo
finem huic tuæ cupiditati plura habendi imposi-
turus es? Etenim cor avarum igni consimile esse
videtur per accensam materiam evaganti, alia qui-
dem depascenti et corrumpenti; in alia vero invo-
lanti ac iusilienti. Profecto sicut materiæ inopia
incendium extinguit: ita et cor immodica cupi-
ditate acquirendi flagrans, oculusque inexplebilis eo
duntaxat coceretur, quod neminem habeat suis pos-
sessionibus confinem. Itaque Scriptura morbo huic

151. Etenim si quæ sunt vicini concupiscas, vi-
cinus autem non sit utique tibi defuturus; necesse
486 omnino fuerit ut ad terræ hujus nostræ habi-
tabilis extrema pertingas. Quod si id fieri non potest,
tuam ipsius ad malum proclivitatem, priori tuo con-
silia fotam reprime, o homo, iis quæ accepisti.
contentus, iis quæ possides, immorans: præsertim
cum noveris magnas illas ædes, quod per injusti-
tiam constructæ sunt, destitui habitatoribus; am-
plamque regionem, quæ ex avaritia circumjaceat,
infructuosam non raro ostendi. Nam justitia divina
sæpe futurum illud judicium anticipat, jamque do-
mos inique comparatas nullius frugis reddit, et licet
prius ab habitatoribus multis frequentarentur, splen-
didaque opum copia replerentur, desertas inhospita-
tasque efficit. Novimus sane integras familias non
raro fuisse penitus e medio sublatas, ita ut defi-
cientibus successoribus, in terram ruerent magni-
ficæ illæ ac superbæ ædificiorum structuræ. Imo
etiam quicumque usurpatis proximorum agris, limi-
tes possessionum suarum plus æquo extenderunt,
eo quod possessiones illæ non sine gemitibus eo-
rum qui injuria afficiebantur, fuerant acquisitæ,
facti sunt omnino a divina benedictione alieni. Unde
ubi decem boum juga araverant, vix laguncula

(9) Veteres sex libri, χώρας. Editi, ἀγρῶν, paulo
melius, sed sine ulla auctoritate.

(10) Nostri sex mss., περίστησιν. Editi, περι-
στῶσα.

(11) Editi, οὖν. At sex mss., γοῦν.

(12) Ubi in editis legitur, τρυγηθήσεται, in nostris
sex veteribus libris scribitur, τρυγηθῆναι. Aliquan-
to post nostri sex mss., ἔχει μὲν οὖν. Deest οὖν in
vulgatis.

una vindemiabitur, et ubi sex artabæ fuerant seminatæ, vix tres fructuum mensuræ colligentur: quæ seminum pars est minima.

152. Et quidem sententia isthæc ex se multum A habet utilitatis. Sed quivis, si studiosus est et laborum patiens, ex hac propheta juxta mysticum et reconditum sensum considerata emolumentum majus percipere potest. Etenim per uniuscujusque domum dogmata actionesque possunt intelligi ob densum adunatumque artificium, quod in opinionibus de unoquoque dogmate habitis reperitur. Eam ob causam, quemadmodum in domo fundamentum reliquæ structuræ supponitur: ita et in dogmatibus quædam bases sunt ac principia prima, quibus innixi dogmata sua disseminant; et quæ sequuntur, ordine et conjunctim principiis primis connectunt. Quicumque igitur fidei dogma, quod pro fundamento ac principio habet Dominum nostrum Jesum Christum, cum dogmatibus alienis et a pietate remotis consociant, ii sunt qui per Scripturam desententur ceu rem indecoram peragentes, quippe qui domum domui jungant. Quod enim pietatis dogmata domus appellata sint, Dominus ipse per parabolam nos edocuit, dicens: *Omnis qui audit verba hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram* ⁶⁶. Sed et Paulus nos in priore ad Corinthios Epistola docere videtur, quemlibet eorum qui Christum **487** crediderunt, sibi ipsi ædificare domum. *Fundamentum enim aliud, inquit, nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Jesus Christus. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam* ⁶⁷. Quoniam autem ex iis, qui dogmata concinnant, alii quidem risu et ludibrio digna sentientes rem ædificant veluti ludicram et deridiculam, alii vero honestiores, res serias ac laudabiles struunt: Michæas domos eorum qui ridiculos se præbent, demolens, ait: *Qui in Geth, ne magnificemini: et qui in Acarim, nolite reædificare ex domo in derisum vestrum* ⁶⁸. Et rursus ille ipse pravos doctores increpans, dicit: *Audite nunc hæc, duces domus Jacob, et reliqui domus Israel: qui abominamini iudicium, et omnia recta pervertitis: qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitatibus* ⁶⁹. Quisquis enim dogmata aliena comminiscitur, ædificat Sion, hoc est, suam ipsius speculam, in sanguinibus: et qui constituit

152. Ἐχει μὲν οὖν πολὺ καὶ αὐτόθεν τὸ ὠφέλιμον ἢ λέξις· δυνατόν δὲ τῷ φιλοπόνῳ κατὰ ἀναγωγὴν ἐπὶ πλεῖον ἄγειν τὸ ἀπὸ τῆς προφητείας χρήσιμον. Δύναται γὰρ οἰκία ἐκάστου νοεῖσθαι τὰ δόγματα καὶ αἱ πράξεις, διὰ τὸ πυκνὸν καὶ ἠνωμένον τῆς ἐν τοῖς νοήμασι κατασκευῆς, περὶ ἐκάστου δόγματος. Διότι (13), ὡσπερ ἐν οἰκίᾳ θεμέλιος ὑπόκειται τῇ λοιπῇ κατασκευῇ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν δογμάτων ὑποθέσεις τινές εἰσι καὶ πρῶται ἀρχαί, οἷς ἐπερειδόμενοι δογματίζουσι, τὰ ἐφεξῆς ἀκολουθῶς καὶ συναφῶς ταῖς πρῶταις ἀρχαῖς συνυφαίνοντες. Ὅσοι οὖν τὸ τῆς πίστεως δόγμα, ὑπερ ἔχει θεμέλιον καὶ ἀρχὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δόγμασιν ἀλλοτρίοις καὶ ξένοις τῆς θεοσεβείας ἐπισυνάπτουσιν, οὗτοι εἰσιν οὓς ὁ λόγος ὀδύρεται παρὰ τὸ καθῆκον ποιῶντας, ἐν τῷ συνάπτειν οἰκίαν (14) πρὸς οἰκίαν. Ὅτι γὰρ οἰκία τὰ τῆς θεοσεβείας ὠνόμασται δόγματα, αὐτὸς ὁ Κύριος διὰ τῆς παραβολῆς ἡμᾶς ἐδίδαξε, λέγων ὅτι, Πᾶς ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους (15) τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτούς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ὑποδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν. Ἔοικε δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ διδάσκειν ἡμᾶς, ὅτι ἕκαστος ἑαυτῷ οἰκίαν οἰκοδομεῖ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων. Θεμέλιον γὰρ, φησὶν, ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι, παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. Εἰ δὲ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον (16), λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην. Ἐπειδὴ δὲ τῶν κατασκευαζόντων τὰ δόγματα οἱ μὲν γέλωτος καὶ χλεύης ἄξια φρονῶντες, οἶονεὶ γέλωτα οἰκοδομοῦσιν· οἱ δὲ ἀστειότεροι, σπουδαῖα κατασκευάζουσιν· ὁ Μιχαῖας καθαιρῶν τὰ οὐκῆματα (17) τῶν καταγελάστων, Οἱ ἐν Γέθ, φησὶ, μὴ μεγαλύνεσθε· καὶ οἱ ἐν Ἀκαρῖμ, μὴ ἀνοικοδομεῖτε ἐξ οἴκου κατὰ γέλωτα ὑμῶν. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐπιπλήττων μοχθηροῖς διδασκάλοις, φησὶν· Ἀκούσατε δὴ ταῦτα, οἱ ἡγούμενοι οἴκου Ἰακώβ, καὶ οἱ κατάλοιποι οἴκου Ἰσραὴλ, οἱ βδελυσσόμενοι κρίμα, καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες, οἱ οἰκοδομοῦντες Σιών ἐν αἵμασι, καὶ Ἱερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις. Πᾶς (18) γὰρ ὁ τὰ ἀλλότρια κατασκευάζων δόγματα, οἰκοδομεῖ τὴν Σιών, τούτεστι τὸ ἑαυτοῦ σκοπευτήριον, ἐν αἵμασι· καὶ ὁ συνιστὰς ἐκκλησίαν πονηρουμένων, οἰκοδομεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις. Εἰ οὖν

⁶⁶ Matth. vii, 24. ⁶⁷ I Cor. iii, 11, 12. ⁶⁸ Mich. i, 10. ⁶⁹ Mich. iii, 9, 10.

(13) Editi, Καὶ διότι. Deest καὶ in utroque Combesii. et in aliis quatuor codicibus. Nec ita multo post editi, αἱ ἀρχαί. Illud, αἱ, neque in Combesisianis, neque in nostris mss. legitur. Hoc ipso in loco excusi, αἷς ἐπερειδόμενοι. At nostri sex mss., οἷς, δόγμασι videlicet.

(14) Editi, οἰκίαν· ὅτι. At libri veteres uti in contextu.

(15) Antiquus Combesisii codex, λόγους καὶ. Ejusdem codex recentior et alii quidam cum editis omittunt καὶ.

(16) Veteres aliquot libri, χρυσόν, ἄργυριον.

(17) Editi et duo mss., καθαιρῶν τὰ οὐκῆματα *fastum et arrogantiam cohibens*. Alii tres mss., καθαιρῶν τὰ οὐκῆματα, *fastum et arrogantiam mundans*. Alter, καθορῶν τὰ οὐκῆματα, *fastum et arrogantiam influens*. Quæ omnia quin viliosa sint, dubitari vix potest. Malumus igitur sequi Colbertinum primum, qui, ut verum fateamur, non prima quidem manu, sed antiqua tamen habet, καθαιρῶν τὰ οὐκῆματα, *demolens domos*. Combesisius, conjectura duntaxat ductus, ita legendum jam judicaverat.

(18) Libri veteres, Πᾶς. Nostra editio, Ὁ πῶς.

δύο ἔστιν εἶδη οἰκοδομῶν (19)· τὸ μὲν ἀγαθὸν, τὸ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦ Χριστοῦ· τὸ δὲ ἕτερον φαῦλον, ὃ καὶ καταγέλαστόν ἐστι καὶ ἀπωλείας αἴτιον (20), εἰκότως ὁ λόγος ταλανίζει τοὺς τὴν ἀγαθὴν οἰκίαν τῇ φαυλοτέρᾳ συνάπτοντας, καὶ οἶονεὶ μίγνύντας τὰ ἄμικτα. Ἐπιστήσεις δὲ, μήποτε πάντες ἄνθρωποι, ὃ τι ποτ' οὖν περὶ ἀληθείας δογματίζοντες, ὑγιέσι τισὶ καὶ ἀληθέσι τοῖς προκατειλημμένοις κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας καὶ ἐνεσπαρμένοις ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, καλὴν ἔχοντες οἰκίαν, ὅταν σφαλλόμενοι τῆς ἀληθείας, ἀλλότρια τῆς θείας διδασκαλίας ἐκ τῆς ἕξωθεν ἀπάτης ἐπεισάγωσιν, οἷον οἰκίᾳ καλῇ συναπτουσιν οἰκίαν τὴν χειρόν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὸν περὶ τῆς οἰκίας λόγον.

rens promunt, animadvertas, inquam, num veluti domui pulchræ deterio- rem adjungant. Et hæc quidem dicta sunt de domus vocabulo.

153. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἅγιος οὐ μόνον Θεοῦ ἐστὶν οἰκοδομή, ἀλλὰ καὶ Θεοῦ γεώργιον, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος φησὶ· καὶ ἡ αὐτὴ ψυχὴ (21) τεθεμελιώται ὡς οἰκία, καὶ ἐρρίζωται ὡς φυτὸν (Ἐν ἀγάπῃ γὰρ, φησὶν, ἐρρίζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι)· φέρε καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὸν ἀγρὸν προσεγγισμοῦ διαλάβωμεν, ὃν οἱ φαῦλως ποιοῦντες καὶ ἐσφαλμένως, τῇ ἐγκειμένη κατακρίσει ὑπόδιχοι γίνονται. Ὅσα οὖν περὶ γεωργίας εἴρηται, ὡς συγγενῇ τοῖς προκειμένοις συνεξετάσωμεν. Ἔστι μὲν οὖν ἀστεία φυτεία, ἡ κατὰ τὸν Σολομῶντα λέγοντα. Ἐφύτευσά μοι ἀμπελῶνα, ἐποίησά μοι κήπους κπὶ παραδείσους, καὶ ἐφύτευσά ἐν αὐτοῖς ξύλον πᾶν καρποῦ. Ἔστι δὲ τις φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ οὐράνιος Πατήρ, ἥτις καὶ ἐκριζοῦται κατὰ τὴν ἀπειλήν τοῦ Κυρίου. Αὕτη δὲ ἡ φυτεία ἐκ (22) φυτοῦ Σοδόμων τὴν ἀμπελον ἔχει, καὶ τὴν κληματίδα ἐκ Γομόρρας, καὶ σφραφυλὴν χολῆς γεωργεῖ, καὶ βότρυον πικρίας φέρει τοῖς κεκτημένοις. Θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίγων ἀνίατος (23). Ὁ οὖν καταφυτεύσας τὸ ἑαυτοῦ ἡγεμονικὸν πάσῃ καρποφορίᾳ πνευματικῇ, καὶ τοῖς ἐκ φύσεως ἐρρίζωθεῖσιν αὐτῷ πρὸς ἐπίδειξιν καρπῶν δικαιοσύνης παρὰ τοῦ κτίσαντος ἐπιδαλῶν τὰ ἐκ τοῦ πονηροῦ γεωργοῦ, οὗτός ἐστιν ὁ διὰ τὸν ἀπηγορευμένον προσεγγισμὸν ἀγροῦ πρὸς ἀγρὸν ὑπὸ τοῦ λόγου ταλανιζόμενος. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπειλεῖ αὐτῷ τὴν ἀφορίαν, ὡς μὴ ἐξοίσοντος ἀναλογοῦντα τῇ διδασκαλίᾳ τῇ περὶ αὐτὸν τὰ τῶν καρπῶν ἐπιδείγματα. Οὗ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσει κεράμιον ἓν. Ἡ μὲν λέξις τὴν ἐγγώριον συνήθειαν λέγει τῶν κατὰ τὴν Φοινίκην διὰ βοῶν ἀροτριῶντων τὴν ἀμπελον· ὁ δὲ λόγος ἐνδείκνυται περὶ τῶν ἐπαμφοτέριστων, καὶ τῶν ἐναντίων δογμάτων ἐφαπτομένων, καὶ συναπτόντων πρὸς ἀλληλα, ὧν ἄκαρποι εἰσιν αἱ ψυχαί.

alterum alteri connectunt: quorum animæ infructuosæ sunt ac steriles.

154. Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι τὸ (24) πρῶι, καὶ τὸ

A ecclesiam maligne agentium, ille exstruit Jerusalem in injustiis. Itaque siduo sunt ædificiorum genera: alterum quidem bonum, in petra et in Christi fundamento stabilitum, alterum vero malum, et irrisionem afferat et perniciem, jure optimo eos luget Scriptura, qui domum bonam cum deteriore conjungunt, et quo lammodo quæ non possunt permisceri, permiscent. Velim autem animadvertas, num omnes homines qualiacunque de veritate dogmata tradiderint, ex cogitationibus quibusdam sanis et veris, iisque juxta communes notiones præconceptis, sibi- que ab opifice rerum inspersis, domum pulchram habentes, cum a veritate aberrantes ex errore externo aliquid a divina doctrina alienum et abhor-

rens promunt, animadvertas, inquam, num veluti domui pulchræ deterio- rem adjungant. Et hæc quidem dicta sunt de domus vocabulo.

B 153. Quoniam autem sanctus non Dei solum ædificatio est, sed Dei etiam agricultura, uti beatus Paulus ait⁷⁰; et quoniam eadem anima fundata est ceu domus, ac radicata tanquam planta (*In charitate enim, inquit, radicati et fundati*⁷¹): agedum etiam de agri ad agrum admotione disseramus; quam qui malitiose et cum errore præstant, subjectæ multæ fiunt obnoxii. Quæcunque igitur de agricolatione sunt dicta, utpote iis quæ ad manum sunt confinia, simul excutiamus. Sane elegans est et proba plantatio, illa scilicet Salomonis, qui ait: *Plantavi mihi vineam: feci mihi hortos et pomaria, et plantavi in eis lignum omne fructus*⁷². Contra, plantatio quædam est, quam non plantavit Pater cœlestis, quæ et eradicatur, juxta Domini comminationem⁷³. Hæc autem plantatio habet vitem ex Sodomorum plantario consitam, et palmitem ex Gomorrhæa exportatum; profert itidem uvam fellis, atque suis possessoribus racemum edit amaritudinis. *Furor draconum vinum eorum, 488 et furor aspidum insanabilis*⁷⁴. Qui igitur mentem suam omni plantatione fructus omnis generis ferenti, eaque spiritali consevit, atque in facultates naturales, quæ in ipso a Conditore ad fructus justitiæ proferendos radicatæ sunt, injecit nequissimi agricolæ semina, hic ipse est, qui ob interdictam agri ad agrum admotionem miser a Scriptura prædicatur. Quapropter ei etiam interminatur sterilitatem, ut qui fructuum specimina doctrinæ sibi traditæ convenientia editurus non sit. *Ubi enim arant decem juga boum, faciet lagunculam unam*. Littera quidem patriam Phœnicum consuetudinem docet, qui cum bobus arant vineam; sensus vero eos indicat, qui in utramque propendent patrem, ac contraria amplectuntur dogmata, et

154. VERS. 11, 12. *Væ iis qui mane surgunt, et sice-*

⁷⁰ I Cor. III, 9. ⁷¹ Ephes. III, 17. ⁷² Eccle. II, 4. 5.

⁷³ Matth. xv, 13. ⁷⁴ Deut. xxxii, 33.

(19) Codices quinque. οἰκοδομῶν. Editi vero et Reg. primus, οἰκοδομιῶν.

(20) Editi et Reg. primus, ἄξιον, *excidio dignum*. Alii quinque mss., αἴτιον, *afferens perniciem*.

(21) Editi, ψυχὴ καὶ. Particula καὶ in mss. non

invenitur.

(22) Editi, ἐκ τοῦ. At sex mss., ἐκ.

(23) Veteres sex libri, ἀνίατος. Editi, ἀνίατον, *res est insanabilis*.

(24) Antiqui duo libri, τῷ.

ram persequuntur, qui exspectant vesperam: vinum enim comburet eos. Nam cum cithara, et psalterio, et tympanis, et tibiis, vinunt bibum: opera vero Domini non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant. Apostoli dicti explanationem illa ipsa prophetiae pars continet: nam illic inquit; *Ebriosi regnum Dei non possidebunt* ⁷⁶; hic autem: *Væ iis qui mane surgunt et siceram persequuntur*. Etenim potionem quamlibet quæ temulentium facere potest, siceram vocare solent Hebræi. Itaque qui, juxta Proverbium ⁷⁶, mox adveniente die, ad pocula et phialas conjiciunt suos oculos, circumspectantque ubi fiant computationes, et circumferunt oculos in tabernas ac cauponas, quique sese invicem ad computationandum deducentes, omne animi studium sollicitudinemque in ejusmodi curis consumunt, ii deflentur a propheta. Hi quidem nullum sibi tempus reservant ad mira Dei opera consideranda, neque ad cælum neque ad ejus decorem suspiciendum oculis suis otium suppeditant ut ex eorum ornatu perveniant ad Conditoris cognitionem ⁷⁷: sed tape-tibus diversis et floridis peripetasmatis adornant convivii locum, atque inane quoddam studium vanamque diligentiam in parandis poculis adhibent. Quippe vasa refrigerando vino accommoda, rhyta, phialas, poculum hederaceum, crateres, et alia id genus nomina ac figuras pro ebrietatis apparatu fingunt atque comminiscuntur: quasi hæc vasorum varietas ab eis removeret satietatem, et immutatio poculorum diversitasque idoneam ad bibendum exercitationem ipsis præberet. Deinde vicissim sibi invicem propinantes atque potus certamen instituentes, quem modum ad suam ipsorum ignominiam prætermittunt? Victi, victores, inebriantur omnes.

ιστάντες (28), τίνα ὑπερβολὴν εἰς αἰσχύνην καταλείπουσιν; Οἱ ἡττώμενοι, οἱ νικῶντες, πάντες μεθύουσιν.

155. Præterea autem sunt qui præsent conviviis: sunt et principes pincernarum et architriclini, et in re inordinata ordo est, et quædam in re incomposita compositio. Obruuntur vino præfecti, ministri vino merguntur: complentur **489** omnia risoribus et temulentis, spectaculum oculis Christianorum miserandum. Postea vero, quemadmodum in dominiis mundanis potentiam auget satellitum gravitas: ita etiam temulentiae tanquam reginæ obsequium quoddam in orbem præstantes, cultu impensiore dedecus ejus obtegunt. At hæc coronæ, flores in

⁷⁶ I Cor. vi, 10. ⁷⁷ Prov. xxiii, 31. ⁷⁷ Sap. xiii, 5.

(25) Editi et quinque mss., διότι γὰρ μέθυσοι, φησί, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν, ἐνταῦθα δὲ δέκνυται: ὅτι οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρῶτὸ καὶ τὸ μέθυσμα διώκοντες: in quibus hoc incommodi est, quod secunda periodi pars perfecta non sit, nec suis numeris absoluta. At Reg. quartus uti in contextu, melius. Hæc ab Eusebio ita mutuatus est scriptor Commentarii, ut ea paululum immutaverit.

(26) Antiqui tres libri, ἀλλὰ καί. Deest καί in per-

σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε· ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Μετὰ γὰρ κιθάρας, καὶ ψαλτηρίου, καὶ τυμπάνων, καὶ αὐλῶν, τὸν οἶνον πίνουσι, τὰ δὲ ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι. Τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τὴν ἐξήγησιν τὸ παρὸν τοῦτο μέρος τῆς προφητείας περιέχει· ἐκεῖ μὲν γὰρ φησι. Μέθυσοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν ἐνταῦθα δὲ· Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρῶτὸ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες (25). Σίκερα γὰρ πᾶν τὸ δυνάμενον μέθην ἐμποιῆσαι πόμα τοῖς Ἑβραίοις ὀνομάζειν σύνηθες. Οἱ οὖν εὐθὺς ἀρχομένης τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν Παροιμίαν, ἐπὶ τὰ ποτήρια καὶ τὰς φιάλας διδόντες ἑαυτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ περισκοποῦντες ποῦ πότοι γίνονται· οἶνοπωλεῖα καὶ καπηλεῖα περι-αθροῦντες, καὶ ἀλλήλους ἐπὶ τὰ συμπόσια παραλαμβάνοντες, καὶ πᾶσαν τῆς ψυχῆς τὴν μέριμναν περὶ τῶν τοιούτων φροντίδα καταναλίσκοντες· οὗτοι ὑπὸ τοῦ προφήτου καταθρηνοῦνται. Οἱ καιρὰν μὲν οὐδένα ἑαυτοῖς πρὸς τὴν τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ κατανόησιν παρέχουσιν, οὐδὲ διδῶσι σχολὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀνανεῦσαι πρὸς οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κάλλη, ὥστε ἐκ τῆς τούτων διακοσμήσεως τὸν γενεσιουργὸν ἐννοεῖν, ἀλλὰ καὶ (26) κοσμοῦντες ἑαυτῶν τὸ συμπόσιον τάπησι ποικίλοις καὶ ἀνθινοῖς παραπετάσμασι, περιττὴν δὲ τίνα σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν εἰς τὴν τῶν ἐκπομάτων παρασκευὴν ἐπιδείκνυνται, ψυκτῆρας, καὶ ρυτὰ, καὶ φιάλας, καὶ κισσύβιον, καὶ κρατῆρας, καὶ τὰ τοιαῦτα ὀνόματά τε καὶ σχήματα τῆς παρασκευῆς τῆς μέθης ἐπινοοῦντες· ὡς ἂν τὸ τῶν ἀγγείων διάφορον, τὸν κόρον αὐτοῖς ὑποκλέπτοι, καὶ ἡ τῶν ἐκπομάτων ὑπαλλαγὴ (27) καὶ μετάβασις ἱκανὴν αὐτοῖς εἰς τὸ πίνειν διατριβὴν ἐμποιῆ. Εἶτα ἀντιπροπίνοντες ἀλλήλοις, καὶ εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ πίνειν ἄμιλλαν καθ-

155. Συμποσίαρχοι δὲ τινες ἐπὶ τούτοις, καὶ ἀρχιοινοχόοι καὶ ἀρχιτρικλινοί, καὶ τάξεις ἐν ἀταξίᾳ, καὶ διάθεσις ἐν ἀκόσμῳ πράγματι. Μεθύουσιν οἱ ἐπιστάται· μεθύουσιν οἱ ὑπηρέται· πάντα γελῶντων καὶ μεθύοντων γέμει, ἐλεεινὸν θέαμα Χριστιανῶν ὀφθαλμοῖς. Εἶτα μέντοι, ὡς περ ταῖς ἀρχαῖς ταῖς ἐξωθεν ἢ σεμνότης τῶν δορυφόρων τὴν δυναστείαν παραύξει· οὕτω καὶ τῆς μέθης οἷον βασιλίδι θεραπείαν τινὰ περιστήσαντες, τὸ ἐπονείδιστον (29) διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς σπουδῆς περσετέλλουσι. Στέφανοι ἐπὶ τούτοις καὶ ἄνη κατασκαδανύμενα τῷ συμποσίῳ, καὶ μύρα καὶ θυμιάματα, καὶ μυρία τινὲς ἐξωθεν θυμηδαίαι προσμηχανώμενοι, πλείονα τὴν ἀσχολίαν τοῖς

vulgatis.

(27) Colb. primus, μεταλλαγῆ.

(28) Veteres sexlibri, καθιστάντες. Editi, καθιέντες. Ibidem iidem illi codices, τίνα ὑπερβολὴν εἰς αἰσχύνην καταλ. Editi vero, τίνα εἰς αἰσχύνης ὑπερβολὴν καταλ., haud recte.

(29) Editi, τὸ ἐπονείδιστον αὐτῆς. At vox αὐτῆς in nostris sex mss. non reperitur.

ἀπολλυμένοις παρασκευάζουσιν, ἰσόρροπον αὐτοῖς (30) τῇ παρούσῃ φαιδρότητι τὴν αἰώνιον κόλασιν προξενούντα. Ἔτα πόρρω προϊόντος τοῦ πότου, αὐλοὶ καὶ κιθάραι καὶ τύμπανα, κατὰ μὲν τὴν ἀλήθειαν ἀποθρηνοῦντα τοὺς ἀπολλυμένους, κατὰ δὲ τὴν ἐπιτήδευσιν τῶν μεθύοντων, ὥστε αὐτοῖς πάσας τῆς ψυχῆς τὰς ἡδονὰς τῇ μελωδίᾳ διεγερθῆναι ὡς οὐκ ἀρκοῦντος τοῦ οἴνου τῇ παρ' ἑαυτοῦ θερμότητι σμῆνος ἐπιθυμιῶν τῇ ἀθλίᾳ ψυχῇ τοῦ πίνοντος ἐπεγεῖραι. Ἄλλ' ἵνα πᾶσαι αὐτοῖς αἰ αἰσθήσεις ὑπὸ τῆς ἡδονῆς καταγοητευθεῖσαι κατέχωνται· αἰ μὲν ἀκοαὶ καταυλοῦνται, αἰ δὲ ἀσφρήσεις ὑπὸ τῶν ἀναθυμιωμένων (31) πληροῦνται, τὸ στόμα τῇ παρόδῳ τοῦ οἴνου ὑπηρετεῖ-δὲ φθαλμοὶ βλέπουσι τὰ γινόμενα, μᾶλλον δὲ παραβλέπουσι, τὴν ἀκρίβειαν τῆς αἰσθήσεως ὑπὸ τῆς μέθης ἀφηρημένοι. Δι' ἃ εἴρηται τὸ, Οὐαὶ (32) οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωί, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε, καὶ διημερεύοντες ἐν τούτοις, ὡς μηδένα καιρὸν ἑαυτοῖς παρέχειν τὰ ἔργα Κυρίου ἐμβλέπειν, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ κατανοεῖν. Πότε γὰρ διδαχθῶσι περὶ Θεοῦ; Τὸ πρωί; Ἄλλ' εὐθὺς ἐξναστάντες ἀπὸ τοῦ ὕπνου, τὸ σίκερα διώκουσιν. Ἀλλὰ μεσοῦσης ἡμέρας; Ἀλλὰ τότε δὴ μάλιστα αὐτοῖς ἀβξήσιν καὶ ἐπίδοσιν ὁ πότος ἔχει. Ἄλλ' ἐσπέρας; Ἄλλ' ἔτι πίνουσι· καὶ ἡ μὲν ἡμέρα αὐτοῦς ἐπιλέλοιπεν, ἡ δὲ μέθη οὐκ ἐπιλείπει. Ἀλλὰ μάλιστα δὴ τῆς νυκτός, ὡς ἰδίως (33) αὐτοῖς διαφερούσης, ἀντέχονται.

156. Οὐαὶ οὖν οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωί, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε. Ἔτα τὴν αἰτίαν τοῦ δύνασθαι αὐτοῦς διαρκεῖν ἐν τῷ πότῳ ὁ προφήτης φησὶν, Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοῦς συγκαύσει (34), τὴν αἰτίαν λέγων καθ' ἣν ἀπλήρωτος αὐτοῖς ἐστὶν ἡ τοῦ πίνειν ἐπιθυμία. Ὅτι ἐπειδὴν πολλὸς φησὶν, ὁ ἀκρατος εἰσχυθῆ, πλείονα τὴν θερμότητα ἐπεισαγαγὼν τῷ σώματι, τὴν φυσικὴν ἰκμάδα τοῦ πίνοντος καταφρύσσει. Ἔτα, οἶμαι, αὐτοῦς ἑαυτῷ ὁ οἶνος ὑπέκκαυμα γινόμενος (35), ὁ προλαβὼν τὴν εὐρυχωρίαν παρασκευάζει τῷ εἰσιόντι. Ὡσπερ δὲ αἱ χαράδραι, ἐπιβρέοντες μὲν τοῦ ὑγροῦ, πλήρεις εἶναι δοκοῦσι, παρελθόντος δὲ, ξηραὶ καὶ λιθώδεις καὶ ἀνικμοὶ καταλείπονται· οὕτω καὶ τὰ τῶν μεθύοντων σώματα ἀποχαρᾶθρῶθέντα τῇ ἀμετρίᾳ τοῦ οἴνου, καὶ τὴν ἐκ φύσεως ἰκμάδα προσκατασύρει. Οἱ μένοντες τὸ ὄψε. Διὰ τοῦτο μένουσι, φησὶ, τὸ ὄψε· Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοῦς συγκαύσει. Τὸ δὲ ἐκ τοῦ οἴνου πῦρ, ἐγγινόμενον τῇ σαρκί, ἔξαμμα γίνεται τῶν πεπορωμένων βελῶν τοῦ ἐχθροῦ. Τὸν μὲν γὰρ λογισμὸν, καὶ τὸν νοῦν ὁ οἶνος καταδαπτίζει, τὰς δὲ ἐπιθυμίας καὶ τὰς ἡδονὰς ὡσπερ ἔλαιον φλόγα ἐξάπτει. Ὡστε τὸ εἰρημένον ὅτι, Ὁ οἶνος αὐτοῦς συγκαύσει, οὐκ ἐπὶ

⁷⁸ Ephes. vi, 16.

(30) Editi et mss. nonnulli, αὐτοῖς. Alii quidam, ἑαυτοῖς. Mox nostri sex mss. αἰώνιον κόλασιν. Editi, αἰωνίαν.

(31) Antiqui sex libri, ἀναθυμιωμένων. Editi, ἀναθυμιάσεων.

(32) Nostri sex mss., δι' ἃ εἴρηται τὸ, οὐαὶ, etc. At editi, διὰ τοῦτο οὐαὶ. Aliquantum post quinque

homines perditos magis exercent, eisque supplicium æternum præsentī hilaritati haud impar accersunt. Deinde convivio longius progrediente, tibiæ, citharæque et tympana præparantur: quæ re quidem ipsa lugent perituros, sed ex ebriosorum instituto eo spectant ut sint oblectationi, per hanc modulationem omnes in se suscitent animi voluptates: quasi cupiditatum turmis in misera potoris anima excitandis proprius vini calor satis non esset. Imo vero, ut omnes eorum sensus præstigiis voluptatum decepti detineantur: aures tibiæ concentu demulcentur, olfactus suffimentis odoramentisque completur; os subservit transeunti vino; intuentur oculi quæ flunt; vel potius sensus, vigore ac acumine per ebrietatem ablato, aliter ac sunt vident. Quapropter dictum est: *Væ iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur, qui expectant vesperam* et totos dies in his versantur, ita ut nullum sibi servant tempus ad opera Domini perspicienda et ad opera manuum ejus intelligenda. Equando enim de Deo possent edoceri? Mane? Sed simul atque e somno suscitati sunt, siceram persequuntur. Num media die? Sed tum vel maxime inter illos augentur ac invalescunt computationes. Nunquid vespere? Sed adhuc bibunt: et dies quidem illos deficit, nec tamen ipsos deserit ebrietas. Maxime autem per noctem, tanquam ad ipsos peculiari jure attinentem, dediti computationibus sunt.

156. *Væ igitur iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur, qui expectant vesperam.* Dein propheta declarat cur possint convivio immorari: *Vinum enim eos comburet.* Causam affert cur eis insit inexplebilis bibendi libido. Nimirum postquam, inquit, multum sit meri infusum, cum in corpus calorem majorem inducat, nativum potatoris humorem torrefacit. Deinde, opinor, cum ipsum sibi ipsi fit incitamentum, vinum, quod præcessit, ingredienti locum ampliorem parat. Quemadmodum autem torrentium alvei videntur esse pleni, intereadum unda effluit: posteaquam vere pertransierit, sicci, lapidosi et aridi permanent: sic etiam temulentorum corpora per nimirum vinum excavata et effossa exsiccantur, atque ad se humorem naturalem trahunt. *Qui expectant vesperam.* Ob hanc causam, inquit, expectant vesperam: *Vinum enim eos comburet.* Ille autem ignis, qui a vino, excitatur, in carnem introductus, ascendit ignita jacula inimici⁷⁸. Vinum enim rationem submergit et mentem; itemque cupiditates ac voluptates inflammat, perinde atque oleum flammam ascendit. Unde **490** verba isthæc, *Vinum eos comburet*, non accipimus solum pro bibendi avidi-

mss., καιρὸν ἑαυτοῖς. Editi, αὐτοῖς.

(33) Antiqui tres libri, ὡς ἰδίως, Editi, ὡς ἰδίᾳ.

(34) Editi, αὐτοῦς, φησὶ, συγκαύσει. At mss. quinque, αὐτοῦς συγκαύσει.

(35) Veteres quinque libri, γινόμενος. Editi, γινόμενος,

tate, sed pro reliqua etiam corporis inflammatione. Subinde Scriptura ineptiam stoliditatemque majorem exhibens, progreditur: *Nam cum cithara, inquit, et psalterio, et tympanis, et tibiis vinum bibunt.* Enimvero juvenes quidem citharistæ animo malo cum oculis ebrietatem anhelantibus irrumpentes, tibicinæque et fidicinæ flagitiose formam colentes, chori insuper ac concentus improborum quorundam quorum corpora ob intemperantiam fracta sunt et enervata, communi illa modulatione emollientes animos, ad omnem turpitudinem voluptatemque iniquam hosce temulentos provocant. Quid autem inde evenit? Ut opera Domini non respiciant, et opera manuum ejus non considerent. Jam vero verbum illud, *respicere*, rerum quidem visibilium perceptionem per oculos transmissam indicat: hoc vero, *considerare*, eam quam mens assequitur contemplationem exhibet. Quoniam igitur *invisibilia Dei, a creatura mundi, per ea, quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur*⁷⁹; is qui non respicit ad opera, ne ad eam quidem quæ mente comparari potest intelligentiam deducitur.

157. Quid igitur sibi vult id quod dictum est? Videlicet ebrietatem impietatis causam esse et originem; cum menti qua maxime Deus agnoscî potest, tenebras offundat. Manuum autem opera, et quæ in futurum rependentur vices, sunt ignis ille, et cruciatus in inferno paratus⁸⁰, lingua perarida exiguæ guttæ levamen expetens, flamma undelibet circumdans, quæ ne æstum quidem in visceribus accensum per aeris respirationem sinit refrigerari⁸². Pro tibicinibus qui aderant, adest gemitus; pro ebrietate immodica, desineratur aquæ gutta; quippe quoniam caro ebriosorum igne in camino cruciatur; pro impudico spectaculis intersunt profundæ tenebræ; pro cupiditate irrequieta, irrequietus vermis accedit⁸³. Itaque qui in temulentia mentem suam submergunt, isthæc manuum opera considerare non possunt; et quia non prævident cruciatus, qui ipsos exspectant, jure ac merito luget illos Scriptura, quasi jam in hæc mala incidissent. Audiant hæc qui loco Evangeliorum in ædibus suis citharas retinent ac lyras. Nimirum ipsos, tanquam si jam periissent, revocat propheta, atque per commiserationem ex charitate ortam exitium eorum ac ruinam deflet.

153. *Væ, inquit, iis qui cum cithara, et tibiis, et tympanis, et psalmis, vinum bibunt.* Lyra autem auro et ebore exornata in alta quapiam ara uti statua quædam ac dæmonum idolum a te reponitur. Atque misera aliqua mulier cum discere debuisset manus ad fustum admovere; eas præ servitutis ne-

⁷⁹ Rom. I, 20. ⁸⁰ Matth. xxv, 41. ⁸¹ Luc. xvi, 21.

(36) Editi et tres mss. *συνωδία*. At Combefisii codex recentior, *συνωδία*.

(37) In illis, *ἀνθ' ὧν αὐληταί*, etc., aut vitii aliquid inest, aut, qui mos est scriptoris. ἐλλειπτικῶς dicta sunt. Aliorum erit ea de re judicium.

τὴν εἰς τὸ πίνειν ἐπιθυμίαν μόνο. ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν λοιπὴν τοῦ σώματος πύρωσιν ἐκδεχόμεθα. Εἶτα παρὰ αὐτῶν τὴν ἀτοπίαν ὁ λόγος πρόβεισι· Μετὰ γὰρ κιθάρας, φησὶ, καὶ ψαλτηρίου, καὶ τυμπάνων, καὶ αὐλῶν, τὸν οἶνον πίνουσι. Κιθαριστὰὶ γὰρ τινες νέοι, οἱ κακῶς παραπεσόντες μεθύουσιν ὀφθαλμοῖς· καὶ αὐλητρίδες καὶ ψάλτριαι, κακῶς τὴν ὥραν διατιθέμεναι· καὶ χοροὶ καὶ συνωδία (36) κακῶν πρὸς τὸ ἔκλυτον διατεθρυμμένοι τὰ σώματα, καὶ ἐπὶ τῇ πανδήμῳ μουσικῇ τὰς ψυχὰς κατακλιῶντες, πρὸς πᾶσαν αἰσχρὰν καὶ παράνομον ἡδονὴν τοὺς ἐν τῇ μέθῃ διερεθίζουσιν. Ἐκ δὲ τούτου τί συμβαίνει; Τὰ ἔργα Κυρίου μὴ ἐμβλέπειν, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ μὴ κατανοεῖν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἐμβλέπειν τὴν δι' ὀφθαλμῶν κατάληψιν τῶν ὀρατῶν ὑποφαίνει, τὸ δὲ κατανοεῖν τὴν διὰ τοῦ νοῦ θεωρίαν τῶν ἀοράτων παρίστησιν. Ἐπεὶ οὖν τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα, καθοραῖται· ὁ μὴ ἐμβλέπων τοῖς ἔργοις, οὐδὲ πρὸς τὴν διὰ τοῦ νοῦ νόησιν ὁδηγεῖται.

157. Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Ὅτι μέθη ἀθεότητος ἐστὶν ἀρχή, σκότωση οὔσα τοῦ διανοητικοῦ, δι' οὗ μάλιστα ὁ Θεὸς ἐπιγινώσκεσθαι πέφυκεν· ἔργα δὲ χειρῶν, καὶ ἡ προσδοκωμένη ἀντίδοσις, τὸ πῦρ ἐκεῖνο, καὶ ἡ ἐν ἄδου κόλασις, γλῶσσα κατάξηρος μικρᾶς βανίδος παραμυθίαν ἐπιθυμοῦσα, φλόξ πανταχόθεν, οὐδὲ ἀέρος ἀναπνοὴν ἀναψύχειν τὸν καύσωνα τὸν ἐν τοῖς σπλάγγνοις ἐῷσα. Ἀνθ' ὧν αὐληταί (37), ὁ στεναγμός· ἀντὶ τῆς ἀμέτρου μέθης, ἐπιθυμία σταγόνος, τῆς σαρκὸς τῶν μεθύοντων ἀποτηγανιζομένης ἐν τῇ καμίνῳ· ἀντὶ τῶν ἀσελγῶν θεαμάτων, τὸ σκότος τὸ βαθύ· ἀντὶ τῆς ἀκοιμήτου ἐπιθυμίας, ὁ ἀκοιμητος (28) σκώληξ. Οἱ οὖν ἐν τῇ μέθῃ τὸν νοῦν ἐαυτῶν καταβυθίσαντες, κατανοεῖν ταῦτα τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἀδυνατοῦσι· καὶ διὰ τὸ μὴ προβλέπειν τὰ ἀναμένοντα αὐτοὺς, εἰκότως ὡς ἤδη ἐν αὐτοῖς ὄντας τοῖς δεινοῖς ὁ λόγος ὀδύρεται. Ἀκουέτωσαν τούτων οἱ ἀντὶ τῶν Εὐαγγελίων τὰς κιθάρας καὶ τὰς λύρας ἐπὶ τῶν οἴκων (39) φυλάσσοντες. ὅτι ὡς ἤδη ἀπολωλότας ὁ προφήτης ἀνακαλεῖται, ἐκ τῆς κατ' ἀγάπην συμπαθείας ὀρηγῶν αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν.

158. Οὐαὶ, φησὶν, οἱ μετὰ κιθάρας, καὶ αὐλῶν, καὶ τυμπάνων, καὶ ψαλμῶν, τὸν οἶνον πίνοντες. Σοὶ δὲ χρυσῷ καὶ ἐλέφαντι πεποικιλμένη ἡ λύρα, ἐφ' ὑψηλοῦ τινος βωμοῦ ὡσπερ τι ἄγαλμα καὶ εἰδωλον δαιμόνων ἀνάκειται· καὶ γυνή τις ἀθλία, αὐτὴ τοῦ τὰς χεῖρας ἐρείδειν πρὸς ἄτρακτον διδαχθῆναι, διὰ

⁸² Marc. ix, 43.

(38) Nostri sex mss., ὁ ἀκοιμητος. Editi, ὁ ἀθανάτος.

(39) Editi, οἴκων. At quinque mss., οἴκων. Statim iidem illi quinque mss., κατ' ἀγάπην. Editi, κατὰ τὴν ἀγάπην.

τὴν ἐκ τῆς δουλείας ἀνάγκην ἐπὶ λύραν ἐκτείνειν (40) ἄδιδάχθη παρὰ σοῦ, ἴσως καὶ μισθοὺς τελέσαντος, τάχα καὶ προαγωγῆ τινι γυναικί παραδόντος, ἢ μετὰ τὸ πᾶσαν ἀσέλγειαν ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι ἀπαθλήσαι, ταῖς νέαις προκάθηται τῶν ὁμοίων διδάσκαλος. Ὑπὲρ τῆς σοι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως διπλοῦν τὸ κοκὸν ἀπαντήσεται, ὧν τε αὐτὸς ἀσελγάνεις, καὶ ὧν ἀθλίαν ψυχὴν διὰ πονηρῶν διδαγμάτων ἀπηλλοτριώσας τοῦ Θεοῦ. Εἶτα παρίσταται τῇ λύρᾳ καὶ ἐπιβάλλει τοῖς φθόγγοις τὰς χεῖρας· γυμνὸς ὁ πῆχυς, ἀναιδὲς τὸ πρόσωπον. Εἶτα ἐπέστραπται τὸ συμπόσιον ἅπαν, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων (41) ἐκεῖ φέρονται, καὶ ὦτα ὑποσιωπᾶ τοῖς κρούμασι, καὶ καταστέλλεται μὲν ὁ θόρυβος ἐκεῖ κατασιγάζεται δὲ ὁ γέλως, καὶ τῶν ἀσελγῶν ῥημάτων ἡ ἀμιλλα. Ἐφησουχάζουσι (42) δὲ οἱ κατὰ τὸν οἶκον ἅπαντες τῇ ἀκολάστῳ μέλιθῳ κατακηλούμενοι, οὐχ ἡσυχάζει δὲ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, οὔτε ὑποσιωπᾶ ταῖς τοῦ Εὐαγγελίου φωναῖς, ὁ ἐκεῖ σιωπῶν. Εἰκότως. Ὁ γὰρ ἐκεῖ σιωπῆν ἐπιτάσσων ἐχθρὸς, οὗτος ἐνταῦθα τὸν θόρυβον ὑποβάλλει. Ἐλεεινὸν θέαμα σὺφροσιν ὀφθαλμοῖς, μὴ ἰστουργεῖν γυναῖκα, ἀλλὰ λυρῳδεῖν (43)· μὴ ὑπὸ ἰδίου γνωρίζεσθαι ἀνδρὸς, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλων ἀποβλέπεσθαι· πάνδημον (44) εἶναι· μὴ ψαλμὸν ἄδειν ἐξομολογήσεως, ἀλλὰ ἄσματα πόρνης· μὴ Θεὸν ἱκετεύειν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν γέενναν ἐπέιγεσθαι· μὴ εἰς Ἐκκλησίαν Θεοῦ (45) σπουδάζειν, ἀλλὰ συνεβάλλειν ἑαυτῇ καὶ ἑτέροις. Ἐχθρὰ μὲν ταύτῃ ἔρια· στήμονα δὲ κατάγειν, ἢ κρόκην στρέφειν, οὔτε οἶδεν, οὔτε θέλει. Μέθουσι δὲ συνοῦσα, τὰ ἐκείνων ἐπιτηδεύει. Ὅπως ἰσθὸν ἀράχνης ὑφαίνουσι, οἷον ἐν στήμοσι τισι ταῖς ἐντεταμέναις νευραῖς τὰς χεῖρας ἑαυτῶν ἐπιβάλλουσαι, πυκνὰ δὲ τὸ κέντρον οἷον κερκίδα ὧδε καὶ ὧδε μετακομίσασαι, πέρασ οὐδὲν τῆς ἐνεργείας ἐπιδεικνύουσι. Τῶν μὲν γὰρ τεχνῶν ὅσαι κατὰ τὸν βίον ἀναγκαῖαι, καὶ τὸ τέλος ὀφθαλμοῖς ἐγκείμενόν (46) ἐστίν, οἷον τεκτονικῆς τὸ βάθρον, οἰκοδομικῆς οἰκία, ναυπηγικῆς τὸ πλοῖον, ὑφαντικῆς τὸ ἱμάτιον, χαλκευτικῆς ἡ μάχιρα· τῶν δὲ ματαιοτεχνῶν (47), οἷον κιθαριστικῆς, ἢ ὄρχηστικῆς, ἢ ἀθλητικῆς, ἢ ἄλλων τοιούτων, παυσταμένης τῆς ἐνεργείας, τὸ ἔργον (48) συναφανίζεται καὶ ὄντως,

(40) Sic Reg. quartus. Illud, ἐπὶ λύραν ἐκτείνειν, et in aliis mss. et in editis desideratur. Nec ita multo post sex mss., προαγωγῆ τινι γυναικί. Editi, προαγωγῆ ταύτην γυναικί. Ibidem editi, ἢ. At mss. ἢ.

(41) Sic uterque Colb. et Reg. secundus. Alii tres mss., πάντες.

(42) Veteres duo libri, ἐφησουχάζουσι. Nostra editio, ὑφησουχάζουσι.

(43) Colbertinus primus secundis curis, ἀλλὰ λυρῳργεῖν.

(44) Illa, ὑπὸ ἄλλων ἀποβλέπεσθαι πάνδημον, etc., sic verterat interpretes vetus: *Sed ab aliis publicam inspectari meretricem, non modulari, etc.*, quam interpretandi rationem verbis asperrimis reprehendit Combesisius. Neque tamen apte videtur ipse vertisse, cum ita scripsit: *Publico conventu non confessionis psalmum decantari, sed cantilenas meretricias.* Nam ex eo, si viveret, libens quærerem quid sibi velit vox εἶναι· ad quam virum peritissimum constat non attendisse. Vident enim omnes eum in-

cessitate ad lyram admovere a te edocta est: qui fortasse et mercedem persolvisti, qui fortasse et ipsam cuiusdam mulieri lenæ tradidisti: quæ posteaquam in proprio corpore **491** libidinem omnem explevit, præsidet mulieribus junioribus, operum similium magistra. Mulieris hujus gratia in die iudicii duplicem daturus es pœnam: tum quod ipse lascivus es, tum quod per improba documenta animam infelicem a Deo abalienasti. Deinde astat cum lyra, admovetque manus ad sonos depromendos; nudus apparet cubitus, vultus impudens conspicitur. Tum convertitur convivium omne; conjiciuntur illuc omnium oculi; aures tacitæ sono pulsati instrumenti præbentur. Atque ut illic cohibetur tumultus, ita quoque risui ac verborum lascivorum certamini silentium injungitur. Favent autem omnes et acquiescunt in domo, impura ista modulatione inescati: sed in Ecclesia Dei non conticescit, neque vocem Evangelii silentio audit, qui illic silet. Nec mirum. Nam inimicus qui ibi indicit silentium, ille tumultum et perturbationem hic suggerit. Castis oculis et pudicis spectaculum est miserabile, mulierem texture non operam dare, sed lyra canere: non a proprio viro cognosci, sed respici ab aliis quasi esset mulier publica; non confessionis psalmum decantare, sed cantilenas meretricias; non Deo supplicare, sed properare ad gehennam; non ad Ecclesiam Dei studiose contendere, sed secum et alios inde avocare. Huic invisæ sunt lanæ, atque deducere stamen, aut tramam intorquere neque scit, neque vult. Sed quia versatur cum temulentis, eorum studia scclatur. Ordiuntur utique araneam telam. Nimirum ad fides contentas quasi ad stamina quædam manus suas admoventes, et lyrae centrum quasi radium huc et illuc crebro transferentes, nullum operis sui finem ostendunt. Verum enim vero finis artium quarumcunque quæ a hanc vitam traducendam sunt necessariæ, oculis spectandus obicitur. Exempli causa artis lignariæ finis scamnum est: architectonices, domus: artis compingendarum navium, navigium ipsum: textrinae, vestis:

interpretatum esse, quasi simpliciter scriptum esset, πάνδημον μὴ ψαλμὸν. Hinc facile mihi persuaderi posset, duas has voces, πάνδημον εἶναι, e margine in textum irrepsisse, nec aliud quidquam esse, quam superiorum verborum declarationem. Librarii igitur, quasi vererentur ne quis a mente scriptoris deflecteret, primum in ora libri addiderant illud, πάνδημον εἶναι, ut moneretur lector mulierem quæ ab aliis conspicitur, ipsam cujuscunque viri mulierem esse, et ad omnia paratissimam: sed postea id ipsum contextui assutum est.

(45) Veteres aliquot libri, ἐπὶ τὴν γέενναν πέμπεσθαι.... Κυρίου.

(46) Habent mss. nonnulli, ἐκκείμενον pro ἐγκείμενον.

(47) Editi, ματαιοτεχνῶν. At mss., ματαιοτέχνων, non recte.

(48) Antiqui tres libri τὸ ἔργον τούτων, *horum opus.* Statim Reg. secundus et uterque Colbertinus, ἀνεσιν τρυφῆς. Alii mss. et editi, τρυφῆ.

artis ferrariæ, gladius. Sed quod ad artes vanas pertinet, ceu sunt artes citharam pulsandi, vel saltandi, vel tibia canendi, vel altarum id genus: desinente ipsa actione, simul quoque opus ipsum perit: et vero, juxta apostolicam vocem, horum finis est interitus⁸³. Hæc a nobis necessario inquisita sunt adversus eos, qui ob plurimam in voluptate capienda mollitiem per cœnam, sive temporibus, ut putant, hilaritatis et lætitiæ, nuptiarum scilicet **492** aut epularum, tibias citharasque et choros adhibent: ut cum a divina Scriptura reprehendi vituperarique ejusmodi studia noveritis, timore impendentium malorum, certe in posterum flagitiosam vitæ vestræ consuetudinem in melius permuetetis. Sed si rursus verborum horum intelligentiam etiam aliud quidpiam animabus nostris opportunum et utile invenire possumus.

159. *Væ, inquit, iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur.* Hoc est, *væ iis*, qui simul atque ignorantiae tenebræ introductione cognitionis Dei discussæ sunt, exorto ipsis Sole justitiæ cum prius scelerati et impii essent, jam pii ac religiosi audiunt, atque in Dei Ecclesiam admittuntur, et tamen sic carnis vitiis vincuntur, ut de mente dejiciantur ac deturbentur; perinde atque illi qui præ ebrietate sunt obcæcati. Tales igitur miseros deflet Scriptura, qui post acceptam Dei doctrinam sese libidinum ac cupiditatum ebrietati dedunt. Novit siquidem esse qui se absque vino plerumque inebriant, cum dicat: *Væ qui ebrii estis absque vino*⁸⁴. Quemadmodum enim vinum ultra necessitatem aut bibentis facultatem haustum rationi consuevit tenebras obducere: sic etiam affectiones cupiditatis, aut tristitiæ aut iræ, cum in mentem dominatum habuerint, eos qui ipsis sunt obnoxii, efficiunt amentes. Miseri igitur, imo ter miseri, qui se non solum ineunte vita in temulentiam immergunt, sed etiam expectant vesperam; id est, qui ad usque vitæ occasum cupiditatibus ac vitiis se ipsi addiunt. Et quidem uno modo illustratio ex Dei cognitione in cordibus enascens, *mane* vocatur: sed hoc idem fit alio modo, juxta quem, constituta jam et perfecta ratione, vitam rationalem auspicamur. Num utrovis modo vita prior caligo atque nox est; sive nondum absoluta perfectaue ratio sit, et anima immersa sit in dementia, sive mens ob suam a Deo abalienationem profundis tenebris velata sit et oblecta.

160. Itaque *Væ iis, qui surgunt mane*, id est qui juventutis insipientia recens exuta cum turbulentos animi motus rationis vi strenue oppugnare deberent, ab iis contra subvertuntur, vitiaque ceu quamdam ebrietatem sectantur. Isti plane miserrimi qui

⁸³ Philipp. iii, 19. ⁸⁴ Isa. xxviii.

(49) Editi, *ἔξετάσθη*. At sex mss., *ἐξήτασται*.

(5) Editio nostra, βίου ἡμῶν συνήθειαν εἰς τὸ βέλτιον μεταβάλλεται, corrupte. At uterque Combef. et alii quatuor mss. uti in contextu, recte.

(51) Veteres quatuor libri ita, ut edidimus. Alii duo cum editis, ἀνομιῶν καὶ ἀσεβειῶν, loco priorum

κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνήν, τὸ τέλος τούτων ἀπώλεια. Ταῦτα τοῖς διὰ πολλὴν ἄνεσιν τρυφῆς χρωμένοις παρὰ δεῖπνον, ἤτοι συνεχῶς, ἢ ἐν οἷς ὑπολαμβάνουσι καιροῖς εὐφροσύνης γάμων, ἢ ἐστιάσεων, αὐλοῖς καὶ κιθάραις, καὶ χοροῖς, ἀναγκαίως ἡμῖν ἐξήτασται (49), ἵνα τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ λόγου διαβολὴν πρὸς τὰς τοιαύτας ἐπιτηδεύσεις καταμαθόντες, φόβῳ τῶν ἐπηρτημένων δεινῶν, πρὸς γοῦν τὸ ἐφεξῆς τὴν πονηρὰν τοῦ βίου ὁμῶν συνήθειαν εἰς τὸ βέλτιον μεταβάλλητε (50). Ἔστι δὲ καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ῥητῶν καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν βασανίσαντας, εὐρεῖν τι καὶ ἕτερον ὠφελοῦν ἡμῶν τὰς ψυχάς.

juxta aliam acceptionem diligenter perscrutemur, et utile invenire possumus.

159. Οὐαὶ, φησὶν, οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωὶ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες. Τουτέστιν, οἱ ἅμα τῷ λυθῆναι αὐτοῖς τὸν ἐκ τῆς ἀγνοίας σκότον διὰ τῆς εἰς θεογνωσίαν εἰσαγωγῆς, ἀνατείλαντος αὐτοῖς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, ἀντὶ τῶν προτέρων ἀνόμων καὶ ἀσεβῶν (51) θεοσεβεῖς χρηματίσαντες, καὶ ἐγκαταλεγέντες Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ· οὕτως ὑπὸ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς κατακρατούμενοι, ὥστε ἐξίστασθαι τῶν λογισμῶν καὶ ἀνατρέπεσθαι ἐξίσου τοῖς ὑπὸ μέθης ἐσκοτισμένοις. Τοὺς οὖν τοιοῦτους ὁ λόγος ταλανίζει, τοὺς μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν ἐπιδιδόντας ἑαυτοὺς μέθη παθῶν. Οἶδε γὰρ μεθύοντας καὶ χωρὶς οἴνου πολλάκις, ὁ λέγων· Οὐαὶ οἱ μεθύοντες ἄνευ οἴνου. Ὡσπερ γὰρ ὁ οἶνος πλείων τῆς χρείας ἢ τῆς δυνάμεως τοῦ πίνοντος ἐισρυσίς, σκότωσιν ἐπάγειν τῷ λογισμῷ πέφυκεν· οὕτω καὶ πάθη ἐπιθυμίας, ἢ λύπης, ἢ θυμοῦ, κατακρατήσαντα τοῦ λογισμοῦ, ἐκφρονας ποιεῖ, τοὺς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένους. Ἄθλιοι οὖν καὶ τρισάθλιοι οἱ μὴ μόνον ἀρχομένου τοῦ βίου τῇ μέθῃ βεβαπτισμένοι, ἀλλὰ καὶ μένοντες τὸ ὄψι· τουτέστιν, οἱ μέχρι τῶν δυσμῶν τῆς ζωῆς πάθεισιν ἑαυτοὺς παραπέμποντες. Καθ' ἓνα μὲν οὖν τρόπον ὁ ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ φωτισμὸς ἐγγινόμενος ταῖς καρδίαις πρωίᾳ λέγεται· καθ' ἕτερον δὲ, καθ' ὃν (52) ἀρχόμεθα τῆς λογικῆς ζωῆς, συμπληρωθέντος τοῦ λόγου. Καθ' ἑκάτερον γὰρ σκοτία νύξ ὁ πρότερον βίος, ἤτοι τοῦ λόγου μήπω τετελειωμένου, καὶ τῆς ψυχῆς ἐν ἀλογίᾳ βεβαπτισμένης, ἢ διὰ τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἀλλοτρίωσιν, σκότῳ βαθεῖ τῆς διανοίας κεκαλυμμένης.

160. Οὐαὶ οὖν οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωὶ, τουτέστιν οἱ ἄρτι τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἄνοιαν (53) ἀποθέμενοι, καὶ ἀντὶ τοῦ διὰ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως εὐτόνως καταπαλαίειν τὰ πάθη, ἀνατρεπόμενοι παρ' αὐτῶν, καὶ οἶόν τινα μέθην τὰ πάθη μεταδιώκοντες. Ταλα-

scelerum atque impietatum. Statim mss. nonnulli, εἰς ἐκκλησίαν.

(52) Antiqui sex libri, καθ' ὃν. Editi, καθό. Aliquanto post quatuor mss., μήπω. Editi, μήποτε.

(53) Editi, ἀγνοίαν. At mss. sex, ἄνοιαν. Nec ita multo infra Reg. quartus, ταλανέστατοι.

νώτατοι μὲν γὰρ οἱ, ἀρχομένου τοῦ βίου, καὶ λήγον- A
τος, τῆς τοιαύτης μέθης μὴ ἀπολήγοντες. Διαφοραὶ
δὲ πολλαὶ τῶν μεθύοντων. Οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς μετὰ
τὸν ὄρθρον τῆς μέθης ἐπαύσαντο, οἱ δὲ ἐπὶ μικρὸν
προελθόντες ἔληξαν, οἱ δὲ ἐπὶ πλεῖον παρέτειναν (54).
Καλὸν μὲν οὖν τὸ, ἅμα τῷ ἐγεροθῆναι, ζητῆσαι τὸ νη-
φαλίως ζῆσαι καὶ ἱερατικῶς, ἵνα ἄξιοι γενώμεθα τῆς
εἰς τὰ ἅγια εἰσόδου, οἶκον καὶ σίκερα μὴ πίνοντες.
Γέγραπται γὰρ· Καὶ ἐλάλησε Κύριος τῷ Ἀαρὼν,
λέγων· Οἶνον καὶ σίκερα οὐ μὴ πῖσθε, σὺ, καὶ
οἱ υἱοὶ σου μετὰ σοῦ, ἵνῃκα ἂν εἰσπορεύησθε εἰς
τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου. Ἐπεὶ δὲ δύσκολον ἐν
ἀνθρώπου φύσει κατορθωθῆναι τὸ ἀναμάρτητον· Δεύ-
τερος, φησὶ, πλοῦς (55) εὐθὺς μετὰ τὴν πρῶταν ἀνα-
στῆναι ἀπὸ τῆς μέθης. Τῶν δὲ χρονιζόντων ἐν οἴνοις,
καὶ τῶν ζητούντων ποῦ πότοι γίνονται, ἄσχολός ἐστιν B
ἡ διάνοια περὶ τὴν τούτων ἔρευναν, ὥστε μὴ δύνασθαι
ἐμβλέπειν τοῖς ἔργοις Κυρίου μηδὲ κατανοεῖν τὰ
ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ κιθάρα καὶ ψαλτήριον
τὴν μέθης αὐτοῖς συνεπιτείνει, τὰ εὐρήματα τοῦ Ἰου-
βάλ, τοῦ ἐκ τῆς γενεαλογίας Κάιν καθήκοντος·
Ἔλαβε γὰρ ἑαυτῷ, φησὶ. Λάμεχ δύο γυναῖκας·
ὄνομα τῇ μιᾷ, Ἀδδὰ, καὶ ὄνομα τῇ δευτέρᾳ, Σελ-
λά. Καὶ ἔτεκεν Ἀδδὰ τὸν Ἰωβήλ. Οὗτος ἦν πα-
τήρ (56) οἰκούντων ἐν σκηναῖς κτηνοτρόφων. Καὶ
ὄνομα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰουβάλ· οὗτος ἦν ὁ κατα-
δείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν. Τοιαύτης ἦν κιθά-
ρας καὶ μουσικῆς ὁ Λάβαν οἰκεῖος, μεθ' ἧς ἐβούλετο
παραπέμπειν τὸν Ἰακώβ. Εἰ γὰρ ἀνήγγειλάς μοι,
ἐξαπέστειλα ἂν σε μετὰ εὐφροσύνης, καὶ μετὰ
μουσικῶν τυμπάνων καὶ κιθάρας. Ἀλλ' ἀπεδί-
δρασκεν ὁ πατριάρχης, ὡς ἐμπόδιον οὔσαν πρὸς τὸ C
ἐμβλέπειν τοῖς ἔργοις Κυρίου, καὶ κατανοεῖν τὰ ἔργα
τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

161. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐπὶ τοῦ ἐγκαι-
νισμοῦ τῆς εἰκόνης, σάλπιγγος, καὶ σύριγγος, καὶ κι-
θάρας, καὶ σαμβούκης, καὶ ψαλτηρίου, συμφωνίας,
καὶ παντὸς γένους μουσικῶν συνηχούντων, οἱ μὲν
λαοὶ, καὶ αἱ φυλαὶ, καὶ αἱ γλῶσσαι κατέπιπτον· οἱ
δὲ τὸν Βαβυλώνιον οἶνον πίνειν πρόβρωθεν (57) μὴ
ἀνασχόμενοι, καὶ τὴν τρυφὴν βδελυζάμενοι τῆς βασι-
λικῆς τραπέζης, οὔτε πεσόντες προσεκύνησαν, καὶ
κατεφρόνησαν πάσης ἀνθρωπίνης δυναστείας, καὶ
αὐτὴν δὲ κατέσβησαν τὴν δύναμιν τοῦ πυρός. Εἰ δὲ
ἀμάρτημά ἐστι τὸ μὴ βλέπειν τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ
τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ μὴ κατανοεῖν, ἐπάρωμεν
τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ (58) εἰδῶμεν D
τοὺς δημιουργικοὺς λόγους τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, καὶ
τοῦ μεγέθους τῆς καλλονῆς τῶν κτισμάτων, ἀνάλογον

ineunte et desinente vita non supersedent ab ejus-
modi temulentia. Ebrui autem multiplicis sunt ge-
neris. Alii enim statim post auroræ ortum desie-
runt ab ebrietate; alii paululum progredientes,
fecerunt finem; alii diutius eam prorogarunt. Ex-
pedit igitur, ut, statim atque experrecti sumus,
sobrie et sacerdotum more vitam degere studea-
mus; quo efficiamur digni, qui ingrediamur sancta,
vinum et siceram non bibentes. Scriptum namque
est: *Et locutus est Dominus ad Aaron, dicens: Vi-
nam et siceram non bibetis, tu, et filii tui tecum, cum
intrabitis in tabernaculum testimonii* ⁸⁵. Quoniam
autem difficile est peccatum non admitti in natura
humana, dicit: Navigatio secunda est illico post
diluculum ab ebrietate exsurgere. Sed qui immo-
rantur in vinis, ac seiscitantur ubi potationes fiant,
eorum animus sic in iis investigandis occupatur,
493 ut opera Domini inspicere, aut opera manuum
ejus considerare non queat. Imo eorum ebrietatem
adaugent cithara et psalterium: quæ inventa sunt
Jubalis, qui ex Caini genere ortum habet. *Acceptit
enim sibi, inquit, Lamech duas uxores: nomen uni
Adda, et nomen alteri Sella. Et peperit Adda Jobel.
Hic erat pater habitantium in tentoriis, pascentium
pecora. Et nomen fratri ejus, Jubal. Hic fuit qui
adinvenit psalterium et citharam* ⁸⁶. Citharæ ac mu-
sices istiusmodi fuit amantior Laban, quacum Ja-
cob deducere volebat. *Si enim indicasses mihi, dimi-
sissem te cum lætitia, et cum musicis, tympanis et
cithara* ⁸⁷. Sed patriarcha aversatus est musicam,
ut quæ impedimento sibi futura esset, quominus
inspiceret opera Domini, et opera manuum ejus
consideraret.

161. Quin etiam cum dedicaretur. Nabuchodono-
sor imago; tuba, fistula, cithara, sambuca, psalterio,
symphonia et omni musicorum genere resonanti-
bus, populi utique, et tribus et linguæ sese proster-
nebant; qui vero jam pridem vinum Babylonicum
bibere recusarant, quique fuerant exsecrati men-
sæ regis delicias non adoraverunt prostrati, sed hu-
manum omnem potentatum contempsere, imo etiam
ipsam ignis vim exstinxerunt ⁸⁸. Quod si peccatum
est non inspicere opera Domini, nec considerare
opera manuum ejus, sustollamus mentis nostræ
oculos, et rationes operum Domini creatrices in-
tueamur; atque ex magnitudine pulchritudinis crea-
turarum, rerum conditarum opificem cum opificio
suo proportionem quamdam ac convenientiam ha-

⁸⁵ Levit. x, 9. ⁸⁶ Gen. iv, 19-21. ⁸⁷ Gen. xxxi, 27. ⁸⁸ Dan. iii, 7 sqq.

(54) Veteres quinque libri, παρέτειναν. Editi, παρ-
έτεινον. Haud procul quinque mss., νηφαλίως ζῆ-
σαι. Editi νηφαλίως ζῆν.

(55) Colb. primus, πλοῦτος, male. Illud, δεύτερος
πλοῦς, ab aliis aliter usurpatum esse, patet ex Ari-
stotele *Ethic.* lib. ii, cap. 8. Ejus hæc sunt; Ἐπὶ
οὖν τοῦ μέσου τυχεῖν ἄκρως χαλεπὸν, κατὰ τὸν δεύ-
τερον, φησὶ, πλοῦν, τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν,
Itaque difficile cum sit medium plane attingere, per

*secundam navigationem, inquiunt, malo minima eli-
genda sunt.* Ibidem sex mss., ἀναστῆναι. Editi, ἀπο-
στῆναι.

(56) Editi, ὁ πατήρ. In nostris sex mss. deest arti-
culus. Legi potest caput iv *Genes.* ubi Jubalis genus
descriptum invenitur.

(57) Sic libri antiqui; at editi, πρόβρωθεν πῖεῖν.

(58) Editi, ὀφθαλμοὺς ἡμῶν καί, mutilè. At uter-
que Colb. et Reg. secundus uti in textu.

bentem intelligamus⁸⁹. Et quoniam *Invisibilia Dei a creatura muddi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur*⁹⁰; sensibilis creaturarum perceptio fortasse dicta est visio; spiritualis vero rerum cœlestium comprehensio, contemplatio ac consideratio appellata est. Quapropter, inquit, *Opera Domini non respiciunt*; hoc est, res sensibiles oculis non lustrant: *Neque opera manuum ejus considerant*; hoc est, mentis vi invisibilium comprehensionem non exquirunt. Cæterum quo illud diluculi nomen magis adhuc nobis innotescat, cognoscamusque reditum a tenebris diluculum ipsum esse, sive tenebræ illæ proficiscantur ex juventutis dementia, sive ex Dei ignoratione in animis innascantur, primus in veritatem introitus diluculum vocatur. Velim autem colligas multa prophetarum de diluculo aut de prima luce loca, quo per complurium comparationem proposita sententia effulgeat. Exempli causa, *Mittebam diluculo prophetas*⁹¹; item: *Mane exaudies vocem meam*⁹²; et: *Mane adstabo tibi et videbo*⁹³; et: *De nocte mane consurgit spiritus meus ad te Deus*⁹⁴; et: *Deus Deus meus, ad te a prima luce vigilo*⁹⁵; et: *In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ*⁹⁶; item: *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia*⁹⁷. Qui sit igitur, ut prophetæ convenienter huic Dei in homines beneficentiæ mittantur mane? Quia omnis sermo, a Deo veniens, venit ad nos **494** qui Dei audire voluntatem possumus; quippe non eos qui puerili inscitia detinentur, sed eos quibus insunt jam naturales notiones ad discernendum bonum et malum, reprehendit. Itaque de iis loquitur Scriptura, qui ubi primum oculos ad comparandum intelligentiam intenderunt, et quasi mentis lumina a priore ignorantia erexere, atque lucem aliquam cordis obtutibus acceperunt, in ipsos illabitur Dei sermo, qui quæ agenda sunt, et quæ præstant, discernit. Notio eadem subjecta est his etiam psalmi verbis; *Mane exaudies vocem meam: mane astabo tibi*⁹⁸.

162. Quandiu enim anima nostra versatur in nocte, necdum exortus est sol, non potest exaudiri a Deo. Postquam vero a Dei ignoratione expurgata anima obtulerit preces, in splendore rationalis spiritualisque diei constituta, tum demum Deum vocis suæ auditorem habet. Propterea dicit: *Mane astabo tibi, et videbo*⁹⁹. Quod si vis Deo sisti, improbo nulli negotio intersis, sed fac quæ Moysi præscripta sunt¹: Tu autem ibi sta coram me, firmus, inconcussus,

⁸⁹ Sap. xiii, 5. ⁹⁰ Rom. i, 20. ⁹¹ Jerem. 25, 4. ⁹² Psal. v, 4. ⁹³ ibid. 5. ⁹⁴ Isa, xxvi, 9. ⁹⁵ Psal. lxii, 2. ⁹⁶ Psal. c, 8. ⁹⁷ Psal. xxix, 6. ⁹⁸ Psal. v, 4, 5. ⁹⁹ ibid. ¹ Exod. xxxiii, 21.

(59) Veteres tres libri hic et infra, ἐπόψομαι, καὶ. Reg. primus, καὶ ἐπόψει με. Editi, καὶ ἐπόψη με. In quibus ita quoque inferius legitur.

(60) Nostri mss., omnes, θείου. Editi, θεοῦ. Statim mss., ἀνοίξω. Editi, ἀγνοίξω. haud dissimili sensu.

(61) Nostri sex mss., et editi, τὰ πρακτέα καὶ τίμια. Sed Combefisius homo linguæ Græcæ peritissimus locum hunc emendandum censuit. Ipsum

τοῖς δημιουργηθεῖσι τὸν τῶν ποιημάτων γενεσιουργὸν καθορῶντες. Καὶ ἐπειδὴ τὰ ἀόρατα τοῦ θεοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται· ἡ μὲν αἰσθητῇ τῶν ποιημάτων ἀντίληψις ὄρασις τάχα εἴρηται· ἡ δὲ νοητῇ τῶν ὑπερκοσμίων κατάληψις νόησις προσηγόρευται. Διὰ τοῦτο, τὰ ἔργα, φησὶ, τοῦ Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι· τουτέστι, τοῖς αἰσθητοῖς διὰ τῶν ὄψεων οὐ προβλέπουσι. Καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι· τουτέστι, διὰ τῆς τοῦ νοῦ ἐνεργείας τὴν κατάληψιν τῶν ἀοράτων οὐκ ἐκζητοῦσιν. Ἴνα δὲ ἔτι μᾶλλον ἡμῖν τὸ τῆς πρωίας ὄνομα τρανωθῆ, ὅτι ἡ ἀπὸ σκοτους ἐπάνοδος, εἴτε τοῦ κατὰ τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἀλογίαν, εἴτε τοῦ τῆς ἀγνοσίας τοῦ θεοῦ ταῖς ψυχαῖς ἐγγινομένου, ἡ πρώτη εἴσοδος εἰς τὴν ἀλήθειαν πρωία λέγεται. Συνάξεις δὲ τὰ πολλαχοῦ τῶν προφητῶν περὶ πρωίας, ἢ περὶ ὀρθρου, ὑπὲρ τοῦ τῆ τῶν πλειόνων παραθέσει φανῆναι τὸ προκείμενον. Οἷον, Ἐπέστελλον ὀρθρου τοὺς προφήτας· καὶ τὸ, Πρωὶ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου· καὶ τὸ, Πρωὶ παραστήσομαι σοὶ καὶ ἐπόψομαι· καὶ (59) τὸ, Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ θεός· καὶ, Ὁ θεός, ὁ θεός μου, πρὸς σέ ὀρθρίζω· καὶ τὸ, Εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτεινον πάντα τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς· καὶ τὸ, Ἐσπέρας αὐλισθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλίασις. Πῶς οὖν, ἐπιβαλλόντως τῆ τοῦ θεοῦ εὐεργεσίᾳ εἰς ἀνθρώπους γινομένη, πρωὶ ἐποστέλλονται οἱ προφῆται; Ὅτι πᾶς λόγος, ἀπὸ θεοῦ ἐρχόμενος, ἡμῖν τοῖς δυναμένοις κατακοῦειν τοῦ θεοῦ (60) βουλήματος ἐρχεται, τῶν ἐν παιδικῇ ἀνοίᾳ ὄντων οὐ καθαπτόμενος· ἀλλὰ τῶν ἐχόντων ἤδη τὰς φυσικὰς ἐννοίας πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Περὶ τούτων οὖν ὁ λόγος, ὅτι ἅμα τῷ παρακύψαι αὐτοὺς εἰς τὴν νόησιν, καὶ οἴονεὶ ἐπᾶραι ἀπὸ τῆς πρὸ τούτου ἀγνοίας τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς, καὶ δεῖξασθαι τινα αὐγὴν τοῖς τῆς καρδίας ὄμμασι, συνεισέπιπτεν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, τὰ πρακτέα καὶ τίμια (61) διορίζων. Τοῦ αὐτοῦ ἔχεται νοῦ καὶ τὸ τοῦ ψαλμοῦ· Τὸ πρωὶ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου· τὸ πρωὶ παραστήσομαι σοὶ.

162. Ἔως μὲν γὰρ νύξ ἦ περὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, καὶ μήπω ἐπανατελεῖ ὁ ἥλιος, οὐκ ἔστιν ἐπακουσθῆναι ὑπὸ θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀποκαθαρθεῖσα ψυχὴ τῆς περὶ θεοῦ ἀγνοίας, ἀνελέγκη δεήσει, ἐν τῇ λαμπρότητι τῆς λογικῆς καὶ πνευματικῆς ἡμέρας γενομένη, εἰσακούοντα ἔχει τῆς φωνῆς τὸν θεόν. Διὰ τοῦτο φησὶ· Τὸ πρωὶ παραστήσομαι σοὶ, καὶ ἐπόψομαι· Εἰ γὰρ μέλλεις παρίστασθαι τῷ θεῷ, μηδενὶ πονηρῷ παρίστασο πράγματι, ἀλλὰ ποιεὶ τὰ τῷ Μωϋσεὶ προσ-

audiamus: τὰ πρακτέα καὶ τὰ μὴ διορίζων. Sic meo periculo legas, non ut editi et mss., καὶ τίμια, decoquitque interpretes. Quæ conjectura mihi quidem perplacet: sed contra auctoritatem omnis generis librorum quidpiam innovare mihi religio est. Haud longe editi, τὸ ἐκ τοῦ ψαλμοῦ. Vocula ἐκ in nostris sex mss. deest. Subinde editi, γὰρ ἐάν. Duo mss., γὰρ ἄν. At neque ἐάν, neque ἄν in aliis quatuor legitur.

τεταγμένον· Σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι ἐνώπιόν μου, ἰδραῖος, καὶ ἀσάλευτος, καὶ ἀμετακίνητος, τῇ πίστει παριστάμενος αὐτῷ, ἵνα ἄξιός γένη τοῦ κατοπτεῦειν τὰ τῆς ἀληθείας θεάματα. Παραστήσομαί σοι, φησὶ, καὶ ἐπόψομαι. Ἔως μὲν γὰρ ἂν θεωρητικός τις ᾗ τοῦ ἐν τοῖς ὄρατοῖς ἐμφαινομένου κάλλους, φυσικός τις ἢ φυσιολόγος προσαγορεύεται· ἐπειδὴν δὲ ταῦτά τις ὑπερβᾷ αὐτῷ παραστῆ τῷ Θεῷ, μετὰ τὸ γνῶναι τίνα τρόπον τὰ πάντα ἐστὶ καλὰ λίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν τούτοις κάλλους ἐπὶ τὸ ὄντως καλὸν καὶ ἐράσμιον ἀναδραμεῖν, οὖν ἡ θεὰ μόναις ταῖς ψυχαῖς καθαραῖς φαίνεσθαι πέφυκε· τότε ἐπὶ τὰ τῆς φυσιολογίας ἀνώτερα προκόψας, τὰ καλούμενα παρὰ τισι μεταφυσικά (62), ἐποπτικός γενέσθαι δύναται. Ἐπειδὴν οὖν, φησὶ, σοὶ παραστῶ, καὶ αὐτῇ τῇ περὶ σοῦ θεωρίᾳ διὰ τοῦ νοῦ προσεγγίσω, τότε τὴν ἐποπτικὴν ἐνέργειαν διὰ τοῦ κατὰ τὴν γνῶσιν φωτισμοῦ ἀναλήψομαι. Συνάδει δὲ τούτῳ τὸ εἰρημένον, ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· οὐχ ὅτι φωνὴν αἰσθητὴν ἀφιᾶσι (63) ταῖς ἀκοαῖς ἡμῶν, ἀλλ' ὅτι ὁ τοῖς λόγοις τῆς τοῦ κόσμου συστάσσω ἐγγυμνασάμενος, καὶ γνωρίσας ἀπάντων τῶν κατ' οὐρανὸν τὴν διάθεσιν, διὰ τούτων, οἶονεὶ φωνὴν ἀφιέντων, τὸ μεγαλεῖον τῆς δόξης τοῦ πεποιηκότος αὐτοῦ διδαχθήσεται. Πρὸς τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἡμᾶς διανίστησι λέγων· Ἀναβλέψατε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τίς κατέδειξε πάντα ταῦτα. Τὸ γὰρ ὑψηλῶς θεωρεῖσαι, τὸ ἀναβλέψαι ἐστὶ, καὶ τὸ διὰ τῶν ὀρωμένων τῇ τοῦ πεποιηκότος ἐννοίᾳ προσαχθῆναι. Τὸ δὲ ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζειν πρὸς τὸν Θεόν, τοιοῦτόν ἐστιν· ὅταν ἡ νύξ προκόψῃ, ἡ δὲ ἡμέρα ἐγγίσῃ, καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατεῖν ἀρξώμεθα, ἀποθέμενοι τὰ ἔργα τοῦ σκοτοῦς, κώμους καὶ μέθας, κοίτας καὶ ἀσελγείας, τότε δυνάμεθα λέγειν τὸ, Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός. Ἐἶτα καὶ δηλοῖ διὰ τοῦ ἐπιφερομένου, τί ἐστὶ τὸ ἐν αὐτῷ ποιοῦν τὸν ὀρθρον. Διότι φῶς, φησὶ, τὰ (64) προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. Φῶς γὰρ ἐστὶ τὰ προστάγματα, λύοντα τὸ τῆς ἀγνοίας σκότος· διὸ καὶ Ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς.

163. Τὸ δὲ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ψαλμῷ εἰρημένον, ὅτι εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτεινον (65) πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς, παντὶ που δῆλον, ὅτι ἐν αἰνίγματι κεκαλυμένως εἴρηται. Οὐ γὰρ, ὅτι καθ' ἑκάστην ἀρχὴν τῆς ἡμέρας αἵματι ἀνθρώπων τὰς χεῖρας ἐμολυνόμην· οὐ τοῦτό φησιν ὁ λόγος. Τοῦτο γὰρ πρὸς τῷ ἐναγεῖ ἐτι καὶ τὸ ἀπίθανον ἔχει. Πῶς γὰρ πάντων ἠδύνατο καθ' ἑκάστην πρωίαν αὐτόχειρ γενέσθαι τῶν ἀμαρτωλῶν τῆς γῆς; Οὐ γὰρ πάντων περιγίνεσθαι δυνατόν ἦν ἓνα, πνλλῶν (66) τῶν ἐξ-

² Psal. xviii, 2. ³ Isa. xl, 26. ⁴ Rom. xiii, 12, 13.

(62) Editi et Reg. primus, μετὰ τὰ φυσικά. Alii tres mss., μεταφυσικά, bene. Ibidem editi, καὶ ἐποπτικός. At vocula καὶ in mss. non legitur.

(63) Veteres quinque libri, ἀφιᾶσι. Editi et Reg. primus, ἀφίησι. Paulo post Combefisii codex recentior cum editis, ἀπάντων κατ' οὐρανόν. Alter Combefisii codex et alii quatuor, ἀπάντων τῶν κατ' οὐρανόν.

A immotus, fide astans ei, ut dignus evadas, qui veritatis contemplationem perspectam exploratamque habeas. *Astabo*, inquit, *tibi*, et *videbo*. Quandiu enim quis pulchritudinem in rebus visibilibus eminentem contemplatur, dicitur physicus ac naturæ explorator; sed cum quispiam isthæc transcendens, Deo ipsi astiterit, postquam cognoverit qua ratione omnia sint valde pulchra, et ex horum pulchritudine sese erexerit ad id quod vere pulchrum est et amabile; cujus visio se solis animabus puris conspicuam ac spectandam exhibere solet; tunc ad ea progrediens quæ disciplinam physicam superant, quæque a quibusdam vocantur metaphysica, jam inspector fieri potest ac speculator. Itaque ubi, inquit, astitero tibi, et mente accessero ad te contemplandum, tunc illam inspiciendi vim recipiam per scientiæ illustrationem. Cæterum cum hoc consentiunt verba isthæc: *Cæli enarrant gloriam Dei*²: non quod ad aures nostras emittant vocem sensibilem, sed quod qui in iis meditandis rationibus quibus constitutus mundus est, exercitatus fuerit, et per cælos, quasi vocem edentes, cælestium omnium rerum dispositionem ac ornatum cognoverit, addiscat magnificentiam gloriæ ejus, qui condidit cælos. Propheta etiam ad id nos invitat dicens: *Sursum aspiciate oculis vestris, et videte, quis ostendit hæc omnia*³. Etenim alte speculari, est sursum aspicere, atque per visibilia ad Conditoris cognitionem adduci. Illud autem, de nocte mane ad Deum consurgere, ejusmodi aliquid sonat: nimirum cum nox progressa fuerit, dies autem **495** appropinquarit, et sicut in die composite ambulare cœperimus, operibus tenebrarum abjectis; commensationibus, ebrietatibus, cubilibus et lasciviis⁴: tunc possumus dicere: *De nocte mane consurgit spiritus meus ad te, Deus*⁵. Deinde quid in ipso diluculum efficiat, ostendit etiam verbis sequentibus: *Quia*, inquit, *præcepta tua lux sunt super terram*⁶. Quippe lux sunt præcepta, quæ ignorantiae tenebras excutunt; eoque *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos*⁷.

163. Compertum est autem omnibus ac perspectum, quod in psalmo centesimo dictum est: *In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ*, id in ænigmatē tectē dictum fuisse. Non enim unoquoque diei initio sanguine humano inquinabam manus. Hoc nequaquam significat Scriptura. Id enim, præterquam quod detestandum est, adhuc etiam incredibile est et absurdum. Quomodo namque unoquoque diluculo manu propria potuisset omnes terræ peccatores interimere? Neque enim fieri

⁵ Isa. xxvi, 9. ⁶ ibid. 6. ⁷ Psal. xviii, 9.

(64) Editi et Reg. primus, φῶς ἐστὶ τὰ. Alii tres mss., φῶς φησὶ τὰ.

(65) Editi, ἀπέκτεινον. At mss. sex, ἀπέκτενον, nec aliter scribitur apud LXX.

(66) Editi et Reg. tertius, περιγενέσθαι δυνατόν ἦν πολλῶν. Alii quidam mss. uti in contextu. Mox editi et recentior Combefisii codex, εἰ τὸ εἶκός. Interpres: *Estne hoc veritati consentaneum*. Alter Com-

poterat, ut unus omnibus evaderet superior: quandoquidem, ut constat, multi sunt qui delinquant: et si bello eos superasset, utique diluculo uno omnes simul occidisset; sed non unoquoque diluculo ipsis sua manu intulisset mortem. Quid igitur hoc sibi vult: *In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem?* Dicta isthæc magis scite magisque opposite intelligamus; ut ne, quod nefas est, prophetica coarguamus oracula. Civitas Domini, coagmentum est et constitutio opificii humani: peccatores vero terræ non alii sunt, quam ii de quibus loquitur Servator: Ab intimis, *A corde exeunt cogitationes malæ, invidiæ, cædes, adulteria, furta, falsa testimonia*⁸, et his similia. Qui autem se ipse expurgat, istos terræ peccatores ex terrena carne prodeuntes, per quamlibet Dei cogitationem ex sua structura fugat et ejecit. Itaque lux prima et diluculum ad unumquemque salutiferi dogmatis exortum nascuntur in anima, in qua delendæ sunt et exterminandæ omnes cogitationes iniquitatem operantes. Etenim nisi primi illi animæ ad nequitiam motus abscendantur, necesse fuerit cogitationes ad opus procedere. Verbi gratia, terræ peccator cogitatio est adulterium suggerens, quæ efficit ut quis mulierem intueatur ad eam concupiscendam⁹. Proinde nisi tollatur ex anima, veluti gladio quodam, sermone cupiditates abscindenti et exterminanti, et nisi id fiat diluculo, hoc est, ubi primum sese detexerit: post adulterium in corde conceptum, hominem detrudet in peccatum alio gravius, illum quippe ad ipsum corporis actum impellet.

164. Arbitramur his consona esse isthæc Jeremiæ verba: *Maledictus qui facit opera Domini negligenter, et qui subtrahit gladium suum a sanguine*¹⁰. Quisquis enim maledicti hujus acerbitatem evitare vult, gladium suum spiritualem ab effundendo sanguine ejusmodi peccatorum nunquam cohibere debet. Tale igitur est et quod nunc dicitur de diluculo. Væ illi, qui licet post primam ætatem exactam, ratione in ipso exoriente, a tenebris et ab ignorantia nocte emergerit, tamen simul ut excitatus est a somno, siceram sectatur. Ex iis autem qui a turbulentis affectibus devicti sunt et dejecti, alii in cupiditatis temulentia permansere; alii expurgata mente, mundum ornatumque visibilibus respiciunt;

⁸ Matth. xv 19. ⁹ Matth. v 28. ¹⁰ Jerem. XLVIII, 10.

befisii codex et alii nonnulli, *ὡς τὸ εἶκός, ut verisimile est, ut constat*. Edi dimus quidem, *ὡς τὸ εἶκός*, ob auctoritatem veterum quorundam librorum: sed fatendum tamen, nobis videri potius legendum, *εἰς τὸ εἶκός*, uti hodieque legitur in Commentariis Eusebii, unde hæc ad verbum sumpta esso in Præfatione docebimus.

(67) Veteres duo libri, *ἐγένετο*. Et hic quoque editi, *ἀπέκτεινον*. At mss., *ἀπέκτενον*.

(68) Nostri sex mss., *δὲ*, Editi, *δέ*.

(69) Monere non pigebit, totum illud, *καθ' ἐκάστην ἐννοιαν*, et reliqua usque ad has voces, τοῦ ἐπιθυμούντος ἡμῶν, εὐθὺς μεταβαλλομένου. in

A *ἀμαρτανόντων ὄντων, ὡς τὸ εἶκός: καὶ εἰ πολέμῳ αὐτῶν κατεκράτησεν, ἐν μίᾳ πάντως ἂν ἀπέκτεινε πρῶτα τοὺς σύμπαντας: ἀλλ' οὐχὶ καὶ καθ' ἐκάστην πρῶταν αὐτόχειρ αὐτῶν ἐγένετο* (67). Τί οὖν ἐστὶ τὸ, *Εἰς τὰς πρῶτας ἀπέκτενον πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν; Συνετώτερον τῶν λεγομένων ἐπακούσωμεν, ἵνα μὴ κατηγορήσωμεν τῶν προφητικῶν λόγιων, ὃ μὴ θέμις, Πόλις τοῦ Κυρίου, ἡ σύστασις ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης κατασκευῆς: ἀμαρτωλοὶ δὲ γῆς, οὐκ ἄλλοι τινές εἰσιν, ἢ περὶ ὧν φησὶν ἡ Σωτήρ: ὅτι ἔσωθεν, Ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροὶ, φθόνοι, φόνοι, μοιχεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια. Τοῦτους δὲ* (68) *τοὺς τῆς γῆς ἀμαρτωλοὺς, τοὺς ἐκ τῆς γῆνης σαρκὸς προϊόντας καθ' ἐκάστην ἐννοιαν* (69) *τὴν περὶ Θεοῦ ἐξαφανίζει ἐκ τῆς ἰδίας συστάσεως* (70) *ὃ ἐαυτὸν ἐκκαθαίρων. Πρῶτα οὖν καὶ ὄρθρος ἐν ψυχῇ καθ' ἐκάστην σωτηρίου δόγματος ἀνατολήν γίνεται: ἐν ᾗ ἐξαφανίζεσθαι δεῖ πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν λογισμούς. Εἰ γὰρ μὴ τὰ πρῶτα πρὸς πονηρίαν κινήματα τῆς ψυχῆς ἐκτμηθεῖν, ἀνάγκη εἰς ἔργον προχωρεῖν τὰς ἐνθυμήσεις. Οἷον, γῆς ἀμαρτωλός ἐστὶν ὁ τὴν μοιχείαν ὑποβάλλων λογισμός: ὅστις ἐνεργεῖ τὸ ἐμβλέψαι γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς. -Εὰν οὖν μὴ ἀποκτανθῇ ἐκ τῆς ψυχῆς, οἷον εἰ ξίφος τινὶ, τῷ τμητικῷ λόγῳ καὶ ἀφανιστικῷ τῶν παθῶν, καὶ τοῦτο γένηται ἐν πρῶτα, τουτέστι, κατὰ τὴν εἰς τὸ φανερὸν ἀποκάλυψιν μετὰ τὴν ἐν καρδίᾳ μοιχείαν, καὶ ἐπὶ τὴν μείζονα ταύτης ἀμαρτίαν προάξει τὸν ἄνθρωπον, πρὸς τὴν διὰ τοῦ σώματος ἐνεργεῖαν αὐτὸν ἐκκαλούμενος.*

B 164. Τοῦτω συμφωνοῦν ἡγοούμεθα εἶναι τὸ παρὰ τοῦ Ἱερεμίου λεγόμενον, Ἐπικατάρατος ὁ ποιῶν τὰ ἔργα Κυρίου ἀμελῶς καὶ ἀφαιρῶν μάχαιραν αὐτοῦ ἀφ' αἵματος. Δεῖ γὰρ τὸν μέλλοντα φεύγειν τὸ τῆς κατάρας βαρὺ, μηδέποτε ἀναπαύειν τὴν πνευματικὴν μάχαιραν ἀπὸ τοῦ κατὰ τῶν τοιοῦτῶ ἀμαρτωλῶν αἵματος. Τοιοῦτον οὖν ἐστὶ καὶ τὸ νῦν εἰρημένον περὶ τοῦ πρῶτου. Οὐαὶ τῷ ἀπὸ σκότους καὶ τῆς ἐν ἀγνοίᾳ νυκτὸς, μετὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν, τοῦ λόγου ἐν αὐτῷ ἀνατείλαντος, ὁμοῦ τῷ διαναστῆναι ἐκ τοῦ ὕπνου, τὸ σίκερα διώκοντι. Οἱ δὲ ὑπὸ τῶν παθῶν νικηθέντες, οἱ μὲν ἔμειναν ἐν τῇ μέθῃ τοῦ πάθους. οἱ δὲ ἀποκαθηράμενοι τὸν νοῦν, ἐμβλέπουσι μὲν τῷ κόσμῳ τῶν ὁρατῶν, κατανοοῦσι δὲ τὰς τῶν νοητῶν

C Reg. primo non legi; ob idque a Tilmanno qui eo codice usus fuerat, Latine redditum non fuisse Sed hæc mss. Anglicis cum interpretatione Richardi Montacutii editioni Parisiensi accessisse a typographis didicimus. Neque sane illud omittendum, quæ Richardus Montacutius in suis codicibus repererat, eadem et in nostris quoque, si Regium primum excipias, reperiri.

(70) Editi, *συνειδήσεως, ex sua conscientia*. At quinque mss., *συστάσεως, ex propria structura*: quam lectionem si nihil aliud verisimilem redderet, certe auctoritas Eusebii, apud quem ita legitur, eam satis confirmaret.

ὑποστάσεις καὶ οὐσίας. Τὰ μὲν γὰρ ὄρατὰ ἐνατενί- A
σεως δεῖται· διὰ τοῦτο Ἐμβλέπουσι· τὰ δὲ νοητὰ
χρῆζει λόγου διεξοδικοῦ· διὸ εἴρηται, Κατανοοῦσι.
Πλὴν ὅτι πρῶτον δεῖ ἐμβλέψαι τοῖς ἔργοις Κυρίου·
καὶ τότε εἰς τὸ κατανοῆσαι αὐτὰ προελθεῖν. Ὅποιος
ἦν ὁ περὶ (71) ἑαυτοῦ λέγων· Αὐτὸς γὰρ μοι ἔδωκε
τῶν ὄντων γινῶσιν ἀψευδῆ, εἰδέναί· σύστασιν
κόσμου, καὶ ἐνέργειαν στοιχείων, ἀρχὴν καὶ τέλος
καὶ μεσότητα χρόνων, τροπῶν ἀλλαγᾶς, καὶ με-
ταβολᾶς καιρῶν, ἐνιαυτῶν κύκλους, καὶ ἀστέρων
θέσεις, φάσεις ζώων, καὶ θυμούς θηρίων, πνευμά-
των βίας, καὶ διαλογισμούς ἀνθρώπων, διαφορὰς
φυτῶν, καὶ δυνάμεις ῥιζῶν.
turas animalium, et viros bestiarum, vim ventorum,
*virtutes radicum*¹¹.

165. Τοῖνον αἰχμάλωτος ὁ λαὸς μου ἐγενήθη, διὰ B
τὸ μὴ εἰδέναί· αὐτοῦς (72) τὸν Κύριον· καὶ πλῆθος
ἐγενήθη νεκρῶν διὰ λιπὸν ἄρτου, καὶ δίψος (73)
ὑδατος. Ταῦτα καθ' ἱστορίαν δυνατὸν τυχεῖν τῆς
ἐξηγησεως ἐπὶ τῶν καιρῶν τῆς ἐσχάτης πολιορκίας
τῶν Ἰουδαίων· τῶν μὲν εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαχθέντων,
τῶν δὲ ἐν λιμῶ καὶ δίψει διαφθαρέντων. Καὶ ἡ αἰτία
σαφῆς, δι' ἣν ταῦτα πεπόνθασιν· ὅτι ἐπιδημήσαντα
αὐτοῖς τὸν Κύριον οὐκ ἐπέγνωσαν (74). Ὡστε δὲ καὶ
ἡμῖν οἰκειωθῆναι τὴν ἐκ τῆς λέξεως παραίνεσιν.
Ἐκεῖνα λέγομεν, ὅτι οἱ διώκοντες τὸ μέθυσμα, καὶ
μετὰ τῆς ἀπηγορευμένης μουσικῆς τὸν οἶνον πίνον-
τες, καὶ θεάμασι μὲν ἀτόποις τὰς ὄψεις ἐνασχολοῦν-
τες, τοῖς δὲ ἔργοις Κυρίου ἐμβλέπειν μὴ ἀνεχόμενοι,
διὰ τὸ φιλήδονοι εἶναι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, αἰχμάλωτοι
γίνονται καὶ ὑποχείριοι τοῖς ὑπεναντίοις. Ἀλλὰ καὶ C
πλῆθος ἐν αὐτοῖς νεκρῶν ἐγενήθη διὰ λιμὸν, καὶ
ὑδατος ἀπορίαν. Οἱ γὰρ τὴν ἐπιβάλλουσαν ταῖς ψυ-
χαῖς τροθὴν μὴ προσιέμενοι, νεκροὶ γίνονται τοῖς
παραπτώμασι, καὶ οἱ ἐπὶ ὑδατος ἀναπαύσεως μὴ
ἐκτρεφόμενοι, μηδὲ ζητοῦντες πιεῖν ἐξ ἐκείνου τοῦ
ὑδατος περὶ οὗ φησι πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν ὁ Κύριος,
ὅτι Ὅς ἂν πῖν ἐκ τοῦ ὑδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ,
οὐ μὴ διψήσῃ (75) εἰς τὸν αἰῶνα· οὗτοι γίνονται
νεκροί. Ἀκουε γὰρ, ὅτι πλῆθος νεκρῶν ἐγενήθη, οὐ
διὰ λιμὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ δίψαν ὑδατος· ἐπειδὴ
ἀπ' ἐκείνου ἔπινον τοῦ ὑδατος, οὗ καὶ ἡ Σαμαρεῖτις·
Ὅς γὰρ ἂν πῖν, φησὶν, ἐκ τοῦ ὑδατος ἐκείνου, διψήσει
πάλιν· οὐκ ἔπιον δὲ ἐκ τοῦ ὑδατος τοῦ ἀλλομένου εἰς
ζωὴν αἰώνιον. Προτρεπτικὸν δὲ τοῦτο ἐπὶ τὴν γινῶσιν,
Εἰ γὰρ διὰ τὸ μὴ εἰδέναί· τὸν Κύριον αἰχμάλωτοι
γίνονται, ζηλωτέον ἡμῖν τὸ τῆς γνώσεως χάρισμα. D
Τάχα δὲ (76) ἡ ἀληθὴς νέκρωσις οὐ διὰ λιμὸν ἄρτου,
οὐδὲ διὰ δίψαν ὑδατος τούτου τοῦ αἰσθητοῦ, ἀλλὰ διὰ
λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου ταῖς ψυχαῖς τῶν

ac earum rerum quæ sola ratione capi possunt, sub-
stantias considerant et essentias. Visible namque
indigent contenta oculorum acie; ob id *Respiciunt*·
quæ vero ratione sola queunt intelligi, expansa et
fusa ratiocinatione egent: quapropter dictum est:
Considerant. Sunt tamen primum respicienda Do-
mini opera, atque tunc ad ea consideranda progredi-
endum est. Ejusmodi erat, qui de se ipso dixit:
*Ipsè enim dedit mihi horum quæ sunt scientiam
veram, ut sciam mundi dispositionem, et virtutem
elementorum; initium et finem et medietatem tempo-
rum, conversionum permutationes, et mutationes
temporum, annorum cursus, et stellarum situs, na-
et cogitationes hominum, differentias plantarum, et*

165. VERS. 13. *Igitur captivus populus meus factus
est, eo quod ipsi non cognoverint Dominum: et mul-
tudo mortuorum fuit propter famem panis, et sitim
aquæ.* Hæc secundum historiam de tempore extremæ
Judæorum obsidionis possunt explicari; quando aliis
in captivitatem abductis, alii fame et siti interierunt.
Et causa cur hæc fuerint perpassi, clara est et ma-
nifesta, quod Dominum cum ipsis diversantem non
cognovere. Quare animadversio in his verbis con-
tenta nobis etiam potest accommodari. Ist hæc di-
cimus, quod qui consecantur ebrietatem, vinumque
ad musicos concentus interdictos bibunt, et oculos
suos occupant in spectandis turpibus spectaculis,
noluntque opera Domini respicere, eo quod volupta-
tum et deliciarum magis quam Dei sint amatores,
captivi fiunt, et in servitutem rediguntur ab inimicis
suis. Quin etiam inter ipsos mortuorum fuit mul-
tudo, propter famem et aquæ penuriam. Etenim
escam animabus convenientem qui non accipiunt,
moriuntur per peccata: et qui ex aqua refectionis
¹² non enutriuntur, neque de illa aqua bibere stata-
gunt, de qua locutus est Dominus ad Samaritanam:
*Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in
æternum*¹³; hi ipsi mortui fiunt. Audi enim hanc
mortuorum multitudinem contigisse non ob famem
solum, sed etiam propter aquæ sitim, eo quod ab
illa biberent aqua, unde et **497** mulier illa Sa-
maritana biberat: Quisquis enim, inquit, biberit
ex illa aqua, sitiet iterum¹⁴; de aqua autem in
vitam æternam saliente¹⁵ non biberant. Cæterum
id nos invitat ad intelligentiam comparandam.
Etenim si, propterea quod non cognoverunt Domi-
num, abducuntur captivi, nobis studio omni adni-
tendum est ut intelligentiæ cognitionisque donum
consequamur. Fortassis autem mors vera non ob

¹¹ Sap. vii, 17-20. ¹² Psal. xxii, 2. ¹³ Joan. iv, 13. ¹⁴ ibid. ¹⁵ ibid. 14.

(71) Veteres aliquot libri, ὁ περὶ. Vocula ὁ in editis desideratur.

(72) Editi, αὐτοῦ. At mss. quinque, αὐτοῦς.

(73) Antiqui tres libri, ἄρτου καὶ δίψος. Editi ἄρτου καὶ δίψαν· ubi notari potest, vocem ἄρτου neque in duobus aliis codicibus, neque apud LXX, aut apud Eusebium inveniri.

(74) Codices tres, ἔγνωσαν. Hoc ipso in loco

quinque mss., Ὡστε δὲ καί. Abest δὲ ab excusis.

(75) Editi et Reg. tertius, οὐ μὴ διψήσει. Alii quidam mss., διψήσῃ. Aliquanto post antiquus Combefisii codex et alii quatuor, ἀπ' ἐκείνου ἔπι-
νον, nec aliter legerat interpretes. At editi, οὐκ ἔπι-
νον.

(76) Editi, δὲ καί. Vocula καί in quinque mss. deest.

famem panis, neque ob hujusce sensibilis aquæ A
sitim, sed propter famem audiendi verbum Domini
16, in eorum qui non auscultant animas grassatur,
*Non enim in pane solo vivet homo, sed in omni verbo
quod procedit de ore Dei* 17. Ob hanc causam Domi-
nus non interficiet fame animas justorum 18, et :
*Junior fui : etenim senui, et non vidi justum dereli-
ctum, nec semen ejus quærens panes* 19 ; et : *Filii
thalami nuptialis, quandiu cum illis est sponsus,
non possunt jejunare* 20. Ubi autem fames et sitis
grassantur, ibi quoque mors. Quapropter ne perca-
mus fame, cœlestem conquiramus panem, et ne siti
aduramur, inquiramus aquam illam de qua Domi-
nus dixit : *Si quis biberit ex aqua illa quam ego dabo
ei, non sitiet, in æternum* 21.

166. VERS. 14, 15. *Et dilatavit infernus animam B
suam, et aperuit os suum, ut non cesset. Et descen-
dent inclyti, et magni, et divites, et pestilentes ejus,
et qui exsultat in ea. Et humiliabitur homo, et dede-
corabitur vir, et oculi sublimes humiliabuntur.* Nobis
ut poneret ob oculos ingentem pereuntium multitu-
dinem, infernum affirmavit os suum dilatare. Quem-
admodum fieri solet in animalibus, quæ præ in-
genti fame et inedia escam avidè rapiunt, atque
escæ inhiantia os dilatant : ita, inquit, et infernus
os suum reddere dictus est amplius atque capacius.
Fortasse autem nobis hic sermo indicat communem
quemdam locum qui sit in intimis terræ visceribus
collocatus, sitque obscurus ab omni parte et tene-
brosus, sedem esse inferni, docetque forte, foramen
quoddam ad terræ concava pertingere, per quod
animabus ad gravissimam pœnam damnatis patet
descensus : quod foramen, ut valeat suscipere
universos, ob eorum qui intereunt multitudinem,
amplius ait esse factum ac latius. Neque enim
animal quoddam est infernus, neque potestas quæ-
dam mortuis præfecta, juxta fabulosum ethnicorum
commentum. Ii igitur propterea quod non cogno-
verint Dominum, in captivitatem redacti, et fame
ac siti spiritualis alimenti marcescentes, cum incly-
tis et magnis et divitibus et pestilentibus descendunt
in infernum. Sunt autem tria quæ peccatoribus in-
tentantur ; captivitas, mors, descensus in infernum.
Captivitas quidem ipse est a pristina vita lapsus, per
dolum fraudemque inimici, qui nos de paradisi
beatitudine deturbavit : mors vero abalienatio est a
præcepto vitam largiente : descensus denique ad
infernum, est a Deo separatio, quæ ob plurimam
peccatorum congeriem et affectionem, 498 summo
bono adversantem contingit. Nam ut justus una
cum Christo jam consurrexit, atque una cum ipso
sedit in cœlestibus : ita injustus jam captivus et

ἀνηκόων ἐγγίνεται. Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτων μόνῳ (77) ζή-
σεται ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπο-
ρευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Διὰ τοῦτο Οὐ λιμο-
κτονήσει Κύριος ψυχὰς δικαίων· καὶ, Νεώτερος
ἐγευόμεν· καὶ γὰρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δικαίον
ἐγκαταλελειμμένον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν
ἄρτους· καὶ, Θὶ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, ὅσον μετ'
αὐτῶν ἐστὶν ὁ νυμφίος, οὐ δύνασται νηστεύειν.
"Ὅπου δὲ λιμὸς, καὶ δίψα, ἐκεῖ καὶ ἡ νεκρότης. "Ἰνα
οὖν μὴ λιμοκτονηθῶμεν, ζητήσωμεν τὸν ἄρτον τὸν
ἐπουράνιον (78), μηδὲ τῶν δίψαι καταφρυγῶμεν, ζητή-
σωμεν τὸ ὕδωρ περὶ οὗ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι "Ἐάν τις
πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ δι-
ψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα.

166. Καὶ ἐπλάτυνεν ὁ ἄδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
καὶ διήνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ, τοῦ μὴ διαλιπεῖν.
Καὶ καταβήσονται οἱ ἐνδοξοὶ, καὶ οἱ μεγάλοι, καὶ
οἱ πλοῦσιοι, καὶ οἱ λοιμοὶ αὐτῆς, καὶ ὁ ἀγαλλιώ-
μενος ἐν αὐτῇ (79). Καὶ ταπεινωθήσεται ἄνθρω-
πος, καὶ ἀτιμασθήσεται ἄνθρωπος, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ
μετέωροι ταπεινωθήσονται. "Ἰνα τὸ ἄδρὸν τῶν
ἀπολλυμένων ὁ λόγος ἡμῖν παραστήσῃ, πλατύνειν
ἔφη τὸν ἄδην τὸ στόμα αὐτοῦ. "Ὡσπερ ἐπὶ τῶν ζώων,
ὅσα λάθρως ὑπὸ πολλῆς ἐνδείας τὴν τροφὴν διαρ-
πάζει, καὶ πλατύνει τὸ στόμα περιτεινόμενον τῇ
τροφῇ· οὕτω, φησὶ, καὶ ὁ ἄδης τὸ ἑαυτοῦ στόμα εὐ-
ρυχωρότερον ποιεῖν εἴρηται. Τάχα δὲ ἡμῖν ὁ λόγος
ἐνδείκνυται κοινόν τινα τόπον ἐν τῷ ἐσωτάτῳ τῆς
γῆς, ἐπίσκιον πανταχόθεν, καὶ ἀλαμπῆ, τὸ τοῦ ἄδου
χωρίον εἶναι· στόμιον δὲ τι ἐπὶ τὰ κοῖλα καθῆκον,
δι' οὗ τὴν κάθοδον εἶναι ταῖς πρὸς τὸ χεῖρον κατ-
εγνωσμέναις ψυχαῖς· ὁ δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀπολλυμέ-
νων, ὥστε ὑποδέξασθαι πάντας, εὐρυχωρότερόν φησι
γεγενῆσθαι. Οὐ γὰρ δὴ ζῶόν τι ὁ ἄδης, οὐδὲ δύναμις
τις ἐπιτεταγμένη (80) τοῖς ἀποθνήσκουσι, κατὰ τὴν
μυθοποιίαν τῶν ἔξωθεν. Οἱ οὖν διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν
Κύριον, αἰχμάλωτοι γενόμενοι, καὶ λιμῶν καὶ δίψαι
τῆς πνευματικῆς τροφῆς ἐκτακέντες (81), εἰς ἄδου
καταβαίνουνσι, μετὰ τῶν ἐνδόξων, καὶ μεγάλων, καὶ
πλουσίων, καὶ λοιμῶν. Τρία δὲ ἐστὶ τὰ περὶ τοὺς
ἀμαρτάνοντας ἀπειληθέντα· αἰχμαλωσία, καὶ νέκρω-
σις, καὶ εἰς ἄδου κάθοδος. Αἰχμαλωσία μὲν γάρ ἐστιν
ἡ ἀπὸ τῆς προηγουμένης ζωῆς κατάπτωσις, κατὰ
ἀπάτην τοῦ ἐχθροῦ ὑπεξάγοντος τῆς ἐν τῷ παρα-
δείσῳ μακαριότητος· νέκρωσις δὲ, ἡ τῆς ζωοποιοῦ
ἐντολῆς ἀλλοτρίωσις· εἰς ἄδου δὲ κατάβασις, ὁ διὰ
τὴν πολλὴν τῆς ἀμαρτίας χύσιν, καὶ τὴν ἐναντίαν τῷ
ἀγαθῷ (82) διάθεσιν, ἀπὸ Θεοῦ γινόμενος χωρισμός.
"Ὡσπερ γὰρ ὁ δίκαιος ἤδη συνηγέρθη Χριστῷ, καὶ
συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις· οὕτως ὁ ἄδικος
αἰχμάλωτος ἤδη καὶ νεκρὸς, καὶ εἰς ἄδον διὰ τῶν

16 Amos viii, 11. 17 Matth. iv, 4. 18 Prov. x, 3.

(77) Antiqui tres libri, μόνον.

(78) Veteres duo libri, ἄρτον τὸν ἐπιούσιον, panem
quotidianum. Paulo post editi, ὁ ἐγώ. At quinque
mss., οὗ ἐγώ.

(79) Illud, καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος ἐν αὐτῇ, et qui ex-
sultat in ea, apud LXX nequaquam legitur.

19 Psal. xxxvi, 25. 20 Marc. ii, 19. 21 Joan. iv, 13.

(80) Editi cum duobus mss., ἐπιτεταγμένη. Alii
tres mss., ἀποτεταγμένη.

(81) Veteres quinque libri, ἐκτακέντες. Editi, ἐν-
τακέντες.

(82) Editi, τῶν ἀγαθῶν. At quinque mss. ut in
contextu.

πρὸς θάνατον ἀμαρτημάτων καταβεβηκώς λέγεται. Διαφορὰς δὲ ταγμάτων καταβαινόντων εἰς τὸν ἄδην ὁ λόγος ἀπρηριθμήσατο. Πρῶτον τοὺς ἐνδόξους· οὗτοι (83) δ' ἂν εἴεν οἱ ἐν ὑπολήψει τινὶ δεξιᾷ, οὐ πάντως ἔχοντες τῷ ἐπιφανομένῳ ἐχρήματι τὴν ἐκ τοῦ βίου μαρτυρίαν ἀκολουθοῦσαν· εἶτα οἱ μεγάλοι, οἱ ἐν δυνάμει τινὶ καὶ ἀρχῇ τῶν πολλῶν ὑπερέχοντες· καὶ οἱ πλούσιοι, οἱ πολὺ πλῆθος χρημάτων ἀδικῶν περιβεβλημένοι, ἢ οἱ ἀκόρεστον τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πλείονος ἔχοντες· καὶ οἱ λοιμοὶ αὐτῆς, ὅσοι δίκην νόσου φοροποιῶν κατὰ διάδοσιν ἐπινεμομένης, τοὺς προσιδόντας (84) αὐτοῖς διαφθείροντες, ἥτοι ἐκ μοχθηρᾶς διδασκαλίας, ἢ ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐρεθισμοῦ, λοιμοὶ δικαίως προσαγορεύονται· οἵτινες καταβαινόντων εἰς τὸν ἄδην. Καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος, φησὶν, ἐν αὐτῇ (85). Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ ἐν σαρκὶ Ἰουδαῖος, τῆ γῆνι Ἱερουσαλήμ ἐναγαλλιώμενος, πρὸς δὲ τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ (86) μακαριότητα μὴ βλέπων. Τῆρει δὲ, ὅτι τὸ. Ἐν αὐτῇ, κατὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν εἴρηται. Ὡς καὶ ἐπὶ τῶν (87) ἰδιωτικῶν οἰκῶν πολλάκις τοὺς ὑπερέχοντας αὐτοὺς προσαγορεύεσθαι ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων σύνθετος. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. Καὶ ὁ τοίνυν ἀγαλλιώμενος ἐν αὐτῇ, εἰς ἄδου καταβήσεται.

167. Καὶ ταπεινωθήσεται ἄνθρωπος, φησὶ, καὶ ἀτιμασθήσεται ἀνὴρ. Οὐ τόπῳ (88) παθεῖν ἐστὶ τὴν ταπεινώσιν, ὅσον ἐν προαιρέσει. Ὑψοῦται μὲν γὰρ ὁ δίκαιος τῷ οὐρανίῳ φρονήματι, ταπεινοῦται δὲ ὁ ἀσεβῆς διὰ τὴν πρὸς τὰ κάτω συμπάθειαν. Ὁ μὲν γὰρ κοινὸς ἄνθρωπος, ὁ μόνοις (89) τοῖς κοινοῖς τῆς φύσεως πλεονεκτήμασις ἐπληρμένος, μὴ ζῶν κατὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ ἐκ τῆς πρώτης κατασκευῆς δύναμιν, ταπεινοῦται· ὁ δὲ ἤδη καὶ ἐν προκοπῇ τινὶ γενόμενος, καὶ ἄξιός ἤδη τοῦ ἀνὴρ χρηματίζειν, ἐπειδὴν καταμαλακισθεὶς ἐνδῶ πρὸς τὰ πάθη, ἀτιμασθήσεται. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἄνθρωπος ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἀτιμασθήσεται· ὅτι ὁ μὲν τὸ (90) κοινὸν οὐκ ἐφύλαξεν, ὁ δὲ καὶ τὸ ἐξ ἀτκήσεως αὐτῷ περιγενόμενον ἀγαθὸν διὰ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον τροπῆς ἐξή-

⁸² Psal. LXXXVI, 1.

(83) Veteres quinque libri, οὗτοι. Editi, αὐτοί.

(84) Editi, τοὺς πλησιῶντας. At mss. quinque, τοὺς προσιδόντας.

(85) Editi. Καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος οὐκ ἔστι, φησὶν, ἐν αὐτῇ, quæ interpretis ita reddiderat, *Et nemo relinquetur qui in ea gloriabitur*. Sed si ita est, non cohærebit oratio. Scriptor enim, si sibi constare vult, hoc dicat oportet, fore ut, qui in terrestri Jerusalem gloriatur, is cum aliis non paucis in infernum descendat. Sed hunc locum ex quatuor mss. restituumus. Neque non etiam lectio Regii tertii probari potest, in quo ita scriptum invenimus, Καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος, φησὶν, ἐν αὐτῇ· siquidem duas has voces, ἀγαλλιώμενος, ἀγαλλιώμενος, idem plane valere norunt vel infantes.

(86) Illud, τοῦ Θεοῦ, alio loco in tribus mss. ponitur, nempe post vocem μακαριότητα, ad *Dei beatitudinem*. Ibidem editi, ἐμβλέπων. At quinque mss., βλέπων.

(87) Illa, Ὡς καὶ ἐπὶ τῶν, etc., obscura cum sint et intellectu difficilia, mirum videri non debet, si

mortuus esse, atque in infernum descendisse dicitur ob lethalia peccata. Porro varios ordines eorum qui ad inferos descendunt, recensuit Scriptura. Primum enumerat inclytos; hi autem sunt, qui quadam existimatione sibi comparata, vitæ testimonium exteriori habitudini conveniens neutiquam habent: deinde numerantur magni, qui in potestate quadam et in principatu constituti vulgo præstant: tum divites qui ingentem divitiarum copiam injuste acquisierunt, aut qui inexplebili opum majorum desiderio tenentur: postremum ejus pestilentes, qui instar mortiferi cujusdam morbi per vices serpentis, eos qui ad se accedunt corrumpentes, aut ob pravam doctrinam, aut ob quemdam fomitem et incitabulum peccati, jure ac merito nominantur pestilentes.

Hi sunt qui descendant in infernum. *Et qui*, inquit, *exsultat in ea*. Hic ille fuerit Judæus ipse secundum carnem, qui in terrestri Jerusalem exsultat, nec ad beatitudinem sanctis Dei præparatam respicit. Illud autem, *In illa*, dici observabis juxta vulgatam consuetudinem. Ita et in privatorum domibus, solent ipsi sæpe ab iis qui eas incolunt, vocari præcellentes ac superiores. Ejus generis est et illud: *Fundamenta ejus in montibus sanctis*²². Igitur qui etiam in ea exsultat, in infernum descendet.

167. *Et*, inquit, *humiliabitur homo, et dedecorabitur vir*. Non æque loco humiliari contingit, ac animo. Exaltatur quidem justus cælesti animi sensu, impius vero terrenorum studio affectuque humiliatur. Homo quidem vulgaris qui de solis communibus naturæ dotibus effertur, si secundum virtutem sibi a prima conditione insitam nequaquam vivit, humiliatur: sed qui jam progressum aliquem fecerit, jamque fuerit dignus qui vir appelletur, is si emollitus et fractus cupiditatibus et vitiis sese mancipaverit, dedecorabitur. Quapropter *Homo humiliabitur, et vir dedecorabitur*: quippe ille communia non custodivit; hic vero utpote conversus ad improbitatem, etiam eo bono quod usu exercitioque sibi comparaverat mulctatus est. Homo qui-

diverse a viris doctissimis Montacutio et Combefisio vertantur. Ille ita interpretatus est: *Quemadmodum in familiis privatorum patres ac matres familias, ipsos sæpe nominari moris est, ab omnibus qui pertinent ad familias easdem: hic hoc modo, Ut eorum, qui præcellere nomine, ab iis, qui eas colunt, appellentur*. Nos quibus neutra interpretatio placebat, aliter quidem interpretati sumus: sed fortasse non felicius.

(88) Ubi in editis et in quinque mss. legitur, Οὐ τόπῳ παθεῖν, ait vir conjecturarum amantissimus Combefisius, fortasse legendum esse, Οὐχ ὅπως παθεῖν. Utut hæc sunt, receptam lectionem retinuumus. Aliquanto post Colb. secundus, ταπεινοῦται δὲ ὁ ἀνὴρ ἀσεβῆς.

(89) Veteres aliquot libri, ὁ μόνον. Statim editi, κατὰ τὴν πρώην ἐνυπάρχουσαν αὐτῇ ἐκ τῆς. At quinque mss. ut in textu.

(90) Veteres quinque libri, ὁ μὲν τό. Editi, ὁ μόνον.

dem humiliatur: *Oculi enim Domini sublimes, homo autem humilis*²³; vir vero dedecoratur, tanquam qui Deum, violatis ejus præceptis, ducat pro nihilo. Nam qui eum nihili faciunt, afficientur ignominia, uti didicimus in primo Regnorum libro, Domino dicente: *Glorificantes me glorificabo, et qui spernunt me, ignominia ipsis inuretur*²⁴. Vir igitur dedecorabitur **499** per suum ipsius peccatum: dedecus enim et infamiam infert peccatum. *Resurgent enim, inquit, hi in vitam æternam, et isti in opprobrium et dedecus æternum*²⁵. Cum enim honor dignitatis sit remuneratio; dignitas vero, virtutis præmium; sanctis quidem tum honor, tum dignitas tribuitur, impii vero contraria recipiunt. Honorat enim dignos Deus. Nam ipse est id quod vere honorandum est, honoremque tribuit: quare qui ignominia notatur, honorem nequit assequi. Unumquemque autem dedecorant turpitudinis ac infamiae vitia, coram omni creatura exposita. *Et oculi, inquit, sublimes humiliabuntur*. Quicumque animo sursum erecto, auctorem horum omnium sunt intuiti, ii oculos habent sublimes, utpote qui super omnia corpora mentem suam attollant. Sed si postea ob falsas opiniones et ingens terrenarum rerum studium, nihil eorum quæ magna sunt, possint amplius contemplari, imo dediti sint toti corporeis deliciis voluptatibusque, jure optimo dicuntur humiliari.

68. VERS. 16. *Et exaltabitur Dominus Sabaoth in judicio*. Hoc est, per æquam retributionem eorum quæ sunt prius commemorata, exaltatur Dominus Deus in judicio; adeo ut ex ii, quæ ad Dei gloriam et honorem faciunt, hoc unum sit, **C** judicium videlicet, quod de impiis pro ratione et merito operum a judice profertur. Quare et in ipso judicio altitudo sapientiæ potestatisque Domini conspicitur. Quemadmodum enim qui sapientiam ordinis rerum cœlestium speculantur, in stellarum situ, motu, atque in mutua ipsarum habitudine effulgentem, jam intelligunt sapientiæ ejus magnificentiam, sic ut dicere valeant: *Sapientiæ ejus non est numerus*²⁶; pari modo qui judicii respiciunt rationes, iis non minori futura est admirationi hæc judicii sapientia et prudentia; nec non æquitas illa, qua vel pro minimis et minutissimis unicuique meritam mercedem rependit²⁷. Fortasse ergo singulis rebus bene gestis Deum exaltamus; adeo ut exaltetur per temperantiam nostram, exaltetur quoque per justitiam nostram. Cum autem hæc perficiantur Dei auxilio, ubi nos susceptos erexerit, sua nos ope suffulciens ac firmans, tum dicimus: *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me*²⁸. Sunt autem multæ Dei

²³ Isa. ii, 11. ²⁴ I Reg. ii, 30. ²⁵ Dan. xii, 2. ²⁶ Psal. cxlvi, 5. ²⁷ Matth. xvi, 27. ²⁸ Psal. xxix, 2.

(91) Editi, καὶ εἰς. At quinque mss. καί.

(92) Ita mss. quinque. Editi vero, τῷ ὑπὲρ πάντων.

(93) Codices quinque, ἐγγινόμενον. Editi, γινόμενον. Aliquanto post mss. nonnulli, δυνάμειως

μιώθη. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ταπεινοῦται· οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός· ὁ δὲ ἀνὴρ ἀτιμάζεται, ὡς ἐξουθενῶν τὸν Θεὸν διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν παραβάσεως. Οἱ γὰρ ἐξουθενῶντες αὐτὸν ἀτιμασθήσονται, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν ἠκούσαμεν τοῦ Κυρίου λέγοντος· Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, καὶ οἱ ἐξουθενῶντές με ἀτιμασθήσονται. Ἀτιμασθήσεται οὖν ἀνὴρ ὑπὸ τῆς ἰδίας ἀμαρτίας· ἀτιμοποιός γὰρ ἡ ἀμαρτία. Ἀναστῆσονται γὰρ, φησὶν, οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὄνειδισμόν καὶ (91) αἰσχύνην αἰώνιον. Ἐπειδὴ γὰρ τιμὴ ἐστὶ γέρας ἀπόδοσις, γέρας δὲ ἐστὶν ἄθλον ἀρετῆς· τοῖς μὲν ἁγίοις καὶ τιμὴ καὶ γέρας ἀπονέμεται, τοῖς δὲ ἀσεβέσι τὰ ἐναντία. Τιμᾶ μὲν γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς ἀξίους. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τὸ ὄντως τίμιον, καὶ τιμῆς παρεκτικόν· διότι οὐ δύναται τὴν τιμὴν περιποιῆσαι ὁ ἠτιμωμένος. Ἀτιμάζει δὲ ἕκαστον τὰ πάθη τῆς αἰσχύνης, ἐπὶ τῆς κτίσεως πάσης ἀνακαλυπτόμενα. Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ, φησὶν, οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται. Ὅσοι ἐπάραντες εἰς ὕψος ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, εἶδον τὸν καταδείξαντα ταῦτα πάντα, οὗτοι ἔχοντες μετεώρους τοὺς ὀφθαλμοὺς, τῷ ὑπεράνω πάντων (92) σωματίων ἀγαγεῖν τὴν διάνοιαν· εἶτα διὰ ψευδοδοξίας, καὶ τῆς πολλῆς περὶ τὰ ὑλικά προσπαθείας, δῦδὲν ἐτι τῶν μεγάλων θεωρεῖς ἠνέσχοντο, ἀλλ' ὄλοι γινόμενοι τῆς σωματικῆς ἀπολαύσεως, ταπεινοῦσθαι δικαίως λέγοντα.

168. Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος Σαβαώθ ἐν κρίματι. Τοῦτέστι, κατὰ τὴν δικαίαν ἐπὶ τῶν προσηρημένων ἀνταπόδοσιν, ὑψοῦται Κύριος ὁ Θεὸς ἐν κρίματι· ὡς ἐν τῶν εἰς δόξαν Θεοῦ συντεινόντων εἶναι καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς ἀσεβέσι κρίμα κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων ἐγγινόμενον (93) παρὰ τοῦ κριτοῦ· ὥστε καὶ ἐν τῇ κρίσει θεωρεῖσθαι τὸ ὕψος τῆς συνέσεως καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου. Ὡς περὶ γὰρ οἱ θεωροῦντες τὴν σοφίαν τῆς διατάξεως τῶν οὐρανίων, κατὰ τὴν τῶν ἀστέρων θέσιν καὶ φορὰν καὶ σχέσιν ἣν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους, τῆς συνέσεως αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον νοοῦσιν, ὥστε ἂν δύνασθαι εἰπεῖν, ὅτι· Τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός· οὕτως οἱ βλέποντες τοὺς τῆς κρίσεως λόγους, οὐχ ἤττον θαυμάζονται τὸ ἐν τῇ κρίσει σοφὸν καὶ συνετὸν, καὶ μέχρι τῶν λεπτοτάτων ἀνταποδοτικὸν ἐκάστῳ τοῦ πρὸς ἀξίαν. Τάχα οὖν καθ' ἕκαστον κατόρθωμα ὑψοῦμεν τὸν Θεόν· ὥστε ὑψοῦσθαι αὐτὸν ἐν τῇ σωφροσύνῃ ἡμῶν, καὶ ὑψοῦσθαι αὐτὸν ἐν τῇ δικαιοσύνῃ ἡμῶν. Ταῦτα δὲ ἐπειδὴ διὰ τῆς συνεργίας (94) τοῦ Θεοῦ κατορθοῦται, ὅταν ὑπολαβῶν ἡμᾶς ἀνορθώσῃ, ὑπερείδων ἡμᾶς τῇ συνεργίᾳ τῇ παρ' ἑαυτοῦ, καὶ στηρίζων, τότε λέγομεν· Ὑψώσω σε, Κύριε, ὅτι ὑπέλαβές με. Πολλὰ δὲ αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ, ἢ τε κατὰ γνῶσιν καὶ σύνεσιν· καὶ ἡ κατὰ τὴν διέξοδον τῶν μεγαλειῶν αὐτοῦ, καὶ

τοῦ Θεοῦ.

(94) Antiqui duo libri, διὰ τῆς ἐνεργείας, *per virtutem Dei efficacem*. Statim mss. quinque, ἐπορθώσῃ. Editi, ἀνορθώσῃ.

κατὰ τὴν τῶν κριμάτων αὐτοῦ θεωρίαν. Διὸ εἶρηται ἅπερ τοῦ δικαίου, ὅτι Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ λάρυγγι αὐτοῦ. Ἐτα ἐπειδὴ τῇ κατὰ θεωρίαν ὀρθότητι: τὸ ἐν τῇ πράξει εὐτόνον συντέτακται. Καὶ ῥομφαῖαι δίστομοι, φησὶν (95), ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, τοῦτέστι λόγοι: ἐκτέμνοντες τῆς ψυχῆς καὶ ἐκρίζουντες τὰ πάθη. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κύριος Σαβαώθ Κύριος λέγεται τῶν στρατιῶν τότε αἱ στρατιαί, αἱ λειτουργοῦσαι αὐτῷ κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, ὑψώσουσι καὶ δοξάσουσιν ἐπὶ τῷ δικαίῳ καὶ ἀπαραλογίστῳ κρίματι. Τοιοῦτον δὲ τι ὑπονοοῦμεν, ὅτι κρινομένου τοῦ Κυρίου μετὰ τῶν ἀνθρώπων (Αὐτὸς γὰρ Κύριος ἔξει εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ λαοῦ), μόνος ὁ Κύριος ὑψωθήσεται, οὐδενὸς δικαιομένου κατενώπιον (96) αὐτοῦ. Τίς γὰρ ὁ συνεξατάζόμενος ταῖς ἀπὸ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς εὐεργεσίαις, καὶ ποικίλαις ὕσταις οἰκονομίαις φθανούσαις κοινῶς ἐπὶ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀποδοῦναι τὰ ἴσα καὶ ἄξια τῶν εἰς αὐτὸν ἐφθακότων ἀπὸ τῆς δωρεᾶς τοῦ Κυρίου δυνήσεται; Διόπερ ἀποροῦσιν οἱ ἅγιοι, Τί ἀνταπέδωσω τῷ Κυρίῳ, λέγοντες, περὶ (97) πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι;

sit, et bonis a se ex Domini dono acceptis dignum? Quamobrem sancti hærent ac dubitant, dicentes: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi* ³³?

169. Καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος δοξασθήσεται ἐν δικαιοσύνῃ. Ἀκολουθεῖ τῷ ὑψωθῆναι ἐν κρίματι τὸ δοξασθῆναι τὸν ἅγιον ἐν δικαιοσύνῃ. Οἱ τε θεωρηκότες αὐτὸν ὑψούμενον ἐν τοῖς (98) κρίμασιν, οὗτοι καταλαμβάνουσι τὴν δόξαν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ βοσκηθήσονται οἱ διηρπασμένοι ὡς ταῦροι, καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημένων ἄρνες φάγονται. Ὁ γινόμενος αἰχμάλωτος λαὸς διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Κύριον, καὶ τῷ περὶ τὸ μέθυσμα ἡμαρτηκέναι. τὸν τρόπον βοσκοῦ βουκολίου βοσκηθήσεται. Οἱ δὲ αὐτοὶ οὗτοι εἰσὶν οἱ διηρπασμένοι, κατὰ τὸν τοῦ αἰχμαλωτίζεσθαι αὐτοῦ καιρὸν. Δῆλον δὲ, ὅτι ἐπειδὴν ἡττηθῶμεν ἐν τῷ πολέμῳ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων ἐνεργειῶν, αἰχμαλωτιζόμενοι ὑπὸ αὐτῶν, ὡς περὶ λάφυρα (99) μετὰ τὴν νίκην, διαρπαζόμεθα. Διαρπασθέντες δὲ, οὐκέτι τὰ τῶν λογικῶν ἴδια εἰς τροφήν τὴν ἑαυτῶν παραλαμβάνομεν, ἀλλ' ὑπὸ ἀλόγων κινήματων, ὡς ἔτυχε, φερόμενοι, τὸν τρόπον ταύρων ἐν τῇ ἐρημίᾳ τοῦ βίου τούτου διάζομεν. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ εἶπε, βοῶν, ἀλλὰ ταύρων, ὅτι αἱ μὲν βόες ἀλλήλαις συναγελάζονται, οἱ ταῦροι δὲ διὰ εὐθυμοειδῆς ὀργίλως ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους, διεσπασμένοι (1) ἀπ' ἀλλήλων νέμονται. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν πολλὰ εἶδος ἐρημοῦσθαι, τῷ ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀπῆχθαι τοῦς οἰκήτορας, διὰ τοῦτο φησὶ. Καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημένων ἄρνες φάγονται. Οἶονεὶ γὰρ, κατὰ ἱστορίαν, ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας ἀποληθθέντες κατεῖχοντο οἱ ἀνάστατοι ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας κατὰ τὴν

²⁹ Psal. cxlix, 6. ³⁰ ibid. ³¹ Isa. iii, 14. ³² Isa. iv Reg. xxv, 11.

(95) Editi, δίστομοι φησὶν. Illud φησὶν in quinque mss. non invenitur.

(96) Veteres quinque libri, κατενώπιον. Editi, ἐνώπιον.

(97) Editi, ἀντί. At mss. quinque, περὶ, nec aliter fuit editum apud LXX.

(98) Legitur in aliquibus mss., τοῖς. Editi, ἐν

exaltationes: alia fit per cognitionem et intelligentiam, alia vero, dum enarrantur magnifica ejus opera, et dum ejus judicia contemplamur. Quapropter de justo dictum est: *Exaltationes Dei in gutture ejus* ²⁹. Deinde, quoniam vis actionis ac firmitas per rectam contemplationem constituitur, subjungit: *Et gladii ancipites in manibus eorum* ³⁰, hoc est, sermones, qui cupiditates animæ ac turbulentos motus abscindant, ac radicibus evellant. Sed quia Dominus Sabaoth Dominus dicitur exercituum; tunc exercitus ei tempore judicii famulantes, ipsum sunt exaltaturi, atque affecturi gloria, ob justum et verax judicium. Aliquid tale futurum esse opinamur, cum Dominus descendet in judicium **500** cum hominibus (*Ipse enim Dominus veniet in judicium cum populo* ³¹), nempe Dominum solum exaltatum iri ³², nemine justificato coram ipso. Quis enim, cujus vita exigetur ad Conditoris nostri beneficentiam, et ad varias illas dispensationes quæ ad omne genus hominum generalim pertingunt, rependere poterit quod æquum sit, et bonis a se ex Domini dono acceptis dignum? Quamobrem sancti hærent ac dubitant, dicentes:

169. *Et Deus sanctus glorificabitur in justitia.* Postquam exaltatus est in judicio, consequens est ut sanctus glorificetur in justitia. Qui eum sunt contemplati in judiciis exaltatum, ii gloriam justitiæ ejus comprehendunt. Vers. 17. *Et pascentur direpti tanquam tauri: et deserta eorum, qui capti sunt, agni comedent.* Populus in captivitatem adductus, eo quod Dominum non cognoverant, et inciderant in ebrietatis peccatum, ad modum armentorum pascentur. Ii autem ipsi fuere eo tempore direpti, cum facti sunt captivi. Planum est autem nos, ubi victi fuerimus in bello, ac superati ab adversariis potestatibus, atque ab ipsis in servitute redacti, tunc post victoriam tanquam exuvias diripi. Cum autem fuerimus direpti, ea quæ rationalium sunt propria, non amplius in nostrum cibum assumimus, sed motibus, ut fors tulerit vesanis et belluinis abrepti, instar taurorum in vitæ hujus solitudine ætatem degemus. Atque eam ob causam non dixit boves, sed tauros, quod bobus inter se gregatim viventibus, tauri ob animum ad iracundiam primum ira in se invicem excandescentes, disjuncti et a se invicem separati pascantur. Quoniam autem verisimile erat loca plurima post captivitatem desertum iri, cum ab hostibus abducendi essent incolæ, idcirco ait: *Et deserta eorum, qui capti sunt, agni comedent.* Nam, juxta historiam ³⁴, in Babylone veluti inclusi detine-

ii, 11. ³³ Psal. cxv, 42. ³⁴ II Paral. xxxvi, 20;

τοῖς. Illa, quæ non ita multo post occurrunt, καὶ βοσκηθήσονται, etc., longe diversa sunt ab iis quæ et in Hebraico exemplari, et in Vulgata leguntur.

(99) Veteres duo libri, λάφυρον.

(1) Editi, διεσπασμένοι. At quinque mss. ut in contextu.

bantur ii, qui ob expeditionem a Nabuchodonosore adversum se susceptam a Judæa fuerant expulsi. Terram igitur ad eos qui capti et præ belli necessitate detenti fuerant, pertinentem, jam in ovium pabulum redactam, agni, inquit, depascent, quod nullas servet antiquæ habitationis reliquias, sed profundum tenerumque gramen ex hominum penuria enutriet. Fortasse autem hic sermo etiam sensu prophetico indicat, quod cum mandatorum divinorum violatores ex antiqua sua in locis sanctis habitatione ejecti sint et expulsi; nos, qui ob peccatum eorum ad salutem per divinam dispensationem vocati sumus, agni quidam ob recentem nostrum in fide ortum appellati, in eorum qui capti sunt locis pascamur, spiritali rationalique eloquiorum Dei alimento tanquam tenero quodam gramine perfruentes. Quin et Dominus nuper per fidem natos, agnos appellavit, cum Petro dixit: *Simon Bar Jona, diligis me? Pasce agnos meos* ³⁵.

170. VERS. 18, 19. *Væ his, qui trahunt peccata quasi funiculo longo, et quasi jugi corrigia vitulæ, iniquitates, qui dicunt: Cito appropinquent quæ faciet, ut videamus; et veniat consilium sancti Israel ut cognoscamus.* Nobis ipsis tum cum peccamus, **501** vincula conficimus et funiculos, quibus vinciamur: quippe juxta multitudinem vel magnitudinem peccatorum, vel majora vel minora animabus nostris lora nectimus, quibus, secundum Jeremiam ³⁶, vincti sumus ac colligati. Quicumque igitur vincuntur carnis sensu, ii terrenis vinculis constringuntur; quibus manus eorum ac pedes cum ligali fuerunt, post justam judicis sententiam, ipsi utpote damnati ejiciuntur in tenebras exteriores ³⁷. Ligantur quidem manus ob facta, pedes vero, ob incessum. Nam re ipsa unusquisque stringitur peccatorum suorum catenis, ita ut membra singula quæ peccatum admiserint, proprio quodam et peculiari vinculo frenentur et astringantur. *Væ* igitur, inquit, *iis, qui trahunt peccata quasi funiculo longo*, hoc est, qui delicto priori secundas, tertias, et alias gradatim impietates, injustitias, lascivias connectunt. Nam oportebat eos qui prius in peccatis fuerant deprehensi, statim post primam vitiatorum implicationem sua ipsorum peccata delere, nedum malis alia adjungerent connecterentque. Fieri quidem non potest ut non peccet humana natura: quandoquidem non est justus in terra, **D** qui faciat bonum, et a peccato absterneat ³⁸. Fieri tamen potest, ut de peccato per proclivitatem vel per insidiatoris nostri impulsu commisso, confestim mutata sententia agamus pœnitentiam, nec

α τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐπιστρατεῖαν γενόμενοι. Τὴν οὖν χώραν τὴν διαφέρουσαν τοῖς ἀπειλημμένοις καὶ κατεχομένοις ὑπὸ τῆς τοῦ πολέμου ἀνάγκης μηλόδοτον ὑπὸ πολλῆς ἐρημίας γενομένην ἄρνες, φησὶν, ἐπινεμήσονται, διὰ τὸ μηδὲν λείψανον παλαιᾶς οἰκίσεως φέρειν, ἀλλὰ βαθεῖαν καὶ ἀπαλὴν ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐρημίας τὴν πῶαν ἐκτρέφειν. Τάχα δὲ καὶ προφητικῶς ὁ λόγος αἰνίσσεται, ὅτι τῶν παραβεβηκότων τὰ θεῖα προστάγματα ἐκβληθέντων τῆς παλαιᾶς αὐτῶν ἐν τοῖς ἁγίοις διαγωγῆς, ἡμεῖς οἱ τῷ παραπτώματι αὐτῶν πρὸς τὸ σωθῆναι οἰκονομηθέντες, ἄρνες τινὲς διὰ τὸ (2) εἰς τὴν πίστιν ἀρτιγενῆς ὀνομαζόμενοι τοῖς τῶν ἀπειλημμένων τόποις ἐπινεμόμεθα, τῆς πνευματικῆς καὶ λογικῆς τροφῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ, οἷόν τινος πῶας ἀπαλῆς ἀπολαύοντες. Καὶ ὁ Κύριος δὲ τοὺς ἀρτιγενεῖς κατὰ τὴν πίστιν ἄρνες προσηγόρευσεν, ἐν τῷ λέγειν Πέτρῳ· Σίμων Βᾶρ Ἰωνᾶ, φιλεῖς με; Βόσκει τὰ ἄρνια μου.

170. Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλεως τὰς ἀνομίας (3)· οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγισάτω ἃ ποιήσει, ἵνα ἴδωμεν· καὶ ἐλθέτω ἡ βουλή τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ἵνα γινῶμεν. Οἱ ἀμαρτάνοντες δεσμοὺς ἑαυτοῖς καὶ σχοινία οἷς δεδόμεθα κατασκευάζομεν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ πλήθους ἢ μεγέθους τῶν (4) ἀμαρτημάτων, ἢ μείζονα ἢ μικρότερα ἑαυτοῖς τῶν ψυχῶν τὰ δεσμὰ πλέκοντες, ὑφ' ὧν κατὰ τὸν Ἰερεμίαν δέσμοι ἐγενόμεθα. Οἱ οὖν κεκρατημένοι ὑπὸ τοῦ φρονήματος τῆς σαρκός, οὗτοι γηίνους δεσμοῖς εἰσι κατελημμένοι, ὑφ' ὧν, μετὰ τὴν δικαίαν τοῦ κριτοῦ ἀπόφασιν, δεθέντες χειρῶν καὶ ποδῶν, οἱ καταδικασθέντες ἐκβάλλονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· χειρῶν μὲν, διὰ τὸ πρακτικόν, ποδῶν δὲ, διὰ τὸ πορευτικόν. Σειραῖς γὰρ, τῷ ὄντι, τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται, ὥστε ἕκαστον τῶν ἐνεργησάντων τὴν ἀμαρτίαν μελῶν ἰδίῳ τινὶ δεσμῷ κολαζόμενον κατασφίγγεσθαι. Οὐαὶ οὖν, φησὶν, οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ· τουτέστιν, οἱ συνείροντες τῷ προτέρῳ πταίσματι δεύτερα καὶ τρίτα (5), καὶ καθεξῆς, ἀσεβήματα, καὶ ἀδικήματα, καὶ ἀκολαστήματα. Ἔδει γὰρ τοὺς προληφθέντας ἐν ταῖς ἀμαρτίαις, ἀντὶ τοῦ σωρεύειν καὶ ἐπισυνάπτειν τοῖς κακοῖς ἕτερα, εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν κακῶν πλοκῆς καταλύειν τὰ ἀμαρτήματα. Μὴ ἀμαρτεῖν μὲν γὰρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀμήχανον· διότι οὐκ ἔστι δίκαιος ἐπὶ τῆς γῆς, ὅς (5*) ποιήσει ἀγαθόν, καὶ οὐχ ἀμαρτήσεται. Δυνατὸν δὲ, ἀπὸ τοῦ ἀμαρτεῖν κατὰ προπέτειαν ἢ συναρπαγὴν τοῦ ἐπιβουλεύοντος ἡμῖν, εὐθὺς μεταβαλλομένους μετανοεῖν, καὶ μὴ ἐπισωρεύειν κακὰ κακοῖς. Ὡσερ γὰρ

³⁵ Joan. xxi, 15. ³⁶ Thren. iii, 34 ³⁷ Matth. xxii, 13. ³⁸ Psal. xiii, 3.

(2) Uterque Colb., διὰ τὸ μηδέ.

(3) Sic libri veteres. Editi vero, ἀμαρτίας αὐτῶν ὡς... δαμάλεως τὰς ἀμαρτίας.

(4) Editi, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τὸ τῆς πτώσεως τοῦ πλήθους. Uterque Colb., κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως ἢ μεγέθους τῶν, etc. Reg. secundus brevius

quidem, sed satis apte, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πτώσεως ἢ μείζονα, *pro ratione casus*, etc. Denique vetus Combesisii codex et Reg. quartus ita, ut in contextu videre licet.

(5) Veteres quinque libri, τρίτα. Editi, τρία.

(5*) Ὅς. Editi, ὡς EDIT.

οἱ τὰς σχοίνους πλέκοντες, δαπανᾶσθαι λοιπὸν μέλ-
λοντος τοῦ συγκλωθομένου, ἕτερον παρεμβάλλουσι,
μηκύνοντες αὐτὸ (6) καὶ παραύξοντες· οὕτω καὶ οἱ
τοῖς κακοῖς ἐμβαθύνοντες, πρὶν τὴν προτέραν ἀμαρ-
τίαν συντελεσθῆναι, δευτέρας ἀρχονται, κἀκαίνη πάλ-
ιν ἐπισυνάπτουσιν ἑτέραν. Καὶ οὕτως ὅλος αὐτοῖς
ὁ βίος (7) δι' ἀμαρτιῶν προῖων, πλεκομένην τιλ-
ῆοικε σχοινίῳ μακρῷ· καὶ τὸ προλαβὸν συνδεδεμένον
ἔχων, καὶ τὸ αἰεὶ παρὸν εἰς τὴν τοῦ προάγοντος ὁμοιό-
τητα συναπτόμενον. Διὰ τοῦτο, Οὐαὶ, φησὶν, οἱ
ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ.
Νοήσωμεν καὶ ἀπὸ παραδείγματος τὸ λεγόμενον.
Ἔστω τις περὶ τὴν ἀμαρτίαν τῆς ἀκολασίας ἐπτερω-
μένος. Σκόπει, διὰ πότων ἑαυτῷ τῶν ἐν τῷ μέσῳ
τὴν ἀμαρτίαν ἐπισπᾶται τῆς ἀσελγείας· πρῶτον μὲν
τὸ σῶμα ἑαυτοῦ τοιῶσδε σχηματίζων, περιχειρόμε-
νος μὲν τοιῶσδε τὰς τρίχας, περιβαλλόμενος δὲ τὴν
ἑσθῆτα τοιῶσδε, καὶ ταύτην οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ
πρὸς καλλωπισμὸν ἐπιτετηθευμένην, μέχρι ζώνης,
μέχρι ὑποδημάτων τὸ περίεργον τῆς περὶ αὐτὸν φι-
λοκαλίας ἐπιδεικνύμενος· εἶτα χρήματα συμπορίζων,
ὥστε δι' αὐτῶν ἐξωνήσασθαι τὴν ὥραν τῆς ἐρωμένης·
εἶτα προμνηστρίας ἑαυτῷ (8) προαγωγούς περινοῶν,
ῥήματα ἐπιτηδεύων φθοροποιῶν, συντυχιῶν ἀφροδῶν
ἑαυτῷ κατασκευάζων, πότους (9) καὶ συμπόσια, ὁμι-
λίας μακράς. Διὰ τοσοῦτων, ὅσων τῶν ἐν τῷ μέσῳ,
τὸ κακὸν τῆς πορνείας προσάγων ἑαυτῷ· οὗτός ἐστιν
ὁ ἐπισπώμενος τὴν ἀμαρτίαν ὡς σχοινίῳ μακρῷ·
καὶ πᾶσα, ἀπαξ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἢ κατὰ τοῦ (10) πλη-
σίον κακία, μὴ ἐκ τοῦ περιτυχόντος ἐπιτελουμένη,
ἀλλὰ ἐκ βουλής καὶ ἐνέδρας διὰ μακρῶν κατασκευῶν
συντελουμένη, σχοινίον ἐστὶ μακρὸν, δι' οὗ καὶ πόρρω
κειμένας ἐπισύρονται ἑαυτοῖς τὰς ἀμαρτίας οἱ ἄν-
θρωποι. Οὕτω δὲ μακρὰ ὄντα τὰ σχοινία ταῦτα,
δυσδιάλυτά εἰσι, διὰ τὸ ἐν κακίαις εὔτονον τῶν ἀμαρ-
τανόντων, καὶ σφοδρῶς ἑαυτοῖς καὶ πυκνῶς ἐπιπλε-
κόντων τὰ ἀμαρτήματα.

171. Διὰ τοῦτό φησι· Καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμά-
λεως. Οἱ γὰρ ζυγάδεςμοι οὐδὲ ὑπὸ τῶν ἰσχυροτάτων
ζευγῶν καὶ βιαίως ἐπισπωμένων τὰ βάρη εὐκόλως
διαρρήγνυνται. Ἐπέτεινε δὲ τὴν ἰσχὺν ὁ λόγος, τὸν
ἱμάντα τοῦ ζυγοῦ ἐκ δαμάλεως εἶναι λέγων· τουτ-
έστιν, ἀπὸ ἰσχυροτάτου ζώου, οὔτε διὰ πόνων οὔτε
διὰ χρόνων ἡσθενηκότος. Οὐαὶ οὖν οἱ καὶ μακράς τι-
νας κατασκευὰς πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν ἐπιτηδεύοντες,

(6) Unus Combef. et alii quatuor, αὐτό. Alter
Combefisii codex cum editi, αὐτῷ.

(7) Editi, ὁ αὐτοῖς βίος. Veteres aliquot libri, αὐ-
τοῖς ὁ βίος. Statim editi et Reg. secundus, καὶ τὸ
προλαβόν. Alii quinque mss., προλαβόν. Subinde
editi, καὶ τὸ αἰεὶ παρών. At nostri sex mss.,
παρὸν.

(8) Ita mss. nostri omnes. Editi, ἑαυτοῦ.

(9) Ea qua utimur editio et nostri sex mss. πό-
τοι· quod cum vitiosum esse animadverterent typo-
graphi, proprio Marte in posteriori editioe Pari-
siensi pro πότοι edidit πότους. Hos sequi non du-
bitavimus, tum quod sensus ita exigere videatur,
tum quod hæc lectio in Colbert. secundo manu satis

A mala malis cumulemus. Quemadmodum enim qui
funes nectunt, cum futurum est ut materia que
netur deficiat, aliam attexunt, eam longiorem effe-
cturi: ita etiam quicumque immerguntur in malo-
rum profundo, priusquam peccato priori impositus
finis sit, adoriuntur secundum, eique iterum aliud
connectunt. Atque hoc pacto tota ipsorum vita per
peccata progrediens, ad tortum quemdam et lon-
gum funiculum similitudine accedit: quippe et
quod præteritum est, utpote colligatum et con-
nexum, retinet, et quod semper præsens est, instar
præcedentis annectitur. Quamobrem ait, *Væ his,*
qui trahunt peccata quasi funiculo longo. Mutuemur
hujus sententiæ intelligentiam etiam ab exemplo.
Sit unus aliquis ad incontinentiæ peccatum pro-
pensus. Observa jam per quot media ad se per-
trahat impuritatis peccatum. Primo quidem certo
modo corpus suum componit; peculiari ratione
circumtendentur ipsius crines; speciali quadam
veste amicitur, eaque non vulgari, sed ad orna-
mentum elegantiamque concinnata; imo vel in
ipsa zona calceamentisque immodicum elegantia
ac formæ studium ostendit. Deinde suppeditat pec-
cunias, quibus emat amicæ pulchritudinem. Deni-
que animum intendit ad lenas sibi conciliandas:
adornat verba quæ ad corruptelam inducant:
502 congregandi sibi parat occasiones, compo-
tationes, convivia, prolixas confabulationes. Qui
per tot modos intermedios stuprisibi malum adsci-
scit, hic est qui attrahit peccatum quasi funiculo
longo: atque, ut uno verbo dicam, omnis malitia
haud fortuito adversus proximum admessa, sed
consulto et insidiosè per longas molitiones con-
summata, funiculus longus est, quo peccata licet
longe dissita ad se pertrahunt homines. Atque
hoc pacto longi illi funiculi sunt solutu difficillimi,
ob peccantium in mala impetum, et ob vehemen-
tem crebramque peccatorum suorum implicatio-
nem.

171. Eam ob rem dicit: *Et quasi jugi corrigia*
vitulæ. Lora enim, quibus jugum alligatur ad te-
monem, ne a fortissimis quidem boum paribus,
vel magna vi onera trahentibus, facile disrum-
puntur. Robur autem et vim intendit Scriptura,
cum jugi corrigiam affirmat e vitula fieri, hoc est,
ex animali fortissimo, necdum laboribus aut ætate
debilitato. Væ igitur qui prolixos quosdam appa-

antiqua addita sit. Haud longe mss. nostri, προάγων
ἑαυτῷ. Editi, ἑαυτοῦ. Subinde mss., τὴν ἀμαρτίαν.
Editi, τὰς ἀμαρτίας.

(10) Rursus proprio quidem Marte, sed recte ta-
men et accurate hunc locum emendarunt typo-
graphi. Nam ubi eorum cura integre et incor-
rupte in editis legitur, κατὰ τοῦ, in iis codicibus
quibus usi sunt, corrupte scriptum reperitur κατὰ
τόν. Hoc idem vitium inest similiter in Commenta-
rio Procopii, ubi pag. 81 sic legitur: καὶ ἄπερ δὲ
κατὰ τὸν πλησίον. Velim et hæc macula quoque, si
unquam opus Procopii rursus in lucem prodeat,
inde a typographis tollatur.

ratus diligenter adhibent ad peccandum, et maxime si eos constanter fortiterque perficiunt. Attamen fieri potest, ut is, qui peccato vinculus est, sequatur Christum, *is qui in vinculis sunt, dicentem: Exite, et iis qui in tenebris, ut revelentur*³⁹. Vinciti autem e carcere exeuntes, atque ex tenebris ad lucem veram oculos per pœnitentiam attolentes, sequuntur Christum, confitentem quidem, sed manicis compediti, donec per bona opera transmutati, fiant digni qui ab ipso iis qui prius inenodabilia putabantur vinculis solvantur. Hi autem, peccatis attractis, divinoque iudicio contempto, plerumque verbis suis accelerant minas, quasi nihil sint sibi nocituræ, ac dicunt: *Cito appropinquent quæ faciet, ut videamus; et veniat consilium sancti Israel, ut cognoscamus*. Atqui funiculus ille longus est, qui peccatum longe remotum attrahit. Liquet enim talia dici ab iis, qui venturo sæculo non habent fidem, sed aspernantur comminationes. Quisquis enim Christi reformidat tribunal, ac juventutis peccata revocat in memoriam, fastidiose iudicium urgere non audebit. Contra, precatur utique sibi terminum longiorem ac remotiorem, quo diuturniori tempore suam ipsius animam a peccatorum sordibus expurgare possit. Porro Achitophel⁴⁰ et Judas^{41, 42} stultæ et inconsultæ ad futura festinationis evidens exemplum præbuere, qui quod mala præsentia futuris atrociora, et opprobria hominum cruciatu gehennæ intolerabiliora esse arbitrarentur, laqueo, quam morte sponte naturæ provenienti, vitam finire maluerunt. Etenim, si venturo sæculo adjunxissent fidem, minime sibi mortem suspendio conscivissent: imo etiam licet vitæ molestiis afficerentur; si tamen supplicia futura iudicassent **503** præsentibus esse formidabiliora, vitam hanc tolerare non dubitassent. Ejusmodi erat Job, cum diceret: Utinam me ipsum possem manu conficere, aut certe deprecatus alterum, et faciet mihi hoc. Nam et his verbis ostendebat gravitatem plagæ atque acerbiteriam, et adversus eas ipsas quas sibi struebat insidias cavebat sibi. Etenim qui se ipsi per vim de medio tollunt, damnantur homicidii. Quia vero etiam apud Paulum invenimus dici a quibusdam: *Faciamus mala, ut veniant bona*⁴³, existimamus hanc etiam agendi rationem funem esse peccatum grave inducentem. Aiunt enim ejusmodi quoque sententiam animos Judæorum subiisse, ex multa morum perversitate: quip-

³⁹ Isa. XLIX, 9. ⁴⁰ II Reg. XVII, 23. ⁴¹. ⁴² Matth. XXVII, 5. ⁴³ Rom. III, 8.

(11) Editi et tres mss., ἀποκαλυφθῆναι. Uterque Colb., ἀποκαλύφθητε. Reg. secundus, ἀνακαλύφθητε.

(12) Editio nostra, ὡς μηδέ. Veteres aliquot libri, ὡς μηδέν.

(13) Editi, τὰ νεότητος ἡμαρτημένα. At mss. nonnulli, τὰ ἐκ νεότητος ἡμαρτημένα. Alii quidam, τὰ ἐκ νεότητος ἡμαρτημένα.

καὶ ταύτας εὐτόνως καὶ ἰσχυρῶς. Δυνατὸν μὲντοι, γινόμενον δέσμιον ἀμαρτίας, ἀκολουθεῖσαι Χριστῷ, τῷ ἐροῦντι τοῖς ἐν δεσμοῖς· Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει, ἀποκαλυφθῆναι (11). Ἐξελθόντες δὲ ἀπὸ φυλακῆς οἱ δέσμιοι, καὶ ἀπὸ τοῦ σκότους τῷ ἀληθινῷ φωτὶ διὰ τῆς μετανοίας ἐμβλέψαντες, ἔπονται Χριστῷ ἐξομολογούμενοι, δεδεμένοι ἐν χειροπέδαις, ἕως ἂν ἐκ τῆς τῶν ἀγαθῶν μεταβολῆς ἄξιοι γίνωνται τοῦ λυθῆναι ὑπ' αὐτοῦ τῶν ἀφύκτων τέως νομιζομένων εἶναι δεσμῶν. Οὗτοι δὲ, οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας, καὶ καταφρονοῦντες τῆς θείας κρίσεως, ἐπείγουσι πολλάκις τῷ λόγῳ τὰ ἀπειλούμενα, ὡς μηδὲν (12) πεισόμενοι παρ' αὐτῶν, καὶ λέγουσι· Τὸ τάχος ἐγγισάτω ἢ ποιήσει, ἵνα ἴδωμεν καὶ ἐλθέτω ἡ βοῦλή τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ, ἵνα γινώμεν. Ἀλλὰ τοῦτο σχοινίον μακρὸν, τὴν πόρρω κειμένην ἀμαρτίαν ἐπισυρόμενον Δῆλον γάρ, ὅτι ἀπιστοῦτες περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ καταφρονοῦντες τῶν ἀπειλουμένων, τοιαῦτα λέγουσιν. Οὐ γὰρ ὁ φοβούμενος τὸ τοῦ Χριστοῦ δικαστήριον, καὶ ἀναλαμβάνων τῇ μνήμῃ τὰ ἐκ νεότητος ἡμαρτημένα (13), τολμήσει καταφρονητικῶς ἐπισπεύδειν τὴν κρίσιν. Τὸ ἐναντίον μὲν οὖν, καὶ προθεσμίας ἑαυτῷ μακροτέρας ἐπιζητεῖ, πρὸς τὸ (14) ἐν πλείονι χρόνῳ δυνηθῆναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπὸ τοῦ βύπου τῶν ἀμαρτιῶν ἀποσμηξαι. Τοῦ δὲ (15) ἀλόγως ἐπείγεσθαι πρὸς τὰ μέλλοντα, ἀπόδειξις Ἀχιτόφελ καὶ Ἰούδας· οἱ διὰ τὸ βαρύτερα κρίνειν τὰ παρόντα τῶν μετὰ ταῦτα, καὶ τὸν ἐν ἀνθρώποις ὄνειδισμόν τῆς ἐν γέννη κολάσεως, τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον τοῦ αὐτομάτου προστίμησαν. Οὐκ ἂν γὰρ πιστεύοντες περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀπηχονίσαντο, ἀλλ' εἰ καὶ δυσχεροῦντο τῷ βίῳ, προσετίθεσαν ἂν τοῖς ἐνταῦθα, φοβερώτερα κρίνοντες τῶν παρόντων τὰ μέλλοντα. Ὅποιος ἦν ὁ Ἰωβ, λέγων· Ὅφελον δυνάμην (16) ἑμαυτὸν χειρώσασθαι, ἢ δετθεῖς γε ἐτέρου καὶ ποιήσει μοι τοῦτο. Ἐκ τῶν τοιούτων γὰρ καὶ τὸ τῆς πληγῆς εὐσφορον ἐνεδείκνυτο, καὶ τὸ περὶ τὴν ἑαυτοῦ ἐπιβουλήν εὐλαβῆς διεσώζετο. Τοῖς γὰρ βιαίως ἑαυτοὺς ὑπεξάγουσι, κατάκρισις ἀνδροφονίας ἐπίκειται. Ἐπεὶ δὲ καὶ παρὰ τῷ Παύλῳ εὐρηκαμεν ὡς λεγόμενον ὑπὸ τινῶν τό, Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ, ἡγούμεθα κάκεινην τὴν ἐπιτήδευσιν σχοινίον εἶναι ἀμαρτίας μεγάλης ἐπακτικόν. Λέγεται γὰρ γεγονέναι ἐκ τῆς πολλῆς διαστροφῆς καὶ τοιαύτη τις γνώμη παρὰ τῆς Ἰουδαίῳ, ὅτι ἐπειδὴ ἡ φθορὰ προσδοκᾶται τῷ πλήθει τῆς ἀμαρτίας γενήσεσθαι, φέρε ποιήσωμεν τὰ κακὰ, καὶ τὸ ἔσχατον μέτρον τῆς ἀδικίας πληρώσωμεν, ὥστε ἐπελθεῖν

(14) Antiqui duo libri, πρὸς τό. Editi, πρὸς τῷ

(15) Ita mss. omnes. Editi vero, Τὸ δέ.

(16) Editi, ἐδυνάμην. At nostri sex mss., συναιμην. Hunc Jobi locum invenire non potui. Fortasse in mentem cuiquam venire poterit, verba quidem Jobi non esse, sed periphrasim quamdam, qua interpretes significare voluerit, Jobum mortem et tumulum sibi cupidius precatum esse.

τὴν ἀλλαγὴν (17) τῶν παρόντων, καὶ ἐν τῇ βελτίονι καταστάσει γενέσθαι τὰ σύμπαντα.

pe cum præ peccatorum multitudine interitus expectaretur et exitium, dicebant: Agedum, faciamus mala, et extram iniquitatis adimpleamus mensuram: ita ut veniat rerum præsentium immutatio, et universa in meliori statu constituentur.

172. Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὸν πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὸν. Τελείου δὲ ἐστὶ τοῦ διὰ τὴν ἕξιν γεγυμνασμένα ἔχοντος τὰ αἰσθητήρια, διακρίνειν δύνασθαι τὴν τοῦ καλοῦ φύσιν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· καὶ δοκίμου τραπεζίτου, τὸ καλὸν κατέχειν, ἀπὸ δὲ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀπέχεσθαι· διεφθαρμένον δὲ ἔχοντος τῆς ψυχῆς τὸ κριτήριον, ἐνηλλαγμένας τὰς μαρτυρίας περὶ τῆς ἐκάστου ἀξίας ἀποδιδέειν. Καὶ ἔοικε πολλή τις εὐχέρεια εἶναι τῇ ἀνθρωπείᾳ (18) φύσει πρὸς τὰ ἐναντία δοξάζειν τῇ περὶ ἕκαστον ἀληθείᾳ. Καὶ εἴθε ἐπὶ μόνους τοὺς ἔξω τῆς κατὰ τὰς Γραφὰς πίστεως ἔφθαναν ἢ διαφωνία αὕτη· οἱ ἰσοπαλεῖς λέγοντες εἶναι τοὺς περὶ ἕκαστου πράγματος λόγους, καὶ πᾶσαν ἐνάργειαν (19), τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, εἰς ἀμφιβολίαν ἄγουσι· μέλανα εἶναι τὸν ἄργυρον, ἐκ τοῦ τοῦ ὄν ἀφίησι, καὶ μέλανα εἶναι τὸν ἥλιον, ἐκ τοῦ (20) μελαίνειν τὰ σώματα οἷς ἂν ἐπὶ πλεόν προσομιλήσῃ, λέγοντες· καὶ ἐκ τῶν τοιούτων τὸ τῆς ἐποχῆς κατασκευάζουσι δόγμα, ὡς τῆς αἰσθήσεως παραλογισμοὺς ἐχούσης, καὶ οὐχ οἷά ἐστι τῇ φύσει καταλαμβανούσης τὰ πράγματα, ἀλλ' ὑπὸ μὲν ζωγραφίας ἀπατωμένων τῶν ὀφθαλμῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ τραχήλου τῆς περιστερᾶς ἄλλοτε ἄλλας χροίας μεταλαμβάνόντων πρὸς τὰς ἐκκλίσεις (21) τοῦ ζώου, καὶ τὰς πρὸς τὴν ἀκτῖνα σχέσεις, συµμεταβαλλομένης τῆς ὀψεως. Διὰ τοῦτο ἐπιστήσαντες τῇ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καταλήψει, οὔτε τῇ ἡμέρᾳ συντίθενται, οὔτε τὴν νύκτα ὁμολογοῦσιν, ἐκ δὲ τοῦ ἀκολούθου καὶ εἰς ἀθεότητα ἐκπίπτουσι (22), μήτε εἰ προνοία Θεοῦ διοικεῖται τὸ πᾶν, μήτε εἰ αὐτομάτως φέρεται συντιθέμενοι. Ἰδοὺ δὲ ἂν πολλοὺς καὶ τῶν πεπιστευκότων τοῖς νομικοῖς καὶ προφητικοῖς γράμμασι, τῇ περὶ ἕκαστον ἐντάσει μετὰ πιθανότητος ἀπομαχομένους πρὸς τὴν ἐνάργειαν (23), ὥστε σαθροῦσθαι καὶ διασχεύεσθαι τὸ ἐν τοῖς δόγμασιν ἀληθές. Ἀλλὰ πιστεύειν μὲν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ὁμολογοῦσίν τινες, εὐρίσκονται δὲ

⁴⁴ Hebr. v, 14. ⁴⁵ I Thess. v, 22.

(17) Editi et Reg. primus, τὴν διαλλαγὴν. At quinque mss., τὴν ἀλλαγὴν. Statim tres mss., γενέσθαι τὰ συμπτώματα. Ibidem in editis legitur, Καὶ οἱ. Sed pro illo. Καὶ οἱ, in nostris sex codicibus scriptum invenimus. Οὐαὶ οἱ.

(18) Editi et Reg. tertius, ἀνθρωπίνῃ. Alii quinque mss., ἀνθρωπείᾳ.

(19) Editi nostri sex mss., ἐνάργειαν, nec aliter legit interpretes, cum vertat, *omnemque vim operatorem*. Neque tamen magnus ille librorum omnium consensus facit, ut ita legi oportere putem. Imo mihi persuasissimum est mendum esse librariorum, qui, cum scribendum esset, ἐνάργειαν, incaute scripserint, ἐνέργειαν. Atque ea de re eo minus dubitari posse arbitror, quod non raro accidat, ut in duabus his vocibus exscribendis offendant librarii, et aliam alia commutent. Ejus rei cum multa sint exempla, unum duntaxat proferre libet, quod sese quasi αὐτομάτως offerre videtur Nam non ita multo post,

pe cum præ peccatorum multitudine interitus expectaretur et exitium, dicebant: Agedum, faciamus mala, et extram iniquitatis adimpleamus mensuram: ita ut veniat rerum præsentium immutatio, et universa in meliori statu constituentur.

172. VERS. 20. *Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum: qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras: qui ponitis dulce amarum, et amarum dulce.* Est autem perfecti viri, cujus sunt sensus per habitum exercitati, naturam boni a malo distinguere posse⁴⁴; itemque solertis mensarii, quod bonum est, retinere, atque ab omni mali specie abstinere⁴⁵: sed qui corruptam habet iudicandi facultatem, ejus est de uniuscujusque meritis instabilia testimonia proferre. Atque magna quædam facilitas humanæ naturæ inesse videtur adversantia uniuscujusque rei veritati comminiscendi. Et utinam ad eos solos qui a Scripturarum fide sunt extranei, pervenisset isthæc discrepantia. Qui dum dicunt sermones de re qualibet habitos ejusdem ponderis esse ac momenti, omnem, quantum in ipsis est, evidentiam in ancipiti collocant. Aiunt videlicet argentum esse nigrum propter rubiginem, qua perfunditur, ipsumque solem nigrum esse, quod ea corpora quibus diutius immoratur, nigrescant. Atque ex hujusmodi rationibus suum de assensionis retentione dogma struunt, tanquam fallatur sensus, nec res quales natura existunt, apprehendat. Sed ut per picturam decipiuntur oculi; ita in columbæ collo alios et alios colores recipiunt, prout varie flectitur animal, exque radii ac lucis objectu conspectus mutatur. Quapropter cum animum intendunt ad eam quæ per oculos fit perceptionem, neque diem esse statuunt, neque confitentur noctem, atque exinde prolabantur in impietatem: neque convenit inter illos utrum Dei providentia gubernentur omnia, an temere et fortuito ferantur. Quin et videas plurimos etiam ex iis, qui legalibus et propheticiis **504** Scripturis credidere, animo quodam in rebus singulis propugnandis obstinate cum verisimilitudine perspicuitati ac evidentie reluctari, sic ut dogmatum labascant veritas et concutiatur. Imo nonnulli credere se quidem confiten-

D ubi et in editis et in tribus mss. legitur, ἀπομαχομένους πρὸς τὴν ἐνάργειαν, non dubium est quin ex aliis tribus mss. legendum sit, ἀπομαχομένους πρὸς ἐνάργειαν, *pugnantes adversus evidentiam*. Sed quid plura? cum hic legi debere, πᾶσαν ἐνάργειαν, nemo negaturus sit, nisi qui et ipse πρὸς τὴν ἐνάργειαν ἀπομάχεσθαι voluerit.

(20) Sic antiqui aliquot libri. Nostra editio, ἐκ τῶν.

(21) Editi, ἐκκλίσεις. At quinque mss., ἐκκλήσεις. Reg. primus, ἐκκλήσεις, pessime.

(22) Ita mss. omnes. Editi, ἐκπίπτουσι. Mox Reg. secundus et Colb. primus, Θεοῦ διοικεῖται.

(23) Editi et tres mss., πρὸς τὴν ἐνέργειαν, *adversus vim agendi*, pessime. At uterque Colb. et Reg. secundus, πρὸς τὴν ἐνάργειαν, *adversus evidentiam*, optime. Legas velim quæ paulo ante de simili mendo diximus.

tur in Jesum Christum, nec tamen inveniuntur *Perfecti in eodem sensu, aut in eadem sententia* ⁴⁶, sed in discordias maxime inter se repugnantes dividuntur. Alii quidem ob simplicitatem, alii vero nec pauci ob principatus studium ac inanem gloriam, vulgo ostendere volunt quam sint sapientes, quamque cognitione cæteris præsent. Quapropter referta sunt omnia hominibus dissidentibus inter se dogmataque pugnantia tradentibus: quippe suo quisque dogmati tuendo præfracte insistit, atque alterius placita evertere et confutare accerrima contentione conatur. Utinam autem ii qui doctrinam apostolicam observasse, atque ab apostolis per traditionem accepisse se Evangelii prædicationem gloriantur, ostenderent per suam circa dogmata concordiam se unius Ecclesiæ Christi partes esse.

173. Nec vero ad scientiam solum et ad doctrinam, sed ad opera etiam extendit se isthæc perturbatio: siquidem *Sunt viæ viri quæ videntur esse rectæ: novissima tamen earum spectant in fundum inferni* ⁴⁷; et, *Est justus qui perit in justitia sua, et impius qui manet in malitia sua* ⁴⁸. Etenim, si quid contemplatu difficile est, ad id genus pertinet vera justitia. Ideo et Salomon isthæc tanquam inter se paria ac æqualia simul enumerat, his verbis: *Animadvertas et parabolam et obscurum sermonem, dictaque sapientium, et ænigmata* ⁴⁹: *intelligas justitiam veram, et judicium dirigas* ⁵⁰. Multi igitur raptim et festinanter pronuntiant judicia mutationi obnoxia; quippe qui antequam res pateant per idoneam ratiocinationem multamque investigationem, temere ac nimis properato, dogmati cuilibet assentiantur. Potest autem nativa dialectices vis ac facultas, ut opinio est, hæc præstare, nimirum distincte rerum naturas dividere: manifesta ac plana facere quæ ejusdem sunt generis: discernere quæ sunt contraria. Quamobrem qui sibi erat conscius se divina hac dialectica præditum esse, aiebat: *Jucundum sit tibi eloquium meum* ⁵¹. Qui enim rixas et jurgia excitant atque animo contentioso aggrediuntur negotia, eorum dialectice jucunda non est, sed exasperat. Cum autem sint trium conjugationes, lucis et tenebrarum, boni et mali, amari et dulcis, hæcne unum sunt subjecto, an a se invicem genere differunt? Nam ex intelligentia simpliciore compertum est et exploratum, referri malum ad morum **505** pravitatem. Bonum autem, ut definitur, est id quod commendandum est et lau-

⁴⁶ I Cor. i, 10. ⁴⁷ Prov. xvi, 25. ⁴⁸ Eccle. vii, 16.

(24) Recentior Combefisii codex, διὰ φιλαργυρίαν, et ita legisse putandus est Tilmannus, qui verterit, *per aviditatem cumulandæ pecuniæ*. Editi tamen et alii quinque mss., διὰ φιλαρχίαν, *ob principatus studium*, rectius. Haud longe quinque mss., ἐνεπιδείκνυσθαι. Editi et Reg. quartus, ἐπιδείκνυσθαι.

(25) Antiqui sex libri, γνῶσιν ἔχουσι. Vox ἔχουσι. operarum diligentiae intercederat. Malim tamen ἔχωσι, quam ἔχουσι.

(26) Sic mss. nostri omnes. Editi, οἱ κρυπτόντες.

μὴ Κατηρητισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοί, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, ἀλλ' εἰς τὰς ἐναντιωτάτας διαφωνίας ἀποσχιζόμενοι: οἱ μὲν διὰ ἰδιωτισμὸν, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ οἱ διὰ φιλαρχίαν (24) καὶ κενοδοξίαν, ἐνεπιδείκνυσθαι θέλοντες τοῖς πολλοῖς ὡς ἄρα εἶεν σοφοί, καὶ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους τὴν γνῶσιν ἔχουσι (25). Διὰ τοῦτο πάντα μαχομένων ἀλλήλοις καὶ ἀντιδογματιζόντων πεπλήρωται ἐκάστου φιλονεικίως τῷ ἰδίῳ δόγματι παρισταμένου, καὶ μετὰ διατάσεως σφοδρότατης τὰ τοῦ ἑτέρου ἀνατρέπειν καὶ διελέγχειν βιαζομένου. Ὅφελον δ' οἱ ἀκρόντες (26) τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν τετηρηκέναι, καὶ κατὰ διαδοχὴν ἀπ' ἐκείνων τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου παρεληφέναι, διὰ τῆς περὶ τῶν δογμάτων ὁμοφωνίας ἐδείκνυσον, ὅτι μιᾶς εἰσι μέρη (27) τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

173. Οὐκ ἐπὶ τὴν γνῶσιν δὲ μόνον φθάνει αὕτη ἡ ταραχὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰς πράξεις: εἴπερ εἰσὶν ὁδοὶ ἀνδρῶς δοκοῦσαι ὀρθαὶ εἶναι, τὰ δὲ τελευταῖα αὐτῶν (28) βλέπει εἰς πυθμένα ἄβου: καὶ, Ἔστι δίκαιος ἀπολλύμενος ἐν δικαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἀσεβὴς μένων ἐν κακίᾳ αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τί ἐστὶ δυσθεώρητον, τούτου τοῦ γένους ἂν εἴη καὶ ἡ ἀληθὴς δικαιοσύνη. Διὸ καὶ ὁ Σολομὼν ὡς ὁμοίωμα ταῦτα ἀλλήλοις συναριθμεῖ, λέγων: Νοῦσαι τε παραβολὰς καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα νοῦσαι δικαιοσύνην ἀληθῆ καὶ κρίμα κατευθύνειν. Πολλοὶ οὖν κατὰ συναρπαγὴν παρηλλαγμένας τὰς κρίσεις ἐκφέρουσι. πρὸ καταλήψεως τῆς ἐξ ἱκανοῦ λόγου καὶ ἐπὶ πλεῖον ἐρευνηθέντος ἐγγινομένης (29), ἀβασανίστως κατὰ προπέτειαν τὰς περὶ ἐκάστου δόγματος ῥιπτοῦντες συγκαταθέσεις. Ἡ δὲ τῆς διαλεκτικῆς φύσις μάλιστα πεπίστευται ταῦτα παρέχειν δύνασθαι: διαίρειν εὐκρινῶς τὰς τῶν πραγμάτων φύσεις, καὶ τὰ ὁμογενῆ γνωρίζειν, καὶ τὰ ἐναντία διακρίνειν. Διόπερ συνειδῶς (30) ἑαυτῶ τὴν θείαν διαλεκτικὴν ἔχοντι, ἔλεγε τὸ, Ἦδυνθείη σοὶ ἡ διαλογία μου. Ἡ γὰρ τῶν ἐριστικῶν καὶ φιλονεικίως ἐπιβαινόντων τοῖς πράγμασι διαλεκτικὴ οὐχ ἡδεῖα, ἀλλὰ παραπικραίνουσα τίς ἐστὶ. Τριῶν δὲ συζυγιῶν οὐσῶν, φωτὸς καὶ σκότους, κακοῦ καὶ πονηροῦ, πικροῦ καὶ γλυκέος, πότερον ἐν ἐστὶ τῷ ὑποκειμένῳ ταῦτα, ἢ κατὰ γένος ἀλλήλων ἀποδιέστηκεν (31); Ὡς μὲν οὖν πρὸς τὸ ἀπλούστερον σαφές, ὅτι τὸ πονηρὸν ἐπὶ τῆς τῶν ἡθῶν μοχθηρίας τέτακται: καλὸν δὲ ὀρίζονται ἀγαθὸν ἐπαινετόν. Πάλιν, σκότος μὲν, ἀπὸ ἑστερημένου φωτός: φῶς δὲ, οὐσία (32) διαλυτικῆ σπότους. Πάλιν, γλυκὺ μὲν ἐστὶ λειότης

⁴⁹ Prov. i, 6. ⁵⁰ ibid. 3, ⁵¹ Psal. ciii, 34.

(27) Vox μέλη hoc loco magis arrideret; sed cum in editis et in nostris sex mss. legatur μέρη, quidquam mutare nefas duximus.

(28) Editi, αὐτῆς, male. At mss. nonnulli, αὐτῶν.

(29) Veteres aliquot libri, ἐγγενομένης.

(30) Editi, ὁ συνειδῶς. At in nostris sex mss. articulus desideratur.

(31) Ita mss. omnes. Editi, διέστηκεν.

(32) Procopius ut alia permulta, ita illa. φῶς δὲ οὐσία, etc., ab auctore nostro mutuatus est. Sed nescio quomodo contigit, ut mirifice fœdata sint verba

χυμοῦ ἢ χυλοῦ τὴν γευστικὴν ἡδύνοσα αἰσθησιν· πικρὸν δὲ ἔστι γευστὸν ἑκτραχύνον τὴν γεῦσιν. Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἀπλουστέραν νόησιν, τοσοῦτον διέστηκε ταῦτα ἀλλήλων. Τίς οὖν οὕτως ἔκφρων, ὡς ἐν νυκτὶ βραδεία ἔστως, φῶς ὀνομάζειν τὸ σκότος, καὶ συγκεχυμένων αὐτῶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐν τῷ σκότει, ὡς ὑπὸ φωτὸς καταλαμπόμενος διακεῖσθαι; Τίς δὲ τῆ γεύσει τῶν πικρῶν ἀλγυνόμενος, ὡς ἐπὶ (33) γλυκύτητος ἡδονῆ διακείται; Τὸ δὲ αἰσθητὸν κάλλος τίνι τῶν ὀφθαλμοῦς ἔχόντων οὐκ εὐγνωστον; Ὅτι ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλα τῶν μερῶν (34) συμμετρίᾳ μετὰ τῆς ἐπιφαινομένης εὐχροίας αὐτομάτῳ τινι καὶ φυσικῇ ὀλκῇ προσοικειοῦται τοὺς ἐντυγχάνοντας· καὶ μέντοι καὶ τὸ αἰσχρὸν αὐτόθεν ποιεῖ (35) τὴν ἀποστροφὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς.

tium convenientem bono colori emicanti conjunctam illicio quodam ultroneo et naturali obvius sibi conciliat, et vice versa deformitas suapte natura suos a se spectatores avertit.

174. Ἄλλ' εἰκεν οὐ περὶ τῶν κατὰ τὴν αἴσθησιν γνωρίμων ὁ λόγος εἶναι, ἀλλ' εἴπερ Ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλμοῦς, καὶ λόγος τοῖς ποσὶ τοῦ δικαίου ὁ λόγος ἔστι τοῦ Θεοῦ (36), ὁ μὴ κατὰ ἀρετὴν ζῶν, ἀλλὰ τοῖς ὑλικοῖς πάθεσιν ἐγκυλιόμενος, οὗτος ἂν εἴη ὁ τὸν ἐν κακίᾳ βίον ὡσπερ τι φῶς ὑπερασπαζόμενος, τὸν δὲ κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου οἶόν τι σκότος ἀποστρεφόμενος. Καὶ ὁ τὰ γλυκέα τῶν λάρυγγι τοῦ δικαίου λόγια (37) τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ μέλι ὄντα τῆ νοητῆ αὐτοῦ γεύσει, διὰ τὸ ἐπιπονὸν τῶν προσταγμάτων ἀποστρεφόμενος, συγκατατιθέμενος δὲ τῷ λείψ τῆς ἡδονῆς, οὗτος ἂν λέγοι τὸ πικρὸν (38) γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ περὶ τοῦ καλοῦ ἔστι διανοεῖσθαι, ὅτι τὸ ἀληθινῶς καλὸν τὸ ἐν τῇ ψυχῇ σύμμετρον ἔστι· κατ' ἀρετὴν διακειμένη. Μεσότης γὰρ καὶ συμμετρία τις ἢ ἀρετῆ· αἱ δὲ ἐφ' ἑκάτερα τὴν ἀρετὴν ἐκβαίνουσαι ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις, ἀμετρία (39) καὶ ἀσχος. Οἶον, ἢ μὲν ἀνδρεία μεσότης, ὑπερβολὴ δὲ περὶ ταύτην θρασύτης, καὶ ἐνδεια ταύτης δειλία. Οὐκοῦν κάλλος μὲν ψυχῆς, τὸ κατ' ἀρετὴν σύμμετρον· αἰσχρὸν δὲ, αἱ ἀπὸ κακίας ἐγγινόμεναι ἀμετρίαι. Τοῦτους οὖν ταλανίζει ὁ λόγος, τοὺς τὴν μὲν κακίαν ὡς ἀγαθὸν αἰσθυμένους, τὴν δὲ ἀρετὴν ὡς πονηρίαν ἀποφεύγοντας. Ἐξεταστὸν δὲ καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐπὶ μὲν τοῦ καλοῦ τὸ, λέγοντες, εἴρηται· ἐπὶ δὲ τοῦ φωτὸς, καὶ τοῦ γλυκέος οὐκέτι, λέγοντες, ἀλλὰ, τιθέντες. Οὐαὶ γὰρ οἱ λέγοντες τὸ καλὸν πονηρὸν· καὶ, Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς (40).

⁵² Psal. xviii, 9. ⁵³ Psal. cxviii, 105. ⁵⁴ ibid. 103.

Procopii, quæ hoc modo leguntur pag. 83: φῶς δὲ οὐσία διαλυτικὴ σκότους. Vitium cum perspiceret homo sagacissimus Curterius, apte quidem emendavit, cum in margine scripsit, διαλυτικὴ, sed, opinor, non vere. Dubium enim non habeo quin Procopius ut cætera, ita vocem διαλυτικὴ ab interprete nostro sumpserit, pariterque scripserit: φῶς δὲ οὐσία διαλυτικὴ σκότους, lux autem substantia est, quæ tenebras dissolvit.

(33) Nostri sex mss., ὡς ἐπὶ. Editi, ὡς ὑπό. Mox iidem codices et totidem, ὅτι ἐν τῇ. Editi, ὁ ἐν τῇ.

(34) Editi et Reg. tertius, τῶν μελῶν. At quinque

adabile. Rursus; tenebræ aer est luce privatus: e diverso lux substantia est, quæ dissolvit tenebras. Iterum dulce lævitas est humoris aut succi, quæ exhilarat gustus sensum: amarum vero est id quod dum degustatur, gustum exasperat. Itaque juxta simpliciore et magis obviam intelligentiam isthæ adeo multum inter se dissident. Quis igitur ita demens est, ut in profunda nocte constitutus, lucem vocet tenebras, et interea dum ejus oculis tenebræ offunduntur, sit perinde affectus, ac si luce illustraretur? Quis itidem de rei amarulentæ gustu dolens, ita afficitur, quasi ex dulcedine caperet voluptatem? Jam vero a quonam qui oculos habeat internosci facile non potest sensibilis pulchritudo? Nimirum pulchritudo per mutuam quamdam partium

174. Et quidem non videtur esse sermo de rebus quæ sensu percipiuntur: sed cum *Præceptum Domini lucidum sit, illuminans oculos* ⁵², et *lucerna pedibus justî verbum Dei sit* ⁵³, quisquis non vivit et virtutis præscripto, sed terrenis et corporeis volutatur affectibus, utique ille ipse fuerit qui vitam malitiosam veluti lucem aliquam amplectitur, vitam vero præceptis Domini congruentem uti tenebras quasdam aversatur. Et qui ob mandatorum difficultates eloquia Dei fastidit, licet sint justî faucibus et spirituali ejus gustui melle dulciora ⁵⁴, si assentiatur voluptatis lenitati; ille dixerit amarum dulce, et dulce amarum. Sane eodem etiam modo sentiendum est de bono, cum id quod vere est bonum, sit quædam in anima erga virtutem bene affecta mediocritas: Virtus enim quiddam est medium ac mediocre. Cum autem ex alterutra parte a virtute deflectitur, sive excedendo, sive deficiendo, oritur inconcinnitas deformitasque. Exempli causa, fortitudo mediocritas quædam est: quod autem in ea redundat, audacia; quod autem deficit, timiditas vocatur. Itaque animæ pulchritudo mediocritas quædam est in virtute sita: fœditas vero, excessus sunt vel defectus a malitia emergentes. Quamobrem Scriptura eos miseros prædicat, qui malitiam veluti bonum probant ac consecantur, virtutem vero tanquam improbitatem declinant. Cæterum inquirendum etiam est quam ob causam de bono dictum sit: *Qui dicitis*; de luce vero et de dulci non am-

mss., τῶν μερῶν.

(35) Veteres sex libri, ποιεῖ. Editi, ἐμποιεῖ.

(36) Editi, τοῦ Κυρίου. At mss. omnes, τοῦ Θεοῦ.

(37) Ita mss. nostri. At editi paulo aliter, Καὶ εἰ γλυκέα... τὰ λόγια. Haud longe editi, ὁ συγκατατιθέμενος. Sed articulus in nullo codice legitur.

(38) Illa, τὸ πικρὸν, etc., edidimus ita, uti in veteribus libris scripta invenimus. At in editis inverso ordine leguntur.

(39) Libri aliquot veteres, ἀμετρία.

(40) Totum illud, καὶ, Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, ex veteribus quinque libris additum est.

plius hæc verba, *Qui dicitis*, usurpata sint, sed *A* isthæc, *Qui ponitis*. *Væ enim qui dicitis bonum malum; et, Væ qui ponitis tenebras lucem; et, Væ qui ponitis dulce amarum.* Num igitur 506 docet Scriptura nos in primis vitæ institutis eligendis per solam rationem in errorem delabi: sed cum devenerimus ad ipsa opera, nec tamen post experientiam a malo recesserimus, tum nos nobis ipsis quasi quasdam operum metas præstitueret, ac immota malitiæ opera reddere? Quisquis enim ab intemperantiam voluptateque ad temperantiam sese non convertit, amarum sibi dulce ponit. Et qui vitam quæ ex Evangelio instituenda est, fugit, imo qui belluinam et rationis expertem vitam amplectitur, sibi ponit lucem tenebras. Qui autem his patrocinatur, ac audacter impudenterque loquitur de ineptis et absurdis actionibus, ille est qui dicit bonum malum, juxta Apostolum, qui non illos solum reprehendit, qui hæc faciunt, sed eos etiam qui assentiunt facientibus⁵⁵. Rursus is ponit lucem tenebras, qui lucernam ponit subter modium, aut occultat vase quodam, nec eam ponit super candelabrum⁵⁶. Quamobrem verba illa *dicere bonum malum*, usurpata sunt ad designanda dogmata: hæc vero, *ponere lucem tenebras*, consuetudinem per actus acquisitam significant.

175. VERS. 21. *Væ qui intelligentes estis in vobismetipsis, et coram vobis ipsis scientes.* Sane non illi solum his verbis coarguuntur qui offendunt in actionibus, sed etiam ii, qui in incredulitate et ignoratione Domini nostri Jesu Christi detinentur. Qui enim non credit veræ luci,⁵⁷ sed se ipse facit diaboli filium⁵⁸, is vocat lucem tenebras, et tenebras lucem. Quemadmodum igitur lux dominus est⁵⁹, ita et dulcedo est iis qui ipsum solerter et scite degustant: cum ipsis delicias suaves ac omni animi jucunditate refertas præbeat. Quare qui eo degustato, expertus jam est dulcissimam hanc et suavissimam delectationem, dicit: *Gustate et Videte quoniam suavis est Dominus*⁶⁰. Itaque qui non credit in Dominum Jesum, dicit dulce amarum. Rursus, qui non credit in Dominum, is neque cum veræ pulchritudinis natura consentit, neque admittit ipsius contemplationem. Nam ea quæ divinæ naturæ propria est pulchritudo non in concinna membrorum proportione, nec in eximio quopiam colore, qui in corpore efflorescens creet oblectamentum, sed in sola mente maxime expurgata dignoscitur, juxta psalmum, dicentem; *Specie tua, et pulchritudine tua*⁶¹. Quisquis igitur suis ipsius

καὶ, Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ γλυκὸν πικρὸν. Μήποτε οὖν ὁ λόγος ἐνδείκνυται, ὅτι παρὰ τὰς πρώτας τοῦ βίου αἰρέσεις, διὰ τοῦ λόγου μόνου σφαλλόμεθα, γινόμενοι δὲ ἐν ταῖς πράξεσι, καὶ μηδὲ μετὰ (41) τὴν πείραν ἀφιστάμενοι τοῦ κακοῦ, οἷον ὄρους ἐαυτοῖς τῶν ἔργων τιθέμεθα, ἀκίνητα τιθέντες τῆς κακίας τὰ ἔργα; Ὁ γὰρ ἀπὸ ἀκολασίας καὶ φιληδονίας μὴ μετατιθέμενος εἰς σωφροσύνην, τίθησιν ἑαυτῷ τὸ πικρὸν γλυκὸν. Καὶ ὁ φεύγων μὲν τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ζωὴν, τὸν δὲ κτηνώδη καὶ ἄλογον βίον αἰρούμενος, τίθησιν ἑαυτῷ τὸ φῶς σκότος. Ὁ μὲντοι συνηγορῶν τούτοις, καὶ ἐμπρόσθεσιζόμενος ταῖς ἀτόποις πράξεσιν, οὗτός ἐστιν ὁ λέγων τὸ καλὸν πονηρὸν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, μεμφόμενον τοῖς οὐ μόνον ποιοῦσιν αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράττουσι. Τίθησι δὲ τὸ φῶς σκότος ὁ τὸν λύχνον τιθεὶς ὑπὸ τὸν μόδιον, ἢ καλύπτων τῷ σκεύει, καὶ μὴ τιθεὶς αὐτὸν ἐπὶ τὴν λυχνίαν. Τὸ μὲν οὖν, λέγειν τὸ καλὸν πονηρὸν, ἐπὶ τοῦ δογματίζειν παρὲλληπται τὸ δὲ, τιθέναι φῶς σκότος (42), ἐπὶ τοῦ διὰ τῶν πράξεων ἔθισμοῦ.

175. Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν (43) ἐπιστήμονες. Ἄπτεται δὲ ταῦτα οὐ μόνον τῶν κατὰ πράξεις σφαλλομένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ἀπιστίᾳ, καὶ τῇ ἀγνώσει τῇ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν κατεγομένων. Ὁ γὰρ μὴ πιστεύων εἰς τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἀλλὰ ποιῶν ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ διαδόλου, οὗτος λέγει τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς. Ὅσπερ οὖν φῶς ἐστὶν ὁ Κύριος, οὕτω καὶ γλυκύτης ἐστὶ τοῖς ἐπιστημόνως αὐτοῦ γενομένοις ἡδεῖαν παρέχων καὶ πάσης θυμηδίας γέμουσαν τὴν ἀπολαυσιν. Διὰ τοῦτο ὁ γευσάμενος αὐτοῦ, καὶ ἐν πείρᾳ γενόμενος τῆς ἡδίστης καὶ προσηνοῦς ἀπολαύσεως, λέγει· Γεύσασθε, καὶ ἴδατε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. Ὁ τοίνυν μὴ πιστεύων εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν λέγει τὸ γλυκὸν πικρὸν. Ὁ δὲ μὴ πιστεύων εἰς τὸν Κύριον, οὐδὲ τῇ τοῦ (44) ἀληθινοῦ κάλλους συντίθεται φύσει, οὐδὲ καταδέχεται τὴν θεωρίαν αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐν τῇ εὐαρμοστίᾳ τῶν μελῶν, οὐδὲ ἐν εὐχροίᾳ τινὲ τῇ ἐπανθούσῃ τῷ σώματι, τὸ τερπνὸν ἔχοντι· ἀλλὰ μόνῃ τῇ διανοίᾳ τῇ καθ' ὑπερβολὴν κεκαθαυμένῃ τὸ κυρίως καλὸν ἐν τῇ θεῖᾳ φύσει γινώσκειται κατὰ τὸν ψαλμὸν, τὸν λέγοντα· Τῇ ὠραιότητί σου, καὶ τῷ κάλλει σου. Ὁ οὖν τὰς ἀστραπὰς τοῦ θεοῦ κάλλους τῷ ἑαυτοῦ ὄμματι μὴ παραδεχόμενος, οὗτος λέγει τὸ καλὸν πονηρὸν· ἐν δὲ τῇ τούτου ἀρνήσει, συντίθεται δηλονότι τῷ ἐναντίῳ. Εἰ γὰρ φῶς ὁ Κύριος· σκότος δηλονότι ὁ ἀντικείμενος· εἰ γλυκεῖα ἡ φύσις

⁵⁵ Rom. i, 32. ⁵⁶ Matth. v, 15. ⁵⁷ Joan. i, 9. ⁵⁸ I Joan. iii, 10. ⁵⁹ Joan. viii, 12. ⁶⁰ Psal. xxxiii, 9. ⁶¹ Psal. xlii, 5.

(41) Ubi ex quinque mss. edidimus, μετὰ, legitur in editis, κατὰ. non ita recte.

(42) Hæ duæ voces, φῶς σκότος, in nostris sex mss. desunt. Fortasse hic, ut alibi sæpe, ellipsi usus fuerat interpres: sed si ita est, quod deerat id ad-

dicere typographis visum est.

(43) Editi et Reg. tertius, αὐτῶν. Alii quinque mss., ἑαυτῶν.

(44) Editi, οὐδὲ τοῦ. At quinque mss., οὐδέητι τοῦ.

τῆς ἀληθείας, πικρὸν δηλονότι τὸ ψεῦδος. Ἐν οὖν τῇ ἀρνήσει τοῦ Θεοῦ, συγκατάθεσις γίνεται τοῦ ἐναντίου. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔστι μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας (45)· οὐδὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος· οὐδὲ συμφώνης Χριστοῦ πρὸς Βελιάρ· χωριστέον ταῦτα ἀλλήλων. Μεγάλῃς οὖν καὶ ἀκριβοῦς τῆς προσοχῆς χρεία, πρὸς τὸ μὴ παραλογισθέντας ἡμᾶς τὸν μετασχηματιζόμενον εἰς ἄγγελον φωτὸς ὡς φῶς λογισασθαι· μηδὲ τῇ πικρότητι τῆς κακίας ἐνευφραινόμενον (46), γλυκύτητος δόξαν τῷ φιληδόνῳ βίῳ πρεσμαρτυρῆσαι· μηδὲ σωμάτων κάλλει τὴν ψυχὴν δουλωθέντας, ἐν τούτῳ λογίζεσθαι εἶναι τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους τὴν φύσιν.

176. Οὐαὶ οὖν (47) οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες. Δύναται ταῦτα λέγεσθαι περὶ τῶν ἑαυτοῦς δεδοκηκότων (48), ὅτι εἴεν συνετοὶ καὶ ἐπιστήμονες, μὴ ὄντων δὲ τοιαύτων. Δύναται δὲ καὶ περὶ τῶν ἐχόντων μὲν κατὰ ἀλήθειαν τὸ τῆς συνέσεως καὶ ἐπιστήμης χάρισμα· μὴ κοινωνούντων δὲ καὶ ἑτέροις. Σοφία γὰρ κεκρυμμένη, καὶ θησαυρὸς ἀφανής, τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; Οἱ οὖν τοιοῦτοι ἐνώπιον ἑαυτῶν (49) εἰσιν ἐπιστήμονες, οὐχὶ δὲ καὶ ἐνώπιον ἑτέρων· ὡς ὁ τὸ τάλαντον κρύψας παρ' ἑαυτῷ. Ἄλλ' οὐδὲ ἐνώπιον Θεοῦ ἐπιστήμων, ὁ μὴ εἰς δόξαν Θεοῦ τῇ ἐπιστήμῃ κατακερημένος (50). Καὶ τρίτη δ' ἂν τις τοιαύτη εἶναι δοκοῖ ἐκδοχὴ τῶν συνετῶν, καὶ ἐπιστημόνων. Οἱ μὲν ἀπὸ Θεοῦ ὄντες τοιοῦτοι οἱ αἰσθανόμενοι τῆς παρ' αὐτοῦ δωρεᾶς· οἱ δὲ μὴ ἀναφέροντες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν αἰτίαν τῆς συνέσεως, ἑαυτοῖς δὲ τὰ (51) κατορθώματα ἐπιγράφοντες, συνετοὶ εἰσιν ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες. Πρὸς οὓς εὐχαιρον εἰπεῖν. Τί δὲ ἔχεις ὁ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβὼν; καὶ τὸ, Ἐάν μὴ ὁ Κύριος (52) οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίσαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Αἰεταὶ τολύβου σύσεις οἶον εὐπαρακολουθησίᾳ ψυχῆς, ὀξέως εἰς ἓν συναγοῦσης τὰς τῶν πραγμάτων ἐννοίας· ἧτις κατὰ τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν ἐν ἡμῖν λογικῶν σπερμάτων συνίστασθαι πέφυκεν. Ἡ ἐστὶ σύσεις ἐντρέχεια διανοίας εὐπαρακολουθητίως τῷ ἐκάστῳ (53) πράγματι οἰκεῖον καὶ πρέπον (54) ἐξευρίσκουσα· ἐπιστήμη δὲ, ἕξις ἐν

⁶³ II Cor. vi, 14, 15. ⁶⁴ II Cor. ii, 14. ⁶⁵ Eccli. xx, 32. ⁶⁶ Matth. xxv, 25. ⁶⁷ I Cor. iv, 7. ⁶⁸ Psal. cxxvi, 1.

(45) Veteres aliquot libri, καὶ ἀνομία.

(46) Ait Combefisius, malle se ἐνευφραινομένους, ut cum reliquis numero consentiat hæc vox: malim et ego, sed cum et in editis et in omnibus mss. legatur, ἐνευφραινόμενον, nihil immutavi. Haud longe editi τοῦ φιληδόνου βίου. At sex mss. τῷ φιληδόνῳ βίῳ.

(47) Voculam οὖν addidimus ex tribus codicibus. Hoc ipso in loco editi et mss. nonnulli, αὐτῶν. Alii quidam mss., ἐαυτῶν.

(48) Editi, et Reg. primus, τῶν ἑαυτοῦς δοκούντων. Reg. quartus, τῶν ἑαυτοῦς οἰομένων. Reg. tertius, τῶν ἑαυτοῦς δεδοκῶτων. Alii tres mss. uti in contextu.

(49) Veteres aliquot libri, ἐνώπιον ἑαυτῶν. Mox editi, καὶ ἑτέρων. At voculam καὶ delevimus, fidem

est, profecto qui contrarius est caligo est et tenebræ. Si dulcis est veritatis natura, amarum procul dubio fuerit mendacium. Itaque dum negatur Deus, assensus præbetur ejus adversario. Quoniam igitur nullum est consortium justitiæ cum injustitia, nulla communio luci cum tenebris, nulla concordia Christo cum Belial⁶², isthæc a se invicem sunt separanda. Eam ob causam magna diligentique opus est attentione, ut ne falsis rationibus decepti, eum qui se in lucis angelum **507** transfigurat⁶³, lucem esse arbitremur; ne quis vitii amaritudine delectatus, dulcedinis dignitatem vitæ voluptariæ ascribat; neve animam corporeæ pulchritudinis servituti addicentes, in ea constitui existimemus veræ pulchritudinis naturam.

176. *Væ igitur qui intelligentes estis in vobismet-ipsis, et coram vobis ipsis scientes.* Possunt hæc de iis dici, qui sibi videntur esse intelligentes ac scientes, quamvis tales non sint. Possunt autem et de iis accipi, qui vere dono intelligentiæ ac scientiæ præditi sunt, sed cæteros illius non faciunt participes: *Sapientia enim occulta, et thesaurus non comparens, quæ utilitas in utrisque*⁶⁴? Itaque qui sunt ejusmodi, coram se ipsis sunt scientes, nequaquam vero coram aliis, uti erat, qui apud se absconderat talentum.⁶⁵ At neque sciens est coram Deo qui non ad gloriam Dei usus est scientia. Quinetiam videtur esse prudentium et scientium tertia quædam acceptio. Qui quidem Dei ope tales existunt, donum illud ab eo esse agnoscunt: qui autem intelligentiæ causam et originem in Deum non referunt, imo qui sibi ipsis quæ præclare gesserint, ascribunt, ii in semetipsis sunt intelligentes, et coram se ipsis scientes; adversum quos opportunum fuerit dicere: *Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis*⁶⁶? et illud, *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant*⁶⁷. Dicitur itaque intelligentia, veluti facilis quædam ac prompta animæ comprehensio, rerum notitias in unum statim colligentis: quæ per perfectionem seminum in nobis reconditorum et a ratione proficiscentium fieri ac conflari solet. Vel intelligentia est animi solertia et sagacitas, quæ celeriter et expedite id

D codicum trium secuti.

(50) Editi, τὴν ἐπιστήμην καταδεχόμενος, qui non recipit scientiam. At quisque mss. ita, ut in contextu legitur. Ibidem duo mss., τοιαύτη εἴη ἐκδοχή.

(51) Illud, τὰ, adjectum est ex quinque codicibus.

(52) Editi, ὁ Θεός. At nostri sex mss., ὁ Κύριος. Haud longe ex quisque mss. vocem οἶον addidimus. Nec illud omittendum, quod in Reg. tertio legatur, εὐπαρακολουθησίᾳ ψυχῆς.

(53) Editi et duo mss., τῷ ἐκάστῳ. Alii quatuor, τῷ ἐκάστῳ.

(54) Illud, καὶ πρέπον, huic nostræ editioni ex duobus mss. accessit. Nec ita multo post duo mss., τῶν τοιοῦτοις αἰτιῶν. Alius codex, τῶν τούτοις

quod rebus singulis proprium sit ac conveniens, inveniat. Scientia autem habitus est in se stabilis et firmus, ac ratione immutabilis. Sciens vero ille est, qui contemplationes ad consequendam beatitudinem conducentes comprehendit, quatenus eas jam habitu firmiterque in se ipso continet. Sapientia autem dicitur scientia esse divinarum et humanarum rerum, et causarum ipsarum. Quoniam autem sapientia ipsa Christus est⁶⁸, cum dicemus sapientem, qui participatione Christi quatenus sapientia est, jam exstat perfectus. Quispiam autem intelligens esse noscitur per perfectionem seminum intelligentiæ in nobis manentium. Quispiam vero sciens est, quatenus contemplationes ad beatitudinem comparandam attinentes comprehendit, cum jam illas habitu et stabiliter in seipso continet. Invenimus autem in Exodo oraculum, quod de architectis dicit: Implebo eos Spiritu **508** divino intelligentiæ et scientiæ⁶⁹. Quapropter vae ei qui intelligentiæ et scientiæ causam et originem Deo non attribuit. Nemo igitur sibi vindicet res tantas, nec scientem, nec intelligentem, nec sapientem esse se dicat: sed cum sapientia, divinarum humanarumque rerum scientia sit, harum causam Spiritui sancto ascribat. *Egredietur enim virga de radice Jesse, et flos de radice ascendet. Et requiescet super eum Spiritus Dei, spiritus sapientiæ, et intellectus*⁷⁰, etc.

177. VERS. 22. *Vae fortes vestri, et qui bibunt vinum, et potentes qui miscent siceram.* Lex et sacerdotibus mox sancta ingressuris usu vini ac siceræ interdicit⁷¹, et iis quoque qui vocantur Nazaræi, ut dictum est in Numerorum libro, hoc modo: *Locutus est enim Dominus ad Moysem, dicens: Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Vir aut mulier qui magnopere voverit votum purificandi puritatem Domino, a vino et sicera temperabit*⁷². Et in Proverbiis Salomon ait: *Potentes iracundi sunt, vinum non bibant, ne bibentes obliviscantur sapientiæ*⁷³. Nam divini verbi administratos, ac eos quibus hominum concredita est cura, prorsus ab iis quæ mentem perturbant, abstinere par fuerit. Posteaquam enim multum introierit meri, quasi tyrannus quidam ad arcem ascendit, atque nihil non iniquum imperans, a summo vertice irrequietos in anima tumultus excitat. Imo ratione ipsa in servitutem primum redacta, omnem concinnitatem ex disciplina ortam confundit perturbatque, et risus indecoros, vocem turbulentam, procaces iras, cupiditates effrenatas, stimulum ac furorem ad omnem iniquam voluptatem provocantem exsusci-

⁶⁸ I Cor. i, 24. ⁶⁹ Exod. xxxi, 3. ⁷⁰ Isai. xi, 1, 2.

αἰτίων. Ibidem editi, ἐπεὶ δέ. At mss. sex, ἐπειδὴ δέ.

(55) Nostra editio, συνέχει. At uterque Combef. et alii quatuor mss., συνέχουν.

(56) In editis et in Reg. tertio legitur, μηδέ in aliis vero codicibus, μήτε. Haud procul editi et unus ms., ἐπειδὴ ἢ. Alii quinque mss., ἐπειδὴ περ ἢ. Subinde editi, ἀνατίθεται, haud recte. Libri antiqui, ἀνατιθέτω, et ita legit interpret.

(57) Sic codices quinque. Editi vero et unus co-

ἐαυτῆ τὸ βέβαιον ἔχουσα, ἀμετάπτωτος ὑπὸ τοῦ λόγου. Ἐπιστήμων δὲ, ὁ κατὰ τὸ ἐμπεριειληφέναι τὰ ἀναγκαῖα τῶν εἰς μακαριότητα θεωρημάτων, καθὸ ἤδη ἐκτικῶς καὶ βεβαίως συνέχει ἐν ἑαυτῷ. Σοφίαν δὲ φησιν εἶναι ἐπιστήμην θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ τῶν τούτων αἰτιῶν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοσοφία ὁ Χριστὸς ἐστὲ, σοφὸν ἐροῦμεν τὸν κατὰ μετοχήν Χριστοῦ, καθὸ σοφία ἐστὶ, τετελειωμένον. Ὁ δὲ συνετὸς νοεῖται κατὰ ἀπαρτισμὸν τῶν ἐν ἡμῖν τῆς συνέσεως σπερμάτων. Ὁ δὲ ἐπιστήμων, κατὰ τὸ ἐμπεριειληφέναι τὰ ἀναγκαῖα εἰς μακαριότητα θεωρήματα, μετὰ τοῦ ἤδη ἐκτικῶς καὶ παγίως συνέχειν (55) ἐν ἑαυτῷ. Πύρομεν δὲ ἐν τῇ Ἐξόδῳ τὸν χρηματισμὸν λέγοντα περὶ τῶν ἀρχιτεκτόνων, Ἐμπλήσω αὐτοὺς Πνεῦμα θεῖον συνέσεως καὶ ἐπιστήμης. Διὰ τοῦτο, οὐαὶ τῷ μὴ ἀνατιθέντι τὴν αἰτίαν τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης Θεῷ. Μηδεὶς οὖν ἑαυτῷ λαμβανέτω τὰ τηλικαῦτα, μήτε (56) ἐπιστήμονα ἑαυτὸν, μήτε συνετὸν λέγων, μήτε σοφόν. Ἐπειδὴ περὶ τῆς σοφίας ἐπιστήμη ἐστὶ θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὴν τούτων αἰτίαν ἀνατιθέτω. Ἐξελεύσεται γὰρ ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται. Καὶ ἀναπαύσεται (57) ἐπ' αὐτὸ Πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ τὰ ἐξῆς.

177. Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὄμων, καὶ οἱ πίνοντες τὸν οἶνον, καὶ οἱ δυνάσται οἱ κρινῶντες τὸ σίκερα. Καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἀπαγορεύει ὁ νόμος, εἰσερχομένοις εἰς τὰ ἅγια, οἶνον καὶ σίκερα κεχρησθαι (58)· καὶ τοῖς καλουμένοις Ναζιραίοις, ὡς εἴρηται ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς, τοῦτον τὸν τρόπον· Ἐλάλησε γὰρ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων· Ἀλάησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Ἄνθρωπος ἢ γυνή, ὃς ἂν μεγάλως εὔξεται εὐχὴν ἀφαινεῖσθαι ἀγνείαν Κυρίου, ἀπὸ οἴνου καὶ σίκερα ἀγνιθήσεται. Καὶ ἐν ταῖς Παροιμίαις ὁ Σολομών φησιν· Οἱ δυνάσται θυμώδεις εἰσὶν, οἶνον μὴ πινέτωσαν (59), ἵνα μὴ πίνοντες ἐπιλάθωνται τῆς σοφίας. Πρέπει γὰρ τοῖς θεραπευταῖς τοῦ θεοῦ λόγου, καὶ τοῖς τῆν τῶν ἀνθρώπων ἐπιμέλειαν ἐγκεχειρισμένοις, πάντῃ ἀπέχεσθαι τῶν ἐμποιοῦντων θόλωσιν τῷ ἡγεμονικῷ. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς εἰσπέση ὁ ἄνθρωπος, οἷόν τις τύραννος ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν ἀναδραμῶν, ἀπὸ τῆς ἄκρας κορυφῆς ἀσιγήτους θορύβους ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ, οὐδενὸς παρανόμου φειδόμενος ἐπιτάγματος· ἀλλ' αὐτὸν δουλωσάμενος πρῶτον τὸν λογισμὸν, πᾶσαν τὴν τε ἐκ παιδεύσεως ἐνουπάρχουσαν διακόσμησιν συγγεῖ καὶ κατ-

⁷¹ Lev. x, 9. ⁷² Num. vi, 1-3. ⁷³ Prov. xxxi, 4, 5.

dex ἐπυναπαύσεται. Ibidem editi, ἐπ' αὐτῷ. At veteres libri ita inter se dissentiunt, ut in tribus uti apud LXX legatur, ἐπ' αὐτόν· in aliis vero tribus ἐπ' αὐτὸ, ἄνθος videlicet.

(58) Antiqui tres libri, μὴ κεχρησθαι, inepte.

(59) Codex unus, πινέτωσαν. Aliquanto post mss. quatuor, τοῖς τῆν. Editi, τοῖς. Subinde editi, πάντα ἀπέχεσθαι. At uterque Combef. et alii quatuor mss., πάντῃ.

αράσσει, γέλωτας κινῶν (60) ἀπρεπεῖς, φωνὴν θορυβώδη, ὄργας προπετεῖς, ἐπιθυμίας ἀγαλινώτους, οἶστρον καὶ μανίαν ἐπὶ πᾶσαν παράνομον ἡδονήν. Διὰ τοῦτο μὴ πινέτωσαν (61) οἱ δυνάσται οἶνον, εἴτε οἱ ἀρχὴν τινα πεπιστευμένοι, καὶ δημοσίων πραγμάτων οἰκονομίαν· εἴτε οἱ διὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας ἐν δυνάμει ὄντες σωματικῇ. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, φύσει τυγχάνοντες πρὸς τὰς ὄργας (62) εὐερέθιστοι, ἐπειδὴν καὶ τὸ τοῦ οἴνου προσλάβωσιν ἕξαμμα, οἶόν τινα φλόγα ἀφθόνῳ χορηγία τῆς καιομένης ὕλης ἐπὶ τὸ μέγα ἐξαίρουσιν. Ἐπεὶ δὲ Ὁ μὲν ἐλάχιστος συγγνωστός ἔστιν ἐλέους· δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται διὰ τοῦτο οὐαὶ τοῖς ἰσχύουσιν ἀπὸ τῆς τοῦ οἴνου βλάβης καὶ τοῦ σίκερα. Ἴα γὰρ πολὺ παρέθεντο, περισσότερον ἀπαιτήσουσιν αὐτόν.

178. Εἰ οὖν ἐγκεχειρίσται σοι οἰκονομία μυστηρίων, λόγος σοφίας, δύναμις γνώσεως· σὺ δὲ οἶνον βεβαπτισμένην τὴν ψυχὴν περιφέρεις· πῶς οὐχὶ δικαίως ὀδύρεται σε ὁ προφήτης; Ὅτι ἔχων ἰσχὺν πνευματικὴν, ἀσθενῆ αὐτὴν ποιεῖς τῇ ἀμετρίᾳ τοῦ οἴνου. Καὶ ὁ (63) ὁποιοῦδήποτε πάθει τῆς ψυχῆς κεκρατημένος, οἶνον εἰς μέθην ἐναχθεῖς κατὰ τὴν ἐγγενομένην αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πάθους ἕκστασιν, πίνειν οἶνον λέγεται, καὶ κερῶν ἑαυτῷ σίκερα ὑπερ ἔρμηνευόμενον ἔγνωμεν μέθυσμα· τὸ γὰρ ἀπαρακολούθητον ὁμοίως καὶ ἀπὸ λύπης, καὶ ἀπὸ φόβου, καὶ (64) ἡδονῆς, καὶ ἐπιθυμίας ἐγγίνεται τῇ ψυχῇ, τοῦ λογισμοῦ κεκρατημένου ὑπὸ τοῦ πάθους· ὥστε ἡμεῖς οἱ δυνάσται, οἱ τὴν προστασίαν τοῦ λαοῦ ἐγκεχειρισμένοι, κὰν ἐπὶ ποσὸν ὑπὸ τοῦ πάθους κρατώμεθα, καὶ δοκῶμεν αὐτὸ (65) κατακινῶντες τῷ λογισμῷ, χαλινῶν τῷ λόγῳ καὶ ἐπέχειν, οὐκ ἔξω ἔσμεν τοῦ ταλανίζεσθαι ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις. Μέθη γὰρ δεινὴ, φιλοδοξία (66), καὶ φιλαρχία. Δεινὸν μέθυσμα φόβος, δεινὸν ἢ ὑπόκρισις, καὶ ἢ τοῦ πλησίον καταλαλιά· οἷς μεθυσθεῖσα ἡ ψυχὴ ἐπιλανθάνεται τῆς σοφίας· οὐδὲν γὰρ οὕτω συγγεῖ τὰ ἀπὸ σοφίας θεωρήματα, ὡς τοῦτο τὸ πάθος καὶ πᾶσα ἀμαρτία. Ἡὼς δὲ ὁ ἔχων σοφίαν θυμώδης ἐστίν; Ὅτι οὐπω τὸν ἀπαθῆ λέγει, ἀλλὰ τέως περὶ τοῦ μετριοπαθοῦς διαλέγεται. Καθὰ καὶ ἐν ἑτέροις λέγει· Ἄφρων αὐθημερόν ἐξαγγέλλει ὄργην, σοφὸς δὲ ταμיעύεται κατὰ μέρος. Ταμיעυμένως οὖν τὴν ὄργην προφέρειν λέγει τὸν λογισμῷ (67) ἡνιοχοῦντα τὸ πάθος, καθ' ὃ εἴρηται· Ὁργίζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. Ὁ δὲ Κύριος τὰ τελειότερα διατάσσων, φησὶν ἐκτεμεῖν καθόλου τὸ πάθος, οὐχὶ κολάζειν κελεύει.

Irascimini et nolite peccare ⁷⁸. Dominus autem qui

A *fat. Quamobrem non bibant vinum potentes, neque ii quibus principatus quidam, aut rerum publicarum administratio concedita est, neque ii qui ob ætatis vigorem corporeis viribus pollent. Enimvero qui sunt ejusmodi, utpote suapte natura ad iras proni, postquam fomes etiam vini et incitamentum accessit, suppeditata abunde materia, quæ apta est ustioni et idonea, velut flammam quamdam in sublime attollunt. Quoniam autem: Exiguo conceditur misericordia; potentes vero potententer tormenta patientur* ⁷⁴; idcirco vae fortibus ob acceptum a vino et a sicera detrimentum. Cui enim multum traditum est, amplius ab ipso repositur ⁷⁵

B 178. Itaque, si commissa tibi sit mysterious dispensatio, sermo sapientiæ, facultas scientiæ, tu tamen animum vino immersum circumferas, nonne jure optimo te deflet ac lamentatur propheta? Nam cum penes te sit vis spiritualis, eam vini intemperantia reddis imbecillum. Et qualicumque tandem succubuerit quis perturbationi animæ, is tanquam in ebrietatem inductus, per hanc mentis alienationem ex vitio ortam, bibere vinum, et sibi siceram miscere dicitur: quod nomen novimus si interpretemur ebrietatem significare. Nam ratione vitiosis affectibus **509** inserviente, pari modo et tristitia, et timor, et voluptas, et cupiditas, ineptias ac stupiditatem in anima procreant. Nos itaque potentes, qui populo sumus præfecti, si vel minimum vitio succumbamus, licet rationis temperamentum adhibentes, vitium ratione frenare ac inhibere videamur, nihilominus tamen ob hujusmodi causas dicimur miseri. Nam gloriæ vanæ cupido et principatus studium, gravis ebrietas est. Gravis temulentia est invidia, hypocrisis et ea quæ adversus proximum fit obtrectatio: quibus malis inebriata anima obliviscitur sapientiæ. Nihil enim sic obturbat et confundit contemplationem sapientiæ, ut vitium illud, ac peccatum omne. Quo autem pacto sapiens fuerit iracundus? Quia nondum de eo loquitur, qui affectibus sit prorsus immunis, sed hactenus de eo disserit, cujus affectus exstant mediocres. Quemadmodum et alibi dicit: *Insipiens eadem die prodit iram* ⁷⁶: *sapiens vero eam reservat per partes* ⁷⁷. Itaque qui ratione cupiditatem ac vitium frenat, ab eo iram parce **D** et moderate proferri dicit; sicut scriptum est: jubet perfectiora ⁷⁹, a vitium illud esse penitus ab-

⁷⁴ Sap. vi, 7. ⁷⁵ Luc. xii, 48. ⁷⁶ Prov. xii, 16. ⁷⁷ Prov. xix, 11. ⁷⁸ Psal. iv, 5. ⁷⁹ Matth. v, 29.

(60) Illud, κινῶν, ex Reg. quarto additum est.

(61) Veteres aliquot libri, μὴ πινέτωσαν.

(62) Editi et Reg. primus, πρὸς τὰς ἡδονάς. Alii quinque mss., πρὸς τὰς ὄργας. Statim Regii primus et quartus, προσλάβωσιν ἕξαμμα, *acceperint impetum*: quæ scriptura alicui librario cum non ita multum placeret, in margine Regii primi sapienter addidit, ἴσως ἕξαμμα. Et vero ἕξαμμα legi oportere ex editis et ex aliis quatuor mss. discimus.

(63) Ita quinque mss. At in edilis æque ac in Reg. primo deest articulus.

(64) Uterque Colb., καὶ ἀπό.

(65) Editi, αὐτῷ. At uterque Combef. et alii quatuor, αὐτό.

(66) Editi et Reg. primus, καὶ φιλοδοξία. Illud, καὶ, in aliis quinque mss. deest.

(67) Editi et Reg. primus, τὸν λογισμὸν. Alii quinque mss., τὸν λογισμῷ, *eum qui ratione frenat, optime.*

179. VERS. 23. *Væ iis qui justificant impium pro muneribus, et justitiam iusti auferunt.* Perspicua est hæc sententia, quæ condemnat eos, qui pro tribunali sedentes, ob suum in mammonam studium corrumpunt iudicium rectum, faventque cuilibet ob munera accepta⁸⁰: qui itidem impium, justum appellantes, justum iniustitiæ damnant. Ratio enim pecuniarum desiderio præoccupata, trutina est, quæ suo pondere momentum libræ deprimit. Attendamus igitur diligentius nobis ipsis, de forte impium quempiam sive hominem, sive sermonem justificemus, adducti videlicet ad hos approbandos per collatum quoddam in nos beneficium, nequando in miseras intentatas incidamus. VERS. 24. *Propter hoc, sicut uretur stipula a carbone ignis, et comburetur a flamma accensa, radix eorum quasi lanugo erit, et flos eorum quasi pulvis ascendet.* Noluerunt enim legem Domini Sabaoth, sed eloquium sancti Israel irritaverunt. Interminatur hæc sententia comburendas esse peccatorum radices, ac in lanuginem comminandas, floremque ipsorum tanquam pulverem ascensurum. Quæ nunc inferentur pari ratione ac quæ prius tradita sunt intelligamus. Postquam enim superius disseruit de iis, qui immodico vino usi sunt, eosque qui in iudiciis munera accipiunt, reprehendit, nunc eorum radices uti stipulam a carbone ignis **510** comburendas esse affirmat. Calamus autem planta est radici debili innixa, extima superficie lævis, intus inanis et vacua: quæ inæqualiter recipiens incrementum, frequentibus intercipitur geniculis, quod virtus qua increscit, infirma cum sit, plantam istam modo plano et æquali augere non possit, sed intermediæ cujusdam, stabilitatis indigeat. Quapropter perficitur geniculum tuum, cum virtus illa quiescit. Nam ubi paululum emersit, exinde subsidit, sicque longiore mora geniculum efficit. Deinde rursus vis illa geniculo tanquam basi quadam ac fundamento usa, se rursus exerit; et dum ita semper interquiescit, plantam absolvit. Ta-

⁸⁰ I Reg. viii, 3.

(68) Hic editi et mss. inter se plane consentiunt. Nam veteres illi quos Duceus et Combefisius contulere libri non secus ac nostri habent, *φλογός ἀνημμένης, flamma accensa*. Quare errasse videtur Nobilius, cum apud Basilium perinde atque apud Procopium legi affirmavit, *φλογός ἀνειμένης, flamma resoluta*. Equidem, ut verum fatear, si liceret sequi quæ meliora videntur, libentius legerem, *ἀνειμένης, resoluta*, quam *ἀνημμένης, accensa*; nec enim dilitebor vocem *ἀνειμένης* voce *ἀνημμένης* hoc loco mihi videri longe commodiorem. Ait enim non ita multo post interpretes, *carbonum esse πῦρ γεῶδες*, hoc est, *ignem terrestrem*, qui post flammæ transitum, ut ipse loquitur, in crassiore materia remanet. Flammam autem quæ transit, et cui successit πῦρ γεῶδες, hoc est, *ignis terrestris et crassior*, constat non proprie amplius vocari posse *ἀνημμένην, accensam*, sed potius dici debere *ἀνειμένην, resolutam*, et, ut ita dicam, *extinctam*. Utut hæc sunt, nihil in contextu, reclamantibus omnis generis libris, ausus sum mutare. Addam duntaxat, ut apud Procopium, ita apud LXX, *ἀνειμένης* legi. Ibidem, ut in editis et

179. Οὐαὶ οἱ δικαιοῦνας τὸν ἀσεβῆ ἕνεκεν δώρων, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἴροντες. Σαφὲς τὸ ῥητὸν, κατακρίνον τοὺς ἐν τοῖς δικαστηρίοις, διὰ τὴν πρὸς τὸν μαμωνᾶν φελίαν, ἀφανίζοντας μὲν τὸ εὐθὺ τῆς κρίσεως, προστιθεμένους δὲ τῇ δωροδοκίᾳ· καὶ τὸν μὲν ἀσεβῆ δίκαιον ὀνομάζοντας, τὸν δὲ δίκαιον ἐπ' ἀδικίᾳ καταδικάζοντας. Λογισμὸς γὰρ φιλαργυρία προειλημμένος τρυτάνη ἐστὶν ἐπὶ τὸ βαρὺ τοῦ κανόνος τὴν βροπὴν καταφέρουσα. Ἐπιμελέστερον δὲ ἑαυτοῖς προσέχωμεν, μήποτε ἀσεβῆ τινα ἢ ἄνθρωπον ἢ λόγον δικαιοῦσωμεν, κατὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς χάριν προσαχθέντες αὐτῶν τῇ συγκαταθέσει, μήποτε ὑποπέσωμεν τῷ ἐγκειμένῳ ταλανισμῷ. Διὰ τοῦτο ὁν τρόπον καθίσταται καλάμη ὑπὸ ἄνθρακος πυρός, καὶ συγκαυθήσεται ὑπὸ φλογός ἀνημμένης (68), ἡ ῥίζα αὐτῶν ὡς χνοῦς ἔσται, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν ὡς κονιορτὸς ἀναθήσεται. Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαώθ, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ παρώξυναν. Ἀπαιεῖ ὁ λόγος συγκαυθήσεσθαι τὰς ῥίζας τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ εἰς χνοῦν (69) λεπτοποιηθήσεσθαι, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν ὡς κονιορτὸν ἀναθήσεσθαι. Ἀκολουθῶν τῶν προαποδομένων νοήσωμεν τὰ ἐπαγόμενα. Περὶ γὰρ τῶν οἴνω κεχρημένων ἀμέτρως ἐν τοῖς κατόπιν διαλεχθεῖς, καὶ τοὺς τὰ δῶρα λαμβάνοντας ἐν ταῖς κρίσεσι διαβάλλων (70), νῦν συγκαυθήσεσθαι τὰς ῥίζας αὐτῶν λέγει, ὡς καλάμην ὑπὸ ἄνθρακος πυρός. Ἔστι δὲ ὁ κάλαμος φυτὸν ἐπὶ ἀσθενοῦς τῆς ῥίζης βεβηκός, λεῖον μὲν τὴν ἐξωθεν ἐπιφάνειαν, διάκενον δὲ τὰ ἔνδον, ἀνώμαλον δὲ τὴν αὔξειν, γόνασι πυκνοῖς διελημμένον, διὰ τὸ ἀσθενῆ οὔσαν τὴν δύναμιν, ὑφ' ἧς (71) αὔξεται, μὴ δύνασθαι ὀμαλῶς αὔξειν τὸ φυτὸν, ἀλλὰ δεῖσθαι τινος ἀναπαύσεως ἐν τῷ μεταξύ· διὸ καὶ τὸ γόνυ ἀποτελεῖται τῇ ἐνηρημῆσει τῆς δυνάμεως (72). Ὅταν γὰρ μικρὸν προκύψῃ, εἶτα ἵσταται, καὶ οὕτω τῇ ἐπιπλεῖον ἐπιμονῇ τὸ γόνυ ἀποτελεῖ. Εἶτα πάλιν οἶον βῆθρον τινὶ καὶ θεμελίῳ τῷ γόνυτι κεχρημένῳ, ἡ δύναμις πάλιν προκύπτει, καὶ οὕτως αἰεὶ ἀναπαυομένη ἀποτελεῖ τὸ φυτὸν. Τοιοῦτοι

in quatuor mss. perinde atque apud Procopium et apud LXX legitur, ὡς χνοῦς ἔσται, *ut lanugo erit*, scriptum reperitur in aliis duobus mss. et apud Eusebium, ὡς χνοῦς ἔσται, *ut pulvis erit*.

(69) Hic rursus quidam mss., εἰς χνοῦν. Alii cum editis, εἰς χνοῦν.

(70) Editi et unus ms., διαβάλλων. Alii tres, διαβῶν, ubi Reg. primus et Reg. tertius prima manu habent, διαλαβῶν, corrupte.

(71) Ita ms. nostri. Editi vero, ὑφ' ἧς.

(72) Illa, διὰ καὶ τὸ γόνυ ἀποτελεῖται τῇ ἐνηρημῆσει τῆς δυνάμεως, dum ita verteret interpretes. *Ob hoc etiam geniculum tribuit illi natura supplendo defectui virium*, procul dubio vocem ἐνηρημησις hic pro voce ἐρημία sumi arbitrabatur. Nam voce ἐρημία defectum atque destitutionem significari qui non novit, Græcarum litterarum penitus rudis sit necesse est. Sed sua falsus est opinione. Nam ab ἡρεμεῖν, quod est *quiescere*, vox ἐνηρημησις desumi constat. Hoc igitur dicit scriptor, geniculum perfici, cum glutinosa quædam virtus paulo diutius eodem in loco immoratur, et quiescit.

δὲ οἱ ἀπὸ τῶν τοῦ κόσμου τούτου πραγμάτων γνώριμοι, ἐπὶ σαθρᾷ βεβηκότῃ τῆς βάσεως, διάκεκοι τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ἢ ἀνωμαλίᾳ τῶν τοῦ κόσμου τούτου πραγμάτων συζῶντες. Διὸ τοῦτο ὅν τρόπον καυθίσεται καλάμη ὑπὸ ἀνθρακος πυρός, οὕτω φησὶ καταφλεγῆσασθαι τὰς ῥίζας αὐτῶν ὑπὸ φλογὸς ἀνημμένης,

180. Ἀνθραξ δὲ ἐστὶ πῦρ γεῶδες, μετὰ τὴν τῆς φλογὸς πάροδον τῇ παχυτέρᾳ ὕλῃ ἐναπομεῖναν· Ἐπεὶ οὖν οἱ ἐμπαθῶς ζῶντες οἰκεῖον ἔχουσι τὸ τῶν παθῶν πῦρ, ὡς ὁ πλούσιος ἔνδον εἶχε τὴν αἰτίαν τὴν καταφρύσσουσαν αὐτὸν τῷ δίψῃ, διὰ τοῦτο τοῖς πίνουσι τὸν οἶνον ἀπειλεῖ ὡς οἰνόφυξι τὸν ἐκ τῆς καύσεως ἀφανισμόν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἕνεκεν δώρων τὸ δίκαιον διαστρέφουσι, καὶ τὴν ῥίζαν αὐτῶν συκαυθίσασθαι φησιν ὑπὸ φλογὸς ἀνημμένης· ῥίζαν λέγων τὴν φιλαργυρίαν δηλονότι, περὶ τῆς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἀπεφάνητο, ὅτι Ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία. Ἀπὸ δὲ τοιαύτης ῥίζης ὁποῖον τὸ ἄνθος εἰκὸς ἀναβαίνειν, ἢ κονιορτῶ παραπλήσιον, ἀστᾶτω φύσει καὶ σκεδαννυμένη εἰς ἀέρα; Ἡ μήποτε, ὡσπερ ὁ κονιορτὸς ἐμποδίζων ταῖς ἀναπνοαῖς, ἐπιβουλεύει ἡμῶν τῇ ζωῇ· οὕτω καὶ τὰ τῆς φιλαργυρίας ἄνθη, αἱ πλεονεξίαι, αἱ ἀδικίαι, τὸ ψεῦδος, αἱ συκοφαντίαι, τὰ ἄλλα ὅσα τῆς πονηρᾶς ῥίζης ἐστὶ βλαστήματα, ἀναιρετικὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐστὶ, τῇ καθαρότητι τοῦ πνεύματος ἐμποδίζοντα. Σφύδρα δὲ παρατετηρημένως οὐκ εἶπε, καὶ ὁ καρπὸς αὐτῶν, ἀλλὰ, τὸ ἄνθος αὐτῶν. Ἀτελῆ γὰρ τὰ τῆς κακίας βλαστήματα, ἐν αὐτῇ τῇ βλαστῆσει, καὶ τῷ πρώτῳ ἄνθει ἀφανίζόμενα. Εἶδον γὰρ τὸν ἀτελεῖ ὑπερυψούμενον, καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν. Ὁ μὲν οὖν δίκαιος, ὡς τὸ ξύλον ἐστὶ τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, διηνεκεῖ τῇ ἐπιρροῇ τῆς ζωῆς καταρδόμενος· τοῦ δὲ ἀμαρτωλοῦ ἡ ῥίζα συκαυθίσεται, καὶ τὸ ἄνθος ὡς κονιορτὸς ἀναθήσεται. Διότι οὐκ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου (73) Σαβαῶθ, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ παρωξύναν. Νόμον καὶ λόγιον διαφόρους λέγει προσηγορίας Κυρίου. Διὰ τοῦτο ὡς περὶ ἐμφύχου τοῦ λογίου ὁ προφήτης φησὶ· τὸ λόγιον Κυρίου παρωξύναν. Νόμος γὰρ ζῶν καὶ Λόγος Θεοῦ ὁ μονογενὴς Υἱὸς (74), δι' οὗ τὰ πάντα.

181. Καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ Κύριος Σαβαῶθ ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐπάταξεν αὐτούς. Καὶ παρωξύνθη τὰ ὄρη, καὶ ἐγενήθη τὰ θνησιμαῖα αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ. Καὶ ἐν πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ (75) ὑψηλή. Ἡ τῶν ἰσχυόντων καὶ τῶν δυναστῶν ἀμαρτία ὁδὸν ἐποίησε τῇ ὀργῇ τῇ κατὰ τοῦ λαοῦ κινουμένη παρὰ Κυρίου. Διὰ τοῦτο πρότερον τὸ, Οὐαὶ οἱ ἰσχυόντες ὑμῶν, καὶ οἱ δυνάσταί· ἔπειτα· Καὶ ἐθυ-

les sunt, qui ex hujus mundi rebus illustres evadunt ac conspicui: quippe putri fundamento nixi, et juxta interiorem hominem vacui, inter mundanarum rerum inconstantiam ac inæqualitatem vitam suam traducunt. Eam ob causam, quemadmodum uretur stipula a carbone ignis, ita radices eorum a flamma accensa affirmat combustum iri.

180. Est autem carbo ignis, quasi terrestris ac spissior, qui post materiæ transitum in crassiore materia remanet. Quoniam igitur ii qui inter turbulentos animi affectus vivunt, perturbationum suarum habent ignem peculiarem, quemadmodum et dives ille intrinsecus habebat causam, quæ per sitim ipsum incendebat, ideo vinum bibentibus uti vinolentis extremum per flammam exitium comminatur. Sed quia propter munera etiam jus pervertunt, ait radicem ipsorum esse comburendam a flamma accensa; radicem videlicet appellans avaritiam, de qua et Apostolus hanc sententiam tulit: *Radix omnium malorum est avaritia*⁸¹. Qualem autem florem verisimile est ab hujusmodi radice emergere, nisi similem pulveri suapte natura instabili et in aera effuso? Aut forte, quemadmodum pulvis respirationem impediens, vitæ nostræ molitur insidias; ita et avaritiæ flores, inexphibilis pecuniarum cupiditas, injustitiæ, mendacium, calumniæ, et alia quæcunque radicis pravæ germina sunt, vitam nostram penitus tollunt, cum spiritus munditiam præpediant. Cæterum prudenter admodum non dixit: Et fructus eorum, sed, *Flos eorum*. Nam imperfecta manent nequitiae germina, et simulatque germinare ac primum florere cœperint, marcescunt. *Vidi enim impium superexaltatum: et transivi, et ecce non erat*⁸². Et quidem justus veluti lignum, secundum decursus aquarum consitum⁸³, continuo vitæ allapsu irrigatur: sed comburetur peccatoris radix, *Et flos ut pulvis ascendet. Nam noluerunt legem Domini Sabaoth sed eloquium sancti Israel exacerbaverunt*. Legem et eloquium appellat diversa Domini nomina. Eam ob rem propheta de ejusmodi eloquio tanquam animato ait: *Eloquium Dei irritaverunt*. Est enim lex viva Verbum Dei, unigenitus Filius, per quam facta sunt omnia⁸⁴.

181. VERS. 25. *Et indignatus est ira Dominus Sabaoth 511 adversus populum suum, et immisit manum suam super eos, et percussit eos, Et exacerbati sunt montes, et facta sunt morticina eorum sicut stercus in medio viæ. Et in omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus excelsa*. Fortium potentiumque peccatum iræ a Domino adversus populum commotæ viam patefacit. Quamobrem priore loco dixit: *Væ fortes vestri et potentes*; deinde subjungit: *Et indignatus est ira Dominus adversus populum suum,*

⁸¹ I Tim. vi, 10. ⁸² Psal. xxxvi, 35, 36. ⁸³ Psal. i, 3. ⁸⁴ Joan. i, 3.

(73) Editi, νόμον τοῦ Κυρίου. At sex mss., νόμον Κυρίου.

(74) Veteres aliquot libri, Λόγος Θεοῦ, ὁ μονογενὴς Θεός, *Verbum Dei, unigenitus Deus*. Editi, Λόγος

Θεός, ὁ Μονογενὴς Θεοῦ, *Verbum Deus, Unigenitus Dei*. At Reg. secundus ut in contextu.

(75) Editi, ἀλλ' ἐστὶν ἡ χεὶρ αὐτοῦ. At mss. quinque ita, ut edidimus.

cum videlicet et ipse ad exemplum præfactorum versaretur in peccatis, essetque dignus, qui flagella furoris ac iræ Domini pateretur. Est autem furor quædam sanguinis circa cor ebullitio, a quopiam veluti tumore ex humorum vaporatione circa cor concreto, nomen sortitus; ira vero est appetitus vindictæ. Itaque furor velociter commovet affectum; ira vero firmiorem ac perseverantem tristitiæ expletionem indicat. Credere quidem pium fuerit ac religiosum, de Deo neutrum proprie dici: sed hæ voces figuratæ sunt et translatae. Non enim perturbatio ulla in Deo est, neque adventitia ulla qualitas cadere potest in ejus essentiam. Verum actio ejusmodi, quæ in nobis excitatur, appellatur furor. Et fortasse severa et gravis castigatio ira dicitur: reprehensio vere, quæ cogitationes nostras perturbat, furor nuncupatur. Etenim Deus furore exstimulatus, eos quibus succenset, turbat ac confundit, necdum ipsos ullo dignatur sermone, juxta illud dictum, *In furore suo conturbabit eos*⁸⁵. Qui autem castigantur in ira, hi disciplina censentur digni, prout dicitur: *Tunc loquetur ad eos in ira sua*⁸⁶. Qui enim ob peccata redarguitur, nondum est castigatus: qui autem castigatur, ostendit accedere se jam aliquo pacto ad scientiam. Itaque, si castigat ira furor vero objurgat, ira furori præstat. Quare et Jeremias: *Corripe nos, Domine, verumtamen in judicio et non in furore*⁸⁷. Non enim dixit: Et non in ira; quandoquidem correctio, ex judicio profecta, benignior est et mitior quam quæ per furorem et iram adhibetur. Quisquis enim corripitur in judicio, et a sermone illustratur, ex Dei judiciis emolumentum percepturus est atque utilitatem, cum nihil peragat citra judicium, imo perficiat omnia cum sano judicio; sic ut nec ipsius cogitationes judicii sint expertes, juxta id quod dictum est: *Cogitationes justorum judicium*⁸⁸. Et quidem judicii tempore, cum manum suam populo injecerit, montes etiam dicuntur esse exacerbandi. Nimirum indicat Scriptura⁸⁹ omnem simul concurrere creaturam ad ulciscendum peccatores. Quemadmodum enim plagarum Ægyptiacarum tempore ab omni parte eos invadebat bellum, ab aere, a terra, ab aqua: sic et modo, cum Dominus populo manum suam ad ipsum percutiendum injecerit. Quin etiam exacerbandi montes sunt, atque morticina populi ut stercus per **512** ignominiam et dedecus in media via jacentia conculcabantur. Consideres velim eos qui in peccatis constituti, vitæ hujus immorantur negotiis, atque proculcantur ab adversariis potestatibus: quorum cor cum non ducatur pœnitentia, affirmat Domini sermo iram non esse ab eis avertendam, sed etiamnum manere manum excelsam, id est, erectam ad ultionem sumendam. Quippe manum vocat virtutem vindicem, se-

Α μώθη ὀργῆ Κυρίου ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, δηλονότι καὶ αὐτοῦ, κατὰ μίμησιν τῶν προεπιώτων, ἐν ἀμαρτίαις γενομένου, καὶ ἀξίου ὄντος παθεῖν τὰ ἀπὸ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Κυρίου. Ἔστι δὲ θυμὸς (76) ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος, παρὰ τὸ οἶονεὶ ἐξ ἀναθυμιάσεως τῶν χυμῶν συνιστάμενον οἶδημα περὶ τὴν καρδίαν ὠνομασμένος· ὀργῆ δὲ ἐστὶν ὄρεξις ἀντι-λυπῆσεως. Ὅστε τὸ μὲν ὄρεϊαν ἔχει τοῦ πάθους τὴν κίνησιν, τὸ δὲ μονιμωτέραν καὶ παρατεταμένην ἐμφαίνει τὴν ἐπὶ τῇ λύπῃ ἐκπλήρωσιν. Ἐπὶ μέντοι Θεοῦ οὐδέτερον αὐτῶν κλῆριως λέγεσθαι εὐτεβές ἐστι παραδέξασθαι, ἀλλὰ τροπικαὶ αἱ φωναί. Οὐ γὰρ πάθος Θεοῦ, οὐδὲ αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ συμβεβηκός· ἀλλ' ἡ περὶ ἡμᾶς τοιαύτη ἐνέργεια θυμὸς προσηγόρευται. Καὶ τάχα, ἡ μὲν ἐπίπονος παιδεύσις, ὀργῆ· ὁ δὲ τα-ραχὴν ἡμῶν ἐμποιῶν (77) τοῖς λογισμοῖς ἔλεγχος, θυμὸς προσηγόρευται. Ταράσσει μὲν γὰρ τῷ θυμῷ, μηδέπω λόγου ἀξίων τοὺς οἷς θυμοῦται ὁ Θεός, κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι Ἐν θυμῷ αὐτοῦ ταράζει αὐτούς. Διδασκαλίᾳ δὲ ἐν ὀργῇ οἱ παιδευόμενοι ἀξιοῦνται, κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἐλεγχόμενος ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, οὐπω πεπαίδευται· ὁ δὲ παιδευόμενος, ἤδη (78) ἐγγύτητά τινα πρὸς ἐπιστήμην ἐμφαίνει. Εἰ οὖν παιδεύει μὲν ὀργῇ, ἐλέγχει δὲ θυμὸς, ἀνυσιμώτερον ἢ ὀργῇ τοῦ θυμοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰερεμίας· Παίδευσον ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει καὶ μὴ ἐν θυμῷ, Οὐ γὰρ εἶπε· Καὶ μὴ ἐν ὀργῇ· πλὴν χρηστοτέρα ἢ παιδεύσις, ἢ ἀπὸ κρίσεως, τῆς ἀπὸ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς. Ὁ γὰρ ἐν κρίσει παιδευθεὶς, φωτιζόμενος ὑπὸ τοῦ λόγου, ὠφελιθῆσεται ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων πρὸς τὸ μηδὲν ἀκρίτως πράττειν, ἀλλὰ πάντα κρίσει ὑγιεῖ ἐπιτελεῖν, ὥστε καὶ αὐτοὺς ἔχειν τοὺς λογισμοὺς κεκριμένους, κατὰ τὸ εἰρημένον· Λογισμοὶ δικαίων, κρίματα. Κατὰ μέντοι τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, ὅταν ἐπιβάλλῃ (79) τῷ λαῷ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ τὰ ὄρη παροξυνθῆσθαι λέγεται· δεικνόντος τοῦ λόγου, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συνεπιτίθεται τῇ ἐκδικήσει τῶν ἀμωρτωλῶν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν πληγῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν, πανταχόθεν αὐτοῖς ὁ πόλεμος· ἀπὸ ἀέρος, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ ὕδατος· οὕτω καὶ νῦν, ὅταν ἐπιβάλλῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν λαὸν ὁ Κύριος, τοῦ πατάξαι αὐτόν· καὶ τὰ ὄρη παροξυνθῆσεται, τὰ δὲ θησιμαῖα τοῦ λαοῦ, ὡς κοπρία διὰ τὴν ἀτιμίαν ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ κείμενα, καταπατηθῆσεται. Νόησόν μοι τοὺς ἐν ἀμαρτίαις γενομένους, ἐναπομείναντας τοῖς πράγμασι τοῦ βίου τούτου, καὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων καταπατούμενους, ὧν διὰ τὴν ἀμετανόητον καρδίαν ὁ λόγος τοῦ Κυρίου φησὶν, οὐκ ἀποστραφήσεται τὸν θυμὸν, ἀλλὰ ἔτι μένειν τὴν χεῖρα ὑψηλὴν· τουτέστιν, ἐπηρμένην εἰς ἐκδίκησιν, χεῖρα λέγων τὴν κολαστικὴν δύναμιν, κατὰ τὸν Ἰώβ· Χεὶρ γὰρ Κυρίου ἡ ἀψαμένη μου ἐστὶ· καὶ ἐν τούτῳ τοῦ διαβόλου χεῖρα

⁸⁵ Psal. ii, 5. ⁸⁶ ibid. ⁸⁷ Jerem. x, 24. ⁸⁸ Prov. xii, 5. ⁸⁹ Sap. v, 18.

(76) Editi, θυμὸς μὲν. Vocula μὲν in nostris sex mss. deest.

(77) Veteres aliquot libri, ποιῶν.

(78) Sic mss. sex. Editi, ὁ δὲ πεπαίδευμένος ἤδη.

(79) Editi, ἐπιβάλλῃ. At sex mss., ἐπιβάλλῃ.

λέγοντος ἐν τῷ καιρῷ τῆς κολάσεως· Οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἄψαι τῶν ὀστέων αὐτοῦ.

182. Τοιγαροῦν ἀρεῖ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι, τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς, καὶ συριεῖ αὐτούς (80) ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς. Καὶ ἰδοὺ ταχὺ κούφως ἔρχονται. Κατὰ μὲν τὸ ῥῆτόν οὕξει τὴν Ῥωμαϊκὴν δύναμιν τὴν ἐπὶ (81) τῇ ἐσχάτῃ πολιιορκίᾳ ἐπελθοῦσαν τῇ Ἱερουσαλήμ ὁ λόγος προφητεύειν. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ οἱ στρατιωτικοὶ κατάλογοι συνεπληροῦντο, ἕκ τε τῶν μακρὰν ἔθνῶν καὶ ἕκ τῶν σένεγγυς, τῶν περὶ τὴν Συρίαν καὶ Ἀραβίαν, καὶ ἄλλα ἔθνη, ὅσα παρακείμενα τῇ Ἰουδαίᾳ ἐστρατολογεῖτο παρὰ τῶν Ῥωμαίων. Γὰρ μὲν οὖν σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἦρθη· τουτέστι, τὸ σημεῖον (82) τοῦ σταυροῦ τοῦ ἀναδειχθέντος. Καὶ τὰ μὲν ἔθνη ἐπὶ τὴν πίστιν ἐκλήθη, ἡ δὲ Ἱερουσαλήμ τῇ καταστροφῇ παρεδόθη. Οὕτω δὲ ταχὺ καὶ κούφως ἔρχοντο, τοσαύτην ἔχοντες προθυμίαν εἰς τὸ πολεμεῖν, ὥστε καὶ τῶν τροφῶν ἐπιλανθάνεσθαι, καὶ μηδὲ τὰ σιτηρέσια ἀναμένειν, μηδὲ ἀναπαύσεως δεῖσθαι, μηδὲ ἀποτίθεσθαι τὸ τῶν πολεμούντων σχῆμα. Οὗτοι ὡσπερ στερεὰ πέτρα ἐλογίσθησαν, καὶ τὰ ἄρματα αὐτῶν ὡς καταιγίδες· ὅμοιοι λέουσι τὴν ἰσχὺν, καὶ σκύμοις λεόντων τὴν ὀρμὴν· ὧν ἡ βοή ὡς θαλάσσης κυμαίνουσης, ὅτε καὶ οὐδὲν ἄλλο ὁ πολεμούμενος λαὸς ἑώρα, ἀλλ' ἢ σκότος σκληρὸν ἐπὶ τῆς γῆς (83).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ς'.

182*. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ οὗ ἀπέθανεν Ὁζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον (84). Καὶ ἀπεστάλη πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ. Πρὸς τοὺς ἀποκτίσεως καὶ καταβλής κόσμου ἀγίους αἰεὶ ἀποστέλλονται θεῖαι δυνάμεις, τὸ σαθρὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπανορθοῦμεναι. Ἀπεστάλη τοίνυν καὶ πρὸς Ἡσαΐαν, ἐπὶ τῷ περιλεῖν αὐτοῦ τὰς ἀμαρτίας καὶ καθαρῆσαι. Ἀπεστάλη δὲ, ἐπειδὴ ἤκουσεν ὀδυρομένου τὰς ἰδίας ταλαιπωρίας, καὶ ὁμολογοῦντος τὴν ἐν λογισμοῖς αὐτοῦ ἀμαρτίαν. Εἶπε γὰρ τὸ, Ὁ τάλας ἐγώ, ὅτι κατανένυγμαί· ὅτι ἄνθρωπος ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγώ οἰκῶ. Ταῦτα ἔλεγε καὶ ὁ Παῦλος· Ταλαιπώρος ἐγώ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Εἶτα καὶ αὐτὸς ὡς τυχὼν θείας ἀντιλήψεως ἐπάγει· Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶπε δὲ τὸ, Ὁ τάλας ἐγώ, διορατικῶς εἰς ἔννοιαν ἔλθων τῆς βασι-

⁹⁰ Job. xix, 21. ⁹¹ Job. ii, 5. ⁹² Rom. vi, 24. ⁹³ ibid. 25.

(80) Codex Combesisii recentior, καὶ συριεῖ αὐτοῖς.

(81) Editi, τὴν ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ἐν, *imperante Vespasiano*. At sex mss. ut in contextu.

(82) Ita mss. Editi, σημεῖον τό, id quod ita reddiderat interpres, *signum crucis ejus, qui per eam declaratus est et designatus*. Qua interpretatione pulchra admodum sententia prorsus corrumpitur. Nam dubium non est, quin scriptor indicare voluerit miram illam crucis *apparitionem*, quam

audum Job : *Manus enim Domini est, quæ me tetigit*⁹⁰. Et in ipso hoc libro diabolus tempore castigationis de manu loquitur : *Nequaquam, sed mitte manum tuam, et tange ossa ejus*⁹¹.

182. VERS. 26-30. *Igitur elevabit signum in nationibus longinquis et propinquis, et sibilabit eas ab extremo terræ. Et ecce cito leviter veniunt*. Scriptura quidem ad litteram videri possit Romanorum exercitum prædicere, qui in extrema obsidione Jerosolymam invasit. Nam in hoc apparatu indices militares complebantur tum ex longinquis, tum ex propinquis gentibus, nempe ex iis quæ circa Syriam et Arabiam habitant : quin et aliæ nationes, quæcunque adjacent Judææ, a Romanis ad militiam ascribebantur. Erectum est itaque in gentibus illud signum ; hoc est, signum crucis quæ apparuit. Et quidem gentes ad fidem accitæ sunt : Jerusalem vero ruinæ tradita est et eversioni. Fortasse autem ita cito et leviter veniebant, quod erat belli gerendi desiderium quo ducebantur, ut obliviscerentur comæatum, neque operirentur militare stipendium, neque intermissionem ac laxamentum exposcerent, neque exuerent se militari habitu. Isti quasi solida petra habiti sunt, et currus eorum quasi procellæ. Erant pares leonibus vi, et leonum catulis impetu ; quorum fuit clamor veluti maris æstuantis, quo tempore populus qui oppugnabatur, nihil aliud nisi crassas tenebras in terra sparsas cernebat.

C

CAPUT VI.

182*. VERS. 1, 6. *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex : vidi Dominum Et missus est ad me unus de seraphim*. Semper a prima mundi constitutione et origine ad sanctos mittuntur divinæ potestates, quæ humanæ naturæ resarciant infirmitatem. Missus igitur est etiam ad Isaiam unus, qui ab eo auferret peccata, ipsumque expiaret. Missus est autem posteaquam (Dominus) eum audivit miserias suas deflentem, peccatumque in sua mente recenditum confitentem. Dixit enim (VERS. 5) : *O miser ego, quia compunctus sum : quia homo cum sim, et immunda labia habeam, in medio populi immunda labia habentis ego habito*. Hæc dicebat et Paulus : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus*⁹² ? Deinde etiam hic ipse quasi jam consecutus divinum subsidium, addit : *Gratias ago Deo per Jesum Christum*⁹³. Dixit autem illud. *O miser ego, postquam regnum Dei qui super solium*

Constantino Magno in cælo visam fuisse narrat Eusebius lib. i *De vita Const.*, cap. 28.

(83) Post hæc verba, ἐπὶ τῆς γῆς, nihil invenitur amplius neque in mss. neque in excusis. Quare credi merito potest scriptor totum caput non absolvisse : sed ejus capituli finem in compendium auntaxat redegissee.

(84) Colb. primus, Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Aliquanto post editi, διὰ Ἰησοῦν Χριστόν. At sex mss., διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

excelsum et elevatum sedebat, atque mundum adeo vastum gloria sua adimplebat, clare animo perspexisset. **513** Etenim antequam Deum mente perciperet, non comperitur dixisse: *O miser ego*. Nam et Abraham ipse, cum Deus sese ipsi ostendit, tum dixisse refertur: *Ego autem sum terra et cinis*⁹⁴. Similiter etiam et Moyses omni Ægyptiorum sapientia eruditus⁹⁵, et, ut credere par est, hos omnes ingenii dexteritate ac intelligentia exsuperans, linguæ hæsitantia et tarditate laborare se non advertibat; sed ubi Dominum oracula edentem audivit, tunc loquendi difficultatem ac linguæ tarditatem sensit⁹⁶.

183. VERS. 6, 7. *Et in manu sua habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum*. Qui hanc interpretatur sententiam animo Judaico, dicturus est utique Dominum in aliquo civitatis Jerosolymitanæ loco fuisse visum, in solio excelso et elevato sedentem: seraphimque in ejus circuitu stetisse, et sumptum ex holocaustum ara ignem ori prophetæ ad labia ejus expurganda ab uno seraphim oblatum fuisse. Nos vero qui quæ in lege memorantur, imaginem esse cælestium et umbram credimus, omnem creaturæ tum spiritualis, tum sub sensus cadentis cœtum et universitatem domum dicimus; illum vero Dei in omnes principatum ac dominium dicimus solium elevatum, seraphim autem, cælestes virtutes. Si enim, quod quidam opinati sunt, duo cœli hemisphæria alternis vicibus se super terram conspicienda præbeant, utroque sex partibus tanquam alis quibusdam ad velocem motum utente, qui fieri potest ut missa sit harum altera, aut ab alia avulsa, quandoquidem continua est cœli natura? Verum, ut cœperam dicere, virtutes cælestes propter summam suam sanctimoniam habitæ sunt dignæ, quæ throno proxime astarent; quarum una venit ad prophetam. Quemadmodum enim Deus omnium gubernator ad hominum curam e cœlo respicere haud fastidit: ita nec particulares illæ virtutes ad impertienda hominibus beneficia ministerium suum denegant. Accepit igitur seraphim ille forcipe carbonem ab altari. Tecum reputa quale fuerit altare illud, ad quod aditus ita difficilis erat, ut ne audeat quidem ipsum manu seraphim attingere, sed forcipe ignem in manum accipiat. Et sumpsit carbonem. Accipit ignem in manum. Cujusmodi est hic, qui peccata expiat? Num forte cognationem habet cum eo igne, de quo

λείας τοῦ Θεοῦ (85) τοῦ καθημένου ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πεπληρωκότος τῆς δόξης αὐτοῦ τὸν τηλικούτον κόσμον. Πρὶν γὰρ ἐννοῆσαι Θεὸν, οὐ φαίνεται εἰπὼν (86) τὸ. Ὡς τάλαις ἐγώ. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀβραάμ, ὅτε ὤφθη αὐτῷ ὁ Θεὸς, τότε ἀναγράφεται εἰρηκῶς τὸ, Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός. Οὕτω δὲ (87) καὶ Μωϋσῆς παιδευόμενος μὲν πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, καὶ ὡς εἰκὸς διαβαίνων πάντας αὐτοῦ τῆ εὐφυΐα καὶ τῆ συνέσει, οὐκ ἠσθάνετο ἑαυτοῦ ἰσχυροφώνου ἢ (88) βραδυγλώσσου· ὅτε δὲ ἤκουσε τοῦ χρηματίζοντος, τότε τῆς ἀφωνίας αὐτοῦ καὶ τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν βραδύτητος ἤσθητο.

183. Καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἶχεν ἄνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου. Ὁ μὲν Ἰουδαϊκῶς ἐξηγούμενος τὸ ῥητὸν, ἐρεῖ, ὡς ἄρα ὁ Κύριος ἐώραται ἐπὶ τῷ κατὰ Ἱερουσαλήμ τόπῳ, καθημένος ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ τὰ σεραφίμ κύκλῳ αὐτοῦ ἐστηκότα· καὶ ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου τῶν ὀλοκαυτωμάτων τὸ πῦρ ληφθὲν παρὰ τοῦ σεραφεῖμ προσηνέχθη (89) τῷ στόματι τοῦ προφήτου, εἰς καθαρισμόν τῶν χειλέων αὐτοῦ. Ἡμεῖς δὲ οἱ πεπιστευκότες, ὅτι ὑπόδειγμά τι καὶ σκιά (90) τῶν ἐπουρανίων ἐστὶ τὰ κατὰ τὸν νόμον, οἶκον μὲν λέγομεν τὸ σύμπαν σύστημα τῆς νοητῆς καὶ αἰσθητῆς κτίσεως· θρόνον δὲ ἐπηρμένον τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχὴν καὶ δεσποτείαν τοῦ Θεοῦ· σεραφίμ δὲ τὰς ὑπερκόσμιους δυνάμεις. Εἰ γὰρ, ὅπερ ἐφαντάσθησάν τινες, τὰ δύο τοῦ οὐρανοῦ ἡμισφαίρια ἀνά μέρος ὑπὲρ γῆς φαινόμενα, ἕξ μέρεσιν ἑκατέρων, οἶονεῖ τισὶ πτεροῖς, πρὸς τὴν δόξειαν (91) κίνησιν κεχρημένων, πῶς ἐπεστέλλετο τὸ ἕτερον τούτων, ἢ πῶς ἀπεσπᾶτο ἀπὸ τοῦ ἄλλου, συνημμένης τοῦ οὐρανοῦ τῆς φύσεως οὔσης; Ἄλλ', ὅπερ εἶπον, δυνάμεις ὑπερκόσμιαι, τῆς ἐγγυτάτω στάσεως διὰ τὴν ἐν ἀγιασμῷ ἀκρότητα κατηξιωμένοι· ὧν ἡ μία ἦλθε πρὸς τὸν προφήτην. Ὡς γὰρ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς οὐκ ἐπαξιοῖ (92) διακύπτειν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ αἱ μερικαὶ δυνάμεις τὴν διακονίαν ὑπὲρ εὐεργεσίας τῶν ἀνθρώπων ἀρνοῦνται. Ἐλαβεν οὖν τὸ σεραφεῖμ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τῇ λαβίδι. Ἐνθυμήθητι πηλίκον τὸ θυσιαστήριον, ὅπως (93) δυσπρόσιτον, ὡς μὴ κατατολμᾶν αὐτοῦ τὸ σεραφεῖμ τῇ χειρὶ προσάπτεισθαι. ἀλλὰ διὰ τῆς λαβίδος λαμβάνειν τὸ πῦρ εἰς τὴν χεῖρα. Καὶ ἔλαβεν ἄνθρακα. Λαμβάνει τὸ πῦρ εἰς τὴν χεῖρα. Ποδαπὸν (94) τοῦτο τὸ πῦρ, ὃ ἀμαρτίας καθαίρει; Ἡ μήποτε συγγενὲς ἐκείνῳ, περὶ οὗ

⁹⁴ Gen. xviii, 27. ⁹⁵ Act. vi, 22. ⁹⁶ Exod. iv, 10.

(85) Antiqui sex libri, τοῦ Θεοῦ. Editi, τοῦ θείου.

(86) Editi, λέγων. At sex mss., εἰπὼν.

(87) Veteres quatuor libri, δέ. Editi, δῆ.

(88) Sic mss. At editi, ἰσχυροφώνου καί.

(89) Ita mss. omnes. Editi, προσηνέχθη.

(90) Editi, ὑποδείγματα καὶ σκιά. At mss. quinque ut in contextu. Statim editi, τῆς τε. Abest τε a mss. nostris.

(91) Veteres quinque libri, δόξειαν, nec jure dubitari potest quin ita legerit Tilmannus, qui sic

interpretatus sit, *ad justam motionem*. Editi tamen et Reg. tertius habent, δόξειαν, *ad velocem motum, recte*.

(92) Nostra editio et codex Fr. 1, οὐ καταξιοῖ. At antiquior Combefisii codex et alii quatuor, οὐκ ἀπαξιοῖ.

(93) Nostri sex mss., ὅπως. Editi, οὕτω.

(94) Veteres quinque libri, Ποδαπὸν. Editi, Ποταπὸν. Ibidem uterque Colb. et Reg. secundus, ἀμαρτίας. Alii tres mss. et editi, ἀμαρτίαν.

εἴρηται, ὅτι Αὐτός ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Ἡνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ; Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθραξ πῦρ ἐστὶ, τῆ παχυτέρα ἤδη καὶ γεωδυστέρα ὕλη ἐναπομείναν (μετὰ γὰρ τὸ παραδραμεῖν τὸ ἄνθηρόν τῆς φλογός, ἢ περὶ τὴν παχεῖαν ὕλην τοῦ πυρός ὀμίλια ἄνθρακες ὀνομάζονται), τάχα οὖν σημαίνει τὴν ἐν τῇ σαρκὶ τοῦ Κυρίου (95) ἐπιδημίαν. Φησὶ γάρ· Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ ἡ σὰρξ τὸν ἐκ τῆς θεότητος φωτισμὸν ὑποδεξαμένη, κατὰ μὲν τὸ σωματικὸν ἀσθητή· κατὰ δὲ τὴν πρὸς Θεὸν ἔνωσιν διαυγῆς καὶ ἐκλάμπουσα. Ἐκείνη δὲ ἡ σὰρξ ἦρε τὰς ἀμαρτίας τοῦ κόσμου, καὶ τὰς ἀνομίας ἡμῶν περιεκάθηρεν· ἦν δὲ αἰνίγματος ἡμῖν ἡ προφητεία παρέστησε. Ναδάβ μὲν γὰρ καὶ Ἀβιουδ κατεκάησαν ἀλλοτρίῳ πυρὶ χρησάμενοι· τὸ δὲ σεραφεῖμ ἀπὸ τοῦ ἁγίου πυρός, τοῦ ἐν τῷ νοητῷ θυσιαστηρίῳ τῶν ἀληθινῶν ὀλοκαυτωμάτων (96), τὸν ἄνθρακα ἔλαβεν, οὐχ ἐαυτῷ, ἀλλὰ τῇ λαβίδι. Ἴνα δὲ δείξῃ, ὅτι τὸ πῦρ τὸ οὐράνιον οὐχὶ καίει, ἀλλὰ καθαίρει, τῇ χειρὶ ὑποδεξάμενον, οὕτω προσάγει τοῖς χεῖλεσι. Συγγενὲς ἦν τούτῳ τῷ πυρὶ καὶ τὸ ἐπὶ τῆς βάτου, ὃ εἶδεν (97) Μωσῆς ἐπικείμενον μὲν τῷ φυτῷ, μὴ κατακαῖον δὲ τὴν βάτον. Τάχα δὲ ἡ λαβὴ ἐστὶν ἢ ἐν ἐκάστῳ ἐνυπάρχουσα ἐπιτηδειότης πρὸς τὴν τῶν ἀπὸ Θεοῦ δεδομένων ἀγαθῶν ὑποδοχὴν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐν ἐκάστῳ ὑπαρχούσης πρὸς τὸ καλὸν οἰκειώσεως.

184. Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω (98), καὶ τίς πορεύσεται; Μωσέα μὲν οὐκ ἐρωτᾷ, ἀλλ' ὡς ἔχων ἔτοιμον, φησὶ· Καὶ νῦν δεῦρο, ἀποστελῶ σε πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου. Πρὸς μέντοι τὸν Ἡσαΐαν φησὶ· Τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται; Τίς οὖν ἡ αἰτία; Ὅτι ἐκεῖ μὲν ἐπὶ ἀγαθῷ καὶ εὐεργεσίᾳ (99) τοῦ λαοῦ ἀπεστέλλετο Μωσῆς, ἐνταῦθα δὲ σκυθρωπῶν πραγμάτων διακονία πρόκειται. Διὰ τοῦτο ἐκείνῳ μὲν πρόσταγμα, τούτῳ δὲ ἐπ' ἐξουσίας ἀφείθη ἡ ὑπουργία· διότι πεφύκαμεν οἱ ἄνθρωποι ἄπερ ἂν ἐκόνται ἐλώμεθα, κἂν ἐπίπονα ᾖ, καταδέχεσθαι. Διὰ τοῦτο αὐτὸν βούλεται ἐκόντα καταδέξασθαι τὴν ἀποστολὴν ὁ Κύριος. Καὶ ὅτι μὲν χρεῖα τῆς ἀποστολῆς, ἔδειξε, τὸ δὲ εὐθετον εἰς διακονίαν πρόσωπον ἐξ αὐτῆς βούλεται τῆς προθυμίας ἀναφανῆναι. Διὰ τοῦτο Μωσῆς μὲν ἐπὶ περιφάνειαν βίου, καὶ λαοῦ τοσοῦτου προστασίαν καλούμενος, παραιτεῖται· Τίς εἰμι, ὅτι πορεύσομαι πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου, καὶ (1) ἐξάξω τὸν λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου; καὶ πάλιν· Δέομαι, Κύριε, οὐχ ἱκανός εἰμι πρὸς τῆς χθὲς οὐδὲ πρὸ τῆς τρίτης ἡμέρας, οὐδὲ ἀφ' οὗ ἤρξω λαλεῖν τῷ θεράποντί (2) σου· καὶ πάλιν· Δέομαι, Κύριε, προχείρισαι ἄλλον δυνάμενον ὄν ἀποστελεῖς. Ἡσαΐας δὲ οὐδὲ

⁹⁷ Matth. iii, 11. ⁹⁸ Joan. i, 14. ⁹⁹ Joan. i, 29. ¹ ibid. 11. ⁶ Exod. iv, 10.

(95) Editi. τοῦ Θεοῦ. At quinque mss., τοῦ Κυρίου. Alius codex, τοῦ Χριστοῦ.

(96) Sic quinque mss. At editi et Reg. primus, ὀλοκαυτωμάτων. Aliquanto post sex mss., οὐχὶ καίει. Editi, οὐ καίει.

(97) Editi, ἰδὼν μὲν. Vocula μὲν in nostris sex mss. deest. Nec ita multo infra editi, Θεοῦ διδομένων. At mss. omnes, δεδομένων.

A dictum est: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni*⁹⁷? Sed quia carbo ignis ille est, qui in materia jam crassiore ac magis terrestri remanet (nam ubi flos viresque flammæ pertransiere, reliquæ illæ quæ circa crassam hanc ignis materiam versantur, vocantur carbones), fortasse igitur futurum Domini in carne adventum significat. Dicitur enim: *Verbum caro factum est*⁹⁸: atque caro, illustratione divinitatis suscepta, **514** juxta id quidem quod erat corporeum, sensibilis erat; at secundum suam cum Deo unionem, pellucida erat et illuminata. Illa autem caro sustulit peccata mundi⁹⁹, et iniquitates nostras perpurgavit¹; quam in ænigmate prophetia nobis exhibuit. Nadab quidem et Abiud concremati sunt, utpote alieno igne usi²; seraphim vero ille e sancto igne, in spiritali illa verorum holocaustorum ara posito, non per se, sed cum forcipe carbonem sumpsit. Sed ut ostendat, ignem cœlestem non comburere, sed expurgare: hunc manu susceptum ita labiis admovet. Huic igni ignis ille similis erat et affinis, qui in rubo apparuit; quem vidit Moses plantæ incumbentem, nec tamen rubum exurentem³. Fortasse autem forceps eam facultatem indicat, qua quisque præditus bona a Deo concessa recipere valet, pro ratione ejus qui unicuique ad virtutem inest habitus.

184. VERS. 8. *Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis ibit?* Mosen quidem non interrogat: sed quasi eum jam haberet paratum, ait: *Et nunc veni, mittam te ad Pharaonem regem Ægypti*⁴. At vero ad Isaiam ait: *Quem mittam, et quis ibit?* Ecquæ est causa? Quia illic quidem mittebatur Moses bonum beneficiumque in populum collaturus: hic autem ministerium proponitur circa res molestas. Quocirca illi injungitur præceptum; huic vero relinquitur obeundæ legationis potestas; propterea quod nos homines ea quæ libentes gerenda suscipimus, tametsi ardua, sustinere soleamus. Eam ob causam sponte ab Isaiâ vult Dominus hanc legationem recipi. Atque necessitatem quidem ostendit legationis, sed tamen vult, ut ex animi alacritate exploratum sit ac compertum, personam fuisse explendæ administrationi idoneam. Quare Moses ad splendidissimum vitæ genus et ad tanti populi præfecturam accitus, abnuat et deprecatur: *Quis sum, ut pergam ad Pharaonem regem Ægypti, et educam populum ex terra Ægypti*⁵? Et rursus *Precor Domine, non sum idoneus ante hesternum neque ante tertium diem, neque ex quo cœpisti loqui ad famulum tuum*⁶. Et iterum: *Supplico, Domine,*

¹ Hebr. i, 3. ² Lev. x, 2. ³ Exod. iii, 2. ⁴ ibid. 10.

(98) Libri veteres non hic modo, sed in sequentibus etiam inter se dissident. Alii enim habent, ἀποστελῶ, *mittam*: alii, ἀποστείλω, *mitto*.

(99) Editi et Reg. primus, ἐπὶ ἀγαθῷ καὶ εὐεργεσίᾳ. Alii quinque mss., ἐπὶ ἀγαθῷ καὶ εὐεργεσίᾳ.

(1) Nostri mss., καί. Editi, καὶ ὅτι.

(2) Ita libri antiqui omnes. Editi, πρὸς τὸν θεράποντα.

*elige alium qui possit, quem mittes*⁷. Isaias autem licet nihil hujusmodi audisset, sed esset solam mittendæ legationis necessitatem edoctus, se ipse libens obtulit, ac præ summo amore et studio injecit sese in media pericula, nec ad ullum malorum quæ sibi erant a populo inferenda, attendit. Observa autem prophetæ accuratam et circumspectam loquendi rationem. Nam ad duas sententias propositas unum adhibuit responsum : *Quem mittam, et quis ibit? Ecce ego sum, mitte me*. Nec jam adjecit, Et ego ibo : siquidem est nostri arbitrii et potestatis recipere legationem : confirmare autem ad profectionem, ejus est qui gratiæ largitione nos corroborat, Dei videlicet.

185 Itaque, quantum pertinet ad id quod ex libera voluntate pendebat, dixit : *Ecce ego sum, mitte me* : quod autem erat gratiæ, reliquit Domino. Non enim pollicitus est sese profecturum, utpote suæ ipsius infirmitatis conscius. Audit autem vocem Domini is etiam cujus corporalis auditus ictus non est tum, cum mens eorum quibus Deus consilium suum revelare voluerit, a Deo informatur. Hi enim quorum animus informatur ineffabili quadam virtute, mentem valde attentam ac puram custodientes, sermonem Dei veluti in se sonum edentem possident ; etiamsi aer non excipiat formas ullas, neque ad aurem transmittat. Nam in prophetæ animo quasi in quodam libro voluntatem suam inscribit Deus : et audire dicitur is, qui in animo divina sensa excipit. Quamobrem postquam dixit propheta : *Ecce sum ego, mitte me* : ad sequentia nihil respondit. Non enim dixit : Ego ibo ; propterea quod major fuisset ejusmodi pollicitatio, nec ipsius viribus par. Quod autem sibi non vindicavit, id ei largitus est Dominus. Dixit enim ipsi (VERS. 9) : *Vade, et dic populo huic*. Et quidem cum dicit : *Ecce sum ego*⁸ ; jam confidens tanquam ejus qui est, factus particeps, inter ea quæ sunt se ipse annumerare audet ; atque hoc dixit, postquam labia ipsius fuerant mundata. Qui autem in iniquitatibus jacet, et ejus qui est, agnitione non donatur, non potest sibi ipsi testimonium illud reddere : *Ecce sum ego*. Quoniam autem posuit Deus primum apostolos, deinde prophetas⁹ : ea de causa et Isaias primum accipit apostolatus munus. Quin et Moyses recensetur inter apostolos. *Veni enim, inquit, mittam te ad Pharaonem regem*¹⁰. Sed et Jeremias audit : *Ad omnes ad quos misero te, ibis*¹¹.

185. VERS. 9, 10. *Vade, et dic populo huic : Auditū audietis, et non intelligetis, et respicientes respicietis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt : ne forte videant oculis, et auribus*

⁷ Exod. iv, 13. ⁸ Exod. iii, 14. ⁹ I Cor. xii, 28.

(3) Editi, δὲ ἐπειδὴ. Illud, ἐπειδὴ, abest a nostris sex codicibus; nec, ut opinor, dubitari potest quin melius absit. Subinde Reg. quartus, ὅπερ δὲ οὐκ.

(4) Editi, καὶ εἶπε. At mss. sex, εἶπον.

(5) Ita quatuor mss. cum utroque Combefisiano. Editi, τεθαβρόηκός. Ibidem editi, τοῦ ὄντως ὄντος,

τοιούτον ἀκούσας, ἀλλὰ μόνην τὴν χρεῖαν διδαχθεὶς τῆς ἀποστολῆς, ἐκὼν ἑαυτὸν ἐπέδωκε, καὶ μέσοις ἐνέβη τοῖς δεινοῖς τῆ ὑπερβολῆ τῆς ἀγάπης, μηδὲν τῶν μελλόντων ἐπάγεσθαι αὐτῷ παρὰ τοῦ λαοῦ λογισάμενος. Παρατήρει δὲ τὸ ἀκριβὲς καὶ περιεσκεμμένον τοῦ προφήτου. Πρὸς γὰρ δύο λόγους μίαν ποιεῖται τὴν ἀπόκρισιν· Τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται; Ἴδού ἐγὼ εἰμι, ἀπόστειλον με. Οὐκέτι προσέθηκεν· Καὶ ἐγὼ πορεύσομαι. Τὸ μὲν γὰρ δέξασθαι τὴν ἀποστολὴν, ἐφ' ἡμῖν· τὸ δὲ δυναμωθῆναι πρὸς τὴν πορείαν, τοῦ διδόντος τὴν χάριν ἐκ τοῦ ἐνισχύοντος Θεοῦ. Ὡστε, ὁ μὲν τῆς προαιρέσεως ἦν, εἶπεν· Ἴδού ἐγὼ εἰμι, ἀπόστειλόν με· ὁ δὲ τῆς χάριτος ἦν, τῷ Κυρίῳ κατέλιπεν. Οὐ γὰρ ἐπηγγείλατο πορευθῆσθαι, διὰ τὸ ἐπαισθάνεσθαι τῆς ἑαυτοῦ ἀσθενείας. Ἀκούει δὲ φωνῆς Κυρίου καὶ ὁ μὴ πληγείς τὴν σωματικὴν ἀκοήν, τοῦ ἡγεμονικοῦ τυπουμένου ἀπὸ Θεοῦ, οἷς ἂν ἐθέλη τὸ βούλημα φανεροῦν ὁ Θεός. Ἀφάτω γὰρ τινι δυνάμει φαντασιούμενοι τὸν νοῦν, οἱ ἀπερίσπαστον αὐτὸν καὶ καθαρὸν ἔχοντες, οἴονεὶ ἐνηχοῦντα ἑαυτοῖς ἔχουσι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁ ἀὴρ μὴ δέξεται τοὺς τύπους, μηδὲ τῇ ἀκοῇ παραπέμπη. Οἴονεὶ γὰρ βιβλίῳ τινὶ, τὸ ἑαυτοῦ θέλημα ἐγγράφει ὁ Θεὸς τῇ ψυχῇ τοῦ προφήτου· καὶ ἀκούειν λέγεται ὁ τὰ θεῖα νοήματα ὑποδεξάμενος τῇ ψυχῇ, διὰ τοῦτο δὲ (3) τὸ, Ἴδού εἰμι ἐγὼ, ἀπόστειλόν με, ὁ προφήτης εἰπὼν, τὸ ἐφεξῆς ἀπεσιώπησεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγὼ πορεύσομαι, διότι μείζον καὶ ὑπὲρ αὐτὸν τὸ ἐπάγγελμα. Ὅπερ οὐκ ἔλαβεν ἑαυτῷ, τοῦτο ὁ Κύριος ἐχαρίσατο. Εἶπε γὰρ αὐτῷ· Πορεύθητι, καὶ εἰπὼν (4) τῷ λαῷ τούτῳ. Ὁ μέντοι λέγων, Ἴδού εἰμι ἐγὼ, τεθαβρόηκός (5) ἤδη, ὡς μεταλαβὼν τοῦ ὄντος, ἐν τοῖς οὖτιν ἀριθμεῖν ἑαυτὸν ἀποτολμᾷ· καὶ τοῦτο εἶπε μετὰ τὸ καθαρθῆναι αὐτοῦ τὰ χεῖλη. Ὁ δὲ ἐν ἀνομίαις τογχανῶν, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ ὄντος μὴ καταξιούμενος, οὐ δύναται ἑαυτῷ μαρτυρεῖν τὸ, Ἴδού εἰμι ἐγὼ. Ἐπειδὴ δὲ ἔβητο ὁ Θεὸς πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἡσαίας πρῶτον τὸ τῆς ἀποστολῆς δέχεται χάρισμα. Καὶ Μωϋσῆς δὲ τῶν ἀποστόλων ἐστὶ. Δεῦρε γὰρ, φησὶν, ἀποστελῶ σε πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου. Καὶ Ἱερεμίας δὲ ἀκούει, ὅτι Πρὸς πάντας οὓς ἂν ἐξαποστείλω (6) σε, πορεύσῃ.

apostolos. *Veni enim, inquit, mittam te ad Pharaonem regem*

185. Πορεύθητι, καὶ εἰπὼν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε (7), καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὡσὶ βαρέως ἔκκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσαν, μή-

¹⁰ Exod. iii, 10. ¹¹ Jerem. i, 7.

apte quidem, sed reclamant nostri sex mss. in quibus vox ὄντος deest. Nec ita multo post sex mss., καὶ τοῦτο εἶπε. Deest τοῦτο in vulgatis.

(6) Editi, ἐὰν ἐξαποστελῶ. Veteres tres libri, ἂν ἀποστελῶ. Alii tres, ἂν ἐξαποστελῶ.

(7) Reg. primus, μὴ συνεῖτε.

ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι (8) καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. Τοῦτο τὸ ῥητὸν ἀνέγραψεν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι. Καὶ ἀπεστάλη πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ. Ὅτι δύναμις τίς ἐστὶν ὑπερκόσμιος, καθαρτικῆ (9) ἀνομιῶν, διακονίαν πεπιστευμένη, τὸ σεραφεῖμ τὰ γεγραμμένα παρίστησιν. Ἀπέσταλται οὖν ταῦτα τὰ λειτουργικὰ πνεύματα πρὸς ἡμᾶς τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Ἐρχεται δὲ οὐκ ἀθηντικῶς οὐδὲ αὐτεξουσίως ἐπισκεπτόμενα ἡμᾶς. Καὶ γὰρ προηγουμένη μὲν αὐτῶν ζωὴ καὶ κατὰ φύσιν, τῷ κάλλει τοῦ Θεοῦ ἐνατενίζουσι, καὶ αὐτὸν δοξάζουσι διηνεκῶς· περιστατικῆ δὲ τίς ἐστὶν ἐνέργεια ἢ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιστροφή (10) καὶ ἐπιμέλεια. Διὰ τοῦτο, Ἀπεστάλη, φησί, πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ. Ἔοικε δὲ ὁ προφήτης, ὅτε εἶδε τῶν σεραφίμ τὴν ἐνέργειαν, οὐδὲν ἄλλο ποιούντων ἢ ἀγιαζόντων τὸν Θεόν, τότε εἰς συναίσθησιν τῆς ἐν τοῖς ἰδίῳις χεῖλεσιν ἀκαθαρσίας ἐληλυθέναι, ὅτι καὶ ἀνθρώπινα λαλεῖ, καὶ ἐμόλυνεν ἑαυτοῦ τὴν γλῶσσαν πολλάκις τοῖς περὶ τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου ῥήμασι. Τῇ οὖν πρὸς ἐκεῖνα συγκρίσει κατανοεῖς, καὶ ὅτι τὰ μὲν οὐδὲν ἕτερον φθέγγεται, ἢ τὸν ἀγιασμὸν τῆς θεότητος ἐκβοᾷ· αὐτὸς δὲ τὸ πλεῖστον τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασι τὴν ἑαυτοῦ φωνὴν ἐνασχολουμένην ἔχει· διὰ τοῦτο εἶπεν· Ὡ τάλας ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί· ὅτι ἀνθρώπος ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ οἰκῶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος. Οὕτω καὶ Μωσῆς τέως οὐκ ἠσθάνετο ἑαυτοῦ ἰσχυροφώνου ὄντος καὶ βραδυγλώσσου, ὅς γε πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων πεπαίδευτο, καὶ διέβαινε πάντας αὐτούς τῇ εὐφύᾳ καὶ τῇ συνέσει· ὅτε δὲ ἤκουσε τοῦ χρηματίζοντος, τότε εἶδεν ἑαυτοῦ τὴν ἀσθένειαν. Καὶ Ἀβραάμ, ὅτε ὤφθη αὐτῷ ὁ Θεός, τότε εἶπεν ἑαυτὸν γῆν καὶ σποδόν. Παραπλησίως οὖν τούτοις καὶ ὁ Ἡσαίας, μετὰ τὸ ἰδεῖν τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ θεωρῆσαι τὴν δόξαν τὸν σύμπαντα οἶκον τοῦ κόσμου πεπληρωκυῖαν, καὶ τὰ κύκλῳ αὐτοῦ σεραφίμ μετὰ ἐκπλήξεως ἐκείνην τὴν φωνὴν ἀναφέροντα· τότε ἑαυτὸν ταλαίπωρον προσηγόρευσε, τότε τῆ ἐν τοῖς χεῖλεσιν ἑαυτοῦ (11) ἀκαθαρσίαν ἐπέγνω· διὸ καὶ ἠξιώθη τῆς διὰ τῶν σεραφίμ καθάρσεως. Παρατήρει δὲ, ὅτι οὐκ ἐπὶ πᾶσαν πρᾶξιν καὶ ἐνέργειαν ἦν αὐτοῦ τὰ παραπτώματα κεχυμένα, ἀλλὰ μέχρι (12) χειλέων καὶ λόγων ὑπῆρχε μόνον συνεσταλμένα.

186. Καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἄνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤψατο

A *audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanabo illos.* Sententiam hanc retulit in Actibus Lucas ¹². *Et missus est ad me unus ex seraphim.* Scripturæ docent (VERS. 6) seraphim cœlestem quamdam virtutem esse, iniquitates expurgantem, cui concredita administratio est. Missi igitur sunt administratorii illi spiritus ad nos, qui sumus futuri hæredes salutis ¹³. Sed non sua auctoritate, aut suo arbitrio veniunt non invisuri. Etenim præcipua et naturalis eorum vita est, pulchritudinem Dei cum omni attentione contemplari, eique jugiter gloriam dare. Sollicitudo autem et cura erga nos homines adhibita, functio quædam est adventitia. Quamobrem ait: *Missus est ad me unus ex seraphim.* Videtur autem propheta, cum seraphim famulatum conspexisset, qui nihil aliud agunt nisi quod Deum prædicent sanctum, tunc animadvertisse impuritatem labiis suis insidentem, quod et de rebus humanis fuerat locutus, et verbis ad **516** mundi hujus vanitatem spectantibus sæpenumero linguam suam inquinarat. Itaque ob comparationem cum seraphim illis in vitam compungitur, quippe quia seraphim aliud nihil loquuntur, nisi quod divinitatis clamant sanctimoniam: contra, ipsius vocem res humanæ plerumque occupant. Quamobrem dixit (VERS. 5.): *O miser ego quia compunctus sum: quia homo cum sim, et immunda labia habeam, in medio populi habito immunda labia habentis.* Eundem ad modum et Moses non antea intellexerat balbum esse se et tardiloquum: qui tamen omni Ægyptiorum sapientia fuerat eruditus, illosque omnes ingenii acumine ac intelligentia superarat ¹⁴. Verum cum audivit Deum oracula edentem, tum suam agnovit infirmitatem ¹⁵. Abraham quoque quando Deus se ei exhibuit conspiciendum, tunc confessus est esse se terram et cinerem ¹⁶. Itaque et Isaias perinde atque illi, posteaquam vidit sedentem in solio excelso et elevato, gloriamque contemplatus est totam mundi domum adimplentem, et ubi conspexit seraphim in throni circuitu illam suam vocem cum tremore emittentes, tunc seipsum miserum appellavit, tum labiorum suorum cognovit impuritatem, eoque habitus est dignus, qui a seraphim purgaretur. Observa autem, ejus delicta ad quamlibet actionem st operationem nequaquam sese extendisse, sed labiorum tenus et sermonum duntaxat constitisse.

D 186. *VERS. 6, 7. Et in manu habebat carbonem, quam forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum.*

¹² Act. xxviii, 26, 28. ¹³ Hebr. i, 14. ¹⁴ Act, vii, 22. ¹⁵ Eyod. iv, 10. ¹⁶ Gen. xviii, 27.

(8) Ita sex mss. At editi, ἐπιστρέψουσι. Ibidem nostri sex mss., ἰάσωμαι, *sanabo*; nec aliter legitur apud LXX. Editi vero et Actorum Græcum exemplar, καὶ ἰάσωμαι, *et sanem eos*.

(9) Editi, καθαρτικῆν. At sex mss. καθαρτικῆ.

(10) Reg. quartus, ἐπιστροφή. Alii quinque mss. cum editis, στροφή. et ita quoque editum invenimus apud Procopium, pag. 100. Hoc est: *Cum autem convertuntur illi spiritus ad nos, nostrique cu-*

ram suscipiunt, tunc adventitia quodam munere perfunguntur. Quam lectionem recipi posse non negamus quidem: sed quin præstet legi, ἐπιστροφή, non dubitavimus. Nam hæc voces, ἐπιστροφή et ἐπιμέλεια, optime inter se conjunguntur; voces, στροφή et ἐπιμέλεια, non ita commode.

(11) Antiqui tres libri, αὐτοῦ.

(12) Editi, μετά. Uterque Combef. et alii quatuor mss., μέχρι.

Quod quidem ad verbum attinet, videtur sermo esse de templi altari, ex quo seraphim accepit carbonem in suam manum ab altari holocaustorum: at secundum veritatem, propterea quod cultus Judaicus imagini et umbræ celestium exprimendæ subserviret, cœleste quoddam altare intelligendum est; hoc est, locus expurgandis animis idoneus, unde ignis ille purgans ad virtutes illas sanctitate præditas emittitur. Tali igne cor Cleophæ et Simonis incalescebat, Domino eis adaperiente Scripturas¹⁷. Cor eorum qui spiritu ferventi, hujusmodi igni incenditur. Similem ignem accepit Jeremias, ideoque dicebat: *Et factus est ignis in visceribus meis, et dissolutus sum undique*¹⁸. Multum autem honoris ac reverentiæ altari huic exhiberi ex eo ostendit, quod illud sua ipsius manu attingere seraphim non audeat, sed forcipe quasi medio quopiam instrumento utatur. Itaque carbonem intelligamus sermonem verum, qui ignito quodam et objurgatorio modo mendacium expurget eorum, quibus ab illa virtute studiose ac strenue operam suam dante allatus est. Putandum namque est seraphim manum pro facultate bona suppeditante accipiendam esse. Et dixit (VERS. 7): *Ecce tetigit hoc labia tua, et auferet iniquitates tuas. et peccata tua perpurgabit.* Dictum id fuisse Isaïæ 517 soli existimandum non est, sed et omnibus, quos tangit ignitus ac verus sermo, qui prorsus abolet quæ committuntur præter divinam legem, atque peccata expurgat. Excipiamus autem et nos divini Verbi adventum, ut in ore nostro velut insidens, locumque nullum mendacio præbens, expurget labia nostra, et auferat iniquitates nostras. Incredibile autem non est carbonem in verbi naturam mutatum iri, juxta testimonium psalmi dicentis: *Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud*¹⁹.

187. VERS. 8. *Et audici vocem Domini dicentis: Quem mittam et quis ibit ad populum hunc? Et dixi: Ecce ego sum, mitte me.* Quæri jure ac merito potest, cur Moyses missus deprecetur, et cur legatione recusata plurimum reclamet: Isaïas vero tanta cum alacritate sese offerat. Moyses enim nequaquam interrogatur, *Quem mittam?* sed ipse in propria persona excipit mandatum: *Et nunc, inquit, veni: mittam te ad Pharaonem in Ægyptum et educes populum meum filios Israel de*

τοῦ στόματός μου. Ἔοικε μὲν, ὡς πρὸς τὸ φητὸν, περὶ τοῦ ἐν τῷ ναῷ θυσιαστηρίου ὁ λόγος εἶναι, ἀφ' οὗ ἔλαβε τὸ σεραφεῖμ εἰς τὴν χεῖρα ἑαυτοῦ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τῶν ὀλοκαυτωμάτων ἄνθρακα· ὡς δὲ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὸ τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ τῶν ἐπουρανίων λατρεύειν, ἐπουράνιον τι χρὴ νοεῖν θυσιαστήριον· τουτέστι, χωρίον καθαρισμοῦ ψυχῶν, ὅθεν ἐκπέμπεται ταῖς ἀγιαζομέναις δυνάμεσι τὸ καθάρσιον πῦρ. Τοιοῦτω πυρὶ Κλεόπᾳ καὶ Σίμωνος ἐκαίετο (13) ἡ καρδία, ὅτε διήνοιγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος τὰς Γραφάς. Τοιοῦτω θερμαίνονται πυρὶ τὴν καρδίαν οἱ τῷ πνεύματι ζέοντες. Τοιοῦτον ἔλαβε πῦρ Ἰερεμίας· διὸ καὶ ἔλεγε· Καὶ ἐγένετο πῦρ ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου, καὶ παρεῖμαι πάντοθεν. Ἐμφαίνει δὲ πολλὴν τὴν περὶ τὸ θυσιαστήριον τιμὴν καὶ εὐλάβειαν τὸ μὴ καταθαροῦσαι τῇ ἰδίᾳ χεὶρὶ ἐφάψασθαι τὸ σεραφεῖμ, ἀλλ' οἴονεϊ μεσίτη τινὶ χρήσασθαι τῇ λαβίδι. Νοήσωμεν οὖν ἄνθρακα λόγον ἀληθῆ, διαπύρως καὶ ἐλεγκτικῶς καθαιρόντα (14) τὸ ψεῦδος· οἷς ἂν ἀπὸ τῆς δραστηρίου δυνάμεως προσενεχθῆ. Τὴν γὰρ χεῖρα τοῦ σεραφεῖμ ἐνέργειαν χρὴ νοεῖν ἀγαθῶν παρεκτικὴν (15). Καὶ εἶπεν· Ἴδού ἤφατο τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαριεῖ. Οὐ πρὸς μόνον Ἰσαΐαν νομιστέον εἰρησθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας, ὧν καθάπτεται ὁ διάπυρος καὶ ἀληθῆς λόγος, περιαιρῶν (16) τὰ ἔξω τοῦ θεοῦ νόμου ἐπιτελούμενα, καὶ ἐκ τῶν ἀμαρτητικῶς πραττομένων καθαιρῶν. Δεξώμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς θεοῦ Λόγου ἐπιδημίαν, ἵνα οἴονεϊ ἐγκαθεζόμενος τοῖς στόμασιν ἡμῶν, καὶ μηδεμίαν χώραν παρέχων τῷ ψεύδει, καθάρισι ἡμῶν τὰ χεῖλη, καὶ ἀφέλη (17) τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Οὐκ ἀπιθάνως δὲ ὁ ἄνθραξ εἰς τὴν τοῦ λόγου φύσιν μεταληφθήσεται, κατὰ τὴν τοῦ ψαλμοῦ μαρτυρίαν, λέγοντος· Πεπυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δοῦλός σου ἠγάπησεν (18) αὐτό.

187. Καὶ ἤκουσα φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; Καὶ εἶπον· Ἴδού εἰμι ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. Ζητήσεως ἄξιον, τί δὴποτε Μωσῆς μὲν παραιτεῖται πεμπόμενος, καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἀπομάχεται τὴν ἀποστολὴν παραιτούμενος· Ἰσαΐας δὲ οὕτω προχείρως ἑαυτὸν ἐπιδίδωσι. Μωσῆς μὲν γὰρ οὐχὶ ἐρωτᾶται, Τίνα ἀποστείλω; ἀλλ' αὐτὸς εἰς πρόσωπον δέχεται τὸ ἐπίταγμα· Καὶ νῦν, φησὶ, δεῦρο· ἀποστείλω σε πρὸς Φαραῶ εἰς Αἴγυπτον (19), καὶ ἐξάξεις τὸν

¹⁷ Luc. xxiv, 32. ¹⁸ Jerem. xx, 9. ¹⁹ Psal. cxviii, 140.

(13) Quod ait interpres, *cor Cleophæ et Simonis igne ejusmodi incaluisse*, id nisi valde fallor, ex apocryphis libris sumptum est. Nam cum Cleophas apud Lucam xxiv, 18, solus nominetur, nec quisquam idoneus scriptor alterum discipulum unquam nominarit, nomen illius ignotum esse puto.

(14) Editi, *καθαίροντα*, nec secus legit interpres, qui verterit *ad tollendum e medio mendacium*. Ad sex mss., *καθαίροντα*, *vim habens purgandi mendacii*, optime. Mox editi, *ἀπὸ τῆς διανοίας δραστηρίου*. At vox *διανοίας* in nostris sex mss. non invenitur.

(15) Editi et tres mss., *πρακτικὴν, bonorum effectricem*. At uterque Colb. cum Reg. secundo, *παρεκτικὴν*, et ita quoque legitur apud Procopium, pag. 100. Ibidem tres mss., καὶ εἰπέ μοι.

(16) Editi et Reg. tertius, *περαιοῦν*. Alii quatuor mss., *περαιοῦν* recte.

(17) Veteres aliquot libri, *καθαρίσει... ἀφελει*.

(18) Uterque Colb., *φυλάσσει servus tuus custodit illud*.

(19) Ita mss. omnes Editi, πρὸς Φαραῶ βασιλέα Αἰγύπτου.

λαὸν μου τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Ἡσαΐας δὲ, ἀορίστως τοῦ λόγου τὸν διακονοῦμενον τῇ ἀποστολῇ ἐπιζητοῦντος, ἑαυτὸν ὑποβάλλει. Τί οὖν φάμεν; Οὐκ ἀπομαχόμεναί εἰσι τῶν ἀγίων αἱ διαθέσεις περὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἐναντίως ἔχουσαι πρὸς ἀλλήλας. Ἄλλ' ὅτι Μωσῆς μὲν ἤδει τὴν ὑπόθεσιν, ἧς ἕνεκεν ἀπέστέλλετο, διὰ τοῦτο ὤκνει πρὸς τε τὸ ἀνένδοτον τῆς καρδίας τοῦ Φαραῶ ἀποβλέπων, καὶ πρὸς τὸ δυσπειθὲς πάλιν καὶ δυσάγωγον τοῦ λαοῦ. Πείραν γὰρ εἶχε τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων, ὅτι καὶ εὐεργετηθέντες ἐφυγάδευσαν αὐτόν. Διὸ καὶ τὴν κακίαν αὐτῶν μὴ φέρων, πρὸς τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡσυχίαν ἀνεχώρησεν, ἐπὶ προφάσει τοῦ ποιμαίνειν, τοὺς τῶν πόλεων καὶ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων θορύβους ἀποδιδράσκων. Διὰ τοῦτο φησι· Τίς εἰμι, ὅτι πορεύσομαι πρὸς Φαραῶ, καὶ ὅτι ἐξάξω τὸν λαὸν (20) ἐκ γῆς Αἰγύπτου; Οὔτε γὰρ Φαραῶ ἀνευ μεγάλων κακῶν ἐξαποστέλλει τὸν λαὸν, καὶ ὁ λαὸς οὐκ εὐκολος μεταχειρισθῆναι, ἀντιβαίνων αἰεὶ τοῖς πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ ἐπιμελομένοις. Δείκνυσι δὲ τὴν διάνοιαν Μωσέως καὶ τὰ ἐφεξῆς. Ὅτε γὰρ μετὰ τὴν μοσχοποιίαν δοὺς τὴν χάριν τῷ θεράποντι αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς συγχωρήσεως τοῦ ἀμαρτήματος τοῦ λαοῦ ὁ θεὸς, τελευταῖόν φησι· Ἡορεύου, καὶ ὁδήγει τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ ἐξαποστελῶ ἄγγελόν μου ἔμπροσθέν σου· τί οὖν Μωσῆς; Δέομαι, Κύριε, εἰ μὴ αὐτὸς σὺ προπορεύῃ (21) ἡμῶν, μὴ ἀναγάγῃς ἡμᾶς ἐντεῦθεν. Τί οὖν ἡ διάνοια τοῦ ἀνδρός; Ὅτι ἀμαρτωλὸς ὁ λαὸς, καὶ χρήζει τοῦ ἀφιέντος ἀμαρτίας. ὅπερ ἀγγέλοις ἀδύνατον (22). Τιμωροὶ μὲν τῶν ἀμαρτανομένων ἄγγελοι, συγχωρητικοὶ δὲ τῶν πλημμελομένων οὐκέτι. Διὰ τοῦτο ἐπιζητεῖ αὐτὸν ἐλθεῖν· τουτέστιν, ὃ καὶ νῦν φησι, Προχέρισαι ἄλλον ὃν ἀποστελεῖς· τουτέστιν, ἐλθέτω ὁ ἀληθινὸς νομοθέτης, ὁ δυνατὸς Σωτήρ, ὁ μόνος ἔχων ἐξουσίαν ἀφιέναι ἀμαρτίας. Ἐπειδὴ δὲ οὐπω ἦλθε τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν, καὶ ἔδει ἐν τοῖς τύποις προεθισθῆναι τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τοῦτο οὐκ εἰσηκούσθη τοῦ προφήτου ἡ αἴτησις. Ἡσαΐας μέντοι, μετὰ τὸ ἀφεθῆναι τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ, ἐπειδὴ εἶρηκεν, ὅτι Ἐν μέσῳ λαοῦ ἐγὼ οἰκῶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος· εἰτὰ ἤκουσε· Τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; Νομίσας ἐπὶ τῷ τὰ παραπλήσια κάκεινους εὐεργετηθῆναι ζητεῖσθαι τὸν ἀποστελλόμενον, ὑπὸ περιχαρείας ἑαυτὸν ὑποβάλλει, ἵνα κάκεινοις ἀφεθῶσιν αἱ ἀμαρτίαι. Ἰδοὺ, φησὶν, ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. Ὅστε εὐλογος κάκεινου ἡ παραίτησις, καὶ τούτου ἡ προθυμία. Ἀσφαλῆς μέντοι ἡ ἀπόκρισις τοῦ ἀγίου, ὡς ὠφελημένου ἤδη ἐκ τῆς διὰ τῶν ἀνθρώπων καθάρσεως. Εἰπόντος γὰρ τοῦ Κυρίου, Τίνα ἀποστελῶ, καὶ τίς πορεύσεται; πρὸς μὲν τὸ, Ἀποστελῶ, ἰδοὺ εἰμι ἐγὼ· πρὸς δὲ τὸ, Τίς πορεύσεται, οὐκέτι εἶπεν, ὅτι Καὶ (23) πορεύσομαι. Οἶδε γὰρ ὅτι Θεοῦ συνεργοῦ

²⁰ Exod. iii, 10. ²¹ ibid. 11. ²² Exod. xxxii, 34. ²³ Exod. xxxiii, 15. ²⁴ Exod. iv, 13. ²⁵ Marc. ii, 7. ²⁶ Galat. iv, 4. ²⁷ I Cor. x, 11.

(20) Editi, λαὸν αὐτοῦ. Vox αὐτοῦ in mss. non legitur. Statim editi, ἐξαποστελεῖ At sex mss., ἐξαποστέλλει.

(21) Antiqui duo libri, προπορεύσῃ.

A *terra Ægypti* ²⁰. Contra permittit se ipse Isaias, licet sermo suspensis et incertis verbis administrum ad obeundam legationem exposceret. Quid igitur respondemus? Nequaquam pugnant inter se sanctorum animi, quasi forent sibi invicem circa rem eandem adversi. Sed cum novisset Moses causam, ob quam mittebatur, ideo moram trahebat, quod simul et ad cor Pharaonis inflexibile, et ad populum incredulum atque intractabilem respiceret. Erat namque expertus ingratum Judæorum animum, qui vel beneficiis affecti eum fugere coegerant. Quocirca non ferens eorum malignitatem, secessit in solitudinis quietem, atque per speciem pascendi gregis, civitatum multorumque hominum tumultus declinavit. Eam ob rem ait:

B *Quis sum, ut vadam ad Pharaonem, et ut educam populum de terra Ægypti* ²¹? Neque enim Pharaon dimittet populum, nisi attritus gravissimis malis, nec populus facilis est tractatu, imo semper iis qui ipsius saluti consulunt, reluctatur. Cæterum et quæ sequuntur, Mosis detegunt animum. Cum enim Deus, conflato jam vitulo, gratiam impertivisset famulo suo, ac populi peccatum condonasset, tum demum ait: *Abi, et dux esto populi hujus, et mittam angelum meum ante te* ²². Quid igitur Moses? *Obsecro, Domine, nisi tu ipse proficiscaris ante nos, ne nos hinc educas* ²³. Quæ igitur erat viri sententia? Populum illum peccatis obnoxium esse, atque indigere eo, qui remittat peccata, id quod angeli præstare non possunt. Angeli mulcant quidem delinquentes, ac ulciscuntur, delicta vero non queunt condonare. Quamobrem efflagitat ut ipse veniat; hoc est, quod et nunc dicit: *Elige alium quem mittas* ²⁴; hoc est, veniat verus legislator, potens ille Servator, qui solus potestatem habet remittendorum peccatorum ²⁵. Quoniam autem nondum advenerat plenitudo ²⁶ temporum, et hominum genus prius figuris ²⁷ assuefactum oportuit, idcirco prophetæ petitio exaudita non est. Isaias autem post concessam peccatorum suorum veniam, **518** cum dixisset: *In medio populi ego habito, immunda labia habentis*, tum audivit: *Quis ibit ad populum hunc?* Ratus quæri qui mitteretur ad similia beneficia in eos conferenda, præ immodica lætitia se ipse offert, ut et ipsis peccata relaxarentur. *Ecce ego*, inquit, *mitte me*. Itaque et illius excusatio et hujus alacer assensus rationibus justis innitebantur. Erat sane sancti hujus responsio secura, et omnis periculi expers, qui jam ex carbonum purgatione opem et præsidium accepisset. Cum enim dixisset Dominus: *Quem mittam, et quis ibit?* ad illud quidem, *Quem mittam*, respon-

(22) Regii primus et quartus, οὐκ ἀδυνατον.

(23) Editi et codex Combefisii recentior, ὅτι Καὶ ποῦ. Vocula τοῦ in altero Combefisii codice et in aliis quibusdam non reperitur.

dit: *Ecce sum ego*: ad hoc vero, *Quis ibit*, non item respondit: *Et ibo*. Noverat enim opus esse Deo adjutore ad agendum: quare quod liberæ erat voluntatis et arbitrii, id obtulit; quod vero indigebat perficiente, id silentio prætermisit. Dictum est autem sæpenumero, quomodo audiat quispiam vocem Domini. Nimirum mens ejus qui ejusmodi dono dignatur, sibi per ineffabilem quamdam virtutem fingit Dei sermonem, insonante iis, qui digni sunt virtute divina, non ad aures corporis, sed ipsam partem præcipuam animi eorum qui purgati sunt, mentem scilicet informante, ac tacite perceptiones rerum ac species in eis quasi inscribente, id quod auri voce sensibili percussa ad usque nostri animi sensum transmittit. Audivit igitur spiritualem vocem in corde resonantem: quod et in somniis fieri contingit. Videmur enim audire, nemine loquente; nec tamen vox sensibilis per aerem defertur ad auri meatus. Sic

188. VERS. 9, 10. *Vade, inquit, et dic populo huic: Aure audietis, et non intelligetis; et respicientes respicietis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanabo eos*. Beatus Paulus dum Romæ cum Judæis disputaret, sententiam hanc perspicue et evidenter ad tempora adventus Domini referens, in Actis dicebat: *Bene enim Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres vestros, dicens: Vade, et dic populo huic*²⁸, etc. Et hæc sententia maxime ostendit prophetam ceu divino afflatu loquentem: quippe audivit populus Jesu sermonem, nec tamen intellexit; et quanquam patrata ab eo miracula cerneret, ea non videbat. Hæc enim sententia, cum in futurum tempus inclinaret, vaticinia ad posteriora tempora spectare indicat; et inde declaratur divini judicii æquitas. Etenim cum Isaias dixisset habere se labia immunda, et de populo pariter subjunxisset: *In medio populi habito immunda labia habentis*, concessum ei fuit veniæ donum, eidemque per unum e seraphim accessit purgatio, populo non item: siquidem pari non movebantur affectu et propheta et populus. Ille enim vidit **519** Dominum Sabaoth in solio sedentem, atque iis quæ intuitus est, adhibuit fidem: hi vero licet Dominum viderent seum diversan-

²⁸ Act. xxviii, 25, 26.

(24) Nostri sex libri veteres, γραφούσης. Editi, ἔγγραφούσης. Quo autem testimonio ita editum sit, nescio: sed quin præstet ita legi, non dubito. Ibidem editi et quinque mss., αὐτοῖς. At Colb. primus, αὐτῆς. Paulo post editi, ἅπερ ἡμῖν. At mss. nonnulli, ὅπερ.

(25) Veteres aliquot libri, ἀκούσετε... βλέψετε. Editi, ἀκούσητε... βλέψητε.

(26) Editi et Reg. primus, βαρέως ἀκούσωσι. Vox prior in aliis quinque mss. deest. Aliquanto post tres mss., ἐπιστρέψουσι. Hoc ipso in loco tres mss.,

ἄχρεια πρὸς τὴν ἐνέργειαν· διόπερ ὁ μὲν προαιρέσεως ἦν, τοῦτο ἐπέδωκεν· ὁ δὲ τοῦτο τελειοῦντος ἔχρηζε, τοῦτο ἀπεισιώπησε. Ἡὼς δὲ ἀκούει τῆς φωνῆς Κυρίου, πολλάκις εἴρηται. ὡς ἄρα τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ ἀξιουμένου τῆς τοιαύτης χάριτος ἀφάτω τινὶ δυνάμει φαντασιοῦται λόγον Θεοῦ, τῆς θείας δυνάμεως ἐνηχούσης τοῖς ἀξίοις, οὐ διὰ τῆς σωματικῆς ἀκοῆς, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἡγεμονικὸν τῶν κεκαθαρμένων τὴν διάνοιαν τυπούσης, καὶ οἰονεὶ ἐγγραφούσης (24) αὐτοῖς τὰ νοήματα κατὰ τὸ σιωπώμενον· ὅπερ ἡμῖν διὰ τῆς αἰσθητῆς φωνῆς πληστομένη ἡ ἀκοὴ ἐπὶ τὴν συναίσθησιν τῆς ψυχῆς παραπέμπει. Νοητῆς οὖν ἤκουσε φωνῆς τῆ καρδίᾳ ἐγγενομένης, ὅπερ καὶ ἐν τοῖς ὕπνοις συμβαίνει γίνεσθαι. Ἀκούειν γὰρ δοκοῦμεν, μηδενὸς φθαγγομένου, ἀλλ' οὐχὶ αἰσθητῆς διὰ τοῦ ἀέρος πρὸς τοὺς πόρους τῆς ἀκοῆς ἐνεχθείσης. Οὕτως οὖν λαλεῖ ὁ Θεὸς, καὶ οὕτως ἀκούουσιν οἱ ἅγιοι.

igitur loquitur Deus, sicque audiunt sancti.

188. Πορεύου, φησὶ, καὶ εἶπον τῶ λαῶ τούτῳ· Ἀκοὴ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε (25), καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὤσιν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ἀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὤσιν ἀκούσωσι (26), καὶ τῆ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψουσι, καὶ λάσωμαι αὐτούς. Τοῦτο τὸ ῥητὸν σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως ἐπὶ τοὺς χρόνους φέρων τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιδημίας, ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγεν ἐν ταῖς Πράξεσι, τοῖσέν Ῥώμη Ἰουδαίους διαλεγόμενος· Καλῶς γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν (27), λέγον· Πορεύθητι, καὶ εἶπον τῶ λαῶ τούτῳ· καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ τοῦτο μάλιστα τὸ ῥητὸν τὸν προφήτην ὡς θεόθεν ἀποφθεγγόμενον παρασκευάζει· ἐπεὶ περ ἤκουσεν ὁ λαὸς τὸν Ἰησοῦ λόγον (28), καὶ οὐ συνῆκε· καὶ βλέπων τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα τεράστια, οὐχ ἔώρα. Εἰς μέλλοντα γὰρ χρόνον ἐκκλίνον τὸ ῥητὸν ἐμφαίνει τὴν εἰς ὑστέρους χρόνους τῶν προφητευομένων (29) ἀναφορὰν, καὶ ἐν τούτῳ τὸ εὐλογον τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀναφαίνεται. Εἰπόντος γὰρ τοῦ Ἡσαίου, ὅτι Ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχω· καὶ συνάψαντος καὶ περὶ τοῦ λαοῦ, ὅτι Ἐν μέσῳ λαοῦ οἰκῶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος. αὐτῶ μὲν ἐδόθη ἡ χάρις τῆς συγχωρήσεως, καὶ ἡ κάθαρσις δι' ἐνὸς τῶν σεραφίμ, τῶ δὲ λαῶ οὐκέτι· ἐπειδὴ οὐδὲ τὴν διάθεσιν ὁμοίαν εἶχον ὁ τε προφήτης καὶ ὁ λαός. Ὁ

λάσωμαι, sanem. Subinde editi, ὡς ἐπὶ τοὺς χρόνους· Vocula ὡς in nostris sex mss. deest.

(27) Editi et nostri sex mss., ὑμῶν, ad patres vestros. At in Actis xxviii, 25, legitur, ἡμῶν, ad patres nostros.

(28) Editi, λαὸς τοῦ Ἰησοῦ λόγων. Veteres duo libri, λαὸς τοῦ Ἰησοῦ λόγον. Alii tres, λαὸς τὸν Ἰησοῦ λόγον.

(29) Uterque Colb., τῶν πραγμάτων, docet res referendas esse, minus recte.

μὲν γὰρ εἶδε Κύριον Σαβαώθ κάθήμενον ἐπὶ θρόνου, καὶ ἐπίστευσεν οἷς ἐθεάσατο· οἱ δὲ βλέποντες ἐπιδημοῦντα τὸν Κύριον, οὐκ ἐπίστευον. Καὶ ὁ μὲν ἀκούσας τῶν σεραφίμ, συνῆκε τὴν δοξολογίαν (30) αὐτῶν· οἱ δὲ ἀκούοντες τῶν ῥημάτων τοῦ Σωτῆρος, οὐ κατέδεχοντο. Καὶ τοῦ μὲν ἡ καρδία κατακυγεῖσα, συνήσθητο τῆς ἰδίας ἀμαρτίας· διὸ εἶπεν· "ὦ τάλαις ἐγὼ, διότι κατανένυγμαί· τῶν δὲ ἐπαχύνθη ἡ καρδία, πρὸς τὸ μηδεμίαν λαβεῖν ἔννοιαν τῶν ἡμάρτανον, μηδὲ προσελθεῖν τῷ δυναμένῳ αὐτοῖς ἀφιέναι τὰς ἀμαρτίας. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἐκαθαρίσθη (31), οἱ δὲ ἀφείθησαν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις· ὡς καὶ ὁ Κύριος ἔφη πρὸς αὐτοὺς,

189. Τάχα δὲ τις ἀντιστήσεται ὑμῶν τῷ λόγῳ, διὰ τὸ εἰρησθαι, εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ· οὐ προσιέμενος ἐπὶ τοὺς χρόνους τοῦ Σωτῆρος ταῦτα προφητεύεσθαι. Ἐἰ γὰρ τὸ, Τούτῳ (32), δεικτικόν ἐστι, οὐδεὶς δὲ τῶν ἀπὸ τοῦ δεικνυμένου λαοῦ ἤμελλεν ἀκούειν τοῦ Σωτῆρος, ἢ βλέπειν αὐτοῦ τὰ θαυμάσια· πῶς ἀρμόζει τὸ, Τῷ λαῷ τούτῳ, τοῖς τοσοῦτον τοῦ προφήτου μεταγενεστέροις; Ἡμεῖς δὲ ἐξ ἄλλων ῥημάτων προφητικῶν ῥαδίαν λύσιν ἐπινοήσωμεν τῷ προβλήματι· Ἐῖρηται γὰρ ἐν τινι τῶν δώδεκα· Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι, ἢ τί ἐλύπησά σε, ἢ τί παρηνόχλησά σοι; Ἀποκρίθητί μοι. Διότι ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐξ οἴκου δουλείας ἐλυτρώσάμην σε, καὶ ἐξαπέστειλα ἔμπροσθέν σου τὸν Μωσῆν, καὶ Ἀαρὼν, καὶ Μαριάμ. Ὡς περ γὰρ τότε οὐχὶ ὁ κατὰ τὸν προφήτην λαὸς εἶδε τὴν Αἴγυπτον, ἢ ὠδηγήθη παρὰ τῶν προειρημένων (33), καὶ ὁμοῦς αὐτὸς ὀνειδίζεται ὡς ἐπὶ ταῖς ἐργασίαις ταύταις ἀγνωμονῶν· οὕτω καὶ νῦν δεικνύται μὲν τὸ σύστημα τοῦ λαοῦ τὸ κατὰ τὸν προφήτην· ἐκβαίνει δὲ αὐτῷ τὰ προφητευθέντα κατὰ τὴν γενεάν τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιφανείας. Πέφυκε δὲ καὶ ἡ συνήθεια κεχρησθαι τῷ τοιοῦτῳ λόγῳ, ὃν καὶ ἀλλοιούμενόν τινες προσαγορεύειν εἰώθασιν. Οἶον, τὸν αὐτὸν νοοῦντες χορὸν τὸν ἐκ τοσῶνδε ἀνδρῶν συνεστῶτα· εἶτα ἑνὸς ὑπεξελθόντος, καὶ ἑτέρου τὸν ἐκείνου τόπον ἀνοιπληρώσαντος, ὃ αὐτὸς λέγεται μένειν χορὸς. Καὶ εἰ δεύτερος δὲ ὑπεξέλθη (34), καὶ εἰ τρίτος, καὶ τοῦτο ἐπιπολὺ γένοιτο, καὶ ἐκάστῳ ἑτερος ἀντεισαχθεῖη τις, κατὰ (35) μικρὸν ὑπαλλοιούμενου τοῦ χοροῦ· οἱ μὲν καθ' ἓνα διημείφθησαν, ἢ μέντοι προσηγορία τῷ χορῷ ἢ αὐτὴ διασώζεται. Οὕτω καὶ πόλις ἢ αὐτὴ εἶναι λέγεται, καὶ στρατόπεδον τὸ αὐτό. οὐ τῷ τὸν (36) καθ' ἕκα-

tem, minime crediderunt. Et ille auditis seraphim, divinas laudes ab ipsis decantatas intellexit; hi autem verba exaudientes Servatoris, ea non exceperunt. Atque cor quidem illius utpote compunctum, proprium sensit peccatum, quapropter dixit: *O miser ego, quia compunctus sum*: horum vero cor incrassatum est, ut ne ullo peccatorum suorum sensu tangerentur, neque accederent ad eum, qui ipsis peccata condonare poterat. Quare illo purgato, hi in suis derelicti sunt peccatis, sicut et Dominus ad eos locutus est: *Moriemini in peccatis vestris* ²⁹. ὅτι Ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν.

189. Forte autem quispiam adversabitur nostræ sententiæ, ex eo quod dictum est: *Dic populo huic*: nec concessurus est hæc vaticinia ad Salvatoris tempora esse referenda. Etenim si vox, *Huic*, pronomen est demonstrativum, nullus autem ex eo populo qui demonstrabatur, auditurus erat Salvatorem, aut ejus intuiturus miracula; qui fieri potest ut illa, *Populo huic*, convenient iis, qui tanto intervallo post prophetam erant victuri? Nos autem ex aliis verbis propheticis solutionem excogitabimus, qua proposita quæstio enodanda facile sit. Dictum est enim in aliquo e duodecim prophetis: *Popule meus, quid feci tibi, aut quid te contristavi, aut in quo molestus fui tibi? Responde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, et de domo servitutis redemi te, et misi ante te Mosen, et Aaron, et Mariam* ³⁰. Quemadmodum enim tunc populus qui prophetæ ætate vivebat, non vidit Ægyptum, nec deductus est a prius memoratis ducibus, et tamen hoc ei exprobratur, quod horum beneficiorum sit immemor: ita et nunc ostenditur quidem cætus populi, qui ætate prophetæ vivebat, sed tamen ea quæ ipse vaticinatus est, tempore illo quo Dominus apparuit, evenere. Quin etiam id in more positum est, ut hæc loquendi ratio usurpetur, quam nonnulli solent variantem appellare. Exempli causa, cum unum et eundem chorum ex certo quodam virorum numero constantem animo sibi representant; uno mox exeunte, et altero illius locum replente, idem chorus dicitur permanere. Quanquam autem alter, aut etiam tertius egrediatur, idque crebrius accidat, et alius quispiam in uniuscujusque locum introducatur: mutato pau-

²⁹ Joan. viii, 21. ³⁰ Mich. vi, 3, 4.

(30) Editi et Reg. primus, τὴν δοξολογίαν. Alii quinque mss., τῆς δοξολογίας. Aliquanto post tres mss., τῆς οἰκείας ἀμαρτίας.

(31) Antiqui sex libri, ἐκαθαρίσθη Editi, ἐκαθάρθη.

(32) Editi, λαῷ τούτῳ. Sed nostri sex mss. vocem priorem non exhibent. Mox. quartus, τοῦ δεικνυμένου.

(33) Editi et tres mss., τοῦ προειρημένου. At in tribus aliis mss. legitur, τῶν προειρημένων. Procopius, pag. 103, non multo aliter, παρὰ τῶν εἰρημένων.

(34) Antiqui tres libri, ὑπεξέλθοι.

(35) Editi et quinque mss., ἀντεισαχθεῖη τῷ κατὰ. At Reg. quartus ut in contextu. Aliquanto post editi et Reg. primus, ἓνα διημείφθησαν male. Alii quinque mss., διημείφθησαν, bene.

(36) Editi, τῷ τούτῳ. At nostri sex mss., τῷ τόν. Illud, τὴν αὐτὴν διασώζεσθαι, quod proxime sequitur, huic loco maxime convenire non negaverim quidem, sed unde id sumptum sit, nescire me fateor. Nam illos ipsos codices, quibus usi sunt typographi, in manibus habeo; nec tamen in his nec in aliis has voces invenire potui.

latim choro, singuli quidem commutati sunt, et tamen chorus eandem servat appellationem. Hunc **520** ad modum et civitas eadem, et exercitus idem esse dicitur, non quod singuli permaneant, sed quod cœtus nomen idem servet. Pari ratione nihil prohibet etiam nunc populum qui vivente Isaia demonstrative conspiciebatur, eundem etiam fuisse qui Domini tempore fuit, non quod singuli superstites fuerint, sed quod commune gentis nomen permanserit.

190. VERS. 11-13. *Et dixi, Quousque, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates, eo quod non habitentur, et domus, eo quod non sint homines: et terra derelinquetur deserta. Et post hæc elongabit Deus homines, et qui relictii fuerint, multiplicabuntur super terram. Et adhuc in ea est decimatio: et rursus erit in direptionem, sicut terebinthus, et sicut balanus, quando exciderit e theca sua. Semen sanctum, fulcimentum ejus.* Quandoquidem quæ a Domino exposita sunt Isaiæ, tristia erant ac molesta; ratus iudicium illud inexorabile esse, nec vitari posse, quantum certe abesset ab eo tempore, quo isthæc ipsis muleta esset intelligenda, edoceri postulat. Cæterum hæc clare pertinent ad imperii Romani tempora. Postquam enim non audierunt Domini verba, nolueruntque ejus miracula viribus humanis majora oculis benevolis intueri, desolatæ sunt urbes, quod non habitarentur, et domus, quod non essent homines, et terra relicta est deserta, habitatoribus fame, exsilio, et captivitate interemptis. Quod autem subjungitur, *Post hæc elongabit Deus homines*, id mea sententia refertur ad abalienationem Judæorum a Deo, quibus ex parte contigit cæcitas, ut gentium intraret plenitudo ³¹. Sed *Et qui, inquit, relictii fuerint, multiplicabuntur*. Quinam igitur hi sunt? An ii, de quibus Apostolus dixit: *Reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt* ³²: qui etiam multiplicabuntur super terram, ut inveniantur qui deinceps per omnem terram Evangelium Christi ediscant? Etsi enim id quod omnis Israel inquirat, consecutus non est, at certe consecuta est electio eorum ³³, de quibus dixit Eliæ: *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal* ³⁴. Hi igitur sunt, de quibus dictum est: *Et adhuc in ea erit decimatio*. Illud autem, *Et rursus erit in direptionem, sicut terebinthus, et sicut balanus, quando exciderit e theca sua*, ostendit, uti arbitror, Judaicos ritus in evangelicum institutum esse paulatim immutandos. Illi enim sunt iterum ad populationem congregandi, sicut colligitur terebinthi fructus, et sicut balanus jam ad collectionem matura. Tunc enim exsolvitur thecæ suæ vinculo, utpote jam progressu temporis concocta, et ad suam perfectionem perducta. Sed etiam fortasse propterea quod a regione Judaica exciderint, fue-

στον διαμένειν, ἀλλὰ τῷ τὴν προσηγορίαν τῷ συστήματι τὴν αὐτὴν διασώζεσθαι. Οὕτως οὐδὲν κωλύει καὶ νῦν τὸν ἐπὶ τοῦ Ἡσαίου δεικτικῶς θεωρούμενον λαὸν τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου, οὐ τῇ διαμονῇ τῶν καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ τῇ κοινῇ τοῦ ἔθνους ὀνομασίᾳ.

fuisse qui Domini tempore fuit, non quod singuli permanserit.

190. Καὶ εἶπα· Ἔως πότε, Κύριε; Καὶ εἶπεν, Ἔως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἄνθρωποι, καὶ ἡ γῆ καταλειφθήσεται ἔρημος. Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ θεὸς τοὺς ἄνθρωποις, καὶ οἱ κατακειφθέντες πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἔτι ἐπ' αὐτῆς ἐστὶ τὸ ἐπιδέκατον· καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομήν, ὡς τερέβινθος, καὶ ὡς βάλανος, ὅταν ἐκπέσῃ ἐκ τῆς θήκης αὐτῆς. Σπέρμα ἅγιον, τὸ στήλωμα αὐτῆς. Ἐπειδὴ σκουθρωπὰ τὰ διηγηθέντα ἦν παρὰ τοῦ Κυρίου, ἀπαραίτητον τὴν κρίσιν ἡγούμενος, τὸν γοῦν χρόνον πόσος ἐστίν, ἐν ᾧ ἡ καταδίκη αὐτοῖς αὕτη ἐπιτεθήσεται, ἀξιοὶ διδαχθῆναι. Σαφῶς ταῦτα ἐπὶ τοὺς χρόνους τῆς Ῥωμαϊκῆς δυναστείας λοιπὸν ἀναφέρεται. Μετὰ γὰρ τὸ μὴ ἀκοῦσαι τῶν ῥημάτων τοῦ Κυρίου, καὶ μὴ θελήσαι ἐνιδεῖν ὀφθαλμοῖς εὐγνώμοσι τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον αὐτοῦ τεράστια, ἡρημώθησαν αἱ πόλεις, παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἄνθρωποι, καὶ ἡ γῆ κατελείφθη ἔρημος, λιμῶν καὶ φυγαῖς καὶ αἰχμαλωσίᾳ τῶν οἰκητόρων θανατωθέντων. Τὸ δὲ ἐπαγόμενον, ὅτι Μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ θεὸς τοὺς ἄνθρωποις, ἀναφέρεσθαί μοι δοκεῖ ἐπὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀλλοτρίωσιν, οἷς (37) ἀπὸ μέρους ἐγένετο πώρωσις, ἵνα τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ. Ἄλλὰ καὶ οἱ καταλειφθέντες, φησὶ, πληθυνθήσονται. Τίνες οὖν εἰσιν οὗτοι; Ἡ περὶ ὧν εἶπεν ὁ Ἀποστολος, ὅτι Λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν, οἵτινες καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς, τῷ εἰς πᾶσαν (38) τὴν γῆν λοιπὸν εἶναι τοὺς μαθητευομένους τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ; Εἰ γὰρ καὶ οὐκ ἐπέτυχεν ὁ ἐπιζητεῖ ὁ πᾶς Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ ἐπέτυχε, περὶ ὧν φησὶ τῷ Ἠλίᾳ· Κατέλιπον ἑμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βαβυλῶνι. Οὗτοι οὖν εἰσὶ, περὶ ὧν εἴρηται· Καὶ ἔτι ἐπ' αὐτῆς ἔσται τὸ ἐπιδέκατον. Τὸ δὲ, Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομήν, ὡς τερέβινθος, καὶ ὡς βάλανος, ὅταν ἐκπέσῃ ἐκ τῆς θήκης αὐτῆς, δοκεῖ μοι δηλοῦν τὴν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθῶν ἐπὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείαν μεταβολήν. Πάλιν γὰρ ἔσονται οὗτοι εἰς προνομήν συνηγμένοι (39), ὡς συνάγεται ὁ καρπὸς τῆς τερεβίνθου, καὶ ὡς ἡ βάλανος ἡ ὠριμος ἤδη πρὸς συλλογὴν. Τότε γὰρ ἐκλύεται ἀπὸ τοῦ πρὸς τὴν θήκην δεσμοῦ ἡ πεφθεῖσα ἤδη τῷ χρόνῳ καὶ τελειωθείσα. Τάχα δὲ καὶ διὰ τὸ ἐκπεπτωκέναι τῆς Ἰουδαϊκῆς χώρας, καὶ ἐν τῇ δια-

Rom. xi, 25. ³² ibid. 5. ³³ ibid. 7. ³⁴ ibid. 4; III Reg. xix, 18.

(37) Editi, οἷς ἡ Vocula ἡ in nostris sex mss. deest.

(38) Editi et Reg. tertius, τὸ εἰς πᾶσαν. Alii quin-

que mss., τῷ. Aliquando post editi, ὁ ἐπιζητεῖ. At sex mss., ἐπιζητεῖ.

(39) Codex unus συνηγμένοι

σπορᾶ γεγενῆσθαι, βαλάνῳ παρεικάζεται ἐκπιπτούση ἐκ τῆς θήκης αὐτῆς. Τὸ δὲ, Σπέρμα ἅγιον, τὸ στήλωμα αὐτῆς, ἐκ τῶν Θεοδοτίωνος πρόσκειται (40), μὴ κείμενον παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα· ἀξιόλογον νοῦν ὡς πρὸς τὴν τῶν προαποδεδομένων ἀκολουθίαν ἔχον (41). Συνάγονται γὰρ οὗτοι ὡς τερέβινθος, καὶ ὡς βάλανος, ἐν τῷ γενέσθαι σπέρμα ἅγιον ἐν τῇ στάσει καὶ βεβαιότητι ἐαυτῶν. Ἀκολουθῶς δὲ τοῖς πολλαχοῦ παρὰ τῇ Γραφῇ κειμένοις καὶ ἐνταῦθα φαίνεται τὸ χρηστὸν τέλος τῶν ἐπ' εὐεργεσίᾳ κολαζομένων. Πατάξω γὰρ, φησὶ, καγὼ ἰάσομαι. Καὶ αὐτὸς ἀλγεῖν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκοθίστησιν. Οἱ οὖν πρότερον ἀκοῇ ἀκούοντες, καὶ μὴ συνιέντες, καὶ τὰ ἐξῆς ποιῶντες, μέχρι τοσοῦτου, ἕως τοῦ μὴ (42) κατοικεῖσθαι πάλεις, καὶ ἐν τῇ διασπορᾷ γενόμενοι, ὡς μόλις τὸ ἐπιδέκατον τοῦ λαοῦ περισωθῆναι· οὗτοι πάλιν πληθυνθήσονται, καὶ πάλιν καρποφορήσουσι, παραπλησίως τερέβινθῳ καὶ βαλάνῳ, σπέρμα ἅγιον φέροντες, ἐν τῷ ἔστηκέναι ἑδραῖοι καὶ μὴ μετακινούμενοι, καὶ ἐρρίζωσθαι ἐν ἀγάπῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ.

191. Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχάζ τοῦ Ἰωάθαν τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, ἀνέβη Ῥασὶν βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακεὲ υἱὸς Ῥομελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ, ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, πολεμῆσαι αὐτήν, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶδον Δαβὶδ, λέγοντες. Συννεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραΐμ. Καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ἐν δρυμῷ ξύλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῆ. Ὁ τῆς λέξεως νοῦς τοιοῦτός ἐστι· Δύο βασιλεῖς, ὁ τῆς Συρίας, καὶ ὁ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀνέβησαν ἐπὶ Ἱερουσαλήμεις πόλεμον, δαὶ οὐκ ἠδύναντο πολιορκῆσαι αὐτήν. Ὄνομα δὲ τῷ μὲν βασιλεῖ Συρίας, Ῥασὶν, τῷ δὲ βασιλεῖ Ἰσραὴλ, Φακεὲ. Ἦλθον δὲ ἄγγελοι καταμηνύοντες τῷ βασιλιῳ οἴκῳ τὴν συμρωσίαν τῶν βασιλέων, τοῦ τε Σύρου καὶ τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ γὰρ Σύρος Ἀράμ κατὰ τὴν διάλεκτον τῶν Ἑβραίων καλεῖται· ὁ δὲ Ἰσραὴλ Ἐφραΐμ ὀνομάζεται, διὰ τὸ ἐκ τῆς φυλῆς ἐκείνης ὠρμῆσθαι τὸν τὴν ἀποστασίαν ἐξ ἀρχῆς πεποιηκότα Ἱεροβοάμ. Κατεπλάγη οὖν ὁ τε βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς ἅπας ἐπὶ τῇ ἀκοῇ· καὶ οὕτως ἐσείσθη καὶ ἐτραχῆθη, ὥστε ὁμοιωθῆναι τὸν κλόνον αὐτῶν ξύλῳ δρυμοῦ, ἀπὸ σφοδροτάτου πνεύματος ἀνέμων σαλευομένῳ (43) Ἦ μὲν οὖν ἀπλῆ διήγησις τῶν ῥημάτων αὐτῆ. Βασανίζων δ' ἂν τις τὸ ῥητὸν, εὔροι τινὰ οἰκειότητα πρὸς ἡμᾶς καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν ἱστορουμένων. Τίνας οὖν εἰσιν οἱ συμφωνήσαντες ἀλλήλοις βασιλεῖς, κατὰ δύναμιν ἐξετάσωμεν. Ἦγοῦ-

³⁵ Deut. xxii, 39. ³⁶ IV Reg. xvi, 5 et seqq. ³⁷ III Reg. x, 26 ; xii, 20.

(40) Veteres duo libri, πρόσκειται, non ita recte.

(41) Editi et Reg. primus, ἔχειν. Alii quinque mss., ἔχον, bene.

(42) Antiqui sex libri, ἕως τοῦ. Editi, ἕως οὐ μῆ.

rintque dispersi, glaudi e sua theca decidenti comparantur. Illud autem, *Semen sanctum, fulcimentum ejus*, e Theodotionis interpretatione adjicitur, nec reperitur apud Septuaginta; sed tamen, quod ad eorum quæ prius tradita sunt seriem spectat sensum habet memoratu dignum. Colliguntur enim hi sicut terebinthus, et sicut balanus tum, **521** cum per suam stabilitatem constantiamque semen sanctum fiunt. Cæterum hic, pariter ac in multis Scripturæ locis, finis eorum qui pœnis beneficii loco afficiuntur, utilis esse ostenditur. *Percutiam enim, inquit, et ego sanabo*³⁵. Et ipse mœrore conficit, ac rursus recreat. Qui igitur prius auditu audiebant, nec tamen intelligebant, et ea, quæ sequuntur, patrabant, eoque res adducebant, ut civitates non habitarentur, quique sic dispergebantur ut vix decima populi pars superstes esset ac salva; ii multiplicabuntur iterum, suntque fructum rursus edituri, perinde ac terebinthus et glans, semen sanctum proferentes, propterea quod firmi steterint et stabiles, nec fuerint transmoti, imo vero in charitate radices egerint.

CAPUT VII.

191. VERS. 1, 2. *Et factum est in diebus Achaz filii Joatham, filii Oziaë regis Juda, ascendit Rasin rex Aram, et Phacee filius Romeliaë rex Israel, in Jerusalem, ad præliandum contra eam: et non potuerunt oppugnare eam. Et annuntiatum est domui David: qui dicebant, Consensit Aram cum Ephraim. Et stupefacta est anima ejus, et anima populi ejus, sicut lignum in silva a vento movetur.* Is hujus sententiæ sensus est: Duo reges, unus Syriæ, alter Israelitici populi, ascenderunt in Jerusalem ad bellum gerendum, nec eam expugnare potuerunt. Nomen regi Syriæ, Rasin: regi vero Israel, Phacee. Venerunt autem nuntii, qui regiæ domui nuntiarent conspiracy regum Syri et Israel³⁶. Syrus enim juxta Hebraicæ linguæ proprietatem vocatur *Aram*; Israel vero nominatur *Ephraim*, quod ex illa tribu prodierit Jeroboam qui initio defecit³⁷. Itaque iis auditis, percussus timore est et rex, et populus omnis, et ita commotus fuit et conturbatus, ut eorum tumultus silvæ ligno quod vehementissimo ventorum flatu agitur, conferretur. Et quidem hæc est verborum simplex narratio. Sed si quis diligentius hanc perscrutetur sententiam, ei ex iis quæ commemorata sunt compertum erit, non nihil horum ad nos et ad Ecclesiæ ædificationem pertinere. Quinam igitur sint reges isti, qui inter se conspirarint, pro virili inquirendum nobis est. Equidem qui sermo per hujus sæculi sapientiam adversus Dei

(43) Editi, σαλευομένου, male. Reg. tertius, σαλευομένων, nihilo melius. Alii quinque mss., σαλευομένων, optime. Statim editi, τῶν ῥητῶν. At nostri mss., τῶν ῥημάτων

scientiam effertur, eum arbitror per Aram significari. Aram enim si quis interpretetur, sonat *sublimen*. Talis autem est sermo principum hujus sæculi, cum circa astronomiam, motiones stellarum, conjunctiones, et figuras versetur, causasque humanarum rerum hinc dependere affirmet. Is porro sublimis est tum ob existimationem de se conceptam, tum ob superbum illum fastum, quem is solus qui sanctus est, verbis veritatis evertere ac deprimere novit, siquidem Spiritus sancti virtute dejecit omnem altitudinem sese adversus Dei scientiam extollentem ^{43, 44}. Arbitramur autem scientiam, quæ quidem ex susceptis Scripturis divinis hauritur, sed a recto sensu detorta est, falsumque nomen habet, Ephraim vocari ⁴⁵. Jeroboam enim ab hac tribu sumpsit originem, qui primus a semine David **522** discidit tribus decem ⁴⁶, ac Salomonis factus olim servus fugitivus, abiit in Ægyptum, sororemque Theceminae uxoris Pharaonis in matrimonium duxit ⁴⁷. Hic et vitulas aureas finxit, et dies festos e corde suo eruit ⁴⁸. Cum igitur gentilis sermo fastu atque arrogantia ob dialecticas argumentationes plenus, societatem cum hæretico et perverso sermone inierit, tunc Aram cum Ephraim dicitur conspirare: quippe ædes Davidis ædificiaque cupit demoliri, et locum veri cultus devastare. Voti tamen compos non fit. Neque enim Jerusalem expugnare poterit, quod tueatur eam ac defendat Dominus. Et fortasse hi ne poterunt quidem inter se conspirare, nisi abundaverit nostrum peccatum. Nam ii etiam qui juxta historiam in diebus Achaz conspirarant, conspirationem mutuam patefecerunt ob peccatum Achaz, qui non fecit rectum coram Domino, sed filium suum traduxit in igne, et adolebat in excelsis ⁴⁹. Attamen malorum regum adversus Ecclesias conatus conturbat Davidis domum, populique animum stupore percellit, ita ut ob strepitum ex hac turbatione nascentem, ligno infructuoso consimilis sit. Sed benignus Deus, perturbationem eorum sanans, mittit propheticum sermonem, qui e corde populi expellat timorem, dum dicit (Vers. 4 :) *Ne timeas, neque anima tua infirmetur a duobus lignis fumigantibus istis.*

192. Vide autem num stiam ex ipsa nominum interpretatione ansam possis arripere ea quæ ad hunc locum spectant, adhuc dilucidius perspicendi.

^{43, 44} II Cor. x, 5. ⁴⁵ III Reg. xi, 26. ⁴⁶ III Reg. xii, 20 ; III Reg. xi, 4. ⁴⁷ ibid. 19, juxt. IXX. ⁴⁸ III Reg. xii, 28. ⁴⁹ IV Reg. xvi, 2.

(44) Antiqui sex libri, λόγον. Editi, λόγου.

(45) Editi, καθαιρήσειν. At sex mss., καθαιρείν.

(46) Illud, καὶ ἑορτάς, etc., *et e corde suo dies festos emisit*, ita intelligi debere arbitror: Quos dies festos instituerat, ii ficti erant et commentitii, nec aliunde quam ab illius pravis moribus profecti.

(47) Sic quinque mss. At editi, τῷ.

(48) Editi, εὐθὺς ἐν ὀφθαλμοῖς. At mss. sex ut in contextu. Quantas tenebras vel eruditissimis hominibus offundat vel minima scripturæ mutatio, jam observavere multi: quod idem et hic quoque annotari potest. Nam non multo infra, cum interpres in Reg. primo legisset, καὶ εὐθυμία, sic interpreta-

μαι τοίνυν τὸν μὲν ἐπαιρόμενον τῇ σοφίᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ λόγον (44) δηλοῦσθαι διὰ τὸν Ἀράμ ἐμνηνεύεται γὰρ ὁ Ἀράμ μετέωρος. Τοιοῦτος δὲ ὁ λόγος τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀστρονομίαις προσέχων καὶ κινήσειν ἀστέρων, καὶ συμπλοκαῖς, καὶ σχήμασι, κάκειθεν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὰς αἰτίας ἡρτησθαι λέγων. Μετέωρος δὲ, καὶ διὰ τὴν οἴησιν καὶ τὸ ἀλαζονικὸν αὐτοῦ ἔπαρμα, ὃ μόνος οἶδε καθαιρεῖν (45) τοῖς λόγοις τῆς ἀληθείας, ὁ ἅγιος, τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος καταβάλλων πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τὴν δὲ κατὰ παραδοχὴν τῶν θείων Γραφῶν συστάσαν, ἐκτετραμμένην τῆς εὐθείας, καὶ ψευδῶνυμον γνώσιν, Ἑσραῖμ ἡγοῦμεθα προσαγορεύεσθαι. Ἐπειδὴ ἀπ' αὐτῆς ὄρμητο Ἱεροβοάμ, ὁ πρῶτος ἀποσχίσας τοῦ σπέρματος Δαβὶδ τὰς δέκα φυλάς, ὅς καὶ δραπέτης ποτὲ τοῦ Σολομῶντος γενόμενος, εἰς Αἴγυπτου ἀπῆλθε, καὶ τὴν ἀδελφὴν Θεκεμίναν τῆς γυναίκος Φαραῶ πρὸς γάμον ἔλαβεν. Ὅς καὶ τὰς χρυσᾶς δαμάλεις ἀνέπλασε, καὶ ἑορτάς (46) ἀνέπεμφεν ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ. Ὅταν οὖν ὁ ἐθνικὸς λόγος, ὃ μέγα φρονῶν ἐπὶ διαλεκτικαῖς ἐπιχειρήσειν, ἐπιπλακῆ νῦν αἰρετικῶ καὶ παρατετραμμένῳ, συμφωνεῖν λέγεται ὃ (47) Ἀράμ πρὸς τὸν Ἑσραῖμ, ἐπιθυμίαν ἔχων καθελεῖν τὰ τοῦ Δαβὶδ οἰκοδομήματα, καὶ ἐκπορθῆσαι τὸν τόπον τῆς ἀληθινῆς λατρείας. Οὐ μὴν γε περιγίνεται τοῦ σκοποῦ. Οὐ γὰρ δύνασεται ἐκπολιορκῆσαι διὰ τὸν ὑπερασπίζοντα αὐτῆς Κύριον. Τάχα δὲ οὐδὲ δύνανται συμφωνῆσαι οὗτοι, ἐὰν μὴ ἡ ἀμαρτία ἡμῶν πλεονάσῃ. Ἐπειδὴ καὶ οἱ κατὰ τὴν ἱστορίαν συμφωνήσαντες, ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ

C Ἀχάζ, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπεδείκνυτο συμφωνίαν διὰ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ Ἀχάζ, ὅς οὐκ ἐποίησε τὸ εὐθὺς ἐνώπιον (48) Κυρίου, ἀλλὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ διῆγεν ἐν πυρὶ, καὶ ἐθυμία ἐν τοῖς ὕψηλοις. Ταράσσει μὲντοι τὸν οἶκον Δαβ.δ, καὶ ἐξίστησι τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, ὥστε καὶ (49) ἀκάρπῳ ξύλῳ προσοικεῖναι, διὰ τὸν ἀπὸ τῆς ταραχῆς ἐγγενόμενον κλόνον, ἢ τῶν ηποντηρῶν βασιλέων κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιχειρήσεις. Ἀλλ' ὁμῶς ὁ φιλόανθρωπος Θεός, θεραπεύων αὐτῶν τὴν ταραχὴν, πέμπει προφητικὸν λόγον, ἐξελαύνοντα τὸν φόβον τῶν καρδιῶν τοῦ λαοῦ, διὰ τοῦ λέγειν· Μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν καπνιζομένων τούτων.

192. Ὅρα δὲ εἰ δύνασαι καὶ ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων ἑρμηνείας ἀφορμὰς λαβεῖν τοῦ ἔτι τρανότερον τὰ κατὰ τὸν τόπον ἰδεῖν. Ἑρμηνεύεται γὰρ ὁ Ἀχάζ

D tus est: *Et quidem immodica securitas turbavit domum David*: quo quid ineptius dici possit, non video. Sed si Tilmannus, horum Commentariorum interpres, ex aliis quinque nostris codicibus pro εὐθυμία legisset, ἐθυμία, eum tam graviter peccaturum fuisse, nemo, nisi iniquus, existimabit. Nam facile intellexisset respexisse scriptorem ad illa, quæ IV Reg. xvi, 4, leguntur: Καὶ ἐθυσίαζε, καὶ ἐθυμία ἐν τοῖς ὕψηλοις, *Et sacrificabat, et adolebat in excelsis.*

(49) Veteres sex libri, ὥστε καὶ. Abest καὶ ab excusis. Mox editi, ταραχῆς γενόμενον. Antiqui tres libri, ἐγγενόμενον. Alii tres, ἐγγινόμενον.

κατάσχεσις· Ἰωάθαν, Ἰαῶ συντέλεια (50)· ὁ δὲ Ἄχάζ, ἰσχυρὸς Ἰαῶ· ὁ δὲ Ἀράμ, ὡς προείπαμεν, μετέωρος· ὁ δὲ Φακεὲ, διάνοιξις· ὁ δὲ Ῥομελίας, μετέωρος περιτομῆς. Συμφωνεῖ οὖν ὁ μετέωρος λόγος, καὶ ὁ ἐπαγγελόμενος σαφηνιστὴς εἶναι τῶν θείων Γραφῶν λόγος. Τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει ὁ Φακεὲ, ἐρμηνευόμενος διάνοιξις, οἶονεὶ σαφηνισμὸν τῶν ἀποκεκλεισμένων τῆς Γραφῆς μαρτυριῶν δι' ἑαυτοῦ (51) ὑπισχνούμενος. Ὅτι δὲ ἡ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ συμφωνία τῶν δύο βασιλέων, τοῦ τε ἐπὶ τῆ σοφίᾳ τοῦ κόσμου φρονούντος, καὶ τοῦ ἐπαγγελλομένου τὰ κεκαλυμμένα τῆς Γραφῆς ἀναπτύσσειν, ἐν δόγμασι καὶ λόγοις ἐναντίοις γίνεται, προσδοκῶντων ὑποχειρίους λήψεσθαι τοὺς τὰ τῆς Ἐκκλησίας δεδιδαγμένους, ἐκ τῶν ἐφεξῆς ἀποδείκνυται. Ἐβουλεύσαντο γὰρ βουλήν πονηράν ὁ Ἀράμ (52) καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, λέγοντες· Ἀναβησόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς, ἀποστρέψομεν (53) αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς. Σαφῶς γὰρ ὁ λόγος παρίστησιν, ὅτι διὰ τῆς ἐν τῷ διαλέγεσθαι πιθανότητος ἐλπίζουσι τὸν οἶκον Δαβὶδ ἀποστρέψαι πρὸς ἑαυτούς. Ἐπαγγέλλονται δὲ καὶ βασιλέα καταστήσειν τὸν υἱὸν Ταβεήλ· ἐρμηνεύεται δὲ ὁ Ταβεήλ ἀγαθὸς Θεός (54). Ἴδιον δὲ τῶν ἐπιτιθεμένων τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ὑπισχνεῖσθαι παραδώσειν τὰ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ διὰ τῆς τοιαύτης χρηστολογίας ἐξαπατῶσι τοὺς ἀκεραιότερους. Ὅτι δὲ ταῦτα ἀνίγμاتا ἔστι, διὰ τῆς ἱστορίας πρὸς τὴν νῦν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν φέροντα, σαφῶς ὁ λόγος προῖων ἀπογομνοῖ, λέγων· Ζᾶν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε.

193. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἠσαΐαν· Ἐξελθε εἰς συνάντησιν Ἀχάζ, σὺ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασοῦδ ὁ υἱὸς σου, εἰς τὴν κολυμβήθραν τῆς ἀνω ὁδοῦ τοῦ ἀγροῦ τοῦ γναφέως, καὶ ἐρεῖς αὐτῷ· Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι, καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τῶν καπνιζομένων τούτων. Ὅταν γὰρ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ἰάσομαι. Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, ὅτι ἐβουλεύσαντο βουλήν πονηράν περὶ σοῦ, λέγοντες· Ἀναβησόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς, ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν αὐτῆς (55) τὸν υἱὸν Ταβεήλ. Τάδε λέγει Κύριος· Οὐ μὴ μείνη ἡ βουλή αὕτη, οὐδὲ ἔσται· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀράμ, Δαμα-

(50) Ita mss. omnes. Editi, voce Ἰαῶ ommissa, Ἰωάθαν συντέλεια. Exscribere libet quæ hoo loco in vocem Ἰαῶ annotavit vir eruditissimus Combesius. Sic inquit, nomen proprium Dei et tetragrammatum antiqui efferebant: novitiumque est, quod nunc Jehova multi scribunt et legunt, fere a Galatino. Aliquanto post editi et Reg. primus, προείπαμεν. Alii quinque mss., προείπαμεν. Subinde editi, μετέωρος περιτομῆ. At sex mss., περιτομῆς.

(51) Editi et Reg. secundus, δι' ἑαυτοῦ. Alii quinque mss., δι' αὐτοῦ.

(52) Editi et tres mss. ὁ Ἐφραΐμ, male. Nam illa, ὁ Ἐφραΐμ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, diversum populum significare cum deberent, unum tamen et eundem significant, Israeliticum scilicet. At uter-

Achaz enim, si interpreteris, dicitur *retentio*; Joathan, *Jao consummatio*; Ozias, *fortitudo Jao*; Aram, ut supra dictum est, *sublimis*; Phacee, *adapertio*; Romelias, *elatus circumcisionis*. Itaque et sermo qui sublimis est, et sermo qui se divinarum Scripturarum pollicetur esse explanatorem, inter se conspirant. Nam, Phacee quem interpretantur *adapertionem*, id indicat: quasi recondita Scripturæ testimonia promittat sua ipsius opera explanatum iri. Quod autem duorum regum (tum ejus, qui gloriatur de mundi sapientia, tum ejus, qui se abstrusa Scripturæ loca profitetur explanaturum) adversus Jerusalem concordia, existimantium se eos qui res ecclesiasticas edocti sunt, in suam potestatem redacturos, in dogmatis doctrinisque inter se pugnantibus posita sit, ex sequentibus patet. Inierunt enim consilium malum Aram et filius Romeliæ, dicentes (VERS. 6): *Ascendemus in Judæam, et colloquentes cum eis avertemus eos ad nos*. Nimirum docet perspicue sententia isthæc id eos sperasse, ut ad se verborum suasionem averterent Davidis domum. Imo etiam pollicentur constituturos se regem filium Tabeel. Interpretantur autem Tabeel, *bonum Deum*. Qui autem Ecclesiis molitur insidias, iis peculiare est polliceri, se ea quæ ad Dei Filium spectant, tradituros; atque tali blandiloquentia in errorem pelliciunt simpliciores. Hæc autem ænigmata esse, quæ per historiam adumbrata ad præsentem Ecclesiarum statum pertineant, luculenter ostendit orationis series, his verbis (VERS. 9): *Nisi credideritis, non intelligetis*.

193. VERS. 3-9. *Et dixit Dominus ad Isaiam: Egredere in occursum Achaz, tu et qui derelictus est Jasub filius tuus, ad piscinam superioris viæ agri fullonis. Et dices ei: Observa, ut sileas: et ne timeas: neque anima tua infirmetur a duobus lignis titionum fumigantium istorum, cum enim ira furoris mei extiterit, rursus sanabo. Et filius Aram, et filius Romeliæ, quoniam inierunt consilium malum de te, dicentes: Ascendemus in Judæam, et colloquentes cum eis, avertemus eos ad nos, et constituemus regem ejus filium Tabeel. Hæc autem dicit Dominus: Non manebit consilium hoc, neque erit. Sed caput Aram, Damascus; et caput Damasci, Hasin. Sed adhuc sexaginta et quinque annis, deficiet regnum Ephraim de populo, et caput Ephraim Somorum, et*

que Colb. et Reg. secundus, ὁ Ἀράμ, a quibus non ita multum dissident LXX, apud quos ita legitur: καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, etc., *et filius Aram et filius Romeliæ*.

(53) Veteres libri tam hic, quam infra, ita variant inter se, ut modo legatur *ἀναβησόμεθα*, modo *ἀναβησόμεθα*, modo *ἀποστρέψομεν*, modo *ἀποστρέψομεν*, modo *βασιλεύσωμεν*, modo *βασιλεύσωμεν*.

(54) Editi et Reg. primus, ὁ Θεός. Alii quinque mss., Θεός.

(55) Quod ait Combesius, in codice Fr. 1 legi, *βασιλεύσωμεν αὐτοῖς*, id non ita esse oculis meis cerno. Nam eo in codice lego, *βασιλεύσωμεν αὐτῆς*.

caput Somorum filius Romeliæ. Et nisi credideritis, non intelligetis. Equidem arbitror prophetas nequam percipisse verbum Dei sensili auditu per aeris percussionem: sed cum animæ spirituali aures suæ non desint, ad illas citra ullum sonum pervenisse rerum significatarum notitiam. Atque hoc eis contingebat splendore veræ lucis ad eorum mentem pertingente, illustrandisque prophetis subserviente. Hanc autem vocem percipiebant hi, qui a sensibus corruptioni obnoxii excesserant, atque quam celeriter e corpore egredi studebant. Cum enim in divinarum rerum contemplatione versatus animus, ab ea quam cum corpore habet necessitudine et conjunctione sese avocans, exire dicitur: cum vero humanis detinetur negotiis vel ob necessariam corporis servitutem, vel quod rebus præstantioribus attendere non amplius queat, quasi ab externis ad interiora se confert; perinde ac si reciperet se in domum quamdam aut civitatem, corporis affectiones participaturus. Quoniam igitur par erat ut Dei verba audiret propheta, ideo ei ante omnia dictum est: *Egredere tu, et filius tuus.* Tale est quodam modo illud etiam Genesis, juxta primum oraculum Abrahamæ redditum: *Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui*⁵⁰ Nam perfectissimus egressus est ascensus ab omnibus rebus corporeis, quæ sunt terra appellatæ, estque fuga a sensibus, qui cognatio sunt vocati, et animus aversus a vita crimini obnoxia, in qua quis contrariis studiis quæ domus patris nuncupata sunt, sese prius addixerat. **524** Et paulo post scriptum est de eodem Abrahamo: *Eduxit eum Deus foras*⁵¹. Postquam enim conspexit illud quo tenebatur egrediendi desiderium, ipse eum veluti manu duxit ad operis perfectionem. Nam opus per se non poterat efficere. Quare et in primo præcepto, si modo exierit foras, honorum fruendorum accipit promissionem. Sed cum eduxisset eum Deus, tunc ipsum superna ubi Christus est, quærere docuit.

ἦν ποιῆσαι. Διὰ τοῦτο, καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου προστάγματος, εἰ ἐξέλθοι ἔξω, ἐπαγγελίαν λαμβάνει τῆς ἀπολαύσεως. Ὅτε δὲ ἐξήγαγεν αὐτὸν ὁ θεός, ἐδίδασκειν αὐτὸν τὰ ἄνω ζητεῖν, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν.

194. Quin et Moses cum se ab administratione humanarum rerum submovisset, mentemque contulisset ad divinorum eloquiorum contemplationem, longe a castris tabernaculum suum fixit⁵². Quapropter quisquis quærebat Dominum, ad tabernaculum egrediebatur. Itaque qui se plurimum remo-

⁵⁰ Gen. xii, 1. ⁵¹ Gen. xv, 5. ⁵² Exod. xxxiii, 1.

(56) Codex unus, ἔτη.

(57) Editi, οὐχί. At mss. quinque, οὐ.

(58) Ita mss. omnes. Editi, ἐγένετο. Aliquanto post tres mss., διακονουμένης τῷ.

(59) Veteres sex libri, ὅτε. Editi, ὅταν

(60) Editi et Reg. secundus, λόγον. Alii quinque mss., λόγων. Hoc ipso in loco nostri sex mss., ἀκούσαι. Editi, ἀκούειν.

(61) Editi, ἡ ἔξοδος. Deest articulus in pervulgatis.

(62) Editi et tres mss. corrupte duabus vocibus,

σκός· καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ, Ῥασίν. Ἄλλ' ἔτι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν (56), ἐκλείπει ἡ βασιλεία Ἐφραΐμ ἀπὸ τοῦ λαοῦ· καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραΐμ Σομόρων· καὶ ἡ κεφαλὴ Σομόρων ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου. Καὶ ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Ἡγοῦμαι τοίνυν, ὅτι οὐ (57) διὰ τῆς αἰσθητῆς ἀκοῆς πλησσομένου τοῦ ἀέρος συνίσταν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον οἱ προφήται· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐστὶν ὧτα νοητῆς ψυχῆς, ἐπ' ἐκεῖνα ἔφθανε γυμνὰ φωνῆς τὰ σημαίνόμενα. Καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἐγένετο (58), τῆς αὐγῆς τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς φθάνουσης αὐτῶν ἐπὶ τὸ ἡγεμονικόν, καὶ διακονούσης τῷ φωτισμῷ τῶν προφητῶν. Ταύτης δὲ ἀντελαμβάνοντο τῆς φωνῆς οἱ γενόμενοι ἔξω τῶν φθαρτῶν αἰσθητηρίων, καὶ οἱ σπεύδοντες πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἔξοδον. Ὅτε (59) μὲν γὰρ πρὸς τῆ θεωρίᾳ τῶν θείων γίνεται ἡ ψυχὴ, συλλέγουσα ἑαυτὴν ἀπὸ τῆς πρὸς τὸ σῶμα ἐπιπλοκῆς, ἐξίεναι λέγεται· ὅταν δὲ πρὸς τοῖς ἀνθρωπίνοις ἐστὶν, ἡ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς τοῦ σώματος θεραπείας, ἡ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἐπιπλέον ἐκτείνεσθαι πρὸς τὰ διαφέροντα οἶονεὶ ἔξωθεν ἐπὶ τὰ ἔσω τάρσειν, ὡσπερ εἰς οἰκίαν τινὰ, ἢ εἰς πόλιν πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ σῶμα συμπάθειαν ἐπιστρέφουσα. Ἐπεὶ οὖν ἔδει λόγων (60) θεοῦ ἀκοῦσαι τὸν προφήτην, διὰ τοῦτο πρὸ πάντων αὐτῷ εἴρηται τὸ, Ἐξέλθε σὺ καὶ ὁ υἱὸς σου. Τοιοῦτον δὲ πῶς ἐστὶ καὶ τὸ ἐν Γενέσει κατὰ τὸν πρῶτον χρηματισμὸν εἰρημένον τῷ Ἀβραάμ. Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου. Τελειοτάτη γὰρ ἔξοδος (61), ἡ ἀπὸ πάντων τῶν σωματικῶν ἀνάβασις, ἄτινα εἴρηται γῆ· καὶ ἡ ἀπὸ τῶν αἰσθητηρίων φυγὴ, ἅπερ ὠνόμασται συγγένεια· καὶ τὸ ἀποστραφῆναι τὸν ὑπαίτιον βίον, ἐν ᾧ ὤκειωτο (62) πρότερον τοῖς ἐναντίοις ἐπιτηδεύμασιν, ἅπερ οἶκος εἴρηται τοῦ πατρὸς. Καὶ μετ' ὀλίγον δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ Ἀβραάμ γέγραπται, ὅτι Ἐξήγαγεν αὐτὸν ὁ θεός ἔξω. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸ ἐξελεῖν προθυμίαν, αὐτὸς αὐτὸν πρὸς τὸ τέλειον τῆς ἐνεργείας ἐχειραγώγησεν. Αὐτὸς γὰρ καθ' ἑαυτὸν οὐχ οἶός τε

194. Καὶ Μωσῆς δὲ, ὅτε τῶν ἀνθρωπίνων ἔξω ἐγένετο (63), ἀποσχολάζων τῷ νῷ πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν λογίων, ἐπήξεν ἔξω τῆς παρεμβολῆς μακρὰν τὴν ἑαυτοῦ σκηνήν. Διὸ καὶ πᾶς ὁ ζητῶν τὸν Κύριον ἐξεπορεύετο εἰς τὴν σκηνήν. Ὡστε ὁ ἐπιπλέον διαβεβηκῶς ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἔξω τὴν ἑαυτοῦ καταπήξει σκη-

οἰκίῳ τό· quod vitium cum non animadverteret Combelisius, cumque Tilmanni interpretationem emendare vellet, meliora non protulit. Sic enim interpretatur vir alioqui linguæ Græcæ peritissimus, *Quæ prius vita propria erat: in qua agebat ut sua ac propria.* At Regii secundus et quartus cum Colb. secundo conjuncte, ὤκειωτο *in qua quis prius contrarii studiis sese addixerat: quæ scriptura quin plane integra et incorrupta sit, dubitaturum quemquam non puto.*

(63) Veteres aliquot libri, ἐγένετο

νήν, ἵνα παγεῖσα καὶ ἐδρασθεῖσα ἀσάλευτος αὐτοῦ ἢ ζωῇ διαμείνη. Διὸ καὶ νῦν μέλλοντα προφητεύειν, καὶ λέγειν τὰ προστασσόμενα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐξελεῖν ὁ Κύριος ἐπιτάσσει οὐ μόνον δὲ αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασούβ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἐμφαίνεται δὲ, ὅσον ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι ἐκ πολλῶν εἰς αὐτῶν περιελέλειπτο υἱὸς, ὃν καὶ αὐτὸν ἐβούλετο ὁ λόγος μὴ ἀπολείπεσθαι τῆς τοῦ πατρὸς ἐξέως, ἀλλὰ συνεξίεναι τῷ πατρὶ, ἐφ' ᾧ προεκαλεῖτο (64) αὐτὸν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ δὲ ἐρμηνεύεται Ἰασούβ ἐπιστρέφων· πᾶσιν ἡμῖν, τοῖς ἐκ μετανοίας βουλομένοις ἐξελεῖν ἀπὸ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς, ἐνδείκνυται ἡ Γραφή, δύνασθαι μετὰ τοῦ προφήτου γενομένοις, κατορθοῦν τὴν ἐξοδὸν. Κελεύεται δὲ ἀνελεῖν ἐπὶ τὴν ἄνω ὁδὸν τὴν οὔσαν πρὸς τὴν κολυμβήθραν (65) τοῦ ἀγροῦ τοῦ γναφέως. Ἔστι μὲν οὖν, καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν, ἐπίσημος ὁ τόπος οὗτος. Γέγραπται γὰρ, ὅτι ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων Ῥαψάκην ἐκ Λάχης εἰς Ἱερουσαλήμ μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ ἔστη ἐν τῷ ὑδραγωγῷ τῆς κολυμβήθρας τῆς ἄνω, ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἀγροῦ τοῦ γναφέως. Ἰάχα δὲ τι καὶ διδακτικὸν ἔχει πρὸς ἡθῶν παιδευσιν ὁ λόγος, ὅτι χρὴ ἀφίστασθαι τῶν ταπεινῶν καὶ χαμαὶ κειμένων, καὶ ἐπὶ τὰ ἄνω ἐπιείχεσθαι ὑπογενομένοις, ὕδωρ εἰς ἀποκάθαρσιν, καὶ ἀγρὸς γναφέως, τοῦ τὸν ῥύπον ἀποκαθαίροντος (66), εὐρεθήσεται. ὁ χρησιμεύει ἡμῖν πρὸς τὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ παράγγελμα, λέγοντος· Ἐν παντὶ καιρῷ ἔστωσάν σου τὰ ἱμάτια λαμπρά. Κελεύει δὲ καὶ ὁ χρηματίζων τῷ Μωϋσεῖ. πλύνειν τὰ ἱμάτια τὸν μέλλοντα ἀκούειν τοῦ Θεοῦ. Καταβάς διαμάρτυραι τῷ λαῷ, καὶ ἄγνισον αὐτοὺς σήμερον καὶ αὔριον, καὶ πλυνάτωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν· καὶ ἔστωσαν ἔτοιμοι εἰς τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην. Ὁ δὲ ἐκεῖ (67) φθάσας, καὶ τὸ τοῦ γάμου ἔνδυμα ἔτοιμον ἔξει, πρὸς τὸ μὴ, δεθεῖς χεῖρας καὶ πόδας, ἀπὸ τοῦ νυμφῶνος εἰς τὸ σκότος ῥίπτεσθαι τὸ ἐξώτερον. Εἶπον οὖν, φησὶ, τῷ Ἀχάζ· Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν χρησιμὸν ἐστὶ πρὸς τὸ πάσῃ φυλακῇ τηρεῖν ἡμᾶς τὴν ἑαυτῶν καρδίαν. Ἐὰν γὰρ ἰσχυρὸς φυλάσῃ τὴν ἑαυτοῦ αὐλήν ἐγρηγόρως, ἐν εἰρήνῃ ἐστὶ (68) πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ· ὅς καὶ ἔσυχάζει, τὸν ὄχλον καὶ τὸν θόρυβον ἀποσειόμενος, καὶ μὴ φοβούμενος τὸν παθητικὸν φόβον, μηκέτι ἀσθενῶν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ τῷ πνεύματι τῆς ἰσχύος καθωπλισμένος.

concoitatae animi commotiones, nec amplius infirmo

195. Μηδὲ δειλιάσης ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τούτων τῶν καπνιζομένων. Πρόσταγμα ἡμῖν, μὴ δειλιάξαι ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν πιθανοτήτων, καὶ ἀπὸ τῶν παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις (69) δυσφημιῶν, ἀτινά ἐστι δύο ξύλα, μᾶλλον δὲ δύο δαλοὶ, ἀπολέσαν-

⁵³ IV Reg. xviii, 17. ⁵⁴ Eccle. ix, 8. ⁵⁵ Exod. xix, 10, 11. ⁵⁶ Matth. xxii, 13. ⁵⁷ Prov. iv, 23. ⁵⁸ Luc. xi, 21.

(64) Codices nonnulli, προεκαλεῖτο.

(65) Ita sex mss. At editi, πρὸς τῇ κολυμβήθρα,

(66) Libri aliquot antiqui, καθαίροντος.

(67) Illa, Ὁ δὲ ἐκεῖ, etc., *Qui autem eo usque pertigerit, ita intelligas velim: Qui se ipse purificaverit, qui vestimenta sua laverit, vel potius, Qui sordes animi absterserit.*

A verit ab humanis negotiis, extrinsecus figet suum tabernaculum, ut ipsius vita jam firmata et stabilita, permaneat inconcussa. Quamobrem et nunc Isaiam qui erat vaticinaturus, Deique nuntiaturus præcepta, egredi Dominus jubet: nec Isaiam solum, sed et filium ejus Jasub, qui fuerat derelictus. Palam est autem quantum ex his verbis colligere licet, filium unicum ex multis fuisse ei superstitem: quem ipsum etiam nolebat Scriptura a paternis moribus recedere, sed una cum patre egredi, ut ea ad quæ Deus cohortabatur, conficeret. Sed quia Jasub, si interpreteris, idem est ac *convertens*, ostendit Scriptura unicuique nostrum, qui per pœnitentiam a turbulentis carnis affectibus exire volumus, posse nos ad hunc exitum pervenire, si modo cum propheta fuerimus. Jubetur autem superiorem viam quæ ad piscinam agri fullonis ducit arripere. Hic autem locus etiam per historiam notus est et insignis. Scriptum quippe est ⁵³, Rhapsacem ab Assyriorum rege e Lachis in Jerusalem cum ingenti manu missum fuisse, atque ad aquæductum piscine superioris in via agri fullonis constitisse. Forte etiam in Scripturæ verbis documentum aliquod continetur, quod ad morum pertineat emendationem videlicet quod oportet recedere nos a rebus abjectis humique jacentibus, atque ad superna festinare; quo progressi, aquam ad expurgandum idoneam, et agrum fullonis sordes extergentis sumus inventuri: id quod nobis prodest ad implendum præceptum Ecclesiastæ, qui dicit: *In omni tempore sint tua vestimenta candida* ⁵⁴. Quin et Dominus, cum Moysi oracula ederet, præcepit ut populus Deum auditurus sua lavaret vestimenta. *Descendens testimonium redde populo, et purifica illos hodie et cras, et lavent vestimenta sua; et sint parati in diem tertiam* ⁵⁵. Qui autem eousque pertigerit, vestem etiam nuptialem præparatam habebit, ut ne, ligatis manibus ac pedibus, e sponsi thalamo ejiciatur in tenebras exteriores ⁵⁶. Dic igitur, inquit, Achaz, *Observa ut sileas*. Id autem **525** nobis quoque utile fuerit et opportunum, ut cor nostrum cum omni custodia servemus ⁵⁷. Si enim *fortis custodiat atrium suum, vigilans, in pace sunt omnia quæ possidet* ⁵⁸: qui etiam turba tumultuque sedatis conquiescit, nec eo timore corripitur, quem parere solent turbulenti ac

B
C
D
est animo, sed spiritu fortitudinis obarmatur.

195. *Neque timeas a duobus lignis titionum istorum fumigantium.* Jubemur non metuere a persuasibilibus gentilium argutiis, neque ab heterodoxorum blasphemis: quæ sunt ligna duo, vel potius titiones duo qui vitali plantæ virtute ac ligni robore desti-

(68) In aliquibus codicibus scriptum reperitur, ἔσται. Mox quinque mss. ὅς καὶ ἡσυχάζει. Editi vero, ἡσυχάσας. Subinde sex mss., ἀποσειόμενος, Editi, ἀποσεισάμενος.

(69) Ita mss. nostri. At editi, αἱρέτικοις, eadem plane sententia.

tuti, ignis splendore præditi non sunt, sed sunt titiones fumigantes, qui eos a quibus tanguntur denigrant, maculantque, et oculos sibi proxime accedentium provocant ad lacrymas. Quod si nosse vis quantum afferat detrimenti fumus titionum fumigantium, memineris Salomonis, qui dicit: *Sicut uva acerba dentibus est noxia, et fumus oculis: sic iniquitas eis qui utuntur ea*⁵⁹. Enim vero, opinor, peccatum in nequitiae actionibus situm, vocatur uva acerba: noxa vero a falsa scientia ortum habens, ac mentis nostræ vim videndi confundens, fumus dicitur. *Cum autem extiterit*, inquit, *ira furoris mei, rursum sanabo* Hoc est, post plagas emendandi cauæa inflictas, ubi idoneam ac sufficientem videro emendationem, non sinam eos pœnis gravioribus affligari; quasi ægrotis dicat medicus: Ubi primum secuero, et admoveo cauterium, neque partes sectas, neque ulcera ex cauterii ustione remanentia negligam. Postquam enim id fuerit factum, ob quod nascuntur molestiæ, tum demum medelam reliquam inducens, restituam sanitatem.

196. *Et filius Aram et filius Romeliæ, quoniam inierunt consilium malum, dicentes: Ascendemus in Judæam et colloquentes cum eis, avertemus eos ad nos, et constituemus regem ejus filium Tabeel. Hæc autem dicit Dominus Sabaoth: Non manebit consilium hoc, neque erit.* Siquidem duo sermones a veritate alieni conspirant adversus Ecclesiam, tum filius Aram; seu sermo sublimis, adversus Dei scientiam sese efferens⁶⁰, tum filius Romeliæ, seu elatæ circumcisionis sermo, qui scientiæ prætextu, ac doctrinæ altioris specie, a veritate Ecclesiæ Dei avocatur: inierunt igitur hi consilium pravum, in eo quod sint Judææ populum allocuti, hoc est, eos, quorum consistens est anima. Etenim Dei confessio transnominatur Judæa, quam suasoriis dialecticæ argutiis avertemus ad nos, pollicentes daturus nos, non alium regem, nisi filium Tabeel, hoc est, filium boni Dei; quem quidem Dei boni filium dicunt, ipsum vero non nominant bonum, improbe hanc Evangelii vocem accipientes: *Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus*⁶¹. Cum igitur videris hæreticos pollicentes scientiam gentilium inducentes sapientiam, bellum Ecclesiæ Dei inferentes; arbitrare filium Aram et filium Romeliæ etiam eum consilium pravum inire. Cæterum, uti tradidimus, adversus malignum illud filii Aram et filii Romeliæ consilium hæc declarat Do-

⁵⁹ Prov. x, 26. ⁶⁰ II Cor. x, 5. ⁶¹ Luc. xviii, 19.

(70) Sic nostri sex codices, nisi quod in tribus legatur, τὸ ἐκ τοῦ. Editi, ἔχοντες δὲ τοῦ πυρὸς φωτιστικόν.

(71) Veteres quinque libri, λέγοι. Editi et Colb. primus, λέγει.

(72) Ita sex mss. At editi, τὴν ἐπομένην.

(73) Editi, ὅτι ἐκεῖ. Vox ἐκεῖ in mss. non legitur.

τες μὲν τοῦ φυτοῦ τὸ ζωτικόν, καὶ τοῦ ζύλου τὸ ἐσχυρόν, μὴ ἔχοντες δὲ τὸ τοῦ πυρὸς φωτεινόν (70), ἀλλὰ δαλοὶ καπνιζόμενοι, μελαίνοντες μὲν τοὺς ἀπτομένους αὐτῶν καὶ σπιλοῦντες, δακρύειν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς σῶν ἐγγιζόντων παρασκευάζοντες. Εἰ δὲ θέλεις νοῦσαι τὴν ἀπὸ τῶν καπνιζομένων δαλῶν βλάβην γινομένην ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτοῖς καπνοῦ, μνήσθητι τοῦ Σολομῶντος λέγοντος· Ὡσπερ ὄμαξ ὁδοῦσι βλαβερὸν, καὶ καπνὸς ὄμμασιν· οὕτω παρανομία τοῖς χρωμένοις αὐτῇ. Οἴμαι γὰρ ὄμμακα μὲν εἰρῆσθαι τὴν ἀπὸ τῶν τῆς κακίας πράξεων ἀμαρτίαν, καπνὸν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βλάβην, τὸ δι-ορατικὸν τῆς ψυχῆς ἡμῶν συγχέουσιν. Ὅταν δὲ γένηται, φησὶν, ὀργὴ τοῦ θυμοῦ μου, πάλιν λάσομαι. Τουτέστι, μετὰ τὰς ἐπιστρεπτικὰς πληγὰς, ἐπειδὴν ἱκανῶς ἔχουσιν ἰδῶ τὴν διόρθωσιν, οὐκ ἀφήσω αὐτοὺς ἐν τοῖς σκυθρωποτέροις· ὥσπερ ἂν εἰ καὶ Ιατρὸς λέγοι (71) τοῖς κάμνουσιν· Ὅταν τέμω, καὶ ὅταν καυτηριάσω, οὔτε τὴν τομὴν, οὔτε τὰ ἀπὸ τοῦ καυτῆρος ἔλκη ἀτημάλητα καταλείψω. Ἐπειδὴν γὰρ ἀνυσθῆι τοῦτο, δι' ὃ τὰ ἐπίπονα παραλαμβάνεται, τότε τὴν λειπομένην (72) θεραπείαν ἐπαγαγῶν, εἰς τὴν υἰείαν ἀποκαταστήσω.

196. Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ρομελίου, ὅτι (73) ἐβουλεύσαντο βουλήν πονηράν, λέγοντες· Ἀναθισόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς, ἀποστράψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν αὐτῆς τὸν υἱὸν Ταβεήλ. Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Οὐ μὴ μεῖνῃ ἡ βουλή αὕτη, οὐδὲ ἔσται. Ἐπεὶ οὖν συμφωνοῦσι δύο λόγοι, οἱ ἕξω (74) τῆς ἀληθείας, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὅτε υἱὸς τοῦ Ἀράμ, ὁ μετέωρος λόγος, ὁ ἐπαιρόμενος κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ρομελίου, ὁ λόγος ὁ ἐκ τῆς μετεώρου περιτομῆς, ὅς, προφάσει γνώσεως καὶ ἐμφάσει τῆς περὶ ὑψηλοτέρων διδασκαλίας, ἀφίστησι τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἀληθείας· ἐβουλεύσαντο τοίνυν οὗτοι βουλήν πονηράν, οὗ συνομιλήσαντες τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, τουτέστι τοῖς ἐν τῇ ἐξομολογουμένῃ ψυχῇ (ἐξομολόγησες γὰρ Θεοῦ ἡ Ἰουδαία μετονομάζεται (75)), ἦντινα διὰ τῆς ἐν τῇ διαλεκτικῇ πιθανότητος ἀποστρέψωμεν πρὸς ἑαυτοὺς, ἐπαγγελλόμενοι μὴ ἄλλον τινα δώσειν βασιλέα, ἢ τὸν υἱὸν τοῦ Ταβεήλ· τουτέστι, τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ· ὃν ἀγαθοῦ μὲν Θεοῦ υἱὸν λέγουσιν, ἀγαθὸν δὲ αὐτὸν οὐκ ὀνομάζοσι, πρὸς ἐπήρειαν κεχρημένοι τῇ τοῦ Εὐαγγελίου φωνῇ· Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Ὅταν οὖν ἴδῃς ἑτεροδόξους, ἐπαγγελλομένους γνῶσιν, ἐπαγομένους τὴν ἐκ τῶν ἔθνῶν σοφίαν, ἐπιστρατεύοντας τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἐνθυμοῦ, ὅτι καὶ νῦν ὁ υἱὸς τοῦ

Nec ita multo infra Reg. tertius, βασιλεύσωμεν αὐτοῖς.

(74) Editi, οἱ ἕξω. Abest οἱ a nostris sex codicibus.

(75) Monet Ducæus, apographum Angucum habuisse μετωνόμασται. Ejus in hunc locum eruditissimam notam legere possunt studiosi.

Ἄραμ καὶ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου βουλευόνται βουλήν πονηράν. Πρὸς δὲ τὴν πονηράν βουλήν τοῦ, ὡς ἀποδεδώκαμεν, υἱοῦ Ἄραμ καὶ υἱοῦ Ῥομελίου ταῦτά φησιν ὁ Κύριος· ὅτι ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ βουλή ἔστηκε καὶ μένει, ἡ δὲ τῶν ἀγωνιζομένων κατὰ τῆς ἀληθείας, οὐ στήσεται, ἀλλὰ πεπτωκυῖα καὶ ἀνατετραμμένη κείσεται. Διότι φησί· Κεφαλὴ τοῦ Ἄραμ Δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥασίν. Τοῦτέστιν ἡ τῶν μετεώρων κεφαλὴ ἐναγῆς τίς ἐστὶ καὶ αἵματος πλήρης (ἐπεὶ περ ἡ Δαμασκός ἐρμηνεύεται αἷμα σάκκου)· σάκκος μὲν οὖν σύμβολόν ἐστι μετανοίας· ὁ δὲ ἐν αἵματι πεφυρμένος οὐκ ἐστὶ καθαρός. Ἄναται οὖν λαμβάνεσθαι εἰς τὴν νομιζομένην μετάνοιαν, οὐκ οὔσαν δὲ ἀληθινὴν μετάνοιαν, διὰ τὸ μὴ ἐν ὑγιέσι δόγμασι γεγενῆσθαι. Κεφαλὴ δὲ πάλιν Δαμασκοῦ, τῆς μὴ καθαρᾶς μετανοίας, ἀλλὰ πεφυρμένης ἐν ταῖς πρὸς θάνατον ἀμαρτίαις, ὁ Ῥασίν λέγεται, σύμβολον ὧν καὶ αὐτὸς οὐδενὸς ὑγιοῦς, οὐδὲ (76) καθαρῶ δόγματος.

197. Ἄλλ' ἔτι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη, φησὶν, ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραΐμ ἀπὸ λαοῦ, καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραΐμ Σομόρων, καὶ ἡ κεφαλὴ Σομόρων ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, Ἔστιν οὖν ἡ βασιλεία τοῦ Ἐφραΐμ ἑτεροδόξων τις ἐπικράτεια, διὰ τὸ ἐκ (77) τοιαύτης φυλῆς εἶναι τὸν ἀποσχίσαντα τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ Ἰουδα. Κεφαλὴ οὖν τοῦ Ἐφραΐμ ἡ Σομόρων, τοῦτέστιν ἡ Σαμάρεια. Καὶ ἡ Σαμάρεια δὲ ἐχθρῶν τινῶν ἐστὶ χῶρα, τῶν παραχαραξάντων τὸν ὑγιαίνοντα λόγον διὰ τὸ ἀποκλῖναι τοὺς Σαμαρείτας ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ὡς περ δὲ τῆς Συρίας τὴν κεφαλὴν Δαμασκός, Δαμασκοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Ῥασίν· οὕτω Σαμάρεια μὲν κεφαλὴ τοῦ Ἐφραΐμ, Σαμαρείας δὲ κεφαλὴ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου. Κακῶν τινες ἐπιτάσεις καὶ ὑπερβολαὶ διὰ τοῦ λόγου ἡμῖν παραδίδονται, ὥστε μὴ εἶναι δυνατόν τὴν παρὰ τῶν τοιούτων συμφωνίαν ἐπικρατῆσαι, μηδὲ ἰσχύν τινα ἔχειν (78) κατὰ τῶν οἷς ἐπιβουλεύειν ἐπιχειροῦσι. Καὶ ἐὰν μὴ πιστεύητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Πιστεῦσαι μέντοι δεῖ τοῖς Γράμμασιν ὡς περιέχουσι θεῖον νοῦν, καὶ οὕτως ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν τῶν ἐγγεγραμμένων σύνεσιν. Δεῖ γὰρ ὑπερβάντας τοὺς τύπους, οὕτω καταλαβεῖν τὴν τῶν ἐνδειχθέντων ἡμῖν ἀλήθειαν. Πρότερον γὰρ δεῖ ἀπλῆ πιστεύειν πίστει ταῖς Γραφαῖς, ὅτι θεόπνευστοι καὶ ὠφέλιμοι· ἔπειτα λεπτῶς καὶ ἐξεταστικῶς τὸν ἐναποκείμενον αὐταῖς νοῦν διερευνᾶσθαι.

198. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι τῷ Ἀχάζ, λέγων· Ἀΐτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. Ἐν μὲν τοῖς κατόπιν διὰ τὸ Ἠσαίου διδάσκειται, ὅτι χρὴ ποιεῖν ὁ Ἀχάζ, φυλάσσεσθαι τοῦ ἠσυχάζειν, καὶ μὴ δειλιᾶν ἀπὸ τῶν δύο δαλῶν τῶν καπνιζομένων. Νυνὶ δὲ, ὡς τὴν διὰ τοῦ προφήτου διδασκαλίαν εὐπειθῶς ὑποδεξάμενος, αὐτὸς

A minus, fore videlicet ut stet et 526 permaneat Dei consilium; consilium vero eorum qui decertant contra veritatem, nequaquam stet, sed cadat ac subvertatur, Quapropter ait: *Caput Aram Damascus, et caput Damasci Rasin*. Hoc est, sublimium caput est execrabile, ac plenum sanguinis: quandoquidem Damascus, si interpreteris, sonat *sanguinem sacci*. Et vero saccus, pœnitentiæ signum est: qui autem conspersus est sanguine, neutiquam est purus. Potest igitur pro apparente pœnitentiâ accipi, cum alioqui non sit vera pœnitentiâ, quod in sanis sincerisque dogmatis non agatur. Rursus autem caput Damasci, seu ejus pœnitentiæ, quæ pura non est, sed quæ lethalibus peccatis inquinatur, appellatur Rasin, cum et ipse nullius dogmatis sani aut puri symbolum sit.

B
C
197. *Sed adhuc sexaginta et quinque annis, inquit, deficiet regnum Ephraim a populo et caput Ephraim Somorum, et caput Somorum filius Romeliæ.* Est igitur regnum Ephraim dominatus quidam ditioque heterodoxorum, propterea quod ex hac tribu exortus sit is, qui Israel a Juda discidit⁶². Caput igitur Ephraim est Somorum, id est, Samaria. Est autem Samaria inimicorum quorundam regio, qui doctrinam sanam depravarunt, quod a Judaismo declinarint Samaritæ. Quemadmodum autem Damascus erat Syriæ caput, et Rasin erat Damasci caput: ita Samaria erat caput Ephraim, et filius Romeliæ erat Samariæ caput. Malorum accessio quædam nimietasque nobis exhibetur a Scriptura, adeo ut fieri non queat, ut talium conspirationem faciamus irritam, aut vim ullam habeamus ad tuendos eos, quibus insidias struere conantur. *Et nisi credideritis, non intelligetis.* Oportet utique Scripturis utpote divinum sensum complectentibus fidem commodare, atque hoc pacto ad eorum quæ scripta sunt intelligentiam progredi. Oportet enim ut præterredientes figuras, tum demum rerum nobis patefactarum veritatem assequamur. Prius namque fides simplex Scripturis est adhibenda, cum sint divinitus inspiratæ ac utiles⁶³: deinde sensus in ipsis delitescens subtiliter et accurate est pervestigandus.

198. VERS. 10, 11. *Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens: Petetibi signum a Domino in profundum aut in excelsum.* Quæ quidem conveniebat Achaz facere, ea ab Isaia in superioribus edocetur, nempe ut ageret silentium, et ne a duobus titionibus fumigantibus metueret. Nunc vero ipse, qui scilicet animo docili et subsequenti prophetæ doctrinam ex-

⁶² III Reg. xi, 26; xii, 20. ⁶³ II Tim. iii, 16.

(76) Antiqui tres libri. ὑγιοῦς καὶ. Statim editi, καὶ ἐκλείπει. Deest καὶ in mss. nostris.

(77) Editi, ἐκ τῆς. Deest τῆς in nostris sex codicibus.

(78) Antiqui sex libri, σχεῖν. Editi, ἔχειν. Hoc

ipso in loco editi et nostri sex mss., ἐπιχειροῦσι sed, ni fallor, commodius legeretur, ἐπιχειροῦντων. In his, uti in reliquis, nihil Basilio dignum deprehendo.

cepisset, oraculis divinis dignus habetur. Adjecit enim Dominus loqui ad ipsum Achaz. Et fortasse docemur eum, qui fuerit eruditus ab aliquo, qui divinæ voluntati famuletur, si deinde proficiat, posse et ipsum Domini responsa excipere. Sunt quidem nonnulli, qui citra hominum operam a Deo edocti, potuerunt initio, utpote puri, illustrationes Spiritus suscipere. **527** Ejusmodi erat Abraham, Moses, Elias, Jeremias, et si qui sint his similes. *Et adjecit Dominus loqui.* Adjectio isthæ sermonem connectit cum præcedentibus. Et certe post editum vaticinium quo prænuntiabatur fore, ut rueret Ephraim, hoc est, Israel deficeret, consequens erat, ut propheta tandem prædiceret, quemadmodum venturus esset Emmanuel per intermeratam Virginem. Quid igitur ipsi Achaz præcipit sententia illa? *Pete, inquit, tibi signum a Domino Deo tuo in profundum aut in excelsum.* Signum utique est res conspicua, aliquid in se occulti obscureque indicans. Hunc ad modum Jonæ signum descensum ad inferos, et rursus ex mortuis ascensum ob oculos ponit iis qui mysticam eorum quæ fiunt rationem intelligere possunt ⁶⁴. Oportet autem signum semper adesse, atque in præsentia considerari; sed res ab ipso significata in tria tempora est plerumque dispartienda. Sunt enim præsentia præsentium signa; exempli causa, fumus e domo exiens ignem intus accendi indicat. Sunt et præsentia futurorum eventuum indicia, ut est nubium concursus oculis subjectus qui imbrem prænuntiat in terram casurum. Sunt, itidem præsentia signa, præteritorum uti sunt carbonum reliquæ, quæ rogum ibi fuisse incensum ostendunt. Ea autem quæ sunt admirabilia, quæque mysticum quemdam sermonem exprimunt, a Scriptura vocantur signa. Quid autem admirabilius aut divinius potest usquam audiri aut conspici, quam ille Dei nostri ex Virgine ortus? Quam obrem a Domino Deo tuo signum peto in profundum, sive in altum; cum nullus alius id præstare valeat. Profecto id quod suapte natura in mundi situ infimum locum obtinuit, terra est; id vero quod supra res quaslibet visibiles eminent, cælum est. Cum igitur Verbum caro factum sit, prophetia isthæc per illas voces, *in profundum*, terram significat et carnem ab ea assumptam: per has vero, *in excelsum*, designat cæleste Verbum principatu omni et potestate superius, eum videlicet, qui in principio erat apud Patrem, et Deus Verbum erat ⁶⁵ ⁶². Aut forte *profundum* infimas partes significat inferorum *excelsum* vero regionem cælestem; ut docet nos Apostolus, dicens: *Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cælum? Id est, Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? Hoc est Christum ex mortuis revocare* ⁶³. Quoniam igitur *Qui descendit, ipse est et qui ascen-*

⁶⁴ Matth. XII, 40. ⁶⁵ ⁶² Joan. I, 1. ⁶³ Rom. X, 6.

(79) Veteres quinque libri, προσέθετο γάρ. Deest γάρ in excusis et in Reg. primo.

ἀξιοῦται τῶν θείων χρηματισμῶν. Προσέθετο γάρ (79) Κύριος αὐτῷ λαλῆσαι τῷ Ἀχάζ. Καὶ τάχα διδασκόμεθα, ὅτι ὁ διὰ τινος ὑπηρετουμένου τῷ θεῷ βουλήματι μαθητευθεὶς, ὕστερον προκόπτων, δυνήσεται καὶ αὐτὸς ὑποδέξασθαι τοὺς τοῦ Κυρίου χρηματισμούς. Εἰσὶ μὲντοι τινές, οἱ μὴ δι' ἀνθρώπων πρότερον μαθητευθέντες Θεῷ, ἀρχῆθεν δεδύνηνται, ὡς καθαρὸι, χωρῆσαι τὰς ἐμφάσεις τοῦ Πνεύματος. Ὅποιος ἦν Ἀβραάμ, καὶ Μωσῆς, καὶ Ἡλίας, καὶ Ἰερεμίας, καὶ εἰ τινες ἐκεῖνοις παραπλήσιοι. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι. Ἡ προσθήκη τοῖς προάγουσι συνάπτει τὸν λόγον καὶ ἀκόλουθόν γε ἦν μετὰ τὴν προφητείαν τὴν περὶ (80) τοῦ ἐκλείψαι τὸν Ἐφραὴμ, τουτέστι τὸν ἀποστατήσαντα Ἰσραὴλ, τότε προφητεύεσθαι, εἴνα τρόπον ἐπιδημήσει διὰ τῆς ἀμιάντου Παρθένου ὁ Ἐμμανουήλ. Τί οὖν ἐστὶν ὁ προστάσσει τῷ Ἀχάζ ὁ λόγος; Αἴτησαι, φησὶ, σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. Ἔστι μὲν οὖν σημεῖον πρᾶγμα φανερόν, κεκρυμμένου τινὸς καὶ ἀφανούς ἐν ἑαυτῷ τὴν δῆλωσιν ἔχον· ὡς τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τὴν εἰς ἄβου καθόδον, καὶ πάλιν ἐκ νεκρῶν ἀνοδὸν παράστησι (81) τοῖς δυναμένοις ἐκλαμβάνειν τὸν μυστικὸν λόγον τῶν γινομένων. Δεῖ δὲ ἀεὶ τὸ μὲν σημεῖον παρεῖναι, καὶ κατὰ τὸ ἐνεστὸς θεωρεῖσθαι· τὸ δὲ ὑπ' αὐτοῦ σημαινόμενον πρᾶγμα τοῖς τρισὶ πολλάκις συγκαταμερίζεσθαι χρόνοις. Ἔστι γὰρ καὶ παρόντα παρόντων σημεῖα· ὡς ὁ ἐξιὼν ἐκ τῆς οἰκίας καπνὸς τοῦ ἔνδον καιομένου πυρός. Ἔστι δὲ καὶ παρόντα μελλόντων· ὡς ἡ ὀρωμένη τῶν νεφῶν συνδρομή, τοῦ ἐσομένου ἐπὶ τὴν γῆν ὕετοῦ. Ἔτι δὲ καὶ παρόντα παρεληλυθότων· ὡς τὰ τῆς ἀνθρακιᾶς λείψανα τοῦ κεκαῦσθαι ἐπ' αὐτῆς τὴν πυρκαϊάν. Ἡ μὲντοι Γραφή τὰ παράδοξα, καὶ παραστατικά τινος μυστικοῦ λόγου σημεῖα καλεῖ. Τί δὲ ἂν παραδοξότερον, ἢ θειότερον ἄκουσμα, ἢ θέαμα τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν διὰ Παρθένου γεννήσεως; Διὰ τοῦτο αἴτησαι παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου (ὡς οὐδενὸς ἑτέρου δυναμένου δοῦναι) τὸ εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος σημεῖον. Ἔστι τοίνυν ἐν τῇ τοῦ κόσμου θέσει τὸ μὲν φύσει λαχὼν τὴν κάτω χώραν ἡ γῆ· τὸ δὲ ἀνωτάτω πάντων τῶν ὀρωμένων, ὁ οὐρανός. Ἐπεὶ οὖν ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἡ προφητεία, διὰ μὲν τοῦ εἰς βάθος, τὴν γῆν σημαίνει καὶ τὴν ἀπ' αὐτῆς λαμβανομένην σάρκα· διὰ δὲ τοῦ, εἰς ὕψος, τὸν ὑπερουράνιον λόγον, τὸν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν ὄντα Λόγον. Ἡ τάχα βάθος σημαίνει τὰ κατώτατα τοῦ ἄβου, ὕψος δὲ τὴν ὑπερουράνιον χώραν, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν παράστησι, λέγων· Μὴ ἐπίης ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; Τουτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἡ τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; Τουτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἐπεὶ οὖν Ὁ καταβάς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς, τὸ εἰς βάθος καὶ εἰς ὕψος σημεῖον περὶ τῆς καθόδου ἂν εἴη

(80) Ita mss. omnes. Editi, τὴν ἐπί.

(81) Ita mss. At nostra editio, περίστησιν.

λεγόμενον τῆς τοῦ Κυρίου· Καὶ ὁ ἀναβάς αὐτός ἐστιν ὑπεράνω πάντων των οὐρανῶν.

199. Καὶ εἶπεν Ἀχάζ· Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδ' οὐ μὴ πειράσω Κύριον. Ἦ μὲν τοῦ Θεοῦ δωρεὰ μεγάλη, καὶ πλουσία, καὶ θαψιλῆς. Ὁ δὲ Ἀχάζ, ὡς μήπω δεδιδαγμένος αἰτεῖν τὰ μεγάλα καὶ ἐπουράνια, παραιτεῖται ζητῆσαι σημεῖον, ὡς μεῖζον ὑπάρχον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ἢ ὡς παρὰ τὴν ἐντολὴν μέλλων ποιεῖν, τὴν εἰποῦσαν· Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Ἀναγκάως δὲ οἱ περὶ τῶν τηλικούτων λόγοι τῷ τότε κεκρατηκότι βασιλεῖ γίνονται. ἵνα δι' αὐτοῦ εἰς πάντας διαλαληθῇ (82) τὰ προφητευόμενα. Ἡσαίας μὲν γὰρ ἂν ἴσως ἠπιστήθη, ἢ φθόνῳ τῶν κατ' αὐτὸν ἀνθρώπων, ἢ τῇ λοιπῇ περὶ τὸν βίον ταπεινότητι, ὡς μὴ δεξάμενος τῆς ἐπιδημίας τοῦ Ἐμμανουὴλ παρὰ τοῦ Κυρίου χρήματισμόν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίας καρδίας ἀναπλάσας τὸν λόγον. Ἀχάζ δὲ οὕτως ἐδέξατο τὴν περὶ τῶν ἐσομένων προφητείαν, ὡς Λάβαν, ὡς Ἀβιμέλεχ, ὡς Ναβουχοδοноσορ, ὡς Φαραὼ, ὡς Καϊάφας τὸ τελευταῖον, οὐ διὰ τὴν τοῦ βίου ἀξίαν, ὅσον διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀξιώματος προσοῦσαν αὐτῷ ἀξιοπιστίαν. Οὐ γὰρ δὴ (83) εὐλαβεία τινὶ παρηταῖτο τὴν αἴτησιν τοῦ σημείου ὁ Ἀχάζ. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν αὐτῷ συμφέρον, οὐδ' ἂν ἐπέταξε τὴν ἀρχὴν ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἐπιφερόμενα μέμψιν περιέχει, τὴν εἰς τὸν Ἀχάζ. Ἀποστρέψας γὰρ τὸν λόγον ἐπὶ τὸν (84) Δαβίδ, Ἀκούσατε δὴ, φησὶν, οἶκος Δαβίδ. Μὴ μικρὸν ὑμῖν παρέχειν ἀνθρώποις ἀγῶνα; καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε; Διὰ γὰρ τούτων πρὸς τὸ ἀπειθὲς ἔοικε δυσχεραίνειν τοῦ Ἀχάζ. Τρανότερον δὲ πῶς ἐμφαίνει τὴν διάνοιαν ταύτην ἑτέρα ἐκδοσις (85) εἰποῦσα· Μὴ ὀλίγον ἀφ' ὑμῶν μοχθοῦν ἄνδρας, ὅτι μοχθεῖτε καὶ γε τὸν Θεόν; Πῶς δὲ Θεῷ ἀγῶνα παρέχει ἀνθρώπος, εἴπερ ἡ ἀγωνία φόβος ἐστὶ διαπτώσεως; Ἀλλὰ τοῦτο οὐχὶ πάθος περὶ τὸν Θεὸν λέγει, ἀλλὰ τὴν ἀντιδιάθεσιν τῶν ἀνθισταμένων αὐτοῦ τοῖς προσταγμασι διὰ τῆς τοῦ ἀγῶνος προσηγορίας παρίστησιν.

200. Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον. Καὶ μὴ αἰτουμένοις, φησὶ, δώσει. Κἂν μὴ εὐρίσκη τὸν τῆς ὑποδοχῆς ἀξίον, ἀλλ' ὁμως, διὰ τὴν προωρισμένην οἰκονομίαν τῆς διὰ σαρκὸς γεννήσεως τοῦ Κυρίου, αὐτὸς, φησὶ, δώσει Κύριος ὁ Θεὸς σημεῖον.

Ἐδὲ μὲν γὰρ συνεῖναι τὸν Ἀχάζ, ὅτι ἄλλην τὰ ἀνθρώπινα διόρθωσιν οὐκ ἐπιδέχεται, εἰ μὴ διὰ μόνης τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας, καὶ αἰτῆσαι τὸ εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος σημεῖον. Ἐπειδὴ δὲ ἀνάξιον ἔκρινεν ἑαυτὸν, ἀπαιδεύτως ἔχων τῆς τῶν μεγάλων καὶ οὐρανίων σημείων αἰτήσεως, διὰ τοῦτο

⁸⁴ Ephes. iv, 10. ⁸⁷ ibid. ⁸⁶ Deut. vi, 16. ⁸⁷ Gen. xxxi, 24. ⁸⁸ Gen. xx, 3. ⁸⁹ Dan. ii, 1. ⁹⁰ Gen. xli, 1. ⁹¹ Joan. xi, 51.

(82) Sic mss. Editi, διαλαληθῇ. Mox nostra editio et Reg. tertius, τῶν κατ' αὐτῶν. Alii quinque mss., τῶν κατ' αὐτόν.

(85) Sic mss. nostri. Vocula δὴ in editis desideratur.

(84) Editi, ἐπὶ τοῦ. At mss., ἐπὶ τόν. Statim ali-

A dit ⁸⁴, signum illud in profundum sive in excelsum dici potest de Domini descensu: *Et qui ascendit, ipse est super omnes celos* ⁸⁵.

199. VERS. 12. *Et dixit Achaz: Non petam, neque tentabo Dominum.* Dei quidem donum magnum est, divesque et largum. Achaz autem utpote magna et caelestia exposcere nondum edoctus, quærere signum recusat, quod id superaret humanam naturam, vel quod exsequi vellet mandatum, quod dicit: *Non tentabis Dominum Deum tuum* ⁸⁶. Sermones autem qui tantis de rebus habentur, regi qui tunc imperabat, apposite et utiliter fiunt, ut per ipsum isthæc vaticinia in omnes divulgarentur. Forte enim vel ob **528** hominum illa ætate degentium invidiam, vel ob reliquam vitæ humilitatem, fuisset Isaïæ denegata fides, quasi a Domino oraculum non excepisset de Emmanuelis adventu, sed confinxisset hunc sermonem, atque e proprio corde deprompsisset. Achaz autem recepit futurorum prædictionem sicut Laban ⁸⁷, Abimelech ⁸⁸, Nabuchodonosor ⁸⁹, Pharao ⁹⁰, ac tandem sicut Caïphas ⁹¹, non propter vitæ meritum, sed quod ejus dignitas cum fide dignum redderet. Non enim reverentia et religione ulla inductus Achaz refugiebat a petendo signo. Etenim, si id ei non fuisset conducibile, ne initio quidem hoc ipsi præcepti dedisset Deus. Quapropter quæ subjunguntur, reprehensionem continent adversus Achaz. Nam sermone in Davidem deflexo, ait (VERS. 13): *Audite nunc, domus David. Nunquid parum est vobis exhibere hominibus molestiam? et quomodo Domino exhibetis?* His utique verbis videtur propheta ægerrime tulisse contumaciam Achaz. Hanc autem sententiam explanatius exprimit editio altera, quæ sic habet: *Nunquid parum a vobis molestia affici viros, quia molestia etiam afficitis Deum?* Quomodo autem homo facessit Deo negotium, cum ægritudo metus sit ruinæ atque infortunii? Verum hanc Deo affectionem nequaquam tribuit, sed per illud ægritudinis vocabulum ostendit animum eorum, qui ejus præceptis refragantur, adversum esse et infensum.

200. VERS. 14. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum.* Dabit, inquit, vel non petentibus. Etiam si non reperiat quemquam dignum qui recipiat, nihilominus tamen, ob præfinitam dispensationem carnalis ortus Domini, ipse, inquit, Dominus Deus dabit signum. Conveniebat enim ut intelligeret Achaz res humanas non aliter emendari posse nisi per solum Dei Verbi ad nos adventum; ac peteret signum in profundum, aut in altum. Quoniam autem sese judicabat indignum, quandoquidem exposcere magna et caelestia signa non

quot mss., ἀκούσατε δὴ. Vocula δὴ in editis de-erat.

(85) Hoc loco indicari editionem Aquilæ, vel de Eusebio cognosci potest. Aliquanto post editi, Κύριος αὐτοῖς σημεῖον. Reg. primus, Κύριος αὐτὸς σημεῖον. Alii quinque mss. uti in contextu.

noverat, ideo ait: *Dabit Dominus ipse vobis signum*; non per aliquem servum, aut ministrum, aut famulum dat, sed ipse per se; ut doni inde declaretur magnitudo. Etenim legem ordinavit per angelos, in manu mediatoris Mosis⁹²: signum vero dedit ipse domui David. Nec jam ipsi Achaz datur, sed omni domui David: quoniam Dominus est ex semine David secundum carnem⁹³; ob idque faustus felixque de Christi adventu nuntius ad totam Davidis cognationem pertinebat.

201. *Ecce Virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel.* Reclamant LXX Interpretum editioni Judæi, dicentes non reperiri in Hebræo hoc vocabulum, *Virgo*, sed illud, *Puella*, quasi mulier quæ ætate floret, puella dici possit, mulier vero quæ omnino nuptialis thalami experta est, non item; quibus facile et celeriter respondeamus. Si enim signum rei cujuspiam stupendæ et a communi hominum consuetudine alienæ demonstratio **529** est, quid erat miri si mulier una e multis, quæ cum viro consuetudinem habuisset, fieret pueri mater? Quomodo etiam id quod natum esset ex carnis voluntate, vocari potuisset Emmanuel? Itaque si quod datur, id signum est, sit oportet et ipsa generatio admirabilis et stupenda. Quod si modus quo generatus est puer, fuit communis, neque dicatur signum, neque appelletur Emmanuel. Proinde quæ peperit, si virgo non est, quale exstitit hoc signum? Et nisi ortus ille foret divinius quam vulgi, quomodo jam advenit Emmanuel? Quod autem nomen, *puella*, proprie dicatur de virginibus, patet ex his Deuteronomii verbis: *Quod si in agro invenerit puellam desponsatam, et vim inferens concubuerit cum ea, interficietis hominem solum; et puellæ nihil facietis, quia non est puellæ peccatum mortis. Quia quemadmodum si quis homo insurrexerit adversus proximum suum, et occiderit ipsum: sic res hæc. In campo invenit eam: clamavit puella, et non erat auxiliator⁹⁴.* Itaque quæ clamavit, utique ante corruptionem virgo erat. Hæc igitur verba, *clamavit virgo*, idem valent atque illa, *clamavit puella*. Et in tertio Regnorum libro Somanitis illa quæ calefaciebat David, quæque virgo erat, nec unquam virum fuerat experta, puella vocatur. *Invenierunt enim*, inquit, *Abisac, et adduxerunt eam ad regem: et puella pulchra usque valde, et ministrabat regi, et rex non cognovit eam⁹⁵.* Itaque Emmanuel ex sancta Virgine exortusest, quæ dixerat: *Quomodo erit mihi istud, quoniam virum non cognosco⁹⁶?* Cui angelus: *Spiritus Domini superveniet in te et virtus Altissimi obumbrabit tibi⁹⁷.* Virgo hæc legi purificationis ne-

φησι: Δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον· οὐ διὰ τινος ὑπηρέτου, καὶ διακόνου, καὶ λειτουργοῦ δίδωσιν, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ· ἔν' ἐκ τούτου δηλωθῆ τοῦ διδομένου τὸ μέγεθος. Τὸν μὲν γὰρ νόμον διατάξατο δι' ἀγγέλων, ἐν χειρὶ μεσίτου Μωσέως· τὸ δὲ σημεῖον αὐτὸς ἔδωκε τῷ οὐκ ἄνω Δαβίδ. Δίδεται δὲ οὐκ ἐτι τῷ Ἀχάζ, ἀλλὰ παντὶ τῷ οὐκ ἄνω Δαβίδ· διότι ἐκ σπέρματος Δαβίδ, τὸ κατὰ σάρκα, ὁ Κύριος· καὶ διὰ τοῦτο πάση (86) διέφερε τῇ συγγενείᾳ τοῦ Δαβίδ τὸ περὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον.

201. Ἴδου ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήφεται, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσεις (87) τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Ἀνθίστανται οἱ Ἰουδαῖοι τῇ ἐκδόσει τῶν Ἑβδομήκοντα, λέγοντες μὴ κεῖσθαι παρὰ τῷ Ἑβραίῳ τὸ, Ἡ Παρθένος, ἀλλ' Ἡ νεάνις, ὡς δυναμένης νεάνιδος ὀνομάζεσθαι τῆς ἀκμαζούσης καθ' ἡλιλίαν, οὐχὶ δὲ τῆς ἀπειρογάμου γυναικός· πρὸς οὓς βραδία καὶ αὐτόθεν ἡ ἀπάντησις. Εἰ γὰρ (88) σημεῖόν ἐστι τεραστίου τινὸς καὶ παρηλλαγμένου τὴν κοινὴν συνήθειαν τῶν ἀνθρώπων ἐπίδειξις, τί θαυμαστὸν ἦν, μίαν τῶν πολλῶν γυναῖκα, ἀνδρὶ συνοικοῦσαν, μητέρα γενέσθαι παιδίου; Ἡὼς δ' ἂν καὶ τὸ ἀπὸ θελήματος σαρκὸς γεννηθὲν Ἐμμανουήλ προσηγορεύετο; Ὡστε εἰ μὲν σημεῖόν ἐστι τὸ διδόμενον, παράδοξος ἔστω καὶ ἡ γέννησις. Εἰ δὲ κοινὸς ὁ τρόπος τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου, μήτε σημεῖον λεγέσθω, μήτε Ἐμμανουήλ προσαγορευέσθω. Ὡστε εἰ μὴ παρθένος ἡ τεκοῦσα, ποῖον τοῦτο (89) σημεῖον; Καὶ εἰ μὴ θειότερα ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς ἡ γέννησις, πῶς ἡ τοῦ Ἐμμανουήλ παρουσία; Ὅτι μέντοι ἡ νεάνις ἐπὶ παρθένων ἰδίως ὀνομάσθη, δῆλον ἐκ τῶν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ οὕτως εἰρημένων· Ἐὰν δὲ ἐν τῷ πεδίῳ εὖρη τὴν παῖδα τὴν μεμνηστευμένην, καὶ βιασάμενος κοιμηθῆ μετ' αὐτῆς, ἀποκτενεῖτε τὸν ἄνθρωπον μόνον, καὶ τῇ νεάνιδι οὐ ποιήσετε οὐδὲν, ὅτι οὐκ ἔστι τῇ νεάνιδι ἀμάρτημα θανάτου. Ὅτι ὡς εἴ τις ἐπαναστῆ ἄνθρωπος ἐπὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ φονεύσῃ αὐτόν· οὕτω τὸ πρᾶγμα τοῦτο. Ἐν τῷ πεδίῳ εὖρεν αὐτὴν· ἐβόησεν ἡ νεάνις, καὶ ὁ βοηθῶν οὐκ ἦν. Ἡ τοίνυν βοῶσα πρὸ τῆς φθορᾶς παρθένος ἦν, δηλονότι. Ἴσον οὖν δύναται εἰπεῖν, ἐβόησεν ἡ παρθένος, καὶ ἐβόησεν ἡ νεάνις. Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν ἡ Σωμανίτις, ἡ συνθάλπουσα τὸν Δαβίδ, παρθένος οὔσα, καὶ ἀνδρὸς ἀπειρατος (90), νεάνις προσαγορεύεται. Εὖρον γὰρ, φησὶ, τὴν Ἀβισάκ, καὶ ἤνεγκαν αὐτὴν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ ἡ νεάνις καλῆ ἕως σφόδρα, καὶ ἐλειτούργει τῷ βασιλεῖ, καὶ ὁ βασιλεὺς οὐκ ἔγνω αὐτὴν. Ἐκ Παρθένου τοίνυν ἁγίας ὁ Ἐμμανουήλ, τῆς ἐπιούσης· Ἡὼς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Πρὸς ἦν ὁ ἄγγελος, ὅτι Πνεῦμα Κυ-

⁹² Galat. iii, 19. ⁹³ Rom. i, 3. ⁹⁴ Deut. xxii, 25-27. ⁹⁵ III Reg. i, 3, 4. ⁹⁶ Luc. i, 34. ⁹⁷ ibid. 35.

(86) Reg. quartus, καὶ διότι.

(87) Editi et Regii primus et quartus, καλέσεις, vocabis. Alii quatuor mss., καλέσουσι, ἡ vocabunt; et ita quoque legitur apud Matthæum i, 23.

(88) Editi et quinque mss., Εἰ γὰρ. At Reg. quartus, Εἰ μὴ γὰρ.

(89) Reg. quartus, ποῖον τό. Nec ita multo post idem codex, πῶς ἡ τοῦ Ἐμμανουήλ προσηγορία; *Quomodo ei nomen Emmanuel datum est?*

(90) Editi, ἀπειρατος. At mss. aliquot, ἀπείρατος. Aliquanto post tres mss., καὶ ἦν νεάνις καλῆ σφόδρα.

ρίου ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου Ἀ
ἐπισκιάσει σοι. Αὕτη ὑπόδικος οὐκ ἔστι τῷ περὶ (91)
καθαρισμοῦ νόμῳ. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ Δευτερο-
νομίῳ, ὅτι Γυνή, ἥτις ἂν σπερματισθῆ, καὶ τέκνη
ἄρσεν, ἀκάθαρτος ἔσται ἐπτὰ ἡμέρας. Αὕτη δὲ
ἐπειδὴ μὴ σπερματισθεῖσα ἐγένετο μήτηρ τοῦ Ἐμ-
μανουὴλ, καθαρὰ καὶ ἁγία καὶ ἀμίαντός ἐστι· καὶ
μετὰ τὸ γενέσθαι μητέρα, ἔτι παρθένος διαμέ-
νουσα (92). Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πρῶτος Ἀδὰμ οὐ τῇ ἐξ
ἀνδρός καὶ γυναικὸς συνόδῳ παρῆλθεν εἰς γένεσιν,
ἀλλ' ἐκ τῆς γῆς ἀνεπλάσθη· καὶ ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ
τὴν ἐκείνου φθορὰν ἀνακαινίζων, ἐν τῇ παρθενικῇ μή-
τρῳ διαπλασθὲν τὸ σῶμα ἔλαβεν· ἵνα ἐν τῷ ὁμοιώ-
ματι γένηται τῷ τῆς ἀμαρτίας διὰ σαρκός. Ὑπὲρ δὲ
τοῦ τὴν παράδοξον ταύτην γέννησιν μὴ πάντῃ ἀπι-
στον ἔχειν τοῖς δυσπαραδέκτως περὶ τὴν θείαν οἰκο-
νομίαν διακειμένοις, ἔκτισέ τινα τῶν ζώων ὁ Δημιουργ-
γὸς δυνάμενα ἀπὸ μόνου τοῦ θήλεος, χωρὶς τῆς τῶν
ἀρρένων ἐπιπλοκῆς, ἀποτίκτειν. Τοιαῦτο γὰρ ἱστοροῦσι περὶ
ζώων πραγματευσά-
μενοι.

202. Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται· πρὶν ἢ γινῶ-
ναι αὐτὸν, ἢ προελέσθαι πονηρὰ, ἐκλέξεται τὸ
ἀγαθόν. Παιδικῇ τροφῇ χρῆται ὁ Ἐμμανουὴλ διὰ
τὴν σάρκα, βουτύρῳ καὶ μέλιτι. Καὶ ὅμως ἐν τῇ τοῦ
νηπίου καταστάσει ὑπάρχων, διὰ τὴν ἐνοικοῦσαν αὐ-
τῷ δύναμιν τῆς ἀγαθότητος, πρὸ τῆς κατὰ τὴν ἡλι-
κίαν τελειώσεως, ἀπειθήσει μὲν πονηρίᾳ, ἐκλέξεται
δὲ τὸ ἀγαθόν. Διότι ἢ μὲν ἡμετέρα φύσις ἴσην ἔχει
τὴν ἐφ' ἑκάτερα ῥοπὴν, καὶ πολλάκις μὲν πρὸς τὸ
πονηρὸν, πολλάκις δὲ καὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀποκλίνει,
ὡς ἐπὶ ζυγοῦ, νῦν μὲν ἐπὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς κα-
ταβρέπούσης (93), νῦν δὲ πάλιν ὑπὸ τοῦ λόγου ἀνελ-
κομένης ἐπὶ τὸ βέλτιον. Ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁ Κύριος οὐ-
τως· ἀλλ' ἢ πρὸς τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ (94) οἰκείωσις εὐ-
θὺς ἐκ πρώτης γενέσεως διαφαίνεται. Τί γὰρ γέγραπ-
ται; "Ὅτι Πρὶν ἢ γινῶναι αὐτὸν ἢ προελέσθαι πο-
νηρὰ, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν. Ἀναδραμῶν δὲ ἐπὶ τὰ
ἐν Γενέσει γεγραμμένα περὶ τοῦ γνωστοῦ καλοῦ καὶ
πονηροῦ, εὐρήσεις ἐκεῖ τὴν πρὸ τῆς ἀμαρτίας κατά-
στασιν τοῦ Ἀδὰμ παραπλησίαν οὖσαν τῇ νῦν ἀνα-
γεγραμμένῃ· ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ ἦν τοῦ πονηροῦ κατὰ
πεῖραν. Διο καὶ ὁ Κύριος ἐν μὲν τῇ παιδικῇ διαθέσει
τὸ ἀκέραιον καὶ ἄτρωτον ἔτι τοῦ Ἀδὰμ ἐμιμήσατο·
ἐν δὲ τῷ ἀθετεῖν τὴν πονηρίαν, τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς
παρανομίαν ἐπληρωθῶσατο (95).

203. Ἀλλ' ἐπάξεέ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐπὶ σέ, καὶ ἐπὶ
τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός σου
ἡμέρας, αἱ οὐπω ἦκασιν, ἀφ' ἧς ἀφείλεν Ἐφραΐμ
ἀπὸ Ἰούδα, τὸν Βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων.

⁹⁸ Lev. xii, 2. ⁹⁹ Gen. ii, 7. ¹ I Cor. xv, 47. ² Rom. viii, 3. ³ Gen. ii, 17; iii, 2 sqq.

(91) Editi, περὶ τοῦ. At in mss. deest articulus.
Haud longe editi, γυνή ἥτις ἐά. At mss. sex, ἥτις
ἂν. Subinde editi, τέκνη ἄρσενα. Veteres sex libri,
ἄρσεν.

(92) Totum illud, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι μητέρα,
ἔτι παρθένος διαμένουσα, in suis duobus Regiis co-
dicibus deesse annotavit Ducæus: sed has voces
additas ex Anglicis fuisse is, quem modo dixi, vir
peritissimus admonuit. Neo dissimulare licet, hæc
ipsa verba, ut in Ducæi codicibus, ita quoque et in

quaquam erat obnoxia. Scriptum est enim in Deute-
ronomio [Levitico]: *Mulier, quæ conceperit semen, et
pepererit masculum, immunda erit septem diebus* ⁹⁸.
Hæc autem, cum acta sit Emmanuelis mater sine
semine, pura sanctaque et intemerata est; imo, pos-
teaquam effecta mater est, adhuc virgo permansit.
Nam, cum primus Adam non ex viri ac feminae con-
gressu editus esset in lucem, sed ex terra conforma-
tus ⁹; etiam novissimus Adam corruptionem illius
instauraturus ¹, formatum in virginali utero corpus
assumpsit: ut in similitudine peccati esset per
carnem ². Sed ne ii, qui ægre admodum incarnatio-
nem divinam admittunt, fidem omnem stupendæ
huic generationi negarent, animalia quædam, quæ
soliis feminae opera citra marium copulam parere
possent, rerum opifex procreavit. Nam animalium
naturam qui consulto perquisiere, talia de vulturibus
memoriæ prodiderunt.

202. VERS. 15, 16. *Butyrum et mel comedet: an-
tequam sciat ipse, aut præeligat mala, eliget bonum.*
Ufitur puerili cibo Emmanuel propter carnem,
nempe butyro et melle. Et tamen, licet in statu
infantili constitutus, per inhabitantem in se virtu-
tem **530** bonitatis, ante maturam perfectamque
ætatem, ut reprobabit nequitiam, ita bonum eliget.
Quare natura nostra habet æqualem ad utrumque
propensionem, et sæpe quidem ad malum, sæpe
vero ad bonum quoque deflectit, quemadmodum
fit in statera, modo demittente se anima ad vitio-
sas turbulentasque affectiones, modo eandem at-
trahente ratione ad melius. At Dominus non item,
sed ea quam cum bono habuit necessitudo statim a
primo ortu apparuit. Quid enim scriptum est? *Ante-
quam sciat ipse, aut præeligat mala, eliget bonum.*
Quod si recurras ad ea quæ in Genesi scripta sunt
de scientia boni et mali ³; illic reperies statum, in
quo positus fuit Adamus ante peccatum, ei statui
qui nunc describitur consimilem esse, siquidem
malum ignorabat utpote illud non expertus. Qua-
propter et Dominus, cum in habitu quidem adhuc
puerili consisteret, id quod in Adamo purum man-
serat et incorruptum, imitatus est: cum vero repro-
bavit nequitiam, violationem legis ex contumacia
partam emendavit.

203. VERS. 17. *Sed, inquit, adducet Deus super
te, et super populum tuum, et super domum patris tui
dies, qui necdum venerunt, ex quo abstulit Ephraim
a Juda, regem Assyriorum.* Sententia hæc signifi-

nostris omnibus desiderari. Et hic observari potest,
quod de vulturibus statim dicitur, hoc idem et a
Basilio hom. 8 in *Hexaem*, dici, et ab Æliano lib.
ii, cap. 46.

(93) Antiqui tres libri, ἀποβρέπούσης. Ibidem
uterque Colb., ἐπὶ τοῦ λόγου.

(94) Editi, αὐτοῦ. At sex mss., αὐτῷ.

(95) Editi et quinque mss., ἐπληρωθῶσατο. Reg.
quartus, ἐπληρωθῶσατο.

care videtur dies postremos, post-passionem Domini, cum Jerusalem obsessa est a Romanis. Etenim post Emmanuelis adventum, inducet Dominus super Achaz, et populum ejus, et domum patris ipsius dies, qui nondum venerunt, ex quo separatus est Ephraim a Juda, abductus ab rege Assyriorum in captivitatem. Defecit autem Ephraim a Juda, diebus Jeroboam filii Nabat, qui, Israele in peccatum impulsus, primus fuit auctor defectionis, dicens: *Non est nobis pars in David, neque hæreditas in filio Jesse* ⁴. Quapropter Ephraim avocavit regem Assyriorum a Juda adversum se: quippe eum habuit contemptui, nec sivit obsidionem Jerusalem valde ab ipso urgeri. Vers. 18, 19. *Et erit in die illa: sibi labit Dominus muscis: quod dominatur parti fluminis Ægypti; et api, quæ est in regione Assyriorum. Et venient et requiescent omnes in convallibus regionis, et in foraminibus petrarum, et in speluncas, et in omnem fissuram, et in omni ligno.* Descendit, inquit populus meus in Ægyptum, illic habitaturus ⁵, atque apud Assyrios vi sunt abducti ⁶. Quare sive quis ex populo in Ægypto sit, sive, apud Assyrios commoretur, prænuntiat eos tempore ortus Emmanuelis esse **531** egressuros, eosdemque cum in Judææ regionem jam redierunt, in nativis et vacantibus receptaculis esse conquieturos. Ait autem muscas in partem fluminis Ægypti dominium habere, et apes in regione Assyriorum versari, ut adversantium exercituum ostendat vilitatem. Musca siquidem animal est, quod originem suam a sterere sumit, infestum hominibus genus, et sordidum: quarum etiam vita molesta est, et mors execrabilis. Tunc parte fluminis Ægypti potentur. Nam Nilus e supernis locis ab Æthiopia ducens originem, modica sui parte qua se in mare exonerat, Ægyptum habet adjacentem: quo in loco quadrupedia omnia, belluæ, reptilia et volatilia pro diis habita

⁴ III Reg. XII, 16. ⁵ Gen. XLVI, 6. ⁶ IV Reg. xv, 29; xvii, 6.

(96) Illud, ἀφ' οὗ, additum est ex nostris sex libris veteribus.

(97) Veteres aliquot libri, ἐν οἴκῳ, in domo. Alii cum editis, ἐν οἴκῳ, in filio.

(98) Typographi, quæ erat eorum diligentia, pro Ἰούδα ediderunt Ἰσραήλ: sed hunc locum ex nostris sex Codicibus restituimus. Vox περιπατήσας, quæ mox sequitur, usque eo displicuit Combefisio, ut ita locutus sit: *monstrum hoc vocis, nullius hic sensus, quidquid effutiat Tilmannus. R. Sch. margine eadem manu, ἀφείλε κινήσας καθ' ἑαυτοῦ διὰ τὴν ἀποστασίαν. Sicque fuerit ἀποστατήσας, sua defectione a Deo: vel etiam a rege Assyriorum, ut est IV Reg. xvii, etc.* Vox περιπατήσας mihi quoque non probatur quidem: sed libens ex Combefisio quæsivissem, cur librarius, si scribi oportere ἀποστατήσας putasset, non ita scripserit. Aut enim ita scribere debuerat: aut certe, ut ita legeretur, in scholio suo monere, nec tamen monuit, nec aliter scripsit, quam reliqui. Nam in nostris sex codicibus, inter quos Combefisianus numeratur, legi περιπατήσας notavimus. Nihil igitur mutandum in contextu censuimus; nec mirum nobis visum est, si malus auctor male et inepte oculus sit. Dicam tamen, vocem περιπατήσας, si metaphorice sumatur pro eo quod est, *contemptui habere*, utcunque tolerari posse.

Ἔοικε τὰς τελευταίας ἡμέρας, μετὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου, ἐκ τῆς τῶν Ῥωμαίων πολιορκίας ἐπελθούσης τῆ Ἱερουσαλήμ, ὁ λόγος αἰνίσσασθαι. Μετὰ γὰρ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Ἐμμανουήλ, ἐπάξει Κύριος ἐπὶ τὸν Ἀχάζ, καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἡμέρας, αἱ οὐπω ἤκασιν ἀφ' οὗ (96) ἀπεμερίσθη τοῦ Ἰούδα, αἰχμάλωτος ἀπαχθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων. Ἀπέστη δὲ Ἐφραὶμ ἀπὸ τοῦ Ἰούδα ἐν ἡμέραις Ἱεροβοάμ υἱοῦ Νάβατ, ὃς ἐξήμαρτε τὸν Ἰσραήλ, ὃς πρῶτος κατήρξε τῆς ἀποστασίας, εἰπὼν· Οὐκ ἔστιν ἡμῖν μέρος ἐν Δαβὶδ, οὐδὲ κληρονομία ἐν οἴῳ (97) Ἰεσσαί. Διὰ τοῦτο ὁ Ἐφραὶμ ἀφείλε τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων ἀπὸ τοῦ Ἰούδα (98) ἐφ' ἑαυτὸν, περιπατήσας, καὶ μὴ ἐάσας ἐπικεῖσθαι σφοδρῶς τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συριεὶ Κύριος μυῖαις· ὁ κυριεύει (99) μέρος ποταμοῦ Αἰγύπτου· καὶ τῇ μελίσση, ἣ ἔστιν ἐν χωρᾷ Ἀσσυρίων. Καὶ ἐλεύσονται καὶ ἀναπαύσονται πάντες ἐν ταῖς φάραγξι τῆς χώρας, καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς πᾶσαν ῥαγάδα, καὶ ἐν παντὶ ξύλῳ. Εἰς Αἴγυπτον, φησὶ, κατέβη ὁ λαὸς μου, παροικῆσαι ἐκεῖ· καὶ εἰς Ἀσσυρίους βίβη ἔχθησαν. Διὰ τοῦτο προφητεύει ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Ἐμμανουήλ, εἴτε ἐν Αἰγύπτῳ τις εἴη, τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, εἴτε ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις, ἐξελεύσεσθαι αὐτοὺς, καὶ ἐν τῇ χωρᾷ τῆς Ἰουδαίας γενομένους ἀναπαύσεσθαι ἐν ταῖς αὐτοφυέσι καὶ σχολαζούσαις καταδύσει. Μυῖαις μέντοι κυριεύειν μέρος ποταμοῦ Αἰγύπτου, καὶ μελίσσης ἐν τῇ χωρᾷ εἶναι τῶν Ἀσσυρίων φησὶ τὸ εὐτελὲς ἐνδεικνύμενος τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων. Μυῖα γὰρ ἔστι ζῶον ἀπὸ κόπρου τὴν γένεσιν ἔχον, ὀχληρὸν τοῖς ἀνθρώποις γένος καὶ μυσαρὸν, ὧν (1) καὶ ἡ ζωὴ ὀχληρὰ, καὶ ὁ θάνατος βδελυκτός. Τότε μέρος κυριεύουσι τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου. Ἀνωθεν γὰρ ἐκ τῶν Αἰθιοπίων ἀρχόμενος ὁ Νεῖλος, περὶ βραχὺ ἑαυτοῦ μέρος, τὸ πρὸς (2) ταῖς

(99) Editi δ κυριεύσει, quod dominabitur. Et ita quoque in editione Romana legitur: sed aliter interpretatus est Nobilius, qui dominabitur. Duo autem vitia in hac interpretatione animadverit optimus harum rerum arbiter Combefisius. Primum est, quod Nobilius ita vertit, quasi ὃς legisset: alterum, quod vocem ὃ ad Dominum falso retulit. Ego facile crediderim hoc ἔλλειπτικῶς dictum fuisse, et collectivum quoddam nomen suppleri oportere, puta, γένος, aut aliud consimile, et ita erit: *Quod genus muscarum dominabitur*, etc. Hoc pacto eadem erit sententia editionis Romanæ, quæ cæterorum librorum, in quibus, teste Nobilio, pro ὃ legitur αἱ, quæ [muscæ]. Nam ad sensum nihil referi, utrum quis dixerit, *quod genus muscarum dominabitur*, an, *quæ muscæ dominabuntur*. Vocula αἱ apud Procopium quidem legitur, et apud Eusebium: sed hic scripsit κυριεύουσι, quæ dominabuntur, ille κυριεύουσι, quæ dominantur. Nostros sex codices, in quibus constanter legitur, ὃ κυριεύει, secuti sumus. Ibidem editi et Colb. primus, μέρος. Alii quinque mss. μέρος.

(1) Editi et Reg. primus, μυσαρὸν ὧν. Alii quinque mss., μυσαρὸν, ὧν.

(2) Veteres nostri libri omnes in cæteris quidem consentiunt cum excusis; sed in illis vox ἔστί deest. Hinc suspicati sumus vocem ἔστί fortasse

ἐκβολαῖς τῆς θαλάσσης, κατοικοῦσαν ἔχει τὴν Αἴγυπτον· ἐν ᾧ τόπῳ πάντα τὰ τετράποδα, καὶ θηρία, καὶ ἕρπετά, καὶ πτηνὰ θεοποιούμενα προσκυνεῖται. Ταύτας οὖν τὰς μυίας, τὸ ἀσθενὲς τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, τῷ συριγμῷ ἑαυτοῦ ἀφανίσει· Κύριος· τρυτέστι, τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀφανίσει (3). Καὶ ἐν χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων τῇ μελίστῃ. Ἔστι δὲ καὶ ἡ μέλισσα μικρὸν ζῶον καὶ ἀσθενὲς, ἀποθνήσκον ἐν ᾧ ἀμόνεται. Ὁμοῦ τε γὰρ ἐνῆκε τὸ κέντρον, καὶ συναπέθανε τῇ πληγῇ· καὶ τὸν μὲν τρωθέντα μικρὸν ἔβλαψεν, ἑαυτὴν δὲ τῆς ζωῆς ἀπεστέρησε. Τοιαύτη (4) τῶν πικρῶν ἀνθρώπων καὶ πνευματομάχων ἡ φύσις, μείζονα κακούντων ἑαυτοὺς διὰ τῆς

204. Καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ξυρήσει Κύριος τῷ ξυρῷ τῷ μεμισθωμένῳ (5) πέραν τοῦ ποταμοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν, καὶ τὸν πώγωνα ἀφελεῖ. Μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ Χριστοῦ, πάσης τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, ὡς (6) μυίας καὶ μελίσσης, τῷ πνεύματι τοῦ στόματος τοῦ Κυρίου διασκεδασθείσης, ἐπισυναχθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐναναπαύσονται ταῖς αὐτοφύεσιν ὑποδοχαῖς, φαραγῆι, καὶ χώραις, καὶ ταῖς ῥαγάσι, καὶ τοῖς τοιούτοις. Τὸ δὲ (7), Ξυρήσει Κύριος ἐν τῷ μεμισθωμένῳ ξυρῷ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν, καὶ τὸν πώγωνα αὐτοῦ ἀφελεῖ· ἔοικεν ὁ λόγος αἰνίσσεσθαι διὰ τοῦ μεμισθωμένου ξυροῦ δύναμιν τινα μισθοφορικὴν, τὴν μέλλουσαν ψιλὴν ἀποδεικνύειν τὴν Ἀσσυρίων βασιλείαν, ἥτις καὶ τὰ ἐνδοξα αὐτῆς περιαιρήσεται· τρυτέστι, τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καὶ τὸν πολὺν καὶ γυδαῖον λαὸν ἐξαφανίσει (8), οὓς τροπικῶς ὁ λόγος τρίχας ποδῶν παρέδωκεν (9). Ἐπειτα μέντοι καὶ αὐτὰ τὰ τιμιώτατα, καὶ τὰ τῆς ἀνδρείας σύμβολα, ἢ πώγωνα (10) προσηγόρευσεν, ὑπὸ τοῦ ξυροῦ τοῦ μεμισθωμένου περιαιρήσεσθαι ἀπειλεῖ. Καὶ τάχα οἱ προσέχοντες τῇ ἱστορίᾳ εὐρήσουσι παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως ταῦτα περὶ τοὺς Ἀσσυρίους γεγενημένα, ἢ ἐπὶ τῆς γεννήσεως γίνεται τοῦ Ἐμμανουήλ. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, θρέψει ἄνθρωπος δά μάλιν βοῶν, καὶ δύο πρόβατα. Καὶ ἔσται ἀπὸ τοῦ πλεῖστον ποιεῖν γάλα, βούτυρον καὶ μέλι φάγεται πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπειδὴν ἡ

⁷ II Thess. II, 8.

delendam esse, et pro ὅ legi debere τὸ πρόσ, etc. Hanc conjecturam non parum adjuvat, quod in Procopii Commentario, quod magna ex parte a nostro sumptum est, ita legatur. Cæterum utro quis modo legerit, non valde laboravimus.

(3) Sic mss. At editi, ἀφανίσει.

(4) Editi, τοιαύτη γάρ. Vocula γάρ in mss. deest. Mox mss. nonnulli, ἀνθρώπων καὶ πνευμάτων.

(5) Ita nostri sex mss. novacula conducta. Editi, ξυρῷ τῷ μεμεθυσμένῳ, novacula inebriata. Hinc patet postremam lectionem perperam Basilio tribui a Nobilio: sed doctissimum hominem, quem libri typis descripti fefellerent, nemo non excusarit. Quod autem hoc ipso in loco annotavit Nobilius, legi μεμεθυσμένῳ in quibusdam libris, id verum esse non negamus. Nam præterquam quod ita legitur

A coluntur. Has igitur muscas, imbecillitatem scilicet adversarii exercitus, delebit Dominus sibilo suo, hoc est, spiritus oris sui interficiet ⁷. Et api in regione Assyriorum. Est quoque apis parvum animal et infirmum, quod ulciscendo moritur. Nam ubi primum immisit aculeum, ex plaga inflictâ interit atque eum quidem qui sauciatus est, paululum lædit, sibi vero ipsa vitam adimit. Ejusmodi est natura amarorum hominum et pugnantium adversus Spiritum: qui nequitia sua sibi ipsis majus damnum afferunt, quam quicunque alii ex eorum iracundia recipiant.

πονηρίας, ἢ ὅσοι ἂν αὐτῶν τῇ ὀργῇ περιτύχωσιν.

B 204. VERS. 20. Et in die illa radet Dominus novacula mercede conducta trans fluvium regis Assyriorum caput, et pilos pedum, et barbam auferet. Post Christi ortum, adversaria omni potestate spiritu oris Domini instar muscæ et apis profligata, introducentur filii Israel, et requiescent in nativis receptaculis, in convallibus, in regionibus, in fissuris, et in ejusmodi locis. Quod autem attinet ad illud: Radet Dominus in novacula mercede conducta regis Assyriorum caput et pilos pedum, et barbam eius auferet; videtur hæc sententia per novaculum mercede conductam, exercitum quemdam indicare mercede conductum, qui regni Assyriorum tenuitatem erat ostensurus, ejusque gloriam ac claritatem ablaturus, hoc est, dissipaturus capillos capitis ejus, multumque et frequentem populum, quos Scriptura tropice tradidit ac docuit pedum pilos esse. Deinde ipsam etiam supellectilem pretiosissimam, ac fortitudinis insignia, quæ barbam appellavit, interminatur per novaculam mercede conductam ademptum iri. Et fortasse qui historiæ student, deprehendent res quæ de Assyriis prænuntiantur, quæque in ortu Emmanuelis evenere, ab exercitu Romano adimpleta fuisse. VERS. 21, 22. Et erit in die illa, nutriet homo vitulam boum, et duas oves. Et erit a copia lactis quam facient, butyrum et mel comedet omnis qui derelictus fuerit in 532 terra Postquam Israel a captivitate liberatus requieverit, rexque qui ei insidiabatur, fuerit ignominia notatus, et a novacula mercede conductâ nudatus: tunc, inquit, tanta fu-

D apud Eusebium et Procopium, Aquilam ipsum hoc quoque modo scripsisse vel de Hexaplis notum est.

(6) Voculam ὡς ex nostris sex mss. addidimus.

(7) Ita libri veteres. Editi, τὰ τε δὲ καὶ. Hic rursus mss., ἐν τῷ μεμισθωμένῳ. Editi, ἐν τῷ μεμεθυσμένῳ.

(8) Editi, ἐξαφανίσει. At mss. aliquot, ἐξαφανίσει.

(9) Ita mss. omnes. Editi, παραδέδωκεν.

(10) Editi et Reg. primus conjuncte, ἀπόγωνα, male. Henricianus Ducæi codex et alii nonnulli duabus vocibus, ἢ πώγωνα, quæ barbam appellavit, bene. Haud longe editi, μεμεθυσμένου. At mss. constanter, μεμισθωμένου. Aliquanto post editi, γενέσεως. A mss. aliquot, γεννήσεως.

tura est in regione ubertas, ut vacca una et oves duæ possessori suo sint suppeditaturæ lactis copiam, ita ut butyri abundantiam ob id habeat, quod omnes terræ illius incolæ butyro nutriendi sint et melle. Fortasse autem magis condecet sensu sublimiore intelligere traditas de animalibus doctrinas. Nam horum verborum loco, Enutriet unusquisque animum laboris tolerantem, et agriculturæ peritum ac studiosum, dixit *vaccam*, animal scilicet, quod agricolationi idoneum est, nosque juvat: atque pro moribus placidis, mansuetisque et liberalibus, *oves* per translationem dixit. Quamobrem, ut ab hoc animali indumenti nobis materia suppetit, ita virtutis amictu optimorum quorumque vita solet exornari. Quoniam igitur nutritur spirituali modo, et adornatur, propterea nutritur vaccam et oves duas. Butyrum et mel appellat ea quæ ad divinam doctrinam introducunt documenta. Quapropter destinantur butyrum et mel ad primum hominis cibum: at ubi his satis enutritus est, ac elementis primis imbutus fuit, tunc superior terrenis effectus, alimenti solidioris ampliorisque et viris digni futurus est pariceps, cum studium suum disciplinis spiritualibus impertiat.

ζῶνος καὶ ἀνδράσι (14) πρεπούσης τροφῆς μεταλήφεται,

205. VERS. 23-25. *Et erit in die illa, omnis locus ubi fuerint mille vineæ, mille siclorum, in desertum erunt, et in spinam. Cum sagitta et arcu ingredientur illuc, quoniam desertum et spina erit omnis terra, et omnis mons aratus arabitur. Non superveniet illuc timor. Erit enim præ solitudine et spina pabulum ovis, et conculcatio bovis. Quantum certe fieri potuit in locis arduis et intellectu difficilibus, explicationem non omnino dissentaneam invenisse nos putamus. Vide igitur, num circa hæc oracula excipere possis ejusmodi sensum, videlicet quod qui erant ex circumcissione, sint mille vineæ siclorum. Vitem namque transtulit ex Ægypto, et ejectis gentibus, plantavit eam⁸; quæ multis fructibus primo allatis, postea neglecta est, quod conversa est in amaritudinem⁹; et destructa est ejus sepes, et facta est in direptionem transeuntibus¹⁰. Hæc itaque vineæ feraces mutatæ sunt in terram desertam et spinis horrentem tum, cum hostilis exercitus vastitate inducta cum innumeris sagittistelisque ipsos*

⁸ Psal. LXXIX, 9. ⁹ Jerem. II 21. ¹⁰ Psal. LXXIX, 13. Isa. V, 5.

(11) Antiqui sex libri, εὐετηρία. Editi, εὐετηρία.

(12) Verborum illorum, ἀντί γὰρ τοῦ εἰπεῖν, etc., hæc, ni fallor, sententia est.: Animum laborum tolerantem, appellat vaccam; mores vero mansuetos vocat oves.

(13) Ita mss. nostri. At editi, ὑπό.

(15) Editi, ἀνδρῶν. At sex mss., ἀνδράσι.

(15) Libri veteres, ἀροτριώμενον. Editi, ἀροτριούμενον.

(16) Vocula μέν addita est ex quatuor codicibus.

ἀνάπαυσις τῷ Ἰσραὴλ ῥυσθέντι ἀπὸ τῆς ἀλχηλωσίας γένηται, ἀτιμωθῆ δὲ ὁ ἐπιβουλεύων αὐτῷ βασιλεὺς, γυμνωθεὶς ὑπὸ τοῦ μεμισθωμένου ξυροῦ τότε, φησὶ, τοσαύτη κατὰ τὴν χώραν εὐετηρία (11) γενήσεται, ὥστε μίαν δάμαλιν καὶ δύο πρόβατα τῷ κεκτημένῳ δαψιλῆς χορηγεῖν τὸ γάλα ὥστε ἔχειν αὐτὸν περιουσίαν βουτύρου, διὰ τὸ πάντα τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς βουτύρῳ καὶ μέλιτι τρέφεσθαι. Τάχα δὲ εὐπρεπέστερον ὑψηλοτέραις ἐννοίαις τὰς περὶ τῶν ζῴων διδακτικῆς ἐκδέχεσθαι. Ἄντι γὰρ τοῦ εἰπεῖν (12), ὅτι θρέψει ἕκαστος τὸ φιλόπονον καὶ γεωργικὸν τῆς ψυχῆς, δάμαλιν εἶπε, τὸ γεωργικὸν καὶ συνεργὸν ἡμῶν ζῶον· καὶ ἀντὶ τοῦ ἡμέρου καὶ ἐπιεικοῦς καὶ εὐμεταδότου ἤθους, πρόβατα τροπικῶς προσηγόρευσε. Διότι, ὡσπερ ἀπὸ (13) τοῦ ζώου τούτου ἡ ὕλη τῆς σκέπης ἡμῶν ὑπάρχει, οὕτως ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἀρετὴν περιβολῆς ἡ ζωὴ τῶν σπουδαίων κατακοσμεῖσθαι πέφυκεν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τρέφεται πνευματικῶς, καὶ κεκόσμηται, διὰ τοῦτο θρέψει δάμαλιν καὶ δύο πρόβατα. Βούτυρον καὶ μέλι τὰ εἰσαγωγικὰ εἰς τὴν θεῖαν διδακτικῆν διδάγματα λέγει. Διότι πρῶτον ἀνθρώπου τροφή βούτυρον καὶ μέλι ἐπινηνότηται· ὅταν δὲ τοῦτοις αὐτάρκως τραφῆ, μετὰ τὸ στοιχειωθῆναι, τότε ὑπερβάς τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, στερεωτέρας καὶ με-

τοῖς πνευματικοῖς μαθήμασιν ἑαυτὸν ἐπιδοῦς.

205. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, πᾶς τόπος οὗ ἂν ὡσι χίλια ἄμπελοι. χιλίων σίκλων, εἰς χέρσον ἔσονται, καὶ εἰς ἄκανθαν. Μετὰ βέλους καὶ τοξεύματος εἰσελεύσονται ἐκεῖ· ὅτι χέρσος καὶ ἄκανθα ἔσται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ πᾶν ὄρος ἀροτριώμενον (15) ἀροτριωθήσεται. Οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐκεῖ φόβος. Ἔσται γὰρ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀκάνθης βύσκημα προβάτου, καὶ καταπάτημα βοός. Ὡς γε ἐν τόποις δυσθεωρήτοις, ἡγούμεθα μὴ πάντῃ ἀπάδουσαν διήγησιν εὐρηκέναι. Ὅρα τοίνυν, εἰ δύνασαι τοιαύτην διάνοιαν περὶ τῶν ῥητῶν ἐκλαβεῖν, ὡς ἄρα μὲν οἱ ἐκ περιτομῆς ἦσαν αἱ χίλια ἄμπελοι χιλίων (16) σίκλων. Ἄμπελον γὰρ ἐξ Αἰγύπτου μετήρε καὶ ἐκβαλῶν ἔθνη, κατεφότευσεν αὐτήν· ἥτις εὐθηνήσασα πρότερον, ὕστερον ἡμελίθη (17) διὰ τὸ στραφῆναι αὐτήν εἰς πικρίαν· καὶ καθηρέθη μὲν αὐτῆς ὁ φραγμὸς, ἐγένετο δὲ εἰς διαρπαγὴν τοῖς παραπορευομένοις. Ἐκεῖναι τοίνυν αἱ ἄμπελοι αἱ πολύφοροι ἐγένοντο εἰς χέρσον καὶ (18) ἀκανθῶνας, ὅτε μετὰ μυρίων βελῶν καὶ τοξευμάτων ὁ πολέμιος αὐτοῖς ἐπῆλθε στρατός, τὴν ἐρημίαν ἐπάγων. Ὅρη δὲ ἀροτριωμένα εἰσιν αἱ εἰς Χριστὸν πεπιστευκυῖαι ψυχαί· πρότερον μὲν ἔρημοι καὶ ἀγεώργητοι· διὰ τοῦτο ἐχέρσευσον καὶ

Statim editi, ἄμπελοι αἱ χιλίαν. At sex mss., ἄμπελοι χιλίων.

(17) In Colb. primo legitur, μετεμελίθη· sed fortasse suspicari quispiam poterit, pro μετεμελίθη legendum esse, μετεβλήθη, *Translata est vinea*, id quod modo dicebatur.

(18) Editi, καὶ εἰς. At sex mss., καί. Nec ita multo infra, ubi in editis legitur, ἡροτριωμένα, in veteribus libris scriptum scriptum, ἀροτιούμενα.

ἠκανθοφόρουν τρὸ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας· ἐπιεδή A
δὲ ἦλθεν εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν, καὶ ἐκά-
λεσε τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ· διὰ τοῦτο
οἱ μὲν ἐν περιτομῇ, ἀπολέσαντες τὸ εὐθαλές, καὶ τὸ
ἔγκαρπον, εἰς χέρσον μετέβαλον. Τὸ δὲ ἀπὸ τῶν
ἔθνῶν σύστημα, ὅπερ ὄρος ὠνόμασται ἀροτριώμενον,
ἀροτριᾶται. ἀπαλλαγὴν πάσης δειλίας καὶ τοῦ ἀπὸ
τῶν πολεμίων φόβου. Ὅρος οὖν, ἡ ὑψωθεῖσα ὑπὸ τῆς
τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ψυχῆ. Ἐπεὶ οὖν ἦλθεν ὁ
Κύριος ἐξεκλάσθη (19) μὲν ὁ Ἰσραήλ, κατεφυτεύθη
δὲ τὰ ἔθνη, ἵνα τῷ ἐκείνων παραπτώματι ἡ σωτηρία
πᾶσιν οἰκονομηθῇ, καὶ ἀδεῶς τοῖς ὄρεσι τούτοις καὶ
πρόβατα καὶ βόες ἐννεμόμενα (20) ἄφθονον τῆν παρ'
ἐαυτῶν ὠφέλειαν παρέχωνται. Δηλονότι πρόβατα οἱ
χρηστότεροι τὰ ἦθη, βόες δὲ οἱ πρὸς τὴν ἐργασίαν
τῶν ἀναγκαίων φιλοπονιώτεροι.

et alacres ad res necessarias efficiendas, per boves designantur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

206. Καὶ εἶτε Κύριος πρὸς μέ· Αάβε σεαυτῷ
τόμον καινοῦ μεγάλου· καὶ γράψον αὐτὸν γρα-
φίδι ἀνθρώπου, τοῦ δξέως προνομῆν ποιῆσαι
σκύλων. Ἡάρεστι γάρ (21). Καὶ μάρτυρας ποιῆ-
σαι πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν καὶ Ζαχα-
ρίαν τὸν υἱὸν Βαραχίου. Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν
προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε, καὶ ἔτεκεν υἱόν.
Καὶ εἶπέ μοι (22) Κύριος· Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐ-
τοῦ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνομέυσον.
Διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ
μητέρα, λήφεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ τὰ
σκύλα Σαμαρείας ἔναντι βασιλέως Ἀσσυρίων.
Δόξει (23) ἕτερον προσταχθεὶς ὁ προφήτης, ἕτερον
πεποιηκέναι. Τί γάρ κοινὸν ἔχει τὸ, Αάβε σεαυτῷ
τόμον καινοῦ μεγάλου, πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον, ὅτι C
καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γασ-
τρὶ ἔλαβεν; Εἴποι ἂν οὖν τις, ὅτι οὐχὶ ἀπόδοσις
ἐστὶ τοῦ προάγοντος τὸ ἐπιφερόμενον, ἀλλὰ ἀπὸ ἰδίας
ἀρχῆς παραδίδεται, ἐκείνου περιγεγραμμένου. Εἰ
γάρ καὶ μὴ ῥόσκειται ὅτι ἔλαβε τόμον τοῦ καινοῦ
καὶ μεγάλου, ἀλλὰ προσυπακούεται, ὅτι ἐποίησε τὸ
προσταταγμένον. Ἀπὸ ἑτέρας δὲ (24) ἀρχῆς νοεῖται
τὸ, Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν
γαστρὶ ἔλαβεν. Εἰ μὲν γάρ ἀντέλεγε τῷ προσταγμάτι
ὁ προφήτης, ἐγράφη ἂν ἡ ἀντιλογία· ὡς ἐπὶ τοῦ
Ἰεζεκιήλ παραιτουμένου τὸ ἐπὶ βολβίτων ἀνθρωπί-
νων (25) ὀπτήθέντα ἐσθίειν τὸν ἄρτον. Ἐκεῖ γὰρ ἀρ-
νεῖται, λέγων. Μηδαμῶς, Κύριε Θεὲ τοῦ οὐρανοῦ,
εἰ ἡ ψυχὴ μου οὐ μεμίανται ἐν ἀκαθαρσίᾳ, οὐδὲ
εἰσελήλυθεν εἰς τὸ στόμα μου πᾶν κρέας βέβη-
λον. Διὰ τοῦτο συνεχωρήθη αὐτῷ ἐν βολβίτοις βοῶν D

¹¹ Luc. II, 34. ¹² I Cor. I, 28. ¹³ Rom. XI, 17. ¹⁴ Ezech. IV, 14. ¹⁵ ibid. 15.

(19) Reg. quartus, ἐξεκλεισθη, *exclusus est Israel*.
Lectio non contemnenda.

(20) Editi et duo mss., ἐννεμόμενα. Alii tres ἐννε-
μόμεναι.

(21) Antiqui tres libri, παρέστη γάρ, *Astilit enim*.
Ibidem editi, μάρτυράς μοι ποιῆσαι. At mss. non-
nulli, μάρτυρας ποιῆσαι. Reg. primus, ποιήσον.

incultæ, idcirco sentes ac pinas ferebant; sed
quia in ruinam et resurrectionem multorum venit ¹¹
et vocavit ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt de-
strueret ¹²: ea de causa qui erant ex circumci-
sione, viriditate et fertilitate amissis in terram in-
cultam **533** degenerarunt. Illa autem multitudo ex
gentibus collecta quæ vocatur aratus mons, jam
formidine omni immunis, et ab hostium timore li-
berata, aratur. Mons igitur animus est per Christi
doctrinam in sublime euectus. Postquam igitur
venit Dominus, gentes fracto Israele insertæ sunt
et plantatæ ¹³, ut eorum lapsu omnibus afferretur
salus, tamque oves quam boves in hisce montibus
tuto pascentes, plurimum ex sese præstarent emo-
lumentum. Qui utique sunt bonis moribus præditi,
significantur ovium nomine; qui vero strenui sunt

B

CAPUT VIII.

206. VERS. 1-4. *Et dixit Dominus ad me: Sume
tibi tomum novi magni; et scribe ipsum stylo homi-
nis, ut velociter direptionem faciat spoliolorum. Adest
enim. Et testes fac fideles homines, Uriam et Zacha-
riam filium Barachiz. Et accessi ad prophetissam,
et in utero concepit, et peperit filium. Et dixit mihi
Dominus: Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter
deprædare. Quia antequam sciat puer vocare patrem
aut matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Sa-
mariz coram rege Assyriorum. Propheta aliud ex-
sequi jussus, aliud videbitur fecisse. Nam illud,
Sume tibi tomum novi magni, quidnam habet com-
mune cum iis quæ subsequuntur: Et accessi ad
prophetissam, et in utero concepit? Possit igitur
dicere quispiam, hanc illationem redditionem non
esse superioris sententiæ: sed ea finita, proferri
illationem a proprio principio pendentem. Licet
enim non addatur sumpsisse tomum novi et magni:
jussa tamen fecisse subauditur. At illud, *Et accessi
ad prophetissam, et in utero concepit*, ex altero peti
principio intelligitur. Etenim si detrectasset impe-
rium propheta, hæc utique contradictio fuisset lit-
teris prodita, uti contigit in Ezechiele, qui panem
suum in fimo humano concoctum comedere recu-
savit. Enimvero illo loco negat se id facturum, di-
cens: *Nequaquam, Domine Deus cæli: si anima
mea non est pelluta in immunditia, neque ingressa
est in eos meum omnis caro impura* ¹⁴. Quamobrem
in stercore bubulo panes suos conficere concessum
ei fuit ¹⁵. Hic autem cum non reperiat negatio,
silentium utique indicat assensionem, etiamsi testa-*

Rursus hoc ipso in loco Reg. quartus, Οὐρίαν ἱερέα,
Uriam sacerdotem.

(22) Ita mss. nonnulli, Deest μοί· in excussis.

(23) Editi, δοκεῖ. At sex mss., δόξει.

(24) Sic mss. Editi vero, ἑτέρας γάρ.

(25) Editi, ἀνθρωπέων. Libri vetores, ἀνθρω-
πίνων.

tus non sit sese imperata exsecutum fuisse; quem-
admodum Osee: *Vade enim, inquit, sume tibi
uxorem fornicationis, et filios fornicationis*¹⁶. Dein
Scriptura ipsum jussa perfecisse testificans, sub-
jungit: *Et abiit, et accepit Gomer filiam Debelaim*¹⁷.
Quin et alibi invenire possimus **534** præcepta
fuisse expresse data, nec tamen testimonio ullo
probari opus, ipsum confectum esse, sed a nobis
illud ex eo intelligi, quod qui mandata excipiebant
parati essent ad obediendum atque proclives, ut in
Ezechiele: *Et tu dormies super latus tuum sini-
strum*¹⁸. Et rursus, *Dormies super latus tuum dex-
trum*¹⁹. Non enim subinde additum est eum dor-
misse super latus dextrum aut sinistrum; sed id
prætermisum silentio est; et tamen a nobis intel-
ligitur prophetæ obedientia. Ad hunc igitur modum
etiam hic respondere possumus ad quæstionem a
nobis agitatam quod non aliud jussus facere, aliud
fecerit; sed mandato illo peracto, de prophetissa
nobis edisserit quæ ex alio pendent principio.

207. Fortasse autem tomus ille novi et magni
figura est adumbratio Novi et magni Testamenti,
stylo hominis descripti, ex eo quod Evangelii verba
sermone humano, qui a multis audiri potest, con-
scripta sint. Quo in tomo scriptum est, ut velociter
fiat direptio spoliiorum: quandoquidem velox et
fulgure omni ocior exstitit Evangelii doctrina, quæ
ad fines orbis terrarum pertingens, hujusque sæculi
principem spolians, eos qui ipsius servituti erant
mancipati eo adduxit, ut Christo obsequerentur.
Direptio autem est spoliiorum distributio quam
curam angelis ceu humani generis providistutoribus
concredidit Deus ad custodiam hominum et salutem.
Eam ob rem scriptum est, ut velociter direptionem
faciat spoliiorum. Adest enim Evangelium, quod eum
qui pridem e cælo expectabatur, præsentem esse
nobis annuntiat. Urias autem, inquit, et Zacharias,
eorum quæ in Evangelio scribuntur, testes sint. Est
autem Urias sacerdos, legem a Moyse promulgatam
sensu allegorico designans; est vero Zacharias
propheta. Viget jam Evangelium, utpote legis et
prophetarum testimonio confirmatum. Cæterum.
Urias, si interpreteris, sonat *Dei illustrationem*:
Zacharias vero, *memoriam Dei*: filius vero Bara-
chiæ, id est, *benedictionis Dei*. Quos tandem fideles
homines ducebat esse testes? Si quis sit a Deo
illustratus, Deique memoriam assiduam servet, hic
ille erit.

208. Ecquid igitur sibi vult illud, *Et accessi ad*

¹⁶ Ose. 1, 2. ¹⁷ ibid. 4. ¹⁸ Ezech. iv, 4. ¹⁹ ibid. 6.

(26) Antiqui sex libri, ποιήσας. Editi, ποιῆσαι.

(27) Editi, ὡς καί. Abest καί a nostris sex codi-
cibus. Ibidem editi, Ἰεζεκιήλ τό. Illud, τό, in no-
stris sex mss. deest.

(28) Uterque Colb., ἢ ἐπί.

(29) Antiqui sex libri, ἀπὸ ἐτέρας. Editi, ἀφ'
ἐτέρας.

A ποιῆσαι τοὺς ἄρτους. Ἐνταῦθα μὲντοι ἐπειδὴ ἀπαγό-
ρευσις οὐκ ἔστιν, ἢ σιωπὴ δηλονότι τὴν συγκατάθεσιν
δείκνυσιν. εἰ δὲ οὐ μεμαρτύρηται ποιήσας (26) τὸ
προσπεταγμένον· ὡςπερ ὁ Ὁσιέ· Βάδιζε γὰρ, φησί.
λάβε σεαυτῷ γυναῖκα πορνείας καὶ τέκνα πορ-
νείας· εἶτα μαρτυρῶν αὐτῷ ὁ λόγος, ὡς πεποιηκότε
τὸ προσπεταγμένον, ἐπιφέρει· Καὶ ἐπορεύθη, καὶ
ἔλαβε τὴν Γομὲρ θυγατέρα Δεβηλαίμ. Ἀλλαχοῦ
δὲ εὐρήσομεν προστάγματα μὲν ἐκφωνηθέντα, τὸ δὲ
ἔργον μὴ μαρτυρούμενον μὲν γεγενῆσθαι, νοούμενον
δὲ παρ' ἡμῶν, διὰ τὸ εὐπειθὲς τῶν ἐπιπεταγμένων,
ὡς (27) ἐπὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ· Καὶ σὺ κοιμηθήσῃ ἐπὶ
τὸ πλευρόν σου τὸ ἀριστερόν· καὶ πάλιν· Κοιμη-
θήσῃ ἐπὶ τὸ πλευρόν σου τὸ δεξιόν. Οὐ γὰρ ἐπ-
ενήνεκται, ὅτι ἐκοιμήθη ἐπὶ τὸ δεξιὸν πλευρόν, ἢ (28)
τὸ ἀριστερόν, ἀλλὰ παρασεσιώπηται· νοεῖται δὲ παρ'
B ἡμῶν ἢ ὑπακοὴ τοῦ προφήτου. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα
δυνατὸν ἀπολογίσασθαι περὶ τοῦ ἐπαπορηθέντος ἡμῖν,
ὅτι οὐχὶ ἕτερον προσταχθεὶς, ἄλλο ἐποίησεν· ἀλλ'
ἐκεῖνο τελέσας, ἀπὸ ἐτέρας (29) ἀρχῆς τὰ περὶ τῆς
προφήτιδος ἡμῖν διαλέγεται.

207. Μήποτε δὲ τύπος ἐστὶν ὁ τοῦ καινοῦ καὶ μεγά-
λου τόμος τῆς Καινῆς καὶ μεγάλης Διαθήκης, γρα-
φίδι ἀνθρώπου γεγραμμένης· διὰ τὸ λέξει ἀνθρω-
πίνῃ καὶ ἀκούεσθαι δυναμένῃ παρὰ τῶν πολλῶν,
γεγράφθαι τοῦ Εὐαγγελίου τὰ ῥήματα. Ἐν ᾧ γέ-
γραπται τὸ ὀξέως προνομῆν ποιῆσαι σκύλων· διό-
τι ταχεῖα γέγονε, καὶ ἀστραπῆς ὀξυτέρα πάσης, ἢ
τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλία, ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς
οἰκουμένης διακνουμένη, καὶ σκυλεύουσα τὸν ἄρ-
χοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ῥρὸς τὴν ὑπακοὴν τοῦ
C Χριστοῦ ἀντιμεθιστώσα τοὺς αἰχμαλωτισθέντας.
Ἡρονομῆ δὲ ἐστὶν ἡ τῶν σκύλων διανομή· ὅπερ τοῖς
ἐπιμεληταῖς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἀγγέλοις δι-
έδωκεν ὁ Θεὸς εἰς φυλακὴν καὶ σωτηρίαν. Διὰ τοῦ-
το γέγραπται (30), ὀξέως προνομῆν ποιῆσαι σκύλων.
Ἡρῆσται γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον· τὸν πάλαι προσδοκώ-
μενον ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτον παρόντα ἡμῖν εὐαγγελί-
ζεται. Μάρτυρες δὲ τῶν γραφομένων ἐν τῷ Εὐαγ-
γελίῳ ἔστωσαν, φησὶν, Οὐρίας καὶ Ζαχαρίας. Ἔστι
δὲ ὁ μὲν Οὐρίας ἱερεὺς, συμβολικῶς χαρακτηρίζων
τὸν διὰ Μωσείως παραδεδομένον νόμον· ὁ δὲ Ζαχα-
ρίας, προφήτης. Μαρτυρούμενον δὲ ὑπὸ τοῦ νόμου
καὶ τῶν προφητῶν συνίσταται τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐρ-
μηνεύεται δὲ ὁ μὲν Οὐρίας, φωτισμὸς Θεοῦ· ὁ δὲ
Ζαχαρίας, μνήμη Θεοῦ· υἱὸς δὲ Βαραχίου, τῆς
D εὐλογίας τῆς τοῦ Θεοῦ. Τίνας οὖν ἔπρεπεν εἶναι
πιστοῦς ἀνθρώπους (31) μάρτυρας; Εἴ τις ἐστὶ πε-
φωτισμένος ἀπὸ Θεοῦ, καὶ μνήμην ἔχων διηνεκῆ
Θεοῦ.

208. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν

(30) Editi, γέγραπται τό. Vocula τό in nostris sex
mss. non invenitur. Mox ambo Colbertini, παρέστη
γάρ.

(31) Sic antiqui libri omnes. Editi, πιστοῦς ἐν
ἀνθρώποις. Aliquanto post mss. nonnulli. εἴ τις
ἔσται.

προφήτιν ; Τουτέστιν, "Ἦγγισα τῷ πνεύματι, καὶ τῇ προγνώσει τῶν ἐσομένων, τῇ προφήτιδι. Κατέλαβον γὰρ καὶ ὄνει ἐπλησίασα τῇ κατανοήσει τῇ προφητικῇ, καὶ εἶδον αὐτῆς τὴν σύλληψιν πόρρωθεν, προενατενίσας τῷ χρίσματι τῆς προφητείας : ὅτι ἔτεκεν υἷόν περὶ οὗ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι Καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνόμευτον. Ταχέως ἐσκόλευσε τὸν ἰσχυρὸν, τὸν φυλάσσοντα ἑαυτοῦ τὰ κτήματα : τοὺς ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας πεπραμένους, καὶ κατεχομένους ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ θανάτου. Ἐσκόλευσε μὲν ἐκεῖνον, προενόμεισε δὲ ταῖς ἰδίαις (32) δυνάμεσι : διαδοὺς τοὺς πιστοὺς πρὸς φυλακὴν καὶ φρουρὰν τοῖς ἀγίοις ἀγγέλοις, περὶ ὧν καὶ αὐτὸς λέγει, ὅτι. Οἱ ἄγγελοι ὑμῶν διαπαντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ ὀξέως προνομεύσας, περὶ οὗ γέγραπται : Ἐναβὰς εἰς ὕψος ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, ἔλαβε δόματα ἐν ἀνθρώποις. Ὅτι δὲ προφήτις ἡ Μαρία, ἥ προσῆλθε κατὰ τὸν προσεγγισμὸν τὸν διὰ τῆς γνώσεως ὁ Ἰσαίας, οὐδεὶς ἀντερεῖ, μεμνημένος αὐτῆς τῶν (33) ῥημάτων, ἃ προφητικῶς ἀπερθέγγετο. Τί γὰρ φησι ; Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ σωτηρὶ μου, ὅτι ἐπέβλαψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ. Ἴδου γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί. Καὶ ὅλοις γε ἐπιστήσας ταῖς ῥήμασιν αὐτῆς, οὐ διστάσεις αὐτὴν εἰπεῖν καὶ προφήτιν. Διότι Πνεῦμα Κυρίου ἐπέληθεν ἐπ' αὐτήν, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπεσκίασεν. Ὅπερ οὖν προσετάχθη γράψαι ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ, πλησίασας τῇ προφήτιδι, γεννηθὲν (34) ἐθεώρησεν. Ἐκεῖ γὰρ εἴρηται : Γράψον γραφίδι ἀνθρώπου, ὀξέως προνομήν ποιῆσαι σκύλων : ἐνταῦθα δὲ, μετὰ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἐν γαστρὶ ἔλαβε, καὶ ἔτεκεν υἷόν, γέγραπται τὸ, Καὶ εἶπε Κύριος : Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνόμευσον. Ὅστε διαφόροις λέξεσι καὶ ἐπινοίαις τὸ αὐτὸ λέγεται : ἐν τῷ, Ἄβει σιαυτῷ τόμον : καὶ ἐν τῷ, Προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν : καὶ οὐδὲν ἀκατάλληλον ἔχει ἡ ἐπαγωγὴ πρὸς τὸ προκείμενον. Οὗτος δὲ καὶ ἔλαβε δύναμιν Δαμασκοῦ, ὁ ἐκ τῆς προφητείας γεγεννημένος, καὶ τὸ σκύλα τῆς Σαμαρείας. Δύναμις Δαμασκοῦ, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύοντες : σκύλα δὲ Σαμαρείας, οἱ ἀπὸ περιτομῆς πεπιστευκότες (35). Διότι Δαμασκὸς μὲν

²⁰ Rom. vii, 14. ²¹ Matth. xviii, 10. ²² Ephes. iv, 8. ²³ Luc. i, 46-48. ²⁴ Luc. i, 35.

(32) Veteres aliquot libri, ταῖς οἰκείαις.

(33) Editi, αὐτῆς τῆς. At mss., αὐτῆς τῶν. Ibidem Colb. primus, προφητικῶς ἀπερθέγγετο.

(34) Recentior Combefisii codex et Reg. secundus cum editis, γεννηθὲν. Alter Combefisii codex et alii tres, γεννηθὲν, Statim editi, ἐκεῖ γὰρ εἴρηται γράψαι. At sex mss., ἐκεῖτε, fortasse pro ἐκεῖσε,

(35) Procopius, ut alia per multa, ita illud, Δύναμις Δαμασκοῦ, etc., a nostro auctore sumpsit. Sed hic locus apud nostrum auctorem sanus est et integer : apud Procopium vero ita depravatus est, ut ex ejus verbis sententia ineptissima efficiatur. Sic enim legitur pag. 127 : Δύναμις δὲ Δαμασκοῦ οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύοντες : σκύλα δὲ Σαμαρείας, οἱ ἐκ περιτομῆς εἶεν ἄπιστοι. id quod ita vertit Curterius : *Significat vero Damasci potentiae nomine, eos, qui de*

A *prophetissam* ? Hoc est, Appropinquavi spiritu, et futurorum prænotione, ad prophetissam. Adveni enim, atque cognitione velut prope accessi; et intentis in antecessum per prophetiae donum oculis, procul conspexi illius conceptum. Vidi, inquam, peperisse filium, de quo dixit Dominus : *Vocabis nomen ipsius, Cito spolia, Velociter deprædare.* Actutum spoliavit fortem, suas ipsius possessiones custodientem, eos scilicet, qui sub peccato erant venundati ²⁰, mortisque vinculis detinebantur. Spoliavit quidem illum : sed prædam quam fecit, virtutibus suis distribuit; quando quidem fideles suos angelis sanctis custodiendos credidit et asservandos: de quibus ipse ait, *Angeli vestri semper vident faciem Patris mei, qui in caelis est* ²¹. Hic est enim, qui cito spolia detraxit, de quo scriptum est: *Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, accepit dona in hominibus* ²². Nemo autem **535** negaturus est Mariam esse prophetissam, ad quam accessit Isaias per cognitionis accessum; si modo ejus verba prophético spiritu prolata revocet in memoriam. Quid enim ait? *Magnificat anima mea Dominum. Et exsultavit spiritus meus in Deo servatore meo; quia respexit ad humilitatem ancillae suae. Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes* ²³. Et certe omnia illius verba si expendas, nequaquam dubitabis quin eam quoque dicat prophetissam, cum Domini Spiritus supervenerit in ipsam, et virtus Altissimi ei obumbraverit ²⁴. Quod igitur scribere jussus est propheta in hoc tomo, simul ut appropinquavit ad prophetissam, id jam factum vidit. **C** Illic siquidem dictum est : *Scribe stylo hominis, ut velociter direptionem faciat spoliiorum*, hic autem, postquam dixit eam in utero concepisse, ac peperisse filium, scriptum est : *Et dixit Dominus: Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter deprædare.* Idem itaque exprimitur diversis verbis ac sententiis, cum dicitur : *Sume tibi tomum*, et, *Accessi ad prophetissam*; illatio isthæc nihil quoque habet cum præcedenti propositione dissentaneum. Hic autem qui natus est ex prophetissa, et virtutem Damasci, et spolia Samariæ cepit. Virtus Damasci ii sunt qui ex gentibus credunt : spolia vero Samariæ, qui ex circumcissione fidem sunt amplexi. Quippe ut Syriæ metropolis Damascus est, ita Israelitarum Sama-

D *gentium numero fidem amplexi sunt; sicut eos per Samariæ spolia, qui ex circumcissione infideles remanserunt.* Sed qui fieri potest, ut, qui ex circumcissione infideles remanserunt, ii dicantur per Samariæ spolia indicari? Quemadmodum enim qui inter gentes in infidelitate perstiterunt, ii Damasci potentiae nomine non significantur : ita qui ex circumcissione infideles remanserunt, eos constat per Samariæ spolia indicari nullo modo posse. Quod autem dico, id, si propositum auctoris declaretur, magis pat. bit. Hoc igitur vult Procopius, Damasci potentiae nomine designari eos, qui relicto gentium errore, fidei essent obtemperaturi : contra, per Samariæ spolia eos significari, qui e Synagoga ad Ecclesiam transirent. Dubium igitur non est, quin pro ἄπιστοι legi oporteat, πιστοί. *Docet non alios per*

ria ²⁵. Cæterum data mandata grestaque fortia ejus qui ex prophetissa natus est, vice nominum ipsi imponuntur a Domino, perinde ut et nomen Jesus eidem Domino aptatum est ob salutem nobis a Deo impertitam : *Vocabis enim, inquit, nomen ejus Jesum; ipsè enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* ²⁶.

269. VERS. 5-8. *Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc : Quia non vult populus hic aquam Siloam, quæ quiete fluit ; sed vult habere Rasin et filium Romeliæ regem super vos : ideo ecce adducit Dominus super vos aquam fluminis fortem et mullam, regem Assyriorum, et gloriam ejus : et ascendet super omnem valem vestram, et ambulabit super omnem murum vestrum, et auferet a Judæa hominem, qui poterit caput levare, aut possit perficere aliquid. Et erunt castra ejus, ut impleant latitudinem regionis tuæ. Quid est quod talia populo minitetur universorum Deus ob aquam Siloam? Qui etiam fit ut nolit populus aquam Siloam. cum historia eam non tradat morbum, aut aliam aliquam noxam utentibus afferre? Deinde quomodo etiam sequitur eum qui aquam Siloam non vult, velle Rasia, et **536** filium Romeliæ? Quæ enim cognatio affinitasque intercedit inter aquam inanimatam, et inter regem imperantem et in subjectos principatum tenentem? Sed tropice intelligendum est nomen Siloam, quod juxta Evangelii doctrinam interpretatur *missum*. Etenim in Joannis Evangelio habetur ejusmodi interpretatio ; *Vade, lava in Siloam quod est missus* ²⁷. Ecquis igitur esi ille *missus*, et quiete *fluens* nisi is, de quo dictum est : *Dominus misit me, et spiritus ejus* ²⁸? Et rursus : *Non contendet, neque clamabit, neque audietur vox ejus in plateis* ²⁹. Itaque qui non recipiunt eum qui missus e cælis est, ii mansuetudine ejus sprete ad se adsciscunt filium Romeliæ, hoc est sermonem qui doctrinam mendacem ac falsam complectitur, et tamen pollicetur eam per divinas Scripturas demonstrari: accersunt quoque Rasin, qui si interpreteris, idem valet ac *sublimis*, qui quoque auditorem ad divinarum Scripturarum fide alienum, effert, inflatque, et a fidei fundamento abducit. Aram siquidem ab interpretibus dicitur *sublimis*. Qui igitur aspernantur firmum sermonem, nec admittunt quod stabile et tranquillum, ac sudum est, imo qui dogmata petita ab iis quæ a fide aliena sunt, cum documentis e divina Scriptura depromptis connectunt, iis isthæc sententia comminatur fore, ut in-*

²⁵ Isa vii, 8, 9. ²⁶ Matth. i, 21. ²⁷ Joan. ix, 7.

Samaritæ spolia significari, quam qui ex circumcissione futuri essent fideles. Verba auctoris nostri velim in contextu legas: quarum ex lectione facile intelligetur Procopii locum eo, quo diximus, modo restituendum esse.

(36) Reg. quartus, Πλήν τὰ πράγματα, *res*.

(37) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἐφ' ὑμᾶς. Hæc verba, quæ non longe leguntur, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ, in nostris sex mss. desunt.

μητρόπολις τῆς Συρίας, Σαμάρεια δὲ τοῦ Ἰσραήλ. Πλήν τὰ προστάγματα (36) καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ ἐκ τῆς προφήτιδος γεννηθέντος, ἀντὶ ὀνομάτων αὐτῶ ἐπιτίθεται παρὰ τοῦ Κυρίου, ὡς καὶ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα παρὰ τὴν σωτηρίαν τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἡμῖν δεδομένην ἐφηρημώθη τῷ Κυρίῳ. Καλέσεις γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν.

209. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσαι μοι ἔτι· Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ, τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν Ῥασὶν, καὶ τὸν υἱὸν Ῥομελίου βασιλέα ἐφ' ὑμῶν (37). διὰ τοῦτο ἀνάγει ἰδοὺ Κύριος ἐφ' ὑμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ πολὺ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ἀναθήσεται ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὑμῶν, καὶ περιπατήσει ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑμῶν, καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἄνθρωπον, ὃς δυνήσεται κεφαλὴν ἄραι, ἢ δυνατὸν συντελέσασθαι τι (38). Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Τίνα ἔχει λόγον, τὸν Θεὸν τῶν ὄλων, ἕνεκεν ὕδατος τοῦ ἐν τῷ Σιλωὰμ, τοιαῦτα ἀπειλεῖν τῷ λαῷ, Πῶς δὲ καὶ οὐ βούλεται (39) ὁ λαὸς τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ, οὔτε νοσοποιὸν ἰστορούμενον, οὔτε ἄλλην τινὰ βλάβην τοῖς χρωμένους παρεχόμενον; Εἶτα καὶ τίς ἡ ἀκολουθία, τὸν μὴ βουλόμενον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ, βούλεσθαι τὸν Ῥασὶν, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ῥομελίου; Τίς γὰρ κοινωνία ὕδατι ἀψύχῳ πρὸς βασιλέα κρατοῦντα καὶ ἄρχοντα τῶν ὑπηκόων; Ἀλλὰ τροπικῶς ἀκουστέον τοῦ Σιλωὰμ, ἑρμηνευομένου κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίαν, ἀπεσταλμένου. Οὕτω γὰρ ἑρμηνεύεται ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ· Ὑπάγε, νίψαι ἐν τῷ Σιλωὰμ, ὃ ἔστιν Ἀπεσταλμένος. Τίς οὖν ὁ ἀπεσταλμένος, καὶ ἀφορητὶ ῥέων, ἢ περὶ οὗ εἴρηται, Κύριος ἀπέστειλέ (40) με, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ; καὶ πάλιν· Οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγάσει, οὐδὲ ἀκουστὴ γενήσεται ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἐν ταῖς πλατείαις. Οἱ τοίνυν μὴ δεχόμενοι τὸν ἐξ οὐρανῶν ἀπεσταλμένον, ὑπερορῶντες μὲν αὐτοῦ (41) τῆς ποσότητος, ἐπισπώμενοι δὲ ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Ῥομελίου, τουτέστι λόγον ψευδοδοξίαν περιέχοντα, ἐπαγγελλόμενον δὲ κατὰ τὰς θείας ἀποδείκνυσθαι Δραφᾶς, καὶ τὸν Ῥασὶν, ὅστις ἑρμηνεύεται μετέωρος, καὶ τὸν ἕξω τῆς κατὰ τὰς θείας Πραφᾶς πίστεως μετεωρίζοντα τὸν ἀκροατὴν, καὶ φουσῶντα, καὶ ἀπάγοντα τῆς κατὰ τὴν πίστιν θεμελιώσεως. Ἀρὰμ γὰρ ὁ μετέωρος ἑρμηνεύεται. Τοὺς οὖν καταφρονητικῶς μὲν ἔχοντας πρὸς τὸν εὐσταθεῖ λόγον, καὶ μὴ καταδεχομένους τὸ σταθερὸν

²⁸ Isa· XLVIII, 16. ²⁹ Isa, XLII, 2: Matth. XII, 19.

(38) Cobl. primus. συντέλεσθαί τι. Reg. itidem secundus, συντελέσεσθαί τι.

(39) Sic libri veteres. Editi, οὐκ ἐβούλετο.

(40) Editi, ἀπέσταλκε. At sex mss. ut in contextu.

(41) Editi, αὐτοῦ. At Reg. quartus, μὲν αὐτοῦ. Nec ita multo post idem codex, Γραφᾶς καὶ τόν. Alii quippe mss. et editi, Γραφᾶς καὶ ὁ, male.

καὶ γαληνὸν καὶ εὐδίων, ἀλλὰ συμπλέκοντας τὰ ἀπὸ τῶν ἔξω τῆς πίστεως τοῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν παρακούσασιν, τούτοις ἀπειλεῖ ὁ λόγος ἐπάξειν τὸ ὕδωρ τὸ πολὺ καὶ ἰσχυρὸν, τὸν βασιλέα Ἀσσυρίων· τούτῃ ἐστι, τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου. Ὅτι γὰρ εἰς τὸν Ἀσσύριον λαμβάνει πολλάκις ἡ Γραφή τὸν ἀντικείμενον, δηλοῦται ἐν τοῖς ἔξῃς τῇ αὐτῇ τούτῳ προφήτῃ· Καὶ ἔσται γὰρ, φησὶν, ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν ἐν τῇ ὄρει Σιών καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ. Ἐν τῇ ἰσχύϊ ποιήσω (42), καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀφελῶ ὄρια ἔθνῶν, καὶ τὴν ἰσχύϊν αὐτῶν προνομεύσω, καὶ σείσω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην καταλελειμμένα ὡς ἄρῳ· καὶ οὐκ ἔστιν (43) ὃς διαφεύξεται με, ἢ ἀντείπη μοι.

210. Τοιοῦτον οὖν καὶ νῦν εἰσὶν λέγειν τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων ὕδωρ (44) ὄντα πολὺ, χειμάρρου τρόπον, βιαίως καὶ ῥαγδαίως παρασύροντος τοὺς προστυγχάνοντας· οὗ οἱ καταξιοθέντες τοὺς πειρασμοὺς ἀβλαβῶς διαβῆνα· λέγουσι· Χειμάρρον διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν, τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον. Καὶ τὸ εὐαγγέλιον δὲ ἐπὶ τῆς παραβολῆς τοῦ αὐτοῦ τούτου ὕδατος μέμνηται, ἐν τῇ παραβαλεῖν τὸν ἀκούσαντα τοὺς λόγους, καὶ μὴ ποιῶντα, ἀνθρώπων ἄνευ θεμελίου οἰκοδομήσαντι τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν· πλημμύρας δὲ γενομένης, φησὶν, οὐκ ἀντέσχεν, ἀλλ' ἐπέσεν ἡ οἰκία, καὶ ἐγένετο τὸ πτώμα τῆς οἰκίας ἐκείνης μέγα. Τοῦτο δὲ τὸ ὕδωρ τὸ πολὺ ἀναθήσεται, φησὶν, ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὑμῶν. Αἱ δὲ φάραγγες κοιλότητές εἰσι τῆς γῆς. Πῶς οὖν οὐχὶ καταβαίνειν τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ ἀναβαίνειν λέγεται; Ὅτι πᾶσα ἡ ἐν ἀνθρώποις κατὰ τὴν ἀμαρτίαν ταπεινώσις ὑψηλοτέρα ἐστὶ τῶν ἀρχιπηγῶν (45) καὶ τῶν οἴκων ἀρχῶν τῆς πονηρίας. Ἐπειδὴν μέντοι παραδοθῶσι ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσι, περιπατήσουσιν ἐπὶ πᾶν τεῖχος τῶν ἀποστατούντων· τούτῃ ἐστι, ἐπὶ πάντα τὰ ὀχυρὰ δόγματα, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ δοκοῦντα ἀσφαλίσματα αὐτῶν εἶναι. Διὰ δὲ τὴν ἀπὸ (46) τοῦ Σιλωὰμ ἀποστασίαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς ὀλεθρίους τῶν βασιλέων πρόσκλησιν· ἀπειλεῖ ὁ λόγος ἀφαιρεθῆσθαι ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας πάντα ἀνθρώπων δυνάμενον ἐπαίρειν τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸν δυνατὸν συντελέσασθαι· τούτῃ ἐστι, τὸν τε ἐν τῇ κατὰ τὸν νοῦν θεωρίᾳ ὑψηλὸν, καὶ τὸν κατὰ τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν δυνατῶς ἐπιτελοῦντα τὰ δόξαντα· ἀλλὰ καὶ καταστρατοπεδεῦσαι τοῦ πλάτους τῆς χώρας τῶν μὴ καταδεχομένων τὸν

A ducatur aqua multa et fortis, rex Assyriorum, hoc est, sæculi hujus princeps. Planum est enim et compertum ex sequentibus ejusdem prophetæ verbis, adversarium sæpe per Assyrium a Scriptura intelligi. Ait enim: *Et erit, cum consummaverit Dominus omnia faciens in monte Sion et in Jerusalem, inducet super mentem magnam principem Assyriorum, et super altitudinem gloriæ oculorum ejus. Dixit enim: In fortitudine faciam, et in sapientia prudentiæ auferam terminos gentium, et fortitudinem earum devastabo. Et commovebo urbes habitatas, et universum orbem comprehendam manu, quasi nidum, et quasi ora derelicta tollam: et non est qui effugiat me, aut contradicat mihi* ³⁰.

ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ, ὡς νοσσιάν, καὶ ὡς 210. Videtur igitur etiam num talem dicere Assyriorum principem, ut sit aqua multa in modum torrentis, vi et impetu quosvis obvios secum arripientis: cujus tentationis qui digni sunt qui trans-eant illæsi, dicunt: *Torrentem pertransivit anima nostra, aquam intolerabilem* ³¹. Quin et Evangelium in parabola hujusistius aquæ commemorat, ubi sermones audientem, sed non facientem, cum homine domum suam sine fundamento ædificante comparat: *Ingruente autem, inquit, inundatione, non restitit, sed cecidit domus, et facta est ruina domus illius magna* ^{32, 33}. Sed multa hæc aqua ascendet, inquit, super omnem vallem vestram. Valles autem concava sunt terræ. Quare igitur non descendere, sed ascendere aqua dicitur? Quia omnis hominum objectio ex peccato orta, primis fontibus et veluti nequitiae **537** scatebris sublimior est. Sed ubi traditi fuerint adversariis potestatibus, ambulabunt super omnem murum eorum qui defecerint, videlicet super omnia fortia dogmata et super omnia, quæ videbantur eorum esse præsidia. Quoniam autem defecerunt a Siloam, et voluntas eorum in pestilentissimos reges tuit propensior, nominatur Scriptura ablatum iri a Judæa hominem omnem, qui caput attollere, et aliquid perficere queat, hoc est, tum eum qui mentis contemplatione sublimis sit; tum eum, qui virtute effectrici statuta fortiter exsequatur; tum eum, qui in latitudine regionis populorum castrametari possit, eorum, qui Siloam non admittunt. Nam, quia latam spatiosamque viam amplexi sunt, digni efficiuntur, qui castra sint adversæ po-

³⁰ Isa. x, 12-14. ³¹ Psal. cxxiii, 5. ^{32, 33} Luc. vi, 49,

(42) Editi, ἐν τῇ ἰσχύϊ μου ποιήσω. Abest μου a nostris sex codicibus. Uterque Colb., ἐν τῇ ἰσχύϊ ποιήσω ὄρη. *In fortitudine faciam montes.*

(43) Nostri sex mss., καὶ οὐκ ἔστιν. Editi, καὶ οὐκ ἔσται.

(44) Nostra editio, ὡς ὕδωρ, Vocula ὡς in mss. non invenitur. Subinde editi, ῥαγδαίως παρασύροντα. At sex mss., παρασύροντος.

(45) Veteres tres libri, τῶν γηίνων, *Sublimior est rebus terrenis*. Aliud codex, τῶν ἀρχηγῶν *principibus*. Hoc videtur scriptor dicere, statum hominis, qui in peccatum lapsus sit, abjectum qui-

dem esse, sed ita tamen, ut quodam modo sublimis sit, si videlicet comparetur cum statu dæmonum, qui totius nequitiae principes sunt et architecti.

(46) Editi, ὀπό. At sex mss., ἀπό. Statim editi et quinque mss., βασιλέων πρόσκλησιν, nec aliter legerat interpres, cum sic verterit: *Et accersiverint pestilentes et perniciosos reges*. Sed cum hæc lectio cum syntaxi componi non possit (scripsis set enim auctor, καὶ τὴν τῶν ὀλεθρίων βασιλέων πρόσκλησιν), eam ob causam ex Colb. secundo pro πρόσκλησιν edendum curavimus, πρόσκλησιν.

testatis, non quod vi ulla coactisint ; sed quod sibi ipsi partem deteriore[m] delegerint. *Quoniam enim non probaverunt Deum habere in notitia : tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt* ³⁴.

211. VERS. 9. *Nobiscum Deus. Cognoscite, gentes, et vincimini : audite usque ad extremum terræ.* Illud, *Nobiscum Deus*, refertur utique ad Servatorem. Sic enim in superioribus vocabatur is, qui natus e Virgine est, Emmanuel scilicet, juxta Hebraicæ linguæ proprietatem : quod si interpreteris, sonat, *Nobiscum Deus* ³⁵. *Cognoscite, gentes, et vincimini.* Crediderim hanc vocem referri ob gaudium eorum, qui cognito Christi adventu crucis virtutem gentibus metuendam esse didicerunt. Eam ob causam, *Cognoscite*, inquit, *gentes, et vincimini*, ut pulchra illa et vobis conducibili victoria victi, ad Christi obedientiam captivi deducamini, atque a lege peccati per Christi servitutem liberemini. Quomodo igitur vincuntur gentes ? Si agnoverint Deum. Adveniente enim luce, tenebræ vincuntur, vinciturque morbus sanitatis accessu. Itaque agnoveritis, gentes, veritatem duntaxat, et illico victoria vobis salutari vincimini. *Audite usque ad extremum terræ.* Quosnam audietis ? Eos qui vobis annuntiant Evangelium. *In omnem enim, inquit, terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* ³⁶. *Fortes, vincimini ; corporeas vires exuite, assumite carnis infirmitatem, ut virtus Dei in infirmitate perficiatur* ³⁷. *Nam, si iterum prævalueritis, iterum* **538** *vincimini.* Si quando in te insurrexerit carnis petulantia, eam in servitutem redigere, debellare, ac spiritui subjicere studeas. VERS. 10. *Et quodcunque consilium inieris, dissipabit Dominus : et verbum quod loquimini non manebit in vobis, quia nobiscum Deus.* Nam perdet sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobat ³⁸. Humanum igitur consilium ille magni consilii angelus ³⁹ irritum facit, atque hominum sermonem Deus Verbum dissipat. Quorum nihil, inquit, manebit in vobis : quia *nobiscum Deus*. Utile autem fuerit gentibus tempore persecutionis, confidenter dicere illud : *Nam si iterum prævalueritis, iterum vincimini.* Qui enim sæpe oppugnarunt Christi Ecclesiam, non raro succubere. Quemadmodum enim flamma accessione materiæ comburendæ magis ac magis attollitur : ita ii qui Ecclesiam evertere conati sunt, semper eam per persecutiones ad majorem gloriam atque potestatem provexerunt.

212. VERS. 11-14. *Sic dicit Dominus : Forti manui non obsequuntur, itineri viæ populi hujus, di-*

³⁴ Rom. I, 28. ³⁵ Matth. I, 23. ³⁶ Psal. xviii, 5. ³⁷ II Cor. xii, 9. ³⁸ Isa. xxix, 14 ; I Cor. I, 19. ³⁹ Isa. ix, 6.

(47) Antiqui sex libri, γενήσεσθε. Editi, γένησθε.
(48) Editi et Reg. primus, μεθ' ὑμῶν. Alii mss., μεθ' ἡμῶν.

Α Σιλῶμ. Διὰ γὰρ τὸ ἐπιδεδωκέναι ἑαυτοὺς τῇ πλατεῖα ὁδοῦ καὶ εὐρυχώρῳ, ἄξιοι γίνονται τοῦ στρατοπέδου εἶναι τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, οὐχὶ πρὸς ἀνάγκην καταδικαζόμενοι, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἐλόμενοι τὴν μερίδα τὴν χεῖρονα. Καθόσον γὰρ οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

211. Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γινώτε, ἔθνη, καὶ ἠττάσθε ἑπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἀναφέρεται τοίνυν ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τὸ, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Οὕτω γὰρ ὠνομάζετο ἐν τοῖς κατόπιν ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γεννώμενος, τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέκτῳ, Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γινώτε, ἔθνη, καὶ ἠττάσθε. Ἐκ περιχαρείας δοκεῖ μοι ἡ φωνὴ ἀναφέρεσθαι τῶν ἐπεγνωκότων μὲν τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, κατανενοηκότων δὲ τὴν δύνάμιν τοῦ σταυροῦ φοβερὰν οὔσαν τοῖς ἔθνεσιν. Διὰ τοῦτο, Γινώτε, φησὶν, ἔθνη, καὶ ἠττάσθε, ἵνα ἠττηθέντες, τὴν καλὴν ἠτταν καὶ συμφέρουσαν ὑμῖν, ἀίχμαλωτισθῆτε εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν δουλείας, ἐλεύθεροι γένησθε (47) τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας. Πῶς οὖν ἠττάται τὰ ἔθνη ; Ἐὰν ἐπιγνῶ τὸν Θεόν. Ἠττάται γὰρ σκότος τῇ τοῦ φωτός παρουσίᾳ καὶ νικάται νόσος τῇ τῆς ὑγείας ἐπιδημίᾳ. Μόνον οὖν γινώτε τὴν ἀλήθειαν, τὰ ἔθνη, καὶ εὐθὺς ἠττηθήσεσθε τὴν σωτήριον ὑμῖν ἠτταν. Ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Τίνων ἐπακούσατε ; Τῶν καταγγελλόντων ὑμῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Εἰς πᾶσαν γὰρ, φησὶ, τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἰσχυρότερος, ἠττάσθε, ἀπόθεσθε τὴν ἰσχὺν τοῦ σώματος, ἀναλάβετε τὴν ἀσθενεῖαν τῆς σαρκός, ἵνα ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειωθῇ. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἠττηθήσεσθε. Ἐὰν σοὶ ποτε ἐπαναστῆ τὸ φρόνημα τῆς σαρκός, σπούδασον αὐτὸ δουλαγωγῆσαι, καὶ καταπαλαῖσαι, καὶ ὑποτάξαι τῷ πνεύματι. Καὶ τὴν ἂν βουλεύσησθε βουλὴν, διασκεδάσει Κύριος : καὶ λόγον ὃν ἂν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμεῖνῃ ἐν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν (48) ὁ Θεός. Διότι ἀπολεῖ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσει. Βουλὴν οὖν ἀνθρωπίνην καταργεῖ ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, καὶ λόγον ἀνθρώπινον ἀθετεῖ ὁ Θεὸς Λόγος. Ὡν οὐδὲν ὑμῖν, φησὶν, οὐ μὴ ἐμμεῖνῃ : διότι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Χρήσιμον δὲ ἐν καιρῷ διωγμοῦ θαρσύνοντας λέγειν τοῖς ἔθνεσι τὸ, Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἠττηθήσεσθε. Πολλάκις γὰρ ἐπαναστάντες τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, πολλάκις κατέπεσον. Ὡσπερ γὰρ οἱ τῇ προσθήκῃ τῆς ὕλης τῆς καιομένης ἐπὶ τὸ μείζον αἴροντες τὴν φλόγα, οὕτως αἰεὶ οἱ καθελεῖν τὴν Ἐκκλησίαν σπουδάσαντες (49), διὰ τῶν διωγμῶν αὐτὴν εἰς μείζονα δόξης προήγαγον καὶ δυνάμειος.

212. Οὕτω λέγει Κύριος : Τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ ἀπειθοῦσι, τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου, λέ-

(49) Uterque Colb., σπουδάζοντες. Haud longe sex mss., εἰς μείζονα. Editi, μείζον.

γοντες· Μήποτε (50) εἶπητε σκληρόν· πᾶν γὰρ ὁ ἐάν εἶπῃ ὁ λαὸς οὗτος, σκληρόν ἐστι· Τὸν δὲ φόβον αὐτοῦ οὐ μὴ φοβηθῆτε, οὐδὲ μὴ παραχθῆτε· Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος· καὶ ἄν (51) ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς ᾖς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα· καὶ οὐχ ὡς λίθου προσκόμματι συναντήσεσθε, οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματι· Μετὰ τὸ εὐαγγελισθῆναι τὸν λόγον περὶ τῆς τοῦ Ἐμμανουὴλ παρουσίας, καὶ οἶονεὶ ἐπὶ τῇ νίκη τῇ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἐκείνην τὴν φωνὴν ἀφεθῆναι, τὸ, Γνωθε, ἔθνη, καὶ ἠττάσθε, μεθ' ἡμῶν (52) ὁ Θεός· τοῦτο ἐπάγει ὁ λόγος, κατακρίνων τὰ ἔθνη, ὅτι· Ἀπειθοῦσι τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ· Χεὶρ δὲ ἰσχυρά, ἡ δύναμις ἡ τῶν ὄντων δημιουργικῆ, ἀφ' ἧς συνέστη πᾶσα ἡ κτίσις τῶν ὀρωμένων, καὶ τῶν ὑπὲρ τὰ ὀρωμένα· Δύο γὰρ εἰσι τρόποι δι' ὧν εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ καὶ ἐπιμέλειαν ἑαυτῶν ἐναχθῆναι (53) δυνάμεθα· ἢ ἐκ τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν διὰ τῶν ὀρωμένων πρὸς τὸν Ποιητὴν ἀναβαίνοντες, ἢ ἐκ τῆς διὰ τοῦ νόμου ἡμῶν δεδομένης (54) διδασκαλίας· Οὗτοι δὲ φαίνονται καὶ τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ ἀπειθοῦντες, τουτέστιν ἐκ τῶν κτισμάτων μὴ ἐναγόμενοι πρὸς τὴν τοῦ ποιήσαντος κατανόησιν, καὶ τῇ πορείᾳ, τουτέστι τῇ ὁδῷ· Ὁδὸς δὲ ἦτοι ὁ Κύριος ὁ εἰπών· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ χεὶρ Θεοῦ, καὶ δεξιὰ· Ἡ δεξιὰ γὰρ σου, φησὶ, Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ· καὶ, Ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἔστερέωσα τὸν οὐρανόν· Οὐκ οὖν κατηγοροῦνται οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς (55) τὸν Κύριον· Ἡ πορείαν λέγει νῦν τὴν ὁδὸν τοῦ βίου τούτου τὴν κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν διατεταγμένην· Ὅτι γὰρ ὁδὸς ἡ διδασκαλία λέγεται, πολλαχόθεν ἐστὶ γνωρίμων, τοῦ Κυρίου τυφλοὺς ὁδηγοὺς τοὺς διδασκάλους τοῦ νόμου προσαγορευόντος· Καὶ, Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυριῶν σου ἐτέρφθην· καὶ, Ἐν τῇ ὁδῷ σου ζήσομαι (56)· καὶ, Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ· Καὶ ἀπαξάπλωσ πλῆρης ἐστὶν ἡ Γραφή, ὁδοιπορίαν τινὰ τὴν διὰ τοῦ νόμου προκοπὴν ἐπὶ τὴν τελείωσιν τῆς ψυχῆς ὀνομάζουσα· Καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγε τῆς ἀπειθείας· Οὐ δέχονται, φησὶ, τὰ προστάγματα τῆς ὁδοῦ, οἷς κέχρηται ὁ λόγος· ἀλλ' ἀπειθοῦσιν αὐτοῖς, τὸ σκληρόν τῶν διατεταγμένων μὴ φέροντες.

213. Ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ ἀνασχόμενοι τῶν τοῦ Κυρίου διδασμάτων, ἔλεγον· Σκληρός ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκοῦειν; Σκληρόν τῷ πόρνῳ τὸ σωφρονεῖν· σκληρόν τῷ μεθύσῳ τὸ ἐγκρατεῦσθαι· σκληρόν τῷ λοιδῶρῳ τὸ εὐλογεῖν· καὶ ὅλως παντὶ τραχὴλῳ ἐλευθεριάζειν ἐπιθυμοῦντι σκληρός ὁ ζυγὸς τοῦ νόμου φαίνεται· Διὰ τοῦτο πολλοί, οἱ ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν φερόμενοι, διὰ τὸ λειῶν καὶ πλατὺ τῆς ὁδοῦ· ὀλίγοι δὲ, οἱ ἐπὶ τὴν βασιλείαν, τὸ τραχὺ καὶ ἐπίπονον τοῦ κατ' ἀρε-

⁴⁰ Rom. i, 20. ⁴¹ Joan. xiv, 6. ⁴² Exod. xv, 6. ⁴³ Isa. xlviii, 13. ⁴⁴ Matth. xv, 14. ⁴⁵ Psal. cxviii, 14.

⁴⁶ Psal. v, 37. ⁴⁷ Psal. i, 1. ⁴⁸ Joan. vi, 61.

(50) Uterque Combef. λέγοντος μήποτε.

(51) Editi, καὶ ἐάν. At sex mss., καὶ Statim sex mss., εἰς ἀγίασμα. Editi, εἰς ἀγιασμόν.

(52) Colb. primus, ἠττάσθε, ὅτι μεθ' ἡμῶν, *Vincimini, quod nobiscum sit Deus.*

(53) Ita mss. omnes. Editi, ἀναχθῆναι.

(54) Veteres aliquot libri, διδομένης. Aliquanto

acentes: Nequando dicatis durum. Quidquid enim loquitur populus iste, durum est. Timorem autem ejus ne timueritis, neque conturbemini. Dominum ipsum sanctificate, et ipse erit timor tuus; et si in ipso confidas, erit tibi in sanctificationem: neque quasi ad lapidis offensionem accedatis, neque quasi ad petrae ruinam. Postquam praedicatum est verbum de Emmanuelis adventu, et quodam modo ob reportatam a gentibus victoriam emissa est vox illa, *Cognoscite, gentes. et vincimini, nobiscum Deus; Scriptura gentes condemnans, subdit illud: Non obsequuntur manui forti.* Manus autem fortis virtus est quarumcunque rerum creatrix, per quam omnis creatura visibilis, et ea quae visibilia transcendunt, constitere. Sunt enim modi duo, quibus possimus adduci ut cognoscamus Deum, suscipiamusque curam nostri ipsorum: si aut cogitationibus naturalibus per visibilia ascendamus ad Conditorem, aut per legis nobis traditae doctrinam. Hi autem videntur etiam forti manui non obsequi, hoc est, per creaturas ad Conditoris notitiam non deduci⁴⁰; neque itineri obsequuntur, hoc est, viae. Haec autem via est utique Dominus ipse, qui dixit: *Ego sum via*⁴¹. Quin et ipse est Dei manus et dextera. Ait enim: *Dextera tua, Domine, glorificata est in fortitudine*⁴². Et, *Ego manu mea firmavi caelum*⁴³. Qui itaque in Dominum non credunt, increpantur. Vel nunc iter appellat hujus vitae viam ex lege nobis praescriptam. Viam enim doctrinam vocari, ex multis locis notum est ac perspectum, cum Dominus legis doctores vocet caecos viae duces⁴⁴. Et, *In via testimoniorum tuorum delectatus sum*⁴⁵; et, *In via tua vivam*⁴⁶; et, *Beati immaculati in via*⁴⁷. Atque uno verbo, Scriptura testimoniis ejusmodi plena est, in quibus eum progressum quo per legem ad animae perfectionem contendimus, iter quoddam appellat. Quin etiam subjunxit contumaciae causam. Non recipiunt, inquit, viae praeccepta, quibus usa Scriptura est, imo eis refragantur, cum asperitatem non perferant mandatorum.

213. Hunc ad modum etiam in Evangelio Judaei doctrinam Domini non ferentes, dicebant: *Durus est hic sermo; quis potest eum audire*⁴⁸? Durum est impudico continentem esse; dura est ebrioso temperantia; durum est maledico benedicere; et in universum omni collo libertatis cupido jugum legis durum videtur. Quapropter multi pereunt ob lenitatem viae et latitudinem: pauci vero ad regnum perveniunt, quippe qui acerbiter laboremque ejus vitae quae ex 539 praescripto virtutis instituitur,

⁴⁵ Isa. xlviii, 13. ⁴⁶ Matth. xv, 14. ⁴⁷ Psal. cxviii, 14.

post sex mss., μὴ ἐναγόμενοι. Editi, μὴ ἀναγόμενοι.

(55) Nostri sex mss., εἰς. Editi, ἐπὶ.

(56) Editi et quinque mss., ζήσομαι. *In via tua vivam; nec aliter editum invenitur apud Procopium. At in Reg. tertio et apud LXX legitur, ζῆσόν με, Vivifica me.*

haudquaquam ferant. Malitia siquidem inescat voluptatis lenitate: virtus vero austeritate disciplinæ et labore vitam eorum qui in ea se exercent, exasperat. *Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras* ⁴⁹. Tradita nobis ad nostras animas perficiendas præcepta, vias duras appellat. Quid asperius quam, ut quis recepta in maxilla plaga, obvertat percussori et alteram ⁵⁰? Quam ut spoliatus nihil repetat ⁵¹? quam ut ad tribunal tractus, tunica etiam se exuat ⁵²? quam ut benedicat maledictis vexatus ⁵³? quid durius quam verbis contumeliosis appetitum obsecrare, neminem odisse, precari pro persequentibus ⁵⁴? Sed durum illud vivendi genus suavem Abrahæ patris nostri sinum pro requie nobis apparat. *Beati enim qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient. Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur* ⁵⁵. Et omnis fere vitæ hujus afflictatio æterna bona conciliat. Quapropter *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua* ⁵⁶. Molestiæ siquidem quæ nunc ob Dei legem accidunt, semen erunt futurorum bonorum. *Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos* ⁵⁷. Itaque non obsequuntur gentes itineri populi, dicentes: *Nequando dicatis durum. Quidquid enim loquitur populus, durum est.* Interroga igitur eos, qui idolis assident, quamobrem non accedant ad prædicationis doctrinam. Certe qui inter ipsos magis sunt ingenui ac sinceri, fatentur se illius austeritatem ferre non posse.

214. Deinde subjungit: *Timorem autem ejus ne timueritis.* Hic autem locus bifariam intelligitur. Etenim dicit gentibus, Hunc timorem nequaquam timete, quem nunc inscienter metuunt, eo quod se in præstantiori vitæ instituto nequaquam exerceant, quasi diceret, Continentiam ne formides: ne metuas fortitudinem: ne pietatem timeas: ne ab ulla perterrearis virtute. Sunt enim cicures virtutes, accessu faciles, suppeditant bona, vitam largiuntur. Aut sermone converso, ad populum ita convertitur: Illi de vobis talia suspicati sunt, vobiscum in legis itinere recusantes conjungi. Vos autem insidias vobis a gentibus paratas ne timueritis: imo Domino in animo versantes, significate ipsum, *Et ipse erit tuus timor.* Hoc maxime ad perfectionem facit, scite

⁴⁹ Psal. xvi, 4. ⁵⁰ Matth. v, 39. ⁵¹ Luc. vi, 30. ⁵² ibid. 5, 6. ⁵³ Psal. cxv, 6. ⁵⁴ ibid.

(57) Antiqui quatuor libri, βίου μή. Abest μή ab editis et ab aliis duobus codicibus.

(58) In quibusdam mss. legitur. Σκληρὰς δέ.

(59) Veteres aliquot libri, ἐπαποδύσασθαι.

(60) Uterque Colb., αἶροντες, tollentes semina. Haud procul sex mss., αἶ... ἐγγινόμενοι θλίψεις. Editi, ἡ... ἐγγινομένη θλίψις.

(61) Ita sex mss. At editi, εἴπωσι. Nec ita multo post Reg. tertius, ἐξέτασσω οὖν τοὺς. Alii quidam mss., ἐξέτασον οὖν τοὺς. Editi, ἐξέτασον οὖν νῦν τοὺς.

(62) Editi, τὸ αὐστηρὸν τοῦ κηρύγματος. Sed illud, τοῦ κηρύγματος, a nostris sex mss. abest; nec exprimi necesse fuit, cum orationis series subaudiendum esse aperte ostendat. Haud longe quatuor

τὴν βίου μή (57) φέροντες. Ἡ μὲν γὰρ κακία δελεάζει τῷ λείψ τῆς ἡδονῆς· ἡ δὲ ἀρετὴ σκληραγωγίαις καὶ πόνοις ἐκτραχύνει τὸν βίον τῶν ἀσκουμένων. Διὰ τοὺς λόγους τῶν χειλέων σου ἐγὼ ἐφύλαξα ὁδοὺς σκληρὰς. Σκληρὰς (58) ὁδοὺς λέγει τὰς ἐπὶ τὸν κατ'αρτισμὸν τῶν ψυχῶν ἡμῶν δεδομένας ἡμῖν ἐντολάς. Τί σκληρότερον τοῦ, λαβόντα πληγὴν κατὰ σιαγόνας, στρέψαι αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην; τοῦ, ἀποστερούμενον, μὴ ἀπαιτεῖν; τοῦ, ἐλκόμενον εἰς δικαστήριον ἐπαποδύεσθαι (59) καὶ τὸν χιτῶνα; λοιδορούμενον εὐλογεῖν; βλασφημούμενον παρακαλεῖν; μηδένα μισεῖν; ὑπὲρ τῶν διωκόντων προσεύχεσθαι; Ἄλλὰ ταῦτα τὰ σκληρὰ τὸν ἀπαλὸν ἡμῖν κόλπον τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ εἰς ἀνάπαυσιν εὐτρεπίζει. Μακάριοι γὰρ οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παραλληθήσονται. Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. Καὶ σχεδὸν πᾶσα ἡ ἐνταῦθα κακοπάθεια πρόξενός ἐστι τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο Πορευόμενοι ἐπορεύοντο, καὶ ἔκλαιον, βάλλοντες (60) τὰ σπέρματα αὐτῶν. Σπέρμα γὰρ ἐστὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν αἱ νῦν διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον ἐγγινόμεναι θλίψεις. Ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, αἶροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. Ἀπειθοῦσι οὖν τὰ ἔθνη τῇ πορείᾳ τοῦ λαοῦ, λέγοντες. Μήποτε εἴπητε (61) σκληρὸν. Πᾶν γὰρ ὃ ἐὰν εἴπη ὁ λαός οὗτος, σκληρὸν ἐστίν. Ἐξέτασον οὖν τοὺς τοῖς εἰδώλοις προσκαθεζομένους, τίνας ἕνεκεν οὐ προσέρχονται τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ κηρύγματος. Ὁμολογοῦσι γὰρ αὐτῶν οἱ εὐγνωμονέστεροι, ὅτι τὸ αὐστηρὸν (62) οὐχ ὑποφέρουσιν.

214. Ἔτα ἐπάγει· Τὸν δὲ φόβον αὐτοῦ μή φοβηθῆτε. Τοῦτο δὲ διχῶς νοεῖται. Καὶ γὰρ τοῖς ἔθνεσι λέγει, Μὴ φοβεῖσθε (63) τὸν φόβον, ὃν νῦν ἀπαιδεύτως φοβοῦνται, μὴ ἐπιδιδόντες ἑαυτοὺς τῇ ἀσκήσει των βελτιόνων· ὡσανεὶ ἔλεγε· Μὴ φοβοῦ τὴν σοφροσύνην· Μὴ φοβοῦ τὴν ἀνδρίαν· μὴ φοβοῦ τὴν εὐσέβειαν (64)· μηδεμίαν τῶν ἀρετῶν φοβηθῆς Ἡμεροὶ εἰσιν, εὐπρόσιτοι, ἀγαθῶν παρεκτικοί, ζωῆς πρόξενοι. Ἡ μεταστρέψας τὸν λόγον, πρὸς τὸν λαὸν ἀποτείνεται· ὅτι ἑκαῖνοι μὲν ταῦτα περὶ ὑμῶν ὑπειλήφασι, τὴν πρὸς ὑμᾶς ἔνωσιν διὰ τῆς τοῦ νόμου πορείας μὴ καταδεχόμενοι. Ὑμεῖς δὲ μὴ φοβηθῆτε τὰς καθ' ὑμῶν ἐπιβουλάς τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ νοήσαντες τὸν Κύριον, ἀγιάσατε αὐτὸν, Καὶ αὐτὸς ἐστὶ σου φόβος. Μέγιστον εἰς τελείωσιν, πεπαιδευμένως

⁵² Matth. v, 40. ⁵³ Luc. vi, 28. ⁵⁴ Matth. v, 44

mss., φόβον αὐτῶν οὐ μή. Reg. primus, φόβον αὐτοῦ οὐ μή. Editi, φόβον αὐτοῦ μή.

(63) Editi et duo mss., φοβεῖσθαι. Alii quatuor, μὴ φοβεῖσθε. Mox editi, τοῦτον τὸν φόβον. Vox, τοῦτον, in mss. non invenitur.

(64) Uterque Colb. et Reg. secundus, τὴν εὐγένειαν, ne timeas nobilitatem, inepte. Aliquanto post sex mss., ἀγαθῶν παρεκτικοί. Editi vero, παρεκτικοί. Verbum ἀποτείνεσθαι, quod mox sequitur, fore quidem sumitur pro eo quod est, *invehi in aliquem*: sed hic videtur simpliciter usurpari pro eo quod et *alloqui, convertere sermonem ad aliquem*, cum ea quæ hoc loco leguntur, potius verba sint alloquentis, quam objurgantis.

φοβεῖσθαι, καὶ μὴ πάντα καταπτῆσαι, μηδὲ φοφο-
δεῖς εἶναι, τὰ ἀδεᾶ δεδοικότας (65). Καταγινώσκει
γὰρ τῶν τοιούτων ὁ ψαλμὸς, λέγων· Ἐκεῖ φοβηθή-
σονται φόβῳ, οὗ οὐκ ἦν φόβος. Κύριον οὖν ἀγία-
σον, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος. Ἐκείνου τὴν
παρουσίαν ἐκδέχου, ἐκείνου φοβοῦ τὸ κριτήριον.
Φοβερός δ' ἀποδιδούς ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ·
φοβερός δ' ἐν φωνῇ σάλπιγγος μετὰ (66) ἀγίων ἀγ-
γέλων ἐπιδημεῖν μέλλων ἐξ οὐρανῶν· φοβερός οὗ ἡ
ἀπόφασις κόλασις αἰώνια. Ἐὰν οὖν ἦς πεποιθὼς
ἐπὶ Κύριον, οὐ συναντήσεις (67) αὐτῷ ὡς λίθου
προσκόμματι, οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματι. Σαφῶς ὁ
λόγος εἰς τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν προσ-
καλεῖται πίστιν. Περὶ τούτου γὰρ εἴρηται, ὅτι Ἰδοὺ
τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν
σκανδάλου. Οἱ τυφχοὶ, καὶ μὴ δυνάμενοι τὰ ἐν ποσὶ
καθορᾶν, προσπαλοῦσι τινὲς λίθοις, καὶ οἱ μὴ ἠσφα-
λισμένοι τὰς βάσεις, περιολισθαίνουσι ταῖς πέτραις.
Ὁ τολμῶν μηδεμίαν ἐπιμέλειαν τοῦ διορατικοῦ τῆς
ψυχῆς ποιησάμενος, μηδὲ διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν
Γραφῶν γνωρίσας τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν, περι-
πταλεῖ τῷ κηρύγματι τοῦ Εὐαγγελίου· καὶ ὁ κατὰ
τὴν πίστιν εὐπερίτρεπτος σκανδαλίζεται ἐν τῇ πέ-
τρᾳ, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός. Σὺ δὲ, φησὶν, ὁ λαός, ἐὰν
ἦς πεποιθὼς, καὶ τελείᾳ τῇ πίστει ἐρηρυσμένος ἐπὶ
τὸν Κύριον· οὐχ ὡς λίθου προσκόμματι τῷ περὶ αὐ-
τοῦ λόγῳ συναντήσῃ, οὐδὲ περισφαλῆσῃ αὐτῷ,
ὡς πέτρας πτώματι. Τάχα δὲ πρόσκομμά ἐστιν
Ἑλλησι, τοῖς τὴν σοφίαν ζητοῦσιν, ἡ μωρία τοῦ
κηρύγματος· καὶ πέτρα ἐστὶ σκανδάλου τοῖς Ἰου-
δαίοις, τοῖς τὰ σημεῖα αἰτοῦσι. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ
Παῦλος τὸ κήρυγμα εἶναι Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, C
ἔθνεσι δὲ μωρίαν. Τοῖς δὲ πεποιθόσιν ἐπὶ τὸν Κύ-
ριον, καὶ μὴ ἀποδείξαι λογικαῖς ὑποβάλλουσι τοῦ
κηρύγματος τὴν ἀπλότητα, μήτε διὰ σημείων ἐκ-
πειράζουσι τὴν ἀλήθειαν, Χριστός ἐστι Θεοῦ δύνα-
μις, καὶ Θεοῦ σοφία.

215. Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι
τὸν νόμον, τοῦ μὴ μαθεῖν (68). Καὶ ἐρεῖ. Μενῶ
τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ'
αὐτῷ. Ἐπὶ (69) τῆς ἀκολουθίας τῶν προαγόντων ὁ
λόγος ἤρτηται. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψε-
ται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα
αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον,
Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Καὶ πάλιν ὑποβάς λέγει· Μεθ'

⁶⁸ Psal. xiii, 5. ⁶⁹ Matth. xvi, 27. ⁶⁰ Matth. xxiv, 31. ⁶¹ Matth. xxv, 46. ⁶² Rom. ix, 33. ⁶³ I Cor. x, 4. ⁶⁴ I Cor. i, 23. ⁶⁵ Isa. vii, 14; Matth. i, 23.

(65) Antiqui tres libri, ἀδεᾶ δεδοικότας. Nec ita D
multo post iidem illi tres mss., φορηθήσονται
φόσον.

(66) Editi, μετὰ τῶν. At sex mss., μετά.

(67) Veteres quatuor libri, οὐ συναντήσῃς.

(68) Illa, Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι
τον νόμον, τοῦ μὴ μαθεῖν, in editione Romana sic
vertuntur: *Tunc manifesti erunt, qui signantur, ut
non discant legem.* Nec aliter hæc verba, ut Nobilius
monet. interpretatus est Hieronymus. Imo etiam,
si ei habenda est fides, ostendunt Basilius et Cy-
rillus hunc Isaiæ locum ita verti oportere. Sed ea
iu re viro doctissimo assentiri non queo. Equidem
vocem σφραγιζόμενοι sumi posse vel *active* vel pas-

ac perite formidare, neque omnia metuere, neque
ad omnem strepitum consternari, non timenda
timentes. Tales enim damnat psalmus his verbis,
Illic trepidabunt timore ubi non erat timor ⁶⁷. Domi-
num igitur sanctifica, *Et ipse erit timor tuus.* Præsto-
lare illius adventum, illius formida iudicium **540**.
Terribilis est qui unicuique reddet juxta opera
ipsius ⁶⁹; metuendus ille, qui in voce tubæ eum an-
gelis sanctis e cœlis venturus est ⁶⁰; tremendus ille,
eius iudicium supplicium æternum est ⁶¹. *Si igitur
confidas in Domino, non ad eum quasi ad lapidis
offensionem accedes, neque quasi ad petræ ruinam.*
Sententia hæc perspicue adhortatur ad amplecten-
dam fidem in Dominum nostrum Jesum. De eo enim
dictum est: *Ecce pono in Sion lapidem offensionis,
et petram scandali* ⁶². Qui cæci sunt, et ea quæ ante
pedes sunt posita, videre non possunt, offendunt ad
lapides; et ii, quorum plantæ non sunt solidatæ, in
petras incurrentes prolabuntur. Itaque qui animi
vim videndi omnino neglexit, nec Domini agnovit
adventum per Scripturarum scientiam, ad Evangelii
prædicationem offendit; sed et qui in fide facile
subverti potest, in petra, quæ est Christus ⁶³, scan-
dalum patitur. Tu autem, inquit, popule, si habeas
fiduciam, atque per fidem integram innitare in
Domino; habito de eo sermoni non quasi lapidis
offensionem occures; neque in ipsum veluti in petræ
ruinam impinges. Fortasse autem prædicationis
stultitia gentibus sapientiam quærentibus est of-
fendiculum; Judæis vero signa quærentibus petra
est scandali. Eam ob causam Paulus dicebat præ-
dicationem Judæis quidem esse scandalum, genti-
bus vero stultitiam ⁶⁴. Sed qui confidunt in Domi-
no, nec logicis demonstrationibus subjiciunt præ-
dicationis simplicitatem, neque per signa capiunt
veritatis experimentum, iis Christus est Dei virtus
et Dei sapientia.

215. VERS. 16, 17. *Tum manifesti erunt qui obsi-
gnant legem, ne discant. Et dicet: Exspectabo Deum
qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confidam in eo.*
Sermo ex serie eorum quæ præcessere dependet.
*Ecce, virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vo-
cabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpreta-
tatum, Nobiscum Deus* ⁶⁵. Et infra rursus ait: *Nobis-
cum Deus: cognoscite, gentes, et vincimini.* Deinde
orationem ad eos convertit, qui legem ab Emma-

sive non negaverim, qui signantur, aut qui signant:
sed, nisi valde fallor, ita disponuntur prophætæ
verba, ut sensus patiendi omnino excludi videatur.
Nam, ut significatio passiva admitti posset, *qui
signantur, ut non discant legem*, Græca eo ordine
legi deberent. Τότε φανεροὶ ἔσονται καὶ σφραγιζόμενοι,
τοῦ μὴ μαθεῖν τὸν νόμον. Arbitror igitur has duas vo-
ces, σφραγιζόμενοι et νόμον, ut in Græco exemplari,
ita in Latina interpretatione conjungendas esse,
hoc modo: *Tunc manifesti erunt, qui obsignant le-
gem, ut ne discant [eam.]*

(69) Editi, ἔσομαι ἐπ' αὐτοῦ. Ἐτι. At sex mss. ut
in contextu. Mox iidem illi sex mss., καὶ καλέσουσι.
Editi, καὶ καλέσεις.

nuele annuntiatam non excipiunt, imo laborem difficultatemque mandatorum illius declinant. *Tunc, inquit, manifesti erunt, qui obsignant legem, ne discant.* Sermone enim doctrinae apud omnes disseminato, nonnulli corda sua emendant ad recipienda documenta, et sunt veluti terra ferax et fecunda, quippe qui amplectantur sermonem, et radicibus altius actis, eum a spinis suffocari non sinant, neque ipsum incustoditum habeant, adeo ut facile queat a diabolo diripi, sed tricesimum et sexagesimum, et centesimum fructum ferant⁶⁶: contra, sunt qui prorsus animum suum occludunt, ut ne excipiant sermonem, imo quasi colligant se atque obsignant, ne veritatis sermo ingrediatur. Hi autem dicuntur obsignari, qui in seipsis formam adversarii ac speciem exprimentes, in seipsis nolunt Christum formari⁶⁷, quique imagine caelestis vitiosa, in sola terreni imagine oblectantur⁶⁸. Est autem lex obsignata obscuritate, et propterea quod a quibuslibet facile **541** non potest capi: quippe quia necessario studium legis exercitatioque requiritur. Quisquis igitur animum suum non adjungit ad meditationem, nec ignorantiae vinculum solvere cupit, is legem obsignare dicitur: qui futurus est manifestus in revelationis die. Manifesti enim erunt qui obsignant legem, ne discant. Quomodo ergo obsignant legem Judaei, de quibus dictum est: Tulistis claves et neque ipsi introitis, et eos qui possunt introire prohibetis⁶⁹? Obsignat, ut ne discat, is qui grammaticae observationis simulatione et nomine mysteria intus recondita non detegit. Et quid dicat, considera: num scilicet sint aperte voces Judaicae: *Exspectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob.* Dicunt haec Judaei: Non credo in Deum; non admitto Emmanuelem: tametsi nunc pro derelicto habeor, aliquando tamen visitationem Dei exspectabo qui avertit faciem suam a domo Jacob.

Οὐ πιστεύω εἰς τὸν Θεόν· οὐ δέχομαι τὸν Ἐμμανουήλ· εἰ καὶ νῦν ἐγκαταλέλειμμαι, ἀλλὰ μενῶ ποτε τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀποστρέψαντος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ.

216. VERS. 18. *Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus. Et erunt signa et portenta in domo Jacob, a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion.* Posteaquam objurgati sunt inobsequentes, tum demum Dominus ipse in propria persona loquitur. Illi igitur, inquit, sorti manui et itineri viae populi hujus non obtemperant; sed Dominum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, praestolari se simulant. Ego autem eos qui in me credunt, seu recens regeneratos, vetere homine exuto et novo induto⁷⁰, quasi pueros modo genitos⁷¹, tenellos moribus et mali expertes, ac tandem a primis Scripturarum elementis seu a lacte submotos, atque ad perfectiorem my-

ἡμῶν ὁ Θεός· γινῶτε, ἔθνη, καὶ ἠττάσθε. Εἶτα πρὸς τοὺς μὴ καταδεχομένους τὸ καταγγελλόμενον παρὰ τοῦ Ἐμμανουήλ, ἀλλὰ τὸ ἐπίπονον τῶν παρ' αὐτοῦ διατεταγμένων ἐκκλίνοντας ἀποτείνει τὸν λόγον. Τότε, φησὶ, φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι τὸν νόμον, τοῦ μὴ μαθεῖν. Τοῦ γὰρ λόγου τῆς διδασκαλίας κατασπειρομένου εἰς πάντας, οἱ μὲν ἀνορθοῦσιν ἑαυτῶν τὰς καρδίας εἰς ὑποδοχὴν τῶν διδαγμάτων· καὶ εἰσὶν ὡσπερ γῆ εὐκαρπός. οἱ δεχόμενοι τὸν λόγον, καὶ εἰς βάθος ῥιζοῦντες, καὶ μὴ καταπνίγοντες ὑπὸ ἀκανθῶν, μήτε ἀφύλακτον ἔχοντες, ὡς εὐδιάρπαστον εἶναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ καρποφοροῦντες ἐν τριάκοντα καὶ ἐξήκοντα καὶ ἑκατόν. εἰσὶ δὲ καὶ οἱ πάντῃ ἀπικλείοντες ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ μὴ παραδέξασθαι τὸν λόγον, ἀλλ' οἶονεὶ ἀποδεδουλοῦντες ἑαυτοὺς καὶ σφραγιζόμενοι ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐπεισελθεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Σφραγιζέσθαι δὲ λέγονται (70) οἱ τῇ μορφῇ τοῦ ἀντικειμένου ἑαυτοὺς ὁμοιώσαντες, καὶ μὴ καταδεχόμενοι ἐν αὐτοῖς μορφωθῆναι Χριστόν, οἱ παραχαράξαντες τὴν εἰκόνα τοῦ ἰπουρανίου, καὶ μόνῃ χαίροντες τῇ εἰκόνι τοῦ χροῖκοῦ. Ἐσφράγισται δὲ ὁ νόμος ἀσαφείᾳ καὶ τῷ (71) μὴ εὐληπτος εἶναι τοῖς τυχοῦσι, διὰ τὴν ἀναγκαίως ἐπιζητουμένην τοῦ νόμου γυμνασίαν. Ὁ τοίνυν μὴ ἐπιδιδούς ἑαυτὸν τῇ μελέτῃ, μηδὲ λύειν τὸν τῆς ἀγνοίας δεσμὸν ἐπιθυμῶν, σφραγίζει τὸν νόμον λέγεται, ὅς φανερωθήσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀποκαλύψεως. Φανεροὶ γὰρ ἔσονται οἱ σφραγιζόντες τὸν νόμον, τοῦ μὴ μαθεῖν. Πῶς οὖν σφραγίζουσι τὸν νόμον οἱ Ἰουδαῖοι, περὶ ὧν εἴρηται, ὅτι Ἴρατε τὰς κλεῖς, καὶ οὔτε αὐτοὶ εἰσέρχεσθε, καὶ τοὺς δυναμένους εἰσελθεῖν κωλύετε; Σφραγίζει, τοῦ μὴ μαθεῖν, ὁ ἐπὶ (72) προφάσει δὴ τῆς κατὰ τὸ γράμμα τηρήσεως μὴ ἀποκαλύπτων τὰ ἐν τῷ βάθει μυστήρια. Καὶ τί λέγει, σκόπει, εἰ μὴ ἄντικρυς Ἰουδαϊκαὶ αἱ φωναί. Μενῶ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ. Ταῦτα λέγουσιν Ἰουδαῖοι· εἰ καὶ νῦν ἐγκαταλέλειμμαι, ἀλλὰ μενῶ ποτε τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀποστρέψαντος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ.

216. Ἴδου ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Καὶ ἔσται σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰακώβ, παρὰ Κυρίου Sabaoth (73), ὅς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. Μετὰ τὸ ἐλεγχθῆναι τοὺς ἀπειθοῦντας, τότε λοιπὸν αὐτὸς ὁ Κύριος ἀπὸ τοῦ ἰδίου προσώπου διαλέγεται. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, φησὶν, ἀπειθοῦσι τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ, καὶ τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου· καὶ προσποιοῦνται ἀναμένειν τὸν Κυρίον τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ. Ἐγὼ δὲ τοὺς εἰς ἐμὲ πεπιστευκότας, ἄρτι ἀναγεννηθέντας, ἐν τῷ ἀποθέσθαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον καὶ ἀναλαβεῖν τὸν νέον, οἶονεὶ παῖδας ἄρτιγενεῖς, ἀπαλοὺς τὸν τρόπον καὶ ἀπειροκάκους, καὶ ἀπογεγα-

⁶⁶ Marc. iv, 8. ⁶⁷ Gal. iv, 19. ⁶⁸ I Cor. 15, 49. ⁶⁹ Luc. xi, 52. ⁷⁰ Coloss. iii, 9. ⁷¹ I Petr. ii, 2.

(70) Editi et recentior Combefisii codex, λέγομεν. Alter Combefisii codex et ulii quatuor ut in contextu.

(71) Veteres aliquot libri, τῷ. Editi et Reg. quartus, τό.

(72) Uterque Colb. et Reg. secundus. ὁ ἐπὶ. Deest ὁ in aliis mss. et in vulgatis.

(73) Veteres aliquot libri, παρὰ Κυρίου Θεοῦ, a Domino Deo.

λακτισμένους λοιπὸν ἀπὸ τῶν εἰσαγωγικῶν λόγων καὶ ἐπὶ τὴν τελειότεραν τροφήν τῶν μυστηρίων χωροῦντας, τούτους προσλαβόμενος, καὶ θάλπων τῷ κόλπῳ τῆς εὐσπλαγχνίας, προσάγω τῷ Πατρὶ. Δι' ἐμοῦ γὰρ ἡ ὁδὸς τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιγνώσεως. Ὅτι δὲ (74) ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἰσιν οἱ λόγοι, οὐδεὶς ἀντερεῖ τῶν μεμνημένων τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς. Ἐπρεπε γὰρ, φησὶ, δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγάγοντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας διὰ παθημάτων τελειῶσαι. Ὁ τε γὰρ ἀγιάζων, φησὶ, καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι (75), ἐξ ἑνὸς πάντες. Δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς καλεῖν ἀδελφοὺς, λέγων· Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· καὶ Θεός.

217. Καὶ ἔσται, φησὶ, σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰακώβ. Παρὰ τούτων τῶν παιδίων τῶν ἀναγεννηθέντων ὑπὸ Χριστοῦ δυνατὰ σημεῖα, καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰακώβ (76) ἐπιτελεσθήσεται. Χαϊδία ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, τῇ κακίᾳ νηπιῶντες· οἱ πρῶτον μὲν γλώσσαις λαλοῦντες, ἰδιῶται ἄνθρωποι καὶ Γαλιλαῖοι, πᾶσι φανεράν ἐποίησαν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Πνεύματος, καὶ τὴν γενομένην ἐπ' αὐτοὺς τῶν χαρισμάτων διαίρεσιν, καὶ τὸν μερισμὸν τῶν γλωσσῶν. Ἐπειτα γνωστὸν σημεῖον, ὃ ἐπὶ τῇ ὠραίᾳ πύλῃ καθεζόμενος χλωδός, παρὰ Πέτρου καὶ Ἰωάννου, διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, ἀρτίπους γενόμενος, στερεωθεισῶν αὐτῷ (77) τῶν βάσεων. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐπληρώθη ἡ παλαιὰ προφητεία, ὅτι Τότε ἀλείται, ὡς ἔλαφος, ὁ χλωδός. Σημεῖον ἦν ἡ Δορκὰς, ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένη. Σημεῖον ἦν αἱ σιδηραὶ πύλαι τῆς φυλακῆς, αὐτομάτως ὑπανοιγόμεναι τῇ ἐξόδῳ τοῦ Πέτρου· τὰ δεσμὰ λυόμενα· καὶ ὅσα ἄλλα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο εἰς φανέρωσιν τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς. Ταῦτα δὲ πάντα τὰ σημεῖα καὶ τέρατα παρὰ (78) Θεοῦ ἔστι Σαβαώθ, ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. Θεὸν Σαβαώθ τὸν Θεὸν τῶν στρατιῶν νοεῖν προσῆκε. Τίς δὲ ἄλλος τῶν στρατιῶν Κύριος, ἢ ὁ λεγόμενος ἀρχιστράτηγος (79) τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, παρ' οὗ δέδοται τὰ σημεῖα τοῖς παιδίοις· Ὅτι δὲ παιδία οἱ εἰς Χριστὸν πεπιστευκότες, δῆλον μὲν καὶ ἐκ τοῦ εἰρηκέναι τὸν Κύριον περὶ τῶν αἰνούντων αὐτὸν, καὶ λεγόντων, Ὡσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις, πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοὺς εἰπόντας αὐτῷ· Οὐκ ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν; Ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. Νηπίους γὰρ ἐκεῖ εἶπε τοὺς τέμνοντας τὰ βῆλα τῶν φοινίκων καὶ τὰ ἱμάτια στρωννύοντας ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τοὺς κράζοντας καὶ δο-

Asteriorum escam pergentes, assumo, calefacioque in misericordiae sinu, et Patri offero. Per me enim ad ipsum cognoscendum expedita via est. Hæc autem verba in Christi persona pronuntiari, nemo negaverit, qui meminerit Epistolæ ad Hebræos: *Decebat enim, inquit, eum, propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare. Qui enim, inquit, sanctificat et qui sanctificantur, ex uno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. Et iterum: Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus* 72.

άλιν· Ἴδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. 217. *Et erunt, inquit, signa et portenta in domo Jacob.* Ab hisce pueris a Christo regeneratis fortia signa et portenta in domo Jacob edentur. Infantes erant apostoli, utpote malitia pueri 73; qui primum quidem linguis loquentes, homines scilicet idiotæ et Galilæi, tamen Spiritus sancti adventum omnibus manifestum reddiderunt; atque donorum divisionem, linguarumque partitionem concessam sibi fuisse ostenderunt 74. Adhæc dilucidum et notum signum est claudus ille, qui ad Speciosam portam sedens, per invocationem nominis Christi a Petro et Joanne perfectam pedum sanitatem obtinuit, firmatis ipsius 542 plantis ac roboratis 75. In quo signo completa est vetus illa propheta: *Tunc saliet, ut cervus, claudus* 76. Signum erat Dorcas, a mortuis excitata 77. Signum fuere ferreæ carceris portæ 78, ex se ipsis in Petri egressu adaperatæ, vincula soluta, et quæcunque alia, quæ ab apostolis gesta sunt ad declarandam Unigeniti divinitatem. Hæc autem signa ac prodigia omnia facta sunt a Deo Sabaoth, qui habitat in monte Sion. Par fuerit Deum Sabaoth Deum intelligere exercituum. Quis autem alius exercituum Dominus, nisi qui dicitur princeps militiæ virtutis Dei 79, a quo data sunt pueris signa? Hinc autem liquet eos qui in Christum credidere, pueros appellari, quod Dominus causa eorum qui ipsum laudabant, ac dicebant: *Hosanna in altissimis*, Judæis et dicentibus, *Non audis quid isti dicunt?* responderit: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* 80. Illic enim infantes vocavit eos, qui cæsis palmarum ramis, vestimentisque in via stratis, clamabant, ac eum gloriosis ac honorificis verbis prosequere-

72 Hebr. II, 10-13; Psal. XXI, 23; Isa. VIII, 18. 73 I Cor. XIV, 20. 74 Act. II, 4 sqq. 75 Act. III, 2 sqq. 76 Isa. XXXV, 5. 77 Act. IX, 40. 78 Act. XII, 10. 79 Jos. V, 14. 80 Matth. XXI, 15, 16.

(74) Codices nonnulli, ὅτι γὰρ.

(75) Ita mss. omnes. Editi, ὁ ἀγιαζόμενος. Statim editi, αὐτοὺς ἀδελφοὺς λεγεῖν. Ἀπαγγελῶ γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομα. At nostri sex mss. ita, ut edidimus.

(76) Editi, τοῦ Ἰακώβ. Abest τοῦ a nostris sex codicibus.

(77) Antiqui sex libri, αὐτῷ. Editi, αὐτοῦ.

(78) Editi καὶ τὰ τέρατα παρὰ τοῦ. Desunt in mss. articuli Haud longe editi, προσῆκει. At sex mss. προσῆκεν.

(79) Hæc verba, ὁ λεγόμενος ἀρχιστράτηγος, etc., qui dicitur princeps militiæ, etc., sumpta sunt ex Jos. V, 14. Sed ibi, ut notat Combesius, videtur potius angelus designari, quam ipse Dei Filius. Quod eodem illo in loco ait vir doctissimus, Eusebium voce ἀρχιστράτηγος libenter uti, id me facile adducit, ut credam hujus Commentarii auctorem, ut alia permulta, ita eam vocem ab Eusebio mutatum esse.

bantur^{80*}. Sed in alio loco ait : *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*⁸¹. Eos utique qui fuerant sermone eruditi, et revelatione mysteriorum dignati, afflatu Spiritus, appellat parvulos. Itaque per illud, *Ecce ego et pueri*, electos suos significat quia : *Quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes*⁸². Quisquis igitur deponit veterem hominem, qui juxta erroris concupiscentias corrumpitur⁸³, induit vero novum, qui renovatur juxta Conditoris imaginem⁸⁴, is ex mystica Christi sententia puer est.

218. VERS. 19-22. *Et si dixerint ad vos : Quærite ventriloquos, et eos qui de terra loquuntur, vana loquentes, qui de ventre vociferantur : Nonne gens ad Deum suum exquirent? Quid exquirunt de vivis mortuos? Legem enim in auxilium dedit, ut dicant : Non sicut verbum hoc, de quo non est dare munera de eo. Et veniet super vos dira James; et erit, ut esurieritis, contristabimini, et maledicetis principi, et patriis legibus : et suspicient in cælum sursum. Et in terram deorsum inspicient. Et ecce egestas angusta, et tenebræ, afflictio et angustia; et tenebræ; ita ut non videant. Et non deficiet, qui in angustia est usque ad tempus.* Qui non excipiunt Evangelii verbum, et quasi stultitiam spernunt illius prædicationem⁸⁵, et quibus crux est offensionem, iis cum sumus auctores ut redeant ad hanc agnitionem, vicissim consilia e suo errore deprompta nobis dant, dicentes : Quærite non Dominum, sed ventriloquos, et eos qui de terra loquuntur, vana loquentes. Atque hanc rem testatur experientia. Qui enim addicti sunt idolis, cum sint somniis, divinationibus et dæmonum oraculis attenti, ii nibili faciunt veritatem, nobisque suadent ut talia exposcamus. Nam dæmones **543** efficiunt, ut ii qui experiuntur, ad suam ipsorum perniciem errent. Et quidem nunc quasdam rerum imagines in somnis undique suscitant, quibus aut corporearum ægritudinum curatio suggeritur, aut futura prænuntiatur. Res enim hujusmodi cernere possunt dæmones. Ad corporis morbos quod attinet, eos prævident, quod perspicaciori ingenii facultate præditi sint ad agnoscendas materiæ proprietates, quodque herbarum qualitates, et earum vim morbis curandis idoneam norint. Quod vero spectat ad futuros eventus, sæpenumero quæ jam conti-

ξολογοῦντας αὐτόν. Ἄλλὰ καὶ ἐτέρωθι· Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις· νηπίους λέγων τοὺς μαθητευθέντας τῷ λόγῳ, καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος τῆς ἀποκαλύψεως τῶν μυστηρίων ἀξιοθέντας. Ἴδοὺ οὖν ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, δείκνυσι τοὺς ἐκλεκτοὺς ἑαυτοῦ· διότι τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα κατασχῶν τοὺς σοφοὺς. Πᾶς οὖν ὁ ἀποθέμενος τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, καὶ ἐνδυσάμενος τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, παιδίον ἐστὶ κατὰ τὸ μυστικὸν τοῦ Χριστοῦ (80).

218. Καὶ ἐὰν εἴπωσι πρὸς ὑμᾶς· Ζητήσατε τοὺς ἐγγαστριμύθους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κενολογοῦντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν· Οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουσι; Τί ἐκζητοῦσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκρούς; Νόμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, ἵνα εἴπωσιν· Οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Καὶ ἕξει ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμὸς, καὶ ἔσται, ὡς ἂν πεινάσητε, λυπηθήσεσθε, καὶ κακῶς ἐρεῖτε τὸν ἄρχοντα, καὶ τὰ πάτρια. Καὶ ἀναβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω. Καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω ἐμβλέψονται. Καὶ ἰδοὺ ἀπορία στενὴ, καὶ σκότος, θλίψις (81) καὶ στενοχωρία καὶ σκότος, ὥστε μὴ βλέπειν. Καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. Οἱ μὴ καταδεχόμενοι τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, οἱ ἐξουθενοῦντες τὸ κήρυγμα (82) ὡς μωρίαν, καὶ ἐπὶ τῷ σταυρῷ σκανδαλιζόμενοι, ὅταν αὐτοῖς συμβουλεύωμεν ἐπανελθεῖν πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν, ἀντιπροτείνονται ἡμῖν τὰς ἐκ τῆς ἰδίας πλάνης παραινέσεις, λέγοντες· Ζητήσατε μὴ τὸν Κύριον, ἀλλὰ τοὺς ἐγγαστριμύθους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κενολογοῦντας. Καὶ τούτου μάρτυς ἡ πεῖρα. Οἱ γὰρ προστετηκότες τοῖς εἰδώλοις, ὄνειροις καὶ κληδόσι, καὶ μαντεῖαις δαιμόνων προσέχοντες, καὶ αὐτοὶ τὴν ἀλήθειαν ἐξουθενοῦσι, καὶ ἡμῖν συμβουλεύουσι τὰ τοιαῦτα ἐξαιτεῖν (84). Διότι ἐνέργειαι πλάνης ἐπὶ καταστροφῇ τῶν πεπειραμένων αὐτοῖς ἐνεργοῦνται παρὰ τῶν δαιμόνων· νῦν μὲν ἐν τοῖς ὕπνοις φαντασίας τινὰς περισιτώντων (84), ἢ συμβουλήν ἐχούσας πάθους σωματικοῦ, ἢ προαγορευούσας τὸ μέλλον. Δύνανται δὲ τὰ τοιαῦτα συνορᾶν οἱ δαίμονες· περὶ μὲν τὰ τοῦ σώματος πάθη, διὰ τὸ διορατικώτεροι εἶναι τῶν ὑλικῶν ἰδιωμάτων, καὶ ἐπισκέφθαι ποιότητος βοτανῶν, καὶ τὸ ἀπ' αὐτῶν πρὸς τὰ πάθη κατάλληλον. Περὶ δὲ τῶν

^{80*} Matth. xxi, 8. ⁸¹ Matth. xi, 25. ⁸² I Cor. i, 27. ⁸³ Ephes. iv, 22. ⁸⁴ Coloss. iii, 10. ⁸⁵ I Cor. i, 23.

(80) Ita uterque Combef. et alii quatuor mss. At editi, κατὰ τὸν μυστικὸν Χριστοῦ λόγον.

(81) Veteres aliquot libri, καὶ θλίψις. Hoc ipso in loco voces καὶ σκότος ex vetustiore Combefisii codice et ex aliis quatuor addidimus; nec aliter editum invenitur apud LXX. Rursus ibidem aliqui mss., ἐμβλέπειν.

(82) Editi et Reg. primus, τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Illud, τοῦ Εὐαγγελίου, in aliis quinque mss. deest.

(83) Antiqui sex libri, ἐξαιτεῖν. Editi, ἐκζητεῖν. Quod Curterius conjectura ductus dixerat, fortasse apud Procopium pag. 139 pro γινομένων legendum esse πεπωμένων de eo dubitari vix posse arbitramur. Nam auctor noster, quem passim compilavit Procopius, paulo post ita loquitur, διότι ἐνέργειαι πλάνης ἐπὶ καταστροφῇ τῶν πεπειραμένων, etc. *Dæmones enim efficiunt, ut ii qui experiuntur, ad suam ipsorum perniciem errent.*

(84) Editi, παριστῶντων, exhibent et repræsen-

μελλόντων πολλάκις προλέγουσι τὰ ἤδη γινόμενα, ἡμῖν δὲ μήπω ἐγνωσμένα, ὡς ἐσόμενα ἡμῖν ἀναγγέλλουσι. Οἷον εἴ τις καὶ παρ' ἡμῶν (85) ἀκούσας παρουσίαν τινός, ταύτην τῷ προσδοκῶντι ὡς μέλλουσαν ἀναγγέλλοι τὴν ἐκ τοῦ δοκεῖν προφήτης εἶναι δόξαν δι' ἀπάτης θηρώμενος. Οὕτω καὶ οἱ δαίμονες τὰ διατετυπωμένα, τὰ ἀποφάσει Θεοῦ δημοσιευθέντα, ἀνήγγειλαν πολλάκις τοῖς πρὸς ἀπάτην εὐκόλως ἔχουσιν. Ὡς καὶ ἡ ἐγγαστριμύθος τῷ Σαούλ διὰ τῶν δαιμόνων ἀνήγγειλε τὴν μέλλουσαν ἦταν. Δαίμονες γὰρ ἦσαν οἱ κατασχηματίζοντες (86) ἑαυτοὺς εἰς τὸ τοῦ Σαμουὴλ πρόσωπον· οἱ διὰ τὸ ἀκηκοέναι τῆς ἐπὶ τῷ Σαούλ κατακρίσεως, ὡς ἰδίαν ἀπόφασιν τὴν ἐξενεχθεῖσαν παρὰ Θεοῦ διηγοῦνται. Ἐπὶ οὖν (87) τὰς ἐκ τῶν δαιμόνων ἀπάτας προτρέπονται ἡμᾶς πολλάκις τὰ ἔθνη, λέγοντες· Ἐκζητήσατε τοὺς ἐγγαστριμύθους, τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας. Οὐδὲ γὰρ τολμῶσιν εἰπεῖν ἐξ οὐρανῶν (88) αὐτῶν εἶναι τὰ ῥήματα. Ὡς καὶ ἡ ἐν ταῖς Βασιλείαις ἐκείνῃ διαλεγομένη τῷ Σαούλ ἔλεγεν, ὅτι Ὁρῶ ἐγὼ θεοὺς ἀναβαίνοντας ἀπὸ τῆς γῆς. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν ἐγγαστριμύθων ἐπίνοια· ψυχὰς ἐπαγγέλλονται τετελευτηκότων ἀνάγειν εἰς φανέρωσιν τῶν ἐπιζητούμενων. Εἶτα τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἐπιφέρει, ἣν ἔχει περὶ τῶν τοιούτων ἐπινοιών, καὶ ἀποφαίνεται αὐτοὺς μταιολόγους, εἰπὼν· Τοὺς κενολογοῦντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν· ἦτοι ἀπὸ τοῦ θελήματος ἑαυτῶν φηγγόμενοι. Οὐ γὰρ ἐτέρωθεν διδαχθεὶς λέγει, ἀλλὰ ἀναπλάσας ἐν τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ τὸ ψεῦδος, τοῦ θελήματος τῶν ὀρώντων παραστοχαζόμενος λέγει τὰ πρὸς ἀπάτην τῶν ἀνοήτων αὐτῷ χρησιμεύοντα.

219. Ἡ τάχα ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία· οἱ πάντα πραγματευόμενοι, τῆς ἐν τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν ἕνεκεν ἡδονῆς. Ὡστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι εἰπὼν ἐγγαστριμύθους καὶ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦντας τοὺς ὑπὲρ τοῦ τὴν γαστέρα πληρῶσαι διδασκαλίαν σχηματιζομένους, καὶ εὐλαβείας ἑαυτοῖς περιτιθέντας μορφήν· οἱ διὰ τὸ μὴ ἀπὸ διαθέσεως τοὺς λόγους προφέρεισθαι, κενολογοῦσιν. Εἰκότως. Ὁ γὰρ μὴ ποιῶν, καὶ διδάσκων, ἀναξιόπιστός ἐστιν εἰς ὠφέλειαν. Τὸ δὲ, Οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουσι; τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ἕκαστον ἔθνος τῷ ἑαυτοῦ Θεῷ προσάγει τὴν περὶ οὗ βούλεται μαθεῖν ζήτησιν. Καὶ ἐρωτηματικῶς χρῆ τυποῦσθαι τὴν ἀνάγνωσιν πρὸς τὴν σαφήνειαν (89) τοῦ ῥητοῦ· Οὐχὶ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουσιν; Ὡστε τοὺς (90)

A gere, prædicunt; et quæ nondum ad nostram pervenire notitiam, nobis annuntiant quasi futura. Nec secus ac si quispiam qui ex nobis alicujus adventum audivisset, eum præstolanti tanquam futurum renuntiaret, ut dum propheta esse videbitur, inde gloriam per fraudem venetur. Hunc ad modum et dæmones, iis qui facile in errorem induci possunt, ea quæ jam rata sunt et Dei decreto evulgata, plerumque annuntiarunt. Sic et ventriloqua illa ope dæmonum nuntiavit Sauli futuram stragem⁸⁶. Erant enim dæmones, qui induerant Samuelis personam: qui quod audissent damnatorium judicium id Saulem datum, latam a Deo sententiam uti propriam narrant. Itaque gentes non raro nos eo inducunt ut a dæmonibus decipiamur, cum dicunt: Exquirite ventriloquos, qui de terra loquuntur. Neque enim dicere audent, verba sua e cælis esse exportata. Ita in Regnorum libris illa etiam vates quæ cum Saule loquebatur, dicebat: *Video ego deos ascendentes e terra*⁸⁷. Ejusmodi enim est artificium et fraus ventriloquorum: profitentur se mortuorum animas evocare, ut ea quæ quærentur, detegantur. Dein propheta suam circa hujusmodi dolos ac fallacias sententiam subjungit, atque hos deceptores pronuntiat esse vaniloquos, dicens: *Vana loquentes, qui de ventre vociferantur*; seu qui ex sua ipsorum voluntate loquuntur. Non enim talis aliunde edoctus effatur, sed conficto in suo corde mendacio, spectatorum animum consiliumque conjectans, ea quæ ad insipientes decipiendos sibi profutura sunt, loquitur.

C 219. Aut forte de ventre loquuntur ii, quorum deus venter est⁸⁸: qui ob voluptatem ex cibo ac potu nascentem agunt omnia. Quamobrem non aberrarit qui hariolos et ventriloquos eos esse dixerit, qui ob ventrem adimplendum simulant doctrinam, pietatisque formam ac speciem sibi affingunt; qui quod non ex animo proferant sermones, vana loquuntur. Idque jure ac merito. Quisquis enim non facit, etiamsi doceat, omnem sibi adimit fidem, qua utilis esse possit. Illud autem: *Nonne gens ad Deum suum exquirent?* hoc modo intelligi debet: gens quælibet de re quam vult edoceri, Deo suo quæstionem 544 proponit. Atque sententiæ dilucidandæ causa legendum est per interrogationem, D *Nonne gens ad Deum suum exquirent?* Quare qui a

⁸⁶ I Reg. xxviii, 19. ⁸⁷ ibid. 13. ⁸⁸ Philipp. iii, 19.

tant imagines. At uterque Combef. et alii quatuor mss., περιστρώντων, undelibet ejusmodi visis quasi cingunt et circumdant.

(85) Editi et mss. nonnulli, παρ' ἡμῖν. Alii quidam, παρ' ἡμῶν. Mox editi et aliqui mss., τὴν ἐκ τοῦ. At in aliis quibusdam legitur, τὴν τοῦ.

(86) Veteres aliquot libri, μετασχηματίζοντες. Aliquanto post editi et duo mss., ἐπὶ τοῦ Σαούλ. Alii quatuor, ἐπὶ τῷ.

(87) Sic mss. nonnulli. Editi, Ἐπεὶ οὖν πρὸς.

(88) Antiqui sex libri, ἐξ οὐρανῶν. Editi, ἐξ οὐρανοῦ.

(89) Uterque Colb. et Reg. secundus, πρὸς τὴν ἀσάφειαν, ad amovendam verbi obscuritatem.

(90) Editi et mss. nostri, Ὡστε τὰς quod cum corruptum esse videret Combefisius, τοὺς pro τὰς legi debere affirmavit. Sed non animadvertit vir doctissimus, se suam correctionem imperfectam reliquisse. Etenim si quis τοὺς legerit, necesse est ut statim legat, non προσάγουσι, quemadmodum et in editis et in veteribus libris scriptum reperitur, sed προσάγειν. Nam accusandi casus, τοὺς, necessario postulat, ut postea infinitivus subsequatur. Supplevimus igitur quod emendandum reliquerat

nostro cultu alieni sunt, iis quos deos esse posuerunt, quæstiones etiam persolvendas congruenter diis convenienterque proponunt. Etsi enim deos mortuos constituunt, tamen eos interrogant de viventibus. Mortuos autem appellat, aut inanimata idola, puta lapides, ligna, æs et aurum : aut mortuos vocat eos, qui per apostasiam vitam veram amisere. Aut forte etiam eorum qui ventriloqui dicuntur ars omnis versatur circa sepulera, et inde incantamentorum suorum vim ac facultatem mutuatur. Deinde Scriptura idololatrarum insipientiam ægre ferens, ait : *Quid exquirent de vivis mortuos?* Cur tu qui animatus es, adoras lapidem? cur tu qui ratione præditus es, surdum interrogas? Pro filio vivente opem ab eo imploras, qui vitam non habet, qui vita caret, qui nec respirare potest. Tametsi adieris oraculum, tametsi excogites lustrationes, abiisti ad mortuos, qui vel ipsi vitam amisere, et tibi ob contumaciam mortem sunt illaturi.

220. *Legem dedit in auxilium, ut dicant : Non sicut verbum hoc, de quo non est munera dare de eo.* Ne multum sis sollicitus de futuro : sed de præsentibus ad tuum commodum statue, et his utere. Quid enim percepturus es emolumentum ex habita prænotione? Utique si quid futurum est boni, etiamsi non prænoveris; eveniet : sin autem quid molesti, quid tibi prodest mœrore ac tristitia in antecessum confici? Legem accepisti in auxilium. Magna quidem inerat tibi opportunitas vel ab ipsa natura ad bonum : sed id perficiens Deus, tibi in super legis quoque concessit adminiculum. Vis de rebus futuris certus esse? Ea quæ lege jubentur, exsequere, bonorumque possessionem exspectato. *Honora patrem tuum et matrem, ut bene tibi sit, et eris longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dat tibi*⁸⁹. Concupiscis bona? Quæ præscripta sunt observa. Vatem de tua sanitate ne percontaris : sed sustine medicum, qui ad sanitatem recuperandam remedia quorum tu ipse dominus es et arbiter, præscribat. Ecquid discere poteris ab alio? Fatidicus nullus confert immortalitatem : nullus deducit ad cælum. Securum te iudici nemo sistit, nisi lex et ejus accurata observatio : qua impleta, plus æquo futurum ne cures, sed præstolare remunerationem. *Legem igitur dedit in auxilium, ut dicant : Non sicut verbum hoc, de quo non est munera dare de eo.* Hæc autem lex non se habet sicut hoc ventriloqui verbum. Non enim ad fucum faciendum excogitata est, uti illa ejus verba : sed veritatis est magistra. Atque illi quidem vaticinantur ob argentum. Hoc **545** namque ridiculum est, quod qui dicuntur, pecuniam etiam pro mendacii

⁸⁹ Exod. xx, 12.

Combesius. Librariorum autem an ipsius auctoris menda hæc sint, alii judicabunt.

(91) Editi, τὴν. Al mss., τόν, bene. Aliquanto post mss. omnes, καθαρμούς. Editi, καθαρισμούς.

(92) Antiqui sex libri, δέδωκεν. Editi, ἔδωκεν.

A ἔξωσ τῆς καθ' ἡμᾶς θεραπείας, ἀκολούθως τοῖς θεοῖς, οὓς ὑπέθεντο εἶναι θεοὺς, καὶ τὰς ἐπερωτήσεις προσάγειν. Νεκροὺς γὰρ θεοὺς ὑποθέμενοι, αὐτοὺς ἐπερωτῶσι περὶ τῶν ζώντων. Νεκροὺς δὲ λέγει, ἦτοι τὰ ἄψυχα εἶδωλα, λίθους καὶ ξύλα καὶ χαλκὸν καὶ χρυσόν· ἢ νεκροὺς λέγει τοὺς τὴν ζωὴν τὴν ἀληθινὴν διὰ τῆς ἀποστασίας ἀποβεβληκότας. "Ἡ τάχα καὶ πᾶσα τῶν ἐγγαστριμύθων λεγομένων ἡ πραγματεία περὶ τὰ μνήματα στρέφεται, κάκειθεν ἔχει τῆς μαγανείας τὴν δύναμιν. Εἴτα δυσανασχετῶν ἐπὶ τῇ ἀνοίᾳ τῶν εἰδωλολατρῶντων ὁ λόγος φησὶ· Τί ἐκζητήσουσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκροὺς ; Τί προσκυνεῖς τὸν λίθον, ὁ ἔμφυχος ; τί ἐρωτᾷς τὸν κωφόν, ὁ λογικὸς ; Ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἰκετεύεις τοῦ ζώντος τὸν (91) ζωὴν οὐκ ἔχοντα, τὸν ζωῆς ἐστερημένον, τὸν ἄπνουν. B Κἂν εἰς μαντεῖον ἀπέλθης, κἂν καθαρμούς περινοῆς, πρὸς νεκροὺς ἀπῆλθες, καὶ αὐτοὺς τὴν ζωὴν ἀπολωλεκότας, καὶ σοὶ μέλλοντας διὰ τῆς παρακοῆς τὴν νέκρωσιν ἐμποιεῖν.

220. Νόμον δέδωκεν (92) εἰς βοήθειαν, ἵνα εἴπωσιν· Οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Μὴ πολυπραγμόνει τὸ μέλλον, ἀλλὰ τὰ παρόντα πρὸς τὸ χρησιμὸν διατίθεσο. Τί γὰρ ὄφελος ἐκ τοῦ προλαβεῖν σε τὴν γνώσιν ; Εἰ μὲν ἀγαθὸν ἔσται (93) τὸ ἐσόμενον, ἤξει, κἂν μὴ προγνῶς· εἰ δὲ λυπηρὸν, τί σοὶ τὸ κέρδος προσδαπανᾶσθαι τῇ λύπῃ ; Νόμον ἔλαβες εἰς βοήθειαν. Μεγάλη μὲν ἦν σοὶ καὶ ἡ ἐκ φύσεως ἐνυπάρχουσα πρὸς τὸ καλὸν ἐπιτηδειότης· ἀλλὰ τοῦτο τελειῶν ὁ θεὸς καὶ τὴν ἐκ τοῦ νόμου σοὶ χειραγωγίαν προσέθηκε. Βούλει περὶ τῶν μελλόντων πεπεισθαι ; Ποίει τὰ διατεταγμένα κατὰ τὸν νόμον, καὶ ἀνάμενε τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν. C Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἵνα εὖ σοὶ γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς, ἧς Κύριος ὁ θεὸς σου δίδωσί σοι. Ἐπιθυμεῖς τῶν ἀγαθῶν ; Ποίει τὰ διατεταγμένα. Μὴ ἐρώτα τὸν μάντιν περὶ τῆς ὑγείας, ἀλλ' ἀνάσχου τοῦ ἱατροῦ ὑποτιθεμένου τὰ πρὸς ὑγείαν, ὧν αὐτὸς εἶ κύριος. Τί παρ' ἐτέρου διδάσκῃ ; Οὐδεὶς μάντις ἀθανασίαν χαρίζεται· οὐδεὶς ἀνάγει πρὸς οὐρανόν· οὐδεὶς σε τῷ κριτῇ ἐν παύρησίᾳ παρίστησιν (94), ἀλλ' ὁ νόμος καὶ ἡ τούτου ἀκριβοῦς τήρησις· ὃν τηρῶν, μὴ πολυπραγμόνει τὸ μέλλον, ἀλλ' ἀνάμενε τὴν ἀντίδοσιν. Νόμον οὖν ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, ἵνα εἴπωσιν· Οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Οὗτος δὲ ὁ νόμος οὐκ ἔστιν ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο τοῦ ἐγγαστριμύθου. Οὐ γὰρ πρὸς ἀπάτην ἐπινενόηται ὡσπερ ἐκεῖνα, ἀλλὰ ἀληθείας ἐστὶ διδάσκαλος. Κάκεινοι μὲν ἐπ' ἀργυρίῳ μαντεύονται. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ καταγέλαστον, ὅτι καὶ ἀργύριον αὐτοῖς τελοῦσι μισθὸν τοῦ ψεύδους οἱ ἀπατώμενοι. Τοῦτο δὲ τὸ ῥῆμα, τουτέστι, τοῦ νόμου, οὐκ ἔστι τοιοῦτον,

(93) Veteres aliquot libri, ἐστὶ. Mox regii primus, tertius et quartus, κέρδος προσδαπανᾶσθαι, recte. Alii mss. cum editis, προσδαπανᾶσθαι.

(94) Ita mss. nostri. Editi, παραστήσει.

ὥστε δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Οὐδαίς γὰρ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀποδίδεται. Δωρεάν, φησὶν, ἐλάβετε, δωρεάν δότε. Ὁρᾶς πῶς ἠγανάκτησε Πέτρος ἐπὶ τῷ Σίμωνι, ἀργύριον ὑπὲρ τῆς τοῦ Ἁνεύματος χάριτος προσκομίσαντι; Τὸ γὰρ ἀργύριόν σου, φησὶ, σὺν σοὶ εἶη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι ἐνόμισας τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ διὰ χρημάτων κτᾶσθαι. Οὐκ ἔστιν οὖν ὁ τοῦ Εὐαγγελίου λόγος ὡς τὰ πωλούμενα ῥήματα παρὰ τῶν ἐγγαστριμύθων. Τί γὰρ ἂν τις δοίη (95) ἄξιον αὐτῶν ἀντάλλαγμα; Ἄκουε τοῦ Δαβὶδ ἀποροῦντος, καὶ λέγοντος· Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Οὐκ ἔστιν οὖν δῶρα δοῦναι περὶ τούτου ἀντάξια τῆς ἀπ' αὐτοῦ χάριτος. Ἐν δῶρον ἄξιον, ἡ φυλακὴ τοῦ δωρηθέντος (96). Ὁ δούς σοι τὸν θησαυρὸν οὐχὶ τιμὴν ἀπαιτεῖ τοῦ δοθέντος, ἀλλὰ φυλακὴν ἀξίαν τοῦ δεδομένου.

221. Καὶ ἔξει ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμὸς, φησὶ· καὶ ἔσται, ὡς ἂν πεινάσητε, λυπηθήσεσθε, καὶ κακῶς ἐρεῖτε τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια. Ὁ πάντα πρὸς σωτηρίαν οἰκονομῶν Κύριος ἐπάγει ποτὲ καὶ λιμὸν ἐπὶ συμφέροντι τῶν παιδαγωγουμένων. Ἐκάκωσα γὰρ σε, φησὶ, καὶ ἐλιμαγχόνησα, ἵνα εὖ σε (97) ποιήσω. Σκληρὰν τοίνυν λιμὸν λέγει τὴν ἀπαραμύθητον, τὴν ἀνεπινόητον (98). Εἰσὶ γὰρ λιμῶν διαφοραί. Αἱ μὲν εἰσι κατὰ ἐπίλειψιν σίτου μόνον γινόμεναι· αἱ δὲ καὶ κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἀπορίαν τῶν ἐσθίεσθαι δυναμένων. Αὕτη γὰρ (99) ἔστιν ἡ σκληρὰ λιμὸς, ἣν ἐπάγειν ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, ὥστε διὰ τῆς ἐνδείας λύπην ἐμποιῆσαι, σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἐνεργάσασθαι δυναμένην. Ὅταν δὲ λυπηθῶσι κατὰ Θεὸν, τότε κακῶς ἐροῦσι τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια. Τίς ἔστιν ὁ ἄρχων, ὁ παρὰ τῶν καλῶς λυπουμένων κακηγορούμενος; Ἡ δηλονότι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, ὃν κακῶς ἐροῦσιν ἐκ (1) μετανοίας, ὅταν εἰς συναισθησιν τῆς ἀπ' αὐτοῦ βλάβης ἔλθωσι. Κακηγοροῦσι δὲ καὶ τὰ πάτρια. Πάτρια δὲ τῶν ἐν ἀμαρτίαις ζώντων αἱ τοῦ βίου πραγματεῖαι, αἷς οἱ φιλόδοξοι πάντες ἐμπλέκονται. Πάτριά ἐστι τῶν ἀμαρτωλῶν τὰ ἔργα τῆς σαρκός, μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, πάθος, ἐπιθυμία κακῆ. Πάτριά ἐστι δόλος καὶ ψεῦδος, ἐπιβουλαὶ καὶ βλασφημίαι, καὶ ὑποκρίσεις. Ὁ τοίνυν ἀνανήψας, οἶον ἀπὸ τινος μέθης, τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, κακῶς μὲν ἐρεῖ τὸν ἄρχοντα αὐτοῦ (2), τὸν καθηγησάμενον αὐτῷ πρὸς τὰ τῆς ἀπωλείας ἔργα. Κακῶς δὲ ἐρεῖ καὶ τὰ πάτρια, οἷς συζῶν, τὸν δεδομένον ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ νόμον εἰς βοήθειαν οὐκ ἐδέχετο. Οὐ δύνασαι ὑπὸ τὸν

⁹⁰ Matth. x, 8. ⁹¹ Act. viii, 20. ⁹² Psal. cxv, 12.

(95) Colb. primus, δόχη.

(96) Editi, τοῦ δοθέντος. At sex mss., τοῦ δωρηθέντος.

(97) Veteres quinque libri, σε. Editi et Reg. tertius, σοι.

(98) Editi et nostri sex mss., τὴν ἀνεπινόητον. Sed Combesisius, homo ad emendanda ea, quæ emendatione non indigent, paratissimus, ait malle se, τὴν ἀνήκεστον· hoc est, at ipse interpretatur, *famem gravissimam, maximam, insanabilem*. Nos, quibus

A mercede eis solvant. Hoc autem verbum, legis scilicet, tale non est, ut munera dentur pro eo. Nam qui Dei gratiam vendat, nemo est. *Gratis accepistis, inquit, gratis date*⁹⁰. Vides quomodo Petrus Simoni pro comparando Spiritus sancti dono pecuniam offerenti succensuerit? *Pecunia enim tua, inquit, tecum sit in perditionem, quoniam existimasti donum Dei pecuniis parari*⁹¹. Itaque Evangelii sermo non est sicut verba a ventriloquis vendita. Quam enim possit quis rependere remunerationem Evangelii verbis dignam? Davidem audi animi pendentem, ac dicentem: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Non est igitur munera dare de eo, quæ ejus dono possint conferri*. Unum munus dignum fuerit, si id quod dat custodiatur. Qui tibi hunc thesaurum concessit, dati pretium haud exigit, sed custodiam re data dignam.

B 221. *Et veniet, inquit, super vos dira fames; et erit, ut esurieritis, contristabimini, et maledicetis principi et patriis legibus*. Qui omnia ad salutem ordinat Dominus, nonnunquam famem etiam ad utilitatem eorum qui castigantur inducit. Affixi enim te, inquit⁹², et fame vexavi, ut bene tibi facerem. Eam igitur famem dicit diram, quæ nec levare, nec concipi potest. Sunt enim diversæ famis species. Aliæ quidem contingunt sola frumenti inopia: aliæ vero oriuntur ex penuria reliquarum rerum, quæ edi possunt. Hæc autem fames quam inductum iri enuntiat Scriptura, dira est; sic ut per inediam inferatur mæror, qui salutem haud pœnitendam queat operari. Sed cum ea quæ secundum Deum est tristitia⁹⁴ fuerint affecti, tunc maledicent principi et patriis institutis. Quis iste est princeps, in quem maledicta congerunt qui bene contristantur? Princeps utique mundi hujus⁹⁵, cui sunt per pœnitentiam maledicturi tum, cum illati ab eo damni fient conscii. Quin et patriis institutis maledicunt. Patria autem instituta eorum, qui in peccatis vivunt, sunt vitæ negotia, quibus gloriæ amatores omnes implicantur. Opera carnis sunt peccatori patria instituta, puta adulterium, fornicatio, immunditia, lascivia, simulacrorum cultus, mollities, concupiscentia mala. Patria instituta sunt dolus, mendacium, insidiæ, astutiæ, hypocrisis. Itaque qui se ex mundi hujus negotiis tanquam ex quadam ebrietate ad bonam frugem recepit, mundi principi qui sibi ad patranda perditionis opera præfuerat, maledicit. Sed et maledicet patriis institutis, secundum quæ cum viveret,

⁹³ Deut. viii, 3. ⁹⁴ II Cor. vii, 10. ⁹⁵ Joan. xvi, 11.

persuasum sit famem ἀνεπινόητον, quæ scilicet tanta est, ut vix excogitari possit (eam enim vim habet vox ἀνεπινόητον), nihil aliud esse, nisi *famem gravissimam, maximam, insanabilem*, nihil mutandum censuimus.

(99) Editi, δέ. At sex mss., γάρ.

(1) Editi, οὗ ἐκ. Deest οὗ in nostris sex mss.

(2) Veteres quatuor libri, αὐτοῦ. Editi, ἐαυτοῦ.

legem nobis a Deo in auxilium traditam non suscipiebat. Non potes Regi 546 vero subesse, nisi maledixeris huic principi. Eam ob causam te educit Ecclesia dicere: *Renuntio tibi, Satana*. Hoc est maledictum, quod in principem conjicitur. Quodnam autem maledictum est, quod adhibetur adversus patrios mores? Illud, *Renuntio et operibus tuis*. Hi patrii ritus, diaboli opera. Beatus qui rite huic maledixerit principi. Jam enim ad eum qui verus est, accedit, et illuminatur. Beatus qui improbaverit patrios mores antiquos: obtinebit enim patriam Jerusalem cœlestem⁹⁶, quæ mater est eorum, qui beato Paulo sunt similes. Patria instituta sunt etiam pravi mores a parentibus ad nos transmissi. Reliquitne tibi pater opes per avaritiam partas? Redde has injuriam patienti; ne eas tibi ceu proprias vindices: est nimirum peccati hæreditas. Dereliquit tibi servum pater, injuste ab ipso in servitutem redactum? Tu eum libertate dona, et patris cruciatum reddes leviolem, et tibi ipse libertatem veram conciliabis. Sub hæc quid dicit?

222. *Et respicient in cœlum sursum, et in terram deorsum inspicient: et ecce egestas angusta, et tenebræ, ita ut non videant; et non deficiet qui in angustia est usque ad tempus*. Affirmat fore, ut ii qui præ angustia adducti fuerint ad pœnitentiam agendam, sursum respiciant in cœlum. Qui prius demittebant in terram oculos, nec divinarum contemplationum sublimitatem intelligere poterant, hi a rerum terrenarum affectione et studio quasi a vinculo quodam soluti, oculorum suorum liberos obtutus figunt in cœlum, invisibilium ac intelligibilium naturam contemplantes, et locum quo reponi oporteat thesaurus, considerantes. Dein *Aspicient in terram deorsum*. Qui erant elati prius, ac de se magnifice sentiebant, naturæ suæ vilitatem ex ea quam cum terra habent cognatione agnoscent. Mirare autem quam apposite hisce verbis usa sit Scriptura: quandoquidem dictionem utrique rei convenientem excogitavit. Cœlum enim et terra nobis proponuntur contemplanda. Dicit quidem de cœlo, *Respicient in cœlum sursum*; de terra autem *Aspicient in terram deorsum*. Deinde præ admiratione tantarum rerum cognitarum inopes sunt consilii, adducenturque ad angustias, et mente obæcabuntur; cum stupor qui ex rebus intellectis oriatur, ingentem illam in ipsis perturbationem excitabit. *Cum enim, inquit, consummaverit homo, tunc incipit: et cum quieverit, tunc animi pendebit*⁹⁷. Nemo novit quot et quanta ignoret, nisi scientiæ hujus habuerit gustum. Sed tamen be-

A ἀληθινὸν γενέσθαι βασιλέα, ἐὰν μὴ κακῶς εἴπῃς τὸν ἄρχοντα. Διὰ τοῦτο ἐδίδαξέ σε ἡ Ἐκκλησία λέγειν· Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ. Αὕτη τοῦ ἄρχοντος ἡ κακῆγορία. Τίς δὲ ἡ τῶν πατρίων; Ἀποτάσσομαι (3) καὶ ταῖς ἔργοις σου. Ταῦτα τὰ πάτρια, ἔργα τοῦ διαβόλου. Μακάριος ὁ γνησίως κακῆγορήσας τὸν ἄρχοντα. Προσέρχεται γὰρ λοιπὸν πρὸς τὸν ἀληθινόν, καὶ φωτίζεται. Μακάριος ὁ μεμψάμενος τοῖς πάλαι πατρίοις· εὐρήσει γὰρ (4) πατρίδα τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἣτις ἐστὶ μήτηρ τῶν ὁμοίων τῷ μακαρίῳ Παύλῳ. Πάτριά ἐστι καὶ τὰ ἐκ πατέρων ἡμῶν πονηρὰ ἔθνη παραδιδόμενα. Ἐκ πλεονεξίας σοι κατέλιπεν ὁ πατὴρ κτήματα; Ἀπόδος τῷ ἡδίκημένῳ· μὴ ὡς ἰδίων (5) ἀντιποιοῦ· ἀμαρτίας ἐστὶ κληρονομία. Ἀδίκως καταδουλωσάμενος ὁ πατὴρ ἀφῆκέ σοι δοῦλον; Δός αὐτῷ σὺ τὴν ἐλευθερίαν, κἀκείνῳ (6) κουφοτέραν ποιήσεις τὴν βίασανον, καὶ σεαυτῷ τὴν ἀληθινὴν ἐλευθερίαν παρασκευάσεις. Εἶτα τί φησι;

B

222. Καὶ ἀναβλέφονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω ἐμβλέφονται· καὶ ἰδοὺ ἀπορία στενὴ, καὶ σκότος, ὥστε μὴ βλέπειν· καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται (7) ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. Περὶ τούτων φησὶ, τῶν διὰ τὴν στενοχωρίαν εἰς μετάνοιαν ἐναχθέντων (8), ὅτι ἀναβλέφονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω. Οἱ πρότερον συγκόπτοντες, καὶ οὐ δυνάμενοι τὰ ὑψηλὰ κατανοεῖν τῶν θείων θεωρημάτων, οὗτοι, ὡσπερ ἀπὸ δεσμοῦ τινος, τῆς πρὸς τὰ γῆινα συμπαθείας λυθέντες, ἐλεύθερον ἑαυτῶν τὸ ὄμμα πρὸς οὐρανὸν περιάξουσι. θεωροῦντες τὴν τῶν ἀοράτων καὶ νοητῶν φύσιν, καὶ κατανοοῦντες τὸν τοπον ὅπου δεήσει τὸν θησαυρὸν ἀποτίθεσθαι. Εἶτα Ἐμβλέφονται εἰς τὴν γῆν κάτω. Τὸ εὐτελές τῆς αὐτῶν φύσεως ἐννοήσουσιν ἐκ τῆς πρὸς τὴν γῆν συγγενείας οἱ τέως ἐπηρμένοι καὶ μέγα φρονούντες ἐφ' ἑαυτοῖς. Θαύμασον δὲ πῶς παρατετηρημένως ταῖς λέξεσιν ἐχρήσατο ἡ Γραφή, ἀρμύζουσαν ἑκατέρῳ πράγματι ἐπινοήσασα τὴν ἐκφώνησιν. Οὐρανὸς γὰρ πρόκειται εἰς θεωρίαν, καὶ γῆ. Περὶ μὲν οὖν τοῦ οὐρανοῦ λέγει· Ἀναβλέφονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω· περὶ δὲ τῆς γῆς· Ἐμβλέφονται (9) εἰς τὴν γῆν κάτω. Εἶτα ἐπὶ τῷ θαύματι τῆς τῶν τριλοκῶτων κατανοήσεως ἀποροῦνται, καὶ στενοχωρηθήσονται, καὶ σκοτωθήσονται τὴν διάνοιαν, τῆς ἐπὶ τοῖς καταληφθεῖσιν ἐκπλήξεως τὴν μεγάλην αὐτοῖς ταύτην ταραχὴν ἐμποιοῦσης. Ὅταν γὰρ συντελέσῃ, φησὶν, ἄνθρωπος, τότε ἄρχεται· καὶ ὕαν παύσῃται, τότε ἀπορηθήσεται. Οὐδεὶς οἶδεν πόσα (10) οὐκ οἶδεν, ἐὰν μὴ

C

D

⁹⁶ Gal. iv, 26. ⁹⁷ Eccli. xviii, 6.

(3) Editi, Ἀποτάσσομαί σοι. Vocula σοι in mss. non invenitur. Mox editi, τὰ ἔργα. Sed in nostris sex mss. non legitur articulus.

(4) Editi, γὰρ ἑαυτῷ. Illud, ἑαυτῷ, a nostris sex mss. abest. Statim editi, πατέρων ἡμῶν. At sex mss., ἡμῶν.

(5) Editi, ἰδίᾳ. Veteres quinque libri, ἰδίων.

(6) Reg. quartus, κἀκείνου.

(7) Antiqui tres libri, καὶ οὐκ ἀποστερηθήσεται,

et non privabitur.

(8) Editi et duo mss., ἀναχθέντων. Alii quatuor mss., ἐναχθέντων.

(9) Editi, Καὶ ἐμβλέφονται. Vocula Καὶ in mss. non invenitur. Statim, ubi in editis legitur ἀποροῦντας, in nostris codicibus scriptum reperitur ἀποροῦνται.

(10) Codex unus cum editis, ὅποσα. Alii quinque, mss., πόσα.

γεῦμα λάβῃ τῆς γνώσεως. Ἠλὴν ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης ἀπαγγέλλεται αὐτοῖς τὰ χρηστότερα. Οὐκ ἀπορηθήσεται γὰρ, φησὶν, ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. Οὐκ εἰς τὸ παντελὲς αὕτη ἡ ἄγνοια καθέξει τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ὁ νῦν αὐτῆς ἐκζητῶν τὴν ἀλήθειαν (11), καὶ ὠδίνων αὐτῆς τὴν εὐρεσιν, ὄψεται ποτε πρόσωπον (12) πρὸς πρόσωπον, καὶ ἀπολήψεται τὸ τῆς γνώσεως τέλειον, ἐπειδὴν ἐνστῇ ὁ καιρὸς τῆς τῶν ὄλων ἀποκαταστάσεως. Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, "Ἔως καιροῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

223. Τοῦτο πρῶτον πῖε· ταχὺ ποίει (13), χώρα Ζαβουλῶν, ἡ γῆ Νεφθαλεὶμ, καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ τὴν παραλίαν, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἔθνῶν. Ὁ λαὸς (14) ὁ πορευόμενος ἐν σκότει, ἴδετε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς. Τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὁ κατήγαγες ἐν εὐφροσύνῃ σου, καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου ὡς οἱ εὐφραϊνόμενοι ἐν ἀμῆτῳ, καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκῦλα· ὅτι ἀφήρηται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ ῥάβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν. Τὴν γὰρ ῥάβδον τῶν ἀπαιτούντων διεσκέδασεν, ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιάμ. Ὅτι πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλω, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουςι, καὶ θελήσουσιν, εἰ ἐγένοντο πυρίκαυστοι. Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλής ἄγγελος. Ἄξω γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγείαν αὐτῶν. Μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὄριον. Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καθορθῶσαι αὐτὴν, καὶ ἀντέχουσαι (15) ἐν κρίματι, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαώθ ποιήσει ταῦτα. Εὐαγγελίζεσθαι μέλλων τὰ (16) τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως ὁ λόγος, ὡσπερ τινὰ πρότασιν ὀρέγων πνευματικῆς εὐφροσύνης, οὕτω δεξιούται τὸν εὐαγγελιζόμενον. Τοῦτο πρῶτον πῖε. Ὁ πίνων πρῶτον (17) εἰς ἑαυτὸν καταδέχεται τὸ ποτὸν, μετ' ἐπιθυμίας αὐτὸ προσιέμενος. Τότε γὰρ μάλιστα καὶ ἡ ἀπ' αὐ-

⁹⁸ I Cor. xiii, 12.

(11) Editi et mss. magno inter se consensu, αὐτῆς ἐκζητῶν τὴν ἀλήθειαν. Sed vox αὐτῆς ita displicuit Combefisio, ut dicat: *Meo periculo emenda, αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν.* Ego autem, quod bona ipsius venia dictum sit, vulgatam lectionem tolerari posse arbitror, si modo ex præcedentibus vox γνώσεως suppleatur. *Qui nunc inquirat ejusmodi cognitionis veritatem.*

(12) Editi et Reg. primus, ποτε πρόσωπον, καὶ. Alii quinque mss. uti in contextu.

(13) Vetustior Combefisii codex et alii quatuor, ταχὺ ποίει, cito fac; ut ita quoque legitur apud LXX et apud Eusebium. Alter Combefisii liber, ταχὺ πῖε, cito bibe: quam lectionem Basilio tribuit Nobilius. Neutram ejus esse qui dixerit, sanius, ut mihi quidem videtur, judicabit. Statim Reg. tertius, παραλίαν οἰκοῦντες καὶ. Sed vox οἰκοῦντες non

nignus Dominus istis præstantiora pollicetur. *Non enim, inquit, deficiet qui in angustia est usque ad tempus.* Ignorantia isthæc non perpetuo detinebit hominum genus; sed qui nunc cognitionis perquirat veritatem, eamque comparare laborat, is tunc videbit facie ad faciem⁹⁸; ac scientiæ consequetur perfectionem, cum advenerit tempus, quo instauranda sunt universa. Hoc enim sibi vult dictio illa, *Usque ad tempus.*

547 CAPUT IX.

223. VERS. 1-7. *Hoc primum bibe: cito fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, et cæteri qui maritima, et trans Jordanem, Galilæa gentium. Populus qui ambulabas in tenebris, videte lucem magnam, qui habitatis in regione et umbra mortis, lumen illucescet super vos. Plurima pars populi, quam deduxisti in lætitia tua: et lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, et sicut hi qui dividunt spolia: quia ablatum est jugum ipsis impositum, et virga, quæ erat super collum eorum. Virgam enim exactorum dissipavit, sicut in die quæ super Madian. Quia omnem stolam collectam dolo, et vestimentum cum commutatione restituent: et cupient, si fiant, esse igne combusti. Quia parvulus natus est nobis, filius et datus est nobis, cujus principatus super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, Magni consilii angelus. Adducam enim pacem super principes, pacem et sanitatem ipsi. Magnus principatus illius, et pacis ejus non est finis. Super thronum David, et super regnum ejus, ut moderetur illud, et patrucinetur in judicio, et in justitia jam nunc, et in sæculum. Zelus Domini Sabaoth faciet hæc.* Scriptura jamjam ea quæ ad Domini incarnationem spectant, annuntiatura, quasi quoddam spiritualis lætitiæ specimen præbens, eum qui sit Evangelio imbuendus, alloquitur comiter hoc modo: *Hoc primum bibe.* Qui primum bibit, potum avide sumptum in seipso recipit. Tunc enim maxime effundere se solet ejus suavitas, eum nec nausea, nec vomitu laborans, imo levamen potus et solatium præ nimia siccitate appetens, hausti liquoris humore se perfundit. Ob id etiamnum qui tanquam

legitur neque in editis, neque in aliis quinque mss., neque apud LXX, neque apud Eusebium.

(14) Editi et Reg. primus. ἔθνῶν καὶ λαός. Alii quinque mss., ἔθνῶν ὁ λαός.

(15) Reg. tertius, καὶ ἀντιλαβίσθαι αὐτῆς.

(16) Editi, τὰ περὶ. Deest περὶ in nostris sex codicibus. Vox πρότασις, quæ mox sequitur, cum sumi soleat pro aliqua propositione; hic tamen significare videtur præludium quoddam, seu anticipatum quemdam gaudii spiritualis gustum. Tilmanus sic verterat: *Quasi propositionem quamdam lætitiæ spiritualis obtendens: quæ interpretatio cum non probaretur.* Combefisio, ita ipse interpretatus est: *Quasi adventitium quiddam spiritualis lætitiæ porrigens.* Alii meliora.

(17) Vocem πρῶτον ex tribus mss. addidimus.

populo sitiēti gratiam exspectatam annuntiat, ait: *Hoc primum bibe*. Excipe in animo lætitiā: reconde in eo salutis dogma. Alio inferius ne putaveris, nec quidquam aliud eo præstantius esse existimes. Est ante omnia: nec quidquam abs te excogitari potest, quod sit Conditor tuo prius, aut quod natura sit primogenito omnis creaturæ⁹⁹ excellentius. *Primum bibe*. Disce in principio fuisse Verbum¹. Ante principium, nihil; nihil prius eo qui erat in principio. Ne prius ævum bibas, non intervallum, non locum Filii substantia destitutum, non tempus, non temporis aliquod momentum, non quidquam futile et vanum, quod animus imaginari valeat. *Hoc primum bibe, cito fac*. Non ignave, non segniter, non negligenter, non languide opus aggredere, sed viriliter et studiose. Cujusmodi erat Paulus, qui simul ut bibit fidem, sine ulla temporis mora ad prædicationem accessit: quippe qui carni non acquiesceret, aut sanguini²; sed tanquam cursor quidam, ubi primum audivit cursus signum, festinabat ad finem, juxta præfixum scopum ad præmium supernæ vocationis contendens³.

ανέθετο σαρκὶ καὶ αἵματι, ἀλλ' εὐθὺς, ὡσπερ τις δρομεὺς, ὁμοῦ τε ἔλαβε τὸ τοῦ δρόμου σὺνθημα, καὶ πρὸς τὸ τέλος ἐπείγετο, κατὰ σκοπὸν διώκων εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως.

224. *Regio Zabulon*. Ad hos ipsos propheta confert sermonem, apud quos moratus est Dominus, qui prius in ignorantia tenebris ambulantes, ex oriente lumine vero, *Quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*⁴, viderunt lucem magnam. Nemo autem suspicetur Matthæi et prophetæ verba esse inter se pgnantia, etsi ille quidem dixerit. *Populus qui sedebat in tenebris*⁵; Isaiam vero constet dixisse: *Qui ambulabat in tenebris*. Nam in tenebris ambulare idem valet atque in tenebris sedere, cum uterque a proposito fine similiter aberret, tum qui non movetur, tum qui temere obambulat errabundus. Qui enim sine scopo incedit, ad nullum certum locum vadit; qui vero in otio detinetur, nequaquam finem assequitur. Hic igitur populus, qui gentium ignorantia obcæcatur, vidit lucem, non talem, qualis ab igne, aut a stellis, aut a luna, aut a sole, aut a fulgetris oriri solet; sed vidit lucem magnam, quæ intellectu sensuque præditis affulget, quæ et cum Patre est, et homines illustrat, et angelos efficit splendidos, et sufficit omnibus, imo latius adhuc extendit suos fulgures. Sed in qua regione populus gentium habitabat? In regione tenebris mortis cooperta. Nam eis impendit veluti nubes densa per idololatriam, donec venit lumen, quod, intercisa et excussa caligine, ipsis splendorem ostendit veritatis. Subinde ad ipsam

τοῦ χάρις ἀναδίδοσθαι πέφυκεν, ὅταν μὴ ναυτιῶν, μηδὲ ἀποβλύζων, ἀλλὰ δι' ὑπερβολὴν ξηρότητος ἐφιεμένος τῆς ἐκ τοῦ ποτοῦ παραμυθίας, καὶ ταῖς νοτίσι τοῦ ποθέντος (18) ταυτὸν διυγραίνει. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιζόμενος ὡς δεδιψηκότι λαῶν τὴν προσδοκωμένην χάριν, φησί· Τοῦτο πρῶτον πίε. Ὑπόδεξαι τῇ ψυχῇ τὴν εὐφροσύνην· ἔνθου τὸ δόγμα τῆς σωτηρίας. Μὴ δεύτερον ἄλλου ἠγήση, μηδὲ προτιμότερόν τι τούτου νομίσης ἕτερον. Πρὸ πάντων ἐστίν· οὔτε σοί τι πρότερον νοηθῆναι δύναται τοῦ κτίσαντός σε· οὔτε τῇ φύσει τιμιώτερόν τι, τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως. Πρῶτον πίε. Μάθε ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Οὐδὲν προ ἀρχῆς· οὐδὲν πρὸ τοῦ ἐν ἀρχῇ. Μὴ αἰῶνα προπέης· μὴ διάστημα· μὴ τόπον ἔρημον τῆς Υἱοῦ ὑπάρξεως· μὴ χρόνον· μὴ καιρόν· μηδὲν τῶν κατὰ φαντασίαν ματαίων, δυναμένων τῇ ψυχῇ ἐγγίνεσθαι. Τοῦτο πρῶτον πίε· ταχὺ ποιεῖ. Μὴ χαύνως, μηδὲ καταβεβλακευμένως, μηδὲ ἀσπούδως, μηδὲ ἐκλύτως ἐπὶ τὴν τοῦ ἔργου παραδοχὴν, ἀλλὰ συντόνως καὶ κατεσπευσμένως (19). Οἷος ἦν Παῦλος· ὁμοῦ τε ἔπινε τὴν πίστιν, καὶ οὐδένα καιρόν ἀνεβάλλετο πρὸς τὸ κήρυγμα· ὅς γε οὐδὲ προσ-

224. Χώρα Ζαβουλῶν. Πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀποτελεῖται ὁ προφήτης, πρὸς οὓς ἐπεχωρίαζεν ὁ Κύριος, οἵτινες πρότερον ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας πορευόμενοι, ἐν τῇ ἀνατολῇ τοῦ φωτός τοῦ ἀληθινοῦ, ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, εἶδον (20) φῶς μέγα. Καὶ μηδεὶς οἴεσθω διαφωνίαν ἔχειν πρὸς τὸ προφητικὸν ῥητὸν τὰ παρὰ τοῦ Ματθαίου· εἴπερ ὁ μὲν εἶπεν· Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει· ὁ δὲ Ἡσαΐας φαίνεται εἰρηκῶς. Ὁ πορευόμενος ἐν σκότει. Ἴσον γὰρ δύνχται καὶ τὸ ἐν σκότει πορεύεσθαι, καὶ τὸ καθέζεσθαι· διότι τοῦ ἀποκειμένου τέλους ὁμοίως ἀμφοτέροι ἀπολείπονται· ὁ μὲν μὴ κινούμενος, ὁ δὲ εἰκῆ πεθιερχόμενος. Καὶ γὰρ ὁ ἄνευ σκοποῦ βαδίζων, οὐδαμοῦ προχωρεῖ, καὶ ὁ ἐν ἀργίᾳ πεπεδημένος (21) οὐκ ἐφικνεῖται τοῦ τέλους. Οὗτος τοίνυν ὁ λαὸς, ὁ ἐν τῇ ἐθνικῇ ἀγνοίᾳ ἐσκοτωμένος, εἶδε φῶς, οὐχ οἷον τὸ ἀπὸ πυρός, οὐδὲ οἷον τὸ ἀπὸ ἀστέρων ἢ σελήνης, οὐδὲ οἷον τὸ ἡλιακὸν ἢ ἀστραπαῖον, ἀλλὰ φῶς μέγα· ὁ καὶ νοητοῖς ἐπιλάμπει καὶ αἰσθητοῖς, ὁ καὶ Πατρὶ σῦνεστι, καὶ ἀνθρώπους φωτίζει, καὶ ἀγγέλους παιδρύνει, καὶ πᾶσιν ἐπαρκεῖ, καὶ ἐτι ἑαυτοῦ τὰς αὐγὰς ἔχει ὑπερτείνόμενος πρὸς (22) τὸ πλεῖον. Ὁ δὲ λαὸς ὁ τῶν ἐθνῶν ὥκει ἐν χώρᾳ ποδαπῇ; Σκιαζομένη ὑπὸ τοῦ θανάτου. Οἷονεὶ γὰρ νεφέκη βαθεῖα ἐπέκειτο (23) αὐτοῖς, διὰ τῆς εἰδωλολαταείας, ἕως ἐλθόν τὸ φῶς διέκοψε μὲν τὴν ἀχλὺν, ἐφήπλωσε δὲ αὐτοῖς τῆς ἀληθείας τὸ φέγ-

⁹⁹ Col. 1, 15. ¹ Joan. 1, 1. ² Gal. 1, 16. ³ Philipp. III, 14. ⁴ Joan. 1, 9. ⁵ Matth. IV, 16.

(18) Antiqui tres libri cum editis, τοῦ ποθέντος, *humore pati poculi*. Alii tres mss., τοῦ ποθέντος.

(19) Uterque Colb., κατεσπουδασμένως.

(20) Sic mss. nonnulli. Editi vero et Reg. primus, εἶδε.

(21) Editi et Reg. primus, πεπαιδευμένος. Hinc

vetus interpres, *Qui etiamnum inertis otio edoctus est vivere*. Alii quinque mss., πεπεδημένος, *otio detentus*, optime.

(22) Antiqui tres libri, ὑπερτείνόμενος ὑπέρ.

(23) Reg. quartus, ἀπέκειτο.

γος. Ἐἴτα πρὸς αὐτὸ τὸ τοῦ Κυρίου πρόσωπον μεταβαίνει ὁ λόγος. Τί λέγων; Τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὃ κατήγαγες (24) ἐν εὐφροσύνῃ σου. Οὐ γὰρ πάντες ἐδέξαντο τὸν λόγον, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἠκολούθησαν τῷ καλοῦντι εἰς εὐφροσύνην αἰώνιον, οἵτινες καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὡς οἱ εὐφραϊνόμενοι ἐν ἀμῆτῳ. Ὁ γὰρ σπείρει ἕκαστος, τοῦτο καὶ θερίσει. Ἐν οὖν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀνταποδόσεως οἱ τὸν λόγον δεξάμενοι, καὶ καρποφορήσαντες (25) κατὰ ἀναλογίαν τῶν ἐνταῦθα αὐτοῖς προκαταβεβλημένων, κομιζόμενοι παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ τὰς ἀντιμισθίας, εὐφρανθήσονται, Ὡς οἱ εὐφραϊνόμενοι ἐν ἀμῆτῳ, καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκύλα. Οἱ μὲν εὐφραϊνόμενοι ἐν ἀμῆτῳ, ἐκ τῶν ἰδίων πόνων τὰς ἀρχὰς τῆς εὐφροσύνης ἔχουσιν· οἱ δὲ ἀπὸ σκύλων πλουτοῦντες, ἀθρόαν ὑποδέχονται τοῦ πλούτου τὴν ἀφορμὴν. Διὰ τοῦτο ἀμφοτέρω εἶπεν, καὶ τὰ ἐξ ἀντιδόσεως ἀγαθὰ, καὶ τὰ ἐκ χάρετος ὑπὸ τοῦ μεγαλοδώρου δίδοσθαι μέλλοντα. Ἀφήρηται γὰρ ὁ ζυγὸς ὁ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν κείμενος, ἀπεκείσαντο τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ τῇ δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας αὐτοὺς ὑποζεύξαντος, καὶ ῥάβδῳ τὸν τράχηλον αὐτῶν κατακάμπτοντος, ἵνα τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα τῆς ψυχῆς καταβαλόντες, μὴ (26) ὑποκύψωσι τῇ δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας.

225. Τὴν γὰρ ῥάβδον τῶν ἀπαιτούντων διεσκέδασεν, ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιάμ. Δεινὸς ἀπαιτητῆς ἐφέστηκε τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ, ῥάβδιζων, καὶ ἀπαιτῶν τὰ ἑαυτοῦ θελήματα, ὁ κοινὸς ἡμῶν ἐχθρὸς. Βούλει μαθεῖν τῆς ῥάβδου ταύτης τὰς πληγὰς; Ἄκουε τοῦ λέγοντος· Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου· Δυσώδεις μώλωπας ἐμποιεῖ τῷ πληγέντι ἡ πονηρὰ ῥάβδος. Ἐνόησόν μοι τινα συνεχόμενον ἐν ἐπιθυμίαις ποικίλαις, καὶ σφοδρῶς ἐγκείμενον τῇ ἀπολαύσει τῶν ἡδονῶν, πῶς ῥάβδιζομένῳ ἔοικε, καὶ ἀπαγομένῳ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν. Οὐκ ἀνήσιν ἡ ἐπιθυμία κέντρα καὶ ὀδύνας ἐμποιοῦσα τῷ ἀκολάστῳ, ἕως ἂν τὸν ἐκ τῆς ἀμαρτίας μώλωπα τῇ ψυχῇ ἐμποιῆσῃ, δυσωδίαν ἐναφιέντα ἐν τῇ τῶν αἰσχυρῶν ἀναμνήσει. Ταύτην τοίνυν τὴν ῥάβδον διασκεδάσει, ὡς διεσκέδασε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τῶν Μαδιθαίων (27) ὧν οἶμαι τῆς ἱστορίας μέμνησθε, ἢ τῆς κατὰ τοὺς Ἀριθμοὺς, ἢ τῆς ἐν τοῖς Κριταῖς. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς Ἀριθμοῖς φησι· Ἠρπετάξαντο ἐπὶ Μαδιάμ, καθὰ ἐνετείλατο Κύριος τῷ Μωσεί, καὶ ἀπέκτειναν πᾶν ἀρσενικόν, καὶ τοὺς βασιλεῖς Μαδιάμ ἀπέκτειναν ἅμα τοῖς τραυματίαις αὐτῶν. Ἐν δὲ τοῖς Κριταῖς· Ὁ Γεδεὼν ἀπέστρεψεν εἰς τὴν παρεμβολὴν Ἰσραὴλ, καὶ εἶπεν· Ἀνάστητε (28), ὅτι παρέδωκε Κύριος ἐν χερσίν ἡμῶν τὴν παρεμβολὴν Μαδιάμ. Τί δὲ ἐστὶ τὸ. Ἦσαν στολὴν συνηγμένην δούλῳ, καὶ (29) ἱμάτιον μετὰ καταλ-

A Domini personam transit oratio. Quid enuntiat? *Plurima pars populi, quam deduxisti in lætitia tua.* Non enim omnes exceperunt verbum, sed plurimi vocantem ad æternam lætitiã secuti sunt, qui et lætabuntur in conspectu Dei. *Sicut qui lætantur in messe.* Quod enim seminat unusquisque, hoc et metet⁶. Itaque in die remunerationis, qui admiserint verbum, atque pro ratione eorum quæ prius in hac vita sibi fuerant concredita, fructus ediderint, a justo iudice mercedem meritis haud imparem consecuti, iidem lætabuntur, *Sicut qui lætantur in messe, et sicut ii qui dividunt spolia.* Qui quidem oblectantur in messe, ex suis ipsorum laboribus gaudii initium capiunt; qui vero spoliis ditescunt, repentinam opum acquirendarum occasionem nanciscuntur. Quapropter bona utraque memoravit, tum quæ remunerationis nomine, tum quæ gratis a munificentissimo largitore danda erunt. Ablatum est enim jugum gentibus impositum. Excussere grave jugum ejus, qui ipsos subjecerat peccati servituti, eorumque collum virga incurvabat, ut apostolicam prædicationem in anima fundantes, se jam peccati servituti non submitterent.

225. *Virgam enim exactorum dissipavit, sicut in die quæ super Madian.* Imminet mortalium vitæ exactor gravis, feriens virga, exigens a nobis, **549** ut suam ipsius voluntatem exsequamur, communis ille inimicus noster. Vis nosse hujusce virgæ plagas? Audi eum, qui dicit: *Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ*⁷. Mala illa virga graveolentes vibices ei qui cæsus est, inurit. Finge tibi animo quempiam variis cupiditatibus obnoxium, ac fruendis voluptatibus valde deditum: quodam modo consimilis videbitur ei, qui percussus virga est, atque ad peccatum adductus. Non desinit libido stimulos admovere impudico, eumque dolore afficere; donec peccati vibicem quæ per turpium recordationem tetrum ac fœdum odorem exhalat, animo impresserit. Dissipabit igitur hanc virgam, perinde ut principatum et imperium Madianitarum dissipavit: quorum, puto, historias meministis; sive eam, quæ in Numeris, sive eam quæ in libro Judicum legitur. Ait quidem in Numeris: *Instructa acie pugnarunt adversus Madian, sicut præcepit Dominus Moysi, et occiderunt omne masculinum, et reges Madian interemerunt una cum vulneratis eorum*⁸. In libro autem Judicum: *Gedeon reversus est in castra Israel, et dixit: Surgite, quia tradidit Dominus in manus nostras castra Madian*⁹. Quid autem est, restituere, *Omnem stolam collectam dolo, et ve-*

⁶ Gal. vi, 8. ⁷ Psal. xxxvii, 6. ⁸ Num. xxxi, 7, 8. ⁹ Jud. vii, 15.

(24) Codex idem κατήγαγες.

(25) Antiqui duo libri, καρποφοροῦντες.

(26) Vocula μὴ doest quidem et in editis et in nostris codicibus: sed eam ex Eusebio, unde fragmentum illud sumptum est, addendam esse censuimus. Lege Præfationem.

(27) Editi et Reg. primus, τῶν Μαδιθνιαίων. Alii

quatuor mss., τῶν Μαδιθνιαίων.

(28) Editi et recentior Combefisii codex, ἀνάστηθι, male. Alter Combefisii codex, ἀνάστητε, recte. Mox editi et quinque mss., ἐν χερσίν ὑμῶν. At in Reg. primo et apud LXX legitur, ἡμῶν.

(29) Uterque Colb. et Reg. secundus, καὶ πᾶν.

stimentum cum commutatione? Hoc dici arbitror, quod si qui grave peccati iugum imponentes, virgaque conterentes ad peccatum adigunt, stolam dolo collectam et vestimentum cum commutatione sint restituri. Qui homines spoliarint, eosque dolose suis denudarint vestimentis, ea cum commutatione restituent. Cum enim communis ille inimicus nos in suam redegerit potestatem, vestimenta quamdam deformitati nostræ venustatem afferentia a nobis auferet. Christianorum autem indumentum, quod peccati nostri turpitudinem contegit, fides est Christi. *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis* ¹⁰. Ille enim inimicus noster ante fidem quæ in Christum est, humanam denudabat turpitudinem, ut qui cogitationes nostras quibus nostra vita ornabatur, auferret, atque nuditatem nostram proderet. Quoniam igitur dolose fraudulentè exspoliavit, idcirco omnem stolam collectam dolo, et omne vestimentum cum commutatione restituet. Non enim solum ea quæ nobis fuere adempta, recipimus; sed etiam accedente Christi agnitione evadimus meliores. *Induit enim me, inquit, vestimento salutari, et tunica lætitiæ* ¹¹. Omnem igitur stolam collectam dolo, hoc est, clanculum demptam, cum commutatione restituent. *Et cupient, si fiant, esse igne combusti: quia parvulus natus est nobis*. Malignæ potestates post Domini adventum clamabant: *Quid nobis et tibi, Fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos* ¹². Tunc malent igne fuisse combusti, quam condemnari Christi in carne præsentia.

μᾶλλον, ἢ ὑπὸ τῆς ἐν σαρκὶ Χριστοῦ ἐπιφανείας κατακρίνεσθαι.

226. *Quia parvulus natus est nobis, filius et datus est nobis, cujus principatus factus est super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, Magni consilii angelus*. Quot jam didicimus Domini nomina superius audivimus. *Ecce Virgo in utero concipiet, et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel* ¹³. Hic vocatur nomen ejus, *Magni consilii angelus*. Hic ipse est, qui magnum consilium a sæculis absconditum, generationibus aliis haud declaratum patefecit ¹⁴. Hic annuntiavit et detexit in gentibus suas ipsius impervestigabiles divitias, ut fierent gentes cohæredes et concorporales ¹⁵, videlicet hujus ipsius, cujus imperium est super humerum ejus; hoc est, regnum et potestas in cruce. In crucem enim exaltatus, omnes ad se ipsum traxit ¹⁶. *Adducam enim pacem super principes, pacem et sanitatem ipsi. Magnus principatus ejus, et pacis illius non est finis*. Nino palam est hæc in Patris persona fuisse dicta.

¹⁰ Gal. III, 27. ¹¹ Isa. LXI, 10. ¹² Matth. VIII, 29. ¹³ Isa. VII, 14. ¹⁴ Col. I, 26. ¹⁵ Ephes. III, 6. ¹⁶ Joan. XII, 32.

(30) Editi, παρατιθέντα. At sex mss., περιτιθέντα, optime.

(31) Veteres quinque libri, Ἐπεί. Editi vero et Reg. primus, Ἐπί.

(32) Sic mss. omnes. Typographi σε pro με incaute ediderant.

(33) Editi, ἐγενήθησαν. At mss. sex, ἐγένοντο.

(34) Sic Reg. tertius. Vox γνωρίσας in editis et

λαγῆς ἀποτίσειν; Οἶμαι λέγεσθαι, ὅτι οἱ τὸν βρῦν ἐπιτιθέντες τῆς ἀμαρτίας ζυγὸν, καὶ ῥάβδιον συντιθέντες, συναναγκάζουσι πρὸς ἀμαρτίαν· οὗτοι τὴν μετὰ δόλου ἐπισυνηγμένην στολὴν καὶ τὸ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν. Οἱ λωποδυτήσαντος τοὺς ἀνθρώπους, καὶ δόλῳ αὐτοὺς γυμνοὺς τῶν σκεπασμάτων ἀποδείξαντες, μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν. "Ὅταν γὰρ λάβῃ ἡμᾶς ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ ἐξουσίαν ὁ κοινὸς ἐχθρὸς, ἀφαιρεῖ ἡμῶν τὰ ἱμάτια, τὰ τοῖς ἀσχήμοσεν ἡμῶν εὐσχημοσύνην περιτιθέντα (30). Ἰμάτιον δὲ Χριστιανῶν, σκέπον τὸ ἀσχημον ἡμῶν τῆς ἀμαρτίας, ἢ εἰς Χριστὸν πίστις. "Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσαθε. Ἦν δὲ καὶ πρὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως γυμνῶν τὴν ἀνωπελιαν ἀσχημοσύνην ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν, τὰς ἐννοίας ἡμῶν, αἷς ἡ ζωὴ ἡμῶν κατεκοσμεῖτο, περιαιρῶν, καὶ τὴν γύμνωσιν ἡμῶν δημοσιεύων. Ἐπεὶ (31) οὖν δολεραῖς ἐπινοίαις ἀπημφίασε, πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, καὶ πᾶν ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσει. Οὐ γὰρ μόνον ἀπολαμβάνομεν, ἃ ἀφηρήμεθα, ἀλλὰ καὶ τῇ προσθήκῃ τῆς εἰς Χριστὸν ἐπιγνωσεως βελτιούμεθα. Ἐνέδυσσε γὰρ με (32), φησὶν, ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. Πᾶσαν οὖν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, τουτέστι, λαθραῖως ὑφαίρεθεισαν, μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσι. Καὶ θεγήσουσιν, εἰ ἐγένοντο (33) πυρίκαυστοι, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν. Αἱ πονηραὶ δυνάμεις μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἐπιδημίαν ἔκραζον· Τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; Ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; Τότε αἰρούνται γενέσθαι πυρίκαυστοι

226. "Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλῃς βουλῆς ἄγγελος. Πόσα ἤδη ὀνόματα ἐδιδάχθημεν τοῦ Κυρίου, ἀνώτερον ἠκούομεν. Ἴδού ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Ἐνταῦθα καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλῃς βουλῆς ἄγγελος. Οὗτος ὁ τὴν μεγάλην βουλήν τὴν ἀποκεκρυμμένην ἀπὸ τῶν αἰώνων γνωρίσας (34), τὴν ἑτέροις γενεαῖς μὴ φανερωθεῖσαν. Οὗτος ὁ ἀναγγείλας καὶ φανερώσας τὸν ἀνεξιχνίαστον ἑαυτοῦ πλοῦτον ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα· αὐτοῦ γὰρ τούτου, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. τουτέστιν, ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις ἐν τῷ σταυρῷ. Ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γὰρ ὑψωθείς, πάντας εἴλκυσε πρὸς ἑαυτὸν. Ἀξω γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην (35) καὶ ὑγείαν αὐτῷ. Μεγάλῃ ἡ ἀρχὴ

in aliis quinque mss. desideratur. Subinde duo mss., Οὗτος ὁ ἄγγελος καὶ φανερώσας. Alii duo, Οὗτος ὁ ἀγγείλας. Editi denique cum aliis duobus, Οὗτος ὁ ἀναγγείλας. Ibidem tres mss., ἀνεξιχνίαστον αὐτοῦ.

(35) Vox εἰρήνην addita est ex tribus codicibus.

αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὄριον. Ἐκ τούτου παρίσταται, ὅτι ἐκ τοῦ πατρικοῦ προσώπου ἐστὶ τὰ λεγόμενα. Διὰ τὸ εἰρηνοποιῆσαι αὐτὸν διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, εἴρηται τὸ, "Ἄξω γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ ὑγείαν αὐτῶν. Οἶμαι τὸ τῆς ἀναστάσεως δείκνυσθαι διὰ τούτου μυστήριον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ζῆ δὲ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, διὰ τοῦτο ὑγεία ἄγεσθαι αὐτῶ λέγεται (36), ἐπὶ τὴν ἀσθενείαν τῆς σαρκὸς, ἣν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνείληψε. Καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὄριον. Εἰρήνην, φησὶ, δίδωμι ὑμῖν, οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὄριον τῆς εἰρήνης αὐτοῦ. Ἐπειδὴ (37) ὑπερκόσμιόν ἐστι τὸ δῶρον. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ κόσμου ἦν, συναπηρτίσθη ἂν τῇ τοῦ κόσμου συστάσει. Νῦν δὲ ὁ δεξάμενος αὐτοῦ τὴν εἰρήνην καὶ φυλάξας εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον τοῖς ἐκ τῆς εἰρήνης καλοῖς συμβιωῖται. Ἡ Σολομῶντος εἰρήνη γεγραμμένοις ἔτεσι περιωρίζεται ἢ δὲ παρὰ τοῦ Κυρίου εἰρήνη τῶν αἰῶνι παντὶ συμπαρεκτείνεται, ἀπεριόριστος οὕσα καὶ ἀτερμάτιστος (38). Πάντα γὰρ ὑποταγῆσεται αὐτῶ, καὶ πάντα ἐπιγνώσεται τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν· καὶ ἐπειδὴ γένηται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, καθησυχασθέντων τῶν θορυβοῦντων ταῖς ἀποστασίαις, ἐν εἰρηνοκῆ συμφωνίᾳ τὸν Θεὸν ὑμνήσουσιν (39). Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτήν. Διὰ τὸ εἰρηῆσαι, ὅτι Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῶ, πάντες (40) σχεδὸν ὁμοφώνως, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ εἶναι τὸ κατὰ σάρκα τὸν Κύριον, καταγγέλλουσιν. Ἐπὶ οὖν τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καθήσεται, ὥστε κατορθῶσαι αὐτήν, καὶ ἀντέχεσθαι αὐτῆς ἐν κρίματι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ. Τὰ κρίματά σου, φησὶν, ἄβυσσος πολλή· καὶ, Ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη Θεοῦ. Οὕτε οὖν τὰ κρίματα καταληπτὰ, οὕτε ἡ δικαιοσύνη κατ' ἀξίαν τοῦ ὕψους θεωρητή. Καὶ ταῦτα ποιήσει ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαώθ. Ζηλώσας ἡμᾶς τοὺς ἀπολλυμένους τῇ ἀγνοίᾳ, δέξεται, ὑπὲρ τοῦ περιποιήσασθαι εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν, τὴν ἐν ἀνθρώποις (41) οἰκονομίαν. Ὁ οὖν ζῆλος Κυρίου Σαβαώθ, τοῦ Θεοῦ τῶν στρατιῶν, ᾧ πᾶσα δύναμις ὑποτέτακται, οὕτως ταῦτα ποιήσει.

227. Λόγον (42) ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ. Καὶ γνώσονται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ οἱ καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ, ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ λέγοντες· Πλίνθοι πεπτώκασιν, ἀλλὰ δεῦτε, λαξέσωμεν λίθους, καὶ κόψωμεν συκαμίνους καὶ κέδρους, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον. Ἐν τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ δύο πραγμάτων ἔννοιαν

¹⁷ Coloss. i, 20. ¹⁸ II Cor. xiii, 4. ¹⁹ Joan. xiv, 27. ²⁰ III Reg. iv, 24. ²¹ I Cor. xv, 28. ²² Gen. xlix, 10. ²³ Psal. xxxv, 7. ²⁴ ibid.

(36) Sic uterque Combef. et alii quidam mss. At editi, αὐτοῦ λέγεσθαι.

(37) Editi, ἐπειδὴ καὶ. Vocula καὶ in nostris sex mss. deest. Mox quinque mss., τὸ δῶρον. Abest τὸ ἀπεκκείσθαι.

(38) Totum illud, ἀπεριόριστος οὕσα καὶ ἀτερμάτιστος, typographis exciderat: sed hunc locum ex nostris sex mss. restituimus.

Quoniam pacificavit ipse persanguinem crucis suæ sive quæ inter terra, sive quæ in cælis ¹⁷, dictum est illud: *Adducam enim pacem super principes, et sanitatem ipsi*. Arbitror resurrectionis mysterium his verbis ostendi. *Nam quia crucifixus est ex infirmitate, vivit vero ex virtute Dei* ¹⁸, ideo ei adduci dicitur sanitas ad curandam infirmitatem carnis, quam pro nobis assumpsit. *Et pacis ejus non est finis. Pacem inquit, do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis* ¹⁹. Ideo pax illius non accipit finem, quoniam donum quoddam est mundo sublimius. Etenim si esset ex mundo, non magis quam mundus ipse duraret. Attamen qui nunc excepit illius pacem et servavit, is in sempiternum tempus vitam suam in bonis pacis traducet. Salomonis pax certis ac statutis annis circumscribatur ²⁰: quæ autem pax datur a Domino, ad omne tempus se extendit, cum nec finem nec terminum admittat. Omnia enim ei subjicientur ²¹, agnoscentque ejus imperium omnia; et ubi fuerit Deus omnia in omnibus, iis qui per suam defectionem tumultus excitabant indicto silentio, Deum pacifico consensu laudabunt. *Super solium David et super regnum ejus, ut moderetur illud*. Quoniam dictum est: *Non deficiet princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, donec veniant quæ reposita sunt ei* ²², omnes unanimi fere consensu enuntiant Dominum secundum carnem ex semine David oriri. *Sedebit igitur Super thronum David, et regnum ejus, ut moderetur illud, et patrocinetur ei in judicio et justitia*. *Judicia tua*, inquit, *abyssus multa* ²³; et, *Justitia tua sicut montes Dei* ²⁴. Neque igitur judicia ejus comprehendi queunt, neque justitia pro dignitate suæ celsitudinis potest ulla contemplatione attingi. *Et hæc faciet zelus Domini Sabaoth*. Quoniam zelo studioque nos ignorantia pereuntes persecutus est assumet humanam dispensationem, ut nos regno suo asserat. Zelus igitur Domini Sabaoth, Dei exercituum, cui virtus omnis subjecta est, hæc faciet.

227. VERS. 8-10. *Verbum misit Dominus in Jacob, et venit in Israel. Et cognoscent omnis populus Ephraim, et qui sedent in Samaria in contumelia, et elato corde dicentes: Lateres ceciderunt, sed venite, poliamus lapides, et excidamus sycaminos, et cedros, et ædificemus nobis turrim*. Scriptura nomine Jacob et Israel nobis duarum rerum intelligentiam suggerere videtur, primam imperfectorum institutionem,

(39) Ita sex mss. Editi vero, ἀνομνήσουσιν.
(40) Editi, πάντες γάρ. Deest γάρ in nostris sex codicibus.

(41) Antiqui duo libri, τὴν ἐν οὐρανοῖς, haud recte. Nec ita multo post tres mss., οὕτως πάντα ποιήσει. Alii duo cum editis, ταῦτα ποιήσει.

(42) Apud LXX legitur, non Λόγον, *verbum*; sed,

extremam absolutamque virtutis perfectionem. Modus enim quo nomen patriarchæ mutatum est, hunc nobis objicit sensum. Vocatus namque est Jacob in suo ortu, quod fratris calcaneum apprehenderit ²⁶: post luctam vero, præmii loco nomen aliud ei tanquam victori imponitur. *Non enim vocabitur ultra nomen tuum Jacob: sed Israel erit nomen tuum* ²⁹. Missum est igitur verbum ad Jacob, et venit in Israel. Enimvero Verbum se primum ad infirmiores præ misericordia demittit: perspicaciores vero, utilitatem ejus agnoscentes, veluti ipsum rapiunt; ac eorum ad quos missum erat, socordiam avertunt. Verbum igitur misit Dominus ad Jacob. Nosti Verbum, quod erat in principio, quod erat apud Deum ²⁷? Hec misit Pater ad Jacob. Agnovit autem ipsum verus Israel, nimirum animæ perspicaciore intelligentia præditæ. *Et cognovit omnis populus Ephraim qui prius sedebant in Samaria, in contumelia et elato corde* ²⁸. Hic est Ephraim, a quo prodiit defector Jeroboam, qui, resectis abductisque secum decem tribubus, et aureis juvencis effictis, auctor fuit populo, ut a Dei cultu secederet, idolaque coleret Ægyptiorum ²⁹. Qui igitur sedebant in Samaria in contumelia et elato corde, hi veritate cognita exceperunt verbum, quemadmodum et Acta narrant audivisse apostolos quod Samaria verbum receperit Dei ³⁰. Subinde describit propheta quanta eorum esset contumelia atque superbia. Nam Davidis partem aspernati, tanquam ejus regnum esset facile evertendum, irridentes dicebant: *Lateres ceciderunt, sed venite, poliamus lapides*. Lateres quidem nominabant constructionem regni filiorum Jesse; suam vero potentiam suamque ad peragenda vitæ negotia concordiam, firmitatem lapidum inter se commissorum appellabant.

μήν τῆς βασιλείας τῶν υἱῶν Ἰεσσαί· λίθων δὲ στεδύροτα συναρμολογημένων ἀλλήλοις, τὴν ἑαυτῶν δύναμιν, καὶ τὴν πρὸς τὰ τοῦ βίου πράγματα σύμφορον προσηγόρευον.

228. *Et excidamus, inquit, sycaminos et cedros; et loco templi, quod Judæ Salomon construxit ³¹, ædificemus nobis turrim*. Similia moliebantur atque ii, qui excelsa turri exstructa cælum pervium et accessum sibi reddere conabantur. Dicebant illi: *Venite, faciamus nobis lateres, et coquamus eos igni* ³². Et rursus: *Venite, ædificemus nobis metipsis civitatem et turrim, cujus vertex erit usque ad cælum* ³³. Sycaminus autem arbor est fructuum feracissima, quibus nulla inest qualitas, nisi quis diligenti scarificatione **552** succum quemdam, qui gustatui

²⁶ Gen. xxv, 25. ²⁷ Gen. xxxii, 28. ²⁸ Joan. i, 1. ²⁹ III Reg. vi, seqq. ³⁰ Gen. xi, 3. ³¹ ibid. 4.

θάνατον, mortem: quod non aliunde quam ex sermonis ambiguitate evenisse auctor est Hieronymus.

(43) Antiqui sex libri, δίδοται. Editi, δέδοται. Mox editi, ὄνομά σου, φησίν. Abest φησίν a nostris sex codicibus.

(44) Antiquior Combefisii codex et alii quatuor, προλαμβάνοντες, bene. Alter Combefisii codex et editi, προσλαμβάνοντες, male. Ejus loci sententiam,

ὑποβάλλειν ἡμῖν ὁ λόγος ἔοικε· τὴν τε εἰσαγωγὴν τῶν ἀτελεστέρων, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ ἀκρότατον τῆς ἀρετῆς τελείωσιν. Τοῦτον δὲ ἡμῖν ὑποβάλλει τὸν νοῦν ὁ τρόπος τῆς μετωνομασίας τοῦ πατριάρχου. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῇ γενέσει, διὰ τὸ ἐπιληφθαι τῆς πτέρνης τοῦ ἀδελφοῦ, Ἰακώβ εἴρηται· μετὰ δὲ τὴν πάλιν, ἀντὶ ἄθλου δίδοται (43) αὐτῷ ἡ προσηγορία ὡς νικηκότι. Οὐ γὰρ κληθήσεται ἔτι τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλὰ Ἰσραήλ ἔσται τὸ ὄνομά σου. Ἀπεστάλη τοίνυν Λόγος πρὸς Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ. Διὰ μὲν γὰρ ἐλεημοσύνην τοῖς ἀσθενεστέροις πρώτοις συγκαταβαίνει ὁ Λόγος· οἱ δὲ διορατικώτεροι, αἰσθανόμενοι τῆς ἀπ' αὐτοῦ ὠφελείας, οἴονεὶ διαρπάζουσιν αὐτὸν, τὴν πρὸς οὐς ἀπεστάλη νωθρότητα προλαμβάνοντες (44). Λόγον οὖν ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ. Οἶδας τὸν Λόγον τὸς ἐν ἀρχῇ ὄντα, τὸν πρὸς τὸν Θεὸν ὄντα; Τοῦτον ἀπέστειλεν ὁ Πατήρ ἐπὶ Ἰακώβ. Ἐγνώρισε δὲ αὐτὸν ὁ ἀληθινὸς Ἰσραήλ, αἱ ψυχὰὶ αἱ διορατικώτεραι. Καὶ ἐπέγνω πᾶς ὁ λαὸς Ἐφραΐμ, οἱ πρότερον καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ, ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ. Οὗτός ἐστιν Ἐφραΐμ, ἐξ οὗ βλαστήσας ὁ ἀποστάτης Ἰεροβοάμ, τὰς δέκα φυλάς ἑαυτῷ συναπέσχισε, καὶ χρυσᾶς δαμάλεις ἀναπλάσας, ἀναχωρῆσαι τὸν λαὸν ἐπεισε τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, καὶ λατρεύειν εἰδώλοις Αἰγυπτίων. Οἱ οὖν καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ, ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ, οὗτοι τῆς ἀληθείας ἐν συναισθήσει (45) γενόμενοι, ἐδέξαντο τὸν λόγον, καθὼς καὶ αἱ Πράξεις διηγούνται, ὅτι ἤκουσαν οἱ ἀπόστολοι, ὅτι ἡ Σαμαρεία δέδεκται τὸν λόγον. Εἶτα διαγράφει αὐτῶν ὁ προφήτης τὴν ὕβριν καὶ τὴν ὑπερηφανίαν ὅση ἦν.

C Καταφρονοῦντες γὰρ τῆς μερίδος τοῦ Δαβὶδ, ὡς εὐκαθαίρετον ἐχούσης τὴν βασιλείαν, ἔλεγον ἐπὶ χλεύῃ τὸ, Πλίνθοι πεπτώκασιν, ἀλλὰ δεῦτε, λαξεύσωμεν λίθους. Πλίνθους μὲν ὠνόμαζον τὴν οἰκοδομήν, καὶ κόψωμεν, φησὶ, συκαμίνους καὶ κέδρους, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον, ἀντὶ τοῦ ναοῦ, ὃν κατεσκεύασε τῷ Ἰούδα ὁ Σολομών. Ὅμοια διανοοῦντο τοῖς δι' ὑψηλῆς πύργου κατασκευῆς ἐπιχειροῦσιν ἑαυτοῖς βάσιμον ποιῆσαι τὸν οὐρανόν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἔλεγον· Δεῦτε, πλινθεύσωμεν ἑαυτοῖς πλίνθους, καὶ ὀπτήσωμεν αὐτὰς πυρὶ· καὶ πάλιν· Δεῦτε, οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἔσται ἕως τοῦ οὐρανοῦ (46). Ἡ δὲ συκάμιнос δένδρον ἐστὶ πολυφορώτατον καρπῶν οὐδεμίαν ποιότητα ἐχόντων, εἰ μὴ τις ἐξ ἐπι-

III Reg. xi, 26. ²⁹ III Reg. xiii, 20, 28. ³⁰ Act. viii, 14.

teste Combefisio, optime expressit Hilarius in Matth. cap. ix, his verbis: *Quod Israeli parabatur, plebs gentium occupavit*.

(45) Ita nostri sex mss. Editi vero, ἐν αἰσθήσει.

(46) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἔσται εἰς τὸν οὐρανόν, *erit in cælum*. Aliquanto post recentior Combefisii codex, ποιότητα ἔχον.

μελείας ἀμύξας, ὅπῳ τινὰ αὐτοῖς ἐπισπάσαιτο (47), ἠδονὴν ἐμποιοῦντα τῇ γεύσει. Ὅθεν ἠγοῦμεθα σύμβολον εἶναι τῆς ἐθνικῆς συναγωγῆς, πληθυνούσης μὲν, ὁμοει μεμωραμένης, διὰ τὴν ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ἐπιτηδεύμασι συνήθειαν, ἣν ἐὰν καταμύξαι (48) τις διὰ τοῦ λόγου δυνήθῃ, γλυκανθεῖσα τῇ μεταβολῇ, εἰς εὐχρηστίαν (49) μεταβάλλεται. Καὶ αἱ κέδροι λαμβάνονται μὲν ποτε καὶ εἰς εἰκόνα ψυχῶν μεγάλων, καὶ ἀξιόλογον ἔχουσῶν διάρμα, ἐκ τοῦ διανεστιγῆναι τῷ φρονήματι, καὶ τὸ πολίτευμα ἔχειν ἐν οὐρανοῖς· καθὼς ἐδιδάχθημεν ἐν Ψαλμοῖς, νῦν μὲν (50) εἰς τὸν αἶνον τοῦ Θεοῦ παραλαμβάνοντος αὐτὰς τοῦ Δαβίδ, καὶ λέγοντος· Ξύλα καρποφόρα, καὶ πᾶσαι κέδροι· πάλιν δὲ· Χορτασθήσεται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου (51), αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφύτευσεν. Ἦδη δὲ καὶ τὰ σκληρὰ καὶ δύσκαμπτα ἦθη, τὰ ἐπαιρόμενα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, κέδρους ἐγνωμεν λεγόμενα. Διὰ τοῦτο Συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· Καὶ οἱ ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τῇ ψευδωνύμφῳ γνώσει, καὶ φαντασιούμενοι ὡς τὰ μυστήρια τοῦ ὑπεράνω Θεοῦ κατειληφότες, κέδροι λέγονται. Εἶδον γὰρ τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Ὡν ἡ ἐξολόθρευσις ταχεῖα· Παρῆλθον γὰρ, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν. Ταύτας οὖν τὰς κέδρους παρελάμβανον (52) εἰς τὴν τοῦ πύργου κατασκευὴν οἱ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Λόγου καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ ἐφ' ὕβρει, καὶ χλευάζοντες τὴν κατὰ τὸν Ἰούδαν θεοσέβειαν, καὶ πλίνθους πεπτωκυίας λέγοντες τὰ ἐν δόγμασιν ἐκείνων οἰκοδομήματα.

229. Καὶ ῥάξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ ὄρος Σιών ἐπ' αὐτὸν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διασκεδάσει· Συρίαν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀφ' ἡλίου δυσμῶν, τοὺς κατεσθίοντας τὸν Ἰσραὴλ ὄλω τῷ στόματι. Ῥάξειν οὖν αὐτοὺς ἐπαγγέλλεται καὶ καταβαλεῖν πάντας τοὺς ἐπανισταμένους τῷ ὄρει Σιών, καὶ διασκεδάσει αὐτῶν τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀσεβῆ συμφωνίαν. Εἰσὶ δὲ οἱ ἐχθροὶ Σύροι καὶ Ἕλληνες· οἱ μὲν τὰ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἡλίου κατέχοντες, οἱ δὲ τὰ πρὸς ταῖς δυσμαῖς. Διὰ τοῦτο δὲ διασκεδασθήσονται, ἐπειδὴ κατήσθιον ὄλω τῷ στόματι τὸν Ἰσραὴλ. Στόμα δὲ λέγει νῦν τὴν σοφιστικὴν τοῦ λόγου δύναμιν, ἣ πάσῃ κατεκέρχρητο εἰς τὴν ἐπιβουλήν τῶν ἐν ἀπλότητι

Afferat suavitatem, ex eis eliciat. Unde arbitramur hanc arborem symbolum esse synagogæ gentilium, quæ crescit quidem, sed quasi infatuatur ob studiorum gentilium assuetudinem: quam synagogam si quis verbo sacrificare potuerit, tum ex hac mutatione dulcedinem nacta, bona evadit et utilis. Sed nonnunquam etiam cedri accipiuntur ad exprimendam imaginem animarum magnarum, atque elatione commendabili præditarum, utpote quæ sublimi animi sensu efferantur, ac in cælis habeant conversationem, uti in Psalmis sumus edocti, Davide interdum ad Dei laudem cedros assumente, ac dicente, *Ligna fructifera et omnes cedri*³⁴; rursus vero, *Saturabuntur ligna campi: cedri Libani, quas plantavit*³⁵. Quin et mores asperos et inflexibiles, qui se attollunt adversus Dei scientiam³⁶, cedros appellari novimus. Quamobrem *Conterit Dominus cedros Libani*³⁷. Item qui efferuntur ob falsam et adulerinam scientiam, sibi que videntur quasi Dei altissimi mysteria comprehendisse, iidem vocantur cedri. *Vidi enim, impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani*³⁸. Quorum celerrima est ruina: *Transivi enim, et ecce non erat*³⁹. Has igitur cedros ad exstruendam turrim adhibebant ii, qui ante Verbi adventum sedebant in Samaria in contumelia, quique cultum Deo a Juda exhibitum illudentes, lateres collapsos appellabant innixa in illorum dogmatis ædificia.

229. VERS. 11, 12. *Et franget Deus eos, qui insurgunt adversus montem Sion in ipsum, et inimicos ejus dissipabit; Syriam a solis ortu, et Græcos a solis occasu, devorantes Israelem toto ore.* Pollicetur igitur eos omnes, qui adversus montem Sion insurgunt, fracturum esse se ac eversurum, atque impiam eorum in veritatem concordiam dissipaturum. Inimici autem, Syri sunt et Græci. Illi quidem ad ortum solis, hi vero ad solis occasum habitant. Ideo autem dissipabuntur, quod Israelem toto ore devorarint. Os autem hoc loco vocat vim sermonis captiosam, qua ad insidias iis qui in simplicitate Deo crediderant, instruendas, omnino abutebantur. VERS. 13. *In omnibus his non est aversus furor*

³⁴ Psal. cXLVIII, 9. ³⁵ Psal. cIII, 16. ³⁶ II Cor. x, 5. ³⁷ Psal. xxviii, 5. ³⁸ Psal. xxxvi, 35. ³⁹ ibid. 36

(47) Combefisius, ut aliis locis sæpe, ita hic quoque præcipit, ut suo ipsius periculo legamus, non ut in libris legitur, sed ut legendum putat. Ait igitur legi oportere, non ἐπισπάσαιτο, *succum accersat, asciscat*: sed ἐπιπάσαιτο· id quod ita ipse interpretatur, *Sedulo sacrificans ac lancinans succum aliquem eis inspergat*. Nos autem, qui et in editis et in nostris sex codicibus scriptum invenimus, ἐπισπάσαιτο, contra tot librorum auctoritatem Combefisio obtemperare non potuimus.

(48) Editi et tres mss., καταμύξαι, *si quis compungere possit*. At uterque Colb. et Reg. secundus, καταμύξαι, *si quis scarificare possit*, rectius. Nam hoc pacto vox ἀμύξας voci καταμύξαι respondebit. Itaque qui gentilium animum sancto et spirituali modo sauciat is eorum congregationem scarificare

D dicitur.

(49) Antiqui duo libri, εἰς εὐχαριστίαν, male.

(50) Editi, νῦν μὲν. At sex mss., νῦν μὲν.

(51) Editi et quatuor mss., ξύλα τοῦ πεδίου, *ligna campi*. Uterque Colb. perinde atque v et vi editio ξύλα τοῦ Κυρίου *ligna Domini* et ita quoque Symmachus edidit. Ibidem editi et duo mss., ἃς ἐφύτευσεν, *quas plantavit*. Alii quatuor, ἃς ἐφύτευσας, *quas plantasti*.

(52) Veteres quatuor libri præter vetustiore Combefisii codicem, παρελάμβανον. Alter Combefisii codex, προσελάμβανον. Editi, προσλάμβανον, haud emendate. Aliquanto post antiquior Combefisii codex ἐν ὕβρει. Subinde editi et nostri sex mss., ἐπ' αὐτόν. Ait tamen hoc loco Nobilius, videri Basilium legisse ἐπ' αὐτό, *simul*.

sed adhuc manus excelsa. Et populus non est conversus, donec percussus est; et Dominum exercituum non quæsierunt. In his omnibus, quoniam Dei inimici licet castigati nondum compuncti sunt, nondum furor aversus est: sed adhuc manus, ceu facultas vindex surrecta est adversus eos, quos malitiæ ac nequitiae patratæ nequaquam pœnitet. Quia igitur populus iste non verbis, sed plagis sanatur, scriptum est: *Et omnis populus non est conversus, donec percussus est.* Quamobrem plagæ sunt talibus necessariæ. Nemo igitur curiosius causas afflictionum inquirat et molestiarum; cur ariditas, cur fulmina, cur grando contingat? Hæc eveniant **553** nostra causa quorum cor pœnitentia haud tangitur, et qui non convertimur nisi prius percutiamur. (VERS. 14, 15). *Et auferet Dominus ab Israel caput et caudam, magnum et parvum, in una die.* Postquam verbum quod missum est, ad eos pervenit, malum eorum ordinem omnem ait confundendum esse, et auferendos principes inferioresque, eos videlicet qui in potestate constituti valde intumescunt, et eos qui iisdem subjecti sunt. Seniorum, et eorum qui personarum habita ratione judicant, jus ante alios sedendi dedecorabitur. Cæterum qui in populo nullum ordinem aut gradum obtinent, sed suis ipsorum suffragiis duntaxat electi, propheticum donum quod a Spiritu sancto non accepere, sibi falso arrogant, ac docent iniqua; ejusmodi erat ætate Jeremiæ Ananias⁴⁰, quales etiam erant tempore Michææ pseudoprophetæ, in quibus fuit spiritus mendax⁴¹, qui decepit Achaam, cum eum ad bellum Syris inferendum impulit; ii quoque tanquam caudam ducentes auferentur.

230. VERS. 16, 17. *Sed et qui beatum dicunt populum hunc, et eum inducunt in errorem, et per fraudem facultates exhauriunt. Quapropter neque in adolescentulis, neque in his qui inter ipsos ætate vigent, lætabitur Dominus. Neque si quis orphanus in tali populo, neque si qua fuerit vidua, misericordiam consequetur.* Quod enim infirmum est et auxilio destitutum, id commiseratione dignum est: quod vero potens est in malitia et iniquitate, id detestationem meretur et odium. Deinde hoc subjungit, quod nondum avertatur ejus furor, sed adhuc manus ejus excelsa impendat propter eos qui in populo seducunt, et propter seductos; apud quos iniqui sunt omnes et flagitiosi, atque iniqua loquuntur. Hæc autem comminatio nonnullam præfert beneficii speciem: quippe (VERS. 18) *Succendetur iniquitas sicut ignis.* Etenim hominum gratia providit benignus Dominus, ut parata iniquitatis materia e medio pe-

⁴⁰ Jerem. xxviii, 15. ⁴¹ III Reg. xxii, 22.

(53) Ita mss. omnes. Editi vero, εἰς τὸν Θεόν. Statim unus codex Combef., θυμὸς αὐτοῦ.

(54) Editi, ἕως οὗ. Vocula οὗ in nostris mss. deest.

(55) Editi, ἐπιβεβηκότας, male. At mss. sex, ὑπο-

πεπιστευκότων τῷ Θεῷ (53). Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς· ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. Καὶ ὁ λαὸς οὐκ ἀπεστράφη, ἕως ἐπλήγη· καὶ τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων οὐκ ἐζήτησαν. Ἐπὶ τούτοις πᾶσι, διὰ τὸ μήπω κατανοεῖσθαι μαστιζομένους τοὺς ἔλθροὺς τοῦ Θεοῦ, οὕτω ὁ θυμὸς ἀπεστράφη, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ἡ κολαστικὴ δύναμις ἐπλημένη ἐστὶν ἐπὶ τῶν μὴ μετανοούντων ἐπὶ τῇ κακίᾳ καὶ πονηρίᾳ ἣ ἐπραξαν. Ἐπειδὴ οὖν ὁ λαὸς οὗτος οὐ διὰ λόγου ἀλλὰ διὰ πληγῆς θεραπεύεται, γέγραπται· Καὶ πᾶς ὁ λαὸς οὐκ ἀπεστράφη, ἕως (54) ἐπλήγη. Διόπερ ἀναγκαῖαι τοῖς τοιοῖσδε αἱ πληγαί. Μηδεὶς οὖν πολυπραγμονεῖτω τὰς αἰτίας τῶν σκυθρωποτέρων· διὰ τί αὐχμοί, διὰ τί ἐπομβρίαι, διὰ τί σκηπτοί, διὰ τί χάλαζαι; Δι' ἡμᾶς τοὺς τὴν ἀμετανόητον καρδίαν ἔχοντας, καὶ μὴ πρότερον ἐπιστρέφοντας, ἐάν μὴ πληγῶμεν. Καὶ ἀφελεῖ Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, μέγαν καὶ μικρὸν, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Μετὰ τὸ φθάσαι ἐπ' αὐτοὺς τὸν Λόγον τὸν ἀπεσταλμένον, πᾶσαν τὴν κακὴν αὐτῶν διάταξιν συγχυθῆσθαι λέγει, καὶ περιαιρεθῆσθαι μὲν ἄρχοντας, καὶ τοὺς ἐπομένους, τοὺς τε ἐν δυναστείᾳ μέγα φουσῶντας, καὶ τοὺς ὑποβεβηκότας (55). Ἀτιμασθήσεται πρεσβυτέρων προεδρία, καὶ τῶν κατὰ προσωποληψίαν κρινόντων. Οἱ δὲ μηδεμίαν τάξιν ἔχοντες ἐν τῷ λαῷ, αὐτοχειροτόνητοι δὲ καὶ προφητικὸν ἑαυτοῖς ἐπιψευδόμενοι χάρισμα, ὃ μὴ ἔλαβον παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ διδάσκοντες τὰ ἄνομα· οἷος ἦν ἐπὶ Ἰερεμίου ὁ Ἀνανίας, καὶ ἐπὶ Μιχαίου ὁ ψευδοπροφήτης, ἐν οἷς ἐγένετο πνεῦμα ψευδές, ὃ ἐξηπάτα τὸν Ἀχαάμ, προτρεπόμενον ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν Σύρων πόλεμον ἀφαιρεθῆσονται καὶ οὗτοι οἰονεῖ τὴν οὐραγίαν τοῦ λαοῦ κατέχοντες.

230. Ἀλλὰ καὶ οἱ μακαρίζοντες τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ πλανῶντες αὐτὸν, καὶ διὰ τῆς ἀπάτης ἐκκαρπούμενοι. Διὰ τοῦτο οὔτε ἐπὶ τοὺς νεανίσκοις καὶ ἀκμάζουσιν ἐν αὐτοῖς εὐφρανθήσεται ὁ Κύριος. Οὔτε εἴ τις ὀρφανὸς ἐν τῷ τοιοῦτῳ λαῷ, οὔτε εἴ τις χήρα, ἐλεηθήσεται. Τὸ μὲν γὰρ ἀσθενὲς καὶ ἀβοήθητον, ἐλέους (56) ἄξιον· τὸ δὲ δυνατὸν ἐν κακίᾳ καὶ πονηρίᾳ, ἀποστροφῆς καὶ μίσους. Εἶτα ἐπάγει, ὅτι οὐδέπω ὁ θυμὸς αὐτοῦ ἀποστρέφεται· ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑψηλή ἐπίκειται, διὰ τοὺς πλανῶντας ἐν τῷ λαῷ καὶ πλανωμένους, παρ' οἷς πάντες ἄνομοι καὶ πονηροί, καὶ ἀδίκῃ λαλοῦντες. Ἔχει δὲ τινα ἡ ἀπειλή εὐεργεσίας ἔμφασιν, ὅτι Καυθήσεται ἡ ἀνομία ὡς πῦρ. Τὴν γὰρ παρασκευασθεῖσαν ὕλην ἐκ τῆς ἀνομίας ἀφανισμῷ παραδοθῆναι ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Δεσπότου ὀφκονομηται. Καὶ ὡς ἄγρωστις, φησὶ, ξηρὰ βρωθήσεται ὑπὸ πυρός, καὶ καυθήσεται ἐν τοῖς δάσεσι τοῦ δρυμοῦ. Ἔως μὲν ἐγκέχωστα τοῖς γήνιαις πάθεσιν

βεβηκότας, bene. Ibidem editi, ἀτιμασθήσεται δὲ. Abest δὲ a nostris veteribus libris.

(56) Editi, ἐλέου. At mss. sex, ἐλέους. Nec ita multo post mss. aliquot, ὅτι οὐδέποτε ὁ.

ἡ ψυχὴ, ὡς ἄγρωστις τὰ παθὴ αὐτῆς, ἐκ τοῦ φρονή-
ματος τῆς σαρκὸς ἐκφυόμενα, διέρπει, δι' ἀλλήλων
τὴν γένεσιν ἔχοντα, καὶ ἄλλα ἐπ' ἄλλοις γεννώμενα (57).
Ὡς γὰρ ἡ ἄγρωστις πολυγονώτατόν ἐστιν ἐν βοτάναις,
καὶ οὐδαμοῦ καταλήγει αὐτῆς ἡ γέννησις, ἀλλ' αἰεὶ τὸ πέρασ τῆς πρώτης γενέσεως ἀρχὴ τοῦ ἐφεξῆς
γίνεται· τοιαύτη καὶ ἡ τῶν ἀμαρτημάτων ἐστὶ φύσις·
αὐτὴ ἑαυτὴν διαδέχεται. Καὶ γεννᾷ μὲν ἡ πορνεία
πορνείαν· ἡ δὲ ἐν τῷ ψεύδει συνήθεια ψεύδους γίνε-
ται μήτηρ, καὶ ὁ ἐν κλοπαῖς μελετήσας, κατατολμᾷ
ῥαδίως τοῦ ἀδικήματος. Ἦ γὰρ προλαβοῦσα ἀμαρτία
ἀφορμὴ ἀμαρτίας (58) γίνεται. Ἐὰν οὖν γυμνώσωμεν
τὴν ἀμαρτίαν διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, ἐποιήσαμεν
αὐτὴν ξηρὰν ἄγρωστιν, ἀξίαν τοῦ ὑπὸ τοῦ καθαρτι-
κοῦ πυρὸς καταβρωθῆναι· αὕτη δὲ καίεται ἐν (59)
τοῖς ἄσει τοῦ δρυμοῦ. Τήρησον ὅσα περὶ δρυμῶν
εἴρηται ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν. Πολεμούμενος ὁ
λαὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν δρυμόν, καὶ ἐκλείπει μὴ ἐσθίων.
Ἀλλὰ καὶ (60) Ἀβισσαλωμ πολεμούμενος εἰς δρυμόν
εἰσέρχεται. Ἐὰν οὖν μὴ γένηται ὡς ἄγρωστις ξηρὰ
ἡ ἀμαρτία ἡμῶν, οὐ βρωθήσεται ὑπὸ πυρὸς, οὔτε
κατακαυθήσεται. Καὶ τὰ δάση τοῦ δρυμοῦ τοὺς ὑπού-
λους λέγει καὶ συνεσκιασμένους τῇ διανοίᾳ, τοὺς ἐν τῷ
κρυπτῷ τῆς καρδίας ἑαυτῶν πολλὰ τῶν κακῶν συν-
τηροῦντας.

231. Εἶτα ἐπάγει, ὅτι Διὰ θυμόν ὀργῆς Κυρίου
συγκέκαυται ἡ γῆ ὅλη. Δείκνυσιν, ὅτι τὰ γήινα τῷ
πυρὶ τῷ κολαστικῷ παραδίδονται, ἐπὶ εὐεργεσίᾳ τῆς
ψυχῆς, καθὰ καὶ ὁ Κύριος ὑποφαίνει, λέγων· Πῦρ
ἤλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἤθελον ἰδεῖν εἰ
ἤδη ἀνήφθη (61). Καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὑπὸ πυρὸς
κατακεκαυμένος ἄνθρωπος. Οὐκ ἀφανισμόν ἀπει-
λεῖ, ἀλλὰ τὴν κάθαρσιν ὑποφαίνει, κατὰ τὸ παρὰ τῷ
Ἀποστόλῳ εἰρημένον, ὅτι· Εἴ τις τὸ ἔργον κα-
τακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσε-
ται, οὕτως δὲ (62) ὡς διὰ πυρὸς. Εἶτα τὴν κακίαν
τὴν ἐν τῷ λαῷ, καὶ τὴν στάσιν τὴν ἐν αὐτοῖς ἀκα-
τάπαυστον ἤδη, καὶ παντελῶς εἰς τὸ ἀνίατον προχω-
ρήσαντι διαγράφει. Ἄνθρωπος γὰρ τὸν ἀδελφὸν
ἑαυτοῦ, φησὶν, οὐκ ἐλεήσει ἕκαστος (63)· ἀλλὰ
προσιόντα ἐπὶ τὸ τινος τυχεῖν ἀντιλήψεως, ἐκκλι-

nitus tolleretur. *Et sicut gramen aridum*, inquit,
devorabitur ab igne, et accendetur in densitatibus
saltus. Quandiu terrenis cupiditatibus quasi terra
aggesta opprimitur animus, turbulenti ejus motus
ex carnis petulantia emergentes, tanquam gramen
serpunt, cum alii ab aliis habeant ortum, et alii ex
aliis gignantur. Quemadmodum enim inter herbas
gramen est fecundissimum, nec usquam finem facit
gignendi, sed finis ortus prioris semper initium fit
posterioris: ejusmodi est etiam peccatorum natura;
ipsa sibi succedit. Et quidem stuprum stupro gi-
gnitur, et mentiendi consuetudo mater efficitur men-
dacii, et quisquis sese exercuit ad furandum, facile
id flagitii patrat. Nam quod præcedit peccatum,
peccandi fit occasio. Itaque si peccatum 554 de-
tlexerimus per confessionem, effecimus ipsum ceu
gramen aridum, et dignum, quod ab igne purgante
devoretur. Iniquitas autem succenditur in densita-
tibus saltus. Observa quæ dicta sunt in primo Re-
gnorum libro de saltu. Populus bello vexatus in-
gressus est silvam, nulloque pastus cibo defecit ⁴².
Sed et Absalon oppugnatus in saltum introivit ⁴³.
Proinde nisi peccatum nostrum fiat sicut gramen
aridum, non devorabitur ab igne, neque succende-
tur. Saltus autem densitates vocat eos, quibus
subdolos animus est et tectus: qui in arcano cor-
dis sui recessu mala plurima delinent.

231. Postea subjungit (VERS. 19): *Propter furorem*
iræ Domini combusta est tota terra. Declarat vice
beneficii in animam conferendi, terrena igni vin-
dici tradi, quemadmodum et Dominus indicat, di-
cens: *Ignem veni mittere in terram* ⁴⁴: et volui
videre si jam accensus est. *Et erit populus sicut*
homo ab igne exustus. Non exitium comminatur,
sed innuit expurgationem juxta Apostoli dictum:
Si cujus opus arserit, detrimentum patietur: ipse
autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem ⁴⁵
Tum demum populi malitiam, ejusque seditionem
depingit, quæ nullum jam finem habet, eoque pro-
vecta est, ut nullum omnino remedium admittat.
VERS. 20. *Homo enim*, inquit, *fratris sui non mise-*
rebitur unusquisque: sed eum, qui ad subsidium
aliquod obtinendum accedit, declinat ad dexteram,

⁴² I Reg. xiv, 26. ⁴³ II Reg. xviii, 6-9. ⁴⁴ Luc. xii, 49. ⁴⁵ I Cor. iii, 15.

(57) Editi, γενόμενα. At sex mss., γεννώμενα.
(58) Ita mss. omnes. Editi vero, τοῦ ἀμαρτάνειν.
Illa, Ἐὰν οὖν γυμνώσωμεν, etc., *Si igitur detexeri-*
mus per confessionem, etc., notatu dignissima ju-
dicamus. Nec enim multum refert utrum hic
Commentarius Basilii sit, an non; cum ad pro-
bandum confessionis usum satis sit, si hoc opus
antiquissimum esse constet. Satis autem inter
eruditissimos quosque homines convenire video,
illud, si non a Basilio, at Basilii tamen ætate
compositum fuisse. Lege Præfationem.

(59) Editi, καὶ ἐν. Copula καὶ in mss. deest.

(60) Editi, Ἀλλὰ καὶ ὁ. At hic articulus a nostris
sex mss. abest.

(61) Hic inter se dissident editi et mss. et sacer
textus. Editi, καὶ τί ἤθελον εἰ ἤδη ἐκάη; Textus
sacer, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; Erasmus, *Et quid*

D volo si jam accensus est? Reg. primus, καὶ ἤθελον
εἰ ἤδη διεκάη. Colb. secundus cum Reg. itidem se-
cundo, καὶ ἤθελον εἰ ἤδη ἀνήφθη. In aliis duobus
mss. deest τί quoque: sed pro ἀνήφθη habent
ἐκάη. Denique Colb. primus optimæ notæ codex,
καὶ ἤθελον ἰδεῖν εἰ ἤδη ἀνήφθη, *Et volui videre an*
sit jam accensus. Vulgato, *Et quid volo nisi ut ac-*
cendatur?

(62) Ita nostri sex mss. Abest δὲ ab excusis.

(63) Antiqui tres libri cum editis, ἐλεήσει ἕκα-
στος. Vox ultima in aliis tribus mss. non legitur,
neque apud LXX. Ibidem mss. nonnulli, ἐπὶ τὸ.
Alii quidam, ἐπὶ τῷ. Rursus hoc ipso in loco editi
et quinque mss., ἐκκλίνει, *declinat*. At Reg. tertius,
ἐκκλινεῖ, *declinabit*; et ita quoque editum apud LXX
invenimus.

hoc est, fit inurbanus : *Quia esuriet et comedet a sinistris suis.* Is enim cujus facta non sunt dextera, neque laude ac commendatione digna, rebus sinistris et velitis exsatiabitur. Quid igitur sibi velit illud, *comedet a sinistris suis*, interpretatur propheta. *Et non saturabitur*, inquit, *homo comedens carnes brachii sui.* Ferinum quemdam animi statum ostendit, cum narrat fore ut fratres se mutuo vorent, atque in se invicem crudeliter invadant. **VERS. 21.** *Comedet enim Manassem Ephraim : et Ephraim Manasses.* Enimvero malitia eos immanes reddit et inhumanos, atque ipsos feris cruda carne vescentibus efficit assimilés, cum insaturabiliter carnes brachii alterius comedant : quorum finis, integra perditio est et absoluta; juxta Apostoli dictum : *Quod si invicem mordetis et comedetis, videte ne ad invicem consumamini*⁴⁶. Eundem ad modum isti erga se hostiliter alioquin affecti, tamen ad instruendas in proximum insidias inter se conspirabunt. Ait enim : *Simul obsidebunt Judam*, id est, confitentes Deo, et eos, qui in eo colendo perseverant. Judas enim, si interpreteris, sonat *confessionem*. Attamen vitium etiamsi secum haud consentiat, nihilominus in virtute **555** oppugnanda consensum aliquem, aliquamque conspirationem ostendit. Exempli causa, audacia et timiditas sibi invicem adversantur, una quidem excedente, altera vero deficiente : sed tamen fortitudini in medio stanti æqualiter repugnant, quasi ipsam utrinque obsidentes. Quamobrem Ephraim et Manasses alter alterius carnes comedere quidem dicuntur : sed obsidere Judam narrantur, posteaquam alter alteri se adjunxerit.

CAPUT X.

232. VERS. 1-4. *Væ scribentibus malitiam : nam scribentes, malitiam scribunt; declinantes judicium pauperum, rapientes judicium inopum populi mei : ita ut sit illis vidua in rapinam, et orphanus in direptionem. Et quid facient in die visitationis? Nam tribulatio vestra e longinquo veniet. Et ad cujus præsidium confugietis? Et ubi relinquetis gloriam vestram, ut non incidatis in abductionem? Et sub interfectis cadent : super omnibus his non aversa est ira; sed adhuc manus excelsa.* Sunt nonnulli, qui

⁴⁶ Gal. v, 15.

(64) Editi et recentior Combessii codex, ἄξιος, pessime. Vetustior ejusdem codex et alii quatuor, ἀδέξιος, optime.

(65) Editi, τὰ δεξιὰ. Deest in nostris sex mss. articulus. Statim editi, τῶν ἀπηγορευμένων. Abest τῶν ab iisdem mss.

(66) Ita mss. nostri omnes. Editi, ἐπιβαίνοντων.

(67) Editi, ἡ παντελής. Deest ἡ in nostris sex codicibus.

(68) Editi et duo mss., κατὰ τόν. Reg. tertius, κατὰ τοῦ. Alii tres mss. κατὰ τῶν.

(69) Editi, ἐξομολόγησις αὐτοῦ. Deest αὐτοῦ in nostris sex mss. Notandum præterea, in Reg. secundo pro ἐρμηνεύεται scriptum reperiri, λέγεται. Haud

νεῖ εἰς τὰ δεξιὰ, τούτέστιν, ἀδέξιος (64) γίνεται. Ὅτι πεινάσει καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν αὐτοῦ. Ὁ γὰρ μὴ ἐργαζόμενος δεξιὰ (65) καὶ ἀποδοχῆς ἄξια, οὗτος ἐμπλησθήσεται ἐκ τῶν σκαιότερων καὶ ἀπηγορευμένων. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, Φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν αὐτοῦ, ἐρμηνεύει. Καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῆ, φησὶν, ἄνθρωπος ἐσθίων τὰς σάρκας τοῦ Βραχίονος αὐτοῦ. Θηριώδη τινὰ κατάστασιν τῆς ψυχῆς ὑποφαίνει, ἀλληλοφαγίαν τῶν ἀδελφῶν διηγούμενος, ὡμῶς ἐπιβαίνοντων (66) ἀλλήλοις. Φάγεται γὰρ Μανασσῆς τοῦ Ἐφραΐμ καὶ Ἐφραΐμ τοῦ Μανασσῆ. Ἐξαγριοῦ γὰρ αὐτοῦς ἡ κακία, καὶ θηρίοις ὡμοδόμοις ποιεῖ παρεικάζεσθαι, οὐκ ἐμπλαμένους τοῦ ἐσθίειν ἀπὸ τῶν σαρκῶν τοῦ βραχίονος τοῦ ἑτέρου, ὧν τὸ τέλος ἐστὶ παντελής (67) ἀπώλεια, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι Εἰ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. Οὕτω δὲ πρὸς ἀλλήλους ἐχθρῶς διακείμενοι, ὁμοῦ ἐν τῇ κατὰ τοῦ (68) πλησίον ἐπιβουλῇ συμφωνήσουσιν. Ἄμα γὰρ πολιορκήσουσι τὸν Ἰούδαν, φησὶ, τούτέστι, τοὺς ἐξομολογουμένους τῷ Θεῷ, καὶ παραμένοντας αὐτοῦ τῇ λατρείᾳ. Ἰούδας γὰρ ἡ ἐξομολόγησις (69) ἐρμηνεύεται. Ἠλὴν ἡ κακία πρὸς ἑαυτὴν ἀσύμφωνος οὖσα, τῇ πρὸς τὴν ἀρετὴν μάχῃ ἐπιδεικνυταί τινα συμφωνίαν. Οἷον θρασύτης καὶ δειλίας ἀλλήλαις ἀντίκεινται· ἡ μὲν ὑπερβολὴ τυγχάνουσα, ἡ δὲ ἔλλειψις· ἀλλὰ τῇ ἀνδρείᾳ ἐν μέσῳ κειμένη ὁμοῦ μάχονται, οἷον πολιορκουσαὶ αὐτὴν ἑκατέρωθεν. Διὰ τοῦτο Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆς ἐσθίειν μὲν ἀλλήλων τὰς σάρκας λέγονται, πολιορκεῖν δὲ ὁμοῦ γενόμενοι τὸν Ἰούδαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

232. Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν· γράφοντες γὰρ, πονηρίαν γράφουσιν· ἐκκλίνοντες κρίσιν πτωχῶν, ἀρπάζοντες (70) κρῖμα πενήτων τοῦ λαοῦ μου· ὥστε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς ἀρπαγὴν, καὶ ὄρφανὸν εἰς προνομίαν. Καὶ τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; Ἦ γὰρ θλίψις ὑμῶν πόρρωθεν ἔξει (71). Καὶ πρὸς τίνα καταφεύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; Καὶ ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς ἀπαγωγὴν; Καὶ ὑποκάτω ἀνηρημένων πεσοῦν-

D longe editi, ἐν τῇ πρὸς. Deest ἐν in mss. omnibus.

(70) Editi, καὶ ἀρπάζοντες. Vocula καὶ in nostris sex mss. non legitur. Ibidem tres mss., καὶ κρῖματα, *judicia*. Apud Procopium, pag. 164, pro κρῖματα legitur. *χρήματα, rapientes pecunias pauperum*. Recte an minus, alii quidem judicabunt : puto tamen non defuturos qui suspicentur scripturam non esse cujusquam interpretis, sed mendum librario- rum, qui ex κρῖματα effecerint χρήματα, eoque suspicio major fiet, quod in hoc labi facillimum sit.

(71) Editi, ἔξει. At mss. sex, ἔξει. Hoc ipso in loco editi, πρὸς τίνα πορεύσεσθε, *ibitis*. Antiqui vero libri omnes, καταφεύξεσθε. Subinde editi et duo mss., εἰς ἀπαγωγὴν. Alii quatuor mss., εἰς ἐπαγωγὴν.

ται. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ἡ ὀργή, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. Εἰσὶ τινες, οἱ κατακολουθεῖν τοῖς πατράσι· καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν παραδεδομένοις δόγμασιν ἀπαξιοῦντες, αὐτοὶ κατάρχειν αἱρέσεων ἐπιθυμοῦσι. Διὸ καινοτομίας τινὰς παρεπινοοῦσι τῷ ὀρθῷ λόγῳ, γράφοντες πονηρίαν καὶ ἀσέβειαν· εἰς οὓς φθάνει τὸ οὐαί, εἰς τοὺς πατέρας τῆς ψευδωνόμου γνώσεως, καὶ συγγραφέας τῶν ἀθέων δογμάτων. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τοὺς πτωχεύοντας τῇ (72) πίστει συναρπάζουσι, καὶ καταδυναστεύουσι ψυχὰς χηρευούσας τοῦ ἀληθινοῦ νυμφίου τοῦ Θεοῦ Δόγου. Ἀλλὰ κἄν τινα ἴδωσιν ἀπορφανισθέντα Θεοῦ διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τοῦτον ὡς περ λάφυρον ἐαυτῶν ποιοῦνται, κατεπαγγελλόμενοι μὲν αὐτοῖς πᾶσαν ἄδειαν, καὶ τὸν ἐν ἡδονῇ προτείνοντες βίον, εἰ μόνον λάβοιεν αὐτοὺς συντεθειμένους τοῖς δόγμασι τῆς ἀθεότητος· ὁποῖα ἡ νῦν παραβλαστήσασα τῶν Ἀνομοίων αἱρέσεις· καὶ πόρνοις, καὶ μοιχοῖς, καὶ ἀρσενοκοίταις, καὶ ἀνδραποδισταῖς, καὶ ἐπιόρκοις, καὶ ψεύσταις συγχώρησιν ἁμαρτημάτων ὑπισχνούμενοι (73), ἐὰν μόνον αὐτοὺς λάβωσι τῇ κατὰ τοῦ Μονογενοῦς βλασφημίᾳ συνερχομένους. Πρὸς οὓς φησὶν ὁ λόγος· Τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; Ἡμέραν (74) λέγει τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξ οὐρανῶν, ἐν ᾗ ἐπιδημήσει τῷ κόσμῳ, ἀποδιδούς ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καθ' ἣν ἀπολήφονται τὴν θλίψιν πόρρωθεν ἐπ' αὐτοὺς ἐρχομένην, ὡς γράφοντες (75) πονηρίαν. Πρὸς τίνα δὲ καταφεύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; Κατὰ κατηγορίαν ὑμῶν ἔσται τὰ ὑμέτερα γράμματα.

233. Εἰτά φησὶ· Ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν; Οἱ φανητιῶντες, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης τιμῆς ἀντεχόμενοι, καὶ αἱρεσιαρχεῖν ἐπιθυμήσαντες, ἵνα δνόματος τύχητε, καὶ διὰ τοῦτο λαλήσαντες ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος· ποῦ τότε ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν; Ὑποκάτω δὲ, φησὶν, οἱ τοιοῦτοι τῶν ἀνηρημένων πεσοῦνται. Νῦν προστάτης εἰ τῶν ἐξηπατημένων, καὶ θαυμάζη παρ' αὐτῶν, ὄνομα διδασκάλου καὶ καθηγητοῦ περιφέρων, σεμνονόμενος παρ' αὐτῶν καὶ μακαριζόμενος· τότε δὲ τούτων αὐτῶν ἀτιμότερος ἔσθι, τῶν ὑπὸ σοῦ πεφονευμένων. Φόνος γάρ ἐστι ψυχῆς, ψευδοδοξίας παραδοχή. Ὑποκάτω οὖν τούτων ἔσθι πεπτωκώς, καὶ τὸ τῶν ἀνηρημένων ὑπὸ σοῦ βᾶρος ἐπικεῖσται σοι. Ἐπειδὴ δὲ ἕκαστος ἡμῶν διὰ τοῦ βίου οἴονεῖ χειρόγραφα ἡμῶν γράφομεν, τῷ μνημονικῷ ἡμῶν τοὺς τύπους τῶν πραγμάτων ἐναποσφραγιζόμενοι· τάχα καὶ τοὺς τοιοῦτους ταλανίζει ὁ λόγος, ὡς γράφοντας πονηρίαν. Ἡ μὲν γὰρ καρδία τῶν δικαίων καταγέγραπται, οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος· ἡ δὲ τῶν ἀδίκων καρδία οὐ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, ἀλλὰ μέλανι τῷ συγγενεῖ τοῦ σκότους καὶ ἐχθρῷ τοῦ φωτός. Ὡστε ἕκαστος ἢ ὑπὲρ ἑαυτοῦ

⁴⁷ Psal. LXXII, 8. ⁴⁸ II Cor. III, 3.

(72) Editi, ἐν τῇ. At vocula ἐν in mss. non invenitur. Statim ita loquitur interpres de hæresi Anomæorum, ut dubitari vix possit quin hic Commentarius quarto sæculo scriptus sit.

(73) Ita nostri sex mss. Editi vero, ὑπισχνουμένη.

cum patres suos et tradita ab eis dogmata sequi fastidiant, ipsi hæresum cupiunt auctores esse. Quare novitates quasdam comminiscuntur adversus rectum sermonem, malitiam impietatemque scriptis prodentes: ad quos pervenit *væ*, ad patres videlicet falsæ et adulterinæ scientiæ, et ad dogmatum impiorum scriptores. Tales enim eos qui fidei inopia laborant, diripiunt, atque in animas vero illo sponso Deo Verbo viduas tyrannidem exercent; sed et si quempiam Deo orbatum ob peccatum viderint, et hunc sibi quasi prædam vindicant: quippe eis promittunt securitatem omnem, et voluptariam vitam proponunt, si modo eos dogmatis divinitatem oppugnantibus intelligant assentiri. Qualis nunc pullulavit Anomæorum hæresis, qui scortatoribus, adulteris masculorum coneubitoribus, plagiariis, perjuris ac mendacibus veniam peccatorum pollicentur, si solum suæ adversus Unigenitum blasphemiæ socios illos habuerint. Quos alloquitur Scriptura: *Quid facient in die visitationis?* Diem visitationis vocat adventum Domini nostri Jesu Christi e cælis, qua die veniet in mundum, redditurus singulis secundum opera cujusque: quo in adventu, quod malitiam scribant tribulationem ad se e longinquo venientem excipient. At vero *Ad cujus præsidium confugietis?* Etenim adversus Deum scripsistis, vivorum ac mortuorum judicem. Vestris ipsorum scriptis coarguemini.

γὰρ Θεοῦ ἐκράψατε, του κρινοντος ζῶντας καὶ νεκρούς.

233. Subinde ait: *Ubi relinquetis gloriam vestram!* Qui inani ostentatione ducimini, qui aucupamini humanos honores, qui ad nomen assequendum hæreseos cujuspiam auctores esse exoptastis, ob idque iniquitatem locuti estis in altitudinem⁴⁷, ubi tunc in hac judicii die relinquetis gloriam vestram? Ait autem: Tales *sub interfectis 556 cadent*. Nunc eorum, qui decepti sunt, præfectus es, eisque es admirationi, magistri nomen et ducis circumferens, atque ab eisdem honoraris, prædicarisque beatus: tunc autem iis ipsis quos tu interfeceris, futurus es abjectior. Occiditur enim anima tum, cum falsa et ementita opinio in ea recipitur. Itaque sub iis cades; et pondus eorum, qui a te fuerint interempti, tibi incumbet. Sed quoniam unusquisque nostrum per totam vitam quasi chirographa nostra scribimus, rerum gestarum consignatis imaginibus in nostra memoria; forte etiam tales Scriptura prædicat miseros, tanquam qui scribunt malitiam. Cor quidem justorum conscriptum est non atramento, sed Spiritu Dei vivi⁴⁸: cur vero iniquorum non Spiritu Dei viventis, sed atramento tenebrarum affini, lucisque inimico. Unusquisque igitur aut dum bona

(74) Vox ἐπισκοπῆς in editis repetitur ante vocem ἡμέραν sed eam inde sustulimus, nostrorum sex codicum fidem secuti.

(75) Ita mss. omnes. Editi, οἱ γράφοντες.

agit, pro se conscribit: aut dum adversum se chirographa conficit, exarat mala. Est igitur adversum nos chigraphum quoddam nostris manibus scriptum⁴⁹, cum ipsi quæ deteriora sunt, patrauerimus: est et aliquod chirographum pro nobis scriptum, cum perfecimus quæ sunt meliora. Jam vero sunt etiam nonnulli, qui in conventis litteras corrumpunt, qui que in agris comparandis, in testamentis, in pignoribus et in variis contractibus scripturæ characteres adulterant, dum omnia quæcunque litterarum specimine firmantur ac constant, conscribunt; et hi scribunt malitiam, eum ad opprimendos pauperes pervertant justum iudicium, ac facultates inopum populi diripiunt; ita ut vidua sit illis in escam, et orphanus in quæstum. Quidpiam ejusmodi in bellorum rapinis contingit victoribus, quos commovefacit Scriptura: *Quid facient in die visitationis? Diem iudicii et retributionis quæ pro merita peccatorum ab unoquoque commissorum fiet, diem appellavit visitationis: quam istis comminatur hoc modo: Tribulatio vestra e longinquo veniet. Inspiciamus autem cur vocem e longinquo sic usurpet. Salus nostra non longe, sed adest nobis prope; Deus enim, inquit, appropinquans ego sum*⁵⁰; et, Appropinquabo illis magis quam tunica corporis ipsorum; et rursus: *Mandatum hoc, inquit, quod mando tibi hodie, non est immensum, neque longe est abs te. Non in cælo sursum est, dicens: Quis ascendet in cælum, et accipiet illud nobis? Neque trans mare, dicens: Quis transfretabit nobis trans mare, et excipiet illud nobis, et audientes illud faciemus? Prope te est verbum in ore tuo, et in corde tuo*⁵¹. Quin et Dominus noster ait: *Regnum Dei intra vos est*⁵². Quæ itaque bona sunt ac conciliant salutem, prope et intra nos sunt: quæ vero adversantur, procul a nobis veniunt, 557 cum sint extra nos posita. Peccatum enim insitum non est nostræ naturæ, sed postea intervenit. Quam ob causam tribulationem etiam, quæ ad delicta plectenda infertur, e longinquo venturam esse interminatur propheta.

ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν ἐπαγομένη, πόρρωθεν ἤξειν ἀπειλεῖται: παρὰ τοῦ προφήτου.

234. VERS. 5-10. *Væ Assyriis. Virga furoris mei, et ira est in manibus eorum. Iram meam in gentem iniquam mittam, et populo meo præcipiam ut faciat spolia, et depopulationem, et conculcet civitates, et*

⁴⁹ Col. ii, 14. ⁵⁰ Jerem. xxiii 23. ⁵¹ Deut. xxx, 14-14. ⁵² Luc. xvii, 21.

(76) Antiqui tres libri, γραμματεῖα.

(77) Illa, διαστρέφοντες τὸ δίκαιον, etc., afferuntur in Hexaplis tanquam si cujuspiam interpretis verba forent. Mihi tamen nescio quomodo verisimilius sit, verba non esse cujusquam interpretis, neque Aquilæ, neque Symmachi, neque Theodotionis, neque cæterorum, sed scholion quoddam esse, aut potius declarationem verborum Scripturæ, πονηρίαν γράφουσι, scribunt malitiam. Scriptor igitur, opinor, hoc loco non cujusquam interpretis verba profert: imo, nisi valde faller, ipse interpretem agit; quasi diceret: Mea quidem sententia scribunt malitiam tum, cum ad opprimendos pauperes pervertunt

συγγράφει, τὰ ἀγαθὰ πράσσω, ἢ καθ' ἑαυτοῦ ποιῶν χειρόγραφα, κατατίθεται πονηρά. "Εστὶν οὖν τι χειρόγραφον καθ' ἡμῶν χειρογραφούμενον ὑπὸ τῶν ἡμετέρων χειρῶν, ὅταν πράξωμεν τὰ χεῖρονα καὶ ἔστι τι ὑπὲρ ἡμῶν χειρόγραφον, ὅταν πράσσωμεν τὰ βελτίονα. "Ηδὴ δὲ τινες, καὶ τὰ ἐν συμβολαίοις γράμματα (76) βῆδιουργοῦντες, καὶ παραποιῶντες χαρακτῆρας γραμμάτων ἐν κτήσεσιν ἀγρῶν, καὶ διαθήκαις, καὶ ὑποθήκαις, καὶ συναλλάγμασι ποικίλοις, ὅσα διὰ τῆς τῶν γραμμάτων ἀποδείξεως τὴν σύστασιν ἔχει, γράφοντες· καὶ οἱ τοιοῦτοι πονηρίαν γράφουσι, διαστρέφοντες τὸ δίκαιον (77) κρῖμα ἐπὶ τῶν πτωχῶν, καὶ διαρπάζοντες τὰ τῶν πενήτων τοῦ λαοῦ, ὥστε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς κατάβρωμά, καὶ ὄρφανὸν εἰς κέρδος. Οἷα τὰ ἐν ταῖς τῶν πολέμων προνομαῖς τοῖς κρατοῦσι προσγίνεται, οὓς ὑπομιμνήσκει ὁ λόγος, ὅτι Τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; Τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν καὶ τῆς κατ' ἀξίαν τῶν ἐκάστῳ πεπλημμελημένων ἀνταποδόσεως, ἐπισκοπῆς εἶπεν ἡμέραν, ἣν τούτοις ἀπειλεῖ, ὅτι Ἡ θλίψις ὑμῶν πόρρωθεν ἤξει. Νοήσωμεν δὲ τί λέγει, Πόρρωθεν, οὕτως. Ἡ σωτηρία ἡμῶν οὐ πόρρωθεν, ἀλλ' ἐγγὺς ἡμῶν ἐστὶ· θεὸς γὰρ, φησὶν, ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι· καὶ, Ἐγγιῶ (78) αὐτοῖς μᾶλλον ἢ ὁ χιτῶν τοῦ χρωτὸς αὐτῶν· καὶ πάλιν· Ἡ ἐντολὴ αὐτῆ, φησὶν, ἣν ἐντέλλομαί σοι σήμερον, οὐχ ὑπέρογκός ἐστιν, οὐδὲ μακρὰν ἐστὶν ἀπὸ σοῦ. Οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω ἐστὶ, λέγων· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ λήψεται αὐτὴν ἡμῖν; Οὐδὲ πέραν τῆς θαλάσσης, λέγων· Τίς διαπεράσει (79) ἡμῖν εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης, καὶ λάβῃ αὐτὴν ἡμῖν, καὶ ἀκούσαντες αὐτὴν ποιήσωμεν; Ἐγγὺς σοῦ ἐστὶ τὸ ῥῆμα, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Καὶ ὁ Κύριος δὲ ἡμῶν, Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, φησὶν, ἐντὸς ὑμῶν ἐστὶ. Τὰ μὲν οὖν κρείττονα, καὶ δι' ὧν ἡ σωτηρία, ἐγγὺς ἡμῶν ἐστὶ καὶ ἐντὸς· τὰ δὲ ἐναντία, ἡμῶν (80) πόρρωθεν ἔρχεται, ἐκτὸς ἡμῶν τυγχάνοντα. Οὐ γὰρ τῇ κατασκευῇ ἡμῶν ἐνυπάρχει ἡ ἁμαρτία, ἀλλ' ὕστερον ἐπιγεγένηται. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θλίψις, ἡ

234. Οὐαὶ Ἀσσυρίοις. Ἡ βῆδος τοῦ θυμοῦ μου, καὶ (81) ὄργῃ ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τὴν ὄργην μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστελῶ, καὶ τῷ ἐμῷ λαῷ συνταξῶ ποιῆσαι σκῦλα, καὶ προ-

justum iudicium, cumque facultates inopum diripiunt.

(78) Monet Ducæus, se hunc locum diu quæsisse, nec tamen in Scriptura invenisse. Recte ac prudenter suadet vir doctissimus, ut videamus pro-verbium, *Tunica propior*. Puto enim vulgare pro-verbium, non Scripturam sacram hoc loco citari.

(79) Reg. quartus, διαπεράσει. Mox editi et quinque mss., αὐτὴν ποιήσωμεν. At in Reg. tertio et apud LXX legitur, ὅτῃν ποιήσωμεν.

(80) Editi et quatuor mss., ἡμῶν. Alii duo, ἡμῖν.

(81) Editi, καὶ ἡ. Deest articulus in nostris sex mss.

νομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θεῖνα αὐτὰς εἰς κονιορτόν. Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτω λελόγισται· ἀλλ' ἀπαλλάξει ὁ νοῦς αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἔθνη οὐκ ὀλίγα, Καὶ ἐὰν εἴπωσιν αὐτῷ (82), Σὺ μόνος εἶ ἄρχων, ἔρει· Οὐκ ἔλαβον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ τὴν Χαλάνην, οὗ ὁ πύργος ὑκοδομήθη. Καὶ ἔλαβον τὴν Ἀραβίαν, καὶ Δαμασκὸν, καὶ Σαμάρειαν. Ὅν τρόπον ταύτας ἔλαβον, καὶ πάσας τὰς ἄρχας λήψομαι. Διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ, Ἀσσύριοι αὐτοῖς ἐπάγονται· οὐ διὰ τὴν ἑαυτῶν δικαιοσύνην, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ λαοῦ ἀδικίαν. Ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτοι, μὴ νοοῦντες, ὅτι ἀντὶ μάστιγος παιδευτικῆς κατὰ τοῦ τὰ θεῖα νόμιμα παραβαίνοντος λαοῦ δέδονται (83), ἀλλ' ἐφ' ἑαυτοῖς, ὡς δὴ τινα δύνάμιν κεκτημένοι, μεγαλυνόμενοι, ταλανίζονται παρὰ τοῦ λόγου. Οὐαὶ ὑμῖν, Ἀσσύριοι, οἵτινες ῥάβδος ἐστὲ τοῦ θυμοῦ μου, ὄργανον κολαστικόν ἐστε, οὐκ οἰκεία δυνάμει ποιεῖτε, ἀλλὰ τῇ τοῦ κινουόντος ἐνεργείᾳ τοῖς ἀξίοις τοῦ συντριβῆναι ἐπάγεσθε. Καὶ ὄργῃ, φησὶν, ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τὴν παιδευσιν ἐνταῦθα φανερώς ὄργην ὀνομάζει, ὡς καὶ ὁ Ψαλμωδός. Μηδὲ τῇ ὄργῃ σου, παιδεύσῃς με. Παιδεύσις οὖν (84) τοῦ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς χερσὶν ἐστὶ τῶν Ἀσσυρίων. Τὴν ὄργην μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστελῶ. Τὴν κόλασιν τῷ μὴ κατὰ τὸν νόμον τὸν διατεταγμένον αὐτῷ βιοῦν ἀνεχομένῳ λαῷ ἐπάξω. Καὶ τῷ ἐμῷ λαῷ συντάξω ποιῆσαι σκῦλα. Διὰ τὴν φιλανθρωπίαν ἐτι ἴδιον ὀνομάζει λαὸν τὸν ἀνομήσαντα ὁ ἀγαθὸς Θεός. Ὅτι μὲν γὰρ ἠνόμησε, τὴν ὄργην ἀποστέλλει (85). Ἐπεὶ δὲ αὐτὸν ἀπαξ εἴλετο διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν πατέρων, οὐκ ἀπαρνεῖται αὐτοῦ τὴν οἰκείωσιν. Συντάσσω οὖν, φησὶ, ποιῆσαι σκῦλα καὶ προνομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θεῖναι αὐτὰς εἰς κονιορτόν· ἵνα εἰδῶμεν, ὅτι πάντα ὅσα πάσχομεν σκυθρωπά, ἐκ τῆς θείας διαταγῆς ὑπομένομεν. Οὐκ ἐξ γὰρ ἡμᾶς ἐκδότους ταῖς πονηραῖς καὶ κολαστικαῖς δυνάμεσιν, ἀλλ' αὐτὸς τὰ μέτρα ὀρίζει τῶν κολάσεων (86), στοχαζόμενος τῆς δυνάμεως τῶν θεραπευομένων. Σκῦλα μὲν οὖν ἐστὶ τὰ τοῖς νεκροῖς τοῖς πεσοῦσιν ἐν πολέμῳ περικείμενα· εἴτε ὄπλα, εἴτε ἐσθῆς, εἴτε τις ἕτερος κόσμος· προνομή δὲ, ἡ διανομή τῶν λαφύρων κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν κεκρατηκότων διανεμομένη. Ἐκελεύσθησαν οὖν οἱ Ἀσσύριοι σκυλεῦσαι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ προνομεῦσαι κονιορτόν.

235. Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτω λελόγισται· ἀλλ' ὑπερήρηθη τῇ διανοίᾳ, οὐχ ὡς διὰ τὰ ἀμαρτήματα τοῦ λαοῦ παραδοθέντος αὐτῷ, ἀλλ' ἐπαρθεὶς τῇ διανοίᾳ, καὶ ἀπαλ-

A *ponat eas in pulverem. Ipse autem non sic cogitavit, et in animo non sic seputavit: sed obscedet mens ejus etiam, ut disperdat gentes non paucas. Et si dixerint ei, Tu solus es princeps, respondebit: Non cepi regionem quæ est supra Babylonem, et Chalanen, ubi turris ædificata est. Sed cepi Arabiam, et Damascus, et Samariam. Sicut has cepi, sic omnes principatus capiam. Propter multitudinem iniquitatum populi, immittuntur in eos Assyrii, non ob suam ipsorum justitiam, sed ob nimiam populi iniquitatem*⁸³. Attamen et hi cum non intelligerent ascitos se esse adversus populum divinæ legis violatorem loco flagelli ad castigandum destinati, imo cum efferrent se, tanquam maximis pollerent viribus, ideo a Scriptura dicuntur miseri. Væ vobis, Assyrii, qui virga estis furoris mei; qui estis instrumentum, quo pœnæ infliguntur; non agitis vestra virtute; sed si et opera ejus qui vos movet, inducimini adversum eos, qui digni sunt qui conterantur. *Et ira, inquit, est in manibus eorum.* Hoc loco castigationem perspicue nominat iram; quemadmodum ait et Psaltes: *Nec in ira tua corripias me*⁸⁴. Itaque Israelis correctio stat in manibus Assyriorum. *Iram meam in gentem iniquam mittam.* Animadvertam in populum, qui vitam ad legem sibi constitutæ normam instituere noluit. *Et populo meo præcipiam ut faciat spolia.* Clementissimus Deus præ sua benignitate populum, licet inique agentem, adhuc suum appellat. Quod enim inique egerit, immittit iram; sed quia ipsum semel elegit ob delectum progenitorum, hunc sibi peculiarem esse et proprium non negat.

C *Jubeo igitur, inquit, ut faciat spolia et depopulationem, et conculcet civitates, et redigat eas in pulverem; ut sciamus quod calamitates omnes, quas perpetimur, ex divino præscripto perferamus. Non enim sinit nos malignis et ultricibus potestatibus mancipatos esse ac deditos; sed ipse, eorum qui curandi sunt consideratis viribus, modum pœnis et cruciatibus imponit. Quæcunque quidem cadaveribus in bello prostratis circumponuntur, spolia sunt, sive arma, sive vestis, sive alius quivis ornatus: præda vero spoliiorum est distributio, pro cujusque victoris merito divisa. Jussi sunt itaque Assyrii spoliare Israelem, et deprædari, et civitates ejus proculcare, et eas in pulverem redigere.*

καὶ καταπατῆσαι αὐτοῦ τὰς πόλεις, καὶ θεῖναι εἰς

D 235. *Ipse autem non sic cogitavit, et animo non sic reputavit: sed supra modum elatus mente est, quasi populus ei traditus non esset ob sua peccata; imo elatus animo, atque rationem veram a sua*

⁸³ IV Reg. xvii, 6. ⁸⁴ Psal. vi, 2.

(82) Veteres quinque libri, αὐτῷ. Editi vero cum Reg. tertio, αὐτός. Statim apud LXX legitur, καὶ Χαλάνης, *Nec cepi regionem quæ est supra Chalanen.*

(83) In editis operarum incuria, pro δέδονται legitur δέονται. Aliquanto post tres mss., δύνάμιν κεκτημένοι.

(84) Editi, et Reg. primus, οὖν φησι. Vox posterior in aliis quinque mss. deest.

(85) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἀποστελεῖ, *iram mittet.* Ibidem editi, ἐπειδὴ δέ. At sex mss., ἐπεὶ δέ.

(86) Uterque Colb. et Reg. secundus, τῶν δυνάμεων, haud recte.

mente submovens, putat se non **558** paucas gentes exterminare posse ⁵⁵. Et quoniam subditi blandientes ei et adulantes dicunt: *Tu solus es princeps; quasi ironice ipsis respondet: Non cepi regionem quæ est supra Babylonem, nec Chalanen.* Nondum, inquit, obtinui omnium ditionem: declinat meum regnum ea regio quæ est supra Babylonem et Chalanen, *Ubi ædificata est turris.* Sane antiquam illam turrim dicit, quam extruxerant in campo Sennaar, dicentes: *Venite, ædificemus nobismetipsis civitatem et turrim, priusquam dividamur ab invicem, cujus vertex erit usque ad cælum* ⁵⁶. Nomen autem Chalanen non est usitatum et tritum in Scriptura. Eam tamen conjectamus sitam esse in quopiam loco Babyloni finitimo, cum Babyloni nomen suum trahat a linguarum confusione, quas confudit Dominus, conpirationem ad malum patrandum conflata dissipaturus. Enimvero nomen hujus loci vocatum fuisse Confusionem, Hebraice vero Babel, docet Scriptura ⁵⁷. *Sed cepi, inquit, Arabiam et Damascus, et Samariam. Sicut has cepi, sit omnes principatus capiam.* Quoniam igitur sibi in mentem venit, se in suam potestatem civitates omnes redigere posse; nec tamen intellexit se ab hominibus victoriam reportasse non suis ipsius viribus, sed Dei peccatores plectentis dispensatione, ob id illum exhibet propheticus sermo ceu fletu dignum.

236. VERS. 11. *Ululate, sculptilia, in Jerusalem, et in Samaria. Quemadmodum enim feci Samariæ, et manufactis ejus, sic faciam Jerusalem, et idolis ejus.* Quo pacto ululabunt sculptilia, ex ligno, lapide, aut alia quavis materia constantia, cum ab arte formam ac speciem recipiant hominum aut brutorum animalium, quadrupedum, aut volucrum, aut reptilium, cujusmodi erant statuæ et simulacra Ægyptiorum? Ululatus enim vox est lugubris, qua sono quodam haud articulate edito dolorem cordis indicat. Quomodo igitur ululabunt sculptilia? Quia lignis ab humanis manibus formam ac figuram habentibus, aut lapidibus, aut etiam auro et argento, aut ebori, aut reliquis idolis, quæcunque alia sunt ex pretiosa vel vili materia facta, et quæ a gentibus adorantur, latentem assident astantes quidam dæmones, ex impuris sacris voluptatem capientes. Quemadmodum enim in locis macellarum, ubi cruor et sanguis jam corruptus invenitur, canes cupediis dediti commorantur: ita et dæmones gulæ servientes, voluptatemque ex sanguine ac nidore sacrificiorum captantes, circa aras statuasque sibi con-

⁵⁵ IV Reg. xviii, 24. ⁵⁶ Gen. xi, 4. ⁵⁷ ibid. 9.

(87) Mirari hic subit Combefisium, qui tanto mutandi amore flagrat, ut pro ἀπαλλάξας legendum putet ἀπελάσας. Sane non animadvertit vir alioquin Græcarum litterarum pertissimus, vocem utramque eadem planesententia non raro usurpari.

(88) Hic editi, καὶ Χαλάνης. At mss. sex, καὶ Χαλάνην.

A λάξας (87) ἀπὸ τῆς ἐαυτοῦ ἐννοίας τὸν ἀληθῆ λόγον οἶεται δυνατὸς εἶναι τοῦ ἔθνη ἐξολοθρεῦειν οὐκ ὀλίγα. Καὶ ἐπειδὴ κολακεύοντες αὐτὸν καὶ θωπεύοντες οἱ ὑποχείριοι λέγουσι. Σὺ μόνος εἶ ἄρχων· ὡσπερ εἰρωνευόμενος πρὸς αὐτοὺς λέγει· Οὐκ ἔλαβον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ Χαλάνην (88). Οὐπω, φησὶ, γέγονα πάντων κύριος· ἐκφεύγει μου τὴν βασιλείαν ἢ χώρα ἢ ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ ἡ Χαλάνη, οὐ ὁ πύργος ἠκοδομήθη. Πύργον μὲν οὖν ἐβεῖνον λέγει τὸν ἀρχαῖον, ὃν ἐν εἰρηαιδίῳ τῷ Σενναάρ ἠκοδόμησαν, εἰπόντες· Δεῦτε, οἰκοδομήσομεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, πρὸ τοῦ διαχωρισθῆναι ἡμᾶς ἀπ' ἀλλήλων, οὗ ἡ κεφαλὴ ἔσται ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Τὸ δὲ νῆς Χαλάνης ὄνομα οὐκ ἐντέτριπται τῇ χρήσει τῆς Γραφῆς. Εἰκάζομεν δὲ περὶ τὴν Βαβυλωνίαν πού κεῖσθαι, ἐπειδὴ ἡ Βαβυλών ἐστὶν ἐπώνυμος τῇ συγχύσει τῶν γλωσσῶν, ἃς συνέχεεν ὁ Κύριος, τὴν πρὸς τὸ κακὸν συμφωνίαν διασπῶν. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή, ὅτι ἐκλήθη τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου σύγχυσις, Ἑβραϊστὶ δὲ Βαβέλ (89). Ἐλαβον δὲ, φησὶν, Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν. Ὅν τρόπον ταύτας ἔλαβον, καὶ πάσας τὰ ἀρχὰς λήψομαι. Ἐπεὶ οὖν ἑαυτῷ ἔλαβε τὸ πάσας δύνασθαι ὑποχειρίους ποιεῖν τὰς πόλεις, καὶ οὐ συνῆκεν, ὅτι ἀνθρώπων ἐκράτησεν οὐ δι' οἰκείαν δύναμιν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ παιδεύοντος τοὺς ἡμαρτηκότας Θεοῦ περιεγένετο, τούτου ἕνεκεν θρήνου αὐτὸν ἄξιον ὁ προφητικὸς τίθεται λόγος.

C 236. Ὁλολύξατε τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν Σαμαρείᾳ. Ὅν τρόπον γὰρ ἐποίησα Σαμαρείᾳ, καὶ τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω τῇ (90) Ἱερουσαλήμ, καὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς. Πῶς ὀλολύξει γλυπτὰ, ἃ ἐκ ξύλου καὶ λίθου ἢ τινος ἄλλης ὕλης ἐστὶ, μορφώσεως αὐτὰ τῆς τέχνης εἰς ἀνθρώπων εἰκόνας, ἢ ζώων ἀλόγων τετραπόδων, ἢ πτηνῶν, ἢ καὶ ἐρπετῶν, οἷα τὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐστὶν ἀφιδρύματα; Ὁλολύγμος δὲ ἐστὶ φωνὴ λυπηρὰ, ὀδύνην καρδίας ἀσήμῳ τινὶ φθόγγῳ παριστῶσα. Πῶς οὖν ὀλολύξει γλυπτὰ; Ὅτι τοῖς ὑπὸ χειρῶν ἀγθρωπίνων (91) μεμορφωμένοις ξύλοις ἢ λίθοις, ἢ που καὶ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ ἢ ἐλέφαντι, ἢ ὅσα ἄλλα τιμίας ἢ ἀτιμωτέρας ὕλης ἐστὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν εἰδῶλα προσνούμενα, τούτοις ἐκ τοῦ ἀφανοῦς δαίμονες τινες προστάντες παρακαθέζονται, τῆς ἀπὸ τῶν μiasμάτων ἡδονῆς ἀπολαύοντες. Ὡσπερ γὰρ τὰ λίχνα κυνῖδια περὶ τοὺς τῶν μακελλῶν τόπους, ἐν οἷς αἷμα καὶ ἰχῶρες, διατρέβουσιν· οὕτω καὶ τὰ λίχνα δαιμόνια, θηρώμενα τὴν ἀπὸ τῶν αἱμάτων καὶ τῆς κνίσσης τῶν θυσιῶν ἀπόλαυσιν, περὶ τοὺς βωμοὺς εἰλεῖται, καὶ τὰ ἀγάλ-

(89) Editi et Reg. primus, Βαβέλ. Alii tres mss. Regii cum utroque Colb., Ἀμάβ ubi tamen illud est notandum, quod in margine Regii quarti legitur, Βαβέλ.

(90) Editi, καὶ. At nostri sex mss., τῇ.

(91) Antiqui sex libri, ἀνθρωπίνων. Editi, ἀνθρώπων. Mox aliquot mss., καὶ ἐλέφαντι.

ματα τὰ αὐτοῖς ἀνακείμενα. Τάχα γάρ που καὶ τρέφεται τὰ ἀέρια σώματα αὐτῶν, ἥτοι καὶ πύρινα, ἢ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν στοιχείων μίκτά, Δείκνυσι δὲ καὶ ἡ ἱστορία τῶν Βασιλείων, ὅτι προσεδρεύει ἡ δαιμονική δύναμις τοῖς ἐπιφημισθεῖσιν αὐτοῖς ἀγάλμασιν. Ἐλαβον γάρ, φησὶν, οἱ ἀλλόφυλοι τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσήγαγον αὐτὴν ἐχόμενα (92) Δαγῶν, καὶ ὠρθρωσαν οἱ Ἀζῳτίοι τῇ ἐπαύριον, καὶ ἰδοὺ Δαγῶν πεπτωκὼς εἰς τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκοῦν Δαγῶν μὲν ἦν τὸ ὁρώμενον ἄγαλμα· ὁ δὲ πίπτων ἐπὶ πρόσωπον, ὁ δαίμων ὁ νικώμενος ὑπὸ τῆς περὶ τὴν κιβωτὰ τοῦ Θεοῦ δόξης· καὶ πίπτων μὲν αὐτὸς ἐπὶ (93) πρόσωπον, συγκαταβάλλων δὲ ἑαυτῷ τὸ χειροποίητον. Διὰ τοῦτο οἱ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίοντες, κοινωνοὶ τραπέζης λέγονται δαιμόνων. Ἐπειδὴ τὸ σφάγιον, τὸ προσαγόμενον τῷ εἰδώλῳ, προσεμερίσθη τι καὶ εἰς τὸν παρεδρεύοντα δαίμονα, ἕκ τε τοῦ ἐξαερουμένου (94) αἵματος, καὶ ἕκ τῆς ἀναθυμιωμένης πιμελῆς, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν δλοκαυτωμάτων. λαμβάνοντός τινα μερίδα τοῦ δαιμονίου. Καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ ποτηρίου πίνων, ἀφ' οὗ ἡ σπονδῆ, ποτήριον πίνει δαιμόνων. Διὰ τοῦτο δλολύξει τὰ γλυπτὰ, τουτέστι τὰ ὁμώνυμα τοῖς γλυπτοῖς δαιμόνια. Καὶ ὅταν λέγεται, ὅτι Ἡξει εἰς Αἴγυπτον Κύριος, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠττηθήσεται, τὴν αὐτὴν διάνοιαν ζηγοῦμεθα. Τὰ γὰρ δαιμόνια, τὰ πρὸς διατρέποντα τῷ περιγεῖφ τόπῳ, σεισθήσεται φυγαδεύμενα, καὶ εἰς τὸν οἰκεῖον τῆς ἀβύσσου ἀπελαθήσεται τόπον, ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦτο ἐπικατάρτος πᾶς ὅστις ποιήσει γλυπτόν, καὶ (95) χωνευτόν, ἔργον χειρῶν τεχνίτου, καὶ θήσει αὐτὸ ἐν ἀποκρύφῳ, ὅτι κακὸν ἑαυτῷ θησαύρισμα διὰ τοῦ γλυπτοῦ τὸν ἐπακολουθοῦντα αὐτῷ δαίμονα ἐπηγάγετο, καὶ κατάραν συνοικον διὰ τοῦ δαίμονος ἐπεσπάσατο.

237. Καὶ ἔσται, ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ ἐπέξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν (96) τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Μετὰ τὸ προστάξει τοῖς γλυπτοῖς τοῖς ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ τοῖς ἐν Σαμαρείᾳ δλολυγμόν, καὶ τῇ ἐπ' αὐτοῖς ἀμειλῆ ὅσον καθαρισθείσης λοιπὸν τῆς Ἱερουσαλὴν, καὶ τοῦ ὁπὸ τῶν εἰδώλων μιάσματος ἐλευθερωθείσης, καὶ παιδευθείσης ταῖς πληγαῖς ταῖς κολαστικαῖς, ἃς διὰ τοῦ παραδοθῆναι τοῖς Ἀσσυρίοις ὑπέμενον (97), τότε λοιπὸν ἀπειλεῖ ὁ λόγος ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων τὴν πληγὴν μεταθήσειν. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπερήρηθη τῷ φρονήματι, καὶ οὐκ ἐνόησεν, ὅτι ἡ ἐκείνων ἀμαρτία αἰτία γέγοιε τῶν

A secretas volutantur. Forte enim nutriuntur etiam eorum corpora, quæ aeri sunt aut ignita, aut ex utroque elemento composita. Quin et Regnorum historia potestatem dæmonicam statuis sibi dedicatis assidere declarat. *Ceperunt enim, inquit, alienigenæ arcam Dei, et intulerunt eam juxta Dagon: et surrexerunt mane Azotii postero die, et ecce Dagon 559 in faciem suam corruerat super terram* 58. Simulacrum itaque quod conspiciebatur, erat Dagon; qui vero ceciderat in faciem suam, dæmon erat, a gloria arcæ Dei circumfusa prostratus; qui ipse corruit quidem in faciem, secum vero rem imanufactam dejecit ac evertit. Hinc qui vescuntur idolothytis, participes dicuntur mensæ dæmoniorum. Cum enim victima offertur idolo 59, portio aliqua etiam assidenti dæmoni destinatur, cum dæmonium et ex sanguine qui veluti in aerem versus est, et ex adipe suffumigante, et ex reliquis holocaustis partem quamdam sibi assumat. Qui autem ex calice libamini subserviente bibit, is calicem bibit dæmoniorum 60. Quamobrem ululabunt sculptilia, hoc est, dæmonia quæ idem nomen atque sculptilia obtinent. Atque cum dicitur fore, ut in Ægyptum Dominus veniat, Ægyptique commoveantur manufacta, et eorum deficiat 61, unum eundemque sensum esse ducimus. Dæmonia enim, quæ in loco terræ finitimo diversantur, fugata concutientur; atque Domino adveniente, in abyssi locum sibi proprium ablegabuntur. Quare *maledictus quisquis faciet sculptile, et fusile opus manuum artificis, et ponet illud in abscondito* 62, quia per sculptile comparavit sibi malum thesaurum, dæmonem scilicet huic assidentem, et per dæmonem maledictionem domesticam atque contubernalem accersivit.

237. VERS. 12. *Et erit, cum consummaverit Dominus omnia faciens in monte Sion et in Jerusalem; inducet super mentem magnam principem Assyriorum, et super attitudinem gloriæ oculorum ejus.* Postquam sculptilia, quæ erant in Jerusalem et in Samaria, ululare jussa sunt, eis que intentatæ sunt minæ, quasi jam esset expurgata Jerusalem, idolorumque spurcitiis liberata, et erudita ac castigata per ultrices plagas, quas utpote Assyriis tradita pertulit, tum demum comminatur Scriptura 63 plagam translatum iri in Assyriorum principem. Quoniam enim supra modum elatus animo est, nec animadvertit peccatum illorum causam fuisse et originem tot et tantorum malorum; imo quia

58 I Reg. v, 2, 8. 59 I Cor. x, 21. 60 ibid. 20. 61 Isa, xix, 4. 62 Deut. xxviii, 15. 63 IV Reg. xviii, 19 seq.

(92) Vox ἐχόμενα hoc loco in modum adverbii posita fuisse videtur.

(93) Editi, εἰς. At mss, nostri, ἐπὶ.

(94) Interpres cum in editis legisset, ἐξαερουμένου, ita vertit: *Ex sanguine quidem exsiliante.* Sed restituendus locus est ex nostris sex codicibus in quibus non ἐξαερουμένου, sed ἐξαερουμένου legitur; *ex sanguine, qui, ut ita dicam, in aerem con-*

versus sit.

(95) Editi, ἦ. At sex mss., καί.

(96) Præpositio ἐπὶ in editis et apud LXX legitur ante voces τὸν ἄρχοντα; sed cum in nostris sex mss. deest, eam expunximus.

(97) Editi et Reg. tertius, ὑπέμενον. Alii quinque mss., ὑπέμενον.

suapte solertia ac virtute Jerosolymam subegisse arbitratus est, ob hanc arrogantiam, stolidamque celsitudinem elatione animi innixam, *Inducet*, inquit, *super mentem magnam, super principem Assyriorum, et super altitudinem gloriae oculorum ejus.* Alius quidem magnus est suapte natura, alter vero existimatione quadam, et præstantia ac magnitudine rerum ad se nihil attinentium. Mens autem vere magna ea est, quæ magna contemplatur, quæ ad causas rerum conditarum aciem intendere potest, ex eisque pulchritudinem opificis universorum intelligere. Magnus est, qui rerum a Deo factarum administrationem, ejusque providentiam ad minima usque pertingentem mente assequi potest, et inde justa ipsius judicia considerare. Mens magna ea est, quæ per angelos potestatesque et cunctam cælestium gloriam, gloriæ regem et virtutum **560** Dominum ⁶⁴ percipit. Vice versa, qui se ipsum jaclat beatum, et inflatur, is juxta stultam sui ipsius existimationem sapiens esse ac inanium excogitator justius dicatur, quam magna mente præditus. Attamen cum mos sit Scripturæ, ut vulgi æstimationem in rerum nominibus sequatur, magnam appellavit mentem; non quod quidquam quod natura magnum sit, declaret, sed quod rem opinione quadam ac fama ei tributam indicet. Eam ob causam superbiam castigans Dominus, et elationem animi ejus deprimens, vindictam inducturus dicitur super magnam Assyriorum mentem. Sed quoniam opinionem infirmam coarguit, ait se super altitudinem gloriæ oculorum ejus illaturum supplicium. Etenim gloriam, cum vox sit variæ significationis, juxta unam notionem definierunt nonnulli, existimationem debilem esse.

238. Potest autem accipi mens magna et prudens; pro versuto et versipelli ingenio. Hunc ad modum serpens bestiis quæ super terram gradiuntur, legitur prudentior ⁶⁵; atque iniquitatis dispensator prudenter egit. Quin etiam *Filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt* ⁶⁶. Quid autem vox *prudens* significet, Paulus nobis in sua ad Corinthios Epistola exposuit, dum ait: *Timeo autem, ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua* ⁶⁷. Docuit enim vituperabilem prudentiam historiæ testimonio serpenti tributam fuisse, cum ipse vocem *prudenciam* in astutiam transmutet. Sic igitur et mens magna vocatur, non ob quidquam laudabile (quemadmodum statuere qui apud Græcos diligenter vim verborum atque significationem perquirunt, adeo ut dicant mentem esse prudentiam

τοσοῦτων κακῶν, ἀλλ' ᾤθη ἰδία ἐπινοία καὶ δυνάμει δεδυνῆσθαι κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ· διὰ ταύτην τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὸ ἄλογον ὕψος τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐπάρσεως, Ἐπάξει, φησὶν, ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Μέγας ὁ μὲν τίς ἐστι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ὁ δὲ κατὰ τὴν οἴησιν, καὶ τὴν ὑπερβολὴν (98) τῶν οὐδὲν αὐτῷ προσηκόντων. Νοῦς δὲ μέγας, ὡς ἀληθῶς ὁ τὰ μεγάλα θεωρῶν, ὁ δυνάμενος τοῖς λόγοις τοῖς δημιουργικοῖς ἐπιβάλλειν. καὶ ἀπ' αὐτῶν τὸ κάλλος τῆς σοφίας τοῦ τεχνίτου τῶν ὄλων κατανοεῖν. Μέγας ὁ τῆ οἰκονομίας τῶν παρὰ Θεοῦ γινομένων (99) καὶ τῆ μέχρι τῶν λεπτοτάτων διηκούσῃ παρ' αὐτοῦ προνοίᾳ ἐπιβάλλειν δυνάμενος, καὶ ἐντεῦθεν αὐτοῦ τὰ δίκαια κρίματα θεωρεῖν. Μέγας ὁ νοῦς, ὁ διὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ τῶν δυνάμεων, καὶ πάσης τῆς περὶ τὰ ὑπερκόσμια δόξης, τὸν βασιλέα τῆς δόξης καὶ Κύριον τῶν δυνάμεων ἐννοῶν. Ὁ μόντοι ἑαυτὸν μακαρίζων καὶ ὑπεραίρων, οἰησίσοφος (1) τις καὶ ματαιόφρων μᾶλλον δικαίως ἢ μέγας κατὰ νοῦν ὀνομάζοιτο. Πλὴν ἀλλ'. ἐπειδὴ σύνηθες τῆ Γραφῇ τῆ τῶν πολλῶν οἴησαι πρὸς τὰς ὀνομασίας ἀκολουθεῖν, μέγαν εἴρηκε νοῦν, οὐ τὸ τῆ φύσει μεγαλεῖον προσμαρτυρῶν, ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς οἴησεως ἐπιφημισθὲν αὐτῷ ὀνομάζων. Διὰ τοῦτο κολάζων ὑπερηφανίαν ὁ Κύριος, καὶ ταπεινῶν αὐτοῦ τὴν ὑψηλοφροσύνην, ἐπάγειν λέγεται ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν τῶν Ἀσσυρίων. Τὴν δὲ ἀσθενῆ ὑπόληψιν ἐξελέγχων, ἐπὶ τὸ ὕψος φησὶ τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἐπάξειν (2) τὴν κόλασιν. Καὶ γὰρ τὴν δόξαν, πολύσημον οὔσαν φωνῆν, κατὰ ἓν (3) τῶν σημαινομένων ὠρίσαντό τινες, ἀσθενῆ ὑπόληψιν.

238. Δύναται δὲ ὁ νοῦς ὁ μέγας καὶ ὁ φρόνιμος, ὁ ἀντὶ τοῦ πανούργου λαμβανόμενος. Ὡς, Ὁ ὄφις φρονιμώτερος τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ὁ οἰκονόμος τῆς ἀδικίας φρονίμως ἐποίησε. Καὶ, Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός εἰς τὴν γενεάν αὐτῶν. Ἡρμήνευσε δὲ ἡμῖν ὁ Ἀπόστολος τοῦ φρονίμου τὴν ἔννοιαν, ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, εἰπὼν· Φοβοῦμαι δὲ, μήπως (4) ὡς ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Εὔαν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐροῦ. Ἐδειξε γὰρ, ὅτι ἡ ἱστορία τὴν ψεκτὴν (5) φρονιμότητα τῷ ὄφει προσματυρεῖ, ἐκ τοῦ αὐτὸν εἰς πανουργίαν μεταβάλλειν τὸ φρόνιμον. Οὕτως οὖν καὶ νοῦς μέγας, οὐ κατὰ τινος ἐπαινετοῦ, ὡς οἱ τὰ παρ' Ἑλλήσι σημαινόμενα ἀκριβοῦντες ἔταξαν, λέγοντες τὸν νοῦν εἶναι φρόνησιν συνεστραμμένην, ἀλλὰ ψευδωνύμως. Ἡ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐκθαυμάζων, ἢ παρὰ τῶν

⁶⁴ Psal. xxiii, 8, 10. ⁶⁵ Gen. iii, 1. ⁶⁶ Luc. xvi, 8. ⁶⁷ I Cor. xi, 3.

(98) Hunc locum ex nostris sex mss. restituiimus. In prius editis, pro ὑπερβολὴν, corrupte legitur, ὑποβολὴν.

(99) Editi, γινομένων. At mss. sex, γινομένων.

(1) Antiquior Combefisii codex et alii quatuor una voce, οἰησίσοφος. Editi duabus vocibus, οἴησει σοφός. Alter Combefisii codex, οἰησισοφιστής. Statim editi, μᾶλλον ἄν. Vocula αν in mss. nequaquam

legitur.

(2) Sic nostri sex mss. At editi, ἐπάξει.

(3) Editi, καθ' ἓν. Veteres sex libri, κατὰ ἓν.

(4) Sic mss. At editi, μήποτε.

(5) Codices tres Regii, τὴν ψεκτὴν. Editi, τὴν ψεκτικὴν, male. Nec ita multo post duo mss., ἐπιβάλλειν τὸ φρόνημα.

κολάκων οὕτω προσαγορευόμενος, ὠνόμασται νῦν παρὰ τῆς Γραφῆς. Οὗτος δὲ ὁ νοῦς ὁ μέγας, ἐπειδὴ οἶδεν, ὅτι τοῦ σοφοῦ, τοῦ γε (6) ἀληθινῶς σοφοῦ, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, δοξάζει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὡς οὐ κάτω βλέπων, οὐδὲ τὰ γήινα, ἀλλὰ τὰ μετέωρα πολυπραγμονῶν, καὶ τὴν ἄνω διατριβὴν ποιούμενος. Ὅποιοί εἰσιν οἱ παρὰ τοῖς Ἑλλησι σοφοί· τὸν μὲν βίον ἔχοντες τοῖς ἀσχίστοις τῆς σαρκὸς πάθεισιν ἐγκαλινδούμενον, τὰ δὲ περὶ οὐρανοῦ καὶ ἀστέρων, καὶ τῶν ἀθερίων, καὶ τῶν περὶ τὸν ἀέρα συμπτώματων φυσιολογῶντες, δόξαν τινὰ ἑαυτῶν τοῖς ὀφθαλμοῖς περιτιθέασιν.

rerum ætherearum atque affectionum in aere contingentium disputant, oculos suos quadam gloria circumvestiunt.

239. Εἶπε γάρ· Ἐν τῇ ἰσχύϊ ποιήσω, καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀφελῶ ὄρια ἔθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν προνομεύσω. Καὶ σείσω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσσιάν, ἢ ὡς καταλελειμμένα ὡς ἀρῶ. Καὶ οὐκ ἔστιν (7) ὃς διαφεύξεται με, ἢ ἀντείπη μοι. Νῦν ἐρμηνεύει σαφῶς διὰ τί μέγαν νοῦν εἴρηκεν αὐτὸν, καὶ διὰ τί ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἀπειλεῖ τὰς κολάσεις ἐπαγαγεῖν, τὸν (8) κόμπον αὐτοῦ τῶν ῥημάτων, ᾧ κέχρηται κατὰ τῶν ὑποδεεστέρων, μετὰ πάσης πικρίας αὐτοῖς ἀπειλῶν πᾶν εἶδος ἀφανισμοῦ, ἀμαχὸν ἑαυτοῦ καὶ ἀνανταγώνιστον λέγων εἶναι τὴν δύναμιν. Ὡς γὰρ κύριος τυγχάνων ὧν βούλεται, καὶ πάντως ἐπιτελέσων τὰ κατὰ πρόθεσιν, οὕτως ἐκόμπασεν. Ἐπειδὴ πολλὴ μοι ἔστιν ἱππικὴ καὶ πεζικὴ δύναμις, καὶ οὐδεὶς ὁ ἀνταίρων, καὶ ἐπειδὴ ἀπρόσιτος ἢ ἐν τοῖς στρατηγικοῖς σοφία μοι πάρεστι, καὶ ἡ σύνεσις ἀνεπίληπτος (9)· διὰ τοῦτο, φησὶν, Ἀφελῶ ὄρια ἔθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν προνομεύσω. Πάντα γὰρ τὰ ἔθνη τῇ ἑμαυτοῦ ὑποκύπτειν βασιλείᾳ συναναγκάσας, ἕνα τῶν πάντων ποιῶμαι ὄρον, τὴν ἐμὴν ἐπικρατεία. Νῦν γὰρ ἕκαστον ἰδίῳ ὀροθεσίῳ ἀπὸ τοῦ ἑτέρου διώριστα. Ἀφελῶν οὖν αὐτῶν τὰ ὄρια, ὑπὸ ἓν σκῆπτρον τῆς ἐμῆς βασιλείας γενέσθαι τὰ πάντα (10) συναναγκάσω. Καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν προνομεύσω. Προνομή λέγεται ἢ ἐν τοῖς πολεμίοις τῶν ἐαλωκότων εἰς τοὺς κρατοῦντας διανομή, ὅταν ἢ αἰχμάλωτα σώματα, ἢ τινὰ τῶν βοσκημάτων, ἢ ἄλλα τινὰ τῶν κατὰ τὸν βίον, οἱ κρατοῦντες ἐν ἀλλήλοις διαλαγχάνουσι (11)· καὶ ἕκαστος κατὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ ὑπεροχὴν τῆς ἐκ τῶν λαφύρων προνομῆς ἀξιούμενος, οὕτω μετέχει τῶν ἐκ τοῦ πολέμου. Καὶ τὰς νῦν, φησὶ, καθιδρυμένας παγίως πόλεις (12) σείσω, καὶ κλονήσω τῇ ἑμαυτοῦ δυνάμει,

A contortam), sed falso et simulate. Aut ita nunc appellata est a Scriptura, quod ipsa sibi esset admirationi, aut quod hoc modo ab assentatoribus vocaretur. Hæc autem mens magna, cum semel novit Sapientis, ejus scilicet qui vere sapiens est, oculos esse in capite ejus ⁶⁹, suos laudat oculos, quippe quæ ea quæ humi sunt et terrena, non respiciat, sed scrutetur diligentius sublimia, atque in cœlestibus immoretur. Ejusmodi sunt qui apud Græcos habentur sapientes: quorum quidem vita in turpissimis carnis vitiis ac cupiditatibus volutatur, sed tamen cum de natura cœli, stellarum,

B 239. VERS. 13, 14. Dixit enim: In fortitudine faciam, et sapientia prudentiæ auferam terminos gentium, et fortitudinem earum deprædabor. Et concutiam civitates habitatas, et universum orbem comprehendam manu, quasi nidum, vel quasi ova derelicta tollom. Et non est qui effugiat me, aut contradicat mihi. Nunc plane et luculenter exponit cur principem vocaverit mentem magnam, et cur interminetur se **561** altitudini gloriæ oculorum ejus pœnas atque supplicia irrogaturum, nimirum ob verborum jactantiam, quibus usus est adversum debiles et infirmos: siquidem cum omni amaritudine eis interminabatur omne excidii genus, viresque suas affirmabat invictas esse et inexpugnabiles. Etenim ita gloriabatur, quasi ea quæ vellet, in sua essent potestate, et quasi quæ animo destinarat, esset omnino perfecturus. Quoniam mihim ultum inest equitatus ac peditatus, nec quispiam reperitur qui resistat, cumque inaccessa in rebus militibus sapientia, atque incomprehensibile consilium mihi suppetat, ideo, inquit, *Auferam terminos gentium, et fortitudinem earum deprædabor*. Nam ubi gentes omnes coegero imperio meo se subjicere, unum omnium terminum efficiam, ditionem ac principatum meum. Nunc enim unaquæque gens propriis limitibus divisa est et distincta ab altera. Sublatis igitur gentium terminis, eas omnes vi adigam, ut sub unum regni mei sceptrum redigantur. *Et fortitudinem earum deprædabor*. Ea spoliiorum hostibus ademptorum divisio, quæ a victoribus fit, præda dicitur, cum ipsa victores inter se partuntur, sive fuerint corpora captiva, sive pecora aliqua, sive quæpiam alia ad vitam necessaria. Atque unusquisque pro sua dignitate atque præstantia partitionem spoliiorum consecutus, hoc pacto rerum

⁶⁸ Eccle. II, 14.

(6) Ita mss. nostri. Editi vero, τοῦ γε.

(7) Sic mss. omnes. Editi, ἔσται, et non erit.

(8) Editi et mss., ἐπαγαγεῖν, τὸν ubi ex superioribus videtur supplenda præpositio διὰ ante articulum τόν.

(9) Codex Fr. 1 cum aliis tribus, ἀνεπίληστος, prudentia nulli oblivioni obnoxia. Alter Combesisii codex et Reg. secundus cum editis, ἀνεπίληπτος, consilium incomprehensibile. Hoc an illo modo legas,

parum refert. Notavimus legi quidem in Reg. secundo, ἀνεπίληστος sed in ora libri scripsit librarius, ἐν ἄλλοις ἀνεπίληστος.

(10) Antiqui tres libri, τὰ πάντων.

(11) Codices tres, διαλαγχάνωσιν. Paulo post Reg. quartus, μετέχη.

(12) Sic uterque Combesisii codex et alii. Vox πόλεις in ante editis desiderabatur.

in bello captarum particeps fit. Et nunc, inquit, A urbes firmiter stabilitas concutiam, meaque unius virtute exturbabo, ac orbem universum quasi nidum manu comprehendam. Etenim equis labor fuerit pullos involucres ac implumes, in nidis ab avibus quæ eos enutriunt, calefactos, manu apprehendere, cum neque pennis, neque pedibus uti ad fugam possint? Deinde contemptum etiam quo homines persequitur, magis exaggerans, suamque potentiam ultra modum extollens, universum orbem, inquit, ne ut nidum quidem, sed, inquit, quasi ova derelicta sic mihi.

240. Sane quod ad nativum et proprium verbo- B rum sensum attinet, Assyriorum princeps ideo hæc erat dicturus, quod maxime ob res contra Judæam et Samariam feliciter gestas efferendus animo esset, putaretque eversurum se primo impetu gentes omnes, et futurum esse neminem, qui adversum se attoleret manus ⁶⁹, sed omnes gentium terminos sua virtute confusum iri, commovendum itidem esse totum terrarum orbem metu adventus ipsius, et eum qui in manus ejus venturus esset, facilius quam gallinæ pullos a se esse apprehendendum, atque totum qui sub sole est orbem a suo exercitu impetum faciente negotio minori subactum iri, quam si **562** quis ova, quæ avi eadem fovente ac fecundante destituerentur, caperet. Sed quia ejusmodi superbia major est quam ferat humana conditio, putant nonnulli verba hæc ei qui vere superbus est, convenire, qui cervicem adversus Omnipotentem erexit, detrectatoque imperio defecit, et malignos spiritus qui se secuti fuerant, in suam nequitiam atque defectionem impulit. Existimat enim ille se ei mentem magnam asse, censetque speculari se magna, et se universum orbem sub suam ditionem subjecturum comminatur: qui utique ne Domino quidem interroganti, unde adveniret, reformidavit dicere: *Postquam circumivi eam quæ sub sole est, et obambulavi universam quæ sub cælo exstat, adsum* ⁷⁰ Illic et Domino totius creaturæ ausus est terræ regna ostendere, ac dicere: Hæc omnia mea sunt: nunc igitur si procidens adoraveris me, hæc tibi dabo ⁷¹. Forte igitur per Assyriorum regem indicat Scriptura sæculi hujus principem. Dominus namque principem sæculi nominat, dicens: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras* ⁷². Et paulo post. *Jam non multa loquar vobiscum: venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam* ⁷³. Præterea principes non pauci, et nonnulli gentium præfecti constituti sunt,

⁶⁹ IV Reg. xviii, 13 sqq. ⁷⁰ Job ii, 2. ⁷¹ Matth. iv, 8. ⁷² Joan. xii, 31. ⁷³ Joan. xiv, 30.

(13) Editi, τῆ ἑαυτοῦ χειρὶ. Unus codex, τῆ χειρὶ μου. Alii mss. simpliciter, τῆ χειρὶ.

(14) Veteres quinque libri, αὐτοῦ. Editi vero et Reg. secundus, ἑαυτοῦ Aliquanto post editi, καὶ οὐκ ἔστιν. At mss. omnes, καὶ οὐκ ἔστιν. Ibidem Reg. primus ἀντίποι.

(15) Sic mss. At editi, νεοτῶν.

(16) Veteres quatuor libri, συναποστατήσαντι

καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῆ χειρὶ (13) ὡς νοσσιάν. Ποῖος γὰρ πόνος, νεοσοῦς ἀπτῆνας ἐπὶ τῆς καλιᾶς θαλπομένους παρὰ τῶν ἐκτρεφόντων αὐτοὺς ὄρνιθων καταλαβεῖν τῆ χειρὶ μήτε πτερῶ χρησθαι μήτε ποσὶ πρὸς φυγὴν δυναμένων; Εἶτα ἐπιτείνων καὶ τὴν καταφρόνησιν τὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὴν ἑαυτοῦ (14) ὑπεραίρων δύναμιν, οὐδὲ ὡς νοσσιάν, φησὶ, τὴν οἰκουμένην, ἀλλ' ὡς ὡὰ, φησὶν, ἐγκαταλελειμμένα, οὕτω λήψομαι, Καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύξεται με, ἢ ἀντίπη μοι.

capiam, *Nec est qui effugiat me, aut contradicat*

240. Ὡς μὲν οὖν πρὸς τὴν λέξιν, ὃ τῶν Ἀσσυρίων ἄρχων ταῦτα ἔρει διὰ τὴν κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας εὐημερίαν ὑπερφυσηθεὶς τὴν διάνοιαν, καὶ ἠγούμενος πάντα ἐξ ἐπιδρομῆς αἰρήσειν τὰ ἔθνη, καὶ μηδένα ἔξειν τὸν χειρὸς ἀνταίροντο, ἀλλὰ πάντα μὲν ὄρια ἔθνῶν τῆ δυνάμει αὐτοῦ συγχυθήσεσθαι, δονεῖσθαι δὲ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῷ φόβῳ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, τὸν δὲ εἰς χειρὸς ἐρχόμενον εὐαλωτότερον εἶναι νεοτῶν (15) ὄρνιθος, ῥᾶον δὲ ἀρθήσεσθαι τῆ δυνάμει αὐτοῦ ἐφοδευούσῃ τὴν ὑφ' ἡλίφ πᾶσαν οἰκουμένην, ἢ ὡς ἂν τις λάβοι ὡὰ, ἔρημα τῆς θαλπούσης αὐτὰ καὶ ζωογονούσης ὄρνιθος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑπερηφανία ὡσπερ μέζων ἐστὶν ἢ κατὰ ἀνθρώπων, πρόπειν τινὲς ἐνόμισαν τὰ ῥήματα ταῦτα τῷ ἀληθῶς ὑπερηφάνῳ, τῷ τραχηλιάσαντι κατὰ τοῦ Παντοκράτορος, τῷ ἀνυποτάκτῳ καὶ ἀποστάτῃ, καὶ εἰς τὴν ἑαυτοῦ κακίαν συναποστήσαντι αὐτῷ (16) τὰ συνεπακολουθήσαντα αὐτῷ πονηρὰ πνεύματα. Ἐκεῖνος γὰρ ἑαυτὸν καὶ νῦν οἶεται μέγαν, καὶ φαντάζεται τὰ ὑψηλὰ περισκοπεῖν, καὶ ἀπειλεῖ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὑφ' ἑαυτὸν ποιήσεσθαι (17), ὃς γὰρ οὐδὲ τῷ Κυρίῳ ἐρωτήσαντι, πόθεν πάρεστι, παρητήσατο εἰπεῖν, ὅτι Περιελθὼν τὴν ὑπὸ τὸν ἔλιον, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πάρεμι. Οὗτος ἐτόλμησε καὶ τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς κτίσεως δεῖξαι τὰς βασιλείας τῆς γῆς (18), καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ταῦτα πάντα ἐμὰ ἐστὶν νῦν οὖν ἐὰν πεσῶν προσκυνήσης μοι, σοὶ δώσω. Τάχα οὖν τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, ὃ λόγος αἰνίττεται. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἄρχοντα ἀνομάζει τοῦ αἰῶνος τούτου, λέγων· Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου βληθήσεται ἔξω. Καὶ μετ' ὀλίγα· Οὐκέτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν· Ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ ἄρχοντες, οἱ ἐθνάρχαι τινὲς, διατεταγμένοι πρὸς φυλακὴν καὶ διατήρησιν τοῦ ὑφ' ἑαυτῶν ἐκάστου ἔθνους, καθά φησιν ὁ Μωϋσῆς ἐν τῇ ὄδῃ· Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη,

ἑαυτῷ. Alii duo cum editis, συναποστήσαντι. Ibidem sex mss., συνεπακολουθήσαντα Editi, συναποκολουθήσαντα. Librarius aliquis in margine Regii quarti ita scribens, περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, hoc loco de Antichristo sermonem esse admonuit.

(17) Sic mss. Editi vero, ποιήσεσθαι.

(18) Antiqui tres libri, δεῖξαι πάσας τὰς βασιλείας Codex unus, δεῖξαι τὰς βασιλείας πάσης τῆς γῆς.

ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδὰμ, ἔστησεν ὄρια ἔθνων κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος φησι. Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν, οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου. ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκε. Καὶ πάλιν ἐν τῷ Δανιὴλ ἄρχων τις Περσῶν, καὶ ἄρχων Ἑλλήνων ἀναγέγραπται. Αἰεὶ γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος· Καὶ ἐγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις σου. Καὶ ὁ ἄρχων τῆς βασιλείας Περσῶν εἰστήκει ἐξεναντίας μου. Καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ, εἷς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων, ἦλθε βοηθῆσαί μοι· καὶ αὐτὸν κατέκλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἄρχοντος βασιλείας Περσῶν. Καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ ἐγὼ ἐξεπορευόμην, φησὶ, καὶ ὁ ἄρχων τῶν Ἑλλήνων ἤρχετο. Μήποτε οὖν ἐὰν ἡ ταῦτα ἐκ προσώπου διαδόλου λεγόμενα (19), ἡ ὑπερηφανία αὐτοῦ οὐ κατὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ κατὰ νοητῶν ἢ τινῶν δυνάμεων γινομένη.

241. Μὴ δοξασθήσεται ἀξίνη ἄνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ; ἡ ὑψωθήσεται πρίων ἄνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτὸν; ὡσαύτως ἂν τις ἄρη ῥάβδον ἢ ξύλον. Ἐλεγκτικὸς τῆς ὑπερηφανίας τοῦ ἄρχοντος τῶν Ἀσσυρίων ὁ λόγος. Τί φρονεῖς ἐπὶ σεαυτῷ, ὡς κόπτοντι ἔθνη, καὶ καθαιροῦντι τὰς δυναστείας τῶν πόλεων; Ἡ οὖτω γὰρ καὶ ἡ ἀξίνη μέγα φρονοίη, ὡς τὰ ὑπέρογκα τῶν δένδρων εἰς γῆν καταβάλλουσα, καὶ ὁ πρίων ὡς τὰ συναστῶτα καὶ ἠνωμένα τῶν ξύλων διαιρῶν. Ἄλλ' οὐτε ἡ ἀξίνη ἄνευ τῶν χειρῶν κόπτει, οὐτε ὁ πρίων (20) ἄνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτὸν, καὶ εἰς χρεῖαν τινὰ τεχνικῶς καθαιροῦνος τὰ ξύλα δύναται πρίζειν. Ἐπαινετὸς δὲ εἶπερ ἄρα ὁ τῇ ἀξίνῃ κεκρημένος, καὶ ὁ τὸν πρίωνα ἔλκων ἐπιστημόνος. Οὕτως οὐδὲ τὸ ξύλον, ὃ εἰς σκῆπτρον μετεσχηματίσθη, τὴν τοῦ κρατεῖν ἀξίαν ὁσεῖται καρποῦσθαι, ἀλλ' ὁ ταῦτα (21) μεταχειριζόμενος, εἰς σύμβολον τῆς ὑπαρχούσης αὐτῷ δυναστείας. Οὕτως οὖν καὶ γὰρ σε παρέλαβον εἰς τὴν τοῦ λαοῦ τοῦ ἡμαρτηκότος κόλασιν· εἰς ἀξίνην καὶ πρίωνα τῇ ὀμότητί σου συγχρόμενος, εἰς τὴν δικαίαν τοῦ λαοῦ καὶ ἐπ' ὠφελεία αὐτοῦ ἐπεργουμένην παιδείειν. Ὡς οὖν ἐπὶ τῶν δικαστηρίων οἱ δῆμιοι ἐπὶ τῷ (22) κολάζειν τεταγμένοι οὐχὶ κύριοι τιμωρίας εἰσίν, οὐδὲ τῇ ἑαυτῶν ἰσχύϊ ἢ ἐξουσίᾳ τι ποιοῦσιν, ἀλλ' ἄπερ ἂν αὐτοῖς παρὰ τῶν νόμων ἐπιτραπῇ· οὕτω καὶ Ἀσσύριοι, οὐκ ἰσχυρὸν ἔθνος, οὐδὲ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐνεργεῖν τι δυνάμενον, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐνδεδομένον (23) αὐτῷ μέτρον παρὰ τοῦ θεραπευτοῦ τῶν ἡμαρτηκότων, ταῖς ἐπὶ τὸ κακοῦν κέχρηται ἐνεργείαις.

242. Καὶ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀποστελεῖ Κύριος

⁷⁴ Deut. xxxii, 8. ⁷⁵ I Cor. ii, 6-8. ⁷⁶ Dan. x, 12, 13. ⁷⁷ ibid. 20.

(19) Veteres aliquot libri, εἰρημένα.

(20) Antiqui sex libri, ὁ πρίων. Deerat in vulgatis articulus.

(21) Hic vocem σκῆπτρα subaudiendam arbitror, ταῦτα (τὰ) σκῆπτρα. Statim editi, εἰς τὴν κατὰ τοῦ. At abest κατὰ a mss. Nec dubium, quin abesse oport-

A ut singulas gentes sibi subjectas custodiant ac tueantur, quemadmodum ait Moyses in Cantico: *Quando dividebat Altissimus gentes, quando disseminavit filios Adam, constituit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei*⁷⁴. Et rursus Apostolus ait: *Sapientiam autem loquimur, non sæculi hujus, neque principum sæculi hujus: sed loquimur Dei sapientiam, quam nemo principum hujus sæculi cognovit*⁷⁵. Et iterum apud Danielelem de principe quodam Persarum, et de Græcorum principe fit mentio. Nam ita Danielelem alloquitur angelus: *Et ego veni in verbis tuis. Et princeps regni Persarum stetit contra me. Et ecce Michael unus de principibus primis venit ad auxiliandum mihi et ipsum reliqui ibi cum principe regni Persarum*⁷⁶. Et aliquanto post ait: *Et ego egrediebar, et princeps Græcorum veniebat*⁷⁷. Fortasse igitur si hæc dicta sint ex diaboli persona, superbia illius non in homines, sed in spiritales aut eximias virtutes invehitur.

241. VERS. 15. *Nunquid gloriabitur securis sine cedente in ipsa? aut exaltabitur serra sine trahente illam? aut si quis tollat virgam, aut lignum.* Hæc verba objurgant et coarguunt arrogantiam principis Assyriorum. Cur magnifice de te sentis, quasi tu sis qui cædas gentes, et urbium potentatus demoliaris? Nam alioqui securis etiam ratione pari possit gloriari, tanquam si ingentes et excelsas arbores in terram dejiceret, serra itidem, quasi compacta continua ligna diffinderet. Attamen securis nequaquam cædit sine manibus: neque secare serra potest, nisi quis trahat ipsam, et ligna ad aliquem usum solerter conscindat. Cæterum laude utique dignus est et commendatione, tum qui securi utitur, tum qui serram industrie trahit. Sic lignum, quod sceptri formam accepit potestatis atque domini dignitate **563** nequaquam debet frui, sed is qui in manu sceptrum sumit, in signum ejus quem habet principatus. Itaque et ego te similiter ad populum peccatorum plectendum adhibui; et instar securis ac serræ usus sum tua crudelitate, jure ac merito populum ad ipsius utilitatem puniturus. Quemadmodum igitur carnifices in foro ad pœnas exigendas instituti, non pro arbitrio pœnas irrogare possunt, nec quidquam agunt potestate sua aut auctoritate, sed ea quæ sibi permittunt leges, exsequuntur, ita et Assyrii non sunt gens fortis ac valida, quæ quidquam ex se ipsa perficere queat, sed quæ juxta modum sibi a peccatorum medico præscriptum, ad pœnas infligendas operam suam contulit.

242. VERS. 16, 17. *Et non sic, sed mittet Domi-*

teat. Subinde editi, πρίωνα τινὰ. Vox τινὰ in mss. deest.

(22) Editi, τό. At sex mss., τῷ. Nec ita multo infra editi, ἀπὸ τῶν. Libri veteres, παρὰ τῶν.

(23) Pro ἐνδεδομένον in tribus codicibus scriptum reperitur, διδόμενον.

nus Sabaoth in honorem tuum ignominiam, et in gloriam tuam ignis comburens accendetur. Et erit lumen Israel in ignem, et sanctificabit illum in igne urente: et devorabit quasi fenum silvam. Hæc est stultæ superbiæ merces. Quia te ipsum gloriabundus mentem magnam prædicabas, et efferebaris in altitudine gloriæ oculorum, *Millet Dominus ignominiam in honorem tuum, ignem vero in gloriam tuam.* Quoniam enim interminatus es ablaturum te esse fines gentium, habitatas civitates conquassaturum, totum terrarum orbem quasi nidum apprehensurum, et eum quasi ova derelicta sublaturum, nemine omnino effugiente aut contradicente, idcirco *Ignis comburens accendetur, et erit lumen Israelis in ignem.* Immutabitur, inquit, rerum status; et in splendore, inquit, erit Israel, qui nunc deprimitur, et qui tibi ob peccatum traditus est puniendus. Splendor itaque illius tibi in perniciem et exitium cedit. *Erit enim, inquit, lumen Israel in ignem.* Atque cum insint igni facultates duæ, una illustrandi, altera comburendi; suavitas quidem ignis atque jucunditas permanet apud Israelem, unde illustratur et circumfulget: quod vere in eo acerbum est, et quod excruciat, id pars erit illius superbi, eum ut exurat, atque præ ardore afficiat dolore inconsolabili. *Et sanctificabit illum in igne urente, et devorabit quasi fenum silvam.* Docet ignis naturam esse purgantem. Sanctificabit enim illum quasi in igne urente. Quomodo autem ignis purificat? Postquam comederit silvam tanquam fenum. Itaque cum *Deus noster ignis consumens sit*⁷⁸, procul dubio silvam et ea quæ a silva oriuntur vitia consumet; anima non in spiritu, sed in carne immorante. Sciendum autem est, gloriam a fama discerni ab iis qui vocum significatum accurate diligenterque perquirunt. Et dicunt gloriam laudem esse quæ a vulgo tribuitur; famam vero esse laudem, quæ a bonis impertitur. Eundem ad modum dividunt et honorem. Alium quidem affirmant honestum esse; eumque in virum virtutis studiosum cadere, **564** cum amplitudo sit remuneratio; remunerationem autem statuunt quoddam esse virtutis præmium: alium vero esse, qui ob facta non omnino probata a plebe defertur.

243. VERS. 18. *Die illa extinguuntur montes, et colles et nemora. Et devorabit ab anima usque ad carnes.* Postquam misit Dominus Sabaoth in honorem principis Assyriorum ignominiam, et in ejus gloriam ignem comburentem, luxque Israelis versa est in ignem Assyrio, ut lucis splendore nequaquam sanctificatus purgaretur ignis ustione quæ efficeret

⁷⁸ Deut. iv, 24.

(24) Codex unus, 'Αποστέλλει.

(25) Editi, πόλεις σείσειν. At sex mss., σείσειν. Haud longe editi, διὰ τοῦτο τό. Deest τό in nostris sex codicibus.

(26) Editi et Reg. secundus, περιφάνεια, bene. Alii tres mss. præter utrumque Combefisianum, ὑπερ-

Σαβαώθ εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν σὴν δόξαν πῦρ καιόμενον καυθήσεται. Καὶ ἔσται τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ, καὶ ἀγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιόμενῳ, καὶ φάγεται ὡσεὶ χόρτον τὴν ὕλην. Αὕτη ἡ ἀντιμισθία τῆς ἀλόγου ὑπερηφανίας. Ἐπειδὴ νοῦν μέγαν ἑαυτὸν ἀποσεμνύων ἔλεγες, καὶ τῷ ὕψει τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν ἐπηγάλλου, Ἀποστελεῖ (24) Κύριος ἀτιμίαν εἰς τὴν σὴν τιμὴν, πῦρ δὲ εἰς τὴν δόξαν σου. Ἐπειδὴ γὰρ ἀφαιρεῖσθαι ἠπέλειες ὄρια ἐθνῶν, καὶ σείειν πόλεις (25) κατοικουμένας, καὶ καταλήψεσθαι τὴν ὅλην οἰκουμένην ὡς νοσσιάν, καὶ ὡς ὡὰ ἐγκαταλελειμμένα αἴρειν, μηδενὸς διασεύγοντος, μηδὲ τοῦ ἀντιλέγοντος ὄντος· διὰ τοῦτο Πῦρ καιόμενον καυθήσεται, καὶ ἔσται τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ. Ηεριστραφήσεται, φησὶ, τῶν πραγμάτων ἡ κατάστασις, καὶ ἐν λαμπρότητι, φησὶν, ἔστι ὁ Ἰσραὴλ ὁ νῦν τεταπεινωμένος, καὶ σοὶ παραδεδομένος διὰ τὴν ἀμαρτίαν εἰς κόλασιν. Ἡ οὖν ἐκείνου περιφάνεια (26) εἰς ἀφανισμόν σοι γενήσεται. Ἔσται γὰρ, φησὶ, τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ. Καὶ δύο ἐνεργειῶν οὐσῶν περὶ τὸ πῦρ, τῆς τε φωτιστικῆς καὶ τῆς καυστικῆς· τὸ μὲν γλυκὺ καὶ χαρὶεν τοῦ πυρὸς τῷ Ἰσραὴλ παραμενεῖ, φωτίζον αὐτὸν καὶ περιλάμπρον· τὸ δὲ πικρὸν καὶ κατώδυνον ἐπὶ τὸν ὑπερήφανον κατὰμερισθήσεται, καίον αὐτὸν, καὶ ἀπαραμυθῆτω πόνῳ διὰ τῆς καύσεως παραδιδούν. Καὶ ἀγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιόμενῳ, καὶ φάγεται ὡσεὶ χόρτον τὴν ὕλην. Δείκνυσι τὴν φύσιν τοῦ πυρὸς, ὅτι καθαρτικῆ. Ἀγιάσει γὰρ αὐτὸν ὡς ἐν πυρὶ καιόμενῳ. Πῶς δὲ ἀγιάζει τὸ πῦρ; Ἐπειδὴν φάγη τὴν ὕλην ὡς χόρτον. Ἐπεὶ οὖν Ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον ἔστι, κατακαλώσει, δηλονότι, τὴν ὕλην, καὶ τὰ ἀπὸ (27) ὕλης ἐλθόντα πάθη, οὐ τῇ μὲν ἐν πνεύματι ἀλλ' ἐν σαρκὶ διατριβούσῃ ψυχῇ. Ἰστέον δὲ, ὅτι οἱ ἀκριβολογούμενοι περὶ τὰ σημαινόμενα, τὴν δόξαν ἀπὸ τοῦ κλέους διώρισαν· καὶ φασὶ τὴν μὲν δόξαν εἶναι τὸν ἀπὸ τῶν πολλῶν ἔπαινον· τὸ δὲ κλέος, τὸν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἔπαινον. Ὁμοίως καὶ τὴν τιμὴν διαιροῦσι, φάσκοντες τὴν μὲν ἀστείαν τινὰ εἶναι, καὶ ἐπὶ τὸν σποδαῖον πίπτειν, γέρωσ οὐσαν ἀξίωσιν· τὸ δὲ γέρας ἄθλον ἀρετῆς τίθενται· τὴν δὲ τιμὴν παρὰ τῶν τυχόντων, τοῖς (28) οὐ πάνυ ἀποδεκτῶς γεγεννημένοις ἀντίδοσιν.

243. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀποσβεσθήσεται τὰ ὄρη, καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ δρυμοὶ, καὶ καταφάγεται ἀπὸ ψυχῆς ἕως σαρκῶν. Μετὰ τὸ ἀποστεῖλαι Κύριον Σαβαώθ εἰς τὴν τιμὴν τοῦ ἀρχοντος τῶν Ἀσσυρίων ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ πῦρ καιόμενον, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ τῷ Ἀσσυρίῳ, ἵνα ὁ μὴ ἀγιασθεὶς ἐν τῇ λαμπρό-

τηφανία, αὐτὴν ὑπερηφάνεια, male. Statim editi, Καὶ γὰρ. Vocula γὰρ in nostris sex mss. deest.

(27) Editi, ἀπὸ τῆς. At sex mss., ἀπό. Ibidem Reg. secundus, πάθη· οὐ τῇ ἐν.

(28) Editi, ὦν τοῖς. Vox ὦν, quam παρέλκειν nemo non videt, a nostris sex mss. abest.

τητι τοῦ φωτός, καθαρῆ διὰ τῆς καύσεως τοῦ πυ- A
 ρός, τῆς ἐνεργουμένης ἐπὶ καθάρσει, καὶ κατεσθιού-
 σης ὡς χόρτον τὴν ἐνυπάρχουσαν ὕλην τῶν ἀμαρτη-
 μάτων· τότε λοιπὸν, ἀναλωθείσης τῆς ὕλης τῆς ἐξ-
 απτούσης τὴν κολαστικὴν φλόγα, παυθήσεται, φησί,
 τὰ ὄρη καιόμενα, καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ ὄρυμοὶ, καὶ
 λήξει τὸ πῦρ τοῦ ἐμπρησμοῦ κατεσθιόν τὰ πάντα, καὶ
 ἐπιδοσκόμενον· τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ ψυχῆς ποιούμε-
 νον, φθάνον δὲ ἕως τῶν σαρκῶν. Οὐδενὶ δὲ ἀγνω-
 στον (29) ἢ συνήθεια τῆς Γραφῆς, ὅτι τοὺς ἐν προ-
 τερήμασι τισι γενομένους, καὶ ὅσον ἐπὶ τῇ κατασκευῇ
 πλείον τι τῶν πολλῶν ἔχοντας, ὄρη εἴωθε προσαγο-
 ρεῦειν καὶ βουνούς. Τοὺς δὲ ἀκάρπους καὶ εἰκῆ ἀλλή-
 λους συμπεφυρμένους (30), οἶοναὶ αὐτόματόν τινα
 καὶ ἀτελῆ τὴν ζωὴν ἔχοντας, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῆς φυ-
 τείας τοῦ ἀληθινοῦ γεωργοῦ πεφυτευμένους, ὄρυμους B
 ὀνομάζει. Πάντων μέντοι τὸ πῦρ ἀπτεται, ἀρξάμε-
 νον ἀπὸ ψυχῆς, λήγον δὲ ἐπὶ τὰς σάρκας. Τὰ μὲν
 γὰρ μέχρι ἐνθυμήσεων σπάντα ἀμαρτήματα, ὅποιόν
 ἐστὶ τὸ μοιχεῦσαι ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτοῦ, ἐν ψυχῇ ἐστὶν
 ὕλη ἀξία τοῦ ὑπὸ πυρός καταβρωθῆναι. Τὰ δὲ καὶ
 μέχρι τῶν ἔργων φθάσαντα, νεμηθέντων τῶν ἀμαρ-
 τημάτων ἐπὶ τὰς διὰ σαρκὸς καὶ πράξεως ἐνεργείας,
 ταῦτα ὑπολαμβάνω ἀμαρτήματα εἶναι. Ἀρξάμενοι
 μὲν γὰρ ἀπὸ ψυχῆς, λήγοντες δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ, οὐ-
 δὲ (31) μέχρις αὐτῆς περιορίζονται οἱ πονηροὶ δια-
 λογισμοὶ ἀλλ' ἐξέρχονται, καὶ οἶοναὶ διακύπτουσι,
 περῶντες τὴν σάρκα, καὶ ἐκφαινόμενοι πρὸς τὰ ἔξω.
 Εἰ γὰρ φόνον ἐνεθυμήθη μὲν τις ποιῆσαι, οὐκ ἔπραξε
 δὲ, οὐκ ἐξῆλθεν ὁ φόνος ἀπὸ τῆς καρδίας. Καὶ ὁ ἐμ-
 βλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, μὴ φθείρας δὲ C
 τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, μηδὲ ποιήσας τὰ μέλη τοῦ Χρι-
 στοῦ πόρνης μέλη, οἶοναὶ ὄριον τῆς ἀμαρτίας ἑαυτοῦ
 τὴν καρδίαν ἐποίησεν· ὥστε οὐκ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς
 καρδίας τοῦ τοιούτου ὁ πονηρὸς διαλογισμὸς. Οὕτω
 καὶ περὶ κλοπῆς ἐστὶν εἰπεῖν, καὶ περὶ εἰδωλολατρείας
 καὶ φαρμακείας, καὶ ὅσα ἄλλα εἶδη ἀμαρτημάτων,
 ὅταν μὴ στέγηται ὑπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' ὡσ-
 περ (32) ὑπὸ ἀγγελοῦ ἀραιοῦ βέοντα, φέρηται πρὸς
 τὰ ἔξω.

244. Καὶ ἔσται ὁ φύγων, ὡς ὁ φύγων ἀπὸ φλο-
 γός καιομένης. Καὶ οἱ καταλειφθέντες ἀπ' αὐτῶν,
 ἔσονται ἀριθμός, καὶ παιδίον γράψει αὐτούς.
 Μετὰ (33) τὸν ἐμπρησμόν τὸν ἀπὸ τοῦ πυρός, τοῖς
 ὄρεσι καὶ τοῖς βουνοῖς καὶ τοῖς ὄρυμοῖς ἐγγινόμενον,
 τὸ εὐαρίθμητον λέγει τῶν διασωζομένων. Καὶ οὕτω D
 δὲ, φησὶν, εἰς ἀριθμὸν εὐσημείωτον περιστήσεται αὐ-

⁷⁹ Matth. v, 28, ⁸⁰ I Cor. vi, 15.

(29) Antiqui sex libri, ἀγνωστον. Editi vero,
 ἀγνωστος. Quod quin a typographis factum sit, non
 valde admodum dubito. Nam, opinor, verebantur
 ne in his vitii aliquid subesset; ob idque eos ἀγνω-
 στος pro ἀγνωστον edidisse suspicor: dici tamen
 utrumque posse, nemo paulum modo humanior
 negabit. Nec græcos solos, sed et Latinos quoque
 neutro genere, cum aliud ex grammaticorum re-
 gulis poni debuisset, usos constat, ut ex illo Virgi-
 liano notum est, *Triste lupus stabulis*. Aliquanto
 post editi, πλέον τι. Veteres libri, πλείον τι.

(30) Editi et quinque mss., συμπεφορημένους. At

purgationem, ac eam quæ adierit peccatorum mate-
 riam ac silvam velut fenum depasceret: tum de-
 mum materia illa et silva, quæ flammam ultricem
 accenderet, consumpta et exhausta: ait futurum
 esse, ut montes, collesque et nemora desinant com-
 burni, et ille incendii ignis qui exedebat et depas-
 cebatur omnia, sinem accipiat: ubi exordio ab anima
 ducto, ad carnes usque pertigerit. Neminem autem
 latet eum esse Scripturæ morem, ut mentium no-
 men et collium iis tribuat, qui quadam gaudent
 prærogativa ac dignitate, quique, quod ad suppel-
 lectilem et facultates attinet, plebi præstant. At vero
 nemora appellat eos, qui nullos fructus edentes, et
 fortuito inter se permisti, veluti temerariam quam-
 dam ac imperfectam vitam agunt, cum non sint a
 vero agricola plantati, nec consiti. Sed ignis per-
 vadit omnia: siquidem incipit ab anima, et in car-
 nes desinit. Enimvero peccata quæ cogitatione tenus
 consistere, ut contingit cum quis mœchatur in corde
 suo, in anima sunt materia ignis depastione digna.
 Delicta vero, quæ ad opus usque perveniunt (quippe
 hæc delicta carne et actione admittuntur), peccata
 propria esse arbitror. Nam pravæ illæ cogitationes
 quæ ab anima ducunt initium, et in ipso corde
 conquiescunt, ne in eo quidem continentur: sed
 egrediuntur, et veluti capite exerto aspiciunt, jam-
 que carnem penetrantes, foras prodeunt. Si quis
 enim cædem patrare cogitaverit, nec tamen com-
 miserit, cædes e corde neutiquam exiit. Et qui
 aspexerit mulierem ad concupiscendum eam⁷⁹, nec
 tamen corruperit Dei templum, neque fecerit
 membra Christi membra meretricis⁸⁰, is suum
 cor velut sui peccati limitem ac terminum effecit,
 sic ut cogitatio prava e corde non exilierit. Licet
 autem ita loqui de furto, de idololatria, de vene-
 ficio, deque aliis id genus quibusvis peccatis;
 quando a corpore non occultantur, sed tanquam
 e vasculo laxo et fungoso effluentia, foras prorumpunt.

244. VERS. 19. *Et erit qui fugiet, quasi fugiens a
 flamma urente. Et qui relinquentur ex ipsis, erunt
 numerus, et puer scribet eos.* Post montes, collesque
 et saltus ab igne incensos, eos qui salvi et incolu-
 mes evaserint, facile esse numerandos dicit. Atque
 adeo, inquit, ad numerum qui facile assignari possit,
 redigetur eorum numerus: 565 ita ut puerulus

Reg. secundus, συμπεφυρμένους. Lectionem utram-
 que recipi posse non diffiteor quidem: mihi tamen
 nescio quomodo magis placet scriptura posterior.

(31) Unus Ducæi codex, Ἀρξάμενα μὲν ἀπὸ ψυχῆς,
 λήγοντα δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ οὐδέ. Editi ut in con-
 textu, nisi quod voculam καὶ ante particulam οὐδέ
 delevimus, fidem Henriciani codicis secuti.

(32) Codex unus, ἀλλ' ὅσον. Statim quatuor mss.,
 πρὸς τὸ ἔξω.

(33) Editi, Μετὰ γὰρ. Vocula γὰρ a nostris sex
 mss. abest. Statim editi, καὶ δέ. Codices quinque,
 καὶ οὕτω δέ.

qui prorsus nihil quidquam numerandi peritus sit, aut scribendi, eos enumerare possit. Forte autem qui fugit ab incendio, vitam pravam evitat per pœnitentiam, suaque conversione carnem, pœnas et cruciatus sibi asciscentem, refugit. Quisquis enim, posteaquam deprehensus est in peccatis, conscius est dignum se esse, qui per virgam et verbera convertatur, jam peccatum tanquam supplicii materiam declinans, fugit quasi a flamma urente. Et tunc qui fuerint derelicti, erunt numerus, non solum quod, uti exposuimus, facile queant numerari, sed etiam quod de cætero sint digni, qui in numerum referantur. Sic in Numerorum libro pueros, mulieres, senes, quotquot per ætatem ad bella obeunda erant inutiles, et promiscuum vulgus, tanquam a populo Israelitico alienum, invenimus nequaquam in numerum poni⁸¹; sed numerari eos qui in bello fortes erant et strenui, a vigesimo anno et supra⁸². Insuper omnes Israelis primogeniti a mense et supra annumerantur⁸³. Pariter etiam Levitæ a mense et supra, et qui ministrabant sacerdotes usque ad quinquaginta annos recensentur⁸⁴. Cæterum quis puer, non vir, neque senex, eos qui sunt ejusmodi inscribet? Indicari eos qui Ecclesiæ præficiuntur, negaverit nemo, eo quod vitam degant in innocentia et integritate, et quod peccata occulta quorum nullus est testis nisi is qui abditos cujusque recessus scrutatur, sibi a peccatoribus concedantur. Hic tales est inscripturus, qui fuerint veluti per peccatum oblitterati ac deleti, eos iterum scribet. Qui fugerint incendium, receperintque expurgationem: pœnitentia partam quasi ignem, tales is qui inhaerentem malorum materiam absumit, conscribit. Aut fortasse quia scribuntur in libro vitæ, et una cum justis inscribuntur ii, qui digni sunt, qui Altissimi dextera numerentur, operæ pretium fuerit nosse hunc salvandorum scribam, qui justis fert opem, ac nomina eorum qui a pravis operibus resipiscunt, in cælorum libro inserit. *Gaudete enim, inquit, quod nomina vestra scripta sunt in cælis*⁸⁵. Quisnam igitur puer proborum nomina in cælis scribere potest? Nonne ille, de quo dictum est: *Parvulus natus est nobis, filius et datus est nobis*⁸⁶? Puer ille est, quem adoravere magi;

⁸¹ Num. i, 2, 3; xxxi, 2. ⁸² Num. iii, 40. ⁸³ ibid. 15. ⁸⁴ Num. iv, 3. ⁸⁵ Luc. x 20. ⁸⁶ Isa. ix, 6.

(34) Veteres aliquot libri, μηδὲ πρὸς τό.

(35) Editi et nostri sed mss., τὴν κολάζουσαν σάρκα, *carnem castigantem*. Sed vox κολάζουσαν jure suspecta videtur Combelsio: pro qua non invitatus legeret, κολακεύουσαν, *carnem blandientem*. Ego autem dubium non habeo quin hic locus ex Procopio restituendus sit, apud quem, pag. 170, ita legitur: φεύγει τὴν κολάζουσαν φλόγα, *fugit ultricem flammam*. Nostrum hoc judicium mirifice confirmant quæ non ita multo post leguntur, φεύγει ὡς ἀπὸ φλογὸς καιομένης, *fugit quasi a flamma urente*. Nam posterioribus his verbis ad priora illa, καὶ τῆ ἐπιστροφῆ τὴν κολάζουσαν, etc., scriptorem nostrum alludere obscurum non est. Ex quo effici videtur, ut pro σάρκα legi oporteat φλόγα: alioquin enim alter locus ad alterum referri non posset. Lectionem vulgatam ob

τῶν τὸ πλῆθος, ὥστε καὶ ὑπὸ παιδίου, μὴ πάνυ τι μηδὲ πρὸς τὸ ἀριθμεῖν, μηδὲ (34) γράφειν ἐμπείρως ἔχοντος, δύνασθαι αὐτοὺς ἀπογραφῆναι. Τάχα δὲ ὁ φεύγων ἀπὸ τοῦ ἐμπρησμοῦ, τῆ μετανοίᾳ φεύγει τὸν πονηρὸν βίον, καὶ τῆ ἐπιστροφῆ τὴν κολάζουσαν σάρκα (35) ἀποδιδράσκει. Πᾶς γὰρ ὁ μετὰ τὸ καταληφθῆναι (36) ἐν ἀμαρτήμασι, συναισθόμενος ἑαυτοῦ ἀξίου ὄντος τῆς ἐν ῥάβδῳ καὶ μάστιγι ἐπιστροφῆς, φεύγων τὴν ἀμαρτίαν, ὡς ὕλην κολάσεως, φεύγει ὡς ἀπὸ φλογὸς καιομένης. Καὶ τότε οἱ καταλειφθέντες ἔσονται ἀριθμὸς, οὐ μόνον διὰ τὸ εὐαρίθμητον, ὡς ἀποδεδώκαμεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ λοιπὸν ἀξιοὶ εἶναι εἰς ἀριθμὸν ἀναλαμβάνεσθαι. Ὡς ἐν τῆ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν εὐρήκαμεν, παιδία καὶ γυναῖκας καὶ γέροντας, ὅσοι τὴν ἀχρηστον ἐν πολέμοις ἔχουσιν ἡλικίαν, καὶ τὸν ἐπίμικτον ὡς ἀλλότριον τοῦ Ἰσραὴλ ἔζω ἀφιεμένους τοῦ ἀριθμεῖσθαι, ἀριθμουμένους δὲ τοὺς ἀπὸ εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω δυνατοὺς ἐν πολέμῳ. Καὶ οἱ πρωτότοκοι τοῦ Ἰσραὴλ πάντες ἀριθμοῦνται, ἀπὸ μηνιαίου, καὶ ἐπάνω. Ὁμοίως καὶ οἱ Λευῖται, ἀπὸ μηνιαίου, καὶ ἐπάνω· καὶ οἱ λειτουργοῦντες ἱερεῖς ἕως πενήκοντα ἐτῶν ἀριθμοῦνται. Ποῖον δὲ παιδίον γράφει τοὺς τοιοῦτους, οὐχ ὁ ἀνὴρ, οὐδὲ ὁ πρεσβύτερος (37); Οὐδεὶς ἀντρεῖ· τοὺς προεστῶτας ἐν τῆ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τὸ ἐν ἀκακίᾳ διάγειν, καὶ διὰ τὸ πιστεῦσθαι (38) παρὰ τῶν ἡμαρτηκότων τὰ ἀπόρρητα, ὧν οὐδεὶς μάρτυς, εἰ μὴ ὁ τὰ κρυπτά ἐκάστου διερευνώμενος. Οὗτος γράφει τοὺς τοιοῦτους, οἰονεὶ ἐξαλειφθέντας διὰ τῆς ἀμαρτίας· πάλιν ἐγγράφει τοὺς τὸν ἐμπρησμὸν φυγόντας, καὶ τὴν διὰ τῆς μετανοίας κάθαρσιν, οἰονεὶ πῦρ ἀναλωτικὸν τῆς ἐνουπαρχούσης ὕλης τῶν κακῶν, δεξαμένους· γράφει τοὺς τοιοῦτους. Ἡ τάχα ἐπειδὴ ἐν βίβλῳ ζωῆς (39) γράφονται, καὶ τοῖς δικαίοις συνεγγράφονται οἱ ἀξιοὶ τοῦ ἀριθμεῖσθαι παρὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου, ἀξίων ἐστὶ νοῆσαι (40) γραφέα τῶν σωζομένων, συναναλαμβάνοντα τοῖς δικαίοις, καὶ ἐγκατατάσσοντα τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιστρεφόντων ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἔργων ἐν τῆ βίβλῳ τῶν οὐρανῶν. Χαίρετε γὰρ, φησὶν, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ποῖον οὖν παιδίον ἐν τοῖς οὐρανοῖς γράφειν τὰ ὀνόματα δύναται τῶν εὐδοκίμων, ἢ περὶ οὗ ἐλέχθη, ὅτι Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, ἐκεῖνο τὸ παιδίον, ὃ οἱ μάγοι προσεκύνησαν, ἐκεῖνο,

D veterum librorum auctoritatem retineri posse arbitrati sumus; si prius, quomodo locus corrigi debeat, moneremus.

(36) Sic codices tres. Alii totidem, καταλειφθῆναι, *derelictus est*. Editi, προκαταληφθῆναι.

(37) Antiqui tres libri, οὐδὲ ὁ πρεσβύς.

(38) Editi et tres mss., πιστεῦσθαι. Alii tres, ἐμπιστεῦσθαι. Insigne testimonium in his verbis contineri arbitramur: quo, si a præjudicata omni opinione liber sit animus, confessionis auricularis antiquitas aperte probari possit.

(39) Sic nostri mss. omnes. Editi, ἐν βίβλῳ ζώντων. Ibidem Reg. tertius, ἐγγράφονται.

(40) Editi, νοῆσαι ἡμᾶς. Sed in nullo codice reperire est vocem ἡμᾶς. Hoc ipso in loco Reg. tertius, συγγραφέα.

ὁ κατήλθεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐπανήλθε πάλιν εἰς τὴν Ἀ
 γῆν Ἰσραὴλ; Πολλῶν οὖν ἐπινοιῶν οὐσῶν τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ (41), ἐν ἔστι τῶν
 κατ' αὐτὸν νοουμένων καὶ τὸ παιδίον ὃ γράφει τοὺς
 προσεχομένους διὰ τῆς μετανοίας τῆ τοῦ Θεοῦ ἐπι
 γνώσει.

245. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐκέτι
 προστεθήσεται τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ
 οἱ σωθέντες τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες
 ὦσιν ἐπὶ τοὺς ἀδικήσαντας αὐτοὺς, ἀλλ' ἔσον
 ται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσ
 ραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἔσται τὸ καταλειφθὲν
 τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. Σαφῶς ταῦτα
 ἐπὶ τοὺς ἀφισταμένους τῆς πονηρᾶς ἐργασίας,
 καὶ μετατιθέντας ἐπὶ Θεὸν ζῶντα τὴν ἑαυτῶν
 ἐλπίδα, τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Προστιθέμεθα δὲ (42) B
 οἱ ἀμαρτάνοντες τοῖς πολεμίοις, καὶ πεποιθήμεν ἐπὶ
 τοῖς ἀδικοῦσιν ἡμᾶς. Πονηρὸς τις περιέρχεται δαιμό
 νων στρατὸς, διὰ τῶν τῆς ἡδονῆς δελεασμάτων τὰς
 ψυχὰς ἡμῶν καταστρεφόμενος. Τούτοις προστιθέντες,
 ὡς περ παῖδες ἀνόητοι τοῖς ἀνδραποδισταῖς, οἱ πολλά
 κίς καίγνιά τινα παιδικὰ προδείξαντες ἐξηπάτησαν
 τοὺς παῖδας, καὶ πόρρω ποιήσαντες τῶν ὀφθαλμῶν
 τῶν πατρικῶν, διὰ τῆς ἐν ὀλίγῳ τέρψεως πικρὰν αὐ
 τοῖς κατεσκεύασαν δουλείαν. Προστιθέντες (43) οὖν C
 κάκεῖνοι τοῖς ἀδικοῦσι, καὶ ἡμεῖς τῷ δελεάσματι τῆς
 ἡδονῆς προσέχοντες, μακρόνομεν ἑαυτοὺς ἀπὸ Θεοῦ,
 καὶ τῇ βαρείᾳ τυραννίδι τοῦ ἀπαραιτήτου δαίμονος
 ἑαυτοὺς ὑποβάλλομεν· ὅς ἐπειδὴ κατάκριτός ἐστι τῷ
 αἰωνίῳ πυρὶ, πολλοὺς φιλονεικεῖ ἔχειν τοὺς συγκα
 ταδικαζομένους αὐτῷ. Περὶ οὖν τῶν μετανοούντων C
 φησὶν, ὅτι οὐκέτι προστεθήσονται οἱ καταλειφθέντες
 καὶ οἱ σωθέντες, οὐδὲ μὴ ἐπελπίσωσιν (44) ἐπὶ τοὺς
 ἀδικήσαντας, ἀλλ' ἔσονταί πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν
 τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Μακάριος, ὁ πά
 σης ἐλπίδος τῶν κατὰ τὸν κόσμον τοῦτον ἑαυτὸν ἀπο
 στήσας, καὶ μόνην ἔχων ἑαυτοῦ ἐλπίδα τὸν (45) Θεόν.
 Ὡς γὰρ Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος, ὅς τὴν ἐλπίδα
 ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον· οὕτως εὐλογημένος ὁ ἐπιστηρι
 ζόμενος τῷ Κυρίῳ· Μὴ μέντοι ἀργῶς παραδράμῃς
 τὴν προσθήκην. Ἔσονταί γάρ, φησὶ, πεποιθότες
 ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ.
 Οὐ γὰρ ἐπιδέχεται ἐπαμφοτερισμὸν ἢ εἰς Θεὸν ἐλπίς,
 οὐδὲ καταδέχεται ὁ Κύριος ὀλόκληρον τὴν παρ' ἑαυ
 τοῦ παρέχειν βοήθειαν τῷ ποτὲ μὲν ἐπὶ χρήμασιν
 ἡλπιότι, καὶ δόξῃ ἀνθρωπίνῃ καὶ δυνάμει τῇ κατὰ
 κόσμον, ποτὲ δὲ αὐτὸν ὡς ἐλπίδα ἑαυτοῦ (46) προ
 βαλλομένῳ· ἀλλὰ δεῖ ἀληθινῶς ἐπαναπαύεσθαι τῇ
 παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειᾳ. Καὶ ἔσται, φησὶ, τὸ κατα
 λειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. Σαφῶς

ille, qui descendit in Aegyptum, et rediit iterum
 in terram Israel⁸⁷. Itaque notiones de Domino
 nostro et Servatore Jesu Christo multae cum sint,
 una earum et illa est : puer est, qui inscribit eos
 qui per poenitentiam ad Dei cognitionem acce
 dunt.

566 245. VERS. 20, 21. *Et erit in die illa, non
 ultra adjicietur residuum Israel, et qui salvi fuerint
 ex Jacob non ultra fiduciam habebunt in illis qui
 ipsos injuria affecerunt; sed fiduciam habebunt in
 Deo sancto Israel in veritate. Et erit residuum Jacob
 in Deum fortem.* Hæc liquido referuntur ad eos
 qui se ab opere pravo submovent et spem suam
 transferunt in Deum viventem. Enimvero cum pec
 camus, hostibus adjungimus nos ipsos, et in iis qui
 nobis injuriam inferunt, fiduciam reponimus. Cir
 cuit improbus quidam dæmonum exercitus, qui vo
 luptatis illecebris animas nostras evertat. His ad
 jungimur, perinde ut pueri rudes ac imperiti adjun
 gunt se plagiaris, qui crepundiis quibusdam osten
 sis plerumque pueros decipere, et procul a paren
 tum oculis abductos, per brevem oblectationem in
 amaram pertraxere servitutem. Adjunguntur igitur
 et illi se injuria afficientibus; nos quoque ad vo
 luptatis illicium mentem appellentes, nosmetipsos
 quam longissime subducimus a Deo, ac nos acerbæ
 inexorabilis dæmonis tyrannidi subjicimus : qui
 cum sit igni æterno addictus, plures supplicii sui
 socios habere conatur. Itaque de iis quos poenitet
 male actorum, dicit, quod ii qui relictii et salvi fue
 rint, non jam amplius adjungantur, nec in iis qui
 in se injuriam jecerint, spem suam collocent, sed
 Deo sancto Israel in veritate confidant. Beatus ille
 est, qui, omni spe rerum mundanarum a se submota,
 unicam spem suam in Deum confert. Quemadmo
 dum enim *Maledictus est homo, qui spem habet in
 homine*⁸⁸ : ita benedictus est, qui innititur Domino.
 Verum ne perfunctorie transilias quæ subjungun
 tur verba : *Fiduciam enim inquit, habebunt in Deo
 sancto Israel in veritate.* Spes enim in Deo posita
 alternas vices non admittit, nec Dominus sustinet
 integram suam opem ei ferre, qui modo quidem in
 pecuniis, et in gloria humana atque in mundi po
 testate spem suam constituit, modo vero Deum
 tanquam spem sibi proponit : sed oportet ut vere in
 Dei auxilio conquiescat⁸⁹. *Et erit, inquit, residuum
 Jacob in Deum fortem.* Hæc perspicue ad eas reli
 quias quas Apostolus reliquias secundum electio
 nem gratiæ vocat, referuntur, uti verba sequentia
 declarant.

⁸⁷ Matth. II, 11 sqq. ⁸⁸ Jer. XVII, 5. ⁸⁹ Rom. XI, 5.

(41) Codex unus, Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ
 Σωτῆρος Θεοῦ. Nec ita multo post tres mss., γράφει
 αὐτοὺς προσεχομένους. Alii tres, γράφει τοὺς προ
 σερχομένους.

(42) Sic mss. nostri. Editi vero, γάρ.

(43) Antiqui sex libri, Προστιθέντας. Editi, Προσ

τίθενται.

(44) Codices omnes, οὐδὲ μὴ ἐπελπίσωσιν, aut
 ἐπελπίσωσιν. Editi, οὐδὲ μὴ ἐπὶ ἐλπίσωσιν.

(45) Unus codex, ἐπὶ τόν. Ibidem editi, Ἐπικα
 τάρατος ἀνὴρ... ἔχων. At mss. sex uti in contextu

(46) Codex quidam, ἑαυτῷ.

ταῦτα ἐπὶ τὸ παρά τοῦ Ἀποστόλου ὠνομασμένον λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὡς δηλοῖ τὰ ἐφεξῆς.

246. VERS 22, 23. *Et si fuerit populus Israel quasi arena maris, reliquiae eorum salvabuntur. Verbum enim consummans, et abbrevians in justitiam: quia verbum abbreviatum faciet Dominus in toto terrarum orbe.* Paucis dictionibus immutatis, Apostolus in sua ad Romanos Epistola usus est hac sententia⁹⁰. Quod si quispiam causam quærat, cur alia quidem prætermiserit, alia vero immutarit Apostolus; illud noverit, eum, cum Hebræus esset, se iis editionibus, quibus nos utimur, serviliter non addixisse: sed cum sententiam aliquam interpretaretur, ut sibi venit in mentem, ita reddidisse. Et quidem videntur etiam alii potius astipulari apostolicæ interpretationi. Dicti autem hujus is sensus est. Dictum est supra, futurum esse ut puer eos inscribat, 567 qui salvi et incolumes facti fuerint a peccato. Nemo, inquit, hic miretur, si ad paucos redigatur tantus Israelitici populi numerus. Multitudini ne attendas eorum, qui Dei cultores vocantur: quandoquidem Christi nomine insigniuntur multi, sed in paucis id cognominis constabitur operum testimonio. *Si fuerit populus Israel quasi arena maris, reliquiae eorum salvabuntur.* Dictum quidem est de priore populo, quod sita non sit salus in multitudine, sed in reliquiis, quæ secundum electionem gratiæ salutem consequuntur. *Ecquis autem est salutis obtinendæ modus? Si verbum, inquit, consummes et abbrevies in justitia.* Qui enim totam scripturam legalem ac prophetarum sanctiones compendio Evangelii circumscribit, ac documenta perficit sibi a Domino tradita, hic salvus erit. *Diliges enim Dominum Deum tuum, et diliges proximum tuum sicut te ipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet, et prophetæ*⁹¹. Qui igitur perficit verbum, et ad actum redigit, idque breviat, ac ipsius latitudinem in paucis præceptis veluti in summa comprehendit, ille ipse est residuum servatum. *Omnia, inquit, quæcunque vullis ut faciant vobis homines, juxta hæc et vos facite illis. Hæc est enim lex et prophetæ*⁹². Vides in hac naturali notione totum verbum consummatum et abbreviatum in justitia, *quia verbum abbreviatum faciet Dominus in toto terrarum orbe.* Dixit quidem Apostolus: *Faciet Dominus super terram: quocum consentiunt Symmachus et Theodotio: In medio totius terræ.* Quidquid enim in lege est observatu difficile et arduum, ne tetigeris, neque gustaveris, neque contrectaveris⁹³⁻⁹⁹: quæ

246. Καὶ ἐὰν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται. Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὅλῃ. Ὀλίγας λέξεις μετατιθεὶς, τούτῳ τῷ ῥητῷ (47) ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ ὁ Ἀπόστολος συνεχρήσατο. Ἐὰν δέ τις ἐπιζητῇ τὴν αἰτίαν δι' ἣν τὰ μὲν παρῆκε, τὰ δὲ ἐν-ἠλλάξεν ὁ Ἀπόστολος: ἐκεῖνο γινωσκέτω, ὅτι Ἑβραῖος ὢν οὐκ ἐδούλευσε ταῖς ἐκδόσεσιν, αἷς ἡμεῖς συγκεχρήμεθα, ἀλλ' ἐρμητεύσας τὸ ῥητὸν, ὡς αὐτῷ παρῆστη, οὕτως ἐκδέδωκε. Καὶ γὰρ φαίνονται καὶ οἱ ἄλλοι μᾶλλον συνδραμόντες τῇ ἀποστολικῇ διηγήσει. Ἡ μέντοι διάνοια τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη ἐστίν. Ἄνω εἴρηται, ὅτι καὶ παιδίον γράφει τοὺς διασωζομένους ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ἐνταῦθα μὲν οὖν θαυμάζω, φησὶν, εἰ εἰς ὀλίγους περιστήσεται ὁ τρισυῶτος ἀριθμὸς τοῦ Ἰσραὴλ. Μὴ πρόσχε τῷ πλήθει τῶν ὀνομαζομένων θεοσεβῶν: ἐπεὶ πολλοὶς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὀλίγοις δὲ ἡ τῶν ἔργων μαρτυρία βεβαῖοι τὴν προσηγορίαν. Ἐὰν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται. Εἴρηται μὲν περὶ (48) τοῦ προτέρου λαοῦ, ὅτι οὐκ ἐν τῷ πλήθει ἐστὶν ἡ σωτηρία, ἀλλ' ἐν τῷ λείμματι τῷ κατ' ἐκλογὴν χάριτος σωζομένῳ. Τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς σωτηρίας; Ὅτι λόγος, φησὶ, συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ. Ὁ γὰρ ὄλον τὸ χάραγμα τὸ (49) νομικὸν καὶ τὴν προφητικὴν διάταξιν ἐν τῇ βραχυλογίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου περιλαβῶν, καὶ ἐργαζόμενος τὸ παρά τοῦ Κυρίου αὐτῷ ὑποδειχθῆν, οὗτος σωθήσεται. Ἀγαπήσεις γὰρ Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὄλος ὁ νόμος κρέμαται, καὶ οἱ προφῆται (50). Ὁ οὖν συντελῶν τὸν λόγον, ὁ εἰς ἔργον ἄγων, καὶ συντέμνων αὐτὸν, καὶ οἶονεὶ συγκεφαλαιούμενος αὐτοῦ τὸ πλάτος ἐν ταῖς βραχυτάταις ἐντολαῖς: οὗτός ἐστι τὸ κατάλειμμα τὸ σωζόμενον. Πάντα, φησὶν, ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. Ὅρας ἐν τῇ φυσικῇ ἐννοίᾳ ὄλον τὸν λόγον συντελούμενον καὶ συντεμνόμενον ἐν δικαιοσύνῃ. Ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὅλῃ (51). Ὁ μέντοι Ἀπόστολος εἶπε: Ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. Συμφώνως δὲ αὐτῷ Σύμμαχος καὶ Θεοδοτίων. Ἐν μέσῳ πάσης τῆς γῆς. Τὸ γὰρ ὀυσπαρατήρητον τοῦ νόμου μὴ ἄψη, μηδὲ γεύση, μηδὲ θίγης: αἱ περὶ ἑορτῶν διατάξεις: αἱ περὶ ἡμερῶν: αἱ περὶ ὀλοκαυτωμάτων (52): αἱ περὶ κα-

⁹⁰ Rom. ix, 27, 28. ⁹¹ Matth. xxii, 37, 40. ⁹² ibid. ⁹³⁻⁹⁹ Matth. vii, 12.

(47) Six mss. nostri omnes. Editi, μεταθεὶς τοῦτου τοῦ ῥητοῦ.

(48) Antiqui sex libri, περὶ. Editi, ἐπὶ, non ita recte.

(49) Editi, χάρισμα καὶ τό. At tres mss. simpliciter, χάρισμα τό. Alii tres, τὸ χάραγμα τό.

(50) Antiqui tres libri, νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέ-

μανται.

(51) Editi, τῇ οἰκουμένῃ ὅλῃ. Sed hoc loco vox ὅλη in mss. nostris non invenitur.

(52) Editi, τῶν ἑορτῶν... τῶν ὀλοκαυτωμάτων. Sed vocem, τῶν, quod in nostris sex mss. non reperitur, in utroque loco delevimus.

θάρσεως· αἱ περὶ ἰλασμοῦ· πάντα συνετημήθη εἰς ἓν **A** κεφάλαιον βραχὺ καὶ εὐπαράτητον, ὡς μηδεμίαν πρόφασιν ὑπολείπεσθαι τοῖς μὴ πολιτευομένοις κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον.

A in unam summam brevem facilemque observatu, ulla iis, qui ex præscripto Evangelii non vivunt, excusatio supersit.

ENARRATIO IN ALIQUOT LOCA XI ET XII CAPITIS ISAIÆ.

247. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν. Τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ Χριστὸν εὐαγγελίζεται· ἡμῖν ὁ λόγος. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, τουτέστιν ἐπὶ τῶν πάλαι προωρισμένων καιρῶν (53), καὶ ἐν τῷ προδιατεταγμένῳ χρόνῳ ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί. Ἀλλαχοῦ μὲν ῥάβδον λέγει ἐκ τῆς ῥίζης ἀνατελεῖν, καὶ **B** ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ Ἰεσσαί ἀναθήσεσθαι, τὴν ῥάβδον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς λαμβάνων, τὸ δὲ ἄνθος, ἐπὶ τῆς ἐπεράστου καὶ πᾶσι κεχαρισμένης ἐπιδημίας· καὶ ὅτι ἐν βραχεῖ τὴν χάριν παρασχόμενος τῆς ἐνανθρωπήσεως, ταχεῖαν, καὶ οἶονεῖ παροδικὴν ποιεῖται τὴν ἐπιδημίαν· ἐνταῦθα δὲ ῥίζαν λέγει τοῦ Ἰεσσαί ἔσεσθαι. Πρόσχετος τῷ, Ἔσται. Οὐχὶ φησὶ, Δόξει· οὐδὲ, Δόξει (54) εἶναι, ἀλλὰ κατὰ ἀλήθειαν, Ἔσται. Οὐ γὰρ φαντασίᾳ, οὐδὲ οἰήσει τὴν σάρκα, ἀλλ' αὐτῇ ἀληθείᾳ ἀνέλαθεν. Ἔσται οὖν ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί· τουτέστι, τὸ φύραμα τῆς σαρκὸς τὸ ἀπὸ Ἰεσσαί, ἔσται κατὰ ἀλήθειαν, καὶ ὑποστήσεται. Καὶ ὁ ἀνιστάμενος, αὐτὸς (55) καὶ ῥίζα καὶ ἀνιστάμενος. Ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί· ὅτι ἐκ βασιλικῆς διαδοχῆς ἡ θεοφόρος σὰρξ προσελήφθη. Ὁ δὲ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν. **C** Διὰ τοῦτο τὰ ἔθνη ἐπ' αὐτὸν ἠλπισεν, ὡς δῆλον ὅτι τῆς ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἀναστὰς γὰρ ἐκ νεκρῶν, ἤρξε τῶν ἐθνῶν, καταλιπὼν τὸν φονεὰ λαόν. Ἐκεῖνοις μὲν γὰρ τὸν θάνατον περιεφῆκε, τοῖς δὲ ἔθνεσι τὴν ἀνάστασιν ἐχαρίσατο. Διότι οἱ μὲν ἔκραζον· Σταυρωθήτω· καὶ, Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν· οἱ δὲ ἐδέξαντο τὸν ἐσταυρωμένον, καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ ἐλυτρώθησαν ἀπὸ τοῦ θανάτου. Καὶ ἔσται, φησὶν, ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμῇ. Αὕτη ἡ Χριστοῦ ἀνάπαυσις, ἡ τιμῇ (56) τῶν τιμώντων αὐτὸν ὡς Λόγον Θεοῦ, καὶ σοφίαν Θεοῦ, καὶ δύναμιν. Ὁ ἀναπαύων τὸν Χριστὸν, ὁμολογεῖ αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα αὐτὸν ὁμοτιμίαν· τῆς ἀξίας τὴν κοινωνίαν· τῆς φύσεως τὴν ἐξ αὐτοῦ ὑπαρξίν. Οἱ δὲ μεριμνῶντες τι τῶν πρὸς ἀτιμίαν (57) ῥημάτων ἐξεύρωσιν, οὐ τὰ πρὸς ἀνάπαυσιν τοῦ Χριστοῦ **D** φθέγγονται. Δύναται μέντοιγε ἡ ἀνάπαυσις λαμβάνεσθαι, μὴ μόνον ἢν αὐτὸς ἀναπαύεται παρὰ τῶν

247. (VERS. 10.) *Et erit in die illa radix Jesse, et qui exsurgit, ut imperet gentibus.* Verba hæc nobis Christum annuntiant ex Davidis semine oriundum. Enimvero in die illa, hoc est, in tempore jam pridem præstituto ac præfinito, erit radix Jesse. Alibi quidem dicit virgam ex radice esse orituram, et florem ex radice Jesse ascensurum, sit ut accipiat virgam pro imperio, et florem pro ipsius adventu perquam amabili et omnibus gratissimo; et quia prope diem erat collaturus incarnationis beneficium, exhibet adventum celerem, et quasi tantum non præsentem: hic vero ait futuram esse radicem Jesse. Attendas velim huic voci, *Erit*. Non ait: Videbitur; neque, Videbitur esse, sed vere, *Erit*. Non enim secundum speciem aut existimationem, sed re ipsa **568** carnem assumpsit. *Erit* igitur *radix Jesse*, hoc est, conspersio carnis ex Jesse desumpta, erit vere, atque subsistet. Et qui exsurgit, ipse et radix exsurgens est. Est quidem radix Jesse, quippe quod ex regia successione caro deifera assumpta sit: exsurgit vero, ut imperet gentibus. Eam ob causam in ipso spem suam reposuere gentes, uti ex Christi Ecclesia inter gentes stabilita patet. Postquam enim a mortuis resurrexit, homicida populo derelicto, imperium obtinuit in gentes. Illis quidem reliquit mortem, gentibus vero largitus est resurrectionem: siquidem illi clamabant: Crucifigatur ^{1.36}; item: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* ³⁶: hic vero crucifixum susceperem, atque ipsius sanguine a peccato liberato sunt. *Et erit, inquit, requies ejus honor.* Hæc Christi requies honor est, ab iis delatus, qui ipsum honorant tanquam Dei Verbum, Deique sapientiam et virtutem ³⁷. Qui refocillat Christum, eum esse Patri honore et majestate parem, dignitatemque utriusque communem esse, et naturam utriusque ab æterno subsistere constitetur. E diverso qui plus æquo solliciti, aliqua verba excogitarint ad ignominiam inurendam, iidem ea quæ ad Christi requiem spectant, non loquuntur. Requies autem

^{1.36} Matth. xxvii, 23. ³⁶ ibid. 25. ³⁷ I Cor. i, 24.

(53) Sic veteres quinque libri. Editi vero, ἐπὶ τῷ πάλαι προωρισμένῳ καιρῷ. Mox editi, μὲν οὖν. Vocula οὖν in mss. non invenitur. Subinde quinque mss., ῥίζης ἀνατέλλειν. Editi, ἀνατελεῖν.

(54) Ita mss. omnes. Editi, Οὐχὶ, φασὶ, δόξα, οὐδὲ δόξη, haud emendate. Statim Reg. primus et editi, αὐτῇ ἀληθείᾳ. Alii quinque mss., αὐτῇ

(55) Editi, ὁ αὐτός. Sed in nostris sex mss. deest articulus. Hunc locum interpunximus ita, uti in mss. interpunctum invenimus. Alia erat in editis interpunctio.

(56) Sic mss. omnes. Editi, Αὕτη ἐστὶν ἡ Χριστοῦ ἀνάπαυσις ἐν τιμῇ.

(57) Editi, ἀτιμίαν φερόντων. Vox posterior a nostris sex mss. abest.

potest accipi non modo pro ea requie, qua ipse Dominus refovetur ab iis, qui ipsum gloria afficiunt, verum etiam pro ea, qua diligentes se est recreaturus, sicut scriptum est: Quoniam ego diligentes me glorifico³⁸. Requies siquidem quia refovebit Dominus, honor est qui, juxta justum Dei judicium, pro actorum merito impertietur. Alios enim majori honore dignabitur, alios vero minori: quippe stella a stella differt in gloria³⁹. Et quia multæ sunt apud Patrem mansiones⁴⁰, alios in statu præstantiore et altiore, alios in inferiore refocillabit. Sed fruuntur emnes requie in honore.

248. (VERS. 11.) *Et erit in die illa, adjiciet Dominus ostendere manum suam.* Manus Domini se singulis ætatibus diverse ostendit per eos, qui mirabilium efficiendorum vim et facultatem capere potuerunt. Primum quidem edidit prodigia in Ægypto, deinde in eremo, tum ætate Jesu filii Nave, denique tempore judicum et prophetarum, qui magnarum rerum ministri exstiterunt. Nunc autem manus Domini ostendi dicitur in adventu nostri Servatoris, morbum omnem, omnemque populi languorem et infirmitatem curantis, ac ea quæ in Evangelio prædicata sunt, perficientis. Nam Dominus insuper hanc virtutem ostendit, quod signa priora inobsequenti populo ad Dei cognitionem deducendo satis fuisse visa non sint. *Ut zelet relictum residuum populi.* Eam ob rem adjiciet, ut manum ostendat, ut ad zelum perducatur residuum populi; quas reliquias ait ab hostibus incolumes permanisse. Quin et multitudinem eorum, qui ipsis bellum intulere, recenset, Assyriam, Ægyptum, Babylonem, Æthiopas 569, Elamitas, populos solis orientis plagam incolentes, et Arabas. Historia autem his conferta est. Ait quidem de Æthiopibus: *Exivit Zarai Æthiops in virtute, et in mille millibus, et curribus trecentis. Et egressus est Asa in occursum, et clamavit ad Dominum, et dixit: Domine, non est impossibile apud te sulvare in multis et in paucis. Corroborata nos, Domine Deus noster, quoniam in te confidimus: et in nomine tuo venimus adversus multitudinem plurimam hanc. Domine Deus noster, non prævaleat adversum te homo*⁴¹. Assyrii vero eos abduxere in captivitatem⁴²; ab initio in servitutem eos addixere Ægyptii⁴³, et Nabuchodonosor rex Babylonis captivos eos duxit⁴⁴. Elamitæ autem sunt genus Parthicum, quod cum incolis Mesopotamiæ Syriæ in Israellem non raro invasit. Arabes tandem gens bellica, nullo non tempore Israelis hostes fuere. His igitur omnibus generoso semini bellum facientibus, alii vincuntur, vincunt alii. Et quia exstiterunt victores, nullisque laboribus exer-

³⁸ I Reg. II, 30. ³⁹ I Cor. xv, 44. ⁴⁰ Joan. xiv, 2. ⁴¹ Exod. I, 14. ⁴² IV Reg. xxiv, 14.

(58) Editi et Reg. primus, ἀναγάγη. Alii quinque mss., ἀγάγη.

(59) Codex Fr. 1, πολεμησάντων Ἀσσυρίων quam tam malam lectionem secutum fuisse Tilmannum ægre fert Combefisius. Alii quinque mss. et editi,

δοξαζόντων αὐτὸν ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ ἦν ἀναπαύσει τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ ἀγαπῶντας δοξάζω. Ἔστι γὰρ ἡ ἀνάπαυσις, ἣν ἀναπαύσει ὁ Κύριος, τιμὴ, ἥτις μετὰ τὴν δικαιοκρισίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν τῶν πεπραγμένων ἀξίαν διανεμηθήσεται. Τιμήσει γὰρ τοὺς μὲν μείζοσι τιμαῖς, τοὺς δὲ ὑποδεεστέροις, ἐπειδὴ ἀστὴρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. Καὶ ἐπειδὴ πολλαὶ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, τοὺς μὲν ἐν ὑπερεχούσαις καὶ ὑψηλοτέραις καταστάσεσι, τοὺς δὲ ἐν ὑποδεεστέροις ἀναπαύσει. Πάντες μέντοι διὰ τιμῆς τὴν ἀνάπαυσιν ἔξουσιν.

248. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, προσθήσει Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Χεῖρ Κυρίου διαφόρως ἐδείχθη καθ' ἐκάστην γενεὰν διὰ τῶν δυναμένων χωρῆσαι τὴν ἐνέργειαν τῶν θαυμασίων. Πρότερον μὲν γὰρ τὰ τεράστια ἔδειξεν ἐν Αἰγύπτῳ· εἶτα ἐν τῇ ἐρήμῳ· εἶτα κατὰ τοὺς τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ χρόνους· εἶτα κατὰ τοὺς Κριτὰς, καὶ τὰ μεγάλα διακονησαμένους προφήτας. Νῦν δὲ χεῖρ Κυρίου δείκνυσθαι λέγεται κατὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν θεραπεύοντος ἐν τῷ λαῷ, καὶ ποιούντος τὰ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κεκηρυγμένα. Ταύτην γὰρ τὴν δύναμιν προσέθηκεν ὁ Κύριος δεῖξαι, ἐπειδὴ τὰ προλαβόντα οὐκ ἐφάνη αὐτάρκη πρὸς τὸ ἐναγαγεῖν εἰς τὴν θεογνωσίαν τὸν ἀπειθοῦντα λαόν. Τοῦ ζηλῶσαι τὸ καταλειφθὲν ὑπόλοιπὸν τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο προσθήσει τὴν χεῖρα δεῖξαι, ἵνα εἰς ζῆλον ἀγάγῃ (58) τὸ ὑπόλοιπὸν τοῦ λαοῦ· ὅπερ λείψανον λέγειν εἶναι ἀπὸ τῶν πολεμίων περισωθέν. Καὶ ἀριθμεῖται τὸ πλῆθος τῶν πολεμησάντων, Ἀσσυρίαν (59), καὶ Αἴγυπτον, καὶ Βαβυλωνίαν, Αἰθιοπίας, καὶ Ἐλαμίτας καὶ τοὺς ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ Ἀραβας. Πλήρης ἡ ἱστορία, περὶ μὲν Αἰθιοπῶν λέγουσα, ὅτι Ἐξῆλθε Ζαραὶ ὁ Αἰθίοψ ἐν δυνάμει, καὶ χιλίαις χιλιάσι, καὶ ἄρμασι τριακοσίοις. Καὶ ἐξῆλθεν Ἰσὰ εἰς συνάντησιν, καὶ ἐβόησε πρὸς Κύριον, καὶ εἶπε· Κύριε, οὐκ ἄδυνατεῖ παρὰ σοὶ σώζειν ἐν πολλοῖς καὶ ἐν ὀλίγοις. Κατίσχυσον ἡμᾶς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὅτι ἐπὶ σοὶ πεποιθήμεν, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου ἦλθομεν ἐπὶ τὸ πλῆθος τὸ πολὺ τοῦτο. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, μὴ κατίσχυσάτω πρὸς σὲ ἄνθρωπος. Ἀσσύριοι δὲ ἦσαν οἱ αἰχμαλωτεύσαντες· καὶ Αἰγύπτιοι οἱ ἐξ ἀρχῆς καταδουλωσάμενοι, καὶ Ναβουχοδονόσορ ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίας. Ἐλαμίται δὲ εἰσι τὸ γένος τῶν Παρθυαίων, ὁ (60) μετὰ τῶν ἀπὸ τῆς Μεσοποταμίας Συρίας πολλάκις ἐπέθετο τῷ Ἰσραὴλ. Ἀραβες δὲ ἔθνος πολέμιον, πάντα τὸν χρόνον ἐκπολεμώμενον τῷ Ἰσραὴλ. Πάντων οὖν τούτων πολεμούντων τῷ εὐγενεῖ σπέρματι, οἱ μὲν ἠττῶνται, οἱ δὲ περιγι-

⁴¹ II Paral. xiv, 9-11. ⁴² IV Reg. xv, 29; xvii, 6.

Ἀσσυρίαν, bene. Mox veteres tres libri, Βαβυλωνίαν, Αἰθιοπίαν.

(60) Editi et Reg. primus, οἱ. Alii quinque mss., ὁ, recte. Aliquantō post editi, τὸν Ἰσραὴλ. Αἱ mss. sex, τῷ Ἰσραὴλ.

νονται, καὶ διὰ τὸ περιγενέσθαι, καὶ ἐν πολλοῖς πόνοις γεγυμνάσθαι, οἷόν τι ἄθλον λαμβάνουσι τὴν προσθήκην θεωρῆσαι τῆς δεικνυμένης χειρὸς τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ ζηλωτοὶ ἔσονται μετὰ τὰς ἀριστείας καὶ τοὺς πόνους.

249. Καὶ ἀρεῖ, φησὶ, σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, καὶ συνάξει τοὺς ἀπολομένους Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους τοῦ Ἰούδα συνάξει ἐκ τῶν τεσσάρων πτερύγων τῆς γῆς. Ἦ οὖν ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί, ὁ ἀναστὰς ἐπὶ τῷ (61) ἀρχειν τῶν ἐθνῶν, οὗτος ἀρεῖ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, ἵνα συναχθῶσιν οἱ ἀπολλύμενοι (62) τοῦ Ἰσραὴλ. Ἦλθε γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ σημεῖον, ὃ ἤρην εἰς τὰ ἔθνη, τὸ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λεγόμενον. Ὁφονται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· ὅπερ φήσεις εἶναι τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τοῖς ἀγίοις ὁ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ αὐτοὶ τῷ κόσμῳ ἐν ᾧ καὶ λέγει τοῦ σημείου τὴν δύναμιν. Διὰ τί (63) διὰ σταυροῦ ἢ οἰκονομία τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐτελέσθη; Ἴνα ἐκ τῶν τεσσάρων πτερύγων τῆς γῆς συναχθῶσιν οἱ σωζόμενοι. Τετραχῆ γὰρ διαιρεῖται τοῦ σταυροῦ τὰ μέρη, ὥστε ἕκαστον ἀπονεύειν πρὸς τὰ τεσσαρα μέρη τοῦ κόσμου. Εἴτε οὖν ἵνα πάντα τὰ μέρη διὰ τῶν μερῶν τοῦ σταυροῦ οἰκονομηθῆ πρὸς σωτηρίαν, διὰ τοῦτο προετιμήθη ὁ διὰ τοῦ σταυροῦ θάνατος· ἢ ὅτι πρὸ τοῦ (64) ξυλίνου σταυροῦ νοητός τις τῷ κόσμῳ παντὶ συνεσταύρωται, τῶν τεσσάρων μερῶν τοῦ παντός εἰς τὸ μέσον συναπτομένων, καὶ τῆς ἐν τῷ μέσῳ δυνάμεως πρὸς τὰ τεσσαρα μέρη περατουμένης. Ἀρθέντος οὖν τοῦ σημείου τούτου, συναχθήσονται οἱ ἀπολλόμενοι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οἱ διεσκορπισμένοι τοῦ Ἰούδα συναχθήσονται ἐκ τῶν τεσσάρων πτερύγων τῆς γῆς. Τούτου ἀρθέντος τοῦ σημείου, ἔχοντος δύναμιν καθαιρετικὴν ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν, ἄστινας ἐθριαμβεύσεν ἐν τῷ ξύλῳ, ἀπεκδυσάμενος αὐτάς, καὶ οἶονεὶ ἀπορρίψας ὃ εἶχομεν ἀπ' αὐτῶν ὑφασμένον ἡμῖν ἔνδυμα, ἐξεδύσατο τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ ἐδειγμάτισεν ἐν (65) παρρησίᾳ θριαμβεύσας ἐν τῷ ξύλῳ. Διὰ τοῦτο Μαῦλος ἐκ τῶν ἀπολωλότων τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ διεσκορπισμένων τοῦ Ἰούδα ὑπάρχων, νοήσας τὸ ἀρθέν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὰ ἔθνη σημεῖον, προσέδραμε τῷ σταυρῷ, καὶ ἔλεγεν· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀκολουθεῖ δὲ τῷ συναχθῆναι τοὺς ἀπολομένους τοῦ Ἰσραὴλ, οἵτινες ἐβασιλεύοντο ὑπὸ τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους τοῦ Ἰούδα, οἵτινες ὑπὸ τῶν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἐπολιτεύοντο, τὸ μηκέτι εἶναι ζῆλον τοῦ Ἐφραΐμ κατὰ τοῦ Ἰούδα, μηδὲ ἀνύειν ἔτι τοὺς τοῦ Ἰούδα ἐχθρούς. Μετὰ γὰρ τὸ ἀρθῆναι τὸ

A citati fuere, velut cujusdam præmii loco id accipiunt additamenti, ut manum Dei conspicuam ac manifestam conspiciant. Quapropter etiam post res fortiter gestas et labores exantlatos invidia digni erunt atque æmulatione.

249. (VERS. 12.) *Et levabit, inquit, signum in gentes, et congregabit perditos Israel, et dispersos Juda congregabit ex quatuor alis terræ.* Itaque radix Jesse, seu qui exurgit ad imperandum gentibus, hic ille tollet signum inter gentes, ut ii qui perierunt ex Israel, in unum aggregentur. *Venit enim Filius hominis quærere, et salvum facere quod perierat*⁴⁵. Signum autem quod levavit in gentibus, hoc ipsum est, cujus fit mentio in Evangeliiis: *Videbunt signum Filii hominis*⁴⁶: quod dixeris esse crucem Domini nostri Jesu Christi, per quam sanctis crucifixus mundus est, et ipsi mundo⁴⁷: quibus verbis enuntiat etiam vim signi atque virtutem. Quare per crucem œconomia Incarnationis perfecta est et absoluta? Ut qui erant salute donandi ii ex quatuor alis terræ colligerentur. Nam quadri-fariam dividuntur crucis partes; adeo ut unaquæque vergat in quatuor mundi partes. Sive igitur ut singulæ mundi partes ad salutem perducerentur per crucis partes, ob id mors crucis est honorata: sive quod ante ligneam illam crucem crucis cujusdam intelligibilis imago ac figura in toto mundo haberetur; cum quatuor universi partes coirent in medium, et virtus medii ad quatuor partes pertingeret. Itaque hoc signo surrecto, congregabuntur perditos Israel, et dispersos Juda e quatuor alis terræ colligentur. Erecto signo hoc, cui inest facultas destruendi principatus et potestates, de quibus triumphavit in ligno, spoliatis illis, ac vestimento, quod ipsi nobis texuerant, veluti dejecto; exiit nimirum principatus et potestates, eosque traduxit confidenter palam triumphans in ligno⁴⁸. Ob id Paulus, licet inter perditos Israel, et dispersos Juda numeraretur, simul atque intellexit signum in nationibus ab Jesu fuisse erectum, **570** *accurrit ad crucem, et dicebat: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi*⁴⁹. Jam vero ex eo quod ut perditos Israel, in quos imperium habuit Ephraim, ita dispersos ex tribu Juda, quos reges ex semine David oriundi gubernavere, collecti sunt, sequitur non amplius futurum esse ullum zelum Ephraim contra Juda, nec amplius eos, qui ex Juda sunt, hostes se præstituros. Postquam enim erectum fuerit signum collectique fuerint perditos Israel, qui dicitur Ephraim, congregati itidem fue-

⁴⁵ Luc. xix, 10. ⁴⁶ Matth. xxiv, 30. ⁴⁷ Galat. vi, 14. ⁴⁸ Coloss. ii, 15. ⁴⁹ Galat. vi, 11.

(61) Veteres aliquot libri, το.

(62) Editi, οἱ ἀπολλόμενοι. At mss., οἱ ἀπολλύμενοι.

(63) Unus codex cum editis, Διότι. Alii quinque mss., Διατί.

(64) His verbis, ἢ ὅτι πρὸ τοῦ, etc., *sive quoniam ante ligneam crucem, etc.*, sua inest obscuritas. Sensus eorum in nostra interpretatione exprimere co-

nati sumus. Hoc enim, ut nobis videtur, dicit scriptor, ante ligneam crucem fuisse aliam crucem mysticam, quæ per quatuor mundi partes representata sit et adumbrata. Sed, ut verum fatear, mysticam hanc interpretandi rationem suspicor non multis probatum iri.

(65) Voculam *iv* ex aliquot mss. addidimus.

rint dispersi Juda (VERS. 13) : *Auferetur zelus A Ephraim, et inimici Juda peribunt.*

διεσκορπισμένους τοῦ Ἰούδα· Ἀφαιρεθήσεται ὁ ζήλος τοῦ Ἐφραϊμ, καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἰούδα ἀπολοῦνται.

250. Noveris autem Israellem dici perditum, Judam vero dispersum. Attamen perturbationes prius ob contentionem et seditionem in vita invalescentes, auferuntur per concordiam a Christo allatam : qui quæ in terra, et quæ in cælo sunt, pacificat, atque in se ipso omnia reconciliat⁵⁰. Ob hoc igitur *Ephraim non æmulabitur Judam, et Judas non amplius tribulabit Ephraim* : quoniam odium, quo se invicem prosequabantur, disperibit. Zelus enim videtur maxime occasionem multis præbere inimicitias inter se gerendi. Nunc autem zelus non honorum æmulatio, sed invidia, quæ ob aliorum res secundas nata est, a Scriptura vocatur. Tunc igitur concordēs facti (VERS. 14), *Volabunt in navibus alienigenarum, mare simul prædabuntur*. Pulchre nomine maris expressit eos, qui navigant celeriter, motu eorum cum ala collato; cum scilicet velo pleno per mare advehuntur, vento congruenter ad puppim aspirante. Prædantur autem mare, draconis et aliorum ei subjectorum victores effecti : quos Christi Apostoli ad veritatis agnitionem translatos jure optimo deprædari ac diripere dicantur : quippe qui spolia prius possessa ab eo qui hominem captivum abduxerat, veluti sua faciunt. Sed maris nomine par est intelligi locum afflictationis et miseriarum, quem alibi didicimus vocari etiam lacrymarum vallem⁵¹. Fortasse autem alienigenarum naves, corpora nostra dicuntur, quod cum animæ constitutione nequaquam consentiant. Caro enim legi Dei non subjicitur⁵², sed concupiscit adversus spiritum⁵³. Quinetiam hi dicuntur Idumæam prædaturi, hoc est, rerum terrenarum potituri, et in Moab manus injecturi. Moab, si interpreteris, sonat, *de patre*. Quare ad ipsos dixit Dominus : *Vos ex patre diabolo estis : et desideria patris vestri vultis facere*⁵⁴. Injiciunt in eos suas manus, ut bonis suis operibus ipsos sibi subjiciant. Deinde *Filii Ammon primi obedient*. Ammon, quod a nominis interpretationem attinet, idem valet ac *populus nobiscum*. Forte qui minori malitiæ sunt obnoxii præ his qui nequitiae majoris et latius effusæ rei sunt, parebunt verbo primi.

κλιαν ἔχοντες, παρὰ τοὺς πλείονα αὐτὴν καὶ ἐπὶ πλείον κεχυμένην ἔχοντας.

⁵⁰ Coloss. I, 20. ⁵¹ Psal. LXXXIII, 7. ⁵² Rom. VIII, 7. ⁵³ Galat. V, 17. ⁵⁴ Joan. VIII, 44.

(66) Veteres aliquot libri, καὶ τὰ. Statim editi, ἐν ἑαυτῷ. At mss., ἐν αὐτῷ.

(67) Editi, Ἐοικέ γε μάλλον. Veteres duo libri, Ἐοικε γὰρ μάλλον. Alii tres, Ἐοικε γὰρ μάλιστα. Nec ita multo post editi et Reg. primus, νῦν οὐχὶ τῶν. Alii quinque mss., νῦν οὐχ ἢ τῶν.

(68) Addita est vocula δέ ex nostris sex codicibus. Mox editi et recentior Combefisii codex, ὑπ' αὐτῶν· quæ mala lectio, ut fieri solet, interpreti tantas tenebras offudit, ut quidvis potius quam ejus loci sensum expresserit. Sic enim vertit : *Et iis saluari baptismo initiatis, quos apostoli, etc. Alter*

σημεῖον, καὶ συναχθῆναι τοὺς ἀπολομένους τοῦ Ἰσραήλ, ὅστις λέγεται Ἐφραϊμ, συναχθῆναι δὲ καὶ τοὺς

ἐχθροὶ τοῦ Ἰούδα ἀπολοῦνται.

250. Κατάμαθε δὲ, ὅτι ὁ μὲν Ἰσραήλ ἀπολωλέναι λέγεται, ὁ δὲ Ἰούδας διεσπάρθαι. Πλὴν ἀλλὰ τῇ κατὰ Χριστὸν συμφωνίᾳ τοῦ εἰρηνοποιούontos τὰ (66) ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀποκαταλλάσσοντος, ἀναιρεῖται τὰ πάθη τὰ πρότερον ἐκ φιλονεικίας καὶ διαστάσεως ἐνδυναστεύοντα τῷ βίῳ. Διὰ τοῦτο οὖν Ἐφραϊμ οὐ ζηλώσει τὸν Ἰούδαν, καὶ ὁ Ἰούδας οὐκέτι θλίψει Ἐφραϊμ· ἐπεὶ ἡ ἐν αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους ἐχθρα ἀπολείται. Ἔοικε γὰρ μάλιστα (67) ὁ ζήλος γίνεσθαι τοῦ ἐχθραίνειν ἀφορμὴ τοῖς πολλοῖς. Ζήλος δὲ νῦν οὐχ ἡ τῶν καλῶν μίμησις, ἀλλ' ἡ ἐπὶ ταῖς εὐπραγίαις βασικανία παρὰ τῆς Γραφῆς εἴρηται. Τότε οὖν ἐν συμφωνίᾳ γενόμενοι. Πητασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν ἅμα προνομεύσουσι. Διὰ τῆς θαλάσσης καλῶς παρέστησε τοὺς ταχυναυτοῦντας, πτερῶν παρεϊκάσας τὴν κίνησιν· ὅταν πλήρει τῷ ἰστίῳ, συμμετρῶς τοῦ πνεύματος κατὰ πρόμναν ἰσταμένου, ὑπὲρ θαλάσσης φέρονται. Προνομεύουσι δὲ (68) θάλασσαν, τοῦ δράκοντος περιγινόμενοι, καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ τελουμένων, οὓς οἱ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας μετατιθέντες, δικαίως ἂν λέγοιντο προνομεύειν, οἷονεὶ σκύλα ἑαυτῶν ποιούμενοι τὰ προκατεχόμενα ὑπὸ τοῦ αἰχμάλωτον (69) ἀπαγαγόντος τὸν ἄνθρωπον. Θάλασσαν δὲ ἀκουστέον νῦν τὸν τῆς κακώσεως τόπον, ὃν καὶ κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος ἀλλαγῆς μεμαθήκαμεν. Πλοῖα δὲ ἀλλοφύλων λέγεται τάχα τὰ σώματα ἡμῶν, διὰ τὸ μὴ ἔχειν οἰκείως πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς κατασκευὴν. Ἡ γὰρ σὰρξ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος. Οὗτοι δὲ καὶ τὴν Ἰδουμαίαν προνομεύειν λέγονται· τουτέστι, τῶν γῆινων πραγμάτων ἐπικρατεῖν, καὶ ἐπὶ Μωᾶθ ἐπιβάλλειν τὰς χεῖρας. Μωᾶθ ἐρμηνεύεται, ἐκ πατρὸς. Πρὸς οὖν αὐτοὺς εἶρηκεν ὁ Κύριος, ὅτι Ἰμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαδόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Τοῦτοις τὰς ἑαυτῶν χεῖρας ἐπιβάλλουσιν, ἵνα διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀγαθῆς πράξεως ὑποχειρίους αὐτοὺς λάβωσιν. Ἐἶτα γῆοὶ Ἀμμῶν πρῶτοι ὑπακούσονται. Ἀμμῶν (70) ἐρμηνεύεται, λαὸς μεθ' ἡμῶν. Τάχα πρῶτοι ὑπακούσονται τῷ λόγῳ οἱ ἐλάττονα τὴν κα-

Combefisii codex, ὑπ' αὐτῷ. Alii quatuor, ὑπ' αὐτόν. Hæc apud Procopium, pag. 489, non multo aliter leguntur, hoc videlicet modo : τοῦ δράκοντος καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ τελούτων περιγεγόμενοι, *draconis simul et eorum qui ejus imperio parebant, victores effecti.*

(69) In editis corrupte legitur, αἰχμαλώτου. At in nostris sex codicibus integre et incorrupte scriptum reperitur, αἰχμάλωτον.

(70) Alii aliter nomen Ἀμμῶν interpretantur. Quod si quispiam harum rerum studiosus est, varias ejus nominis interpretationes in Ducæi notis legere poterit.

251. Εἶτα ἐπιφέρει· Καὶ ἐρημώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου. Ὡσπερ ὁ Ἰεζεκιήλ Αἰγύπτου ποταμούς εἶναι λέγει, οὓς Φαραὼ πεποιημένα· ἀλαζονεύεται· οὕτως ὁ Ἡσαίας θάλασσαν Αἰγύπτου ὀνομάζει, ἣντινα ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἐρημώσει· Εὐεργεσία γὰρ ἡ ἀπὸ μοχθηρῶν πραγμάτων ἐν καιρῷ δεκτῷ (71) ἐπαγομένη ἐρήμωσις. Ὡσπερ δὲ Ἐρημώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιβαλεῖ (72) ἐπὶ τὸν ποταμὸν πνεύματι βιαίῳ· οὕτω Καὶ πατάξει τὰς ἐπτὰ τῆς Αἰγύπτου φάραγγας· καὶ τότε διαπορεύσεται τις τὸν Αἰγύπτου ποταμὸν ὑποδεδεμένος. Τὸ πενιχρὸν σημαίνει τοῦ ὕδατος τοῦ ὑπολείφθεντος τῷ ὕδατι τῷ ποταμίῳ. Οὕτω γὰρ ὀλίγον ἔσται, ἢ καὶ παντελῶς ἀποξηρανθήσεται, ὡς μηδὲ ἰκμάδα ὑπολειφθῆναι, δι' ἣν ἀναγκασθήσεται τις ὑπολυσάμενος ἐμβῆναι τὸν ποταμὸν. Ἡ τάχα δὲ, ἐπειδὴ Μωϋσεὶ καὶ Ἰησοῦ ἐλέχθη λύσαι τὸ ὑπόδημα τοῦ ποδός, διὰ τὸ τὴν γῆν, ἐφ' ἣ (73) εἰστήκεισαν, ἅγιαν εἶναι· μήτοι αὐτὴν δὲ εἶναι τὴν Αἰγύπτου, ἀλλὰ βέβηλον, κελεύονται ὑποδεδεμένοι καταπατεῖν τὸν ποταμὸν, καὶ μὴ ἀποτίθεσθαι τὰ ὑποδήματα. Ξηραίνεται δὲ βιαίῳ Θεοῦ κεκρατημένος πνεύματι. Διὰ τοῦτο ἀνάξιόν ἐστι τὸ ἔδαφος Αἰγύπτου γυμνὸν δέξασθαι τὸ ἴχνος τῶν διαπορευομένων ἁγίων. Ὅθεν καὶ οἱ τὸ πάσχα ἐσθίοντες, τὰ ὑποδήματα ἐν τοῖς ποσίν ἔχειν ἐκελεύοντο. Ὅπου γὰρ ὄφεις δάκνων, καὶ σκορπίος· ἔστω τὰ ὑποδήματα ἐν τοῖς ποσίν, ἀσφαλιζόμενα τοὺς πόδας οἷς περιβέβληται· ἐπειδὴν δὲ τις φθάσῃ ἤδη ἐπὶ τὸν ἅγιον τόπον, τότε ὑπολύεσθω ὡς οἱ ἀποστολοὶ τοῦ Χριστοῦ, πρὸς οὓς εἴρηται, μηδὲ ὑποδήματα αἴρειν. Καὶ ἔσται τῷ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἡμέρα, ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ γῆς (74) Αἰγύπτου. Καὶ γὰρ τότε μετὰ ὑποδημάτων παρῆλθε τὴν θάλασσαν τὴν Ἐρυθράν, ἐπειδὴ ἐπετίμησεν αὐτῇ ὁ δυνατὸς, καὶ ἐξηράνθη. Καὶ τὸν Ἰορδάνην παρῆλθον ποδὶ, ἄβροχον τὸ ἴχνος διαφυλάξαντες, τῷ πᾶσαν ἰκμάδα ὑποφεύγειν αὐτῶν τὴν βᾶσιν.

252. Τότε οὖν ἐρεῖ ὁ λαός· Εὐλογῆσω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἠλέησάς με (75). Ἀφίσταί τις πολλακίς, καὶ ἐγκαταλείπεται, διὰ τὸ ἅπαξ ὑποσυρῆναι εἰς τὰ Αἰγύπτια κακὰ, καὶ χρόνον τινὰ ἀπολαῦσαι τῆς ἰδίας ἀβουλίας, ἵνα θερίσῃ ἢ ἔσπειρε κακῶς· ὅς ἐπειδὴν μὴ εἰς τὸ παντελῆς ἐγκαταλειφθῆ, ἀλλὰ τύχη τινὸς εὐεργεσίας ἐρεῖ τὸ, Εὐλογῆσω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι (76), καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἠλέησάς με. Ὅμοιόν ἐστι τούτῳ τὸ, Ὅργην Κυρίου ὑπόσω, ὅτι ἤμαρτον αὐτῷ, τοῦ δικάσιωσαι αὐτὸν τὴν δίκην μου. Καὶ μετὰ τοῦτο ἐξ-

⁵⁵ Ezech. xix, 3. ⁵⁶ Exod. iii, 5. ⁵⁷ Jos. v, 16. ⁵⁸ Jos. iii, 17. ⁵⁹ Mich. vii, 9.

(71) In utroque Colb. et in Reg. secundo, pro δεκτῷ vitiose scribitur, δεκτικῷ. Illud autem δεκτῷ, nisi fallamur opinione, bifariam interpretari possumus, *rato tempore* : aut, *propitio et opportuno tempore*.

(72) Editio Romana fusius, καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, *Et injiciet manum suam super fluvium*.

(73) Editi, ἐφ' ἧς. Codex unus, ἐφ' ἣν. Alii quinque mss., ἐφ' ἧ.

251. Postea subjungit (VERS. 15) **571** : *Et desolabit Dominus mare Ægypti*. Quemadmodum Ezechiel ait esse Ægypti fluvios, quos confecisse se gloriatur Pharaon⁵⁵ : ita Isaias de mari Ægypti a bono Deo desolando nominatim mentionem facit. Vastitas enim quæ post prava facinora tempore accepto inducitur, beneficii loco habenda est. Sicut autem *Desolabit Dominus mare Ægypti, invadetque in fluvium cum valido et vehementi spiritu* : Sic *Et percussiet septem Ægypti valles* ; tuncque quivis, vel calceatus, transibit Ægypti fluvium. Significat parum aquæ in aqua fluviali relictum iri. Tanta enim erit aquæ penuria, aut etiam ita omnino exsiccabitur, ut nullus remansurus sit humor, qui quempiam cogat calceos ad fluvium trajiciendum detrahere. Aut fortasse etiam cum dictum sit Moysi⁵⁶ et Jesu⁵⁷, ut pedis calceamentum solverent, quod terra in qua stabant, sancta esset, contra cum non esset ejusmodi Ægyptus, sed profana, ideo jubentur calceati conculcare fluvium, nec calceos deponere. Jam vero siccatur violento Dei spiritu retentus ac cohibitus. Quapropter solum Ægypti indignum est, quod nuda excipiat sanctorum transeuntium vestigia. Quare etiam pascha esuri, jubebantur calceamenta habere in pedibus⁵⁸. Ubi enim serpens mordax et scorpius, sint oportet in pedibus calceamenta, ut pedes, quibus circumposita sunt, tueantur ac communiant. Cum autem quispiam jam pervenerit ad locum sanctum calceos solvat, Christi apostolos imitatus : quibus dictum est, ut ne calceamenta quidem gestarent⁵⁹. VERS. 16. *Et erit Israeli quasi dies, quando exivit ex Ægypto*. Tunc enim cum calceamentis transiit mare Rubrum, cum illud increpavit qui potens est, et exaruit⁶⁰. Jordanem iusuper pedibus trajecere, vestigiis siccis remanentibus ; quippe quod humor omnis pedibus eorum sese subduxisset⁶¹.

252. Tunc igitur dicet populus (CAP. XII, VERS. 1) : *Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mei*. Derelinquitur quis sæpenumero, et deseritur, quod semel ad Ægyptiaca mala allectus sit, suaque per aliquod tempus fruitus sit stultitia ; ut ea quæ male sevit, metat : qui cum omnino derelictus non sit, imo beneficium aliquod acceperit, dicet : *Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mei*. Sententiæ huic hæc consimilis est : *Iram Domini sustinebo, quia peccavi ei ; ut et ipse justificet causam meam*⁶². Et post hoc

⁵⁸ Exod. xii, 11. ⁵⁹ Luc. x, 4. ⁶⁰ Exod. xiv, 21.

(74) Editi, ἐκ τοῦ. Veteres quinque libri, ἐκ γῆς.

(75) Uterque Colb. et Reg. secundus, καὶ ἠγάπησάς με. *Et amasti me*. Statim editi, καὶ χρόνον. Conjunctio καὶ in quinque mss. deest.

(76) Editi, μου. At mss. sex, μοι. Hoc loco uterque Colb. et Reg. secundus habent, καὶ ἠλέησάς με. *Et misertus es mei*. Statim editi et duo mss., τοῦτο τῷ. Alii quatuor mss., τούτῳ τό.

educet in finem iudicium. Non enim in finem irascetur, neque in æternum succensebit⁶³. Qui autem dicit: *Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et misertus es mihi*; is beneficii a Deo accepti conscius, de eo gloriabitur, ac dicit (VERS. 2); *Ecce 572 Deus meus Salvator meus, fiduciam habeo in illo, et non timebo: quia gloria mea, et laus mea Dominus*. Qui ob oculos hominum erogant eleemosynam, nequaquam dicent hæc, neque hi qui a se mutuo captant gloriam, nec gloriam quæ a solo Deo est, requirunt⁶⁴, neque in universum ii qui violant præceptum ejus, qui dicit: *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi*⁶⁵. Sed cum Dominus faciat id promissi: *Glorificantes me glorificabo*⁶⁶; nimirum ei qui Deum rite afficit gloria, gloriam quoque dat Deus. Sic et Moysis facies aspersa gloria est⁶⁷, quod recte dare Deo gloriam nosset. Est autem convenientia gloriam inter et laudem, adeo ut qui probe tribuit gloriam, is etiam recte laudem deferat. Et nemo eorum qui falsas de Deo opiniones conceperunt, suas laudes in psalmis canendis acceptas esse existimet. Verumenimvero ejusdem cordis est et gloria apposite afficere, et laudibus recte ornare. Quoniam igitur populus qui in Ægypto fuerat derelictus, aiebat: *Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mei*; hi trajecta Ægypto sunt dicturi: *Non timebo, quoniam gloria mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem*.

253. Memineris quoque ejus cantici quod cecinit populus Israel in exitu ab Ægypto, inchoante Maria ac dicente: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est*⁶⁸. Itaque veterem illam laudem nunc renovant qui dicunt: *Gloria mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem*. Cæterum apte ac convenienter post impertitam Domino laudem (VERS. 3) aquam cum gaudio e fontibus Salutaris haurit quisquis eum recte adorat. Quod si populus idololatriæ arguitur his verbis: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ*⁶⁹: utique in Deum qui credit, et per eam quæ in ipsum est fidem animam potat dogmatis salutaribus, is haurit aquam cum gaudio e fontibus Salutaris. Quanta autem lætitia fruuntur quotquot digni habitus sunt qui inde hauriant, ex similitudine a Da-

⁶³ Psal. cii, 9. ⁶⁴ Joan. v, 44. ⁶⁵ Galat. v, 26. ⁶⁶ I Reg. ii, 30. ⁶⁷ Exod. xxxiv, 29. ⁶⁸ Exod. xv, 1. ⁶⁹ Jer. ii, 13.

(77) Antiqui duo libri, ἐξάξω, *educam*. Aliquanto post editi, λέγων ὅτι εὐλογήσω σε, Κύριε, καὶ ὅτι. At nostri sex mss. ut in contextu.

(78) Editi, Ταῦτα δέ. Abest δέ ab omnibus nostris codicibus. Mox codices tres Regii, παρ' ἀλλήλων ζητοῦντες. Ibidem editi, παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ μὴ ζητοῦντες. At quinque mss. ut in textu.

(79) Editi, γενώμεθα. At nostri sex mss., γινώμεθα. Mox editi, ὅτι δὲ ὅτι. Antiqui duo libri, ὅτι δὲ ὅτι. Alii mss., δηλονότι.

(80) Antiqui nostri libri et ille ipse Henricianus, in quo ἐπιτεταγμένως legere sibi visus est Ducæus, habent omnes, ἐπιτεταγμένως. Sed is, quem dixi, vir eruditissimus de suo ita correxit, ut pro ἐπιτεταγμένως edendum curaverit, ἐπιτεταγμένως, *summa*

ἀξεί (77) εἰς τέλος κρίμα. Οὐ γὰρ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μνησιεῖ. Ὁ δὲ λέγων, Εὐλογήσω σε, Κύριε, ὅτι ὀργίσθης μοι, καὶ ἠλέησάς με· αἰσθανόμενος τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, καυχῆσεται ἐπ' αὐτῇ, καὶ φησιν· Ἴδου ὁ Θεός μου, Σωτὴρ μου, πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσομαι, διότι ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἰνεσίς μου Κύριος. Ταῦτα (78) οὐκ ἐροῦσιν οἱ ποιοῦντες τὴν ἐλεημοσύνην ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ οἱ δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες, καὶ ὅπως οἱ παραβαίνοντες τὴν ἐντολὴν τοῦ λέγοντος· Μὴ γινώμεθα (79) κενόδοξοι. Ἐπειδὴ δὲ ἐπαγγέλλεται ὁ Κύριος, ὅτι Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω· δηλονότι ὁ καλῶς δοξάζων τὸν Θεόν, δεδοξασμένος ἐστὶ παρ' αὐτῷ. Οὕτω καὶ Μωϋσέως ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον, ἐπειδὴ καλῶς ᾔδει δοξάζειν τὸν Θεόν. Συμφωνεῖ δὲ τῇ δόξῃ καὶ ἡ αἰνεσίς· ὥστε ὁ καλῶς δοξάζων, καὶ ὀγιῶς αἰνεῖσει. Καὶ μηδεὶς οἴεσθω τῶν ἐσφαλμένων περὶ Θεοῦ ἐχόντων ὑπολήψεις, ὅτι δεχταὶ αὐτοῦ εἰσιν αἱ ἐν ψαλμοῦσι αἰνεσίαι· Τῆς γὰρ αὐτῆς καρδίας ἐστὶ δοξάζειν τε ἐπιτεταγμένως (80), καὶ αἰνεῖν ὀγιῶς. Ἐπεὶ οὖν ἔλεγε τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ ἐν Αἰγύπτῳ τὸ, Εὐλογήσω σε, Κύριε, διότι (81) ὀργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἠλέησάς με· οὗτοι διαβάντες τὴν Αἴγυπτον ἐροῦσι τὸ, Οὐ φοβηθήσομαι, διότι ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἰνεσίς μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν.

253. Μνησθητι δὲ καὶ τῆς ᾠδῆς ἣν ἐν τῇ ἐξόδῳ ᾄσεν ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐξαρχούσης τῆς Μαρίας, καὶ λεγούσης· Ἀσωμεν τῷ Κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται. Ὡστε (82) τὴν παλαιὰν αἰνεσίαν ἀνανεοῦνται νῦν οἱ λέγοντες· Ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἰνεσίς μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. Ἀκολούθως δὲ τῇ αἰνεσίᾳ Κυρίου ἀντλεῖ ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν τοῦ σωτηρίου πηγῶν ὁ καλῶς αὐτὸν προσκυνων. Εἰ ἐγκαλεῖται (83) ὁ λαὸς ὁ εἰδωλολατρῆσας, τὸ, Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος· δηλονότι ὁ πιστεύων εἰς Θεόν, καὶ ἐν τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τοῖς σωτηρίοις δόγμασι τὴν ψυχὴν ποτιζόμενος, οὗτος ἀντλεῖ ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. Τὴν δὲ εὐφροσύνην, ἡλίκη ἐγγίνεται τοῖς καταξιούμενοις ἐκεῖθεν ἀρῦεσθαι (84),

animi contentione. Nos autem, Combesisium secuti, vocem ἐπιτεταγμένως retinendam censuimus, tum quod fide codicum omnium nitatur, tum quod satis huic loco conveniat. Tilmannus, qui fortasse ἐπιτεταγμένως legisse se putabat, ita interpretatus est: *Ut glorificet Deum obnoxie ac servorum ritu*.

(81) Editi, ὅτι. At sex mss., διότι.

(82) Veteres sex libri, Ὡστε. Editi, Ὡς. Mox editi, ὁ Κύριος. Deest in nostris sex mss. articulus.

(83) Editi, ἐγκαλεῖται δέ. Sed vocula δέ in nullo libro veteri invenitur. Aliquanto post mss. nonnulli, εἰς τὸν Θεόν.

(84) Nostri sex mss., ἀρῦεσθαι. Editi, ἀρῦεσθαι.

νοήσεις ἐκ τῆς εἰκόνας τῆς ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ παρε-
λημμένης, ὅτι Ἐδίφησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν
θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα. Τὸ γὰρ ὑπερδάλλον
τῆς ἐπιθυμίας ἀμήχανόν τινα τὴν εὐφροσύνην ἐμ-
ποιεῖ τοῖς ἐπιτυγχάνουσι τῶν περισπουδάστων. Καὶ
ὁ μελετῶν τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτός,
περὶ οὗ εἴρηται, ὅτι Στόμα δικαίου μελετήσει σο-
φίαν, ἐρευνῶν τὰς Γραφάς, καὶ διὰ τοῦ ὀρθῶς ζη-
τεῖν εὐρίσκων τὸν Κύριον, διὰ τὴν ἐπὶ τῇ εὐρέσει
εὐφροσύνην συνιεὶς τὸ πνευματικὸν βούλημα τῶν
Γραφῶν, ἀντλήσει ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης. Ὅταν
οὖν αὐτοὶ ἐμπλησθῶμεν τοῦ πόματος τῶν ἐκ τοῦ
σωτηρίου (85) πηγῶν, τότε καὶ ἐτέρους προσλαμβά-
νομεν, ἐγκελευόμενοι αὐτοῖς καὶ λέγοντες· Ὑμνεῖτε
τὸν Κύριον, βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἡ δὲ βοή
φωνή ἐστὶ μέγεθος ἔχουσα, δυνάμενον διὰκνεῖσθαι
καὶ πρὸς τοὺς πόρρω (86). Βοᾶτε οὖν· ἀντὶ τοῦ, Μὴ
μικρὰ περὶ Θεοῦ φρονεῖτε, ἀλλὰ μεγάλη τῇ διανοίᾳ
τὰ περὶ αὐτοῦ ἐννοοῦντες, οὕτω θεολογεῖτε, ὥστε
καὶ τοῖς μακρὰν οὔσι τῆς σωτηρίας δυνηθῆναι ἐξ-
ἀκουστον ὑμῶν τὸν λόγον, διὰ τὸ τρανὸν τῆς διδασκα-
λίας, γενέσθαι (87). Δηλοῖ δὲ τὸν νοῦν τοῦτον τὰ ἐφ-
εξῆς. Ἀναγγεῖλατε γὰρ, φησὶν, ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ
ἔνδοξα αὐτοῦ, εἶπατε αὐτοῦ τὰ θαυμάσια. Δεί-
ξατε τοῖς ἀνοήτοις τὴν περὶ τὸν κόσμον (88) διάτα-
ξιν, ἵνα προσαχθῶσι τῇ ἀγάπῃ τοῦ κτίσαντος τὰ ὅλα
Θεοῦ. Ὑμνήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅτι ὑψηλὰ
ἐποίησεν. Ἡ περὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ θαυμάτων δι-
ηγῆσασθε, ὅτι ὑψηλὰ καὶ ἀπρόσιτα· ἢ περὶ τῶν ἐν
τοῖς οὐρανοῖς δυνάμενων, ὅτι αὐτὸς ἐποίησε τὰ ἐκεῖ
ὑψηλὰ· ἢ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν χρηστότητος, ὅτι ὑψοῖ
τοὺς τεταπεινωμένους καὶ συντετριμμένους τὴν καρ-
δίαν. Κύριος γὰρ ὑψοῖ δικαίους· Ὑψηλὸν οὖν ἐποίη-
σε, καὶ ταπεινωθέντα τῇ ἀμαρτίᾳ, τῇ ἰδίᾳ δόξῃ (89)
ὑπερύψωσεν.

(90) ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ.

254. Ὅρασις κατὰ Βαβυλωνίαν, ἣν εἶδεν Ἡσα-
ΐας υἱὸς Ἀμώς. Οὐκ αἰσθητὴ τίς ἐστίν, οὐδὲ διὰ
σωματικῶν ὀφθαλμῶν θεωρουμένη αὕτη ἢ ὄρασις,
ἀλλ' ὑπὸ τοῦ νοῦ κατανοουμένη, τοῦ Θεοῦ φωτίζοντος
αὐτὸν, καὶ χαριζομένου ὄραϊν αὐτόν. Τίς ἡ Βαβυλωνίαν,
καὶ τίνα τὰ ἀπαντησόμενα αὐτῇ; Δῆλον δὲ, ὅτι οὐ
κατ' ἕκστασιν ἐλάλου νοί προφηταί. Οἱ μὲν γὰρ πονη-
ροῖς πνεύμασι κάτοχοι, παραφερόμενοι τὸν νοῦν, τὰς
ἐκ τῶν δαιμόνων αὐτοῖς ἐγγινομένας φαντασίας οὐχ
ὀρῶσιν, ἀλλὰ παρορῶσιν. Ὡσπερ οἱ δαιμονῶντες (91)
ποταμοὺς βλέπουσι, καὶ ὄρη, καὶ θηρία τὰ μὴ παρ-
όντα. Καὶ χρώματα δοκεῖ τινα αὐτοῖς παρεῖναι, καὶ

⁷⁰ Psal. xli, 3. ⁷¹ Psal. i, 2. ⁷² Psal. xxxvi, 30.

(85) Pro σωτηρίου, habet uterque Colb., ποτη-
ρίου.

(86) Veteres aliquot libri, πόρρωτέρω.

(87) Codices nonnulli, γίνεσθαι. Mox editi cum
aliquibus mss., νοῦν τούτων. Uterque Combef.,
τούτων.

(88) Ita mss. omnes. Editi, περὶ τοῦ κόσμου.

(89) Vocem δόξῃ ex nostris sex codicibus addidi-

A vide assumpta intelliges. Nimirum, *Sitivit anima
mea ad Deum fortem vivum* ⁸⁰. Nam desiderium im-
modicum immensam quamdam lætitiā iis qui
res desideratissimas consequuntur, creat. Quinetiam
is qui meditatur legem Domini die ac nocte ⁸¹, de
quo dictum est: *Os justī meditabitur sapientiam* ⁷²,
scrutans Scripturas, et recte quærendo Dominum
reperiens, ob perceptam de invento lætitiā, spi-
ritalem Scripturarum sensum intelligens, hauriet
aquam cum gaudio. Cum igitur nos potu fontium
e Salutari scaturientium fuerimus exsatiati, tum
et alios nobis adjungemus, et exhortabimur, ipsis
dicentes (VERS. 4): *Hymnis celebrate Dominum, cla-
mate nomen ejus*. Est autem clamor sonus cum
573 contentione magna editus, qui etiam ad eos qui
procul absunt, pertingere potest. Clamate igitur,
hoc est, Non humilia de Deo sentite: imo vero in-
genti animo ea quæ ad eum pertinent, cogitantes,
sic de rebus divinis disserite, ut vel iis qui longe
sunt a salute remoti, sermo vester audiri queat,
ob doctrinæ perspicuitatem. Cæterum quæ sequun-
tur, hunc exhibent sensum. *Annuntiate enim*, in-
quit, *in gentibus gloriosa ejus, dicite ipsius mira-
culis et intelligentia minime præditis ostendite
apparatum mundi ac ordinem, ut amore Dei uni-
versorum conditoris pelliciantur*. (VERS. 5) *Hymnis
celebrate nomen ejus, quoniam excelsa fecit*. Aut de
mundi miraculis hoc narrate, quod excelsa sint et
inaccessa: aut de cœlorum virtutibus, quod Do-
minus illic excelsa egerit: aut de ejus in nos
benignitate, quod humiles et contritos corde at-
tollat. Dominus enim exaltat justos ⁷³. Altum igitur
effecit, atque eum qui peccato humiliatus fue-
rat ac depressus, sua ipsius gloria valde sublimem
reddidit.

CAPUT XIII.

254. *Visio contra Babylonem, quam vidit Isaias
filius Amos*. Visio hæc sub sensu non cecidit, neque
fuit conspecta corporeis oculis, sed intellecta a
mente, Deo eam illustrante, eique videndi vim ac
facultatem tribuente. Ecqua est hæc Babylon, et quæ
erant ei obventura? Palam est autem prophetas non
locutos fuisse tanquam a mente alienos. Nonnulli
quidem spiritibus malignis correpti et afflati, de
statu mentis dejecti, species sibi a dæmonibus ob-
jectas neutiquam vident, sed videre se falso arbi-
trantur. Quemadmodum qui corripiuntur dæmone,
fluvios, montes et belluas licet absentes conspi-

⁷³ Psal. lxxiv, 11.

mus.

(90) Librarii prius titulum nullum posuerunt:
sed ipsis hic apponere visum est. Habent igitur
quinque mss.: Ὅρασις γ'. Antiquior Combefisii co-
dex totidem syllabis: Ὅρασις τρίτη. Alius codex
Reg.: Ὅρασις γ', λόγος β'.

(91) Veteres aliquot libri, οἱ δαιμονίωντες. Statim
tres mss., ὄψις ἀνθρώπων.

ciunt existimantque colores quosdam sibi præsentes adesse et hominum amicorum aut ignotorum species sibi exhiberi : quorum conspectus nihil est nisi error, et mentis pertarbatæ ac vi et facultate sua destitutæ alienatio quædam. Sed non ita se res habet in sanctis. Ait enim Deus ipse : *Ego visiones multiplicavi*⁷⁴. Cum autem Dominus largitur visionem, animum a se aptatum minime obcæcat, imo vero eum illustrat ac Spiritus sancti adventu perspicaciorem efficit. Idcirco enim prophetæ vocabantur *Videntes*⁷⁵, quod per Spiritus se illustrantis præsentiæ obtuitus mentis in illis quasi augetur. *Quis igitur fecit videntem et cæcum*⁷⁶? Videntem, nimirum prophetam, quod perspicaci mentis acie futura prospicere valeat; cæcum vero eum intelligit qui sua ipsius nequitia cæcutit, ut ne profani oculi spectacula beatorum intueantur. Quare et Dominus ait : *In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant, et qui vident, cæci fiant*⁷⁷.

255. Quæ demum ista Babylon, adversus quam **574** visa est visio? Sane juxta historiam is locus Babylon vocatus fuisse videtur, in quo lingua confusa est eorum, qui dicebant : *Venite, ædificemus nobis ipsis civitatem et turrim, cujus caput erit usque ad cælum*⁷⁸. Deus igitur illuc descendens, confudit linguas; quocirca illius nomen dictum est confusio⁷⁹. Itaque Babylonis locus regio est confusionis, non linguæ solum, sed dogmatum etiam et consiliorum et ejus mentis, quæ hæc videre sibi videtur. Hæc igitur visio adversus Babylonem, Israeli qui a Babylonis divexabatur, veluti consolationem affert. Nam animo pusillo ne essent, et ne de providentia Dei tanquam quæ eos desereret, desperarent, Isaias in antecessum in prophetia calamitates et molestias Babylonis eventuras narrat, ut ne præsentiæ tristitia absorberentur, sed futurorum exspectatione fierent lætiores. Enimvero vindicta quæ brevi exspectatur, afflictis et oppressis non parum affert levamenti. Adjicitur autem patris nomen in hac prophetia, non ut hoc in nomine cognosceremus patrem, qui in generatione hujus beati minister fuit, sed quia vaticinari ipsum docuit, cum eum sanctiore et puriore ac singulari præ cæteris disciplina instituendum erudiendumque curaverit. Ea de causa Amos quoque veluti prophetiæ socius describitur.

256. (VERS, 2, 3.) *Super montem campestrum le-*

⁷⁴ Ose. XII, 10. ⁷⁵ I Reg. IX, 19. ⁷⁶ Exod. IV, 11.

(92) Codex unus, χαριζόμενος θεός.

(93) Colb. primus επιπέτασθαι.

(94) Codices nonnulli, ὁράται.

(95) Editi, Βαβυλώνιος. At mss. sex, Βαβυλώ-
νος.

(96) Libri aliquot veteres, ἐγκαταλείπουσας. Nec ita multo infra in utroque Colb. et in Reg. secundo legitur, σκυθρωπά τῆς Βαβυλωνίας διηγήματα.

A ὄψεις ἀνθρώπων φίλων ἢ ἀγνοουμένων ἐμφαντάζεσθαι, ὧν οὐδέν ἐστὶν ὄρασις, ἀλλὰ παραφορὰ καὶ ἔκστασις τοῦ νοῦ τεθολωμένου, καὶ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἀπολωλεκτός. Ἐπὶ μέντοι τῶν ἀγίων οὐχ οὕτως. Αὐτὸς γὰρ φησὶν ὁ θεός· Ἐγὼ ὄραφεις ἐπλήθυνα. Ὅρασιν δὲ χαριζόμενος ὁ Κύριος (92) οὐκ ἀποτυφλοῖ τὸν νοῦν ὃν αὐτὸς κατεσκεύασεν, ἀλλὰ φωτίζει αὐτὸν καὶ διαυγέστερον ποιεῖ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ προφῆται ἐχρημάτιζον ὀρώοντες, διὰ τὸ οἴονεϊ ἐπιτετάσθαι (93) αὐτοῖς τὴν τοῦ νοῦ διάβλεψιν ἐκ τῆς τοῦ φωτίζοντος αὐτοῦ Πνεύματος παρουσίας. Τίς οὖν ἐποίησε βλέποντα καὶ τυφλόν; Βλέποντα δηλονοτεῖ τὸν προφήτην, διὰ τὸ δύνασθαι αὐτὸν κῆ ὀξυωπία τῆς διανοίας προενατενίζειν τῷ μέλλοντι· τυφλὸν δὲ, τὸν διὰ τὴν κακίαν ἀποτυφλωθέντα, ἵνα μὴ ὀφθαλμοὶ βάβηλοι τὰ τῶν μακαρίων ἴδωσι θεάματα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος, εἰς κρίμα ἐγὼ, φησὶν, εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται.

B

255. Τίς οὖν ἡ Βαβυλῶν, καθ' ἧς ἡ ὄρασις ἐώραται (94); Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἱστορίαν δοκεῖ Βαβυλῶν κεκληθῆσθαι ὁ τόπος, ἐνθα συνεχύθη ἡ διάλεκτος τῶν εἰπόντων· Δεῦτε, οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἔσται ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Ἐκεῖ τοίνυν κατελθὼν ὁ θεός, συνέχεε τὰς γλώσσας· διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτῆς σύγχυσις. Χωρὶον οὖν συγχύσεως ἐστὶν ὁ Βαβυλῶνος (95) τόπος, οὐ διαλέκτου μόνον, ἀλλὰ καὶ δογμάτων καὶ νοημάτων, καὶ τοῦ δοκοῦντος ταῦτα βλέπειν νοῦ. Ἦ μὲν οὖν ὄρασις κατὰ Βαβυλῶνος, οἴονεϊ παραμυθίαν φέρουσα τῷ Ἰσραήλ, τῷ κακωθέντι ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων. Ὡστε γὰρ μὴ ὀλιγοψυχῆσαι αὐτοῦς, μήτε ἀπογινῶναι τῆς τοῦ θεοῦ προνοίας, ὡς ἐγκαταλιπούσης (96) αὐτοῦς, προλαβὼν τῇ προφητείᾳ ὁ Ἰσαίας τὰ μέλλοντα ἀπαντήσεσθαι, σκυθρωπά τῇ Βαβυλῶνι διηγέεται, ἵνα μὴ καταποθῶσιν ὑπὸ τῆς λύπης τῶν παρόντων, ἀλλὰ ῥάγους γένωνται τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἐπερχομένων. Καὶ λὰρ οὐ μικρὰν φέρει ῥαστώνην τοῖς θλιβομένοις ἢ μετ' ὀλίγον προσδοκωμένη ἐκδίκησις. Πρόσκειται δὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τῇ προφητείᾳ, οὐχ ἵνα αὐτὸ τοῦτο γινῶμεν τὸν τῇ γενέσει τοῦ μακαρίου ὑπηρετησάμενον πατέρα· ἀλλ' ὅτι καὶ προφητείας αὐτῷ (97) διδάσκαλος γέγονε, φροντίσας αὐτὸν ἀγιωτέρας καὶ καθαρωτέρας καὶ ἐξαιρέτου πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνατροφῆς (98) καὶ παιδεύσεως τυχεῖν. Διὰ τοῦτο, ὡς περ κοινωνὸς τῆς προφητείας συμπαραγράφεται ὁ Ἄμώς.

256. Ἐπ' ὄρους πεδινοῦ ἄρατε σημεῖον, ὀψώ-

⁷⁷ Joan. IX, 39. ⁷⁸ Gen. XI, 4. ⁷⁹ ibid. 9.

(97) Sic mss. omnes. Editi, αὐτοῦ.

(98) Henricianus codex et alii quatuor, ἀνατροφῆς. At codex F. et A, ἀνατροφῆς· quæ lectio si non aliunde, at satis tamen ex Procopio probaretur : apud quem pag. 200 ita legitur : ἀγίας αὐτοῦ φροντίσας ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως, quem non parum de sancta sua educatione sollicitum habuisset. Mox mss. nonnulli, συμπεριγράφεται ὁ.

σατε τὴν φωνὴν ἑαυτοῖς (99) παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ, ἀνοίξατε, οἱ ἄρχοντες. Ἐγὼ συντάσσω, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. Δείκνυσι ἔτι πῶς Βαβυλῶν ἀναιρεῖται καὶ καταστρέφεται, καὶ ἀίχμαλτος γίνεται ἡ δυναστεία τῶν τὴν σύγχυσιν ἐργαζομένων. Ἐπειδὴν ἐπ' ὄρος τις ἀνέλθῃ μὴ ἀπόκρημνον, μηδὲν ὄχθῶδες, ἀλλὰ πεδινὸν καὶ ὑπτίον, ὥστε ὕψος μὲν ἔχειν διὰ τὸ ἀνάστημα καὶ τὸ ἀπὸ τῆς γῆς ἐπὶ τὸν ἀέρα διάρμα, ἀσφάλειαν δὲ παρέχειν τοῖς ἐφισταμένοις, διὰ τὴν ὑπτιότητα. Τὸ γὰρ πανταχόθεν περιεβόρωδες καὶ ἀποτετμημένον ἀκροσφαλεῖς ποιεῖται τὰς στάσεις (1) τῶν ἐπιβαίνόντων. Ἴνα οὖν καὶ τὰ ὑψηλὰ περὶ Θεοῦ νοῆτε, καὶ ἀσφαλῶς ταῦτα διηγήσῃ (2), διὰ μὲν τὸ ὕψος, ἐπ' ὄρους τις ἢ βεβηκώς· διὰ δὲ τὴν ἀσφάλειαν ἀπερίτρεπτος διαμένει. Ἐπὶ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ πεδινοῦ ἄρατε σημεῖον, καὶ ὑψώσατε τὴν φωνήν. παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ. Ὁ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ κηρύσσειν μεγαλοφώνως (3) αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ πεδινοῦ αἴρων τὸ σημεῖον Ὁ τὸν περὶ τοῦ πάθους λόγον μεγαλύναι δυνάμενος, αὐτὸς πληροῖ τὸ πρόσταγμα τὸ προφητικόν· οὐκ ἐν κοιλάσι καὶ φάραξι ειστρίβων, ἀλλ' ἀναβαίνων ἐπὶ τὸ τοῦ λόγου ὕψος, καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν σοφίαν μετὰ ἐξομαλισμοῦ καὶ σαφηνείας τῶν ἐπαγγελλομένων (4) τὸ κήρυγμα παραδιδούς. Ἐπειδὴ δὲ καθ' ἑτέραν ἔκδοσιν ἀναγινώσκωμεν, Ἐπ' ὄρους νεφώδους, δηλονότι τὸ ὕψος ἐτέρῳ λόγῳ παρίστησι. Νεφῶδες γὰρ τὸ τὴν κορυφὴν ἔχον νέφειν ἀεὶ κεκαλυμμένην. Τὸ δὲ νοιοῦτον, ὑψηλὸν καὶ ὑπὲρ πάντα ἀνεστηκός. Ὑψώσατε, φησὶ, τὴν φωνὴν ἑαυτοῖς (5)· τουτέστιν, ἐξ ἑαυτῶν λάβετε τὸ ὕψος τῆς φωνῆς. Τὰς ἐνυπαρχούσας ὑμῖν ἀφορμὰς πρὸς Θεοῦ δοξολογίαν ἐκ τῶν κοινῶν ἐνοπιῶν, ταῦτας ἀνακινήσατε (6). Μὴ κάτω βλέπετε, μητὲ τὰ γήινα σκοπεῖτε. Οὕτω γὰρ ταπεινὴ γίνεται ἡ φωνὴ τῶν ἐκ τῆς γῆς φωνούντων, τῶν κενολογούντων. Ὁ ἀπὸ τῆς ταπεινοποιουμένης λύπης, καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ ἀπηγορευμένου φόβου φθειγόμενος, οὐχ ὑψοῖ τὴν ἑαυτοῦ φωνήν. Καὶ ὁ ἐπιθυμίας (7) σαρκὸς ἐν τῷ ἀπογγέλλειν τὸν λόγον κεκρατημένος, ταπεινὴν ἔχει καὶ μὴ δυναμένην ἐπὶ τὸ ἄνω διακύπτειν τὴν ἑαυτοῦ φωνήν. Πῶς οὖν ὑψοῦται φωνή (8); Ἐὰν μεγαλοπρεπῆς ᾖ, κατεξανιστάμενος τῶν παθῶν, καὶ κατ' αὐτοῦς τοὺς καιροὺς τῶν πειρασμῶν μὴ ὑποκύπτειν

(99) Veteres tres libri, ἑαυτοῖς. Alii tres et editi, αὐτοῖς.

(1) Antiqui duo libri pro στάσεις corrupte habent τάσεις. Alii quatuor mss, et editi totidem syllabis, στάσεις. Sed et hic quoque Combefisius emendat, aitque confidenter, suo periculo legi oportere non στάσεις, sed βάσεις. Ego autem, qui librorum veterum auctoritatem libens sequor, facile crediderim Commentarii scriptorem, hominem omnis elegantiae imperitum, improprie locutum fuisse; et parum apte στάσεις scripsisse, cum gradum, aut vestigium significare vellet.

(2) Editi et Reg. primus, νοῆτε... διηγήσῃ. At Henricianus codex et alii quatuor, νοεῖν... διηγῆσθαι.

(3) Codex unus, μεγαλοφρόνως.

(4) In recentiori Combefisii codice et in Reg. quarto perinde atque apud Procopium, pag. 202, τῶν ἐπαγγελλομένων, *promissa praedicat*. Alter Com-

A vate signum, exaltate vocem vobis ipsis: consolamini manu, aperite, principes. Ego ordino, et ego duco eos. Ostendit quomodo evertenda Babylon esset atque diruenda, et quomodo imperium eorum qui confusionis fuerant auctores, esset in captivitate redigendum: nempe ubi primum ascenderit quis in montem non prae-ruptum, non prominentem, sed campestem et planum, sic ut altitudinem quidem ex eo habeat, quod sursum attollatur, et a terra in aerem assurgat, sed iis tamen qui in eo collocantur, securitatem praestet ob aequatam suam planitiem. Quod enim ex omni parte circumscissum est et prae-ruptum, id statum eorum qui conscenderint, lubricum et instabilem reddit. Proinde ut excelsa de Deo cogitentur, et eadem tuto enarrentur, stet quis in monte firmus propter altitudinem, permaneatque immobilis propter securitatem. Cæterum *Super montem campestem levate signum, et exaltate vocem, consolomini manu*. Qui magna vocis contentione praedicat crucem, ille est qui in monte campestri erigit signum. Qui sermonem ad passionem attinentem magnificare potest; hic adimplet propheticum praecceptum, cum in speluncis **575** et convallibus non commoretur, sed ad sermonis sublimitatem et ad ipsam sapientiam ascendat: siquidem cum aequabilitate atque perspicuitate res annuntiadas praedicat. Sed quia juxta alteram editionem legimus: *Super montem nebulosum*, utique alia loquendi ratione indicat altitudinem. Nebulosum est enim quidquid habet verticem nubibus semper coopertum. Quod autem est ejusmodi, est excelsum, et supereminet omnia. *Exaltate, inquit, vocem vobis ipsis*; hoc est; assumite a vobismetipsis altam et contentam vocem. Quæ ex communibus notitiis insita vobis est Dei glorificandi facultas, hanc suscite. Deorsum ne aspiciate, neque terrena intueamini. Vox enim eorum qui ex terra clamant, et vana loquuntur, hoc pacto humilis fit ac demissa. Qui ex tristitia animum demittente, et ex vetito timore loquitur, is suam vocem non exaltat. Item qui in annuntiando verbo a carnis cupiditatibus vincitur, habet humilem et submissam vocem quæ ad superna penetrare non potest. Quomodo igitur at-

befisii codex cum aliis tribus, τῶν ἀπαγγελλομένων, *res annuntiandas praedicat*. Potest quidem utraque lectio probari: sed ita tamen, ut prior anteposenda esse videatur. Editionem alteram, quam interpretes hoc loco citat, auctor Vulgatæ ob oculos habebat, dum ita vertit: *Super montem caliginosum*.

(5) Editi et tres mss., αὐτοῖς· nec aliter apud LXX aut apud Eusebium legitur. Alii tres mss., ἑαυτοῖς. Statim editi, ἐξ αὐτῶν. At mss. sex, ἑαυτῶν.

(6) Veteres aliquot libri, ἀνακινήσαντες. Statim editi, καὶ ἀπό. Antiqui tres libri, καὶ ὁ ἀπό.

(7) Pro ἐπιθυμίας in aliquot mss. legitur, ἐπιθυμία. Ibidem Reg. primus cum editis, ἐν τῷ ἐπαγγέλλειν. Alii quinque mss., ἐν τῷ ἀπαγγέλλειν, rectius.

(8) Ita veteres aliquot libri. Editi, τῇ φωνῇ, haud recte.

tollitur vox? Si magno et generoso animo insurgas adversus turbulentas animi affectiones, nec ipso tentationum tempore succumbas tentationibus: imo si serves animi elationem et constantiam, tunc exaltabis vocem. Consolatur autem manu is, qui afflictis et oppressis per bona opera affert consolationem, et animo hilari stipem largitur. Si videris quempiam egestate laborantem, pauperem solare benefica et liberali manu. Enimvero apud animum pusillum et infirmum, erogatio quæ re ipsa fit, consolari potest magis, quam si verbis ad paupertatem fortiter et generose perferendam adhorteris.

257. *Et aperite, inquit, principes.* Solatium manu exhibitum sequitur manus apertio; quam pro munifica et liberali actione usurpare solet Scriptura, ceu cum dicit: *Aperiente autem te manum tuam, omnia implebuntur bonitate*⁸⁰. Aperite igitur domos vestras, et divitiarum vestrarum thesauros aperite hospitibus et egenis. Ne retineatis quæ vobis suppetunt ad afflictorum levamen. Et hoc facite primum, principes, ut exemplo vestro populum etiam pelliciatis. Potest autem illud intelligi etiam de Scripturarum apertione, deque locorum quorundam clausorum et obscuriorum explanatione; ut ne quis iudicio adversus Phariseos et Scribas prolato fiat obnoxius: qui cum claves regni habeant, neque ipsi ingrediuntur, et eos qui ingredi possunt, prohibent⁸¹. Itaque principes quibus scientiæ claves concreditæ sunt, compellat. Paulus sententiæ huic obtemperans aiebat: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii*⁸¹.

258. (VERS. 3.) *Ego ordino, et ego duco eos.* Agendum nobis est pro virili. Dominus autem est qui eos, ducit, et qui unumquemque in Ecclesiæ corpore pro sua dignitate ordinat. *Gigantes veniunt ad implendum furorem meum, gaudentes simul et contumeliis afficientes.* Hæc sententia interminatur fore, ut scelerati quidem et Dei hostes qui ad peccatores ulciscendos missi sunt, adveniant. Ob hoc timentibus se providens, ducit eos in tutam montis altitudinem, atque eos æquata verticis planitie communit. Imo etiam eis signum quo custodiantur, tradit; quippe qui eos submoneat ut instruant se per bona opera, consolenturque manu afflictos, et os aperiant erudiendis discipulis, ut gigantum excursionem effugiant. Gigantes enim ut plurimum accipiuntur in malam partem⁸². Fortasse autem qui hic gigantes appellantur, eos dilucidius vocat Psalmus angelos malos, dicens: *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, et iram, et tribu-*

Α τοῖς πειρασμοῖς, ἀλλὰ τὸ γαῦρον φρόνημα τῆς ψυχῆς διασωζούσης, τότε ὑψοῖς τὴν φωνήν. Παρακαλεῖ δὲ (9) τῇ χειρὶ ὁ τὴν παράκλησιν τοῖς θλιβομένοις δι' ἔργων ἀγαθῶν προφέρων, καὶ ἐν ἰλαρότητι τὴν ἐλεημοσύνην ἀποπληρῶν. Ἐὰν ἴδῃς τινὰ ἐπὶ πενίᾳ καταπονούμενον, τῇ μεταδοτικῇ χειρὶ παρακάλει τὸν πένητα. Πλεῖον γὰρ παρὰ ἀσθενεῖ (10) τῇ ψυχῇ ἢ δι' ἔργων μετάδοσις παρακαλεῖν δύναται. ἢ ἢ διὰ λόγων προροπῆ τοῦ φέρειν πενίαν εὐγενῶς καὶ ἀταπεινῶτως.

257. Καὶ ἀνοίξατε, φησὶν, οἱ ἄρχοντες. Ἐπιτεταῖ τῷ παρακαλεῖν τῇ χειρὶ τὸ ἀνοίγειν τὴν χεῖρα· ὅπερ ἐπὶ τῆς μεταδοτικῆς ἐνεργείας ἔθος ἐστὶ τῇ Γραφῇ λαμβάνειν, ὅταν (11) λέγῃ· Ἀνοίξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος. Ἀνοίξατε οὖν τοὺς οἴκους ὑμῶν, καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς κτήσεως ἀνοίξατε ξένοις καὶ πένησι. Μὴ συνέχετε τὰ προσόντα ὑμῖν εἰς παραμυθίαν τῶν κατυπονουμένων. Καὶ τοῦτο ποιεῖτε πρῶτον (12), οἱ ἄρχοντες, ἵνα διὰ τοῦ ὑποδείγματος καὶ τὸν λαὸν ἐναγάγητε. Δύναται δὲ νοηθῆναι καὶ ἐπὶ τοῦ διανοίγειν τὰς Γραφὰς, καὶ τὰ κεκλεισμένα ὑποδεικνύουσι. ἵνα μὴ τις γένηται τῷ κρίματι τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων ὑπόδικος, οἵτινες ἔχοντες τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας, οὔτε αὐτοὶ εἰσέρχονται, καὶ τοὺς δυναμένους εἰσελθεῖν κωλύουσι. Ἡρὸς οὖν τοὺς ἄρχοντας διαλέγεται, τοὺς ἔχοντας τὰς κλεῖς τῆς γνώσεως. Τοῦτου κατακούσας τοῦ ῥητοῦ ὁ Παῦλος ἔλεγε· Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφηε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι.

258. Ἐγὼ συντάσσω, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτοὺς Ἡμᾶς χρὴ ἐνεργεῖν τὸ ἡμῖν δυνατόν. Ὁ δὲ ἄγων αὐτοὺς Κύριός ἐστι, καὶ ὁ κατατάσσειν ἕκαστον ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἰδίαν ἀξίαν. Γιγαντες ἔρχονται πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες. Ἀπειλεῖ ὁ λόγος πονηρῶν τινῶν καὶ θεωμάχων ἐπιδημίαν εἰς ἐκδίκησιν ἀποστελλομένων κατὰ τῶν ἡμαρτηκότων. Διὰ τοῦτο προνοούμενος τῶν φοβουμένων αὐτὸν, ἀνάγει μὲν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ καρτερόν ὕψος τοῦ ὄρους, ἐνασφαλίζεται δὲ αὐτοὺς τῇ ὀμαλότητι τῆς κορυφῆς. Δίδωσι δὲ αὐτοῖς φυλακτήριον τὸ σημεῖον, ὑποτιθεὶς (13) αὐτοῖς τὴν διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων παρασκευὴν, παρακαλεῖν τῇ χειρὶ τοὺς θλιβομένους, ἀνοίγειν τὸ στόμα πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθητευομένων, ἵνα φύγῃσι τὴν ἐπιδρομὴν τῶν γιγάντων. Γιγαντες γὰρ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐπὶ τοῦ χείρονός εἰσι τεταγμένοι. Τάχα δὲ τοὺς ἐνταῦθα γίγαντας ὠνόμασε σαφέστερον ὁ ψαλμὸς ἀγγέλους πονηροὺς, λέγων· Ἐξάπέστειλεν (14) εἰς

⁸⁰ Psal. ciii, 28. ⁸¹ Luc. xi, 52. ⁸² II Cor. vi, 11.

(9) Codices tres, Παρακαλεῖτε, consolamini.

(10) Sic Regii primus, tertius et quartus. Editi vero, γὰρ τὸν ἀσθενῆ. Rectius quidem: sed in nullo veteri libro ita scriptum invenimus.

(11) Uterque Colb. et Reg. secundus, ὅταν τῷ θεῷ.

⁸³ Gen. vi, 4; Sap. xiv, 6.

(12) Sic mss. omnes. Editi, πρῶτοι. Mox nostri sex mss., ἐναγάγητε. Editi, ἐπανάγητε.

(13) Veteres aliquot libri, ὑποτίθεται.

(14) Editi, Ἐξάπέστειλε γάρ. At voculam γάρ expunximus, fide codicum quorundam innixi.

αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὀργὴν καὶ θλίψιν, ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν. Διὰ τοῦτο δὲ τοιοῦτοι διάκονοι τοῖς ἄξια κολάσεως (15) πεποιηκόσιν ἐπινενόηνται, ἐπεὶ περ ἀπὸ πολλῆς ὀμότητος μηδεμίαν ἔχοντες πρὸς τοὺς κολαζομένους συμπάθειαν, μηδὲ οἰκτιρμοῦ σπλάγχνα ἀναλαβεῖν δυνάμενοι ἐπιχαίρουσι τοῖς ἀνθρώποις μαστιζομένοις, καὶ καθυβρίζουσιν αὐτοὺς, βίβειαν ἀπόλαυσιν ποιούμενοι τὸν πόνον καὶ τὴν ὀδύνην καὶ τὴν λύπην τῶν μαστιζομένων.

259. Φωνὴ ἔθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὁμοία ἔθνῶν πολλῶν, φωνὴ βασιλέων καὶ ἔθνῶν συνηγμένων. Τάχα τῶν ἔθνῶν τῶν πολλῶν τῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων φωνὴ ἐστὶν Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο καὶ πεδινὸν ὄρος αὐτῆ (16) ἐξελέχθη, ἵνα εὐρυχωρίαν ἔχη πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ πλήθους τῶν ἀναβαινόντων ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Εἶδεν οὖν ἐν τῷ ὄρει τῷ πεδινῷ πολὺ τὸ πλῆθος πολλαχόθεν συνειλεγμένων, καὶ φωνὴν μίαν ἀφιέντων τῆς πίστεως. Καὶ φησὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου· Φωνὴ ἔθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ἐφ' ὧν ἦρθη τὸ σημεῖον, Ὅμοία ἔθνῶν πολλῶν. Καὶ μία ἐστὶν ἡ φωνή, καὶ ἔοικε φωναῖς πολλαῖς ἔθνῶν. Μία μὲν, κατὰ τὴν συμφωνίαν τῆς πίστεως· πολλαῖς δὲ φωναῖς ἔοικε διὰ τὸ μερισθῆναι γλώσσαις (17) πυρὸς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ἕκαστον τῶν ἀποστόλων τῶν μελλόντων τοῖς ἐν τῇ οἰκουμένῃ ἔθνεσιν ἐπισπεῖρειν τὸ Εὐαγγέλιον. Φωνὴ βασιλέων, φησὶ, καὶ ἔθνῶν συνηγμένων. Τάχα δεῖ τὰ μὲν ἔθνη νοῆσαι ἡμᾶς τοὺς πανταχόθεν συνδραμόντας ἐπὶ τὴν κλήσιν· βασιλεῖς δὲ, τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὓς καὶ υἱοὺς βασιλείας ὠνόμασεν ὁ Κύριος. Ἡ τάχα τὸ πλῆθος ἐμφαίνει τῶν γιγάντων, ὅτι φωνὴ ἐστὶ πολλῶν ἔθνῶν, καὶ φωνὴ βασιλέων. Διὰ γὰρ τὸ χαίροντας αὐτοὺς καὶ ὑβρίζοντας τρέχειν ἐπὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θυμοῦ Κυρίου, τεταγμένοι εἰς τὴν διακονίαν, μιμοῦνται πολλῶν ἔθνῶν ἤχον, καὶ βασιλέων τινῶν ἐπηρμένων (18) τῷ φρονήματι, ἀγνοοῦντες ὅτι ὑπηρέται κολάσεώς εἰσι, βασανισταὶ τῶν ἀμαρτανόντων· οὐχὶ δὲ οἰκεία ἐξουσία, οὐδὲ τῷ προσόντι αὐτοῖς ἀξιώματι ταῦτα ἐπάγουσι τοῖς ἀξίοις.

260. Κύριος Σαβαώθ ἐντέταλται ἔθνει ὀπλομάχῳ, ἔρχεσθαι ἐκ γῆς πόρρωθεν, ἀπ' ἄκρου θεμελίου τοῦ οὐρανοῦ Κύριος καὶ οἱ ὀπλομάχοι αὐτοῦ, καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Κύριος Σαβαώθ ἐντέταλται ἔθνει ὀπλομάχῳ. Μὴ φοβηθῆς τὸν τύπτοντα, ἀλλὰ παρακάλει τὸν ἐπιτάσσοντα. Διδασκέσθωσαν οἱ εἰδολωλάτραι, οἱ λέγοντες θυσίας προσάγειν (19) δαίμοσι πονηροῖς, ἐκμειλισσόμενοι

⁸⁴ Psal. lxxvii, 49. ⁸⁵ Act. ii, 3. ⁸⁶ Matth. xiii, 38.

(15) Codices nonnulli, ἄξια τῶν κολάσεων.

(16) Editi et tres mss., αὐτῆ, *mons ei selectus est*. Alii tres mss., αὐτή, *ea electa est*. Monere juvat, ubi paulo post corrupte et in editis et in mss. legitur, συνειλεγμένον, legi debere, συνειλεγμένων· ut hæc vox voci ἀφιέντων respondere possit.

(17) Sic Regii primus, tertius et quartus et editi; sicque apud Procopium legitur, pag. 204. Alii tres mss., γλώσσας, *quod dispersitæ essent igneæ lin-*

*lationem, immisionem per angelos malos*⁸⁴. Ideo autem plectendis iis, quorum actiones pœnis dignæ sunt, ministri ejusmodi destinati fuere, quod cum eorum qui torquentur, nullo modo commisere-scant, nec misericordiæ viscera induere queant, insultant hominibus qui puniuntur, eosque conviciis insectantur, et in eorum qui plectuntur supplicio, dolore et molestia suam ipsorum voluptatem reponunt.

259. (VERS. 4.) *Vox gentium multarum in montibus, similis gentium multarum, vox regum et gentium congregatarum*. Forte hæc gentium multarum vox super montes effusa, vox est Ecclesiæ. Quapropter ipsa electa est ceu mons campestris, ut ei ad colligendam multitudinem eorum qui ad sublimitatem cognitionis Dei ascendunt, esset locus amplissimus. Itaque multitudinem magnam in monte campestri vidit, eorum videlicet, qui undique aggregantur, unamque fidei vocem emittunt. Atque dicit Spiritus sanctus per prophetam: *Vox gentium multarum super montes*, super quos erectum est signum. *Similis gentium multarum*. Et vox una est, et tamen similis est multis gentium vocibus. Una quidem per fidei consensionem: sed tamen vocibus multis consimilis est, quod cuilibet apostolorum qui Evangelium in gentes totius orbis dispersuri erant, a Spiritu sancto in igneis linguis distributa sit⁸⁵. *Vox regum, inquit, et gentium congregatarum*. Forte per gentes quidem eos qui undelibet ad vocationem concurrunt, a nobis oportet intelligi: per reges vero eos qui sunt in Ecclesia electi, quos et regni filios nominavit Dominus⁸⁶. Aut forte gigantium indicat multitudinem, quod vox sit multarum gentium, et vox regum. Nam quoniam gaudentes et conviciantes currunt ad implendum Domini furorem, utpote destinati ad ministerium, idcirco gentium plurimarum et regum quorundam mente elatorum sonum imitantur; quanquam esse se supplicii ministros ac peccatorum tortores ignorent; non enim isthæc merentibus irrogant sua ipsorum auctoritate, aut dignitate quapiam sibi suppetente.

260. (VERS. 5.) *Dominus Sabaoth præcepit genti bellicosæ, ut veniret de terra longinqua, a summo fundamento cæli Dominus et bellatores ejus, 577 ad perdendum totum orbem. Dominus exercituum præcepit genti bellicosæ*. Percussorem ne timueris, sed obsecra præcipientem. Erudiantur idololatræ, qui affirmant offerre se dæmonibus malignis sacrificia, ut eorum mitigent ac demulceant malitiam.

guæ. Ibidem mss. omnes, παρὰ τοῦ. Editi, διὰ τοῦ.

(18) Uterque Colb., ἐπηρμένοι, *mente elati*. Statim codices nonnulli, ὑπηρέται κολάσεων.

(19) Veteres aliquot libri, θυσίαν προσάγειν. Nec ita multo post Colb. secundus manu recentiore, προστεταγμένον ποιεῖ. Subinde duo mss., τῷ ἐνδιδόμενῳ.

Dominus eis præcepit. Sive obsequiis tuis illos colas, sive non, quod jussum fuit, id dæmon exsequetur: nequaquam fas illi est præscriptos sibi fines prætergredi. Neque remittit de amaritudine, neque a se ei quidquam addit: sed datam mensuram immisericorditer implet. *Dominus igitur præcepit genti bellicosæ.* Arma habent dæmones pravi, apparatus armorum justi adversantia. Etenim suppetit justo fidei clypeus; at maligni illius clypeus, clypeus est incredulitatis; illi inest rationis gladius, huic dementiæ ac temeritatis gladius; ille munitur justitiæ lorica, hic injustitiæ lorica accingitur; illius caput adstringit galea salutis, huic galea perditionis circumponitur; illius pedes prompti sunt et parati ad promulgandum pacis Evangelium⁸⁷, hujus pedes a detegenda mala festinant. Itaque bellicosæ genti hisce armis instructæ præcepit Dominus. Illi autem sunt a terra longinqua acciti, ut scias eos esse ab hac vita alienos. Hi quidem qui nos juvant in salute comparanda, contubernales sunt et vicini, atque e propinquo impendunt auxilium, angeli videlicet pacis; illi vero ad pœnas infligendas assumpti, e longinquo accersuntur: quippe Deus benignus crudelitate eorum ad nostram medelam utitur eo modo, quo medicus sapiens venenum viperæ adhibet ad ægros sanandos. Traditur talibus non spiritus, sed caro in interitum, ut spiritus salvus fiat⁸⁸. Quare et Phygellus et Hermogenes⁸⁹. Satanæ a Paulo sunt traditi, non in perditionem, sed ut discerent non blasphemare⁹⁰. Quomodo igitur a terra longinqua et a summo cælo bellicosa ista gens advenit? A terra quidem, quod elegerit locum terræ circumjacentem, terrenisque affectibus commisceatur: a summo vero cæli quod ipsa illinc initio exciderit⁹¹.

261. (VERS. 6, 7.) *Utulate. Prope enim dies Domini, et contritio a Domino veniet. Propter hoc omnis manus dissolvetur, et omnis anima hominis formidabit.* Quoniam interminatur futurum esse, ut Dominus ipse cum bellatoribus suis veniat ad disperdendum universum orbem, ideo ululatus et lamentum præscripta sunt, ut Dominus his placatus iram inferendam avertat. Efficit enim utrumque benignus Dominus, et minuitur farmidanda et mala intentata non irrogat pœnitentibus. Lugeatis igitur unusquisque, et propria plangatis peccata, nequando quæ fuerunt prænuntiata, **578** vobis eve-

⁸⁷ Ephes. vi, 15 et seqq. ⁸⁸ I Cor. v, 5. ⁸⁹ II Tim. i, 15. ⁹⁰ I Tim. i. 20. ⁹¹ Apoc. xii, 9.

(20) Tilmannus cum in Francisc. codice legisset, τοῦ δὲ πονηροῦ ὁ θυρεὸς ἐστὶν ἀπιστία, ita vertebat: *reprobi clypeus infidelitas est.* Sed hunc locum recte emendavit Ducæus ex Henriciano: quæ emendatio eo certior videri debet, quod auctoritate etiam utriusque Colbertini possit confirmari. Velim legas contextum. Fortasse mirari quispiam poterit, dæmones hic infidelitatis argui, cum Jacobus Apostolus, ii, 10, dicat eos credere et contremisere. Sed de ea fide, quæ nihil saluti prosit, loquitur Jacobus: interpretis vero eam fidem intelligit, quæ

αὐτῶν τὴν κακίαν. Κύριος αὐτοῖς ἐντέταλται. Κἂν θεραπεύσῃς, κἂν μὴ, τὸ προστεταγμένον ποιήσῃς ὑπερβαίνειν τὰς ὁροθεσίας οὐχ οἶόν τε. Οὔτε ὑφαίρει τῆς πικρίας, οὔτε προστίθησί τι παρ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τῷ ἐνδιδομένῳ μέτρῳ κέχρηται ἀπαραιτήτως. Κύριος οὖν ἐντέταλται ἔθνει ὀπλομάχῳ* Ὅπλα ἔχουσιν οἱ πονηροὶ δαίμονες, ἀπεναντίως διακείμενα τῇ κατασκευῇ τῶν ὄπλων τοῦ δικαίου. Ὁ μὲν γὰρ δίκαιος θυρεὸν ἔχει πίστεως· τοῦ δὲ πονηροῦ ὁ θυρεὸς θυρεὸς ἐστὶν ἀπιστίας (20)· οὗτος μάχαιραν λόγου, ἐκεῖνος μάχαιραν ἀλογίας· οὗτος θώρακι δικαιοσύνης ἡσφάλισται· ἐκεῖνος θώρακι ἀδικίας ἡμφέσται· τούτου τὴν κεφαλὴν περισφίγγει περικεφαλαία σωτηρίας· ἐκείνῳ περίκειται περικεφαλαία ἀπωλείας· οὗτος τοὺς πόδας ἐτοιμοὺς ἔχει πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, ἐκείνου οἱ πόδες τρέχουσι πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν τῶν (21) κακῶν. Ὅπλομάχῳ οὖν ἔθνει τούτοις τοῖς ὄπλοις ὀπλισμένῳ ἐντέταλται Κύριος. Οὗτοι δὲ καὶ ἀπὸ γῆς εἰσι πόρρωθεν, ἵνα εἰδῆς, ὅτι ἀλλότριοι εἰσι τοῦ βίου τούτου. Οἱ μὲν γὰρ συμπονοῦντες ἡμῖν τὰ πρὸς σωτηρίαν, σύνοικοι καὶ γείτονες, ἐγγύθεν παρεχόμενοι τὴν βοήθειαν, ἄγγελοι εἰρηνικοί· οἱ δὲ πρὸς κόλασιν παραλαμβάνομενοι, πόρρωθεν ἄγονται, κατακεχρημένου τῇ ὀμότητι αὐτῶν εἰς θεραπείαν ἡμετέραν τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, ὡς κατακέχρηται ὁ σοφὸς ἱατρὸς τῷ ἰψ τῆς ἐγίδνης εἰς τὴν τῶν ἀσθενούντων ἴασιν. Τοῖς μὲν τοιοῦτοις παραδίδοται οὐ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἡ σὰρξ εἰς ὄλεθρον, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ. Ἀλλὰ καὶ Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης ὑπὸ τοῦ Παύλου παρεδόθησαν τῷ Σατανᾷ, οὐκ εἰς ἀπώλειαν, ἀλλ' ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Πῶς οὖν ἀπὸ γῆς πόρρωθεν καὶ ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ τὸ ὀπλομάχον τοῦτο ἔθνος ἔρχεται; Ἀπὸ γῆς μὲν, ὅτι εἴλετο τὸν περίγειον τόπον, καὶ τοῖς γηίνοις πάθει· συναναφύρεται· ἀπ' ἄκρου δὲ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι ἐκεῖθεν αὐτῷ ἡ ἐξ ἀρχῆς πτώσις γέγονεν.

261. Ὁλολύξατε (22). Ἐγγύς γὰρ ἡ ἡμέρα Κυρίου, καὶ συντριβή παρὰ Κυρίου ἔξει. Διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει. Ἐπειδὴ ἀπειλὴ πρόκειται, αὐτὸν τὸν Κύριον ἔξιν μετὰ τῶν ὀπλομάχων αὐτοῦ, καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, διὰ τοῦτο προστέτακται ὀλολυγμὸς καὶ θρῆνος, ἵνα διὰ τούτων δυσωπηθῇ ὁ Κύριος ἀποστρέψαι τὴν ἐπανομένην ὀργὴν. Ἀμφοτέρω γὰρ ποιεῖ ὁ φιλάνθρωπος Κύριος (23), καὶ τὰ φοβερά ἀπειλεῖ, καὶ τοῖς μετανοοῦσιν οὐκ ἐπάγει τὰ ἠπειλημένα Κλάυσατε καὶ θρηνησατε ἕκαστος τὰ ἴδια ἀμαρτήματα, μὴ ποτε πάθητε τὰ κεκηρυγμένα.

per spem credentes ad salutem perducat.

(21) Codex F., ἐπαγγελίαν, *malorum pollicitationem.* Alter Ducæi codex et alii quidam mss., ἀπαγγελίαν, *denuntiationem.*

(22) Codices nonnulli, ὀλολύξατε· et ita quoque editum reperitur apud LXX. Mox editi et Reg. primus, τοῦ καταφθεῖραι. Illud, τοῦ, in aliis quinque mss. non invenimus. Notandum præterea, in tribus mss., pro καταφθεῖραι, legi, διαφθεῖραι.

(23) Vox Κύριος ex Colb. primo addita est.

Εἰ μὴ ἐβούλετο ὁ Θεὸς (24) τοῦ ἀμαρτωλοῦ τὴν μετανοίαν, διὰ τί ἐκηρύσσεται ἐν Νινευῆ ἢ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπώλεια; Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶδεν αὐτῶν τὸν συντριμμὸν ὁ ἐλεήμων, παρήγαγε τὴν ὀργήν, καὶ διεσκέδασεν ὡσπερ νέφος. Παρ' αὐτεῦ οὖν τοῦ Κυρίου ἤξει ἡ συντριβὴ, χρησίμως συντρίβοντος τὰ ἀφανισμοῦ ἄξια, ὡς (25) συντρίβει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ δικαίου, καὶ συντρίβει πολέμους. Κύριος γὰρ συντρίβων πολέμους, Κύριος ὄνομα αὐτῷ· καὶ, Συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· τοὺς μεγαλαυχοῦντας καὶ ἀλαζονευομένους καὶ ὑπεραιρομένους κατὰ τῆς ἀληθείας, Λιβάνου κέδρους προσαγορεύων. Ἐπειδὴ οὖν ἔρχεται συντριβὴ παρὰ Κυρίου, προλαμβάνοντας ἑαυτῶν τὴν μεγαλόφρονα καρδίαν δεῖ (26) συντρίβειν, ἵνα γένηται θυσία τῷ Θεῷ ἢ ταπεινώσις αὐτῆς. Πᾶσα οὖν χεὶρ καὶ ἡ πρακτικωτάτη καὶ ἡ δραστηκωτάτη, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐκλυθήσεται· διὸ λέγει· Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνειμέναι, καὶ γόνατα παραλελυμένα. Μηδεὶς πεποιθῆτω δυνάμει πρὸς τὸ ἀμύνασθαι (27) τοὺς ἐπαρχομένους ὀπλομάχους· μηδεὶς ἐπελπιζέτω ταχύτητι ποδῶν, ὡς ἀποδρᾶναι δυνάμενος τὴν ἡμέραν τῆς συντριβῆς, ἐν ἣ ἔρχονται καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

262. Πᾶσα γὰρ ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει. Καλῶς πρόσκειται, Ἀνθρώπου. Οὔτε γὰρ ἀγγέλων ψυχὴ δειλία ὑπόκειται, διὰ τὸ ἀνωτέραν (28) εἶναι τοῦ πάθους τούτου, οὔτε δὲ ἡ τῶν ἀλόγων. Οὐ γὰρ ἀπτεται ἡ δειλία τῶν ἀλόγων, πάθος οὔσα τοῦ λογιστικοῦ, καὶ ἔλλειψις τῶν τῆς ἀνδρείας δογμάτων. Ἰποήσει μὲν γὰρ ὑπόκειται τὰ ἀλόγα· οἱ δὲ λογικοὶ, ἐπειδὴ τὰ μὴ ἄξια φόβου καταπλαγῶσι, τῷ (29) ἐκπλείπειν ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον, τὸν τὴν εὐτονίαν τῆ ψυχῆ ἐμποιοῦντα πρὸς τὰ δεινὰ, τῷ πάθει τῆς δειλίας ἀλίσκονται. Πολὺς δὲ ὁ χρόνος, ἀφ' οὗ ἡ ἡμέρα Κυρίου ἐγγίζειν λέγεται, πάντων τῶν προφητῶν διαμαρτυρουμένων (30) αὐτῆς τὴν ἐγγύτητα, ἵνα μηδεὶς ἀνακειπτωκῶς, ὡς χρονονιζούσης αὐτῆς, ἀνέτοιμος καταληφθῆ, Ταῦτα καὶ ὁ Σοφονίας διαμαρτύρεται, Εὐλαβεῖσθε, λέγων, ἀπὸ (31) προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, διότι ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου ἡ μεγάλη· ἐγγὺς, καὶ ταχεῖα σφόδρα. Φωνὴ ἡμέρας Κυρίου πικρὰ καὶ σκληρὰ· ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἡμέρα θλίψεως καὶ ἀνάγκης· ἡμέρα ἀωρίας καὶ ἀφανισμοῦ, ἡμέρα σκότους (32) καὶ γνόφου, ἡμέρα νεφέλης

A niant. Etenim si Deus nolit peccatoris pœnitentiam, quare in Ninive nuntiabatur futurum post tres dies exitium⁹²? Verum simul ut misericors vidit eorum contritionem, amovit iram, et veluti nubem dissipavit. Veniet igitur contritio ab ipso Domino, qui utiliter conterit quæ excidio sunt digna, sicut conterit Satanam sub pedibus justī, aut conterit bella. *Dominus enim conterens bella : Dominus nomem⁹³ illi*⁹³; et : *Confringet Dominus cedros Libani*⁹⁴; arrogantes, superbos, et eos qui adversus veritatem efferuntur, cedros Libani appellans. Proinde cum veniat contritio a Domino, oportet ut priores superbum nostrum cor conteramus, ut ejus humilitas Deo fiat hostia et sacrificium. Itaque omnis manus et operosissima et efficacissima, si cum Deo et cum operibus ejus conferatur, dissolvetur; quapropter dicit : *Confortamini, manus remissæ, et genua dissoluta*⁹⁵. Nemo invadentes bellatores ulturus, suis viribus confidat; nemo in pedum pernecitate spem reponat suam, quasi illum contritionis diem, in qua accessuri sunt ad disperdendam omnem terram, effugere possit.

262. *Omnis enim anima hominis formidabit. Vox, Hominis*, apposite adjicitur. Neque enim angelorum anima obnoxia est formidini, cum affectione ista longe sit superior : neque brutorum animalium anima. Non enim bruta animalia attingit formido, cum affectio sit ad aliquid rationale pertinens, sitque consiliorum quæ a fortitudine petuntur, inopia defectusque. Stupori quidem belluæ subjacent; sed qui rationis compotes sunt, cum ea quæ non sunt digna timore, expaverint, timiditatis corripiuntur affectu, quod ratio quæ animam adversus mala corroborabat, in eis deficiat. Jam pridem est, ex quo dies Domini appropinquare dicitur, prophetis omnibus ejus appropinquationem obtestantibus, ut ne quis ob ejus dilationem deses et iners manens, deprehenderetur imparatus. Hæc et attestatur Sophonias, cum ait : *Trepidate a facie timoris Domini, quia prope est dies Domini*⁹⁶. Et Paulo post : *Prope est dies Domini magnus; prope, et velox nimis. Vox diei Domini amara et dura; dies illa dies tribulationis et necessitatis; dies immaturitatis et perditionis; dies tenebrarum et caliginis,*

⁹² Jon. III, 5. ⁹³ Judith. XVI, 3. ⁹⁴ Psal. XXVIII, 5. ⁹⁵ Isa. XXXV, 3. ⁹⁶ Soph. I, 7.

(24) Codices nonnulli, pro Θεός, habent, Κύριος. D Statim editi et nostri mss., μετὰ τρεῖς ἡμέρας, *post tres dies*; et ita quoque hodie apud LXX legitur. Sed, teste Theodoreto, Aquila Symmachusque et Theodotio, pro τρεῖς scripserunt, τεσσαράκοντα, *quadraginta*. Notas Nobilii legas velim, aut Hexapla.

(25) Veteres aliquot libri, ὅς. Subinde tres mss., πόδας τῶν δικαίων.

(26) Editi et Reg. secundus, προλαμβάνοντας δι' ἑαυτῶν τὴν μεγαλόφρονα καρδίαν χρῆ. *Necesse est ut nostra ipsorum opera cor superbiens conteramus priores*. At uterque Combef. cum aliis duobus mss. *ut in contextu*.

(27) Codices nonnulli, πρὸς τὸ ἀμύνασθαι.

(28) Sic Regii primus, tertius et quartus; et ita quoque habent alii tres mss., nisi quod in eis ἀνωτέρα legatur. Editi, ψυχὰ δειλία ὑπόκεινται διὰ τὸ ἀνωτέρας. Ibidem sex mss., αὐτοῦ πάθους τούτου. Editi, πάθους αὐτοῦ.

(29) Veteres aliquot libri, τοῦ.

(30) Codices aliquot, διαμαρτυραμένων. Alius ms., δεμαρτυρουμένων.

(31) Antiqui tres libri, Εὐλαβεῖσθε λέγων ἀπό. Alii tres mss., Εὐλαβεῖσθε ἀπό, etc. Editi, Εὐλαβεῖσθαι ἀπό, etc.

(32) Codices duo, σκότου.

*dies nubis et nebulæ; dies tubæ et clamoris*⁹⁷. Jam vero etiamsi dies illa qua consummandus est mundus universus, procul abesset: nihilominus tamen peculiaris illa dies exitus uniuscujusque, quæ cujuslibet hominis consummatio est, prope adest: qua ob oculos posita, observandum nobis est, quod ab Isaia dicitur, *Ululate; prope enim dies Domini; atque habenda fides est ei, qui dicit: Beati qui 579 lugent*⁹⁸; item: *Beati qui flent*⁹⁹. Multi vitæ hujus negotia ægre ferentes, accelerant suum exitum, mortemque invocant; ad quos illud Amos non inepte dicas: *Væ desiderantibus diem Domini, et ea est tenebræ, et non lux. Quemadmodum si quis homo fugiat a facie leonis, et incidat in eum ursus, et insiliat in domum, et applicet manus suas ad parietem, et mordeat eum coluber. Num tenebræ dies Domini, et non lux, et caligo non habens splendorem*¹? Proinde si quis super vitæ suæ ædificium non exstruxerit ligna, aut fenum, aut stipulam, is desideret diem Domini, in qua uniuscujusque opus, quale sit, ignis probabit². Quod si nemo purus sit ac liber ab interdictis operibus, timeat illum diem. Ait enim: *Si cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet: si cujus opus arserit detrimentum patietur: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*³.

263. (VERS. 8.) *Turbabuntur legati: et dolores ipsos occupabunt, quasi mulieris parturientis. Et commiserescent alter alterius, et stupebunt: et faciem suam, quasi flamma, mutabunt.* Quinam sunt legati qui turbabuntur tum cum dies Domini institerit? Nimirum illi, quos Dominus indicat in parabola quam, cum Jerusalem appropinquasset, retulit iis qui regnum Domini jam esse manifestandum existimabant. *Homo enim, inquit, nobilis abiit in regionem longinquam, accipere sibi regnum, et reverti*⁴. Deinde loquens de decem mnis, quas decem servis ad negotiandum distribuit, subjunxit: *Cives autem ejus oderant eum: et miserunt post illum legatos, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos*⁵. Homo quidem nobilis, ille est cujus genus nihil habet commune cum ullo alio, nisi cum eo qui est super omnia Deus⁷. Quemadmodum nobiles dicimus eos, qui regio sanguine sunt prognati: ita vere nobilis

⁹⁷ Soph. xiv, 15. ⁹⁸ Matth. v, 5. ⁹⁹ Luc. vi, 21. 15. ¹ Luc. xix, 12. ² ibid. 14. ³ Rom. ix, 5.

(33) Editi et Reg. primus, Ὀλολύξατε. Alii quinque mss., Ὀλολύξετε. Mox editi et mss. quatuor, καὶ πεθεσθε. Sed vir linguæ Græcæ peritissimus Combefisius optime conjecerat πείθεσθαι legi oportere: ita enim habet Colb. primus, cui consentit et alter Colb. prima manu. Vox χρῆ post verbum πείθεσθαι suppleri debet.

(34) Codices aliquot, ἐποικοδόμησε.

(35) Sic Reg. secundus et uterque Colbertinus, Alii tres mss. et editi, ἐκείνην. Ἐτινος γὰρ, φησὶ, τὸ ἔργον κατακαήσεται: quod mutilum erat et decurtatum.

(36) Sic vetustior Combefisii codex et Reg. quar-

καὶ ὁμίχλης, ἡμέρα σάλπιγγος καὶ κραυγῆς. Κἂν ἡ καινὴ δὲ ἡμέρα τῆς τοῦ παντὸς κόσμου συντελείας μακρὰν ᾖ, ἀλλ' ἡ ἰδίᾳ ἐκάστου τῆς ἐξόδου ἥτις ἐστὶ τοῦ καθ' ἓνα ἀνθρώπου συντέλεια, ἐγγὺς πάρεστιν· ἦν χρῆ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντας, τηρεῖν τὸ παρὰ τοῦ Ἡσαίου λεγόμενον· Ὀλολύξατε (33) ἐγγὺς γὰρ ἡ ἡμέρα Κυρίου· καὶ πείθεσθε τῷ λέγοντι· Μακάριοι οἱ πενθοῦντες· καὶ, Μακάριοι οἱ κλαίοντες. Πολλοὶ πρὸς τὰ τοῦ βίου δυσχεραίνοντες πράγματα, ἐπιτίγουσιν ἑαυτῶν τὴν ἐξοδὸν, καὶ ἐπικαλοῦνται τὸν θάνατον· πρὸς οὓς καλῶς ἔχει τὸ τοῦ Ἀμὸς λέγειν· Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου, καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς. Ὁν τρόπον ἂν τις ἐκφύγη ἀνθρώπος ἐκ προσώπου τοῦ λέοντος, κπὶ ἐμπέση αὐτῷ ἡ ἄρκτος, καὶ εἰσπηδήσῃ εἰς τὸν οἶκον, καὶ ἀπείρῃ τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὸν τοῖχον, καὶ δάκῃ αὐτὸν ὁ ὄφις. Οὐχὶ σκότος ἡ ἡμέρα Κυρίου καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόφος οὐκ ἔχων φέγγος; Ἐ' τις οὖν μὴ ἐπφοδόμησε (34) τῇ οἰκοδομῇ τοῦ ἑαυτοῦ βίου ξύλα, ἢ χόρτον, ἢ καλάμην, ἐπιθυμῶν τὴν ἡμέραν Κυρίου, ἐν ἣ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει. Εἰ δὲ οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ἔργων τῶν ἀπηγορευμένων, φοβείσθω τὴν ἡμέραν ἐκείνην, Ἐ' τινος γὰρ, φησὶ, τὸ ἔργον μένει, ὃ ἐπφοδόμησεν, μισθὸν λήψεται· Ἐ' τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται (35), ζημιωθήσεται. Αὐτοὺς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός.

263. Ταραχθήσονται οἱ πρέσβεις, καὶ ὠδίνες αὐτοὺς ἔξουσιν ὡς γυναικὸς τικτούσης. Καὶ συμφοράσουσιν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον (36), καὶ ἐκστήσονται· καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὡς φλόξ μεταβαλοῦσι. Τίνες οἱ πρέσβεις ταρασσόμενοι (37), ἠνίκα ἂν συνεπίστῃ ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα; Ἡ δηλονότι ἐκεῖνοι, οὓς ὁ Κύριος διὰ παραβολῶν ἀνίσσεται, ἦν εἶπεν ἐγγὺς γενόμενος τῆς Ἱερουσαλήμ πρὸς τοὺς δοκοῦντας, ὅτι μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ Κυρίου ἀναφαίνεσθαι. Ἀνθρώπος γὰρ, φησὶν, εὐγενῆς ἐπορευθῆ εἰς χώραν μακρὰν, λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι. Εἶτα εἰπὼν περὶ τῶν δέκα μνῶν, ἃς ἔδωκε τοῖς δέκα δούλοις εἰς τὸ πραγματεῦσθαι (38) ἐπήγαγεν. Οἱ δὲ πολῖται αὐτοῦ ἐμίσουν αὐτὸν, καὶ ἐπεμψαν ὀπίσω αὐτοῦ πρέσβεις, λέγοντες, ὅτι Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεῦσαι, ἐφ' ἡμᾶς. Εὐγενῆς μὲν οὖν ἀνθρώπος, ὁ πρὸς νύδενά ἄλλον τὴν κοινωνίαν τοῦ γένους. ἢ πρὸς

¹ Amos. v, 18-20. ² I Cor. iii, 12, 13. ³ ibid. 14,

tus: nec aliter apud LXX legitur. Editi et Reg. primus, συμφοράσουσιν pro συμφοράσουσιν. Alii tres mss., Καὶ συμφοράσουσιν ἕκαστος πρὸς τὸν ἑταῖρον. *Et commiserescet unusquisque sui sodalis.*

(37) Sic mss. Editi mutili, Τίνες οἱ ταρασσόμενοι.

(38) Codices nonnulli, πραγματεῦσασθαι. Alii et editi, πραγματεῦσθαι. Nec ita multo post tres mss., πολῖται αὐτοῦ. Deest αὐτοῦ in aliis mss., perinde ut in vulgatis. Subinde veteres aliquot libri. βασιλεύειν ἐφ' ἡμᾶς. Ibidem aliqui mss., μὲν οὖν. Deest οὖν in excusis.

τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν κεκτημένος. Ὡς γὰρ εὐγενεῖς λέγομεν τοὺς ἀπὸ αἵματος βασιλικοῦ, οὕτως ἀληθινῶς εὐγενής, ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν ἔχων. Καὶ ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα (39) ἄνθρωπος εὐγενής ἂν λέγοιτο. Οὐ μόνον γὰρ κατὰ τὴν θεότητα νοούμενος ὁ Κύριος εὐγενής, τὸ καθαρὸν καὶ εἰλικρινές καὶ ἀμιγρές τῆ φύσει ἐν ἑαυτῷ κεκτημένος· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον πάντως, γένος ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. Πορεύεται οὖν εἰς χώραν μακρὰν, οὐ τοσοῦτον τῷ τόπῳ διεστῶσαν, ὅσον τῆ καταστάσει τῶν πραγμάτων. Καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἐγγύς ἐστιν ἐκάστῳ ἡμῶν, ὅταν αἱ ἀγαθαὶ πράξεις τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκείωσιν ἡμῖν προξενωσιν καὶ μακρὰν γίνεται, ὅταν ἡμεῖς ἑαυτοὺς διὰ τὸ προσεγγίζειν τῆ ἀπωλείᾳ μακρόνῳμεν ἀπ' αὐτοῦ. Οὗτος ὁ εὐγενής, θεασάμενος τὸν κόσμον ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας βασιλευόμενον, καὶ τῆ πικρᾷ τυραννίδι τοῦ ἐχθροῦ ὑποκείμενον, ἐλεήσας τὴν ἀναρχίαν, κατεδέξατο αὐτῶν βασιλεῦσαι. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν (40) θῆ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐπεὶ οὖν ἦλθεν εἰς τὸν περιγίσιον τόπον τοῦτον, τὴν χώραν τὴν μακρὰν οὔσαν τοῦ Θεοῦ, ὥστε λαβεῖν τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη βασιλείαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν ψαλμῷ· Λίτῃσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου· οἱ ὑπὸ τὸν ἄρχοντα (41) τοῦ αἰῶνος τούτου τεταγμένοι, οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ δυνάμεις αἱ ὑπ' αὐτοῦ στρατευόμεναι, οὐ κατεδέξαντο αὐτοῦ τὴν βασιλείαν· ἀλλὰ δόντος αὐτοῦ τὰς ἐντολάς καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῶν, καὶ μὴ ἀργὰς ταύτας κελεύσαντος ἐπ' αὐτοῖς κατακεῖσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐργασίαν αὐτῶν ἐπιζητοῦντος, ἔπεμψαν πρέσβεις ὀπίσω αὐτοῦ, ἀρνούμενοι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν.

264. Τίνες οὖν πρέσβεις, ἀλλ' (42) ἢ οἱ τὸν θάνατον ἐνεργήσαντες τοῦ Σωτῆρος; Οἱ νομίσαντες διὰ τοῦ σταυροῦ διακόπτειν αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὸν κόσμον βασιλείαν, οἱ λέγοντες τῷ Πιλάτῳ· Μὴ γράφει, ὅτι Ὁ (43) βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι Ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεὺς εἰμι τῶν Ἰουδαίων. Ἀλλ' ὅμως ἡ πονηρία τῶν κωλυόντων αὐτοὺς μὲν κατέκρινε, τῆ δὲ οἰκονομίᾳ οὐκ ἐνεπόδισε. Κρατήσας γὰρ τῆς βασιλείας, καὶ διανείμας τοῖς δούλοις κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς ἐκάστου αὐτῶν ἐργασίας, ἐκέλευσεν αὐτοὺς φωνηθῆναι, ἵνα γινῶ τί ἐπραγματεύσαντο. Καὶ τῷ μὲν πρώτῳ, δέκα μνᾶς προσεμαγασάμενῳ, ἔδωκεν ἐξουσίαν ἐπάνω δέκα πόλεων· τῷ δὲ δευτέρῳ, πέντε μνᾶς προσπορίσαντι, λέγει· Γίνου (44) ἐπάνω πέντε πόλεων. Τὸν δὲ ἐν σουδαρίῳ ἄπρακτον αὐτὴν ἀποδήσαντα ἀφαιρεθῆναι προσέταξεν. Ὅτε δὲ τὰ περὶ τοὺς

A est, qui ex Patris essentia suam habet substantiam. Sed et Salvator homo nobilis dici potest. Non enim solum secundum divinitatem Dominus nobilis intelligitur, quippe qui in semetipso suapte natura puritatem, sinceritatem et simplicitatem omnis admistionis expertem possideat: sed nobilis etiam est omnino secundum humanitatem, cum sit secundum carnem ex Davidis semine oriundus. Abiit igitur in longinquam regionem, non tam loco, quam rerum statu dissitam et remotam. Etenim Deus ipse unicuique nostrum prope adest, cum familiaritatem ejus nobis conciliant actiones bonæ: et longe abest tum, cum perditione appropinquantes, nosmetipsos ab eo elongamus. Nobilis ille mundum peccati imperio subjectum et amarulentæ inimici tyrannidi subditum videns, et statum principe carentem miseratus, rex eorum fieri non recusavit. *Oportet enim illum regnare, donec ponat inimicos ejus sub pedibus ejus*⁷. Postquam igitur venit in locum hunc terrenum, in regionem videlicet procul a Deo remotam; ut **580** imperium in gentes accipiat, juxta illud psalmi dictum: *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam*⁸; ii qui hujus sæculi principi subjiciebantur, non homines solum, sed et potestates sub eo militantes, regnum ipsius non admiserunt. Nam cum dedisset præcepta, ac jussisset ut ea perficerentur, nec apud se otiosa manerent: imo vero cum eorum quæstum requireret, legatos post illum miserunt, qui ejus negarent imperium ac detrectarent.

C 264. Quinam igitur legati, nisi ii qui mortis Servatoris fuere auctores? Qui per crucem imperium quod in mundum habet, excindere se posse arbitrabantur, ac dicebant Pilato: *Noli scribere: Rex Judæorum, sed quia ille dixit, Rex sum Judæorum*⁹. Attamen eorum qui prohibebant nequitia ipsos quidem condemnavit, sed Dei consilio non obstitit. Postquam enim potitus fuisset regno, servisque pro cujusque merito negotia ac munia obeunda distribuisset, vocari illos jussit, ut quem quæstum fecissent, agnosceret. Et primo quidem, qui fuerat mnas decem lucratus, dedit potestatem super decem civitates: alteri vero qui mnas quinque comparaverat, ait: *Esto super quinque civitates*¹⁰. At vero mnam jussit auferri ab eo, qui ipsam otiosam in sudario alligarat. Postquam

⁷ I Cor. xv, 25. ⁸ Psal. ii, 8. ⁹ Joan. xix, 21. ¹⁰ Luc. xix, 15 sqq.

(39) Codex Henricianus et alii quinque mss. cum editis, καὶ ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα, et ita quoque apud Procopium sub finem paginæ 208 legitur. Sed Curretius de suo, ut mihi quidem videtur, emendavit, scripsitque, κατὰ σάρκα id quod ita interpretatur, *Ipse, præterea secundum carnem homo*, etc. Hanc conjecturam amplecti poterit qui volet: sed existimo magnam diligentiam quaeri non debere, neque in hoc, neque in Procopii Commentario.

(40) Addita est vocula ἂν ex tribus codicibus.

(41) Antiqui tres libri, τοῦ ἄρχοντος.

(42) Editi et mss. nonnulli, πρέσβεις ἄλλοι. Alii quidam, ἄλλοι πρέσβεις. Reg. tertius ut in contextu.

(43) Veteres aliquot libri cum sacro textu, γράφει ὁ.

(44) Editi, Γίνου, φησίν. Vocem ultimam delevisimus, aliquorum librorum fidem secuti. Statim editi, Τῷ δὲ... ἀποδήσαντι. At quinque mss., Τὸν δὲ... ἀποδήσαντα.

autem res quæ ad Judæos spectabant, ordinasset A
(*Tempus est enim, inquit, ut incipiat iudicium a
domo Dei*¹¹), tunc inimicos qui ejus recusarant
imperium jussit in medium adductos jugulari¹².
Sunt certe non pauci, qui nolint in hac vita regnare
super se Christum. Qui enim mancipantur impu-
ritati, et ab ira vincuntur, et serviunt [avaritiæ,
hi super se Dominum regnare nolunt, atque quod
attinet ad ipsorum voluntatem, detrectant ac de-
precantur ipsius regnum. Dicit de iis Isaias quod
sint turbandi. Dominum enim in secundo adventu
cum viderint ii qui vitam transegere in peccatis,
et evangelicos illos regni mores pro nihilo duxere,
*Turbabuntur utique, et dolores ipsos occupabunt
quasi mulieris parturientis*. Significavit per partus
dolores doloris illius acerbiter, qui per pecca-
torum conscientiam cor eorum pungit ac sauciat. B
Etenim partus dolor, acutus quidam dolor est,
qui in præcipuis partibus tempore partus corripit
parturientes. *Et faciem suam, quasi flamma, muta-
bunt*. Proprium est eorum qui pudore suffundun-
tur, et in discrimen aliquod impingunt inexpectatum,
immutare vultus colorem, quippe qui su-
perficie tenus rubore perfundantur, animique
affectionem per apparentem illam immutationem
indicent.

265 (VERS. 9.) *Ecce enim dies Domini venit imme-
dicabilis, furoris et iræ; ut ponat orbem terræ de-
sertum, et peccatores disperdat ex eo*. Superius
quidem dixit: *Prope est dies Domini*: hic vero,
Dies Domini venit, ut ponat orbem terræ desertum. C
Si quis jam tradita diligenter observet, deprehen-
surus est non de eadem die fieri sermonem in
utroque prophetiæ fragmento. Nam in primo sermo
fit de propria cujusque consummatione, 581 quæ
prope adest: in altero, quod est in manibus, de
universali. Hæc enim ponet orbem terræ desertum,
propter quod infertur (VERS. 10): *Et stellæ cæli et
Orion non dabunt lucem*. Forte autem dies illa pe-
culiariter dicitur dies, quod ipsius status unus sit
et idem. Non enim nocte interdicitur, nec eam cir-
cumscribit vespera. Et quia ea quæ in tenebris la-
titant, in ipsa die detegentur, dies illa dies proprie
dicitur. At vero hæc vita nox est, in qua occultan-
tur turpitudinis opera. Unde et ait: *Nox progressa
est, dies autem appropinquavit*¹³. Quin et dies illa D
dicitur etiam immedicabilis, quod dies furoris sit
et iræ, in qua locus non relinquitur placationi, nec
medela ulla pœnis in ea inflictis afferri potest. Ita-
que ne in illum diem differamus confessiones, sed

Ἰουδαίους διετάξατο (Καιρὸς γὰρ, φησὶ (45), τοῦ
ἄρξασθαι τὸ κρίμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ), τότε
καὶ τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς ἀρνησαμένους αὐτοῦ τὴν βα-
σιλείαν, ἐκέλευσεν ἀχθέντας εἰς τὸ μέσον κατασφα-
γῆναι. Πολλοὶ γοῦν εἰσὶν οἱ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ μὴ
θέλοντες βασιλεύειν ἐφ' ἑαυτῶν τὸν Χριστόν. Οἱ γὰρ
ὑπὸ τὴν πορνείαν τεταγμένοι, καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ
κατακρατούμενοι, καὶ ὑπὸ τῆς πλεονεξίας δεδουλω-
μένοι, οὐ θέλουσιν ἐφ' ἑαυτοὺς βασιλεύειν τὸν Κύριον,
καὶ ὅσον ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν προαιρέσει, παραιτοῦνται
αὐτοῦ τὴν βασιλείαν. Περὶ τούτων ὁ Ἡσαίας λέγει,
ὅτι Ταραχθήσονται. Ἐπειδὴν (46) γὰρ ἴδωσιν ἐν τῇ
δευτέρᾳ ἐπιδημίᾳ τὸν Κύριον οἱ ἐν ἀμαρτίαις ζήσαν-
τες, καὶ τὸν εὐαγγελικὸν τρόπον τῆς βασιλείας ἐξου-
δενώσαντες, Ταραχθήσονται δηλονότι, καὶ ὠδίνες
αὐτοὺς ἔξουσιν ὡς γυναικὸς τικτούσης· Τὸ δὲ
τῆς ἀλγηδόνος νυσσοῦσης αὐτῶν τὴν καρδίαν, καὶ
κατατιτρωσκούσης ὑπὸ τοῦ συνειδότος τῶν ἀμαρτη-
μάτων, διὰ τῆς ὠδίνος παρέστησε. Καὶ γὰρ ἡ ὠδὶς
δριμεῖά τις ἐστὶν ἀλγηδὼν τοῖς καιριωτάτοις μέρε-
σιν, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κοίσεως ταῖς τικτούσαις ἐγγι-
νομένη. Καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὡς φλόξ μετα-
βαλοῦσιν. Ἴδιον τῶν διατρεπομένων, καὶ ἀπροσδο-
κίῳ δεινῷ περιπεσόντων, τὸ μεταβαλεῖν τὸ χρῶμα
τοῦ προσώπου, ἐρυθραίνόμενοι κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν,
καὶ τὸ τῆς ψυχῆς πάθος διὰ τῆς ἐπιφαινομένης μετα-
βολῆς ἐπισημαίνοντες (47).

265. Ἴδου γὰρ ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται ἀνίατος,
θυμοῦ καὶ ὀργῆς· θεῖναι τὴν οἰκουμένην ἔρημον,
καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἀπολέσαι ἐξ αὐτῆς· Ἄνω
μὲν εἶπεν· Ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου· ἐνταῦθα δέ·
Ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται, θεῖναι τὴν δίκουμένην (48)
ἔρημον. Οἱ ἀκριβῶς τηρῶν τὰ ἀποδοδομένα, εὐρήσει
ὅτι οὐ περὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀμφότεραι αἱ τῆς
προφητείας περικοπαὶ διηγοῦνται. Ἡ μὲν γὰρ προ-
τέρα περὶ τῆς ἰδίας ἐκάστου συντελείας ἥτις ἐγγὺς
πάρεστιν· ἡ δὲ ἐν χειρὶ, περὶ τῆς καθολικῆς. Θήσει
γὰρ αὕτη τὴν οἰκουμένην ἔρημον, διὰ τὸ ἐπάγεσθαι,
ὅτι Καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὁ Ὁρίων οὐ
δώσουσι φῶς. Τάχα δὲ ἡμέρα λέγεται κυρίως ἐκείνη,
διὰ τὸ ἠνωμένον τῆς καταστάσεως· Οὐ γὰρ διακόπτε-
ται νυκτὶ, οὐδὲ περιγράφει αὐτὴν ἑσπέρα. Καὶ διὰ
τὸ φανεροῦσθαι ἐν αὐτῇ τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους,
ἡμέρα μὲν ἐκείνη κυρίως προσαγορεύεται. Νῦξ δὲ ὁ
βίος οὗτος, ἐν ᾧ συγκεκάλυπται τὰ τῆς αἰσχύνης
ἔργα ὄθεν καὶ, Ἡ νῦξ (49), φησὶ, προέκοψεν, ἡ
δὲ ἡμέρα ἠγγικεν, Ἐκείνη δὲ ἡ ἡμέρα καὶ ἀνίατος
λέγεται, θυμοῦ οὔσα καὶ ὀργῆς, ἐν ᾗ οὐκ ἐστὶν ἐξ-
ιλάσασθαι, οὐδὲ οἶον ἰλάσασθαι τοὺς προσαγομένους
ἐπ' αὐτῇ (50) πόνους. Μὴ οὖν ταμειωόμεθα εἰς ἐκεί-
νην τὴν ἡμέραν τὰς ἐξομολογήσεις, ἀλλὰ νοήσωμεν

¹¹ I Petr. iv, 17. ¹² Luc. xix, 27. ¹³ Rom. xiii, 12.

(45) Hic vocem φησι addidimus ex codicibus quibusdam.

(46) Veteres quinque libri, Ἐπειδὴν. Editi, Ἐπὶ. Mox editi, τρόπον τῆς πολιτείας. At tres mss., τρόπον τῆς βασιλείας.

(47) Codices tres, τοῦ προσώπου ἐρυθραίνόμενου... ἐπισημαίνοντος.

(48) Codices tres, οἰκουμένην ὄλην.

(49) Nostri sex mss., ἡ νῦξ. Decet articulus in vulgatis.

(50) Editi et mss. nonnulli, ἐπ' αὐτῆς. Alii mss., ἐπ' αὐτῇ. Mox mss., ταμειωόμεθα. Editi, ταμειωόμεθα.

τὸ οἰκονομικὸν τῆς Γραφῆς, φόβον Θεοῦ γεννησαί
βουλομένης, καὶ παιδαγωγῆσαι τοὺς ἐντευξομένους,
ἐργάζεσθαι (51), ἕως ἡμέρα ἐστίν. Ἔρχεται νύξ,
ὅτε οὐκέτι οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι. Ὁ ἐν τῷ
φωτὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ περιπατῶν, ἐν ἡμέρᾳ
ἐστίν· ὁ παραδεδομένος τῷ σκότῳ τῷ αἰωνίῳ, ἐν
νυκτὶ γενήσεται. Ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ οὐκέτι ἔργον,
οὐκέτι ἐξομολόγησις· ἀλλ' αἱ μὲν χεῖρες δεδεμέναι
καὶ οἱ πόδες τοῖς δεσμοῖς τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων.
Δήσαντες γὰρ αὐτὸν χειρῶν καὶ ποδῶν, ἐκβάλλετε (52)
εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Γλῶσσα δὲ οὐκέτι
ἐξομολόγησιν οὐδὲ ἀνεσιν Θεοῦ λαλήσει, ἀσχολου-
μένη περὶ τὸν στεναγμὸν τὸν ἐκ τῶν πόνων αὐτῆ
ἐγγινόμενον. Διὰ τοῦτο ἔρχεται ἡ ἡμέρα ἐκείνη
ἀνίατος (53).

266. Οἱ γὰρ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ Ὀρίων, **B**
καὶ πᾶς ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώ-
σουσι, καὶ σκοτισθήσεται τοῦ ἡλίου ἀνατέλλον-
τος, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φῶς αὐτῆς. Καὶ
ἐντελοῦμαι τῇ οἰκουμένῃ ὅλη κακὰ, καὶ τοῖς ἀσε-
βέσι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Φανερώς τὴν συντέλειαν
διαγράφει καὶ τὴν τοῦ παντὸς μεταποίησιν ὁ προφή-
της. Τότε γὰρ ἡλιακὸν φῶς ἐπιλείψει, καὶ ἡ σελήνη
σῶμα ἔσται ἀλαμπές, καὶ ὁ Ὀρίων, ὁ φανότατος τῶν
ἀστέρων, τὸ φῶς οὐ δώσει· οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ
καὶ ὁ Ὀρίων τὸ φῶς οὐ δώσουσιν, οὐχὶ σκοτιζόμενοι
διὰ τὸ καταυγάζεσθαι ὑπὸ τῶν τοῦ ἡλίου ἀνατολῶν·
τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ νῦν ἡμέρᾳ γίνεται, καὶ παρὰ πᾶσι
τοῖς ἐξετάσαι τὰ κατ' οὐρανὸν φαινόμενα ὁμολογεῖ-
ται (54), ὅτι οὐχὶ ἀποσβέννυνται οἱ ἀστέρες ἐν τῷ ὑπὲρ
γῆν ἡμισφαιρίῳ κείμενοι· ἀλλὰ τῷ ὑπεραυγάζεσθαι
ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτίσιν ἐξαμαυροῦνται. Ὅπερ καὶ ἐν **C**
ταῖς νυξὶ γίνεται ταῖς πανσελήνοις, περιλαμπύσης
τῆς κατὰ τὴν σελήνην λαμπρότητος τοὺς ἀστέρας, καὶ
οὐκ ἐώσης αὐτῶν τὰς αὐγὰς διαφαίνεσθαι. Οὐδὲν οὖν
τούτων τῶν κατὰ φύσιν συμβαινόντων ὁ λόγος παρ-
ίστησιν, ἀλλὰ παντελῆ τῶν ἀστέρων σκότωσιν, καὶ τοῦ
παντὸς μετακόσμησιν (55). Δῆλον δὲ ὅτι Ὀρίωνα λέ-
γει ἡ Γραφή τὸ σύστημα τῶν εἰκοσι καὶ δύο ἀστέ-
ρων, ὃν τινες (56) ὀνομάζουσι Βοώτην· οὗς οἱ περὶ
ταῦτα δεινοὶ καταμερίζουσι, καὶ φάσι τοὺς μὲν τέσ-
σαρας εἶναι τρίτου μεγέθους, ἐννέα δὲ ἐν αὐτοῖς τε-
τάρτου, καὶ τοὺς ἄλλους ἐννέα τοῦ πέμπτου. Κεῖται
δὲ τοῦτο τὸ τῶν ἀστέρων (57) ἄθροισμα ἐν τῷ βορείῳ
μέρει, ὅπερ καὶ ὑπὸ τῆς Γραφῆς, ὡς ἐν σῶμα, Ὀρίων
ὠνόμασται. Ἄστρα δὲ ταῦτα λέγουσι, καὶ οὐχὶ ἀστέ-
ρας· ὡς τῶν μὲν ἄστρον πλήθους σύστασιν ἐμφαι- **D**
νόντων, ἀστέρος δὲ τοῦ καθ' ἕναστον λεγομένου. Καὶ
τοῦ Ἀρκτούρου δὲ μέμνηται ἡ Γραφή, ὃν μεταξὺ τῶν

reputemus nobiscum prudens illud Scripturæ con-
siliū, quæ vult parere nobis et incutere Dei timo-
rem, eosque, qui hæc lecturi erant, donec dies
est, ad operandum erudire. *Venit nox, quando am-
plius nemo potest operari*¹⁴. Quisquis in lumine
mandatorum Christi ambulat, versatur in die : qui
æternis tenebris addictus est, in nocte erit. In
nocte illa non amplius opus, non amplius confes-
sio : sed manus ac pedes vinculis peccatorum
suorum ligabuntur. Etenim manibus ejus et pedi-
bus ligatis, ejicite in tenebras exteriores¹⁵. Nec
amplius loquetur lingua confessionem, aut Dei
laudem : quippe in luctu quem irrogata sibi sup-
plicia afferent, occupabitur. Eam ob rem venit in-
sanabilis illa dies.

266. VERS. 10, 11. *Nam stellæ cæli et Orion, et omnis
ornatus cæli lucem non dabunt, et obtenebrabitur
sole oriente, et luna non dabit splendorem suum. Et
mandabo orbi universo mala, et impiis peccata eorum.*
Consummationem ac totius orbis immutationem
aperte describit propheta. Tunc enim deficiet lumen
solare, lunaque erit corpus splendoris expers, et
Orion stellarum splendidissima lucem non dabit :
Stellæ cæli et Orion non dabunt lumen. Non ideo
tamen obscurabuntur, quod sint solis ortu illu-
strandī. Hoc enim etiam in præsentī die accidit,
atque in confesso est apud omnes qui res in cælo
apparentes observarunt, stellas in eo hemisphærio
quod terra superius est collocatas nequaquam ex-
stingui ; sed eas, utpote a radiis solaribus admodum
illuminatas, obscurari. Quod itidem contingit in
noctibus, cum plena est luna, lunari lumine undeli-
bet stellas illustrante, nec earum splendorem con-
spici sinente. Itaque nihil eorum quæ naturaliter
eveniunt, Scriptura significat, sed integram stella-
rum obscuracionem, et mundi universi transforma-
tionem. Liquet autem illam duarum et viginti stel-
larum collectionem dici a Scriptura Orionem, quem
nonnulli appellant Bootem ; quas qui harum rerum
periti sunt, dividunt, dicuntque quatuor esse tertie
magnitudinis, **582** novem vero ex eis, quartæ, no-
vem autem reliquas, quintæ. Hic autem stellarum
globus in boreali parte locatus est, quem Scriptura
tanquam unum corpus Orionem vocavit. Aiunt autem
hæc esse astra, non stellas, quod astra indicent
multitudinis cujusdam congeriem : contra unaquæ-
que stella privatim, dicatur stella. Quin etiam Ar-
cturi commemorat Scriptura¹⁶, quem inter Orionis
partes positum cernimus. Est autem stella subrufa.

¹⁴ Joan. ix, 14. ¹⁵ Matth. xxii, 13. ¹⁶ Job ix, 9.

(51) Antiqui duo libri, ἐργάσασθαι. Alii duo, ἐρ-
γάζεσθε, *operamini*. Statim Reg. secundus, δύναται
ἐργάσασθαι. Subinde editi, τῷ σκότει. At mss., τῷ
σκότῳ.

(52) Antiqui duo libri, ἐκβάλλετε. Alius codex,
ἐμβάλλετε. Editi, ἐκβάλετε.

(53) Editi, ἡ ἀνίατος. At in nostris sex mss. deest
articulus.

(54) Codices nonnulli, ὁμολόγηται.

(55) Veteres quidam libri cum editis, μετακόσμη-
σιν. Alii, μεταποίησιν.

(56) Ὅν τινες, etc. Hoc loco Duceus de siderum
discrimine docte disserit. Ibidem editi et tres mss.,
ὡς οἱ περὶ. Alii tres quoque, οὗς οἱ περὶ.

(57) Codices aliquot, κεῖται δὲ τούτων τῶν ἀστέ-
ρων τό.

Similiter quoque et Pleias nominatur a Scriptura ¹⁷, A perinde atque a gentibus, qui utique hæc arcana ab Hebræis curiose quæsierunt. In Pleiade autem stellæ septem apparent, sibi cohærentes et inter sese addensatæ, non sex, uti arbitrantur nonnulli. Cæterum collocantur in triangulari forma. Quemadmodum igitur hic Orionis: ita Arcturi, Hesperii et Pleiadis nomen deprehendimus in Job, qui ait: *Qui facit Pleiada, et Hesperum, et Arcturum, et cellaria Austri* ¹⁸. *Qui igitur numerat multitudines stellarum, et omnibus eis nomina vocat* ¹⁹, tum harum omnium numerum, tum appellationes tenet. Sed paucæ nomen accepere, quarum usum admiserunt quoque gentiles; atque nomina reliqua suo apte ingenio at-textuerunt, et innumeris nominibus appellant tam fixas quam errantes stellas. Et alias quidem dividunt in duodecim partes; alias vero quæ inhærescunt circulo signifero, per quem suum sol iter conficit, alias itidem, quæ boreali et austrinæ parti insiguntur, uti libuit, vocaverunt.

εἶται, τοὺς δὲ κατὰ τὸ βόρειον καὶ νότιον μέρος παραπεπηγότας κατωνόμασαν ὡς ἡβουλήθησαν (61).
 267. *Et perdam, inquit, injuriam iniquorum, et contumeliam superbiorum humiliabo.* Est Dei optimi opus mala penitus delere, ut suum opificium restaret, reddatque purum ab omni malitia, atque ab omni infirmitate et vitio liberum ad naturalem statum reducat. Dicitur quidem alio in loco: *Perdam sapientium sapientium, et prudentiam prudentium reprobo* ²⁰: nimirum quod mundi hujus sapientia dum eos qui se excipiunt, decipit, crediturque esse vera, dogmatum ad salutem necessariorum ignorantiam gignit. Interit igitur hæc sapientia, eversa a C veritate, si sophismata et suasoria ejus argumenta solvantur, ut quem ipsa præoccupavit, is ab errore et a falsa opinione liberetur. Quamobrem ut morbus a medico profligatur, et tenebræ discutuntur a sole, ita a Deo optimo destruitur iniquorum injuria, et superbiorum contumelia deprimitur. Eam ob causam Jacob cum lausta filiis suis Symeoni et Levi precaretur: *Maledictus, inquit, furor eorum, quia perverax: et ira eorum, quia indurata est* ²¹. Vitiosum illum habitum per hanc maledictionem amputat, ut quod in eis residuum esset, id patriarchæ benedictione dignum evaderet. Eundem ad modum et Noe ubi rescivit quid sibi fecisset filius suus junior, dixit: **583** *Maledictus Chanaan* ²². Etsi Cham exhibuisset

μερῶν τοῦ Ὠρίωνος δρωμέν κείμενον ἀστέρα ὑπόκιβρον (58). Παραπλησίως δὲ καὶ ἡ Πλειὰς ὀνομάζεται ὑπὸ τῆς Γραφῆς, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν ἔξωθεν, τῶν (59) δηλονότι παρ' Ἑβραίων πολυπραγμονησάντων τὰ ἀπόρρητα. Φαίνονται δὲ καὶ ἐν Πλειάδι ἑπτὰ ἀστέρες συνεγεῖς καὶ καταπεπυκνωμένοι πρὸς ἀλλήλους, οὐχὶ δὲ ἕξ, ὅπερ τινὲς ὄνται· κείνται δὲ ἐν τριγωνοειδεῖ σχήματι. Ὡς οὖν ἐνταῦθα εὕρομεν τὸ ὄνομα τοῦ Ὠρίωνος, οὕτω τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρκτοῦρου καὶ τοῦ Ἑσπέρου καὶ τῆς Πλειάδος ἐν τῷ Ἰὼβ, ὅς (60) φησιν· Ὁ ποιῶν Πλειάδα, καὶ Ἑσπερον, καὶ Ἀρκτοῦρον, καὶ ταμεῖα Νότου. Ὁ οὖν ἀριθμῶν πλήθη ἀστρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν, καὶ τὸν ἀριθμὸν ἔχει πάντων αὐτῶν, καὶ τὰς προσηγορίας. Ὀλίγαι δὲ εἰσὶν αἱ ἐκφωνηθεῖσαι, αἷς οἱ Ἕλληνες συγχρησάμενοι, καὶ τὰ λοιπὰ προσύφηναν παρ' ἑαυτῶν, καὶ μυρίαὶ ὀνομασίαις προσαγορεύουσι τοὺς τε ἀπλανεῖς ἀστέρας καὶ τοὺς πλανωμένους. Καὶ τοὺς μὲν διαιροῦσιν εἰς δώδεκα μέρη, τοὺς δὲ κατὰ τὸν ζωοφόρον κύκλον, δι' οὗ ὁ ἥλιος τὴν πορείαν ποιῆται (61).

267. Καὶ ἀπολῶ, φησὶν, ὕβριν ἀνόμων, καὶ ὕβριν ὑπερηφάνων ταπεινώσω. Ἀγαθοῦ ἔργον ἐστὶ θεοῦ τὰ φαῦλα ἐξαφανίζειν, ἵνα καθαρὸν ἀπὸ πάσης κακίας τὸ ἑαυτοῦ δημιούργημα ἀποκαταστήσῃ, καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ παντὸς ἀβώσθηματος εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἐπαναχάσῃ. Ἀλλαχοῦ μὲν γὰρ λέγεται. Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω· καὶ ὅτι ἡ τοῦ κόσμου σοφία, ἀπατῶσα τοὺς παραδεξαμένους αὐτήν, καὶ νομισθεῖσα εἶναι ἀληθινὴ, ἀγνοίαν ἐμποιεῖ τῶν πρὸς σωτηρίαν δογμάτων. Ἀφανίζεται οὖν ἡ σοφία ἀνατρεπομένη ὑπὸ τῆς ἀληθείας, λυομένων τῶν σοφισμάτων καὶ τῶν πιθανότητων αὐτῆς, ἵνα ῥυσθῇ ἀπὸ ἀπάτης καὶ ψευδοδοξίας ὁ ὑπ' αὐτῆς προειλημμένος (62). Ὡς οὖν ἀπόλλυται νόσος ὑπὸ ἱατροῦ, καὶ ἀπόλλυται σκότος ὑπὸ ἡλίου· οὕτως ἀπόλλυται ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ ὕβρις ἀνόμων, καὶ ὕβρις ὑπερηφάνων ταπεινοῦται. Λιὸ καὶ ὁ Ἰακώβ εὐλογῶν τοὺς υἱοὺς Συμεὼν καὶ Λευὶ, Ἐπικατάρατος, φησὶν, ὁ θυμὸς αὐτῶν, ὅτι αὐθάδης· καὶ ἡ μῆνις αὐτῶν, ὅτι ἐσκληρώθη (63). Τὴν πονηρὰν ἕξιν τῆς κατάρας ἐξαναλίσκει, ἵνα τὸ καταλειπόμενον ἐν αὐτοῖς ἄξιον τῆς εὐλογίας τοῦ πατριάρχου γένηται. Οὕτω δὲ καὶ Νῶε, γνοὺς ὁ ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος, εἶπεν· Ἐπικατάρατος Χαναάν. Καίτοι Χάμ ἦν ὁ λελυπηκὼς, ἀλλ'

¹⁷ Job. ix, 9. ¹⁸ ibid. 9. ¹⁹ Psal. cxlvi, 4. ²⁰ Isa. xxix, 14; I Cor. i, 19. ²¹ Gen. xlix, 7. ²² Gen. ix, 25.

(58) Editi et Reg. quartus, ὑπόκιβρον. Henricianus codex et duo Colbertini, ὑπόκειρον. Alter Ducæi codex, ὑπόκηρον. Reg. tertius, ὑπόκιρονον· quas lectiones omnes pro mendosis habent Ducæus et Combefisius. Putat igitur uterque, pro ὑπόκιβρον legi debere ὑπόκυβρον, *stella subrufa*: in quo mirari subit viros linguæ Græcæ pertissimos non animadvertisse, nihil esse causæ cur quidquam mutaretur, cum speciem rufi coloris voce κίβρον significari constet vel ex lexicis vulgatoribus.

(59) Codex F., τῶν ἔξωθεν. At in Henriciano et in Anglic. æquæ ac in duobus Colbertinis repetitur

articulus, τῶν ἔξωθεν, τῶν, recte.

(60) Codices nonnulli cum editis, ὡς. Alii duo mss., ὅς.

(61) Veteres aliquot libri, ὡς ἠθέλησαν. Aliquanto post editi, ἀγαθὸν ἔργον. At mss. omnes, ἀγαθοῦ.

(62) Editi, προειλημμένος. Melius in utroque Combef. et in aliis qualuor, προειλημμένος. Mox tres mss., ἀπὸ ἱατροῦ καὶ διαπόλλυται.

(63) Veteres quinque libri, ἐσκληρώθη. Editi, ἐσκληρώθη.

δμως οὐκ αὐτῷ καταρᾶται, ἀλλὰ τῷ γεννήματι αὐτοῦ, καὶ τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, ὅπερ συμβολικῶς ὀνομάζεται Χαναάν· ἵνα ἐρμηνεύεται Χαναάν, ὡς σάλος. Διὰ τὸ οὖν ἐν κινήσει (64) τὴν ἕξιν γινομένην τὸ πάθος ἐπιτελεῖν, οὐ τῇ διαθήσει καταρᾶται, ἀλλὰ τῷ ἔργῳ τῷ ἀπ' αὐτῆς. Δύσκολον γὰρ τὸ ἐν καρδίᾳ καθαρὸν ἐν ἀνθρώπου φύσει διασωθῆναι. Δῆλον δὲ, ὅτι ἀφανίζων τὴν ὕβριν τῶν ὑπερηφάνων, οὐχ ἐν μόνον τῶν κακῶν ἐξανάλισκει, ἀλλ' ἀπὸ ἐνὸς ἀμαρτήματος διατακτικῶς (65) ἐφ' ὅλα τὰ εἶδη τῆς κακίας ἐξακούειν προσθήκει τῆς ὕβρεως. Οἱ γὰρ ἄνομοι ἐξυβρίζουσι μὲν εἰς τὸν ναὸν (66), ἐξυβρίζουσι δὲ εἰς τὸν πλησίον, ἐξυβρίζουσι δὲ εἰς τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, καὶ διὰ τῆς εἰκόνας ἡ ὕβρις ἀναθαίνει ἐπὶ τὸν κτίσαντα. Ὡςπερ γὰρ ὁ βασιλικὴν εἰκόνα καθυβρίσας, ὡς εἰς αὐτὸν ἐξαμαρτήσας (67) τὸν βασιλέα κρίνεται· οὕτω δηλονότι ὑπόδικός ἐστι τῇ ἀμαρτίᾳ ὁ τὸν κατ' εἰκόνα γεγεννημένον καθυβρίζων. Ὑβρίζει δὲ πρὸ πάντων καὶ ἐαυτὸν ὁ πόρνος. διὰ τῆς φθορᾶς ὁ μοιχός, διὰ τοῦ ἔργου τῆς αἰσχύνης· ὁ κλέπτης, διὰ τῆς ταπεινῆς καὶ αἰσχρᾶς καὶ ἀνελευθέρου πράξεως· ὁ ψεύστης, διὰ τοῦ ἀρνήσασθαι τὴν ἀλήθειαν· ὁ ἐπίσκοπος, διὰ τῆς ἀπὸ θεοῦ ἀλλοτριώσεως. Ὡςπερ πᾶσα ἀμαρτία ὕβρις ἐστὶ, καὶ ὕβρεώς ἐστι βλάστημα (68), πρώτου ἀπτομένου τοῦ ὕβριστοῦ. Ταπεινώσει δὲ καὶ τὴν ὕβριν τῶν ὑπερηφάνων, διότι καὶ ἡ ὑπερηφανία ἀδελφὴ τῆς ἀνομίας ἐστίν. Ὁ γὰρ ἄδικος ὑπερηφανεῖ τὴν δικαιοσύνην, καὶ κατεπαίρεται αὐτῆς· καὶ ὁ ἀκόλαστος κατὰ τὴν σωφροσύνης λαλεῖ, ὅταν διαπτῆ (69) τὸν ἀκριβῆ ἐν πᾶσι παρατετηρημένον, καὶ τὴν μέχρην ὀφθαλμῶν κινήσειν παιδαγωγῶντα. Ὁ ἄσωτος τὸν ἐν διαίτη μέτριον· ὁ ἄφρων καταχλευάζει τοὺς περιττοὺς ἐν σοφίᾳ, καὶ φιλοπόνως (70) πανταχόθεν ἐαυτοῖς συλλέγοντας τὰ μαθήματα. Ὁ οὖν ἀντιστάσόμενος ὑπερηφάνοις Κύριος, καὶ ταπεινῶν ἀμαρτωλοὺς ἕως γῆς, οὗτος ἐπαγγέλλεται τὴν ὕβριν τῶν ὑπερηφάνων ταπεινώσειν. Ὁ οὖν ταπεινῶν τοὺς ὑπερηφάνους, ῥύεται μὲν αὐτοὺς ἐκ τῆς πρὸς τὸν διάβολον ὁμοιότητος, ὅστις ἐστὶ πατὴρ τῆς ὑπερηφανίας, ἐνάγει δὲ αὐτοὺς πρὸς τὸ μαθητεῦσθαι τῷ εἰπόντι· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραὸς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.

268. Καὶ ἔσονται οἱ ἐγκαταλελειμμένοι ἔντι -

²³ Jac. iv, 6. ²⁴ Psal. clxvi, 6. ²⁵ Matth. xi, 29.

(64) Διὰ τὸ οὖν ἐν κινήσει, etc. *Quoniam igitur habitus commotus*, etc. Hoc interpret dicit; Deum soboli Chami, non Chamo maledixisse, quod ejus animus esset commotus, ob idque minus liber, nec ita sui compos.

(65) Editi, διατακτικῶς, male. Unus e Combesianis διαστακτικῶς, haud melius. Alii quinque mss., διατακτικῶς, bene. Statim editi, ἐξακούειν προσθήκη τῆς ὕβρεως. Veteres libri omnes, ἐξακούειν προσθήκει τῆς ὕβρεως. Quid autem hæc sibi velint, vix intelligi potest. Combesius legit quidem, τὸ τῆς ὕβρεως· sed præterquam quod hæc emendatio aut nihil aut parum afferat lucis, vocula τὸ in mss. nequaquam legitur.

(66) Sic uterque Combef. et alii quatuor mss. Editi vero, εἰς τὸν λαόν, *in populum*. Hoc ipso in oco editi et aliquot mss., εἰς τοὺς πλησίον. Alii

A molestiam; non tamen ei maledicit, sed ejus germi, ipsiusque operi, quod symbolice nominatur Chanaan: quippe Chanaan, si interpreteris, idem valet ac *quasi commotio*. Quia igitur habitus commotus et exsuscitatus vitium parit, non affectui, sed operi eo prodeunti maledicit. Nam in humana natura difficile servatur cordis puritas. Compertum est autem, eum qui exterminat superbiorum contumeliam, non unum duntaxat vitium rescindere; sed par est contumeliam ita interpretari, ut ab uno peccato ad omnia nequitiae genera extendatur sensus. Etenim iniqui contumeliam jaciunt in templum, conviciis consecretantur proximum et quod ad imaginem Conditoris factum est, id contumelia vexant, atque contumelia ab imagine ad opificem ascendit. Quemadmodum enim qui contumeliam intorquet in regiam imaginem, perinde condemnatur, ac si peccasset in ipsum regem: ita sane quisquis homini ad Dei imaginem condito facit contumeliam obnoxius est peccato. Præ omnibus vero se ipse contumelia afficit fornicator per corruptionem, adulter per operis turpitudinem, fur per vilem sceleratamque et illiberalem actionem, mendax quod veritatem inficiatur, perjurus, quod recedit a Deo. Quare peccatum omne contumelia est, contumeliæque germen, et in conviciatorem primum recidit. Quin et humiliabit superbiorum contumeliam, quod superbia soror sit iniquitatis. Iniquus enim justitiam superbe et arroganter despicit, et adversus eam extollitur. Atque impudicus adversus pudicitiam loquitur, cum spernat eum qui se observat in omnibus, et vel ipsum oculorum motum moderatur. Luxuriosus eum contemnit, qui modice et moderate vivit: insipiens eos irridet, qui excellunt sapientia, ac studio magno doctrinam ac scientiam undecunque sibi comparant. Deminus itaque qui superbis resistit²³, et humiliat peccatores usque ad terram²⁴, hic ipse superbiorum contumeliam depressurum se pollicetur. Qui igitur humiliat superbos, idem illos ab ea similitudine quam cum diabolo superbiæ parente habent, liberat, et eos inducit, ut fiant discipuli ejus, qui ait: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde*²⁵.

268. VERS. 12. *Et erunt qui derelicti fuerint, hono-*

D mss., εἰς τὸν. Ibidem rursus editi, εἰς τὸν κατ' εἰκόνα. At nostri sex mss., εἰς τὸ κατ' εἰκόνα. Conjunctionem καὶ ante vocem διὰ e Reg. tertio adjecimus.

(67) Codices aliquot, ἐξαμαρτῶν. Statim mss. nonnulli, ὑπόδικός ἐσται. Subinde editi, et recentior Combefisii codex, γεγεννημένον. Alter illius codex et alii quatuor, γεγεννημένον, rectius.

(68) Antiqui duo libri, βλαστήματα. Ibidem quatuor mss., πρώτου ἀπτομένου τοῦ ὕβριστοῦ. Alii duo mss. et editi, πρώτου ἀπτομένη τοῦ ὕβριστοῦ, haud dissimili sensu.

(69) Editi et mss. nonnulli, διαπτῆ. At Regii primus et quartus, ὅταν εἶδῃ, *quando videt*.

(70) Libri aliquot veteres, καὶ φιλοπονία. Statim editi, ὁ Κύριος. Decet articulus in nostris sex codicibus.

rati magis quam aurum non coctum : et homo honoratus erit magis quam lapis qui ex Suphir. Postquam inductæ fuerint tentationes magnæ, venerintque bellatores, qui sunt totum terrarum orbem disperdituri, et ubi depressa fuerit superbia omnis, homines qui e multis tunc invenientur, nihilque læserint animam per initam cum iniquis societatem, sed qui discrimina innumera ac tentamina experti, animi 584 specimen eximium dederint, hi auro omni quod concoctum non fuit, ac omni pretiosissimo lapide qui existimatur in Suphir, reperiri, honoratiores futuri sunt. Cæterum nomine Suphir regionem quamdam in Indorum gente sitam videtur indicare, in qua solent lapides pretiosissimi gigni. Aurum vero non coctum, illud est, quod nihil in se materiæ ambiguæ et alienæ continet, sed quod simul, ut conspectum est, fidem facit intuentium oculis, probum se esse, et ab ære, aut ab alia quavis admistione purum.

269. VERS. 13. *Nam cælum iudignabitur, et terra concutietur a fundamentis suis, propter furorem iræ Domini Sabaoth in die illa, qua venerit furor ejus.* Creatura omnis cum Domino movetur ad ultionem de iis qui in ipsum peccavere, expetendam²⁶. Quemadmodum enim cælum obstupescit et inhorret ob inopinatas iniquitates populi, cum Dominum derelinquit²⁷; ita cum delicta eorum qui defecerint, fuerint completa, veneritque retributionis tempus, indignari dicitur, et una cum Dei ira insurgere. Par autem fuerit per cæli indignationem intelligi horrenda illa mala, quæ ab eo puniendis infligentur. Nimirum cum offundentur stellis tenebræ, deficietque lux solis, nec luna amplius illustrabitur²⁸; cum fulminibus percurrentibus, horrendo cum fragore ruent tonitrua; cum aer capiti imminens obscurabitur, ita ut cruciatus eorum qui iræ fuerint traditi, nulla ex parte solatium aut levamen admittat. Creatura enim Conditoris administra, vehementer ad iniquos plectendos exasperatur²⁹, mitigatur vero et demulcetur, ad eos qui suam in ipsos fiduciam reposuerint, afficiendos beneficio. Hæc autem contingunt ob furorem iræ Domini. Obtinuit autem mos Scripturæ, ut furorem iræ dicat æstum quemdam, et pœnarum pravis operibus ulciscendis idonearum veluti inflammationem.

270. *Terra autem concutietur a fundamentis suis.* Declarat, motum illum non futurum esse levem aut vulgarem, adeo ut superficie tenus fiat concussio : sed terræ fundamentum eversum iri, et concussum illum ad omnes terræ partes perventurum. Terræ

A μοι (71) μάλλον ἢ τὸ χρυσίον τὸ ἄπυρον· καὶ ἄνθρωπος ἔντιμος ἔσται μάλλον ἢ ὁ λίθος ὁ ἐκ Σουφείρ. Μετὰ τὸ ἐπαχθῆναι τοὺς μεγάλους πειρασμοὺς, καὶ ἔλθειν τοὺς ὀπλομάχους τοὺς ἐξαφανίζοντας τὴν οἰκουμένην, καὶ μετὰ τὸ ταπεινωθῆναι πᾶσαν ὑπερηφανίαν, τότε οἱ εὐρισκόμενοι ἄνθρωποι ἐκ πολλῶν, μηδὲν βλαβέντες τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς ἀνόμους κοινωνίας, ἀλλὰ διὰ μυρίων πειρασμῶν καὶ δοκιμαστηρίων ἐξετασθέντες, βάσανον τῆς ἑαυτῶν προαιρέσεως ἀκριβῆ (72) δεδωκότες, παντὸς ἀπύρου χρυσίου ἔσονται τιμιώτεροι, καὶ παντὸς λίθου τιμιωτάτου, ὅς δοκεῖ ἐν τῇ Σουφείρ εὐρίσκεισθαι. Ἔοικε δὲ χώραν τινὰ λέγειν ἐν τῷ ἔθνει τῷ Ἰνδικῷ τὴν Σουφείρ, περὶ ἣν οἱ πολυτίμητοι τῶν λίθων πεφύκασι γίνεσθαι. Ἄπυρον δὲ χρυσίον, τὸ μηδεμίαν ἀμφιβολίαν ὕλης ἀλλοτρίας ἔχον ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ', ὁμοῦ τῷ (73) φανῆναι, πείθον τὴν ὄψιν τῶν ὀρώντων, ὅτι δόκιμόν ἐστι καὶ ἀμιγῆς χαλκοῦ, ἢ τινος ἄλλης ἐπιπλοκῆς.

269. Ὁ γὰρ οὐρανὸς θυμωθήσεται, καὶ ἡ γῆ σεισθήσεται ἐκ τῶν θεμελίων αὐτῆς, διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου Σαβαὼθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἣ ἂν ἐπέλθῃ ὁ θυμὸς αὐτοῦ. Πᾶσα ἡ κτίσις συγκινεῖται τῷ Δεσπότῃ ἐπὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν εἰς αὐτὸν ἡμαρτηκότων. Ὡσπερ γὰρ ἐξίσταται ὁ οὐρανὸς, καὶ φρίσσει ἐπὶ ταῖς ἀπροσδοκῆτοις παρανομίαις τοῦ λαοῦ, ὅταν ἐγκαταλείπωσι τὸν Κύριον· οὕτως ἐπειδὴν (74) συμπληρωθῶσιν αἱ ἁμαρτίαι τῶν ἀποστατησάντων, καὶ ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς ἀνταποδόσεως, θυμοῦσθαι λέγεται καὶ συνδιανίστασθαι τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ. Θυμὸν δὲ οὐρανοῦ νοεῖν χρῆ τὰ ἀπ' αὐτοῦ φοβερὰ ἐπιπίπτοντα τοῖς κολαζομένοις, ὅταν σκότῳσι μὲν γένηται τῶν ἀστέρων, ἀφειγῆς δὲ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη οὐκέτι πεφωτισμένη· ὅταν σκηπτοὶ διατρέχοντες, καὶ βρονταὶ φοβερῶς καταβῆγγόμεναι· ὅταν ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν ἐσκοτισμένος ὑπάρχη, ὡς πανταχόθεν ἀπαραμύθητον εἶναι τοῖς τῇ ὀργῇ παραδεδομένοις τὴν βάσανον. Ἡ γὰρ κτίσις, τῷ ποιήσαντι ὑπηρετοῦσα, ἐπιτείνεται μὲν εἰς κόλασιν κατὰ τῶν ἀδίκων, ἀνίσταται δὲ εἰς εὐεργεσίαν ὑπὲρ τῶν ἐπ' αὐτῷ (75) πεποιθότων. Ταῦτα δὲ γίνεται διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου. Θυμὸν δὲ ὀργῆς λέγειν τῇ Γραφῇ σύνηθες τὴν ἀναθυμίασιν, καὶ οἶονεὶ ἐξαφιν τῆς ἐπὶ τῇ ἀνταποδόσει τῶν πονηρῶν ἔργων γινομένης κολάσεως.

270. Ἡ δὲ γῆ σεισθήσεται ἐκ τῶν θεμελίων αὐτῆς. Δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἐπιπόλαιος, οὐδὲ συνήθης ὁ σεισμὸς ἔσται, περὶ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βρασμοῦ γινομένου, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἕδραν αὐτῆς ἀναστρέφει, καὶ ὁ κλόνος αὐτῆς διόλου ἄψεται. Θεμέλια δὲ γῆς

²⁶ Sap. v, 18. ²⁷ Jer. ii, 12. ²⁸ Matth. xxiv, 29. ²⁹ Sap. v, 18-21.

(71) Vox ἔντιμοι addita est ex antiquis tribus libris.

(72) Editi, ὡς ἀκριβῆ. Vocula ὡς in nostris sex mss. deest.

(73) Editi et quatuor mss., τό. Alii duo mss., τῷ. Infra codices duo cum editis, ἐὰν ἐπέλθῃ. Alii

quatuor, ἂν ἐπέλθῃ.

(74) Codices aliquot, ἐπειδὴν οὖν. Ibidem editi, τῶν ἀποστατησάντων. At mss. omnes, τῶν ἀποστατησάντων.

(75) Antiqui duo libri, ὑπ' αὐτῷ. Alii tres, εἰς αὐτόν.

ἀγνωστα ἀνθρώπου φύσει, ὡς μεμαθήκαμεν ἐν τῷ (76) Ἰωβ, τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἡμε-
λιούν με τὴν γῆν; Ἀπάγγελον δέ μοι, εἰ ἐπι-
στασαι σύνεσιν. Τίς ἔθετο τὰ μέτρα αὐτῆς, εἰ
οἶδας; Ἡ τίς ὁ ἐπαγαγὼν σπαρτίον ἐπ' αὐτῆς;
Ἐπὶ τίνοσ οἱ κρίκοι αὐτῆς πεπήγασι; Τίς δέ
ἐστιν ὁ βαλὼν λίθον γωνιαῖον ἐπ' αὐτῆς; Ἡπου
(77) κατὰ τὴν τῶν ἔξωθεν ὑπόληψιν ἐθεμελίωσεν ὁ
Κύριος τὴν γῆν, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς περιεχούσης τὸν
κόσμον σφαίρας, ὡς διὰ τὴν ἰσορροπίαν αὐτῆς ἴσον
ἀπεχούσης πανταχόθεν τοῦ (78) οὐρανοῦ, βεβηκέναι
ἀσφαλῶς καὶ ἐρηρεῖσθαι ἀκλινῶς. Εἰ δὲ οὕτως ἐστή-
ρικται βεβαίως ἡ γῆ, δηλονότι ἐκ θεμελίων κινου-
μένη, ἀπὸ τῆς ὑπαρχούσης αὐτῇ (79) βάσεως μετα-
τεθήσεται. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θυμοῦσθαι ἴδιόν ἐστι τῶν
λογικῶν καὶ ἐμφύχων, ἤδη τινὲς ἐφαντάσθησαν καὶ
τὸν οὐρανὸν ἐμφυχον εἶναι, καὶ λόγῳ κεχρησθαι, ὡς
δύνασθαι καὶ εἰς ἀγανάκτησιν τῷ Δεσπότῃ συνδιανα-
στῆναι. Ἔστι δὲ μυθικὸν ἀνάπλασμα τὸ τοιοῦτον.
Πολλάκις γὰρ ἡ Γραφή μετωνυμικῶς οὐρανὸν ὀνομά-
ζει τὰ ἐπουράνια ζῶα (80), ὡς ἔθος καὶ παρ' ἡμῶν
λέγειν· Ἡ (81) πόλις ἐκδέσθηκε πᾶσα· καὶ, Ἡ πόλις
ἤττησε παρὰ τοῦ ἄρχοντος τόδε· ἀντὶ γὰρ τῶν ἐνοι-
κούντων τὴν πόλιν λέγομεν. Οὕτως οὖν καὶ ὁ οὐρανὸς
θυμοῦται, τῶν οὐρανίων δυνάμεων συντιθεμένων τῇ
δικαίᾳ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ. Ὡς γὰρ χαρὰ γίνεται ἐν οὐρα-
νοῖς ἐπὶ ἐνὶ (82) ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, οὕτω καὶ
παροξυσμὸς καὶ λύπη ἐπὶ τοῖς ἀποστατοῦσι διὰ τῆς
ἁμαρτίας τοῦ κτίσαντος.

271. Καὶ ἔσονται οἱ καταλελειμμένοι ὡς δορκά-
διον φεύγον, καὶ ὡς πρόβατον πλανώμενον, καὶ
οὐκ ἔσται ὁ συνάγων, ὥστε ἄνθρωπον εἰς τὸν
λαὸν αὐτοῦ ἀποστραφῆναι, καὶ ἄνθρωπον εἰς τὴν
χώραν αὐτοῦ διώξαι (83). Ὡς γὰρ ἂν ἀλῶ, ἤττη-
θήσεται, καὶ οἵτινες (84) συνηγμένοι εἰσὶ, μαχαίρα
πεσοῦνται. Καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ῥάξουσιν ἐνώπιον
αὐτῶν, καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν προνομεύσουσι,
καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἔξουσιν. Ἐν τῇ ἐφόδῳ τῶν
πολεμίων οἱ μὲν εἰς χεῖρας ἐλθόντες, ἐπ' αὐτῆς τῆς
παρατάξεως ἔπεσον (85)· οἱ δὲ διαφυγόντες, ὡς δορ-
κάδιον εἴσι φεύγοντες. Εὐπρόητον δὲ τὸ ζῶόν ἐστι
καὶ δειλόν, καὶ δι' ὀξύτητα τῶν ποδῶν ἐπιπολὺ φεύ-
γον, καὶ οὐχ ἰστάμενον. Ἔσονται οὖν ὡς δορκάδιον,

³⁰ Job. xxxviii, 4-6. ³¹ Luc. xv, 10.

(76) Ita mss. omnes. Editi, ἐπὶ τοῦ.

(77) Editi et tres mss., Ἡ ποῦ, *aut ubi*. Alii tres
mss. conjuncte, Ἡπου pro Ἡπου.

(78) Editi, τοῦ οὖν. Vocula οὖν in mss. deest.

(79) Editi, ὑπαρχούσης αὐτῷ, haud emendate. At
antiqui tres libri, ὑπαρχούσης αὐτῆ. Alii itidem tres,
ἐνυπαρχούσης αὐτῆ.

(80) Veteres tres libri et editi quoque ζῶα· ubi
tamen videtur interpres legisse, ζῶδια, cum ver-
terit, *Scriptura enim plerumque nomen hoc caelum
figurate accipit pro caelestibus signis*. Scriptor au-
tem Commentarii, quisquis est, nomine caelestium
animalium nihil aliud nisi caelestes virtutes intel-
ligit.

(81) Editi et mss. nonnulli, ὅτι ἡ. Sed vox ὅτι in
aliis mss. deest.

(82) Editi, ἐφ' ἐνὶ. At mss., ἐπὶ ἐνὶ. Nec ita multo
infra copulam καὶ ante vocem παροξυσμὸς ex no-

A autem fundamenta humanæ naturæ ignota sunt;
uti apud Job didicimus, Domino dicente : *Ubi eras
dum jacerem fundamenta terræ? Indica autem mihi
si nosti scientiam. Quis posuit mensuras ejus, si
nostis? Aut quis induxit funiculum super eam? Super
quo circuli ejus compacti sunt? Quis est autem, qui
misit lapidem angularem ejus*³⁰? Num juxta genti-
lium opinionem, fundamenta terræ locavit Domi-
nus in centro globi mundum circumcingentis, ut
ob æquilibrium ejus, distantis scilicet undecunque
a cælo, tuto staret, stabilisque maneret et immo-
ta? Quod si tam firmiter fixa terra est, utique a
suis fundamentis emota, ab ipsa **585** sua sede
basique transmovebitur. Sed quia indignatio iis
qui ratione et animo præditi sunt, competit; non-
nulli olim cælum et animatum esse, et ratione
usum esse opinati sunt, sic ut simul cum Domino
exaltari posset ad indignationem. At commentum
ejusmodi est fabulosum. Nam plerumque Scriptura
per metonymiam caelestia animalia cælum vocat,
uti et nos dicere solemus : *Civitas omnis egressa
est; et : Civitas a principe hanc rem petivit; quippe
civitatem loco incolarum nominamus*. Itaque ad
hunc modum indignatur etiam cælum, cum justæ
Dei iræ assentiuntur caelestes potestates. Quemad-
modum enim gaudium est in cælis super uno pec-
catore pœnitentiam agente³¹ : ita quoque indigna-
tio et tristitia est super iis, qui per peccatum a
Conditore deficiunt.

271. VERS. 14-16. *Et erunt residui quasi damula
fugiens, et quasi ovis errans, et non erit qui congre-
get, ita ut homo ad populum suum convertatur, et
homo in regionem suam currat. Nam qui captus
fuerit opprimetur; et qui congregati fuerint, gladio
cadent. Et filios eorum discerpent in conspectu eo-
rum, et domos eorum diripient, et uxores ipsorum
habebunt*. Qui in manus hostium irrumpentium ve-
nerint, in ipsa acie cadunt; qui vero fuga sibi con-
suluerint, hi quasi damula fugiunt. Animal autem
illud pavidum est valde et meticulosum, et ob pedum
velocitatem procul fugit, nec gradum sistit. *Erunt
igitur quasi damula et quasi ovis errabunda*. Ovis
enim ex se nullo modo novit ad pascua pinguis

D stris sex mss. addidimus.

(83) Antiqui tres libri, καὶ ἄνθρωπον εἰς τὴν χῶ-
ραν ἐαυτοῦ διώξαι, *et homo in regionem suam cur-
rat*. Alii tres, καὶ ἄνθρωπον εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ
διασωθῆναι, *et homo in regionem suam salvum se
recipiat*. In editis vero et apud LXX legitur, καὶ
ἄνθρωπος εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διώξεται, *Et homo ad
regionem suam expelletur*. Mihi autem verisimile
fit, typographos de suo emendare voluisse : quod
ut tutius facerent, ita ediderunt, uti in Bibliis le-
gebatur.

(84) Uterque Colbertinus et Reg. secundus, καὶ
εἴ τινες, *et si qui sint*, etc. Aliquanto post iidem
mss., καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν προνομεύσουσι, *et opes
eorum diripient*.

(85) Codices quatuor, ἔπεσαν. Paulo infra uterque
Colbertinus et Reg. secundus. ζῶόν ἐστι καὶ δειλόν.
Vox ἐστι in editis desiderabatur.

pergere, nec tutioribus in locis commorari, aut sibi potum quærere, nisi quis adfuerit pastor, qui eam deducat. Itaque qui tunc erunt, fugient quidem perinde atque damæ: destituentur vero auxilio omni, tanquam oves errabundæ; quod nemo sit qui eas ducat. *Et non erit qui congreget.* Imo timidi quidem dispergentur a persequentibus: ii vero qui residui fuerint, vincuntur, opprimunturque ab hostibus: quamvis coire, et auxiliarem quamdam societatem inire possint, tamen gladio interibunt. Deinde miserandas calamitates et ærumnas eorum qui in servitute fuerint abstracti, in medium profert. Filios eorum discerpent in parentum oculis, diripientque eorum domos, et uxores eorum sibi ipsis contumeliose vindicabunt.

272. VERS. 17, 18. *Ecce suscitabo vobis Medos qui argentum non reputant, nec auro opus habent. Arcus juvenum conterent, et filiorum vestrorum non miserebuntur: neque super filiis tuis parcent oculi eorum.* Longo temporis intervallo interjecto, uti tradit historia, Medi in Assyriorum imperium invasere, Babylonemque evertere. Proinde Isaïæ prophetia ætatibus multis 586 præcessit Israelitici populi captivitatem. Rursus autem post abductum Israelem multis post annis comperiuntur Medi Assyriis bellum intulisse. Itaque captivorum solamen expectatio est vindictæ populum Israelis vexatorem brevi apprehensuræ. *Suscitabo*, inquit, *vobis Medos*, qui neque argento, neque auro flectentur. Neque vos, Babylonii, divitiarum vestrarum copia immunitatem malorum ab ipsis emere poteritis. Neque enim eis pecuniæ sunt admirationi, quod et ipsi sint opulentissimi. Quapropter neque in præliis distrahantur mortuorum exuviis, neque detinentur in præda agenda, imo ab iis qui capti sunt aliquid accipere, sordidum putant et ignavum. Sed sagittariam artem adolescentium vestrorum conterent, neque ullo modo miserebuntur infantium, neque eis parcent. Medorum autem nomen transumptum significat, *a sufficienti*. Qui igitur sufficiens est in omnibus, ac pro merito vicem reddere potest, hic ciet et accersit Medos. Aut forte quoniam Madai Mediæ conditor est⁸² (hic autem si interpreteris, sonat *dimensionem*), ideo dici possint Medi accit

⁸² Gen. x, 2.

(86) Sic mss. quatuor. Alii duo, *ὡς ἄν*. Editi, *διαφεύγοντες*, *φεύγοντες* *μὲν ὡς αἱ*.

(87) Editi et tres mss., *ἀλλ' οἱ μὲν διασπαρήσονται*. At Colb. secundus uti in contextu.

(88) In mss. quibusdam æque ac in Bibliis legitur, *ἰδοὺ ἐπεγερῶ, ecce suscito*. Infra codices duo cum editis. *ἐλεήσουσιν*. Alii quatuor, *ἐλεήσωσιν*.

(89) *Πρὸ πολλῶν γενεῶν, multis ætatibus præcessit*, etc. Hic Basilium indiligentiæ accusat Combefisius. Ejus hæc sunt: *Non satis advertisse videtur Basilium. Nam ipsa Isaïæ ætate translatus est Israel, Achaz rege Juda; ipse quoque Judas non multo post, extincto Exechia. At si non aliunde, at ex ejusmodi*

καὶ ὡς πρόβατον πλανώμενον. Καὶ γὰρ οὐδεμίαν οἰκίαν σύνεσιν ἔχει τὸ πρόβατον πρὸς τὸ ὀρμῆσαι μὲν ἐπὶ τὰς τροφίμους νομάς, ἀυλισθῆναι δὲ ἐν τόποις ἀσφαλεστέροις, ἢ ποτὸν ἑαυτοῖς ἐκζητῆσαι, ἐὰν μὴ τις ἢ ὁ ποιμαίνων, καὶ ἐπὶ ταῦτα καθηγούμενος. Ἔσονται οὖν οἱ τότε, διαφεύγοντες μὲν ὡς (86) δορκάδες, ἀδοθήητοι δὲ ὡς τὰ πρόβατα τὰ πλανώμενα, τῷ μὴ εἶναι αὐτῶν ἄρχοντα. Καὶ οὐκ ἔσται ὁ συναγωγῶν, ἀλλ' οἱ μὲν δειλοὶ σπαρήσονται (87) ὑπὸ τῶν διωκόντων, οἱ δὲ καταλειφθέντες ἠττηθήσονται ὑπὸ τῶν πολεμίων· κἂν δυνηθῶσι συστῆναι, καὶ κοινωνίαν τινὰ βοήθειας ποιήσασθαι· ἀλλ' οὖν μαχαίρα πεσοῦνται. Εἴτα λέγει τὰ ἐλεεινὰ πάθη τῶν ἐξανδραποδιζομένων. Τὰ τέκνα αὐτῶν βιάζουσιν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν γονέων, καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν διαρπάσσονται, καὶ τὰς γυναῖκας ἐφ' ὕβρει πρὸς ἑαυτοὺς μεταστήσουσιν.

272. Ἴδοὺ ἐπεγερῶ (88) ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἱ οὐ λογίζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίου χρεῖαν ἔχουσι. Τοξεύματα νεανίσκων συντρίψουσι, καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν οὐ μὴ ἐλεήσωσιν· οὐδὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις σου φείσονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. Πολλοῖς ὑπερον χρόνοις, ὡς ἡ ἱστορία παραδέδωκεν, οἱ Μῆδοι τῇ ἀρχῇ τῇ τῶν Ἀσσυρίων ἐπέθεντο, καὶ κατεστρέψαντο Βαβυλῶνα. Ἔστι μὲν οὖν ἡ προφητεία τοῦ Ἡσαίου πρὸ πολλῶν γενεῶν (89) τῆς τοῦ Ἰσραὴλ αἰχμαλωσίας. Πάλιν δὲ μετὰ τὸν Ἰσραὴλ πολλοῖς ὑπερον ἔτεσι φαίνονται οἱ Μῆδοι ἐπιστρατεύσαντες τοῖς Ἀσσυρίοις. Παραμυθία οὖν τῶν αἰχμαλωτιζομένων ἡ πρυσδοκία τῆς ἐκδικήσεως μετ' οὐ πολὺ (90) καταληψομένης τὸν λαὸν τὸν κακώσαντα τὸν Ἰσραὴλ. Ἐπεγερῶ, φησὶν, ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἵτινες οὔτε ἀργυρίῳ παραπεισθήσονται, οὔτε χρυσίῳ. Οὐδὲ δυνήσεσθε ὑμεῖς, οἱ Βαβυλώνιοι, τῇ περιουσίᾳ τοῦ πλούτου ἐξωνήσασθαι παρ' αὐτῶν τὸ μηδὲν παθεῖν. Οὐδὲ γὰρ εἰσιν ἐπτοημένοι περὶ χρήματα, τῷ καὶ αὐτοὶ ὑπερπλουτεῖν. Διόπερ οὐδὲ ἐν τοῖς πολέμοις (91) περισπῶνται ὑπὸ τῆς νεκροσυλίας, οὐδὲ ἀσχολοῦνται περὶ τὴν λείαν, καὶ τὸ λαμβάνειν παρὰ τῶν ἐαλωκότων ἀγενὲς οἴονται. Ἀλλὰ τὴν τοξείαν τῶν παρ' ὑμῖν νεανίσκων συντρίψουσι, καὶ οὐδένα οἴκτον, οὐδὲ φειδῶ ποιήσονται τῶν νηπίων. Τὸ δὲ Μήδων ὄνομα μεταλαμβανόμενον σημαίνει ἀπὸ ἱκανοῦ. Οὐκοῦν ὁ ἱκανὸς ἐν πᾶσι καὶ δυνατὸς ἐπάγειν τὰ πρὸς ἀξίαν, οὗτος κινεῖ τοὺς Μήδους. Ἡ τάχα ἐπειδὴ ὁ Μάδασι κτίστης ἐστὶ τῆς Μηδείας, ἐρμηνεύεται δὲ οὗτος ἐκμέτρησις (92), λέ-

tamen erratis discere poterat vir doctus, hunc Commentarium Basilio Magno tribuendum non esse.

(90) Codices quinque, *οὐ μετ' οὐ πολὺ*. Editi et Reg. primus, *τῆς μετ' οὐ πολὺ*.

(91) Recentior Combefisii codex et duo Colbertini cum editis, ἐν τοῖς πολέμοις, *inter hostes*. Alter ejus codex et Reg. quartus, ἐν τοῖς πολέμοις, *in bellis*, sive *in præliis*.

(92) Veteres quatuor libri præter Combefisianos, ἐκμέτρησις. Editi, ἐμμέτρησις. Statim codex Fr. et alii duo Regii quoque, εἰς τὸ κολάζειν ἐν μέτρῳ. At Henricianus et duo Colbertini, εἰς τὸ κολάζεσθαι ἐμμέτρως.

γοιντο ἂν οἱ Μῆδοι ἐπάγεσθαι εἰς τὸ κολάζειν ἐμ-
μέτρως τοὺς κακῶς βεβιωκότας. Διότι ᾧ μέτρῳ ἕκα-
στος ἡμῶν μεμέτρηκεν, ἦτοι ἐν τῷ κατορθοῦν, ἢ ἐν
τῷ ἁμαρτάνειν, ἐν τούτῳ ἢ τὰ τῆς ἀμοιβῆς, ἢ τὰ τῆς
κολάσεως ἀπολύφεται. Τοιοῦτοι δὲ οἱ Μῆδοι· οὐκ
ἐλεήσουσι τὰ τέκνα τῶν Βαβυλωνίων, οὐδὲ περιποιή-
σασθαι καταδέχονται (93). Τάχα δὲ τέκνα τοὺς καρ-
ποὺς καὶ τὰ γεννήματα τῆς Βαβυλωνίων ψυχῆς νῦν
φησιν ἡ Γραφή. Τοιαῦτα νομίζω εἶναι καὶ τὰ τοῦ
μακαριζομένου παρὰ τῷ ψαλμῷ τέκνα, ἐν ᾧ ἡ μὲν
γυνὴ ἢ (94) σοφία ἐστίν, ἦντινα ἐκζητήσας νύμφην
ἠγάγετο καὶ σύνοικον ἑαυτῷ ὁ Κύριος (95), γενόμε-
νος ἔραστῆς τοῦ κάλλους αὐτῆς· οἱ δὲ υἱοὶ, τὰ γεννή-
ματα τοῦ νοῦ καὶ τῆς σοφίας ἀμὰ συνελθόντα. Περὶ
τούτων οἶμαι τῶν τέκνων εἰρησθαι ἐν τῷ ρλς' ψαλμῷ·
Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἢ ταλαίπωρος, μακάριος ὃς
ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπ-
έδωκας ἡμῖν. Μακάριος ὃς κρατήσῃ, καὶ ἑδαφιεῖ
τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν. Ταύτην γὰρ προ-
βλέπει τὴν ἡμέραν τῆς ἀνταποδόσεως, καθ' ἣν οἱ
Μῆδοι κρατήσαντες τῶν Βαβυλωνίων, οὐκ ἐλεήσουσιν,
οὐδὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις αὐτῶν φείσονται οἱ ὀφθαλμοὶ
αὐτῶν. Σκόπει δὲ, ὅτι ὁ ψαλμὸς μακαρίζει οὐ τὸν
ὀπωσδήποτε τέκνον Βαβυλώνιον ἀνελόντα (96), ἀλλ'
ὅτι πρῶτον μὲν θέλει τὰ νήπια αὐτῶν ἀφανίζεσθαι,
τὰ ἀρτιγενῆ, μὴ ἐπιτραπέντα ἔλθεῖν εἰς αὔξησιν, ἵνα
μὴ ἐπὶ πλεῖον χωρήσῃ τῆς πονηρίας· δεύτερον δὲ,
ὅτι οὐχ οἰωδῆποτε τρόπῳ ἀναιρεθῆναι. Μακαρίζει
γὰρ τὸν κρατήσαντα (97) καὶ περιγεγόμενον τῇ ἑαυ-
τοῦ σοφίᾳ τῆς τεκνογονίας τοῦ συγκεχυμένου νοῦ,
ὅστις ὀνομάζεται Βαβυλωνίος· ἔπειτα δὲ προσαράσ-
σων αὐτὰ τῇ πέτρᾳ. Ἡ πέτρα δὲ καὶ ἐν τούτῳ ὁ
Χριστὸς ἐστίν. Ὁ γὰρ συγκρούων τὰ φαῦλα δόγματα
τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας, οὗτός ἐστιν ὁ τὰ Βαβυλώνια
νήπια τῇ πέτρᾳ προσεδαφίζων (98). Εἰ οὖν τέκνα Βα-
βυλῶνος, τὰ τῶν ἑτεροδόξων δόγματα συγχέοντα τὴν
ψυχὴν τοῦ παραδεχομένου· καλῶς τὸ Βαβυλώνιον τέ-
κνον κρατηθὲν, ἑδαφίζοιτο πρὸς τὴν πέτραν.

273. Καὶ ἔσται Βαβυλῶν, ἢ καλεῖται ἔνδοξος
ὑπὸ βασιλέως Χαλδαίων, ὃν τρόπον κατέστρεψεν
ὁ Θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρά· οὐ κατοικηθήσεται
εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, οὐδὲ μὴ εἰσέλθωσιν εἰς αὐ-
τὴν διὰ πολλῶν γενεῶν, οὐδὲ μὴ διέλθωσιν αὐτὴν
Ἄραβες, οὐδὲ ποιμένες οὐ μὴ ἀναπαύσονται (99)
ἐν αὐτῇ. Καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ θηρία, καὶ ἐμπλη-
σθήσονται αἱ οἰκελαὶ ἤχου, καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ

A fuisse, ut pœnas de iis qui nequiter et perperam
vixerant, exigent cum mensura : quoniam qua in
mensura quisque nostrum dimensus fuerit, sive
bene agendo, sive peccando, in hac aut præmium
aut supplicium recipiet⁸³. Tales autem sunt Medi;
non miserebuntur filios Babyloniorum, neque eos
salvos et incolumes servari patientur. Forte autem
fructus fetusque animæ Babyloniorum nunc Scri-
ptura filios appellat. Quin etiam filios ejus qui in
psalmo prædicatur beatus, tales esse arbitror : in
quo mulier quidem sapientia est, quam ambivit,
quamque uxorem duxit, et sibi contubernalem ele-
git Dominus, pulchritudinis ejus amore captus⁸⁴ :
filii vero sunt mentis et sapientiæ fetus simul co-
euntes. De his, puto, in psalmo cxxxvi dictum est :
B *Filia Babylonis misera, beatus qui retribu-
tionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus qui
tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram*⁸⁵. Præ-
videt siquidem illam vicis rependendæ diem in qua
Medi, Babylonii superatis, misericordia nulla com-
movebuntur, neque ipsorum filiis oculi eorum par-
cent. Attendas autem velim psalmum prædicare
beatum, non eum qui quoquo modo prolem Babylo-
niorum interfecerit : sed primum quidem velle, ut
parvuli eorum recens geniti trucidentur, nec ado-
lescere permittantur, ne ad majorem nequitiam
perveniant; deinde vero, ut **587** non quoquo modo
interimantur. Etenim eum dicit beatum, qui sobo-
lem mentis confusæ, quæ Babylonia dicitur, tenuerit,
et pro sua sapientia in potestatem suam rede-
gerit, ac deinceps eos ad petram alliserit. Jam vero
C hic etiam petræ nomine intelligendus est Christus.
Qui enim dogmata prava cum verbo veritatis colli-
dit, is Babylonis infantes allidit ad petram. Proinde
si per Babylonis filios significantur hæreticorum
dogmata, quæ animum excipientis perturbant :
jure optimo filius Babylonius apprehensus, ad pe-
tram allidetur.

273. VERS. 19-22. *Et erit Babylon, quæ vocatur
inclita a rege Chaldæorum, quemadmodum subvertit
Deus Sodomam et Gomorrham : non habitabitur in
æternum tempus, neque ingredientur in eam per mul-
tas generationes, neque transibunt per eam Arabes,
neque pastores requiescent in ea. Et accubabunt ibi
bestiæ; et replebuntur domus sonitu. Et requies-
cent ibi sirenes, et dæmonia ibi saltabunt; et ono-*

⁸³ Marc. iv, 24. ⁸⁴ Psal. xlv, 12. ⁸⁵ Psal. cxxxvi, 8, 9.

(93) Antiqui sex libri, καταδέχονται. Editi, κατα-
δέχονται, melius.

(94) Articulus additus est ante vocem σοφία ex
libris veteribus.

(95) Editi et tres mss., ὁ δίκαιος, *justus pulchritu-
dinis ejus amore captus*. At uterque Colb. et Reg.
secundus, ὁ Κύριος, *Dominus pulchritudinis ejus
amore captus*, ut in textu. Procopius quidem lec-
tioni priori favet pag. 216, sed tamen posteriorem
præstare censuimus, quod scriptor respicere vi-
deatur ad versum 12 psalmi xlv : *Et concupiscet
rex decorem tuum : quoniam ipse est Dominus Deus*

tuus, et adorabunt eum.

(96) Sic codices quinque. Editi et Reg. primus,
τέκνα ἀνελόντα Βαβυλώνια.

(97) Ita mss. omnes Editi, τὸν κρατήσαντα. Mox
tres mss., ἔπειτα δέ. Deest vocula δέ in vulgatis.
Ibidem editi, προσαράσων αὐτόν. Reg. primus, con-
tra ac dixit Combefisius, αὐτῶν. Reg. quartus,
αὐτῷ. Alii quatuor mss., αὐτά, bene.

(98) Veteres aliquot libri, ἑδαφίζεται.

(99) Codices quinque, ἀναπαύσονται. Editi et Reg.
tertius, ἀναπαύσονται.

centauri illic habitabunt : et nidificabunt herinacei in domibus eorum. Cito veniet, et non tardabit ; et dies ejus non elongabuntur. Hisce verbis enarrat abjectam Babylonis conditionem. Et quoniam prioris gloriæ recordatio agit et commovet vehementius, docet a quali statu ad qualem delapsa sit immutationem. *Et erit, inquit, Babylon, quæ vocatur inclyta.* Hoc fuit tanquam proprium cognomen, et ab omnibus vocabatur cum additamento illo, *Babylon inclyta.* Hanc autem effecerat celeberrimam rex Chaldæorum, quod, multis eversis ac superatis, captivorum vires in eam transtulisset, eamdemque instruxisset mœnibus ingentibus, et magna militum manu instructa ædificiis magnificis amplificasset. Hæc igitur subvertetur *Eo modo, quo Deus subvertit Sodoma et Gomorrha, et in æternum tempus non habitabitur.* Forte autem certo tempore circumscribit eversionem ejus ac vastitatem; quare non dixit absolute: *Et subvertetur in æternum;* sed adjecit, *In æternum tempus.* Sed et quæ sequuntur, indicant perfectam et integram vastitatem non prædici. Dicitur enim: *Neque ingredientur in eam per multas generationes;* quasi solitudo esset per multas generationes permansura, ac postea iterum incolis frequentenda. τὴν ἐρήμωσιν. Οὐ γὰρ μὴ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν διὰ πολλῶν γενεῶν· ὡς ἐν πολλαῖς γενεαῖς τῆς ἐρημώσεως γενησομένης, μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν οἰκισομένης.

274. *Neque transibunt per eam Arabes, neque pastores requiescent in ea.* Describit mœstam vastationem isthæc sententia, nimirum tantam fore solitudinem, ut ne pastores quidem in ea reperturi tectum sint, neque inveniendi sint Arabes, qui solitudinem incolant. Qui depopulati ac deprædati omnia, urbes scrutantur et vicos, ii nihil ex ea civitate sperantes, non ingredientur, quod in ea neque incolæ adsint, nec quidquam eorum quæ ad vitam necessaria sunt, inveniatur. Sed erit, inquit, diversorium bestiarum, ac implebuntur domus echo. Indicat echo vastitatis magnitudinem. Est enim echo vox illa, quæ, a solidis et duris corporibus repercussa, rursus ad eum qui illam emisit, redit. Hæc in desertis **588** quidem locis sonore reflectitur: at in urbibus habitatis aut vicis non sinitur reddi: quippe quæ disrupto et interciso aere, ob instrumenta huc illuc translata, et ob sonum e transverso dilabentem frangatur. Illic igitur echo implebuntur domus. Echo signum est solitudinis. *Requiescent autem illic sirenes, et dæmonia illic saltabunt, et onocentauri illic habitabunt, et nidificabunt herinacei*

(1) Illa, Ταχὺ ἔρχεται καὶ οὐ χρονιεῖ, reperiuntur quidem apud LXX, initio cap. xiv; sed verba sequentia, καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῆς (alibi αὐτῶν) οὐ μὴ ἐφελκυσθῶσιν, apud eosdem non leguntur. Præterea monet Nobilius, hæc ipsa verba, præterquam quod apud Procopium asteriscis notentur, a Cyrillo non afferri. Accedit etiam, quod in Eusebii Commentariis similiter non inveniuntur. Mirum autem cuiquam videri non debet, si verba illa, καὶ αἱ ἡμέραι, etc., multis in libris non legantur, cum nihil aliud sint nisi interpretatio varia earumdem vocum Hebraicarum. Interpretatio prior, Ταχὺ ἔρχεται καὶ οὐ χρονιεῖ, tribuitur LXX Interpretibus in

σειρήνες, καὶ δαιμόνια ἐκεῖ ὀρχήσονται· καὶ ὄνοκένταυροι ἐκεῖ κατοικήσουσι, καὶ νοσσοποιήσουσιν ἐχῖνοι ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν. Ταχὺ ἔρχεται, καὶ οὐ χρονιεῖ (1)· καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῆς οὐ μὴ ἐφελκυσθῶσιν. Ἐπὶ τούτοις διηγεῖται τὴν ταπεινώσιν τῆς Βαβυλῶνος. Καὶ ἐπειδὴ σφοδρότεραν ποιεῖται (2) τὴν ἐνέργειαν [καὶ] ἡ ὑπόμνησις τῆς πρὸ τούτου δόξης, δείκνυσιν ἀπὸ οἷας καταστάσεως εἰς οἷαν ἦλθε μεταβολήν. Καὶ ἔσται, φησὶ, Βαβυλῶν, ἡ καλεῖται ἐνδοξος. Ὡς περ ἴδιον ἐπώνυμον ἐγένετο τοῦτο, καὶ πάντες αὐτὴν μετὰ προσθήκης ὠνόμαζον, Βαβυλῶν ἡ ἐνδοξος. Ἐποίησε δὲ αὐτὴν περιβόητον ὁ βασιλεὺς τῶν Χαλδαίων, τῷ, πολλοὺς καταστρεφόμενος, εἰς αὐτὴν μεταθεῖναι (3) τῶν ἐαλωκότων τὴν δύναμιν, καὶ μεγάλα μὲν αὐτῇ περιβαλεῖν τείχη, πολλὴν δὲ στρατιωτικὴν δύναμιν ἐξαρτύσασθαι, λαμπροῖς δὲ οἰκοδομήμασιν αὐτὴν ἐξᾶραι. Αὕτη τοίνυν καταστραφῆσεται. Ὅν τρόπον κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρά, καὶ οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον (4). Τάχα δὲ περιορίζει τὴν καταστροφὴν αὐτῆς καὶ τὴν ἐρήμωσιν χρόνῳ τινί· διὸ οὐκ εἶπεν ἀπολύτως. Καὶ καταστραφῆσεται εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ προσέθηγεν. Εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Δηλοῖ δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς, ὅτι οὐ παντελεῖ αὐτῆς προαγορεύει (5)

274. Οὐδὲ μὴ διέλθωσιν αὐτὴν (6) Ἄραβες, οὐδὲ ποιμένες οὐ μὴ ἀναπαύσονται ἐν αὐτῇ. Σκυθρωπὴν ἐρήμωσιν ὑπογράφει ὁ λόγος· ὅτι οὕτως ἔσται ἐρημος, ὥστε μηδὲ ποιμέσι σκέπη ἐν αὐτῇ εὐρίσκεισθαι, μηδὲ Ἄραβας, τοὺς τὴν ἐρημον οἰκοῦντας. Οἱ πάντα λεηλατοῦντες, καὶ ληστεύοντες, διερευνῶνται πόλεις καὶ κώμας, οὗτοι οὐκ εἰσέρχονται, διὰ τὴν ἀπόγνωσιν αὐτῆς τῷ μήτε οἰκοῦντας εἶναι, μήτε εὐρίσκεισθαι τι τῶν πρὸς βίον. Ἄλλ' ἔσται, φησὶ, καταγώγιον θηρίων, ἐμπλησθήσονται δὲ αἱ οἰκίαι ἤχου. Ὑπερβολὴν τῆς ἐρημώσεως ὁ ἤχος σημαίνει. Φωνὴ γὰρ ἐστὶν ἀνακλωμένη ὁ ἤχος, ἀπὸ στεφάνων (7) καὶ ἀντιτύπων ἐπὶ τὸν προέμενον πάλιν ἐπανιοῦσα· ἥτις ἐν μὲν ταῖς ἐρημίαις εὐήχως ἐπανακάμπτει· ἐν δὲ ταῖς οἰκουμέναις πόλεσιν ἢ κώμας, ὑπὸ τε τῶν παραφερομένων σκευῶν τοῦ ἀέρος διακοπτομένου, καὶ ὑπὸ τῆς ἐκ πλαγίου παρεμπιπτούσης φωνῆς καταθραυομένη, ἀποτελεῖσθαι οὐ συγχωρεῖται. Ἐκεῖ τοίνυν αἱ οἰκίαι ἤχου ἐμπλησθήσονται. Ἐρημώσεως σύμβολον ὁ ἤχος. Ἀναπαύσονται δὲ ἐκεῖ σειρήνες, καὶ δαιμόνια ἐκεῖ ὀρχήσονται, καὶ ὄνοκένταυροι ἐκεῖ κατοικήσουσι, καὶ νοσσοποιήσουσιν ἐχῖνοι

Hexaplis: posterior, Theodotioni.

(2) Codices aliquot, ποιεῖ. Mox mss. nonnulli, ἀπὸ πόλεως.

(3) Libri veteres, μεταθεῖναι. Ea qua utimur editio, μετατεθεῖναι.

(4) Ita nostri sex codices. Vox χρόνον in editis desideratur.

(5) Veteres quatuor libri, προαγορεύει. Editi et duo mss., προαγορεύει.

(6) Hic reg. secundus et duo Colbertini, διέλθωσι δ' αὐτῆς.

(7) Editi, ἀπὸ στερεῶν. At nostri sex mss., ἀποστεφάνων.

ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν. Σειρήνας ὁ μὲν ἔξωθεν λόγος A παραδέδωκε (8) γυναῖκας τινὰς μελωδοῦσας· ἐνταῦθα δὲ δαιμόνων ἔοικεν ὄνομα εἶναι, διὸ Ἀκύλας τὰς σειρήνας στρουθοκαμήλους εἶπε. Φιλέρημον δὲ τὸ ζῶον, καὶ ταῖς ἀγωνιώταταις ψάμμοις, ὡς τὰ πολλὰ, ἐμφωλεῦον. Τὴν οὖν ὑπερβολὴν τῆς ἐρημίας ὁ λόγος διὰ τῆς τῶν στρουθοκαμήλων σκηνώσεως παραδίδωσι. Τοὺς δὲ ὄνοκενταύρους, οὓς εἶπον οἱ Ἑβδομήκοντα, τριχιῶντας (9) ὠνόμασεν ὁ Ἀκύλας. Δαιμόνιον τι γένος ἔοικε παριστᾶν, κάθυλον καὶ ἐσκοτισμένον τῇ ἐπιφανείᾳ, ὧν ἔργον ἐστὶ τὰ ἄστατον (10), καὶ τὸ μηδέποτε ἐστῶσι τοῖς ποσὶ μήτε τῇ διανοίᾳ κεχρῆσθαι. Καὶ ὄνοκενταυροὶ ἐκεῖ κατοικήσουσι. Καὶ τοῦτο ἕτερον εἶδος δαιμόνων ἔοικεν ἡ Γραφή παριστᾶν, ὅπερ Σίειν ὠνόμασεν, αὐτὴν τὴν Ἑβραϊκὴν φωνὴν μεταθέντες (11) οἱ λοιποὶ. Ἐκεῖ δὲ καὶ ἐχίνοι, φησὶ, τοὺς οἴκους αὐτῶν (12) ποιήσουσι. Ἄντα φιλέρημα ζῶα διηγείται ὁ τόπος, ὡς οἰκειωθησόμενα τῇ Βαβυλῶνι μετὰ τὴν ἐρήμωσιν.

275. Ταχὺ ἔρχεται, καὶ οὐ χρονιεῖ, καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῆς οὐ μὴ ἐφελκυσθῶσιν. Ἡπειγμένην λέγει τὴν καταστροφὴν τῆς Βαβυλῶνος, καὶ οὐδεμίαν παράτασιν τῶν ἠπειλημένων. Ἐπειδὴ δὲ ἠπειλεῖται καταστρέφεσθαι Βαβυλῶν ὡς Σόδομα, εἰδέναι ἡμᾶς δεῖ, ὅτι πολλὰ αἱ ἐρμηνεῖαι τοῦ ὀνόματος Σοδόμων. Ἐρμηνεύεται γὰρ τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ τύφλωσις, καὶ στείρωσις, καὶ ἐστῶσα σιωπὴ, καὶ ὁμοίωμα, καὶ ἔκκλησις (13), καὶ θεμέλιος αὐτῶν. Γόμορρα δὲ μεταλαμβάνεται εἰς μέτρον καὶ εἰς στάσιν. Πάντων δὲ οὐχ ἡγοῦμαι χρῆζειν τὸν βουλόμενον ἐρμηνεῦσαι, πῶς ἡ Βαβυλῶν ὁμοίως Σοδόμοις καταστραφήσεται. Ἐοικε γὰρ ὁ Θεὸς, εὐεργετῶν τοὺς καταστρεφόμενους, C καταστρέφειν, ὡς ἰατρὸς τυφλότητα· καταστροφὴ δὲ τυφλότητος, ὀράσεως ἀρχή. Καὶ καταστρέφει (14) στείρωσιν, ἵνα τὴν ἀγωνίαν ἐξελάσας, χαρίσῃται αὐτοῖς γεννήματα ἔργων δικαιοσύνης. Καὶ τὴν σιωπὴν τὴν ἐστῶσαν καταστρέφει, ἵνα λόγον ἐμβάλῃ καρδίαις πρὸς τὸ δοξάζειν τὸν Θεόν. Καὶ Γόμορρα οὖν καταστρέφων (ἐπειδὴ ἀμφοτέρω ἐρμηνεύεται καὶ μέτρον καὶ στάσις τὰ Γόμορρα), τὴν στάσιν τὴν ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ταραχὴν καθαιρεῖ, ἵνα οἱ στασιάζοντες, καὶ ἐν τῇ καταστάσει τῇ ἐναντίᾳ, τῆς εἰρήνης, ὄντες, βελτιωθῶσι. Πᾶς δὲ ὁ τὰ τῆς γενέσεως πράγματα ἀποδεχόμενος, καὶ ἀνάγκην καὶ εἰμαρμένην καὶ πεπωμένην πρεσβεύων, καὶ τὸ ὄσον ἐφ' ἑαυτῷ διὰ τῆς τούτων συστάσεως ἀφιστὰς τῆς εἰς τὸν Θεὸν πίστεως D

(8) Codices nonnulli, παρέδωκεν.

(9) Ita Combefisiani mss. perinde atque nostri. Vox τριχιῶντας typographis exciderat. Hic desunt paginae aliquot in primo Colbertino codice.

(10) Editi, τὸ ἄστατεῖν. At mss. plerique omnes, τὸ ἄστατον.

(11) Codex unus, μετατιθέντες. Vocem Σίειν. quæ paulo ante legitur, reperiri quidem apud Procopium Montfauconius in Hexaplis tradit: sed litteram Σ deleri debere censet. Ejus hæc sunt: *Litteram Σ male proposuit (Procopius), ut arguitur non solum ex Hebraico hodierno, sed etiam ex Hieronymo, qui sic habet: Pro ululis quoque omnes ipsum verbum Hebraicum sim, soli LXX onocentauros transtulerunt. Legendum itaque sely. Nam, ut paulo*

in domibus eorum. Externus quidem sermo tradit sirenes mulieres fuisse suavissime cantantes: sed hic isto nomine indicari videntur dæmones; quare Aquilas sirenes struthocamelos dixit: Illud autem animal amans est solitudinis, atque ut plurimum in arenis sterilissimis latitat. Scriptura igitur vastitatis magnitudinem exprimit per struthocamelorum habitationem. Eos autem quos onocentauros Septuaginta dixere, pilosos nominavit Aquilas. Videtur significare quoddam dæmonum genus sordidum et aspectu tenebricosum, quorum munus est instabiles esse, nec unquam firmis pedibus aut mente uti. *Et onocentauri illic habitabunt.* Alium rursus exhibere videtur Scriptura dæmonum speciem, quam reliqui nominavere *Siin*, ipsam vocem Hebraicam huc transferentes. Quin etiam, inquit, illic herinacei domos suas facient. Animalia omnia quæ hic locus narrat habitatura esse in Babylone post vastitatem, solitudinem amant.

275. *Cito veniet, et non tardabit, et dies ejus non elongabuntur.* Ait Babylonis eversionem instare, nullamque fore malorum intentatorum dilationem. Quia vero comminata est Scriptura Babylonem tanquam Sodoma dirutum iri, sciendum nobis est nomen Sodoma multas admittere interpretationes. Nam idem nomen, si interpreteris, sonat *cæcitate*, *sterilitatem*, *constans silentium*, *similitudinem*, *evocationem* et *fundamentum eorum*. Gomorrha vero accipitur pro *mensura* et *seditione*. Verum si quis velit interpretari quomodo Babylon æque ac Sodoma funditus delenda sit, nihil ei, opinor, opus est omnibus his interpretationibus. Deus enim eam in modum medici, qui cæcitate curat, videtur evertere, ut beneficiis afficiat eversos. Est autem cæcitalis eversio initium videndi. Quin etiam e medio tollit sterilitatem, ut ablegata et expulsa infecunditate, eis fructum operum justitiæ largiatur. Destruit itidem constans silentium, ut sermonem ad gloriam Deo dandam in corda immittat. Atque adeo cum Gomorrham everlit (quandoquidem Gomorrha, si quis interpretetur, utrumque sonat, *mensuram* et *seditionem*), 589 tum excitatam in ea seditionem ac perturbationem comprimit, ut seditiosi in contrario statu constituti, pacis videlicet, evadant meliores. Cæterum quisquis sideris natalitii vim admittit, atque necessitatem et fatum et exitum fata-

ante dicebamus, Græci mem Hebraicum finale sæpe terminant per v. Quod si litteram Σ in Procopio deleri oportet: eadem deleatur necesse est et in Eusebio, in cujus Commentario edita quoque est hæc vox cum Σ.

(12) Codices duo, ἐχυτῶν.

(13) Antiqui tres libri, ὁμοίωμα καὶ ἔκκλησις, et ita legisse videtur interpres, qui verterit: *similitudinem, declinationem*. At Regii secundus et tertius, ἔκκλησις: quam lectionem veram esse satis intelligitur ex eo loco, ubi vox sirenum tam grata esse dicitur, ut evocet et alliciat ad peccatum. Mox duo mss., καὶ θεμέλιοι.

(14) Sic mss. At editi, καὶ καταστρέφειν.

rem statuit, quantumque in se situm est, homines a Dei fide et a pietate in his stabiliendis avocant, is Babyloniorum gesta inelyta vocat. Astrologia enim inventum est Chaldæorum, qui res aiunt a semet-ipsis pendere, non a Deo. Et dum astrorum motui res subjiciunt, providentiam eventuum humanorum moderatricem profligant; adeo ut nihil adsit efficacæ neque precibus neque pietati, sed etiamsi hæ res videantur fieri, tamen et ipsæ fatali cuidam causæ submittantur.

276. Quin et gloriosam quamdam Babylonem vocat quisquis mundi divitias, gloriam, carnis nobilitatem, et cætera his similia laudibus extollit. Enimvero omnia hæc confundunt ac perturbant mentem, et digna sunt quæ eodem nomine ac Babylon appellentur. Hanc evertit Dominus, atque dæmonum efferatorum fit domicilium, sive illam pro civitate, sive pro anima confusa ac perturbata velis accipere. Necesse est enim animam Dei contubernio destitutam fieri spirituum reproborum habitationem. Enimvero illic non hospitatur pastor. Non est enim pastoris boni, una cum concredito grege, qui eversus est, habitare. Sed sirenes, inquit, et dæmonia, et onocentauri, et herinacei. Proinde cum videris animam confusam et perturbatam, scito illam sonitu esse refertam, quod vox clara et articulate pronuntiata minime in ea reperiatur, sed occupet principem animæ illius partem tumultus quidam omnis significationis expertus, a turbulentis affectibus exortus. Videntur igitur pravæ quædam potestates, dum per vocis illicium et evocationem, voluptatem et oblectamentum creant animabus, quas ad earumdem perniciem demulcent suo cantu, venari transeuntes. Incertum est utrum vocis suavitas, an alia quædam ratio dæmonum illorum impulsu excitet ad peccatum ac provocet. Hoc tamen certum, eos, qui inescantur voluptate, sui ad veram patriam reditus oblivisci. Quod si videris quempiam cui pruriant aures, easque avertat a veritate, et convertatur ad fabulas³⁶, nec sustineat sermonem solidum et efficacem, nec objurgationem et reprehensionem severam, quæ auditorem deducit ad conversionem, perferat: imo qui sermonem ad ineundam gratiam compositum, et delicias delecta-

³⁶ II Tim. iv, 3, 4.

(15) Editi, ἤς. At mss. quatuor, οἱ. Ibidem et editi et mss., τὰ ὄντα ἑαυτῶν ἠρτήσθαι, etc. Sed Combesisius more suo mutat, suadetque, ut suo ipsius periculo, pro ἑαυτῶν legamus, οὐρανῶν, a cælis pendere: ait enim illud, ἑαυτῶν, plane stramineum esse. Ego non ausim de meo quidquam emendare; neque id licere puto. Alioquin enim, si joculari fas est, scripta antiquorum non tam a cælis penderent, quam ab emendatore, qui ea suo arbitratu corrigere posset.

(16) Codices duo, κὰν δοκῆ.

(17) Colb. secundus et Reg. itidem secundus, ὁμοίωμα.

(18) Rursus Colb. secundus et Reg. secundus. Ἐκεῖ μὲν οὐ ποιμένος κατάλυσις, illic quidem non erit pastoris diversorium. Alii duo mss. ab editis

A καὶ τῆς εὐσεβείας τοὺς ἀνθρώπους, οὗτος τὰ Βαβυλωνίων πράγματα ἔνδοξα ὀνομάζει. Χαλδαίων γὰρ εὐρημά ἐστὶν ἡ ἀστρολογία· οἱ (15) φασὶ τὰ ὄντα ἑαυτῶν ἠρτήσθαι, καὶ οὐ τοῦ Θεοῦ· καὶ τῇ τῶν ἀστρῶν φορᾷ ὑποτιθέμεντες τὰ πράγματα, ἐκβάλλουσι πρόνοιαν τὴν οἰκονομοῦσαν τὰ τῶν ἀνθρώπων· ὡς μήτε εὐχὴν, μήτε εὐσέβειαν δύνασθαι τι, ἀλλὰ κὰν εἰ δοκῆ (16) ταῦτα γίνεσθαι, τῷ λόγῳ τῆς εἰμαρμένης καὶ αὐτὰ ὑποκεῖσθαι.

276. Καλεῖ δὲ ἔνδοξόν τινα Βαβυλῶνα, καὶ πλούτους κοσμικοὺς, καὶ δόξας, καὶ τὰς κατὰ σάρκα εὐγενείας, καὶ ὅσα τοῦτοις ἐστὶ παραπλήσια δοξάζων. Ἡάντα γὰρ ταῦτα συγχυτικὰ διανοίας, καὶ ἄξια εἶναι ὁμῶνυμα (17) τῇ Βαβυλῶνι. Ταύτην καταστρέφει ὁ Κύριος, καὶ γίνεται οἰκητήριον δαιμόνων ἐξηγριωμένων, εἴτε τὴν πόλιν βούλει λαμβάνειν, εἴτε ψυχὴν συγκεχυμένην. Ἀνάγκη γὰρ τὴν ἐρημωθεῖσαν ἀπὸ τῆς οἰκίσεως τοῦ Θεοῦ οἰκητήριον γενέσθαι πονηρῶν πνευμάτων. Ἐκεῖ μὲν οὖν ποιμὴν οὐ καταλύει (18). Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀγαθοῦ ποιμένος τὴν πεπιστευμένην ποιμνὴν καταστραμμένην ἐναυλίξειν. Ἀλλ᾽ σειρήνες, φησὶ, καὶ δαιμόνια, καὶ ὄνοκένταυροι, καὶ ἐχίνοι· Ὅταν οὖν ἴδῃς ψυχὴν συγκεχυμένην, γίνωσκε, ὅτι ἐναπλήσθη ἐκείνη ἥχου, διὰ τὸ μηδὲν τετρανωμένον, μηδὲ διηρθρωμένον ἐν αὐτῇ εἶναι ῥῆμα, ἀλλὰ θόρυβον ἄσημον, τὸν ὑπὸ τῶν παθῶν ἐπανιστάμενον, κατέχειν τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἐκείνης. Ἐοίκασιν οὖν πονηραὶ τινες δυνάμεις διὰ τῆς κατὰ τὴν φωνὴν ἐκκλήσεως (19), ἡδονὴν ἐμποιοῦσαι ταῖς ψυχαῖς, ὧν καταμελεωδοῦσιν ἐπ' ὀλέθρῳ, θηρεύειν τοὺς διερχομένους. Εἴτε διὰ φωνῆς ἢ ἡδονῆς, εἴτε δι' ἄλλου τινὸς τρόπου ἐρεθισμοὶ καὶ προκλήσεις πρὸς ἀμαρτίαν διὰ τῶν δαιμόνων ἐκείνων γίνονται, ἀδηλον· πλὴν ὅτι οἱ ὑπὸ τρυφῆς κατακηλούμενοι τῆς πρὸς τὴν ἀληθινὴν πατρίδα ἐπανόδου ἐπιλανθάνονται. Ἐὰν δέ τινα ἴδῃς κνηθόμενον τὴν ἀκοήν, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας ἀποστρέφοντα αὐτὴν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτρεπόμενον, καὶ εὐτόνου μὲν λόγου μὴ ἀνεχόμενον, μηδὲ ἔλεγχον, μηδὲ ἐπιτίμησιν αὐστηρὰν, εἰς ἐπιστρέφειαν ἄγουσαν (20) τὸν ἀκροατὴν, ὑπομένοντα· φίλον δὲ ὄντα τοῦ πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν ἀπαγγέλλοντος λόγου, νόμισον ὑπὸ σειρήνων κατέχεσθαι τὸν τοιοῦτον, ὑπὸ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατώμενον. Καὶ δαιμόνια δὲ,

D in eo differunt, quod pro καταλύει habeant καταλύσει.

(19) Antiqui duo libri cum editis, ἐκκλήσεως· id quod ita reddidit interpres, *Per vocum quarumdam infractos modulos*. Vetustior Combesisii codex et Reg. secundus, ἐκκλήσεως, optime.

(20) Editi, εἰς ἐπιστροφήν ἀνάγουσαν. Codex unus, εἰς ἐπιστρέφειν ἀνάγουσαν. Alii quatuor ut in contextu. Vulgatam lectionem meliorem esse non diffiteor quidem: sed ea nullo codicum testimonio innititur. Mox antiquior Combesisii codex, ἀπαγγέλλοντος λόγου, *amicum illius qui ad gratiam et voluptatem sermones profert*. Alii tres mss., ἀπαγγέλλοντος λόγου, *amans sermonis gratiam atque voluptatem promittentis*.

τὰ ποικίλας ἐν ἡμῖν ἐνεργοῦντα ἀμαρτίας (21), ὄρχεῖσθαι λέγεται· διὰ τὸ τὴν ὄρχησιν παντοδαπὴν εἶναι μελῶν κίνησιν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ ὄρχησταί, ἄλλοτε ἄλλα πρόσωπα (22) ἔχοντες, τῆς σκηνὴν καταλαμβάνουσιν· οὕτως οἱ δαίμονες ὡς προσωπεῖοις ἡμῖν κεχρημένοι, νῦν μὲν ὄρχοῦνται τὸν θυμούμενον, νῦν δὲ τὸν ἐπιθυμούμενον, καὶ περὶ τὴν τῶν σαρκῶν (23) ἀπόλαυσιν ἐπτοημένον, ἄλλοτε τὸν ψευδόμενον· καὶ οὕτω γινόμεθα ποικίλα ἐνεργήματα δαιμόνιο ὑποδεχόμενοι, κατὰ τὸ βούλημα ἐκείνων καὶ τὴν καρδίαν ἑαυτῶν καὶ τὰ τοῦ σώματος μέλη μετατιθέντες. Ὅταν οὖν Ἰδοῦς νῦν μὲν ἀκράτῃ (24) γέλωτι κατεχόμενον τινά, νῦν δὲ ὑπὸ λύπης τεταπεινωμένον, σπαρασσόμενον ἐν κοπιτοῖς καὶ κλαυθοῖς καὶ οἰμωγαῖς· ἐνθυμήθητι, ὅτι ἐν αὐτῷ ὄρχεῖται τις ἄλλα καὶ ἄλλα μεταλαμβάνων σχήματα. Καὶ νῦν μὲν τὸ τῆς φιλαργυρίας ἐσέρχεται δρᾶμα, νῦν δὲ τὸ τῆς κενοδοξίας, ἄλλοτε (25) τὸ τῆς ὑπερηφανίας. Ὅλως δὲ κατασκιρτᾷ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ἐγχορεύων τε καὶ ὄρχούμενος ταῖς εὐκόλοις ψυχαῖς, καὶ πρὸς ἀμαρτίαν εὐμεταβλήτοις. Τὸ δὲ τῶν ὄνοκενταύρων ὄνομα σύνθετον ἐμφαίνει τινὰ καὶ ἀλλόκοτον ζώου σύστασιν· πλὴν ὅτι καὶ αὐτὸ δαίμονός ἐστιν εἶδος, νῦν μὲν ἡμᾶς πρὸς τὰ ἀνθρώπινα ἀποβλέπειν ποιοῦντος, νῦν δὲ πρὸς τὰ κτηνώδη κατασύροντος πάθη. Ὁ δὲ ἐχθῖνος ζῶον ἐστὶν ἀντὶ τριχῶν ἀκάνθας ἡμφιεσμένον, δύσληπτον καὶ πανούργον. Ταῦτα πάντα ταχὺ ἤξει ἐπὶ τὴν συγκεχυμένην ψυχὴν, καὶ οὐδεμία παράτασις ἐστὶ τῶν ἡμερῶν.

difficile captu est et astutum. Omnia hæc cito ventura sunt in animam confusam et perturbatam, nec ulla erit dierum illorum mora.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

277. Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐκλέξεται τὸν Ἰσραήλ. Νομίζω λόγον ἔχειν, τὸ μὲν, Ἐλεήσει (26), τετάχθαι ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ, ὅπερ ἐχρημάτιζεν ὄνομα μέχρι τῆς πάλης τῆς ἐπὶ τοῦ (27) Ἰακώβ· τὸ δὲ, Ἐκλέξεται, ἐπὶ τοῦ Ἰσραήλ, ὅπερ ἄθλον ἐπὶ τῇ πάλῃ δέδοται τῷ πατριάρχῃ. Ἐμφαίνει δὲ τὸν μὲν ταπεινότερον ὁ ἐλεούμενος, τὸ δὲ διαφορώτερον ὁ ἐκλεγόμενος. Διόπερ, Ὁ Κύριος ἐλεήσει μὲν τὸν Ἰακώβ, ἐκλέξεται (28) δὲ τὸν Ἰσραήλ, ὁμοῖον ἐστὶ τούτῳ· Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραήλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου. Τὸ μὲν γὰρ Ἰακώβ ἐπὶ τοῦ ἔτι στοιχειουμένου καὶ σωματικοῦ λαμβάνεται, τὸ δὲ Ἰσραήλ ἐπὶ τοῦ κρείττονος καὶ πνευματικοῦ.

²⁷ Gen. xxxii, 28. ²⁸ ibid. ²⁹ Isa. xlii, 1.

(21) Sic quatuor libri veteres. Editi, τὰ ποικίλως..... εἰς ἀμαρτίας.

(22) Codices nonnulli, προσωπεῖα.

(23) Editi et mss. omnes, τῶν σαρκῶν. Quod ait Comibefisius, lubentem se lecturum, σαρκικῶν, id satis placet: sed ita tamen, ut magis placeat librorum antiquorum auctoritas. Nec ita multo post editi, καὶ οὕτω γινόμεθα. At mss., γινόμεθα.

(24) Vocem οὖν e veteribus libris addidimus. Ibidem mss. nonnulli, ἀκράτῃ.

(25) Editi, ἄλλοτε δέ. Vocula δέ in mss. non legitur. Ibidem Reg. secundus et Colbertinus secundus

nionemque annuntiantem amet, velim putes hunc per blandiloquentiam et assentationem deceptum a sirenibus detineri. **590** Sed et dæmonia quæ varia in nobis producant peccata, saltare dicuntur, quod saltatio integra sit membrorum agitatio. Et quoniam saltatores, aliis atque aliis indutis personis, veniunt in scenam: ita dæmones nobis ipsis ceu larvis utentes, modo quidem irascentem, modo vero concupiscentem, ac carnalibus voluptatibus inhiantem, modo etiam mendacem saltando repræsentant: atque hoc pacto varias recipimus dæmonum actiones, qui scilicet ex eorum voluntate cor nostrum et corporis membra commutemus. Cum igitur unum aliquem conspexeris nunc risu immodico diffluentem, nunc præ tristitia dejectum et consternatum, atque molestiis, fletibus et gemitibus dilaniatum, tum quempiam in ipso saltare cogites, alias atque alias formas sumentem. Et modo avaritiæ, modo inanis gloriæ, modo superbiæ commentum ac fabula exprimitur. Uno verbo, tripudians generi hominum insultat, cum in animabus simplicibus et ad peccatum valde versatilibus choream agit et saltat. At vero onocentaurorum nomen compositam quamdam et monstrosam animalis conformationem significat, nisi quod species sit etiam dæmonis: quo auctore et impulsore nunc quidem in res humanas oculos conijcimus, nunc vero ad brutorum animalium rapimur affectus. Herinaceus autem animal quoddam est, quod vice pilorum amicitur spinis, et quod

sunt in animam confusam et perturbatam, nec

C

CAPUT XIV.

277. VERS. 1. *Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget Israel.* Existimo rationi esse consentaneum, ut verbum, *Miserebitur*, referatur ad Jacob: quod nomen obtinuit ad eam usque luctationem quam ipse sustinuit²⁷: vox vero, *Eliget*, intelligatur de Israel, quod nomen præmii loco patriarchæ post luctamen impositum est²⁸. Quia autem misericordiam consequitur, abjectiorem præfert conditionem: qui vero eligitur, excellentiorem. Quamobrem verbis istis, *Dominus miserebitur Jacob, eliget vero Israel*, simile est illud, *Jacob puer meus, assumam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea*²⁹. Enimvero Jacob pro eo accipitur, qui prima adhuc tractat elementa, quique corporalis est; su-

quoque, ὅλα δὲ κατασκιρτᾷ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἐγχορεύοντα καὶ ὄρχούμενα ταῖς, etc. Velim suppleas, δαιμόνια.

(26) Editi, τὸ μὲν ἐλεήσει. At mss nonnulli, ἐλεήσει, recte. In veteribus libris ne vestigium quidem apparet alicujus tituli.

(27) Codices quinque, ἐπὶ τοῦ. Editi, ἐπὶ τῷ. Ibidem editi, τὸ δὲ ἐκλέξεται. At mss. nostri, ἐκλέγεται.

(28) Veteres quinque libri, ἐλέησε..... ἐκλέγεται. Editi, ἐλεήσει..... ἐκλέξεται.

mitur vero Israel pro præstantiori et spiritali. Om-
nino autem Jacob et Israel *Requiescent in terra sua*,
uimirum in terra illa, de qua dictum est: *Beati-
mites: quoniam ipsi possidebunt terram*⁴⁰. Terra
hæc non est pars istius, quæ obnoxia est male-
dicto; quam qui colit, in doloribus comedit omni-
bus diebus vitæ suæ⁴¹. Quin etiam Jacobo **591** et
Israeli in terra sua requiescenti advena adjunge-
tur. Qui terram excolit, hic ille est proselytus
advena. Fortasse hic est gentilis populus, Jacobo
adjunctus, quem tanquam peregrinum et prosely-
tum Scriptura advenam appellat. Cum autem illi
qui sunt inferioris conditionis, nec sibi imperare
norunt, ducibus imperandi scientiam habentibus
serviunt, id ipsis est pro beneficio. Quare in bene-
dictionibus dictum est Esau: *Et fratri tuo servies*⁴².
Hoc plane indicat, quod sequitur (VERS. 2): *Et
multiplicabuntur super terram Dci in servos et an-
cillas. Imponitur eis servitus loco beneficii. Et erunt
captivi qui captivos ceperant eos. Illi quidem tyran-
nice eos abripiebant in captivitatem, devictos et
oppressos servituti diaboli abdicentes; hi vero cle-
menter et humane servitutem subeunt, ex diaboli
tyrannide ad Christi servitutem adducti. Israeli
vero liberatio duræ illius servitutis quam apud
Babylonios servierat, promittitur, atque invitatur
ad misericordiam, ut lugeat Babylonis regem, nec
insultet ejus ruinæ, sed eum defleat tanquam qui
pœnas commiseratione et misericordia dignas sit
passurus.*

278. VERS. 19, 20. *Quemadmodum vestimentum
sanguine inquinatum, non est mundum: ita neque
tu eris mundus. Quoniam terram meam perdidisti, et
populum meum interfecisti: non manebis in æternum
tempus.* Hæc adhuc sunt lamentationis partes, qua-
tum Babylonis princeps, tum res illius deflentur.
Posteaquam enim Lucifer e cælo lapsus in corde
suo dixit: *Ascendam in cælum, ero similis Altissi-
mo*⁴³, ut compertum fiat et exploratum, quantum
sancto dissimilis sit is, qui omni spurcitia et cæde
est contaminatus, vestimento comparatur: quod
quantum ad ipsius naturam attinet, ad hominum
ornatum conficitur, sed quia inquinatum est san-
guine, non amplius usui ulli humano accommodari
potest. Ex hoc palam est, malignum illum non esse
immundum ob supellectilem et opes, sed quod san-
guine perfusus sit, quippe qui perdiderit Domini

A *Ὁλως* (29) δὲ ὁ Ἰακώβ καὶ ὁ Ἰσραὴλ Ἀναπαύσονται
ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν· γῆς ἐκείνης, περὶ ἧς εἶρηται·
Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι
τὴν γῆν· ἧτις οὐκ ἔστι μέρος ταύτης τῆς γῆς τῆς
ὑπὸ κατάραν γεγενημένης· τὴν ἐν λύπαις ἐσθίει πά-
σας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὁ ἐργαζόμενος αὐ-
τὴν. Προσθεθήσεται δὲ καὶ ὁ γειώρας τῷ Ἰακώβ, καὶ
τῷ Ἰσραὴλ, ἀναπαυομένῳ ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ. Ὁ πε-
ρὶ τὴν γῆν διαπονούμενος, ὁ προσήλυτος οὗτός (30)
ἔστιν ὁ γειώρας. Τάχα οὗτός ἐστιν ὁ ἐξ ἔθνῶν λαός,
ὁ προστιθέμενος τῷ Ἰακώβ, ὃν γειώραν ἡ Γραφή
προσαγορεύει, οἷον πάροικον καὶ προσήλυτον ὄντα.
Εὐεργεσία δὲ τοῖς ὑποδεεστέροις καὶ ἄρχειν ἑαυτῶν
μὴ ἐπισταμένοις, τὸ δουλεύειν τοῖς κατ' ἐπιστήμην
ἄρχουσι. Διόπερ ἐν εὐλογίαις εἶρηται τῷ Ἡσαΐ· Καὶ
τῷ ἀδελφῷ σου δουλεύσεις. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ (31),
Καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ εἰς
δούλους καὶ δούλας. Ἄντ' εὐεργεσίας πρόσκειται
αὐτοῖς τὸ δουλεύειν. Καὶ ἔσονται οἱ ἀίχμαλῶτοι οἱ
αἰχμαλωτεύσαντες αὐτούς. Οἱ μὲν τυραννικῶς ἦγον
εἰς αἰχμαλωσίαν, τῇ δουλείᾳ τοῦ διαβόλου ὑποβάλλον-
τες τοὺς κρατούμενους· οἱ δὲ φιλανθρώπως ἀνθυπ-
άγονται τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ἐκ τῆς τυραννίδος τοῦ δια-
βόλου τῇ δουλείᾳ τοῦ Χριστοῦ προσαγόμενοι. Ἐπαγ-
γελία δὲ τῷ Ἰσραὴλ, ἀπαλλαγὴ τῆς δουλείας τῆς
σκληρᾶς, ἧς (32) ἐδούλευσε τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ
προτροπὴ εἰς εὐσπλαγγίαν, ὥστε λαβεῖν τὸν θρηνον
ἐπὶ τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος, καὶ μὴ ἐπιχαίρειν αὐτοῦ
τῷ πτώματι, ἀλλὰ θρηνεῖν αὐτὸν ὡς οἴκτου καὶ ἐλέου
ἄξια πεπονθότα.

C 278. Ὁν τρόπον ἱμάτιον ἐν αἵματι πεφυρμέ-
νον οὐκ ἔστι καθαρὸν· οὕτως οὐδὲ σὺ ἔσθι κα-
θαρός. Διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαὸν
μου ἀπέκτεινας· οὐ μὴ μείνης εἰς τὸν αἰῶνα
χρόνον. Ἐπι μέρη θρηνοῦ (33) ἐστὶν εἰς τὸν ἀρχον-
τα Βαβυλῶνος, καὶ τὰ ἐκείνου. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ὁ
ἐκπεσὼν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ Ἐωσφόρος, ἐν τῇ καρδίᾳ
αὐτοῦ· Ἀναθήσομαι εἰς τὸν οὐρανὸν, ἔσομαι
ὅμοιος τῷ Ἰψίστῳ· ἵνα δεῖχθῇ πόσον ἀπέχει (34)
τῆς πρὸς τὸν ἅγιον ὁμοιώσεως ὁ ἐν πάσῃ ἀκαθαρσίᾳ
καὶ μαιφονίᾳ κατεβύρωμένος, ἱματίῳ παραβάλλε-
ται, ὅσον ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ φύσει, εἰς κόσμον ἀνθρώπου
πεποιημένῳ, διὰ δὲ τὸ ἐμφυρῆναι αἵματι, μηκέτι
δυναμένῳ εἰς χρῆσιν ἀνθρωπίνην παραδεχθῆναι (35).
Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι οὐκ ἐν τῇ κατασκευῇ τὸ ἀκά-
θαρτον ἔχει ὁ πονηρός, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνεφύρη αἵματι,
τὴν γῆν ἀπολέσας τοῦ Κυρίου, καὶ τὸν λαὸν (36) ἀπο-
κτείνας διὰ τῆς ἀμαρτίας. Ἦδη καὶ ἀλλαχοῦ ἔγνω-

⁴⁰ Matth. v, 4. ⁴¹ Gen. iii, 17. ⁴² Gen. xxvii, 40.

⁴³ Isa. xiv, 14.

(29) Colb. secundus, Ὁλως.

(30) Sic uterque Combef. cum aliis tribus. Editi, αὐτός. Nec ita multo infra codices quinque, οἷον πάροικον. Editi, οἷον.

(31) Codices duo, ἐστὶ τό. Deest τό in pervulgatis. Ibidem editi, πληθυνθήσεται. At mss., πληθυνθήσονται. Subinde tres mss., πρόσκειται. Alii duo et editi, πρόσκειται.

(32) Sic mss. Editi vero. ἦ.

(33) Editi, τοῦ θρηνοῦ. Articulus in mss. non in-

venitur.

(34) Editi et Reg. secundus, ἀπέχη. Alii quatuor mss., ἀπέχει. Statim duo mss., ἀκαθαρσία καὶ ἀμαρτία, spurcitia et peccato inquinatus.

(35) Nostri quiique libri veteres, παραδεχθῆναι. Editi, παραληφθῆναι· quod quin optimum sit, non dubito; sed unde sumptum nescio.

(36) Sic uterque Combef. et alii tres mss. At editi, Κυρίου τὸν λαὸν καὶ.

μεν ἱματίῳ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν παρεικαζομένην ὑπ' αὐτοῦ (37) τοῦ προφήτου, λέγοντος πρὸς τοὺς πεπαλαιωμένους διὰ τῆς κακίας· ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς, ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς καταφάγεται ὑμᾶς. Δεινὴ δὲ ἡ ἀπειλή, τὸ μηδὲ εἰς ὕστερον καθαρὸν ἔσεσθαι. Ὁ μὲν γὰρ ἐν ἀμαρτίᾳ τινὶ πεφυρμένος τὴν μὲν εἰς τὸ παρὸν καθαρότητα ἀποβάλλει, τῆς δὲ εἰς τὸ μέλλον ἐκ μετανοίας ἐλπίζομένης καθάρσεως οὐκ ἀποστερεῖται. Ἐνταῦθα δὲ ἀπόφασις παντελῶς, τὸ μηδὲ εἰς ὕστερον ἔσεσθαι καθαρὸν, ἐπειδὴ πέφυρται ἐν τῷ αἵματι τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐνέκρωσε διὰ τῆς παρακοῆς, ὑποσύρων αὐτὸν ἐπὶ τὴν κακίαν.

279. Τάχα γὰρ, πρὸ τοῦ κτισθῆναι τὸν ἄνθρωπον, τόπος τις μετανοίας καὶ τῷ διαβόλῳ ὑπελείπετο, καὶ ἐδύνατο ὁ τυφός, εἰ καὶ ἀρχαιότερον ἦν νόσημα, ὅμως διὰ μετανοίας ἑαυτὸν ἐξιασαμένου θεραπευθεῖς, ἀποκαταστῆσαι αὐτὸν εἰς τὸ ἐξαρχῆς. Ἀφ' οὗ δὲ τοῦ κόσμου ἡ κατασκευὴ, καὶ παραδείσου φυτεία (38) καὶ ἄνθρωπος ἐν αὐτῷ, καὶ ἐντολὴ Θεοῦ, καὶ φθόνος τοῦ διαβόλου, καὶ φόνος τοῦ τιμημένου, ἀπεκλείσθη αὐτῷ καὶ ὁ τόπος τῆς μετανοίας. Εἰ γὰρ Ἡσαῦ μετανοίας τόπον οὐχ εὔρε, τὰ πρωτοτόκια ἀποδόμενος, τίς τόπος ὑπολείπεται μετανοίας τῷ τὸν πρωτόπλαστον ἀποκτείναντι ἄνθρωπον, καὶ δι' ἐκείνου τὸν θάνατον εἰσνεγκόντι (39); Φασὶ δὲ καὶ τὸν ἐκ τοῦ λύθρου τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγγινόμενον σπῖλον τῷ ἱματίῳ, μηδενὶ τρόπῳ δύνασθαι ἀποπλύνασθαι, ἀλλὰ συγγηρᾶν αὐτῷ τὴν ἀπαξ ἐγγενομένην ἐν τῆς ἐν τῷ αἵματι βαφῆς ἀλλοίωσιν· οὐδὲ οὖν (40) ἐκεῖνι δυνατόν, ἀποθεμένῳ τὸν ἐκ τοῦ αἵματος σπῖλον, γενέσθαι καθαρὸν. Τήρησον δὲ τὴν λέξιν ἐμφαντικῶς παριστῶσαν τὸν ἐκ τῆς μαιφονίας ῥύπον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν αἵματι βαφὴν, ἀλλὰ, Πεφυρμένον, ἵνα ἐνδείξηται αὐτὸν ἐγκυλισμένον (41) τῷ φόνῳ τῶν ἀναιρουμένων. Οὗτος τὴν γῆν ἀπώλεσε τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀνήρηκεν. Ὁ μὲν οὖν Ναβουχοδονόσορ ἠρήμωσε τὴν γῆν, ἐκτεμῶν αὐτῆς τὰ καρποφόρα φυτὰ, κώμας τῷ ἀφανισμῷ τοῦ ἐμπρησμοῦ παραδιδούς. Αὐτὸς (42) καὶ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν μὲν ἀπέκτεινεν ἐν μαχαίρᾳ, τὸν δὲ αἰχμάλωτον ἀπήγαγεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα. Ἦδη δὲ καὶ ὁ μυστικῶς ὀνομαζόμενος Βαβυλῶνος βασιλεὺς ὁ κοσμοκράτωρ τοῦ κόσμου τούτου ἐστίν. Οἰκείως γὰρ καὶ τὴν σύγχυσιν τοῦ κόσμου τούτου Βαβυλῶνα ἄν τις προσείποι. Αἰχμάλωτον γὰρ ἐποίησε τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τῆς ζωῆς μεταστήσας εἰς θάνατον· ἠρήμωσε δὲ τὴν γῆν, τὴν ἐκάστου σάρκα διαφθείρας διὰ τῆς ἀμαρτίας, καθὼς γέγραπται, ὅτι (43) Κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτῆς.

⁴⁴ Isa. I, 9. ⁴⁵ IV Reg. xxv, 1, sqq.; Jerem. xxxix, 1 sqq. ⁴⁶ Gen. vi, 12.

(37) Codices duo, παρ' αὐτοῦ. Mox editi, τοὺς παλαιουμένους. Libri vero antiqui, τοὺς πεπαλαιωμένους.

(38) Editi, παραδείσου φυτεία. Sed vox φυτεία in mss. non invenitur; ob idque eam a typographis additam esse suspicor. Necesse tamen non fuit quidquam adjicere, cum vox κατασκευὴ suppleri facile possit. Mox Reg. quartus, καὶ φόνος τοῦ διαβόλου, καὶ φθόνος τοῦ τιμημένου, *diaboli caedes, et invidia illius qui honorabatur.*

A et alio in loco humanam naturam ab eodem propheta cum vestimento collatam fuisse novimus, ubi videlicet adversus eos qui in malitia inveterati sunt, ait: *Ecce omnes vos, ut vestimentum inveterascetis, et tinea comedet vos* ⁴⁴. Est autem gravis comminatio, fore, ut ne in posterum quidem mundetur. Qui enim inquinatur peccato aliquo, praesentem quidem amittit munditiam, sed expiatione quae deinceps per poenitentiam speratur, nequaquam caret. Hic autem plane pronuntiat, eum ne in posterum quidem mundum fore, cum sit inquinatus sanguine populi Dei: quem ad malitiam adductum, per inobedientiam morti tradidit.

279. Forte enim, priusquam crearetur homo, supererat vel ipsi diabolo aliquis poenitentiae locus. Atque superbia illa, etiamsi foret morbus **592** vetustissimus, si tamen ab ipso sibi ipsi per poenitentiam medente fuisset curata, restituere illum in pristinum statum potuisset. Sed post conditum mundum, post consitum paradisum, post collocatum in eo hominem, post Dei praecceptum, post diaboli invidiam, post illius qui honorabatur caedem, tum ei obstructus est poenitentiae locus. Si enim Esau jure prioris ortus vendito, nullum invenit poenitentiae locum: ecquis poenitentiae locus ei relinquitur, qui protoplastum hominem peremit, et per eum mortem invexit? Ferunt autem maculam in vestimento ab humano sanguine impressam nullo modo detergi posse, sed alterationem ex sanguinis tinctura semel contractam, una cum vestimento consenescere: fieri igitur non potest, ut ille sanguineis maculis deletis et abstersis, evadat purus. Observa autem dictionem sordes ex caede provenientes evidenter exprimentem. Non enim dixit: *Vestimentum unctum sanguine, sed, inquinatum*: id ut ostendat in caede peremptorum fuisse voluntatum. Hic perdidit Dei terram, et populum ejus interemit. Et vero Nabuchodonosor terram vastavit, excisis plantis ejus fructiferis, et vicis incendio prorsus consumptis ⁴⁵. Quin et ipse populum Israel partim occidit gladio, partim captivum abduxit in Babylonem. Caeterum autem etiam is qui mystice rex Babylonis nominatur, mundi hujus princeps est. Nam mundi hujus confusionem potest quis apte appellare Babylonem. Etenim Dei populum, a vita ad mortem translatus abstraxit in servitutem: terram vero devastavit, uniuscujusque carne per peccatum corrupta, sicut scriptum est: *Corrupti omnis caro viam suam* ⁴⁶.

(39) Editi, εἰσαγαγόντι. At mss, quinque ut in contextu.

(40) Antiqui tres libri, οὐδὲ οὖν. Alii duo, οὐδέν. Editi, οὔτε. Statim quinque mss., γενέσθαι καθαρὸν. Editi, καθαρῶ.

(41) Sic mss. omnes. Editi, ἐγκυλισμένον.

(42) Editi, Οὗτος. At mss. quinque, Αὐτός. Haud longe Reg. tertius, Βαβυλώνιος βασιλεὺς.

(43) Editi, ὅτι ἔδεν ὁ θεὸς ὅτι. At mss. ita, ut edidimus.

280. **VERS. 21, 22.** *Semen pravum, præpara tuos A filios, ut jugulentur peccatis patris tui, ne resurgant, et ne impleant terram civitatibus. Et insurgam in eos, dicit Dominus Sabaoth, et perdam eorum nomen, et reliquias, et semen. Nec ipse solum non erit mundus, sed successura etiam scelerati illius posteritas una cum ipso bonitate clementissimi Dei delebitur: qui filios, videlicet non tam carnalem prolem, quam operum ex malo habitu proficiscentium fetum e medio tolli permittit. Semen pravum. Quod malitiæ non erat pater, sed quod ab alio malitiæ præeunti ortum accepit, atque nequitiam ejus, qui se seminavit, imitatus est, ideo dicitur semen pravum. Præpara filios tuos, ut jugulentur peccatis patris tui. Nonnunquam cujuscumque semen dicitur pravum, non quod continuo proveniat ex semine præcedente: sed quod alterius ortui dat initium, seminis nomen accipit. Quemadmodum enim cum mundus fuit conditus, ea quæ primum germinavere, erant quidem semina aliorum, nec tamen ipsa ex aliis seminibus prodire, cum rebus ex semine originem ducentibus essent **593** antiquiora: ita forte etiam nunc semen pravum Scriptura vocat eum, qui nequitiae exemplum primus dedit cæteris, fuitque quasi semen, semetipsum præbens imitandum: non quod hanc subsistendi rationem ab antecessoribus habeat, sed quod posteris suis præiverit. Attamen potest quispiam ex semetipso ceu nequitiae auctor et architectus, pravum semen esse; et rursus qui ab improbis magistris edoctus est, pari nomine potest insigniri. Peccator ille vocatus est *Semen Chanaan, et non Juda*⁴⁷; non quod carnis genus spurium et ex Chanaan commistum haberet; sed ideo semen Chanaan appellatur, quod æmulatus Chanaan sit. Unus quisque igitur sua ipsius voluntate potest esse aut semen sanctum, aut contrarium. Audi enim Paulum dicentem: *Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui*⁴⁸; et illud: *Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri*⁴⁹; et: *Omnis qui facit peccatum, ex diabolo natus est*⁵⁰.*

281. Quid autem sibi vult Scriptura, eum præcipit semini nequam, ut filios suos ad eadem pro peccatis patris præparet? Observavimus jam multis in locis, uniuscujusque opera et animæ fetus appellari filios. *Salvabitur enim, inquit, per filiorum generationem, si manserint in fide et dilectione et sanctificatione cum sobrietate*⁵¹. Nam anima, tanquam uxor sponsi qui deceptus non est, salva efficitur,

⁴⁷ Dan. xiii, 56. ⁴⁸ I Cor. iv, 15. ⁴⁹ Joan. i, 12.

(44) Sic uterque Combef. perinde atque nostri codices. Editi fusius ἀναστῶσι, καὶ κληρονομήσωσι τὴν γῆν. Sed cum hæc verba, καὶ κληρονομήσωσι τὴν γῆν, non interpretetur auctor, verisimile mihi fit, librariorum ea huc ex suis Bibliis transtulisse. Ibidem tres mss. et editi, γῆν πόλεων, *Impleant terram civitatibus*. Vulgata quoque, *Neque implebunt faciem orbis civitatum*. At in aliis duobus mss. et apud LXX legitur, γῆν πολέμων, *Et impleant terram bellis*.

280. Σπέρμα πονηρὸν, ἐτοίμασον τὰ τέκνα σου σφαγῆναι ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ πατρὸς σου, ἵνα μὴ ἀναστῶσι (44), καὶ ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πόλεων. Καὶ ἐπαναστήσομαι αὐτοῖς, λέγει Κύριος Σαβαώθ, καὶ ἀπολώ αὐτῶν ὄνομα, καὶ κατάλειμμα, καὶ σπέρμα. Οὐ μόνον αὐτὸς οὐκ ἔσται καθαρὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ διαδοχὴ τοῦ πονηροῦ συναφανισθήσεται αὐτῷ δι' ἀγαθότητα τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ συγχωροῦντος τὸν ἀφανισμόν τῶν τέκνων, οὐ τοσοῦτον τῆς σαρκίνης (45) τεκνογονίας, ὅσον τῆς τῶν ἀπὸ πονηρᾶς ἕξεως ἐπιτελουμένων ἔργων. Σπέρμα πονηρὸν. Ἐπειδὴ οὐκ ἦν πατὴρ τῆς κακίας, ἀλλ' ἐξ ἑτέρου προκαταρξαμένου τῆς κακίας, τὴν γένεσιν ἐλήψε, καὶ πεποίηκε κατὰ τὴν πονηρίαν τοῦ σπείραντος αὐτὸν, σπέρμα λέγεται πονηρὸν. Ἐτοίμασον τὰ τέκνα σου σφαγῆναι ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ πατρὸς σου. Λέγεται δὲ ποτε σπέρμα πονηρὸν τινος, οὐ πάντως ἐκ προαγούσης σπορᾶς γενόμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ αὐτὸ κατάρχον εἰς τὴν ἑτέρου γένεσιν σπέρμα προσαγορεύεται. Ὡς γὰρ ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ (46) τὰ πρῶτως βλαστήσαντα, σπέρματα μὲν ἦν ἑτέρων, αὐτὰ δὲ οὐκ ἦν ἐξ ἑτέρων (πρεσβύτερα γὰρ ἦν τῶν κατὰ σπέρμα τελειουμένων): οὕτω τάχα καὶ νῦν ὁ λόγος τὸν ἄλλοις εἰς ὑπόδειγμα πονηρίας κατάρχοντα καὶ οἶονε! σπέρμα γινόμενον (47) διὰ τῆς μιμήσεως, σπέρμα πονηρὸν ὀνομάζει οὐχ ὡς ἀπὸ προαγόντων τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα, ἀλλ' ὡς τοῖς ἐπιγινομένοις τὴν ἀρχὴν παρεχόμενον. Δύναται δὲ παρ' ἑαυτὸν τὸ σπέρμα πονηρὸν εἶναι, ἀρχηγὸς τῆς κακίας ὑπάρχων: καὶ πάλιν ὁ πονηροῖς διδασκάλους μαθητευθεῖς, ὁμοίως προσαγορεύεσθαι. Σπέρμα Χαναάν, καὶ οὐκ Ἰούδα, ἤκουσεν ὁ ἁμαρτωλὸς ἐκεῖνος: οὐ τῷ τὸ γένος τῆς σαρκὸς νόθον ἔχειν καὶ ἐπίμικτον ἀπὸ τοῦ Χαναάν, ἀλλὰ διὰ τὴν μίμησιν τοῦ Χαναάν, σπέρμα Χαναάν ὀνομάζεται. Δύναται οὖν ἕκαστος ἐκ τῆς αὐτοῦ (48) προαιρέσεως ἢ σπέρμα ἅγιον εἶναι, ἢ τὸ ἐναντίον. Ἄκουε γὰρ Παύλου λέγοντος: Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα: καὶ τὸ, Ὅσοι (49) ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι: καὶ, Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται.

281. Τί δὲ βουλόμενος ὁ λόγος προστάσσει τῷ πονηρῷ σπέρματι, ἐτοιμάσαι τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς σφαγὴν ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ πατρὸς; Πολλαχοῦ τειρηθήκαμεν, τὰ ἐκάστου ἔργα καὶ τοὺς καρποὺς τῆς ψυχῆς τέκνα προσαγορεύεσθαι. Σωθήσεται γὰρ, φησί, διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης. Σώζεται γὰρ ἡ ψυχὴ, ὡς γυνὴ τοῦ μὴ ἀπατηθέντος νομφίου,

⁵⁰ I Joan. iii, 8. ⁵¹ I Tim. ii, 15.

(45) Codices quinque, τῆς σαρκίνης. Editi, τῆς σαρκικῆς.

(46) Antiqui duo libri, ἐν τῇ κοσμογονίᾳ.

(47) Codices nonnulli, γενόμενον.

(48) In nostris quinque mss. legitur, αὐτοῦ: in editis vero, ἑαυτοῦ. Haud longe voculam γὰρ post verbum ἄκουε ex duobus mss. addidi.

(49) Editi æque ac textus sacer, Ὅσοι δέ. At particula δέ in mss. non reperitur.

ἐπειδὴν διὰ τοῦ λόγου καρποφορεῖν ποιήσῃ τέκνα, τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ἐὰν ἐπιμείνη τῇ ἕξει τῇ ἀγῆ, καὶ μὴ ἀμαυρωθῇ ἀπὸ τίνων ἐπιγυνομένων (50) ἀμαρτημάτων. Οὕτω καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸν πνευματικὸν καὶ θεῖον ἀκούοντες νόμον τῆς εὐλογίας λεγούσης, Εὐλογημένα τὰ ἔγγονα τῆς κοιλίας σου, οὐκ ἄλλο τι νομίζομεν εἶναι, ἢ τοὺς καρποὺς τῆς ψυχῆς. Ἀπὸ γὰρ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας, ὃ ἐποίησαμεν (51) ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ οὖν ἀφανισμὸς τῶν πονηρῶν ἔργων σφαγὴ τέκνων λέγεται, ἐπ' ὠφελείᾳ γινομένη τοῦ γεννήσαντος πατρός. Λανθάνουσαν οὖν ἔχει φιλανθρωπίαν ἢ κατὰ τὸν τόπον τροπολογία προστάσσουσα τῷ πονηρῷ σπέρματι, κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον κουφίσαι ἀπὸ τοῦ βάρους τῶν κακιῶν (52) αὐτῶν. Οἱ γὰρ μεμορφωμένοι κατὰ τὸν πονηρὸν, καὶ υἱοὶ τῆς κακίας γινόμενοι, πάντα τὰ ἔγγονα τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς σφάζειν ὀφείλουσι ταῖς ἀμαρτίαις. Ἐὰν γὰρ μὴ ἀποθάνωμεν τῇ ἀμαρτίᾳ, πῶς ζήσομεν (53) τῇ δικαιοσύνῃ; Ἴνα γὰρ, φησὶ, μὴ ἀναστῶσι, καὶ ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πόλεων. Πονηρὸν γὰρ ἢ ἐπανάστασις τῆς κακίας. Διὸ δεῖ αὐτὴν μένειν νεκράν, καὶ μὴ συγχωρεῖσθαι ἐν συστήματι καὶ πλήθει γίνεσθαι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ πόλις. Πρέπει γὰρ Κυρίῳ Σαβαὼθ ἀπολλύειν (54) τὸ κακίας ὄνομα καὶ ἐγκατάλειμμα καὶ σπέρμα.

282. Μακαρία κατάστασις καὶ ψυχῆς καὶ πολιτείας ἀνθρωπίνης, ἐν ἣ ὄνομα κακίας οὐ χρηματίζει, κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα· Πορνεία δὲ καὶ ἀκαθαρσία ἢ ἀσέλγεια (55) μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἀγίοις. Δεύτερον δὲ, τὸ ἐγκατάλειμμα γοῦν μὴ εἶναι. Πολλοὶ γὰρ ἐπιστρέψαντες ἀπὸ πονηρῶν ἔργων, οἷονεὶ τὰς μνήμας τῶν παλαιῶν ἔργων παρακατέχοντες, δι' αὐτῶν πολλάκις ἀνανεοῦνται τὴν ἡσυχάζουσαν ἀμαρτίαν. Ἴνα οὖν μηδὲ ἐγκατάλειμμα ᾖ, ἔγουν τὸ (56) τελευταῖον σπέρμα μὴ ὑπάρχη πονηρᾶς διδασκαλίας τοῖς ἐφεξῆς μὴ ὑπολείπεσθαι ἐκ τῆς μιμήσεως τῶν προειληφόντων, Τάδε λέγει Κύριος· Καὶ θήσω τὴν Βαβυλωνίαν (57) ἔρημον, ὥστε κατοικεῖν ἐχίνους, καὶ ἔσται εἰς οὐδέν· καὶ θήσω αὐτὴν πηλοῦ βάραθρον εἰς ἀπώλειαν. Ἐρημον θήσεσθαι τὴν Βαβυλωνίαν ὁ φιλάνθρωπος Κύριος ἀπει-

A ubi ratione duce filios edendos curaverit, opera videlicet bona; si modo permanserit in bono habitu, nec a peccatis illis subsequentibus vitietur. Sic et nos qui juxta spiritualem et divinam legem interpretamur benedictionem, quæ dicit, *Benedicti fetus ventris tui* ⁵², nihil aliud quam animæ fructus significari ducimus. *Nam a timore tuo, Domine, in utero accipimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis, quem fecimus in terra* ⁵³. Operum itaque pravorum extirpatio vocatur filiorum cædes, quæ ob utilitatem patris qui genuit, perpetratur. Hoc igitur loco figurata illa loquendi ratio occultam quamdam bonitatem præ se fert, dum præcipit semini nequam, ut deponat (quoad ejus fieri potest) vitiorum suorum onus. Quicumque enim malignum illud sibi proposuerunt exemplar, factique sunt malitiæ filii, cunctos animæ suæ fetus, quod ad peccata attinet, debent trucidare. Nam nisi moriamur peccato, quomodo vivemus justitiæ? *Ne enim, inquit, resurgant, et impleant terram civitibus* ⁵⁴. Malum est utique illa vitii rebellio. Quamobrem oportet ut ea maneat mortua, nec cœlum et multitudinem adire sinatur. Hoc siquidem indicat nomen civitatis. Addecet enim Dominum Sabaoth disperdere nomen et reliquias et semen malitiæ.

282. Beatus ille est tum animi tum reipublicæ **594** humanæ status, in quo nomen nequitiae non pronuntiatur, juxta Apostolum dicentem: *Fornicatio autem et immunditia aut lascivia ne nominetur quidem inter vos, sicut decet sanctos* ⁵⁵. Rursus autem oportet ut ne supersint quidem reliquiæ. Multi enim sunt qui cum se avocarint a malis operibus, operum veterum velut retenta memoria, peccatum sopitum et quiescens sæpe per hanc recordationem innovant. Itaque ut ne reliquiæ quidem supersint, id est, ne extremum semen pravæ doctrinæ ex majorum imitatione posteris relinqui accidat (VERS. 23), *Hæc dicit Dominus: Et ponam Babyloniam desertum, ut inhabitent hericii, et erit in nihilum; et ponam eam luti barathrum in perditionem*. Interminatur benignissimus Dominus Babyloniam red-

⁵² Deut xxviii, 4. ⁵³ Isa. xxvi, 18. ⁵⁴ I Pet. ii, 24. ⁵⁵ Ephes. v, 3.

(50) Editi, ἐπιγυνομένων. Illud, καὶ θεῖον, quod mox sequitur, textui nove ex duobus mss. attestum est. Subinde ubi legitur in editis, τὰ τέκνα, scriptum reperitur in nostris quinque codicibus, τὰ ἔγγονα.

(51) Hic mirifice dissident inter se libri, tum typis descripti, tum calamo notati. Editi, σωτηρίας σου ἐποίησαμεν. Recentior Combefisii codex et Reg. quartus, σωτηρίας, οὗ ἐποίησαμεν. Reg. tertius, quem sequimur, ὃ ἐποίησας, quem fecisti. Colb. secundus et Reg. secundus, οὗ ἐκούσαμεν. Apud LXX, σωτηρίας σου ἐποίησαμεν, spiritum salutis tuæ fecimus. Antiquissimus interpres Eusebius, σωτηρίας σου, ὃ ἐποίησαμεν, spiritum salutis tuæ, quem fecimus. Vulgata, *Peperimus spiritum: salutes non fecimus in terra*. Ubi notari potest, codices eos, qui habent, σωτηρίας οὗ ἐποίησαμεν, convenire cum Vulg., si pro οὗ legas οὐ, non. *Salutes non fe-*

cimus.

(52) Editi, τῶν κακῶν. At mss. quatuor, τῶν κακιῶν. Codex unus habet αὐτοῦ pro αὐτῶν quod sequitur.

(53) Codices tres, ζήσομεν.

(54) Libri veteres, ἀπολλύειν. Editi, ἀπολλῶναι.

(55) Ita in quatuor mss. legitur. Editi, καὶ ἀσέλγεια. Textus sacer, ἢ πλεονεξία, vel avaritia.

(56) Libri veteres, τὸ ἔγουν τό· ubi legisse videtur interpres, ἔγοντο, a verbo ἄγειν, cum verterit: *Ita demum adducebantur*. Ibidem duo mss., ὑπάρχουσι. Nec ita multo post editi, ὑπολείπεσθαι τοῖς ἐκ. Deest τοῖς in utroque Combef. et in aliis nostris codicibus.

(57) Antiqui duo libri, τὴν Βαβυλωνίαν. Mox mss. nonnulli, καὶ ἔσται εἰς οὐδέν. Subinde editi, καὶ θήσω εἰς αὐτήν. At vocula εἰς in nostris quinque mss. deest.

acturum se esse in desertum. Cæterum pravæ habitationis vastatio, vitæque confusæ et perturbatæ abolitio, bonum quoddam est sensu et mente præditi valde exoptandum. Tantam autem minatur fore Babylonis vastitatem, ut homo Babylonius in ea non sit amplius habitaturus, sed sint hericii subrogandi in hominum locum. Est autem animal illud rigidis et acutissimis spinis circumseptum, quod et caput et pedes, cum vult, contrahit, atque perfectam sphaeræ figuram sumit, adeo ut vix possit capi, capite et pedibus intra spiram sese colligentibus, atque superficie spinis undelibet inhorrescente. Hoc utique animal solum, vel quiescens, sibi insidiantes ulciscitur. Qui enim ei injicit manum, graviter pungitur, et quanto magis voluerit quis illud constringere, tanto gravius spinis transfigitur.

283. Forte igitur hominum mores occulte significat, vice Babyloniorum urbem habitantes, in sociabiles, longe ab aliorum agendi ratione alienos, et asperiori vitæ instituto gaudentes. Nam animalium species ad exprimendos hominum mores assumi, Petri visione edocti sumus, quandoquidem in vase e cælis descendente omne animalium genus inerat, reptilium, volucrum et quadrupedum⁵⁸. Indicabat enim Scriptura eos qui a diversis peccatis erant ad fidem adducendi, aut quadrupedibus similes esse ob mores belluinos, aut reptilibus ob venenum, aut volucribus ob levitatem et inconstantiam. Forte igitur herinaceus etiam per tropologiam in Scriptura designat homines aliquos; uti serpentes denotant Sadducæos et Pharisæos⁵⁷; vulpes, Herodem⁵⁸; equi feminis inhiantes, voluptuarios⁵⁹; oves, simpliciores⁶⁰; hæduli, inimicos societatis et avaros. Quare et hericio animali quod incolumitatis suæ spem in suis ipsius spinis collocat, par est comparari divites scilicet hujus sæculi, quos dixit Dominus spinis suis suffocare verbum, ac illud infructuosum reddere⁶¹. Redigetur autem Babylon in nihilum, et erit ut luti barathrum. At rem sensibilem quod attinet, indicat Scriptura fore, ut fluvius Euphrates, hanc mediam intersecans, **595** nec exitum reperiens per alveum, eamque inundans, ipsam demoliatur funditus, convertatque in barathrum non aqua limpida, sed limo refertum. Enimvero qui exacerbant Dominum hujusmodi sine evertuntur.

284. VERS. 24, 25. *Hæc dicit Dominus Sabaoth: Quemadmodum dixi, ita erit: et quemadmodum statui, ita manebit: ut disperdam Assyrios in terra mea, et in montibus meis. Et erunt in conculcatio-*

⁵⁸ Act. x, 11. ⁵⁷ Matth. iii, 7. ⁵⁸ Luc. xiii, 32. ⁵⁹

(58) Sic mss. omnes. Editi, δὲ διοικήσεως, male.

(59) Sic mss. nostri. Ex ὀξυτάταις in prius editis factum fuerat, ἔξεσι ταῖς. Nec ita multo infra duo mss., ἑαυτῷ σχηματίζον.

(60) Veteres aliquot libri, αὐτῷ.

(61) Codex Regius, quem nominavimus quartum, hic desinit, terminaturque his verbis, πλουσίους τοῦ αἰῶνος τούτου. Mox mss. quatuor, „καὶ ἄκαρπον

λαῖ. Πονηρὰς δὲ οἰκήσεως (58) ἐρήμωσις, καὶ συγκεχυμένου βίου ἀφανισμὸς, ἀγαθὸν περισπούδαστόν ἐστι τοῖς ἀίσθανομένοις. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ τὴν ἐρήμωσιν ἀπειλεῖ τῆς Βαβυλωνίας, ὥστε ἄνθρωπον μὲν Βαβυλώνιον μηκέτι κατοικεῖν, ἐχίνους δὲ ἀντεισάγεσθαι. Ἔστι δὲ τὸ ζῶον τοῦτο σκληραῖς καὶ ὀξυτάταις (59) ἀκάνθαις περιπεφραγμένον, καὶ κεφαλὴν καὶ πόδας συνέλκον, ὅτε βούλεται, καὶ εἰς ἀκριβὲς σχῆμα σφαιρας ἑαυτὸ σχηματίζον, ὥστε δύσληπτον εἶναι, τῆς μὲν κεφαλῆς καὶ τῶν ποδῶν συνεσπειραμένων, τῆς δὲ ἐπιφανείας πανταχόθεν ἠκανθωμένης. Μόνον γὰρ ζῶον τοῦτο ἡσυχάζον ἀμύνεται τοὺς ἐπιβουλεύοντας. Ὁ γὰρ ἐπιβαλὼν αὐτῷ τὰς χεῖρας ἀμύσσεται δεινῶς, καὶ ὅσπερ ἂν πλεόν αὐτὸ (60) βουληθῆ κατασφίγξαι, τοσοῦτω χαλεπώτερον ταῖς ἀκάνθαις περιπέριεται.

283. Ταχὰ οὖν ἦθη ἀνθρώπων αἰνίσσεται ἀντὶ τῶν Βαβυλωνίαν ἐνοικήσαντα τῇ πόλει, ἀκοινωνήτα, ἀπειδιαστικά, σκληροτέρῃ τῇ ἀγωγῇ χαίροντα. Ὅτι γὰρ τὰ εἶδη τῶν ζῶων πρὸς τὰ τῶν ἀνθρώπων ἦθη μεταλαμβάνεται, ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τῆς ὀπτασίας Πέτρου, ὅτε ἐν τῷ σκεύει τῷ καθιεμένῳ ἐκ τῶν οὐρανῶν πᾶν εἶδος τῆς ζῶων, ἐρπετῶν καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων. Ἠνίσσετο γὰρ ὁ λόγος τοὺς μέλλοντας ἀπὸ ποικίλων ἀμαρτημάτων τῇ πίστει προσάγεσθαι, τοῦτους εἶναι τοὺς ὁμοιωμένους ἢ τετραπόδοις διὰ τὸ κτηνώδες· ἢ ἐρπετοῖς διὰ τὸ ἰοβόλον· ἢ πετεινοῖς διὰ τὸ κοῦφον καὶ ἄστατον. Καὶ ὁ ἐχίνος οὖν ἐστὶ παρὰ τῇ Γραφῇ τάχα τροπολογούμενος ἐπὶ τινὰς ἀνθρώπους, ὡς οἱ ὄφεις ἐπὶ τοὺς Σαδδουκαίους καὶ Φαρισαίους· καὶ ὁ ἀλώπηξ ἐπὶ τὸν Ἡρώδη· καὶ ἵπποι θηλυμανεῖς ἐπὶ τοὺς φιληδότους· τὰ πρόβατα ἐπὶ τοὺς ἀκακιωτέρους τῶν ἀνθρώπων· τὰ ἐρίφια ἐπὶ τοὺς ἀκοινωνήτους καὶ ἀμεταδότους. Ὡστε καὶ τοὺς ἐχίνους εὐλογον παραβαλέσθαι, ζῶψ τὴν ἐλπίδα τοῦ μὴ βλαβῆσεσθαι ἐπὶ ταῖς οἰκείαις ἀκάνθαις ἔχοντι, τοὺς πλουσίους τοῦ αἰῶνος τούτου (61), οὓς ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀκανθῶν συμπνίγειν τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπον ποιεῖν ὁ Κύριος εἶρηκε. Γενήσεται δὲ ἡ Βαβυλῶν εἰς οὐδὲν, καὶ ὡς πηλοῦ βάραθρον. Ὡς πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἐνδείκνυται ὁ λόγος, ὅτι ὁ πρταμὸς ὁ Εὐφράτης μέσην αὐτὴν διατέμνων, μὴ τογχάνων τῆς κατὰ ρεῖθρα διεξόδου, ἐλλιμνάζων αὐτῇ, παντελῶς ἀναφανίσει αὐτὴν, καὶ ἀποδείξει (62) βάραθρον οὐχ ὕδατος καθαρῷ, ἀλλὰ βορβόρου. Τοιοῦτον γὰρ τὸ τέλος τῆς καταστροφῆς τῶν παροξυνάντων τὸν

D Κύριον.

284. Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ὁν τρόπον εἶρηκα, οὕτως ἔσται· καὶ ὃν τρόπον βεβούλευμαι, οὕτως μενεῖ· τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὄρεων τῶν

Jer. v, 8. ⁶⁰ Matth. x 16. ⁶¹ Matth. xiii, 22.

ποιεῖν. Editi, καὶ καρπὸν μὴ ποιεῖν, quos dixit fructum non ferre. Subinde quatuor mss., ἢ Βαβυλών. Editi, ἢ Βαβυλωνία.

(62) Veteres quatuor libri, ἀφανίσει αὐτὴν, καὶ ἀποδείξει. Supple. μέλλει, nisi legere mavis, ἀφανίσει... ἀποδείξει. Editi, ἀφανίσει... ἀποδείξει· quorum in altero vitium subesse constat.

ἐμῶν. Καὶ ἔσονται εἰς καταπάτημα, καὶ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ ζυγὸς αὐτῶν, καὶ τὸ κῶδος αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτῶν. Ὁ μὲν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ, περὶ τῆς νεομισμένης αὐτοῖς γῆς τοῦ Θεοῦ εἶναι, καὶ ὁρέων τούτων τῶν γῆινων τῇ αἰσθητῇ Ἰουδαία (63), τὸν λόγον ὑπολαμβάνει ὑπάρχειν τῷ προφήτῃ· καὶ τὴν Ἀσσυρίαν ἀχμάλωτον ἀπάγει τὸν Ἰσραὴλ, ζυγὸν δουλείας αὐτοῖς ἐπιθέντα· ἡμεῖς δὲ, οἱ συνεγεροθέντες Χριστῷ (64), καὶ εὐχόμενοι τὰ ἄνω ζητεῖν, γῆν μὲν ὀνομάζομεν τὴν καρδίαν τὴν καλὴν, καθὰ παρ' αὐτοῦ δεδιδάγμεθα τοῦ Κυρίου, λέγοντος· Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν καλὴν σπαρεῖς, οὕτως ὁ τὸν λόγον ἀκούων καὶ συνιεὶς καρποφορεῖ (65) καὶ ποιεῖ ὁ μὲν ἑκατὸν, ὁ δὲ ἐξήκοντα, ὁ δὲ τριάκοντα. Καὶ ὅρος οὖν τοῦ Θεοῦ δύναται χρηματίζειν, ἐν ᾧ εἰς καταπάτημα γενήσονται οἱ Ἀσσύριοι, ὁ αὐξήσας ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ λόγῳ καὶ γνώσει ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἀνεστηκώς· ἐν τούτῳ καταπάτημα ἔσονται οἱ ἐχθροί. Καὶ πᾶς ὁ ζυγὸς τῶν Ἀσσυρίων ἀφαιρεθήσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Μέγα μὲν γὰρ ἐφρόνουν, ὡς τοῖς ὤμοις τῶν ἀπὸ τῆς μερίδος τοῦ Θεοῦ τῶν ἀνθρώπων ἐπιβαίνοντες, καὶ ὑπὸ τὸν ἴδιον ζυγὸν ποιοῦντες τοὺς τῆς δουλείας τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν ἀμαρτημάτων ἀπυσπασθέντας. Ἐχοντες οὖν τὴν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐλπίδα περὶ τοῦ ἀπολέσθαι μὲν τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τῶν ὁρέων αὐτοῦ καταπατηθήσασθαι, καὶ τὸν ζυγὸν αὐτῶν ἀφαιρεθήσασθαι, καὶ τὸ (66) κῶδος, ᾧ ἐπεγαυρίων, ὡς κατάρχοντες ἡμῶν, καὶ ἐπιθεβηκότες ἡμῖν, συντριβήσασθαι (67), πάντα πράττωμεν, ἵνα τέλος αὐτῶν τὴν δυναστείαν ἀποσειώμεθα. Ἐὰν γὰρ γενώμεθα ὄρη Θεοῦ, οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἔσονται ἐν ἡμῖν, τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας καταβληθέντος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐποικοδομουμένων τῇ πίστει (68). Δεῖ δὲ καθαρῶς ἀποτάξασθαι ἡμᾶς τῇ ἀμαρτίᾳ, ἵνα ἐλεύθερον τὸν ἀύχενά τοῦ ζυγοῦ ἔχωμεν τῶν Ἀσσυρίων, καὶ δυναθῶμεν γενέσθαι Χριστοῦ ὑποζύγιον. Δύο γὰρ ζυγοὺς οὐ δυνατὸν ἐπικεῖσθαι ἡμῶν τῷ τραχήλῳ· τὸν τοῦ Κυρίου, καὶ τὸν τοῦ Ἀσσυρίου. Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομία, ἢ τίς κοινωνία φωτὸς πρὸς σκότος;

285. Αὕτη ἡ βουλή, ἣν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην, καὶ αὕτη ἡ χεὶρ ὑψηλὴ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς οἰκουμένης. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει; τὴν δὲ χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; Σαφῶς δεικνύσιν, ὅτι ταῦτα λέγεται περὶ τῶν ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένην, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· οὐδενὸς δυναμένου διασκεδάσαι ὅπερ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, καὶ

A nem, et auferetur ab eis jugum ipsorum, et gloria eorum ab humeris ipsorum. Israel quidem carnalis de terra quam Dei esse existimant, deque terrenis istis montibus in Judæa sensibili sitis, dicta hæc fuisse a propheta arbitratur; ac fore, ut Israel Assyriam abducat in captivitatem; jugo servitutis Assyrii imposito: nos vero, qui consurreximus cum Christo, vovimusque quæsituros nos quæ sursum sunt⁶²; cor bonum terram nominamus, prout sumus edocti ab ipso Domino dicente: *Qui vero in terram bonam seminatus est, hic verbum audiens et intelligens, fructum affert, et facit, alius quidem centesimum, alius autem sexagesimum, alius vero tricesimum*⁶³. Denique Dei mons in quo conculcandi Assyrii sunt, potest appellari is, qui in bonis operibus progressum facit, seque supra reliquos sermone attollit et cognitione: in hoc isto conculcandi inimici sunt. Et omne Assyriorum jugum auferetur per Deum. Etenim non parum gloriabantur, quod in humeros hominum, qui Dei portio esse censebantur, insilirent, ac eos qui a Dei servitute per peccata defecerant, sub jugum suum redigerent. Itaque cum speremus juxta id quod dictum est, disperdendos esse inimicos nostros in terra Dei, et in montibus ejus conculcandos, et jugum ipsorum esse auferendum, conterendamque gloriam qua efferebantur, ut qui in nos haberent, dominium, nosque invasissent; nihil non moliamur, ut omnino excutiamus a nobis eorum imperium. Quod si fuerimus montes Dei, ipsius fundamenta erunt in nobis⁶⁴: quippe cordibus nostris mandabitur verbum veritatis, ac bona opera in fide ædificabuntur. Oportet autem renuntiare nos sincero peccato, ut liberetur cervix nostra a jugo Assyriorum, Christi-que jumentum possimus fieri. Nam cervici nostræ imponi non potest duplex jugum, Christi et Assyrii. *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate, aut quæ societas luci ad tenebras*⁶⁵?

285. VERS. 26, 27. *Hoc est consilium, quod cepit Dominus super universum orbem: et est hæc manus excelsa super omnes gentes totius terræ. Quæ enim Deus sanctus decrevit, quis dissipabit? et manus ejus excelsam quis avertet?* Perspicue docet, dici hæc de iis qui sunt in universo orbe, et in omnibus gentibus: sic ut nemo dissipare valeat quod Deus sanctus statuit, nullusque Dei manum pro

⁶² Col. III, 1. ⁶³ Matth. XIII, 23. ⁶⁴ Psal. LXXXVI, 1. ⁶⁵ II Cor. VI, 14.

(63) Codices quatuor, τῇ αἰσθητῇ Ἰουδαία. Editi, τῆς αἰσθητῆς Ἰουδαίας. Quæ scriptura quin melior sit et aptior, non dubitamus: sed, ut diximus, reclamabant libri antiqui,

(64) Editi, τῷ Χριστῷ. At in mss. nostris non reperitur articulus.

(65) Sic mss. nostri. Editi vero, οὕτως ἔστιν ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ συνιεὶς, ὅς δὲ καρποφορεῖ.

(66) Editi. καταπατηθήσασθαι: τὸν ζυγὸν αὐτῶν

καὶ ἀφαιρεθήσασθαι τὸ. At mss. ut in contextu.

(67) Editi, καὶ συντριβήσασθαι. Deest καὶ in nostris codicibus. Aliquanto post codex unus, δυναστείαν ἀποσειώμεθα. Subinde duo mss., ἐὰν γὰρ γνώμεθα.

(68) Antiqui duo libri, ἐν πίστει. Haud longe quatuor mss., ζυγοῦ ἔχωμεν. Editi, σχῶμεν. Subinde tres mss., ἡμῶν τῷ. Editi et Reg. primus ἡμῖν.

terra et montibus suis propugnantes **596** avertere possit. Simul autem observa ea voce, uti multis in locis ostendimus, rem non raram solum et insolitam significari, cuiusmodi est illud: *Quis sapiens, et intelligit hæc* ⁶⁶? Item illud: *Quis fidelis et prudens dispensator* ⁶⁷? Nam hoc loco illud, *Quis dissipabit?* idem valet quod *nemo*. Neque enim cogitare fas est reperiri quemquam, qui dissipare valeat Domini consilium.

286. VERS. 28-30. *In anno, quo mortuus est Achaz rex, factum est verbum illud: Ne lætemini alienigenæ omnes, contritum est enim jugum percutientis vos. Nam ex semine serpentum egredientur fetus aspidum, et fetus eorum egredientur serpentes volantes. Et pascentur pauperes per eum: inopes autem homines in pace requiescent: fame vero interficiet semen tuum, et reliquias tuas interimet.* Siquidem omnia, quæ scripsere prophetæ, dictata sunt a sancto Spiritu, utique ipsa adnotatio temporis quo edita prophetia est, frustra inserta non est. Quid enim didicisse prodest, hoc verbum eo anno quo mortuus est Achaz Judææ rex, adversus alienigenas factum esse? Itaque hæc est sententia nostra. Quemadmodum scriptum est in Exodo: *Mortuus est rex Ægypti, et ingemuerunt filii Israel ab operibus suis, et ascendit clamor, et exaudivit Deus gemitus eorum* ⁶⁸. Nam pessimo rege vivente gemitus et querelas suas in Deum effundere non poterant; eos siquidem cogebat incumbere in opera ardua ⁶⁹, nec ad Deum attollere oculos sinebat. Postquam autem nequam ille sublatus est e medio, tunc par erat plaudere, suique hostis ruinæ insultare. Hi autem ingemiscere referuntur præter expectationem. Nimirum ostendit Scriptura, quod ipsi præ stupore, quandiu mens corporis amans dominatum habebat ne lugere quidem pœnam ob peccatum sibi irrogatam novissent; sed postquam cessarunt vitia, a gemitu initium curationis capiunt, crassis ac corporalibus operibus degravati. Eam ob rem exaudivit eos Deus hominum amantissimus ⁷⁰. Huic utique enarrationi, simile quiddam declaratur et in superioribus Isaïæ verbis. *Factum est enim, inquit, anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum* ⁷¹. Regem Oziam fuisse improbum historia prodidit: quandoquidem. *Exaltatum est cor ejus ad corrumpendum, et injuste fecit in Dominum Deum suum: et intravit in templum Domini ad adolendum super altare, et lepra*

A οὐδενὸς οἴου τς ὄντος τὴν ὑπέρμαχον χεῖρα τοῦ θεοῦ τῆς γῆς αὐτοῦ καὶ τῶν ὀρέων ἀποστρέψαι. Ἄμχ δὲ παρατῆρει τὴν φωνὴν οὐ (69) μόνον ὡς πολλαχοῦ παρεστήσαμεν ἐπὶ τοῦ σπανίου σημαιομένην, οἷον τὸ, Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα; καὶ τὸ, Τίς πιστός καὶ φρόνιμος οἰκονόμος; Νῦν γὰρ τὸ, Τίς διασκεδάσει; ἴσον ἐστὶ τῷ οὐδεὶς. Οὐδὲ γὰρ θεμιτὸν, ἐννοῆσαι τὸ εἶναι τινα δυνάμενον διασκεδάσαι τὴν βουλήν τοῦ Κυρίου (70).

286. Τοῦ ἔτους, οὗ ἀπέθανεν Ἀχάζ ὁ βασιλεὺς, ἐγενήθη τὸ ῥῆμα τοῦτο· Μὴ εὐφρανθεῖτε πάντες οἱ ἀλλόφυλοι· συνετρέθη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παλιόντος ἡμᾶς. Ἐκ γὰρ σπέρματος ὄφειον ἐξελεύσονται ἔγγονα ἀσπίδων, καὶ τὰ ἔγγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφεις (71) πετόμενοι. Καὶ βοσκηθῶσονται πτωχοὶ δι' αὐτοῦ· πτωχοὶ δὲ ἄνθρωποι ἐπὶ εἰρήνης ἀναπαύσονται· ἀνελεῖ δὲ λιμῶν τὸ σπέρμα σου, καὶ τὸ κατάλειμμα σου ἀνελεῖ. Εἴπερ πάντα Πνεύματι ἀγίῳ εἴρηται τὰ γεγραμμένα παρὰ τῶν προφητῶν, δηλονότι· καὶ ἡ ἀναγραφὴ τοῦ χρόνου τῆς προφητείας οὐ μάτην παρεμβέβληται. Τί γὰρ ὄφελος ἐκ τοῦ μαθεῖν, ὅτι τοῦτο ἐγένετο τὸ ῥῆμα πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους τῷ (72) ἔτι ᾧ ἀπέθανεν Ἀχάζ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας; Ἀργιζόμεθα οὖν, ὅτι ὡσπερ (73) ἐν τῇ Ἐξῴδιῳ γέγραπται, ὅτι Ἐτελεύτησεν ὁ βασιλεὺς Αἰγύπτου, καὶ κατεστέναξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν, καὶ ἀνέβη ἡ βοή, καὶ εἰσήκουσεν ὁ θεὸς τῶν στεναγμῶν αὐτῶν. Ζῶντος μὲν γὰρ (74) τοῦ βασιλέως τοῦ πονηροῦ, στενάξαι πρὸς τὸν θεὸν οὐκ ἠδύναντο· κατηνάγκαζε γὰρ αὐτοὺς ἐν ἔργοις σκληροῖς, μὴ ἐπιτρέπων ἀνανεύειν πρὸς τὸν θεόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκποδῶν ἐγένετο ὁ πονηρὸς, τότε δέον κροτεῖν καὶ ἐπιχαίρειν τῇ πτώσει τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ δὲ ἐκ τοῦ παραδόξου ἀναγράφονται στένειν· ἐνδεικνυμένου τοῦ λόγου, ὅτι ἕως ὁ φιλοσοφίας νοῦς ἐπεκράτει, ὑπὸ τῆς ἀναισθησίας οὐδὲ ᾔδεσαν ὀδύρεσθαι τὸ ἐκ τῆς ἀμαρτίας κακόν· ἐπειδὴ δὲ ἔλαβον σχολὴν ἀπὸ τῶν παθῶν, ἄρχονται τῆς θεραπείας ἀπὸ τοῦ στένειν, ἐν τοῖς ὑλικοῖς καὶ σωματικοῖς ἔργοις βαρυνόμενοι. Διὸ καὶ ἐπήκουσεν αὐτῶν ὁ φιλόανθρωπος θεός (75). Ὁμοίον οὖν τῇ διηγήσει ταύτῃ δηλοῦται καὶ ἐν τοῖς κατόπιν τοῦ Ἡσαίου. Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, τοῦ ἐνιαυτοῦ οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπιρμένου. Μονηρὸς βασιλεὺς Ὀζίας (76) ὑπὸ τῆς ἱστορίας παραδέδοται, διότι **D** Ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ τοῦ καταφθεῖραι, καὶ ἠδίκησεν ἐν Κυρίῳ θεῷ αὐτοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν

⁶⁶ Ose. xiv, 10. ⁶⁷ Luc. xii, 42. ⁶⁸ Exod. ii, 23. ⁶⁹ Exod. i, 14. ⁷⁰ Exod. iii, 7. ⁷¹ Isa. vi, 1.

(69) Editi, τὴν φωνὴν, τίς, οὐ. Deest τίς in nostris codicibus. Sed tamen hæc vocula aut exprimi debet, aut subintelligi. Statim duo mss. et editi, σημαίνει. Alii duo, σημαιομένην.

(70) Codices tres, βουλήν τοῦ θεοῦ.

(71) Editi, ὄφεις, ἀσπίδες. Sed vocem, ἀσπίδες inde sustulimus, fidem veterum librorum secuti.

(72) Editi, ἐν τῷ. Vocula ἐν in mss. non invenitur.

(73) Scriptor cum scriberet illa, λογιζόμεθα οὖν, etc., aut somniavit: aut a librariis aliquid prætermisum est. Nihil enim respondet voci ὡσπερ.

(74) Editi, τὸν στεναγμὸν. Περιόντος γὰρ ἔτι. At mss. nonnulli uti in contextu. Aliquanto post duo mss., ἐπεὶ δέ.

(75) Codices duo, Κύριος.

(76) Editi, ὁ Ὀζίας. At in mss. deest articulus. Mox duo mss., παραδίδεται. Subinde duo itidem mss. τοῦ διαφθεῖραι.

ναὸν Κυρίου θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἔλεπρώθη. Καὶ τότε τοίνυν ἀνατραπέντος τοῦ πονηροῦ, ἄρχοντος, καὶ τῶν μiasμάτων ἐλευθερωθείσης τῆς κατὰ τὸν νόμον λατρείας, τὰ τῆς θεολογίας μυστήρια φανεροῦται (77) τῷ προφήτῃ. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν τὸν Ἀχάζ οὐ σπουδαῖον ἄρχοντα ὁ λόγος ἀναγράφει ἀποθνήσκοντα. ἵνα δειχθῇ, ὅτι ἐν τῇ τοῦ χειρόνος ὑποχωρήσει, τὸ ῥῆμα γίνεται πρὸς τοὺς ἄλλοφύλους παρὰ τοῦ εὐεργέτου Θεοῦ. Εὐραμεν γὰρ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν, ὅτι οὗτος ὁ Ἀχάζ οὐκ ἐποίησε τὸ εὐθές ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου· καὶ γε υἱὸν αὐτοῦ διῆγεν (78) ἐν πυρὶ κατὰ τὰ βδελύγματα τῶν ἐθνῶν· καὶ ἐθυσίαζε καὶ ἐθυμία ἐν τοῖς ὑψηλοῖς. Οὗτος δὲ καὶ ἀπὸ τῶν θησαυρῶν τοῦ οἴκου Κυρίου χρυσίον καὶ ἀργύριον ἀπέστειλε τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων, ἐν οἷς οὐ μικρὰ αὐτοῦ κατηγορεῖται ἡ ἀτέβεια περὶ τὰ ἱερὰ χρήματα. Πεσοῦσης οὖν τῆς πονηρᾶς δυναστείας, γίνεται τὸ κατὰ τῶν ἄλλοφύλων ῥῆμα. Ἀλλόφυλοι δὲ ἰδίως οἱ Φυλιστιαῖοι λέγονται, οὓς Παλαιστινοὺς Ἕλληνας (79) ὀνομάζουσιν.

287. Ἰστέον δὲ, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐκάστου ἡμῶν ζωῇ, ἐπειδὴν ἡ βασιλεύουσα ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι ἁμαρτία ἀποθάνῃ, τότε γίνεται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἐν ἡμῖν. Τάχα γὰρ ἐκάστη ἁμαρτία πρὸς ἕνα τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς κατηγορουμένων καὶ ὄλως ψεκτῶν βασιλέων ἀναλογίαν τινὰ ἔχει, ὧν πολλαχού τὰ (80) ὀνόματα δι' ὄλης τῆς Γραφῆς δηλοῦται· ὡς καὶ νῦν ἐρμηνεύεται ὁ Ἀχάζ κατάσχεσις· σύμβολον ὧν προκαταλαβόντος καὶ κατέχοντος τὴν ψυχὴν ἡμῶν δόγματος πονηροῦ· οὐ ἀποθανόντος, ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐλευθερωθεῖσα ἀπὸ τοῦ κατέχοντος, ἱκανοῦται πρὸς τὸ θεωρῆσαι τὸ κατὰ τῶν ἄλλοφύλων ῥῆμα. Ὁ μὲν οὖν πρόχειρος νοῦς οὗτός ἐστι· Μὴ εὐφραίνεσθε, πάντες ἄλλόφυλοι· συνετρίβη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παίοντος ὑμᾶς. Μὴ νομίσητε, ὦ Φυλιστιαῖοι, ὅτι, ἀποθανόντος τοῦ Ἀχάζ, ἐλεύθεροι γενήσεσθε τοῦ ἐπικειμένου ὑμῖν φόβου ἀπὸ (81) τοῦ Ἰσραήλ· ὥστε μὴ εὐφραίνεσθε ἐπὶ τῷ πτώματι τοῦ βασιλέως. Εἰ γὰρ καὶ συνετρίβη ὁ ζυγὸς, τουτέστιν ἡ δουλεία, ἡ ἐπικειμένη ὑμῖν παρὰ τῶν καταπατούντων ὑμᾶς καὶ μαστιγούντων διὰ τῆς δυναστείας, ἀλλ' ὅμως ἐκ σπέρματος ὄφρων ἐξελεύσεται ἕκγονα ἀσπίδων. Τὴν διαδοχὴν τοῦ Ἀχάζ σημαίνει ὅτι εἰ ὄφρων οὗτος εἶχε πικρίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιχαίρετε αὐτοῦ τῷ θανάτῳ· ἀναστήσεται ἐφ' ὑμᾶς ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ ὄφρων τούτου ἕκγονα ἀσπίδων, καὶ πάλιν τὰ ἐκείνων ἕκγονα ἐξελεύσεται (82). Τὸ πικρὸν τῆς διαδοχῆς τῶν ἐφεξῆς βασιλευόντων ὁ λόγος ἐκ τούτου παρίστησιν. Ἀσπίδες γὰρ ἔσονται, φησὶ, πετόμεναι, καὶ τὸ ἰοδόλον τῶν ἐρπετῶν ἔχουσαι καὶ τὸ ταχὺ τῶν πτηνῶν. Εἴτα ἐπειδὴ ἡ ἀκολουθία τῆς γενεαλογίας ἐπὶ τὸν Κύριον φέρει, διακόψας ὁ λόγος τὸ συνεχές, μεταβαίνει ἐπ'

A *affectus est* ⁷². Tum demum improbo principe everso, et legis cultu ab inquinamentis purgato ac liberato, prophetæ manifesta fiunt divini consilii mysteria. Hic igitur refert etiam Scriptura, principem non probum interiisse, ut compertum sit et exploratum, Deum beneficum, vitio subducente se et recedente, ad alienigenas loqui. In quarto enim Regnorum libro invenimus ⁷³ hunc Achaz quod rectum esset in oculis Domini, id nequaquam peregisse : quippe **597** filium suum per ignem traducebat juxta gentium abominationes, offerebatque sacrificia, et in excelsis adolebat. Hic quoque aurum et argentum e thesauris domus Domini misit ad Assyriorum regem : unde ea quæ circa sacras pecunias admessa fuerat impietas, parva non fuisse demonstratur. Diruto itaque principatu improbo, verbum fit adversus alienigenas. Alienigenæ autem proprie dicuntur Philisthæi, quos nominant Græci Palæstinos.

287. Sciendum autem est tum fieri verbum Domini in nobis, cum peccatum quod in nostra uniuscujusque vita dominatur, in mortali nostro corpore mortuum fuerit. Forte enim peccatum quodlibet similitudinem quamdam et congruentiam habet cum unoquoque eorum regum, qui reprehenduntur in Scripturis, quique vituperatione digni sunt omnino : quorum nomina haud raro deteguntur per totam Scripturam. Exempli causa, etiamnum Achaz interpretantur nomine *detentionis*, quod symbolum sit pravi dogmatis, quod præoccupat animas nostras et detinet : quo mortuo, anima nostra a detinente se liberata, efficitur idonea quæ verbum illud quod adversus alienigenas fit, contempletur. Itaque hic est sensus obvius : *Ne lætemini, omnes alienigenæ; contritum est enim jugum percutientis vos*. Ne existimetis, o Philistæi, vos, Achazo mortuo, a timore qui vobis ab Israele incutitur, fore immunes : quamobrem ne lætemini de regis interitu. Etsi enim contritum est jugum, hoc est servitus, quæ vobis fuit imposita a conculcantibus vos, et pro sua auctoritate flagris cædentibus, tamen ex semine serpentum egredientur fetus aspidum. Achazi posteritatem significat. Quod si hic habuit serpentis amaritudinem, ob idque insultatis ipsius mortui, insurget in vos ex hujus serpentis semine soboles aspidum : et rursus prodibit illarum proles. Per hunc Scriptura ostendit amaram fore regum sequentiam successionem. Volabunt enim, inquit, aspides, reptiliumque venenum, et volatilium pernicitatem habebunt. Deinde quoniam ad Dominum pertinet genealogiæ series, Scriptura, continuatione

⁷² II Paral. xxvi, 16 sqq. ⁷³ IV Reg. xvi, 2 sqq.

(77) Antiqui tres libri, φανεροῦνται.

(78) Editi, διήγαγεν. At quatuor mss., διῆγεν.

(79) Editi, οἱ Ἕλληνας. Deest in nostris mss. articulus.

(80) Editi, ὧν πολλὰ τὰ. At quatuor mss., πολλαχού τὰ. Statim tres mss., δηλοῦται. Editi, δηλοῦνται.

(81) Codices duo, ὑπὸ. In Colb. primo, in quo paginas aliquot deesse notavimus, et in aliis quatuor statim legitur, ἡ ἐπικειμένη. Editi, ἐκκειμένη. Nec ita multo post editi, ὄφρων ἐξελεύσονται... At quinque mss., ὄφρων ἐξελεύσεται.

(82) Sic mss. omnes. Editi, τὰ ἐκείνου ἕκγονα ἐξελεύσονται.

orationis intercisā, transit ab bonam pollicitationem. *Pascentur enim, inquit, pauperes per eum.* *Ecquis est qui pascit pauperes, nisi pastor ovium*⁷⁴? *Mendicos autem dicit non eos qui pecuniis carent, sed eos qui mentis sunt inopes. Hi autem pauperes qui prædicantur ab ipso Domino beati (ait enim : *Beati pauperes spiritu*⁷⁵), *In pace requiescent, fame vero interficiet semen tuum.* Disperibit fame alienigenarum semen, et reliquæ eorum e medio tolerantur.*

288. Qui pravis nutriuntur sermonibus, ii adduntur esuritioni, ad animarum suarum utilitatem. Nam magistri eos ad nequitiam instruentis penuria bonæ habitudini animæ occasionem præbet et salutis. Hunc autem sensum recipere potest isthæc sententia : *Lætetur nemo, cum jugum* **598** *quod sibi incumbit, atque a percutiente se impositum est, contriverit. Nam plaga quæ per sermonem infligitur, et exprobratio quæ per ipsum fit, cædens flagris et castigans ejus qui lapsus est conscientiam ob peccata, fit plerumque ei qui jam ad salutem per Christum datam vocatus fuerat, ansa et occasio ad jugum Christi conterendum. Cum enim quispiam non fert molestiam ex reprehensione et objurgatione ortam, instar equi et muli reluctans et rebellis factus, seque e Dei servitio, eximens, et subjiciens se peccato, lætitia in Deo fruenda indignus est. Itaque multo præstat patienter tolerare sermonem objurgatorium, quam indigne ferentem jugum ejus qui se percutit, conterere. Sed qui non contriverint, imo qui visitationem ad erudiendum idoneam sustinuerint, hi ob cordis humilitatem appellati pauperes, per eum pascentur. Finis siquidem bonæ disciplinæ illa sunt pascua promissa, de quibus Salvator ait : *Ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet*⁷⁶. Quin et propheta dicit : *In pascuis pinguibus pascam eos*⁷⁷. Itaque inopes homines in pace requiescent, si modo non neglexerint Domini disciplinam, neque animo conciderint, ab ipso correpti. Semen autem alienigenarum interimetur fame, pœnam ob contritum jugum perferens, alimenterum videlicet penuriam.*

289. *VERS. 31, 32. Ululate, portæ civitatum, et clament civitates turbatæ, allophyli omnes; quia ab aquilone fumus venit, et non est, ut sit. Et quid respondebunt reges gentium? Quia Dominus fundavit Sion : et per eum salvabuntur humiles populi. Ulu-*

⁷⁴ Joan. x, 14. ⁷⁵ Matth. v, 3. ⁷⁶ Joan. x, 9. ⁷⁷ Ezech. xxxiv, 14.

(83) Sic Reg. secundus. Editi, βοσκηθήσονται πτωχοί. Aliquanto post mss. quinque, ένδεις λέγει. Vox λέγει in editis desiderabatur.

(84) Hic vocem φησί ex uno codice addidimus.

(85) Editi, γίνεται, καί ούτω δέ έκλαμβάνειν. At quinque mss. ut in contextu.

(86) Veteres libri omnes, επί τοῖς ἡμαρτηκόσι, ob peccatores. Editi, επί τοῖς ἡμαρτημένοις. Suspicio typographos ipsos de suo pro ἡμαρτηκόσι edidisse ἡμαρτημένοις. Putasse enim videntur, id quod res est, hanc lectionem magis convenire. Auget suspicionem, quod Regius primus, quo usi sunt typo-

Α ἀγαθὴν ἐπαγγελίαν. Βοσκηθήσονται (83) γὰρ, φησί, πτωχοὶ δι' αὐτοῦ. Τίς ἐστὶν ὁ βόσκων πτωχοῦς, ἢ ὁ ποιμὴν τῶν προβάτων; Πτωχοῦς δὲ οὐ τοὺς κατὰ χρήματα ένδεις λέγει, ἀλλὰ τοὺς τῆ διανοίᾳ ἠλατωμένους. Οὗτοι δὲ οἱ πτωχοί, οἱ παρ' αὐτοῦ μακαρίζόμενοι τοῦ Κυρίου (Μακάριοι γὰρ, φησὶν (84), οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι), 'Ἐπ' εἰρήνης ἀναπαύσονται, ἀνελεῖ δὲ λιμῶ τὸ σπέρμα σου. Τῶν ἀλλοφύλων τὸ σπέρμα λιμῶ διαφθαρήσεται, καὶ τὸ κατάλειμμα αὐτῶν ἀναιρεθήσεται.

288. Οἱ ὑπὸ πονηρῶν τρεφόμενοι λόγων, ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ψυχῶν λιμῶ παραδίδονται. Ἡ γὰρ ένδεια τοῦ πρὸς τὸ κακὸν ἐφοδιάζοντος αὐτοῦς διδασκάλου ἀφορμὴ πρὸς εὐεξίαν τῶν ψυχῶν καὶ σωτηρίαν γίνεται. Οὕτω δὲ έκλαβεῖν (85) τὴν έννοιαν τοῦ ῥητοῦ δυνατόν· μὴ εὐφραίνοιτο μηδεὶς ὁ συντρίβων τὸν ἐπιλείμενον αὐτῷ ζυγόν, τὸν ἐπιτεθέντα παρὰ τοῦ παλόντος αὐτόν. Πολλάκις γὰρ πρόφασις γίνεται τινὶ πρὸς τὸ συντρίβειν τὸν τοῦ Χριστοῦ ζυγόν, ἥδη κληθέντι ἐπὶ τὴν σωτηρίαν τὴν έν Χριστῷ, ἢ ἀπὸ τοῦ λόγου πληγῆ, καὶ ὁ ἀπ' αὐτοῦ ἐλεγχος, μαστίζων καὶ κολάζων ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις (86) τὴν τοῦ ἐπταικότος συνείδησιν. Μὴ φέρων γὰρ τις τὸν ἀπὸ τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἐπιπλήξεως πόνον, ἀφηνιαστῆς, τρόπον ἵππου καὶ ἡμιόνου, γενόμενος, καὶ ἐλευθερῶν μὲν ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, δουλῶν (87) δὲ τῆ ἀμαρτίας, ἀνάξιός ἐστι τῆς έν Θεῷ εὐφροσύνης. Πολλῶ οὖν βέλτιον, ἀνέχεσθαι λόγου παιδευτικοῦ, ἢ δυσανασχετοῦντα συντρίβειν τὸν ζυγόν τοῦ παλόντος αὐτόν. Οἱ μέντοι μὴ συντρίψαντες, ἀλλ' ὑπομείναντες τὴν παιδευτικὴν ἐπίσκεψιν, οἱ διὰ τὴν ταπεινώσιν τῆς καρδίας καὶ πτωχοὶ χρηματίζοντες, βοσκηθήσονται δι' αὐτοῦ. Τέλος γὰρ ἀγαθῆς παιδεύσεως νομὴ ἐστὶν ἐπηγγελμένη, περὶ ἧς φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὅτι Εἴσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὐρήσει· καὶ ὁ προφήτης δὲ φησὶν, ὅτι 'Ἐν νομῇ πλοῦν βοσκήσω αὐτούς. "Ὡστε οἱ πτωχοὶ ἄνθρωποι ἐπ' εἰρήνης ἀναπαύσονται, ἐπὶ μὴ ὀλιγορήσωσι παιδείας Κυρίου, μηδὲ έκλύωνται ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενοι. Τὸ δὲ σπέρμα τῶν ἀλλοφύλων λιμῶ ἀναιρεθήσεται, δίκην τοῦ κατὰ τὸν ζυγόν συντριμμοῦ ὑπέχον τὴν τῶν τροφῶν ἀπορίαν.

289. 'Ὁλολύξατε, πύλαι πόλεων, καὶ κεκραγέτωσαν πόλεις τεταραγμέναι, οἱ ἀλλόφυλοι πάντες· ὅτι ἀπὸ βορρᾶ καπνὸς ἔρχεται, καὶ οὐκ ἐστὶ τοῦ εἶναι. Καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἐθνῶν; "Ὅτι Κύριος ἐθεμελίωσε Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ (88)

graphi, habeat et ipse quoque, τοῖς ἡμαρτημένοις. Ut ut hæc sunt, vulgatam lectionem retinui-

(87) Sic mss. nostri : ubi vox ἑαυτόν subaudiri debet. Editi, δουλεύων. Optime quidem : sed mss. non consentiunt.

(88) Reg. tertius codex optimæ notæ idemque antiquissimus, καὶ δι' αὐτοῦ, *et per eum*; nec aliter scripsere Eusebius et Procopius. At Regii primus et secundus cum Colb. secundo et cum editis, καὶ διὰ τοῦτο, *et ideo*. Statim tres mss., καὶ κεκραγέτωσαν. Vocula καὶ in vulgatis desideratur.

σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. Αἱ πόλεις τῶν πόλεων, φησὶν, ὀλολύξατε. Ἔτι πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους ἢ ἀπειλή. Καὶ κεκραγέτωσαν πόλεις τεταραγμέναι. Βοῆς ἐμπλησθήτωσαν, φησὶν, ἀπὸ τῆς παραχῆς τῆς ἐκ τοῦ φόβου τοῖς οἰκοῦσιν ἐγγινομένης. Πύλαι μὲν ὀλολυζέτωσαν, διὰ τὴν προσαγομένην πολιορκίαν. Αἱ πόλεις δὲ κεκραγέτωσαν, τουτέστιν οἱ ἐν ταῖς πόλεσι κατοικοῦντες. Μὴ μέντοι μηδὲ οἱ κατὰ τὴν χώραν ἀλλόφυλοι ἠσυχάζετωσαν. Ὁ γὰρ ἀπὸ βορρᾶ καπνὸς πάντων ὁμοίως ἀφεται πόλεων τε καὶ ἐγχωρίων (89). Καπνὸς γὰρ ἔρχεται ἀπὸ βορρᾶ. Τὸ ἀδρανὲς τῶν ἀλλοφύλων παρίστησιν, ὅτι καπνοῦ προσβολὴν οὐ φέρουσι· τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ τὸ (90) πῦρ τὸ ἀπὸ τῶν ἀλλοφύλων ἐκκαίόμενον ὑπομεῖναι. Καπνὸς ἀπὸ βορρᾶ ἔρχεται· καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι. Οὐκ ἔστι, φησὶα, ἐν ὑποστάσει ἰδίᾳ, οὐδὲ οὐσιώδης αὐτοῦ καὶ σεσωματωμένη ἢ φύσις ἢ τοῦ καπνοῦ. Ἄτμος γὰρ ἔστι δριμύς, ὑπὸ τῆς τοῦ πυρὸς ἀναφορᾶς ἐκ τῶν ὑποτυφομένων ἀναπεμπόμενος. Τῶν ἀλλοφύλων ὑπὸ τοῦ καπνοῦ ταρασσομένων, ἦτις (91) ἐστὶν ἀνυπόστατος φύσις, τί οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν ἐροῦσιν, ἐν εἰρήνῃ τὸν τόπον Ἰσραὴλ ὀρῶντες; Τί ἄλλο γε, ἢ ὅτι Κύριος ἐθεμελίωσε τὴν Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ; Αὐτὸς τοὺς ἀσείτους θεμελίους τῆς Σιών ἐπήξατο· αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεὸς τῆς ἄνω πόλεως. Σωθήσονται δὲ ἐν αὐτῇ οὐχ οἱ δυνατοὶ χρημασιν, οὐδὲ οἱ ἰσχυροὶ τῷ σώματι, οὐδὲ οἱ τὰ πολεμικὰ μεμελετηκότες, ἀλλ' οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ, φησί· διότι τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα ἐν αὐτοῖς (92) τὸ ὑπερβάλλον τῆς δυνάμεως ἑαυτοῦ συστήσῃ.

290. Πλὴν ἀλλ' ἵνα μήτε τῆς κατὰ θεωρίαν ἐξετάσεως τοῦ ῥητοῦ πάντῃ ἀπολιμπανώμεθα, φέρε, εἴ τινα δυνατὸν ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων ἐρμηνείας λαβεῖν ὀδηγίαν εἰς τὴν τῶν λεγομένων περίνοιαν, πειραθῶμεν (93). Τὸ Φυλιστιαῖον ὄνομα μεταλαμβάνομενον εὔρομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν, πίπτοντες ποτήματι (94). Ὅρα οὖν εἴ δύνασαι τροπολογῶν, τοὺς μεθύσους καὶ πορνοκόπους, τοὺς εἰς τὰς φιάλας καὶ τὰ ποτήρια διδόντας τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν, καὶ ὕστερον γυμνοτέρους ὑπέρου περιπατοῦντας, κατὰ τὴν παροιμίαν, τούτους ὀνομάσαι (95) τοὺς πίπτοντας τῷ ποτήματι, τουτέστι τῇ ἀμετρίᾳ τοῦ πόματος. Πίπτουσι δὲ οὗτοι τῷ ποτήματι, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι

⁷⁸ Hebr. xi, 10. ⁷⁹ I Cor. i, 27.

(89) Editi, καὶ ἐπιχωρίων. At uterque Combef. et D alii tres, καὶ ἐγχωρίων.

(90) Sic uterque Combef. cum nostris tribus codicibus. Editi, τοῦτο τὸ πῦρ.

(91) Nostri tres mss. cum utroque Combef., ἦτις. Editi, εἰ τίς, haud recte. Nec ita multo infra editi et mss. nonnulli, καὶ διὰ τοῦτο. Unde interpres: *Quamobrem ad salutem provehantur humiles populi.* At Reg. secundus, καὶ δι' αὐτοῦ, *Et per eum salutem consequentur humiles populi*: quod quin melius sit, dubitari non potest.

(92) Editi, ἐν αὐτῆς. At mss., ἐν αὐτοῖς.

(93) Legitur corrupte in editis, παραθῶμεν· sed emendate in nostris quinque codicibus scriptum reperitur, πειραθῶμεν.

(94) Codex H. et Colb. primus, πίπτοντες πτώμα-

late, inquit, *portæ civitatum*. Hæc comminatio adhuc allophylis intenditur. *Et clament civitates turbatæ*. Clamore, inquit, compleantur præ tumultu, qui ex timore inter incolas suscitatur. Ululent quidem portæ propter obsidionem susceptam; civitates vero clament, hoc est, incolæ civitatum. Imo ne allophyli quidem ruri et in agris habitantes, quiescant. Qui enim ab aquilone venit fumus, omnes similiter tum civitates tum rusticanos apprehendet. Ab aquilone enim venit fumus. Ponit ob oculos imbecillitatem allophyliorum: quippe fumi eruptionem non perferunt, nedum succensum ab allophylis ignem sustineant. *Fumus ab aquilone venit, et non est, ut sit*. Non, inquit, in semetipso subsistit; nec substantiæ nec corporis rationem natura fumi admittit. Est enim acer vapor, quem e materia suffumigante emissam fert ignis sursum. Quod si turbantur allophyli fumo, quæ natura est non subsistens, quid reges gentium dicturi sunt, Israelis regionem videntes in pace? Ecquid aliud, quam quod *Dominus fundavit Sion? et per eum salvabuntur humiles populi?* Ipse fundamenta Sion immota et inconcussa substruxit: nam Deus ipse artifex est et **599** conditor supernæ civitatis⁷⁸. Salvi autem in ea fient non qui valent pecuniis, non qui fortes sunt corpore, non qui sunt in rebus bellicis exercitati: sed, inquit, *Humiles plebis*; quandoquidem infirma mundi elegit Deus, ut per ea potestatis suæ præstantiam commendet⁷⁹.

290. Cæterum ne omnino sententiam hanc inexploratam et citra contemplationem prætermittamus, agedum, si fieri potest, occasionem quamdam et subsidium ex nominum interpretatione ad majorem eorum quæ dicta sunt explanationem arripere conemur. Invenimus nomen *Philistæum* in linguam Græcam conversum, sonare *cadentes potu*. Vide igitur num temulentos et impudicos, qui suam ipsorum animam addicunt phialis et poculis, ac postea juxta proverbium pistillo nudiores, appellare possis per tropologiam, *cadentes potu*, hoc est, potus immoderatione. Hi autem cadunt potu, quod non queant ascendere ad altitudinem regni Dei, Paulo

τι, haud recte. Reg. primus, πίπτοντες ποτήματι, non rectius. Reg. tertius, πίπτοντες ποτήματι, bene. Editi denique, πίπτοντας ποτήματι. Typographi autem ipsi, opinor, de industria, pro πίπτοντες ediderunt πίπτοντας, quod accusativus casus illis visus sit necessarius esse ad servandas grammaticæ regulas: sed non animadverterunt vocem πίπτοντες hoc loco, quod aiunt usurpari *materia-liter* indeclinabiliterque; proptereaque necesse non esse quidquam mutare. Lege Ducæum. Mox editi et mss. omnes, πορνοκόπους· ubi, ut mihi quidem videtur, legi præstat, πορνοβοσκούς, *lenones*. Proverbii ejus, quod mox sequitur, mentionem facit Hesychius.

(95) Editi, ὀνομάσαι. At quatuor mss., ὀνομάσαι, bene.

luculenter dicente : *Ebriosi regni Dei hæreditatem non accipient*⁸⁰. Sunt enim casus multi, variæque causæ, cur nos ab illa altitudine excidamus, nec pertingamus ad bravium supernæ vocationis⁸¹ : causa autem una hæc est, nec minima, bibendi scilicet cupiditas et studium. Horum igitur temulentorum portæ jussæ sunt edere ululatum : portæ, inquam, per quas merum adveclum accersit malorum turmam. Vias igitur, quibus peccatum committitur, jubet Scriptura ad ululatum confugere, adeo ut ore ingemiscat, qui per os peccatum admisit ebrietatis. Civitates autem harum portarum ipsi sunt animæ sensus, in quibus pravæ cogitationum conventus, cupiditatum multitudo, crapulæ et ebrietates diversantur : quæ ob phantasiam a vino in eis excitatam exturbatæ et confusæ, eam quæ intellectum omnem superat⁸² pacem non habent ; imo semper agitantur et commoventur. Eam ob causam clamaverunt. His infert nunc fumum aquilo, de quo dixit Salomon : *Aquilo durus ventus ; nomine autem dexter vocatur*⁸³ ; hoc est, spiritus durus, qui refractarius ac contumax fuit coram Omnipotente, suumque cor obduravit. Hic quem nonnulli dextrum etiam vocant, ipsis fumum affert, occasionem scilicet materiamque lacrymarum. Quinam autem sunt, nisi hi qui iudicium mentis corruptum habent, et ordine inverso de rebus ferunt sententiam : qui dicunt amarum, dulce ; et dulce, amarum : qui ponunt lucem, tenebras : et tenebras, lucem⁸⁴ ? Hi ab eo qui se in angelum pacis transfiguratur, decepti et subducti, hunc ipsum licet sinistrum et **600** vitandum, vocant dextrum. Aquilonem autem pro adversaria potestate usurpari planum est ex his verbis *A facie aquilonis exardescunt mala*⁸⁵ : quod dictum est in visione ollæ succensæ. Qui autem sunt huiusmodi, esse desierunt. Nam in eis cum non sit qui vere est : ideo dictum est : *Et non est, ut sit.*

291. *Et quid respondebunt reges gentium ? quia Dominus fundavit Sion, et per eum salvabuntur humiles plebis.* Quia igitur nemo est allophytorum qui sunt quidem, sed facti sunt tanquam non sint propter suam ipsorum malitiam : *Deficiant enim, inquit, peccatores a terra et iniqui, ita ut non sint*⁸⁶ ;

⁸⁰ I Cor. vi, 10. ⁸¹ Philip. iii, 14. ⁸² Philip. iv, 7. ⁸³ Prov. xxvii, 16. ⁸⁴ Isa. v, 20. ⁸⁵ Jer. i, 14. ⁸⁶ Psal. ciii, 35.

(96) Veteres quatuor libri et editi, εἰσχεόμενος. *Portæ, per quas merum infusum accersit*, etc., non ita recte. At Reg. secundus, εἰσερχόμενος. *Portæ, per quas merum adveclum accersit*, etc., bene. Mox quinque mss., ταύτας τρέπεσθαι εἰς ὀλολυγὴν. Editi, ταύτας τρέφεσθαι εἰς ὀλολυγμόν.

(97) Antiqui duo libri cum editis, οἰκητήρια, *domicilia*. Alii tres, αἰσθητήρια, *sensus*. In illis, quæ mox sequuntur, αἰτίνας τεταραγμέναι, videtur inesse ἐναλλαγή, seu mutatio numeri. Siquidem superius legitur in singulari, τῆς ψυχῆς, et tamen hic scribitur, αἰτίνας, *quæ animæ*.

(98) Codex unus, ἐν κλόνη καὶ ἐν σάλῳ.

ἀναβῆναι εἰς τὸ ὕψος τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας, διαβῆναι εἰπόντος Παύλου· Μέθυσοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Πολλὰ γὰρ τὰ πτώματα, καὶ διάφοροι αἱ αἰτίαι τοῦ ἀπὸ τοῦ ὕψους ἡμᾶς καταπίπτειν, καὶ μὴ φθάνειν ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως· μία δὲ καὶ οὐκ ἐλαχίστη, ἡ περὶ τὸ πίνειν ἐπιθυμία τε καὶ σπουδή. Τούτων οὖν τῶν μεθύοντων αἱ πύλαι ὀλολύζειν προσετάχθησαν· πύλαι δι' ὧν ὁ ἄκρατος εἰσερχόμενος (96), τῶν κακῶν τὸν ἐσμὸν ἐπισύρεται. Τὰς οὖν ὁδοὺς, δι' ὧν ἡ ἁμαρτία ἐπιτελεῖται, ταύτας τρέπεσθαι εἰς ὀλολυγὴν ὁ λόγος προστάσσει, ὥστε διὰ στόματος στενάζειν τὸν τῷ στόματι ἐπιτελέσαντα τὴν ἁμαρτίαν τῆς μέθης. Πόλεις δὲ τούτων τῶν πολλῶν αὐτὰ τὰ τῆς ψυχῆς ἐστὶν αἰσθητήρια (97), ἐν οἷς συστήματα πονηρῶν διαλογισμῶν καὶ πλῆθος ἐπιθυμιῶν καὶ κῶμοι καὶ μέθαι τὰς διατριβάς ἔχουσιν, αἰτίνας τεταραγμέναι καὶ τεθορυβημέναι ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ οἴνου ἐγγινομένης αὐτοῖς φαντασίας, τὴν μὲν εἰρήνην οὐκ ἔχουσι τὴν ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν· αἰεὶ δὲ ἐν σάλῳ καὶ κλόνη (98) τυγχάνουσι. Διὰ τοῦτο κεκράγασι. Ταύταις νῦν φέρεται καπνὸν βορέας· περὶ οὗ εἶπεν ὁ Σολομών, ὅτι Βορέας σκληρὸς ἄνεμος· ὄνόματι δὲ ἐπιδέξιος καλεῖται· τούτεστι, τὸ σκληρὸν πνεῦμα· Ὁ τραχηλιάσας ἐνώπιον τοῦ Παντοκράτορος, καὶ σκληρύνας ἑαυτοῦ τὴν καρδίαν, οὗτος φέρεται αὐτοῖς καπνὸν, δακρύων ὑπόθεσιν, ὃν καὶ ἐπιδέξιόν τινες ὀνομάζουσι. Τίνες δὲ, ἢ οἱ (99) διεφθαρμένον τοῦ νοῦ τὸ κριτήριον ἔχοντες, καὶ ἐνηλλαγμένως τὰς περὶ τῶν πραγμάτων δόξας ἀποφαινόμενοι ; οἱ φάσκοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν ; οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς ; Οὗτοι, ἀπατώμενοι ὑπὸ τοῦ μετασχηματιζομένου εἰς ἄγγελον φωτός, ἐπιδέξιον αὐτὸν λέγουσι τὸν σκαιὸν καὶ ἀπόπεμπτον. Ὅτι δὲ ὁ βορρᾶς ἐπὶ τῆς ἀντικειμένης ἐνεργείας τέτακται, δῆλον ἐκ τοῦ· Ἐκ προσώπου βορρᾶ ἐκκαυθήσεται τὰ κακά· ὃ εἴρηται ἐν (1) τῇ ὁράσει τοῦ λέβητος τοῦ ὑποκαιομένου. Οἱ δὲ τοιοῦτοι ἐξέπεσαν τοῦ εἶναι. Ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ὁ ὅτιως ὢν ἐν αὐτοῖς, διὰ τοῦτο (2) εἴρηται· Καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι.

291. Καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἔθνων ; Ὅτι Κύριος ἐθεμελίωσε Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. Ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς ἐστὶ τῶν ἀλλοφύλων παρ' οἷς τὸ εἶναι, ἀλλὰ γεγονόσιν ὡς μὴ ὄντες διὰ τὴν ἑαυτῶν κακίαν· Ἐκλείποισαν (3) γὰρ, φησὶν, ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ

(99) Sic editi et codices tres. Colb. primus, Τίνες δὲ εἰσιν οἱ. Reg. secundus, Τίνες δὲ οὗτοι, οἱ. Haud longe editi et Reg. primus, καὶ ἐνηλλαγμένως. Reliqui quatuor mss., καὶ ἐνηλλαγμένως.

(1) Codices tres, ἐπί, Ibidem duo mss., του ἐπικαιομένου. Rursus hoc ipso in loco quinque mss., ἐξέπεσαν. Editi, ἐξέπεσον.

(2) Codex unus, διὰ τοῦτο οὖν. Statim uterque Combef. et alii mss. nostri simul cum editis habent, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται, *et per eum salutem consequentur*. Aliquanto post editi et Colb. primus, διὰ τὴν ἑαυτῶν. Alii quatuor mss., διὰ τὴν αὐτῶν.

(3) Editi et Reg. secundus, Ἐκλείποιεν. At in aliis

ἄνομοι, ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦς· οὐχ ὡς εἰς ἄφανισμόν χωρῆσαι, ἀλλ' ὡς τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ χωρισθῆναι, ὅστις ἐστὶν ὁ ἀληθινῶς ὢν· τί ἐροῦσιν οἱ βασιλεῖς αὐτῶν, τοσαύτην διαφορὰν βλέποντες τῶν τε ἔθνῶν καὶ τῆς Σιών; Ἡ δὲ ἠδελότης εἰς συναίσθησιν ἤξουσιν. ὅτι οἱ μὲν κατὰ τὰ ἔθνη περιπατοῦντες, ἐν σάλῳ εἰσὶ διὰ τῆν ἑαυτῶν κακίαν· οἱ δὲ τὸν νοῦν ἑαυτῶν κεκαθαυμένον ἔχοντες, ὅς ὀνομάζεται (4) Σιών· ἐπειδὴ ἐκεῖθεν ἐστὶ τὸ σκοπευτήριον πάσης φύσεως. Οἶον γὰρ ἀπὸ τινος ἀκρωρείας τῆς τοῦ νοῦ ὑψηλότητος θεωρεῖται μὲν ὁ κόσμος, καὶ ἡ περὶ τὸν αὐτὸν (5) εὐταξία, καὶ διὰ τούτων ὁ Θεός· θεωρεῖται δὲ τὰ τοῦ βίου πράγματα, καὶ ἡ ἐν τούτοις εὐτέλεια. Ὡς οὖν ὁ νοῦς ὁ βεβαπτισμένος τῷ οἴνῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πάθεσι, πίπτει ὑπὸ τῆς μέθης· οὕτως ὁ καθαρὸς ἔχει θεμελιωτῆν ἑαυτοῦ τὸν Θεόν. Καὶ (6) δι' αὐτοῦ οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ σωθήσονται. Μακάριοι γὰρ οἱ πτωχοὶ· καὶ οὐαὶ τοῖς πλουτοῦσιν, ὅτι ἀπέχουσι τὴν παράκλησιν αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ' (7).

292. Τὸ ῥῆμα τῆς Μωαβίτιδος. Συνάγαγε τὰ περὶ τοῦ Μωάβ, ἵνα δυνηθῆς πάσης τῆς κατ' αὐτὸν προφητείας τὸν νοῦν ἐκλαθεῖν. Ἀπὸ μὲν τῆς Γενέσεως, τὰ περὶ Λὼτ, ἐκ τῆς θυγατρὸς τῆς πρεσβυτέρας γεννῶντος τὸν Μωάβ πατέρα Μωαβιτῶν· ἀπὸ δὲ τῶν Ἀριθμῶν, τὰ μετὰ τῶν χαλκοῦν ὄφιν. Ἀπῆραν γὰρ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ παρενέβαλον ἐν Ἰδὼθ· καὶ ἐξάραντες ἐξ Ἰδὼθ, παρενέβαλον ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἣ ἐστὶ κατὰ πρόσωπον Μωάβ. Ἔτι (8) καὶ τὰ περὶ τοῦ Βαλάχ, ὅς ἦν υἱὸς Σεφῶρ, βασιλεὺς Μωάβ. Βουλόμενος διὰ τῆς κατάρας ἐξολοθρεῦσαι τὸν Ἰσραὴλ, ἐξαπέστειλε πρὸς Βαλαάμ υἱὸν Βεῶρ Παθουρά, τὸν οἰωνοσκόπον, τῆς πορνείας καὶ εἰδωλολατρίας σύμβουλον (9), δι' ὃν Ἐβεθελώθη, φησὶν, ὁ λαὸς εἰς τὰς θυγατέρας Μωάβ, καὶ ἐκάλεσαν αὐτοὺς ἐπὶ θυσίαις τῶν εἰδώλων αὐτῶν (10). Ἐξέτασον καὶ τὰ περὶ τῆς Ρούθ τῆς ἐκ τοῦ Μωαβιτικοῦ σπέρματος προστιθεμένης τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξευγενιζομένης, ὡς (11) οὐ μόνον τὸν Δαβὶδ, ἀλλὰ καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν ἀπ' αὐτῆς ἀνατεῖλαι. Καὶ πειράθητι πανταχόθεν εὑρεῖν τὸ ῥῆμα τῆς Μωαβίτιδος, ἐν ᾧ τὰ μὲν ἀπειλητικῶς, τὰ δὲ κατ' ἐπαγγελίαν ἐσηματίσεν ὁ λόγος. Μετ' ἐπικαλύψεως δὲ εἴρηται πάντα, ἵνα τὸ κάλυμμα τὸ ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κείμενον, ἐὰν λυπηθῶμεν ἀληθινῶς ἐπιστρεφόμενοι πρὸς Κύριον, περιαιρεθῇ ἡμῶν.

Perpositum a nobis auferatur, si modo ad Dominum vere conversi, molestia afficiamur.

⁸⁷ Matt. v, 3. ⁸⁸ Luc. vi, 24. ⁸⁹ Gen. xix, 37. ⁹⁰ Num. xxi, 10, 11. ⁹¹ Num. xxii, 2. ⁹² ibid. 5, 6. ⁹³ Num. xxv, 1, 2. ⁹⁴ Ruth. i, 3. ⁹⁵ Matth. i, 5.

quatuor mss. et apud LXX legitur, Ἐκλείποισιν. Aliquanto infra editi et duo mss., ὁ ἀληθινὸς ὢν. Alii tres mss., ἀληθινῶς, rectius.

(4) Sic mss. omnes. Editi, οἱ ὀνομάζονται.

(5) Editi, ἡ περὶ τοῦ κόσμου. At mss. ut in contextu.

(6) Voculam καὶ ex codicibus nonnullis addidimus. Statim Reg. secundus γὰρ φησιν. Ibidem idem codex, οὐαὶ τοῖς πλουτοῖς.

(7) Hic legitur in vetustiori Combesisiano et in aliis tribus codicibus: Ὁρασις δ', Visio quarta: apud Eusebium vero et apud LXX: Τὸ ῥῆμα τὸ

A non quod abeant in nihilum, sed quod semoveantur a conspectu Dei, qui ille ipse est, qui vere est: quid dicturi sunt reges eorum, tantam illam gentium et Sion diversitatem videntes? Nonne intelligent eos qui gentium more ambulant, agitari et conturbari ob suam ipsorum nequitiam, eos vero quorum mens purgata est, tranquillos esse et pacatos: quæ mens appellatur Sion, quod inde natura omnis inspicitur. Nam a mentis sublimitate velut a summo vertice et mundus et rectus illius ordo consideratur, et per hæc Deus. Quinetiam res mundi et earum vilitas spectantur. Quemadmodum igitur animus vino aliisque vitiis immersus, præ ebrietate cadit: ita animus purus Deum habet sui ipsius fundatorem. *Et per eum humiles plebis salvabuntur.* Beati siquidem pauperes ⁸⁷: et vae divitibus, quoniam recipiunt consolationem suam ⁸⁸.

CAPUT XV.

292. *Verbum Moabitidis.* Collige simul ea quæ de Moab scribuntur, ut totius prophetiæ quæ adversus eum profertur intelligentiam possis consequi. Ex Genesi quidem quæ spectant ad Lot, qui ex filia sua natu majore genuit Moab Moabitarum patrem ⁸⁹; ex libro vero Numerorum, quæ post erectum serpentem æneum acciderunt. Nam *Profecti sunt filii Israel, et castrametati sunt in Oboth; et abeuntes ex Oboth, castrametati sunt in eremo, quæ est contra faciem Moab* ⁹⁰. Adjicienda sunt etiam quæ referuntur de Balac ⁹², qui erat Sephor filius, rex Moab. Hic cum Israelem vellet perdere per maledictionem, misit ad Balaam filium Beor in Pathura, hariolum ⁹², ejus consilii quod de fornicatione et idololatria datum erat, auctorem, per quem, inquit, *Populus cum filiabus Moab pollutus est, ac eum vocaverunt* **601** *ad sacrificia idolorum suorum* ⁹³. Perscrutare etiam quæ scribuntur de Ruth ⁹⁴, ex semine prognata Moabitarum, quæ Israeli sociata est, et ad eam pervenit generis claritatem, ut non David solum, sed etiam Dominus noster ex ea originem traxerit ⁹⁵. Atque operam da, ut undelibet eruas Moabitidis nomen, quo figurate in Scriptura exprimuntur alia quidem in comminationis modum, alia vero in modum pollicitationis. Dicta enim sunt omnia obscure, ut velamen lectioni Veteris Testamenti su-

κατὰ τῆς Μωαβίτιδος· *Verbum contra Moabitidem.*

(8) Codex unus. Ἔστι.

(9) Recentior Combesisii codex et duo alii mss. cum editis, σύμβουλον. Unde interpres, *idololatriæ symbolum.* Alter Combesisii codex et Colb. secundus, σύμβουλον, *idololatriæ suasorem, auctorem, optime.*

(10) Codex unus cum utroque Combes., καὶ ἐκάλεσαν αὐτοὺς ἐπὶ θυσίαις τῶν εἰδώλων αὐτοῦ, *et vocavit eos ad sacrificia idolorum suorum.*

(11) Sic uterque Combes. cum aliis tribus codicibus. Editi, ἐξευγενιζομένης πρὸς.

293. **VERS. 1.** *Noctu peribit Moabitidis : noctu enim peribit murus Moabitidis.* Quod noctu irrogatur supplicium, solet esse acerbius. Nam cum cuiquam aliquid accidit adversi interdiu, lux ipsa eorum quæ fiunt solatium est et lavamen : nux vero vel ex se ipsa est quiddam triste et tetricum. Quod si ærumnas et calamitates adjunctas habeat, dolorem et molestiam non parum auget. Tibi igitur velim animo fingas nocturnam hostium irruptionem, et inopinam incursionem, mulierum ac liberorum servitutem, opum direptionem, cædem eorum, qui in manus hostium venerint, mœnium eversionem, incendium civitatis. *noctu igitur peribit murus Moabitidis.* Nam mœnium ambitu vastato, necessario etiam simul disperibunt qui sibi in ipsis proponebant securitatem. **VERS. 2.** *Dolet igitur, inquit, in vobismetipsis: peribit enim et Deebon, ubi est ara vestra : illo ascendetis ad plorandum. Dolet in vobismetipsis.* Beatus est quidem quisquis animam puram consecutus, nullam quæ sibi propria sit, habet mœrendi materiam : sed quoniam charitas non quærit quæ sua sunt⁹⁶; dolente membro, dolet simul et ipse, simulque affligitur, et flet cum flentibus, juxta Apostolum⁹⁷, multo qui ante peccaverant, nec egerant pœnitentiam lugentem. Qui rursus ait : *Tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem*⁹⁸. Quod si quisquam non est ejusmodi, sed in suis volutatur peccatis, hic suimet causa sit mœstus, ut qui ab hoste adversus quem est luctatio, victus fuerit et superatus. Hujus tristitia lætitiâ parit ei qui ipsum doctrinæ verbis ad conscientiam revocat. Quemadmodum enim pharmaca quæ urunt et cruciant, ulcera, fœtoremque ex pure effusum, et vulnera corrupta exstergunt, corporaque reddunt magis idonea ad eam quæ suo loco fit obductionem : haud dissimilem sensum habere mihi videtur illud, *Dolet in vobismetipsis* : quod dicitur adversus eos, qui sapientiæ alicujus nomine gloriantur, cujusmodi sunt hæreseum præsidēs, noctu pereuntes : quippe *Omnis qui mala agit, odit lucem. et non venit ad lucem*⁹⁹. Et quoniam qui in nocte versantur, nocte peribunt, noctu etiam excidit **602** eorum murus; hoc est, sophistica munimenta, quibus subsidentes magnam quamdam securitatem ex his obtendere videbantur. Dialectica enim veluti murus tuetur ac servat hæreses falsa scientia innixas; qua collabente, ululens necesse est, qui capti fuerunt ac expugnati. *Dolet igitur in vobismetipsis, cum perierint.*

⁹⁶ I Cor. xiii, 5. ⁹⁷ Rom. xii, 15, ⁹⁸ Rom. ix, 2, 3. ⁹⁹ Joan. iii, 20.

(12) Codex unus, καθ' ἑαυτὴν μὲν. Mox quinque mss., ἀλγεινῶν τὴν ἐπίδοσιν. Editi, τὴν ἐπίτασιν. Subinde quatuor mss., νόησον οὖν. Vocula οὖν in vulgatis desideratur.

(13) Illorum, Λυπεῖσθε οὖν, ea est sententia : Lugete tam ob vestra peccata, quam ob aliena, Unde aliquanto infra dicitur : Λυπεῖσθε οὖν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἐπεὶ περ ἀπώλοντο. *Dolet in vobismetipsis ob interitum eorum.*

293. Νυκτὸς ἀπολεῖται ἡ Μωαβίτις· νυκτὸς γὰρ ἀπολεῖται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος. Πεκροτέρη ἢ κόλασις ἢ ἐν νυκτὶ προσαγομένη. Ὁ μὲν γὰρ ἐν ἡμέρᾳ πάσχων τι τῶο περιστάτικῶν, αὐτὸ τὸ φῶς ἔχει παραμυθίαν τῶν γινομένων· ἡ δὲ νύξ καὶ καθ' ἑαυτὴν (12) σκυθρωπὸν τι πρᾶγμα· ἐὰν δὲ καὶ πάθη προσλάβῃ καὶ συμφορὰς, πολλὴν ποιεῖ τῶν ἀλγεινῶν τὴν ἐπίδοσιν. Νόησον οὖν μοι νυκτερινὴν ἔφοδον πολεμίων, ἀπροσδόκητον καταδρομὴν, γυναικῶν καὶ παίδων ἐξανδραποδισμόν, χρημάτων διαρπαγὴν, φόνον τῶν εἰς χεῖρας ἀφικνουμένων, τεῖχος καταστροφὴν, ἐμπρησμόν πόλεως. Νυκτὸς οὖν ἀπολεῖται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος. Τῆς γὰρ τῶν τευχῶν περιβολῆς ἐρημωθέντες, ἀναγκαίως καὶ οἱ τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀσφάλειαν προβαλλόμενοι συναπολοῦνται. Λυπεῖσθε οὖν (13) ἐφ' ἑαυτοῖς, φησὶν· ἀπολεῖται γὰρ καὶ Δεηβῶν, οὗ ὁ βωμὸς ὑμῶν· ἐκεῖ ἀναβήσεσθε κλαίειν. Λυπεῖσθε ἐφ' ἑαυτοῖς. Μακάριος μὲν ὅστις καθαρὰν ἔχων τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ, μὴ ἔχει (14) οἰκείαν ὑπόθεσιν λύπης· διὰ δὲ τὸ τὴν ἀγάπην μὴ ζητεῖν τὸ ἑαυτῆς, πάσχοντος μέλους, συμπάσχων καὶ αὐτὸς, καὶ συλλυπούμενος, καὶ κλαίων μετὰ κλαιόντων, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. τὸν πενθοῦντα πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων. Ὅς πάλιν λέγει· Ὅτι λύπη μοὶ ἐστὶ μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου, (15) κατὰ σάρκα. Εἰ δὲ τις μὴ τοιοῦτός ἐστιν, ἀλλὰ ταῖς ἰδίαις ἀμαρτίαις ἐγκαλινδεῖται, οὗτος ἐφ' ἑαυτῷ λυπεῖσθω, νικωμένῳ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, πρὸς ὃν ἐστὶν ἡ πάλη. Ἡ τούτου λύπη εὐφραίνει τὸν τοῖς διδασκαλικοῖς λόγοις ἐνάγοντα αὐτὸν εἰς συναίσθησιν. Ὅς γὰρ τὰ καίοντα καὶ κολάζοντα φάρμακα ἀνακαθαίρει τὰ ἔλκη, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πύων δυσωδίαν, καὶ τὰ διεφθαρμένα τραύματα, καὶ σώματα ἐπιτηδειότερα ποιεῖ πρὸς τὴν κατὰ τρόπον (16) συνούλωσιν· τοιοῦτον ἔχειν μοι δοκεῖ νοῦν τὸ, Λυπεῖσθε ἐφ' ἑαυτοῖς, λεγόμενον πρὸς τοὺς μέγα φρονοῦντας ἐπὶ τινι σοφίᾳ, οἱποῖοί εἰσιν οἱ τῶν αἰρέσεων προεστῶτες, οἱ νυκτὸς ἀπολλύμενοι, διότι Πᾶς ὁ τὰ φαῦλα πράστων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς. Καὶ ἐπειδὴ ἐν νυκτὶ ὄντες, νυκτὸς ἀπολοῦνται, νυκτὸς αὐτῶν καὶ τὸ τεῖχος πίπτει· τουτέστι, τὰ σοφιστικὰ ὀχυρώματα, οἷς ὑποκαθήμενοι ἐδόκουν ἱκανὴν τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀσφάλειαν προβεβλήσθαι. Ἡ γὰρ διαλεκτικὴ τὰς αἰρέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ὡσπερ τεῖχος, συντηρεῖ τῆς διαπεσοῦσης, ὀλολύζειν ἀνάγκη τοὺς ἐαλωκότας. Λυπεῖσθε, οὖν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἐπεὶ περ ἀπώλοντο.

(14) Antiqui tres libri, μὴ εχθρῶν.

(15) Editi et Reg. primus, συγγενῶν. Uterque Colb., συγγενῶν μου. Alii duo mss., συγγενῶν μου τῶν.

(16) Editi, τὴν κατὰ τρόπον. At uterque Combef. et alii tres mss. ut in contextu. Slatim editi, τὸ Λυπεῖσθαι ἐφ' ἑαυτοῖς ἐπὶ. At mss. tres ita ut edidimus.

294. Ἀπωλείας δὲ ἄξιον καὶ τὸ Δεηβῶν (17), ἔνθα ἂ
 ὁ ναὸς ὑμῶν ἠκοδόμητο. Νοοῦμεν τὴν Δεηβῶν, τῇ
 ἑρμηνείᾳ προσέχοντες. Ἐρμηνεύεται δὲ ἡ Δεηβῶν (18),
 ῥύσις αὐτῶν. Ὡσπερ οὖν ὁ τῆς ἀληθείας λόγος πά-
 γιός ἐστι καὶ ἐδραῖος, θεμελιωμένος καὶ μὴ μετα-
 κινούμενος· καὶ ὁ τῇ πίστει ἐρρίζωμένος παραβάλλ-
 λεται ἀνθρώπῳ θεμελιούμενῳ ἐπὶ τὴν πέτραν. Καὶ τὸ
 μάννα δὲ λέγεται εἶναι ὡσεὶ πάγος τῆς γῆς (19), τοῦ
 θεοῦ λόγου τὸ συνεστὸς καὶ εὐτόνον διὰ τῆς πήξεως
 παραδηλοῦντος. Οὕτω τὰ ἐναντία δόγματα, καὶ αἱ
 συνήγοροι αὐτῶν πιθανότητες, ῥευστὰ καὶ ἀβέβαιά
 ἐστίν, ἐστάναι (20) μὴ δυνάμενα· καὶ ὁ πατὴρ τοῦ
 ψεύδους ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκε. Τὸ οὖν ἄστατον
 τοῦ ψεύδους, ῥύσις ὀνομάσθη. Λυπείσθωσαν οὖν οἱ τὰ
 τοιαῦτα οἰκοδομοῦντες· οἱ τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους
 ἀστάτους ἔχοντες, καὶ ἀστηρίκτους. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ
 τὸ θυσιαστήριον, ὃ καταδεδείκασται εἰς ἀπώλειαν τοῦ
 Δεηβῶν, οὗ ὁ βωμὸς ἠκοδόμητο. Ἀναβᾶτε οὖν κλαί-
 οντες· οὐχὶ θύοντες, ἀλλὰ μεταμελόμενοι ἐφ' οἷς ποτε
 κακῶς προσηύξασθε, ὅτι ἐγένετο ὑμῖν ἡ προσευχὴ
 εἰς ἀμαρτίαν. Ὁ γὰρ τῇ κτίσει λατρεύων παρὰ τὸν
 κτίσαντα, καὶ μὴ προσκυνῶν μὲν Υἱὸν, μηδὲ διὰ τοῦ
 Υἱοῦ τὸν Πατέρα, ἴδια δὲ πηγνύς δόγματα, καὶ ἐπ'
 ἀλλοτρίων θυσιαστηρίων προσφέρων ἑαυτοῦ τὴν θυ-
 σίαν τῆς αἰνέσεως, ὁ τοιοῦτος κλαιέτω, τῆς κατὰ Θεὸν
 λύπης σωτηρίαν αὐτῷ ἀμεταμέλητον προξενούσης.
 Οὐ μόνον δὲ τοῖς ἀπὸ αἰρετικῶν δογμάτων τὴν περὶ
 Θεοῦ δόξαν συνειληγῶσι ταῦτα εἴρηται· ἀλλὰ καὶ ὅσοι
 τὰ ῥευστὰ πράγματα ἀποδεχόμενοι (21), ἐπὶ τού-
 τοις ἔχουσι τὴν ἐλπίδα, παρακούοντες μὲν τοῦ
 λέγοντος· Πλοῦτος ἐὰν ῥέη, μὴ προστίθεσθε καρ-
 δίαν (22)· ἐπτοημένοι δὲ περὶ τὴν δόξαν τῆς σαρκός,
 ἥτις ἐστὶ χόρτος καὶ ἡ δόξα αὐτῶν ὡς ἄνθος
 χόρτου. Τοιοῦτον δὲ ἐστὶ καὶ τὸ ἐν σαρκὶ καὶ αἵματι
 κάλλος, ἐφ' ᾧ μέγα φρονεῖ ἡ κἀκόφρων γυνὴ, παρα-
 βαλλομένη ἐνωτίῳ ἐν ῥινὶ ὕδός. Καὶ ἄλλως πᾶσι τοῖς
 ἐσφαλμένοις ἐφαρμόσει τὸ Δεηβῶν ὄνομα, ὡς τοὺς
 ἐσφαλμένους ἢ βίῳ ἢ λόγῳ εἶποι τις ἂν εὐστόχως ἐπὶ
 τοῦ Δεηβῶν ἔχειν τὸ θυσιαστήριον. Κλαίοντες οὖν
 ἀναβαινέτωσαν οἱ ἐπ' αὐτῷ ποτε μέγα φρονοῦντες.

295. Ἐπὶ Ναβαῦ (23) τῆς Μωαβίτιδος ὀλογοῦ-
 ζετε. Ἐπὶ πάσης κεφαλῆς φαλάκρωμα· πάντες
 βραχίονες κατατετμημένοι. Ἐν ταῖς πλατείαις
 αὐτῆς περιζώσασθε σάκκους, καὶ κόπτεσθε ἐπὶ
 τῶν δωμάτων αὐτῆς, καὶ ἐν ταῖς ῥυμαῖς αὐτῆς
 πάντες ὀλοοῦζετε μετὰ κλαυθμοῦ. Ὅτι κέκραγεν

¹ Matth. vii, 24. ² Exod. xvi, 14. ³ Joan. viii, 44. ⁴ Rom. i, 25. ⁵ Psal. lxi, 11. ⁶ Isa. xl, 6.
⁷ Prov. xi, 22.

(17) Voci Δεηβῶν modo præfigitur articulus femi-
 ninus, modo neuter, non in diversis modo codici-
 bus, sed etiam in uno et eodem libro. Mox Reg.
 secundus, Νοοῦμεν δὲ τὸ Δεηβῶν.

(18) Antiqui duo libri, ἡ Δεηβῶν. Abest articulus
 a vulgatis. Ibidem tres mss., δρασις, Deebon visio.
 Alii duo cum editis, ῥύσις, Deebon fluxio.

(19) Editi simul et mss., τῆς γῆς. Sed Combes-
 sius, homo ad mutandum semper paratissimus,
 hunc locum ita ex sacro textu emendandum censet,
 ἐπὶ γῆς τῆς, sicut glacies super terram. Sed quid ne-

294. Deebon quoque est digna quæ pereat; ubi
 ædificatum est vestrum templum. Ad interpretatio-
 nem cum attendimus animam, suid sit Deebon intel-
 ligimus. Etenim si interpreteris, Deebon idem sonat
 quod fluxio eorum, Quemadmodum igitur veritatis
 sermo firmus est et stabilis, fundatus et immotus,
 ita et qui radicans est in fide, comparatur homini
 fundamentum supra petram collocanti¹. Quin et
 manna fuisse dicitur veluti terræ glacies², Scriptura
 divina firmitatem quamdam et soliditatem per con-
 gelationem ostendente; sic dogmata contraria, sua-
 sionesque eorum patronæ, fluxa sunt et instabilia,
 nec consistere queunt; et ipse mendacii pater in ve-
 ritate non stetit³. Itaque mendacii instabilitas fluxio
 nominata est. Doleant igitur qui talia ædificant, et
 a quibus de Deo sermones habentur instabiles et
 infirmi. Hæc est enim ara, adversus quam lata
 sententia est in ruinam Deebon, ubi ædificata est
 ara. Ascendite igitur flentes nequaquam sacrificia
 offerentes, sed pœnitentiam agentes ob preces, quas
 olim male adhibuistis: quippe precatio facta est
 vobis in peccatum. Quisquis enim creaturam colit
 loco Creatoris⁴, nec adorat Filium, neque Patrem
 per Filium, sed propria sibi struit dogmata, et in
 aris extraneis laudationis suæ hostiam offert, is fleat,
 cum tristitia quæ secundum Deum est, salutem haud
 pœnitendam conciliatura sibi sit. Hæc autem non
 de iis solum dicta sunt qui suam de Deo opinionem
 mutuati sunt ex hæreticorum placitis: verum etiam
 de quibuscunque, qui res fluxas probantes, suam
 spem in his reponunt, nequaquam ei obtemperantes
 qui dicit: *Divitiæ si affluent, nolite cor apponere*⁵;
 iis quoque, qui splendorem carnis et gloriam ultra
 modum admirantur, quæ fenum est, et gloria eorum
 ut flos feni⁶. Talis est etiam carnis et sanguinis
 pulchritudo, in qua mulier insipiens, quæ compara-
 tur in auri in naribus suis⁷, sese effert. Et in sum-
 ma, omnibus qui in errorem incidunt, accommo-
 dari poterit nomen Deebon; adeo ut dixerit quis
 non inepte, eos, qui sive vita sive sermone aberrant,
 in Deebon aram habere. Flentes igitur ascendant
 qui ob id ipsum quondam efferebantur.

295. VERS. 3-9. *Super Nabay Moabitidis ululate.*
Super omne caput calvitium: omnia brachia excisa.
In plateis ejus circumcingimini saccis, et plangite
super tecta ejus, et in vicis ejus omnes ululate cum
ploratu. Quid clamavit Esebon, et Eleale: usque ad
Jassa audita est vox ejus. Propter hoc lumbus Moa-

44. ¹ Rom. i, 25. ² Psal. lxi, 11. ³ Isa. xl, 6.

cesse sit emendare, non video: cum sententia per
 se sine ullo additamento aperta sit. Statim tres
 mss., πήξεως δηλοῦντές.

(20) Libri veteres, ἐστάναι. Editi, ἰστάναι.

(21) Codex unus, ὑποδεχόμενοι.

(22) Antiqui duo libri, καρδίᾳ. Ne adhæreatis
 corde.

(23) Editi, Ναβᾶν pro quo in antiquiore Combe-
 fissii libro et in tribus aliis legitur Ναβαῦ· nec secus
 editum reperitur apud LXX.

*bitidis 603 clamat : anima ejus cognoscet : cor Moabitidis clamat in se usque ad Segor. Vitula enim trima est in ascensu Luith. Ad te flentes ascendent via Arunim : clamat contritio, et concussio. Aqua Nebrim deserta erit : herba siquidem viridis non erit. Nunquid et sic salvanda est? Inducam enim super vallem Arabes, et capient eam. Attingit enim clamor terminum Moabitidis Gallim, et ululatus ejus. Aqua autem Deebon replebitur sanguine. Inducam namque super Deebon Arabes, et tollam semen Moab, et Ariel, et residuum Adama mittam quasi reptilia in terram. Invitat ad tristitiam quæ secundum Deum est eos⁸, qui per humani intellectus commenta prolapsi sunt in errores; nec se premiserunt Spiritus præsidio, ut ululatu prosequeretur terram pestilentium magistrorum. Etenim per Nabay tales indicare mihi videtur Scriptura, quod Nabay nomine sessionis interpretentur. Sunt enim nonnulli, qui cum sophismatibus dolosis et fucum facientibus sedent et pravis suis colloquiis nonnunquam corrumpunt bonos mores⁹. Oportet itaque ut ii qui perversis illorum dogmatibus imbuti sunt, agant pœnitentiam, ululanteque ob eam doctrinam, de qua valde superbiebant. Nam verborum horum, *Super omne caput calvitium*, is est sensus, ut debeant magistros suos deserere, accepto ab eis ornamento se spoliare, monita ipsorum ad doctrinam practicam spectantia bono vitæ instituto elevare, et sermone sano quasi resecare, ut brachia omnia sint excisa, hoc est, præcepta practica sano sermone confutentur pravis documentis divisis, et particulatim expensis. Sed quia a pravis deducti fuerunt per viam latam, ideo eos qui probatum vitæ genus sunt amplexi, plangere in plateis jubet, ob suavitatem rerum quibus ad voluptatem pellecti sunt, pœnitentiam agentes, lugentes quidem in platea inquirentes vero viam angustam et strictam, ut pœnitentia rite peracta, circumcingantur saccis, sumptoque lugubri habitu, efficiant ut per res ipsas visibiles clamet lumbus, in iis locis in quibus aberravere, pœnitentiæ suæ vestigia relinquentes. Insuper [super omni tecto et in omnibus vicis cum fletu ululare jussi sunt. Nam excelsas et inanes disciplinas vocavit tecta : at cogitationum quasi divisiones vicos Moabitidis dixit.*

σωσι τὴν ὄσφυν, ἐν οἷς ἐπλανήθησαν τόποις τῆς μετανοίας ἐαυτῶν τὰ ἴχνη καταλιμπάκοντες. Καὶ ἐπὶ παντὸς δώματος ἐκελεύσθησαν καὶ ἐν πάσαις ταῖς ῥύμαις ὀλολύζειν μετὰ κλαυθμοῦ. Τὰ γὰρ ὑψηλὰ καὶ διάκενα τῶν μαθημάτων δώματα ὠνόμασε· τὰς δὲ οἶονεὶ διαιρέσεις τῶν νοημάτων ῥύμας τῆς Μωαβίτιδος.

296. Sive igitur quis ascenderit in altitudines quæ D

⁸ II Cor. vii, 10. ⁹ I Cor. xv, 33.

(24) Recentior Combefisii codex et editi, τοῦ Λουίθ. Alii tres mss., τῆς Λουίθ. Voces illas, quibus hic nomina propria significantur, aliter in aliis libris scriptas invenimus.

(25) Editi, τοῦ ἀνθρώπου. Uterque Combef. et alii tres, τοῦ ἀνθρωπίνου.

(26) Vocem ἐγκαθισμὸν reddidimus sessionem. Ea enim vox ad exprimendum ejus loci sensum satis idonea videtur; cum obscurum non sit scriptorem

A Ἑσεβῶν, καὶ Ἑλεαλή· ἕως Ἰασσά ἠκούσθη ἡ φωνὴ αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἡ ὄσφυν τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ, ἡ ψυχὴ αὐτῆς γινώσεται· ἡ καρδία τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ ἐν ἑαυτῇ ἕως Σηγῶρ. Δάμαλις γὰρ τριετής ἐστὶν ἐπὶ τῆς ἀναβάσεως τῆς Λουίθ (24). Πρὸς σὲ κλαίοντες ἀναβήσονται τῇ ὁδῷ Ἀρουνιέμ· βοᾷ σύντριμμα καὶ συσσεισμός. Τὸ ὕδωρ τῆς Νεβρίμ ἔρημον ἐστὶν. Χόρτος γὰρ χλωρὸς οὐκ ἐστὶν. Μὴ καὶ οὕτω μέλλει σωθῆναι; Ἐπάξω γὰρ ἐπὶ τὴν φάραγγα Ἀραβας, καὶ καταλήψονται αὐτήν. Συνῆψε γὰρ ἡ βοῆ τὸ ὄριον τῆς Μωαβίτιδος τῆς Γαλλίμ, καὶ ὀλολυγμὸς αὐτῆς. Τὸ δὲ ὕδωρ τὸ Δεηβῶν πλησθήσεται αἵματος. Ἐπάξω γὰρ ἐπὶ Δεηβῶν Ἀραβας, καὶ ἀρῶ τὸ σπέρμα Μωὰβ, καὶ Ἀραήλ, καὶ τὸ κατάλειμμα Ἀδαμᾶ ἀποστελῶ, ὡς ἔρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Ἐπὶ τὴν κατὰ Θεὸν λύπην προτρέπει τοὺς ἀπὸ τῶν ἐπινοιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου (25) νοῦ ἐσφαλμένους, καὶ μὴ ἐπιδεδωκότας ἑαυτοὺς τῇ ὠφελείᾳ τοῦ Πνεύματος, ἵνα ὀλολύξωσιν ἐπὶ τὴν γῆν τῶν λοιμῶν διδασκάλων. Τὴν γὰρ Ναβαῦ τούτους μοι δοκεῖ ὁ λόγος ἀνίσσεσθαι, διὰ τὸ ἔρμηνεύεσθαι τὴν Ναβαυ ἐγκαθισμὸν (26). Εἰσὶ γὰρ τινες οἱ μετὰ δολίων σοφισμάτων ἐγκαθεζόμενοι, καὶ ταῖς κακαῖς ὀμιλίαις αὐτῶν ἔσθ' ὅτε φθείροντες ἦθη χριστά. Δεῖ οὖν μεταμελεῖσθαι τοὺς τοῖς πονηροῖς ἐκείνων μαθητευθέντας δόγμασι, καὶ ὀλολύζειν ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ ἐφ' ἧ μέγα ἐφρόνουν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Ἐπὶ πάσης κεφαλῆς φαλάκρωμα, τὸ τοὺς διδασκάλους ἀπορρίπτειν, καὶ γυμνοὺς τοῦ ἀπ' αὐτῶν κόσμου ἑαυτοὺς ποιεῖν, καὶ διὰ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας ἐξευτελίζειν τὰς ἐκείνων ὑποθήκας τῶν πρακτικῶν διδαγμάτων, καὶ οἶονεὶ κατατέμνειν τῷ ὑγιεῖ λόγῳ, ἵνα ὧσι πάντες βραχίονες κατατετμημένοι, τουτέστιν, αἱ πρακτικαὶ ὑποθήκαι τῷ ὑγιαίνοντι λόγῳ εἰς ἔλεγχον ἀγομεναὶ διὰ τῆς διαιρέσεως, καὶ τῆς κατὰ μικρὸν ἐξετάσεως τῶν κακῶν διδαγμάτων. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς πλατείας ὁδοῦ ἤγοντο παρὰ τῶν πονηρῶν, τούτους (27) τὸν βεβασανισμένον βίον προηρημένους κελεύει κόπτεσθαι ἐν ταῖς πλατείαις, ἐπὶ τῇ ψυχαγωγίᾳ τῶν πρὸς ἡδονὴν φερόντων μεταμελομένων, καὶ κοπτομένων μὲν ἐπὶ τῇ πλατείᾳ, ἐκζητοῦντας δὲ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην, ἵνα ὀρθῶς μετανοοῦντες περιζώσωνται σάκκους, καὶ πενθικὸν ἀναλαβόντες (28) σχῆμα, οἶονεὶ διὰ αὐτῶν τῶν ὀρωμένων βοᾶν ποιήσωσι τὴν ὄσφυν, ἐν οἷς ἐπλανήθησαν τόποις τῆς μετανοίας ἐαυτῶν τὰ ἴχνη καταλιμπάκοντες. Καὶ ἐπὶ παντὸς δώματος ἐκελεύσθησαν καὶ ἐν πάσαις ταῖς ῥύμαις ὀλολύζειν μετὰ κλαυθμοῦ. Τὰ γὰρ ὑψηλὰ καὶ διάκενα τῶν μαθημάτων δώματα ὠνόμασε· τὰς δὲ οἶονεὶ διαιρέσεις τῶν νοημάτων ῥύμας τῆς Μωαβίτιδος.

296. Εἴτε οὖν τις ἐπὶ ὑψωμάτων ἐγένετο ἐπαιρο-

respexisse ad magistros, qui nonnunquam, stantibus discipulis, sedent.

(27) Ita mss. plerique omnes. Editi, παρὰ τῶν πονηρῶν τούτους ἠγεμόνων, haud recte.

(28) Veteres quinque libri, ἀναλασθόντες. Editi, ἀναλαβόντες. Ibidem conjunctio καὶ ante vocem οἶονεὶ legitur in Reg. secundo. Subinde Reg. tertius, βοᾶν ποιήσωσι, bene, ut nobis videtur. Editi et alii mss., ποιήσουσι.

μενων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, εἴτε ἐν διαλεκτικῇ τινι λόγων διαιρέσει καὶ προβλημάτων εὐκρινῶς δοκούντων διαλαμβάνειν περὶ ἐκάστου τῶν προκειμένων, ἐκ μετανοίας ὀλολυζέτω, ἵνα πληρώσῃ τὸ γεγραμμένον· ἐν ταῖς πλατείαις, καὶ ἐπὶ τῶν δωμάτων, καὶ ἐν (29) πάσαις ταῖς ῥύμαις τοῦ λόγου προστάσσοντος κέκραγεναι. Διὰ τοῦτο δὲ δεῖ ταῦτα γίνεσθαι, ἐπειδὴ κέκραγεν Ἐσεβῶν (30)· Ἐσεβῶν μὲν γὰρ ἑρμηνεύεται λογισμός· Ἐλεαλή δὲ, Θεοῦ ἀνάβασις· Ἰασσά δὲ, γεγонуῖα ἐντολή. Κέκραγεν οὖν Ἐσεβῶν, τουτέστι, φανερώς διαμαρτύρεται, ὅτι ἀνθρώπινοὶ εἰσι λογισμοὶ, καὶ οὐ θείων μυστηρίων ἀποκαλύψεις τὰ διδάγματα τῶν Μωαβιτῶν. Καὶ Ἐλεαλή. Καὶ αὕτη διὰ τῶν πραγμάτων κέκραγεν, ὅτι Θεοῦ καταναισχυνοῦσι καὶ κατεπαίρονται οἱ ἐκείνοις τοῖς μαθήμασιν ἑαυτοὺς ἐπιδιδόντες. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, Θεοῦ ἀνάβασις, ἡ ἐπὶ τὰ ὕψη (31) τῆς ὑπερηφανίας ἔπαρσις. Καὶ Ἰασσά. Εἰ καὶ δοκεῖ γεγонуῖα ἐντολή εἶναι, ἀλλὰ κατὰ ἀλήθειαν οὐκ ἐντολή· σχηματισμός δὲ τις περὶ βίον ἀκριθείας, πρὸς πιθανότητα καὶ παραδοχὴν τῶν πονηρῶν (32) ἀπὸ τοῦ πονηροῦ φρονήματος ὑποβαλλομένων διδασμάτων. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς κατόπιν εἴρηται· Πάντες βραχίονες κατατετμημένοι· ἵνα εἴ τις πονηρὸς διδάσκαλος ἐν ψευδοδοξίαις ἐξαπατῶν τὰς ψυχὰς τῶν ἐπομένων, βίῳ δὲ δοκῶν προσέχειν (33) ἀκριδέστερον, οἱ μεταμεληθέντες ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ διδασκάλῳ ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκέναι, κατακόψωσιν ἑαυτῶν μὲν τοὺς βραχίονας, τουτέστι, τὸ πρακτικὸν εἶδος τῆς πολιτείας. Ἀποκείρονται δὲ αὐτοῦ οἶονεὶ κόμην, καὶ ἀλλοτριώσουσι (34) τοῦ ἑαυτῶν σώματος· διότι ἀντὶ κεφαλῆς εἰσιν οἱ προεστῶτες τοῦ σώματος τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ νῦν τολύουν Ἰασσά κέκραγεν· ὅτι δέλεαρ ἐστὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας πιθανότητα ἢ κατὰ τὴν πολιτείαν ἐπιδεικνυμένη (35) ἀκρίθεια. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ αἴτιον τοῦ ὀλολύζειν μετὰ κλαυθμοῦ, ὅτι κέκραγεν Ἐσεβῶν καὶ Ἐλεαλή ἕως Ἰασσά.

297. Διὰ τοῦτο ἡ ὄσφύς τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ. Ἡ ὄσφύς πολλαχοῦ ἀντὶ τῶν γεννητικῶν λαμβανεται· Ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὄσφύϊ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἦν (δηλονότι ὁ Λευὶ τοῦ Ἀβραάμ), ὅτε συνήνητησεν αὐτῷ. Μελχισεδέκ. Καὶ Ἔστωσαν αἱ ὄσφύες ὑμῶν περιεζωσμένοι. Νοοῦμεν, ὅτι αἰνίσσεται συστῆλαι τὰς εἰς γέννησιν ὑπουργούσας ὀρέξεις. Τὸ οὖν πένθος τὸ ἐπικείμενον τῇ Μωαβίτιδι, αἴτιον γινόμενον τοῦ σώφρονος βίου, βοᾷ ἐπὶ τῇ (36) κραυγῇ τῆς Ἐσεβῶν καὶ Ἐλεαλή καὶ Ἰασσά. Ἡ ψυχὴ αὐτῆς, φησὶ, γινώσεται. Ἦδη προκοπὴν τῶν τὰ προειρημένα ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ πεποιηκότων ὁ λόγος ἐμφαίνει. Καὶ,

A se extollunt adversus Dei scientiam ¹⁰, sive occupatus fuerit in dialectica quadam partitione verborum et problematum, quæ de singulis rebus propositis distincte tractare videntur, ululet pœnitus ductus; ut quod scriptum est impleat; quippe in plateis, et super tecta, et in omnibus vicis clamorem edi jubet Scripturâ. Idcirco autem hæc fieri oportet, quia clamavit; Esebon enim, si quis interpretetur, sonat *ratiocinationem*, Eleale autem, *Dei ascensum*; Jassa vero, *factum præceptum*. Clamavit igitur Esebon, hoc **604** est, Moabitarum documenta ratiocinationes humanas esse manifesto declarat, non divinorum mysteriorum revelationes. *Et Eleale*. Atque hæc reipsa clamavit, eos qui ad illas disciplinas mentem appellunt, adversus Deum impudenter agere, seque contra eum efferre. Hunc enim sensum indicat *Dei ascensus*, ceu animus ad superbiam *fastigia elatus*. *Et Jassa*. Etsi videtur esse *factum præceptum*, tamen revera præceptum impletum non est: sed est simulatio quædam diligentiae circa vitæ rationem; qua prava documenta ab animo pravo suggesta, suaderi et excipi queant. Eam ob causam dictum est supra Vers. 2: *Omnia brachia excisa*, ut si quis malus magister opinionibus falsis deceperit sectatorum animas, sed accuratius vitæ institutum amplecti videatur, tamen ii quos pœnituit adhæsisse ejusmodi magistro, resecent sua ipsorum brachia, hoc est, vivendi genus practicum. Cæterum detondent ejus quasi comam, eamque a suo corpore separabunt: quandoquidem qui corpori Ecclesiarum præficiuntur, iidem loco capitis sunt. Itaque clamat etiamnum Jassa, quod ingens studium circa vitæ rationem adhibitum, illicium quoddam sit ad persuadendam veritatem. Hæc est igitur causa ejulandi cum planctu, quod clamavit Esebon et Eleale usque Jassa.

297. *Propter hoc lumbus Moabitudis clamat*. In plerisque locis lumbus sumitur pro genitalibus membris: *Adhuc enim in lumbis patris sui erat*, nimirum Levi filius Abrahæ, *quando obviavit ei Melchisedech* ¹¹. *Et, sint lumbi vestri præcincti* ¹². Intelligimus indicari, appetitus qui generationi subserviunt, reprimendos esse. Luctus igitur Moabitudi imminens, qui causa est et origo continentis et pudicæ vitæ, clamat ob vociferationem Esebon et Eleale et Jassa. *Anima ejus*, inquit, *cognoscet*. Jam Scriptura progressum ostendit eorum, qui prædicta per pœnitentiam exsecuti sunt, *Et Cor Moabitudis*

¹⁰ II Cor. x, 5. ¹¹ Hebr. vii, 10. ¹² Luc. xii, 35.

(29) Codices tres, καὶ ἐπὶ.

(30) Editi, Ἐσεβῶν καὶ Ἐλεαλή ἕως Ἰασσά. Sed illa, καὶ Ἐλεαλή ἕως Ἰασσά, in mss. non reperiuntur; ob idque delenda judicavimus.

(31) Codex unus, ἐπὶ τὰ ὕψηλά.

(32) Antiqui tres libri, πειρασμῶν. Ibidem editi, ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, *ab animo adverso*. At quinque mss., ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

(33) Editi, προσέχειν. Libri veteres, προσέχειν.

(34) Editi, ἀποκείρονται δὲ ἑαυτοὺς οἶονεὶ κόμην, καὶ ἀλλοτριώσουσι. At nostri quinque mss. ut in contextu.

(35) Codices aliquot, ἐνδεικνυμένη. Nec ita multo post editi, ὁ ὄσφύς. At mss., ἡ ὄσφύς.

(36) Antiqui duo libri, τῆς. Alii tres cum editis, τῇ.

clamat in se usque ad Segor. Est autem Segor is ipse locus ad quem Lot e Sodomis egressus, pervenire potuit. Volebant enim angeli in montem ut conscenderet, eique dicebant : *Salvam fac tuam ipsius animam. Ne respicias retro : nec stes in omni circumjacente regione. In montem te recipe, ne forte simul comprehendaris. Ille autem dixit : Quæso, Domine, ne apprehendant me hæc mala, et moriar. Ecce civitas hæc prope est, ut confugiam ego huc. Nonne parvo est? Et vivet anima mea* ¹³. Eam ob rem vocatum est nomen urbis, Segor : hoc est, *parva*.

Clamat igitur cor Moabitidis usque ad Segor, quæ nunc in Palestinæ finibus jacet. Strenuam itaque ac efficacem pœnitentiam, sive gravem luctum ob suorum malefactorum plagam editum ob oculos ponens Scriptura, nobis patefacit intervallum, ad quod usque exauditus est Moabitidis clamor. **605** Invitat autem pœnitentia, ut quis prius in se ipso clamet, corque suum conterat; deinde etiam ut pœnitentiæ suæ modum audiendum curet, eumque notum efficiat, ad bonum exemplum aliis præstandum. *Vitula enim trima est*, hoc est, perfecta est, quod ad ætatem attinet. Nam trima vitula jam generare, jugoque collum submittere potest. Itaque ut doceat id eorum, qui converti possunt, proprium esse, ut humana ætate perfecti sint et adulti, polleantque ratione, qua se veritatis jugo subicere possint, dixit vitulam trimam. Qui enim per ætatem nondum assecutus est humanam perfectionem, necdum possidet mentem perfectam, sed imperfectus est ob minorem ætatem, neque ab eo exiguntur pœnitentiæ opera. Quapropter et in Genesi Abraham a Deo signum requirente, et dicente : *Dominator Domine, quomodo sciam me hæreditatem terræ esse accepturum?* Deus dixit : *Accipe mihi juvencam trimam et arietem trimum* ¹⁴ : quippe in tribus annis perfectionem constituabat animalium, et idoneam generandi facultatem eligebat. Sed turturi et columbæ nullum præscripsit temporis spatium ¹⁵, quod hæc animalia generare statim incipiant.

298. *In ascensu autem Luith flentes ascendent.* Fletus bonus initium est lætitiæ; et tristitia, quæ secundum Deum est; initium est ascensus, et ejus qui ad superna fit progressus. Quamobrem et Apostolus lætatur causa eorum, qui fuerant contristati, cum videret eos suis ipsius sermonibus ad suorum delictorum conscientiam fuisse adductos, et ad eam quæ secundum Deum est tristitiam inductos ¹⁶, videli-

¹³ Gen. xix, 17-20. ¹⁴ Gen. xv, 8, 9. ¹⁵ ibid. 9. ¹⁶ II Cor. vii, 9.

(37) Codex unus cum editis, εν αὐτῇ. Alii quatuor, εν ἑαυτῇ. Haud longe nostri mss., καὶ εἶπον αὐτῷ. Editi, καὶ εἶπαν.

(38) Ita uterque Combef. et alii tres codices. Vox με in editis desideratur. Nota interrogationis, apud LXX ponitur, hoc modo : Οὐ μικρά ἐστι; *Nonne parva est?* Sed nec Ducæus in Regiis suis codicibus, nec nos in nostris talem notam inve-

Ἡ καρδία τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ εν ἑαυτῇ (37) ἕως Σηγῶρ. Ἔστι δὲ ἡ Σηγῶρ αὕτη, ἐνθα Ἀὼτ ἀπὸ Σοδόμων ἐξεληθὼν, φθάσαι δεδύνηται. Οἱ μὲν γὰρ ἄγγελοι ἐβούλοντο εἰς τὸ ὄρος ἀναβαίνειν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Σῶζε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Μὴ περιβλέψῃς εἰς τὰ ὀπίσω, μηδὲ στῆς εν πάσῃ τῇ περιχώρῳ. Εἰς τὸ ὄρος σῶζου, μήποτε συμπαραληφθῆς. Ὁ δὲ εἶπε· Δέομαι, Κύριε, μὴ καταλάβῃ με τὰ κακὰ, καὶ ἀποθάνω. Ἴδου ἡ πόλις αὕτη ἐγγὺς, τοῦ καταφυγεῖν με (38) ἐκεῖ. Οὐ μικρά ἐστι; Καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου. Διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, Σηγῶρ· τουτέστι, μικρά. Βοᾷ οὖν ἡ καρδία τῆς Μωαβίτιδος ἕως Σηγῶρ, ἥτις ἐπὶ (39) τοῖς ὄρεισις ἤδη κεῖται τῆς Παλαιστίνης. Τὴν οὖν ἰσχυρὰν καὶ εὐτόνον μετάνοιαν, ἢ τὸν βαρὺν θρήνον, τὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς τῶν κακῶς αὐτῇ πεπραγμένων, ἐνδεικνύμενος ὁ λόγος, τὸ διάστημα ἡμῖν ὑποφαίνει, μέχρι τίνος ἀκουστὴ γίνεται ἡ βοή τῆς Μωάβ (40). Καλεῖ δὲ ἡ μετάνοια, τὸ πρότερον εν ἑαυτῷ τινα βοῆσαι, καὶ ἑαυτοῦ συντριῖσαι τὴν καρδίαν· ἔπειτα καὶ ὑπὲρ τοῦ ἄλλοις ἀγαθὸν γενέσθαι ὑπόδειγμα, ἐξάκουστον ἑαυτοῦ κατασκευάσαι, καὶ δημοσιεῦσαι τὸν τρόπον τῆς μετανοίας. Δάμαλις γὰρ τριετής ἐστι, τουτέστι, τελεία ἐστὶ καθ' ἡλικίαν. Ἡ γὰρ τριετής δάμαλις ἤδη τοῦ γεννᾶν δύναμιν ἔχει, καὶ τοῦ ὑπέχειν τὸν τράχηλον τῷ ζυγῷ. Ἴνα οὖν δείξῃ ἴδιον (41) τῶν δυναμένων ἐπιστρέφειν τὸ τετελειῶσθαι μὲν κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἡλικίαν, ἔχειν δὲ τὸν λόγον, δυνάμενον ὑποβαίνειν τῷ ζυγῷ τῆς ἀληθείας, εἴρηκε δάμαλιν τριετῆ. Ὁ γὰρ μήπω διὰ τῆς ἡλικίας τὸ εν ἀνθρώποις τέλειον ἐσχηκώς, μηδὲ τὸν νοῦν ἀπηρτισμένον ἔχων,

C ἀλλ' ἀτελής ἐστι διὰ σμικρότητα, οὐδὲ ἀπαιτεῖται τὰ ἔργα τῆς μετανοίας. Διὸ καὶ εν τῇ Γενέσει τοῦ Ἀβραάμ ζητοῦντος σημεῖον παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγοντος· Δέσποτα Κύριε, κατὰ τί γνώσομαι, ὅτι κληρονομήσω τὴν γῆν; εἶπεν (42) ὁ Θεός· Λάβε μοι δάμαλιν τριετίζουσαν καὶ κριὸν τριετίζοντα· εν τοῖς τρισὶν ἔτεσι τὸ τέλειον τῶν ζώων καὶ τὸ πρὸς γέννησιν ἐπιτήδειον ἐκλεγόμενος. Τρυγὸνα δὲ καὶ περιστερὰν χρόνῳ οὐ περιέγραψε, διὰ τὸ εὐθὺς τὰ ζῶα ταῦτα τῆς γεννήσεως ἄρχεσθαι.

298. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀναβάσεως τῆς Λουὶθ κλαίοντες ἀναβήσονται. Ἀρχὴ εὐφροσύνης ἐστὶ τὸ κλαίειν καλῶς, καὶ ἀναβάσεως καὶ προκοπῆς τῆς ἐπὶ τὰ ἄνω, ἢ κατὰ Θεὸν γινομένη λύπη. Διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος εὐφραίνεται (43) ἀπὸ τῶν λυπουμένων, ὁρῶν εἰς συναίσθησιν ἄγοντας τοὺς ἑαυτοῦ λόγους, καὶ ἐνεργαζομένους αὐτοῖς τὴν κατὰ Θεὸν λύπην μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. Οἱ γὰρ κλαίοντες

nimus.

(39) Codices aliquot, εν.

(40) Codex unus, τῆς Μωαβίτιδος.

(41) Editi, ὅτι ἴδιον. Vox ὅτι in mss. non reperitur.

(42) Veteres quatuor libri, εἶπεν δέ.

(43) Editi, ηὐφραίνετο. At mss. quinque, εὐφραίνεται.

ἐπὶ τοῖς κακοῖς ἔργοις, καὶ ταῖς κακαῖς αὐτῶν (44) A
 διανοαίαις, οὐκέτι μὲν καταβήσονται, οὐδὲ εἰσελεύσον-
 ται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς· ἀναβήσονται δὲ οἷονεὶ
 χειραγωγία τῇ πρὸς τὸ (45) ἄνω ὑψώσει τῇ κατὰ
 θεὸν λύπη κεχρημένοι. Βοᾶ δὲ σύντριμμα καὶ συσ-
 σεισμός. Ὁ γὰρ διελέγξας καὶ καθαψάμενος λόγος
 συντρίβει τὸ πονηρὸν φρόνημα, καὶ οἶον σάλον τινὰ
 τοῖς λογισμοῖς τοῖς κακῶς ἐμπεφυκόσιν ἐμποιεῖ, πρὸς
 τὸ τοὺς μὲν ἐκριζωθῆναι, τοὺς δὲ ὑγιαῖς (46) λόγους
 ἀντεισαχθῆναι. Διὰ τοῦτο Καρδίαν συντετριμμένην
 καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδεώσιν.
 Συνεστηκυίας μὲν γὰρ καὶ μηδέπω διασαλευομένης
 τῆς ἐν τῷ ἁμαρτάνειν ἕξεως, οὔτε κλαύσονται ἁμαρ-
 τάνοντες, οὔτε ἀναβήσονται πρὸς τὸ ἄνω· συντετριμ-
 μένης δὲ τῆς μοχθηρᾶς διαθέσεως, καὶ οἷονεὶ σεισμόν
 τινὰ καὶ κλόνον ἐπὶ τοῖς πονηροῖς δόγμασι τῆς ψυ- B
 χῆς παθούσης, ἀκουστή γίνεται ἡ βοή, ἐπ' ὠφελείᾳ
 τῶν ἀκουσμένων.

299. Τὸ ὕδωρ τῆς Νεβρίμ ἔρημον ἔσται. Τὸ τῆς
 ψευδοδοξίας ὕδωρ, πρότερον ἀφθόνως καὶ πολὺν ῥέον
 ἐπὶ βλάβῃ τῶν δεχομένων, ἀφανισθήσεται, φησί, καὶ
 ἔρημον ἔσται. Εἰ δὲ ἦν εἰδέναι τὴν δύναμιν τοῦ ὀνο-
 ματος, ἐλήφθη ἂν τις ἀφορμὴ πρὸς τὸ μᾶλλον καθ-
 ικέσθαι τῆς διανοίας τοῦ προφητικοῦ νοῦ, καὶ ἐφαρ-
 μόζεσθαι τοῖς πράγμασι τὰ ἐν τοῖς ὀνόμασι σημα-
 νόμενα. Πλὴν ὅτι ἐναντίον ἐστὶ τὸ ὕδωρ τοῦτο τοῦ
 ὕδατος τῆς ἀναπαύσεως, ἐφ' οὗ ἐκτρέφει ὁ Κύριος
 τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένους· καὶ τοῦ ὕδατος, οὗ
 δίδωσιν ὁ Κύριος τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, οὗ ὁ
 καταξιωθεὶς πιεῖν, ἔχει ἐν ἑαυτῷ πηγὴν ὕδατος ἀλλο-
 μένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Οὕτω δὲ φαῦλον καὶ οὐδενὸς
 ἄξιον τὸ ὕδωρ τοῦτο, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἢ χόρτον ἐκτρέ- C
 φει (47), ὃς καὶ αὐτὸς οὐκ ἔσται. Τουτέστιν, αἱ ψυ-
 χαὶ, αἱ τὴν πρόσκαιρον ταύτην καὶ ταχὺ μαραινόμε-
 νην τοῦ κόσμου δόξαν πεπαιδευμένοι, ταχὺ ἀπανθή-
 σουσι, τοῦ οἷονεὶ ἄρδοντος αὐτὰς λόγου ἐρημωθέντος.
 Μὴ καὶ οὕτω μέλλει σωθῆναι; Δείκνυσιν ὁ λόγος,
 ὅτι μέλλουσα σώζεσθαι ἡ Μωαβίτις, ὁδοῖς τισὶ καὶ
 ἀγωγαῖς (48) σωθήσεται, καὶ τοῖς ἐπιπονωτέροις
 παιδεύμασιν ἐναχθήσεται εἰς σωτηρίαν. Τὸ γὰρ,
 Ἀπολεῖται ἡ Μωαβίτις, καὶ, Νυκτὸς ἀπολεῖται,
 καὶ ὅσα ἄλλα εἴρηται, πρὸς τοῦτ' ἔχει τὴν ἀναφορὰν,
 ὅτι ταῦτα γίνεται πρὸς τὸ σωθῆναι αὐτήν. Ἐπάξω
 γὰρ ἐπὶ τὴν φάραγγα Ἀραβίας. Οἱ μὲν γὰρ (49)
 πρότεροι διὰ τοῦ κλαυθμοῦ σωθήσονται· οἱ δὲ τὴν
 ἀμετανόητον καρδίαν ἔχοντες, διὰ τῆς ἐν τῶν Ἀρά-
 βων ἐπαγομένης πληγῆς. Ἀραβες δὲ, οἱ ἐσπέριοι. Ἡ D
 τάχα αἱ οἰκίαι (50) τῷ σκότῳ δυνάμεις Ἀραβες
 ἐνταῦθα προσαγορεύονται· δι' ὧν ἀποστέλλονται αἱ
 παιδευτικαὶ πληγαὶ τοῖς τὴν ἀμετανόητον καρδίαν
 ἔχουσι. Συνῆψε γὰρ ἡ βοή τὸ ὄριον τῆς Μωαβί-

cet ad pœnitentiam ad salutem haud pœnitendam.
 Nam qui lugent ob prava opera, et ob perversas
 suas cogitationes, non amplius descendunt, neque
 ingredientur in infimas terræ partes: sed ascendent,
 ea quæ secundum Deum est tristitia tanquam admi-
 niculo quodam usi, quo evehant se sursum et at-
 tollant. *Clamat autem contritio et concussio.* Sermo
 enim qui redarguit et objurgat, conterit pravam
 mentem, et quodammodo cogitationes vitiose insitas
 exagitat et conculit, ut ipsæ quidem tollantur radi-
 citus, sententia vero quæ sana sit introducatur.
 Quare *Cor contritum et humiliatum, Deus, non despi-
 ciet* 17. Nam peccandi habitu stante, necdum
 concusso, neque flebunt peccatores, neque ascendent
 ad superiora; sed pravo affectu contrito, et anima
 veluti concussionem quamdam et perturbationem
 ob perversa dogmata patiente, auditur clamor, ad
 eorum qui audiunt utilitatem.

299. *Aqua Nebrim deserta erit.* Nimirum aqua
 falsæ opinionis, quæ prius affatim et abunde flebat
 ad eorum perniciem qui eam excipiebant, e medio,
 inquit, tolletur, et deserta erit. Quod si daretur vim
 hujus nominis nosse, posset inde arripi occasio
 aliqua intelligentiam sensus prophetici melius asse-
 quendi, et nominum significationem ipsis rebus
 accommodandi. Cæterum aqua illa aquæ refecionis
 19 qua quos Dominus a se pastos enutrit, contraria est
 et adversa, estque aliena ab illa aqua, quam Dominus
 iis, qui in se credunt, impertit: potu cujus 606
 quisquis fuerit dignatus, habet in se fontem aquæ
 salientis in vitam æternam 19. Ita autem illa aqua
 mala est et nihili facienda, ut alat nihil aliud nisi
 fennum, quod et ipsum non erit. Hoc est animæ
 temporariam hanc et occisissime marcescentem mundi
 gloriam sequi edoctæ, sermone qui eas quasi irrigabat.
 vastato ac deleto, confestim immarcescent. *Nunquid
 et sic salvanda est?* Scriptura ostendit futurum esse,
 ut Moabitis viis quibusdam ac vitæ institutis salva
 fiat, atque disciplina asperiore perducatur ad salu-
 tem. Nam illud, *Peribit Moabitis, et, Nocte peribit,*
 alia quæcunque dicta sunt huc eo referuntur, quod
 isthæc pro illius salute fiant. *Inducam enim super
 vallem Arabas.* Consequentur salutem priores quidem
 fletu suo: alii vero quorum cor pœnitens non est,
 plaga per Arabas inducenda. Cæterum Arabes, occi-
 dentales. Aut forte virtutes tenebris similes hoc loco
 dicuntur Arabes: quarum opera emendatrices vin-
 dicesque plagæ in eos quorum cor pœnitentiam
 refugit, immittuntur. *Pertigit enim clamor ad termi-
 num Moabitudis Gallim, et ululatus ejus.* Confinium
 Moabitudis vocatum est Gallim. Sed juxta nominis

17 Psal. L, 19. 18 Psal. xxii, 2. 19 Joan. iv, 14.

(44) Codices omnes, αὐτῶν. Editi, ἑαυτῶν.

(45) Editi, πρὸς τὰ. At mss., πρὸς τὸ.

(46) Sic mss. omnes. Editi, ὕγιαίνοντας.

(47) Editi, ἐκτρέφει. Libri antiqui, ἐκτρέφει.

(48) Sic mss. omnes. Editi, καὶ ἀγωγῶ. Statim
 mss. tres, ἐναχθήσεται. Alius, συναχθήσεται. Editi

cum Reg. primo, ἀναχθήσεται.

(49) Veteres quatuor libri, γὰρ. Editi, οὖν.

(50) Editi et quatuor mss., αἱ οἰκίαι. Hinc in-
 terpres, *familiariter assuetæ tenebris.* At Reg. se-
 cundus, Ἡ τάχα αἱ οἰκίαι, aut forte virtutes tene-
 bris similes.

interpretationem idem valet atque *arietinum*, de-
sumpto nomine ab animali principe et duce. Quo-
niam igitur idem potest esse finis et initium re-
gionis, nunc Moabitidis regio ab initio appella-
tionem suam duxit. Et ululatus ejus omnia im-
plevit.

300. Rursus aquam vocat doctrinam : quam ait
esse sanguine plenam, quod mali præceptores rei
sint mortis discipulorum. Quare de sermonibus
exitiosis, et qui animas perimunt, cum loqueris tum
opportune uteris prophetica sententia, quæ dixit :
*Aqua autem Deebon replebitur sanguine; inducam
enim super Deebon Arabas, et tollam semen Moab,*
quod minime transit ad meliora, sed inter eos
qui non ingrediuntur in Ecclesiam Domini, reman-
sit. Tollatur semen Moab; Moabitæ namque non
introibunt in Domini Ecclesiam usque ad decimam
generationem, et usque in sæculum. Id Scriptura
comminatur exterminatum iri : quod semen Ariel
vocat. Hebræi autem Ariel nomine leonis inter-
pretantur. Sane et Dominus ipse ait homicidas ex
diabolo esse natos ubi Judæos alloquitur, eorum
animum mortis ipsius cupidum videns : *Vox ex
patre diabolo estis* ²⁰, et opera patris facitis. *Ille
homicida erat ab initio.* Et quidem desertores
Ecclesiæ semen sunt Moab, semen vero Ariel ii
dicuntur, qui anhelant fratrum cædem, ac perni-
ciosus sermonibus, animabus eorum mortem affe-
runt. Postea ait : *Residuum Adama*, quod significat
virginalem terram, ex qua formatum est Adami
corpus. *Mittam quasi reptilia in terram*, hoc est,
homines reliquos, qui terrena sapiunt, quod ex sua
malitia ac pravitate geniti sint serpentes, et anima-
lia venenum ejaculantia. Sunt quidem serpentes,
quia eam amisere sublimitatem, **607** in qua fuerant
constituti juxta primam suam conditionem; sunt
vero animalia virulenta, quia exitio sunt occurrenti-
bus. Hos mitti dicit Scriptura. Itaque post priores
illos Moabitas, de quibus dicta sunt meliora, si quis
in terra supersit, et serpenti similis evadat, de quo
dictum est, *Terram comedes omnibus diebus tuis* ²¹; hic
immittitur quasi reptilia. Quisquis autem semi-
nat in carne, comedit terram, et ex carne metit
corruptionem ²².

CAPUT XVI.

301. VERS. 1-5. *Num petra deserta est mons filix*

²⁰ Joan. viii, 44. ²¹ Gen. iii, 14. ²² Gal. vi, 8.

(51) In utroque Colb. et in Reg. secundo legi-
tur, τὸ χωρίον pro τὸ ὄριον, *regio Moabitidis*.
Statim editi, πεπλήρωκεν ἕως τοῦ φρέατος Ἐλείμ,
usque ad puteum Elim. Sed illa, ἕως τοῦ, etc.,
expunximus : quippe quæ in mss. non invenian-
tur.

(52) Noster Reg. secundus, ἔχει. Mox idem co-
dex, διὰ τοῦ ἐνόχου.

(53) Codices aliquot, λόγφ.

τιδος τῆς Γαλλίμ, καὶ ὀλολυγμὸς αὐτῆς. Τὸ ὄριον
τῆς Μωαβίτιδος Γαλλίμ ὠνόμασται. Ὅμως ἐρμηνεύε-
ται κεκριωμένον, ἐπώνυμον τῷ ἡγεμονικῷ ζώφ καὶ
ἀρχικῷ. Ἐπεὶ οὖν τὸ αὐτὸ δύναται καὶ πέρας εἶναι
χώρας καὶ ἀρχῆς, τὸ ὄριον (51) τῆς Μωαβίτιδος νῦν
ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὴν προσηγορίαν εἴληψε. Καὶ ὀλολυγ-
μὸς αὐτῆς πάντα πεπλήρωκεν.

300. Πάλιν τὸ ὕδωρ διδασκαλίαν λέγει (52) ὅπερ
αἵματος εἶναι πλήρες φησι, διὰ τὸ ἐνόχους θανάτου
γίνεσθαι τοῖς διδασκομένοις τοὺς κακῶς καθηγουμέ-
νους. Ὅστε εὐκαίρως περὶ τῶν ὀλεθρίων λόγων καὶ
ἀπολλόντων τὰς ψυχὰς χρήσιμη ποτὲ τῷ προφητικῷ
ῥητῷ (53) τῷ λέγοντι· Το δὲ ὕδωρ τὸ Δεθβὼν πλη-
σθήσεται αἵματος· ἐπάξω γὰρ ἐπὶ Δεθβὼν Ἀρα-
βας, καὶ ἀρῶ τὸ σπέρμα Μωάβ, τὸ μὴ μεταβαῖ-
νον (54) ἐπὶ τὰ κρείττονα, ἀλλὰ μείναν ἐν τοῖς μὴ
εἰσερχομένοις εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου. Σπέρμα τοῦ
Μωάβ. Οὐκ εἰσελεύσονται γὰρ Μωαβῖται εἰς Ἐκκλη-
σίαν Κυρίου ἕως δεκάτης γενεᾶς, καὶ ἕως εἰς τὸν
αἰῶνα. Ἐξαίρειν ὁ λόγος ἀπειλεῖ, ὅπερ (55) σπέρμα
τοῦ Ἀριήλ ὀνομάζει. Ἀριήλ δὲ ὁ λέων ἐρμηνεύεται
παρ' Ἑβραίοις. Τοὺς οὖν φονικούς καὶ ὁ Κύριος ἐκ
τοῦ διαβόλου γεγενῆσθαι λέγει, ἐν οἷς πρὸς Ἰουδαίους
διαλέγεται. ὁρῶν αὐτῶν τὴν κατ' αὐτοῦ φονῶσαν προ-
αίρεσιν· ὅτι Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς (56) τοῦ δια-
βόλου ἐστὲ, καὶ τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν ποιεῖτε.
Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Σπέρμα
μὲν οὖν Μωάβ, οἱ ἀποστάται τῆς Ἐκκλησίας. Σπέρ-
μα δὲ Ἀριήλ, οἱ (57) κατὰ τῶν ἀδελφῶν φόνον
πνέοντες, καὶ διὰ τῶν ὀλεθρίων λόγων τὸν θάνατον
ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐμποιοῦντες. Μετὰ ταῦτά φησιν.
ὅτι Τὸ κατάλοιπον Ἀδαμᾶ, ὅπερ σημαίνει γῆν τὴν
παρθενικὴν, ἀφ' ἧς ἐγένετο τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ.
Ἀποστελῶ ὡς ἐρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν, τουτέστι τὸ
κατάλοιπον τῶν ἀνθρώπων, τῶν τὰ γῆνα φρονούν-
των, διὰ τοῦτο γεγενῆσθαι ἐκ τῆν ἑαυτῶν κακίας
ἐρπετὰ καὶ ἰοδόλα· ἐρπετὰ μὲν, τῷ ἀποβαλεῖν τὸ
ὑψος, ἐφ' οὗ κατὰ τὴν πρώτην κατασκευὴν βεβηκότας
ἐτύγχανον· ἰοδόλα δὲ, διὰ τὸ φθαρτικὸν τῶν συνόν-
των. Τούτους ἐξαποστέλλειν (58) ὁ λόγος φησί. Με-
τὰ οὖν τοὺς προτέρους Μωαβίτας, περὶ ὧν τὰ κρείτ-
τονα εἴρηται, εἰ τις ἐν τῇ γῆ καταλείπεται καὶ ὁμοιοῦ-
ται τῷ ὄφει, περὶ οὗ εἴρηται, ὅτι Γῆν φαγῆ πάσας
τὰς ἡμέρας σου· οὗτος ἐξαποστέλλεται ὡς τὰ ἐρπε-
τά. Γῆν δὲ ἐσθίει ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, καὶ ἐκ
τῆς σαρκὸς θερίζων φθοράν.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

301. Μὴ πέτρα ἔρημος ἐστὶ τὸ ὄρος θυγατρὸς

(54) Sic mss. omnes. Editi, μεταναστάν.

(55) Editi, ὡς περ. At uterque Combef. et alii
tres, ὅπερ.

(56) Codices tres, πατρὸς ὑμῶν.

(57) Editi, οἱ τῆν. Veteres quatuor libri οἱ. Reg.
tertius. οἱ κατὰ τὸν ἀδελφόν.

(58) Editi, ἐξαποστελεῖν. At uterque Colb. et Reg.
secundus, ἐξαποστέλλειν. Mox quinque mss., καὶ
ὁμοιοῦται. Editi, καὶ ὠμοίωται.

Σιών; Ἔσῃ γὰρ ὡς πετεινοῦ ἀνιπταμένου νεοσσός ἀφηρημένος, ἔσῃ, θύγατερ Μωάβ. Ἐπειτα δὲ, Ἄρνῶν, πλείονα βουλεύου. Ποιεῖτε σκέπην (59) πένθους αὐτῇ διὰ παντός. Ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ φεύξονται· ἐξέστησαν. Μὴ ἀχθῆς (60)· παροικήσουσί σοι οἱ φυγάδες Μωάβ. Ἔσονται σκέπη διὰ τὸν ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὅτι ἤρθῃ ἡ συμμαχία (61) σου, καὶ ὁ ἄρχων ἀπόλετο ὁ καταπατῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ διορθωθήσεται μετὰ ἐλέους θρόνος καὶ καθιεῖται μετ' αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαβὶδ, κρίνων καὶ ἐκζητῶν κρίμα, καὶ σπεύδων δικαιοσύνην. Ἔτι πρὸς τὴν Μωάβ ὁ λόγος ἐστὶ. Μὴ πέτρα ἔρημός ἐστι τὸ ὄρος θυγατρὸς Σιών; Ἐλέγχει αὐτῆς τὴν καταφρόνησιν, ἣν κατεφρόνει τῆς Σιών, πέτραν ὑπολαμβάνουσα (62) εἶναι ἔρημον τὸ ὄρος, ὡς οὔτε μέγεθος ἔχον ἀξιόλογον, οὔτε τὰ ἐκ γειωργίας καλὰ δυνάμενον ὑποδέξασθαι, ὡς μήτε τοὺς οἰκοῦντας τρέφειν, μήτε τοὺς νεμομένους αὐτῆ. Ἡ γὰρ ταῦτα περὶ τοῦ ὄρους ὑπολαβοῦσα (63), καὶ ἐξετελείσασα αὐτὸ, ὑπερφυσηθεῖσα δὲ τῇ ἀλαζονείᾳ, καὶ ἑαυτὴν μετεωρίσασα τῷ φρυάγματι καὶ τῷ τύφῳ, ἔσῃ ὁμοία νεοσσῷ ἐγκαταλειμμένῳ ὑπὸ τοῦ θάλλοντος αὐτὸν πετεινοῦ, ἐπειδὴν ἀναπτῆ τῆς καλιᾶς πτοηθὲν, καὶ ἔρημον καταλεῖπον τὸ ἐκτρεφόμενον. Τὸ μὲν γὰρ οἴχεται φεῦγον, τὸ δὲ εὐάλωτόν ἐστι τῷ βουλομένῳ. Ἄετός μὲν γὰρ, ἢ ἐ' τι ἄλλο τῶν μεγάλων πτηνῶν τῶν ἐπὶ πολὺ ὑφοῦσθαι ἀπὸ γῆς πεφυκότων, ἐξῶ ἐστὶ τῆς παρὰ τῶν ἐπιχειρούντων βλάβης· σὺ δὲ ἔσῃ ὡς νεοσσός, ἀλλοτρίας βοήθειας εἰς τροφὴν ἐπιδεόμενος (64), ἄρτι μὲν τοῦ ὠοῦ προκύψας, οὐδὲ βαθεῖ τῷ πτερῷ κατημφισμένος τὸ σῶμα. ἀλλ' ἔτι τῆς ἐτέρωθεν δεόμενος σκέπης πρὸς τὸ ἐν νυκτὶ συνθάλπεσθαι, καὶ μεθ' ἡμέραν μὴ καταφρογέσθαι. Τῆς οὖν μητρὸς φυγαδευθείσης, ἀναιρεθήσῃ (65) ἀπὸ τῆς καλιᾶς, ἀδρανῆς μὲν ὢν πρὸς ἀμύναν, ἀδύνατος δὲ πρὸς φυγὴν. Ὁ αὐτὸς δὲ ἔσται ὁ καὶ σὲ τῆς καλιᾶς καθαιρῶν, καὶ τὴν σκεπάζουσαν μητέρα ἀποδιώξας. Δῆλον οὖν, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ καὶ ἀστάτου πνεύματος ἐκτρεφόμεναι ψυχαὶ, ἐπειδὴν ἐπιτύχωσι τινος γενναίως (66) δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀποδιώκοντος αὐτάς, ἐρημωθεῖσαι τὴν καλὴν ἐρήμωσιν, εὐληπτότεραί εἰσι πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀνατροφὴν, τὴν ἄγουσαν εἰς τελείωσιν. Ἔσῃ, θύγατερ Μωάβ, ἐλεγχθείσης τῆς περὶ σὲ ἀσθενείας, τὸ καταλειπόμενον· τί ἔσῃ, θύγατερ (67) Μωάβ;

(59) Antiqui tres libri, Ποιεῖτε σκηνήν, *Facite tentorium*. LXX, Ποιεῖτε σκέπην, *et fac tegmen*.

(60) Pro illo, Μὴ ἀχθῆς, legitur apud Procopium et apud Cyrillum, Μὴ ἀπ' ἀρχῆς, *Nonne ab initio habitabunt?* Et ita quoque habent codices nonnulli.

(61) Ante vocem συμμαχία ex quinque mss. additus est articulus. Aliquanto post uterque Combef. et alii mss., καθιεῖται μετ' αὐτοῦ, *sedebit cum ipso* Editi, ἐπ' αὐτοῦ, *in ipso*. Ita autem emendasse typographos arbitror: sed quo testimonio correctum, sit nescio; cum in illis ipsis codicibus, quos solos in manibus habuerunt, legatur. μετ' αὐτοῦ.

(62) Veteres quatuor libri, ὑπολαμβάνουσαν. Editi,

A Sion? Eris enim sicut avis avolantis pullus ablati; eris, filia Moab. Deinde vero, Arnon, plura delibera. Facite tegmen luctus ei semper. In meridianis tenebris fugient: obstupuerunt. Ne abducaris: habitabunt juxta te profugi Moab. Erunt tegumentum vobis a facie persequentis, quia sublatum est commilitium tuum, et princeps periit qui conculcabat a terra. Et restaurabitur eum misericordia thronus: et sedebit cum eo cum veritate in tabernaculo David, judicans et quærens judicium, et accelerans justitiam. Sermo etiamnum ad Moab spectat. *Num petra deserta est mons filia Sion?* Reprehendit ejus contemptum, quo prosequabatur Sion. Nam existimabat montem hunc esse petram desertam, ac si nulla ei inesset amplitudo memoratu digna, neque agriculturæ bona posset excipere, adeo ut nec incolas nec cultores suos aleret. Tu enim quæ ita sentis de eo monte, ac illum aspernaris, quæque supra modum arrogantia ac fastu turges, ac te ipsa effers cum jactantia et superbia, assimilis eris pullo a fonte se ave destituto, postquam perterrita nido avolavit, alumno suo citra custodiam derelicto. Nam fugiente ave pullus cuivis volenti est captu perquam facilis. Aquila quidem, aut si qua alia sit magnarum avium, quæ sese longe a terra evehere soleant, ab iis qui afferre perniciem conantur, tuta est et segura; tu vero eris quasi pullus opis alienæ indignus ad comparandum alimentum, qui nuper prodiit ex ovo, et cujus corpus ne profundis quidem alis est circumvestitum, sed qui adhuc alieno eget tegumento, ut calefiat noctu, et interdiu non torreatur. Matre igitur sibi fuga consulente, e nido detraheris; cum neque repellere injuriam, neque fugere possis. Cæterum erit idem qui et te deturbabit e nido, et qui matrem quæ te protegebat, fugabit. Animæ igitur a pravo et instabili spiritu enutritas, ubi quempiam, qui eas per bona opera et per invocationem nominis Christi insequantur viriliter, nactæ fuerint, bonaque peropportune orbitate orbitæ fuerint palam est fieri expeditiores ad sumendam Christi alimoniam, qua provehantur ad perfectionem. Filia Moab, detecta tua infirmitate, reliquum illud eris. Quid eris, filia Moab? Quid sis, compertum erit et perspectum. Oblita es enim tuæ ignobilitatis, nempe te ex patre qui ex furtivis nuptiis originem traxit, progeneratam

quibus Reg. tertius secundis curis favet, habent, ὑπολαμβάνουσα.

(63) Codex unus, ὑπολαμβάνουσα.

(64) Codices tres, δεόμενος.

(65) Recentior Combefisii codex et editi, ἀναιρεθείσης, vitiose. Alter Combefisii codex cum aliis tribus, ἀναιρεθήσῃ, optime.

(66) Editi et quatuor mss., γενναίως. Codex alius, γενναίου. Mox editi et quinque mss., ἀποδιώκοντος αὐτάς. Combefisius autem emendat, legitque, ἀποδιώκοντος αὐτῆ. *qui hunc spiritum fuget*: in quo Combefisium reprehendendum puto, non quod vox αὐτῆ inepta sit, sed quod correxerit de suo.

(67) Editi et Reg. primus, Ἔσῃ θυγάτηρ... Τί ἔσῃ θυγάτηρ; At mss. nonnulli utroque in loco,

esse, tua matre ob noctem et vinum semen pater-
num suffurante ²³.

κλοπιμαίων προσελθόντος, νυκτὶ καὶ οἴνω πρὸς τὴν
χρησαμένης.

302. *Deinde vero, Arnon, plura delibera.* Quan-
doquidem nihil tibi, o Arnon, attulere emolumenti
consilia priora, neque profuit de dogmatibus cum
omni philosophia connexis multas quæstiones phi-
losophicas habuisse; multiplica, si videbitur, consi-
lia. Videtur per ludibrium et ironiam exhortari
Arnon ad stulta consilia capienda, ut vanis suis
exsatiata consiliis, et eorum edocta inutilitatem,
hoc pacto accedat ad sanam doctrinam. Est autem
Arnon, oppidum Moabiticum, et hoc uno oppido
Scriptura nobis indicat omnem Arabiæ locum. Fuit
autem nomen Arnon antepositum, ob ejus signifi-
cationem ab interpretibus allatam: Arnon siqui-
dem, si interpreteris, sonat *illustrationem eorum*.
Quoniam igitur ii maxime qui multum efferuntur
ob sapientiæ suæ existimationem, versari in luce
suum animum putant, etiamsi re ipsa sint mente
excæcati, et alienati a Deo, ideo propheta adversus
eos loquitur, qui se arbitrantur manere in luce co-
gnitionis et scientiæ.

303. Dein hortatur et admonet: *Facite tegmen
luctus ei semper* ²⁴. Deusti sunt Nadab et Abiud,
oblato in ara igne alieno. Et qui non recepere ve-
ram lucem, imo qui eum qui se transfiguratur in lu-
cis angelum ²⁵, suscipiunt, si intelligant se in falsa
scientiæ opinione versatos fuisse, et oberrasse se
a veritate, necessario semetipsos lugebunt. Eam
ob rem Scriptura transtulit consilium ad eos qui
eorum curam habebant, et dicit: *Facite tegmen
luctus ei semper*. Qui enim mœrorem creant et mo-
lestiam ob peccata, quæ admittuntur tum in iis quæ
attinent ad vitam, tum in iis quæ ad doctrinam,
sic ut nonnulli ad beatum luctum pertingant, ii fa-
ciunt tegmen luctus. Vidi ego quosdam, qui immo-
dico dolore correpti, incuderent se in cubiculo, et
lucis aditu omni obturato, veluti se ipsi per ejus-
modi vitam in tenebris transactam ulciscerentur.
Itaque ne consueta illa quam de sua sapientia ha-
bent existimatio sensus eorum, decepta mente, ob-
turbet, cum ipsa vere sit tenebræ, et tamen lux
esse putetur, ait: *Facite tegumentum luctus eis*.
Nimirum, ut exclusis hæreticorum erroribus, lu-
mini vero locum detis, quo corda eorum qui in se
credunt, illustret **609**. Prius igitur quam veniat

²³ Gen. xix, 33-37. ²⁴ Levit. x, 1. ²⁵ II Cor. xi, 14.

θύγατερ, bene. Ibidem editi, Μωάβ; τουτέστιν
ὡσπερ εἶ. Uterque Combef., Μωάβ; ὑπερ εἶ. Alii
duo mss., ἦς. Hoc ipso in loco quatuor mss., φανε-
ρωφύση. Mox editi, πατρός ἐγένου. Vox ἐγένου deest
in nostris quinque codicibus: sed eam, opinor,
addendam esse judicarunt typographi; in quo eos
non ita multum reprehendendos arbitrarer si ea
de re monuissent.

(68) Editi et Reg. primus, συμπεπλασμένων, *de
dogmatibus, quæ conficta sunt ex totius philosophiæ
præceptis*. Lectio optima. At alii quatuor codices

Ἄ *Ὅπερ ἦς, τοῦτο φανερωθήσεται. Ἐπελάθου γὰρ τῆς
δυσγενείας ἑαυτῆς, ὅτι πατρός ἐγένου ἀπὸ γάμων
τοῦ πατρικοῦ σπέρματος κλοπὴν τῆς μητρός σου συγ-

302. Ἐπειτα δὲ, Ἄρνων, πλείονα βουλεύου.
Ἐπειδὴ οὐδὲν σε ὠνήσῃ τὰ πρότερα βουλεύματα, ὡ
Ἄρνων, οὐδὲ τὸ πολλὰ περὶ δογμάτων τῶν κατὰ πᾶ-
σαν φιλοσοφίαν συμπεπλεγμένων (68) φιλοσοφῆσαι·
πρόσθεσ, εἰ δοκεῖ, τοῖς βουλεύμασι. Δοκεῖ κατὰ τινα
χλεύην καὶ εἰρωνείαν προκαλεῖσθαι ἐπὶ τὰ ἀνόνητα
βουλεύματα τὴν Ἄρνων, ἵνα κόρον λαβοῦσα τῶν μα-
ταίων ἑαυτῆς βουλεύματων, καὶ μαθοῦσα τὸ ἀπ' αὐ-
τῶν ἀνωφελές, οὕτω προσέλθῃ τῇ ὑγιαίνουσῃ διδα-
σκαλίᾳ. Ἔστι δὲ Μωαβιτικὸν χωρίον ἡ Ἄρνων, καὶ
ἀπὸ ἐνὸς ὄλου ἡμῖν ἐνδείκνυται τὸν τόπον τῆς Ἀρα-
βίας ὁ λόγος. Προετιμήθη δὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἄρνων,
διὰ τὴν ἑρμηνευομένην ἀπ' αὐτοῦ διάνοιαν· ἑρμη-
νεύεται γὰρ ἡ Ἄρνων, φωτισμός αὐτῶν (69). Ἐπεὶ
οὖν μάλιστα οἱ πολλὴν ἐκ τῆς οἰήσεως τῆς κατὰ σο-
φίαν ἔπαρσιν πάσχοντες, ἐν φωτὶ οἴονται διάγειν τὸν
ἑαυτῶν νοῦν, κατὰ ἀλήθειαν ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ
ὄντες, καὶ ἀπηλλοτριωμένοι τοῦ Θεοῦ, πρὸς τοὺς ἐν
φωτὶ τῷ (70) ἐκ τῆς γνώσεως ὑπολαμβάνοντας εἶναι
τὸν λόγον ποιεῖται.

303. Εἶτα παραινεῖ· Ποιεῖτε σκέπην πένθους
αὐτῇ διὰ παντός. Ναδάβ καὶ Ἀβιουδ, ἀλλότριον
πῦρ προσενέγκαντες τῷ θυσιαστηρίῳ, κατεφλέγη-
σαν. Καὶ οἱ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν μὴ δεξάμενοι, ἀλλὰ
τὸν μετασχηματιζόμενον εἰς ἄγγελον φωτός τοῦτον
ὑποδεχόμενοι, ἐὰν αἰσθωνται, ὅτι ἐν φαντασίᾳ μὲν
γνώσεως ἦσαν, ἐσφαλμένοι δὲ τῆς ἀληθείας ὑπῆρχον,
ἀναγκαίως ἑαυτοὺς καταπενθήσουσι. Διὸ μετήγα-
γεν ὁ λόγος τὴν παραίνεσιν ἐπὶ τοὺς ἐπιμελουμένους
αὐτῶν, καὶ φησὶ· Ποιεῖτε σκέπην πένθους αὐτῇ διὰ
παντός. Οἱ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, εἴτε κατὰ
τὸν βίον, εἴτε κατὰ τὴν γνῶσιν, ἐνεργαζόμενοι λύπην,
ὥστε τινὰς ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ μακαρίως πενθεῖν, οὗτοι
ποιοῦσι σκέπην πένθους. Εἰδὸν τινὰς ἐγὼ τῶν ὑπὸ
λύπης ἀκράτου κατεχομένων ἀποκλείοντας ἑαυτοὺς
εἰς οἰκίσκον, καὶ πᾶσαν φωτὸς πάροδον ἀποφράσσον-
τας, καὶ οἴονεϊ τιμωρούμενους ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἐν τῷ
σκότει διαγωγῆς. Ἴνα οὖν μὴ τὸ σὴνηθες αὐτῶν ἐξ-
απατῶν τὴν διάνοιαν, τῆς σοφίας οἴημα, κατὰ ἀλή-
θειαν σκότος ὑπάρχον, φῶς δὲ εἶναι φανταζόμενον,
διοχλῆ αὐτῶν ταῖς αἰσθήσεσι (71)· Ποιήσατε, φησὶ,
σκέπην πένθους αὐτοῖς, ἵνα ἐν τῷ ἀποκλείσαι τὴν
ἐκ τῶν ἑτεροδόξων (72) ἀπάτην; χῶραν δῶτε τῷ ἀλη-
θινῷ φωτὶ ἐλλάμψαι ταῖς καρδίαις τῶν εἰς αὐτὸ πε-

meliores notæ, συμπεπλεγμένων.

(69) Antiqui tres libri et editi, αὐτῶν. Alii duo
mss. ἀπ' αὐτῶν.

(70) Editi, τοὺς. At mss., τῷ. Nec ita multo post
tres mss., τῷ θυσιαστηρίῳ, κατεφλέγησαν.

(71) Editi, τὰς αἰσθήσεσι. At mss., ταῖς αἰσθή-
σεσι.

(72) Nostri quinque mss. ἑτεροδόξων. Editi, ἑτε-
ροδοξούντων. Aliquanto post Reg. secundus, εἰς
αὐτὸ πεπιστευκότων. Editi et alii mss., εἰς αὐτόν.

πιστευκότων. Πρὶν οὖν ἔλθειν τὴν ἡμέραν Κυρίου, ἐν ἧ κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, κατὰ τὸ ἐν τῷ Ζαχαρία εἰρημένον, ὅτι, Μεγαλυνθήσεται ὁ κοπετός (73) ἐν Ἱερουσαλήμ, ὡς κοπετός βοῶνος καὶ κόψεται ἡ γῆ κατὰ φυλάς, φυλὴ οἴκου Δαβὶδ καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς· φυλὴ οἴκου Νάθαν καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς· πᾶσαι (74) αἱ ὑπολειμμέναι φυλαὶ, φυλὴ καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς· ὑμεῖς οἱ διδάσκοντες τὸν λαὸν καὶ ἐπιστρέφοντες τοὺς ἡμαρτηκότας ἐν παντὶ τῷ τοῦ βίου καιρῷ, Ποιεῖτε σκέπην πένθους αὐτῇ, ἵν' ἐκ τοῦ ὑμετέρου λόγου οἱ ὑπὸ τῆς κακίας πρότερον

304. Ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ φεύζονται. Δοκεῖ τὸ μεσημβρινὸν τῆς ἡμέρας κατάστημα λαμπρότερον ἔχειν καὶ φανότερον τὸ φῶς. Τῆς οὖν ἀληθείας ἀπὸ κτίσεως κόσμου νοεῖσθαι δυναμένης τοῖς συνετῶς τοῖς λόγοις τῆς κτίσεως ἐπιβάλλουσιν, οἱ ἐν τῷ κόσμῳ ζῶντες καὶ πανταχόθεν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας περιλαμπόμενοι, νοσοῦντες δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ ἄγνοιαν, οὗτοι εἰσιν οἱ ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ ὑπάρχοντες· τῶν μὲν πραγμάτων τὴν μεσημβρίαν ἔχοντων, ἐν δὲ ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀγνοούντων τῆς σκοτίας ἐνυπαρχούσης. Οἱ τοιοῦτοι οὖν ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ φεύγουσιν, ἐξέστησαν· διότι τῆς φαντασίας, ἣν οἱ μεμνηότες φαντασιοῦνται, οὐδὲν διαφέρει τὰ τῶν τοιούτων δόγματα. Καὶ ἐρμηνεῖα ἐστὶ τοῦ μεσημβρινοῦ σκότους ἡ ἔκστασις, ἐπεὶ καὶ οἱ πάθει τινὲ λογισμῶν παρενεχθέντες, οὔτε τὸν ἥλιον λάμπειν οἴονται, οὔτε φῶς εἶναι περὶ τὸν ἀέρα. Ἐκστασις οὖν ὄντως, καὶ μανία σαφῆς, οὕτως (75) ἐναργῶν πραγμάτων κηρυσσόντων τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς τὴν δύναμιν, εἰδώλοις προσέχειν καὶ πλάσμασι, καὶ θεοποιεῖν τὰ μὴ ὄντα, καὶ πολλάκις διὰ δογμάτων αἰρετικῶν ἔξω φέρεσθαι τῆς ἀληθείας, καὶ οἴονεῖ ἐκβάντας τὸ φῶς ἐν τῷ σκότει διαγῆν. Μὴ ἀχθῆς. Προτρέπεται ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ ἄγεσθαι ὑπὸ τῆς πιθανότητος τῶν ἑτεροδόξων· μανία γὰρ σαφῆς, ἐξεστηκόσιν ἀκολουθεῖν (76). Γνώρισον αὐτοὺς, ὅτι ἐξέστησαν. Ἐξω εἰσὶ τῆς ὁδοῦ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγωγῆς· μὴ χρῆση αὐτοῖς ὁδηγοῖς, μὴ ποτε ἀχθῆς ὑπ' αὐτῶν εἰς κρημνὸν καὶ βάραθρον. Τυφλὸς γὰρ ἐὰν τυφλὸν ὁδηγῆ, ἀμφοτέροι· εἰς βόθυνον πεσοῦνται (77).

305. Παροικήσουσι σοι φυγάδες Μωάβ. Μετὰ ταῦτα δὲ τῇ θυγατρὶ Σιών λέγεται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ (78) καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ περὶ τῶν Μωαβιτῶν ἐπιστρεφόντων καὶ παροικεῖν μελλόντων αὐτῇ, οἵτινες πάλαι παφευγότες τὸν Θεὸν, ἐπανήξουσι πρὸς τὸν

A dies Domini, in qua plangent omnes tribus terræ juxta id quod in Zacharia dictum est : *Magnus erit planctus in Jerusalem : sicut planctus malogramati ; et planget terra per tribus ; tribus domus David seorsum, et mulieres eorum seorsum ; tribus domus Nathan seorsum, et mulieres eorum seorsum ; omnes reliquæ tribus, tribus seorsum, et mulieres eorum seorsum* ²⁶ ; vos qui edocetis populum, atque peccatores in omni vitæ articulo convertitis, *Facite tegmen luctus ei* ; ut qui prius vitio male afflictabantur, jam ad beatum luctum sermone vestro inducantur.

κακακωμένοι, εἰς τὸ μακαρίως πενθεῖν ἐναχθῶσιν.

304. *In meridianis tenebris fugient.* Lux in meridiano diei statu videtur clarior esse et splendidior. Quapropter cum veritas per mundi creaturas ab iis qui animum suum ad rationes creaturarum percipiendas solerter adjungunt, deprehendi queat et intelligi ; qui in mundo degunt, Deique sapientia undique collustrantur, et tamen Dei ignorantia laborant, hi versantur in meridianis tenebris : quippe res quidem meridiem præ se ferunt, sed nihilominus tenebræ in horum ignarorum animis existunt. Tales itaque fuga in meridianis tenebris capta, mente alienati sunt, quod eorum dogmata a phantasia quam sibi insanientes fingunt, nihil differant. Atque tenebras meridianas interpretari licet alienationem mentis : quandoquidem et qui morbo aliquo a sana mente dejecti sunt, neque illucescere solem, neque aerem luce circumfundi opinantur. Itaque rebus adeo claris potentiam Conditoris nostri prædicantibus, fuerit vere mentis alienatio et stultitia manifesta, idolis et figmentis studium impertire, iis quæ non sunt naturam Dei attribuere, plerumque a veritate abduci per hæretica dogmata, et luce veluti deserta in tenebris diversari. *Ne abducaris.* Adhortatur nos Scriptura, ut ne a suasoriis hæreticorum verbis alliciamur, cum mente alienatos sequi perspicua sit stultitia. Scito illos mentis non esse compotes. Declinarunt de via quæ ad Deum perducit : iis ne utaris ducibus, nequando ab ipsis in pæcipitium barathrumque deducaris. *Cæcus enim si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadent* ²⁷.

305. *Habitabunt juxta te profugi Moab.* Post hæc autem a benignissimo et hominum amantissimo Deo dicitur filię Sion de Moabitis sese ad bonam frugem recepturis, et juxta ipsam habitaturis, qui quidem Deum olim refugerunt, sed reversuri sunt

²⁶ Zach. xii, 11-14. ²⁷ Matth. xv, 14.

(73) Codex unus, ὁ κοπετος σου. Hieronymus docet, uti legimus in notis Nobilii, ita appellari non unam arborem malorum granatorum, id est, mali Punici, sed locum his arboribus consitum Compl. habet, βοῶν, *malorum granatorum*.

(74) Editi et duo mss., φυλὴ οἴκου Δαβὶδ καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς. Πᾶσαι. At Regii duo cum Colb. secundo ut in contextu.

Ibidem tres mss., αἱ ἀπολειμμέναι. Hoc ipso in loco editi, ὑμεῖς οὖν. Vocula οὖν in mss. non legitur.

(75) Editi, ὄντως. Libri veteres, οὕτως.

(76) Codex unus, κατακολουθεῖν.

(77) Veteres quatuor libri, ἐμπεσοῦνται.

(78) Editi et mss. nonnulli, Χριστοῦ, corrupte. At Reg. secundus et Colb. itidem secundus, χριστοῦ, optime.

ad suum ipsorum Dominum; dicitur, inquam: *Habitabunt juxta te profugi Moab*. Et protegentur, inquit, hi apud vos, nihil a facie persequentis perpressuri. Qui enim erant aliquando commilitones, hi persecutores fient, cum eo præliaturi, quod convertentur ad Deum verum. Quoniam igitur facti sunt ut avis avolantis pullus ablati, utique solutus est malo **610** imperio, liberatusque principe pravo, qui omnibus per superbiam et tyrannidem conculcatis interiit: quo sublato e medio, vaticinium inducit quæ eventura essent bona: *Thronus enim, inquit, et regnum David restaurabitur*. Itaque cum subjiciendi sint omnes Christi imperio juxta hoc dictum: *Oportet illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus ejus* ²⁸; thronum dixit restauratum iri, quod quæcunque in ejus ditionem rediguntur, reparanda sint et instauranda: quod minime fit ob meritum eorum qui potestati ejus ac imperio sunt submittendi, sed per misericordiam ac benignitatem Dei. Ait itaque: *Sedebit David*, hoc est, Christus ipse manu ac potentia idoneus, cum veritate. Et regnabit in tabernaculo, donec judicans judicium ferat de omnibus. Ea autem quæ eum veritate fit sessio abolitionem indicat mendacii. Regnabit vero donec fecerit judicium. Ostendit ejus in omnibus justum judicium, secundum quod non temere de singulis profert sententiam; sed id quod æquum sit ac congruum, inquit, adeo ut judicium de unoquoque latum perducot ad bonum exitum: quippe qui festinanter acceleret urgeatque justitiam, nec remisse aut lento gradu, sed cum omni festinatione eam faciat.

306. VERS. 6-8. *Audivimus contumeliam Moab; contumeliosus valde; superbiam ejus sustuli; et contumelia ejus, et ira: non sic divinatio tua non sic ululabit Moab; nam in Moabotide omnes ululabunt. Habitatibus Sedec meditatio. et pudore non suffunderis. Campi Esebon lugebunt*. Hæc ab altero principio cum petantur, ita legenda sunt quasi a prioribus nequaquam pendeant. Scriptura enim quæ non raro efficit ut auditor meliorum narratione recreetur, Deique bonitatem et futurum finem per eam fruendum inspiciat, ad convertendos nos minas resumit et supplicia. Indigemus enim pleriquo hujusmodi terriculis, ut ne divitiis bonitatis et tolerantiae contemptis, juxta nostram ipsorum duritiam et cor pœnitere nescium, colligamus nobismetipsis iram, in die iræ et revelationis, et justii judicii Dei ²⁹. Nam aliquid tale invenimus etiam

²⁸ I Cor. xv, 25. ²⁹ Rom. II, 4.

(79) Antiqui tres libri, τοῦ πονηροῦ. Ibidem recentior Combefisii codex et editi; ὅς ἀπολεῖται, qui peribit. Alter Combefisii codex cum aliis tribus, ὅς ἀπώλετο.

(80) Sic mss. plerique omnes Editi, ὀρθωθήσονται τό. Hand longe Reg. secundus. κατὰ τὸ ἔλεος. Subinde mss. nonnulli, καθιεῖται οὖν.

(81) Antiqui tres libri, βασιλεύει. Aliquanto post editi, ἀποφανεῖται περί. At quinque mss., ἀποφανεῖται.

ἑαυτῶν Δεσπότην· Παροικήσουσί σοι φυγάδες Μωάβ. Καὶ σκεπασθήσονται οὗτοι, φησί, παρ' ὑμῖν, μηδὲν πεισόμενοι ἀπὸ προσώπου διώκοντος. Οἱ γὰρ ποτε συμμαχοῦντες, οὗτοι διώκται γενήσονται, πολεμοῦντες αὐτῷ, διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐπιστροφήν. Ἐπεὶ οὖν ἐγένοντο ὡς πετεινοῦ ἀνιπταμένου νεοσσὸς ἀφηρημένος, ἤρθη μὲν τῆς πονηρᾶς προστασίας, καὶ τοῦ μοχθηροῦ (79) ἄρχοντος ἠλευθερώθη, ὃς ἀπώλετο δι' ὑπερηφανίαν καὶ τυραννίδα πατῶν πάντας· ἐφ' ᾧ ἀρθέντι ἐπάγει ἡ προφητεία τὰ ἐσόμενα ἀγαθὰ. Ὁ θρόνος γὰρ, φησί, καὶ ἡ βασιλεία Δαβὶδ κατορθωθήσεται. Ἐπεὶ οὖν πάντες βασιλευθήσονται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι Δεῖ αὐτὸν βασιλεύειν ἕως ἄν θῆ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, τὸν θρόνον εἶπε διορθωθήσεται, τῷ (80) διορθώσεως τυγχάνειν τὰ βασιλευόμενα, ὅπερ γίνεται οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν μελλόντων βασιλεύεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἔλεον καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ. Καθεδεῖται οὖν, φησὶν, ὁ Δαβὶδ· τουτέστιν, ὁ ἰκανὸς χειρὶ καὶ δυνάμει ὁ Χριστὸς, μετὰ ἀληθείας. Καὶ βασιλεύσει ἐν σκηνῇ, ἕως ποιήσῃ κρίνων τὴν ἐπὶ πᾶσι κρίσιν. Ἡ δὲ μετὰ ἀληθείας καθέδρα δείκνυσι τὸν τοῦ ψεύδους ἀφανισμόν. Βασιλεύσει (81) δὲ ἕως ποιήσῃ κρίσιν. Τῇ ἐπὶ πᾶσιν αὐτοῦ δικαιοκρίσιαν παρίστησι, καθ' ἣν, οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀποφαίνεται περὶ ἐκάστου, ἀλλ' ἐκζητῶν τὸ πρέπον καὶ τὸ ἀρμόζον, ὡς πρὸς τέλος ἀγαθὸν φέρειν ἐκάστῳ τὸ κρίμα, ἠπειγμένως κατασπεύδων καὶ κατεπείγων τὴν δικαιοσύνην· οὐχὶ δὲ ἀνειμένως οὐδὲ βιάδην, ἀλλὰ πάσῃ σπουδῇ ἐργαζόμενος αὐτήν.

C

306. Ἐκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ· ὑοριστῆς σφόδρα· τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ ἐξῆρα, καὶ ἡ ὕβρις αὐτοῦ καὶ ἡ μῆνις (82)· οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως. Ὀλολύξει Μωάβ· ἐν γὰρ τῇ Μωαβίτιδι πάντες ὀλολύξουσι· Τοῖς κατοικοῦσι Σεδὲκ μελέτησις καὶ οὐκ ἐντραπήση. Τὰ πεδία Ἐσεβῶν πενθήσει (83). Ταῦτα ἀπὸ ἐτέρας ἀρχῆς, ὡς μὴ ἠρτημένα τῶν προτέρων, ἀναγνωστέον. Πολλαχοῦ δὲ ἡ Γραφή διὰ τῶν χρηστοτέρων ἀναπνεῦσαι ποιοῦσα τὸν ἀκροατῆν, καὶ ἐνιδεῖν τῇ χρηστότητι τοῦ Θεοῦ καὶ τῷ κατ' αὐτὴν ἐσομένῳ τέλει, ἐπαναλαμβάνει (84) εἰς ἐπιστροφήν ἡμῶν τὰς ἀπειλάς, καὶ τὰ περὶ τῶν κολάσεων, Οἱ γὰρ πλείονες τοιοῦτων δεόμεθα, ἵνα μὴ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονοῦντες, κατὰ τὴν σκληρότητα ἑαυτῶν καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίσωμεν ἑαυτοῖς ὀργὴν, ἐν ἡμέρᾳ (85) ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως

D

(82) Editi, μῆνις αὐτοῦ. Vox αὐτοῦ a nostris quinque mss. abest. Statim editi, ὀλολύξει τοῖς κατοικοῦσι· Σεδὲκ. Libri veteres ut in contextu.

(83) Editi, Τα πεδία Ἐσεβῶν πενθήση, vitiose. Antiqui duo libri, Τὰ παιδία Ἐσεβῶν, fueri Esebon flebunt. Alii tres ita ut edidimus.

(84) Editi, ἐπαναλαμβάνει· πάλιν. Vox ultima in mss. non invenitur.

(85) Editi, εἰς ἡμέραν. Veteres quinque libri, ἐν ἡμέρᾳ.

καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτον γὰρ τι εὐρίσκομεν καὶ παρὰ Ψαλμῶδῳ· Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμ-
 πασι. Καὶ πολλὰ εἰπὼν περὶ χρηστότητος, ὅτι ὑπο-
 στηρίζαι τοὺς καταπίπτοντας, ὅτι δίδωσι τὴν τροφήν
 ἐν εὐκαιρίᾳ· οὐκ ἐν τούτοις κατέληξεν, ἀλλ' ἐπιφέρει·
 Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν,
 καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐξολοθρεύσει. Καὶ
 ἐνταῦθα τοίνυν πολλὴν τοῖς ἐπιστρέψασιν (86) ἐμφή-
 ναντα χρηστότητα τὰ εἰρημένα, ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς τὰ
 πικρότερα πάλιν ἐπανατείνεται. Ἐκούσαμεν τὴν
 ὕβριν Μωάβ. Ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου,
 τὸν πρῶτον τὴν ἀποστασίαν καινοτομήσαντα, τὸν
 ἐξυβρίσαντα εἰς τὸν κτίστην, τὸν ἐνυβρίζοντα τοῖς
 ἀνθρώποις, καὶ καταπατήσαντα αὐτοὺς ὕβρει καὶ
 ὑπερηφανίᾳ, εἴρηται ταῦτα. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ καθ-
 υβρίζων τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς μὲν ὡς (87) ἀν-
 δραποδώδεις καὶ διὰ νῆν ἄγνοιαν οὐδὲν αὐτῶν διαφέ-
 ροντας. Οὗτος ὁ ἐνεργῶν ἐκάστῳ τὴν λοιδορίαν· οὗ-
 τος ὁ ἀναπειθὼν τοὺς αἰρέσειών τινων προσεστῶτας
 ἀδικίαν μὲν εἰς νό ὕψος λαλεῖν, εἰ δέ ποτε εἰς ζήτη-
 σιν (88) συγκαταβαίνοιν, διδάσκων τὸν μὲν λόγον
 μὴ βασανίζειν, ὑβρίζειν δὲ τὸν δυνάμενον ἐλέγχειν
 τὴν ἀτοπίαν τῶν δυγμάτων αὐτοῦ. Θεραπεύων οὖν
 αὐτὸν (89) ὁ Κύριός φησι· Τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ
 ἐξῆρα. Ὡς γὰρ νόσου ἀφαίρεσις ἐστὶ τὸ πονηρὸν
 τῆς ἀλαζονείας πάθος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὕβρις αὐτοῦ,
 φησὶ, καὶ ἡ μῆνις αὐτοῦ. Ἰδιόκτητα τοῦ Μωάβ τὰ
 πάθη ταῦτα· πονηρῶν κτημάτων δεσπότης ὁ Μωάβ,
 ὕβριως μὲν τῆς ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ πλησίον ἐπινοουμένης.
 μῆνιδος δὲ τῆς ἐμμόνου καὶ παρατεταμένης ὀργῆς.

307. Ἐἶτα ἐπιφέρει· Οὐχ οὕτως ἡ μαντεία (90)
 σου, οὐχ οὕτως. Ὀνειδίζει τὴν παλαιὰν ἐπίνοιαν
 τοῦ Μωάβ, μηδὲν τῆς τοῦ Βαλαάμ μαντείας δυνη-
 θείσης ποιῆσαι τῷ Ἰσραὴλ, ἐπεὶπερ Κύριος ὁ Θεὸς
 ἔστρεψε τὸ στόμα αὐτοῦ ἀπὸ κατάρας εἰς εὐλογίαν,
 Οὐχ οὕτως, φησὶν, ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως.
 Μετεπέμψατο γὰρ Βαλαὰμ υἱὸς Σεπφῶρ βασιλεὺς Μωάβ
 τὸν Βαλαάμ τὸν μάντιν, οὗ τὰ μαντεῖα (91) ἐν ταῖς
 χερσὶν ἦν, καὶ εἶπεν· Ἐπάρασά μοι τὸν λαὸν
 τοῦτον. Οὐχ οὕτως οὖν ἀπήντησε τὰ μαντεῖα, αὐτοῦ
 ἀποκριναμένου τοῦ Βαλαάμ· Τί ἐράσσομαι ὃν μὴ
 ἀρᾶται Κύριος; καὶ τί καταράσσομαι ὃν μὴ κατ-
 ἀρᾶται ὁ Θεός; Ἐἶτα προφητεύει ὀλολυγμὸν τῇ Μωα-
 βίτιδι· Ὀλολύξει (92) γὰρ, φησὶν, Μωάβ· ἐν γὰρ

A apud Psaltem : *Suavis Dominus universis* ⁸⁰. Et
 posteaquam multa de bonitate dixit; quod eos qui
 corruunt, suffulciat, detque escam in tempore op-
 portuno ⁸¹, nequaquam in se continet, sed sub-
 jungit : *Custodit Dominus omnes diligentes se, et
 omnes peccatores disperdet* ⁸². Itaque et hic cum
 prolata verba multum ostenderint lenitatis atque
 elemeniæ iis qui se convertunt, rursus ab alio
 principio intentantur amariora. *Audivimus contumeliam Moab*. Dicta sunt hæc adversus mundi hu-
 jus principem, qui primus defecit, qui fuit in con-
 ditorem suum contumeliosus, hominesque injuria
 afficit et eos per contumeliam ac superbiam pro-
 culcavit. Hic est enim qui Ecclesiæ alumnos tan-
 quam si manciparentur servituti, nihilque a servis
 per ignorantiam differrent, **611** injuriose tractat.
 Hic conviciatur singulis; hic inducit quarumvis
 hæresum duces ac præfectos ut in excelsum iniqui-
 tatem loquantur ⁸³ : qui si quando ad quæstionem
 expendendam convenient, edocet rationem quidem
 non excutere, sed eum qui suorum dogmatum ine-
 ptias confutare posset, contumeliis insequi. Dominus
 igitur ei medelam adhibens ait : *Superbiam ejus
 sustuli*. Nam cum pessimum superbix vitium au-
 fertur, veluti morbus quidam aufertur : sed *Et
 contumelia ejus*, inquit, *et ira ejus*. Vitia illa pec-
 liariter ipsi Moab competunt. Possessionum iniqua-
 rum dominus est Moab, nempe tum contumeliæ ad
 dedecus proximi excogitatae, tum iræ, ceu perma-
 nentis et diu stantis iracundiæ.

307. Deinde addit : *Non sic divinatio tua, non
 sic*. Exprobrat vetus consilium Moab quod Balaam
 divinatio nihil potuisset detrimenti populo Israeli-
 tico inferre; quandoquidem Dominus Deus a male-
 dictione ad benedictionem os illius deflexerat. *Non
 sic*, inquit, *divinatio tua, non sic*. Accersivit enim
 Balac filius Sephor Moabitarum rex vatem Balaam,
 cujus vaticinia in manibus erant, et dixit : *Maledic-
 mihi populo huic* ⁸⁴. Non sic certe evenerunt vati-
 cinia, ipso Balaam respondente : *Ut quid maledi-
 cam cui non maledicit Dominus? et quid male pre-
 cabor, cui male non precatur Deus* ⁸⁵? Deinde ulula-
 tum prænuntiat Moabitidi. Ait enim : *Ululabit
 Moab : nam in Moabide omnes ululabunt*. Proinde

⁸⁰ Psal. cXLIV, 9. ⁸¹ ibid. 14. ⁸² ibid. 29. ⁸³ Psal. lxxii, 8. ⁸⁴ Num. xxiii, 7. ⁸⁵ ibid. 8.

(86) Codices duo, τοῖς ἐπιστρέφουσιν. Ibidem D
 Colb. secundus et Reg. secundus, ἐμφήσαντα χρη-
 στότητα.

(87) Editi, τοὺς μὲν ὡς. Vocula ὡς in nostris
 quinque mss. non invenitur.

(88) Editi, εἰς ζήτησεις. At quinque mss., εἰς
 ζήτησιν. Combefisius in suo codice Henriciano a
 fronte paginæ hoc invenit scholii : Τοῦτο πεπόνθασιν
 καὶ ὁ Ἰταλὸς καὶ ὁ Νεῖλος. Ἐλεγχόμενοι γὰρ ἐπ'
 ἀσεβείᾳ, τοὺς ἐλέγχοντας ὑβρίζον, *Id contigit et Italo
 et Nilo. Nam cum impietatis coarguerentur, eos qui
 coarguebant, insequiebantur contumelia*. Audiamus
 jam virum doctissimum cujus hæc est conjectura :
*Videtur, inquit, hic Italus, Michaelis Pselli æmulus,
 et ipse φιλοσόφων ὕπατος· cujus exstant opuscula in
 Bibl., Reg., cui valde infensa Anna Commena, ut mi-*

D *rifice Psellum laudat. Nilus vero, quem Maximi anti-
 quarius in Reg. magno codice, qui fuit Raphaelis
 Dufreux, sæpius sugillat. Huc usque Combefisius.*

(89) Editi, θεραπεύων αὐτόν. Deest αὐτόν in no-
 stris codicibus. Hic desinit Colb. secundus codex
 optimæ notæ et antiquissimus. Locus hic ut intelli-
 gatur, supple ἀρθὲν post vocem πάθος, *Postquam
 sublatum est vitium superbix, ium fit morbi quasi
 amotio*.

(90) Typographi, quæ erat eorum escitantia, pro
 μαντεῖα ediderant πονηρία. Mox editi, μηδὲν τοῦ
 Βαλαάμ τῆς μαντείας. At mss., μηδὲν τῆς τοῦ Βα-
 λαάμ μαντείας.

(91) Editi, μαντεῖα αὐτοῦ. Deest αὐτοῦ in nostris
 quatuor codicibus.

(92) Codex unus, ὀλολύξει. Editi, ὀλολύξει.

cum ululatus vox sit dolore plena, a mulieribus ut plurimum gravissimo luctu correptis emissa; ut plagæ inflictæ acerbiter, ita eorum qui male afficiuntur infirmitatem ostendit, cum dicit: *Ululabit Moab.*

308. *Habitantibus Sedec meditatio.* Hanc vocem quæ obscura est, explanant reliqui interpretes. Ait enim Symmachus: *Ad exsultantes in muro testaceo loquimini.* Non desunt qui magnifice de se ob dialecticam sentiant, et præsidio ab ea petito tanquam muro inexpugnabili dogmata sua circumcingant. Hi igitur qui lætantur, inveniuntur in muro testaceo. Et ut planum fieret, quid sit murus testaceus, adjecit illud: *Loquimini.* Ecquid autem testa fuerit captu facilius? Qui in fabulis vilibus et pro nihilo ducendis gloriantur, in muro testaceo loquentes, oblectantur. Hoc sibi vult illud: *Habitantibus Sedec meditatio.* Et quidem bona est meditatio, meditari legem Domini die ac nocte: sed meditatio Moabitæ mala est et prava, quia erit habitantibus Sedec meditatio. Quicumque ergo fabulas ignominia dignas meditantur, nequaquam pudore afficientur. Quare *campi Esebon lugebunt.* Irrogata pro impudentia pœna, infecunditas est camporum Esebon. Est autem Esebon **612** nomen civitatis Moabiticæ, quæ in suburbiis sibi circumjacentibus amplum agrum habet: quæ ob flagitiosam incolarum meditationem infecunda erunt et infructuosa, emolumentum nullum colonis suis afferentia. Quod si ex ipsa etiam verbi notione ac intelligentia par sit aliquam arripere occasionem: Esebon, si quis interpretetur, idem valet quod *cogitatio.* Itaque vanarum ac futillum cogitationum multitudo quæ nomine camporum designatur, ideo lugebit, quod impiorum dogmatum pravitas nihil sit sibi profectura.

309. *Vinea Sebama, qui deglutitis gentes, conculcate vineas ejus usque Jazer: ne conjunxeritis: errate per desertum: missi derelicti sunt, transierunt enim mare.* VERS. 9, 10. *Et ideo plorabunt quasi ploratum Jazer, vineam Sebama. Arbores tuas dejecit Esebon et Eleale, quia messem tuam et vindemiam tuam conculcabo, et omnia concident. Et tollitur lætitia et exsultatio de vineis: et in vineis tuis non lætabuntur, neque calcabunt vinum in torcularibus: etenim cessavit.* Superius dictum est: *Campi Esebon lugebunt.* Nunc additur: *Et vinea Sebama:* subauditur, *lugebit.* Itaque unaquæque gens vineam aliquam habere dicitur, sicuti est Sodomorum et

(93) Codices F. H. J. cum Colb. primo, φθέγγασθαί. Reg. tertius et editi, φθέγγασθε, nec aliter legitur apud Procopium, psg. 236. Notandum tamen, quod Reg. tertius habeat et ipse paulo post perinde atque alii mss., προσέθηκε τὸ φθέγγασθαι.

(94) Editi. Οἱ οὖν. Pro οὖν in tribus mss. legitur, ἐν.

(95) Editi, οἱ διαλογισμοί. At Regii primus et tertius, ὁ διαλογισμός. Nec ita multo post mss. no-

τῇ Μωαβίτιδι πάντες ὀλολύξουσιν. Ἐπεὶ οὖν ὁ ὀλολυγμὸς φωνὴ ὀδυνηρὰ ἐστὶν ὑπὸ γυναικῶν, ὡς τὰ πολλὰ, ἐν πένθει βαρυτάτῳ κεκρατημένων ἀφιεμένη, δείκνυσι καὶ τῆς πληγῆς τὸ ἀλγεινὸν, καὶ τῶν πασχόντων τὸ ἀσθενὲς ἐκ τοῦ λέγειν, ὅτι Ὀλολύξει Μωάβ.

308. Τοῖς κατοικοῦσι Σεδὲκ μελέτησις. Ταύτην τὴν φωνὴν ἀσαφῶς ἔχουσιν οἱ λοιποὶ σαφηνίζουσιν. Ὁ γὰρ Σύμμαχος φησὶ· Τοῖς εὐφραϊνομένοις ἐν τῷ τείχει ὀστράκινῳ φθέγγασθε (93). Εἰσὶ τινες οἱ μέγα φρονούντες ἐπὶ διαλεκτικῇ, καὶ οἶονεὶ τεῖχος ἀκαθαίρετον τὴν ἀπ' αὐτῆς βοήθειαν τοῖς δόγμασι περιβάλλοντες. Οὗτοι τοίνυν εὐφραϊνομένοι, εὐρίσκονται ἐν τῷ τείχει τῷ ὀστράκινῳ. Καὶ ἵνα δειχθῇ, τί τὸ ὀστράκινον τεῖχος, προσέθηκε τὸ, φθέγγασθε. Τί δ' ἂν ὀστράκου γένοιτο εὐαλωτότερον; Οἱ ἐν (94) εὐτέλεσι καὶ οὐδενὸς λόγου ἀξίοις μύθοις ἐναβρυνόμενοι, οὗτοι εὐφραίνονται ἐν τῷ τείχει τῷ ὀστράκινῳ φθειγόμενοι. Τοῦτό ἐστι τὸ, Τοῖς κατοικοῦσι Σεδὲκ μελέτησις. Ἀγαθὴ μὲν οὖν μελέτησις, τὸ μελετᾶν τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτός· πονηρὰ δὲ ἡ τῶν Μωαβιτῶν, ὅτι ἔσται τοῖς κατοικοῦσι Σεδὲκ μελέτησις. Οἱ τοίνυν μελετῶντες ἐπ' ἀσχύνης ἀξίοις λόγοις οὐκ ἐντραπήσονται. Διὰ τοῦτο τὰ πεδία Ἐσεβῶν πενθήσει. Τιμωρία τοῦ μὴ ἐντρέπεσθαι, ἡ ἀφορία τῶν πεδίων Ἐσεβῶν. Ἔστι δὲ πόλεως ὄνομα Μωαβιτικῆς, εὐρυχωρίαν ἔχούσης ἐν τοῖς περικειμένοις αὐτῇ προαστείσι· ἃ διὰ τὴν πενηρὰν τῶν κατοικούντων μελέτησιν ἄγωνα ἔσται καὶ ἄκαρπα, οὐδεμίαν ὠφέλειαν τοῖς κατοικοῦσι παρέχοντα. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἐκ τῆς τοῦ ῥήματος διανοίας λαβεῖν τινα ἀφορμὴν· Ἐσεβῶν ὁ διαλογισμὸς (95) ἐρμηνεύεται. Τὰ οὖν πλήθη τῶν ματαίων διαλογισμῶν ἃ πεδία ὀνόμασται, πενθήσει, ὡς εἰς οὐδὲν προχωρούσης τῆς οἶονεὶ πονηρίας τῶν ἀσεβῶν δογμάτων.

309. Ἄμπελος Σεβαμά, καταπίνοντες τὰ ἔθνη, καταπατήσατε τὰς ἀμπέλους αὐτῆς ἕως Ἰαζήρ. Οὐ μὴ συνάψητε· πλανήθητε τὴν ἔρημον· οἱ ἀπεσταλμένοι ἐγκατελείφθησαν (96)· διέβησαν γὰρ τὴν θάλασσαν. Καὶ διὰ τοῦτο κλαύσονται (97), ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἰαζήρ, ἄμπελον Σεβαμά. Τὰ δένδρα σου κατέβαλεν Ἐσεβῶν καὶ Ἐλεαλή, ὅτι ἐπὶ τῷ θερισμῷ σου καὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα καταπεσοῦνται. Καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπελιῶνων, καὶ ἐν τοῖς ἀμπελώσι σου οὐ μὴ εὐφρανθήσονται, καὶ οὐ μὴ πατήσωσιν εἰς τὰ ὑπολήνια οἶνον· πέπαυται γάρ. Κατόπιν εἴρηται· Τὰ πεδία

tri, ἃ πεδία. Vocula ἃ in editis desideratur.

(96) Codex unus, ἐγκατελήφθησαν, circumventi sunt.

(97) Editi et nostri quatuor mss., κλαύσονται, plorabunt. At LXX, Eusebiusque et Procopius, κλαύσομαι, plorabo. Mox editi et duo mss., ἄμπελον Σεβαμά. Alii duo mss., ἄμπελος. *Vinea Sebama.* Subinde editi, θερισμῷ καὶ ἐπὶ τῷ. Libri veteres, θερισμῷ σου καὶ τῷ.

Ἐσεβῶν πενθήσει· νῦν πρόσκειται (98), ὅτι καὶ Ἄμπελος Σεβαμά· ἀπὸ (99) κοινοῦ τὸ πενθήσει. Ἐκάστου τοίνυν ἔθους λέγεται· τις ἄμπελος, οἷον Σοδόμων καὶ Γομόρρας· ἰδιάζουσα ἔστιν ἡ ἄμπελος. Διὸ γέγραπται τὸ, ὅτι Ἐξ ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἄμπελος αὐτῶν, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας. Οὕτως ἔστι καὶ ἡ Αἰγυπτίων ἄμπελος, ἣν πατάσσει ὁ Θεός, κατὰ τὸ εἰρημένον. Ἀπέκτεινεν ἐν χαλάζῃ τὴν ἄμπελον αὐτῶν, καὶ τὰς συκαμίνας αὐτῶν ἐν τῇ πάχνῃ. Ἔστι δὲ τις ἄμπελος, ἣν ἐφύτευσεν ὁ Κύριος. Ἄσω γὰρ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελῶνί μου. Ἀμπελῶν (1) ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι ἐν τόπῳ πίονι. Ἄλιν ἀμπελῶν ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἴρηται, ὡς ὁ Κύριος παρέστησε διὰ τῆς παραβολῆς τῶν γεωργῶν, τῶν ἐκλαθόντων μὲν τὸν ἀμπελῶνα, τοὺς δὲ καρποὺς μὴ ἀποδιδόντων. Ἀρθήσεται γὰρ, φησὶν (2), ἀφ' ὕμῶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ δοθήσεται ἔθνεϊ ποιούντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ὡσεὶ ἔλεγε· Τὰ θεῖα λόγια ἀφ' ὕμῶν ἀρθήσεται, ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, διὰ τὸ μὴ πολιτεύεσθαι ὑμᾶς κατὰ τὸ βούλημα αὐτῶν· καὶ δοθήσεται τὰ νοήματα ἔθνεϊ διὰ τῆς πολιτείας ποιούντι τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Ὡς οὖν ἐνταῦθα ἄμπελος ὁ λόγος τῆς ἀληθείας, οὕτως ἄμπελος Αἰγύπτου ὁ λόγος ὁ ψευδῆς ἐμπολιτευόμενος τοῖς Αἰγυπτίοις, παρὰ τοῦ κοσμοκράτορος τοῦ σκότους τούτου παραδεδομένος αὐτοῖς εἰς γεωργίαν, καὶ ἀμπελῶν πεφυτευμένος ἐν Σοδόμοις ὁ πονηρᾶ συνηθεία τοῦ βίου ὑπὸ κακῶν τῶν ἐκεῖ μισθαρουμένων τῷ διαβόλῳ ἐκπονούμενος. Οἱ οὖν τὰ ἐκείνου μαθόντες, καὶ τὰ τοῦ Κυρίου δόγματα ἀποβάλλοντες (3), ἐξερρίζωσαν μὲν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἀμπέλου τοῦ Θεοῦ τῆς ἀληθείας, τοῦ εἰπόντος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή. Ἠγάγοντο δὲ ἀπὸ Σοδόμων καὶ Γομόρρων τὴν κληματίδα, διὸ καὶ γεωργοῦσι σταφυλὴν χολῆς καὶ βότρυον πικρίας· καὶ θυμὸς ἐστὶ δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνίατος.

310. Καὶ ἡ (4) τοίνυν λεγομένη ἄμπελος Σεβαμά, ἐπειδὴ ἐρμηνεύεται τὸ Σεβαμά ἐπιστροφῆ, τάχα λόγος τίς ἐστι ἐσχηματισμένος, προσποιούμενος μὲν ἔχειν τινὰ εὐλάβειαν καὶ ἀναχώρησιν ἀπὸ τῶν πονηρῶν προσκλήσεων, ἐν δὲ τῷ σχηματισμῷ τούτῳ ὑπαγόμενος πολλοὺς εἰς τὴν οἰκείαν διαστροφὴν. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ πολλοὺς τῶν ἑτεροδοξούντων (5) ἐπιστρεπτικοὺς καὶ εἰς βίον τεταγμένον προτρεπτικοὺς λόγους, οὓς τινὰς ἐὰν νοήσωμεν οὐκ ἀληθινῶς ἐπιστρέφοντας, ἀλλ' ἐγκαθέτους ἐπὶ θεοσεβείᾳ τῶν πολλῶν προεδαλλομένους· ἐπιφθεγξώμεθα εὐκαίρως, ὅτι τῶν

⁸⁶ Deut. xxxii, 32. ⁸⁷ Psal. lxxvii, 47. ⁸⁸ Isa. v, 1. ⁸⁹ Matth. xxi, 33 seq. ⁴⁰ ibid. 43. ⁴¹ Joan. xv, 1. ⁴² Deut. xxxii, 32.

(98) Editi et tres mss., πρόσκειται. Ait Combefisius, mallo se πρόσκειται· sed debuerat antiquiorem suum codicem legere, in quo quod malebat, reperisset.

(99) Præclara est et erudita Ducæi nota in illud, ἀπὸ κοινοῦ· cujus ignoratione viri cæteroquin peritissimi non raro lapsi sunt. Quare eam hic quoque typis mandare non pigebit. Tilmannus, inquit, ediderat, A communi quidem de utraque gente dicitur, quia lugebunt, seque plangent. Hoc est de Esobon et de Sebama; sed illa phrasis Græca ἀπὸ κοινοῦ nihil aliud sonat, quam verbum πενθήσει subau-

A Gomorrhæ propria quædam et peculiaris vinea. Quapropter scriptum est: *Ex vinea Sodomorum, vinea eorum: et palmes eorum ex Gomorrha* ⁸⁶. Ita quoque quædam est Ægyptiorum vinea, quam percussit Deus, juxta dictum illud: *Occidit in grandine vineam eorum, et moros eorum in pruina* ⁸⁷. Est autem vinea aliqua, quam plantavit Dominus. *Cantabo enim dilecto canticum dilecti mei vineæ meæ. Vineam factam dilecto in cornu, in loco pingui* ⁸⁸. Rursus regnum Dei appellatum est vinea, uti expressit Dominus in agricolarum parabola ⁸⁹ qui quidem curam susceperant colendæ vineæ, sed fructus nequaquam reddebant. *Auferetur enim, inquit, a vobis regnum cælorum, et dabitur genti facienti fructus ejus* ⁴⁰. Ac si diceret: Eloquia divina a vobis auferentur, lex scilicet et prophetæ; quippe quia ex illorum mente ac placitis vitam vestram minime instituistis; et eorum intelligentia genti quæ fructum ejus per vitæ institutum faciet, dabitur. Quemadmodum igitur hic vinea dicitur sermo veritatis: ita vinea Ægypti est sermo mendax inter Ægyptios commorans, qui a principe mundi tenebrarum harum eis fuit ad colendum traditus. Vineam quoque in Sodomis plantatam, ea est quæ per flagitiosam vitæ consuetudinem a quibusvis sceleratis illic diabolo operam suam mercede locantibus excolitur. Itaque qui rejectis Domini dogmatibus, diaboli placita discunt, ii a vera illa Dei vite sese radicitus avulsere, quandoquidem dicit: *Ego sum vitis vera* ⁴¹. E Sodomis autem et Gomorrha sumpserunt suum palmitem: quapropter fructum referunt, **613** uvam scilicet fellis, et botrum amaritudinis; et furor draconum est vinum eorum, et furor aspidum insanabilis ⁴².

310. Itaque quæ vinea dicitur Sebama (quandoquidem si interpreteris, Sebama idem sonat quod *conversio*), forte sermo quidam est simulatus, qui quidem nonnihil pietatis et quemdam a pravis illecebris recessum præ se ferre simulat, sed per simulationem hanc non paucos pellicit in suam perversitatem. Invenias etiam complures heterodoxorum libros, qui ad morum emendationem spectent, et ad vitam rite instituendam adhortentur. Quos si intellexerimus non vere conversioni inservire, sed ideo proferri ut insidiæ pietati vulgi struantur, jure

diendum. Plura qui cupit, fontem ipsum adire potest.

(1) Editi et duo mss., τῷ ἀμπελῶνι· ἀμπελῶν. Alius ms. ut in contextu,

(2) Verbum φησὶν e Reg. secundo addidimus.

(3) Editi ἀποβάλλοντες. At mss., ἀποσαλόντες.

(4) Editi, ἡ νῦν· Vocula νῦν in mss. non reperitur.

(5) Veteres quatuor libri, ἑτεροδοξούντων. Editi, ἑτεροδόξων. Aliquanto post editi, ἀλλ' ἐγκαταθέτους. At mss. quatuor, ἀλλ' ἐγκαθέτους, bene.

optimo dixerimus eorum culturam esse vineam **A** Schama : hoc est, doctrinam, ex pietate et ex sana theologia nequaquam desumptam, sed esse documenta quædam ac præcepta, quibus morum honestas, societasque et liberalitas contineantur. Id ipsum est vinea Sebama, a Moabitibus exculata : quæ cum ex se uberes fructus profert, gentes deglutire dicitur. Hi enim alienorum dogmatum antistites, per dialecticam in qua sunt exercitati, et per omnem verborum peritiam quoslibet philosophiæ rudes atque hominum vulgus subigentes, eos quos capiunt, quasi deglutiunt. Proinde ad hos spectat sententia isthæc : *Vos qui deglutitis gentes*. Postquam sermones ejusmodi contempseritis, eos conculcate. Non enim poteritis, utpote in his occupati, conjungere vos ac connectere cum Jazer, quæ si interpretaris, dicitur *fortitudo*. Fieri igitur non potest ut excipiatis fortitudinem, quam Spiritus confert recte ambulanti, nisi vineas Sebama conculcatis. Obliviscamini vestræ solitudinis, nec amplius in ea permaneat : quin potius ab ea aberrantes, eandemque relinquentes, in locis præstantioribus immoremur.

314. *Missi derelicti sunt*. Sunt nonnulli pseudapostoli, operarii dolosi, in apostolos Christi transfigurati, qui sunt derelicti a Deo. Cavete itaque decipiant vos, quasi re ipsa viribus polleant : omni quippe auxilio destituuntur, suntque derelicti. Sed hi ipsi etiam transierunt mare. Quid autem hoc sibi velit, ita intelligendum est, nimirum ob id non immerito deserunt aliquos, quod aliquid vituperatione dignum egerint, videlicet quod mare trajecerint. Meo quidem iudicio mare accipit pro amarissimis tentationibus, quæ tentatis accidunt. Tale est enim illud : *Veni in altitudinem maris* ⁴³. Enimvero athleta adversos casus non refugit, neque trajicit mare : imo iis occurrit, nullamque non adoritur tentationem. Qui autem, ne persecutiones patiantur, semetipsos gentium genio accommodant, neve in certamen descendant ac labores exautient adversus desideria et appetitus corporis, cedunt voluptatum illecebris, hi mare trajecerunt. **614** Postea subjungitur : *Ideo plorabo quasi ploratum Jazer, vineam Sebama*. Haud equidem scio an fletus Jazer fletus sit fortitudinis, quem laudabiliter flent fortes viri, qui suam in hac vita commorationem lugentes, et de ea dolentes, animæ desiderio feruntur ac deficiunt in atria Domini ⁴⁴. Vel forte quemadmodum defletur fortitudo morbo consumpta, quod careat qui ea olim fruebatur : ita et fletus vineæ Se-

⁴³ Psal. LXXVIII, 3. ⁴⁴ Psal. LXXXIII, 3.

(6) Editi, ὅτι τοιοῦτον τὸ γεωργικόν. At Reg. secundus et Colbert. primus ita, ut in contextu videre licet. Nec ita multo post nostri quatuor mss., θεολογίας· οὔτε διδασκαλία περὶ σεμνότητος, καί.

(7) Ita mss. nostri. Editi vero, ἀμπέλους τῆς Σεβαμᾶ καταπατήσατε. Ἐπιλάθησθη δέ. Mox editi et Reg. tertius, ἐνδιατρίψατε. Alii tres mss., ἐνδιατρίψετε.

τοιούτων τὸ γεωργικόν (6) ἐστὶν ἄμπελος Σεβαμᾶ· τουτέστιν, οὐ περὶ θεοσεβείας μὲν, οὐδὲ περὶ τῆς ὑγιούς θεολογίας διδασκαλία, περὶ σεμνότητος δὲ καὶ περὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ μεταδοτικοῦ ὑποθηκαί τινες. Τοῦτό ἐστιν ἄμπελος Σεβαμᾶ, ἡ ὑπὸ Μωαβιτῶν γεωργουμένη, ἥτις, πελλὰ ποιοῦτα τὰ ἑαυτῆς γεννήματα, καταπίνειν τὰ ἔθνη λέγεται. Οἱ γὰρ ἀλλοτρίων δογματῶν προεστηκότες, διὰ τῆς διαλεκτικῆς τῆς γεγυμνασμένοι τυγχάνουσι. καὶ πάσης τῆς ἐν λόγοις ἱκανότητος, ἠττώντες τοὺς ἀφιλοσόφους καὶ πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων, οἴοναι καταπίνουσι τοὺς ἀλισκομένους. Πρὸς οὖν τούτους ὁ λόγος, ὅτι Ἵμεῖς οἱ καταπίνοντες τὰ ἔθνη. Καταφρονήσαντες τῶν τοιοῦτων λόγων, καταπατήσατε αὐτούς. Οὐ γὰρ δυνήσεσθε, ἐκ τοῦ περὶ ταῦτα ἀσχολεῖσθαι, συνάψαι ἑαυτοὺς, καὶ ἐνώσαι τῇ Ἰαζήρ, ἥτις ἐρμηνεύεται ἰσχύς. Ἀδύνατον οὖν ἐστὶν ὑμᾶς τὴν ἰσχὴν τὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐγγινομένην τοῖς ὀρθῶς πορευομένοις ὑποδέξασθαι, ἐὰν μὴ τὰς ἀμπέλους τὰς Σεβαμᾶ καταπατήσητε. Ἐπιλάθησθε (7) τῆς ὑμετέρας ἐρημίας, καὶ μηκέτι αὐτῇ ἐνδιατρίβητε, ἀλλ' ἀποπλανηθέντες αὐτῆς, καὶ καταλιπόντες, κρείττους χωρίους ἐνδιατρίψατε.

314. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐγκατελείφθησαν. Εἰσὶ τινες ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ, οἵτινες ἐγκαταλειμμένοι εἰσὶν ἀπὸ Θεοῦ· Μὴ τοίνυν ἐξαπατάτωσαν ὑμᾶς, ὡς ἔχοντες ἰσχὴν τοῖς πράγμασιν· ἀβόηθητοι γὰρ εἰσι καὶ ἐγκαταλειμμένοι. Οὗτοι δὲ αὐτοὶ καὶ διέβησαν τὴν θάλασσαν. Τί δὲ καὶ τοῦτο αἰνίσσεται, κατανοητέον, ἀξίως (8) διὰ τοῦτο ἐγκατάλειψαί τινες, ἐπεὶ ψεκτὸν πεποιθήκασιν, τὸ διαβῆναι τὴν θάλασσαν. Δοκεῖ τοίνυν μοι τὴν θάλασσαν λαμβάνειν εἰς τοὺς πειρασμούς, πικροὺς τυγχάνοντας τοῖς πειραζομένοις. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ τὸ (9), Ἦλθον εἰς τὰ βᾶθη τῆς θαλάσσης. Οὐκοῦν ὁ μὲν ἀθλητῆς οὐ φεύγει τὰς περιστάσεις, οὐδὲ διαβαίνει τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ὁμοσε χωρεῖ τοῦτοις, καὶ ὑπέρχεται παντὶ πειρασμῷ. Οἱ δὲ ὑπὲρ τοῦ μὴ διώκεσθαι τοῖς ἔθνεσι συμπεριφερόμενοι, καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀγωνίζεσθαι καὶ πονεῖν κατὰ τῶν σωματικῶν ὀρέξεων, ἐνδιδόντες πρὸς τὰς ἡδονὰς, οὗτοι διέβησαν τὴν θάλασσαν. Μετὰ τοῦτο λέγεται. Διὰ τοῦτο κλάυσομαι, ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἰαζήρ, ἄμπελον Σεβαμᾶ. Μήποτε οὖν κλαυθμὸς Ἰαζήρ τῆς ἰσχύος ἐστὶ κλαυθμὸς, ὃν κλαίουσι μακαριστῶς οἱ ἰσχυροὶ, στενάζοντες μὲν τῇ εἰς τὸν βίβλο περικοκία, καὶ βαρυνόμενοι ἐπ' αὐτῇ, ποθοῦντες δὲ τῇ ψυχῇ καὶ ἐκλείποντες εἰς τὰς ἀβύσσους τοῦ Κυρίου. Ἡ μήποτε ὡς κλαίεται ἰσχύς ὑπὸ νόσου μαρανθεῖσα, παρὰ τὸ μὴ παρεῖναι τῷ ποτε αὐτὴν κεκτημένῳ, οὕτω καὶ ὁ

(8) Editi, ἀξίως τοῦ. Combefisius notat voculam τοῦ in duobus suis codicibus deesse : in quibus tamen perinde ut in reliquis reperiri constat. Sed tamen eam voculam delere non dubitavi, cum ipsam παρέλκειν obscurum non sit. Facile adducor ut credam pro τοῦ legi oportere που.

(9) Antiqui duo libri, καὶ τό. Aliquanto post editi, ἐπέρχεται. At mss. nostri, ὑπέρχεται.

κλαυθμός τῆς ἀμπέλου Σεβαμά γενήσεται ὡς ἀπομαρανθείσης, καὶ πυρὶ μελλούσης παραδίδοσθαι.

312. Μετὰ τοῦτο πρὸς τὴν Μωαβίτιν λέγεται· Τὰ δένδρα σου κατέβαλεν Ἐσεβὼν καὶ Ἐλεαλή. Οὐκ οὖν τὰ δένδρα τῆς Μωαβίτιδος ἢ Ἐσεβὼν καὶ Ἐλεαλή κατέβαλε. Τί δὲ καὶ ἀπὸ τούτων δηλοῦται, φέρε κατὰ τὸ δυνατόν παραστήσωμεν. Ἐρμηνεύεται ἢ μὲν Ἐσεβὼν, λογισμοί· ἢ δὲ Ἐλεαλή, Θεοῦ ἀνάβασις. Καταβάλλεται οὖν ἄμπελος ἄλλοτρία, καὶ δένδρα ὅσα οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ ὁ οὐράνιος, καὶ ἀνατρέπεται ἡ φυτεία τῶν ἑτεροδόξων ὑπὸ λογισμῶν ὀρθῶν καὶ τῆς ἀνόδου τῆς πρὸς Θεὸν ὑψούσης ἡμᾶς δι' ἔργων ἀγαθῶν. Μακάριος οὖν ἀνὴρ οὗ ἐστὶν ἀντίληψις αὐτοῦ (10) παρὰ σοῦ, ἀναβάσεις σου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ὁ οὖν ἔχων ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ τὰς τοῦ Θεοῦ ἀναβάσεις, καὶ τῶν ἑαυτοῦ λογισμῶν ἐπιμέλειαν ποιούμενος, δυνατός ἐστὶ τὰ τῶν ἑτεροδόξων καταστρέφεισθαι δόγματα, κακῶς πεφυτευμένα, καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ καρποφοροῦντα. Ἐπειτὰ φησιν, ὅτι Ἐπὶ τῷ θερισμῷ σου καὶ ἐπὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα καταπεσοῦνται. Ἐπειδὴ γὰρ ὅν θερίζει σῖτον, καὶ ὅν τρυγᾷ οἶνον, ἐναντίως ἔχουσι τῷ ἄρτι τῷ στηρίζοντι καρδίαν ἀνθρώπου, καὶ οἶνῳ τῷ εὐφραίνοντι καρδίαν ἀνθρώπου· ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς πατεῖ, οὐκ ἔων γενέσθαι τροφήν ἢ ποτὸν τοῖς δι' ἄγνοιαν τῆς παρ' αὐτῶν βλάβης ἀδιακρίτως προσφερομένοις. Ἐπὶ οὖν τῷ θερισμῷ σου καὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα πεσοῦνται. Δύναται τοῦτο καὶ πρὸς τὸ σωματικὸν οἰκοδομεῖν (11) ἡμᾶς, ὅτι πολλοὶ ἐν ταῖς χερσὶν ἔχοντες τὴν συλλογὴν τῶν καρπῶν, ἀθρόα τινὶ πληγῇ ἐκ χαλάζης ἢ ἐξ ἄλλης τινὸς μάστιγος ἀπώλεσαν τὰ προσδοκώμενα, διὰ τὸ ἀχάριστον καὶ πλεονεκτικὸν τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἔασαντο· τοῦ Θεοῦ εἰς ἀπόλαυσιν αὐτοῖς ἀφικέσθαι (12).

313. Καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπελώνων· καὶ οὐ μὴ εὐφρανθήσονται, καὶ οὐ μὴ πατήσουσιν οἶνον εἰς τὰ ὑπολῆναι· πέπαυται γάρ. Ἦρθη μὲν οὖν εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπελώνων. Ἀφηρέθη ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐδόθη ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρπούς αὐτοῦ. Δύναται δὲ καὶ κατὰ τὸ σωματικὸν νοεῖσθαι ἢ λέξις, ὅτι ἀρεται πᾶσα εὐφροσύνη τῶν ἀθρόως ἀφαιρουμένων τὰς ἐπὶ τῇ συγκομιδῇ τῶν γεωργουμένων ἐλπίδας. Ἡ ἐπειδὴ ἄμπελον εἶπαμεν τὸν ψευδῆ λόγον, δύναται δὲ νοηθῆναι (13), ὅτι ἢ ἀπὸ πάσης ψευδωνύμου γνώσεως ἐγγινομένη τοῖς ἡπατημένοις εὐφροσύνη, ὡς ἀπὸ ἀμπέλου γεωργούσης φαντασίαν εὐφροσύνης, οὐχὶ δὲ ἀληθειαν ἀφαιρεῖται, ὡς μηκέτι εἶναι τοὺς ἀπατωμένους. Οὐκέτι γὰρ εὐφρανθήσονται ἐπὶ τοῖς ἐλεγχθεῖσιν οἱ πρότερον αὐτὰ θαυμάζοντες, οὐδὲ γεωργήσουσι

A bama erit, utpote quæ immarcuerit, sitque igni tradenda.

312. Deinde adversus Moabitidem dicitur: *Arbores tuas dejecit Esebon et Eleale*. Esebon igitur et Eleale arbores Moabitidis everterunt. Quid autem hisce verbis indicetur, agetum pro virili exponamus. Esebon quidem, quod ad nominis interpretationem attinet, sonat *cogitationem*: Eleale vero, *Dei ascensum*. Itaque vitis aliena, et arbores quasunque Pater cælestis non plantavit, dejiciuntur⁴⁵: at rectæ raticinationes et ascensus qui per bona opera ad Deum nos evehit, plantationem evertunt heterodoxorum. Proinde *Beatus vir cujus est auxilium ejus abs te: ascensiones tuæ in corde ejus*⁴⁶. Quisquis igitur in suo corde habet Dei ascensiones, et diligenter suas observat cogitationes, dogmata hæreticorum male plantata, et perniciosos fructus afferentia evertere poterit et expugnare. Deinceps ait: *Messem tuam et vindemiam tuam conculcabo, et omnia concident*. Nam quando quod demetit frumentum, et quod vindemiat vinum, adversantur tum pani qui confirmat cor hominis, tum vino quod lætificat cor hominis⁴⁷: Deus utpote bonus ea proculcat, nec in cibum aut potum cedere sinit iis qui damnum quod afferunt ignorantes, temere et inconsulte essent ea sumpturi. Itaque *Messem tuam et vindemiam tuam conculcabo, et omnia concident*. Hoc etiam ad verbum potest nobis præstare ædificationem, quod non pauci jam fructuum collectionem in manibus habentes, inopina quadam plaga per grandinem vel aliud quodvis flagellum exspectatione sua fraudati sint: quippe ob hominum ingratum animum atque avaritiam, eosdem iis perfrui Deus non sinit.

313. *Et tolletur lætitia et exsultatio de vineis: et non lætabuntur, neque calcabunt vinum in torcularibus: etenim cessavit*. Et vero sublata est lætitia et exsultatio e vineis. Ab Israelitico populo ablatum est regnum Dei, et datum est genti facienti fructus ejus⁴⁸. Potest etiam hæc sententia accipi ad verbum, eo quod aufertur lætitia omnis ab iis, qui de spe segetis celligendæ subito decidunt. Aut quia vineam diximus esse sermonem mendacem, potest intelligi lætitiam ex falsa omni scientia animis deceptorum inditam tolli et auferri, quod a vite profecta sit, quæ lætitia ingenerat speciem, non veritatem, ut ne deinceps inducantur in errorem. Non enim ii lætabuntur amplius ob ea quorum coarguti sunt, qui eadem prius admirabantur: neque uynam Mabiticam excolent, qui quod damnum **615** ex ea accedit bibentibus, didicerint. Fortasse autem

⁴⁵ Matth. xv, 13. ⁴⁶ Psal. lxxxi, 6. ⁴⁷ Psal. ciii,

15. ⁴⁸ Matth. xxi, 43.

(10) Antiqui tres libri, αὐτῷ. Aliquanto post editi, ὁ οὖν ἔχων τὰς ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ Θεοῦ ἀναβάσεις. At mss. ut in contextu: ubi libentius legerem, ἐπὶ τῇ καρδίᾳ, si per veteres libros liceret.

(11) Scriptum invenimus in duobus codicibus,

οἰκονομεῖν, *ordinare, referre*.

(12) Antiqui tres libri, ἀφικέσθαι. Alius codex, ἀφίσθαι, *relinqui ad usum*.

(13) Codex unus, νοεῖσθαι.

et torcularium nomine animæ prava doctrina imbutæ significantur.

314. VERS. 11-14. *Ideo venter meus super Moab quasi cithara sonabit, et interiora mea quasi murus quem instaurasti, et erit ad confusionem tui. Et defatigatus est Moab in altaribus, et ingredietur in manufacta sua, ut oret et non poterunt eruere illum. Hoc verbum quod locutus est Dominus super Moab, quando et locutus est. Itaque prophetæ venter super Moab quasi cithara sonabit; hoc est, concinne et modulate edet sonum numerosum; quandoquidem scite et ex artis præceptis eam pulsabit. Ventrem autem appellat id quod Psaltes alibi interiorum nomine designavit: ait enim: *Benedic, anima mea, Domino, et omnia interiora mea, nomini sancto ejus*⁴⁹. Quis namque interioribus suis præcepit ut benedicant nomini Domini, nisi is qui naturæ cogitationum ab intimis præcordiis exeuntium præcipit? quarum duplex est classis. Aliæ enim pravæ sunt, homicidia, adulteria, furta, falsa testimonia, et oculus nequam; aliæ vero sunt probæ et salutares, benignitas, temperantia, liberalitas, fausta præcatio, testimonia secundum Deum reddita, oculus purus, et his similia. Is igitur cujus interiora omnia parata sunt ad benedicendum nomini sancto Dei, non abs re intimum suum affectum assumit ad gratias Deo persolvendas. Itaque et Isaias habebat sua interiora ceu murum a Deo instauratum. Sic enim per Verbi gratiam sibi datam, qua homo interior innovatur, instructus fuerat et præparatus. Quin et ipsius cogitationes erant tanquam murus inexpugnabilis, adeo ut cogitationibus pravis, aut inimicis ad damnum inferendum circumstantibus aditus nullus daretur. Profuerit igitur nobis isthæc reputantibus, imitari, pariterque cum propheta dicere: *Venter meus ut cithara sonabit, et interiora mea quasi murus quem innovasti. Et erit, inquit, ad confusionem tui, quia defatigatus est Moab in altaribus. Eundem alloquitur. Quid ergo sibi vult**

⁴⁹ Psal. ciii, 1.

(14) Monere juvat, legi debere, καὶ οὐ μὴ δύνωνται, ubi legitur, καὶ οὐ μὴ δύνηται id quod non obscure patet ex sequentibus, aut certe verbum δύνηται, numero multitudinis exprimi debet, sit ut nomen collectivum subaudiatur. Et ita expressum fuit id verbum in editiome Romana, poterunt.

(15) Illud, φησὶν, additum est e Reg. secundo.

(16) Editi, ὄνομα Κυρίου. At quatuor mss. ut in textu.

(17) Editi, Καὶ Ἠσαΐαν, corrupte: ubi emendate in utroque Combef. legitur, Καὶ Ἠσαΐας. Alii duo mss. habent, Καὶ τοίνυν καὶ Ἠσαΐας. Nec ita multo infra editi et Colb. primus, οὗτος γάρ. At Reg. secundus, οὕτως γάρ.

(18) Illud, καὶ ἔσται, φησὶν, εἰς τὸ ἐντραπήναι σε, Latine reddi vix potest. Nam ut sententia auctoris exprimitur, in interpretatione appareat oportet quasi paradoxum quoddam, quod admirabile sit et præter expectationem omnium. Statim enim subjungit auctor: Τί οὖν βούλεται τὸ τολμηρῶς δοκοῦν εἰρησθαι, τὸ, Ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε;

Μωαβιτικὴν σταφυλὴν οἱ διδαχθέντες τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀκολουθοῦσαν τοῖς πίνουσι βλάβην. Τάχα δὲ καὶ ὑπολήνιά εἰσιν αἱ δεχόμεναι τὴν μοχθηρὰν διδασκαλίαν ψυχαί.

314. Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωάβ ὡς κιθάρα ἤχησει, καὶ τὰ ἐντός μου ὡσεὶ τεῖχος ὃ ἐνεκαίνισας καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε. Καὶ ἐκοπίασε Μωάβ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὰ χειροποίητα αὐτῆς, ὥστε προσεύξασθαι· καὶ οὐ μὴ δύνηται (14) ἐξελεῖσθαι αὐτόν, Τοῦτο τὸ ῥῆμα ὃ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωάβ, ὑπότα καὶ ἐλάλησεν. Ἡ κοιλία τοίνυν τοῦ προφήτου ἐπὶ Μωάβ ὡς κιθάρα ἤχησει· τουτέστιν, εὐαρμόστως καὶ μουσικῶς ἤχον ἀποτελέσει εὐρυθμον, ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης τοῦ κρούοντος αὐτὴν τεχνικῶς. Κοιλίαν δὲ λέγει ὁ ἀλλαχοῦ ὁ Ψαλμοδὸς ἐντός εἶρηκεν· Εὐλόγει γάρ, φησὶν (15), ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου, τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Τίς γὰρ τοῖς ἐντός ἑαυτοῦ προστάσσει εὐλογεῖν τὸ ὄνομα Κυρίου, ἢ τῇ φύσει τῶν ἔσωθεν τῶν διαλογισμῶν ἐξερχομένων; ὧν διπλοῦν ἔστι τὸ τάγμα. Οἱ μὲν γὰρ μοχθηροὶ τυγχάνουσι, φόνοι, μοιχεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, καὶ ὀφθαλμὸς πονηρός· οἱ δὲ ἀστεῖοι καὶ σωτήριοι, φιλανθρωπία, σωφροσύνη, τὸ κοινωνικὸν καὶ εὐφημον, καὶ αἱ κατὰ Θεὸν μαρτυρίαι, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς καθαρὸς, καὶ τὰ ὅμοια τούτων. Ὡς τοίνυν πάντα τὰ ἐντός κατώρθωται εἰς ἐτοιμότητα τοῦ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (16) τὸ ἅγιον, οὗτος καλῶς συμπαραλαμβάνει τὴν ἔνδον διάθεσιν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ εὐχαριστίαν. Καὶ Ἠσαΐας (17) τοίνυν εἶχε τὰ ἐντός ἑαυτοῦ ὡς τεῖχος ὃ ἐνεκαίνισεν ὁ Θεός. Οὕτω γὰρ κατεσκευάστο ἐκ τῆς εἰς αὐτόν τοῦ Λόγου χάριτος ἀνακαινίζουσης τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ ἦσαν αὐτοῦ οἱ διαλογισμοὶ ὅτι οὐκ εἶς τεῖχος ἀκαθαίρετον, ὡς μηδεμίαν διδόναι παρεῖσθαι τοῖς χεῖρῶσι λογισμοῖς, μηδὲ τοῖς περικαθεζομένοις ἐχθροῖς εἰς ἐπήρειαν. Καλὸν οὖν ἔστι ταῦτα ἐννοήσαντας ζηλωσαὶ καὶ ὁμοίως εἰπεῖν τῷ προφήτῃ τὸ, Ἡ κοιλία μου ὡς κιθάρα ἤχησει καὶ τὰ ἐντός μου ὡσεὶ τεῖχος ὃ ἐνεκαίνισας. Καὶ ἔσται, φησὶν, εἰς τὸ ἐντραπήναι σε (18), ὅτι ἐκοπίασε Μωάβ ἐπὶ (19) τοῖς βωμοῖς.

Quid ergo sibi vult illud, Ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε, quod temere dictum videtur? Itaque ex scriptoris sententia verba illa, ἔσται εἰς τὸ, etc., audaciæ aliquid atque temeritatis præferunt. Oportuit igitur hunc locum ita conversum, ut in interpretatione perspicui posset audaciæ aliqua atque temeritas. Sic autem interpretari posse credidimus: *Et erit ad confusionem tui.* Nam hoc pacto appareret primo aspectu miri aliquid, quasi videlicet Deus posset confundi, atque pudore affici. Sed vox *tui* ex sententia scriptoris non debet sumi *passive*, videlicet pro pudore, quo afficiatur Deus, sed *active*, pro pudore, quem Deus suis adversariis incutiat. Alii meliora, si tamen rem tanti faciant, ut eam suis curis non indignam judicent. Interpretes vetus sic verterat, *Et erit ut te revereantur.* Ducæus vero, *Et erit ut tu reverearis ipsos*: id quod ipse sic explicat, *Eveniet ut illi tibi pudorem incutiant, vel imponant.* Imo ex sententia scriptoris, Deus illis pudorem incutiet.

(19) Nostri quatuor mss., ἐν. Editi, ἐπὶ.

πρὸς τὸν αὐτὸν ὁ λόγος. Τί οὖν βούλεται τὸ τολμηρῶς δοκοῦν εἰρησθαι, τὸ, Ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναί σε; Διὰ τοῦτό μοι, φησὶν, ἰσχυροῦς ἐχαρίσω ἐνδοθεν τοὺς διαλογισμοὺς, ὥστε τοὺς νῦν μὴ ἐπιστρέφοντας ἐπὶ σὲ ἐντραπήναί σε διὰ τῶν ἐλέγχων τῶν προσαγομένων αὐτοῖς, ἐκ τῆς τῶν δεδομένων μοι λογιῶν εὐτονίας. Δεῖπει οὖν τὸ, οὐτούς· ἵνα ὑγιῶς τῶν ῥημάτων ὁ νοῦς ἀποδοθῇ. Καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναί αὐτούς σε (20). Ὡσπερ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πολέμοις ἀντιπρόσωποι ἐστῶτες, ἕως μὲν ἰσοπαλεῖς δοκοῦσιν εἶναι, οὐ τρέπονται, οὐδὲ ἐκκλίνουσιν· ἐπειδὴ δὲ ὑπερέχη αὐτῶν τὸ ἕτερον μέρος, τραπέντες φεύγουσιν· οὕτω καὶ ψυχὴ ὑπὸ ἀναιδεΐας παρατεταγμένη ἔστηκεν, οὐκ ἐντρεπομένη, ἐλεγχθεῖσα δὲ ὑπὸ λόγου καθαπτομένου αὐτῆς, τρέπεται πρὸς αἰσχύνην. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ κρυπτῇ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἡ τροπὴ, ἐντροπὴ προσηγόρευται. Διὰ τοῦτο οὖν ἡ κοιλία ἠχῆσει, καὶ τὰ ἐντὸς ὡσεὶ τεῖχος ὃ ἐνεκαίνισεν ὁ Θεὸς τοῦ προφήτου, ἵνα μεταβάλωσι καὶ ἐντραπῶσι, τοῦ αἰδεῖσθαι (21) Θεὸν, πρότερον οὐκ ἐπιστάμενοι τὴν ὠφέλιμον αἰσχύνην.

315. Ὅτι ἐκοπίασε Μωὰβ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὰ χειροποίητα, ὥστε προσεύξασθαι· καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελεῖσθαι αὐτόν. Τὸν ἐπὶ τέλει ἀφανισμόν πάσης εἰδωλολατρίας ἐκ τῆς τοῦ Λόγου (22) ἐπιφανείας προφητεύει νῦν ὁ Ἰσαίας, ὅτι μάταιοι πάντες οἱ ἐπὶ ταῖς κατασκευαῖς τῶν ναῶν μόχθοι, καὶ αἱ (23) ἀνωφελεῖς εἰς τὰ χειροποίητα ἐλπίδες. Προσεύξονται γὰρ, φησὶ, καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελεῖσθαι αὐτόν. Τοῦτο νῦν ἐπὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας πεπλήρωται. Ἀντὶ σκοπέλων μὲν γὰρ ἐστήκασιν οἱ ναοὶ οἱ περιβόητοι· οὐκέτι δὲ αἱ ἀπὸ τῶν δαιμόνων ἀπάται, φυγαδευθείσης τῆς ἀντικειμένης δυνάμειος διὰ τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ τοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κεκηρυγμένου. Τοῦτο γὰρ τὸ ῥῆμα, ὃ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωὰβ, ὁπότε καὶ ἐλάλησεν. Οἷον ἐπίλογός ἐστι παντὸς τοῦ ῥήματος τοῦ κατὰ τῆς Μωαβίτιδος κεκηρυγμένου. Τοῦτο τὸ ῥῆμα ὃ ἐλάλησε Κύριος. Προτέτακτο μὲν γὰρ ἡ λέξις οὕτως ἔχουσα, Τὸ ῥῆμα τὸ κατὰ τῆς Μωαβίτιδος· ἐπιλέγεται δὲ παντὶ τῷ μέρει τῆς περικοπῆς. Τοῦτο τὸ ῥῆμα, ὃ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωὰβ, ὁπότε καὶ ἐλάλησε. Τί ἐστίν, Ὅπότε καὶ ἐλάλησε; Δείκνυσι τὸ σπάνιον τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς Μωαβίτας γινομένης φωνῆς, τῷ μὲν γὰρ Ἰσραὴλ συνεχῶς διαλέγεται, τοῖς δὲ ἔθνεσιν ὡς τὰ πολλὰ σιωπᾶ, ὡς ἀλλοτρίοις τῆς ἑαυτοῦ μερίδος. Οὐ μὴν παντελῶς ἀποκρύπτει τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ τούτους (24) γεύει τῆς ἑαυτοῦ φιλανθρωπίας, ἵνα διὰ τῆς ἐν ὀλίγοις πείρας πρὸς τὴν τῶν τελείων ἐπιθυμίαν ὀρμῶσιν· Ἐπεὶ οὖν σπανιάκις λαλεῖ τοῖς Μωαβίταις, διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι Τοῦτο τὸ ῥῆμα ὃ ἐλάλησε Κύριος, ὁπότε καὶ ἐλάλησεν.

⁵⁰ Isa. xv, 1.

(20) Editi et Reg. primus, σε αὐτούς. Alii duo mss., αὐτοῦ σου. At Reg. tertius, αὐτοῦς σε, nec aliter legitur apud Eusebium, quem, ut alias sæpe, ita et hic a scriptore compilatum esse constat.

(21) Antiqui duo libri, αἰδεσθῆναι.

A illud, quod tenere dictum videtur, *Et erit ad confusionem tui?* Ideo, inquit, firmas mihi intus cogitationes elargitus es, ut qui se nunc minime convertunt ad te, confundas tu ob argumenta, quæ sibi ex inditis mihi prævalidis cogitationibus adducuntur. Deest igitur illud, *ipsos*, sic ut sana sententia reddatur, *Et erit ut 616 tu ipsos confundas.* Quemadmodum enim qui in bellis adversa facie consistunt, quandiu æquo Marte pugnare videntur, non terga dant, neque pedem referunt, sed cum pars altera prævalet, tunc cedentes se in fugam dant: ita et anima impudenter in acie stabat, nec reverebatur, sed verbo objurgatorio convicta, in pudorem et reverentiam vertitur. Et quoniam in occulta hominis parte hæc conversio efficitur, ἐντροπή, sive verecundia vocatur. Ideo ergo venter sonabit, et interiora quasi murus, quem innovavit Deus prophetæ, ut mutantur et confundantur, ad præstandam Deo reverentiam, ii, qui antea utilis pudoris erant ignari.

315. *Quia defatigatus est Moab in altaribus, et ingredietur in manufacta ad orandum; et non poterunt eruere illum.* Nunc Isaias omnis idololatriæ destructionem in fine ex adventu Verbi futuram vaticinatur, quod omnes in construendis templis insumpti labores vani sint, infructuosaque spes in manufactis posita sit. Nam, inquit, orabunt. *Et non poterunt eruere illum.* Hoc jam in adventu Christi completum est. Illa enim templa olim famosa pro scopulis habentur: nec ultra illæ dæmonum fallaciæ consistunt, adversaria illa potestate per mysterium crucis in toto orbe prædicatum in fugam versa. Vers. 13. *Hoc enim verbum quod locutus est Dominus super Moab, quando et locutus est.* Quasi epilodus est totius verbi adversus Moabitidem pronuntiati, nimirum. *Hoc verbum quod locutus est Dominus.* Præmissa enim fuerat sententia, his verbis expressa: *Verbum contra Moabitidem*⁵⁰: toti vero sententiæ parti in modum epilodi subditur, *Verbum hoc, quod locutus est Dominus super Moab, quando et locutus est.* Quid est hoc, *Quando et locutus est?* Ostendit Deum Moabitas raro fuisse allocutum. Etenim cum Israelitico populo assidue colloquitur, a sua portione alienis ut plurimum tacet. Non quidem omnino occulit sermonem suum, sed clementiam ac benignitatem suam eis quoque degustandam præbet, ut pauca experti, quæ perfecta sunt cum omni studio ac impetu concupiscant. Quoniam igitur rarius loquitur Moabitis, idcirco dictum est: *Hoc verbum quod locutus est Dominus quando et locutus est.*

(22) Rursus duo libri antiqui, Χριστοῦ.

(23) Codex unus, καὶ αἰ. Copula καὶ in editis desideratur. Paulo post vocem φησὶ ex uno codice adjecimus.

(24) Codex unus, τούτοις.

316. VERS. 14. *Et nunc dico : In tribus annis annorum mercenarii, dedecorabitur gloria Moab in omnibus divitiis multis : et relinquetur minimus, et non honoratus.* Videtur mihi hisce verbis Moabitidi circumscribere supplicii et pœnarum tempus, quod nominavit tres annos mercenarii. Quia igitur dividitur in tres partes tota temporis natura, plenum atque perfectum tempus exprimere cupiens, dixit annos tres. Itaque *In tribus annis annorum mercenarii, dedecorabitur gloria Moab.* Quin et in Evangelio infamia mercenario inuritur a Servatore, dicente : *Mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, et fugit, quia mercenarius est, et oves non sunt illi curæ* ⁶¹. Inquilinus insuper et mercenarius sacerdotis non comedet sancta secundum legem ⁶². Moab igitur se **617** ipse stata mercede locavit, et factus est mercenarius. Non enim dilexit Deum: sed ob mercedis opinionem et sui commodi spem, non rei faciendæ studio agebat quod agebat. Tribus ergo annis annorum mercenarii afficietur ignominia. Quemadmodum ergo pastor mercede conductus, pastor non est : Ita etiam quisquis facit eleemosynam ad accipiendam ab hominibus gloriam, recepit suam mercedem ⁶³, nec misericors est nec munificus. Item quicumque temperans est ad ineundam ab hominibus gratiam, temperans non est, cum virtutem non quærat, sed gloriam ex ea proventuram venetur. Itaque ii sunt apud Deum inhonorati, qui aliquid ostentationis causa faciunt. Quare et Moab dedecorabitur annis tribus; hoc est, in omni temporis mensura. Inferetur autem mercenarii dedecus, quod non ex animo, sed simulate et fictu munus virtutis expleverit. Dedecoratur autem *In omnibus divitiis multis.* Enimvero quantum ei existimationis in hac vita inerat, tantum eidem infamiæ et dedecoris pro mercede rependetur, ubi abscondita nostra fuerint revelata. Et qui multas res vanas et infructuosas manibus suis congerit, is dedecoris sibi imprimendi segetem majorem habet; qui vero lingua mendaci efficit thesauros, is prosequitur inania, atque in mortis laqueos veniet. *Et relinquetur minimus, et non honoratus.* Quæ hic describitur animadversio, iis qui ad vitium alendum conspirant, loco est doni ac beneficii.

⁶¹ Joan. x, 12, 13, ⁶² Lev. xxii, 10. ⁶³ Matth. vi.

MONITUM IN LIBRUM DE VERA VIRGINITATE.

Hoc opus commendat antiquitas. Scriptum est enim quarto sæculo, eidemque nuncupatur Letoio Melitinensi, ad quem et Gregorii Nysseni exstat *Epistola canonica*. Huc accedit auctoris dignitas, quem

(25) Codex unus, μισθωτῶν, *annorum mercenariorum*.

(26) Editi, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων. At mss. tres uti in contextu.

(27) Codex unus, ἔτεσιν ἔτων, *annis annorum*.

(28) Recentior Combefisii codex, ἀκαρπία. Unde interpretis vetus : *Nam qui numerosam coacervat pec-*

316. Καὶ νῦν λέγω· Ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἔτων μισθωτοῦ (25), ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ ἐν παντὶ τῷ πλούτῳ τῷ πολλῷ· καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοστός, καὶ οὐκ ἔντιμος. Διὰ τούτων δοκεῖ μοι ὀρίζειν χρόνον κολάσεως τῇ Μωάβ, ὃν ὠνόμασε τρία ἔτη μισθωτοῦ. Ἐπεὶ οὖν εἰς τρία μέρη ἡ πᾶσα τοῦ χρόνου διαιρεῖται φύσις, τὸ τέλειον τοῦ χρόνου παραστῆσαι βουλόμενος, τρία εἶπεν ἔτη. Ἐν οὖν τρισὶν ἔτεσιν ἔτων μισθωτοῦ, ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ. Ὁ μισθωτὸς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διαβέβληται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, λέγοντος· Ὁ δὲ μισθωτὸς, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὗ οὐκ ἔστι τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ φεύγει, ὅτι μισθωτὸς ἔστι, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων. Καὶ πάροικος δὲ καὶ μισθωτὸς τοῦ ἱερέως οὐκ ἔδεται ἅγια κατὰ τὸν νόμον. Ἐξεμίσθωσεν οὖν ἑαυτὸν ὁ Μωάβ, καὶ γέγονε μισθωτὸς. Οὐ γὰρ ἠγάπησε τὸν θεόν, ἀλλὰ φαντασίᾳ μισθῶν καὶ ἐλπίδι οἰκείας ὠφελείας, οὐχὶ δὲ τῇ πρὸς τὸ γινόμενον διαθέσει, ἔπραττεν ὃ ἔπραττε. Τρισὶν οὖν ἔτεσιν ἀτιμασθήσεται ἔτων μισθωτοῦ. Ὡς οὖν ὁ ποιμὴν ὁ μισθωτὸς τὸ δοξασθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀπέχει τὸν μισθόν, καὶ οὐκ ἔστιν ἐλεήμων οὐδὲ κοινωνικός. Καὶ ὁ σῶφρων διὰ τὴν ἀνθρωπίνην (26) ἀρέσκειαν οὐκ ἔστι σῶφρων, οὐ τὴν ἀρετὴν διώκων, ἀλλὰ τὴν ἀπ' αὐτῆς δόξαν θηρώμενος. Ἄτιμοι τοίνυν παρὰ θεῶν οἱ πρὸς ἔνδειξιν τι ποιῶντες. Ὡστε καὶ ὁ Μωάβ ἐν τρισὶν ἔτεσιν (27) ἀτιμασθήσεται· τουτέστιν, ἐν παντὶ τῷ μέτρῳ τοῦ χρόνου· ἀτιμίαν δὲ μισθωτοῦ, διὰ τὸ μὴ ἐκ διαθέσεως, ἀλλ' ἐπίπλαστον αὐτῷ εἶναι τὸ ἔργον τῆς ἀρετῆς. Ατιμάζεται δὲ Ἐν παντὶ τῷ πλούτῳ τῷ πολλῷ. Ὅσον γὰρ αὐτῷ περιῆν τῆς ἐνταῦθα ὑπολήψεως, τοσοῦτον μετὰ τὸ ἀποκαλυφθῆναι ἡμῶν τὰ κρυπτά, ἀποδοθήσεται τῆς αἰχύνης ὁ μισθός. Καὶ ὁ πολλὴν συνάγων ταῖς χερσὶν ἀκαρπίαν (28), πλείονα ἔχει ὕλην τῆς ἐπιφερομένης αὐτῷ ἀτιμίας· καὶ ὁ ἐνεργῶν θησαυρίσματα γλώσση ψευδεῖ, μάταια διώκει, καὶ ἐλεύσεται ἐπὶ παγίδας (29) θανάτου. Καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοστός, καὶ οὐκ ἔντιμος. Εὐεργεσία τῶν ἐπὶ κακίᾳ συγκεκροτημένων, ἢ ἐντεῦθεν παιδεύσις.

cati multitudinem. At antiquior Combefisii codex cum Reg. secundo, ἀκαρπίαν, rectius.

(29) Codex unus. ἐπὶ παγίδα. Mox uterque Combef. cum Reg. secundo, ἔντιμος εὐεργεσία. Editi, ἔντιμος, ἐπὶ εὐεργεσίᾳ, haud emendate. Hic desinunt omnes tum calamo notati, tum typis descripti libri.